



Научно-образовательный электронный журнал

ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА В XXI ВЕКЕ

**Выпуск №24 (том 5)
(март, 2022)**



Международный научно-образовательный
электронный журнал
«ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА В XXI ВЕКЕ»

УДК 37

ББК 94

**Международный научно-образовательный электронный журнал
«ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА В XXI ВЕКЕ». Выпуск №24 (том 5) (март,
2022). Дата выхода в свет: 31.03.2022.**

Сборник содержит научные статьи отечественных и зарубежных авторов по экономическим, техническим, философским, юридическим и другим наукам.

Миссия научно-образовательного электронного журнала «ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА В XXI ВЕКЕ» состоит в поддержке интереса читателей к оригинальным исследованиям и инновационным подходам в различных тематических направлениях, которые способствуют распространению лучшей отечественной и зарубежной практики в интернет пространстве.

Целевая аудитория журнала охватывает работников сферы образования (воспитателей, педагогов, учителей, руководителей кружков) и школьников, интересующихся вопросами, освещаемыми в журнале.

Материалы публикуются в авторской редакции. За соблюдение законов об интеллектуальной собственности и за содержание статей ответственность несут авторы статей. Мнение редакции может не совпадать с мнением авторов статей. При использовании и заимствовании материалов ссылка на издание обязательна.

© ООО «МОЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ КАРЬЕРА»

© Коллектив авторов

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Пестерев С.В. – гл. редактор, отв. за выпуск

Батурин Сергей Петрович	кандидат исторических наук, доцент
Боброва Людмила Владимировна	кандидат технических наук, доцент
Богданова Татьяна Владимировна	кандидат филологических наук, доцент
Демьянова Людмила Михайловна	кандидат медицинских наук, доцент
Еремеева Людмила Эмировна	кандидат технических наук, доцент
Засядько Константин Иванович	доктор медицинских наук, профессор
Колесников Олег Михайлович	кандидат физико-математических наук, доцент
Коробейникова Екатерина Викторовна	кандидат экономических наук, доцент
Ланцева Татьяна Георгиевна	кандидат экономических наук, доцент
Нобель Артем Робертович	кандидат юридических наук, доцент
Ноздрина Наталья Александровна	кандидат педагогических наук, доцент
Павлов Евгений Владимирович	кандидат исторических наук, доцент
Петрова Юлия Валентиновна	кандидат биологических наук, доцент
Попов Сергей Викторович	доктор юридических наук, профессор
Табашникова Ольга Львовна	кандидат экономических наук, доцент
Тюрин Александр Николаевич	кандидат географических наук, доцент
Усубалиева Айнура Абдыжапаровна	кандидат социологических наук, доцент
Фаттахова Ольга Михайловна	кандидат технических наук, доцент

СОДЕРЖАНИЕ

Название научной статьи, ФИО авторов	Номер страницы
ДОПОЛНИТЕЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ	
IMPORTANCE OF USING INTERNET BLOGS IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES Jabborova Dilafruz Ismatullo kizi	19
JANNATGA YETISHGANLAR Aysarova Muqaddaxon	24
AXBOROT VA BILIM JADALLASHUVINING QADRIYATLARGA TA’SIRI Jumabekov Sarvar	27
TALABALARDA POZITIV BIOGRAFIK TAFAKKURNI SHAKLLANTIRISH ORKALI O’Z O’ZINI ANGLASHNI RIVOJLANTIRISH Jumaniyazova Oysha Sultanovna	36
O’QUVCHILARNI TARBIYALASHDA IJTIMOY INSTITUTLARI VS TA’LIM MUASSASALARINING HAMKORLIGINI TAKOMILLASHTIRISH YO’LLARI Jumayeva Dilfuza Ganievna	40
MAIN FEATURES TASK-BASED LEARNING IN LANGUAGE TEACHING Jo’rayeva G	44
THE IMPORTANCE OF IMPLEMENTING PHRASEOLOGICAL UNITS AND THE EFFECTIVE WAYS OF TEACHING Jo’rayeva G	48
NEW PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN ENGLISH LESSONS Juraeva Hilola Abdukhaliqovna	51
BUXORO VILOYATI BA’ZI OYKONIMLARIGA OID MULOHAZALAR (S.QORAYEV ISHLARI ASOSIDA) Nasullayeva Kamola Sharofovna	55
MENDELSON – NEMIS XALQINING SIYMOSI Kabirova Risolat Sobir qizi	58
ENGLISH IDIOMS ABOUT FAMILY Seytniyazova Guljahan, Kallibekova Gulnaza	63
WHY DO MEN FIGHT? Karimjonova Shohsanam Foziljonovna	67
APPLICATION OF TPR IN TEACHING VOCABULARY TO YOUNG LEARNERS Kattaboeva Dilrabo Kattaboevna	71

EFFECTS OF STRATEGY INSTRUCTION IN AN EFL READING COMPREHENSION Kattaboeva Dilrabo Kattaboevna	74
THE ETYMOLOGICAL FEATURES OF THE LEXICAL UNITS Kaxorova Azimaxon Asqaraliqizi	77
МАКТАБ ИНФОРМАТИКА ДАРСИДА 3D MODELLASHTIRISHNI O'RGATISH METODIKASI Kaypnazarov Kuat Aldebergenovich	83
VALENCY IN LINGUISTICS AND ITS LEXICAL AND GRAMMATICAL FUNCTIONS Khudayberdieva Fotima	87
LISONIY TEJAMLILIK Eshpulatova Iroda Rustamjonovna	91
HEMIS MASOFALI TA'LIM DASTURINING AHAMIYAI VA DOLZARBLIGI Lutfulla Nurmaxmatov	98
МАКТАБГАЧА ТАЛИМ ТАШКИЛОТЛАРИДА АМАЛИЙОТЧИ ПСИХОЛОГИГА ҚО'ЙЛАДИГАН ТАЛАБЛАР Avazova Mohinur Taxirovna	101
“ABDULLA QAHHOR HIKOYALARI” MAVZUSINI O'QITISHDA O'QUVCHILARNING BADIY FIKRLASH KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH Ergashova Mashxura Amandjanovna, Shodiyorova Mahfuza Saydullayevna	104
MUHAMMAD YUSUF SHE'RLARINING BADIY TALQINI Mirzayeva Dilrabo	111
ЧЕТ ТИЛЛАРИНИ ЎРГАТИШДА МАСОФАВИЙ ТАЪЛИМ ВА ЭЛЕКТРОН ДАРСЛИКЛАР ЯРАТИШНИНГ АҲАМИЯТИ Ачилова Мадина Шерзод кизи	117
МАКТАБГАЧА YOSHDAGI BOLALARDA IQTISODIY TUSHUNCHALARNI SHAKLLANTIRISH METODIKASI Rahmonova Iroda Samijonovna	123
BOSHLANG'ICH TA'LIM O'QUVCHILARIDA INGLIZ TILINI O'RGANISHGA BO'LGAN QIZIQISHLARINI OSHIRISH UCHUN TURLI O'YIN VA QO'SHIQLARDAN FOYDALANISH Mamadiyoroova Feruza Azimovna	128
SHOU KONSERT DASTURLARINI TASHKIL ETISH TEXNIKASI G'aybullayev Ruslan Asliddinovich	133
SAN'AT VA MADANIYAT SOHASI BOSHQARUVINING RIVOJLANISHI G'aybullayev Ruslan Asliddinovich	137
G'ARBDA SAN'AT VA MADANIYATNING UYG'ONISHI G'aybullayev Ruslan Asliddinovich	141

MARKAZIY OSIYO MADANIYATI G'aybullayev Ruslan Asliddinovich	144
O'RTA ASRLAR DAVRI MADANIYATI G'aybullayev Ruslan Asliddinovich	150
AHMAD YUGNAKIY ASARLARI VA UNDAGI MA'NAVIY ME'ROS Adambayev Umidbek Xaitbayevich, Jalolova Dildora	155
CHET TILLARINI O'RGANISH JARAYONIGA PSIXOLOGIK YONDASHUV Oblakulov Anvar Erkinovich, Gapparova Mehribon To'lqinovna	159
YANGI O'ZBEKISTONNING MARKAZIY OSIYO MAMALAKATLARI BILAN QO'SHNICHILIK MUNOSABATLARINI YAXSHILASHDA TUTGAN O'RNI VA ROLI Azizbek Qodir o'g'li Rahmatov	162
XXI ASR KIBERJINOYATLARI HAMDA MAMLAKATIMIZDA KRIMINALISTIKANING RIVOJLANISHI LOZIM BO'LGAN ASOSIY YO'NALISHLARI Musayev Jasur Tairovich	169
NAVRO'Z SAYLIDA BOLAJONLAR QUVONCHI To'xtanazarova Sayyora	174
БОЖХОНА ТАРТИБ-ТАОМИЛЛАРИНИ СОДДАЛАШТИРИШ ВА УЙЎНЛАШТИРИШДА РАҚАМЛАШТИРИШ СИЁСАТИ ВА УНИНГ АҲАМИЯТИ Н.Қурбонов	181
ZAMONAVIY TA'LIMDA TABIIY FAN Sirojiddinova Maftuna Qosimjon qizi	188
HUDUDLARNI KOMPLEKS IJTIMOIIY-IQTISODIY RIVOJLANTIRISH YO'LIDAGI YANGI VAZIFALARI VA BU BORADA QILINAYOTGAN ISHLAR Razzaqov Shohzod Odilbek o'g'li	190
SO'Z MA'NOSI USTIDA ISHLASHDA O'QUVCHILARNING KREATIV QOBILIYATLARINI TAKOMILLASHTIRISH (ona tili va o'qish savodxonligi) Sayfullayeva Ra'no Raufovna, Tursunova Sarvinoz Telman qizi	194
TRANSLATING FEATURES OF UZBEK NATIONAL HOLIDAYS Mukhtarova Shakhnoza Shukurovna, Norova Umida Bakhodir kizi	197
MUQIMIY IJODIDA HAJVIYALARNING O'ZIGA XOSLIGI Razzaqberganov Asrorbek Rajabboy o'g'li	201
КРИОГЕННАЯ УСТАНОВКА ДЛЯ ИЗМЕРЕНИЯ ТЕНЗОЧУВСТВИТЕЛЬНОСТИ ПОЛУПРОВОДНИКОВЫХ ТОНКИХ ПЛЕНОК Мамаджонов Улугбек Мадаминзода	204

ULUG`BEK VA UNING MAKTABI Navro`zova Sohiba	208
“GO‘RO‘G‘LI” TURKUMI DOSTONLARI TILINING GENEOLOGIK XUSUSIYATLARIGA DOIR MULOHAZALAR Yusupova Shahzoda, Madiyorov Shixnazar	213
O‘SMIRLARDA O‘Z-O‘ZINI NAZORAT QILISH TIZIMI RIVOJLANISHINING PSIXOLOGIK JIXATLARI Masharipova Intizor Majiddinovna	218
МАШИНАСОЗЛИҚДА РЕЗИНАТЕХНИКА МАТЕРИАЛЛАРИДАН САМАРАЛИ ФОЙДАЛАНИШ АСОСЛАРИ Инахамова Нилуфар Махаммадиброхим қизи, Ортиқов Хайитали Шаробидин ўғли, Мелибаев Махмуджон	223
EFFECTIVENESS OF APPLICATION INTENSIVE METHOD OF TEACHING ENGLISH LANGUAGE IN LANGUAGE LEARNING COURSES Mahmudova Feruzaxon Abduraximovna	231
ЧУВСТВИТЕЛЬНОСТЬ ПОЛЕВЫХ ТРАНЗИСТОРОВ К ВНЕШНИМ ВОЗДЕЙСТВИЯМ И ФИЗИЧЕСКИМ ПРОЦЕССАМ В НИХ Саидова Шахризода Адхам Кызы	234
ОПРЕДЕЛИТЬ ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИНСУЛИНОТЕРАПИИ В ПРАКТИКЕ ПЕРВИЧНОЙ МЕДИКО-САНИТАРНОЙ ПОМОЩИ Негматова Гулзода Шухратовна, Авалбоев Тимур Шухрат угли, Мухамедова Лала Анваровна, Холмуродов Эргаш Завкиевич	240
ОПРЕДЕЛЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ МЕСТНОЕ ПРИМЕНЕНИЕ ИНСУЛИНА Негматова Гулзода Шухратовна, Муродов Шахзод Тохиржон угли, Норкулов Абдулазиз Гофур угли, Хуррамов Яхъёхон Ильёсхонович	247
ХАВФНИ БОШҚАРИШ ТИЗИМИДА МАТЕМАТИК МОДЕЛЛАШТИРИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ Ж.Минаваров	252
QARAQALPAQSTANDA TARIYX ILIMININ RAWAJLANIWINDA ILIMPAZ HAYAL-QIZLARDIN ROLI Mnajatdinova Qizlarxan Aynatdin qizi	257
PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF THE RELATIONSHIP BETWEEN PSYCHOLOGISTS AND PARENTS OF PRESCHOOL EDUCATIONAL ORGANIZATION Mominova Khijran Eldar qizi	266
МНОГОФУНКЦИОНАЛЬНЫЕ СОЕДИНЕНИЯ: УМНЫЕ МОЛЕКУЛЫ ДЛЯ МНОГОФАКТОРНЫХ ЗАБОЛЕВАНИЙ Solijonova Sarvinoz	271

TEST UCHUN TOPSHIRIQLAR ISHLAB CHIQISHNING TASHKILY, MAZMUNY, TAYYORGARLYK VA TADQIQOTCHILYK BOSQICHLARY Muminova Nasiba Bozorovna	276
EPOS JANRIGY BIR NAZAR Murodova Firuza Jalolovna	284
YOSHLAR TARBIYASIDA MILLIY MUSIQIY QADRIYATLARNING TUTGAN O'RNI Namozova Kumushoy Ikrom qizi	289
AFG'ON RUBOBY TARIXY VA IJRO TEXNIKASY Ne'matov Feruzbek Nurmatjon o'g'ly	295
O'ZBEKISTON UZLUKSIZ TA'LIM TIZIMIDA MUSIQIY TARBIYA (MAKTABGACHA TA'LIM-TARBIYA VA UMUMIY O'RTA TA'LIM MISOLIDA) Urinova Sabina Shuxrat qizi, Xolmurodova Nigora Ixtiyor qizi	301
BOSHLANG'ICH SINFLARIDA MUAMMOLY TA'LIMDAN FOYDALANISHNING O'RNI VA AHAMIYATY Ibragimova Sayyora Alimjanovna, Islamova Nigora Abdurashidovna	305
USING FAIRY TALES IN TEACHING AT PRIMARY SCHOOLS Niyazmetova Guliston Ro'zmetovna	309
NYUTON QUNUNLARY Karimova Oydinjon Bazarboyevna	313
TALABALAR YOTOQXONALARINING KOMPOZITSION VA TIPOLOGIK YECHIMLARY TAHLILY Setmamatov Maqsud Bektuediyevich, Abdullayev Rahimberdi Qadam o'g'ly	319
TALABALAR YOTOQXONALARY JAMIYATIMIZ AJRALMAS BO'G'INLARY SIFATIDA Setmamatov Maqsud Bektuediyevich, Abdullayev Rahimberdi Qadam o'g'ly	324
O'QUVCHILARNING OG'ZAKY NUTQ FAOLIYATINY RIVOJLANTIRISH Xalilova Yulduzxon O'lmasovna	328
O'ZBEKISTON MILLIY SAN'ATY VA HUNARMANDCHILIGY Raximova Dilnavoz Meliyevna	332
O'ZBEKISTON XALQINING MILLIY URF-ODATLARY VA AN'ANALARY Akramova Ma'pura Djalaliddinovna	337
PROMOTION OF RIGHTS IN POEMS OF GAFUR GULOM DEDICATED TO CHILDREN Yarashova Dilnoza Asrorovna	342
INSONNING YARATILISHY, TARBIYANING MAQSADY HAQIDA ILOHIY TA'LIMOT Adambayev Umidbek Xaitbayevich, Omonova Yulduz Rustam qizi	345

<p style="text-align: center;">OROL FOJIASI Qurbonova Oydin Rustamxanovna</p>	350
<p style="text-align: center;">O‘SMIRLARDA SOG‘LOM E‘TIQOD SHAKLLANISHINING PSIXOLOGIK ASOSLARI Abdurazzoqov SHuhratbek Zafarjon o‘g‘li</p>	356
<p style="text-align: center;">MAKTABGACHA TARBIYA YOSHIDAGI BOLALARDA QO‘RQUVNING YUZAGA KELISHINING IJTIMOY PSIXOLOGIK OMILLARI Muhiddinova M.N.</p>	362
<p style="text-align: center;">INGLIZ TILI FANINI O‘QITISHDA INNOVATSION METODLARNI QO‘LLASH Qirjgitova Xumora Mirsalovna</p>	367
<p style="text-align: center;">MAKTABGACHA TARBIYA YOSHIDA RIVOJLANISH KOMPETENTLINING KONSEPSIYASI Z.Qodirova</p>	373
<p style="text-align: center;">FUQARO MUHOFAZASI VA UNING TUZILISHI Rajabov Sodiq Barno O‘g‘li</p>	377
<p style="text-align: center;">AXBOROT XAVFSIZLIGIDA INSON OMILINING AHAMYATI Abdullayeva Zamira Shamshaddinova, Sayfullayev Ramziddin Fazliddin o‘g‘li</p>	382
<p style="text-align: center;">TA‘LIM VA TARBIYA-TARAQIYOTNING TAMAL TOSHI Rasulova Nodira</p>	386
<p style="text-align: center;">RAUF PARFI LIRIKASIDA O‘ZIGA XOS OHANGLAR TARANNUMI Umaraliyeva Nafisa</p>	391
<p style="text-align: center;">SOCIAL TASKS AND FUNCTIONS OF THE CONSTITUTION Baxronova Martaba, Eshmamatov Umidjon</p>	397
<p style="text-align: center;">ОСОБЕННОСТИ И УНИКАЛЬНОСТЬ «ОЗОРНИК» Маматкулова Ситора Уктамовна</p>	405
<p style="text-align: center;">SOG‘INISH... Abrorov Komronbek Burxoniddin O'g'li</p>	409
<p style="text-align: center;">THE IMPORTANCE OF TEACHING GRAMMAR OVER CONTEXT Rasulova Sokhiba</p>	412
<p style="text-align: center;">THE USAGE OF AUTHENTIC MATERIALS IN TEACHING LANGUAGE Rasulova Sokhiba</p>	415
<p style="text-align: center;">MILLIY TA‘LIM TIZIMINI ISLOH QILISH VA MODERNIZATSIYALASH MAMLAKAT TARAQIYOTINING GARVIDIR Soliboyeva Nigora Odilbekovna</p>	418
<p style="text-align: center;">RIVOJLANISHNING YANGI BOSQICHIDA O‘QUVCHI YOSHLARNI MA‘NAVIY HIMOYALASH Soliboyeva Nodira Odilbekovna</p>	423

TALABALARNING BO'SH VAQTLARINI MAZMUNLI VA SAMARALI O'TKAZISH Toshqulov Zafar Safar o'g'li	428
TARBIYA FANINI TASHKIL ETISHNING METOD, SHAKL VA VOSITALARI Inoyatova Zulfiya Xamdamovna, Xojimurodova Dilfuza, Abduroziqova Gulnora	430
BIZ BUYUK TARIXIY YURT FARZANDIMIZ, YANGI TARIXNI BIRGALIKDA YARATAMIZ Axrorbek Shuxratbek o'g'li Axmadjonov	435
TARJIMADA YOZUVCHI USLUBINING SAQLANISHI XUSUSIDA Muxayyo Qo'chqarova Abdavaxob qizi	439
TASVIRIY SAN'AT, UNING MOHIYATI HAMDA TUR VA JANRLARI Mamasodiqova Mohlaroyim Rahimjon qizi, Xakimova Mashxura Orifjon qizi, Boqiyeva Durдона Abduvali qizi	449
THE IMPACT OF WORLD WAR II ON SOCIAL LIFE AND LITERATURE Pirnapasova Nigora Azamatovna	453
TOG'AY MURODNING "YULDUZLAR MANGU YONADI" QISSASIDA QO'LLANGAN MAQOLLARNING LINGVOKULTUROLOGIK XUSUSIYATLARI Bozorova Nargiza Hakim qizi	458
TA'LIM JARAYONINING PSIXOLOGIK MAZMUNI Toshpo'latov Abdulaziz Quvondiq o'g'li, Ахролов Фаррух Асадулло ЎҒЛИ	460
TURISTIK SAYOHATLARNING INSON SOG'LIG'I VA PSIXOLOGIYASIGA TA'SIRI Toshpo'latov Abdulaziz Quvondiq o'g'li	466
TRANSKRIPSIYA SHARTLI BELGI VA HARFLAR VOSITASIDA ANIQ AKS ETTIRISH Ismatillayev Ilhomjon Shamsiddin o'g'li	469
STAGES OF DEVELOPMENT OF TOURISM IN UZBEKISTAN Bozorboyev Eldorbek Husniddin o'g'li	472
TV SERIES AND TYPES OF READINGS AS A METHOD OF LEARNING A FOREIGN LANGUAGE Sevara Atadjanova	475
TYOPOLOGY OF ENGLISH PRONUNCIATION MISTAKES OF UZBEK PEOPLE Temirova Hayotxon Bayramali qizi	479
KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O'QUVCHILARDA O'QISHGA BO'LGAN EMOSIONAL MUNOSABAT SHAKLLANISHINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI Umarova Gulhayo Murodiljonovna	486

USE OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGY IN TEACHING PHYSICS Alloqulov Mirzabek, Bultakova Sarvara, Hasanova Hafiza	495
ЁШЛАР ЎРТАСИДА МАЪНАВИЙ-МАЪРИФИЙ ИШЛАРНИ ТИЗИМЛИ ТАШКИЛ ЭТИШНИНГ МУҲИМ АҲАМИЯТИ Рустамов Ҳусан Абдусаломович	499
YOSHLAR MARKAZLARINING VUJUDGA KELISHI VA RIVOJLANISHI Baydjanov Ibadulla Samandarovich, Mirjalol Baxtiyorov Ro'zmamatovich	503
GUMANITAR FANLARNI O'RGANISHDA INTEGRATSIYA VA FANLARARO ALOQALAR (RUS TILI, INGLIZ TILI, ADABIYOTI) Yuldasheva Barno Turgunovna, Ibragimova Madina Mamasoliyevna	510
НАРОДНЫЕ МЕТОДЫ ХРАНЕНИЯ ВИНОГРАДА Махмуров Достон Менглибек угли, Умидов Шавкат Эргашович	518
INGLIZ TILI DARSLARIDA MADANIYATGA ASOSLANGAN TIL O'RGATISHNING AMALIY USULLARI Ibragimova Malika Adilbekovna	521
PROBLEMS OF TRANSLATION OF SPORTS TERMS IN ENGLISH AND UZBEK Umarova Zulfizar Xusniddin qizi	525
ӘДЕБИЕТ АҒАРТУШЫ ҰЛЫ ТҮЛҒА-ДУЛАТ ИСАБЕКОВ Абдурахманова Асем Ергали қызы	530
СЕМАНТИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ И СТРУКТУРА АНТРОПОНИМОВ Абдусаматов З.Н., Наргизахон Валиева	533
РЕЖИССЁРДЫҢ МИЗАНСАХНА ҮСТИНДЕ ИСЛЕҰИ Азизбек Нуратдинов	538
ОСНОВНЫЕ ПРИЧИНЫ ПОВРЕЖДЕНИЯ ТРАНСФОРМАТОРОВ И АВТОТРАНСФОРМАТОРОВ Г.Н. Мустафакулова, Ш.Б. Азимов	541
ЛИТЕРАТУРНЫЙ КРУЖОК КАК ФАКТОР ФОРМИРОВАНИЯ ТОЛЕРАНТНОСТИ ШКОЛЬНИКА Амонова Нафиса Юсуповна	546
АНАЛИЗ ФИЗИЧЕСКИХ СВОЙСТВ ПОЛИВИНИЛХЛОРИДА Назаров Ф.Ф., Лутфуллаев С.Ш.	550
МАКТАБЛАРДА ИНФОРМАТИКА ПАНИНИ ЎҚИТИШ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШДА ЗОМОНАВИЙ АҲБОРОТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИП УҚИТИШ Ауезова Рая Тилеубаевна	554

ЖЕНСКИЕ ОБРАЗЫ В ТВОРЧЕСТВЕ Ф. М. ДОСТОЕВСКОГО И Л. Н. ТОЛСТОГО Бахтиёрв Шохжахон Хусниддин угли, Нафасов Суннат Холбоевич	559
ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNING HARBIY TA'LIM-TARBIYA JARAYONIDAGI AHAMIYATI Bekpulatov Bekjon Mustafokuliyevich	564
PEDAGOGIKA OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA KREDIT- MODUL TIZIMIDAN FOYDALANISH O'rmonbekova Mohlaroy Ulug'bek qizi	568
ON THE ISSUE OF CREATING TEXTBOOKS ON ENGLISH IN HIGHER EDUCATION Djumaeva Guzal Azizovna	574
KO'RISH NUQSONIGA EGA SHAXSLAR NUTQI VA MULOQOTINING NUTQIY BO'LMAGAN VOSITALARINI RIVOJLANTIRISH USULLARI Shahnoza Qobilova, Madina Boboxonova	579
ЁШЛАР МАЪНАВИЯТИГА ҚАРАТИЛГАН ТАҲДИДЛАРИГА ҚАРШИ МАФКУРАВИЙ ИММУНИТЕТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ Пулатов Ҳаётбек Абдугани ўғли	582
ГИПОТЕЗЫ ПРОИСХОЖДЕНИЯ УГЛЕВОДОРОДОВ И ОПЫТ ОСВОЕНИЯ ПОРОД ФУНДАМЕНТА В МИРОВОМ МАСШТАБЕ Жумаев Анвар Пардаевич	590
АҲОЛИ МУАММОЛАРИ БИЛАН ИШЛАШДА МАҲАЛЛА ИНСТИТУТИНИНГ РОЛИ Адамбаев Умидбек Хаитбаевич, Артикова Зумрад Ихтиёр қизи	598
ҲОЗИРГМ ЗАМОН БОСМА МАТБУОТИДА ПУБЛИЦИСТИКАНИНГ ЎРНИ Мухтор Худойқулов, Зухраҳон Раҳимова Махмудовна	604
АЛИШЕР НАВОИЙ ҲАЁТИ ВА ИЖОДИ Раҳматуллаева Хушбарой Илхомжон қизи	610
ВОҲИДОВ ЭРКИН ВОҲИДОВИЧ ҲАЁТИ ВА ИЖОДИ Раҳматуллаева Хушбарой Илхомжон қизи	614
ZULFIYA ISROILOVA HAYOTI VA IJODI (1915 - 1996) Раҳматуллаева Хушбарой Илхомжон қизи	617
ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКАЯ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ РУССКОГО ЯЗЫКА (НА МАТЕРИАЛЕ РУССКИХ И УЗБЕКСКИХ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ) Ибодуллаева Ширина	620
INVESTITSIYALARNI KORXONA VA TASHKILOTLARDAGI ROLI VA AHAMIYATI Ro'ziqulov Diyorbek	624

ELEMENTS OF GOTHIC NOVELS IN VICTORIAN PERIOD Имurodov Abbos Malik ogly	628
МЕЛИОРАЦИЯ В РАЗВИТИИ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА Исмаилова Малика Косым кызы	635
СРАВНИТЕЛЬНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА МОРФОМЕТРИЧЕСКИХ ПАРАМЕТРОВ КРАНИОФАСЦИАЛЬНОЙ ОБЛАСТИ ДЕТЕЙ I И II ПЕРИОДА ДЕТСТВА С ВРОЖДЕННЫМИ РАСЩЕЛИНАМИ ГУБЫ И НЁБА Камбарова Шахноза Алихусейновна	640
ЛЕКСИЧЕСКИЕ СРЕДСТВА ВРЕМЕННЫХ ОТНОШЕНИЙ В РУССКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ Каримова Дилбар Эшкobilовна, Султанова Кувончой Якуббой кизи	647
KERAMZIT SHOG`OLINI OLISHNING OSOSIY USILLARI Aytmuratov Amanbay Tuo`elbay og`li, Tursimuratov Вахрам Rustemovich, Asamatdinov Marat Orinbaevich	651
PROBLEMS OF LEARNING PHYSICAL ABILITIES OF PRESCHOOL CHILDREN Коккозова Жанар Жанабаевна, Эшмуратова Матлуба Бердали кизи	656
KOMMUNAL SOHA KORXONALARINING TARKIBIY TUZILISHI VA IJTIMOY-IQTISODIY AHAMIYATI Raximov Firdavs Feruz o`g`li	665
PIANINO TARIXI: BARTOLOMEO KRISTOFORI Haydarjonova Zamiraxon Bobirjon qizi	670
РЕДКИЕ РАСТЕНИЯ В ТУРКЕСТАНСКОМ ХРЕБТЕ (В ДЖИЗАКСКОЙ ОБЛАСТИ) ВНЕСЕННЫЕ В «КРАСНУЮ КНИГУ» РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН Каршибаева Н. Х., Бозорова Г., Мамирова Х.Т., Худоёров М.Б., Хасанова З.А., Нематова М.	675
ER-XOTIN MUNOSABATLARINING O`ZIGA XOS QADRIYAT VA XUSUSIYATLARI Qo`shnazarova O`g`iljon Rustambek qizi	684
ЭФФЕКТИВНОСТЬ ПРИМЕНЕНИЯ ТРЕНАЖЁРОВ В ПРОЦЕСС ОБУЧЕНИЯ В ВООРУЖЁННЫХ СИЛАХ Мансур Мирзахакимович Кадиров	688
ҚОРАҚАЛПОҒИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ АХБОРОТ КУТУБХОНА МУАССАСАЛАРИ ХУСУСИДА Айтимова Дилбар Аймуратовна	692
ЧТО ТАКОЕ СОВРЕМЕННЫЙ УЧИТЕЛЬ? Каландарова Дильфуза Эгамбердиевна, Аббазова Лола Хамдамовна	700

DUNYODAGI ENG TEZ ÒSUVCHI PAVLONIYA DARAXTINING AYRIM XUSUSIYATLARI VA O'ZBEKISTON HUDUDIDA IQLIMLASHTIRISH Abdullayeva Maftuna Bahodir qizi, Matnazarova Malohat Islamboyevna, Narimanova Shahnoza	704
“МАКТАБГАЧА ТА’ЛИМ TASHKILOTLARINING TIPOLOGIK YECHIMLARINI TAKOMILLASHTIRISH” TUSHUNCHASIGA TA’RIF BERISH Yunusov Shukrullo Xayrullaevich, Bekchanova Nargiza Olimovna	708
ИСТОРИЯ ВОЗНИКНОВЕНИЯ И РАЗВИТИЯ УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКА Каримова Нилуфар Кудратуллаевна	714
QUALITY IN ENGLISH LANGUAGE LESSONS IMPROVE PRODUCTIVITY THE USE OF GAMING AND INFORMATION TECHNOLOGY Mamadjanov Arabboy Vahobjonovich	717
МАКТАБ ЎҚУВЧИЛАРИНИ МУСИҚИЙ ТАРБИЯЛАШНИНГ ПСИХОЛОГИК АСПЕКТЛАРИ Mamaraximov Avazbek Mamajonovich	723
ОИЛА БАРҚАРОРЛИГИНИНГ ИЖТИМОЙ ПСИХОЛОГИК ОМИЛЛАРИ Н.И. Кушакова	732
ОИЛАЛАРДА ИНТЕРНЕТГА ТОБЕЛИКНИНГ БУГУНГИ КУНДАГИ АҲАМИЯТИ Н.И. Кушакова	737
СВОЙСТВА СТЕКЛОВОЛОКНОВЫХ МАТЕРИАЛОВ И ПРИМЕНЕНИЕ В СТРОИТЕЛЬСТВЕ Курбанов Джахонгир Комилжон ўғли, Номозов Одилжон Эгамберди ўғли	741
МАКТАБДА МУСИҚАНИ ЧУҚУРЛАШТИРИБ ЎРГАТИШ БОЛАЛАРГА НИМА БЕРАДИ? Жураева Мубина Носиржон кизи	747
БОЖХОНА ЧЕГАРАЛАРИДА ХАЛҚАРО ЮК ТАШУВЧИ ТРАНСПОРТ ВОСИТАЛАРИГА НИСБАТАН БОЖХОНА НАЗОРАТИНИ ВА РАСМИЙЛАШТИРУВИНИ РАҚАМЛАШТИРИШ Ш.Шахобиддинов	750
ТИЛЛАРАРО АЛОҚАНИНГ РИВОЖЛАНИШИДА ЎЗЛАШМА СЎЗЛАРНИНГ РОЛИ Усмонова Дона Сотволдиевна, Ахмадалиева Дилдора Рахитдиновна	759

ЖАМИЯТДА ИЖТИМОЙ МУНОСАБАТЛАР БОР ЭКАН, ДЕМАККИ, КОРРУПЦИЯГА ҚАРШИ КУРАШИШ ВА УНИ ТАРТИБГА СОЛУВЧИ НОРМАЛАРГА ҲАМ ЭҲТИЁЖ ТУҒИЛАДИ Д.Н.Бабаева	766
ПСИХИК РИВОЛЖЛАНИШДА ОРКАГА КОЛГАН БОЛАЛАР БИЛАН ИНДИВИДУАЛ ИШЛАШ МЕТОДИ Мамуров Саидалохон Абдурасулович, Гачадзе Санобар Лалайевна, Каримов Бобур Бахтиёрович, Юсупова Дилдора Бахтиёровна	772
МАТЕМАТИКА VA IQTISOD FANLARINING O'ZARO ALOQALARI Xalilxodjayeva Shaxnoza Gafurovna, Umarova Guljaxon Erdanovna	776
ТРАНСПОРТНАЯ ЛОГИСТИКА В МАРКЕТИНГЕ Махкамова М.А., Саидов Ж.Б.	784
YANGI O'ZBEKISTONNI BIRGALIKDA QURAMIZ Majidova Mehrinigor Shavkat qizi	788
“МИЛЛИЙ ҒОЯ” ВА “ЭТНОМАДАНИЙ ҚАДРИЯТЛАР” ТУШУНЧАЛАРИНИНГ МОҲИЯТИ ВА ФУНКЦИОНАЛ АҲАМИЯТИ Рахмонов Баходир Мирзаевич	792
РАДИКУЛОПАТИЯ БЕЛГИЛАРИ ҚЎШИЛГАН ЁКИ ҚЎШИЛМАГАН УМУРТҚА ПОҒОНАСИДАГИ ОҒРИҚ СИНДРОМИНИ ДАВОЛАШГА ҲАЛҚАРО ВА МАҲАЛЛИЙ ЁНДАШУВ ВА КЛИНИК ТАВСИЯЛАР ТАҲЛИЛИ Мирзаабдуллаев М.М., Шамсиева У.А.	798
МИРОВОЙ ОПЫТ МЕЖДУНАРОДНЫХ ФИНАНСОВЫХ ЦЕНТРОВ Саматов Ф.	804
MUSIQA CHOLG'U ASBOVLARI Jurayeva Mubina Nosirjon qizi	809
МУҚОБИЛ ЭНЕРГИЯ МАНБАЛАРИГА ДОИР ЎҚУВ МАТЕРИАЛЛАРНИ ТУШУНТИРИШДА ИНТЕГРАЦИЯЛАШГАН МЕДИАТАЪЛИМ ВОСИТАЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШ М.И.Насриддинов, Ҳ.О.Жўраев	812
ПСИХОЛОГО - ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЛИНГВОКРАЕВЕДЧЕСКОГО МАТЕРИАЛА В УЗБЕКСКОЙ ШКОЛЕ Муродходжаева М.	815
НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРОИЗВОДСТВА ПО УГОЛОВНЫМ ДЕЛАМ О ПРЕСТУПЛЕНИЯХ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ Караманова Беназир	821

ЎЗБЕКИСТОН БУЮК АЛЛОМАЛАР ВА МАШХУР САРКАРДАЛАР ЮРТИ Ниёзов Самандар Ўктамович	826
УПРАВЛЕНИЕ И РЕГУЛИРОВАНИЕ АГРАРНОГО РЫНКА Жолдасбава Улжан, Тилепов Дамир, Пердебаева Тазагул Сарсенбаевна	832
ОСОБЕННОСТИ МЕТОДИКИ АНАЛИЗА НАИЛУЧШЕГО И НАИБОЛЕЕ ЭФФЕКТИВНОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ НЕДВИЖИМОГО ИМУЩЕСТВА Меджидов А.	836
QADIMIY XORAZM HUDUDIDAGI ME'MORIY OBIDALARI Durdievva Gavxar Salayevna, Davletova Fazilatxon Jumaniyazovna	841
О НЕКОТОРЫХ ПРОБЛЕМАХ ПРЕПОДАВАНИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА Турдиалиева Элнур Батыровна	846
ИСТОРИЧЕСКИЕ ПРОИСХОЖДЕНИЯ ИМЕН ЧАСТЕЙ РЕЧИ Давлатова Шахло Хуррамовна, Буриева Робия Отажоновна	851
АЙТЫСКЕР АҚЫН-САРА ТАСТАНБЕКҚЫЗЫ Абдурахманова Асем Ергалиевна	854
MENEJMENT VA BOSHQARUV Ko'pjursinov Batirbek Toqsanbay uli, Atamuratov Alisher Bekmurat uli	858
QORAQALPOQ DAVLAT MUSIQALI DRAMA VA KOMEDIYA TEATRINING TASHKIL ETILISHI VA REPERTUARLARIGA TANLIL MASALALARI Elmira Ataniyazova	865
ЗДАНИЯ ИТ-ПАРКА ЧТО НАМ НУЖНО Байджанов Ибадулла Самандарович, Мадрахимов Одамбой Бахтиёрович	877
ТЕМА МАЛЕНЬКОГО ЧЕЛОВЕКА В ПРОИЗВЕДЕНИИ Н. В. ГОГОЛЯ "МЕРТВЫЕ ДУШИ" Рахимова Гульчехра Исмаиловна, Чориева Мохинур Нурмаматовна	881
СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ СОВЕРШЕННОГО И НЕСОВЕРШЕННОГО ВИДОВ ГЛАГОЛА В РУССКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ Чориев Баходир Абдилхомидович, Амиркулов Санжар Сайитмурадович	885
ПРИМЕНЕНИЕ ОЗОНОТЕРАПИИ В ЛЕЧЕНИИ АКНЕ ЛЕГКОЙ И СРЕДНЕЙ ТЯЖЕСТИ Исмаилова Гули Аманджановна, Алиев Азиз Шавкатович, Айтназарова Руза Кадирбаевна	889
ХУДОЖЕСТВЕННОЕ ОТОБРАЖЕНИЕ ОБРАЗА Ибрагимова Р.И.	895

ШАҲАРЛАРДА АВТОТРАНСПОРТ ВОСИТАЛАРИНИ ТУРАРГОҲИ МУАММОЛАРИ Байджанов Ибадулла Самандарович, Рашидов Сулаймон Рашид Ўғли	898
РОЛЬ МУЗЕЕФИКАЦИИ В СОХРАНЕНИИ ПАМЯТНИКОВ ИСТОРИИ И КУЛЬТУРЫ Караманова Гулистан, Утемуратова Ханна, Жумабаева Феруза	905
МАДАНИЯТ ВА САНЪАТ СОҲАСИДА АРТ МЕНЕЖМЕНТ ФАОЛИЯТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ АҲАМИЯТИ Рузиева Саодат Анваровна	910
МАТЕМАТИЧЕСКОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ И ЛИНЕЙНОЕ ПРОГРАММИРОВАНИЕ: ОТ ШКОЛЬНОЙ МАТЕМАТИКИ ДО РЕАЛЬНОГО МИРА Садуллаева М.З., Юлдашев С.А., Исламов Ё.А.	918
ТЕРРОРИЗМ КАК УГРОЗА СТАБИЛЬНОСТИ В МИРЕ Махамедова Саида Даврон кизи	924
ВИДЫ РАБОТ НА УРОКАХ ЛИТЕРАТУРЫ Сайдахмедова Дилрабо Неъматуллаевна	927
ПРОБЛЕМА ЯЗЫКОВОЙ КОММУНИКАЦИИ ПРИ ПОДГОТОВКЕ ВОЕННО-АВИАЦИОННЫХ СПЕЦИАЛИСТОВ Абера Амриллоевна Сайфиева	931
PEDAGOGIARNING KASBIY RIVOJLANISHINI TA'MINLASHDA MALAKA OSHIRISH TIZIMINING O'RNINI VA AHAMIYATI Salieva P.A.	934
ЛИНГВОКОГНИТИВНЫЙ АНАЛИЗ КОНЦЕПТУАЛЬНЫХ МЕТАФОР В РУССКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ (НА ПРИМЕРЕ КОНЦЕПТОВ "ДОБРО" И "ЗЛО") Содикова Назокат Нурбоевна	943
ОСОБЕННОСТИ ТАМОЖЕННОГО КОНТРОЛЯ ПОСЛЕ ВЫПУСКА ТОВАРОВ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН И АЗЕРБАЙДЖАН Ладыгина Е.В., Турсунова М.О.	948
DESIGNING INTERACTIVE EDUCATIONAL MODELS AS AN IMPORTANT ELEMENT OF STUDENTS' MEDIA LITERACY Abdullaeva Ozoda Safibullaevna, Dehqonova Muyassar Ismonali qizi	954
ФИТОНЕМАТОДЫ РАСТЕНИЙ ЯБЛОНИ ЮЖНЫХ РАЙОНОВ СУРХАНДАРЬИНСКОЙ ОБЛАСТИ УЗБЕКИСТАНА А.С.Бекмуродов, Абдукадирова М.С., Сатторова Х.О., Эламонова С.А., Ешдавлатова М.Ж.	957
РАЗНОВИДНОСТИ СОЧЕТАНИЙ СОГЛАСНЫХ В АСПЕКТЕ ОБУЧЕНИЯ РУССКОМУ ПРОИЗНОШЕНИЮ УЗБЕКСКИХ СТУДЕНТОВ Тошкуллова Г.Н.	961

DEVELOPMENT OF HEARING-PERFORMANCE SKILLS WHILE TEACHING RUSSIAN LANGUAGE Tuychibaeva Sh.Sh.	965
СИСТЕМАТИЧЕСКАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ КРУЖКОВ РУССКОГО ЯЗЫКА В ВУЗЕ Н.И. Шадманова	976
ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ Шомуротова Орзигул Хусан кизи	980
ПРИМЕНЕНИЯ И ОПРЕДЕЛЕНИЯ ПРОЦЕССА ПРЕПОДАВАНИЯ И УСВОЕНИЯ ЗНАНИЙ С УЧЕТОМ ТЕХНИЧЕСКИХ РЕСУРСОВ Элмурадова Лайло Нормуратовна, Шомуротова Орзигул Хусан кизи	986
СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СТРУКТУРЫ ОБЩЕСТВЕННОГО И ГОСУДАРСТВЕННОГО СТРОИТЕЛЬСТВА – КАК ВАЖНОЕ УСЛОВИЕ РАЗВИТИЯ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА Сиддиков Н.Н., Хикматуллаев Ж.Р.	992
НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ СОПОСТАВИТЕЛЬНОЙ ТИПОЛОГИИ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ В РУССКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ Кудратова Матлуба Содиковна	997
ТАНҚИДИЙ ФИҚРЛАШ ТАЛАБА ШАҲСИНИНГ РИВОЖЛАНИШИ ВА КАСБИЙ ЙЎНАЛГАНЛИККА ЭГА БЎЛИШНИНГ МУХИМ ОМИЛИ СИФАТИДА Т.Г. Сулейманова	1002
ТИЛШУНОСЛИК Усмонова Мухлисахон Носиржон кизи	1010
ШАҲСЛАРАРО НИЗОЛАРНИ САМАРАЛИ БОШҚАРИШ МУАММОСИ Тожибоева Гулхумор Рахманжановна	1014

ДОПОЛНИТЕЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ

ФИО автора: *Jabborova Dilafruz Ismatullo kizi,*

English teacher of Karshi engineering-economics Institute

Название публикации: «IMPORTANCE OF USING INTERNET BLOGS IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES»

Abstract. The article provides an overview of the works devoted to the study of the effectiveness of the use of Internet blogs in teaching foreign languages. The definition of an Internet blog is given. Theoretical rationale for the use of Internet blogs in an educational context and the results of scientific research on the use of Internet blogs to improve the cultural competence of students are considered. The effectiveness of the use of Internet blogs for the development of reading and speaking skills in a foreign language is considered.

Key words: blog, video blog, student-centered approach, collaborative learning.

Internet blogs are becoming an increasingly popular tool for teaching foreign languages. However, many questions remain regarding how to integrate the use of blogs into existing curricula and the results of research on the use of blogs in education. In this article, we consider the results of various studies on the use of blogs in the process of teaching foreign languages. Initially, let's define the value the term "blog" and designate the theoretical framework of this concept in the light of constructivist approach to learning.

A blog is a website or online magazine published worldwide. The Internet for discussion or for informational purposes, publications in which are arranged in reverse chronological order. Blog readers can leave comments and messages to the blog author. In the blog itself, you can place Internet links to other resources or text publications that are created by individual authors, groups of authors or groups of authors. Blogs are devoted to any specific topics or issues. They allow bloggers to establish social connections with their readers, not limited to time and place of creation of publications, and for blog readers to express their personal opinion about certain articles. The main blog texts are often supplemented with videos, images, and links to other blogs. Blogs themselves can consist of video materials (video blogs), audio materials (audioblogs), photographs (photoblogs) and very short text publications (microblogs). Blogs that are used as educational resources are called educational blogs. Despite the fact that blogs were not originally intended for educational purposes, they interested teachers of

foreign languages due to the fact that they allow the creation of electronic journals, even without special programming knowledge.

Proponents of constructivist theory in education advocate the use of blogs in education, since blogs help stimulate student interaction, implement the principles of a student-centered approach to learning and the idea of social learning. In addition, the constructivist approach emphasizes the cognitive development of the student, and more precisely on how he is influenced by society and culture. Since blogs help students in the process of constructing knowledge, which is the process of constructing meaning on based on previous experience, they serve as a valuable tool for educators and students to generate ideas together. When using blogs in teaching foreign languages, students can apply their language knowledge in various situations, discuss their opinions with other students, transfer their knowledge from one basic skill on others and create a social learning environment conducive to collaborative learning.

In this article, we provide an overview of various studies such as as a study of the cultural aspect of the use of blogs, a study of the use of blogs for communication in the target language, as well as a tool for developing basic skills such as speaking and reading.

1. Cultural aspect

The use of blogs in teaching foreign languages contributes to the acquisition of cultural knowledge and provides an opportunity to get to know the culture of the environment of the language being studied. Research shows that students acquire cultural knowledge through blogging and get the opportunity to explore the culture of the language being studied. For example, the results of a qualitative study of the collaboration project, during which American and Spanish students created blogs for intercultural exchange, indicate that the use of the method of communicative tasks in collaboration projects contributes to the effective study of a foreign language and its culture. In another example the effectiveness of language learning using electronic bulletin boards, blogs and online discussions has been proven.

The results of the project, in which students acted as authors and blog readers show that blogs stimulate creativity, give an opportunity to experiment with language, hone expression skills their thoughts and get acquainted with the language culture. In addition, blogs provide access to popular culture. In this context it was studied the use of electronic means of information exchange by students of an Australian university studying foreign languages. The results of the study indicate that blogs provide new opportunities for language acquisition, communication with native speakers, immersion in popular culture and authentic language material.

Recent studies confirm that the use of blogs promotes cultural interaction and develops language competencies. The results of the study, which involved senior students courses that used blogs to develop intercultural competencies, point out that doing tasks using blogs provides an opportunity to reflect on cross-cultural issues and to exchange information with carriers of another culture. Similar results were obtained by researchers who studied the interaction of undergraduates of distance learning, for whom the native language is French. Findings from the study show that blogs are effective in stimulating intercultural interaction among learners. Deepening intercultural interaction between Spanish and American students who used blogs as an educational tool, became the object of research, which revealed that the use of blogs in teaching contributed to the development of intercultural competencies of both groups. Finally, in a study of asynchronous communication using blogs among American undergraduate students in the context of offline learning blogs have been found to provide excellent opportunities for learner autonomy and promote cross-cultural communication competencies.

2. Interaction and communication

Research shows that blogging plays an important role in the development of interaction between the students themselves, as well as between teachers and students. It is noted that digital environments such as blogs and wikis encourage interaction and communication practice among students. In addition, studies show that the use of blogs by teachers of foreign languages not only increases their motivation, but also allows you to diversify the discussions held within the educational process. In addition, having studied the structure and organization of the online educational space for full-time students teaching Spanish learners, the researchers concluded that blogs, when used as an educational space, provide an opportunity to increase student confidence, speed up learning, make learning more creative and varied, create a platform for discussing learning strategies, and simplify collaborative and social interaction. Finally, researchers studying teacher-student interaction strategies found a positive impact of blogging on growth opportunities for self-expression and self-assessment of students, as well as on overall learning progress. Research also confirms that the use of blogs provides additional opportunities for communication in the target language. During the study on the use of blogs for art education pan as a foreign language and their influence on the course of learning, it has been found that blogging is an excellent way to communicate in the language being studied. In a video blogging project, researchers concluded that blogging helps students create and evaluate their own learning products, acquire professional skills, and communicate in real time. Except, additionally, it was confirmed that modern technologies such as wikis and blogs are a very flexible medium for learning and development language skills.

3. Basic language skills

Research on the use of blogs to develop reading skills and letters confirm the effectiveness of this technique in training. But, number of studies on the use of blogs as way to develop speaking skills is limited. In course study German, aimed at developing language skills, was made the conclusion is that the use of blogs, along with other e-learning tools, has a positive effect on the development of these skills. An example of a project lasting twelve months can be given, in which trainees participated as authors and readers of blogs, whose researchers concluded that blogs contribute to development of creativity, stimulate language experiments, facilitate self-expression of students and help them get acquainted with the culture of the language being studied.

Speaking skills

The small amount of research that has been done on the impact of blogging practices on the development of speaking skills indicates that they are an effective tool for developing brainstorming, self-presentation and communication skills. At the same time, the same studies found that blogging had no effect on improving fluency, accuracy in expressing thoughts, and correct pronunciation. There is evidence that the use of blogs develops the skills of brainstorming, self-presentation, evaluation and information exchange. In a later study by the same author, effectiveness of lengthy oral presentations in voice blogs for development of speaking and subjective assessment of the progress made by students. As a result, on the one hand, the author found that the students experienced progress in developing their own speaking skills. On the other hand, the author notes that significant positive changes in terms of improving fluency, pronunciation or accuracy in the expression of thoughts was not fixed. In a study in which audio blogs used to teach English were considered language as a foreign language, the positive impact of conducting audio blogs on the development of oral speech skills.

Reading skills

With a large number of studies indicating that that the use of blogs contributes to a positive perception of learning content, increase engagement in classroom discussions, develop outlook and critical thinking skills, there is relatively little evidence that blogging improves reading skills in students. An empirical study conducted among schoolchildren, in which studied written responses to literary works published by students in blogs, indicates the growth of their interest in reading and thinking about what you read. Blog Effectiveness Researchers teaching reading to first-year university students studying English as a foreign language, found that the use of blogs with enthusiastically received by the majority of study participants and demonstrated a

higher efficiency in the development of reading skills compared to other more traditional teaching methods. Blogs are also effective in stimulating discussion within educational process. It is noted that discussion-based learning increases the effectiveness of reading skills, and that the use of blogs is an effective technique for engaging students in classroom discussions.

Research also indicates that blogging improves literacy and critical thinking skills. The Talkback Project used blogs as an online discussion medium that brought together eighth grade students, their parents, and trainee teachers, and the researcher concluded that blogs helped students develop critical thinking skills as well as improve their overall level of traditional and computer science. literacy. In a study on the use of blogs in learning English language, it was concluded that blogging has a positive effect on development of reading skills and critical thinking. Besides, it was recorded that the interaction of students enriches the process learning and allows them to contribute to its organization. When analyzing the results of a project called Ning blog, in which trainee teachers who interacted with students through a blog, devoted to children's literature, it was found that blogs have a positive effect on the degree of student involvement in the learning process and on development of critical thinking skills. There is an evidence to support the effectiveness of using blogs to develop reading skills and comprehension. a little. In a study of different types of blogs used by Hong Kong elementary school students to evaluate the impact of blogging on reading test scores in English and Chinese, any noticeable positive changes in the scores of the results of such tests was not established .

LITERATURE

1. Chapman, C. (2008). Emerging communities at BBC Learning English. *tesl-ej*, 11(4). Retrieved on November 17, 2012 from <http://www.cc.kyoto-su.ac.jp/information/teslej/ej44/a6.html>.
2. Colwell, J., Hutchison, A., & Reinking, D. (2012). Using blogs to promote literature response during professional development. *Language Arts*, 89(4), 232–243.
3. Andrés Martínez, C. (2012). Developing metacognition at a distance: Sharing students' learning strategies on a reflective blog. *Computer Assisted Language Learning*, 25(2), 199–212.
4. Driscoll, M. P. (2005). *Psychology of learning for instruction* (3rd ed.). Boston: Pearson/Allyn & Bacon.
5. Ducate, L. C., & Lomicka, L. L. (2008). Adventures in the Blogosphere: From Blog Readers to Blog Writers. *Computer Assisted Language Learning*, 21(1), 9–28.

ФИО автора: *Aysarova Muqaddasxon*

Quvasoy shahar 21- umumiy o'rta ta'lim maktabi boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Название публикации: «JANNATGA YETISHGANLAR»

Ishdan qaytar ekanman mahallamiz boshida gaplashib turgan ayollarga ko'zim tushadi. Ertalab ketayotganimda ham ularni ko'rgan edim. Ular bilan salomlashib o'tar ekanman rahmatli buvim yodimga tushadi. Buvim onamning onasi edi. Bolaligimiz ularning hovlisida o'tgan. Buvim negadir hech qachon ko'chada o'tirmas, ko'chaga chiqsa ham ishini bitirib uyga chopardi. G'iybatga aralashib qolaman deb qo'rqardi. Buvim avallari mahalla raisi bo'lib o'tgan ekanlar. Bolaligimizda bilamiz uyimizga begona insonlar ko'p kelardi. Onamning aytishlaricha ota-onasi bilan urushib qolgan yosh kelin-kuyovlarga uy berib, so'ng ularni hovlisiga borib gaplashib ularni yarashtirib qo'yarkan. Mahalladagi yoshlar o'rtasidagi ajrimlarni oldini olarkanlar. Esimda bor mahallada kim bolalik bo'lsa buvim birinchi bo'lib ko'rgani borar edi. Ikkita non va shirinliklar olib borib hol-ahvol so'rar, ko'p o'tirmas, darrov uyiga ketardi. O'zimizning qishloqmi, boshqa qishloqmi buvim uchun farqi yo'q edi. Buvim ancha masofagacha bo'lsa ham piyoda yurardilar. Mahalla raisi bo'lsa ham ish tanlamas kechki payt mahalla ma'daniyat saroyida pol yuvar, yakshanba kunlari esa bozorga chiqib meva-cheva sotar edi. Uydagi mevalarni qo'ni-qo'shnilarning ham haqi bor deb qo'shnilarga mevalarni tarqatardi. Keying yillarda lotin harfiga o'tildi. Buvim ham lotin harfini o'rganish uchun o'zidan kichik qizlardan harf o'rganardi. Onam esa sizga nimaga kerak? - derdi. Buvim ayniqsa ilmi odamlarni hurmat qilardi. Buvim arab yozuvini juda yaxshi o'rgangan lekin shunda ham bilimim kam deb domlaldan saboq olaverardi. Bozorga borsa sumkasida doim shirinlik olib yurardi. Ko'chada uchragan bolalarga berib uyga kelardi. Qachon oldiga kirsak shirinliklar berar qizg'anmas hatto bitta tuxum yesa ham bo'lib berardi. O'qishni bitirib ishlayotgan vaqtimda pulingdan berib tur deb yonimga kirardilar. Olavering desam nafaqasi chiqsa qaytarib berardi. Pulni bermay qo'yaqoling desam qarzdan qo'rqaman der edilar. Eng e'tiborli tomoni qizdan ko'ra kelin tomon edilar. Qachon uylariga kirsangiz hoh kechqurunmi toat – ibodat qilayotgan bo'lardilar. Kelinni xuddi qizdan ham a'lo qilib olib yurardilar. Qaysi kiyim yangi chiqsa olib berar, doim o'g'lidan ko'ra kelinni ardoqlardi.

Maktabda o'qib yurgan kezlarim maktab direktorimiz buving yaxshimi deb ko'p so'rardi. Direktorimizni aytishlaricha buvim urush yillari 3 qishloqqa raislik qilib qishloqlarni eson-omon olib chiqqan mahallani obod qilishda ko'p hissalarini qo'shgan ekanlar. Bizga ham nasihati ko'pdan qolma ilmi bo'l der edilar. Biz katta bo'lib bolalik bo'lsak ham har bayram kichik sovg'a berar, cho'ntagiyoki sumkasidan shirinliklar

tugamas edi. Ayrim duo va suralarni bizga kitobcha shaklida yozib o'qitar edilar. Bir kuni buvim nomozga egilgan payt bir farishta ko'ziga ko'rinib: sizning savobingiz oshib ketdi, bundan buyon egilmasangiz ham bo'ladi debdi. Buvim esa yo'q men farzandlarim uchun ham toat-ibodat qilishim kerak degan ekanlar. Mahallada kimki bo'lsa buvimni oldiga qarz so'rab kirar buvim oxirgi puligacha berar edilar. Pullari esa buvimning esidan ham chiqib ketardi. Biz ham o'ynab yursak oldiga chaqirib salomlashish odobi va suralarni yodlashga berar edilar. O'sha paytlar qishda uylar sovuq buvimga sandal qilib berishardi. Qish qattiq kelar odam o'zini eplay olmasada buvim nomozni kanda qilmasdi. Hatto sahar payti juma kuni sovuqda yuvinib keyin nomoz o'qirdilar. Har juma buvim uchun kun shunday boshlanardi. Buvim hech qachon kasal bo'lmagan edi.

Buvim hechqachon kasal bo'lib yotib qolmagan edi. Ko'p yo'l yurardi. Bir pas bo'sh o'tirmasdi. Doim qo'llarida kitob yoki ruchka daftar bo'lardi. Ko'z oynak taqmagan yozuvlari ham juda chiroyli, ro'moli biron marta ham qiyshayib, yoki ko'ylagi kir bo'lmasdi. Mahallada kim kasal bo'lsa bir pasda yetib borar hol ahvol so'rab, qo'lidagi sumkani berib qaytar edi. Hovlini yarmini gulzorga aylantirgan ko'chalari ham gulzor daraxtzor edi. Buvim qari bo'lsa ham gulzorga har tong chelaklab suv tashir hech kim turmay turib o'tlarni yular, hech bir daraxt suvsiz qolmasdi. Hovliga kirsangiz bahri dilingiz ochilardi. Har bir ko'kat uchun alohida joy gularni hidi taralib turardi. Begona insonlari ko'p ko'rardim. Keyin bilsan uy-joyi yo'q yoki qiynalgan oilalarni bicim uyga olib kirar ekan. Ko'chada gaplashib o'tirgan odamni, juda yomon ko'rardilar. Bizni ham koyir uyga kirib gaplashinglar der edilar. Yosh bolalarni xursand qilishni juda yaxshi ko'rardilar. Bizlarni ham shaharga olib borib istaganimizni olib berardilar. Dasturxonlaridan qattiq uzilmasdi. Hamma gripp bo'lsa ham buvimga ta'sir qilmas, suyuqlikni ko'p ichardilar. Qarigan chog'larida ham do'ppi tayyorlab har bozor sotib kelardilar. Do'ppi tikmasam zerikib qolaman derdilar.

Negadir oldingi insonlar soda bo'lganmi balki buvimsoddadil inson bo'lganmi har narsaga ishonardi. Araz qilishni bilmas kim buvimni, qancha ranjitmasin yana, oldingidek muomila qilardi. Buvim yana, oldingidek muomila qilardi. Buvim yana erkak zotini qadrlar bobom gapirsa uning aytgani bo'lardi. Yosh bola kirsam ham alohida to'shak solar dasturxonga bor narsani qo'yardi. Erkaklarni hurmat qil ular yarim pir deyardi bizga, ham. Hozir o'ylab qaragam kamtarin soda bo'lishni buvim o'rgatgan ekan. Ko'chaga chiqsangiz ayollar kimnidir g'iybat qilib o'tirishgan bo'ladi. Aslida ular o'sha odamga bir narsa berolmaydi. Maqol boru : Bor bo'lsa ko'rolmaydi, yo'q bo'lsa berolmaydi.. Maqol o'sha ayollar uchundir. Yana yoshi ulug' bo'lsa ham til o'rganayotgan insonlarni ko'raman. Lekin ayrim o'quvchilarni ko'rib vaqtingizni bekor sarflamang degim keladi. Buvim yetmish, yoshda, bo'lsa ham arab yozuvi va rus tilini izlanib o'rgangan. Buvimning bir qizi va bir o'g'li bo'lgan. Qizi mening onam edi.

O'g'li tog'am. Tog'am, joda injiq yuradi tor va badjahl edi. Lekin buvim har doim yaxshi gaplar bilan uni to'lga solgan. Tog'amning oilasi ham, mahalladagilar ham, undan qo'rqishardi. Lekin yillar davomida buvamning har bir yaxshi gapi tog'mni bag'rikeng, xushmomila odamga aylantirdi.

Buvim yoshlar bilan ham keksalar bilan ham suhbatlashganda ular ko'ngliga yo'l topardi. Suhbatlashgan inson yana bir suhbat qursam der edi. Buvim har kuni sahar turar namoz o'qir har bir daraxt va gullarga suv quyar, hovlilarni chinniday qilib supurtirar, o'ziga qarar ro'molini o'zgartirar, boshqa ko'ylak kiyib oynakka qarab qo'yardi. Xuddi mehmon keladigan hovliga o'xshab turardi. Har kuni kelmasi deganda kimdir buvimni oldiga kelardi. Biror odam to'y boshlagan bo'lsa bir kun oldin dasturxon qilib borar ozgina o'tirib qaytib kelardi. Lekin to'yga borib gaplashib o'tirmas edi. Maktabga bir kun bormasak jahli, chiqar, darslarimizga yordam berardi. Buvim doim piyoda yurardi. Uyiga kirsangiz har xil kitoblar turar, buvim ularni o'qib berardi. Uyga mehmon kelsa ham shu kitoblardan o'qib berardi. Dasturxon atrofida ro'mol o'ratib o'tirgizardi. 2017-yil oktyabrda insult bo'lib qoldi. Lekin shunda ham tinmay kechalari bilan toat ibodat qilar, o'zi urinar, uydagilarga malol kelishni istamsdi. Hammamizni sizlab gapirar, yonlariga kim kirsam kitob o'qib bering deb iltimos qilardi. Oradan hech qancha o'tmadi. Noyabr oyining o'n yettinchi kunida buvim olamdan o'tdi. Havo sovuq bo'lishiga qaramay huddi kuni quyosh chiqib, bahor fasliga o'xshab ketdi. Qushlar, tinimsiz sayrar qo'y-qo'zi sigirlar tinimsiz marashardi. Xuddi ular bir narsani sezganday edi.

Hovlimizga tumonat odam yig'ilgandi. Ayrim ayollar Xatichaxon onaning to'yi deyishardi. Buvim yuz yoshga kirgan edilar. Lekin chaqqon va yosh ko'rinardi. Balki bu ko'p mehnat va harakat evazigadir. Umrida pardozi qilmagan, o'smadan boshqani qo'ymagan buvimni chiroyli qilib yasantirishdi. Buvim xuddi o'lmagandek chiroyli turardi. Go'rkovlar ham qabr kovlaganda ularga shunday yengillik bo'libdiki qanday kovlashganini bilmay qolishibdi. Qabrni ichidan nur taralibdi. Kimdir sham yoqib turgandek emish. O'tmaslaridan 3-4 kun oldin akam qizini uzatdi. Onam negadir to'yga borgisi kelmay yurdilar. Buvim o'tgandan so'ng ham akamdan jahli chiqqanday yangi quad tomona borgisi kelmasdi. Buvimning o'tganiga qirq kun bo'lganda quda tomon onamni mehmonga chaqirdi. Onam borishni xohlamadi. O'sha kuni tushimga buvim kirib, onang qudalarni yoniga bordimi uyg'ot birga boringlar deyayotgan emish. Ertalab onamga aytdim. Onam esa darhol qudalar yoniga shoshardi. Buvim hech kimdan arazlab yurmasdi. Shuning uchun onamga qilgan ishorasi mening tushimda bo'ldi. Hozirgi kunda odamlarni ko'rib, buvimning har bitta gapi, hayoti biz uchun ibrat maktabi ekan degim keladi. Oxiratingiz hamisha obod bo'lsin buvijon.

ФИО автора: *Jumabekov Sarvar*

Magistrant, Jizzax davlat pedagogika instituti, Jizzax, O'zbekiston

Название публикации: «АХБОРОТ ВА БИЛИМ ЖАДАЛЛАШУВИНИНГ
ҚАДРИЯТЛАРГА ТА'СИРИ»

Аннотация: Ushbu maqola ta'lim olish davrida hayotiy qadriyatlar tizimi o'zgaradi va qadriyatlar tizimi yetarli darajada inertsion, ta'lim olish yillari esa juda tez o'tib ketishi haqida bo'lib kelajak uchun o'z javobgarligini anglab yetadi. Ko'pchilik talaba ularning kelajagi ko'proq shaxsan bunga bog'liq, deb hisoblanadi, garchi bunda ota-onalar, ta'lim olish sifati va omad ma'lum rol o'ynasa ham. Qadriyat shaxsning kasb sohasini yanada chuqur o'zlashtirishiga, faoliyatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Калит со'з: inson kapitali, umuminsoniy qadriyatlar, mehnat qobiliyati, motivatsiya, migratsiya va ma'lumot

Аннотация: Эта статья о том, что система ценностей меняется в период обучения и система ценностей достаточно инерционна, а годы обучения проходят очень быстро, осознавая свою ответственность перед будущим. Многие студенты считают, что их будущее больше зависит от них лично, хотя роль играют родители, качество образования и удача. Ценности оказывают непосредственное влияние на более глубокое профессиональное развитие человека.

Ключевые слова: человеческий капитал, общечеловеческие ценности, трудоспособность, мотивация, миграция и информация.

Annotation: This article is about the fact that the value system changes during the period of study and the value system is quite inertial, and the years of study pass very quickly, realizing their responsibility to the future. Many students believe that their future depends more on them personally, although parents, the quality of education and luck play a role. Values have a direct impact on the deeper professional development of a person.

Key words: human capital, universal values, ability to work, motivation, migration and information.

Ma'lumki, bugungi kunda zamonaviy dunyo taraqqiyotining dinamikasi asosan insonning innovatsion, ijodiy faoliyati, fan, texnika va texnologiyalarning rivojlanishi bilan belgilanadi. Shu bilan birga amalga oshirilayotgan islohotlarda milliy va ma'naviy qadriyatlar alohida o'rin tutadi. Aytish joizki, milliy qadriyat deganda, eng avvalo, tarixiy sinovlarga bardosh bergan, xalqimizning milliy manfaatlarini o'zida to'liq mujassamlashtirgan, zamonaviy taraqqiyot talablariga butunlay javob bera oladigan, asrlar o'tgani sayin qadr-qimmatini ortib boradigan g'oyalar tushuniladi.

Darhaqiqat, hayot rivojlanib borarkan, qadriyat ham takomillashib, mukammallashaveradi. Shu sababli davrlar silsilasida qadriyatlar shakli, xillari ma'lum bir ma'noda o'zgarib turishi mumkin. Ammo qadriyatlar borki ular shaklu-shamoyilini ham, mazmun-mohiyati va qadr-qimmatini o'zgartirmaydi. Ularga ta'lim, bilim va ilm-fanni kiritish mumkin. Albatta, bilim hech bir boylikka sotib olinmaydigan, faqat o'rganish, intilish orqasidan keladigan katta xazina hisoblanadi.

Endilikda bilim, ta'lim qiymati —inson kapitali atamasi bilan atalib kelinadi. Shu vaqtga qadar adabiyotlarda inson kapitali tushunchasi asosan biryoqlama, ya'ni inson kapitali insonning o'ziga bevosita keladigan foyda yoki shaxsni ijtimoiy himoyalash imkoniyati sifatida tushinib kelindi. Inson kapitali orqali faqat birgina insonning o'ziga emas, balki boshqalarga ham naf keltirishi mumkin. Bu esa, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga tayangan holda amalga oshirilishi zarur.

Bugungi kunda inson va uning qobiliyatlari, bilimlari, ko'nikmalari har qanday jamiyat ravnaqi va davlatning iqtisodiy rivojlanishining asosiy omiliga aylandi. Shuning uchun jamiyat taraqqiyotining muhim omili bo'lgan "inson kapitali" ning mohiyati ba'zi iqtisodchilar tomonidan "hamma egallagan bilim, ko'nikma va motivatsiya zahirasi" sifatida talqin etiladi¹. Aslida, bu kapital sifatida namoyon bo'ladi, chunki u kelajakdagi daromad manbai hisoblanadi. Bu inson kapitali, chunki

¹ Замонавий фалсафий атамаларнинг изохли луғати. — Тошкент: «Университет», 2018. —Б.31.

u insonga xos bo'lib, uning ajralmas qismidir.

Dastlab, inson kapitali deganda faqat insonning mehnat qobiliyatini oshiradigan investitsiyalar yig'indisi - ta'lim va kasbiy mahorat tushunilgan. Inson kapitali keng ma'noda iqtisodiy rivojlanishning intensiv ishlab chiqarish omili, jamiyat va oila rivoji, bilimlar, intellektual va boshqaruvchi mehnat vositalari, aholi salomatligi va yashash muhiti, zamonaviy malakali kadrlarning yuksak salohiyatidir². Shu jumladan, rivojlanishning samarali omili sifatida inson kapitali mehnat resurslari, bilimlari, intellektual va boshqaruvchi mehnat vositalari, yashash muhiti va mehnat faoliyati vositalarining o'qimishli qismi, samarali va samarali bo'lishini ta'minlaydi.

G. Bekerning so'zlariga ko'ra, «Inson kapitali - bu har bir insonda mavjud bo'lgan bilim, ko'nikma va motivatsiya zahirasi. U ta'limga, ishlab chiqarishga o'qitishga, sog'liqni saqlashga, migratsiyaga, narxlar va daromadlar to'g'risidagi ma'lumotlarni to'plashga sarflash shaklida inson investitsiyalari (uzoq muddatli kapital qo'yilmalar) orqali shakllanadi»³. Darhaqiqat, ta'lim, sanoat tajribasini to'plash, sog'liqni saqlash, ma'lumot olish inson kapitaliga investitsiyalarni anglatadi. Shu sababli ham bugungi kunda inson va uning qobiliyatlari, bilimlari, ko'nikmalari har qanday jamiyat ravnaqi va davlatning iqtisodiy rivojlanishining asosiy omiliga aylandi.

Inson kapitali tushunchasi ancha keng ma'noga ega - bu iqtisodiyotni, jamiyatni va uning boshlang'ich uyali oilasini, ishchi kuchining o'qimishli qismini, butun hayot va mehnat davomida aqlli boshqarish qobiliyatini intensiv rivojlantiradigan asosiy kuchdir. Shu jihatdan «inson kapitali - har qanday mamlakat va davlat iqtisodiyotining jahon bozorida raqobatbardoshligini ta'minlaydigan, hukumat organlari, qonun chiqaruvchi va ijro etuvchi hokimiyat organlari faoliyatiga kuchli ta'sir ko'rsatadigan omil bo'lgan to'plangan qobiliyatlar, ko'nikmalar va maqsadlar to'plami».

Iqtisodiy adabiyotlarda inson kapitali - bu sog'liqni saqlash, bilimlar, ko'nikmalar, qobiliyatlar, motivatsiyalarning ma'lum bir zaxirasi sifatida

² Шапкин И.Н. Человеческий капитал: теория, исторический опыт и перспективы развития. - Москва, 2017.

³ Беккер Г.С. Человеческое поведение: экономический подход: избранные труды по экономической теории. - М.: ГУ-ВШЭ, 2003.

investitsiyalar natijasida shakllanib, shaxs maqsadga muvofiq ravishda ijtimoiy ishlab chiqarishning ma'lum bir sohasida foydalanadi. "Inson kapitali" atamasining ta'rifida eng ko'p uchraydigan tushunchalar bu bilim, ko'nikma, qobiliyatdir.

Ta'kidlash kerakki, ta'lim va kasb-hunar ta'limi insonning bilim darajasini oshiradi, ya'ni inson kapitali hajmini oshiradi. Sog'liqni saqlash kasallanish va o'limni kamaytiradi va insonning umrini oshiradi. Migratsiya va ma'lumot izlash ishchi kuchi ish haqi yuqori bo'lgan joylarga va tarmoqlarga, ya'ni inson kapitali narxi yuqori bo'lgan joylarga olib borishiga olib keladi

Haqiqatan ham, inson kapitalini rivojlantirmasdan turib, innovatsion taraqqiyotga erishish mumkin emas. Taniqli iqtisodchi olimlarning fikricha, inson kapitaliga investitsiya kiritishga nisbatan beparvolik mamlakat raqobatbardoshligini keskin pasaytirib yuborishi mumkin. Mamlakat iqtisodiy jihatdan taraqqiy etishi uchun iste'dodli odamlarni tarbiyalash talab etiladi⁴.

Albatta, inson kapitali tushunchasi zamirida inson va uning qobiliyatlari majmuasi yotadi. Inson kapitali to'g'risidagi g'oyalar foydali ish unumdorligini oshirish avvalo shaxsning ishchanligini va mahoratini oshirish hamda mashina va asbob uskunalarni takomillashtirish bilan bog'liq ekanligini ko'rsatmoqda. S.A. Kurganskiy asarlarida inson kapitaliga:

—jismoniy shaxslar tomonidan investitsiyalar va jamg'arish natijasida shakllangan bilim, ko'nikma va boshqa fazilatlar to'plami, agar ular tegishli ravishda ishlatilsa, yangi qiymat va daromad oqimini keltirib chiqaradi⁵ deb ta'rif keltirilgan.

Hozirda Harakatlar strategiyasi doirasida olib borilayotgan barcha islohotlar inson kapitalini rivojlantirishga qaratilgan. Harakatlar strategiyasiga muvofiq, mamlakatimizda raqamlashtirish jarayonlari keng ko'lamda amalga oshirilmoqda. SHuningdek, raqamlashtirish jarayonlari jamiyat hayotining barcha sohalarida sodir bo'lmoqda. Xususan, inson uchun eng muhim sohalar iqtisodiyot, ta'lim va tibbiyotdir.

⁴ Шоумаров Д. Инсон капитали ўз-ўзидан юзага чикмайди. uzlider.uz/news-of-party/3127., 04.05.2021

⁵ Курганский С.А. Человеческий капитал: сущность, структура, оценка / Иркут. гос. экон. акад. - Иркутск, 1999. - 287 с

Aytish kerakki, bugungi kunda yoshlarning yangi avlodi o'sib ulg'aygan - texnik tafakkurga ega raqamli avlod, ulardan gumanistik element chiqarib tashlangan. Ilm-fan inson hayoti uchun yangi muhit yaratadi. —San'at singari, ilm-fan nafaqat insonning madaniy mashg'ulotidir. Ilm - bu bizga ko'rinadigan hamma narsani qanday qilib hal qiluvchi usul. SHuning uchun aytishimiz kerak: bugungi inson harakatlanadigan va qolishga intilayotgan haqiqat tobora ko'proq fan deb ataladigan narsa bilan belgilanadi».

Ma'lumki, davlatimiz rahbari ilgari yangi tizim asosida ijtimoiy, ma'naviy-ma'rifiy ishlarni tashkil etish bo'yicha beshta muhim tashabbusni ilgari surgan edi. Besh tashabbus doirasida u yoshlarga e'tiborni kuchaytirish, ularni madaniyat, san'at va sportga keng jalb qilish, axborot texnologiyalaridan foydalanish ko'nikmalarini shakllantirish, yosh avlod o'rtasida kitob o'qishni targ'ib qilish, xotin-qizlarni ish bilan ta'minlash masalalariga e'tibor qaratmoqda. Shu bilan birga, yoshlarning bo'sh vaqtlarini mazmunli tashkil etish dolzarb masala. Yoshlarning ma'naviyati qanchalik baland bo'lsa, ularning yot hodisalar va g'oyalarga nisbatan immuniteti shunchalik kuchliroq bo'ladi. Albatta, bunday ishlar inson kapitalini yanada rivojlantirishga yordam beradi.

Shuni ta'kidlash kerakki, sog'liqni saqlash, bilim va ko'nikmalarni o'z ichiga olgan inson kapitali XX asrda dunyoning ko'plab mamlakatlarida, xususan Osiyoda iqtisodiy o'sish va qashshoqlikni kamaytirishning asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Shuning uchun ham bizning mamlakatimiz Markaziy Osiyoda birinchilardan bo'lib inson kapitalini rivojlantirish loyihasini qo'llab-quvvatlamoda.

Harakatlar strategiyasini amalga oshirishda milliy qadriyatlar muhim rol o'ynaydi. Bu juda murakkab jarayon. Qiyinchilik shundaki, milliy va umumbashariy qadriyatlar murakkab bilimlar tizimi, dunyoqarashi, urf-odatlar, urf-odatlar, marosimlari, hissiyotlari va boshqalarning boy arsenalini qamrab oladi. Haqiqiy dunyo yagona bo'lgan sharoitda va ular haqidagi fikrlar va qarashlar.

Boshqa tomondan, milliy va umuminsoniy qadriyatlar turli yo'nalishlarga ega: an'analar, marosimlar, urf-odatlar, odatlarni o'z ichiga olgan falsafiy, ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy, psixologik, pedagogik, tibbiyot, adabiy, me'moriy, san'at tarixi,

diniy ta'limot qoidalari, fikrlari, maqollari, so'zlari, qarashlari va boshqa milliy hamda umumbashariy durdonalar. Va har bir tarixiy davrda ular shior, murojaat, nizom, ko'rsatmalar sifatida harakat qilishadi va qonuniy tartibda xizmat qilishadi, bunga rioya qilish hamma uchun majburiydir. Ular tartib, go'zallik va yaxshi fazilatlarni inson hayotiga va umuman jamiyatga olib keladi. Shunday qilib, milliy va umumbashariy qadriyatlar insonni ilmi qiladigan, poklaydigan, haqiqat yo'liga yo'naltiradigan, donolikka chorlaydigan, qadrlil, mazmunli, hamma uchun foydali, noyob, o'rnatq va muqaddas bo'lgan hamma narsani o'z ichiga oladi. Kelajakda bir xil ajoyib durdonalarni yaratish uchun o'rganish va bilim olish zarurligi ularning pedagogik ahamiyatidir.

Milliy qadriyatlar – bu muayyan etnik jamoalar vakillarining tarixiy o'ziga xosligini aks ettiradigan ma'naviy ideallari to'plamidir. Ular bir xil millatga mansub kishilarning xatti-harakatlari uchun ijtimoiy va me'yoriy-madaniy aksiomalar vazifasini bajaradilar. Demak, yosh avlodni tarbiyalashda ijtimoiy-tarixiy xususiyatga ega bo'lib, shaxsni oilaga tanishtirish vositasi bo'lgan va shu bilan individual mavjudlik vaqtinchalikligini engib o'tishga imkon beradigan qadriyatlar muhim rol o'ynaydi. Qiymat-semantik mazmun "tayanch punkti tanlovini", ya'ni dunyoqarash ko'rsatmalarini shakllantirishning eng muhim momentidir.

Darhaqiqat, hayot rivojlanib borarkan, qadriyat ham takomillashib, mukammallashaveradi. Shu sababli davrlar silsilasida qadriyatlar shakli, xillari ma'lum bir ma'noda o'zgarib turishi mumkin. Ammo qadriyatlar borki ular shaklu-shamoyilini ham, mazmun-mohiyati va qadr-qimmatini o'zgartirmaydi. Ularga ta'lim, bilim va ilm-fanni kiritish mumkin. Albatta, bilim hech bir boylikka sotib olinmaydigan, faqat o'rganish, intilish orqasidan keladigan katta xazina hisoblanadi.

Shu sababli ham endilikda bilim, ta'lim qiymati — inson kapitalil atamasi bilan atalib kelinadi. Shu vaqtga qadar adabiyotlarda inson kapitali tushunchasi asosan biryoqlama, ya'ni inson kapitali insonning o'ziga bevosita keladigan foyda yoki shaxsni ijtimoiy himoyalash imkoniyati sifatida tushinib kelindi. Inson kapitali orqali faqat birgina insonning o'ziga emas, balki boshqalarga ham naf keltirishi mumkin. Bu esa, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga tayangan holda amalga oshirilishi zarur.

Darhaqiqat, jamiyatdagi mavqeini anglab, yangi xulq-atvor uslubini o'zlashtirgan inson o'zining shaxsiy inson kapitalini to'plashga alohida ahamiyat beradi. Tadqiqotchilarning ta'kidlashicha, shaxsiy inson kapitalining to'planishi har bir shaxsning shaxsiy xususiyatlariga va mavjud ijtimoiy institutlarga bog'liq bo'lib, bu to'planish murakkab, uzoq va qimmat jarayondir. Inson kapitalini to'plashda inson salohiyati va tegishli kapital ajratib ko'rsatiladi; inson salohiyati zahira sifatida mavjud bo'lib, faqat iqtisodiy faoliyat jarayonida o'zini namoyon qiladigan inson kapitali bo'lish imkoniyatining bir turi sifatida ishlaydi.

O'zbekistonning kelajakdagi rivojlanishi ilm-fan, ilmiy, ijtimoiy va gumanitar texnologiyalarga asoslangan bo'ladi. So'nggi ikki-uch yil ichida milliy boylikning ajralmas qismi bo'lgan inson kapitalini rivojlantirishga tobora ko'proq e'tibor berilmoqda. Bularga ijtimoiy himoya, inson salomatligi, oilaviy munosabatlar yaxshilanishi, tuman muassasalari faoliyati yaxshilanishi va ta'lim tizimidagi tub o'zgarishlar kiradi. Demak, hozirgi vaqtda inson kapitali yangi bilimlarning evristik tabiati bilan bog'liq bo'lgan intellektual kapital shaklini oladi. Va yosh avlod zamonaviy intellektual kapitalning tashuvchisiga aylanmoqda, unda noyob qadriyatlar, yangi turtki turi, yangi aloqa turlari va yangi ko'nikmalar (shu jumladan raqamli) faol shakllanmoqda.

Umuman olganda, inson kapitalini to'plash tarbiyaga sarmoya kiritishdan boshlanadi, ya'ni oilada ota-ona farzandining tug'ilishi bilan unga mablag' qo'yishi zarur. Farzandlarni tarbiyalash juda ko'p mablag' talab qiladi, ammo ayni paytda bolalar ota-onalarning qoniqish manbaidir. Ya'ni, hayot jarayonida odam o'zini harakatga keltiradi, go'yo biron bir "foydali" ish bilan shug'ullanadi va o'zlarining inson kapitalining tarkibiy qismlaridan ta'lim, sog'liqni saqlash, bo'sh vaqt, tarbiyani o'zaro bir-birini mustahkamlab turadigan erkin energiyani "ajratib" oladi.

Umuman olganda, hozirda Harakatlar strategiyasi doirasida olib borilayotgan barcha islohotlar inson kapitalini rivojlantirishga qaratilgan. Bu esa nafaqat bizning mamlakatda balki jahonda ham so'nggi ikki, uch yilda umummilliy boylikning ajralmas qismi hisoblangan inson kapitali rivojiga e'tibor kuchaydi. Natijada inson kapitali tushunchasi ancha keng ma'noda, ya'ni iqtisodiyot, jamiyat va uning

boshlang'ich yacheykasi oilani intensiv rivojlantiruvchi, mehnat resurslarining bilimli qismi, hayoti va mehnat faoliyati davomida intellektual boshqarish qobiliyatiga ega bo'lgan asosiy kuchga aylandi. Shu sababli ham bugungi kunda zamonaviy dunyo taraqqiyotining dinamikasi asosan insonning innovatsion, ijodiy faoliyati, fan, texnika va texnologiyalarning rivojlanishi bilan belgilanadi.

Jamiyat va davlatning kelajagi asosan yoshlarning qanday ta'lim va tarbiya olishiga bog'liq bo'ladi. Sababi, yoshlar uzluksiz ta'lim- tarbiya jarayonida jamiyatdagi turli ijtimoiy munosabatlarda faollashadi hamda ular ijtimoiy munosabatlarning subyekti sifatidagi harakatlantiruvchi shaxsga aylanadi. Mazkur jarayonda uzluksiz ta'lim tizimining o'rni katta.

Qadriyatlar va madaniyat me'yorlari, san'at, axloq, ma'naviy sohadagi barcha yutuqlar inson shaxsiga qaratilgan bo'lishi, yaxlit pedagogik jarayonning barcha tuzilmalari bo'ylab singib o'tishi va u bo'lajak mutaxassisning shaxsiy rivojlanishiga qaratilgan bo'lishi lozim. Bundan ayon bo'ladiki, pedagoglarni tayyorlash keng madaniy rivojlanish negizida amalga oshirilishi kerak.

Yurtimiz istiqbolga erishgan saodatli bugungi kunda, mamlakatimiz xalqlarining an'ana va marosimlari o'zining qadimiy ko'rinishlarini tiklab, jamiyatimiz taraqqiyotini tezlashtiradigan buyuk kuchga aylanmoqda, jamiyat hayotiga shodlik, quvonch bag'ishlaydigan, ularda mustaqillik va uning mevalaridan faxrlanish hissini uyg'otadigan an'ana va marosimlar keng ommalashmoqda, yosh avlodni milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalashda ta'sirchan omil bo'lib xizmat qilmoqda. Shuning uchun ham o'tgan yillar mobaynida milliy va umuminsoniy qadriyatlarimiz, ularning o'ziga xos jihatlari, ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar, ularning jamiyat a'zolari hayotidagi o'rni, targ'ibot usullari borasida ko'pgina ilmiy-nazariy va amaliy ishlar amalga oshirildi, ularning metodologik asoslari yaratildi⁶. Garchi ma'naviy-ma'rifiy ishlarga, unutilgan, kamsitilgan ma'naviyatimizni, milliy qadriyatlarimizni tiklashga hamda yosh avlodning milliy g'ururini yuksaltirishga, ularni vatanparvarlik, yurtparvarlik,

⁶ Kaldibekova A., Xodjaye B. Pedagogik aksiologiya. – T.: Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2009. 49-50-b.

baynalminallik ruhida tarbiyalashga qaratilgan tadbirlar moxiyatini ochib berish, ularni tashkil etish metodikasini o'rgatishga oid talaygina ishlar amalga oshirilgan. Jondor Tulenovning "Qadriyatlar falsafasi", Ahmad Yassaviy "Hikmatlar", Abu Abdulloh Muhammad al-Buxoriy, "Al-adab al- mufrad" ("Adab durdonalari"), Mavrunov A. "Ma'naviy sog'lomlashtirish davri", "Barhayot milliy qadriyatlar", Inomova M. "Oilada bolalarning ma'naviy axloqiy tarbiyasi", Musurmonova O. "Ma'naviy qadriyat va yoshlar tarbiyasi", Qoraboev U. "Madaniy tadbirlar", Ergashev Q. "Yoshlarning ma'naviy tarbiyasi" va boshqalarni misol qilib keltirish mumkin. Biroq, jamiyat hayotida yuz berayotgan ayrim muammolar bugungi kunda darsdan tashqari ma'naviy – ma'rifiy tadbirlar jarayonida yoshlarning milliy va umuminsoniy qadriyatlarni uyg'unlashtirish asosida tarbiyalash borasidagi tadqiqotlarning etarli emasligini ko'rsatmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Inson taraqqiyoti ma'ruza. O'zbekistonda ta'lim: talab va taklif mutanosibligi. O'zbekiston. -T., 2007-2008.32-b.
2. Rakitov A.I. Nauka v epoxu globalni`x transformatsiy (rossiyskaya perspektiva). Nauka v Rossii: sostoyanie i perspektivi.- M.; 1997. S. 13.
3. Замонавий фалсафий атамаларнинг изоҳли луғати. – Тошкент: «Университет», 2018. –Б.31.
4. Шапкин И.Н. Человеческий капитал: теория, исторический опыт и перспективы развития. - Москва, 2017.
5. Беккер Г.С. Человеческое поведение: экономический подход: избранные труды по экономической теории. – М.: ГУ-ВШЭ, 2003.
6. Шоумаров Д. Инсон капитали ўз-ўзидан юзага чиқмайди. uzlidep.uz/news-of-party/3127., 04.05.2021
7. Курганский С.А. Человеческий капитал: сущность, структура, оценка / Иркут. гос. экон. акад. - Иркутск, 1999. - 287 с
8. Kaldibekova A., Xodjayev B. Pedagogik aksiologiya. – T.: Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2009. 49-50-b.

ФИО автора: *Jumaniyazova Oysha Sultanovna*

УрДУ Психология йуналиши 1 курс магистри

Название публикации: «TALABALARDA POZITIV BIOGRAFIK TAFAKKURNI SHAKLLANTIRISH ORKALI O'Z O'ZINI ANGLASHNI RIVOJLANTIRISH»

ANNOTATSIYA

Universitetdagi ta'lim ta'limning tabiiy davomidir o'rta maktabdagi tadbirlar. Maktabdan keyin aqlning rivojlanishi Bu davr, ayniqsa, talabalik davrida yaqqol namoyon bo'ladi, bu inson hayotining boshqa bosqichi kabi uning o'ziga xos xususiyati. Bu juda individual va o'zgaruvchan intellektning eng murakkab tuzilishi davri. Aksariyat tadqiqotchilar insonning rivojlanish jarayonini bunda tasvirleydilar yoshi funktsional ishlash va unumdorlikning uzluksiz o'sishi, progressiv harakat dinamikasi, holda funktsiyani barqarorlashtirish.

Kalit so'zi: pozitiv,taffakur,talabalik davri

Shubhasiz, talabalik davrida inson rivojlanishi uchun eng katta imkoniyatlar mavjud; o'rganish uchun qulay bo'lgan sezgir davrlar bilan bog'liq. Qiyin holatda Rivojlanishning ushbu davri strukturasi bir funktsiyaning o'sish momentlari (cho'qqilar yoki optimumlar) nafaqat barqarorlashuv momentlari, balki boshqa funktsiyalarning pasayishi bilan ham birlashtiriladi. K. D. Ushinskiy 16 yoshdan 22-23 yoshgacha bo'lgan davrni hal qiluvchi davr deb hisobladi. aynan mana shu yoshda insonning fikrlash tarzi va xarakteridagi yo'nalish belgilanishiga ishora qiladi. Ga binoan

Talabalarni o'rganishga katta hissa qo'shgan B. G. Ananiev va qiymat yo'nalishlari tizimlari, bu yosh uchun u tipik, bilan bir tomondan, kasbiylashuv bilan bog'liq holda maxsus qobiliyatlarning intensiv shakllanishi, ikkinchi tomondan, xarakter va aql-zakovat shakllanishining markaziy davri sifatida ajralib turadi .

Psixologik-pedagogik tadqiqotlarda intellectual fazilatlar shaxsning boshqa xususiyatlari, ayniqsa irodaviy va hissiy xususiyatlar bilan chambarchas bog'liq holda ko'rib chiqiladi, chunki haqiqiy fikrlash jarayoni insonning butun ruhiy holati bilan bog'liq. Shunday qilib, N. V. Bordovskaya va A. A. Rean o'qish davri deb hisoblashadi oliy ta'lim muassasasi kamolot davriga to'g'ri keladi va shaxsiy xususiyatlarning shakllanishi bilan tavsiflanadi. Maqsadlilik, qat'iyatlilik, qat'iyatlilik kabi fazilatlar sezilarli darajada o'zgaradi, axloqiy muammolarga qiziqish, hayotning mazmuni oshadi, mustaqillik, tashabbuskorlik va o'zini o'zi boshqarishni rivojlantirish; xulq-atvorning ijtimoiy-axloqiy motivlari mustahkamlanadi .18 yoshdan 25 yoshgacha bo'lgan davr eng nozik davrlardan biridir. Bu ijtimoiy va kasbiy tajribani eng yuqori darajada qabul qilish, xotirani, e'tiborni oshirish, fikrlash. Bu yosh muvaffaqiyatli mutaxassisning fazilatlarini shakllantirish uchun eng qulaydir. Shu bilan birga, har qanday faoliyat turi bo'yicha bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirish tezligi va qulayligi;

shuningdek, uning muvaffaqiyati kognitiv va shaxsiy qobiliyatlarning rivojlanishiga bog'liq. Yigirmanchi asrning ikkinchi yarmida alohida e'tibor mavzusi mahalliy va xorijiy psixologiya va pedagogika o'rganildi kasbiy ta'lim va ta'lim jarayonida shaxsiy rivojlanish. Bu jarayonda muhim o'rinni o'qish davri egallaydi oliy ta'lim muassasasi. Buni o'rganishga turli xil yondashuvlar muammolari olimlar B. G. Ananiev asarlarida keng ifodalangan.

A. A. Bodalev, I. D. Bex, R. S. Gurevich, A. I. Klimov, E. E. Kovalenko, V. A. Kudin, I. A. Zyazyun, N. G. Nichkalo, S. D. Maksimenko, V. G. Kremen, T. I. Sushchenko, O. A. Ignatyuk, G. V. Popova. S. A. Sysoeva, M. I. Lazarev, V. I. Lozova, A. S. Ponomarev, A. G. Romanovskiy va boshqa mualliflar. Ularning ishlariga quyidagilar kiradi Talabalarning kasbiy rivojlanishining yo'nalishlari:

- hayotiy pozitsiyani ishlab chiqish va hayot rejalarini konkretlashtirish;
- kasbiy yo'nalishni rivojlantirish va zarur

qobiliyatlar;

- psixik jarayonlar va holatlarni boshqarish;
- kasbiy faoliyatga psixologik tayyorlikni shakllantirish

faoliyat;

Qadriyat-semantik shakllanishlar inson hayoti va faoliyatining, shu jumladan kasbiy faoliyatining eng muhim tartibga soluvchisi hisoblanadi. "Ob'ektlar, hodisalarning ma'nolari va ularning inson uchun ma'nosi uning xulq-atvorini belgilaydi" Bu ongli qidiruvni o'z ichiga olgan uzoq va xilma-xil jarayon

kasbiy faoliyatning shaxsan muhim ma'nolari va insonning hayot yo'lini tanlashi. Ular shaxsning ichki yaxlitligini ta'minlaydi, nisbatan barqarorlikni belgilaydi

o'ziga, boshqa odamlarga, kasbga va butun dunyoga munosabat. Kasbiy ta'lim jarayonida alohida e'tibor berilishi kerak o'quvchining o'z-o'zini bilishga bo'lgan ishtiyoqini faollashtirishga e'tibor qaratish. Ogohlikularning fazilatlari, qobiliyatlari, rivojlanish imkoniyatlari hissa qo'shadi o'quv faoliyatini mazmunli to'ldirish va boyitish semantik aloqalar. O'z-o'zini bilish orqali talaba o'z faoliyatining qadriyat-semantik mazmuniga yo'naltirishni boshlaydi. Muhim maqsad, g'oya, ma'no, ya'ni kasbiy yo'nalishning mazmunli tarkibiy qismining mavjudligi va xabardorligi talabaning kasbiy va shaxsiy rivojlanishining muhim shartidir. Universitetda o'qiyotgan talaba katta imkoniyatlarga ega o'z-o'zini bilish va o'zini anglash, o'zini anglash va o'zgartirish uchun Rivojlanish va o'z-o'zini takomillashtirish uchun I-kontseptsiyalari. JAV tuzatishijobiy yo'nalishda unga ichki to'siqlarni engib o'tishga yordam beradi va uning shaxsiy o'sishiga, shuningdek, kelajakdagi muvaffaqiyatga hissa qo'shadi jamiyatga integratsiya. Ijtimoiy makonda integratsiya mumkin turli sabablarga ko'ra sodir bo'lmaydi, natijada odam bo'lolmaydi qobiliyatlarini to'liq ro'yobga chiqarish. Asosiysi, shaxsning ichki fazilatlari bo'lib, uni jamiyatga moslashishning yangi strategiyalarini ishlab chiqishga majbur qiladi va keyin integratsiyalashadi.

uning uchun ham kognitiv, ham hissiy jihatdan yangi yashash sharoitlariga.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. Мухина В. С. Возрастная психология: феноменология развития.– 10-е изд. / В. С. Мухина. –М.: Академия, 2006. – 608 с.
2. Науменко Г. М. Тайны сознания. Путь к здоровью / Г. М. Науменко – М., 2002 – 470 с.
3. Нечепоренко Л. С. Педагогічна майстерність / Л. С. Нечепоренко. – Х.: ХНУ. –2009. – 274 с.

ФИО автора: *Jumayeva Dilfuza Ganievna*

Buxoro Davlat Pedagogika instituti 1-kurs magistri

Название публикации: «O'QUVCHILARNI TARBIYALASHDA IJTIMOY INSTITUTLARI VS TA'LIM MUASSASALARINING HAMKORLIGINI TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI»

Annotatsiya: Maqolada o'quvchi yoshlarni tarbiyalashda maktab va oliy ta'lim tashkilotlarini o'zaro hamkorligi takomillashtirish yo'llari tahlil etilgan.

Kalit so'zlar: O'quvchi, maktab, pedagog, ta'lim muassasasi

Ta'limning tashkiliy markazi sifatidagi maktab faoliyatining muhim yo'nalishlaridan biri bu maktab, oila va mahallaning sa'y-harakatlarini birlashtirishdir. Bu ish faoliyati mazmuni, usullari va shakllarida namoyon bo'ladigan o'ziga xos xususiyatlarga ega. Ushbu faoliyatning o'ziga xosligi quyidagi omillar bilan bog'liq: 1) pedagogik jarayonning obyektiv qonuniyatlarini bilish; 2) zamonaviy sharoitda maktabning ijtimoiy funktsiyalari haqida aniq tasavvur; 3) zamonaviy oila rivojlanishining xususiyatlari va tendentsiyalarini tushunish; 4) o'qituvchining yosh avlodni tarbiyalashda ota-onalar, jamoatchilik bilan ishlashga amaliy tayyorgarligi.

Maktab bevosita bolalar tarbiyasini va oilaviy ta'limni pedagogik boshqarishni amalga oshiradigan eng muhim ijtimoiy institutdir. Maktab, oila va jamoatchilikning ta'lim faoliyatining birligi maktabning ta'lim muassasasiga qo'yiladigan zamonaviy talablarga javob beradigan maqsadli tizimli faoliyati, ilmiy asoslilik, ijodiy izlanish, oilaviy tarbiya natijalariga mas'uliyat va qiziqish, maqsadlilik bilan yaratiladi. Maktab ta'lim muassasasi sifatida tarbiyaviy ishning asosiy qismini bajaradi: unga barkamol shaxsni shakllantirishning asosiy vazifalari yuklangan. Bu oilaning rolini kamaytirmaydi, balki oila va maktabning harakatlarini muvofiqlashtirish zarurligini isbotlaydi. Bu birlikda yetakchi rol maktabga tegishli. Maktab oilaning tarbiyaviy imkoniyatlarini kengaytiradi va rivojlantiradi, pedagogik ta'limni amalga oshiradi, oilaviy tarbiyani nazorat qiladi va yo'naltiradi. Faol ishtirok etish, oila, maktabga

yordam berish uchun jamoat va maktabdan tashqari tashkilotlarning faoliyatini tashkil qiladi, hamda muvofiqlashtiradi.

Hamkorlikning noan'anaviy shakllari oila bilan ishlashning zamonaviy shakllari bo'lib, o'qituvchilarga ota-onalarga bolalarni tarbiyalash va o'qitishda imkon qadar yordam berishga yordam beradi. Har bir ota-ona o'qituvchini bolani har tomonlama rivojlangan shaxs sifatida rivojlantirishga qaratilgan ishida qo'llab-quvvatlashga intiladi. Ammo zamonaviy ota-onalar - bu paydo bo'lgan muammolarni, mavjud vaziyatni tahlil qilishga qodir bo'lgan bilimli odamlar, shuning uchun o'qituvchi oila bilan hamkorlikning yangi shakllaridan foydalanishi kerak. Umumiy ta'lim tashkiloti va oila o'rtasidagi hamkorlikning ko'plab shakllari mavjud. Belgilangan maqsadlarga erishish va yuqori natijalarga erishish uchun o'qituvchi ota-onalar bilan birgalikdagi faoliyatda turli xil hamkorlik shakllarini to'g'ri birlashtira olishi kerak. Har safar o'qituvchilar tarkibi har bir oilaning xususiyatlarini hisobga olgan holda kerakli, samaraliroqlarini tanlashi kerak. Axir hamkorlikning asosiy maqsadi ota-onalar bilan ittifoqdosh bo'lishdir.

Ota-onalar va o'qituvchilar uchun eng katta muammo - samarali muloqot qilishdir. Bu oddiy tuyulishi mumkin, lekin ko'pincha suhbatlar uzilib qoladi, chunki o'qituvchi maxsus ta'lim sohasiga xos bo'lgan tilni ishlatadi va ota-ona uchun notanish bo'lishi mumkin. O'qituvchilar suhbat boshida ota-onalarga tegishli so'z birikmalarini, masalan, turar joy va modifikatsiyani tushunishlariga ishonch hosil qilishlari muhimdir. Bu keyinchalik muammolarga olib kelishi mumkin bo'lgan o'ziga xos tushunmovchilik yo'qligiga ishonch hosil qiladi.

Ta'lim muassasalarining bolalar va yoshlar jamoat birlashmalari bilan o'zaro hamkorligi bolalar, o'smirlar va yoshlar uchun yagona ijtimoiy ta'lim makonini yaratishga qaratilgan. Bunday birlashmalarning faoliyati zamonaviy jamiyatda ustuvor ahamiyatga ega bo'lgan qadriyatlarni shakllantirishni hisobga olgan holda, ijtimoiy hayotda bolalarning ijtimoiy shakllanishi, rivojlanishi va o'zini o'zi anglashiga qaratilgan bo'lishi kerak. Bolalar jamoat birlashmalarida quyidagi maqsadlar amalga oshiriladi: bolalar va o'smirlarning individual psixologik va yosh xususiyatlari va qiziqishlarini hisobga olgan holda rivojlanishi, o'z-o'zini rivojlantirish; ijodiy

salohiyatni ochib berish; ijtimoiy moslashuv, shu jumladan shaxslararo o'zaro munosabatlar tajribasi, turli ijtimoiy tashabbuslar, umumiy madaniyatni, shu jumladan bo'sh vaqtni o'tkazish madaniyatini rivojlantirish; inson, madaniyat, Vatan kabi qadriyatlarni tan olish asosida o'smirlarning jamiyat bilan o'zaro munosabatlarida ijtimoiylashuvidir. Ta'lim muassasasining bolalar jamoat birlashmalari bilan o'zaro hamkorligi o'quvchilarda ijobiy ijtimoiy tajribani shakllantirish imkonini beradi, ta'lim va tarbiya natijalarini real ijtimoiy hayotda va faoliyatda qo'llash, insonparvarlik munosabatlari tajribasini kengaytirish uchun sharoit yaratadi.

Ta'lim muassasalarining madaniyat muassasalari – teatrlar, muzeylar, kutubxonalar, madaniyat uylari bilan o'zaro hamkorligi an'anaviy hisoblanadi. Bunday muassasalar bilan yaqindan tizimli hamkorlik qilish bolani jamiyat hayotiga zamonaviy madaniyat darajasida qo'shish imkonini beradi, o'z madaniy o'ziga xosligini anglash, Vatanga muhabbat, u bilan faxrlanish tuyg'ularini shakllantirishga yordam beradi, uning estetik rivojlanishi, dunyoqarashini kengaytiradi. Bunday hamkorlik ko'pincha ta'lim muassasasida madaniy hayotni yo'lga qo'yish imkonini beradi (teatr, orkestr, muzey, san'at studiyasini yaratish). Talabalarning madaniyat muassasalariga har tomonlama yordam ko'rsatishi ularning o'z hayoti va faoliyati sub'ektiga aylanishiga yordam beradi. Shunday qilib, ta'lim muassasalarining turli ijtimoiy institutlar bilan o'zaro hamkorligi, ularning ta'lim sa'y-harakatlarini muvofiqlashtirish bolaning rivojlanishidagi salbiy tabiiy ta'sirlarning rolini sezilarli darajada kamaytirishi, uni tarbiyalashda umumiy pedagogik maqsadga muvofiq strategiyani amalga oshirishi va yagona ta'lim makonini yaratishi mumkin.

Bunday o'zaro ta'sir o'quvchining hayotiy tajribasini shakllantirish sohasini sezilarli darajada kengaytiradi, unga o'z atrofidagi dunyoning xilma-xilligini ko'rish va insonparvarlik tamoyillari asosida dunyo va boshqa odamlar bilan o'z munosabatini tashkil etish imkonini beradi. So'nggi yillarda ta'lim sohasidagi jadal o'zgarishlar tufayli ta'lim muassasalarining oliy o'quv yurtlari, ta'lim muammolari bilan shug'ullanuvchi ilmiy-tadqiqot institutlari bilan o'zaro hamkorligi muhim rol o'ynamoqda. Hamkorlik ta'lim muassasalari konsepsiyasini, ta'lim mazmunini ishlab chiqish, o'qitish, tarbiyalash va ta'lim muassasasini boshqarishning samarali

texnologiyalarini joriy etish, o'qituvchilarning ilmiy-tadqiqot faoliyatini tashkil etish imkonini beruvchi hamkorlikda ishlab chiqilgan dasturlar doirasida amalga oshirilmoqda. Ayrim fanlar chuqurlashtirilgan maktablarda yuqori sinflarda darslar ko'pincha universitet o'qituvchilari tomonidan olib boriladi. Ko'pgina maktablar universitetlar bilan bir qatorda o'quv, ilmiy va pedagogik majmualarning bir qismidir. Bunday hamkorlik maktabdagi ta'lim jarayoni sifatini oshiradi.

Ta'lim muassasalarining boshqa ijtimoiy institutlar bilan o'zaro hamkorligiga qo'yiladigan asosiy talablardan biri ham qo'shma faoliyatni tashkil etish mantig'i (maqsad - vosita - jarayon - natija) nuqtai nazaridan ham, bunday faoliyatning doimiyligi nuqtai nazaridan ham tizimlilikdir. Ta'lim muassasalarining boshqa ijtimoiy institutlar bilan o'zaro hamkorligi uni chuqurlashtirish (yangi, yanada murakkab va dolzarb maqsadlarni belgilash, qo'shma ish mazmunini takomillashtirish, hamkorlikning yangi samarali shakllarini izlash va joriy etish) yo'nalishida ham rivojlanishi kerak. Yangi ijtimoiy institutlar va jamoat tashkilotlarini jalb qilish, o'zaro hamkorlik ko'lamini kengaytirish kerakligi muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. Nishonov U., Tursunov I. «Pedagogika kursi» Toshkent 1997 yil
2. Munavvarov A. K. «Pedagogika» Toshkent 1996 yil.
3. Maktabdan tashqari talabalar bilan o'quv ishlari / Ed. L. M. Nikolaeva. - M., 1981 yil

ФИО автора: Uzbek State World Languages University

Teacher: *Jo'rayeva G*

Название публикации: «MAIN FEATURES TASK-BASED LEARNING IN LANGUAGE TEACHING»

Annotation: This article is devoted to exploration the principles of task based language learning. There are some principles assumptions about the nature of language learning in TBLT based on Richard and Rogers. Tasks provide both the input and output processing necessary for language acquisition. Tasks are believed to help processes of negotiation, modification, rephrasing, and experimentation that are at the heart of second language learning.

Key words: task, teaching, language, activity, involve, teacher, accuracy, learner, learning.

Task activity and achievement are motivational. Tasks are also said to improve learner motivation and therefore promote learning. This is because they require the learners to use authentic language, they have well-defined dimensions and closure, they are varied in format and operation, they typically include physical activity, they involve partnership and collaboration, they may call on the learner's past experience, and they tolerate and encourage a variety of communication style. Learning difficulty can be negotiated and fine-tuned for particular pedagogical purposes. If the teachers design difficult tasks for learners it will motivate the learners to develop fluency, accuracy and awareness of language.

Varieties of task developing by many experts can be good recourses for teachers to choose appropriate one which matches with their professional learners need and competence. The task types can be based on the goal, traditional knowledge hierarchies and the interaction occurs in the task itself.

Willis proposes six tasks types based on traditional knowledge hierarchies as follows; Listing, Ordering and sorting, Comparing, Problem solving, Sharing personal experience, Creative task. While Pica, Kagany, and Falodun classify tasks according

to the type of interaction that occurs in tasks accomplishment and give the following classification:

1. Jigsaw tasks: These involve learners combining different pieces of interaction to form a whole.
2. Information-gap tasks: One learners or group of learners has one set of information and another learners or group has a complementary set of information. They must negotiate and find out what the other party's information is in order to complete an activity.
3. Problem-solving tasks: learners are given a problem and a set of information. They must arrive at a solution to the problem. There is generally a single resolution of the outcome.
4. Decision-making tasks: learners are given a problem for which there are a number of possible outcomes and they must choose one through negotiation and discussion.
5. Opinion exchange tasks: learners engage in discussion and exchange of ideas. They do not need to reach agreement.

Task based learning consist of three phases: pre task, task cycle and language focus.

Pre-task: Pre task phase introduces the class to the topic and the task, activating topic related words and phrases. Here, the teacher roles as instructor. The teacher introduces the topic and gives the professional colleges learners clear instructions on what they will have to do at the task stage and might help the students to recall some language that may be useful for the task. Then instruct the school learners to do the task and make sure that all the school learners understand task instruction. The pre-task stage can also include playing a recording of people doing the task. This gives the professional college learners a clear model of what will be expected of them. While the teacher doing this job, the learners' note down useful words and phrases from the pre-task activities and/or the recording. It may spend a few minutes preparing for the task individually.

Task cycle: The task cycle offers learners the chance to use whatever language they already know in order to carry out the task, and then to improve that language under teacher guidance, while planning their report of the task. Feedback from the teacher comes when they want it most, at the planning stage, and after the report. Exposure to language in use can be provided at the different points, depending on the task type of the task. The learners complete a task in pairs or groups using the language resources that they have as the teacher monitors and offers encouragement.

Language focus: The language focus phase allows a closer study of some of the specific features naturally occurring in the language used during the task cycle. By this point, the learners will have already worked with the language and processed it for meaning, so they are ready to focus on the specific language forms that carry the meaning.

General principles and characteristics of task-based learning

- Task-based learning is based on the use of tasks as the core unit of planning and instruction in language teaching.
- Tasks that involve real communication are essential for language learning.
- Learners learn language by interacting communicatively and purposefully while engaged in the activities and tasks.
- The focus is on process rather than product.
- Language that is meaningful to the learner supports the learning process.
- Activities and tasks of a task-based syllabus are sequenced according to difficulty.

Task -based Learning offers an alternative for language teachers. In a task-based lesson the teacher doesn't pre-determine what language will be studied, the lesson is based around the completion of a central task and the language studied is stages.

The list of used literature.

1. Corbin, J. and A. Strauss (2008). Basics of Qualitative Research: Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory. California: Sage.

2. Hadi, A. (2012). Perceptions of Task-based Language Teaching: A Study of Iranian EFL Learners. *English Language Teaching* 6(1): p103.
3. Malihah, N. (2015). The Effectiveness of Speaking Instruction through Task-Based Language Teaching. *REGISTER* 3(1): 85-101.

ФИО автора: Uzbek State World Languages University

Teacher: *Jo'rayeva G*

Название публикации: «THE IMPORTANCE OF IMPLEMENTING PHRASEOLOGICAL UNITS AND THE EFFECTIVE WAYS OF TEACHING»

Annotation: Teaching phraseology is a part of cultural approach in foreign teaching methodology and arranging vocabulary studying though structure of component meaning is linguistic approach. Therefore, the language user needs shared knowledge in order to be able to understand given units properly. The knowledge of connotative meanings of components enables the language user to decode modifications of canonical forms of phraseological units as well as to create their own modifications. The considerable objective of this article was to explore the ways of implementing phraseological units in teaching process.

Key words: phraseological units, idioms, linguistics, component meaning, the context, motivation, ordinary conversation, literal meaning, methods of teaching.

The study of any foreign language is impossible without referring to phraseology, which represents one of the most difficult for learning language levels. Phraseological units — units of speech communication, therefore their study should be carried out with the help of communicative exercises, the content of which is the students' performance of speech acts in terms of real communication or similar to them. It is now commonly accepted that the people who want to master the foreign language must have knowledge about wide range of complex lexical in foreign language as a language learner. Obviously, in order to command a foreign language deeply, a learner should learn pronunciation, grammar and vocabulary. But the main of them is phraseological units. Any language is full of phraseological units. Obviously, idioms, phrases and set expressions, aphorisms, maxims, proverbs and sayings are the main units of any language, without them our language may seem shallow or boring. The ability to use phrasal expressions is a great sign of language. A well-educated person who is a treasurer of phraseology is transforming his mind into a rational, understandable,

compact manner. That is why every culture, literate person, a student who wants to be fluent in the language, should use regular expressions in the tongue.

Word knowledge - the reader knows but does not understand its meaning, just thinks a little and then remembers it. Word acquisition, application - when reading a text, the reader quickly recognizes the word, understands its meaning. Automatically finds a word in speech and can use it with other words. So, the main goal is not to know the words, but to master them. Therefore, the reader must have a certain amount of words. In this case, these words do not depend on what type of speech activity is necessary. There are two layers of vocabulary, the first is the vocabulary that students actively use; the second is the vocabulary learned and understood.

They form the reader's vocabulary and are called active and passive vocabulary. Vocabulary can be entered using both translated and non-translated methods. Phraseologisms are usually recommended to be introduced in a translational way. The phraseologies that are included should be clear to the readers.

Effective ways of implementing phraseological units in teaching process:

Teach phraseological units in spoken form, not written, and explain to students how they are conversational, rather than formal. Have students practice the phraseological units in dialogue to help them understand they're used in spoken language.

Don't just hand out a long list of phraseological units. Be sure to provide a small selection of 5-10 phraseological units (or less) and explain each one. By using idioms, set expressions, the learners' speaking skills are increased. The original contribution of our study is developing the approach to improve speaking skills through phraseological units as well as increasing motivation of students. [3]

Nowadays, the teaching of vocabulary has become essential in L2 teaching and learning, particularly in the latest years.

1. Use a theme

A great way to teach phraseological units is to use a theme. Most idioms in any language fall into a thematic group. For example, you could use all weather-related phraseological units or teach sports-related, animal and food phraseological units. By

using a common theme to teach idioms, it's easier for students to grasp the meanings of the phrases, and see how similar words can mean very different things.

2. Teach phraseological units with pictures

Provide a picture to explain the context. This works best if you show an image that humorously illustrates the literal meaning of the phraseological units. It will make students laugh, but also help them understand or guess what a phrase means. Phraseological units are full of colorful imagery, perfect for a flashcard or photo. Show the picture to your students and have them guess the meaning of the phraseological units.

3. Use small groups to present dialogues Dialogue

Writing and Role-play in Reading

Dialogues can provide situations for students to practice ordinary conversation and offer students ample practice with basic speaking skills in context. Firstly, dialogues can be viewed as short plays and used for students to act out rather than simply read aloud. Moreover, the dialogues the students write function as basic communication at all levels. In addition, putting pupils into pairs for the role-play in the daily dialogues is an effective way of oral practice for various ages and levels. Moreover, students learn better when they are provided with collaborative activities because they can interact with peers and share fun in learning. You can use the following idioms to torture by using this way.

The list of used literature

1. Alhaysony, M. H. Strategies and difficulties of understanding English idioms: A case study of Saudi University EFL students. *International Journal of English Linguistics*. № 1, 2017.
2. Chen Y. C. & Lai H. L. Teaching English idioms as metaphors through cognitive oriented methods: A case in an EFL writing class. *English Language Teaching*, № 2, 2013.
3. Cooper T. Teaching idioms. *Foreign Language Annals*, 1998.
4. <https://www.fluentu.com/blog/educator/teach-idioms/>, p.13
5. Lundblom E. G. & Woods J. Working in the Classroom: Improving Idiom Comprehension through Classwide Peer Tutoring, *Communication Disorders Quarterly*, 2012.

ФИО автора: *Juraeva Hilola Abdukhalilovna*

Guzar district, Kashkadarya region

14-IDUM, English teacher

Название публикации: «NEW PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN ENGLISH LESSONS»

Annotation: in the article, the author gives the main methodological principles and criteria that can ensure the effectiveness of the use of innovative educational technologies and improve the quality of foreign language education.

Keywords: methodology, English language, teaching, innovative educational technologies, multimedia programs.

A lot of time has passed since the time when the study of a foreign language was reduced to the passive memorization of new words and expressions. Monotony, boring cramming of grammatical rules and, at best, the ability to translate a Russian phrase into a foreign language - that was the limit of perfection in mastering a foreign means of communication.

Compared with the last century, the conditions of life, the formation and training of the individual are changing dramatically. Now, in the 21st century, great attention is paid to a person as a person - his consciousness, spirituality, culture, morality, as well as a highly developed intellect and intellectual potential. It is obvious that the need for such training of the younger generation, in which educated intellectual individuals with knowledge of the basics of science, a common culture, the ability to think independently and flexibly, take initiative, creatively solve life and professional issues, would graduate from high school, is quite high.

One of the important directions in the education system is the development and implementation of pedagogical technologies that meet the requirements of the time. Nowadays, the rapid development of technology has led to the technization of modern society, which, expanding human capabilities, entails changes in the system of life values and norms. The consequence of this transformation was the development of the Internet, which was the beginning of a new evolutionary process called

informatization. Several years have passed, and we can no longer imagine a modern lesson without the use of information technology. ICT becomes an indispensable assistant in increasing students' interest in the problems studied and develops visual-figurative thinking. All this leads to a new system of knowledge, a change in consciousness, a rethinking of the whole picture of the world: there is an automation of the person himself, who manifests himself in different ways in communication with people.

The use of ICT in the learning process makes it possible to activate the cognitive, mental and independent activity of students, to intensify the learning process. Information technologies make it possible not only to change the forms and methods of educational work, but also to significantly transform and enrich educational paradigms.

As experience shows, English is a fertile field for the formation and development of a child's personality. When teaching English, intelligence, imagination, attention, observation, speech-thinking and creative abilities develop.

The use of computer technology in English lessons is becoming a highly effective creative realizing factor in the use of various forms of development, education and training.

This way of organizing educational activities allows not only to productively solve all the tasks of the lesson in a fascinating creative form, but also to carry out educational communicative cognitive activities.

A teacher who has a computer has a unique opportunity to intensify the learning process, make it more visual and dynamic. It is no secret that learning English at the initial stage of education causes difficulties for many students, assimilation of the material is usually based on memorization. The use of a computer greatly facilitates the process of learning a language through the implementation of one of the principles of learning - visualization. My goal as a teacher is to teach my students how to navigate this boundless information space.

Moreover, using a computer, I organize individual, pair and group forms of work in the lesson. However, I remember that a computer cannot replace a teacher in a

lesson. Therefore, I carefully plan the time of working with the computer and use it exactly when there is a real need for it.

An important aspect of the use of ICT in English lessons is the project activity in combination with a multimedia presentation.

It is well known that multimedia presentations are actively included in the process of teaching English. Students use the Internet to collect material. One of the possibilities of using multimedia technologies in the classroom is the preparation and conduct of combined, integrated lessons. Creating presentations involves a subject-object relationship: teacher-creator or student-creator.

Modern approaches to teaching English emphasize the importance of using a computer in the classroom, and the project and presentation is an opportunity to express your own ideas in a creatively thought-out form convenient for children.

The use of information technology in combination with the project method allows students to practically apply their knowledge, skills and abilities, and therefore is one of the forms of organizing research and cognitive activities, in which cooperative collective activities are successfully implemented, which makes it possible to increase the motivation for learning English.

For me, as a teacher, this method opens up a limitless field of activity for organizing work on a wide variety of topics, at different stages of learning, with children of different ages. Using my personal experience, I can say that such an organization of educational activities allows each student not only to express himself, show his skills, knowledge and skills, but also to receive a positive assessment.

From my experience, I can say that a teacher who uses educational computer programs in English lessons must know that any educational technology must meet the following methodological requirements:

- conceptuality: a scientific concept, including the psychological and socio-pedagogical justification for achieving educational goals;

- consistency: the presence of all the features of the system (logical construction of the process, the relationship of all its parts, integrity);

- efficiency: guarantee of results that meet educational standards;

- flexibility: the possibility of varying the content to ensure comfort and freedom of interaction between the teacher and students, taking into account the specific conditions of pedagogical activity;

- dynamism: the possibility of development or transformation of the technology used;

- reproducibility : the possible use of technologies by other teachers in this educational institution or in others.

Thus, modernity makes ever higher demands on learning and practical knowledge of English in everyday communication, in the professional sphere. The volume of information is growing, and often the routine methods of its transmission, storage and processing are inefficient. The use of information technology reveals the enormous potential of the computer as a means of learning.

Moreover, the introduction of the use of multimedia programs into the educational process does not at all exclude traditional teaching methods, but harmoniously combines with them at all stages of learning: familiarization, training, application, control. But the use of a computer allows not only to increase the effectiveness of learning many times over, but also to encourage students to further independent study of the English language.

Literature:

1. Arian M.A. etc. Methods of teaching foreign languages:.- N.-Novgorod: NGLU, 2014.-190s.

2. Belyaeva L.A., Ivanova N.V. Power-point presentation and its possibilities in teaching foreign languages // Foreign languages at school. - 2018. - No. 4.

3. Galiulina T.N. "Teaching a foreign language with the help of new information technologies". "School - University", Novosibirsk, June 20, 2019

ФИО автора: *Nasullayeva Kamola Sharofovna*

O'zMU Tabiiy geografiya kafedresi Amaliy geografiya (sohalar bo'yicha)
yo'nalishi 2-bosqich magistranti

Название публикации: «BUXORO VILOYATI BA'ZI OYKONIMLARIGA OID
MULOHAZALAR (S.QORAYEV ISHLARI ASOSIDA)»

Аннотация: maqolada oykonimlar va ularning qisqacha tavsifi, Buxoro viloyatidagi ba'zi oykonimlarining o'rganilishiga oid ayrim mulohazalar bildirilgan.

Тayanch iboralar: S.Qoraev, Afshona, Bichoqchi, Buyrak, Burqut, Varaxsha, Galaosiyo, Juvozqog'oz, Jondor, Jo'ybor, Zag'orkash, Karvozbop, Labirut, Laylaklar, Mazangko'cha, Mazragon, Malaxteza, Navkar, Narshax, Nodirqo'rchi, Pozagari, Rabax, Ra'dzada, Regzor, Regiyon, Registonak, Romitan, Ro'daxo'r, Torob, Toqisarfon, To'qsoba, Xalaj, Xarashxona, Xorkash.

Buxoro viloyati maydoni jihatidan mamlakatdagi eng katta viloyatlardan. O'zbekistonning markaziy va janubi-g'arbiy qismlarida joylashgan. Tarkibida 11 qishloq tumani (Buxoro, Vobkent, Jondor, Kogon, Olot, Peshku, Romitan, Shofirkon, Qorovulbozor, Qorako'l, G'ijduvon), 11 shahar (Buxoro, Vobkent, Gazli, Galaosiyo, Kogon, Olot, Romitan, Shofirkon, Qorako'l, Qorovulbozor, G'ijduvon), 3 shaharcha (Jondor, Zafarobod, Yangibozor). Ma'muriy markazi-Buxoro shahri. Viloyatda 1500 ga yaqin aholi punkti mavjud.

Buxoro-O'rta Osiyodagi eng qadimiy shaharlardan biri, Buxoro nomi ilk bor yunon astronomi Klavdiy Ptolemeyning "Geografiya" asarida (2-asr) uchraydi; Tojikistondagi Mug' tog'idan topilgan sug'd hujjatlarida (8-asr boshlarida) esa Puxar shaklida tilga olingan.

Buxoro viloyati hududida Afshona, Bichoqchi, Buyrak, Burqut, Varaxsha, Galaosiyo, Juvozqog'oz, Jondor, Jo'ybor, Zag'orkash, Karvozbop, Labirut, Laylaklar, Mazangko'cha, Mazragon, Malaxteza, Navkar, Narshax, Nodirqo'rchi Pozagari, Rabax, Ra'dzada, Regzor, Regiyon, Registonak, Romitan, Ro'daxo'r, Torob, Toqisarfon, To'qsoba, Xalaj, Xarashxona, Xorkash kabi qishloq shaharlar mavjud. [1, 52-60 b.].

Bugungi kunda ularni nomlarini o‘rganish, saqlab qolish hamda ularning tarixi haqida risolalar tayyorlash dolzarb vazifalardan sanaladi. “O‘lka tabiatining xususiyatlari, jamiyat hayotida asrlar davomida ro‘y bergan tarixiy, ijtimoiy va siyosiy hodisavoqealar, aholining kasb-hunarlari nomlari, aholi punktini birinchi bo‘lib o‘zlashtirgan yoki unga asos solgan kishining ismi, yoyinki, unda qanday qavm vakillari yashagani yoki yashayotganiga qarab urug‘-qabilaning nomi – etnonim shahar-qishloq nomlarida o‘z aksini topadi” – deb qayd etgan edi taniqli olim S.Qoraev [5, 50-57 b.].

Oykonimlar barcha toponimlar orasida tarixiy, lisoniy (lingvistik) jihatdan eng qimmatli yodgorliklar sanaladi.

Oykonim deganda, shahar, qishloq, ovul va boshqa aholi punktlari tushuniladi. Ko‘l qurisa ham nomi qurimaydi – degan xalq maqoli bor.

Afshona, Bichoqchi, Buyrak, Burqut, Varaxsha, Galaosiyo, Juvozqog‘oz, Jondor, Jo‘ybor, Zag‘orkash, Karvozbop, Labirut, Laylaklar, Mazangko‘cha, Mazragon, Malaxteza, Navkar, Narshax, Nodirqo‘rchi, Olot, Peshku, Pozagari, Rabax, Ra‘dzada, Regzor, Regiyon, Registonak, Romitan, Ro‘daxo‘r, Torob, Toqisarrafon, To‘qsoba, Xalaj, Xarashxona, Xorkash.

- Gidronomlar: Jo‘ybor, Zag‘orkash, Labirut, Rabax
- Antrotoponimlar –Jondor, Mazangko‘cha, Narshax
- Etnonimlar: Buyrak, Burqut, Laylaklar, Olot, Romitan, Xalaj
- Aholining kasb-hunari bog‘liq toponimlar: Afshona, Bichoqchi, Galaosiyo, Juvozqog‘oz, Karvozbop, Navkar, Nodirqo‘rchi, Pozagari, Toqisarrafon, To‘qsoba, Xorkash
- Zootoponim: Malaxteza
- Oykonimlar: Varaxsha, Ra‘dzada, Peshku

Xulosa o‘rnida qayd etish o‘rinliki, mazkur joy nomlari asrlar davomida ajdodlarimiz aql zakovati, xalq tajribasi natijasida sayqal topgan. Ularni ilmiy-amaliy jihat o‘rganish, yoshlarimizga yetkazish bugunning dolzarb vazifasidir.

Adabiyotlar

1. Қораев С. Ўзбекистон вилоятлари топонимлари:/С.Қораев.–Т: «Ўзбекистон миллий энциклопедияси» Давлат илмий нашриёти, 2005.– 240 б.
2. Миракмалов М.Т. Халқ табиий географик терминлари. – Т.: Fan va texnologiya. 2009. 156 б.
3. Тошов Х.Р., Холов С.В., Турдиева Р.Х. Маърифат бешиги. Маънавий-маърифий – услубий қўлланма. Бухоро. “Бухоро нашриёти”, 2012 й, 70 б
4. Тошов Х.Р., Қурбонов Т.Р., М.Д. Дўстова. Эътиқод. Маънавий-маърифий – услубий қўлланма. Бухоро. “Бухоро нашриёти”, 2013 й, 68 б
5. Qorayev S. Toponimika: O’quv qo’ll / S.Qorayev . – Т: «Ozbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti», 2006. – 320 b.

ФИО автора: *Kabirova Risolat Sobir qizi*

O'zbekiston Davlat Konservatoriyasi Xor dirijyorligi bo'limi 2-kurs magistranti

Название публикации: «MENDELSON – NEMIS XALQINING SIYMOSI»

Annotatsiya: Ushbu maqolada Nemis kompozitori, pianist, dirijyor, musiqiy romantizmning eng yirik vakillaridan biri, Leypsig konservatoriya asoschisi Feliks Mendelson Bartoldining ijodiy faoliyati, hususan xor merosidagi turli asarlari hususida boradi.

Kalit so'zlar: Romantizm davri, Feliks Mendelson, nemis madaniyati, dirijorlik sohasidagi ishlari, diniy musiqa, xor asarlari tavsifi.

Kirish

“Qayerda bo‘lmasin, mustahkam zaminga gullab yashnayotgan nemis tuprog‘iga qadam qo‘yasan, Uning nafis, shaffof ko‘rinishida ham Motsartga hos narsa bor”

Shuman

G'arbiy Yevropa musiqa madaniyatida Romantizm davri katta o'rin tutadi. Barchaga ma'lumki, bu davrda ko'plab kompozitorlar o'zlariga hos yo'nalishlarda ijod qilishgan. Shunday kompozitorlardan biri Feliks Mendelson hisoblanadi. Kompozitorni zamondoshlari nigohida ijobiy ta'riflash mumkin. Mendelson ijodi o'tgan asrning nemis madaniyatidagi eng muhim hodisalaridan biridir. Uning ko'p qirrali faoliyati marifiy g'oyalar bilan sugorilgan. Betxoven, Gendel, Bax, Glyuklarning demokratik sanatida an'anaviy madaniyatning yuksak ifodasini ko'rdi va Germanyaning zamonaviy musiqa hayotida o'z tamoyillarini o'rnatish uchun bitmas tunganmas kuch bilan kurashdi. Uning ilgor intilishlari o'z ishining mohiyatini belgilab berdi. O'sha davrdagi mashhur sahna va ko'ngilochar teatrlarning zamonaviy yengil musiqasi fonida Mendelsonning asarlari jiddiyligi, pokizaligi, uslubning benuqsonligi bilan o'ziga jalb qildi. Bu jihatdan kompozitor o'z zamondoshlari orasida aloxida o'rin tutgan.

Adabiyotlar tahlili. Kompozitor yashagan davrda zamonaviy musiqachilar orasida juda obro'si baland shaxs bo'lgan. G. Berlioz esa «uning pianistlik mahorati, bastakorligi daxosi singari buyuk» ekanligini yozib qoldirgan. Mendelson dirijyor sifatida xam xizmatlari katta. Uzoq vaqt tanaffusdan so'ng birinchi marta Bax, Gendel asarlari shuningdek Shubertning C– dur simfoniyasi uning raxbarligida ijro etildi. O'sha paytda deyarli butunlay unutilgan kompozitor Bax musiqasiga faol ravishda qiziqqan. Kompozitorning diniy mavzuga qiziqishiga bir necha sabablari bor edi. Shuningdek ustoz Zelter Mendelsonga o'quv materiallari sifatida baholash uchun Bax xor asarlarini berdi. 1829- yil qo'shiqchi va rejissyor Eduard Devrient bilan birgalikda «Matfeydan istroblar» ni dirijyorlik qilishni o'yladi. Taxminan yuz yil arxivlarda qolib ketgan bu asarning Mendelson kashfiyoti va Bax ijodining jonlanishi boshlanayotgani edi. Asar ijro muddati ko'p vaqtga cho'zilmasligi uchun qisqartirilgan ko'rinishda ijro etildi. Shunga qaramay asar katta muvaffaqiyat qozondi. Yaqin oradagi konsertlarda yana ikki marta ijro etildi. XIX asrda kompozitorlar o'z ijodlarini dunyoviylik tufayli liturgik janrlarga unchalik e'tibor bermaganlar. Uning asarlarida hali xam Baxning ta'siri seziladi. Baxdan o'rnak olib Mendelson xor bilan ishlashga moyil edi. Mendelsonning quyidagi so'zlari diqqatga sazovor: Lyuterning ruhiy qo'shiqlaridan ilhomlanib, u protestant cherkovining xaqiqiy musiqasini xor kantatallarini va xoral motetlarini yozdi. Organ uchun musiqa yaratish nafaqat Baxdan o'rnak olganligi, balki barokko davridagi an'anaviy shakllar bilan bir qatorda fuga (xoralda fugani ham o'z ichiga oladi) va xoral variatsiyalarda Mendelson tipik bo'lmagan shakllardan foydalanadi. Diniy musiqa kompozitor ijodidagi muhim yo'nalish edi. Umumiy janrlar panoramasida bu muhim o'rin tutadi. Chunki aynan shu sohada Mendelson o'zining sevgisi, qadimiy musiqaga qiziqish, polifonik kompozitsiya texnikasi, o'zining eng muhim diniy qarashlari va dunyoning falsafiy idrokini eng to'liq ifoda etadi.

Muhokama. Mendelson san'ati keng demokratik muhitning badiiy didiga mos keldi. Uning mavzulari, tasvirlari va janrlari zamonaviy nemis madaniyati bilan chambarchas bog'lik edi. Asarlarida milliy she'riy folklor, so'nggi rus she'riyati va adabiyoti obrazlari keng aks etgan. Dastlabki yillardanoq Mendelson va nemis milliy

madaniyati o'rtasida chuqur uzviy bog'liqlik boshlanadi. Kompozitor o'zini qiziqtirgan asarlarni izlab, butun mamlakat bo'ylab sayohat qildi va ko'p sa'y-harakatlar natijasida klassiklarning buyuk asalari kontsert, opera sahnalarida cherkovlarda yangradi. Ular orasida Palestrina, Lasso, Gendel, Bax, Pergolezi, xor asarlari, Betxovenning 8-9 simfoniyalar «Egmont», «Leonore» uvertyurasi, Motsart «Figaro», «Don Juan», Kerubini «Suv tashuvchisi» va ko'pgina asarlar bor edi.

Natija. U Germaniya muhitida azaldan mavjud bo'lgan musiqiy janrlarga qat'iy tayangan. Buyuk xor asarlari nafaqat Betxoven, Motsart, Gaydn balki undan ham uzoqroq, tarix qa'riga—Bax, Gendel(hatto Shutts) gacha bo'lgan qadimiy milliy an'analar bilan uzviy bog'liqdir. Zamonaviy keng tarqalgan «lidertafel» harakati nafaqat kompozitorning ko'plab xorlarida, balki ko'plab cholg'u kompozitsiyalarida, hususan mashxur «So'zsiz qo'shiqlari» da o'z aksini topdi. Uni doimo nemis shahar musiqasining kundalik shakllari- romans, kamer ansambl, pianino musiqasining har xil turlari o'ziga jalb qildi. Zamonaviy kundalik janrlariga hos uslub hatto kompozitorning monumental klassik uslubda yozilgan asarlariga ham kirib keldi. Mendelson xalq qo'shiqlariga katta qiziqish ko'rsatdi. Mendelsonning musiqiy uslubi albatta, individualdir. Kundalik qushiq uslubi bilan bog'liq tinik ohang, raqs-janr elementlari, va nihoyat muvozanatli sayqallangan shakllar nemis klassikasi sanataga yaqinlashtiradi. Lekin klassitsizm tafakkur tarzi uning ijodida romantik hususiyatlar bilan uygunlashgan. Ayniqsa nemis romantikasiga xos, kamer janrlariga yaqin bo'lib, u yangi orkestr va fortepianoning yangi jarangi nuqtai —nazaridan o'ylaydi. Mendelson ijodida xor uchun asarlari ko'rinarli o'rin egallaydi. Ular orasida katta shakldagi oratoriyalar: «Pavel» (1836), «Iliya» (1847), simfoniya kantata «Iso» (1847) «Birinchil Valpurgiya kechasiga musika» (Gete 1842) Ko'p xor nomerlari dramatik spektakllar uchun musiqada mavjud: Shekspir «Yoz kechasidagi tush» (1842), Sofokl «Antigona» (1841), Rasina «Ataliya» (1845) Sofokl «Kolonedagi Edip» (1845) Komik operada ham xorlar bor: «Kamachoning tuyi» (1825), «Lorelleya». Kichik shakldagi xor asarlari janrida Mendelson ancha boy meros qoldirdi 28 ta kompozitsiya: «Ov qo'shigi» «Bahor ko'rinishi», «O'rmon» «Tunda bahor ayozi kabi» va 21 ta kompozitsiya erkaklar ovozlari uchun ikkita «Ov qo'shig'i», «sevgi va sharob», «tungi

qo'shiq», «Sayohat qo'shig'i», «Yozgi qo'shiq». Xorlarning ohangi nemis xalq va kundalik ko'shiqlariga yaqin. Milliy kelib chiqishi bilan bog'liqlik ko'plab kompozitsiyalarning qo'shilgan shaklida ham, raks ritmlarida ham namoyon bo'ladi. Masalan, Geyne «Men bilan yugur», «Bahor kechasidagi ayoz kabi» she'rlariga xalq qo'shiqlarini keltirishimiz mumkin. Kompozitor akapella xorlarining jarangida musiqa tilining uyg'unligi, ravshanligi, shaffofligi, ajoyib garmoniyadagi effektlar qo'llab go'zallikka erishadi.

Xulosa. Leyptsig davri ta'lim faoliyatining cho'qqisi 1843-yil Mendelson Leypsigda konservatoriyasini tashkil etilishi edi. Mendelson tomonidan ishlab chiqilgan musiqa ta'lim tizimi Germaniyaning o'zida ham, uning chegaralaridan tashqarida ham bir qator boshqa oliy musiqa maktablarining asosini tashkil etdi. Uning qat'iy o'ylangan ta'lim tizimi jamoat manfaatlaridan kelib chiqqan holda yuritilgan. Konservatoriyaga yuqori malakali mutaxassis (o'qituvchilar, orkestr, ansambl, kontsertmeyster, dirijyor)larni tayyorlashga chaqirishadi. O'qituvchilar sifatida Shuman, David, Mosheles va o'sha paytdagi eng yirik musiqachilar taklif qilingan edi. Ularsiz mamlakatda musiqa madaniyatini yuqori darajada va keng targ'ib qilishga erishib bo'lmaydi

Uning ko'plab diniy asarlari kompozitor tez-tez qoralaydigan musiqiy diddagi sog'lom konservatizm, dunyoga uygunli go'zalligini ochib berib, yaratganga xizmat qilish istagidan dalolat beradi. U Yevropa uchun Bax va Gendelning nasroniy dinidagi musiqani eng buyuk durdonalarini qayta tikladi. U butun umri davomida kantata va xorlarning buyuk muallifi bilan birga o'rganishdan qo'rqmadi. U o'zining ijodiy kuchlari va badiiy shuxratining eng yuqori cho'qqisida edi. Mendelson ijodiy merosining taqdiri uziga xosdir. Uning hayoti davomida va vafotidan keyin birmuncha vaqt jamoatchilik fikri kompozitorni Betxovendan keyingi davrning eng muhim musiqachisi sifatida baxolashga moyil edi. G'oyaning jiddiyligi, badiiy vositalarning yangiligi bilan shaklning klassik mukammalligi- bularning barchasi Mendelson ijodini nemis xalqi hayotiga, milliy madaniyatga mustahkam va chuqur kirib borgan asarlar bilan bog'laydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zME birinchi jild. Toshkent, 2000-yil.
2. V. Konen. "Istoriya zarubejnoy muziki" 3-qism. Moskva. 1981.
3. M. Druskin. "Xorijiy musiqa tarixi". Moskva. 1976.
4. Belcanto.ru

ФИО авторов: Karakalpak State University named after Berdakh

Teacher: *Seytniyazova Guljahan*

Karakalpak state University named after Berdakh

Undergraduate student: *Kallibekova Gulnaza*

Название публикации: «ENGLISH IDIOMS ABOUT FAMILY»

Annotation: Idioms are an important part of acquiring a language and often indicate proficient learner. English idioms are a part of the cultural elements of the language which should be mastered by EFL learners. By developing a clear understanding of figurative language, such as idiomatic expressions, students can further comprehend texts that contain metaphorical and lexical meanings beyond the basic word level. The article is devoted to some analysis of English idioms relating to family and family relationships.

Key words: language, idiom, lexical, phraseological unit, characteristics, family, useful, speaking skills.

All languages have phrases or sentences that cannot be understood literally. Even if you know the meaning of all the words in a phrase and understand the grammatical structure of it, the meaning of the phrase may still be confusing. Many proverbs, informal phrases, and common sayings offer this kind of problem. A phrase or sentence of this type is said to be idiomatic. **Idioms** are informal expressions used in everyday speech ⁷. The term idiom is defined as an institutionalized multiword construction; the meaning of this cannot be fully deduced from the meaning of its constituent words, and which may be regarded as a self contained lexical item ⁸. Often referred to as catch phrases, colloquialisms or cliches, they are group of words in a fixed order that have a particular meaning that is different from the meanings of each word understood on its own. They serve as a colorful way to sum up an idea. However, idioms can be one of

⁷<https://ru.wikipedia.org>

⁸ Webster's Unabridged Dictionary of the English Language, 1989

the most difficult areas to learn in a foreign language, especially English. Students often try to translate them literally from their point of view of their native tongues, which can lead to confusion. Idioms are words based on common situations that reflect people's accumulated experiences and reflect people's behavior, social characteristics, certain habits or customs in the country. They almost reflect the lessons of life and are the legacy of the accumulated events that make up the consciousness of the nation as a whole or of humanity as a whole ⁹.

Phraseological units are interesting both because they are colorful and vibrant, and because of their linguistic curiosity. However, they are difficult because they have unpredictable meaning and grammar and often have a special meaning. It is advisable to make use of idioms when learning a language, especially in communication because they help us sound natural. They are also the shortest way to express some specific terms for which there are no other words. The topic is about idioms are discussing family members (and related issues). For now, let's dig deep into these useful expressions:

Spitting image: When you say a person is the *spitting image* of someone else, you mean they look exactly the same. This idiom often refers to members within a family. Example: *She is the **spitting image** of her deceased mother.*

Your (own) flesh and blood: If somebody is *your flesh and blood*, he/ she is a relative or family member of yours. Example: *I cannot believe John treated his **own flesh and blood** so badly. He is such a polite and charming man.*

Like father, like son: This is a common saying and is used to say that a son's behaviors or characteristics are similar to those of his father. Example: A: *Tom is such a mean and opportunist man! His son is no better than that despite his young age.*

B: ***Like father, like son.***

⁹. Zharoid, Y., Rud N. The peculiarities of translation of idioms. URL

The apple doesn't fall/ never falls far from the tree: This saying is used to say that a child's behaviors are usually the same as his/ her parents. It can be seen as the extension of the aforementioned idiom *Like father, like son*.

Example: *Jane is as vivacious and smart as her mother. It is true that **the apple never falls far from the tree**.*

Bring home the bacon: When you bring home the bacon, you are very successful and in charge of earning money for your family.

Example: *Being a venerable doctor with in-depth knowledge and matchless skills, he always **brings home the bacon**.*

Follow in somebody's footsteps: This idiom means "doing a job somebody did before", especially a member within your family.

Example: *Though she is into fine arts, she decides to become a doctor, following in her **dad's footsteps**.*

Black sheep: If a person is described as a *black sheep*, he/ she is considered an embarrassment because of the difference between him/ her and other family members.

Example: *Tom is such **a black sheep**. He is very lazy and short-sighted, which is not the case with his brothers.*

Blood is thicker than water: This saying means that the bonds among family members are stronger than those of any other relationships.

Example:

A: *If your brother and your best friend got into a fight, who would you support.*

B: *Of course I would stand up for my brother. **Blood is thicker than water!***

Born with a silver spoon in one's mouth: If someone was born with a silver spoon in their mouth, it means that they were born into a wealthy and privileged family.

Example: *I **wasn't born with a silver spoon in my mouth**. I had to work two jobs to put myself through college.*

To Wear the Pants: The person who is in charge of a family or the person who holds the authority.

Example: *My mother **wears the pants** in the family of us four.*

Above are useful and popular idioms about family, ranging from members to such issues as traditions and roles. To conclude there are various English idioms that may come in handy in ones daily lives, and making use of them makes speech sound much more natural. Understanding and using Idioms can boost your conversational English Skills. You may encounter idioms most often in spoken or written conversation. Idioms can help improve your conversational skills because it shows native speakers that you understand the cultural meaning and context behind the idiom you're using.

REFERENCES:

1. Conceptual problems of world literature and linguistics in the socio- cultural space of the XXI century: theory, methodology, practice. - T., 2009. P. 314–315.
2. Etimological foundations of the vocabulary of modern English. M.: Librokom, 2010.224 p
3. Zharoid, Y., Rud N. The peculiarities of translation of idioms. URL
4. Webster’s Unabridged Dictionary of the English Language, 1989
5. http://www.rusnauka.com / 8_NND_2010 / Philologia / 60639. Doc
6. <https://kitobxon.com/uz/asar/>
7. <https://www.aplustopper.com/family-idioms/>
8. <https://ru.wikipedia.org>

ФИО автора: *Karimjonova Shohsanam Foziljonovna*

4th year student at Westminster International University

Название публикации: «WHY DO MEN FIGHT?»

Key words: *males, females, men, masculinity, tendency, fight, battle, war, psychology, biology, evolution*

Annotation: *The following article highlights information about the tendency of males to fight. The history shows that battles and wars were conducted by men not women. In today's world, we do not have much of that, but daily life shows that men are more involved in physical activities, fights with each other and just in order to make fun of each other, they fight. But for what reason? This article tries to answer this question by including the information of public opinion regarding it.*

It was an evening time, my friend and I were coming from the grocery store in the street, there were two males ahead of us, all of a sudden, they started touching and fighting with each other turn by turn, surprisingly, they were laughing and positive vibe was being communicated by their actions.

During my career as an English teacher, I have witnessed majority of teenagers fighting with each other during the class just for the sake of teasing each other, they are not serious fights and bites but something which is done for fun. At times, I feel fright thinking that they are dealing with something serious and somebody might get hurt, however, when I glance at their faces, I see smile and happiness, the expression of love through their eyes towards each other. What do these events convey? Is it something natural for males, or they have the inherent tendency to do so?

From the history, we know that men are the leading people in the battles while the participation of females in the fights would seem a bit weird, not a bit, I would say. Survival, dominance and personal gain have been and still continues to be the main stimulators for the occurrences of the above-mentioned. But what about the cases

when survival, dominance and personal gain are not playing the role for fights? What about the cases which have been written in the lines above?

According to the findings of anthropologists, males tend to fight and be involved in arguments just for fun, just for the reason it makes them feel good. The main reason is conveying the message about their love towards their friend is easier in this way rather than expressing it with words as we have never seen a man saying to another man "I love you". In contrast, females, women and girls, tend to express their love and gratitude in words without any barrier, it is as easy as saying 'HELLO' for them. However, fights, especially the one involves the usage of physical parts of the body, would not just happen for fun in females' world, it would already be something serious and the consequences flowing out of it would be something terrible with impacts on the long-term.

Evolution also shows males' greater capability to fight over women in some aspects. They are as following:

- 1) Faster mental revolution and spatial visualization
- 2) Broader shoulders
- 3) Greater upper body strength
- 4) Larger lung capacity
- 5) Stronger/denser bones, specifically in the arms
- 6) Faster reaction times
- 7) Thicker, stronger bones in the jaw, face and neck
- 8) Larger hearts and higher systolic blood pressure
- 9) More accurate throwing/blocking
- 10) More efficient heat dissipation/larger sweat capacity
- 11) Greater muscle mass and higher muscle-to-fat ratio
- 12) Larger circulating blood volume and more hemoglobin in the blood
- 13) Thicker skin

So many advantageous sides are given to males that make them capable of handling even difficult fights and battles. Obviously, anybody would like to fight if they own this capacity, but there should be a reason behind the fight, and several males were asked the question: ‘Why do men fight?’ and their answers were as following:

Charles Weiny: I love to fight when I am severely disrespected.

Derreck Frost: Well, as a man who has had to fight trough high-school due to the heavy amounts of bullying on myself and my friends, I have to say that it is just rush of adrenaline that pumps through my body and the ability to match my knowledge of the fight with another, due to being very competitive I imagine it has carried over if I am in fight or flight situation to which I even told my employers who focus on peaceful resolution that I have a low flight mentality and high fight when it comes to shove.

So, to me, it does not stem from enjoying hurting someone or the fight, but more the flood of chemicals that chain reactions from knowing I am going to be fighting my way out.

Chris Krueger: Fighting is really used by someone of low emotional intelligence and emotionally unstable.

Meshack Ochieng: Its manly nature its initiated during initiation ceremony, since time immemorial, men are considered fighters. Men must prove themselves or show their masculinity by fighting or financial status.

Philippe Willaume: I don’t know if I enjoy fighting that much but I am sure I do enjoy winning.

Laura Hurt: There is nothing inherently good about fighting. Fighting is fine in situations where your life is in danger and where you cannot escape. And to think that it is ‘actually good and natural for men and boys’ is really bad.

Dmitris Smith: It is cultural. In a culture that says that men should be aggressive, should fight, they fight more, and over things that are inconsequential. Therefore

when that happens it does not matter. If you get in a fight with someone over something inconsequential you can become friends with that person over that.

Drac Smith: Men love to fight as a general rule. At least young and fit men.

Merina Ghoghwani: If women ruled the world there would be no wars, there would be just a bunch of angry countries not talking to each other but with men tend to do it physically.

Annemarie Greenfield: It is simple. Because it is one of few ways they are allowed to express emotions in most societies. They are bombarded with messages to be tough, not cry, not to act like a girl etc.

As it can be seen, everybody has their individual opinion regarding males' fights, but from the scientific, biologic, psychologic and evolutionary perspective, they have more inherent tendency to carry out fights, not only serious battles or wars, but something to make fun of their friends, tease each other, or, say, as a form of expression of love towards one another.

References:

<https://www.theguardian.com> 'Why men fight and what it says about masculinity' by *Scott Atkinson*

<https://www.fatherly.com> 'Why do men fight, argue, and tease each other?' by *Laura Vinopal*

<https://www.quora.com> 'Why do some men enjoy fighting so much' by survey respondents

<https://qz.com> 'Why men fight: An empirical investigation of the extremes of masculinity' by Brett

<https://institute.global> 'Why men fight and women don't: Masculinity and extremist violence' by Elizabeth Pearson

ФИО автора: Senior teacher, Uzbek State World Languages University

Kattaboeva Dilrabo Kattaboevna

Название публикации: «APPLICATION OF TPR IN TEACHING VOCABULARY TO YOUNG LEARNERS»

Abstract: Total Physical Response is linked to the “trace theory” of memory in psychology, which holds that the more often or the more intensively a memory connection is traced, the stronger the memory association will be and the more likely it will be recalled. Vocabulary learning is one of the most important fields in teaching English or any foreign language. One could learn all of the grammatical rules and exceptions that the language contains. TPR attempts to teach language through speech and physical activity at the same time.

Key words: vocabulary, TPR, language, method, learning, young learner, action.

Total Physical Response is a language teaching method developed by James Asher, a psychology professor at San Jose State University. Learners’ role in TPR is to listen and perform what the teacher says, they monitor and evaluate their own progress. They are encouraged to speak when they feel ready to speak. This is when a sufficient basis in language has been internalized. Teacher is the model and the director. The teacher provides opportunities for learning. When TPR is integrated into routines, the learners will immediately become involved in the language and engaged in reacting to it. They will soon realize that they understand many things and will build confidence as they learn. The teacher takes on the role of the parent; giving prompts, setting patterns, playing games, and the student then responds physically to the prompt. In giving feedback, the teacher responds positively to the correct answer, much in the way that a parent would.

Young learners need to move, they have huge amount of energy. They tend to have short attention spans. Young learners are very much linked to their surroundings and are more interested in the physical and the tangible. When TPR activities are games, it is suitable for kinesthetic learners who learn best through physically doing

something or connecting to memory through actions. Besides kinesthetic learners, TPR appeals to visual young learners who take visual cues from seeing the actions associated with the instructions given.

Learning vocabulary is an important stage of learning a language. The more words learners know, the more they will be able to understand what they hear and read; and the better they will be able to say what they want to express when speaking or writing. However, it happens that sometimes young learners have problem to memorize and internalize the vocabulary easily and in a very fast way. Therefore, the main goal of this research is to promote the effectiveness of TPR method in vocabulary teaching process to young learners.

TPR supports the cognitive development of young learners; it stimulates all their senses, imagination and creativity. With TPR, young learners use physical and mental energy in a productive way, besides it facilitates the development of language and social skills like cooperation, negotiating, competing, and following rules. Actually, young learners need vocabulary to support themselves to produce sentences that can be understood by others. That is why vocabulary is very important to be mastered.

There is no basic text in a TPR course. For the beginning stage, lessons may not require the use of materials, since the teacher's voice, actions, and gestures may be a sufficient basis for classroom activities. The teacher can use common classroom objects such as books, pictures, puppets, furniture etc. Activities are mostly applied orally or pictures can be used. TPR can easily be used in everyday classroom routine. The teacher encourages the young learners to recognize and respond to simple classroom instructions and gestures, such as; hands up, stand up, sit down, wave goodbye etc. She can make visual associations with words that the young language learners can learn and mimic, especially descriptive words.

Storytelling is the most authentic and popular activity for all young learners. Young learners will pick up the new language easily because stories contain repetition that makes linguistic input more noticeable. In a TPR storytelling activity, young learners may mime the story as it is told, perform pre-arranged actions when they hear key words read out, listen and stand up when a character speaks or acts, look and point

to key illustrations of the story. These actions will make the story come to life and help the young learners internalize the language. Action stories help young learners feel that they understand language from the very beginning. It is listening, watching and imitating. The young learners gradually understand the language in a holistic way. First, key words are introduced may be through pictures. The words are repeated slowly by the teacher several times and in an order (plane, dog..) The young learners get these words. The important thing is to adapt teaching pace to young learners' pace of learning. Then the sentences are introduced gradually and one after the other (fly the plane, hug the dog...). The teacher repeats the previous sentence before introducing the new one. She keeps the order that the sentences are presented in. Then she jumbles the order of the sentences and while uttering them she expects the students to mime these sentences. Lastly, pictures of the repeated words and sentences are given to the students. The young learners are asked to write the number of the told action near the picture.

Foreign language teaching to young learners is a rapidly growing field all over the world. Language development is fast in early years and for the beginning level in a foreign language teaching, TPR is a suitable technique which is built around the coordination of speech and action. It is to teach language through activity. The class is full of actions which appeals to those kinesthetic learners. TPR activities will ensure that young learners can hear the new vocabulary in a meaningful context and respond nonverbally first. When these are considered cumulatively, TPR is said to be the most effective technique, which can be used in foreign language classrooms for young learners in teaching vocabulary.

The list of used literature:

1. Asher, J. (2017) Learning Another Language Through Actions: The Complete Teacher's Guidebook. California: Sky Oaks Productions.
2. Burstall,C.,Jamieson,M.,Cohen,S. & Hargreaves, M. (2014). Primary French in the Balance. Slough:NFER Publishing Company
3. Richards, J. C., & Rodgers, T.S. (2011). Approaches and methods in language teaching. USA: Cambridge University Press

ФИО автора: Senior teacher, Uzbek State World Languages University

Kattaboeva Dilrabo Kattaboevna

Название публикации: «EFFECTS OF STRATEGY INSTRUCTION IN AN EFL READING COMPREHENSION»

Annotation: Strategy instruction is useful in teaching contexts. This article examines the effects of strategy instruction in an EFL reading comprehension. There is a common belief among educators that appropriate strategy use has a good impact on students when they are trained to apply effective strategies. Strategy instruction is useful in reading contexts because students develop knowledge about the reading process. Learner strategies allow learners to take responsibility for their own language learning.

Key words: strategy, learner, reading, effective, instruction, knowledge, language learning.

The process of learner strategy instruction consists of two important issues: the first one is the description of strategies that successful language learners use, presented as typologies. The second one is training FL/SL students in how to apply strategies that have been proven effective. When the reading strategies are outlined by good readers, teachers can use them to motivate poor readers thereby helping them learn more effectively.

Reading strategies help learners to execute a task identifying which textual cues they have to focus on, to gauge how to make sense of what they read, and to know what to do when they have problems understanding the text. The reading strategies involved in this process range from the simplest (e.g. scanning, guessing word meaning, previewing), to the most complex (e.g. summarizing, making inferences, and identifying tone).

The difference between good and bad strategies is about using the strategies consciously or unconsciously. In order to have effective second language (L2) reading strategy instruction, the involvement of two important metacognitive factors that can be applied in FL/L2 reading strategy instruction: knowledge of cognition, and

regulation of cognition. The former guides readers to be aware of the reading strategies they use when reading.

Five recommendations that teachers should follow in order to apply strategy instruction successfully:

- Explain the strategy to be covered in the lesson.
- Describe the importance and benefits of using the strategy.
- Model how to use the reading strategy.
- Highlight when and where to use the strategy.
- Show students how they can assess whether they are using the strategy successfully or unsuccessfully.

When teachers apply strategy instruction in a consistent and realistic manner, students are engaged and this may increase their motivation. Motivation is a dynamic and an interactive process composed of beliefs, wants, reasons, and goals mediated by socio-cultural and historical conditions to learn a second or a foreign language. When students are guided to have a clear purpose in reading, motivation plays a very important role. Motivation, or engaged reading, is beneficial because it is based on the cognitive characteristics of the reader. The reader uses cognitive strategies and interacts socially to learn from texts. Therefore, a motivated reader is better equipped to negotiate the process of reading comprehension.

When learners receive strategy instruction, they build “on their already-established cognitive abilities and background knowledge”. Students may also view reading strategies as a problem solving activity, which takes the place of translating. Through this approach, students increase their confidence and motivation. As a result, they may have faster access to the reading material they have to use in their academic contexts.

In order to guide students to use helpful strategies when they read in a foreign language, the teacher can design certain tasks. Tasks are exercises intended to facilitate learning and in which there is an objective to reach. A task is defined as:

any structured language learning endeavor which has a particular objective, appropriate content, a specified working procedure, and a range of outcomes for those who undertake the tasks. 'Task' is therefore assumed to refer to a range of

work plans which have the overall purpose of facilitating language learning - from the simple and brief exercise type, to the more complex and lengthy activities such as group problem, solving or simulation, and decision making.

Some important aspects of language learning must be included when designing activities, namely, activation and building of background knowledge, activities to work on the comprehension of the specific message, or activities dealing with reflection and discussion. When designing tasks for students, one of the most recommended routines is to design them following the format of pre-activities, while activities, and post-activities.

The primary goal of reading strategy instruction is to improve students' reading comprehension. With the strategy instruction, students were able to develop meta-cognitive awareness in using reading strategies. Moreover, students' attitudes and motivation changed positively toward reading in a foreign language. Specifically, students gained self-confidence as they showed they could interact with different kinds of readings. Finally, as the students applied the reading strategies as they read, the use of a dictionary was reduced because of reading strategy instruction. However, with these and no doubt other students, it was necessary to guide them in order for them to become autonomous.

The list of used literature:

1. Bastidas, J. A. (2006). A framework to understanding motivation in the TESOL field. *PROFILE Issues in Teachers' Professional Development*, 7, 147-159
2. Karbalaei, A. (2011). Assessing reading strategy training based on CALLA model in EFL and ESL context. *IKALA*, 16(27), 167-187.
3. Wenden, A. (1985). Learner strategies. *TESOL Newsletter*, 14, 1-4.

ФИО автора: *Kaxorova Azimaxon Asqaraliqizi*

MA Department Student

UzSWLU

ФИО научного руководителя: *Nasirova U.K. (PhD)*,

senior lecturer at the department of

English Language Teaching

Methodology №2, UzSWLU

Название публикации: «THE ETYMOLOGICAL FEATURES OF THE LEXICAL UNITS»

Annotation: This article is dedicated to the investigation of the word. Peruser can upgrade the information about the word and its various implications, verity utilizing method of word and the significance of the word in etymological field.

Key words: word, lexicology, historical background, morpheme.

Аннотация: Данная статья посвящена исследованию этимологических особенностей слов и лексических единиц в английском и узбекских языках. Читатель может обновлять информацию о слове и его различных значениях, достоверно используя метод слова и значение слова в этимологической области.

Ключевые слова: слово, лексикология, историческая справка, морфема.

So what do we are familiar the word?

To start with, the word is a unit of discourse and fills the needs of human correspondence. Subsequently, the word can be depicted as unit of correspondence.

Besides, a word can be considered as a bunch of its constituent sounds, communicated recorded as a hard copy by an arrangement realistic images. Thirdly, in the event that the word is dissected according to underlying perspective, it has various qualities. Language specialists customarily recognize the outside and inward construction of the word. The outer construction of a word implies its morphological design. For instance, in the expression an amazingly excellent view, stunningly can be separated into the accompanying morphemes: two stems breath-, - take-, participle addition - ing and verb modifier postfix - ly. This multitude of morphemes make up the external design of the word stunningly. Outer design of a word and commonplace

derivational models contemplated in the segment of lexicology called "Word development". The inside construction of a word, or its importance, is generally called semantic design of the word. This is one of the principle parts of the word. Words can fill in for of correspondence simply because of their importance, every one of expressions of the language conveys a significant capacity, naming different meanings (objects, peculiarities, properties, activities). This part of the word is just about as significant as its outside association.

The subject of the underlying inspiration between the significance of a word and its sound structure is convoluted. Evidently, such inspiration existed, yet over the long run it was lost, with the exception of those words that are shaped by the rule of sound to word imitation (impersonate the hints of the indications they mean), for instance: bang, clatter, croak (Russian. to thump, clatter, croak). (Such words, generally speaking, are comparative in various dialects: for instance, English - mumble, Russian - mutter, Italian - mormotare). Optional inspiration can be distinguished in names and last names (for instance: English - Victor, Russian - Victor, interpreted from Latin signifies "champ"; English - Nataly, Russian. - Natalia, interpreted from Greek. signifies "local", and so forth)

In lexicology, the science that concentrates on the jargon of a language, there are a few segments, concentrating on the word.

For instance:

- Word arrangement and morphological attributes of the word;
- Complex arrangement of jargon;
- Word blend (phraseological units, their elaborate grouping, primary, etymological, and so on);
- Characterization of jargon by likeness of importance (equivalent words);
- Characterization of jargon by likeness of structure (homonyms, paronyms);
- Etymological characterization of jargon

The semantic quality of a word, its inborn significance is its generally significant trademark. What it comprises of, we inspected exhaustively throughout the prologue to phonetics. We realize that the significance of a word has volume and

content. Esteem scope a bunch of objects of a similar class, which a given word can call.

The substance of a significance is a bunch of fundamental highlights, information regarding a given subject, passionate evaluative demeanor, a sign of the association with the objects of another class. The volume and content are indivisible from one another and between them there might be such relationship:

1) the word has an alternate volume and different substance. Cf: table - seat, waterway - scratch pad; pen - tree, furious - blissful

2) words have a similar volume and a similar substance: aide - right hand, semantics - phonetics, to start - to begin, to get done - to leave, a narcotic - a sedative

3) words have a similar volume and different substance: life partner - spouse, head - head, food - grub, head - skull; Consolidating with one another, words get a combinatorial (relevant) meaning. It tends to be customary (constantly utilized in discourse) and periodic - surprising the setting gives them symbolism, expressiveness, independence, which is frequently utilized by scholars, artists, marketing specialists (publicizing makers). For instance:

The tires gobbled up the miles.

I peppered him with scorching jokes.

The wet wood squeaked slowly. There are words with a thin extent of implying (that is, they have a low score combinatoriality). For instance: penknife, earthy colored eyes, chest companion, nemesis, reddish hair, to grind one's teeth (clench hands), sway, and so on Also, obviously, there are words with a wide scope of implying that can shape factors, free mixes. For instance: Water (n): runs water: chilly, hot, unadulterated, messy, refined, weighty, streams bubbled, dissipating bubbles sticks to water blossoms, plants spills vanishes. Curiously, the importance of the word can change:

a) its volume grows, speculation happens, the word spreads to a bigger sort of items Visitor: visiting trader → visiting, visitor Resident: resident, city occupant → resident of the state Yankee: New Britain, any American → Yankee Stock: supply of kindling → load of any items. From the course of semantics, we are very much aware

of this sort of volume development implications, as the arrangement of normal things from formal people, places or things: The Sepulcher → burial chamber of Lord Catacomb at Halicarnassus (fourth century BC). Outline - outline. French Clergyman of Money, Etienne de Outline, supported reserve funds, in all things, remembering for regular daily existence, with the goal that all financial excesses go to depository. A solitary shading profile is the least difficult and most parsimonious form of a representation. b) the importance of the word is limited (that is, there is a refinement): Champion: grappler, hopeful → effectively battled, champion.

We are likewise very much aware of instances of name move:

a)metaphor

caterpillar: caterpillar (zool.) → caterpillar;

branch: tree limb → part of science, industry, branch;

bulb: bulb (bot.) → bulb, bulb, light;

b)metonymy stick - reed, reed → stick made of this material;

Silver: metal → silver plate, silver decoration

A.Volta - volt, Winchester - city in North America → rifle

Test – earthen vessel → vessel for testing the nature of metals (volume compression values) → any test apparatus (metonymic exchange name). The vagueness of a word (polysemy) is the capacity of a word to fill in as method names of various classes of articles. Word references implications of a polysemantic word fundamentally divergent in volume. Formal signs of equivocalness - similarity with words having a place with various semantic classes, different syntactic attributes (for the action word transitivity/intransitivity), and so on For instance, the action word to break to break the honesty of something with a blow is joined with things for delicate articles: to break a glass, a container, a cup, a window, and so forth, and is connected with the comparability of importance with the action words to crush, to crash, to break, to fix, to retouch, to fix. In its non-literal significance, disregards, not consent, not perform, it is inseparable from the action word abuse, and its antonyms are the action words to keep, to satisfy. In this significance the action word break is joined with the things a guarantee, a regulation, a goal, guidelines.

Curiously, numerous language specialists have attempted to characterize the word as a semantic peculiarity. In any case, none of the definitions is complete and precisely mirrors all parts of this interesting item. human correspondence. Likewise, it isn't yet completely comprehended what language is, the major unit of which is the word. By the by, we can say that there are no fortuitous events in the jargon of the language, that each word is the littlest unit in an immense, effective and impeccably adjusted framework language. By jargon of a language or language stock, we mean the whole set the words it contains.

References.

1. Etymology / Trubachev O. N. // Great Soviet Encyclopedia: [in 30 volumes] / ch. ed. A. M. Prokhorov. - 3rd ed. - M.: Soviet Encyclopedia, 1969-1978.

2. Etymology // Encyclopedic Dictionary of Brockhaus and Efron: in 86 volumes (82 volumes and 4 additional). - St. Petersburg, 1890-1907.

3. Vvedenskaya L. A., Kolesnikov N. P. Etymology: Textbook. - St. Petersburg: Peter, 2004. - 221 p.

4. Vinogradov VV The history of words. - M.: Institute of the Russian Language. V. V. Vinogradova, 1999. - 1138 p. - 3000 copies. - ISBN 5-88744-033-3, 5-89285-026-9.

5. Grigorevsky M. Kh. Status and tasks of Greek etymology according to Curtius // Philological Notes, Voronezh, 1868.

6. Zheleznyak I. M. et al. Etymological dictionary of annalistic geographical names of Southern Russia: In Ukrainian. lang. \u003d Etymological dictionary of literary geographical names of Pivdennoi Rus / Otv.ed. A. S. Strizhak. - Kiev: Naukova Dumka, 1985. - 256 p.

7. Lexis, E- Journal in English Lexicology (by Denis James)

8. Mikhalenko A. O., Kolesnichenko M. A. Dialogue about words and language. Linguistics. Comparatives. Etymology. - Krasnoyarsk: "Stroke", 2020.

9. Muler, M. The Science of Language (Processed for Russian Readers by Dmitry Lavrenok) // Philological Notes, Voronezh, 1866.

10. Otkupshchikov Yu. V. To the origins of the word: Stories about the science of etymology: A book for students / Reviewer: valid. member of the USSR APN N. M. Shansky. - Ed. 3rd, rev. - M.: Education, 1986. - 176 p. - 195,000 copies.

11. Uspensky L. V. A word about words. Essays on language. - L., 1971.

12. Etymological dictionary of the Russian language / Ed. N. M. Shansky. - M., 1968.

13. Pisani V. Etymology, trans. from Italian .. - M., 19

14. www.google/search.ru

15. <http://www.nova.edu/ssss/QR/QR3-3/tellis2.html>

16. <http://www.nwlink.com/~donclark/hrd/bloom.html>

17. www.britishcouncil.org.hk

ФИО автора: *Каупназаров Куат Алдебергенович*

NDPI Ta'limda axborot texnologiyalari 2-kurs magistri

Название публикации: «МАКТАВ ИНФОРМАТИКА DARSIDA 3D MODELLASHTIRISHNI O'RGATISH METODIKASI»

Annotatsiya: Maqolada informatika darslarida 3D modellashtirishni talablari va xususiyatlari tahlil etiladi.

Kalit so'zlar: 3D modellashtirish, davlat standarti talabi, informatika.

3D bosib chiqarish texnologiyalari har qanday raqamli tasvirni "uyda" qayta ishlab chiqarilishi mumkin bo'lgan, uch o'lchamli jismoniy ob'ektga aylantirish imkonini beradi. Agar o'ylab ko'rsangiz, vaqt o'tishi bilan ushbu texnologiyalar oddiy foydalanuvchining xatti-harakatini tubdan o'zgartirishi kerak: u ommaviy ishlab chiqarish unga beradigan narsalarni passiv iste'mol qilish o'rniga, u o'ziga kerak bo'lgan narsalarni mustaqil ravishda va aniq shaklda yaratishi mumkin. Ular uni to'liq qondiradi. Insonni o'rab turgan moddiy dunyo noyob va mualliflik qilish uchun barcha imkoniyatlarga ega.

Aslida 3D bosib chiqarish unchalik yangi texnologiya emas. Uning hikoyasi 1984-yilda boshlangan. Amerikalik Charlz Xull fotopolimerlanadigan kompozit materiallardan (PPC) raqamli modellardan 3D ob'ektlarni chop etish uchun "stereolitografiya" (SLA) texnologiyasini ishlab chiqdi. 1985-yilda Mixailo Feigen qatlamli materialdan uch o'lchamli modellarni qatlam-qatlam shakllantirishni taklif qildi: plyonkalar, poliester, kompozitlar, plastmassa, qog'oz va boshqalar, qatlamlarni isitiladigan rolik yordamida bir-biriga mahkamlangan. Ushbu texnologiya laminatsiya ob'ektlarini ishlab chiqarish (LOM) deb ataladi. Aslida, choyshablar bir-biriga yopishtirilgan va lazer konturni kesib tashlaydi. Biroz vaqt o'tgach, volumetrik modellar turli xil materiallar qatlamlaridan shakllanishni o'rgandi. Keyin boshqa 3D bosib chiqarish usullari paydo bo'ldi, lekin ular asosan sanoat va yuqori ixtisoslashtirilgan ishlab chiqarishda qo'llanildi.

Fused deposition modeling (FDM) 1980-yillarning oxirida ixtiro qilingan va allaqachon 1995-yilda "3D printer" va "3D bosib chiqarish" tushunchalari paydo bo'lgan. Gap shundaki, aynan shu usul uyda tez prototiplashni qo'llash imkonini berdi: polimer ipdan modellarni shu tarzda yaratadigan nisbatan kichik qurilmalar paydo bo'ldi. 3D bosib chiqarish - kuchli ta'lim vositasi bo'lib, bolada nafaqat tayyor modellardan foydalanish, balki o'zinikini yaratish odatini uyg'otishi mumkin. Yangi texnologiyalar paydo bo'lishidan ta'limning ikkita asosiy afzalliklari: endi o'qituvchining o'zi uch o'lchamli ko'rgazmali qurollarni yaratadi, ularsiz materialni tushunish qiyin; 3D-printerlar o'rganishni amaliyotda qo'llash imkonini beradi: talabalar mustaqil ravishda o'zlarining dizayn va dizayn g'oyalarini o'zida mujassam etgan modellar va kerakli detallarni yaratishlari mumkin. "3D modellashtirish" o'qitish metodologiyasining dolzarbligi bir qator omillar bilan bog'liq bo'lib, ulardan eng muhimi quyidagilardir:

Birinchi, model-axborot muhitining rivojlanishi sharoitida insonning ma'lumotni to'g'ri taqdim etish qobiliyati, ya'ni. axborot modellarini yaratish. Modelni qanday taqdim etish mumkinligini tushunmasdan, odam endi yangi axborot muhitining o'zgaruvchan sharoitlariga to'liq moslasha olmaydi;

Ikkinchi, asosiy maktabning informatika kursida modellashtirishdan foydalanish masalalarini o'zlashtirish ko'plab umumiy ta'lim muammolarini hal qilishga, shaxsning motivatsion, instrumental va kognitiv resurslarini rivojlantirishga yordam beradi.

Ilgari xorijda 3D modellashtirish maktablarda faqat qo'shimcha fakultativ fan sifatida o'rganilar edi va u yuqori sinf o'quvchilari uchun mo'ljallangan edi. Raqobatbardosh bo'lishga intilayotgan texnika oliy o'quv yurtlari bosqichma-bosqich zamonaviy axborot texnologiyalarini o'qitishga o'tmoqda. Ammo, jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, kasbga qiziqish va birinchi ko'nikmalar maktabda singdirilishi kerak. Texnik mutaxassisliklarga qiziqishni shakllantirish, fikrlash va ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish uchun biz maktabda 3D modellashtirishni o'rganishga harakat qilmoqdamiz. Maktab o'quvchilariga 3D modellashtirishni o'rgatishning bir necha yo'nalishlari mavjud. Bolalarga AutoCAD bilan tanishish va

boshlang'ich darajada modellashtirish bilan shug'ullanish imkonini beruvchi maxsus texnikalar ishlab chiqilgan.

Modellashtirish liniyasining to'liq mazmuni taqdim etilgan o'quv-uslubiy majmualarda Bosova L.Yu., Henner E.K., Ugrinovich N.D., Gein A.G., Polyakov K.Yu. kabi mualliflarning nomlari mavjud. Ko'pgina mualliflar 8-sinfdan boshlab modellashtirishni ham nazariy, ham amaliy jihatdan ko'rib chiqqan boshlaganligi sababli, asosiy modellashtirish vositalaridan tashqari Paint 3 D, Excel, o'qituvchilar va informatika tajribasiga asoslangan yangi dastur -MagicaVoxel ni joriy etish tavsiya etiladi. Ushbu dastur simulyatsiya jarayonini mavjud qiladi. Bu qiziqarli va jozibalidir. Voksel modellashtirish mavzusi va Minecraft o'yini endi mashhur bo'lganligi sababli, yangi kompyuter fanlari o'qituvchilari modellar va ob'ektlarni amaliyotda o'rganish uchun MagicaVoxel dasturini joriy qilishlari mumkin. Ushbu dastur hozirda o'qituvchilar orasida mashhur emas, chunki rasmiy veb-saytda barcha tavsif ingliz tilida taqdim etilgan. Bundan tashqari, mashg'ulotlar deyarli yo'q. MagicaVoxelni informatika bo'yicha asosiy darslarga qo'shimcha kurs sifatida qo'llash mumkin. MagicaVoxel juda qulay dastur ekanligini qayd etilgan. Interfeysni tahlil qilib, modellarni yaratish uchun boshqa muhitlarni solishtirgandan so'ng, biz ushbu dastur bo'yicha turli ta'lim muassasalarida o'qish mumkin degan xulosaga kelishimiz mumkin. Dasturning mohiyati kublar - voksellar asosida modelni qurishdir.

Dasturning asosiy afzalliklari:

- 1) Oddiy interfeys;
- 2) Bepul ariza;
- 3) Turli xil operatsion tizimlarga o'rnatish;
- 4) Kompyuter o'yinlarida modellarni realizatsiya qilish;
- 5) Modelni boshqa dasturlarda qo'llash;
- 6) O'rnatish uchun kichik hajmdagi xotira talab qilinadi;
- 7) Yaxshi asboblardan to'plami;
- 8) Ta'lim jarayonida qo'llash mumkin.

Eng boshida kub beriladi, undan tashqariga chiqish mumkin emas (1-rasm). Chapda palitra va cho'tkalar to'plami, o'ngda esa yuklab olishda asosiy bo'lgan

tayyor modellar. Yuqorida 2 ta dastur rejimi mavjud - Model va Render. Birinchi rejim sizga model yaratish imkonini beradi, ikkinchisida yorug'lik sozlamalari va ob'ekt materialini tanlash bilan kompyuter modelining tasvirini olish jarayoni sodir bo'ladi. Dasturda faqat 3 ta asosiy amal mavjud - bu qurish (qo'shish), kesish - o'chirish (o'chirish), chizish (bo'yoq). Sichqoncha yordamida dasturni boshqarish jarayoni: Sichqonchanning o'rta tugmasi - kubni siljitish; Sichqonchanning o'ng tugmasi - kubni aylantirish; Sichqonchanning chap tugmasi - maydonga chizish.

Dasturning asosiy vositalari: Palitra - kerakli rangni sozlash, almashtirish, gradient qilish, oldingisidan yarim tonna farq qiladigan soyani tanlashga yordam beradi. Cho'tkalar - chizish uchun zarur (6 dona). Chiziq cho'tkasi tekis va egri chiziqlar yaratish uchun ishlatiladi. C enter cho'tkasi dumaloq chizmalar (naqshlar) qilish uchun kerak. Naqsh cho'tkasi model yaratishi, uni saqlashi va keyin uni boshqa loyihaga joylashtirishi mumkin. Voksel cho'tkasi kichikroq detallar bilan ishlash uchun bitta voksel bilan bo'yash imkonini beradi, Box buyrug'i esa katta bloklarni chizadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. Белова, И.М. Компьютерное моделирование / И.М. Белова. – М.: МГИУ, 2010
2. Богданова, М.В. Особенности преподавания компьютерного моделирования в средней школе // Молодой ученый. / М.В. Богданова, Е.В. Рощупкина. — 2017. — №44
3. Гусева, Е.Н. Информатика: учеб. пособие / Е.Н. Гусева, И.Ю. Ефимова и др. – Магнитогорск: МаГУ, 2008

ФИО автора: *Khudayberdieva Fotima*

The II course Master student of Linguistics (English) of Karshi State University

Название публикации: «VALENCY IN LINGUISTICS AND ITS LEXICAL AND GRAMMATICAL FUNCTIONS»

Annotation: This article says about the role of valency in linguistics, its types and relations with other parts of speech.

Key words: types of valency, lexical valency, grammatical valency, valency patterns for verbs, the obligatory valency, the optional valency.

In linguistics, verb valency or valence refers to the number of arguments controlled by a verbal predicate. It is related, though not identical, to verb transitivity, which counts only object arguments of the verbal predicate. Verb valency, on the other hand, includes all arguments, including the subject of the verb. The linguistic meaning of valence is derived from the definition of valency in chemistry. This metaphor is due to Lucien Tesnière.

Types of valency. There are several types of valency:

*An aivalent verb takes no arguments, e.g. "It rains." (Though "it" is technically the subject of the verb, it is only a dummy subject, that is a syntactic placeholder with no true meaning.)

*A monovalent verb takes one argument, e.g. "He sleeps."

*A divalent verb takes two, e.g. "He kicks the ball."

A trivalent verb takes three, e.g. "He gives her a flower."

The verb requires all of these arguments in a well-formed sentence, although they can sometimes undergo valency reduction or expansion. For instance, "to eat" is naturally divalent, as in "he is eating an apple", but may be reduced to monovalency in "he is eating". This is called valency reduction. Verbs that are usually monovalent, like "to sleep", cannot take a direct object. However, there are cases where the valency of such verbs can be expanded, for instance in "He sleeps the sleep of death." This is called valency expansion. Verb valence can also be described in terms of syntactic

versus semantic criteria. The syntactic valence of a verb refers to the number of dependent arguments that the verb can have, while semantic valence describes the thematic relations associated with a verb.

Lexical valency

The term valence has a related technical meaning in lexical semantics that elaborates on the role of argument structure - it refers to the capacity of other lexical units to combine with the given word. For instance, valence is one of the elements defining a construction in some Construction Grammars. This sense of the term, sometimes called Lexical Valency, is related to the above, but is far richer than the numerical notion inherited from chemistry.

The aptness of a word to appear in various of combinations is described as its lexical valency or collocability. The noun *job*, for example, is often combined with such adjectives as *backbreaking*, *difficult*, *hard*; *full-time*, *part-time*, *summer*; *cushy*, *easy*, etc. The noun *myth* may be a component of a number of word-groups, e.g. *to create a myth*, *to explode a myth*, *myths and legends*, etc. Lexical valency acquires special importance in case of polysemy as through the lexical valency different meanings of a polysemantic word can be distinguished, for instance, cf.: *heavy table* (*safe*, *luggage*); *heavy snow* (*rain*, *storm*); *heavy sleep* (*sorrow*, *disappointment*); *heavy industry* (*tanks*). The range of the lexical valency of words is linguistically restricted by the inner structure of the English word-stock. Though the verbs *lift* and *raise* are usually treated as synonyms, it is only the latter that is collocated with the noun *question*. Words habitually collocated in speech tend to constitute a cliché, for instance, the noun *arms* and the noun *race*. Thus, *arms race* is a cliché. The lexical valency of correlated words in different languages is different, cf.: in English *pot flowers* – in Russian *комнатные цветы*.

Grammatical valency is the aptness of a word to appear in specific grammatical (or rather syntactic) structures. The minimal grammatical context in which words are used when brought together to form word-groups is usually described as the pattern of the word-groups. For instance, the verb *offer* can be followed by the infinitive (*to offer to do smth.*) and the noun *suggest* can be followed by the gerund (*to suggest doing*

smth.) and the noun (to suggest an idea). The grammatical of these verbs is different. The grammatical valency of correlated words in different languages is not identical, cf.: in English to influence a person, a decision, a choice (verb+noun) – in Russian *влиять на человека, на решение, на выбор* (verb+preposition+noun). Structurally, all word-groups can be classified by the criterion of distribution into two extensive classes: endocentric and exocentric.

Valency. Grammatical and lexical valency.

Grammatical valency is the ability of a word to appear in various grammatical structures. The grammatical valency distinguishes individual meanings of a polysemantic word.

V+N – to grow roses = to cultivate

V+V – to grow to like = to begin

V+Adj – (it is possible when we have link verb) to grow old = to become

V+D – to grow quickly – to increase

Lexical Valency (life experience)

Lexical valency is the ability of a word to be used in different lexical texts.

V+N – to deliver letters = to distribute letters

to deliver a blow = to strike a blow

The range of grammatical valency is restricted by lexical valency:

A+N – blind people (+) – blind sugar (-)

But phrases, literally absurd, may be used figuratively: Look at him! A smiling crocodile!

Lexical valency is different in different languages

Heavy sea – бурхливе море

Heavy fog – густий туман

Heavy clouds – важкі хмари

The lexico-grammatical pattern is can arrangement of component elements of a free word-group.

The patterns of free word-group are generative.

The syntactic valency of the verb falls into two cardinal types:

- **Obligatory**

The obligatory valency is such as must necessarily be realized for the sake of the grammatical completion of the syntactic construction.

The subjective and the direct objective valencies of the verb are obligatory.

- **Optional**

The optional valency is such as is not necessarily realized in grammatically complete constructions: this type of valency may or may not be realized depending on the concrete information conveyed by the utterance. Most of the adverbial modifiers are optional parts of the sentence, so in terms of valency the adverbial valency of the verb is mostly optional.

References

1. Allerton, D. (1982): *Valency and the English verb*, London/New York: Academic Press.
2. Halliday, M. A.K. (1973): *Explorations in the Functions of Language*. London: Arnold.
3. Herbst, T./I. Roe (1996): 'How obligatory are obligatory complements? - an alternative approach to the categorization of subjects and other complements in valency grammar', *English Studies*, 179-199.
4. Hudson, R. (1993): 'Recent developments in dependency theory', in: J. Jacobs/A. von Stechow/W. Sternefeld/T. Vennemann: *Syntax. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung*, Berlin/New York: de Gruyter, 329-338.
5. Matthews P.H. (1993): *Grammatical Theory in the United States from Bloomfield to Chomsky*. Cambridge: CUP.
6. Seuren, P. (1996): *Semantic Syntax*. Oxford/Cambridge (Mass.): Blackwell.
7. Svartvik, J. (1966): *On Voice in the English Verb*, The Hague: Mouton
8. Sinclair, J. (1990): *Collins Cobuild English Grammar*. London: Collins.

ФИО автора: *Eshpulatova Iroda Rustamjonovna*

Andijon viloyati Andijon shahar 35-son davlat ixtisoslashgan maktabining ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

Название публикации: «LISONIY TEJAMLILIK»

Annotatsiya: Mazkur maqolada Abdulla Qahhor hikoyalarining til xususiyatlari bo'yicha ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: Semantika, lisoniy tejamlilik, ellipsis, aktualizator, lokonizm.

Abdulla Qahhor asarlarini xalqqa nihoyatda manzur va yaqin qilgan omillardan biri uning tili ekanligi haqida ko'p gapiriladi. Yozuvchi fikrlarining nihoyatda quyma shaklda ifodalanishi obraz va voqealarning nihoyatda qabartma va yorqin tasvirlanishi muallif va personaj nutqlarining garmonik birligi natijasidir. Muallif nutqi va personaj nutqining o'zaro bog'lanish yo'llari ham, bundan kuzatilgan maqsad ham xilma xildir. Bu yo'llarning hammasi asar asosiga olingan voqeaning, obrazlarning jonli ta'sirli chiqishiga olib keladi.

Muallif nutqining vazifasi har bir asar xarakteridan kelib chiqadi. Yozuvda bir o'rinda o'z nomidan – hikoyachi nomidan to'ppa-to'g'ri o'quvchiga murojaat qiladi, ikkinchi o'rinda aytmoqchi bo'lgan fikrini biror persanajga yuklaydi, tasvirlayotgan voqeani shu voqea ishtirokchisi aytish mumkin bo'lgan bir holda, shaklda berdi.¹⁰

Haqiqatan ham Abdulla Qahhor o'zining barcha asarlarida umumxalq o'zbek tili lug'at boyligidan to'la foydalanib jonli tarzda namoyon etgan. Yozuvchining “Bemor”, “Anor”, “Mayiz yemagan xotin”, “Adabiyot muallimi” kabi asarlaridagi tilning sodda va aniqligi, obrazlilik, so'zlarning turli semantik va uslubiy ma'nolarda ishlatilishi, shuningdek, xalq maqollari va iboralaridan ustamonlik bilan foydalanish, ayniqsa, ifodaning ixcham va siqqligi, nihoyat, ularning nomlanishi xususiyatlari o'quvchini hayajonlantiradi.

Abdulla Qahhor badiiy so'z qadrini yaxshi bilgan so'z zargari edi. Shundanmikinki, u so'z ishlatishda juda ehtiyotkor bo'lgan. Bisotidagi benihoya,

¹⁰ M.Sultonova. Abdulla Qahhor uslubi. Toshkent. 1967. 60-bet

behisob so'z boyligini nihoyatda xasislik bilan sarflardi-chertib-chertib, qoniqqan so'znigina qog'ozga bitardi. Muloqotda ham ustoz Abdulla Qahhor nihoyatda mas'uliyat bilan gapirar ediki, har bir so'zi go'yo avvaldan o'ylab qo'yilganday puxta va bir dunyo ma'no bildirardi. U bilan hamsuhbat bo'lgan har qanday odam Abdulla akaning bu xususiyatiga tahsin o'qirdi. Bu mahorat-uning buyuk xislatidir.

Hozirgi kunda lingvistikaning turli yo'nalishlarida shakl va ma'no tushunchalari haqida qizg'in munozaralar davom etmoqda, chunki tilda mazmun ma'lum shakllar orqali ifodalanadi.

Har qanday semantika tilda odatda u yoki bu darajada o'z ifoda shaklini oladi va aksincha, shakl mavjud ekan, u biror (grammatik, leksik, stilistik) ma'no ifodalashi shart. Bunday munosabatdoshlikda ma'no omili asosiy o'rinda turardi, chunki semantik vazifa va qimmatga ega bo'lmagan birlik yo'qolishiga ko'proq mahkum bo'ladi. Har bir til birligi muayyan shakl va ma'noga ega bo'lsada, ularning o'zaro munosabati o'rtasida ko'pincha nomutanosiblik mavjud bo'ladi. Mazkur nomutanosiblikni ortiqchalilik va tejamlilik zidlanishida ko'rish mumkin.

Tildagi juda ko'p so'zlarning semantik qurilishida bir paytning o'zida ham ifodalanayotgan predmet, ham nutq subyektining bu predmetga o'z munosabati, uning so'zlash paytdagi xissiy holati haqidagi axborotlar ya'ni, ifoda semalari aks etgan bo'ladi. Demak, so'zda ham nominativ, ham konnominativ ma'no uzvlarining mavjud bo'lishi til vositalarini tejash tamoyili harakatiga yo'l ochib beradi. Odatda, har qaysi alohida ma'no uchun alohida lisoniy belgi zarur, lekin lisoniy tejamkorlik prinsipi bu g'oya hamisha ham o'zini oqlamasligini izohlab berish mumkin. Masalan, ellipsis hodisa. Bu hodisa asosida til tejamkorligi namoyishi yotadi. Elipsisning stilistika va sintaksisda o'ziga xos mavqei mavjud.

Ellipsis - poetic sintaktik figuralardan biri: kontekstdan osongina bilib olinadigan, gap strukturasidan gap bo'laklarini ongli ravishda ataylab tushurib qoldirish.

Misollarga murojaat etamiz:

1. Bol tutgan barmog'in yalar. (odam)
2. Bo'sh kelganni bo'ri yer. (odam)

3.Moli ko'pning xavfi ko'p. (kishi).

Badiiy adabiyotda ellipsis ko'proq dialogic nutqda ko'rinadi. Ular xalq maqollari, hikmatli so'zlar va frazeologizmlarda uchraydi.

Abdulla Qahhor ham bu hodisadan unumli foydalangan.Masalan, adibning "Boshsiz odam" hikoyasida quyidagi jumlagga e'tibor beraylik.

Usta Abdurahmon ko'pdan beri Niso buviga: Mehrini Faxriddinga qilamiz", deb yurar edi.

Keltirilgan misolda kelin so'zi elipsisga uchragan, ya'ni bu o'rinda muallif "Mehrini Faxriddinga kelin qilamiz", tarzida emas, "Mehrini Faxriddinga qilamiz". Holatida qo'llab, lisoniy tejamlilik hosil qilgan.

Biz bilamizki ellipsis hodisasi asosida aktualizator mavjud bo'ladi. Aktualizator bo'lak o'zining leksik ma'nosi va tushirib qoldirilgan so'zning ma'nosini ham o'ziga oladi va ellipsisning paydo bo'lishiga imkon yaratadi. Masalan,

Bilagi zo'rni birni yiqar. Bilimi zo'r mingni yiqar.

Turobjon ikki kosa ichdi, xotini esa hanuz bir kosani yarimlatolmas edi. A.Qahhor."Anor" 1987. 286-bet.

Berilgan misollardagi ajratilgan so'zlar aktualizatorlar bo'lib, birinchi misolda bir odamni o'rnida birni tarzida, ming odamni o'rnida mingni tarzida qo'llangan. Keyingi Abdulla Qahhorning "Anor" hikoyasidan keltirilgan parchada kosa so'zi aktualizator bo'lib ovqat so'zining hamma'nosini o'ziga olgan. Adib huddi shu holatni "Ikki yorti-bir butun" hkoyasida ham qo'llagan.Masalan:

*-Qachon? Dedi Sulaymonov achchig'I kelib, - o'zining bilasizku, birodar, mingta xushomadgo 'yni suvga ho'l olib borib, quruq olib kelaman-a!*A.Qahhor."Ikki yorti – bir butun" 1987. 294-bet.

"Anor" hikoyasidan keltirilgan misol---muhitni, Turob bilan uning xotinidagi harakat-holatni ifodalasa,

bu holatda hikoya qaxramoni Sulaymonov xarakteri ruhiyati ochib berilgan, ya'ni uning maqtanchoqligi, o'zini xushomadgo'likka qarshi kurashuvchi inson sifatida ko'rinadi.

Berilgan misoldagi ellipsis hodisasiga to'talsak, bu misolda xushomadgo'y elipsisga uchragan, ya'ni ushbu so'z aktualizator hisoblanib, odam sozi tushirib qolingan. Abdulla Qahhor elipsisni deyarli barcha asarlarida qo'llagan. Masalan, yana bir hikoyasi "Munofiq" dan keltirilgan ushbu misolga e'tibor beraylik:

-O'rtoq Nurmamatov yaxshi bo'lsa yaxshiligini ayting, yomon bo'lsa yomonligini ayting. Bilmasangiz qo'ying bilganlar gapirsin... "Munofiq" 1987. 312-bet.

Bu jumlada yaxshi va yomon so'zlari elipsisga uchragan va odam so'zi tushirib qoldirilib, aktualizatorga uchragan.

Elipsisdan tashqari tilshunoslikda lokonizm hodisasi ham mavjudki, bu hodisani lo'ndalik deb ta'riflashimiz mumkin. Lokonizm-lo'ndalik. Fikrni ixcham, muxtasar va lo'nda bayon etilishi. Ko'p asrlardan buyon xalq orasida qo'llanilib kelayotgan maqollar fikrni lo'nda ifodalashi bilan diqqatga sazovordir. Masalan, Halol ish- lazatli yemish. Yozuvchilarimiz, ijodkorlarimiz juda ko'p xalq maqoli, matal, iboralarni o'z asarlarida qo'llash bilan birga, ulardan ifodaning lo'ndaligini ta'minlovchi usul a yo'llarni o'rganadilar, hamda o'z asarlarida lo'nda ifodalarga oz so'z bilan ko'p fikr anglatishga intilishadilar.

Lekin adabiyotda kamdan-kam uchraydigan favqulodda talantlar ham mavjudki, bunday iste'dod sohibi sifatida har doim, hamisha Abdulla Qahhor nazarda tutiladi. Abdulla Qahhor hayotda kamdan-kam uchraydigan favqulodda uchraydigan talent, noyob san'atkor. Adib ijodiyotining rango-rang fazilatlarini, xususan, yosh yozuvchilarga namuna bo'ladigan ibratli tomonlari juda ko'p. Yozganda naridan beri qilib emas, balki katta-kichik hammani qoyil qoldirib, takrorlanmas darajada original etib, yuksak saviyada yozadi: so'z vositasida "qo'riq"lar ochib, adabiyotda kashfiyotlar yaratadi.¹¹

Abdulla Qahhor yaratgan: *"Ochlik bo'lganda dehqon kelisining kiri, tegirmonchi do'ppisining changi bilan bo'lsa ham, nariroqqa borib oladi, lekin kosibga qiyin. "O'tmishdan ertaklar" Odamning chiqiti bo'lmaydi. Gapingiz gapga*

¹¹ Mirzayev S. Xalq sevgan adib. Adib zamondoshlari xotirasida. Toshkent. 1987 yil. 143 ilojisizlikdan kulib turgani ifodalanmoqda-bet

o'xshamaydi, og'zingiz gapdan bo'shamaydi. Birov gapni yog'lab gapiradi, birov tikonak bog'lab gapiradi. "Sinchaliak" Hozirgi zamonda sichqon tutmaydigan mushuk ham odamning ko'ziga xunuk ko'rindi. "Og'riq tishlar" singari chuqur mazmunli, quyma obrazli jumlar bunga misol bo'la oladi. Mahoratli ijodkor qanday ijodkor qanday yozishni juda yaxshi biladi va ijodiy faoliyati davomida ikki luqma so'z bilan ham olam-olam ma'no ifoda eta oladi. Mana shu so'zning isboti sifatida quyidagi jumlaning misol keltirmoqchimiz: Usta Abdurahmon qizlarni ko'p uradi. Bir kuni Niso buvi: "Ursangiz o'sha do'koningizga olib borib uring", -deganida usta: "Ha, joning achiydimi, bundan keyin men urayotganimda kulib turmasang uch taloqsan..." deb yubordi. Shundan keyin Niso buvi ko'p martalab "kuldi". "Boshsiz odam" 258-bet. Bu o'rinda muallif birgina "kuldi" so'zi bilan olam-olam ma'no ifoda etmoqda. Eng avvalo usta Abdurahmon mana shu voqeadan keyin ham bir necha martalab urganini va oila muqaddas dargoh ekanligi, har qanday holatda ham oilaning buzilmasligiga qilingan harakatni adib nazarda tutgan, Niso buvi ko'p martalab kulgani, ya'ni har safar urganida ilojsizlikdan kulib turgani ifodalanmoqda. Xuddi shunday ixcham, siqiq iboralar yordamida ma'no ifodalash quyidagi misolda ham mavjuddir: -Sen gapirma! Senga kim qo'yibdi gapirishni! Usta Mavlonning o'g'lidan bir hovush mayiz olganingni o'z ko'zim bilan ko'rganman!... Hamma kulib yubordi. Tomdan kimdir qichqirdi: -Ha, bu kishimning xotini mayiz yemagan!" Mayiz yemagan xotin", Toshkent. 1987. 279-bet. Keltirilgan misolda "Ha, bu kishimning xotini mayiz yemagan..." iborasi adib tomonidan ma'noga to'ydirilgan, ya'ni lokonizam hodisasi vujudga kelgan.

Berilgan misolda muallif tomonidan, bu kishining xotini mayiz yemaganu, lekin, bir so'z bilan aytganda, mulla Norqo'zi o'zi muammoli vaziyatda bo'la turib, fikr bildirayotgan qizga nisbatan achchiq so'z bilan javob bermoqchi bo'lib turganda, tomdan qichqirgan kimningdir pichinggi tarzida berilgan.

Xuddi shunga o'xshash holat quyidagi misolda ham berilgan: *Bularning hammasi, albatta, pul bilan bo'ladi. Bunday vaqtlarda yog'on cho'ziladi, ingichka uziladi.* "Bemor". Saylanma. Toshkent. 1987. 289-bet.

Berilgan misolda “yog’on cho’ziladi, ingichka uziladi” iborasi lokonizm hodisasi hisoblanadi. Ushbu hikmatli so’z haqida “Hikmatnoma” kitobida quyidagi ta’rif berilgan. Og’ir kunlar yetib kelganda boylar to qo’r-qurtlari tugab, qashshoqlashib qolganlariga qadar, qo’r-quti, jamg’armasi yo’q kambag’allar ochdan o’lib ketadi.¹² Bu ta’rifdan anglashiladiku, bunday vaqtlarda, ya’ni qiyin sharoitda (moddiy tomondan) har qanday inson ham qiynalib qolishi mumkinligi, bir so’z bilan aytganda, muallif bu o’rinda bu iborani (qiyosan) “Yotib yeganga tog’ turmaydi” iborasi mazmuniga ifodalangan.

Yana bir holat, A.P.Chexovga Abdulla Qahhorning e’tiqodi baland bo’lgani ko’pchilikka ma’lum. Ulug’ rus yozuvchisini suyib, e’zozlb, ustoz bilib “Chexov domla” deya ataguvchi edi. Abdulla Qahhor uchun uning “Qisqalik-iste’dodning singlisi” degan iborasi juda aziz edi. Suhbatlardan birida u “Bemor” hikoyasining birinchi jumlasini qanday yozilganini, o’ttizga yaqin varag’ini qora qilib (A.Qahhor yozilgan so’zning ustidan chiziq tortmas edi, jumla buzilsa so’z yoki harf xato bo’lsa, yangi varaqqa yozib chiqar edi), nihoyat eng qisqa, eng aniq ifoda topganini aytib bergan edi: “Sotboldining xotini og’rib qoldi”.

Bu jumlaning fazilati bitta,- degan edi u,- fikr to’rtta so’zda bayon qilingan. Qolgan hamma variantlarda shu fikr besh, olti so’z bilan aytiladi. Masalan: Sotvoldining xotini kasal bo’lib qoldi, tobi qochib qoldi yoki mazasi qochib qoldi...

Tejamkorlik hodisasida умолчания---jim qolish hodisasi mavjud. Stilistik figuralardan biri: jonli yoki badiiy nutqda oxirida so’z yoki so’zlar guruhining tushirilib qoldirishdan iborat. Bunda fikr tugallanmay qoladi, atayin fikr yashiriladi, lekin kitobxon, o’quvchi yoki tinglovchi uni osonlikcha anglay oladi. Shu jihatdan jim qolish hodisasi ham elipsisning bir ko’rinishidan iboratdir. Masalan, S.Abduqahhorning “Kalamush bilan sichqon” masalida revizor, ya’ni mushuk oldida aybini berkitish uchun Kalamush sichqonga shunday maslahat beradi:

Izimizni tezdan yopgan yaxshiroq,

Endi birgina yo’l, bir iloj qoldi.

¹² Shomaqsudov SH. Hikmatnoma, Toshkent. 1990. 196-bet.

Mana qog'oz, qalam, yozgin ariza,
O'z hohishim bilan bo'shayin deign.
Hozircha... bo'lmaylik izza
Boshqa ishga o'zim joylaylik kiyin!

Jim qolish hodisasidan Abdulla Qahhor ijodda ham, hayotda ham unumli foydalangan. Qahhor nutq o'rtasida ba'zan picha-picha sukut saqlagan paytlar ham bo'lardi. Ammo bunday sukutlardan uning nutqini qiziqib tinglayotgan odamlarning hech qachon yuragi siqilmas, aksincha, odamlar uning bunday sukutlariga ham jon, deb quloq tutishar” edi. Birgina “O'g'ri “ hikoyasining o'zida o'n beshta jim qolish hodisasi mavjud. Va bu hodisa har bir o'rinda juda katta mahorat bilan qo'llangan. *Kampir tong qorong'isida xamir qilgani turib ho'kizidan xabar oldi. O!... Ho'kiz yo'q, og'il ko'cha tomondan teshilgan...O'g'ri.* 1987. 291-bet. Berilgan misoldagi “O!...” jim qolish hodisasida adib mana shu birgina “o” tovushi orqali kampirning

holatini ifodaladida, so'ng jim qoldi, qolganini o'quvchiga, kitobhonga qo'yib berdi. Kitobxon esa shu o'rinda ho'kizga nimadir bo'lganini his qildi. Bunday misol va tahlillarni ko'plab keltirish mumkin.

Umuman Abdulla Qahhor hikoyalarida har bir qahramon, personaj xususiy so'zlariga ega, ular nutqi bir-birlaridan ajralib turadi. Muallif tili ham har bir hikoyada tobora takomillashib boradi. Bu esa adib asarlari tili va uslubining o'ziga xosligidan dalolat beradi va o'zbek nasrida muhim hodisa bo'lib, til xususiyatlari bilan o'rganishga loyiqdir.

ФИО автора: *Lutfulla Nurmaxmatov,*

Qarshi davlat universitetining Pedagogika instituti o`qituvchisi

Название публикации: «HEMIS MASOFALI TA`LIM DASTURINING AHAMIYAI VA DOLZARBLIGI»

Annotatsiya

HEMIS axborot tizimi oliy ta'lim muassasalarining asosiy faoliyatlarini avtomatlashtirish hisobiga ma'muriy xodimlar, professor-o'qituvchilar va talabalarga elektron ta'lim xizmatlarini taqdim etadi. Axborot tizimi oliy ta'lim muassasalari bilan Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi o'rtasida axborot ko'prigi vazifasini o'taydi hamda oliy ta'lim muassasalaridan olinadigan turli xil ma'lumotlar sonini keskin kamaytirish, ularning qog'oz shaklidan voz kechish va boshqaruv tizimini raqamlashtirishga xizmat qiladi. Maqolada ham shu mavzuda fikr yuritiladi.

Kalit so`zlar: HEMIS, Oliy va o'rta maxsus ta'lim, professor-o'qituvchilar, talaba va ish beruvchi.

Kirish

Raqamli universitet loyihasi asosiy maqsadlari:

- oliy ta'lim muassasalari faoliyatidagi barcha jarayonlarni ochiqligi va shaffofligini ta'minlash;
- oliy ta'lim tizimida byurokratik to'siqlar yuzaga kelishini oldini olish va moliyaviy xarajatlarni qisqartirish;
- oliy ta'lim tizimida o'quv, ilmiy, ma'muriy va moliyaviy jarayonlarni avtomatlashtirish;
- oliy ta'lim muassasasi, talaba va ish beruvchi tashkilotlar o'rtasida uzviylikni ta'minlash;
- ta'lim jarayoni ishtirokchilari faoliyati samaradorligini monitoring qilish;
- tahliliy ma'lumotlarni shakllantirish va qaror qabul qilish jarayonini optimallashtirish va tezlashtirish.
- Tizimga kirish

Har bir OTMga tizimidan foydalanish uchun yagona Administrator akauntining login va parollari beriladi. Ushbu administrator tizimidagi qolgan barcha ishlarni tashkil etadi.

Administrator akkaunti olingandan so'ng tizimdan foydalanish uchun quyidagi ishlarni belgilangan tartibida bajarish zarur:

Oliy ta'lim tizimidagi jarayonlarini raqamlashtirish orqali qog'ozbozlikni oldi olinadi oladi va professor-o'qituvchilar asosiy vaqtlarini bilim berish va izlanish bilan shug'ullanishiga imkon yaratadi.

Hemis - bu Windows 10 uchun piktogramma to'plami bo'lib, unda fayllar, papkalar va boshqa tizim komponentlarining asosiy turlari uchun yuzga yaqin piktogramma mavjud. Belgilar bugungi kunda Microsoft dizaynerlari uchun moda bo'lgan yumaloq burchakli oddiy va toza dizaynga ega bo'ldi. Papka piktogrammalari to'plam muallifi tomonidan uchta rangda chizilgan: ko'k, yashil va kulrang. HEMIS: Oliy ta'limni boshqarish axborot tizimi

HEMIS nimani anglatadi? HEMIS "Oliy ta'limni boshqarish axborot tizimi" degan ma'noni anglatadi. Agar siz ingliz tilidagi bo'lmagan versiyamizga tashrif buyurayotgan bo'lsangiz va Bitiruvchilarni boshqarish axborot tizimining ingliz tilidagi versiyasini ko'rmoqchi bo'lsangiz, iltimos, pastga aylantiring va ingliz tilida Bitiruvchilarni boshqarish axborot tizimi ma'nosini ko'rasiz. Shuni yodda tutingki, HEMIS qisqartmasi bank, hisoblash, ta'lim, moliya, hukumat va sog'liqni saqlash kabi sohalarda keng qo'llaniladi. HEMISga

qo'shimcha ravishda, Graduate Management Information System boshqa qisqartmalar uchun qisqa bo'lishi mumkin. HEMISning umumiy ta'rifini qidirayapsizmi? HEMIS "Oliy ta'limni boshqarish axborot tizimi" degan ma'noni anglatadi. Biz HEMIS qisqartmasini qisqartmalar va qisqartmalar ma'lumotlar bazasida ro'yxatga olishdan faxrlanamiz. Quyidagi rasmda HEMIS ning ingliz tilidagi ta'riflaridan biri ko'rsatilgan: Oliy ta'limni boshqarish axborot tizimi. Siz rasm faylini chop etish uchun yuklab olishingiz yoki elektron pochta, Facebook, Twitter yoki TikTok orqali do'stlaringizga yuborishingiz mumkin.

Adabiyotlar tahlili va metodologiyasi

HEMIS = Oliy ta'limni boshqarish axborot tizimi. Oliy ta'limni boshqarish axborot tizimidan tashqari HEMIS boshqa ma'nolarga ham ega. Ular quyida chap tomonda keltirilgan. Iltimos, har birini ko'rish uchun pastga aylantiring va bosing. HEMIS so'zining barcha ma'nolarini bilish uchun "Ko'proq" tugmasini bosing. Agar siz bizning ingliz versiyamizga tashrif buyurayotgan bo'lsangiz va boshqa tillardagi Oliy ta'lim boshqaruvi axborot tizimi ta'riflarini ko'rishni istasangiz, o'ng tarafdagi til menyusiga bosing. Siz arab, daniya, golland, hind, yapon, koreys, yunon, italyan, vetnam va boshqalar kabi ko'plab boshqa tillarda Oliy ta'lim boshqaruvi axborot tizimining ma'nolarini ko'rasiz. Masofaviy ta'lim texnologiyalarining samaradorligi mumkin Masofaviy ta'limning o'ziga xos xususiyatlari nuqtai nazaridan baholash quyidagi mezonlarga asoslanadi:

1. **Moslashuvchanlik.** E-learning talabalari qatnashmaydi ma'ruza, seminar yoki laboratoriya ishi shaklida muntazam mashg'ulotlar va bilan parallel ravishda mumkin bo'lsa-da, o'zlari uchun qulay rejimda ishlash kasbiy faoliyatni o'rgatish.
2. **Modullilik.** Elektron ta'lim o'quv dasturlari asosida tuzilgan mustaqil modullar to'plamidan imkon beradigan modulli printsipl individual yoki javob beradigan o'quv dasturini ishlab chiqish stajyorlarning guruh ehtiyojlari.
3. **Iqtisodiy samaradorlik.** Dunyoni qiyosiy baholash ta'lim tizimlari elektron ta'lim xarajatlarini ko'rsatadi an'anaviy ta'lim shakllaridan taxminan 2 baravar arzon.
4. **O'qituvchining yangi roli.** O'qituvchiga shunday ishonib topshirilgan ta'lim jarayonini muvofiqlashtirish, sozlash kabi funktsiyalar o'qitiladigan kursning, shaxsni tayyorlashda maslahat berish o'quv rejasi, ta'lim loyihalarini boshqarish va boshqalar.
5. **Ta'lim sifatini ixtisoslashtirilgan nazorat qilish.** shakllar sifatida elektron ta'limda boshqaruv vositalari masofadan turib qo'llaniladi tashkillashtirilgan imtihonlar, suhbatlar, amaliy, kurs va loyiha ishlaydi, kompyuterning intellektual test tizimlari.
6. **Ixtisoslashgan texnologiyalar va o'quv qurollaridan foydalanish.** Elektron ta'lim texnologiyasi metodlar, shakllar va mustaqil jarayonda shaxs bilan o'zaro ta'sir qilish vositalari, lekin u tomonidan ma'lum bilimlar majmuasining boshqariladigan rivojlanishi.

Mulohaza va takliflar

Yuqorida aytib o'tilganidek, HEMIS Oliy ta'limni boshqarish axborot tizimini ifodalash uchun matnli xabarlarda qisqartma sifatida ishlatiladi. Bu sahifa HEMIS qisqartmasi va uning Oliy ta'limni boshqarish axborot tizimi ma'nosi haqida. E'tibor bering, menejment axborot tizimi darajasi HEMISning yagona ma'nosi emas. HEMIS ning bir nechta ta'riflari bo'lishi mumkin, shuning uchun uni lug'atimizdan HEMIS ning barcha ma'nolari uchun birma-bir tekshiring.

Har qanday fanning o'quv-uslubiy majmuasini rivojlantirish bilan masofaviy ta'lim mezonlari yuzaga chiqadi. Bundan UMCning ahamiyati kelib chiqadi. Ular quyidagilardan iborat:

- interaktivlik - trening bilan dialog yaratish qobiliyati tizim;
- aktualizatsiya - o'quv materialini o'z vaqtida yangilash imkoniyati;
- integratsiya – qo'shish va doimiy yangilash imkoniyati boshqa elektron axborot manbalariga havolalar;
- moslashish - shaxsga moslashish qobiliyati

o'qituvchi va talabalarning so'rovlari;

- vizualizatsiya - rangli dizayndan foydalanish qobiliyati;
 - ilmiy xarakter – yetarlicha chuqurlik, taqdimotning ilmiy ishonchliligi
- o'quv materiallari;
- mavjudligi;
 - ko'rinish;
 - ong - o'quvchilarni qachon mustaqil harakat qilishga o'rgatadi
- o'quv va uslubiy materialni o'rganish, maqsadlarni aniq tushunish va vazifalar;
- tizimli va izchil.

Xulosa

Masofaviy ta'limda (MT) turli ta'lim modellari qo'llaniladi, biroq ularning barchasiga xos bir xususiyat mavjud, bu ham bo'lsa, unda barcha o'quvchi va o'qituvchilar masofa jihatidan ajratilishidir. Masofaviy ta'limda (MT) turli ta'lim modellari qo'llaniladi, biroq ularning barchasiga xos bir xususiyat mavjud, bu ham bo'lsa, unda barcha o'quvchi va o'qituvchilar masofa jihatidan ajratilishidir. Barcha ta'lim turlari kabi MTning ham har xil modellari mavjud. Bu ta'lim jarayonining quyidagi asosiy tarkibiy qismlari: fan mazmunining bayoni; o'qituvchilar bilan o'zaro bevosita va bilvosita muloqot; amaliy topshiriqlarning bajarilishi; talaba bilimni nazorat qilish va baholashdan iborat bo'ladi. Har bir model shu kabi tarkibni hamda uni amalga oshiruvchi texnologiyalarni qo'llaydi. MTning turli modellari nafaqat qo'llaniladigan texnologiyalar, balki boshqarilish darajasi, o'qituvchi va o'quvchilarning mas'uliyati bilan ham farqlanadilar. Ayrim modellarda o'qituvchilar va ta'lim muassasasi, xuddi an'anaviy ta'lim tizimi auditoriyalarida o'qitilganidek, ta'lim jarayonini boshqarish funksiyasini to'liq saqlab qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Полат Е.С., Моисеева М.В., Петров А.У., Бухаркина М.Ю., Аксенов Ю.В., Горбунькова Т.Ф. Дистанционное обучение. –М.: ВЛАДОС, 1998, 304 с.
2. Tuninga R.S., Seinen I.B. The Supply and Demand of Distance Education in Russia /– The World Bank, Bureau Cross, 2000.– 110 б.
3. Воронина Т.П., Кашицин В.П., Модчанова О.П. Образование в эпоху ВИТ.–М.: АМО, 1995.
4. Abduqodirov A.A., Pardayev A.X. Masofali o'qitish nazariyasi va amaliyoti. – Т.: Fan, 2009.145 б.

ФИО автора: *Avazova Mohinur Taxirovna*

UrDu amaliyotchi psixologi

Название публикации: «МАКТАБГАЧА TALIM TASHKILOTLARIDA AMALIYOTCHI PSIXOLOGIGA QO'YILADIGAN TALABLAR»

Annotatsiya. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida didaktik jarayonlarni tashkil qilishda innovatsion texnologiyalardan foydalanishning nazariy mohiyati tatqiq etilgan.

Аннотация. Теоретической значимости использования инновационных технологий в организации дидактических процессов в организациях дошкольного образования.

Annotation. The theoretical significance of the use of innovative technologies in the organization of didactic processes in preschool organizations.

Kalit so'zlar: maktabgacha ta'lim, ta'lim-tarbiya, didaktik jarayon, "Ilk qadam", "Davlat talablari", pedagogik mahorat, pedagogik tajriba.

Ключевые слова: дошкольное образование, обучение, дидактический процесс, "Первая ступень", "Государственные требования", педагогическое мастерство, педагогический стаж.

Keywords: preschool education, education, didactic process, "First step", "State requirements", pedagogical skills, pedagogical experience.

Prezidentimiz tashabbusi, tinimsiz sa'y-harakatlari bilan respublikamizda har tomonlama yetuk «Barkamol avlod», komil insonni tarbiyalash masalasi davlat siyosati darajasiga ko'tarildi. Barcha sohalarda bo'lgani kabi bugun mamlakatimizda muhtaram prezidentimiz SH.M.Mirziyoyev tashabbusi maktabgacha ta'lim sohasiga alohida e'tibor qaratilib 2017-yil 30-sentyabrda "O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi faoliyatini tashkil etish to'g'risida"gi 3305-sonli qarorini imzoladi.

Maktabgacha ta'lim bola shaxsini sog'lom, yetuk, maktab ta'limiga sifatli tayyorlash, o'qishga, bilim olishga muhabbat uyg'otish maqsadini ko'zlaydi. Bunda ta'lim uch, to'rt yoshgacha kichik guruhlarda, to'rt besh yoshgacha o'rta guruhlarda va

olti-etti yoshgacha maktabga tayyorlov guruhlarida, va mulk shaklidan qat'iy nazar boshqa ta'lim tashkilotlarida olib boriladi

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarga bugungi kunda O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligining 2018-yil 3-iyuldagi "O'zbekiston Respublikasi ilk va maktabgacha yoshidagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan **Davlat talablarini** tasdiqlash to'g'risida"gi 3032-sonli qarori hamda O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligining 2018-yil 7-avgustdagi "**Ilk qadam**" davlat o'quv dasturi asosida ta'lim-tarbiya jarayoni amalga oshirilmoqda.

Aynan maktabgacha yosh davri-bolalarda ota-onaga hurmat, do'stlik, insonparvarlik kabi qadriyatlarni shakllantirish, jamoa ichida o'zini boshqarish, mehnatparvar, halollik, rosto'ylik kabi qadriyatlarni shakllantirish, guruh ichida o'z menida mustahkam tura bilish, o'z hatti-harakatlarini ongli boshqarishni nazorat qilish, o'qishga ta'lim olishga qiziqishini uyg'otish, topshiriqlarni mustaqil bajarishga bilmaganlarini va o'zini qiziqtirgan narsalar to'g'risida savol berishga shakllantiradigan davr hisoblanadi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida "**Ilk qadam**" davlat o'quv dasturi asosida xar bir yoshga xos bo'lgan talablar asosida mashg'ulot jarayonlari olib borilmoqda.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida faoliyat ko'rsatayotgan psixologlar bolalar bilan yuzaga kelgan psixologik muammolarni hal qilishda bolalarning har tamonlama garmonik rivojlanish vazifalariga va uning qiziqishlariga tayanadilar.

Belgilangan tartibda amaliyotchi psixologlar o'z faoliyati davomida pedagoglar va ota-onalar bilan hamkorlik qilishi maqsadga muvofiq bo'ladi

Bugungi kunda maktabgacha ta'lim tashkiloti psixologlari bolalarning shaxsiy va intellektual rivojlanishi va psixologik salomatligini saqlash borasida kasbiy faoliyatni amalga oshirishi lozim.

Maktabgacha ta'lim tashkiloti psixologi pedagoglar bilan birgalikda bolalarni mashg'ulotlar davomida psixologik o'yinlar orqali guruhda ishlashga, jamoada o'zini tutishni o'rganadi.

Turli yoshdagi bolalarning xarakter xususiyatlari va shaxsiy sifatlarini inobatga olgan holda ularning qobiliyati, layoqatini bilish va korreksiya qilish va rivojlantirib

borish zarur. Bolalarning rivojlanishiga to'sqinlik qiluvchi sabablarni aniqlashi va ularga psixologik yordam berish tadbirlarini amalga oshirishni bilishi kerak. Aynan mana shu jarayonlarda quyidagi o'yinlar o'tkazish yaxshi natija beradi.

- “sharlarni rangiga qarab to'plash”,
- “dumaloqni dumalatish”,
- “xalqachalarni ipga o'tkazish”,
- “Shu rangdagi dumalaoqni dumalatish”,
- “Kimda mana bu rangdagi xalqacha bor”,
- “Kim mana bu rangdagi xaltachani topa oladi” va h.k

Maktabga tayyorlov guruhidagi tarbiyalanuvchilarni psixologik tekshiruvdan muntazam o'tkazib borish va ularning maktab ta'limiga tayyorgarlik darajasini aniqlab korreksion ishlarni amalga oshirishi lozim.

Muommoli vaziyatdagi ya'ni agressiv yoki hech kimga aralashmaydigan bolalar tarbiyasida ota-onalar, guruh pedagogi yoki bolalarning qonuniy vakillari bilan doimo muloqatda bo'lish orqali bolalrning psixologik buzulishini korreksiya qilishga erishish mumkin.

Amaliyotchi psixolog pedagoglar jamoasida ham sog'lom raqobat muhitini, psixologik iqlimni yaratishi hamda saqlab qolishi zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI:

1.O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari tog'g'risida”gi 391-sonli qarori.

2.O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligining 2018 yil 3 iyuldagi “O'zbekiston Respublikasining ilk va maktabgacha yoshidagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan Davlat talablarini tasdiqlash haqida”gi 3032-son buyrug'i

3. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligining 2018-yil 7-avgustdagi “Ilk qadam” maktabgacha ta'lim muassasasining Davlat o'quv dasturi (2018 yil 7 iyuldagi 4-sonli hay'at qarori bilan tasdiqlangan)

ФИО авторов: *Ergashova Mashxura Amandjanovna* -Toshkent imkoniyati cheklangan shaxslar uchun ixtisoslashtirilgan 1-son kasb-hunar maktabi ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi,

Shodiyorova Mahfuza Saydullayevna-tarix fani o'qituvchisi

Название публикации: «“ABDULLA QAHHOR HIKOYALARI” MAVZUSINI O’QITISHDA O’QUVCHILARNING BADIY FIKRLASH KO’NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH»

Аннотация. Ushbu naqolada “Abdulla Qahhor hikoyalari” mavzusini o’qitishda o’quvchilarning badiiy fikrlash ko’nikmalarini shakllantirish xususida fikr yuritiladi.

Калит so’zlar: Komil shaxs, adabiyot, o’qitish, o’quvchi, kitobxon, badiiy so’z, badiiy asar, tahlil eta biladigan, xulosa chiqarishga qobil, og’zaki, yozma, ifoda etish, badiiy tafakkur, hikoya janri, mantiqiy fikrlash.

Аннотация. Эта статья посвящена развитию навыков художественного мышления учащихся при преподавании рассказов Абдуллы Каххора.

Ключевые слова: Гармоничный развитый человек, литература, учение, читатель, художественное слово, художественное произведение, аналитический, умеющий делать выводы, устный, письменный, выразительный, художественное мышление, жанр рассказа, логическое мышление.

Annotation. This article focuses on developing students' artistic thinking skills while teaching "The short stories of Abdullah Kahhor".

Keywords: perfect person, literature, teaching, reader, artistic word, artistic work, analytical, a person who can make conclusions, oral, written, expressive, artistic thinking, genre of story, logical thinking.

XX asrning buyuk yozuvchilaridan biri Abdulhamid Sulaymon o’g’li Cho’lpon “Adabiyot nadir?” maqolasida adabiyotning jamiyat hayotida tutgan o’rniga baho berib, shunday yozadi: “Hech to’xtamasdan harakat qilib turgan vujudimizga, tanimizga suv, havo naqadar zarur bo’lsa, maishat yo’lida har xil qora kirlar bilan kirlangan ruhimiz uchun ham shul qadar adabiyot kerakdir. Adabiyot yashasa, millat yashar... Adabiyot chin ma’nosi ila o’lgan, so’ngan qaralgan, majruh yarador ko’ngilga ruh bermak uchun, faqat vujudimizga emas, qonlarimizga qadar singishgan qora balchiqlarni tozalaydurg’on, o’tkir yurak kirlarini yuvadurg’on toza ma’rifat suvi, xiralashgan oynalarimizni yorug’ va ravshan qiladurg’on, chang va tuproqlar to’lgan ko’zlarimizni artub tozalaydurg’on buloq suvi bo’lg’onlikdan bizga g’oyat kerakdur”.

Adib o'zining bu maqolasi orqali adabiyotning, adabiy ta'limning mazmunini, mohiyatini belgilab berganday. Chindan ham, adabiyot inson sezimlariga, his-tuyg'ulariga ta'sir o'tkazib, o'quvchiga hayot falsafasidan saboq beradi: olam va odam murakkabliklarini idrok etish yo'llarini ko'rsatadi; o'quvchiga yashash sirlarini o'rgatadi, uning ma'naviy yuksalishiga ko'maklashadi. Inson borliq qurshovida yashaydi. U olamning bitta bo'lagi. Yaratiqlar ichida, borliqdagi mavjudotlar ichida eng azizi, mukarrami bu - INSONdir. Inson tafakkur qudrati, so'zlay olish imkoni bilan yanada qudratli va sharaflil sanaladi. Inson o'z aql-u idroki bilan olamni inikos etadi, uning sir-sinoatlarini yechishga intiladi. Tafakkur til vositasida voqelanadi, yorqinlashadi. Demak, inson doimo so'zga ehtiyoj sezib yashaydi. Insonning borliq haqidagi tasavvurlarini boyitishda, uning olam hodisotlarini teran anglashi yo'lida adabiyot bamisoli kuch-qudratga egadir. Adabiyotni anglash, idrok etish, so'z qudratidan bahra olish adabiy uquvni, zakovatni talab etadi. Adabiy ta'lim asosini adabiyot o'qitishning maqsad va vazifalari hamda uning mazmuni tushunchalari tashkil etadi.

Komil shaxsni shakllantirish adabiyot o'qitishning bosh maqsadi hisoblanadi. Bu umumiy tushuncha bo'lib, istiqbolni belgilaydi. Oddiy o'quvchidan kitobxon o'quvchini tayyorlash, bolalarni badiiy so'zdan ta'sirlanadigan, uning jozibasini his etadigan, haqiqiy badiiy asarni taniydigan, o'qigan badiiy asarini tahlil eta biladigan va undan o'ziga xulosa chiqarishga qobil, o'z qarashlarini og'zaki va yozma ravon ifoda eta oladigan, badiiy asar o'qishni o'zining birinchi hayotiy ehtiyojiga aylantirgan o'quvchi shaxsini shakllantirish bosh vazifa sifatida turadi. O'zbekiston Respublikasining birinchi Prezidenti I.A.Karimov "Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch" asarida bu haqda shunday yozadilar: "Vatanimizning kelajagi, xalqimizning ertangi kuni, mamlakatimizning jahon hamjamiyatidagi obro'-e'tibori avvalambor farzandlarimizning unib-o'sib, ulg'ayib, qanday inson bo'lib hayotga kirib borishiga bog'liqdir. Biz bunday o'tkir haqiqatni hech qachon unutmasligimiz kerak" .

Badiiy asarlar o'quvchi dunyoqarashini shakllantiradi, uning olam va odam haqidagi tasavvurlarini boyitadi, oqni qoradan, yaxshini yomondan ajratishga o'rgatadi. Badiiy asarlarni o'rganish orqali o'quvchining falsafiy qarashlari kamol

topadi, mushohadalari teranlashadi. Hayot – katta maktab. Shunday bo‘lsa ham o‘quvchini ana shu hayotning butun murakkabliklariga sabot va matonat bilan chidashga, uning zalvorli sinovlarini yengib o‘tishga, eng qiyin damlarda ham o‘zini yo‘qotmay oldinga intilishiga o‘rgatadigan beminnat maslahatchi, samimiy do‘st – bu adabiyot, adabiy ta’lim hisoblanadi. “Maktabda adabiyotni so‘z san’ati sifatida o‘qitish o‘quvchilarda uni emotsional qabul qilish, mustaqil fikrlash qobiliyatini kamol toptirishni taqozo etadi. O‘quvchida hayotni, hayotiy voqea-hodisalarni bilishga, odamlar va ularning ruhiyatini anglashga ehtiyoj tug‘ilishi bilan adabiyotni anglashga qiziqish paydo bo‘ladi. O‘qituvchi badiiy asarni o‘qitish orqali o‘quvchilarda hosil bo‘lgan ana shu qiziqishni rivoj toptiradi, ularni san’at olamiga olib kiradi, o‘quvchilarning yoshi, bilim darajasini hisobga olgan holda ularning badiiy didini o‘stiradi”. Insoniyat uchinchi ming yillikda yuksak taraqqiyot sari dadil odimlamoqda. Uning tafakkuri, dunyoqarashi soatma-soat, daqiqama-daqiqa o‘zgarib, rivojlanib bormoqda. Har bir millat, xalq dunyo hamjamiyati orasida o‘z o‘rni, nufuzi, obro‘-e’tiborini saqlab qolish, taraqqiy etish, eng rivojlangan mamlakat maqomiga erishish kabi ezgu maqsadlar sari intilmoqda. Bunday oliy maqsadga erishish o‘z-o‘zidan bo‘lmaydi, albatta. Ta’lim-tarbiya mushtarakligida, yoshlar ongida ezgulikning singdirilishida adabiyotning o‘rni beqiyos.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Miromonovich Mirziyoyev «Yoshlarning kitob o‘qishga bo‘lgan qiziqishini oshirishga, ularni kitob bilan do‘st bo‘lishga, aholining kitobxonlik saviyasini yanada oshirishga alohida e’tibor qaratish lozim bo‘ladi. Buning uchun, avvalo, milliy adabiyotimiz va jahon adabiyotining eng sara namunalarini ijtimoiy tarmoqlarga joylashtirish va ularni keng targ‘ib qilishga alohida e’tibor berishimiz muhim ahamiyat kasb etadi”. Bizning asosiy maqsadimiz ta’lim jarayonini shaxsning hayotiy qiziqishlarini qondirishga, umumiy madaniyatini shakllantirishga, uning jamiyat hayotida moslashuvi, ta’lim va kasbiy dasturlarni ongli ravishda tanlay olishi, hamda o‘zlashtira olishga qaratilgan.

Ta’lim - tarbiya jarayonining barcha jihatlarini qamrab oluvchi Davlat ta’lim standartlari bugungi kunda yosh avlodning vatanga sadoqat, yuksak axloqqa, ma’naviyat va ma’rifat, mehnatga vijdonan munosabatda bo‘lish hamda komil farzand

bo'lib yetishish yo'lida qunt bilan ta'lim olishlari uchun kafolat bo'lib xizmat qilmoqda. Ta'lim – tarbiya sohasini isloh qilishning asosiy omillaridan biri ta'lim – tarbiya jarayonini yangi pedagogik texnologiyalar bilan ta'minlash, ta'lim tizimining ilg'or tajribalarini o'rganish va ularni dars jarayonida tadbiq etishdan iboratdir.

Abdulla Qahhor o'z asarlarida xalq dardini, davr fojialarini ochiq-oshkora ifoda etgan. Abdulla Qahhor asarlarini yanada kengroq o'rganish kerakligini qo'yish ham uning aynan xalq qalbining kuychisi bo'lganligidadir. Abdulla Qahhor o'zbek adabiyotining yetuk namoyandalaridandir. U o'zining 40 yildan oshiqroq ijodiy faoliyatida barcha ijtimoiy sohalarni aks ettiradigan asarlar yaratdi, asarlari turli tillarga tarjima qilindi. Abdulla Qahhor ajoyib asarlari bilan o'zbek adabiyotini yuksaltirish va jahonga tanitish borasida alohida xizmat ko'rsatgan nodir iste'dod sohibidir. Adabiyotimizning hech bir sohasi yo'qki, ko'p qirrali talant egasi bo'lgan Abdulla Qahhorning xizmati singmagan va u o'z talantini namoyish qilmagan bo'lsin. Abdulla Qahhor hikoya va ocherk janrida ham, qissa va romanchilikda ham, komediya va drama yaratishda ham hammani qoyil qoldirdi, bu janrlarda, xususan, hikoyachilikda, original va yetuk badiiy asarlar yaratdi. Abdulla Qahhor so'zga xasis, fikrga saxiy san'atkor. Adib ijodining fazilatlari ko'p. U ko'pchilikni qiziqtiradigan masalalar haqida yozadi, adabiyotda “qo'riq”larni ochadi, yangi gap aytadi, yangi timsollar yaratadi. Abdulla Qahhorning badiiy ijodidagi novatorligi ham, avvalo, ana shundadir. Yozuvchining asarlari yuksak badiiyliги, g'oyaning aniqligi, ijtimoiyligi, xalqchilligi bilan xarakterlanadi. Abdulla Qahhor ijodining bunday fazilatlari adabiy tanqidchilik va adabiyotshunosligimizda o'z vaqtida atroflicha ochib berilgan hamda Abdulla Qahhor ijodiga haqli ravishda yuqori baho berilgan.

Abdulla Qahhor o'zbek realistik hikoyachiligining asoschilaridan biri bo'lib, adabiyotimizda bu janrning shakllanishi va o'sishi uning nomi bilan chambarchas bog'liqdir. Abdulla Qahhor G'.G'ulom, A.Qodiriy, Oydin, Oybek kabi yozuvchilar bilan hamkorlikda ijod etib, hikoya janrining ko'pgina namunalarini yaratdi. Uning “Bemor”, “Anor”, “Millatchilar”, “Tomoshabog'”, “O'g'ri”, “Maston”, “Qanotsiz chittak”, “San'atkor”, “Jonfig'on”, “Yillar”, “Adabiyot muallimi” kabi hikoyalari o'zbek adabiyotida hikoya janrining sezilarli darajada taraqqiy etishiga ta'sir

ko'rsatgan asarlar sirasiga kiradi. Abdulla Qahhor hikoyalarini mazmuni va janr xususiyatlariga ko'ra ikki guruhga ajratib tahlil etish mumkin. Bularning bir guruhini o'tmish haqidagi hikoyalar tashkil qilsa, ikkinchi guruh hikoyalarning bosh qahramonlari zamondoshlarimizdir. Yaqin o'tmishdagi o'zbek voqeligi «Anor», «O'g'ri», «Bemor», «Tomoshabog'», «Millatchilar» kabi hikoyalarda aks etgan. Keyinchalik esa, adib o'tmish mavzuida yana «Dahshat» hikoyasini yaratdi. Shuningdek, «O'tmishdan ertaklar» qissa deb atalgan bo'lsa-da, mohiyati bilan ayrim-ayrim hikoyalardan tashkil topgan. Shuning u ularni ham adibning o'tmish haqidagi asarlari deb bilish mumkin. Abdulla Qahhor qissa va roman janrlarini taraqqiy etishiga ham salmoqli hissa qo'shdi. U «Sarob», «Oltin yulduz», «Qo'shchinor chiroqlari», «Sinchalak», «O'tmishdan ertaklar», «Muhabbat» singari ajoyib roman va qissalar yozib, katta janrda ham mohir san'atkor ekanini isbotladi. Yozuvchi ajoyib o'xshatishlar, go'zal sifatlashlar, original mubolag'alar va metoforalar, hikmatli so'z va iboralar yaratish orqali o'z fikrini g'oyat siqiq va obrazli qilib ifodalaydi.

Abdulla Qahhorni o'ziga va o'zga mualliflarga nihoyatda talabchan yozuvchi bo'lganligini e'tirof etadilar. U qo'lyozma ustida ishlashdan hech bir erinmagan, o'z asarlarini qayta-qayta ishlab pishitgan, ularga sayqal va jilo bergan. Asarlari kitob bo'lib chiqqandan yoki pyesa sahnaga qo'yilgandan so'ng ham qo'lyozma ustida ishlashni davom ettiravergan.

Abdulla Qahhor adabiyotimizning kelajagi uchun jon kuydiruvchi, yosh yozuvchilarni tarbiyalab voyaga yetkazishni doimo muhim ish deb bilgan, bu sohada ko'p yozuvchilarga namuna ko'rsatgan, adabiyotimizda o'ziga xos maktab yaratgan va ko'plab shogirdlar yetishtirgan ustoz san'atkor sifatida qadrlidir.

Abdulla Qahhor hikoyalarida hayotdagi va inson tabiatidagi turli-tuman nuqsonlarni tanqid etgan. Odamzod mavjud ekan, baxillik, johillik, ochko'zlik, maqtanchoqlik, xudbinlik va boshqa qusurlar, albatta, yashaydi. Bu qusurlar kimdadir kamroq bo'lishi mumkin, lekin bu illatlar insonning qadr-qimmatini pastga uradi, chinakamiga barkamol bo'lishiga xalaqit beradi. Jahon adabiyoti namunalarida bunday masalalar doimo dolzarb bo'lgan. Abdulla Qahhor hikoyalarida hayotdagi va inson tabiatidagi turli-tuman nuqsonlarni tanqid etgan. Jahon adabiyoti namunalarida bunday

masalalar doimo dolzarb bo'lgan. Abdulla Qahhor o'zbek adabiyotida o'z uslubiga, o'z ovozigacha ega bo'lgan, adabiyotimiz taraqqiysiga sezilarli ijobiy hissa qo'shgan zabardast adiblarimizdan biridir. Uning yorqin ijodi katta mahorat maktabi sifatida hamisha ijodkorlarning diqqat markazida bo'lgan. Uning asarlariga qayta-qayta murojaat qilmagan, uning uslubiy mahoratidan bahra olmagan, uni o'ziga ustoz deb sanamagan ijodkorlarni topish yaqin-yaqingacha aslo mumkin emas edi, adabiy ta'lim jarayoni Abdulla Qahhor asarlari bilan mazmunga boy, ma'rifatga to'la bo'lgan.

Adabiyotimizning yirik vakili, o'zbek professional prozasining oyoqqa turishida tinimsiz mehnat qilgan yozuvchi Abdulla Qahhor ijodi necha o'n yillardan buyon xalqimizning ongu shuurini band etib kelmoqda. Adibning badiiy mukammal hikoyalari, qaytarilmas xarakterlar talqini joy olgan qissa, roman va pyesalari, aforizm darajasidagi tesha tegmagan fikrlari hali uzoq yillar ko'p avlodlar uchun mulohaza obyekti bo'lib qolishi shubhasizdir".

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, har qanday badiiy asar o'quvchini mustaqil fikrlashga, turli xil obrazlarni tahlil qilishga va hayotga teran nigoh bilan qarashga o'rgatadi. Shubhasiz, adabiyotni o'qitish boshqa fanlarni o'qitishdan keskin farq qiladi chunki, aniq fanlarni o'qitishda o'qituvchi o'quvchilariga insoniyat tomonidan kashf etilgan tayyor bilimlarni o'rgatadi. Bunda o'quvchilar ham ortiqcha zo'riqishlarsiz, qiynalishlarsiz tayyor bilimlarni o'zlashtiradilar. Yana bir jihati, bunday fanlarni o'qitish jarayonida o'quvchilar barchasi yagona yechimga, xulosaga keladilar va bu ilmiy yagona haqiqat hisoblanadi. Adabiy ta'lim har bir o'quvchidan o'zgacha badiiy idrokni, asarni his etishni, kashf qilishni va yagona xulosaga emas, turfa yechimlarga, xulosalarga kelishi tabiiy hol sifatida baholaydi, to'g'ri deb biladi. O'quvchilar bitta asarni o'qib o'raganishsada, undan turlicha hissiy ta'sirga, quvvatga ega bo'ladilar, rango-rang xulosalar yasaydilar. O'quvchilarning badiiy tafakkurini o'stirishda, badiiy asarlar, ayniqsa, hikoya janrining imkoniyatlarini to'liq ochib berilishida, so'z sehri, qudratini teran his qilinishida, hayotning asl suratini – badiiy talqinini o'qib, zaruririy xulosalar hosil qilinishida, fikrni ifodalashning sodda, siqiq shakllarini o'rganib, mantiqiy fikrlash imkoniyatlarini kengaytirilishida, o'quvchining

olam haqidagi, odam haqidagi bilimlarini boyitishda, mustaqil fikrlashda shubhasiz, Abdulla Qahhor asarlarining ham alohida o‘rni, mavqei bor.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati.

1. Karimov I.A Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. –T: Ma’naviyat, 2011.
2. Mirziyoev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. Xalq so‘zi. // 2016-yil 16-dekabr.
3. Abdulla Qahhor. Shaxs va ijodkor. Maqolalar to‘plami. – T.: Tamaddun, 2013
4. Ahmedov S., Qo‘chqorov R., Rizaev Sh. Adabiyot. Umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 6-sinfi uchun darslik. 1-qism. – T.: Sharq, 2013.
5. Ahmedov S., Qosimova B., Qo‘chqorov R., Rizayev Sh. Adabiyot-6. O‘qituvchilar uchun metodik qo‘llanma. –T.: Ma’naviyat. – 2009
6. Чўлпон. Адабиёт надир? –Т.:Чўлпон нашриёти, 1994. Б. 6-8
7. XX asr o‘zbek hikoyasi antologiyasi.–T: “O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi Davlat ilmiy nashriyoti”. 2009, 3- 4-betlar.
8. Yo‘ldoshev Q. Adabiyot o‘qitishning ilmiy-nazariy asoslari. Toshkent: O‘qituvchi, 1996.
9. Yo‘ldoshev Q., Qosimov B., Qodirov V., Yo‘ldoshbekov J. Adabiyot. Umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 7-sinfi uchun darslik-majmua. – T.: Sharq, 2013.
10. WWW. Google.com
11. WWW. Ziyonet.com
12. Old. Ziyonet.uz

ФИО автора: NukusDPI Magistratura bo`limi O`zbek tili va adabiyoti

yo`nalishi 1-kurs magistranti *Mirzayeva Dilrabo*

ФИО научного руководителя: O`zbek adabiyoti kafedrası professorı v.b.
F.Sarayeva

Название публикации: «MUHAMMAD YUSUF SHE'RLARINING BADIYY TALQINI»

O`zining otashin she'riyati bilan o`zbek adabiyotiga yangicha nafas, yangicha ruh olib kirgan Muhammad Yusuf she'rlaridagi teran falsafiylik, sharqona donishmandlik, Vatanning shonli o`tmishi va bugungi taqdiri, xalq qismati va kelajagi uchun bir komil fuqarolarcha kuyunchakligi, hayotdagi salbiy ko`rinishlarga murosasiz istehzosi bilan she'riyat muxlislari diqqatini o`ziga ohangrabodek tortib keladi. M.Yusuf hayotni keng ko`lamda va teran tasvirlaydi. U hayotni mushohada etar ekan, goh uni falsafiy tafakkur bilan tarannum etsa, gohida esa uni teran his-tuyg`u orqali tasavvur etadi. Shoirning lirik kechinmalari shunchalik nozik ifodalanadiki, uning she'rlarini o`qiganda go`yo boshqacha olamga kirib qolgandek bo`lamiz go`yo.

Umumiy o`rta ta`limning davlat ta`lim standarti va dasturi bo`yicha 8-sinf adabiyot dasturida Muhammad Yusuf ijodini o`rganish mo`ljallangan. Unda shoir ijodi haqida ma'lumot berish, "Yurtim, ado bo`lmas armonlaring bor" she'rida fidoyi va dardkash farzandning ona yurt tarixiga kuyunchakligi aks etganligi, she'rda tilga olingan siymolarning yurtimiz tarixidagi o`rni beqiyosligini o`quvchilar ongiga yetkazish ko`zda tutilgan. "Mehr qolur" she'rida dunyodagi barcha narsalar o`tkinchi, faqat insonlar o`rtasidagi mehr-oqibat, muhabbatgina abadiy ekanligining samimiyat va mahorat bilan kuylanganligini, Muhammad Yusuf she'rlarining jozibadorligi, o`ynoqiligini ta'minlab turgan nozik lirizm, samimiylik va anglashga o`rgatish maqsad qilingan.

O`zbek adabiyoti shunday chamanzorki, uning bostonida gul kóp, chechak kóp. Bu bostonda bir-biriga óxshamaydigan, bir-birini takrorlamaydigan dilbar shoirlar avlodi qayta-qayta bóy chózaveradi. Ana shunday betakror shoirlardan biri, xalqimiz ardog'idagi inson, Ózbekiston xalq shoiri, yurtimizning bulbulzabon farzandi

Muhammad Yusuf edi. Mana shu kabi iste'dod egalari Ózbekiston deb atalmish tabarruk zaminda voyaga yetgan. "Ózbekiston – yuragim kózgusi, qalbimning kaliti, umrimning mazmuni hayotimdagi eng bebaho, jonimdan aziz ma'vosan. Sensiz yashab bólarcanmi? Sen tabora kónglimga, ózimga, umringa aylanib boryapsan, ona Vatanim – Ózbekistonim. Senga ming bor rahmat, ming bor tashakkur-sadoqatga oid bólganing uchun, onamga loyiq bólganing uchun..." - deydi shoir. Ózbekning asl farzandi bólmish Muhammad Yusuf óz qalamida Vatanni quyidagicha talqin qiladi: "Vatanni men shunday tasavvur qilaman-u onamday gózal, onamday xokisor. Onamni yaxshi kórganlarning hammasi mening dóstim. Lekin mening onam haqida birov yomon gapirsa, unga tosh o'tsa, uni qólini urib sindiraman. Vatan deganda men shuni tushunaman. Nodar Dumbadzedan "Vatan nima?" deb sórashgan, "Vatan shunaqa narsaki, uni aytganida odam jonini berishga tayyor bólishi kerak", deb javob bergan. U ana shunday, tasavvurimda u-mening onam. Qiziq, yuqorida Muhammad Yusuf Vatan haqida sóz aytganmi yo bólmasa onasi haqidami? Degan haqli savol tafakkurimizda charh uradi... Ona... Vatan...

Men dunyoni nima qildim,

Ózing yorug' jahonim.

Ózim xoqon,

Ózim sulton,

Sen taxti Sulaymonim.

Yolg'izim,

Yagonam deymi,

Topingam koshonam deymi,

Ózing meni ulug'lardan

Ulug'imsan, Vatanim...

Muhammad Yusuf bu qatorlarida ózining Vataniqa bólgan cheksiz muhabbatini ifoda etadi. Undan tashqari shoir ijodidagi boshqa she'rlari ham kitobxon qalbini tub tubigacha yetib boradi. Muhammad Yusuf faqatgina she'rlar yozish bilan cheklanib qolmagan, balki poetik janrlarga ham murojaat etib "Osmonning oxiri", "Qora quyosh" singari milliy dostonlar yaratdi. Yurtimiz mustaqillikka erishgani Muhammad Yusuf

ijodida yangi ufqlarni ochdi. Uning millat va yurt istiqloli sharafiga bitgan g'ozal she'rlari o'zining samimiyligi, soddaligi, badiiy mukammalligi bilan millionlar qalbida aks sado berdi. Shoirning "Vatanim" , "Xalq b'ol elim" , "Dunyo" , "Inshoolloh" , "O'zbekmomo" , "Iqror" , "Tilak" singari ko'plab she'rlari chinakkam she'riyat yurtini qanday kuylamog'i lozimligi isbotlagan asarlar b'olib qoldi. O'zbekiston, shubhasiz dunyodagi eng qadimiy va betakror o'lkalardan biridir. Uni umrida bir bor ko'rish orzusida yurganlar qancha. Biz esa betakror mana shu zamin bag'rida yashaymiz, uning musaffo havosidan, zilol suvlaridan beqiyos ne'matlaridan bahramand b'olamiz. Bunday baxt hammaga nasib etmaydi. O'zbekistonga ming-minglab sayyohlar tashrif buyuradi va ularning barchasi bu tarovatli serquyosh zamin ularni o'ziga maftun etgani haqida to'ldinlanib, hayajonlanib, so'zlashadi. Haqiqatdan ham, Vatanimiz – O'zbekiston dunyo havas qilarli boy ma'naviy merosga ega. Yaratgan egam O'zbekiston deb atalmish jannatmakon yurtni bizga Vatan ayladi. Bu muqaddas tuproq jahonga qanchadan qanchqa daholar, olim-u fuzalolarni, shuarolarni yetishtirib berdi. Ulardan biri Muhammad Yusuf o'zining ijod manbai bilan she'riyat shinavandalari qalbidan o'chmas o'rin egalladi. Shoir oz yashagan b'olsada, biroq bu umr dilbar shoirning tug'ilishi, kamol topishi, o'zini voyaga yetkazgan yurt va millatga samimiy va ixlos ila xizmat qilib, ortidan yaxshi nom qoldirishi uchun kifoya qildi.

Ol deya bir egam, osmonga uchsa ruhlarim,

Bir ajib moviy diyor b'oynini quchsa ruhlarim,

Kok mening k'oksim b'olur, yulduzlari-anduhlarim,

Gul o'pib, gul yopinib har dilda mozorim qolur,

Men ketarman bir kuni, navolarim, zorim qolur...

Afsuski, Muhammad Yusufning umri qisqa ekan. U 2001- yil 31-iyulda Qoraqalpog'istonning Elikqal'a tumaniga qilgan ijodiy safar chog'ida, yuzlab muxlislari qarshisida she'r o'qiyotgan paytda yurak xurujidan vafot etdi. Xuddi Boburdek, Shavkat Rahmondek Muhammad Yusuf ham bor-yog'i 47-yil umr ko'rdi. Shu kabi ajdodlarimiz ruhi bizga hamisha madakordir. Ulardan o'rnak olgan holda Vatan ravnaqi yo'lidagi sa'y-harakatlarni davom ettirmog'imiz lozim. Zero, O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti Islom Karimov: "O'ylaymanki, o'zini

ózbek xalqining farzandi degan har qaysi inson ana shunday fidoyi yurtdoshlarimiz bilan cheksiz faxrlanadi, unib-ósib kelayotgan bolalari, shog'irdlariga ma'naviy jasorat timsoli sifatida aynan mana shunday odamlarni namuna qilib kórsatadi. Va hech shubhasiz, umr bóyi el-yurt manfaati, Vatan istiqboli uchun kurashib yashaydigan shunday qahramon farzandlari bor xalq hech qachon kam bólmaydi", deb takror va takror ta'kidlaydilar. M.Yusuf she'rlarida an'anaviy ifoda-tasvir vositalaridan tashqari o'ziga xos tashbehlar, o'ziga xos sifatlashlar yaratiladiki, bular shoir mahoratidan darak beradi. Shoir ijodida takrorlar o'ziga xos tarzda qo'llanadi:

*Bo'lar elning bolalari bir-birin der,
Bo'lmas elning bolalari bir-birin er.
Bir bo'l endi, qadri baland qaddingni ker,
Xalq bo'l elim, xalq bo'l elim, xalq bo'l elim!*

Shoir biz biladigan, aytmoqchi bo'lgan, lekin aytmagan so'zlar bilan xalqimizni erkalaydi. U iligimsan, cho'lig'imsan, qurug'imsan, urug'imsan, so'lig'imsan, dudug'imsan, qudug'imsan, deya barcha sifatlarimizni sanab beradi:

Shoir nazarida "yulduzlar – samoning ko'z yoshlari", "sevgi esa – bamisoli lolaqizg'aldoq, bamisoli g'arq pishgan shatut", "nafrat va muhabbat eru xotinday doim qo'ltiqlashib yuradi", "ilk sevgi achchiq tog'olma" va h.k. Gul bahor, lolazor, qizg'aldoq talqini asl ma'nosidan chiqib, ijtimoiy ma'no kasb etadi:

*Qadring bilgan, darding bilgan, ayt, kiming bor?
Kelib ketar bahor senga bevafo yor,
Go'zalsanki, senga bari gullar ag'yor,
"Oh" ursang, bir ohing tinglar ostonang yo'q...
O'ylamang, O'g'lingiz o'sha-o'sha sho'x,
Yuzim to'la so'qmoq o'ttiz yoshimda.
Otamning sochida bitta oqi yo'q,
O'riklar gulladi mening boshimda².*

Oddiy bir detal yuzim to'la so'qmoq timsolida inson hayotining murakkabligi aks etgan. Yuqoridagi satrlarda mubolag'a kuchli bo'lsa ham, inson hayotiga oid haqiqat

ifodalangan. H.Olimjonning “O‘rik gullaganda” she‘rida chaman bo‘lib ochilgan o‘rik gullari baxt mavzui bilan tutashib, katta falsafiy ma‘no kasb etgan bo‘lsa, M.Yusuf “O‘riklar gulladi mening boshimda”, deya inson baxtsizligiga ishora qiladi va katta falsafiy ma‘no yuklaydi. Variantlashtirish usuli she‘rga o‘zgacha bir joziba bag‘ishlagan.

M.Yusuf she‘riyatida oksimoron keng o‘rin tutadi. Badiiy ko‘chim turlaridan biri bo‘lib, tarkibidagi qarama-qarshi manoli tushunchalar yangi bir kutilmagan ma‘noni keltirib chiqaradi. Oksimorondagi mana shu xususiyat kuchli obrazlilik kasb etadi.¹

M.Yusufning “Qora quyosh” dostonining nomi oksimoron asosida qo‘yilgan.

Menga qadrdondir uning siymosi

Tilim tebranmas hech yomon deyishga

U shunday buyukki, Yo‘qdir qiyosi,

Qancha buyuk bo‘lsa, Tubandir shuncha...

U – yorug‘ dunyoda Tengi yo‘q inson,

Qadrdon begona. Yovuz mehribon.

Uning butun umri Jumboqdan iborat,

U ayni adolat, U ayni g‘orat.

U oqil buzg‘unchi U mohir me‘mor –

Inson suyagidan solgan imorat ...³

M.Yusuf she‘rlarida folklor ta‘siri, ikkinchidan, shunda ko‘rinadiki, uning she‘rlarida chinakam soddalik, tilda esa ravonlik va aniqlik mavjud. Shoir har bir she‘rida detallarning ancha aniqligiga erishadi, bironta sun‘iylikka yo‘l qo‘ymaydi, detallar esa chuqur fikrlarni, to‘lqinli hislarni ifodalashga moslashtiriladi. Xalq tilining boyliklaridan, leksik imkoniyatlaridan hassoslik bilan foydalanish she‘rlarning soddaligi va aniqligini yanada oshiradi. Shoir she‘rlarida jimjimadorlik,

¹ Hotamov N., B.Sarimsoqov. Adabiyotshunoslik terminlarining ruscha-o‘zbekcha izohli lug‘ati. -T.: “O‘qituvchi”. 1983. 16-bet.

² M.Yusuf. Saylanma.Toshkent, “SHARQ” NMAK. 2012. 46-bet.

³ M.Yusuf. Ulug‘imsan, vatanim.Toshkent, “O‘zbekiston” NMIU. 2012. 77-bet.

balandparvozlik sezilmaydi. Shu ma'noda Muhammad Yusuf o'zining qisqa umrida zamonaviy o'zbek she'riyatining taraqqiyotiga munosib hissa qo'sha oldi.

ФИО автора: *Ачилова Мадина Шерзод қизи*

Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети

3-босқич (бакалавр) талабаси

Название публикации: «ЧЕТ ТИЛЛАРИНИ ЎРГАТИШДА МАСОФАВИЙ ТАЪЛИМ ВА ЭЛЕКТРОН ДАРСЛИКЛАР ЯРАТИШНИНГ АХАМИЯТИ»

Мамлакатимиз таълим тизимида сезиларли ўзгаришлар рўй бераётганлиги кун сайин яққол кўриниб бормоқда. Чет тилларини ўргатишда турли таълим шакллари қатори айниқса, масофавий таълим кенг қўлланилаётганлиги ҳам қувонарли холдир. Шунини таъкидлаб ўтиш лозимки ЎзДЖТУ ҳамда юртимизнинг барча олий ўқув юртларида масофавий таълим техника ва технологиясини амалга ошириш борасида қатор ишлар олиб борилмоқда.

Хозирги ахборот технологиялар жадал ривожланиб бораётган даврда чет тилларини масофавий ўқитиш катта аҳамият касб этмоқда. Чунки таълимнинг бу тури шу пайтгача мавжуд бўлган таълим турларидан ўзининг айрим ижобий томонлари билан ажралиб туради. Масофавий таълимнинг кундузги ва бошқа таълим турларидан фарқли жихати шундаки, мазкур таълим турига жуда кенг аҳоли оммасини жалб қилиш мумкин. Шу жихатларига кўра масофавий таълимнинг хозирги кундаги истиқболли таълим турларидан бири ҳисобланади. Биринчидан масофавий таълимнинг асосида таълим бериш учун ўқиш истагида бўлган аҳолининг муайян қисмини таълим муассасаси жойлашган ерга йиғиш шарт эмас. Иккинчидан, тингловчи ёки ўқувчи томонидан ортиқча сарф - харажат қилиш зарурати бўлмайди. Учинчидан, бу таълим турига жалб қилинувчиларнинг ёш чекланишларини истисно қилиш мумкин. Чет тилларини ўқитишда масофавий таълимга жалб қилинувчи контингентни қуйидаги ижтимоий гуруҳларга мансуб бўлган шахслар ташкил қилиши мумкин:

- иккинчи олий ёки қўшимча маълумот олиш, малака ошириш ва қайта тайёргарлик ўташ истагида бўлганлар;

- минтақавий ҳокимият ва бошқарув раҳбарлари ;
- анъанавий таълим тизимининг имкониятлари чекланганлиги сабабли маълумот олаолмаган ёшлар;

- ўз маълумот мақомини замонавий талаблар даражасига кўтариш истагида бўлган фирма ва корхоналар ходимлари;

- иккинчи параллел маълумот олишни хоҳлаган тингловчилар;
- марказдан узоқда, кам ўзлаштирилган минтақалар аҳолиси;
- эркин кўчиб юриши чекланган шахслар;
- жисмоний нуқсонлари бўлган шахслар;
- харбий хизматда бўлган шахслар ва бошқалар.

Ўзбекистон шароитида чет тилларини ўқитишда масофавий таълимни ташкил қилиш катта самара беради. Ҳозирги даврда таълимнинг бу туридан кенг миқёсда фойдаланиш лозим. Масалан, дастлабки пайтда телевидениядан фойдаланиш катта самара бериши мумкин. Ҳозирги кунда телевидение орқали чет тилларини ўқитишда айрим фанлар бўйича ўқув машғулотлари ташкил қилиниб келинмоқда ва самарали натижалар бермоқда.

Чет тилларини ўқитишда масофавий таълимни ташкил қилишдаги энг муҳим масалаларидан бири профессор ўқитувчиларни танлашдир. Мазкур таълим турини амалга ошириш учун ўқитувчилар энг тажрибали ва ташкилотчи профессор - ўқитувчилар орасидан танлаб олиниши лозим. Чунки масофавий таълим бошқа таълим турларидан фарқли бўлиб, унинг самарадорлигини ошириш кўп жihatдан ўқитувчининг билимдонлиги, ташкилотчилик ва бошқарувчилик хусусиятларига боғлиқдир. Чунки масофавий таълимга жалб қилинувчи ўқитувчи бир пайтнинг ўзида мохир педагог, доно маслахатчи ва тажрибали бошқарувчи бўлиши керак.

Масофавий таълим асосан мустақил таълим кўринишида бўлиб, фақат ўқитувчи билан талаба ўртасидаги мулоқот компьютер, телекоммуникация қурилмалари ва Интернет орқали амалга оширилади. Ўқув жараёнида талаба ўқув материалларини ва топшириқларни ўз компьютерига олади, бажарилган тест ва

назорат ишларини ўқитувчига Интернет ёки электрон почта орқали юборади. Бундан ташқари, талаба ўз ўқитувчисига саволлар билан мурожаат қилиши ва уларга ўз вақтида жавоб олиши мумкин.

Ўзбекистон Давлат жаҳон тиллари университети етарли даражада кадрлар салоҳиятига ва моддий-техникавий базага ҳамда ахборот технологияларини кенг жорий қилиш ва телекоммуникация тармоқларидан унумли фойдаланиш имкониятига эга бўлган ҳолда масофавий таълимни ташкил қилиш ва уни қўллашга оид ишларни олиб бормоқда. Масофавий таълимни ташкил қилиш ва ўқув жараёнига татбиқ қилиш бўйича тадбирлар ишлаб чиқилган. Тадбирда кўзда тутилган режа асосида университетда масофавий таълимни ташкил этиш бўйича ишлар қуйидаги йўналишлар бўйича бўлинган:

Масофавий таълимда иштирок этувчилар билан олиб бориладиган ташкилий ва ўқув услубий ишлар.

Масофавий таълимда қўлланиладиган ахборот ва телекоммуникация технологиялар билан танишиш, ўрганиш ва керакли техникавий имкониятларга эга бўлган компьютер ва дастурий мажмуани яратиш бўйича ишлар.

Масофавий таълим учун ўқув услубий материалларини яратишга оид ишлар.

Масофавий таълимда қўлланиладиган ўқув материаллари технологиясини ўрганиш ва уни жорий қилиш бўйича ишлар.

Бунда интерактив таълим кучга киради ва бинобарин, мазкур таълимнинг педагогикаси шаклланади. Интерактив таълим ўқитишнинг, мулоқотнинг дистант услубида, қолаверса, бу усулни амалга оширувчи бир қанча интерактив (аудио, видео, электрон анжуманлар, теле ва овоз коммуникациялари орқали ўзаро алоқа ва б.) ва ноинтерактив технологиялар воситасида олиб борилади.

Масофавий ўқитишда қўлланиладиган техник восита ва технологиялар таълимга янги технологияларнинг кириб келиши – ахборотни узатиш ва қайта ишлашнинг электрон воситаларига асосланган янги таълим технологияларининг ва ўқитиш шаклларининг пайдо бўлишига олиб келди. Масофавий ўқитишда қуйидаги техник восита ва технологиялар қўлланилади: ўргатувчи, синовчи ва алоқа воситалари. Ўргатувчи воситаларга изоҳли луғатлар, қидирув воситалари,

электрон ўқув қўлланмалар, маърузаларнинг видео курслари ва бошқалар киради. Синовчи воситаларга тест саволлари, ўз-ўзини текшириш воситалари мансуб. Алоқа воситалари бўлиб форумлар, почта, аудио ва видео дисклар хизмат қилади.

Масофавий таълимнинг яна бир авфзаллигини видеоконференциялар мисолида кўришимиз мумкин яни бир маърузачи юзлаб боринки минглаб тингловчиларга бир вақтнинг ўзида маъруза ўқиши ва шу вақтнинг ўзида тингловчилар билан фикр алмашиши, саволларга жавоб бериши мумкин. Бу усул юқори техникалардан самарали фойдаланишни тақозо этади. Яъни ҳар бир ўқув хоналари микрофон, видеокамера, видео проектор ва видео-аудио ускуналари билан таъминланган бўлиши мақсадга мувофиқдир. Бу усулда ишлаш нафақат бир билим даргоҳи, нафақат бир давлат, боринки бутун бир давлатлар орасида ҳам қўл келади. Яъни бир маърузачини маърузасини коммуникация ёрдамида бошқа давлатлар тингловчилари ҳам тинглаши мумкин бўлади. Шунини айтиб ўтиш лозимки бундай илмий анжуманлар ҳозирда бизнинг университет томонидан кенг қўламда ташкил этиб келинмоқда.

Хулоса қилиб айтганда, Ўзбекистон Давлат жаҳон тиллари университетида масофавий ўқитиш тизимини татбиқ қилиш, уни янада яхши йўлга қўйиш учун чет давлатларнинг тажрибасини ўрганмоқ ҳамда мултимедиа - электрон дарсликлар, электрон кутубхоналар, аудио ва видео дарсликлар яратишга жиддий эътибор бериб келинмоқда. "Кадрлар тайёрлаш миллий дастури"нинг иккинчи босқичида таълим муассасаларининг моддий техник ва ахборот базасини мустаҳкамлаш ҳамда илғор педагогик технологиялар билан таъминлаш масаласига алоҳида эътибор берилган. Шунга кўра Ўзбекистон Давлат жаҳон тиллари университети ҳамда университет қошида ташкил этилган академик лицейларда янги педагогик технологиянинг масофавий таълимни жорий қилиш борасида кенг қўламдаги ишлар амалга оширилмоқда. Шунини таъкидлаб ўтиш лозимки масофадан туриб ўқитиш услуби асосан мустақил таълим жараёнини қамраб олмоқда, унинг таълимдаги ижодийлик, мустақил ўрганиш имконияти, илм олиш учун вақтни тақсимлашдаги эркинлик каби кўплаб афзалликлари эса

мамлакатимиздаги йирик олимларнинг педагогик изланишларида акс эттирилган, рисолаларида кенг ёритилганини эътироф этиш мумкин. Шуниси қувонарлики, Университетимизда зиёлиларнинг, жумладан, педагогларнинг, янги авлоднинг тарбиясига эътиборли барча кишиларнинг, айниқса, талаба ёшларнинг замонавий компьютер ва телекоммуникация технологиялари воситасидаги интерактив таълимга, хусусан, on-line таълимига, Интернетга қизиқиши ва интилишлари катта.

Шу ўринда электрон дарсликлар яратиш ҳамда улардан фойдаланиш жараёнида ҳам Университетимиз пешқадамликни қўлдан бой бермай келмоқда. Оддий дарсликдан электрон дарсликнинг афзаллик томонларидан бири у "интеллектуал" кучга эга бўлиши билан бир қаторда керакли маълумотларни ўз вақтида ва жойида тақдим этиш имкониятлари билан фарқланади. Электрон дарслик маълум бир предмет бўйича ҳамма тегишли ўқув материалларини ўзида ифода этган бўлиши керак. Унинг интеллектуал даражада бўлиши эса ўз навбатида, оддий дарсликка нисбатан бир қатор афзалликларни туғдиради. Масалан, маълумотларни тез излаб топиш, мавзуларни ўзлаштириш даражасини мультимедиа элементлари ёрдамида амалга ошириш ва хоказо. Университетимиз профессор-ўқитувчилари томонидан бир неча тилларда яни инглиз, испан, француз ва немис тилларида электрон дарсликлар яратилган бўлиб улардан ўқув жараёнида унумли фойдаланиб келинмоқда. Бу эса чет тилларини ўқитишда самарали натижаларини кўрсатмоқда.

Она-Ватанимизнинг келажаги бугунги ёш авлоднинг ўқуви, салоҳияти, истеъдоди, мустақил фикрлашига бевосита боғлиқдир. Таълим мазмунини халқимизнинг миллий қадриятлари, тарихий обидалари хусусидаги маълумотлар билан бойитиш, илғор педагогик технология ва ахборотларни киритиш каби бир қатор чора-тадбирларни босқичма-босқич амалга ошириш давр талаби эканлиги давлатимиз томонидан аниқ белгилаб берилганлиги ҳамда ёшларни ўқитиш ва тарбиялашда илғор хорижий тажрибадан фойдаланишнинг ахамияти муҳимдир. Ўтган қисқа вақт мобайнида мамлакатимизнинг барча жабхаларида таълим

ислохотлари изчил ва тезлик билан амалга оширилиб, кўплаб ижобий натижаларга эришилганлиги эса биз каби профессор-ўқитувчилар ҳамда талабалар учун Юртбошимиз томонидан яратиб берилган имкониятларнинг натижасидир.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasining —Ta'lim to'g'risidagi Qonuni. // Barkamol avlod O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. -Toshkent; —Sharq, 1997.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2002 yil 30 maydagi «Komp'yuterlashtirishni yanada rivojlantirish va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish to'g'risida»gi farmoni.
3. A.Parpiev, A.Maraximov, R.Hamdami, U.Begimkulov, M.Bekmuradov, N.Tayloqov. Elektron universitet. Masofaviy ta'lim texnologiyalari O'zME davlat ilmiy nashriyoti. -T.: 2008, 196 b.
4. Abdukadirov, Abdukaxxor Abduvakilevich. Masofali o'qitish nazariyasi va amaliyoti. monografiya / A. A. Abdukadirov, A. X. Pardaev; red. M. Sodiqova. T.: Uzbekiston respublikasi fanlar Akademiyasi " FAN " nashriyoti, 2009.
5. Begimkulov U.Sh. Pedagogik ta'limda zamonaviy axborot texnologiyalarini joriy etishning ilmiy-nazariy asoslari. Monografiya. -T.: Fan, 2007.
6. B.G'.Qodirov. U.Begimkulov, A.A.Abduqodirov. «Axborot texnologiyalari». Elektron darslik. 2002.
7. S.S.Gulomov, A.X.Abdullaev. «Virtual'nie stendi dlya imitatsii funktsiy masterskix i laboratornix ustanovok». MVSSO. T.,2002.
8. R.I.Xolmurodov, M.H, Lutfullaev. «Zamonaviy axborot texnologiyalari asosida o'qitish», T.,O'zRFA «Fan», 2003.

ФИО автора: *Rahmonova Iroda Samijonovna*

Maktabgacha ta'lim yonalishi

1-bosqich magistranti

Название публикации: «МАКТАБГАЧА YOSHDAGI BOLALARDA IQTISODIY TUSHUNCHALARNI SHAKLLANTIRISH METODIKASI»

АННОТАЦИЯ

В данной статье речь пойдет о роли и значении экономических знаний дошкольников, о показательных уровнях экономических знаний у детей, о повышении и анализе более низких уровней.

Ключевые слова: экономическая самостоятельность, экономическое воспитание, экономическая подготовка, критерии дошкольного образования.

ABSTRACT

This article will focus on the role and importance of economic knowledge of preschoolers, on the indicative levels of economic knowledge in children, on increasing and analyzing lower levels.

Keywords: economic independence, economic education, economic training, criteria of preschool education.

Respublikamizning iqtisodiy mustaqilligini, uning ilmiy salohiyatini saqlab qolish, mustaqil, ongli ravishda, shaxsiy va ijtimoiy hayotda mas'uliyatli qaror qabul qila oladigan erkin shaxsni tarbiyalamasdan amalga oshirib bo'lmaydi. Bugungi kunda siyosat va ta'limning o'zaro aloqasi hamma uchun ochiq. Har qanday taraqqiy etgan jamiyatning iqtisodiy, intellektual, madaniy, ma'naviy va axloqiy salohiyati uning mazmuni va yo'nalishiga bog'liq. Bozor iqtisodiyotining shakllanishi va zamonaviy o'zbek jamiyatining rivojlanishi sharoitida yosh avlodning iqtisodiy tarbiyasi muhim ahamiyat kasb etadi.

Zamonaviy yangi iqtisodiy sharoitlar maktabgacha yoshdagi mustaqil, faol, mehnatkash, iqtisodiy jihatdan savodli, yuqori axloqiy, insoniy shaxslarni tarbiyalash zarurligini belgilaydi, bu esa insonning keyingi hayotiy faoliyatining asosi hisoblanadi. Maktabgacha yoshdagi bolalarni iqtisodiy tarbiyalash, iqtisodiy madaniyat asoslarini shakllantirish, bolalarni iqtisodiyotga jalb qilish, dastlabki iqtisodiy ta'lim iqtisodiy sotsializmning omillaridan biri bo'lib, bolaning moddiy va ma'naviy qadriyatlarga bo'lgan munosabatlariga va umuman, bola shaxsiyatini shakllantirishga katta ta'sir ko'rsatadi. Iqtisodiyot nazariyasida o'rganilayotgan muammolarning xilma-xilligi tahsinga loyiq, biroq maktabgacha ta'lim muassasasida bolalarni iqtisodiy tarbiyalashning pedagogik shartlarini o'rganish masalasi dolzarbligicha qolmoqda. A. S. Makarenkoning fikriga ko'ra, erta yoshdan boshlab bola oilaviy sharoitda kelajakdagi iqtisodiy faoliyatga odatlangan bo'lishi va halollik, g'amxo'rlik, tejamkorlik, mas'uliyat haqida tushunchaga ega bo'lishi lozim.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

XX asrning 70-yillarida olimlar L.N. Ponomaryov va L. E. Epstein iqtisodiy tarbiya xalq xo'jaligini rivojlantirishning muhim omili, ishlab chiqarishni ilmiy tashkil etishning zarur sharti hamda yosh avlodning mehnat va mol-mulkka to'g'ri munosabatni shakllantirishning muhim vositasi sifatida targ'ib etishdi. "Iqtisodiy ta'lim", "iqtisodiy tarbiya", "iqtisodiy tayyorgarlik" kabi tushunchalarni talqin qilishda tadqiqotchilar A. F. Amend, L. P. Kurakov, B. T. Lixachev, V. A. Povstik, V. D. Popov, A. S. Prutchenkovlarning nuqtai nazarlarni hisobga olgan holda, biz iqtisodiy tarbiya shaxsning axloqiy va iqtisodiy fazilatlarini shakllantirishning maqsadli jarayoni-tejamkorlik, mas'uliyat, samaradorlik, tadbirkorlik, shuningdek, qiymat munosabatlariga yo'naltirilgan odamlarning iqtisodiy hayoti haqidagi bilimlarni o'zlashtirishning maqsadli jarayonidir, degan umumiy ta'rif berish maqsadga muvofiq, deb hisoblaymiz.

Maktabgacha ta'lim muassasalarida bolalarni tarbiyalash nazariyasi va amaliyotining holatini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, iqtisodiy ta'lim jarayoni maktabgacha yoshdagi bolalarni iqtisodiy tarbiyalashning yaxlit nazariyasi yetarli

darajada ishlab chiqilmagan. Maktabgacha yoshda iqtisodiy ta'lim muhitining mazmuni quyidagilardan iborat: obyektiv muhit (o'yinga asoslangan iqtisodiy muhit yaratish); ijtimoiy - "qiziqishlariga atrof-muhit (ota-onalar, ta'lim jamoasi MTT), voqea-bilim muhiti (qiziqarli ekskursiyalar, mashhur odamlar bilan uchrashuvlar) va axborot muhit (jumboq, illyustratsiyalar, do'konlar, banklar, xizmat markazlari, shahar sanoat korxonalarini xaritasi, tanga namunalari). Tarbiyachi ijtimoiy agentlarning ma'lumotlarini professional tarzda qayta ishlab, ushbu ta'sirni maqsadli yo'naltira olishi, ijtimoiy rivojlanish holatini pedagogik holatga aylantira olishi, yetakchi axloqiy va iqtisodiy fazilatlarni shakllantirishga qaratilgan ta'lim muhitini yarata olishi lozim. Iqtisodiy ta'limning yana bir sharti-oila, odamlar, jamiyat va jamiyatning iqtisodiy ahvoriga oid bolalar faoliyati turlarini (o'yin, mehnat, bilim) tashkil etish va to'ldirish, shu asosda ijtimoiy-iqtisodiy jamiyatning ijobiy me'yorlari va qadriyatlariga bilimli qiziqishni rivojlantirishdir.

Ta'limning tashkiliy shakllarini tanlash va iqtisodiy ta'lim bo'yicha faoliyat turlari bolalarning maqsadlari, vazifalari, yoshiga bog'liq. O'yin bolaning shaxsiyatini rivojlantirishda faol omil bo'lganligi sababli, o'yin mazmunini hayotiy muhim jihatlardan boyitilishi juda muhimdir. Jumladan, bola iqtisodiyot to'g'risidagi bilimning dastlabki tushunchalarini o'yinlar orqali egallashi iqtisodiyot haqidagi g'oyalarini aniqlashtirish va mustahkamlash, odamlarning iqtisodiy hayoti haqida yangi bilimlarga ega bo'lish, bolaning o'zi, uning atrofidagi kattalar va tengdoshlari uchun muhim bo'lgan bilimlarga muvofiq to'g'ri harakatlar, munosabatlar, faoliyatlarda namoyon bo'lish imkonini beradi. Oila iqtisodiyoti, ona shahri, viloyat, biznes sohasidagi kasb-hunar haqida bilim olishning eng muhim rag'batlantiruvchi omillaridan biri-bu iqtisodiyotga bo'lgan bilim va qiziqishni rivojlantirishdir, bu esa bolalarning dunyoqarashini kengaytiradi.

Maktabgacha ta'limda mezonlarga mos keladigan ko'rsatkichlarning mavjudligi va majmui bo'yicha iqtisodiy ta'lim darajasini: yuqori, o'rta, past darajada baholash mumkin. Yuqori darajada: bolalar iqtisodiy tushunchalarning boshlang'ich ma'nosini tushuntirishlari, ota - onalarning ishiga aniq va barqaror qiziqish

ko'rsatishlari, otaonaning kasbi haqida tushunchaga ega bo'lishlari, iqtisodiy so'zlar va iboralarni ishlatishlari mumkin; o'yinlarda olingan bilimlarni hayotda qo'llay olishlari mumkin; ular kattalar va tengdoshlar bilan muloqot qilishga tayyor, ko'plab savollar berishadi va ularga mustaqil ravishda javob topishga harakat qilishadi; ishda kattalar va tengdoshlarga yordam berish, mehnat faoliyatini amalga oshirish uchun ongli ravishda muomala qilish, ish mavzulariga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lish, uning natijalari, boshlangan ishni oxiriga yetkazish, o'z mehnatlari va o'rtoqlarining natijalarini to'g'ri baholashga qodir; materiallardan oqilona foydalanish; samarali faoliyat jarayonida ishbilarmon, qobiliyatli, ixtirochi, tengdoshlarning ijodiy izlanishlarini faol qo'llab-quvvatlaydi va rivojlantiradi; tashabbusni qabul qilishga intiladi va biladi, vazifalarni qat'iyat bilan bajaradi, boshlangan ishni oxirigacha olib keladi.

XULOSA

Mazkur iqtisodiy ta'lim darajasini 6-7 yoshdagi bolalarda aniqlash uchun quyidagi usullardan foydalanish mumkin: intervyular, shaxsiy suhbatlar, kuzatish. Ularga "Odamlarga pul nima uchun kerak?", "Reklama nima uchun qilinadi?", "Nega kitob, o'yinchoq, buyumlar, tabiatni muhofaza qilishimiz kerak?", "Do'konga borsang oilaga nimalarni sotib olish kerak?" kabi savollar bilan murojaat qilish orqali bolaning iqtisodiy tafakkurini aniqlash mumkin. Xulosa qilib aytish mumkinki, bolaning kelajak hayotdagi faolligi, uning farovon va to'kin yashashi haqidagi tasavvurlari, bilim, malaka va ko'nikmalari kichik yoshdan shakllantirilib borilishi lozim. Ko'rsatkichi past darajadagi bolalar bilan individual ishlash, ularni kelajak hayotga tayyorlash maqsadga muvofiq.

REFERENCES:

1. Haydarovna, D. R. (2020). Pragmatic analysis of the linguistic concept of person-referencing deixis and pronouns referring to it in the uzbek language. *Journal of Critical Reviews*, 7(5), 350-354.

2. Лутфуллаева Д., Давлатова Р., Тожибоев Б. Ассоциативный словарь узбекского языка.- Ташкент:«NAVOIY UNIVERSITETI», 2019.

3. Makhmudova I.I. CONDITIONS FOR DETERMINING THE LEVEL OF ECONOMIC EDUCATION OF PRESCHOOL AGE CHILDREN.

Collociumjournal, 2021. № 22.

ФИО автора: *Mamadiyorova Feruza Azimovna*

Samarqand davlat chet tillari instituti Ingliz tili I fakulteti talabasi

ФИО научного руководителя: *Fayzullayeva Munavvar Bahodirovna*

Samarqand davlat chet tillari instituti

Название публикации: «BOSHLANG'ICH TA'LIM O'QUVCHILARIDA INGLIZ TILINI O'RGANISHGA BO'LGAN QIZIQISHLARINI OSHIRISH UCHUN TURLI O'YIN VA QO'SHIQLARDAN FOYDALANISH»

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola boshlang'ich sinf o'quvchilarida Ingliz tilini o'rganishga bo'lgan ishtiyoqni, qiziqishni oshirish uchun o'yin va qo'shiqlardan foydalanishni va bu bilan bolalarda yangi inglizcha so'zlarni xotirada saqlab qolishni osonlashtirishni ta'minlash haqida.

Kalit so'zlar: *xorijiy til, jahon sivilizatsiyasi, axborot resusrlari, g'arb olimlari, og'zaki nutqda ishlatiluvchi strukturalar yig'indisi, dramalashtirilgan-rolli o'yinlar, qisqa janrli she'rlar.*

Hammaga ma'lumki, bugungi kunda Ingliz tili butun dunyoda birinchi darajali til sifatida tan olingan. Ko'plab mamlakatlar o'z ona tillari bilan bir qatorda xorijiy til sifatida aynan Ingliz tilini o'rganayotgani so'zimizning yorqin dalilidir. Shu boisdan ham ushbu tilni o'rganishga bo'lgan ehtiyoj kundan-kunga o'sib bormoqda. Dunyo bo'ylab o'qib-o'rganilayotgani kabi bizning yurtimizda ham bu tilni o'rgatish va o'rganish yaxshi yo'lga qo'yilgan. Xususan, maktabgacha va boshlang'ich ta'lim sohalarida ushbu tilni o'rgatishga katta e'tibor berilmoqda. Sababi, kichik yoshdagi bolalarda kattalarga nisbatan ancha mustahkam xotira mavjud va bu ularga xorijiy tillarni o'rganishda juda qo'l keladi. Shu sababli, kichik yoshdan boshlab bolalarga xorijiy tillarni, xususan, juda katta tezlik bilan o'sib borayotgan ingliz tilini o'qitish borasida barcha chora-tadbirlar ko'rilmoqda desak mubolag'a bo'lmaydi. Bunga misol qilib 2012-yil 10-dekabrda Vazirlar mahkamasi tomonidan ishlab chiqilgan PQ-1875-SON "Chet tillarni o'rganish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari

to'g'risida"gi qonunni keltirishimiz mumkin. Ushbu qarorda yosh avlodni chet tillariga o'qitish, shu tillarda erkin so'zlasha oladigan mutaxassislar tayyorlash tizimini takomillashtirish, ularning jahon sivilizatsiyasi yutuqlari va axborot resurslaridan keng ko'lamda foydalanishlariga imkon yaratish bosh maqsad etib belgilandi. Shu o'rinda biz boshlang'ich ta'lim o'quvchilariga Ingliz tilini o'qitishda o'yin va qo'shiqlardan foydalanish va bu o'quvchilarning darslarga qiziqishi ortishiga sabab bo'lishi haqida to'xtalamiz. G'arb olimlarining, xususan, Ch.Friz va R.Ladoning fikricha chet tilini o'rganayotgan o'quvchilar avval og'zaki nutqda ishlatiluvchi strukturalarning yig'indisini eslab qolishlari kerak. Ya'ni bolalarga til o'rgatishni og'zaki nutqni o'rgatishdan boshlash kerak. Bu esa qo'shiqlar eshittirish yoki dars davomida Ingliz tilidagi o'yinlarni o'ynash yordamida amalga oshirilishi mumkin. Hech kimga sir emaski, bolalar o'qib yoki yozib emas aynan eshitib ko'p narsalarni yodda saqlab qoladilar. Boshlang'ich ta'lim o'qituvchilari ularning aynan mana shu qobiliyatini e'tiborga olib, ular bilan ko'proq og'zaki nutq uslubini qo'llashlari maqsadga muvofiqdir. Chet tilini boshlang'ich sinflarga o'rgatish katta yoshlilarga va o'smirlarga o'rgatishdan farq qiladi. Ular o'zlarini shifokor, o'qituvchi, uchuvchi va hokazo sifatida tasavvur qilib rol o'ynashni yoqtirishadi. Shu sababli darsda rolli o'yinlar tashkil etish orqali boshlang'ich sinflarni darsga qiziqitirish oson kechadi. Bu xususda ham G'arb olimlarining fikrlarini keltirib o'tmoqchimiz. Ularning fikricha, bu usul katta samara berishi kuzatilgan va 3 davrni o'z ichiga oladi:

1. Kundalik hayotda ko'p uchraydigan vaziyatlar asosida gapirishga o'rganish. Bu davrda grammatika o'rganilmaydi, faqat o'yinlar yordamida o'qituvchi kerakli gaplarni o'rgatadi.
2. Biror kasb hunarga tegishli nutqiy jarayonga o'tish. Bu davrda monologik nutqning rivojlanishi kuzatiladi.
3. Maxsus matnlar va ishga taalluqli hujjatlar haqida dialoglar qilish. Bu davrda nutq ma'lum bir kasb doirasida shakllanadi. Masalan o'qituvchi dars jarayonida quyidagi o'yindan foydalanishi mumkin: "Lost property office" (Topilmalar idorasi) Daraja: 1-2-sinflarga. **Amaliy maqsad:** tinglab tushunish, gapirish ko'nikmalarini muloqot jarayonida qo'llashni o'rganish. **Ta'lim vositalari:** "Lost property office" yozuvi

tushirilgan peshtaxta, telefon, kuchuk, mushuk, buzoqcha kabi hayvonlarning rasmlari.

Tashkiliy qism: O'qituvchi bolalarga o'yin qanday bo'lishini tushuntiradi va o'zini topilmalar idorasi xodimi deb tanishtiradi. So'ng o'ziga ikkita yordamchi tanlaydi. O'qituvchi o'quvchilarga rasmlarni tarqatadi va ism qo'yib ismlarini, sifatlarini eslab qolishlarini aytadi. Barcha o'quvchilar eslab qolganlaridan keyin uni o'qituvchiga qaytarib berishadi. So'ng o'quvchilar o'z hayvonlari haqida gaplar tuzishadi. Masalan: This is my dog. He is black... Rasmlar topilmalar qutisiga solib qo'yiladi. O'qituvchi o'quvchilarga nutq namunalarini tushuntiradi. Masalan: Excuse me, my dog is missing. He is black. He is two years old. His name is Olapar. My telephone number is... My address is ... O'quvchilar o'qituvchi yordamida o'zlari haqidagi ma'lumotlarni yozib oladilar. Shundan so'ng o'yin boshlanadi. O'quvchilar galma-gal ichki ishlar boshqarmasiga qo'ng'iroq qilishadi va quyidagi tartibda suhbatlashishadi: *policeman: -Good morning, this is lost property officer Mr. Green.*

Pupil: -Hello this is ...

Policeman: -What can I do for you?

Pupil: -My dog is missing. His name is... He is ...(color) He is... years old. Policeman: -Oh, I am sorry, what is your address?

Pupil: -My address is ...

Policeman:- What is your telephone number?

Pupil: -My telephone number is ...

Policeman: -OK, do not worry. We will find your dog very soon.

Pupil -Thank you, sir.

Shundan so'ng o'qituvchi va uning yordamchilari topilmalar qutisidan shu sifatlarga ega hayvon rasmini topib egalariga eltib beradilar. Bolalarni darsga qiziqtirishda she'r va qo'shiqlardan foydalanish ham samarali natijalar berishi kuzatilmoqda. Buning uchun o'quvchilarga qisqa matnli, qisqa janrli she'r va qo'shiqlarni tanlash lozim. Biroq bu yerda muvozanatni kuzatish juda muhim. Chunki, ba'zi bolalar she'r o'rganish va o'qishga qiziqmaydi. O'qituvchilar bu borada hushyor bo'lib , ularni qiziqtirish choralarini ko'rishlari lozim. To'g'ri talaffuzni rivojlantirish va keraksiz

pauzalarsiz gapirishni o'rgatish uchun she'rlarni baland ovozda o'qitish lozim.

Masalan quyidagi she'rlardan ham foydalanish mumkin:

GOOD NIGHT

Good night, Mummy!

Good night, Daddy!

Kiss your little son.

Good night, Granny!

Good night, Sister!

Good night everyone!

MY DEAR MUMMY

My dear, dear Mummy!

I love you very much.

I want you to be happy

On the 8th March.

MY PRETTY DOLL

My pretty doll

Is very small.

I love my pretty

Little doll.

Ingliz tilidagi she'rlarni o'rganish oson emas, ammo bir necha afzalliklari bor:

1. Bu juda xilma-xil so'z boyligi topiladigan usul.
2. Hayotda Inglizcha so'zlarni idrok etish qobiliyatini shakllantiradi.
3. Ingliz tilidagi ijod bilan tanishish imkoniyati.

4. So'zlarning yoqimli ohangi oson o'zlashtirishga yordam beradi.

She'rlardan tashqari har xil qo'shiqlar ham o'quvchilarning tilga qiziqishlarini oshirishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Misol uchun Ingliz tili alifbosini o'rganishda qo'shiqdan foydalanilganda natija samaraliroq bo'lgani kuzatilgan. Til o'rganish aqliy qobiliyat bo'lganligi sababli uning psixologik asoslari ham mavjuddir. Shu munosabat bilan tilni o'qitishda psixologik tamoyillarni, xususan, o'quvchilarning yoshi, aqliy va ruhiy salohiyati, dunyoqarashi va boshqalarni e'tiborga olishlari lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. J.Jalolov. Ingliz tili o'qitish metodikasi."O'qituvchi" nashriyoti. Toshkent-2012. 2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining ta'lim to'g'risidagi qarori.

3. Birsong.D, Hakuta K. Second language acquisition and the critical period hypothesis. Lawrence Erlbaum associates publishers 1999.

4. Brown D.H, Teaching by principles. An Integrative Approach to Language Pedagogy. New York:PEARSON-Longman 2007.

5. Boshlang'ich sinflarda Ingliz tili darslarida til o'yinlaridan foydalanish. Elektron manzil: /[http.wikipedia.com/](http://wikipedia.com/)

6. Boshlang'ich sinflarda Ingliz tili darslarida she'r va qo'shiqlardan foydalanish. Elektron manzil: /[http.wikipedia.com/](http://wikipedia.com/)

ФИО автора: *G'aybullayev Ruslan Asliddinovich*

Buxoro Davlat universiteti talabasi

Название публикации: «SHOU KONSERT DASTURLARINI TASHKIL ETISH TEXNIKASI»

Annotatsiya: Ushbu maqolada shou konsert tashkil etish texnologiyalari, taktikasi, yo'nalishlari xususida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Moderna texnologiyalar, shou dekoratsiya, shou ssenariy.

Mustaqillik yillarida respublikada zamonaviy milliy estrada san'atini yanada rivojlantirish, estrada ijrochilarining professional mahoratini oshirish hamda iqtidorli yosh xonandalarni kashf etish uchun barcha zarur shart-sharoitlar va imkoniyatlar yaratildi. Estrada ijrochilarini har tomonlama qo'llab-quvvatlash va rag'batlantirish, badiiy jihatdan yuksak musiqa asarlarini keng targ'ib qilish ta'minlanmoqda. Keyingi yillar mobaynida konsert va tomoshalar ko'rsatish texnikasi o'zgarib bordi. Yani konsert tomoshalarini shou tarzda tashkil etish taktikasi qo'llanila boshlandi. Shou konsert bu – zamonaviy inovatsiyalardan foydalangan holda tashkil etilgan modernaviy tomosha. Bu tomosha oddiy bo'lmaydi yani quyidagi jihatlarga alohida e'tibor beriladi:

1. Shou konsert ssenariysiga
2. Sahna dekoratsiyasiga
3. Sahna chiroqlariga
4. Konsert musiqasiga
5. Auditoriyaga

Yuqoridagi atamalarga alohida urg'u berib o'tsak. Bilamizki, har qanday tadbir tashkil etishdan oldin uni ssenariysi tuziladi. Shou ssenariy - boshqa ssenariylardan jozibadorligi bilan farq qiladi. Bunda faqat dastur ketma-ketligiga emas, uning har qismiga e'tibor kerak.

Shou (inglizcha — ko‘rsatmoq, tomosha) — dabdabali ommaviy tomosha. Dastlab AQShda estrada konsertini ifodalagan. Ko‘pincha muayyan mavzu (masalan , AQSH kinoakademiyasining "Oskar" mukofoti, O‘zbekistonda "Ofarin", "Nihol" mukofotlari taqdimot marosimlari), ma’lum shaxsni mashhur qilish yoki narsa, voqeani targ‘ibot etish maqsadida (reklama Shousi). estrada, sport "yulduzlari", mashhur aktyor, siyosatchi va boshqalar ishtirokida uyushtiriladi. Shou tashkil etish yo‘li bilan daromad topish shou biznes deb ataladi. Shou bilan maxsus Shou birjalar. firmalar, madaniy uyushmalar, ayrim guruhlar yoki ba’zi biznesmen (prodyuser)lar shug‘ullanishi mumkin. Shou bitishuv shartnomalariga asosan, mamlakatning o‘zidagi va chet ellardagi mashhur artistlar, san’at guruhlar va boshqalarning chiqishlari uyushtiriladi. O‘zbekistonda 20-asrning 90-yillari boshidan estrada shou biznes rivojlandi. Shu tariqa shou biznesni tarixiy taraqqiyoti boshlandi. Shou konsert uchun yasalgan dekoratsiya dabdabali bo‘lishi kerak. Hozirgi zamonaviy tadbirlarda zamonaviy ekranlardan ham foydalaniladi.



Shou dekoratsiya — teatrda sahnani, kinoda film suratga olinadigan joy maydon, pavilonni spektakl, film mazmuniga moslab bezash. Dekoratsiya yaratishda

rassomlik, haykaltaroshlik, me'morlik, voqelik joyini loyihalash san'ati, yoritish va boshqa vositalardan foydalaniladi. Dekoratsiya yaratish dekoratsiya san'ati deb ataladi. Teatr dekoratsiyasi san'ati va kino dekoratsiyasi san'ati turi bor.



Sahna chiroqlari - Bugungi kunda chiroqni ishlatish juda keng, har xil rangdagi chiroqlarning har xil turlari har qanday chiroq nuri eng ko'zga tashlanadigan va dazzling bo'lganligini so'rashni xohlaydi, bu tegishli bo'lgan sahna chiroqlari bo'lishi kerak.

Shuning uchun ko'p odamlar sahnada yorug'likni, odamlarning ko'zini tortadigan va sahna asarining tashqi qiyofasini shakllantirishni orziqib kutadi. Shuning uchun, sahna yoritish ta'siri ayniqsa muhim ahamiyatga ega.

Bugungi kunda ko'pchilik sahnada yorug'likka qiziqish bildirmoqda. Bugungi kunda sahna yoritish funksiyasini ko'rib chiqamiz .

Staj chiroqlari sahna san'ati ishlashi va konfiguratsiya uchun maxsus foydalanish talablariga mos keladigan qonunlarga mos keladi, uning maqsadi turli ijroistik san'atlarni qayta tiklash jarayonida, tizim muhandislik dizayni bo'yicha talab qilinadigan texnologik qurilmalarning konfiguratsiyasi chiroqlari, sahna yoritish tizimining aniq va to'liq bajarilishi san'at namoyishi xizmati uchun. Bugungi kunda kichik muharrirlar sahna yoritgichlari va kichik bilimlarning boshqa jihatlarini qo'llashadi.



Shou konsert musiqasi – shou konsert musiqalari e'tiborni tortadigan zamonaviy tarzda yoritilgan bo'lishi kerak yani bunda milliy, klassika yoki maqommas balki faqat estrada kuylanadi. Kirish qismiga esa barchani e'tiborini tortadigan musiqa yangraydi.

Xulosa qilib aytganda, shou tomosha tashkil qilishda har bir elementga e'tibor bergan holda modernizatsiya qilish kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. <http://www.teatr.uz>.
2. <http://www.bilim.uz>
3. <http://www.ziyo.edu.uz>
4. U. Qoraboyev, G'. Soatov "O'zbekiston madaniyati"

ФИО автора: *G'aybullayev Ruslan Asliddinovich*

Buxoro Davlat universiteti talabasi

Название публикации: «SAN'AT VA MADANIYAT SOHASI BOSHQARUVINING RIVOJLANISHI»

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasi hududidagi madaniyat va san'at muassasalari boshqaruvi haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Madaniyat markazlari, madaniy islohotlar, madaniy manbalar.

O'zbekiston Respublikasida bugungi kunda siyosiy, ijtimoiy iqtisodiy va madaniy-ma'rifiy sohalarida jadal islohotlar amalga oshirilmoqda. Ushbu islohotlar natijasida barcha sohalarda yangi-yangi o'zgarishlar va yangiliklar ham amaliyotga joriy qilinmoqda. Shu bilan birga, bu sohalardagi yig'ilib qolgan muammolarga yechimlar topish bugunning vazifasidir. Ayniqsa, san'at va madaniyat sohalaridagi innovatsion va transformatsion jarayonlarni barcha O'zbekiston fuqarolari his qilmoqdalar. O'zbekiston Respublikasining zamonaviy milliy madaniyati va san'atini rivojlanishi bevosita hozirgi zamon globallashuv jarayoni bilan bog'liq holda yuz bermoqda. Shu bilan birga, an'anaviy milliy madaniyatimizning funksional va tashkiliy jarayonlarini asl mazmun mohiyati bilan saqlash imkoniyati ham cheklanib bormoqda. Shu bois, respublikada madaniyat va san'atning barcha tarmoqlarida transformatsion jarayonlar va innovatsion g'oyalarning huquqiy, tashkiliy asoslarini mamlakat taraqqiyoti va farovonligining asosiy sharti deb hisoblaganlidir. keragidan ko'p qahr xodimlarning rahbarlaridan bezishiga olib kelishini ko'z oldimizga keltirsak, bu haqiqatning to'g'riligiga amin bo'lamiz. Yurtimizda joriy etilgan harakatlar strategiyasini nazorat qilib borish uchun "Taraqqiyot strategiyasi" markazi tashkil etildi.

"Taraqqiyot strategiyasi" markazining eng muhim vazifalaridan biri Harakatlar strategiyasida belgilangan eng muhim chora-tadbirlarning bajarilishini tizimli

monitoring qilib borish hamda har bir yo‘nalish bo‘yicha guruhlariga asoslangan tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Markaz 2017 yil 23 fevral kuni Adliya vazirligida davlat ro‘yxatidan o‘tdi va uning taqdimot marosimi 2017 yil 1 mart kuni “Zarafshon” konsert zali negizida tashkil etilgan yangi media maydonida bo‘lib o‘tdi. Harakatlar strategiyasi va “Xalq bilan muloqot va inson manfaatlarini yili” Davlat dasturida belgilangan vazifalarning bajarilishini keng yoritish va tadbirlar bo‘yicha muntazam ravishda jamoatchilik muhokamasini o‘tkazish maqsadida Markaz tomonidan O‘zbekiston elektron ommaviy axborot vositalari milliy assotsiatsiyasi va boshqa yetakchi OAV hamda Xalqaro press-klub bilan o‘zaro hamkorlik bitimlari imzolandi. 2018 yilning 15 fevralida Prezidentimiz “Madaniyat va sport sohasida boshqaruv tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi farmonni imzoladi .

Unga ko‘ra, mazkur sohalar bilan bog‘liq bir qator isloxlarni amalga oshirish uchun tegishli ko‘rsatmalar berildi. Xususan, O‘zbekiston Respublikasi Madaniyat va sport ishlari vazirligi tugatilib, uning negizida O‘zbekiston Respublikasi Madaniyat vazirligi hamda O‘zbekiston Respublikasi Jismoniy tarbiya va sport davlat qo‘mitasini tashkil etishga qaror qilindi va mazkur tashkilotlarning asosiy vazifa va yo‘nalishlari belgilandi. Shuningdek, “O‘zbeknavo” estrada birlashmasi va “O‘zbekraqs” milliy raqs birlashmasi negizida “O‘zbekkonsert” davlat muassasasini tuzish, Xalq ta’limi vazirligiga qarashli R.Glier nomidagi , V.Uspenskiy nomidagi ixtisoslashtirilgan musiqa akademik litseylari, Respublika ixtisoslashtirilgan musiqa va san’at akademik litseyi, bolalar musiqa va san’at maktablari, shuningdek, “Istiqlol” va “Turkiston” san’at saroylari – O‘zbekiston Respublikasi Madaniyat vazirligi tizimiga o‘tkaziladigan bo‘ldi. Faoliyatini o‘rganib chiqish natijalarini hisobga olib, “O‘zbekteatr” ijodiy-ishlab chiqarish birlashmasi, “Artmadad” maxsus jamg‘armasi va “O‘zbekmuzey” jamg‘armasi tugatilib, mazkur tashkilotlarning funksiyalari va mol-mulkini Madaniyat vazirligiga topshirish vazifasi ko‘rsatildi. Farmon sharhida qayd etiladiki, ushbu hujjat madaniyat va sport sohasida boshqaruv tizimini tubdan takomillashtirish, ushbu sohada davlat siyosatini amalga oshirish samaradorligini keskin oshirish, O‘zbekiston xalqining boy va o‘ziga xos madaniyati,

san'ati va ijodini yanada rivojlantirishni ta'minlash, aholining keng qatlami o'rtasida ma'nani va axloqan komil inson bo'lish, sog'lom turmush tarzini yuritishga intilishini rag'batlantirishga yo'naltirilgan. O'zbekiston ijodkorlarini qo'llab-quvvatlash "Ilhom" jamoat fondi, O'zbekiston Respublikasi Madaniyat vazirligi huzurida Madaniyat va san'atni rivojlantirish jamg'armasi, O'zbekiston kompozitorlari va bastakorlari uyushmasi, O'zbekiston davlat filarmoniyasi, O'zbekiston davlat san'at va madaniyat institutining Farg'ona mintaqaviy filiali tashkil etilishi milliy madaniyatimiz rivoji yo'lidagi zalvorli qadam bo'ldi. Bu islohotlar o'z navbatida yangi iqtidorlarni izlab topish, yangi repertuarlar yaratish, yangi ijodiy samaralar uchun keng imkoniyatlardir. Yurtboshimiz tomonidan madaniyat va sport boshqaruvi tizimini takomillashtirish to'g'risidagi farmonning imzolanishi ushbu sohalar faoliyatida yangi davrni boshlab beradi desak, xato bo'lmaydi. Chunki kundun-kundun san'at va sportdek qudratli vositalarga e'tibor butun dunyoda ortib borayotir, binobarin, o'z istiqboli va jahoniy maqomini o'ylagan har bir millat ayni jabhalarga g'amxo'rlik ko'rsatishini zamonning o'zi taqozo etayotir. Demak, yuqoridagi farmon va unda belgilangan vazifalarni hech ikkilanmay, mavzuimiz bilan uzviy aloqadorlikda tahlil qilish mumkin. Boisi ushbu tizimlarning isloh qilinishi, faoliyatini qayta ko'rib chiqilishi va strukturasi, boshqaruv mexanizmining yangitdan yo'lga qo'yilishi san'at va madaniyat sohasida yuz bergan jiddiy transformatsion hodisadir. Shu ma'noda, barcha sohalar kabi san'at ham jamiyatning mavjud holati va talabidan kelib chiqib, doimiy yangilanishda bo'lishini qayd etish lozim.

Alohida ta'kidlash lozimki, buyuk allomalarimizdan Farobiyning qarashlarida jamiyatda madaniy bilimning o'rni, insonlarga xos bo'lgan jamiki yaxshi fazilatlarining birlashtiruvchi madaniy ilm ekanligi, faqat madaniy bilimga ega bo'libgina jamiyatni birlashtirish mumkin ekanligiga ustuvor e'tibor qaratilgan. "Qutadg'u bilig", ya'ni "Saodatga eltuvchi bilim" asari bilan tanilgan yana bir sharq donishmandi Yusuf Xos Hojib (taxminan 1020 yil Bolosug'unda tug'ilgan – vafoti noma'lum)dir. Mana shu asos allomaning "Ruhni tarbiyalash va poklash muttasil davom etsagina, yaxshi amallarga erishish mumkin" – deb e'tirof etishiga sabab bo'lgan. Mutafakkirning asarlarini mutolaa qilar ekanmiz uch mezon boshqaruv

taraqqiyotining asosini, o‘zagini tashkil etishi –bular fozil jamiyat (ya’ni ilmu ma’rifatli jamiyat), adolatli tuzum (ya’ni adolat va haqqoniylikka asoslangan tuzum) va odil rahbar (faqat to‘g‘rilik va adolatni yoqlagan rahbar) faoliyati ekaniga guvoh bo‘lamiz.

“Inson barcha zarur narsalarni bir o‘zi hosil qila olmaydi, bularni topish uchun turli kasbdagi odamlarning xizmatiga muhtojlik sezadi. Boshqa insonlar ham shunday holatda bo‘ladilar. Insonlar o‘z ehtiyojlarini qondirish va kamol topish uchun jamoaga va jamiyatga birlashuvlari zarur bo‘ladi. Bu jamoada har bir shaxs o‘z tabiatiga, iste’dodi va qobiliyatiga yarasha kasb-hunarlarini o‘rganib, har kun o‘z san’atida (hunarida) kamolotga yetishga harakat qiladi. Shu sababli (turli millat va turli dinga mansub) turli joylarda yashovchi odamlar turli jamiyatlarga birlashadilar. Bu jamiyatlar ba’zilar to‘liq, ba’zilar to‘liqsiz bo‘ladilar. To‘liq jamiyatlar uch turli: buyuk jamoa, o‘rtacha jamoa va kichik jamoa.

Buyuk jamiyat – yer yuzidagi barcha joylar va yashovchi odamlar jamoasi. O‘rtacha jamiyat – biror xalqni tashkil etadi. Kichik jamiyat – u yoki bu shahar aholisi birlashmasi. To‘liqsiz jamiyatlar – qishloq, mahalla va oila jamoalari. Oila - eng kichik jamiyat. Mahalla va qishloq shaharga qarashli bo‘lib, qishloqlar jamoasi shahar aholisiga (mahsulot yetkazish uchun) xizmat qiladilar. Mahalla esa shaharning bir qismi, ko‘cha – mahallaning bir qismi. Shahar – mamlakatning bir qismi. Xalqlar turli mamlakatlardan iborat dunyo jamiyatidir.

Xulosa qilib aytganda, har bir jamiyatda madaniyatni yuksaltirmasdan turib yuksaklikka erishib bo‘lmaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. <http://www.teatr.uz>.
2. <http://www.bilim.uz>
3. <http://www.ziyo.edu.uz>
4. U. Qoraboyev, G. Soatov ”O‘zbekiston madaniyati”

5. S. To‘ychiyeva “Madaniyat va san’at sohasi faoliyatini tashkil etish va boshqarish”.

ФИО автора: *G'aybullayev Ruslan Asliddinovich*

Buxoro Davlat universiteti talabasi

Название публикации: «G'ARBDA SAN'AT VA MADANIYATNING UYG'ONISHI»

Annotatsiya: Ushbu maqolada G'arbda san'at va madaniyat uyg'onishi va shakllanishi haqida so'z boradi

Kalit so'zlar: Tarixiy madaniyat, tarixiy shakllanish, boshqaruv maktablari.

Bilamizki, qadimgi dunyo tarixidan boshlab insonning atrof muhitni o'rganishga bo'lgan harakati uning hayotini ongli ravishda o'zgartirdi. Shu o'rinda qadimgi dunyo tarixidan boshlab moddiy va ma'naviy boylik shakllandi. Shu shakllanish orqali insoniyatning madaniyati ham o'z-o'zidan vujudga kela boshladi.

Mamlakatimiz tarixidagi IX -XII asrlar madaniyat tarixida ilk uyg'onish davri nomi bilan ataladi. Bu davr milliy madaniyatimizdagi eng yorqin sahifalardan biri bo'lib, nafaqat moddiy madaniyat, balki ma'naviy madaniyatning barcha sohalarida yuqori darajaga erishilgan davrdir. Shu o'rinda, umuman, «Uyg'onish» («Renessans») atamasi, uning fanda qachondan boshlab qo'llanilganligi, Uyg'onish davri madaniyati tushunchasi, Sharq va G'arb uyg'onish davrlari madaniyatlari va ularning o'ziga xos xususiyatlari hamda xarakterli belgilariga qisqacha to'xtalib o'tish joizdir. «Uyg'onish» («Renessans») atamasi italyancha-fransuzcha - «Renaissanse» («Uyg'onish») atamasini ilk bor italiyalik yozuvchi J. Bokachcho musavvir Jotto ijodiga nisbatan «u antik san'atni uyg'otdi», deb ishlatgan. Italiyalik san'atshunos va rassom J. Vazari esa o'zining «Mashhur san'atkorlar hayotidan lavhalar» nomli asarida «uyg'onish» atamasini butun bir madaniy-tarixiy davrni ifodalovchi tushuncha sifatida ishlatgan edi. Uyg'onish - bu G'arbiy va Markaziy Yevropa madaniyati tarixidagi XIV-XVI asrlarni o'z ichiga olgan malum bir davr. Bu davr Yevropa madaniyatidagi tub burilish davri hisoblanib, Yevropaning buyuk geografik kashfiyotlami amalga oshirgan davridir. Shuningdek, Uyg'onish davrida kitob chop etish yo'lga qo'yildi, antik davr

madaniyati - san'ati, fani, falsafasiga bo'lgan qiziqish nihoyatda kuchaydi. Antik davr fani, falsafasi va san'ati Yevropa xalqlari madaniyatini qamrab oladi. Shu boisdan ham «uyg'onish» atamasining mohiyati ham antik davr madaniyatining uyg'onish. qayta jonlanish ma'nolarini anglatgan. Ikki yarim asr mobaynida yevropaliklarning dunyoqarashi o'zgardi. Dunyoning tuzilishi, inson va jamiyatning asl mohiyati haqidagi fikrlari tubdan yangilandi. Inson, uning tabiat va jamiyat bilan o'zaro aloqasi masalasi birinchi va asosiy masalaga aylandi. Inson muammosi va uning hayoti, ichki kechinmalari va tafakkuri masalasi xudolar, avliyolar, farishtalar haqidagi tushunchalardan ko'ra muhimroq masalaga aylandi. Yevropa Uyg'onish davri ijodkorlari: shoirlar, fitologlar, faylasuf va boshqa atoqli san'atkorlar o'zlarining tadqiqot markaziga insonni qo'ydilar. XX asming 50-yillariga kelib Sharq Uyg'onish davri madaniyati masalasiga alohida e'tibor berila boshlanadi. Akademik N. Konrad o'zining «G'arb va Sharq» nomli asarida Xitoy madaniyatini tahlil qila turib, Uyg'onish davrini insoniyat sivilizatsiyasining barcha davrlari va mintaqalariga xos umumbashariy hodisa deb hisoblaydi. Uning fikricha, uyg'onish dastlab Xitoyda (VI-VIII asrlarda), so'ngra O'rta Sharqda O'rta Osiyo, Eron, Shimoli-g'arbiy Hindistonda (IXXII asrlarda), keyinroq esa, G'arbiy Yevropada hodisaga aylangan. Uyg'onish davri — bu, eng avvalo, ijtimoiy taraqqiyotda ishlab chiqarish munosabatlarning ham, ma'naviy hayotning ham yangi bosqichga o'tish davridir, yani eski ishlab chiqarish munosabatlari va ma'naviy hayotning yangisiga o'tishidir. IX-XII asrlar Movarounnahr va Xurosonda vujudga kelgan Somoniylar, Qoraxoniylar, G'aznaviylar. Saljuqiylar, Xorazmshohlar davlatlari, eng avvalo, iqtisodiy jihatdan yuksalishga erishdilar. So'ngra islom ma'naviyatiga asoslangan madaniy taraqqiyotni vujudga keltirdilar. Manaviyat asoslari hisoblangan e'tiqod yakdilligi, siyosiy boshqaruv asoslari, qonun ustuvorligi, axloqiy kamolot, aql-idrok takomili, ma'rifiy barkamollik va fan taraqqiyotining yuqori bosqichiga chiqa oldilar. Uyg'onish davri madaniyati tushunchasi, bizningcha, birinchidan, muayyan millat yoki xalqning ma'naviy mahdudlikdan ozod bo'lib borishi, milliy qobiqdan chiqib, dastlab hududiy, so'ngra umumjahon ma'naviyatiga ta'sir ko'rsata borishidir. Xulosa qilib aytganda, O'rta

Osiyo hududidagi uygʻonish Yevropaga taʼsir oʻtkazgandan keyingina renessans boshlangan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI:

1. <http://www.teatr.uz>.
2. <http://www.bilim.uz>
3. <http://www.ziyo.edu.uz>
4. U. Qoraboyev, G. Soatov "O'zbekiston madaniyati"
5. S. To'ychiyeva "Madaniyat va san'at sohasi faoliyatini tashkil etish va boshqarish".

ФИО автора: *G'aybullayev Ruslan Asliddinovich*

Buxoro Davlat universiteti talabasi

Название публикации: «MARKAZIY OSIYO MADANIYATI»

Annotatsiya: Ushbu maqolada Markaziy Osiyo madaniyati qanday vujudga kelganligi, tarixi, rivojlanishi haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Markaziy osiyo, avesto, ellinizm, antik madaniyat

Markaziy Osiyo madaniyati jahon madaniyati tarixida muhim o'rin tutadi. Uning o'rta asrlardagi madaniyatiga butun dunyo allaqachon munosib o'rin bergan. Hatto Baqtriya, Marg'iyona, Sug'd, Parfiya, Farg'ona, Xorazm, Choch xalqlarining qadimgi madaniyati ham jahon xalqlarini hayratga solmoqda. Markaziy Osiyo mintaqasining qadimgi madaniyatini o'rganish o'n yillar ilgari boshlangan bo'lsa tadqiqotchilarning bu madaniyatining o'ziga xosligi va boy mazmuni lol qoldirdi. Markaziy Osiyo madaniyati G'arb va Sharqning buyuk madaniyat elementlarni bir butunlikda uyg'unlashtirib o'ziga xos individuallik kasb etadiki, bu xususiyat keyingi taraqqiyot uchun ham negiz bo'lib qoladi. Markaziy Osiyo xalqlari madaniyatining vujudga kelishi sharoitlarini belgilashda dastavval jo'g'rofiy o'rni va tabiiy vositalarga e'tiborni qaratish kerak bo'ladi. Markaziy Osiyo mintaqasining tabiati turli millat bilan farq qiladi. Bu yerda serhosil vodiylar va vohalar, sersuv daryolar, qaqroq cho'llar, dashtu adirlar, Pomir va Tangritog'ning baland muzofatlari bilan yonma-yon joylashgan. Bunday xususiyat dehqonchilik, chorvador, tog'da yashovchi qabila va xalqlar xo'jalik tarzi va o'ziga xos madaniyatlarning shakllanishi uchun imkon yaratadi. «Qadimgi Sivilizatsiya» deb nomlangan risolada Markaziy Osiyo madaniyatining ikki xususiyati ko'rsatiladi: bir tomondan, turli madaniyatlarning o'zaro ta'sirida, ikkinchi tomondan, qadimgi sivilizatsiyalarning boshqa o'choqlari bilan yaqin aloqada rivojlanishi. Bu xususiyatlarini batafsil kuzatadigan bo'lsak Markaziy Osiyo madaniyatining shakllanish jarayolari yaqqol namoyon bo'ladi. Markaziy Osiyoning serhosil vodiysi, cho'l va dashti, tog'larida yashovchi aholining turmush sharoitidagi farqlar turi xo'jaliklarni ertaroq paydo bo'lishi o'ziga xos

madaniyatlar shakllanishiga olib keladi. Bu jarayon yaqin qo‘shnichilik munosabatlari asosida sodir bo‘lib, qabila va xalqlarning iqtisodiy va madaniy aloqalari taraqqiyotning ertaroq boshlanishiga imkon yaratdi. Eng qadimgi davrlardan dehqonchilik, chorvachilik va tog‘ ovchi qabilalari o‘rtasida munosabat ayriboshlash Markaziy Osiyo xalqlarining iqtisodiyotida katta ahamiyatga ega bo‘lib, keyingi davrlarda ham uzoq saqlanib keldi. Turmush tarzi va xo‘jalik faoliyatidagi farqlanish bilan birga mintaqa xalqlarining etnik va tillardagi yaqinlik juda ham uyg‘unlashib ketganligini qadimgi Xitoy va Yunon manbalarida ham qayd qilingan. Markaziy Osiyo xalqlarining kuchli iqtisodiy aloqalari, etnik va til birligi ularni bir-biridan ayricha yashashiga yo‘l qo‘ymadi. Natijada qadimgi Sharqning klassik madaniyati orasida Markaziy Osiyo qadimgi madaniyati ajralib, o‘ziga xos ko‘rinishda shakllanadi. Dastlab bu madaniyatga ikki xil madaniyat aralashib ketdi: ko‘chmanchilik va ibtidoiylik olami hamda sivilizatsiya olami. Markaziy Osiyoning o‘troq dehqonchilik va ko‘chmanchi xalqlarida ancha muncha farqlar bo‘lishiga qaramasdan ilgari yaqin munosabatlar o‘rnatilgan. Diniy e‘tiqodlar, urf-odatlar, folklorlar, axloqiy me‘yordagi umumiylik madaniy umumiylikni shakllanishiga olib kelgan. Shuning uchun bundan keyin Markaziy Osiyoning yahlit madaniyatini tashkil qiluvchi turli submadaniyatlar mavjudligi haqida to‘xtalish joizdir. Markaziy Osiyo madaniyatining o‘ziga xosligining ikkinchi jihati mintaqaning o‘ta qulay jo‘g‘rofiy o‘rnashganligi bilan bog‘liq. Mintaqa Mesopatomiya, Hindiston va Xitoy kabi uchta buyuk sharq sivilizatsiyasi bilan bevosita chegaradosh bo‘lib g‘arb sivilizatsiyasi beshinchi-Gretsiya va Rim bilan aloqada rivojlangan. Bunday aloqalarning muqarrarligi Markaziy Osiyo madaniyati vositachiligi missiyasini bajarishga sabab bo‘ldi, ya‘ni iqtisodiy sohalarda eng avvalo xalqaro savdoda va madaniy sohalarda ham Markaziy Osiyo, G‘arb va Sharq o‘rtasida bog‘lovchi ko‘prik vazifasini bajardi. Xususan Markaziy Osiyo hududi orqali buddizm butun dunyoga yoyildi, Hindiston va Xitoyga ellinistik ko‘rinishlari o‘tdi, sharqdan g‘arbgacha va g‘arbdan sharqqa madaniy boyliklar (bilim, dunyoviyg‘oya, kashfiyot, badiiy asarlar) ning almashib

turishida Markaziy Osiyo muhim vositachi bo'lib xizmat qildi. Markaziy Osiyo madaniyatining buyuk vositachilik missiyasi boshqa madaniy qadriyatlarini yangilash, o'zlashtirish, mahorati va qayta ishlash kabi jihatlarimiz bo'lmas edi. Bu madaniyat qadimdan yangi hodisalarni o'zlashtirish va moslashtirish mahoratiga ega bo'ldi. Garchi boshqa qadimgi sharq madaniyatlaridagi kabi Markaziy Osiyo madaniyatida ham an'analar keng o'rin egallasada, aytarli xarakter kasb etmaydi, ya'ni, uzluksiz madaniyat yangilanish va taraqqiyot jarayoniga to'siq bo'lmaydi. Shuningdek, an'analarning mustahkam hukmronligi tarixiy vaziyatga ham to'sqinlik qilganliklarini ta'kidlash kerak. Mintaqa orqali katta bosqinchilik yurishlar, xalqlarining ko'chishlari yuz bergan bo'lib, bu Markaziy Osiyo xalqlarining tarixi davomida bir necha bor madaniyatni sezilarli o'zgarishlar olib keldi.

Afsuski ko'pincha urushlar Markaziy Osiyo madaniyatining qadimgi taraqqiyot davrlarining behisob dalillarini yo'q qiladi. Arxeolog qazilma ma'lumotlar va yozma manbalar mil.avv. I ming-yillik boshlarida vujudga kelgan Markaziy Osiyoning ilk davlatlari Sug'd, Baqtriya va Xorazm madaniyati haqida biroz ma'lumotlar beradi. Mil. avv. VIII-VII asrlarga oid Afrofsiyob (Samarqand), Surxondaryo vohasidagi Qiziltepa, Qashqadaryo vohasidagi Uzunqir, Xorazmdagi Qizilqir kabi qadimgi shaharlarda o'tkazilgan tadqiqotlar murakkab ijtimoiy tuzilma va madaniyatning yuqori rivojlanganligini ko'rsatadi.

Qadimgi Markaziy Osiyo xalqlarining ma'naviy madaniyati haqidagi bilimlarning bebaho manbasi Avesto hisoblangan. Avesto so'zining mazmuni umumiy izohga ega emas, ko'pincha asosiy matn sifatida tarjima qilindi. Avesto dunyoning eng qadimgi dinlaridan bo'lgan zardo'shtiylik tarafdorlari uchun muqaddas kalima hisoblanib, payg'ambar Zardo'sht to'planganlarga undan va'z o'qigan. Uning hayoti davri mil.avv. IX-VI-VI asrlar atrofida deyiladi. Avesto va uning boshqa matnlarining to'planishi ko'p asrlar davomida amalga oshirilgan. Avestoning eng qadimgi matnlari mil.avv. II minginchi-yillarga taalluqli. Avestoning millodiy VII asrga tegishli bo'lgan to'plami juda turlicha mazmundagi 21 kitobidan iborat bo'lib, o'sha davrning barcha bilimlari jamlangan. Zardushtiylik an'alariga ko'ra

bu yodgorlik ezgulik va yorug'lik xudosi Axuramazdaning Zaratushtra vaxiysi hisoblanadi. Biroq unda qadimgi mifalogik tasavvurlar ham tasvirlanadi. Shuningdek, diniy yo'l-yo'riq payg'ambar davridan keyin Zardushtiylikning rivojlangan e'tiqod ramzi yuzaga keldi. Hozirgacha Avestoning ayrim qismigina, faqat 4 kitobi saqlanib qolgan.

Bundan tashqari «Avesto» majmuaga «Kichik Avesto» ham mansub, u Avesto tilida yozilgan bo'lib, ibodat kalimalari joylashgan. Ko'pchilik olimlar Zardo'sht yuksak axloqiy idealdagi va ishontiruvchi fikrlari bilan birinchi haq payg'ambar ekanligini ta'kidlaydilar.

Zardo'sht ta'limotiga muvofiq barcha quruqlikning o'zgarimas ibtidosi Arta bo'lib, «Avesto»da haqiqat, olov ruh deyiladi. Axuramazda tartibli saqlanuvchi osmon xudosi yorug'lik va ezgulik hisoblangan (oxura-xo'shayish, ega, mazda-idrokli, bilimdon). Axuramazdaning o'g'li-Atar (olov), uning vatani bulutlardek qurigan suvlar, uning makoni-hududsiz yog'du. Axuramazda 6 ta ruhniyordamchilarni yaratdi (amesh spenta): ezgu aql, yaxshi tartib, layoqatli qudrat, olijanob mo'minlik, sog'lomlik va boqiylik. Unga Axrimaning zulmat qo'shini – devlar, urushlar timsoli, ochlik, kasallik, adovat va boshqa yovuz kuchlar qarama-qarshi turadi. Olam va barcha insoniyat hayotining asosida ezgulik o'rtasidagi azaliy kurash yotadi.

Zardo'sht ta'limotining ulug'ligi shundaki, u har bir kishiga tanlash imkonini beradi. Har kim ham yovuzlikni yo'q etish va ezgulikni hukmron bo'lishida ishtirok etishi mumkin, bu ishda barcha bir xilda tengdir. Shu tariqa yerda ilgari bo'lmagan jannat – oltin asr tiklanadi. Unda sovuq ham, jazirama ham, qarilik ham, o'lim ham bo'lmaydi. Yovuzlik bilan kurashda har kishining asosiy quroli mehnat bo'lgan. Zardo'shtiylik axloqli kishidan kamtarin va halol meva eksa, u haqiqat tarqatadi. Ahmoniyalar imperiyasi va Markaziy Osiyo yerlari yunon-makedonlar tomonidan bosib olingan Markaziy Osiyo madaniyatida ellinizm elementlari kirib keldi.

Ellinistik jarayon salavkiylar

davlatidan mustaqil bo'lgan Parfiya va Yunon-Baqtriyada o'zining yuqori rivoji bilan ajralib turadi. Yunon-Baqtriya davlati yunonlar mahalliy sintezi qisqa vaqtda o'zining

ijobiy natijalarini berdi, sharharlar soni tez kunlarda o'sdi, dehqonchilik, chorvachilik, ayniqsa hunarmandchilik rivojlanib bordi. Markaziy Osiyo mintaqasi buyuk ipak yo'li bo'lib, o'sgan xalqaro savdoning markazi sifatida o'ta muhim o'rin egalladi. Tovar-pul munosabatlarini o'sishida Baqtriya shohlarining o'z pullarini zarb qilishi xalqaro savdoning rivojiga ijobiy ta'sir qilish bilan birga, yuksak badiiy darajasi bilan ham ajralib turadi.

Yunon-Baqtriya davridagi Oyxonum (Shimoliy Afg'oniston), Saksonaxur va Taxtisangin (Tojikiston), Dalvarzintepa, Yorqo'rg'on (O'zbekiston) kabi shaharlar qurildi. Yunon harbiy manzilgohlarining aholisi turmush tarzi va madaniyatlari aks ettiruvchi ellinistik uslublar Yunon-Baqtriya sharharlarida ochib o'rganildi.

Inshootlar tosh, xom va pishiq g'ishtdan tiklangan. Ustunlar korinf usulida ishlangan. Saroy va ibodat majmualari, gimnaziya, teatr binolari ochib tekshirilganda ustunlar attik bazalltar, yaproqlari, palmetallar, cheti naqshlangan cherepitsa-antifikslar singari unsirlarni qo'llanilishida aks etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1.<http://www.teatr.uz>.

2.<http://www.bilim.uz>

3.<http://www.ziyo.edu>. uz

4.U.Qoraboyev ,G'.Soatov "O'zbekiston madaniyati"

5.S.To'ychiyeva "Madaniyat va san'at sohasi faoliyatini tashkil etish va boshqarish".

**6. U.U. MANSUROV, A.SH. TO‘XTABAYEV O‘ZBEKISTONNING MADANIYATI
VA SAN‘ATI TARIXI.**

ФИО автора: *G'aybullayev Ruslan Asliddinovich*

Buxoro Davlat universiteti talabasi

Название публикации: «O'RTA ASRLAR DAVRI MADANIYATI»

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'rta asrlar davri madaniyatining shakllanishi haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: kushonlar, eftaliylar, turk xoqonligi

Kushonlar saltanati inqirozga uchragach, hayot sahnasida yangi bir sulolalar davlatchiligi-eftalitlar davlati paydo bo'ldi. Eftalitlar qadimgi Orolbo'yi ko'chmanchi massagetlar avlodlaridan bo'lib, o'z davrida o'ta jangariligi va hujumkorligi bilan ajralib turganlar. Shu sababli qisqa vaqt ichida sharqiy Turkistondan Kaspiy bo'ylarigacha bo'lgan katta hududlarni o'zlariga bo'ysundirganlar. Hatto, sosoniylardan bo'lgan podshoh Peruzni ham (459-484) mag'lubiyatga uchratib, eroniylarni o'lpon to'lashga majbur qilganlar. Eftalitlarning qisqa muddat ichida kuchli davlat barpo etishida, birinchidan, barcha qabila-urug'larning azaliy an'alariga qat'iy bo'ysunishi, ikkinchidan, umumqabila uchun qabul qilingan huquq va axloq me'yorlarini buzganlarga ko'riladigan jazoning qat'iy qilib qo'yilganligi, uchinchidan, ko'chmanchi va yarimko'chmanchi hayot kechiruvchi qabilalarning jangarilik xarakteri muhim rol o'ynagan. Eftalitlarda ko'p erlilik (poliandriya) an'anasi, ya'ni aka-ukalarning bir ayo'lni xotinlikka olishi hamda zodagonlarning ko'p xotin olish an'anasi, yuqori tabaqa vakilining 20 va undan ortiq do'stlarga ega bo'lishi va vafot etganda o'zining sevimli oti va do'stlari birgalikda dafn etilishi kabi an'analar qonun darajasida bo'lgan. Qabul qilingan huquq me'yorlari barcha uchun qat'iy qonun tusiga ega bo'lgan. Masalan, o'g'irlik uchun kim bo'lishidan qat'iyi nazar, eng avvalo, o'g'irlangan mol o'n baravar qilib undirib olingan, so'ngra o'lim jazosiga mahkum etilgan. 41 Eftalitlarning kuchli davlatga ega bo'la borishi ularning o'troqlashuviga olib kelgan, sun'iy sug'orish shoxobchalari kengayib, dehqonchilik madaniyati yuksala borgan. Qalin mudofaa devorlari bilan o'ralgan istehkomli qal'alar, qo'rg'onlar soni tezlik bilan ko'paygan. Bu davrda Amudaryo, Surxondaryo,

Qashqadaryo, Zarafshon va Chirchiq daryolari bo'ylarida dehqonchilik rivojlanadi. Mazkur daryolardan suv ichuvchi shaharlarda hunarmandchilik taraqqiy etadi. Ayniqsa, kulolchilik, chilangarlik, shisha ishlab chiqarish, bo'zchilik va sarrojlik, zargarlik va qurolsozlik yuksaladi. Chorvachilik va dehqonchilik rivojlanib, sun'iy sug'orish tizimlari qurilishi avj oladi. Eftalitlarda hokimiyatni boshqarish maxsus kengash zimmasida bo'lgan. Hokimiyat tepasida kengash ma'qullagan kishi turgan. U taxtni kengash tasdiqlagan qonun asosida boshqargan. Eftalitlar davrida Xorazm, So'g'diyona, Baqtriya va Shosh viloyatlarida mustahkam va hashamatli qo'rg'onlar vujudga kelgan. Savdo-sotiqning gurkirab rivojlanishi eftalitlar davlatchiligi iqtisodiyotining yanada rivojlanishiga olib keladi, harbiy qudratini yana oshiradi. Tashqi savdoga ipak, bo'yoq mahsulotlari, rangli shishalar, qimmatbaho tosh, arg'umoq otlar, matolar, qurol-yarog'lar chiqariladi. Albatta, mamlakatning iqtisodiy taraqqiyoti nafaqat mamlakatning madaniy hayotiga, balki unga chegaradosh bo'lgan boshqa davlatlar va mintaqalar bilan bo'ladigan madaniy aloqalariga ham samarali ta'sir ko'rsatadi. Eftalitlar mamlakat ichkarisidagi katta-kichik shaharlarda hashamatli binolar qurdiradi. Eftalitlar davri arxitekturasida ikki qavatli qilib qasrlar qurish odat tusiga kirgan. Qasrlar shaharning markazida, tuproq bilan baland qilib ko'tarilgan joyda (eng baland qismi yoki tuproq bilan sun'iy ravishda ko'tarilgan balandlik tepasiga) qurilgan. Masalan, hozirgi Buxoro viloyati hududida joylashgan qadimgi Varaxsha, Poykand shaharlari, Xorazmdagi Tuproqqal'a shahri, Qashqadaryo viloyatidagi qadimgi Zahoki Moron qasrlari ana shunday sun'iy tepalik ustiga qurilgan bo'lib, tashqi ko'rinishidan nihoyatda mahobatli bo'lib ko'ringan. Eftalitlar davri arxitekturasida, eng avvalo, ibodatxona yoki qasrning tashqi mahobatlilikiga va uning ichki bezaklariga alohida e'tibor berilgan. Ichki devorlar 42 rangli suratlar, naqshlar va haykallar bilan bezatilgan. Masalan, hozirgi Surxondaryo viloyati hududida joylashgan qadimgi Bolaliktepa shahrida qurilgan qasr devorlarida saqlanib qolgan devoriy suratlar o'zining nafaqat tabiiyligi, rangdorligi, balki maishiy hayotning bir bo'lagini badiiy tasvirlashi bilan ham ajralib turadi. Haykaltaroshlikda ko'proq terrakota va koroplastika haykaltaroshligidan foydalanilgan. Bu davr haykaltaroshligida hudud va unda yashovchi kishilarning kiyim-kechaklari,

taqinchoqlari va o'xshash tomonlari ko'zga tashlanib turgan. Ma'bud yoki ma'budalar haykallari (albatta yirik va ulkan haykallar yasalmagan) da uni yaratuvchi haykaltaroshning diniy dunyoqarashi o'z ifodasini topgan. Arxeologlarning ma'lumotlariga ko'ra, binolar bir necha qavat qilib qurilgan. Uy devorlari turli naqshlar va suratlar bilan bezatilgan. Ayniqsa, ibodatxonalarga katta e'tibor berilgan. Ularning ichki tomonini bezashda qimmatbaho toshlardan va oltindan foydalanganlar. Eftalitlar davrida Poykent shahri, Tuproqqal'a (hozirgi Xorazm hududida), qadimgi Chochdagi Oqtepa qal'asi, qadimgi Varaxsha qo'rg'onlari shaharsozlikning namunalari hisoblangan. Misol tariqasida Varaxsha qo'rg'onini olib qarajak, eftalitlar davrida me'morchilik san'ati qanchalik rivojlanganligining guvohi bo'lamiz. Varaxsha qo'rg'oni ulkan kvadrat shaklida mustahkam tepa ustiga qurilgan. Binoning devorlari ganch bilan suvalgan va devoriy suratlar bilan bezatilgan. Abu Bakr Muhammad ibn Ja'far an-Narshaxiy o'zining «Buxoro tarixi» asarida Varaxsha haqida shunday deb yozadi: «... Varaxsha ... katta qishloqlar jumlasidan bo'lib, Buxoro singari edi. U podshohlar turadigan joy bo'lib, mustahkam hisorga ega bo'lgan, chunki podshohlar (u hisorni) bir necha marta mustahkamlaganlar. Uning Buxoro shahrining devorlari singari devori ham bo'lgan. Bu qishloq Buxoro devorining ichkarisida joylashgan. Unda shunday bir obod qasr bo'lganki, go'zallikda uni namuna qilib ko'rsatar edilar». Eftalitlar davrida saroylar, ibodatxona va boy-badavlat kishilarning turar joylari ichki bezagida sujetli tasviriy san'at asarlari va turli xil naqshlardan foydalanish odatiy tusda bo'lgan.

Masalan, Bolaliktepa qasri devorlariga 43 tushirilgan ziyofat marosimi nihoyatda yorqin bo'yoqlar bilan chizilgan bo'lib, unda gilamchalar ustida juft-juft bo'lib tiz cho'kib o'tirgan erkak va ayollar tasvirlangan. Erkaklarning egnida uchburchak shaklida keng qaytarma yoqali va hoshiyali uzun kamzul, oyog'ida mahsi, belidagi ingichka kamarga qayirma uchli xanjar osilgan. Birida vaza, ikkinchisida tug'ro tutgan qo'llarining jimjilog'iga bittadan ikkita yirik ko'zli uzuk taqilgan. O'ng qo'lida qadah, so'lida ko'zgu tutgan ayollarning kiyim-kechaklari nihoyatda bashang. Ichki libos ustidan hoshiyali qaytarma yoqali hamda uqali uzun va keng guldor yopinchiq – qabo yelkaga tashlangan. Quloqlarida Buxoroning yakkadur ziragi, jimjiloqlarida esa

yoqut ko'zli uzuk taqilgan. Xullas, Bolaliktepa qasri devorlarida tasvirlangan ayollarning tashqi qiyofasi VI asrda eftalitlar hukmdori huzurida bo'lgan budda kohinini hayratga solgan saroy zodagoni ayollarini eslatadi. Kohinning ta'riflashicha, o'sha vaqtlarda eftalit malikalari juda qimmatbaho matodan tikilgan, orqa etagi uch quloch va undan ham uzunroq bo'lgan serbezak ko'ylak kiyar, uning etagini maxsus joriyalar ko'tarib yurganlar. Eftalitlar davrida diniy e'tiqodlar xilma-xilligi - zardushtiylik, Anaxita va Mitraga, buddaviylik, iudizm va nasroniylik mavjud bo'lgan. Buxoro vohasida esa ko'proq Siyovushga e'tiqod qilish rivojlangan. Narshaxiyning «Buxoro tarixi» asarida ko'rsatilishicha, «podshoh Afrosiyob o'z kuyovi Siyovushni o'ldiradi. «Buxoro aholisi Siyovushning o'ldirilishi haqida ajoyib ashulalar to'qiganlar, kuychilar bu qo'shiqlarni «Kini Siyovush» - «Siyovush jangi» deb ataydilar. Siyovushga e'tiqod qiluvchilar Navro'z kuni uning qabri atrofida katta bayram o'tkazganlar. Bu bayram «Navro'zi kishavarzon» – «Dehqonlar navro'zi deb atalgan. Buxoro otashparstlari Siyovush dafn etilgan joyni aziz tutganlar va unga atab har yili har bir erkak Navro'z kuni Quyosh chiqmasdan o'sha joyda bittadan xo'roz so'yadi. Buxoro aholisining Siyovushning o'ldirilishiga bag'ishlab aytgan marsiyalari bo'lib, u barcha viloyatlarida mashhur bo'lgan. Kuychilar unga moslab 44 kuy tuzganlar va qo'shiq qilib aytgan. Qo'shiqchilar uni «otashparastlar yig'isi deb ataganlar. Shuningdek, Eftalitlar davrida O'rta Osiyo va Sharqiy Turkistonda Monizm keng tarqala boshlaydi. Monizm tasviriy san'atni diniy marosimlarga olib kiradi. Tuproqqal'a (Xorazm), Varaxsha (Buxoro) va Panjikent (Tojikiston Respublikasi) dagi ibodatxonalar bezaklari bu fikrimizning dalili bo'la oladi. Masalan, Panjikentdagi motam marosimining suratda tasvirlanishi bunga misol bo'la oladi. Eftalitlar o'z urf-odatlari, ayniqsa, dafn marosimlariga ko'ra kuchli tabaqalanishga ega bo'lganlar. Oddiy eftalitlar murdasi tuproqqa qo'yilgan. Boy-badavlat kishilar vafot etganda esa, ularning jasadi maxsus tayyorlangan tosh dahmaga qo'yilgan. Urug' boshlig'i vafot etganda, juda katta tantana bilan dafn marosimi o'tkazilgan. Odatga ko'ra urug'ning eng boy-badavlat kishilari 20 va undan ham ko'proq sodiq do'stlarga ega bo'lgan. IV asrda yashagan tarixchi Ammian Marselinning yozishiga ko'ra, Xionit shahzodasi vafot etganda, uning murdasi kuydirilib, uning atrofiga sodiq do'stlarining

terrakota haykalchalari o'tkazib qo'yilgan. Xulosa qilib aytganda, efitlarning 100 yildan oshiqroq hukmronligi davri Markaziy Osiyodagi xalqlarning jipslashuvi, turli qabilalarning qo'shilishi, iqtisodiy va madaniy hayotning yanada rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etgan.

Xulosa qilib aytganda, asrlar davomida madaniyatning turli jabhada shakllanishi davlatchilik tizimi bilan bog'liq bo'lgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1.<http://www.bilim.uz>

2.<http://www.ziyo.edu.uz>

3.U.Qoraboyev ,G'.Soatov "O'zbekiston madaniyati"

4.S.To'ychiyeva "Madaniyat va san'at sohasi faoliyatini tashkil etish va boshqarish".

5. U.U. MANSUROV, A.SH. TO'XTABAYEV O'ZBEKISTONNING MADANIYATI VA SAN'ATI TARIXI.

ФИО авторов: *Adambayev Umidbek Xaitbayevich* – TVCHDPI o‘qituvchisi

Jalolova Dildora – TVCHDPI talabasi

Название публикации: «AHMAD YUGNAKIY ASARLARI VA UNDAGI MA’NAVIY ME’ROS»

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Ahmad Yugnakiy hayoti, ijodi va hozirgi hayotda tutgan o‘rni. "Hibat ul-haqoyiq" asari, asarning lingvistik manba sifatidagi o‘rni, asarda komil inson tarbiyasi, axloq va barcha yaxshi va yomon xislatlarning yoritilishi bayon etiladi.

Kalit so‘zlar: Ahmad Yugnakiy, "Haqiqatlar tuhfası, shayx, Dod Sipohsolorbek, Bertels, na't, choryorlar, Abdurazzoq Baxshi, adab muallifi, axloq, Qur'oni karim, Hadisi sharif, karvonsaroy, rabot, komil inson.

"Ahmad Yugnakiy 12-asr oxiri, Samarqand viloyati Yugnak qishlog‘ida tug‘ilgan va 13-asr 1-yarmigacha yashab ijod etgan shoir, mutafakkir. Tarjimai holi haqida deyarli ma’lumot yo‘q. «Hibat ul-haqoyiq» («Haqiqatlar tuhfası») asari bizgacha yetib kelgan. Uning oxirida Adib Ahmad ismi tilga olinadi. (1)

Kitobi adabdan iborat bo‘lib, nomi —«Hibat ul-haqoyiq». Kitob koshg‘ariy tilda she’riy yo‘l bilan yozilgan. «Qutadg‘u bilig»dan 1—2 asr keyin yaratilgan bu asar o‘zbek mumtoz adabiyotining noyob durdonasi hisoblanadi. Alisher Navoiy «Nasoyim ul-muhabbat» tazkirasida Yugnakiyni O‘rta Osiyoning mashhur shayxlari qatoriga qo‘yib, uning tug‘ma ko‘rligi xususida so‘zlaydi.[1]

Shoir «Hibat ul-haqoyiq»ni tugatib, uni hukmdori Dod Sipohsolorbekka taqdim etadi. Mashhur sharqshunos olim Bertels bu asar qadimiy o‘zbek adabiy tilidan mumtoz o‘zbek adabiy tiliga o‘tishda bir ko‘prik bo‘lganini aytadi. Asar tilida qadimiy turkiy so‘zlardan ko‘ra, arab va fors so‘zlarining ko‘p qo‘llangani shundan dalolat

beradi. Yugnakiy bu asari bilan o‘zbek adabiy tili va adabiyoti rivojiga katta hissa qo‘shgan.(2)

«Hibat ul-haqoyiq» 14 bob, 512 misradan iborat. Dostonning 1-bobi Allohga hamd, 2-bobi Muhammad (sav) na’ti va choryorlar ta’rifiga, 3-bobi Dod Sipohsolorbek madhiga bag‘ishlangan. 4-bobda kitobning yozilish sabablari bayon qilingan. Dastlabki 4 muqaddima bobdan so‘ng asosiy qismga o‘tiladi. 5-bob — ma’rifatning foydasiyu jaholatning zarari, 6-bob — til odobi, 7-bob — dunyoning o‘tkinchiligi, 8-bob — saxiylik va baxillik, 9 va 10-boblar turli masalalarga bag‘ishlangan bo‘lib, 11-bob — kitobning xotimasi (asarning 1480 yil Istanbulda Abdurazzoq Baxshi tomonidan ko‘chirilgan nusxasida 11 bob mavjud — 3 bob yo tushib qolgan, yo boshqalariga qo‘shilib ketgan). [3]

Yugnakiy o‘zini shoir emas, balki adab muallifi, deb hisoblagan. O‘ziga xos axloq kitobi bo‘lgan bu asarga Qur’oni karim va Hadisi sharif ma’nolari singdirilgan. U islom dini axloqini tashviq qilish, komil insonni tarbiyalab yetishtirish maqsadi bilan yozilgan.(4)

«Hibat ul-haqoyiq» ilk bor uyg‘ur yozuvida bitilgan. Hozircha ma’lum qo‘lyozmalardan 3 tasi (biri uyg‘ur yozuvi, ikkinchisi arab va uyg‘ur yozuvi, uchinchisi esa arab yozuvi bilan bitilgan) to‘liq, qolganlari parchalardan iborat.(4)

Hibat ul-haqoyiqning uchinchi bo‘limida:dunyoni o'zgarib turishi haqida fikr yuritiladi.

" Bu ochun rabot ul tushub ko'shguluk,
Rabot tushuklik tushar ko'shguluk
O'ng arkish uzadi qo'pup yo'l tutub
O'ng qo'pmish artisti necha ko'shguyluk." [2]

Bu baytda shunday g'oya ilgari suriladi, dunyo karvonsaroyga karvon esa insonga qiyoslanadi yani karvon rabotga kelib ko'nadi yana ketadi. Shunday ekan ko'ngildan molga bo'lgan suqlikni chiqar faqat kiyim bilan qorin to'qligini ko'zlagin. Dunyo boyliklariga uchib oxiratni unutma, yerdan oyog'i uzilgan insonlar oxiri yana yerga tushadi, shunday ekan kiyguliging yeguliging bo'lsa yetarli ortiqcha tilama ortiqchasi ziyon va ofatdir Rasul dunyoni ekinzor deb atadi. Ekinzordan pishgan yaxshilik

urug'ini ter deb aytadi. Yani faqat yaxshilik qil yaxshi insonlar bilan birga bo'l kabi g'oyalar jamlangan. (5)

Xulosa.

Ahmad Yugnakiyning ijodidan shuni anglash mumkin insonni faqat ezgulik, yaxshilik, samimiylik yaxshilik faqat yomon ustidan g'olib chiqishi, nafsga erk bermaslik kabi ulug' xislat ifodalanadi. Asarda shunday bayt keltirilgan: rasuli (payg'ambar) kim ilmi bo'lsa siz uni maqtang deb aytganlar. Haqiqatdan juda chiroyli so'zlar ilmi deganda faqat o'qigan inson emas hayot saboqlaridan xulosa chiqargan to'g'ri yo'ldan yuradigan va faqat yaxshilik qiladigan inson xislatlari yoritiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. <http://ziyonet.uz>
2. Boqijon Tóxliyev O'rta maxsus kasb-kunar ta'limi markazi, 1-kitob. 3-nashr - Tosh. Cho'lpon nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2012;
3. Alisher Navoiy "Nasoyim ul-muhabbat " 17j., T., 2001;
4. Abdurauf Fitrat, "Hibat ul-haqoyiq " (Tanlangan asarlar, 3j.li), 2j., T., 2000;
5. Mahmudov Q., Ahmad Yugnakiyning "Hibat ul-haqoyiq " asari haqida, T., 1972;
6. Адамбаев, У. Х. (2022). ИШОНЧ-ЭЪТИҚОДНИ ШАКЛЛАНТИРИШДА АРГУМЕНТЛАШНИНГ ЎРНИ. Academic Research in Educational Sciences, 3(1), 898-905.
8. Адамбаев, У. Х., & Джораев, Д. Ў. (2022). ЭКОЛОГИК МАДАНИЯТ ВА УНИ ШАКЛЛАНТИРИШ. Academic Research in Educational Sciences, 3(2), 125-134.
9. Adambayev, U. X., & Rahimberdiyev, S. U. (2022). NAVRO‘Z BAYRAMI VA UNING ETNOMADANIY AHAMIYATI. Academic Research in Educational Sciences, 3(2), 175-177.

10. Умидбек Хаитбаевич Адамбаев, (2022). Ишонч – эътиқодни шакллантиришда урф-одат ва анъаналарнинг таъсири, *SCIENTIFIC PROGRESS* (pp. 348-351).

11. Adambayev Umidbek Xaitbayevich, (2022). Ancient myths and legends. “International scientific research conference”. (20th February, 2022) – BELARUS, MINSK: “CESS”, 2022. Part 1 – 4 p.

12. Umidbek Adambayev. (2021). FAITH – THE CONCEPTION OF BELIEF AND STEPS TO DEVELOP IT / ACTUAL PROBLEMS OF MODERN SCIENCE, EDUCATION AND TRAINING. – pp. 96-100.

13. U. Adambaev. (2021). CONFIDENCE-NONVERBAL METHODS OF ARGUMENTATION IN THE FORMATION OF THE VERB /Экономика и социум. – С.18-21.

14. Umid Adambayev. (2021). MILLIY O’ZLIKNI ANGLASH MILLAT TARAQIYOTINING POYDEVORI / Scientific progress. – pp. 1858-1862.

ФИО авторов: NDPI Umumiy pedagogika psixologiya kafedrası o'qituvchisi

Oblakulov Anvar Erkinovich

NDPI Ingliz tili va adabiyoti amaliy kafedrası o'qituvchisi

Gapparova Mehribon To'lqinovna

Название публикации: «CHET TILLARINI O'RGANISH JARAYONIGA PSIXOLOGIK YONDASHUV»

Annotatsiya

Ushbu maqolada chet tilini ya'ni ingliz tilini o'rganishning turli usullari va uning ahamiyati haqida fikr yuritiladi hamda psixologik sular orqali tahlil qilinadi.

Tayanch tushunchalar: ingliz tili, motivatsiya, noodatij uslublar, tasavvur olami, psixologik tondashuv, ong.

Til bu madaniy hodisadir; shuning uchun har mamlakatning merosi uning tiliga bog'liq. Ma'lumki, bugungi ingliz tili xalqaro muloqot tili hisoblanadi, u hayotimizning har bir jabhasiga kirib borgan va siyosiy hamda iqtisodiy masalalarni hal etishni osonlashtiradi, desak adashmagan bo'lamiz. Biroq tilshunos sifatida o'ylashimcha, har bir mamlakat o'z tilini saqlab qolishga harakat qilishi kerak, chunki aynan til uni o'ziga xos qiladi va boshqa mamlakatlardan ajratib turadi. Biz ko'p tilli dunyoni saqlab qolishni istar edik, chunki har bir tilni o'rganishimiz bilan biz yangi bilimlarga ega bo'lamiz, Gyote shunday degan: «Inson nechta til bilsa, u shuncha marta odamdir». Boshqa tarafdin esa bugungi kunda dunyo aholisining katta qismi so'zlashadigan ingliz tilini bilishga yetarlicha baho bermaslik ham to'g'ri emas, chunki u iqtisodiyotning rivojlanishiga yordam beradi. Bu esa o'z navbatida millat, mamlakat va umuman jamiyat rivojlanishiga yordam ko'rsatadi. Inson, eng avvalo, muloqot qiluvchi zotdir, shu bois, fikrimcha millatlarning tilini unutmaslik zarur, biroq rivojlanishimiz va komil bo'lishimiz uchun bir-birimizni tushunish qobiliyatiga ega bo'lishimiz shart. Butun tarix davomida mamlakatlar ko'pgina masalalarni yechish uchun bir-biriga ehtiyoj sezgan va umumiy til ularning o'zaro muloqotini amalga oshirish imkonini bergan.

Tilning millat, davlat, jamiyat taraqqiyotidagi o'rnini juda muhim, o'ta zaruriy va dolzarb deb izohlagan bo'lar edim. Zero, bu tushunchalar o'zaro dialektik bog'liq va o'zaro aloqador tushunchalardir. Millat, davlat, jamiyat taraqqiy qilgan ekan, uning tili va tilshunosligi taraqqiy qilib boradi. Davlat, jamiyatdagi o'zgarishlar birinchi navbatda tilda, xususan, uning leksikasida – lug'at boyligida o'z aksini topadi. Modomiki, til ijtimoiy xarakterga ega ekan, ijtimoiy hayotdagi taraqqiyot tildagi taraqqiyotni belgilab beradi. Va o'z navbatida til va tilshunoslikning taraqqiyoti jamiyat, davlat taraqqiyotiga o'z ta'sirini ko'rsatadi... Buning isbotini bugungi kundagi dunyo manzarasidan topish mumkin – qaysi mamlakatda – jamiyatda tinchlik, farovonlik hukm surayotgan bo'lsa, shu yerda til va tilshunoslik taraqqiy qilyapti va buning aksi bo'lgan mamlakatlarda til va tilshunoslik rivoji haqida fikr yuritish amrimahol.

Qolaversa, til, avvalo, millatni millat qiluvchi vosita, u millatning ko'zguvidir. Zero, tilimizda bizning qiyofamiz, ma'naviyatimiz aks etadi, til millat vakilining ma'naviyatini namoyon qiladi. Mustaqillik davrining eng ulug' imkoniyat va ne'matlaridan biri bu o'zbek tilining o'z yerida obro', e'tibor topishi, Davlat tili maqomini olishidir. Bugungi kunda o'zbek tili milliy mafkuramizning tarkibiy qismlaridan va mustaqilligimizning bosh belgilaridan biri bo'lib qolmoqda.

Chet tilini o'rganish «yaxshi taassurot qoldiradigan» tarjimai holga ega bo'lish yoki sayohat qilishda qo'l keladigan vositadan ham jiddiyroq ahamiyatga ega. U sizni aqlliyoq, tez qarorga keluvchi insonga aylantiradi va hatto suhbat olib borish qobiliyatingizni oshiradi. Psixologik tadqiqotlar ham ikki va undan ortiq tilda so'zlashish afzalliklarini namoyon etmoqda. Ikki tilni biladigan odamning miyasi bir tilda so'zlashadigan odamnikidan boshqacha ishlaydi.

Shu o'rinda psixolingvistika tushunchasiga biroz to'xtalishni joiz bildim. Bu tilning grammatik konstruktsiyalarini yaratish uchun zarur bo'lgan bilim qobiliyatlari va jarayonlari bilan bog'liq. Shuningdek, u ushbu konstruktsiyalarni tinglovchi tomonidan idrok etilishi bilan bog'liq.

Psixologvistika til o'rganish jarayonida nihoyatga katta ahamiyatga ega. Nafaqat til balki, o'rganish joiz bo'lgan har qanday tushuncha avvalo aqliy va psixologik jarayonga bog'liq bo'ladi.

Xorijiy tillarni muvaffaqiyatli o'rganish keng qamrovli usullarni talab qiladi. Muloqotga kirishishning miqdori va sifati tilni tezroq o'rganishning asosiy sabablari hisoblanadi.

Xorijiy tillarni muvaffaqiyatli o'rganish yana o'rganganlarni qo'llash uchun imkoniyat bor-yo'qligiga ham bog'liqdir. O'rganuvchilarga shunday vazifalar berish kerakki, toki ular o'rgangan bilimlarini suhbat jarayonida amaga oshirish, qo'llashga majbur bo'lishsin. O'zaro muloqot qilish imkoniyatlari til ko'nikmalarining rivojlanishida muhim ahamiyatga ega. Ijtimoiy munosabat, ayniqsa o'rganuvchilar tilning ma'nosini amalda qo'llay olishsa, tilni o'rganish muvaffaqiyatli o'rganishga imkon yaratadi. O'rganuvchi tomonidan ushbu jarayon uchun ma'no va muzokaralar o'tkazish imkoniyati muvaffaqiyatli o'qitishning asosiy shartlari hisoblanadi.

ФИО автора: *Azizbek Qodir o'g'li Rahmatov*

Zahiriddin Muhammad Bobur nomidagi Andijon davlat universiteti Tarix fakultetining II bosqich talabasi

Название публикации: «YANGI O'ZBEKISTONNING MARKAZIY OSIYO MAMALAKATLARI BILAN QO'SHNICHILIK MUNOSABATLARINI YAXSHILASHDA TUTGAN O'RNI VA ROLI»

Annotatsiya

Ushbu maqolada Yangi O'zbekistonning taraqqiyoti va minataqa mamlakatlari bilan munosabatlari yangi bosqichga ko'tarilganligiga urg'u berilgan. Mamlakatimiz tashqi siyosatining bosh ustuvor yo'nalishi Markaziy Osiyo mintaqasidir. O'zbekistonning Markaziy Osiyodagi siyosati mintaqada tinchlik va barqarorlikni ta'minlashga, mintaqaviy xavfsizlikning muhim muammolarini hal etishga qaratilgan. O'zbekiston mintaqaviy savdo-iqtisodiy hamkorlikni mustahkamlash, mintaqaning transport va tranzit infratuzilmasini rivojlantirish, Markaziy Osiyo transcheгарaviy daryolarining suv-energetika resurslaridan oqilona va kompleks foydalanish hamda mintaqaning ekologik barqarorligini ta'minlash, qo'shni mamlakatlar bilan har tomonlama yaxshi qo'shnichilik munosabatlarini rivojlantirish kabi asosiy tamoyillarga tayangan holda tinchlik, taraqqiyot va farovonlik yo'lida barcha sheriklar bilan hamkorlikni amalga oshirish ko'zda tutilgan.

Kalit so'zlar: Markaziy Osiyo, tashqi siyosat, tashqi savdo, rivojlanish, taraqqiyot, farovonlik, xalqaro munosabatlar, xalqaro hamkorlik diplomatiya, import, eksport, diversifikatsiya, pragmatik siyosat.

Bugun yangi O'zbekiston tashqi siyosati va iqtisodiy faoliyatidagi o'zgarishlar mamlakatimiz bilan hamkorlik qilayotgan jahon, shu jumladan mintaqa mamlakatlari hayotida yangi sahifa ochmoqda. Avvalo, Markaziy Osiyo mamlakatlari qarashlari va intilishlarini bir nuqtada birlashtirish, xalqaro doiradagi jarayonlarda o'zaro bir birini qo'llab quvvatlash prinsipi mintaqa davlatlari tashqi siyosatining ustuvor vazifasiga aylandi.

Hozirda xalqaro hamjamiyat mustaqil O'zbekiston diplomatiyasining dastlabki qadamlari, Markaziy Osiyodagi mavqeyi, mintaqa xavfsizligini ta'minlashdagi o'rni alohida ekanini tan olmoqda. O'zbekiston tashqi siyosatining ma'naviy yo'nalishi, insonparvarlik, oshkoralik, qadr-qimmat, o'z imkoniyatlariga tayanish va insoniyatning yagona oilasida o'z taraqqiyot yo'liga ega bo'lish va har jihatdan mukammal davlat barpo etish asosiy vazifalardan sanaladi.

O'zbekiston 1991-yil mustaqillikka erishgandan so'ng dunyo hamjamiyatining to'laqonli a'zosi sifatida o'zining mustaqil tashqi siyosatini amalga oshira boshladi. O'tgan 30 yil mobaynida o'zbek diplomatiyasi katta yo'lga bosib o'tdi. Bugungi kunda O'zbekiston dunyoning 134 mamlakati bilan diplomatik aloqalarni o'rnatgan va xorijiy mamlakatlarda 35 ta elchixona, 17 ta bosh konsulxona va xalqaro tashkilotlar huzurida 3 ta doimiy vakolatxona faoliyat olib bormoqda¹³

Mustaqillikni mustahkamlash, mamlakatimizning xavfsizligi, barqarorligi va taraqqiyoti ko'p jihatdan xorijiy davlatlar bilan diplomatik aloqalarning yo'lga qo'yilishi bilan bog'liq. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, Vazirlar Mahkamasining bu boradagi qonun va qonun osti hujjatlari ham ishlab chiqilgan.

2017-yildan boshlab o'zbek diplomatiyasida sifat jihatdan butunlay yangi sahifa ochilib, respublikamizning xalqaro maydonda olib borayotgan faoliyati yangi bosqichga chiqdi, deb aytish mumkin. Buning asosiy sababi - mamlakatimiz Prezidenti Shavkat Mirziyoyev tomonidan olib borilayotgan dunyoga ochiqlik siyosati, birinchi navbatda mintaqadagi mamlakatlar ya'ni, Markaziy Osiyo mamlakatlari bilan hamkorlik yangi bosqichga olib chiqildi.

2012-yil sentabrda O'zbekiston Respublikasining "Tashqi siyosiy faoliyat konsepsiyasi"ni e'lon qildi. O'zbekiston Respublikasining Tashqi siyosiy konsepsiyasi - davlat tashqi siyosatining prinsiplari va strategik ustuvor yo'nalishlarini, xalqaro maydondagi maqsad va vazifalarini, istiqbolda O'zbekiston milliy

¹³Dunyo axborot agentligi/ https://dunyo.info/uz/site/inner?slug=o%E2%80%98zbekiston_-_markaziy_osiyoda_mintaqaviy_hamkorlikni_mustahkamlashning_asosiy_tashabbuskori-ydT

davlatchilik manfaatlarini ilgari surish mexanizmlarini belgilab beradigan qarashlar tizimidir¹⁴.

O'zbekiston Respublikasi tashqi siyosatining asosiy tamoyillari quyidagilardan iborat:

mafkuraviy qarashlardan qat'iy nazar hamkorlik uchun ochiqlik, umuminsoniy qadriyatlarga, tinchlik va xavfsizlikni saqlashga sodiqlik; davlatlarning suveren tengligi va chegaralari daxlsizligini hurmat qilish; boshqa davlatlarning ichki ishlariga aralashmaslik; nizolarni tinch yo'l bilan hal qilish; kuch ishlatmaslik va kuch bilan tahdid qilmaslik; ichki milliy qonunlar va huquqiy normaladan xalqaro huquqning umume'tirof etilgan qoidalari va normalarining ustuvorligi; davlatning, xalqning oliy manfaatlarini, farovonligi va xavfsizligini ta'minlash maqsadida ittifoqlar tuzish, hamdo'stliklarga kirish va ulardan ajralib chiqish; inson huquqlari va erkinliklarini hurmatlash; tajovuzkor harbiy bloklarga va uyushmalarga kirmaslik davlatlararo aloqalarda teng huquqlilik va o'zaro manfaatdorlik, bir davlat bilan yaqinlashish orqali boshqasidan uzoqlashmaslik kabilar ustuvor yo'nalishlar qilib belgilangan.¹⁵

Davlat Prezidentining Parlamentga har yili murojaat qilish amaliyoti dunyoning ko'plab mamlakatlarida mavjud. Unda yaqin kelajakda amalga oshirilishi kerak bo'lgan strategik maqsad va vazifalar belgilab beriladi. O'zbekiston tarixida birinchi marta respublikamiz Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 2017-yil dekabr oyida Oliy Majlisga murojaat qildi va tashqi siyosatning ustuvor yo'nalishi yaqin qo'shnilar bilan konstruktiv muloqot va kuchli tashqi siyosat olib borish ekanligini ta'kidladi.¹⁶

O'zbekiston tashqi siyosatining diqqat markazida Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi doirasidagi mamlakatlar bilan o'zaro teng manfaatli aloqalarni mustahkamlash bo'ldi.¹⁷ Iqtisodiy sohada, xalqaro moliyaviy institutlar bilan

¹⁴ O'zbekiston Respublikasining Tashqi siyosiy faoliyati konsepsiyasi// <https://lex.uz/docs/-39149?ONDATE=11.01.1997>

¹⁵ O'zbekiston tashqi siyosatining asosiy tamoyillari// <https://hozir.org/reja-ozbekiston-tashqi-siyosatining-asosiy-tamoyillari.html>

¹⁶ O'zb. Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoyevning// <https://uzlidep.uz/uz/news-of-uzbekistan/7998>

¹⁷ O'zbekistonning mintaqaviy tashkilotlar doirasida ko'ptomonlama hamkorligi MDH// <http://hozir.org/ozb-tarix-11-uzb-indd.html?page=137>

hamkorlik aloqalarining tobora kengayishi har qanday davlat iqtisodiy taraqqiyotining asosi hisoblanadi. O'zbekiston taqraqqiyotning yangi davrini boshlagan bugungi sharoitda xalqaro moliyaviy tashkilotlar bilan hamkorlik aloqalarini tobora chuqurlashtirish va yangi bosqichga ko'tarish tashabbusi bilan chiqmoqda. O'zbekiston rahbari Jahon banki, Xalqaro valuta fondi va boshqa nufuzli moliyaviy muassasalar bilan to'g'ridan-to'g'ri muloqotni va o'zaro manfaatli hamkorlikni yo'lga qo'yish chora-tadbirlarini ko'rmoqda.

Bugungi kunda O'zbekistonning tashqi siyosatining vazifalari quyidagilardan iborat:

-siyosiy, savdo-iqtisodiy, madaniy-gumanitar, ilmiy-texnikaviy va boshqa sohalarda xalqaro hamkorlikni izchillik bilan rivojlantirish;

-mamlakatimizda olib borilayotgan demokratik islohotlarni hamda jamiyatni va iqtisodiyotni modernizatsiya qilishning jadal jarayonlarini samarali amalga oshirish mumkin qadar qulay tashqi siyosiy shart sharoitlarni shakllantirish;

-Markaziy Osiyoda tinchlik va barqarorlikni saqlash hamda mustahkamlash, mintaqani xavfsizlik va barqaror taraqqiyot zonasiga aylantirish, Afg'onistonda tinchlik va barqarorlikka erishishga ko'maklashish;

-jahondagi yetakchi davlatlari va xalqaro tashkilotlar bilan strategik hamkorlik qilishning mutanosib, ko'p qirrali tizimini shakllantirish, mintaqada geosiyosiy muvozanatni saqlab turish, O'zbekistonning savdo, iqtisodiy, texnologik, transport va boshqa aloqalarini keng diversifikatsiya qilish;

-O'zbekistonning siyosiy va savdo-iqtisodiy sohadagi ishonchli, ma'suliyatli sherik sifatidagi xalqaro nufuzini mustahkamlash, mamlakatimizning tashqi dunyo uchun investitsion, sayyohlik, madaniy-tarixiy jozibadorligini kuchaytirish;

-mavjud yoki yuzaga kelayotgan muammolarni o'z vaqtida hal qilish uchun siyosiy diplomatik hamda xalqaro huquqiy mexanizmlardan, jumladan prevent diplomatiya chora tadbirlaridan foydalanish;

-milliy iqtisodiyotning ustuvor tarmoqlariga to'g'ridan-to'g'ri chet el investitsiyalari va ilg'or texnologiyalarini jalb etish jarayonlarini kuchaytirish uchun ikki tomonlama va ko'p tomonlama hamkorlik mexanizmlaridan foydalanish va ularni rivojlantirish;

-O'zbekistonning dunyoning yirik bozorlariga kafolatli olib chiqishini ta'minlaydigan ko'p muqobilli transport-kommunikatsiya yo'laklarining tizimini shakllantirish va rivojlantirish;

-xorijdagi O'zbekiston Respublikasi fuqarolarini va yuridik shaxslarning huquq va manfaatlarini har tomonlama himoyaga olinishini ta'minlash.¹⁸

2018-yil 22-iyun kuni BMT Bosh assambleyasi Prezident SHavkat Mirziyoyev tashabbusi bilan ishlab chiqilgan "Markaziy Osiyo mintaqasida tinchlik, barqarorlik va barqaror rivojlanishni ta'minlash maqsadida mintaqaviy va xalqaro hamkorlikni kuchaytirish"¹⁹ rezolyutsiyasini qabul qildi. Yevropa, Amerika, Osiyo va Afrikaning 55 mamlakati hujjatga hammualliflik qildi va rezolyutsiya BMTga a'zo barcha davlatlar tomonidan bir ovozdan qo'llab quvvatlandi.

Rezolyutsiya Markaziy Osiyo mamlakatlarining mintaqada tinchlik va barqaror rivojlanishni ta'minlashdagi, shuningdek mintaqaviy va xalqaro hamkorlikni mustahkamlashdagi muhim rolini e'tirof etadi. Hujjatda Bosh assambleya Markaziy Osiyo davlatlarining mintaqada barqarorlik va iqtisodiy hamkorlikni mustahkamlashga qaratilgan sa'y harakatlari va tashabbuslarini ma'qullagan.

Markaziy Osiyo davlatlari rahbarlarining doimiy maslahatlashuv uchrashuvlarini tashkil etish to'g'risidagi tashabbuslarini mamnuniyat bilan qayd etgan holda, rezolyutsiya mintaqaning dolzarb muammolarini birgalikda hal qilish uchun bunday maslahat maydonidan samarali foydalanishga chaqiradi. Shuningdek, konferensiyada yana bir muhim masala kun tartibiga qo'yildi. Savdo tranzit va bojxona jarayonlarini raqamlashtirish, bu borada qo'shma harakatlar strategiyasini qabul qilish zarurligini qayd etildi.

¹⁸ O'zbekiston respublikasi tashqi siyosatining maqsad va vazifalari// <https://arxiv.uz/ru/documents/slaydlar/siyosatshunoslik/o-zbekiston-respublikasi-tashqi-siyosatining-maqsad-va-vazifalari>

¹⁹ 2018-yil 22-iyun kuni BMT Bosh assambleyasi//<https://www.uwed.uz/ru/news/fulltext/1219>

Butun dunyoda oziq-ovqat xavfsizligi masalasi ham dolzarb masala bo'lib qolmoqda. Shu bois, Prezidentimiz BMTning Oziq-ovqat va qishloq xo'jaligi tashkiloti shafeligida mintaqa mamlakatlari qishloq xo'jaligi vazirlarining uchrashuvini o'tkazib, qo'shma dasturlar ishlab chiqarish taklifini ilgari surdi.

Markaziy Osiyo mintaqasida xavfsizlik va barqarorlikni mustahkamlash terrorizm ekstremizm, narkotrafik va transchegaraviy jinoyatchilikka qarshi kurashish chora-tadbirlariga ham to'xtalib o'tildi. Bundan tashqari, O'zbekiston rivojlanishining besh ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasining beshinchi yo'nalishi ochiq, konstruktiv va o'zaro manfaatli tashqi siyosat olib borishni, shu jumladan, O'zbekiston atrofida xavfsizlik, barqarorlik va yaxshi qo'shniçilik kamarini yaratishni ko'zda tutadi.

Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda, xulosa qilib, aytish mumkinki, O'zbekiston Respublikasi tashqi siyosatda o'z milliy manfaatlariga asoslangan holda ochiq, o'zaro manfaatli va konstruktiv tashqi siyosat olib bormoqda. Prezidentimiz ta'kidlaganidek: "Bizning bosh maqsadimiz - umumiy sa'y-harakatlarimiz bilan Markaziy Osiyoni barqaror, iqtisodiy rivojlangan va yuksak taraqqiy etgan mintaqaga aylantirishdan iborat". Yangi davrdan boshlab, mamlakat tashqi siyosatida ochiqlik siyosati amalga oshirila boshlandi. Xususan, O'zbekiston ichki va tashqi siyosatida mintaqa mamlakatlari bilan xavfsizlik va strategik sherikçilik, transchegaraviy aloqalarni rivojlantirish bo'yicha bir qator kelishuvlar amalga oshirildi. O'zbekiston mintaqa mamlakatlari bilan bir necha bor uchrashuvlar o'tkazildi va bundan ko'zlangan maqsad, mamlakat taraqqiyoti, balki butun mintaqani rivojlantirish borasida izchil sa'y-harakatlarni amalga oshirmoqda.

Mamlakatimiz rahbarining tashabbus va g'oyalari, oqilona tashqi siyosati tufayli bugungi kunda Markaziy Osiyo mintaqasida mutlaqo yangi, pragmatik siyosiy muhit vujudga keldi. Mamlakatimizda tabiiy mahsulotlarni eksport salohiyatini oshirish va bu borada xorijiy mamlakatlar bilan hamkorlik bitimlarini imzolash, tashqi investitsiyalarni mamlakatimizga olib kirish va bu borada keng ko'lamlı chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda.

Bu kabi oqilona tashqi siyosat O'zbekiston va Markaziy Osiyo mintaqasi mamlakatlari o'rtasida keyingi besh yil mobaynida hukumatimiz tomonidan olib borilayotgan yaqin va o'zaro manfaatli qo'shnichilik aloqalarini rivojlantirish borasidagi izchil tashqi siyosatining samarasi va mustaqil o'zbek diplomatiyasining katta yutug'idir.

ФИО автора: Sirdaryo viloyati yuridik texnikumi

o'quv-metodik bo'lim boshlig'i

Musayev Jasur Tairovich

Название публикации: «XXI ASR KIBERJINOYATLARI HAMDA MAMLAKATIMIZDA KRIMINALISTIKANING RIVOJALANISHI LOZIM BO'LGAN ASOSIY YO'NALISHLARI»

Annotatsiya: Maqolada kompyuterlashtirilgan tahliliy tizimlardan foydalangan holda jinoyatchilikka qarshi kurashish, taxlil qilish va ularning manbasini aniqlash uchun nanotexnologiyalardan, shuningdek, tergovchilar va ekspert kriminalistlar tobora ko'proq ishlashga majbur bo'lgan uyushgan jinoiy guruhlar va jamoalar a'zolari o'rtasidagi aloqa izlari batafsil ko'rib chiqiladi. Turli zamonaviy kompyuter texnologiyalaridan foydalanishga asosiy e'tibor qaratilmoqda. Turli xil zamonaviy manbalardan olingan kiberjinoyatlarning izlari va xususiyatlari bilan bog'liq muammolar tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: *sud-ekspertiza, trassologik izlar, jinoiy faoliyat, uyushgan jinoyatchilik, aloqa izlari, nanotexnologiyalar, elektron izlar, elektron raqamli hujjatlar, raqamli imzo.*

O'zbekiston kriminalistikasini so'nggi yillarda faol rivojlantirish va takomillashtirish davrini keldi. Kriminalistik ekspertizasi jinoyatchilikka qarshi kurashda yetakchi fan bo'lgan holda nafaqat ilmiy-texnikaviy taraqqiyota, balki mustaqillikning ilk davrlarida mamlakat tushib qolgan ijtimoiy regressda ham yutuqlarga erishdi. Jinoyat va jinoyat-protsessual qonunchiligidagi o'zgarishlar ham mamlakatdagi jinoyatchilik holatiga har doim ham ijobiy tasir ko'rsatmaydi.

Jinoyatchilikning keskin o'sishi, uning tez kasbiylashuvi, jinoyatchilarning jinoiy guruhlar va jamoalarga birlashishi, qotillik, terrorizm, qurol-yarog', portlovchi moddalar, giyohvandlik vositalari, kontrabanda va boshqalar kabi hujumlarning yangi turlarining paydo bo'lishi jinoyatlarning shakllanishiga turtki bo'ldi. Huquqni muhofaza qilish organlarining umumiy va O'zbekiston kriminalistikasi oldida, xususan, "jilovlanmagan" yangi jinoyatlarni jilovlaydigan usullar va uslublarni izlash uchun ijtimoiy buyurtma rolini o'ynadi.

Shuni ta'kidlash joizki, mahalliy kriminalistika rivojlanishining asosiy yo'llari, uning mohiyatiga eng mos keladigan narsa virtual haqiqatda ishlash bilan bog'liq bo'lgan yangi ma'lumotlar va nanotexnologiyalarni ishlab chiqishdir. Bularning paydo

bo'lishi va keng tarqalishi mamlakatimiz jamiyati hayotining ko'plab sohalarini kompyuterlashtirish, turli xil zamonaviy texnologiyalarni joriy etish, ulardan huquqni muhofaza qilish va noqonuniy faoliyatda foydalanish bilan bog'liq. Axborot jarayonlarini amalga oshirishning zamonaviy vositalari va usullari xabarlar, tasvirlar, matnlar va boshqalarni uzatish orqali haqiqatning o'ziga xos rasmini taqdim etadigan maxsus virtual haqiqatni yaratadi. Hayotning kompyuter tizimlari va telekommunikatsiyalar bilan to'yinganligi nafaqat jinoyatchilikni sezilarli darajada o'zgartiradi, balki unga qarshi kurashishning yangi imkoniyatlarini ham ochadi.

Kriminalistika fanining barcha tarkibiy qismlariga, birinchi navbatda, kriminalistik texnologiyalariga, xususan, "Trasologiya"ga ta'sir ko'rsatadi va allaqachon qisman ta'sir ko'rsatgan. Qo'llar, oyoqlar, transport vositalari, xakerlik asboblari va boshqalarning an'anaviy va etarlicha yaxshi o'rganilgan izlari bilan bir qatorda, ovozli va majoziy izlar so'nggi paytlarda keng tarqalgan va isbotlashda talabga ega.

Birinchi, ovozli aloqa vositalaridan, asosan, mobil aloqa vositalaridan foydalanishning tobora kengayib borishi, shuningdek, "Suhbatlarni nazorat qilish va yozib olish" kabi tergov harakatini joriy etilishi bilan bog'liq. Ikkinchi televizion kuzatuv tizimlari, jumladan samolyotlarda va hatto sun'iy Yer sun'iy yo'ldoshlarida ham keng qo'llanilishi tufayli keng tarqalmoqda.

Bunday tizimlar tomonidan ishlab chiqarilgan videoyozuvlar turli jinoyatlarni sodir etish (talonchilik va talonchilikdan tortib giyohvandlik o'simliklari plantatsiyalarini etishtirish) va qilmish izlarini yashirish lahzalarini tobora ko'proq aks ettirmoqda va shuning uchun muhim ahamiyatga ega. Ko'rinuvchanligi tufayli ortiqcha baholash qiyin bo'lgan dalil qiymati. Respublikamiz viloyatlarining barcha shahar-tumanlarida, turar-joylarda, banklarda, davlat va xususiy korxonalarda, savdo markazlarida o'rnatilgan televizion kuzatuv tizimlaridan foydalanish bo'yicha materiallarni aniqlash, olib qo'yish, foydalanishda ekspertizadan o'tkazishning texnik va taktik jihatlarni ko'rinadi. Ushbu masalalar ayniqsa bozorlar, stadionlar, er osti o'tish joylarida, yoqilg'i quyish shoxobchalarida va hokazolar juda dolzarbdir.

Bunday "majoziy" izlardan foydalanish bo'yicha shakllangan taktik va texnik tavsiyalar talonchilik, zo'rlash, terrorchilik harakatlari va izlarini tayyorlash, sodir etish va yashirish mumkin bo'lgan boshqa jinoyatlarni tergov qilish usullarida hisobga olinishi kerak. Kriminalistikada qo'llashning istiqbolli yo'nalishlaridan biri bu hozirgi kunda mamlakatimizda tez sur'atlar bilan kengayib borayotgan turli xil ma'lumotlar bazalarida qoldirilgan elektron izlarni uyali aloqa, kredit, diskont kartalari, magnit kod bilan jihozlangan sayohat hujjatlari, shaxsiy Internetga ulangan kompyuterlar, elektron mahsulot teglari, maxsus chiplar va boshqa shunga o'xshash qurilmalarning o'rganilishi va ulardan tergov harakatlarida foydalanish. So'nggi yillarda ommaviy hodisaga aylangan bunday izlarni aniqlash, dekodlash internet tarmog'ida sodir etilgan

turli xil jinoyatlarni, jumladan, kompyuter jinoyatlarini fosh etish va tergov qilishga xizmat qiladi.

Shuni aytish mumkinki hozirgi kunda mamlakatimizda amalga oshirilayotgan kiberjinoyatlarda internet imkoniyatlaridan foydalangan holda jinoiy hujumlarni amalga oshirish uchun kompyuter texnologiyalaridan foydalangan holda qoldirilgan elektron izlarning izlari ancha murakkabroq va ularni o'rganishda faqatgina dastlabki qadamlar qo'yilgan.

Kriminalistikada o'rganilish lozim bo'lgan jabxalardan yana biri hozirda mamlakatimizda rivojlanayotgan yo'nalish - bu haqiqiy elektron raqamli hujjatlarga, raqamli imzoga noqonuniy ta'sir qilish izlarini o'rganish, shuningdek, klaviatura qo'lyozmasini tahlil qilish.

Kriminalistik hid tahlili, ayniqsa, hozirda qo'llanilayotgan biologik hid detektorlarining ayrimlarini bartaraf etuvchi tobora sezgir va portativ elektron hid analizatorlari bilan rivojlanishda davom ettirish lozim. Bundan tashqari, hodisa sodir bo'lgan joyda dalolatnomaning issiqlik izlarini aniqlash imkonini beruvchi issiqlik tasvirlagichlarini O'zbekiston amaliyotida qo'llash va yanada takomillashtirish istiqbolli ko'rinadi.

Analitik asboblarning mamlakatimizda keng qo'llanilishi hamda takomillashtirilishi, ularning sezgirligining keskin oshishi va tahlil natijalarini monitor ekranlarida taqdim etish imkonini beruvchi kompyuter bloklari bilan jihozlanishi munosabati bilan moddalar va materiallarni kriminalistik tadqiq qilish uchun qiziqarli istiqbollarni ochib beradi, ayniqsa qalbaki oziq-ovqat, alkogolli mahsulotlar, bozorlarda ichimliklar, konyak va vino mahsulotlari, dori-darmonlar, tamaki mahsulotlari va boshqa kontrafakt mahsulotlarni aniqlab beradi.

Kriminalistik ahamiyatga ega bo'lgan izlar va ob'ektlarni aniqlash, tuzatish, olib tashlash va o'rganish uchun mo'ljallangan yangi texnik vositalardan foydalanish voqea joyini tekshirishda ushbu vositalardan foydalanishning optimal taktikasini ishlab chiqishni talab qiladi. Avvalo, biz raqamli kameralar, diktofonlar, videokameralarni nazarda tutamiz, bu bizga majoziy va ovozli kriminalistik ahamiyatga ega ma'lumotlarni to'g'ri qayd qilish imkonini beradi. Ular yangi tergov harakatlarini ishlab chiqarishda ham zarur bo'lib, ularning ro'yxati va turlari asta-sekin kengayib boradi. Shunday qilib, "Suhbatlarni kuzatish va yozish" nafaqat telefon xabarlarini, balki Internet orqali yangi axborot texnologiyalari tomonidan taqdim etiladigan xabarlarini ovozli va videochatlarni ham o'z ichiga oladi.

Hozirgi vaqtda zamonaviy axborot texnologiyalarini kriminalistikaga faol integratsiya qilmasdan turib tergov organlarining samarali ishlashi mumkin emas. Kompyuter texnologiyalaridan foydalanish jinoyatlarni ochish va tergov qilishda tergovchilar va tezkor xodimlarning axborot-tahliliy ishlarining sifati va

samaradorligini sezilarli darajada oshirishi mumkin. Misol tariqasida voqea joyidagi vaziyatni qayta tiklash va maxsus kompyuter dastiri yordamida voqea joyini modellashtirish va u erda sodir bo'lgan jinoiy hodisa dinamikasini takrorlash tizimini qayd etishimiz mumkin. U voqea joyini ko'zdan kechirish bayonnomasi yoki 3D skanerlash ma'lumotlari asosida qayta tiklash uchun mo'ljallangan bo'lib u voqea joyining batafsil rejasini tuzadi, shuningdek, voqeani kompyuter filmi shaklida qayta tiklaydi. Tergov faoliyatini yanada kompyuterlashtirish kun tartibiga tergovchi ishini kompyuterda rejalashtirish va dasturlash, versiyalarni ko'rsatish va tekshirish, tergov harakatlarini amalga oshirish algoritmlarini ishlab chiqish, eng keng tarqalgan jinoyatlarni tergov qilishning kompyuterlashtirilgan usullarini ishlab chiqish masalalarini hal etadi.

So'nggi paytlarda kriminalistik texnologiyalarining "Shaxsni tashqi ko'rinishi bo'yicha aniqlash" va "kriminalistik ekspertizasi" kabi eng qadimgi bo'limlari rivojlanish uchun yangi turtki oldi. Bular kompyuterlashtirilgan bir nechta yangi yozuvlar bilan to'ldirildi, ularning ro'yxati biometrik texnologiyalardan foydalanish tufayli ko'z, ovoz xususiyatlari, nutq, yuz ifodalari, genomik portretlar, tananing rentgenogrammasi va boshqalar.

Ushbu zamonaviy ro'yxatga olish texnologiyalari nafaqat jinoyatchilarni tashqi va ichki (somatik) shaxsiy xususiyatlarning keng doirasi bo'yicha hisobga olish, balki jamoat joylarida (aeroportlarda, temir yo'l stantsiyalarida, metro stantsiyalarida) o'rnatilgan nazorat va xavfsizlik tizimlarini kuzatishda foydalanishga imkon beradi. Bu avvalroq ro'yxatga olingan va inson oqimidagi boshqa shubhali shaxslarni o'z vaqtida aniqlash, terrorchilik harakatlari va boshqa og'ir jinoyatlarga chek qo'yish imkonini beradi.

Kriminalistika texnikasi va taktikasini ishlab chiqishning belgilangan istiqbolli yo'nalishlari muqarrar ravishda an'anaviy va kompyuter vositalaridan faol foydalangan holda sodir etilgan yangi jinoyatlar bo'yicha kriminalistika metodologiyasini yanada rivojlantirishga olib keladi.

Xulosa: Yuqoridagilardan kelib chiqib, shunday xulosaga kelish mumkinki, jinoyatlarni ochish va tergov qilish jarayonida qo'llaniladigan maxsus kriminalistik bilimlar tizimida yangi axborot va nanotexnologiyalar hamda ularni amaliy qo'llash ko'nikmalari markaziy o'rinni egallashi kerak.

Ilmiy-texnik taraqqiyotning so'nggi yutuqlaridan foydalangan holda sodir etilgan jinoyatlarni tergov qilishning yangi usullarini ishlab chiqish Internetning virtual haqiqatida uning kanallaridan foydalangan holda sodir etilgan jinoiy hujumlarga, shuningdek, banklar va boshqa moliya institutlarining ishiga xalaqit berish, mijozlarning hisob raqamlaridagi pul mablag'larini o'g'irlash va boshqa noqonuniy

maqsadlarda ularning yopiq fayllariga kirib borish kabi jinoyatlarning kech ochilishi xakkerlarda tergovdan yashirinishga sharoit yaratish bilan bir qatorda jazolanmasligiga ishonch hosil qiladi. Bunday jinoyatlarni aniqlash va ochish uchun yuksak texnologiyalar sohasida sodir etilgan jinoyatlarni tergov qilish usullarini chuqurlashtirish va bu boradagi chora-tadbirlarni davom ettirish zarur.

Xulosa qilib shuni yana bir bor ta'kidlash kerakki, tanish voqelik chegaralarini toraytirish orqali virtual haqiqat chegaralarini kengaytirish ijobiy qaytarilmas jarayondir XXI asr kriminalistikasining kelajagini amaliyotda nanotexnologiyalar yordamida jinoyatchilikka qarshi kurashda keng foydalanilishida ko'rish kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Овчинский А.С., Чеботарева С.О. “Матрица преступности”.-М., 2006.- С 15-16.
2. Ищенко Е. П. “Перспективные криминалистические средства и методы выявления и предупреждения преступлений // Выявления и предупреждения преступлений криминалистическими средствами и методами”: материалы конференции. – М.,2004. - С 6-10.
3. Ищенко Е. П. “О некоторых подходах к выявлению и расследованию преступлений, совершаемых в виртуальном пространстве // Использование современных информационных технологий в правоохранительной деятельности и региональные проблемы информационной безопасности”: сборник материалов научно-практической конференции. Вып. VII. – Калининград, 2006. – С. 214-226.
4. Полоткин Д.М., Ищенко Е. П. Новейшие методы исследования вещественных доказательств в криминалистике: научно-практическое пособие. – Рязань, 2005.

ФИО автора: *To'xtanazarova Sayyora*

Namangan viloyati To'raqo'rg'on tumani

47-DMTT tarbiyachisi

Название публикации: «NAVRO'Z SAYLIDA BOLAJONLAR QUVONCHI»

Annotatsiya: Maskur maqola maktabgacha ta'lim tarbiyalanuvchi bolajonlar uchun bo'lib o'tkaziladigan navro'zi olam bayrami uchun qisqacha spektakl va o'yinlarni uyushtirib bolalarni sog'lom fikrlashi uchun imkoniyatlar yaratish bunda asosan bolalar bilan ishlash va bundan tashqari uylarida ham bu o'yinlardan foydalanish va bunda ota onalari yordam berishlari haqida yoritilgan.

Kalit so'zlar: Navro'z, fors-tojik va turkiy, Bahor va yangi ayyom, Onaqutining saxovati, Burgut qal'a, Jomboq qal'a va Niso qo'rg'onlari, Ot o'yin, chillak, qo'g'irchoq, tosho'yin, lapar aytish va hokazolar shular jumlasidandir. Bolalar, o'smirlar, o'spirinlar, bo'y qizlar sumalak pishirish, Jamiyat, mustaqillik, taraqqiyot, istiqlol, Ta'lim-tarbiya.

Navro'z (Navruz) bayrami fors-tojik va turkiy xalqlarning qadimiy bayramlaridan biridir. Bu bayram 21-mart kuni nishonlanib, aynan kun va tun teng bo'lgan paytga mos keladi. Tarixiy manbalarda keltirilishicha va olimlarimiz fikriga ko'ra, Navro'zning shakllanish davri – eng qadimgi zamonlardan „zardushtiylik“ning paydo bo'lishigacha davom etgan asrlarni o'z ichiga olgan ekan. Navro'z so'zi fors-tojik tilidan olingan bo'lib „Yangi kun“ degan ma'noni bildiradi. Qadim-qadimdan Navro'z xolis niyatli kishilarning sevimli ayyomi bo'lib kelgan. O'sha kunlarda hatto urush-janjallar ham to'xtalgan, gina-qudratlar kechirib yuborilgan. Shohlar el ichidan eng munosib kishilarni taqdirlashgan, ayrim mahbuslarning gunohidan o'tishgan. Bahor va yangi ayyom har bir yurakdan muhim joy olgan quvonchli damlarda ko'pchilikning „Navro'z qayerda va qachon paydo bo'lgan ekan?“ — degan savoliga „Saodat“ jurnalida e'lon qilingan „Onaqutining saxovati“ maqolasida bunga asosli javob berilgan. Unda jumladan: „Dunyoga ilk alifboni bergan buyuk allomalarning vatani bo'lgan, dunyoviy fanlarga asos solgan Xorazm yurti qadimda, hatto eramizdan avvalgi minginchi yillarda Xvayrazam deb atalgan. Keyingi yillarda olib borilgan arxeologik va etnografik izlanishlar Navro'z bayrami ilk bor xuddi shu zaminda Niso (ya'ni, ayol shahri poytaxti bo'lmish Parfiyona) grek va Ovrupa faylasuflari asarlarida Parfiyada nishonlanganini ashyoviy topilmalar tasdiqladi. Bunga Burgut qal'a, Jomboq qal'a va Niso qo'rg'onlarida bunyod qilingan va shu kunlargacha saqlanib qolgan „olov uy“lari yaqqol misol bo'la oladi. Burgut qal'a markazida moviy gumbazli maqbara bo'lgan. Maqbara mehrobida Onaqutining ko'tarilgan qo'lida Zumrad tosh bo'lgan. Bahorgi teng kunlikda-shamsiy hisob bilan hamal oyining birinchi kuni, hozirgi taqvimimiz bo'yicha 22-martda maqbara gumbazidagi tuynukdan quyosh nuri Onaquti qo'lidagi Zumrad toshiga tushib, sumalak pishirish uchun tayyor turgan qozonning o'txonasiga o't yoqqan“, deyilgan. Firdavsiyning „Shohnoma“sida yangi yil bayrami shoh Jamshid nomi bilan

bogʻlanadi. Jumladan, Jamshid yurtga yaxshilik qilish maqsadida odamlarga kasb oʻrgatadi, temir eritib qurol yasatadi, ip yigirtirib kiyim toʻqitadi, imoratlar barpo qiladi, tabiblik sirlarini ochadi, kema yasaydi, bogʻ bunyod qiladi. Nihoyat, „ishlari gurkirab berganda meva“ bir kuni taxt yasatib, unda osmonga koʻtariladi. Ushbu afsonaga koʻra xuddi shu kuni Navroʻz nishonlangan. Alisher Navoiy „Tarixi mulki ajam“ („Ajam shohlari tarixi“) asarida Jamshidning buyuk kashfiyotlari soʻngida ulugʻ Navroʻz ixtiro qilinganligini bayon qiladi. Navoiy yozishicha: „Jamshid „Chihil minor“ nomli odamzod koʻrmagan va aql bovar qilmaydigan baland bino qurib... „bu imorat tugandi, olam salomin va ashrov va ahbarin yigʻib, anda azim jashn qildi. Ul vaqtim, quyosh nuqta eʼtiqodli rabiygʻa taqvil qilib erdi ul binoda taxt ustiga oʻltirib, adolat sayt va sadosin olamgʻa muntashir qildi va ul kunining otin navroʻz qoʻydi“. Darhaqiqat, Navroʻzning qachon va qanday vujudga kelganligini aniq koʻrsatish qiyin boʻlsa-da, shuni aytish mumkinki, bu bayram dono kishilar tomonidan kashf qilingan. Chunki Navroʻzning dunyoga kelishi chuqur ilmiy asoslangan koinot va tabiat qonuniyatlari, yaʼni Quyoshning hamal burjiga kirishi, tun va kunning tenglashuvi, kunduzning uzaya boshlashi, tabiatda jonlanishning boshlanishi bilan bogʻliq boʻlgan. Bu esa (har qanday jamiyatda) yil boshi qachon kelishidan qatʼi nazar navroʻzni uygʻonish bayrami sifatida nishonlash uchun asos boʻlgan. Zero, X asr Buxorolik olimi Narshaxiy, dexqonlarning navroʻzda aytiladigan Siyovush nomi bilan bogʻliq qoʻshiqlari xaqida gapirib, „Bu gaplar boʻlib oʻtganiga hozir uch ming yildan koʻproq vaqt oʻtdi“, - deb yozadi. Bahor va mehnat bayramining paydo boʻlishi haqidagi tarixiy maʼlumotlar davrlar oʻtishi bilan turli oʻzgarishlarga uchrab, shu kunlargacha yetib kelgan. Ana shunday afsonalarning aksariyati Navroʻzi olamning vujudga kelishini afsonaviy Jamshid bilan bogʻlaydi. Navroʻz haqidagi qadimgi afsonalarda esa bu umumxalq bayramining paydo boʻlishi ajdodlarimizning bahor fasli va koʻklamgi dala ishlarining boshlanishiga aloqador udumlariga bogʻlanadi. Navroʻz 21 martdan 22 martga oʻtar kechasi „Qozon toʻla“ udumi bilan boshlanadi. Shu oqshomda kechasi bilan koʻpchilik boʻlib sumalak va xalim ham pishirilgan. Bu taomlar qozoni ertasiga ochilgan. Navroʻz „qozon toʻladigan“, yaʼni qut baraka tantana qiladigan xalq bayramidir. Navroʻzda qozon-qozon sumalaklar qaynashi – toʻkin – sochinlik, dalalar serxosilligi, mevaga toʻla bogʻlar saxovatidan dalolat beradi. Hozir Oʻzbekistonda ham Navroʻz umumxalq bayramlaridan biri sifatida nishonlanadi, 21 mart dam olish kuni deb eʼlon qilingan. Har yili shu kuni respublikaning barcha viloyatlaridagi xiyobon va maydonlarda bayram sayillari tashkil qilinadi, konsertlar beriladi. Bir necha kun mobaynida mahallalarda Navroʻzga bagʻishlangan tadbirlar oʻtkaziladi, sumalak, halim va boshqa tansiq taomlar pishiriladi. Navroʻz kunlari hokimliklar, mahallalarning faollari, xayr-ehson tashkilotlari – mehribonlik uylari bolalari, urush va mehnat faxriylari, yolgʻiz keksalar huzuriga tashrif buyurib, ularni qutlab, sovgʻa-salomlar ulashadi Oʻzbekistonda navroʻz 21-mart kuni nishonlanadi va dam olish kuni hisoblanadi. Navroʻz — yashnash, yasharish bayrami, tabiatning uygʻonishi bilan bogʻliq yangi kunning boshlanishidir. 21-mart kecha va kunduz tenglashgan kun — Yangi yil, yani Navroʻz bayrami sifatida Sharq xalqlaritomonidan keng nishonlanadi. U dehqon uchun ekin-tikin ishlarining boshlanish pallasi hisoblanadi.

Ota-bobolarimiz, buvi-momolarimiz bu bayramni nishonlab, turli-tuman, rang-barang udum va marosimlar o'tkazishgan. Qadimda ajdodlarimiz Navro'z kunlari qishki manzillari — qishloqlardan yozgi mehnat va hordiq maskanlari -yozloqlarga ko'chib o'tishgan. Dalalarda bahorgi ekin-tikin ishlari boshlanib ketgan. Dehqonlar erga qo'sh solishgan. Jamoa-jamoa bo'lib, hasharlar uyushtirishgan. O'tgan ajdodlar ruhi yod qilingan. Ommaviy ravishda me'vali, manzarali daraxtlar o'tqazilgan. Dalalarda, yozloqlarda Navro'z — yangi yil, yangi hayot qaynagan. Ajdodlarimiz Navro'z bayramiga atab maxsus kiyimlar tikishgan va ularni kiyib, bayram qilishgan. Navro'z taomlari ham o'ziga xos bo'lgan. Ular orasida, ayniqsa, sumalak, halim tayerlash ananaviy tusga kirgan. Bu bayramda bolalarning ishtiroki juda faol bo'lgan. Ular Navro'z bayramida turli ommaviy bayram o'yinlari o'ynaganlar. Ot o'yin, chillak, qo'g'irchoq, tosho'yin, lapar aytish va hokazolar shular jumlasidandir. Bolalar, o'smirlar, o'spirinlar, bo'y qizlar sumalak pishirish marosimida faol ishtirok etish uchun ancha ilgariroq tayyorgarlik ko'rishgan.

Sharq xalqlarining mushtarak ijodi. - Navro'z qadim zamonlardan bizgacha yetib kelgan muxtasham qadriyatlarimizdan biri, baynalminal bayramdir. Uning tarkibiga, qadimgi ota-bobolarimizning mifologik tassavurlaridan tortib bugungi zamondoshlarimizning qarashlarigacha bo'lgan ma'naviyat olami singib ketgan bo'lib, u insoniyat madaniy taraqqiyotining qar bir yutuqidan doimo kuch va quvvat olib turadi. Sharq xalqlarining eng xayotbaxsh va qadimiy bayrami Navro'zning qachon paydo bo'lgani xususida turli muloxazalar bildirilgan. Atoqli olim Xodi Zarif Navro'zi olamning yoshini kamida uch ming yil, xatto undan ham kattaroqdir deb xisoblaganida to'la xaqli edi. Zero, X asr Buxorolik olimi Narshaxiy, dehqonlarning navro'zda aytiladigan Siyovush nomi bilan bog'liq qo'shiqlari xaqida gapirib, "Bu gaplar bo'lib o'tganiga hozir uch ming yildan ko'proq vaqt o'tdi", - deb yozadi. Bahor va mehnat bayramining paydo bo'lishi haqidagi tarixiy ma'lumotlar davrlar o'tishi bilan turli o'zgarishlarga uchrab, shu kunlargacha yetib kelgan. Ana shunday afsonalarning aksariyati Navro'zi olamning vujudga kelishini afsonaviy Jamshid bilan bog'laydi. Navro'z xaqidagi qadimgi turk afsonalarida esa bu umumxalq bayramining paydo bo'lishi ajdodlarimizning baxor fasli va ko'klamgi dala ishlarining boshlanishiga aloqador udumlariga bog'lanadi. Navro'z 21 martdan 22 martga o'tar kechasi "Qozon to'la" udumi bilan boshlanadi. Shu oqshomda kechasi bilan ko'pchilik bo'lib sumalak va xalim ham pishirilgan. Bu taomlar qozoni ertasiga ochilgan. Navro'z "qozon to'ladigan", ya'ni qut baraka tantana qiladigan xalq bayramidir. Navro'zda qozon-qozon sumalaklar qaynashi - to'kin - sochinlik, dalalar serxosilligi, mevaga to'la bog'lar saxovatidan dalolat beradi. Ulus kuni, ya'ni navro'zga bag'ishlangan qozoq xalq qo'shiqlaridan birida: Ulus kuni qozon to'lsa, Yil bo'yi sut mo'l bo'lar, Ulug'lardan olqish olsang, U yil o'ljang mo'l bo'lar! Navro'z bayrami, sumalak tantanasi, boychechak, lola sayli bilan bog'liq folklor materiallari - xalq qo'shiqlari, e'tiqodlari, bolalar o'yinlari, afsona va rivoyatlari, marosim va udumlarini to'plab, alohida majmua hoida nashr ettirish navro'zning qadimiy udumlarini saqlab qolishda katta amaliy ahamiyatga ega bo'ladi. Xalqimiz orasida navro'z bilan bog'liq qadimiy qo'shiqlarni, e'tiqod va udumlarni biladigan zukko odamlar ko'p. Eng kichik yoshdagi kitobxonlar uchun bayram ssenariysi

Qadrli mehmonlar, aziz do`stlar sizlarga qorli tog`lar, qir-adirlar, keng dala va bog`lardan salom keltirdim...

Bolalar - Rahmat senga Gulbahor!

Gulbahor - Aziz do`stlar, hozir dugonam Navro`zoy ham keladi, qani uni kutib oling. (qarsak chalinadi) Sho`x kuy yangraydi. Sahnaga aravachada boshida gulchanbar bilan, qo`lida dasta gul bilan, atrofida o`yinchoq qushlar, xashorat va xayvonlar bilan Navro`zoy kirib keladi. Ishtirok etuvchilan uni aravachadan tantana bilan tushiradilar.

Navro`zoy - Salom aziz bolalar!

Salom gul-lolalar!

Salom qadrdonlarim!

Bolalar - Salom Navro`zoy!

Salom qadirjonimiz!

Navro`zoy - Salom ko`m-ko`k bahorim, Soylari sho`x oqarim. Xay-xay go`zal jamoling, Gurkiraydi kamoling...

Gulbahor - qanday go`zal bahor chog`im, Tabiat ham o`zgach Keng Vatan, chaman boqing, Yashnataman kuzgacha!

Qush kelibsiz navbahorim, Bu diyorga marhabo.

Bolalar - Sarpo kiydi bog` dalam, Kirda yoqut piyolam, Oftob shu'lasini alvon, Kamalak ko`kda narvon.

Navro`zoy- Rahmat bolalar ajoyib qo`shiq aytdingiz. Go`zal diyorumiz gullarga boy. Ha aytganday, men bilan birga Boychechak, Chuchmomaxon, Lolaxon ham kelishayotgan edi.

Gubahor- Bolalar ularni qo`shiq bilan kutib olaylik. (Boychechak qo`shig`i ijro etiladi so`ng sahnaga gullar kirib kelishadi)

Binafsha - Salom do`stlar!

Bolalar - Salom Binafsha Gulbahor - Bolalar yana qanday gullarni bilasizlar? Bolalar - Lola, Nastar, atirgul, gulsafsar, gulbeor va boshqalar.

Navro`zoy - Balli bolalar, ko`p gullarni bilar ekansizlar.

Navro`zoy- Bolalar bir topishmoq aytaman kim topadi? Oqib keldi jildirab, Oyna kabi yarqirab.

Bolalar - Navro`zoy, bu topishmoqqa bir she'r orqali javob beramiz. Bog`larda o`ynab oqar, Ko`zgu kabi obi-hayot...

Navro`z umumxalq bayrami bo`lgani uchun uni bolalarsiz tasavvur qilib bo`lmaydi.
Navro`z, bu nima o`zi?

Navro`z ayyomining tarbiyaviy ahamiyati juda kattadir - bu kun odamlar bir -birlarini muborakbot etadilar.

Yoshlar ota - onalarini, qariyalarni, bemorlarni yo`qlaydilar.

- Bir-biri bilan arazlashib qolgan qo`ni - qo`shnilar yarashadilar.

- Odamlar bir-birlariga yaxshilik qilishga shirinsuxanlik bilan muomala qilishga oshiqadilar.

Ko`ryapsizki, Navro`zning ma'naviy jihatlari juda chuqur ildiz otgan. O`rta Osiyo xalqlari, shu jumladan o`zbeklar qadim zamonlardan buyon Navro`z kunini yangi yilning boshlanishi deb quvonch bilan qarshi olib kelganliklarini, u faqat o`yin - kulgi bayrami emas, balki mehnat yilining boshlanishi ekanini, bahorgi kecha - kunduz tengligi 21 martga to`g`ri kelishini ham bilib oladilar. Navro`z - xalqimizning sevimli bayrami. Navro`z bayramini o`tkazish yosh avlodni tarbiyalashda, xalqimiz ijodiyotining eng yaxshi namunalari misolida uning dunyo qarashini shakillantirishda katta ahamiyatga ega. Birgina Navro`z emas, balki har - qanday an'ana yoshlarni insonparvarlik, baynalminalchilik, ezgulik ruhida tarbiyalashga yordam beradi. Navro`z bayramini o`tkazish yuzasidan mahsus tadbirlar ishlab chiqish, yoshlarni xalqimizning milliy madaniyati durdonalari bilan tanishtirish va ularda faol siyosiy va mehnat ko`tarinkiligini uyg`otish imkoniyatini beradi. Navro`zni nishonlashda kutubxonalar, maktablar, turar joylardagi mahalla qo`mitalari, honadonlar atrofidagi tashkilotlar va korxonalar bilan hamkorlikda tayyorgarlik ko`rishlari lozim. Navro`z tantanalari bir oy davom etadi. Bayramda dala, bog` sayllari o`tkaziladi. Anjumanlarga she`rhonlik qo`shiq aytish, katta xashar uyushtirish, xovli va bog`lar, ariq - anhorlarni tozalash, daraxt va gul ko`chatlarini ekish, maktab va maktabgacha bo`lgan muassasalarni ko`kalamlashtirish ishlari olib boriladi. "Navro`z" bayramini o`tkazish ssenariysi Aylabon Lutfiy - karam Navro`zi olam keldilar. O`smadan qoshi qalam Navro`zi olam keldilar. Tadbir o`tkaziladigan zal bayram libosida qilib bezatiladi. Zalning to`rida "Assalom Navro`z" yon tomonlarida bahorni madh etuvchi shiorlar yozilgan plakat va lozunglar ilingan bo`ladi. Zalning har to`rt tomonida stollar to`rt -olti kishi o`tiradigan qilib did bilan qo`yiladi. Dasturxonlar to`shalgan stol usti gul va bahorning tansiq taomlari bilan bezatiladi (Sumalak, ko`k somsa, chuchvaralar, xar-hil o`zbek milliy taomlari). Dinamik orqali bahor faslini madh etuvchi kuy jarangdor sado berib turadi. Bayramga maktab o`quvchilari, o`qituvchilar, faxriylar, mahalla oqsoqollari taklif etiladi. Bayramni olib boruvchi barcha bayram qatnashchilarini bezatilgan dasturxonga taklif etadi. Shu tariqa Navro`z bayrami tantanali ravishda boshlanadi.

Boshlovchi: Ona yurtim bag`ring to`lib ol nafas. Ozodlikning Navro`zlari muborak!
Xar chexrada barq urmoqda istiqloq. Turkistonim istiqboldan ber darak. Erk nasimi elaversin gurkirab. Dala-tuzing chechaklarga burkansin. Alp o`g`loning tuprog`ingga bosh urib. Maysalardan birlashmoqni o`rgansin.

Boshlovchi: Assalomu alaykum Navro`z qatnashchilari! Sizlarni yangi yil bahor bayrami bilan chin qalbidan tabriklayman. Aziz mehmonlar! Navro`zning nozu-ne'matiga to`la bo`lgan dasturxon sizga muntazir. Navro`z dasturxoniga marhamat! Bugungi bayramingiz ko`ngilli o`tsin. Navbat san'atkorlarga beriladi. Navro`zni madh etuvchi qo`shiqlar zal bo`ylab jaranglaydi.

Boshlovchi: Navro`z! Bahor! Asrlardan beri xalqimizning bunday an'anasi bor. Bu an'anasi Navro`z saylidir. Shoirman, mussavirman, san'atkorman degan kishi borki, bu shodiyonani tasvirlashga albatta urinib ko`radi. Bu shodiyona-dan qalbi larzaga kelmagan ijodkor xali tug`ilmagan. Bu fasl muhabbat va uyg`onish fasli, qo`yi baraka, mehnat va jasorat fasli. Bayram qatnashchilari-ni tabriklash uchun mehmonlarga so`z beriladi.

Boshlovchi: To`lg`ondi yer, yengil to`lg`ondi. Bo`sh tuproq bag`rini yorib. Nozik yashil maysa uyg`ondi. To`lg`ondi yer, yengil to`lg`ondi. Navdalarni uchida kulib, Bahor uyg`ondi... - Ha bahor uyg`ondi. Bahor bilan birga odamlar qalbida shijoat uyg`ondi. Dalalar uyg`ondi. Dalalarda jasorat uyg`ondi, mehnat uyg`ondi. Navro`z saylida qaytayotgan dehqon to`g`ri dalasiga yo`l oladi. Navro`z, shu zahmatkash dehqonlar haqqi hurmati qadaming qutlug` bo`lsin. Tabrik so`zi beriladi. San'atkorlar bahorni madh etuvchi qo`shiqlar kuylaydi. Bayram qatnashchilari raqsga tushadilar.

Boshlovchi: O`ynamoq, kuylamoq kerak Kelganda Navro`z bayrami Bog` aro yurmoq kerak. Kelganda Navro`z bayrami Lolalar termoq kerak Kelganda Navro`z bayrami Gashtini surmoq kerak. - Ha, bu faslda somsa-yu sumalak pishirish bilan ovvora bo`ladi. Erkaklar ketmon-u o`roq charxlab yerga kerakli bo`lgan asbob uskunalar tayyorlaydilar. Xuddi ana shu kezlarda og`ilxona mollarini oftoboy joylarga olib chiqiladi. Qish bo`yi ifloslangan junlarini yuvib taraladi. Bu faslda yerga ko`chat o`tkaziladi, urug` tashlanadi. Shundan so`ng bir guruh qizlar "Navro`z" haqida she'rlar mushoirasini davom ettiradi. Qizlar she'r o`qiyotganda "Bahor" valsi kuyi san'atkorlar tomonidan ijro etiladi. Navbat san'atkorlarga beriladi.

Boshlovchi: Lolalar alvon-alvon, Sumalak berar darmon Sumalak yetmay qolgan, Bir umr qilar armon. - Bilasizmi? "Sumalak" ne deganq "Sumalak" aslida "Sumalak" o`ttiz farishta degani. Sumalak pishayotganda qozon boshida o`ttiz malak o`tiradi. Oshpaz emas o`shalar, pari-yu farishtalar pishiradi. Tong maxali hamma charchab uxlab qolganda farishtalar sumalakga tuz soladilar. Farishtalar qo`lidan tuz yegan sumalak shirin bo`ladi. Ha do`stlar, sumalak - qutluqosh, uni yegan savob topadi. - Afsona shunday talqin topgan. Tarixiy guvox berishicha esa "Sumalak" forscha "Samoni" bug`doy maysasi so`zidan kelib chiqqan deb faraz qilishadi. Navbat san'atkorlarga beriladi.

Boshlovchi: Dimoqqa yalpizlar nafasi urar, Yurakda muattar chechaklar Osmonda boshuraziz mehmonim Navro`zing muborak, O`zbekistonim! - Ha, ne-ne davrlar o`tdi boshingdan, O`zbekistonim. Ne-ne zamonlar o`tdi. Ne- ne bo`ronlarda ne-ne g`oyalar yemirilib ketdi. Lekin xalqning asriy bir an'anasi hamon yashab kelmoqda.

Bu mehnat, ezgulikni, bahorni ulug`lovchi umumxalq bayrami "Navro`z" saylidir. Navbat san'atkorlarga beriladi.

Boshlovchi: Turnalar yurtiga qaytgani kabi Bag`ringa qaytmoqda alyor baytlaring Moviyan xayolchang ko`rinish berar Ming shukur tabarruk ulug` zotlari Buyuk daxolarni bergan bo`stonim Yangi yiling qutlug`, O`zbekistonim... - Bu faslda odamlar to`da-to`da bo`lib sayrlarga chiqishadi. Bir - birlarini bahor bilan qutlashadi. Bir - birlariga faqat yaxshilik ulashadi. Gullar ulashadi, birga kuylashadi. Odamlar bir-birlariga faqat baxt tilab kuylagan bunday paytda olam sevinchga to`lib ketadi. Shundan so`ng qiziqarli savol-javob o`yinlari boshlanadi. Boshlovchi: Maysalarning yashil tug`yoni dilda Qalblarda nish urgan orzular go`zal Yurtim tuprog`ingga kirib kelmoqda Xirotdan Navoiy bitgan shox go`zal O`zliging muborak, O`zbekistonim Navro`zing muborak, O`zbekistonim! Navro`z bahorning boshlanishi, boychechak bahorning elchisi. Boychechakni ko`rganda faqat ezgu niyat qilish kerak. Shu Navro`z tongida qo`lida boychechak tutib qiyqirib o`ynayotgan shu bolalar baxti uchun ne-ne urushlardan bag`ri kuygan xalqim ulkan koinotdagi mitti sayyora Ona zaminga tinchlik omonlik tilaydi: Yomon yurmasin, to`zon turmasin. Gullar so`lmasin, inson o`lmasin. Hammasin, hammasin osmon asrasin Dushman hammasin bolalar sasin Sovuq nafasini olov yamlasin. Ko`ngilli o`tayotgan "Navro`z" sayli shu tariqada davom etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro`yxati:

1. I.Karimov«Yuksak ma`naviyat-yengilmas kuch».Toshkent 2008y
2. O`zbekiston Respublikasining «Ta`lim to`g`risidagi qonun» - Toshkent 1997 y.
3. Maktabgacha yoshdagi bolalar ta`lim-tarbiyasiga qo`yiladigan davlat talablari. T, O`zPFITI, 2000. Tuzuvchi mualliflar:M.Rasulova, H.Abdurahmonova va boshqalar.
4. Maktabgacha ta`lim jurnali. №1 -2000 y.
5. Kadrlar tayyorlash bo`yicha «Milliy dastur» - Toshkent 1997 y.

ФИО автора: Н.Қурбонов

ДБҚнинг Божхона институти

курсанти

Название публикации: «БОЖХОНА ТАРТИБ-ТАОМИЛЛАРИНИ СОДДАЛАШТИРИШ ВА УЙЎНЛАШТИРИШДА РАҚАМЛАШТИРИШ СИЁСАТИ ВА УНИНГ АҲАМИЯТИ»

***Аннотация:** Ушбу мақолада божхона тартиб-таомилларини соддалаштириши ва уйғунлаштиришида рақамлаштириши сиёсати ва унинг аҳамияти ҳамда шу йўналиш бўйича халқаро тажрибалар ҳамда ушбу соҳада жорий этиш аҳамияти ёритилган, шунингдек олиб борилган тадқиқот жараёнлари асосида керакли амалий тавсиялар келтирилган.*

***Калит сўзлар:**Хавфни бошқариш тизими, PNR ва API технологиялари.*

***Аннотация:** В данной статье описывается политика цифровизации и ее значение в упрощении и гармонизации таможенных процедур, а также международный опыт в этой сфере и важность ее внедрения в данной сфере, а также необходимые практические рекомендации, основанные на исследованиях.*

***Ключевые слова:** Система управления рисками, технологии PNR и API.*

“Тараққиётга эришиш учун рақамли билимлар ва замонавий ахборот технологияларини эгаллашимиз зарур ва шарт. Бу бизга юксалишнинг энг қисқа йўлидан бориш имкониятини беради”.

Ш.М.Мирзиёев

Ҳозирги замонамизнинг энг катта ютуқларидан бири, шиддатли ривожланиш омили иқтисодиётнинг рақамлаштирилишидир. Бу ютуқ айнан илм-фан ва маърифат тараққиётининг мевасидир. Шундай экан, бу икки кучли омилни узвий боғлиқликда кўриб, уни бир занжирнинг икки бўғини сифатида параллел йўналтириш, устувор вазифалар қаторига киритиш, уларнинг натижаларини ҳаётимизга татбиқ қилиш ривожлантириш самарасини янада оширади. Жаҳон иқтисодиётининг глобаллашуви ва технологик ривожланиш шароитида Ўзбекистоннинг иқтисодий ривожланишини рақамли иқтисодиётнинг жадал ўсишисиз тасаввур қилишимиз қийин. Тадқиқотлар натижасига кўра, 2023-йилга келиб глобал ЯИМнинг чорак қисми рақамли соҳада бўлишини тахмин қилинмоқда. Лекин, халқаро ахборот коммуникация технологиялари ривожлантириш индекси бўйича Ўзбекистон 170 дан ортиқ давлат ичида 103-ўринни эгаллаб туришининг ўзи мамлакатимизда бу

соҳада ҳали ўз ечимини кутаётган масалалар ва қилиниши лозим бўлган ишлар кўплигидан далолат беради. Бугунги кунда мамлакатимизда тадбиркорлик фаолиятини янада либераллаштириш ва кенгайтириш, тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларни жалб этиш, миллий маҳсулотларимиз экспорт салоҳиятини ошириш, маҳаллий маҳсулотларини ташқи бозорларга чиқариш ва тадбиркорларга қулай шарт-шароит яратиш борасида муҳим ислохотлар ўтказилмоқда. Олдимизга қўйган вазифаларимизни муваффақиятли амалга оширилиши асосан божхона органлари фаолияти самарадорлигига боғлиқ. Шунини таъкидлаш керакки ўтган давр мобайнида божхона соҳасида кенг миқёсдаги ўзгаришлар амалга оширилди. Уларнинг орасида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 24 ноябрдаги – “Божхона маъмуриятчилигини такомиллаштириш ва Ўзбекистон Республикаси Давлат божхона хизмати органлари фаолияти самарадорлигини ошириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисидаги” ПФ-5582-сон²⁰ ҳамда “Божхона тартиб-таомилларини соддалаштириш ва Давлат божхона хизмати органлари ташкилий тузилмасини янада такомиллаштириш тўғрисида” ПФ-6310²¹-сон фармонлари алоҳида аҳамиятга эгадир. Ушбу фармонлар асосида божхона маъмуриятчилигини янада такомиллаштириш ва божхона тартиб таомилларини соддалаштириш, божхона органлари фаолияти самарадорлигини ошириш, бизнесни ривожлантириш йўлида бюрократик тўсиқларни бартараф этиш ва мамлакатда инвестиция муҳитини яхшилаш мақсадида қуйидаги ишлар амалга оширилганини мисол қилишимиз мумкин:

- ✓ хавфни бошқариш тизимини амалиётга татбиқ этиш;
- ✓ масофавий электрон декларациялаш постлари ташкил этилиши;
- ✓ замонавий божхона терминаллари;
- ✓ қўшимча ҳисобланган божхона тўловларининг ундирилмайдиган ва қайтарилмайдиган миқдори белгиланганлиги;
- ✓ божхона тўловларини кечиктириб ёки бўлиб-бўлиб тўлашнинг энг кам муддати белгиланганлиги;
- ✓ экспорт контрактларини божхонада ҳисобга қўйишни бекор қилиш;
- ✓ ягона ойна механизми;

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020-йил 5-июнда қабул қилинган “Божхона маъмуриятчилигини ислоҳ этиш ва Ўзбекистон Республикаси давлат божхона хизмати органлари фаолиятини

²⁰ [“Божхона маъмуриятчилигини такомиллаштириш ва Ўзбекистон Республикаси Давлат божхона хизмати органлари фаолияти самарадорлигини ошириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисидаги” ПФ-5582](#)

²¹ [“Божхона тартиб-таомилларини соддалаштириш ва Давлат божхона хизмати органлари ташкилий тузилмасини янада такомиллаштириш тўғрисида” ПФ-6310](#)

такомиллаштириш тўғрисида”ги ПФ-6005²²-сонли фармонида биноан 2020 — 2023-йилларда божхона маъмуриятчилигини ислоҳ қилиш ва Ўзбекистон Республикаси давлат божхона хизмати органларининг фаолияти самарадорлигини ошириш концепсияси тасдиқланган. Мазкур концепсия ижроси доирасида “Божхона тартиб-таомилларини соддалаштириш ва уйғунлаштириш тўғрисидаги халқаро конвенсияга (Киото, 1973-йил 18-май, 1999-йил 26-июнда қабул қилинган ўзгартиришлар билан) Ўзбекистон Республикасининг қўшилиши тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни²³ қабул қилинган. Ўзбекистон Республикасининг Божхона кодексига²⁴ ва “Давлат божхона хизмати тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонунига²⁵ тадбиркорлик субъектларига енгиллик яратиш ва божхона органларининг фаолиятини такомиллаштиришга қаратилган ўзгартиш ва қўшимчалар киритилган. Божхона органларининг ташкилий тузилмалари қайта ташкил этилиб, Давлат божхона қўмитасининг марказий аппаратида Рақамли божхонани ривожлантириш ва божхона тартиб-таомилларини соддалаштириш, Даромадлар ва божхона статистикаси, Контрабандага қарши курашиш ва божхона аудити тузилмалари, Марказий божхона лабораторияси фаолияти йўлга қўйилган. Шунингдек республика ҳудудларида “Масофавий электрон декларациялаш” божхона постлари ташкил этилган. Божхона органларининг инфратузилмаси объектларини ривожлантириш мақсадида замон талабларига мос равишда “Яллама”, “Айритом”, “Фарғона”, “Самарқанд” божхона постлари қайта қурилган, чегара постларига инсон танасини сканер қилувчи 15 та қурилма ва 1 дона “3-портал” инспекциявий-кўрик мажмуаси ўрнатилган.

Божхона органлари фаолиятига жорий этилган ахборот тизимларининг сони 67 тага, тадбиркорлик субъектларига ва жисмоний шахсларга кўрсатилаётган интерактив хизматлар сони эса 33 тага етказилган. Ушбу ахборот тизимлари 21 та назорат органининг тегишли тузилмалари билан интеграциялаштирилиб, маълумотларнинг идоралараро алмашинуви йўлга қўйилган. Давлат божхона қўмитаси томонидан 33 та хорижий давлатнинг божхона органлари билан ҳамкорлик тўғрисида 137 та халқаро шартнома имзоланган. Ҳозирда бир қатор хорижий давлатларнинг (Россия, Беларус, Озарбайжон, Қозоғистон, Тожикистон, Қирғизистон ва бошқалар) божхона органлари билан реал вақт режимда ўзаро электрон ахборот алмашинуви йўлга қўйилган.

²² [“Божхона маъмуриятчилигини ислоҳ этиш ва Ўзбекистон Республикаси давлат божхона хизмати органлари фаолиятини такомиллаштириш тўғрисида”ги ПФ-6005](#)

²³ [“Божхона тартиб-таомилларини соддалаштириш ва уйғунлаштириш тўғрисидаги халқаро конвенсияга \(Киото, 1973-йил 18-май, 1999-йил 26-июнда қабул қилинган ўзгартиришлар билан\) Ўзбекистон Республикасининг қўшилиши тўғрисида”ги ЎРК-654](#)

²⁴ [Ўзбекистон Республикасининг Божхона кодекси](#)

²⁵ [“Давлат божхона хизмати тўғрисида”ги ЎРК-502](#)

Божхона органлари фаолиятида “хавфни бошқариш” тизими жорий этилиши натижасида экспорт юқларининг 84 % фоизи, импорт юқларининг эса 74 % фоизи соддалаштирилган тартибда расмийлаштирилиб, ҳар бир товарлар партияси учун сарф этилаётган ўртача вақтни экспортда 1 соатгача ва импортда 4-5 соатгача камайтиришга эришилган. “Хавфни бошқариш” тизими жорий этилгунига қадар ҳар бир экспорт (импорт) товарлар партиясининг расмийлаштирилиши мос равишда 2 ва 3 кунни ташкил этган. Халқаро аэропортларда икки йўлакли тизим жорий этилиши натижасида йўловчиларнинг аксарияти, яъни 95 % фоизи “яшил” йўлак орқали ҳаракатланишига имконият яратилиб, бугунги кунда уларнинг божхона назоратидан ўтиши учун 3 — 5 дақиқа кетмоқда. Ушбу ҳолат икки йўлакли ўтиш тизими жорий этилгунига қадар 30 дақиқа вақт талаб қилган²⁶.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг жорий йилнинг 17-феврал куни “Божхона тизимини ислоҳ қилиш ва коррупсиядан холи соҳага айлантириш масалалари бўйича йиғилиш”идаги²⁷ ўз нутқларида “*Божхона тизимини настдан бошлаб, энг юқори бўгингача ўзгартириш керак*” деб таъкидладилар. Ҳамда 2023-йилга келиб божхона тизимини рақамлаштиришни 100 фоизга етказиш бўйича дастур қабул қилиш вазифаси қўйилганлиги ҳам божхона ишида рақамли технологияларни қўллашнинг нақадар муҳимлигини кўрсатиб бермоқда. Ўзбекистон Республикасининг беш йиллик тараққиёт стратегиясига муофиқ экспортни 30 миллиард долларга ҳамда хорижий туристлар сонини 7 миллионга етказиш белгилаб олинган. Шунингдек, Жаҳон божхона ташкилоти ҳам 2022-йилни “Рақамли божхона трансформатсиясини кенгайтириш”²⁸ йили деб эълон қилганлиги, божхона тизимини рақамлаштириш бугунги кун халқаро ва миллий божхона сиёсатининг муҳим йўналиши эканлигини кўриш мумкин. Бундан ташқари 1 апрелга қадар Самарқанд Халқаро Аэропортида, кейинчалик барча аэропортларда “БОЖХОНАЧИСИЗ БОЖХОНА” тизимини ишга тушуриш бўйича топшириқлар бердилар, бунга муофиқ Самарқанд Халқаро Аэропортида “БОЖХОНАЧИСИЗ БОЖХОНА” концепсияси ишлаб чиқилмоқда. Маълумот ўрнида шуни такидлаб ўтиш керакки 2010 йилгача халқаро аэропортларда 100 % божхона кўриги ўтказилган, ҳозирги кунда эса йўловчилар томонидан қизил ва яшил йўлақлар ихтиёрий равишда танлаш амалиёти жорий этилган бўлиб. Шу ҳолатлар юзасидан бир нечта муаммолар юзага келябди. Бу муаммоларни қуйидагиларда кўришимиз мумкин: ўзаро ҳамкорлик йўқлиги, аэропорт бўйлаб ҳаракатланганда назорат қилувчи

²⁶ Ўзбекистон республикаси давлат божхона қўмитаси раиси м. Азимовнинг “2020 — 2023-йилларда божхона маъмуриятчилигини ислоҳ қилиш ва ўзбекистон республикаси давлат божхона хизмати органлари фаолияти самарадорлигини ошириш концепсияси ижроси тўғрисида”ги ахбороти ҳақида

²⁷ “Божхона тизимини ислоҳ қилиш ва коррупсиядан холи соҳага айлантириш масалалари бўйича йиғилиш”

²⁸ “Рақамли божхона трансформатсиясини кенгайтириш” йили

такрорий функцияларнинг мавжудлиги, аэропортларда тизимлаштирилган видеокузатув имкониятларининг яратилмаганлиги, йўловчилар бўйича олдиндан маълумотлар олиш тизими мавжуд эмаслиги ва бунинг натижаси ўлароқ хавфларни олдиндан аниқлаш имконияти йўқлиги ҳам иш сифатига ўз таъсирини ўтказмай қолмайди. Замонавий божхона концепсиясига муофиқ кутилаётган натижаларни қуйидагиларда кўришимиз мумкин:

- ✓ “БОЖХОНАЧИСИЗ БОЖХОНА” концепсияси йўлга қўйилади;
- ✓ Йўловчилар бўйича хавфни баҳолаш миллий тизими яратилади;
- ✓ Давлат органлари ўзаро интегратсия қилиниши;
- ✓ Божхона назоратини амалга ошириш интеллектуал таҳлилларга асосланади;

“БОЖХОНАЧИСИЗ-БОЖХОНА” концепсияси йўлга қўйиш орқали олдиндан бериладиган маълумотларни таҳлил қилиш механизмини йўлга қўйган ҳолда хориж тажрибаларида қўлланиладиган API (Advanced Passenger Information)²⁹ ва PNR (Passenger Name Record)³⁰ ахборот тизимларидан фойдаланиш мақсадга муофиқ. Бу ахборот дастурларида ҳозирда Россия Федератсияси, Миср, Қозоғистон, Афғонистон, БАА, Германия, Исроил, Қувайт, Покистон каби давлатлар олдиндан маълумотлар тақдим этиш қобилиятига эга. Хориж тажрибасига муофиқ API/PNR таҳлили бир йўловчи ҳақида қуйидаги маълумотларни бера олиш қобилиятига эга.

- ✓ Йўловчининг исми шарифи
- ✓ Йўловчининг ёши, жинси, миллати
- ✓ Учиш йўналиш, вақти
- ✓ Келаётган давлати ҳамда рейс тури
- ✓ Чиптага оид маълумотлар
- ✓ Багажлари сони
- ✓ Бошқа маълумотлар

Хорижий тажрибаларга муофиқ Европа Иттифоқи, АҚШ, Япония, Корея каби давлатлар ушбу ахборот дастурларига олдиндан маълумот тақдим этмаган авиакомпаниялар учун санкциялар қўллайди. Бундан ташқари замонавий назорат тизимининг механизми билан маълумот бир давлат органлари билан ўзаро алоқалар ўрнатиш керак ва бунинг натижаси ўлароқ хавфни аниқлаш мезонларининг қуйидаги

- ✓ Контрабанда бўйича
- ✓ Қидирувдаги шахслар бўйича
- ✓ Махсус рўйхатга киритилганлиги бўйича

²⁹ [API \(Advanced Passenger Information\)](#)

³⁰ [PNR \(Passenger Name Record\)](#)

- ✓ Сафар давомийлиги бўйича
- ✓ Ноодатий ҳаракат йўналиши
- ✓ Чипта ноодатий усулда ҳарида қилиниши
- ✓ Суд ҳукми бўйича қарздорлик мавжудлиги

Йўналишлари орқали амалга ошириш амалиётини жорий этишимиз мумкин. “БОЖХОНАЧИСИЗ БОЖХОНА” концепсиясига муофиқ хавф даражаси йўловчи келгунига қадар аниқланиб, багажлар интеллектуал таҳлил қилиниши амалиёти ҳам жорий этилади.

Замонавий божхона концепсиясини ишлаб чиқиш орқали биз йўловчи бўйича баҳолаш миллий тизимини, ретген таҳлилинини интеллектуал таҳлилинини, видео аналитика (**Face ID**)³¹ тизимини, сезилмас назорат тамойиллари каби математик моделлаштиришнинг³² замонавий наъмуналарини ҳам жорий қилишимиз мумкин.

Йўловчи бўйича баҳолаш миллий тизими. Бунда хавфни баҳолаш Персоналлаштириш маркази, Солиқ, ИИБ, ДХХ, Прокуратура ва бошқа органлар билан биргаликда мавжуд 34 та индикаторлар орқали таҳлил қилинади ва бунда ҳар бир факторга алоҳида эътибор берилади.

Рентген тасвирининг интеллектуал таҳлили. Бу йўналиш орқали **3D тамограф** ва **Body scanner**³³ларнинг рентген тасвири автоматик таҳлил ва огоҳлантириш орқали юз бериши мумкин бўлган ҳолатлар олди олинади.

Видео аналитика (Face ID) тизими. Бу йўналишда махсус камера воситалари орқали махсус кузатув хонасида йўловчиларни кузатиш орқали юзага келиши мумкин бўлган ҳолатларни олдини олиш мумкин.

Сезилмас назорат тамойили. Бу йўналишда божхона ходимлари залларда кўринмайди барча ишлар видеокузатув таҳлили орқали профайлинг намуналари ва хавфни бошқариш тизими билан ҳамоҳанг тарзда мутахассислар томонидан кузатувдаги шахсларга берилган даражаларга муофиқ хавф даражасини яратиш услубиятини ишлаб чиқиб юзага келиши мумкин бўлган ҳолатларни аниқлашга эришиш мумкин.

Ўзбекистон Республикаси Давлат божхона хизмати органлари томонидан замонавий технологияларни жорий қилиш асносида келгусида улкан натижалар кутилябди хусусан :

- ✓ Мамлакат туристик салоҳияти ошади
- ✓ Ўзаро ишонч-қонунга итоаткорликни рағбатлантиради
- ✓ Куч ва воситалардан самарали фойдаланиш

³¹ [Face ID](#)

³² [Математик моделлаштириш](#)

³³ [Body scanner](#)

- ✓ Ходимлар иш фаолияти тўғри йўлга қўйилади
- Бундан ташқари йўловчилар учун ҳам кўп қулайликлар яратилади хусусан:
- ✓ Йўловчилар вақти тежалади
 - ✓ Аэропорт худудида ҳаракатланиш осонлашади
 - ✓ Хавф аниқланмаган йўловчи божхона ходимлари билан учрашмайди
 - ✓ 99% йўловчи соддалаштирилган тартибда божхона назоратидан ўтади

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Божхона маъмуриятчилигини такомиллаштириш ва Ўзбекистон Республикаси Давлат божхона хизмати органлари фаолияти самарадорлигини ошириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисидаги” ПФ-5582-сон фармони
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Божхона тартиб-таомилларини соддалаштириш ва Давлат божхона хизмати органлари ташкилий тузилмасини янада такомиллаштириш тўғрисида ПФ-6310-сон фармони
3. “2020 — 2023-йилларда божхона маъмуриятчилигини ислоҳ қилиш ва Ўзбекистон Республикаси давлат божхона хизмати органлари фаолияти самарадорлигини ошириш концепсияси ижроси тўғрисида” ахбороти
4. “Божхона маъмуриятчилигини ислоҳ этиш ва Ўзбекистон Республикаси давлат божхона хизмати органлари фаолиятини такомиллаштириш тўғрисида”ги ПФ-6005-сонли фармони
5. www.customs.uz/en
6. www.cbp.gov
7. www.wcoomd.org
8. www.lex.uz
9. www.wikipedia.org
10. www.customs.gov.cn

ФИО автора: Namangan davlat universiteti

Ta'lim va tarbiya nazariyasi fakulteti

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 1-kurs magistranti

Sirojiddinova Maftuna Qosimjon qizi

Название публикации: «ZAMONAVIY TA'LIMDA TABIIY FAN»

Annotatsiya: ushbu maqolada Milliy o'quv dasturining tatbiq etilishi va yangi avlod darsliklarinig yaratilishi vbevosita amaliyotga joriy etilishi,shuning bilan birga yangicha yondashuv,metodlar asosiga qurilganligi,amaliyot bilan uzviy bog'liqlikning amaliy isboti xususida fikrlar yoritilgan.

Kalit so'zlar: Milliy o'quv dasturi,science,speralsimon,chiziqli, geymifikatsiya,motivatsiya, optimallashtirish, integratsion;

Bu olam yaralibdiki,o'y-hayollar, fikrlar,g'oyalar,xulosalar shaxslar ongida turlichadir. Faqat fangina butun borliqni ilmiy asoslab beradi.Fanda o'rganamiz,anglaymiz,ishonch hosil qilamiz va nihoyat o'rgatamiz...

Bugungi globallashuv va keskin raqobat davri dunyoning turli burchaklarida jumladan, mintaqamizda namoyon bo'layotgan yangi qarashlar,kreativ fikrlar qurshovida yashapmiz.Shunday bir jadal g'oyalar o'sishi davrida mamlakatimizda ham ilm ahli tomonidan yangi avlod darsliklari yaratilishi ehtiyoji yuzaga keldi. Joriy o'quv yilining o'zidayoq 1-2-sinf o'quvchilari uchun yangicha tuzulishdagi darsliklar,mashq daftari va audio matnlarning bevosiya amaliyotga joriy etilishi geymifikatsiya metodi (o'yinga o'xshash elementlarning o'yindan boshqa narsalarga qo'shilishi shuningdek,odamlarni yaxshi ko'radigan motivatsiya usullaridan foydalangan holada mavjud tajribani yaxshilaydi) asosida o'quvchilarga erkin va samimiy dars jarajoyini ta'minlab berishga xizmat qilmoqda. Xususan,science fani fizik, kimyoviy geografik, biologik va texnikaviy murakkab ilmiy ma'lumotlarni ham sodda va qiziq tarzda berishi,amaliy mashg'ulotlar bilan isbotlab berilishini guvohi bo'lishimiz mumkin.SCIENCE fani amalga kiritilishidan oldin xalqaro amaliyot, O'zbekistonda ishlayotgan xususiy va xorijiy maktablar tajribasi o'rganildi.Yangi fan o'quvchilarni kichik yoshidan tabiiy fanlarni o'qishga rag'batlantirish, ularda olam haqida yaxlit tasavvur paydo qilishga yordam beradi. Buning bilan bola fizika-kimyo qiyin emas, qiziq fan ekanini anglaydi va uni o'rganishga o'zida rag'bat sezadi.SCIENCE fani (tabiiy fanlar) qaysidir fandan voz kechish yoki qaysidir fanning o'rniga joriy etilayotgani yo'q. Aksincha, ta'lim sifatini oshirish uchun mavjud fanlarning integratsion tarzda o'qitilishini ta'minlaydi.Masalan, yomg'ir haqida o'rganish jarayonida bola uning tarkibi, fizik xususiyatlari, qaysi fasllarda va qayerlarda yog'ishi,

yomg'ir ta'sirida Yerdagi qanday o'zgarishlar bo'lishi, o'simliklar uchun foydasi haqida ma'lumotga ega bo'ladi.

SCIENCE fani 1-2-sinfda "Atrofimizdagi olam", 3-4 sinfda "Tabiatshunoslik", yuqori sinflarda esa 4ta alohida fan, geografiya, biologiya, fizika (6-sinfdan boshlab), kimyo (7 sinfdan boshlab) fanlarini o'zida birlashtiradi. Darslik tarkibidagi mavzular "MILLIY O'QUV DASTURI" ga muvofiq chiziqli emas balki sperralsimon tarzda o'qitiladi. Ya'ni mavzular takroriy emas, balki bir-birini to'ldirib borishi bilan o'quvchiga yildan yilga bilimlarini davomli mustahkamlab borishga imkon beradi. Masalan: 1-sinf tabiiy fanida 1-mavzu "Men izlanuvchiman" mavzusi orqali borliq ajoyibotlari haqida ilk taassurotlarini rivojlantiradi; 2-sinf 1-mavzu ham Xuddi shunday nomlanib endi biroz o'quvchi uchun notanish xususiyatlar haqidagi bilimlarga chorlaydi. 1-sinf 2-mavzu: "Jonli va jonsiz tabiatni o'rganamiz"; 2-sinfda 3-mavzu: "Tirik organizmlar va jonsiz tabiat" mavzu bo'lib aynan 1-sinfdagi mavzular ketma ket tarzda mantiqiy davomini anglatadi. 1-sinf 4-mavzu: "O'simliklar o'sishi uchun nimalar zarur?" bo'lsa 2-sinf 4-mavzu: "O'simliklarning xilma hilligi" va boshqalar. Deyarli har bitta mavzuni ko'rar ekanmiz, aynan bir-birini to'ldirib, soddadan murakkabga tomon ilmiy boyitib boriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Shavkat Mirziyayev O'zbekiston Respublikasi Qurolli kuchlari tashkil etilganligining 30 yilligi munosabati bilan bayram tabrigi.
2. Murabbiy gazetasi 2022-yil, 15-yanvar soni, 3-bet
3. 1-sinflar uchun Tabiiy fanlar darsligi. Toshkent. 2021
4. 2-sinf uchun Tabiiy fanlar darsligi. Toshkent. 2021
5. Internet ma'lumotlari: [www. ziyonet.uz](http://www.ziyonet.uz)

ФИО автора: *Razzaqov Shohzod Odilbek o'g'li,*

Urganch shahar Yuridik xizmat ko'rsatish

markazi bosh yuriskonsulti

Название публикации: «HUDUDLARNI KOMPLEKS IJTIMOYIY-IQTISODIY RIVOJLANTIRISH YO'LIDAGI YANGI VAZIFALARI VA BU BORADA QILINAYOTGAN ISHLAR»

Annotatsiya: Maqolada hozirgi kunda davlat va jamiyat boshqaruvida qonuniylikning taminlanishini huquqiy nazorat qiluvchi tizimida yuz bergan o'zgarishlar yuridik tahlil qilingan, hududlarni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish, aholi orasidagi muammolarni joyiga chiqib o'rganish va hal etish maqsadida hududlar vertikal boshqaruv asosidagi sektorlarga bo'linib, aniq vazifalar belgilab qo'yildi.

Kalit so'zlar: kompleks rivojlantirish, vazifalar, muammolar, fuqarolar yig'ini, huquqbuzarlik.

So'nggi yillarda mamlakatimizda hududlarni kompleks ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish, aholining yashash sharoitlarini tubdan yaxshilash, turmush darajasida sezilarli ijobiy o'zgarishlarga erishish bo'yicha izchil chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 08.08.2017 yildagi PQ-3182-son qarori asosida hududlarni sektorlar kesimida ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning mutlaqo yangi tizimi joriy etildi. Ushbu maqsadda hududlarni sektorlarga bo'lib ishni tashkil etish tizimining joriy etilganligi xalq bilan manzilli muloqotning yo'lga qo'yilishiga imkon yaratdi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 17.01.2019 yildagi "Aholi muammolari bilan ishlash tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-5633-son Farmoni va 08.01.2019 yildagi "Hududlarni kompleks ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish bo'yicha sektorlar faoliyatini yanada takomillashtirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-4102-son qarorlari ijrosini taminlash maqsadida hududlarni jadal ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish, aholining yashash sharoitlarini tubdan yaxshilash va ularning haqli

e'tirozlariga sabab bo'layotgan dolzarb muammolarni bartaraf etish bo'yicha quyidagi vazifa va topshiriqlar yuklatildi:

birinchidan, uy-joy kommunal va yo'l xo'jaligi, energiya, suv va issiqlik ta'minoti, transport qatnovi, arxitektura, arzon uy-joylar qurish, hududlarni obodonlashtirish va ko'kalamzorlashtirish, namunaviy mahalla va xususiy uy-joy mulkdorlari shirkatlarini shakllantirish sohasidagi muammolarni aniqlash hamda hal etish bo'yicha aniq maqsadga qaratilgan tadbirlarni o'tkazish;

ikkinchidan, ijtimoiy muhofazaning manzilliligi, iste'mol bozorida narxlarning barqarorligi, ijtimoiy soha obektlari, eng avvalo, sog'liqni saqlash, ta'lim va boshqa muassasalarning samarali faoliyat ko'rsatishini ta'minlash bo'yicha ta'sirchan chora-tadbirlarni amalga oshirish;

uchinchidan, hududlarni jadal iqtisodiy rivojlantirish, shu jumladan, ularning tabiiy, iqtisodiy va inson salohiyatidan samarali foydalanish, qurilishi tugallanmagan obektlardan, foydalanilmayotgan ishlab chiqarish va yer maydonlaridan oqilona foydalanish, mahalliy budjetlarning daromad qismi va hududning eksport imkoniyatlarini kengaytirish, joylarda zamonaviy bozor infratuzilmasini tashkil etish, xizmat ko'rsatish, turizm sohalarini rivojlantirish, tadbirkorlik subektlariga amaliy yordam ko'rsatish hamda yangi ish o'rinlarini yaratish bo'yicha kompleks chora-tadbirlarni amalga oshirish;

to'rtinchidan, dehqon xo'jaliklari, tomorqa uchun ajratilgan yerlardan maqsadli foydalanish, meva-sabzavotchilik, chorvachilik, parrandachilik, baliqchilik, asalarichilik va boshqa faoliyat turlarini rivojlantirish, qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishini tashkil etishda fermer xo'jaliklariga ko'maklashish bo'yicha choralar ko'rish;

beshinchidan, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari va fuqarolik jamiyatining boshqa institutlari bilan o'zaro hamkorlikda huquqbuzarliklarni, ayniqsa voyaga yetmaganlar va yoshlar o'rtasida profilaktika qilish hamda ularni barvaqt oldini olish bo'yicha ta'sirchan ishlarni tashkil etish.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 02.04.2019 yildagi PF-5700-son Farmonida belgilangan "mahalla – sektor – Xalq qabulxonasi – mahalla" prinsipi

asosida hududlarni kompleks ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish, uyma-uy yurish, ijtimoiy va boshqa ob'ektlarni o'rganish orqali muammolarni aniqlash va hamkorlikda bartaraf etish choralarini ko'rish bo'yicha tizimli ishlar amalga oshirilmoqda.

Viloyatning tuman va shaharlarda fuqarolar yig'ini hududlaridagi xonadonlarda istiqomat qiluvchi fuqarolarning turmush tarzini, oilaviy sharoitini, ularning ijtimoiy muhofazasi, uy-joy va kommunal sharoitlarini yaxshilash borasida samarali faoliyat olib borilmoqda. Qolaversa, viloyatdagi sektorlarida har bir hududda aniqlangan muammolarni hal etish, tadbirkorlikni rivojlantirish va huquqbuzarliklar profilaktikasi bo'yicha ishlarni tashkil etishga qaratilgan "yo'l xaritalari" ishlab chiqilib, ularning ijrosi yuzasidan sektorlar rahbarlarining tegishli xalq deputatlari Kengashlari sessiyalarida hisobotlarini eshitish amaliyoti yo'lga qo'yilgan.

Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasi bo'yicha Qoraqalpog'iston Respublikasi, Toshkent shahar va viloyatlarning tuman va shahar sektorlari mingdan ortiq fuqarolar yig'ini hududidagi xonadonlarda istiqomat qiluvchi millionlab fuqaroning turmush tarzini, oilaviy sharoitini, ularning ijtimoiy muhofazasi, uy-joy va kommunal sharoitlarini yaxshilash borasida samarali faoliyat olib bormoqda.

Hukumat ham mazkur faoliyatni amalga oshirishda sektorlarga har tomonlama amaliy yordam berib qo'llab-quvvatlamoqda. Xususan:

- mahalliy budjet mablag'lari hisobidan sektorlar faoliyatining moddiy-texnika ta'minotini yaxshilash, sektorlar shtablari faoliyatini tashkil etish, shu jumladan ular uchun ajratilgan binolarni saqlash va boshqa xarajatlarning qoplanishini uchun moliyaviy mablag'lar ajratilmoqda;

- sektorlari rahbarlari va a'zolarini huquqiy savodxonligi darajasini hamda fuqarolar murojaatlari bilan ish olib borishni tartibga soluvchi huquqiy hujjatlarga doir bilimlarini oshirib borish bo'yicha zarur chora- tadbirlar amalga oshirilmoqda;

- faol va samarali faoliyat yuritayotgan sektorlar rahbarlari va a'zolarini moddiy rag'batlantirish, shu jumladan, avtotransport vositalari berish, qimmatbaho sovgalar bilan mukofotlash mexanizmlari yo'lga qo'yilgan.

Bir so'z bilan aytganda yshbu tizim orqali hududlarni kompleks ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishda, aholining yashash sharoitlarini tubdan yaxshilashda keng qamrovli

ishlar qilinmoqda, hududlarni sektorlar kesimida rivojlantirishning yangi tizimi o‘zining ijobiy natijalarini bermoqda.

Foydalanilgan manbalar:

1. <https://www.lex.uz>
2. <http://adliya.uz>
3. <https://president.uz>

ФИО авторов: *Sayfullayeva Ra'no Raufovna* – O'zbekiston Milliy universiteti filologiya fanlari doktori

Tursunova Sarvinoz Telman qizi – Navoiy davlat pedagogika instituti Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (boshlang'ich ta'lim) yo'nalishi 1-bosqich magistranti

Название публикации: «SO'Z MA'NOSI USTIDA ISHLASHDA O'QUVCHILARNING KREATIV QOBILİYATLARINI TAKOMILLASHTIRISH (ona tili va o'qish savodxonligi)»

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining ona tili va o'qish savodxonligi darsliklari asosida so'z ma'nosi ustida ishlashda o'quvchilarning kreativ qobiliyatlarini takomillashtirish haqida ma'lumot beriladi.

Kalit so'zlar: kreativ qobiliyat, so'z ma'nosi, og'zaki nutq, lug'at boyligini oshirish, sinonimlar, antonimlar.

Hozirgi kunda mamlakatimizda yoshlarning ta'lim-tarbiyasiga alohida e'tibor berilmoqda. Yosh avlodning zamonaviy bilim olib, yuksak ma'naviyatli bo'lishi uchun zarur shart-sharoitlar yaratish borasida izchil ishlar davom etmoqda. Buning isboti o'laroq: "Bizni hamisha o'ylantirib keladigan yana bir muhim masala – bu yoshlarimizning odob-axloqi, yurish-turishi, bir so'z bilan aytganda, dunyoqarashi bilan bog'liq. Bugun zamon shiddat bilan o'zgaryapti. Bu o'zgarishlarni hammadan ham ko'proq his etadigan kim – yoshlar. Mayli yoshlar o'z davrining talablari bilan uyg'un bo'lsin. Lekin ayni paytda o'zligini ham unutmasin. Biz kimmiz, kimning avlodimiz, degan da'vat ularning qalbida doimo aks-sado berib, o'zligiga sodiq qolishga undab tursin. Bunga nimaning hisobidan erishamiz? Tarbiya, tarbiya va faqat tarbiya hisobidan", -deya ta'kidlagan Prezidentimizning fikrlarini eslab o'tishimizning o'zi kifoya. Hammaga ma'lumki, tarbiya ta'lim bilan uzviy aloqador. Ta'lim berish esa siz-u bizga o'xshagan o'qituvchilarning asosiy burchidir.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining lug'at boyligini oshirish, so'z ma'nosi ustida ishlash bolalarning so'z boyligini oshirishga va so'zning ma'nolarini bilishga bo'lgan qiziqishlarni yanada orttiradi. O'quvchilarning lug'at boyligini rivojlantirishning

asosiy yoʻnalishlaridan biri soʻz ustida ishlash, yaʼni lugʻat ishidir. Boshlangʻich sinf ona tili va oʻqish savodxonligi darslarida bajariladigan lugʻat ishi nafaqat oʻquvchining soʻz boyligini, qolaversa, soʻzning maʼnosini ham bilish qobiliyatlarini shakllantiradi. Lugʻat ishi bosqichlari quyidagicha amalga oshiriladi:

- 1)soʻz maʼnosini tushuntirish(bunda oʻquvchiga soʻz maʼnosi tushuntiriladi);
- 2)soʻzni faollashtirish(bunda oʻquvchiga soʻzni lugʻatida qayd qilish aytiladi);
- 3)soʻzni nutqda qoʻllash(bunda oʻquvchiga soʻzni ishtirok ettirib, gap tuzish aytiladi).

Oʻquvchiga yangi soʻz maʼnosini tushuntirish orqali uning soʻzni toʻgʻri tushunish koʻnikmasi shakllantiriladi va buning uchun , avvalo, oʻqituvchi soʻz maʼnosini tushuntirish usullarini bilishi va ulardan oʻrinli foydalanishi, sinfda oʻquvchilarga oʻrnak boʻla olishi lozim. M.R.Lvov soʻz maʼnosini tushuntirishning quyidagi usullarini ajratadi:

- 1)koʻrgazmali –bu usulda oʻqituvchi soʻz maʼnosini koʻrgazmali vositalar orqali tushuntirib, oʻquvchiga anglatadi);
- 2)kontekstual – asar orqali ifodalash;
- 3)sinonim, yaʼni soʻzning maʼnodoshini keltirish – bu usulda bitta soʻzning maʼnodoshi keltiriladi. Misol uchun, jasur – qoʻrqmas – bahodir kabi;
- 4)mantiqiy taʼrif berish – mantiqiy yoʻllar orqali oʻquvchiga tushuntirish;
- 5)batafsil tavsiflash –batafsil oʻrganishga asoslangan izchil va murakkab jarayon;
- 6)antonim, yaʼni zid maʼnoli soʻzni keltirish – bu usulda bitta soʻzning qarama-qarshi maʼnosi keltiriladi. Misol uchun, jasur – qoʻrqoq kabi.

Boshlangʻich sinf “Ona tili va oʻqish savodxonligi” darsliklarida oʻquvchilarga soʻz maʼnosi tushunarsiz boʻlgan soʻzlar ancha uchraydi. Ularning maʼnosini yuqorida koʻrsatilgan va boshqa usullar bilan tushuntirish mumkin.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, boshlang'ich sinflarda so'z ma'nosini tushuntirishda kreativ qobiliyatlarini shakllantirish uchun o'qituvchi so'z ma'nosi tushuntirish usullaridan foydalanishi, usullarni o'zi mukammal darajada bilishi talab etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1."Boshlang'ich sinf o'quvchilarini lug'atini faollashtirish usullari" BuxDU dotsenti
S.F.Sulaymonovich

2.www.ziyonet.uz

3.Internet ma'lumotlari

ФИО авторов: *Mukhtarova Shakhnoza Shukurovna*

Bukhara region, Bukhara city, school № 28

Norova Umida Bakhodir kizi

Navai region, Karmana district, school № 28

Tashkent, The Republic of Uzbekistan

Название публикации: «TRANSLATING FEATURES OF UZBEK NATIONAL HOLIDAYS»

ANNOTATION

Topicality of the theme: is conditioned by: 1) about the translating features of Uzbek national holidays; 2) necessity of different aspect of the translation; 3) the importance of analysis of approaches in the topic in English and Uzbek.

Maqola O`zbek milliy bayramlarining ingliz tiliga tarjima qilish xususiyatlari haqida bo`lib, ularni bir tildan boshqa bir tilga tarjima qilish usullari va yo`llari aytib o`tilgan.

Mashhur o`zbek bayramlarini ingliz tilidagi tarjimasi tahlil qilingan.

The aim of the article. This paper is devoted to the analysis of linguistic features of Uzbek national holidays. The equivalents of some words in a target language are given for interpreting them in the other language to find out several important innovative ways of translation and contrasting their peculiarities in the English and Uzbek languages. The results and examples of this paper can help to distinguish some differences in the meanings of the English and Uzbek terms about national holidays and to learn linguistic peculiarities of them.

Key words: equivalent, adequate, calque, free translation, borrowing;

Prior to independence, centuries of global influence helped to shape a special group of people known for their hospitality, openness, close-knit culture, and willingness to accept others into their happiness.

In Uzbekistan, holidays are enjoyable festivities that include secular and religious observances, as well as local and foreign observances, as well as ancient and modern

observances. The people of Uzbekistan celebrate every event with presents, home-cooked treats, dancing, and festive gatherings.

New Year's Day (equivalent “Yangi yil” and also given its definition)

The New Year is one of the most common holidays in Uzbekistan. The weeks leading up to the New Year are vexing since plans begin in early December. Since New Year's Eve is a family holiday in Uzbekistan, most people tend to spend it with their family and relatives at home.

National Defenders of the Homeland Day (Men's Day). (Father`s Day or Men`s Day is given adequate that translated as “Vatan himoyachilar kuni” also given its definition)

The newly independent state of Uzbekistan mobilized its Armed Forces on January 14, 1992, prompting the government to declare that day as Homeland Defenders' Day. Homeland Defenders' Day is a significant event in Uzbekistan, despite the fact that it is not one of the country's public holidays. The Ministry of Defense, Ministry of the Interior, National Security Service, and other government departments hold ceremonies in city plazas, where the government issues congratulations and awards.

The 8th of March is Women's Day. (Equivalent “Xalqaro xotin-qizlar kuni” and also given its definition)

The first signs of spring coincide with International Women's Day, which is celebrated on March 8th. The holiday has long been associated with femininity and elegance, and it is a day when men and women give each other special attention, flowers, and presents. Women are honoured in every field of society in Uzbekistan, so jewelry, perfumes, chocolates, cakes, and the like are disappearing from store shelves.

The 21st of March is the Navruz Holiday. It is borrowing for other countries, because it is Uzbek national holiday. That`s why, it is not translated into another language. But translator should give its definition.

Navruz (Nowruz) is without a doubt Uzbekistan's most colorful holiday. It has a three-thousand-year tradition that is rooted in the ancient cults of sun worship and Zoroastrianism that were once popular in Persia and Central Asia. It is now synonymous with nature's regeneration, new life, joy, and kindness.

Folk festivals, lavishly decorated avenues, traditional sports tournaments, home visits, and joyous hospitality are common features of celebrations that last 2-3 days. Many people believe that forgiving your enemies, living in harmony, and supporting the less fortunate during this time of year would bring good fortune in the coming year. Seven special dishes are traditionally served.

Sumalak, a taffy-like treat made from sprouted wheat and flour, is the most common Navruz dish in Uzbekistan. While it is traditionally prepared the night before Navruz, it can be prepared at any time during the early spring.

May 9th is Memorial Day.

In Uzbekistan, Memorial Day is a major national holiday commemorating the heroes who gave their lives in World War II. Hundreds of thousands of Uzbek men fought on the front lines, while their wives and elderly relatives toiled at home. The Uzbek SSR also welcomed a significant number of refugees. Uzbekistan lost more than 450,000 citizens during the war. On May 9, residents of Uzbekistan join with millions of people from the former Soviet Union in congratulating war veterans on their bravery and in laying flowers at memorials and monuments. At the Walk of Fame and Remembrance in Tashkent's Mustakillik Square, the name of every Uzbek who perished in World War II is carved on granite steles. Nearby, a bronze statue of a mourning mother stands as a symbol for the collective grief of Uzbekistan during the war.

Eid al-Fitr (Ramadan Hayit) It is borrowing for other countries, because it is Uzbek national holiday. That`s why, it is not translated into another language. But translator should give its definition.

Eid al-Fitr (Roza or Ramadan Hayit) is an Islamic holiday marking the end of Ramadan, the annual month of fasting. During the battle, Uzbekistan lost over 450,000 people. On May 9, Uzbek citizens join millions of people from across the former Soviet Union in congratulating war veterans on their valor and laying flowers at memorials and monuments. The names of every Uzbek who died in World War II are etched on granite steles in Tashkent's Mustakillik Square's Walk of Fame and Remembrance. A bronze statue of a grieving mother stands nearby as a metaphor for Uzbekistan's collective sorrow during the war. Eid al-Fitr falls on a different day this year (Ramadan Hayit). The Islamic holiday of Eid al-Fitr (Roza or Ramadan Hayit) commemorates the end of Ramadan, the annual month of fasting.

All in all, as you realized we have learned different methodologies to translate words. Among them I think adaptation and explanatory translation are more efficient than others. So, you can easily use explanatory technique when the equivalent of the word is not available.

List of used literature

1. Loescher, W.(1991).Translation performance, translation process and translation strategies.
2. Report on the online talk "The history of the national holidays of Uzbek (XIX-XX centuries) and the social changes" by Dr Gaybullaeva (Webster University, Tashkent)
3. Internet sources: www.google.uz ; www.search.com

ФИО автора: *Razzaqberganov Asrorbek Rajabboy o'g'li*

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti To'rtko'l fakulteti

Iqtisodiyot (tarmoqlar va sohalar bo'yicha) yo'nalishi

Название публикации: «MUQIMIY IJODIDA HAJVIYALARNING O'ZIGA XOSLIGI»

Mustaqilligimiz tobora mustahkamlanib, o'zining ijobiy samaralarini bera boshlangan buguni kunda xalqimiz oldida hayotning moddiy va ma'naviy asoslaridan kelib chiqadigan yangidan-yangi vazifalar turibdiki, ularni amalga oshirishda adabiyot va san'at, umaman, ma'naviyatning ahamiyati kattadir. O'zbekiston mustaqil bo'lgach, ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy-ma'naviy, madaniy adabiy sohalarda keskin o'zgarishlar yuz berdi. Adabiyotga e'tibor kuchaydi. O'zbekona qadriyatlarimizni yosh avlod ongu-shuuriga singdirishda Milliy uyg'onish o'zbek adabiyotining ahamiyati katta. Shu jumladan, Qo'qon adabiy muhitida yetishib chiqqan o'z o'rne va so'ziga ega shoir Muhammad Aminxo'ja o'g'li-Muqimiy haqida iliq va samimiy fikrlar aytishga xaqlimiz.

Muqimiy satirik asarlarga mavzuni real hayotdan, o'zi guvoh bo'lgan voqealardan jiddiy o'zgarishlar yuz berayotgan davrdan oldi. U shu hayotiy ma'lumot va kuzatishlarni satiric tahlil etdi, salbiy holatlarga munosabat bildirdi, ayniqsa o'z mahoratini oshirishda Gulxaniy, Navoiy, Mashrab, Turdi kabi shoirlar ijodini sevib o'rgandi, ulardan bahramand bo'ldi.

Muqimiy ijodida "Tanobchilar" satirasi katta ahamiyatga molikdir. Ijodkor o'z hajviyasida qishloqdan chiqqan chor amaldorlarining faoliyatini ifodalovchi misralar yozadi. Muqimiy "Tanobchilar" satirasida kuchli epizodlarni yaratishda, ustoz Navoiyning ta'sirida bo'lgan. O'ziga zamondosh amaldorlarning zo'ravonligi va zulmkorligini fosh qiladi.

Qorovul, istarshi-yu mingboshilar,

Chopib keldilar, deb: nachuk kor-zor?!

Bosib kirdilar bu nachuk dod deb,

Qorovulning uyig'a, beixtiyor...

Ko'rub dedilar: boy ekan, qochiring,

Ashur ko'r o'zi ham bo'lub beqaror.

Muqimiy qalamiga mansub ushbu “Voqiai ko’r Ashurboy Hoji “ satirasi Ashurboy hojining og’ir jinoyati haqida so’zlaydi. Misralardagi “Chopib kelishlari”, “ bostirib uyga kirishlar” detallarida amaldorlarning kutilmagan holatida o’zlarini tutishlari yorqin aks etgan: bu detallarda ulardagi hovliqish va tahlika sezilib turadi.Uy egasiga nisbatan zo’ravonlik va boyga nisbatan laganbardorlik ko’rinadi.

...Halayiq Ashurboy hojini qochmoqchi bo’lganida tutib oladi va uni toshbo’ron qilmoqchi bo’ladi.Shu o’rinda hukmron adolatsizlik o’z o’rnini ko’rsatadi. Hatto, pristov va qozilar, hokimlar ham jinoyatchi boy ta’rifiga o’tadi. Muqimiy ushbu satirada hukmron sinflarning bu zo’ravonliklariga norozilik bildiradi, adolatsizlikni qattiq qoralaydi.

Muqimiyning “Saylov” satirasini ko’rib o’tadigan bo’lsak, bu asar o’zbek adabiyoti tarixida ilk siyosiy satira hisoblanadi. “Saylov” satirasida burjua saylov siyosatining oqsoqligini aniq niyat-qoralash maqsadida “Xo’ja ko’rsin”ga qilinayotgan bir tadbir ekanligini aniq fosh etadi. Yetti baytdan iborat bu asarda “erkin” saylovning asl basharsini ochib tashlaydi, amaldor-boylarning saylov jarayonidagi turli xiylanayranglarini ayovsiz fosh etadi. Satirada yakka bir amaldor emas balki har qanday yo’l bilan bo’lsa-da mansab egallashga intiluvchi boy-amaldorlar guruhi fosh qilinadi. Shoir amaldorlarning saylov paytidagi ichki kechinmalarini terak bargi titrashiga o’xshatadi:

Teraklar bargidek titrab jami qozi, mingboshi,

Degaylarkim: “Yuzini teskari qib, ey xudo saylov!”

Xullas, Muqimiyning “Bachchag’ar”, “Qurbaqalar”, hajviyalari ham shu zamon ahvolidan dalolat beradi.

Mustaqilligimiz sharofati bilan buyuk hajviyatchilar Zavqiy, Maxmur, Gulxaniy, Turdi Farog’iy kabi buyuk shoirlarimizning ijodi keng o’rganildi. Adabiy meroslari haqida risolalar yozildi. Shu jumladan Muqimiy ijodini ham istiqlol yillarida ko’kka ko’tarildi. 1997-yilda adabiyotshunos A.Madaminov “Yangi bayoz” to’plamini nashrga tayyorladi. Adabiyotshunoslardan A.Turdialiev 2010-yilda shoirning “Bog’ aro”, E.Ochilov 2009-yilda “Ko’nglim sandadir” nomli to’plamlarini nashr ettirdilar. Bugungi kunda ham shoir ijodini o’rganish ham davom etmoqda.

Bugungi farovon yurtimizda Muqimiy ijdodiga o’xshash ijodlar kuzatilmagani bu yurtimizda adolat, shaffoflikning bir yo’sinda borayotganligini anglatadi. Yoshlar esa bugungi farovon hayotimizdan zavq olib yashlari hamda o’sha Muqimiy ijodni kuzatib

o'tmishda bo'lgan qora kunlarni ko'ribkechagi kuniga qaraganda yaxshi zamonda yashayotganligiga ming bor shukurlar aytib, ilimga yanada bir chanqoqlik bilan yondashib qoladi deb umid qilamiz.

Muqimiy yoritib bergan o'sha jirkanch siyosiy harakatlar, siyosiy jarayonlar bugungi kunda davlat ahamiyatiga molik bo'lgani uchun ham bizni davlatimizda yoshlarga bo'lgan e'tibor, ijodkorlarga, adabiyotshunoslarga xar bir soha vakiliga bo'lgan e'tibor juda ham katta tahsinga sazovor!

ФИО автора: *Мамаджонов Улугбек Мадаминзода,*

Ферганский государственный университет,

студент

Название публикации: «КРИОГЕННАЯ УСТАНОВКА ДЛЯ ИЗМЕРЕНИЯ ТЕНЗОЧУВСТВИТЕЛЬНОСТИ ПОЛУПРОВОДНИКОВЫХ ТОНКИХ ПЛЕНОК»

АННОТАЦИЯ

Разработана установка для определения тензочувствительности полупроводниковых тонких пленок при температуре 4.2К. Установлено, что относительной изменения сопротивления полупроводниковой пленке при ее деформации в различных температурах и предложена структурная модель, объясняющая механизм определения тензочувствительности при температуре жидкого гелия 4.2К

Ключевые слова: тензочувствительность, потенциальный барьер, коэффициент тензочувствительности, деформация, барьерный механизм, полупроводниковая пленка, тензодатчик

Известно, что коэффициент тензочувствительности в полупроводниковых тензорезисторах связан с константами пьезосопротивления, материала из которого они изготовлены, которые определяются из эффекта пьезосопротивления.

Целью работы является повышение точности измерения тензометрических параметров полупроводниковых пленок с присутствием мелких и глубоких примесей. Криогенная установка содержит корпус с жидким гелием и расположенный внутри него криогенный контейнер, состоящий из верхней и нижней частей, жестко соединенных между собой, и исследуемый образец. Верхняя часть контейнера выполнена из стальной трубы-стержня, расположенного внутри криогенного контейнера, нижняя часть выполнена в виде латунного стакана, установленного дном вверх, в котором выполнены два отверстия. На рис 1. приведена конструкция криогенной установки, Криогенная установка 1 содержит криогенный контейнер 2, состоящий из двух частей. Верхняя часть 3 выполнена в виде, стальной нержавеющей трубы, нижняя часть 4 выполнена в виде латунного стакана, установленного дном вверх. На дне латунного стакана выполнены два отверстия 5,6. Исследуемый образец 7 выполнен в виде полупроводниковой пленки с двумя посеребренными контактами 8 и установлен на стальной подложке 9. Исследуемый образец 7

закреплен посредством планки 10 и бронзовых винтов 11. Стальная площадка 9 установлена на площадке 12 в нижней части стакана. Токопроводы 13 служат для подключения исследуемого образца к первой паре контактов электрической измерительной схемы 14.

Контакты 16 тензодатчика 15 подключены ко второй паре контактов электрической измерительной схемы 14 посредством токопроводов 17. Стержень 18 с заостренным концом 19 и рукояткой 20 расположен в отверстии 5 с возможностью вертикального перемещения.

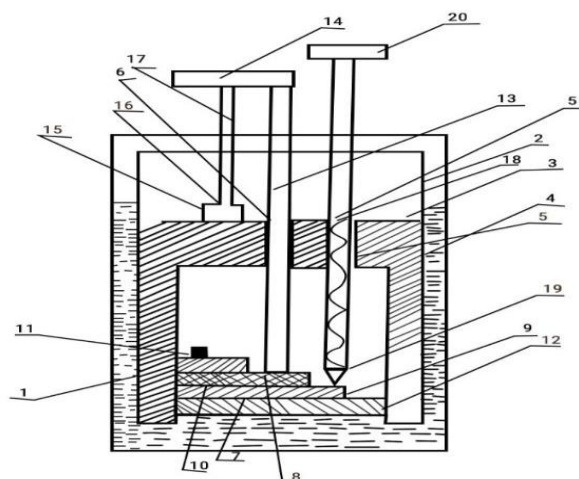


Рисунок 1. Конструкция криогенной установки: 1-криогенная установка; 2-криогенный контейнер; 3-сталь; 4-латунный стакан; 5, 6-отверстия 7-образец; 8-контакты; 9-стальная подложка; 10-планка; 11-бронзовый винт; 12-нижняя часть стакана; 13-токопроводы; 14-электрическая измерительная схема; 15, 16- контакты тензодатчика; 17-токопроводы; 18-стержень; 19-заостренный конец; 20-рукоятка

Устройство работает следующим образом. На подложке 9 наклеивают исследуемый образец 7, затем посредством планки 10 и бронзовых винтов 11 исследуемый образец 7 жестко закрепляют на подложке. Криогенный контейнер 2 погружают в криогенную установку 1, корпус которой на часть объема заполнен жидким гелием. С помощью электрической измерительной схемы 14 измеряют температуру на исследуемом образце 7. Когда температура образца 7 достигнет 4,2 градуса Кельвина, то его подвергают деформации растяжения или сжатия посредством вертикального перемещения стержня 18. Например, рукоятку 20 стержня 18 вращают до упора так, чтобы острие 19 стержня касалось подложки 9, затем с помощью тензодатчика 15, определяют относительное удлинение исследуемого образца 7, а его электрическое сопротивление определяют с помощью электрической измерительной схемы 14. Температурный коэффициент сопротивления (ТКС) рассчитывают по формуле

$$TKC = \frac{\Delta R/R_0 t_1}{t_1 - t_0}$$

Где $\Delta R=R_1-R_0$; R_0 - сопротивление полупроводниковой пленки при 20°C ; R_1 – сопротивление полупроводниковой пленки в жидком гелии; T_0 – комнатная температура; t_1 - температура жидкого гелия. Коэффициент тензочувствительности (КТЧ) полупроводниковой пленки 3 определяют по формуле

$$K = \frac{\Delta R}{R_0} / \frac{\Delta l}{l_0} \quad (2)$$

$$\frac{\Delta l}{l_0} = \frac{\Delta d \Delta d}{L} \quad (3)$$

Где $\Delta R=R-R_0$, R_0 – сопротивление полупроводниковой пленки без деформации; R - сопротивление полупроводниковой пленки при деформации; $\Delta l=l-l_0$, где Δl – расстояние между упорами; l – длина полупроводниковой пленки при деформации; l_0 - длина полупроводниковой пленки без деформации; $\Delta u=n\Delta S$, где n -число оборотов винта, ΔS – шаг винта, b - коэффициент.

В случае произвольной ионизации примесей, а также при наличии глубоких центров в определенных условиях становятся чувствительными к деформацию наряду с неосновными и основные носители заряда[6]. Необходимо также учесть и зависимость времени жизни носителей от деформации. Все это должно привести к новым зависимостям параметров и характеристик переходов от механического напряжения. Поэтому представляет интерес исследование влияния механической деформации на параметры и характеристики переходов в случае произвольной ионизации мелких и глубоких примесей при низких температурах.

В заключении отметим, что исследованы деформационные явления в полупроводниковых структурах при температуры жидкого гелия дает шанс разработки оптимального режима технологии получения пленочных элементов с уникальными свойствами высокой тензочувствительностью, температурной стабильностью.

Список литературы:

1. Akhmedov T Usmonov Ya Ботиров Қ Khalilov Влияние внутреннего напряжения на деформационные характеристики поликристаллических плёнок PbTe с избытком теллура и свинца M Science and World International scientific journal № 3 (91) март 2021 ISSN 2308-4804 . IF 0,325
2. Рахмонкулов М Халилов М Ботиров Қ Юнусов Effect of group VII elements on strain sensitivity of polycrystalline films PBTE, PBS H European Science Review 2021 № 1-2/ January-February/ Vienna <https://doi.org/10.29013/ESR-21-1.2-35-38>
3. Ахмедов Т Усмонов Я Халилов М Юнусов Optical properties of polycrystalline films of lead telluride with distributed stichiometry H Journal of Physics Conference Series/ 1889(2021)022052 doi:10.1088/1742-6596/1889/2/022052

ФИО автора: *Navro`zova Sohiba*

Navoiy viloyati Navbahor tumanidagi

1- umumiy o`rta ta`lim maktabi

fizika -astroanomiya fani o`qituvchisi

Название публикации: «ULUG`BEK VA UNING MAKTABI»

Annotatsiya: Xalqimiz qonidagi ilmga tashnalik, zukkolik, ma`naviy go`zallik, intellektual salohiyatni yosh avlodimizda ro`yobga chiqarish uchun ajdodlarimizni ilmiy meroslaridan namuna sifatida foydalansak bo`ladi. XV asr namoyandasi, toju–taxt sohibi, buyuk astronom, matematik, shariat ixlosmandi. Mirzo Ulug`bek olamshumul ilmiy muvaffaqiyatlari tufayli shunday ulug` baxtga erishgan shaxslardandir. Olimning ilmiy merosi XVII - asrdan beri butun dunyo ilmiy jamoatchiligining diqqat e`tiborini o`ziga qaratib kelmoqda. Ulug`bekning betakror ilmiy merosi va uning rahnamoligida tashkil etilgan. Samarqand munajjimlik maktabi o`sha davr ilmiy hayotida juda katta yangilik bo`lgan.

Kalit so`zlar: Mirzo Ulug`bek, Shoxrux Mirzo, Ali Qushchi, Alisher Navoiy, Abdurazzoq Samarqandiy, astronom, matematik, geodeziya.

Mashhur astronom, matematik, tarixchi, Samarqand rasadxonasining asoschisi va undagi ilmiy maktab rahbari Ulug`bek, jahonning eng yirik astronomlari qatoridan joy olgan olimdir.

Temurning harbiy safarlarida, uning oila a`zolari ham birgalikda borishlari odat bo`lib qolgan edi. Sharq tomonga ketayotgan shunday safarlarning birida, Sultoniya shahrida dam olish uchun to`xtagan vaqtda, 1394 - yil 22 martda Temurning kichik o`g`li Shoxruxning xotini Gavxarshodbegim o`g`il tug`adi. Unga Muhammad Tarag`ay deb nom berishadi. keyinchalik unga berilgan Ulugbek laqabi uning ismiga aylanib qoldi.

Ulugbek Temurning bir qancha safarlarida, masalan mashhur Hindiston safarida (1397-1398), g`arbga qilgan safarida (1399-1404) saroy a`zolari bilan birgalikda, bobosini kuzatib borgan.

Ulugbekning otasi SHoxrux kitoblarni ko`p sevar va boy kutubxona to`plagan edi. Ulugbek yoshligidanok mana shu kitoblarni mutolaa qilar edi, ko`p vaqtini ana shu kutubxonada o`tkazar edi.

U mashhur yunon olimlari Platon, Aristotel, Gipparx, Ptolomey, vatandoshlari Farg`oniy, Forobiy, Beruniy, Ibn Sino kabi olimlarning asarlarini o`rgana boshladi. Ulugbekning o`tkir zehni, doimiy va sistemali o`qib borishi uning ilmiy saviyasini kundan-kunga oshirib bordi. O`rta Osiyoning eng qadimiy shaharlaridan biri bo`lgan Samarqand Temur davlatining poytaxti edi. U sharqning eng taraqqiy etgan fan va madaniyat markazlaridan biri hisoblanardi. Temur Samarqandni muxtasham va go`zal qilishga intilgan. U xashamatli saroylar, madrasalar, maqbaralar va xonakoxlar qurdirgan. Temur vafotidan so`ng, poytaxti Samarkand bo`lgan Movarounnahrda Ulug`bek hukmdorlik qilgan. Ammo, Ulugbek o`zining bobosi va otasidan tubdan farq qilgan.

Ulugbekni bobosi Temur kabi harbiy yurishlar qiziqtirmas edi. Otasi Shoxrux Hirotda (Xuroson davlatining poytaxti, bu davlatga SHoxruxning o`zi hukmdorlik qilgan) o`z atrofiga ruhoniylarni yig`ib olib, erkin fikr egalarini ta`qib qilgan bulsa, Ulug`bek Samarqandda, o`z atrofiga olimlar va shoirlarni to`plab, fan, adabiyot va san`atning taraqqiy etishiga keng yo`l ochib berdi, tabiiy fanlar bilan uzi bevosita shug`ullandi.

Fan, adabiyot va san`atning mashhur namoyandalari Xofizi Abru, Mavlono Nafis, Sirojiddin Samarkandiy, Xayoliyi Buxoriy, Badaxshiy, Durbek, Sakkokiy, Lutfiy va boshqalar Ulugbek davrida yashaganlar va ijod qilganlar.

Mutafakkir shoir Alisher Navoiy, o`zining «Farhod va SHirin» asarida, Ulug`bek osmon sirlarini ochgan va uni kishilar ko`ziga oynadek ravshan qilgan deb ta`riflaydi:

Temurxon naslidan Mirzo Ulug`bek
Ki olam ko`rmadi sulton oningdek,
Oning abnoi jinsi bo`ldi barbod
Ki davr ahli biridin aylamas yod
Valek Ulug`bek ilm sori topti chun dast,

Ko`zi oldida bo`ldi osmon past.
Rasadkim bog`lamish zebi jahondur,
Jahon ichra yana bir osmondur.
Bilib bu nav ilmi osmoniy,
Ki ondin yozdi «Ziji ko`ragoniy».

Mirzo Ulug`bek astronomiya ilmidan tashqari shikor (ov)ga ham ehtiyoji baland bo`lib, u hatto maxsus ov daftarini tuzib, uzoq yillar davomida ov qilgan sana va joylari qayd qilib borgan. Shuningdek, bu daftarga otib yarador qilgan hayvonlarni tavsifini ham yozib borgan. Ulug`bek safarlarining birida bu daftar yo`qolib qoladi va shikorboshi qattiq jazolanishdan yuragi taka-puka bo`lib turganida, Ulug`bek unga yangi daftar va qalam olib kelishini buyurib, barcha ma`lumotlarni xotirasi bo`yicha tiklashni aytadi. U xotirasidagi barcha narsani xatga tushiradi. Shu orada avvalgi daftar ham topiladi. Solishtirib qarasarlar Ulug`bek bir-ikki joyda yanglishganini hisobga olmasa ikkovidagi ma`lumola bir xilda ekan. Ha, Mirzo Ulug`bek Allohning inoyati bilan shunday noyob qobiliyatga ega bo`lgan.

Mirzo Ulug`bekni she`riyat ham maftun etgan. Mirzo Ulug`bekning adiblar hamda badiiy adabiyotga munosabati haqida manbalarda qiziqarli ma`lumotlar mavjud. Alisher Navoiyning “Majolis un-nafois” asarida Ulug`bek ko`proq astronomiya ilmi bilan shug`ullansa-da gohida nazmga mayl qilgani ta`kidlanib, uning qalamiga mansub quyidagi forsiy bayt keltirildi.

Harchand mulki husn ba zeri nigini tust,
Sho`xi makunki ,chashmi badan dar kamini tust.

Mazmuni: Go`zallik mulki harchand qo`l ostingda bo`lsa-da, Sho`xlik qilmagilki ,yomonlarning ko`zi senga tikilgan. Ulug`bek o`z davrida ko`plab shoirlar bilan yaqindan tanish bo`lib, she`riyat haqida suhbatlar qurgan. Zamondosh shoirlar uning badiiy adabiyot borasidagi fikr mulohazalarini g`oyat qadrlashgan . Masalan o`sha davrning eng yirik shoirlaridan biri bo`lgan Lutfiy o`z devonida shunday yozadi.

Ulug`bekxon bilur Lutfiy kamolin , Ki rangin she`ri salmondin qolishmas. Lutfiy o`zini mashhur forsiy tojik shoiri Salmon Sovajiyga tenglashtirgan bu faxriya bayt bir tarafdin Ulug`bek Lutfiy ijodidan xabardor ekanidan dalolat bersa , ikkinchi tarafdin

Lutfiy Ulug`bekni she`riyat bilimdoni, didi yuksak adabiyotshunos sifatida e`tirof etganini ko`rsatadi.

Mirzo Ulug`bek nafaqat zamondosh adiblar, balki o`z davridan bir necha asr oldin yashab o`tgan ko`plab shoirlar ijodini ham o`qib o`rganib, she`riyatning benazir muxlisi va bilimdoni sifatida nom qozongan. Diqqatga sazovor jihatlardan biri shuki Ulug`bek kitoblarini juda sevinib o`qigan ba`zi shoirlar asarlarida astronomic tushunchalar bayoni, yulduzlar va sayyoralar nomlari hamda ta`rif tavsiflari ko`p uchraydi.

Shoxrux Mirzoning va ayniqsa, Mirzo Ulug`bekning 1449- yilda ro`y bergan fojiali vafotidan so`ng Movarounnahrda hukm surgan tinchlik, osoyishtalik davri o`z nihoyasiga yetdi. Amir Temur davlati taxtiga da`vogarlar bir-biri bilan shavqatsiz urush olib borib, el-yurtini nihoyatda og`ir vaziyatga solib qo`ydi.

Abdurazzoq Samarqandiyning yozishicha: “Kechagina obod va aholisi zich bo`lgan mamlakat bu kun xarobazor va cho`l-u biyobonga aylanib qoldi”. Bunday sharoitda olim-u ulamolar o`zlariga panoz izlab mamlakatni tark etishadi. Bu hodisa qo`shni davlatlarda ilm-u fan rivojida katta ijobiy rol o`ynaydi. Ammo achinarlisi shundaki, Amir Temurning sa`y-harakatlari bilan yaratilgan va Mirzo Ulug`bek davrida nihoyatda ravnaq topgan ilm-u ma`rifat maktablari yemirilib, tarqalib borayotgan edi. Nihoyat, 1457-yili hokimiyatga Ulug`bek saroyida tahsil olgan hamda ilm-fan va san`atga rahnamolik ruhida tariyalangan Sulton Abu Said keldi. Ulug`bek vafotidan so`ng rasadxonani boshqarish ishlari to`liq Ali Qushchining zimmasiga tushgan edi. U bir necha yil ilmiy risolalar yozdi va Ulug`bek maktabining eng yorqin namoyondasi sifatida katta obro`-e`tibor qozondi. Nasiriddin Tursiyning “Zij”iga yozgan sharhini Sulton Abu Saidga taqdim etganida uni saroyga tantanali ravishda qabul qilishdi va unga 50 ming dinor hadya beriladi.

Shunday sharoitda Ali Qushchi Hirotga o`zining madrasadosh do`sti Abdurahmon Jomiyning yoniga borib, saroydan Istanbulga ketishga izn so`raydi. Jomiy Yoshi bir joyga borganda (Ali Qushchi yetnish yoshni qoralab qolgan edi) iqlimni o`zgartirish yaxshilikka olib kelmasligini aytib, uni bu ishdan qaytarishga urinadi. Lekin Ali Qushchining qarori qat`iy edi. U Alisher Navoiy yordamida ruxsat

olganidan so'ng 1470-yilda Ulug'bek rasadxonasidan olingan risolalar, kitoblar va eng muhimi "Ziji Ko'ragoniy" nusxalari ortilgan karvon bilan Istanbulga yo'l oladi.

Ali Qushchi Istanbulda ikki yilga yetar yetmas umr ko'rdi. Endilikda Ali Qushchi, uning shogirdlari va avlodlarining Turkiyada astronomik ilmiy maktablar yaratishdagi xizmati yaxshi ma'lum. U "Ziji Ko'ragoniy"ni ko'p nusxada ko'paytirdi va turk tiliga tarjima qildi. Bugun o'sha "Zij"ning Ali Qushchi dastxati bilan to'ldirilgan nusxasi Turkiyaning barcha kutubxonalarida mavjud. 2008-yilda Astronomiya institutining direktori Shuhrat Egamberdiyev Turkiyaning Bo'g'ozichi universitetidan Jahon observatoriyalari forumi 212shida "Ulug'bekning Samarqanddagi observatoriyasi" mavzusidagi ma'ruza bilan qatnashishga taklifnomani oladilar. Fursatdan foydalanib anchadan beri niyat qilib qo'ygan Mirzo Ulug'kning eng iste'dodli shogirdi Ali Qushchi qabrini ziyorat qiladilar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Odil Yoqubov "Ulug'bek xazinasi." Toshkent 2009 y
2. O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. 9.Toshkent.
3. Alisher Navoiy "Lison Ut-Tayr" G'afur G'ulom nomidagi nashriyot matbaa ijodiy uyi .Toshkent 2009y.
4. Fan va Turmush jurnali 2009 yil
5. Ziyonet tarmog'i .

ФИО авторов: *Yusupova Shahzoda*

UrDU Filologiya fakulteti Magistratura bo'limi

lingvistika (o'zbek tili) mutaxassisligi 1-kurs talabasi

Madiyorov Shixnazar

UrDU filologiya fakulteti 3-kurs talabasi

Название публикации: «“GO‘RO‘G‘LI” TURKUMI DOSTONLARI TILINING GENEOLGIK XUSUSIYATLARIGA DOIR MULOHAZALAR»

Annotatsiya: Ushbu maqolada “Go`ro`g`li” turkumi dostonlari tilining geneologik xususiyatlariga doir bir nechta mulohazalar haqida so`z boradi

Kalit so`zlar: Xalq og`zaki ijodi, doston, geneologik, folklor, azaliy qadryatlar

O`zbek tilining qadimiy ildizlarini o`rganish bugungi kun tilimizning sofligini va rivojlanishini ta`minlash uchun katta ahamiyatga ega. Tilimizning himoyasi uchun mamlakatimiz miqyosida keng ko`lamli ishlar amalga oshirilmoqda. Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyevning 2019-yil 21-oktabrda bayon etgan nutqi va Farmondagi muhim fikrlar ham mazkur yo`nalishdagi ishlarning ahamiyati va zaruratini belgilab beradi. Jumladan, Farmonda shunday deyiladi: “Bugungi globallashuv davrida har bir xalq, har qaysi mustaqil davlat o`z milliy manfaatlarini ta`minlash, bu borada, avvalo, o`z madaniyatini, azaliy qadriyatlarini, ona tilini asrab avaylash va rivojlantirish masalasiga ustuvor ahamiyat qaratishi tabiiydir”³⁴.

Milliy manfaatlarimizning eng muhim himoyasi milliy tilimizning himoyalanihidan boshlanadi. Milliy tilimizning asosiy manbalari esa, folklor asarlari, xususan, dostonlar leksikasida saqlanadi va avloddan avlodga yetib keladi. Dostonlar tili shunday muhim lisoniy unsurlarni o`zida saqlab kelmoqdaki, ularni to`plash, o`rganish zamonaviy o`zbek tilimizning rivojlanishida muhim manba vazifasini o`tay oladi.

Folklor asarlari o`zining ko`lami badiiy uslubiy vositalari va eng muhimi lisoniy xususiyatlarining qadimiyligi bilan ahamiyatlidir. Xalq og`zaki ijodiga mansub

³⁴ Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбек тилининг давлат тили сифатидаги нуфузи ва мавқеини тубдан ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармони // Халқ сўзи, 2019, 22 октябрь, № 218 (7448).

asarlar til va adabiyot sohasi nuqtayi nazaridan ham birdek tadqiq qilinuvchi manbalardan hisoblanadi. Ayniqsa, folklor asarlarning lisoniy jihatdan tahlil qilinishi o‘zbek tilshunosligida eng kam o‘rganilgan deyish mumkin. Bunga qo‘shimcha qilib yani shuni aytish mumkin. Tadqiqotchilar Do‘stmurod Abdurahmonov va Habibullo Bektemirovlar “O‘zbek xalq dostonlari onomastikasi” nomli maqolasidagi o‘zbek xalq dostonlari leksikasidagi atoqli otlar miqdor jihatdan eng kam sonli so‘zlardir³⁵.

Keyingi yillarda o‘zbek tilshunosligida, xususan, onomastika sohasida bir qancha siljishlar, yuksalishlar ro‘y bergani hech kimga sir emas. Folklor asarlarini o‘rganish va har tomonlama tadqiq etishga bag‘ishlangan ko‘plab nomzodlik ishlari yuzaga keldi va shular asosida monografiyalar, darsliklar, o‘quv qo‘llanmalari chop etildi.

Folklor asarlarini o‘rganish ishi o‘zbek olimlari orasida Xodi Zarif tomonidan boshlab bergan deb hisoblansa, ulardan so‘ng mazkur yo‘nalishda samarali izlanishlar olib borgan tilshunoslar sifatida Shonazar Shoabdurahmanov, Ahmad Ishayev, Do‘stmurod Abdurahmonov, Habibullo Bektemirov va boshqa olimlarning xizmatlarini e’tirof etish zarur deb hisoblaymiz.

Keyingi davrlarda ham xalq og‘zaki ijodiga mansub asarlarni o‘rganish tadqiq etish jadal sur‘atlar bilan davom etmoqda. Bugungi kunga kelib, Xorazmda taniqli o‘zbek folklorshunos olimi Safarboy Ro‘zimboyev tashabbuslari bilan “Go‘ro‘g‘li”, “Oshiqnoma” turkum dostonlari nashr qilindiki, mazkur manbalar hozirgi davr yoshlarini, izlanuvchilarini yangi-yangi tadqiqotlarga chorlab qolmoqda. Ushbu dostonlar leksikasida dastavval ko‘zga tashlanadigan birliklar atoqli otlar tizimi hisoblanadi.

Shuni alohida qayd qilib o‘tish joyizki, tadqiqotchi Q.Olloyorovning 2018-yilda himoya qilgan “Xorazm dostonlari onomastikasi” nomli dissertatsiyasi³⁶ va shu nomdagi monografiyasi³⁷ da biz tekshirish olib borayotgan masala borasida muayyan xulosa va umumlashmalar berilgan.

³⁵ Абдурахмонов Д. Бектемиров Х. Ўзбек халқ дostonлари ономастикаси. Тошкент. 1967.

³⁶ Olloyorov Q. Xorazm dostonlari onomastikasi. PhD.diss.avtoref. –Samarqand: 2018;

³⁷ Оллоёров Қ.М. Хоразм дostonлари ономастикаси. Монография. –Тошкент: Адабиёт учкунлари, 2017. 120 бет.

Turkiy xalqlar tili juda qadim davrlardan buyon O‘rta Osiyoda amalda yashab kelgan eroniy tillar bilan doimiy aloqada bo‘lib kelgan. Tarixiy manbalarda VII-VIII asrlarda va undan oldin xorazm yozuvi keng tarqalgani haqida ma’lumotlar bor. Qadimgi davrlarda qo‘llanilgan xorazmiy tili XIV asrlarga kelib o‘zbek tili bilan qo‘shilib ketgan³⁸. Natijada, bu tilga oid ba’zi leksik birliklar hozir ham saqlanib qolgan³⁹.

Boshqa ilmiy-lisoniy manbalarda keltirilishicha, O‘rta Osiyo, xususan, hozirgi O‘zbekiston hududida turkiy tilda gaplashuvchi aholi ham qadimdan yashagan. So‘nggi davr tadqiqotlarida “o‘zbeklar ikki xil tilda so‘zlashuvchi – sharqiy eroniy va turkiy qabila va elatlarning qorishuvidan tarkib topgan etnosdir” – deya ta’kidlanadi⁴⁰. Shunday ekan, hozirgi turkiy tillar va o‘zbek tilida uchrovchi so‘g‘d, xorazmiy tillari elementlari qadimiy davrlarda yuz bergan tillararo aloqalar natijasi deb qaralmog‘i kerak.

Dostonlar tili ko‘proq so‘zlashuv tiliga yaqin bo‘lganligi sababli, ularda ham shevaga xos xususiyatlar to‘la saqlangan. Yuqorida ta’kidlaganimizdek, onomastik birliklar ham garchi boshqa tillardan o‘tgan bo‘lsa-da, mavjud sheva vakillari tiliga moslashgan. Xorazm dostonlari onomastikasi bo‘yicha olib borilgan tadqiqotlarda ulardagi leksik qatlamlar masalasi alohida o‘rin tutadi. Tarixiy-etimologik jihatdan dostonlar tilidagi nomlar tahlilidan ma’lum bo‘ladiki, forsiy, arabiy, mo‘g‘ul va boshqa tillarga oid bo‘lgan elementlar turkiy tillarga xos birliklar bilan bir qatorda qo‘llanilgan.

Eroniy tillar bilan aralashgan qadimgi turkiy qabilalar tillari oltoy-mo‘g‘ul tillari bilan ham aloqada bo‘lgan. Bu aloqalar XIII asrda mo‘g‘ullarning O‘rta Osiyoni istilo qilishi davrlarida yanada kuchaydi. O‘rta Osiyoda arablar hukmronligi davrida o‘zbek-arab tillari aloqasi yuzaga keldi. Bu davrda arab tili davlat va din tili, fan va rasmiy yozishmalar tili sifatida keng tarqaldi. Arab tili mahalliy aholiga davlat va fan tili,

³⁸ Фрейман А.А. “Хорезмийский язык”, М-Л, 1951. – Б.32.

³⁹ Усмонов С. “Ўзбек тилининг луғат составида тожикча-форсча ва арабча сўзлар”. – Навоийга армуғон. Тошкент, 1968. – Б.109.

⁴⁰ Асқаров А. Ўзбек халқининг этногенези ва этник тарихи. Тошкент: Университет, 2007. – Б.239.

ayniqsa, din tili sifatida majburan o'qitildi. Natijada, mahalliy aholi vakillari o'z ona tili bilan bir qatorda arab tilida ham yozib, ham gaplashadigan darajaga yetishdi.

Dostonlarimiz onomastik tizimida arabiy tillarga xos bo'lgan birliklar ham ma'lum darajaga ega bo'lgan birliklardan hisoblanadi. Arablar tomonidan O'rta Osiyoning bosib olinishi va ularning uzoq davom etgan hukmronligi, hamda bu yerda yashovchi xalqlarning asrlar davomida islom diniga e'tiqod qilishlari va uning ta'sirida bo'lishlari mahalliy aholi tiliga, ayniqsa, uning lug'at tarkibiga arab so'zlarining benihoya ko'p singib ketishiga sabab bo'lgan. Bu holat esa, o'z navbatida, mazkur hududda yashovchi aholining nom tanlash tamoyillariga ham o'z jiddiy ta'sirini o'tkazgan.

Arab tiliga xos so'zlar O'rta Osiyo xalqlari tiliga yozma adabiyot orqali, asosan, eroniy tillardagi adabiyot orqali o'tgan⁴¹. Tarixan arab tilidan o'zlashgan deb qaraluvchi leksik birliklarning ayrimlari tilimizga shu darajada singib ketganki, hozirda ularning ayrimlarining boshqa tildan o'tganligi sezilmas darajaga kelib qolgan. Xuddi shunday xarakter kasb etuvchi atoqli otlar ham talaygina. Ularni mutaxassis bo'lmagan kishilar sof o'zbekcha ismlar deb hisoblashi tabiiy.

Professor F. Abdullayevning qayd qilishicha, "biz bunday so'zlarni tamomila o'zlashtirib, o'z so'zimizdek turlayveramiz, yasovchi qo'shimchalar vositasi bilan ulardan yangi so'zlar yasaymiz"⁴².

Xulosa qilib aytganda, "Go'ro'g'li" turkumi dostonlarida tilimizning rang-barang birliklari va turli tillarga aloqador birliklarni uchratamiz. Ularni to'plab, tekshirish orqali zamonaviy o'zbek tilining tarixan qaysi tillar bilan to'qnash kelganligi va o'z qatlam birliklarini qay darajada saqlab qolganligi kabi masalalarga oydinlik kiritish mumkin.

⁴¹ Мадрахимов О. Ўзбек тилининг ўғуз лаҳжаси лексикаси. – Б.41-42.

⁴² Абдуллаев Ф. Ўзбек тили лексикасининг баъзи бир масалаларига доир. Тил ва адабиёт институти асарлари . 1-китоб, Тошкент, 1948. – Б.89.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбек тилининг давлат тили сифатидаги нуфузи ва мавқеини тубдан ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармони // Халқ сўзи, 2019, 22 октябрь, № 218 (7448).
2. Абдуллаев Ф. Ўзбек тили лексикасининг баъзи бир масалаларига доир. Тил ва адабиёт институти асарлари . 1-китоб, Тошкент, 1948.
3. Абдурахмонов Д. Бектемиров Х. Ўзбек халқ достонлари ономастикаси. Тошкент. 1967.
4. Асқаров А. Ўзбек халқининг этногенези ва этник тарихи. Тошкент: Университет, 2007.
5. Оллоёров Қ.М. Хоразм достонлари ономастикаси. Монография. – Тошкент: Адабиёт учқунлари, 2017.
6. Olloyorov Q. Xorazm dostonlari onomastikasi. PhD.diss.avtoref. – Samarqand: 2018.
7. Усмонов С. “Ўзбек тилининг луғат составида тожикча-форсча ва арабча сўзлар”. – Навоийга армуғон. Тошкент, 1968.
8. Фрейман А.А. “Хорезмийский язык”, М-Л, 1951.

ФИО автора: *Masharipova Intizor Majiddinovna*

Ellikqa'la tumani Xalq ta'limi bo'limiga qarashli

7-son Davlat ixtisoslashtirilgan umumun

ta'lim maktabining amaliyotchi psixologi

Название публикации: «O'SMIRLARDA O'Z-O'ZINI NAZORAT QILISH TIZIMI RIVOJLANISHINING PSIXOLOGIK JIXATLARI»

ANNOTATSIYA

Pedagogik tarbiya sistemasini eng muhim vazifalari yoshlarga ta'lim berish shakllari usullari va salomatlikni mustaxkamlash hamda saqlash vositalari, ularda jismoniy takomillashtirishga bo'lgan ehtiyojlarini shakllantirish hisoblanadi. O'zini - o'zi kamolatga etkazish kishini jismoniy rivojlanishi, jismoniy va funktsional tayyorgarligini, ya'ni to'liq-jismoniy holatini oshirib berishga intilishi deb tushuniladi. O'zini - o'zi kamolatga etkazish, tarbiyalash natijasi sifatida va o'zini - o'zi tarbiyalash elementini tashkil qilish va jismoniy tarbiyani umumiy jarayoni bo'yicha yo'naltiriladi.

Kalit so'zi: O'smirlik davri, jismoniy holat, tarbiyalash, o'zini-o'zi baholash

O'smirning psixik o'sishini harakatga keltiruvchi kuch - uning faoliyatini vujudga keltirgan yangi ehtiyojlar bilan ularni qondirish imkoniyatlari o'rtasidagi qarama-qarshiliklar tizimining namoyon bo'lishidir. Vujudga kelgan ziddiyatlarni psixologik kamolotni ta'minlash, faoliyat turlarini murakkablashtirish orqali o'smir shaxsida yangi psixologik fazilatlarni tarkib toptirish bilan asta-sekin yo'qotish mumkin. O'smirlik davrining og'ir, murakkab davr ekanligi ko'plab psixologik, fiziologik, ijtimoiy omillar bilan bog'liq. Bu davrda rivojlanishning barcha jihatlari: jismoniy, aqliy, ahloqiy, ijtimoiy jihatlarning mazmun mohiyati ham o'zgaradi. Bu davrda o'smir hayotida, uning ruxiyati, organizmining fiziologik hamda ijtimoiy holatida jiddiy o'zgarishlar sodir bo'ladi. Aksariyat holatlarda ularda bir-biriga qarama-qarshi bo'lgan turli xil holatlar kuzatiladi. Bu davrga kelib bola endi «bola» emas va shu bilan birga xali «katta» ham emas. Uning o'z ko'ziga va atrofdagilarga

nisbatan bo'lgan munosabatlari butunlay boshqacha xarakter kashf etib boradi. Uning qiziqishlari tizimi, ijtimoiy yo'nalganligi qaytadan shakllanadi, o'z-o'zini anglashi, o'z-o'zini baholashi, qadriyatlari tizimi o'zgaradi. Uning uchun o'z «men»i va shu «men»ning ahamiyati ortadi. O'smir organizmida ruy beradigan o'zgarishlar shundan iboratki, bola rivojlanishining ayni shu davrida biologik, fiziologik yetukligi borasida tub o'zgarishlar amalga oshadi. Fiziologik rivoshlanish va jinsiy balog'atga yetish jarayonining yangi bosqichi boshlanadi. Organizmdagi o'zgarishlar bevosita o'smir endokrin sistemasining o'zgarishi bilan boshlanadi. Bu davrda ichki sekretsiya (endokrin) bezlaridan biri gipofiz bezining funksiyalari faollashadi. Uning old qismidan ajralib chiqadigan gormon organizm to'qimalarining o'sishi va boshqa muxim ichki sekretsiya bezlari (qalqonsimon bez, buyrak o'ti va jinsiy bezlar) ishlashini kuchaytiradi. Ularning faoliyati o'smir organizmida ko'plab o'zgarishlarni yuzaga keltiradi, jumladan bo'y o'sishining keskin tezlashishi (bir yilda o'g'il bolalarda 4-5 sm, qizlarda 3-4 sm o'sishi kuzatiladi), jinsiy balog'atga yetish (jinsiy organlarning rivojlanishi va ikkilamchi jinsiy belgilarning paydo bo'lishi) amalga oshadi. Bu jarayonlar qiz bolalarda 13-15 yoshlarda nisbatan jadal kechadi. Jismoniy rivojlanish va jinsiy yetilishning akseleratsiyalashuvi kuzatilayotgan hozirgi vaqtda ayrim qizlar 9-10 yoshda, o'g'il bolalar esa 11-12 yoshlarida jinsiy balog'atga yetishning boshlanish bosqichida bo'lishi mumkin. Bo'yning o'sishi, vaznning ortishi, ko'krak qafasining kengayishi-bularning barchasi jismoniy rivojlanishining o'smirlilik yoshiga xos xususiyatlaridir. Shular tufayli o'smirning tashqi ko'rinishi bolaning tashqi ko'rinishiga qaraganda farq qiladi: tana proporsiyasi kattalarga xos ko'rinishga ega bo'ladi. Shuningdek, o'smirning yuz tuzilishi ham o'zgarib bosh suyagining yuz qismi jadal rivojlana boradi. O'smirlilik yoshida umurtqa pog'onasining o'sishi bo'yining o'sish sur'atidan orqada qoladi. Chunki 14 yoshgacha umurtqa pog'onalari o'rtasidagi oraliqlar tog'aylar bilan to'lgan bo'ladi, bu esa ortiqcha jismoniy zo'riqish, tana holatining noto'g'ri turishi tufayli umurtqa pog'onasining noto'g'ri rivojlanishga moyilligini bildiradi. Umurtqa rivojlanishi buzilishining eng ko'p holati 11-15 yoshlarga to'g'ri keladi va ayni shu yoshlarda ruy berishi mumkin bo'lgan nuqsonlarni bartaraf etish

oson kechadi. Muskul vazni va muskul kuchlarining ortishi jinsiy balogʻatga etishning oxirlarida nisbatan jadalroq amalga oshadi. Bunda oʻgʻil bolalarda muskullarning rivojlanishi erkaklarga xos tipda, qiz bolalarning yumshoq toʻqimalari esa ayollarnikiga xos tipda amalga oshadi. Bu esa xar bir jins vakiliga oʻziga xos erkaklik va ayollik sifatlarini beradi. Bu jarayonlarning nihoyasiga yetishi esa oʻsmirlik davridan keyin amalga oshadi. Muskul kuchlarining ortishi oʻsmir jismoniy imkoniyatlarini kengaytiradi. Buni bolalar juda yaxshi anglaydilar va ularning xar biri uchun bu juda muxim ahamiyatga ega. Birok oʻsmir muskullari kattalarnikiga qaraganda tez toliquvchan boʻladi va davomli kuchlanishlarga dosh berolmaydigan boʻladi. Shuning uchun sport va jismoniy mexnat bilan shugʻullanishda buni inobatga olish lozim. Shunga kura oʻsmirlik davri bir tomondan kuwatning keskin ortishi va ikkinchi tomondan patogen taʼsirlarga oʻta sezgirligi bilan xarakterlanadi. Shuning uchun aqliy yoki jismoniy ortiqcha toliqish, uzoq muddatli asabiy zoʻriqish, affektlar, kuchli salbiy

xissiyotlar (kurkish, gazab, xafagarchilik) endokrin buzilishlarga (mensrual tsiklning vaqtincha buzilishiga) va nerv sitsemasi funksiyasining buzilishiga sabab boʻlishi mumkin. Bunday buzilishlar taʼsirlanuvchanlikning ortishi, uzini tuta bilmaslik, parishonxotirlik, ishda maxsuldorlikning pasayishi, uyquning buzilishi kabilarda namoyon boʻladi. Oʻsmirlik davrida endokrin va nerv sitsemalari faoliyatining bolalik davrida mavjud boʻlgan muvozanati buziladi, yangisi esa endigina urnatilayotgan boʻladi. Bunday qayta qurilishlar albatta oʻsmirning ichki holati, kayfiyati, ruxiyatiga taʼsir koʻrsatadi va koʻpincha uning umumiy noturgʻunligiga, serjaxlligiga, xarakat faolligiga, vaqti-vaqti bilan hamma narsalarga befarq boʻlib kolishligi va lanjligiga asos boʻladi. Bunday holatlarning yuzaga kelishi koʻpincha qizlarda mensrual tsikl boshlanishidan bir oz oldinrok yoki tsikl davrida koʻprok kuzatiladi. Jinsiy balogʻatga etish va jismoniy rivojlanishdagi oʻsish oʻsmir ruxiyatida yangi psixologik tuzilishlarning yuzaga kelishida muxim ahamiyatga ega. Birinchidan, bu oʻsmir uchun juda sezilarli boʻlgan oʻzgarishlar boʻlib, ular oʻsmirning katta boʻlganini xis qilishining yuzaga kelishining obʻektiv manbai boʻlib xizmat qiladi (uning asosida

o'smir o'zining kattalarga o'xshashligini xis qiladi). Ikkinchidan, jinsiy balog'atga yetish boshqa jins vakiliga qiziqishishni rivojlantiradi, yangi kechinma, xissiyot, tuyg'ularni yuzaga keltiradi. O'smirning ichki bandligi va yangi taassurotlar, kechinmalarga munosabati darajasi ularning o'smir hayotidagi o'rni keng ijtimoiy sharoitlar bilan, o'smir hayotining konkret individual sharoitlari, uning tarbiyasi va muloqoti xususiyatlari bilan belgilanadi. Bu o'rinda o'smir shaxsi shakllanishiga fakat kattalar uchun muljallangan kitoblar va kinofilmlar salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Bularning barchasi, shuningdek o'rtoqlari bilan sevgi va jins muammolari haqida gaplashishlari o'smirlarda odamlar munosabatlarining intim jihatlariga ko'tarinki qiziqishishni yuzaga keltirishi, erotik an'analar va ilk seksuallikni rivojlantirishi mumkin. Xar ikkala jins o'smirlari uchun bu davrda ilk romantik xislarning yuzaga kelishi «birinchi muxabbat»ga duch kelishi, birinchi bo'sa kabilar me'yoriy hol hisoblanadi. O'smirlik davrining xarakterli xususiyatlaridan yana biri - bu davrda o'smirlarda kuzatiladigan o'smirlik avtonomiyasi holatidir. O'smirlik avtonomiyasining xuquqiy avtonomiya, iktisodiy avtonomiya, emotsional avtonomiya, makoniy avtonomiya kabi turlari farqlanadi. Ma'lumki, bola dunyoga kelgan boshlab kimningder karamog'iga muxtoj bo'ladi. Ota-onasi va boshqa yaqinlari uni oziqlantiradi, kiyintiradi, tarbiyalaydi va uni muntazam nazorat ostida tutadi. Ular bolani xar tomonlama qo'llab-quvvatlashi bois bola bunday e'tiborga, daldalarga muxtojlik xis etib turadi. O'smirlik davrida esa bola o'z hayotini, xavfsizligini ta'minlash borasida mustakillikka erishadi. Endi u o'zini o'zi himoya qila olishi, lozim bo'lsa o'zi o'z imkoniyatlari darajasida mexnat qilib, yetarli darajada daromad qilishi, o'z ehtiyojlarini mustaqil ravishda o'zi qondira olishi mumkin bo'ladi. Yukorida keltirib o'tilgan xuquqiy avtonomiya ayni vaqtda bola o'smirlik yoshiga yetishi bilan unga qator xuquqiy imkoniyatlar berilishi bilan xarakterlanadi. Bu davrda bola yuridik shaxs hisoblanib, ovoz berish xuquqiga ham ega bo'ladi. Mabodo, bu davrda o'smirning ota-onasi ajralib ketgudek bo'lsa, o'smirning kaerda va kim bilan qolishi uning xohishiga qarab xal etiladi. Shuningdek, bola bu davrda o'z imkoniyatidan kelib chikqqn holda rasmiy ravishda jismoniy

mexnat bilan shugullanishi ham mumkin. Lozim bo'lsa, ulardan uz xatti-xarakati, kiliklari uchun javob berishi ham talab kilinadi. Shu kabi xuquqiy imkoniyatlarga ega bo'lish va bundan o'smirning xabardorligi uning xuquqiy avtonomiyasining yuzaga kelishini ta'minlaydi. Bunday avtonomiyaga ega bo'lish o'smirda o'z xatti-xarakati uchun javobgarlik, ma'suliyatlilik xissini yuzaga keltiradi. Iqtisodiy avtonomiya ham ma'lum darajada xuquqiy avtonomiyaga bog'liq holda yuzaga kelib, bevosita o'smirning o'z moddiy extiyojlarini boshqalar, otaona yordamisiz qondira olishi mumkinligi bilan bog'liq. O'smir endi o'z extiyojlarini kondirish uchun ota-onasiga tula tobe bulmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. Gamezo M.V., Domashenko I.A. Atlas po psixologii. M., 2002
2. G'oziev E. Umumiy psixologiya. –T., 2003
3. To`ychieva G.U., Asadova E. Yoshlar va konfliktlar echimi. Manual. T.: 2008

ФИО авторов: *Инахамова Нилуфар Махаммадиброхим қизи*- Наманган муҳандислик–қурилиш институти 15-МСМСМ-20 гуруҳ талабаси

Ортиқов Хайитали Шаробидин ўғли-Наманган муҳандислик–қурилиш институти 17М-МССБ-21 гуруҳ магистранти

Мелибаев Махмуджон-Наманган муҳандислик – қурилиш институти доценти

Название публикации: «МАШИНАСОЗЛИҚДА РЕЗИНАТЕХНИКА МАТЕРИАЛЛАРИДАН САМАРАЛИ ФОЙДАЛАНИШ АСОСЛАРИ»

УДК: 621.921.8

Аннотация. Ушбу мақолада машинасозлик соҳасида резина техник материалларининг хусусиятларидан келиб чиқиб ишлатиш соҳалари бўйича олиб борилган адабитлардан таҳлиллар ва ишлатиш ресурсларини ошириш йўллари тўғрисида батафсил маълумотлар ёритилган

Таянч сўзлар: машина, резина, шина, эксплуатация, омиллар, ресурс, техник ҳолат, транспортёрлар, каучук, узатма тасмалари.

Аннотация. В статье рассматриваются основные вопросы использования в машиностроении резино-технические материалы, структуры и путей повышения их срок службы.

Ключевые слова. машина, резина, шины, эксплуатации, факторы, ресурс, технические состояние, транспортеры, каучук, ременный передачи.

Annotation. The article discusses the main issues of using rubber-technical materials, structures and ways to increase their service life in mechanical engineering.

Keywords. machine, rubber, tires, operation, factors, resource, technical condition, conveyors, rubber, belt drive.

2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегиясида маҳаллаий хом-ашёлардан фойдаланишни ривожлантиришга ҳам катта эътибор ажратилди. Ҳозирда резина саноати Республикамиз халқ хўжалигида муҳим рўл ўйнайди. Кўпгина ишлаб чиқариш соҳалар, машинасозлик, озиқ-овқат, трактор, автомобил саноатида ва турли хил резина техник буюмларга эҳтиёжи юқори. Резина саноати ўзига хос ўтмишга эга. Резина техник буюмлар ишлаб чиқарувчи дастлабки корхона резина техника республикамизда 1972 йилда ташкил топган. Резинанинг асосий таркибий қисми ҳисобланган каучук жуда эластик бўлади. Резина жуда кучли (1000 фоизгача) деформацияланиши мумкин, лекин юкланиш олингандан кейин резина аввалги ҳолатига деярли бутунлай қайтади. Бундан ташқари, резинанинг кимёвий чидамлилиги емирилишга қаршилик кўрсатиш қобилияти юқори, яхши электр изоляция хоссаларга эга зичлиги унча катта эмас.

Ҳозирги замон машинасозлигида бир неча юз хил резина деталлар мавжуд ишлаб чиқариладиган каучукнинг анчагина қисми (тахминан 60 %) автотрактор техникаси учун шиналар ишлаб чиқаришга сарифланади.

Ҳар қандай резинали материялнинг асоси каучук бўлиб, замонавий енгил автомобилларда 300 тагача номдаги умумий сони 500-600 та бўлган деталлар (юк автомобилларида эса 200 тадан 500 тагача детали) резинадан тайёрланган бўлиб, бу деталларни тайёрлаш учун 250-400 кг каучук, яни 500-800 кг резина материаллар сарифланади, 40 т юк кўтара оладиган МАЗ маркали автомобилларнинг фақатгина шиналар 4000 кг ни ташкил этади. Автомобилларга сарифланадиган резина материалларнинг умумий массаси автомобил массасининг 8-9 фоизини, шу билан бирга, автомобилнинг умумий таннархининг 10-40 фоизини ташкил этади, бундан кўринадиги резина қимматбаҳо ва камёб материаллардан биридир.

Резинадан техникада кенг қўламда фойдаланишга сабаб қуйдагилардир.

- материалларнинг юқори эластик хусусиятига эгаллиги (юқори сифатли резиналар учун чўзилишидаги солиштирма узайиш 1000 фоизга етади);
- етарли даржада маҳкамликка эгаллиги (резиналарнинг энг яхши тарларининг узулишдаги мустаҳкамлиги 40 МПа га етади);
- газни жуда кам миқдорда ўтказиши ва сувни бутунлай ўтказмаслиги;
- юқори диелетирик хусусиятлари.

Юқорида санаб ўтилган хусусиятларга асосланган ҳолда резинали материаллардан турли-туман резина техник буюмлар: шиналар, бирик шиланглар, амортизаторлар, тасмали узатмалар, қистирмалар салниклар, муфталар, транспорт тасмалари каби турли хил эҳтиёт қисмлар ишлаб чиқарилади. Кабел ўтказгич, электромашиналар жиҳозлар ишлаб чиқаришда эса резиналардан электроизоляцияси сифатида фойдаланилишини такидлаб ўтиш лозим.

Тармоқ корхоналарида синтетик ва табиий каучук асосида турли резина буюмлари тайёрланади. Асосий маҳсулотлари: автомобил, мотоцикл, трактор, велосипед ва бошқа машиналарга шиналар, резина қўлқоплар, транспортёрлар, ташиш ленталари, узатма тасмалари, машиналар ва турли механизмлар учун қуйма ва ноқуйма деталлар, иссиқлик ва электр изоляси материаллари ва бошқа бундан ташқари, резинатехника саноати. Корхоналарида автомобиллар ва қишлоқ хўжалиги машиналари шиналари тикланади, резинали поябзаллар, резина аралаш газмоллар, санитария ва гигиена анжомлари, спорт буюмлари, ўйинчоқлар, хўжаликда ишлатиладиган пластмасса буюмлари ва бошқа резинали маҳсулотлар ишлаб чиқарилади. Резинатехника саноати маҳсулотлари машинасозлик, кимё, кўмир, металлургия ва бошқа саноат тармоқларида, транспорт ва ҳарбий техникада қўлланилади.

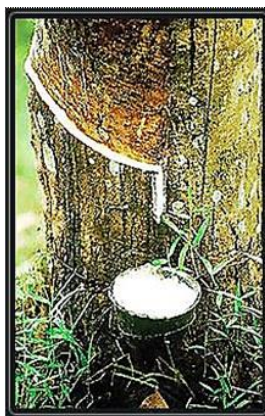
Ўзбекистонда бу тармоқнинг илк корхонаси (Биринчи резинатехника) Тошкент резинатехника маҳсулотлар заводи 1944 йилда ишга тушурилди ва тўла қувват билан ишлай бошлади. Илгари асосан, резина маҳсулотлари ишлаб чиқаришга ихтисослашган “Ўзбекрезинатехника бирлашмаси (1975) 1987 йилдан халқ истеъмоли товарлари ишлаб чиқаришга ўтди.

Ўзбекистон Республикаси мустақилликка эришгандан сўнг, Резинатехника саноати, корханалари қайта жиҳозланиб, машинасозлик корхоналарига бутловчи қисимлар ишлаб чиқаришга йўналтирилди. 1992 йилдан Ўзбекрезинатехника бирлашмасида енгил автомобил шиналарини тайёрлаш ўзлаштирилди. 1996 йилдан йилга енгил автомобил учун 15 млн. дона, юк автомобиллари учун 200 минг дона шина ишлаб чиқариладиган қувватлар ишга тушурилди.

Бундан ташқари, “Ўзбекрезинатехника” бирлашмаси ва кимё саноатининг бошқа корхоналарида (Самарқанд кимё заводи) калишлар ишлаб чиқарилади 10 мин. дан жуфтга етказилади (1995). Шунингдек, бу тармоқ корхоналари республика машинасозлик саноати учун турли хилдаги резина техника маҳсулотлари ишлаб чиқаради.

Каучук ишлаб чиқариш. Илгари каучукли ўсимлик ширасидан олинадиган табиий каучук (ТК) дан фойдаланилади. “Hancock Hancock” 1826 йилда табиий каучукдан пластмассани олиш учун машинадан фойдаланиш усули ихтиро қилинди.

Табиий каучук эрта топилган, архелогик қазилмалар XI асрда Жанубий Америкадаги одамлар ўйин ва таклифлар учун резина тўплардан фойдаланганлигини кўрсатмоқда. 1493 йилда Италиялик сайёҳ “Columbus” иккинчи сафарда Амеркияни кашф этганида, у ерда жуда баланд бўлиб ўсадиган дарахтдан олинган сутдан тайёрланган қора тўп билан ўйнаган ҳиндуларни кўрди. Ўша вақитдан буён Испания ва Португалия Нессико ва Жанубий Американи босиб олиш жараёнларида каучук ҳақидаги маълумот Европага келтирилди.



1-расм. Каучукнинг дарахдан олиниши

XVIII асрга келиб, Франция Жанубий Америка илмий экспедицияларини жўнатди. 1736 йилда Француз олими Кандаминг (Charlz de Condamine) Жанубий Америка илмий-тадқиқот экиспидициясида, Перудан, Жанубий Америка материк саёҳати “Chronicle” нашри чоп этилган Францияда Франциянинг баъзи каучук маҳсулотлари ва тегишли маълумотларни ёзди

Кейинчалик резина ишлаб чиқариш кўпайиши билан каучук етишмай қолди. Ҳозирги пайитда резиналарнинг анчагина қисми нефтни қайта ишлаш маҳсулотлари ҳисобланган турли синтетик каучуклар асосида тайёрланади. Аммо дастлабки пайитда синтетик каучукдан олинган резиналарнинг физик-механик хоссалари табиий каучукдан тайёрланган резинатехникага қараганда ёмон эди (мустаҳкамлиги, нисбий чўзилиши, ейилишга ва совуққа чидамлилиги паст эди). Лекин нефт-кимё саноатининг ютуқлари табиий каучукдан олинган резиналардан ишлаб чиқариш имконини берди.

Каучук юқори молекула бирикма бўлиб, молекула массаси 100-500 минга тенг (бу рақам молекула водород атомидан неча баробар оғир эканлигини кўрсатади). Полиметирнинг катта узун молекуласи юмалоқланишга ҳаракат қилади, лекин бунга молекулаларнинг ўзаро таъсири кучи қаршилиқ кўрсатади, шунинг учун ҳам каучук жуда эластик бўлади.

Табиий каучук Бразилияда ўсадиган Гевея дарахтининг каучук ташувчилари (шираси) дан олинади. Иқлим шароитига кўра мамлакатимизда Гевея дарахтини ўстириш имкони йўқ, бошқа таркибдаги каучук ташувчилар бўлган ўсимликлар ишлаб чиқариш аҳамиятига эга эмас. Шунинг учун мамлакатимизда резина саноатининг хомашёси сифатида синтетик каучуклардан фойдаланилади. Синтетик каучукнинг 1932 йилда дунёда биринчи марта С.В. Лебедев услубига асосан завод шароитида бутадиеенлик синтетик каучук синтез қилинган. Бу каучук учта ҳарф билан маркаланади СКБ. СКБ ўзининг сифати бўйича табиий каучукдан анчагина ёмон, шунинг учун уни бошқа синтетик каучуклар сиқиб чиқармоқда. Ўтган асрнинг 60-йиллари бошларида стереорегуляторли бутадиеенли каучук СКД ишлаб чиқарилди. Бу каучуклар эластилиги бўйича табиий каучуклардан қолишмайди, ейилишга ва совуқ таъсирга чидамлилигига кўра табиий каучуклардан ҳам яхшироқ.

Стереорегуляторли синтетик каучуклардан энг истиқболлиги изоренли каучук СКИ (масалан, СКН-3)дир. Унинг формуласи, хоссалари табиий каучукники билан бир хил бўлганлиги учун ўрнини унинг тўла боса олади.

Автомобилларнинг резинали деталларини тайёрлашда монометирларни полимеризациялаш маҳсулотлардан кенг фойдаланилади.

Истиқболли универсиал синтетик каучукларга бутулкаучук-изобутиленни-изопрен билан сополимери киради. Бу материаллар автотракторлар учун

пневматик шиналарни (камера) ишлаб чиқаришдаги энг яхши материаллардир (у юқори газ ва ҳаво ўтказмаслик хусусиятига эга).

Ҳозирда 200 турдан ортиқ синтетик каучуклар мавжуд. Каучукларнинг асосий хусусиятлари ва ишлатилиш соҳаси тўғрисида маълумотлар 1-жадвалда келтирилган.

1-жадвал

Каучукларнинг асосий хусусиятлари

Каучук	Асосий хусусиятлари	Ишлатилиш соҳаси
Табиий каучук (ТК)	Чўзилишида юқори мустаҳкамлик ва эластикликка эга. 60 °С дан 100 °С гача ҳароратларда ишлатишга яроқли	3, 6, 8, 10, 12,
Бутадиенстиролли (СКС)	Чўзилишда юқори мустаҳкамликка эга ва эскирган чидамлилиги 100 °С гача ҳароратда ишлатишга яроқли	11, 12, 13
Бутадиенметил-стролли (СКМС)		3, 6, 10, 12, 14
Изопренли (СКИ)		2, 6, 8, 12, 14
Бутадиенли (СКД)	Жуда юқори механик мустаҳкамликка эга, емирилиш ва совуқ таъсирига чидамли	6, 8
Хлорпренли (натрит)	Юқори эластикликка эга, эскирган чидамлилиги 120-130 °С гача ҳароратда нефть маҳсулотлар муҳитда ишлатишга яроқли. Хомашёсиз вулканизацияланади	1,4,5,7,9,11,
Бутадиеннитрилли	Натрига ўхшаш. Иссиқлик таъсирига чидамлилиги яхшиланган	4,5,7,9,11,13
Диметилсилоксанли (СКТ)	Иссиқлик тасирига чидамли, 60 °С дан 300 °С гача ҳароратларда узок муддат ишлатиш мумкун. Юқори диелектирик хусусиятга эга. Нефть маҳсулотларида тез эриди	3
Фторкаучук (СКФ)	Синтетик каучук табиийга ўхшаш аммо нефть маҳсулотларида эримайди	4,5
Этиленпропиленли (СКЭП)	50 °С дан 130 °С гача ҳароратда ишлатишга яроқли, юқори электроизоляция хусусиятга эга	1

Изоҳ. Учунчи устундаги рақамлар каучукнинг ишлатилиш соҳасини билдиради:

- 1) кабина ойналари ва бошқа деталларни зичлаш учун ишлатилади;
- 2) кабина эшиклари ва бошқа деталларни зичлаш учун ишлатилади;
- 3) ҳаво, сув, кислота ва ишқорларнинг кучсиз эритмалари муҳитида ишлатишга яроқли зичлагичлар (ҳалқалар, қистирмалар, манжетлар ва бошқалар) тайёрлашда ишлатилади;
- 4) нефть маҳсулотлари муҳитида ишлатишга яроқли зичлагичлар тайёрлашда ишлатилади;
- 5) нефть маҳсулотлари муҳутда ишлатишга яроқли клапан деталлари тайёрлашда ишлатилади;
- 6) ҳаво, сув ва амортизаторлар тайёрлашда ишлатилади;
- 7) нефть маҳсулотлари муҳитида ишлатишга яроқли амортизаторлар тайёрлашда ишлатилади;
- 8) ҳаво муҳитида ишлатишга яроқли куч узатувчи деталлар (дисклар, втулкалар, блоклар) тайёрлашда ишлатилади;
- 9) нефть маҳсулотлари муҳитида ишлатишга яроқли куч узатувчи деталлар тайёрлашда ишлатилади;
- 10) ҳаво, сув кислота ва ишқорларнинг кучсиз эритмалари муҳитида ишлатишга яроқли химоя деталлари (устқўймалар, муфталар ва бошқалар) тайёрлашда ишлатилади;
- 11) нефть маҳсулотлари муҳитида ишлатишга яроқли химоя деталлари тайёрлашда ишлатилади;
- 12) ҳаво, сув, кислота ва ишқорларнинг кучсиз эритмалари муҳитида ишлатишга яроқли умумий мақсадлар учун ишлатиладиган ёрдамчи деталлар тайёрлашда ишлатилади;
- 13) шиналар тайёрлашда ишлатилади.

Резинадан материаллар олиш. Табиий ва синтетик каучукдан тоза ҳолда фойдаланиш чегаралангандир (елимлар тайёрлашда, изоляцияловчи ленталар, зичловчи қистирмалар тайёрлашда қўлланилади). Чунки улар бир қатор камчиликларга эга, жумладан, мустаҳкамлигининг етарли эмаслиги. Табиий каучукларнинг мустаҳкамлиги 1,0-1,5 МПа, СКБ ва стиролли синтетик каучуклар учун 0,5 МПа дан ортмайди. Каучукларнинг мустаҳкамлигини оширишнинг самарали усулларида бири вулканизациялашдир.

Вулканизация- каучук молекулаларини олтингугурт атомлари билан боғлаш. Вулканизация натижасида масалан табиий каучук узулиш мустаҳкамлиги 25 МПа атрофида бўлган вулканизациаланган каучук олинади, бу жараён 140-150 °С ҳароратда нисбатан самарали бўлади. Вулканизация жараёнида каучук мустаҳкамлигини оширишга асосий сабаб каучук

молекулалари орасида эквивалент боғланиш (олтингугурт кўприклари) ҳосил бўлишидир.

Каучукка унинг мустаҳкамлигини ва эластилигини ошириш учун зарур бўлган миқдорда олтингугурт қўшилади. Бунда полимернинг узун макро; молекулалари тўрсимон структурага айланиб резинага эластиклик берувчи карказ ҳосил бўлади. Масалан автомобил шиналари ва покришқалари тайёрланадиган резиналарда каучук улушининг 1-3 фоизи миқдорда олтингугурт бўлади. Каучук таркибида олтингугурт миқдорининг ортиб бориши унинг мустаҳкамлигини ошириш билан бир вақтда эластиклигини камайтиради. Каучукка 50 фоиз атрофида олтингугурт қўшиш мумкин, бунда жуда мустаҳкам (чўзилишдаги мустаҳкамлиги 52-54 МПа) бўлган ва умуман эластик бўлмадан (қаттиқ), кимёвий жиҳатдан инерт бўлган материал эбонит олинади. Эбонитдан электротехник мақсадларда фойдаланиладиган деталлар, шу жумладан, аккумуляторлар банкиси тайёрланади.

Резина компонентлари. Ҳар қандай резина материалнинг таркибида каучук ва олтингугурдан ташқари бошқа компонентлар интередиентлар ҳам бўлади.

Вулканизациалаш жараёнини тезлаштириш учун каучук ва вулканизацияловчи восита аралашмасига вулканизация тезлаткичлари (тиуран, каптакс ва бошқалар), мустаҳкамлигини ошириш учун тўлдиргичлар қўшилади. Энг оммавий бўлган кучайтиргич сифатида қурумдан фойдаланилади. Қурум кукун ҳолидаги углерод бўлиб, қисимлари ўлчами 0,003-0,25 мкм бўлади қурум бошқа кучайтиргичлар каби резина материалларига резина таркибидаги каучукка нисбатан 20-70 фоиз миқдорда қўшилади.

Тўлдиргич сифатида қурумдан ташқари рух, магний, кремний оксидларидан, бир қатор тузлар (бор, гипс), синтетик смолалар ва бошқалардан фойдаланилади. Бир қатор оқ рангдаги тўлдиргичлар (оқ қурум, қурум, рух оксиди ва бошқалар)дан ташқари рангли резиналар олишда фойдаланилади, одатдаги қурумдан ўт қора рангда бўлганлиди туфайли фойдаланиб бўлмайди, чунки у буюмларга қора ранг беради.

Хулоса: Қишлоқ хўжалиги машинасозлигида қўлланиладиган асосий материаллардан бўлган резина техника хомашёларида самарали фойдаланиш машина-трактор агрегатларини ишлаш ресурсини оширишнинг ва конструкцион ва эксплуатацион шароитларида сарфланадиган таннарх харажатларининг камайтиришни асосий омили бўлиб ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

- 1. Шарипов К.А.** Ёнилғи мойлаш материаллари. “Меҳнат”, Тошкент, 2001,–186 б.
- 2. Маткаримов К.Ж.** Транспорт воситаларида ишлатиладиган ашёлар (Ўқув қўлланма). “Талқин”, Тошкент, 2004,–285 б.

- 3.Итинская Н.И., Кузнецов Н.А.** Автомобилларда ишлатиладиган материаллар. “Ўқитувчи”, Тошкент, 1983, –243 б.
- 4.Лишко Г.П.** Топливо и смазочные материалы. “Агропромиздат”, Москва, 1985, –336 с.
- 5.Василев Л.С.** Автотранспортные эксплуатационные материалы (Учебное пособие). “Транспорт”, Москва, 1986,–238 с.
- 6.Кузнецов А.Б., Кулчев И.А.** Практикум по топливу и смазочным материалам (Учебное пособие). “Агропромиздат”, Москва, 1984, –224 с.
- 7.Колобов М.П.** Эксплуатационные материалы для автомобилей и специальных машин (Учебное пособие). –Москва, 1987,–285 с.
- 8.Мелибаев М, Дедаходжаев А,Бобаматов А, Абдусаломов А, Максудов Б.** Машина-трактор агрегатларида пневматик шиналардан самарали фойдаланиш. Наманган вилояти кишлок хўжалиги бошқармаси ва Наманган муҳандислик-қурилиш институти ҳамкорликдаги тавсияномаси. Наманган.НамМҚИ. 2022. -56 б
- 9. Тошболтаев М., Рустамов Р.** Қишлоқ хўжалиги машиналарига худудий фирмавий техник сервис кўрсатиш тизимини такомиллаштиришнинг назарий-статистик тамойиллари. Монография. Тошкент. “Fan va texnologiya” нашриёти, 2018. -268 б.(133,141 бетлар).
- 10. M.Melibayev., Dadakhozhov A., Mamadzhanov M.M., Khaydarov S.E.** Experimental methods for determining deformations and stresses of tractor wheel tires. Scopus ASCC: 2200. Impact Factor: Sol 1.1/TAS DOL: [10.15863/TAS](https://doi.org/10.15863/TAS) International Scientific Journal. Theoretical & Applied Science.p-ISSN:2308-4944 (print). e-ISSN:2409-0085 (online). Year:2020. Issue:03. Volume:83/ Published: 30.03/2020. <http://T-Science.org>.
- 11. Мелибаев М.** Capacity of universal-well-towed-wheel tires
Универсал чопиқ трактори юк кўтариш қобилияти. //Scientific-technical journal of FerPi. ISSN 2181-7200. Vol.2. 2019. Fergana. -p. 144-146.
- 12.Мелибаев М., Дедаходжаев А.** Етакловчи ғилдирак шинаси деформация изи чуқурлигини аниқлаш мезонлари. //AGROTEKHNIKA DUNYOSI илмий-амалий журнали. 2019. № 9-10 (22-23) сентябр-октябр. –б 13-15.
- 13.Мелибаев М.** Шина ёйилишини камайтириш. /Янги технологиялар иқтисодий-тараккиётининг асосий омили. Республика илмий-амалий материаллари.-Наманган. НамМПИ. 2003. -76 б
- 14.Мелибаев М., Йигиталиев Ж.А.** Трактор пневматик шиналаридаги ҳаво босимини аниқлаш қурилмаси. //ФарПИ, Илмий-техника журнали, –Фарғона. 2020 й. Т-24. Махсус сони № 2. -б. 69-72
- 15.Мелибаев М., Дедаходжаев А., Раҳманов Ш.В.** Трактор шиналарининг чидамлилиги ва эскириши. //ФарПИ Илмий-техника журнали, Фарғона. 2016. Том 20. № 4. - Б 44-50.
- 16.Мелибаев М.** Универсал чопиқ трактори пневматик шиналарига қуйиладиган эксплуатацион талаблар. //НМТИ илмий-техника журнали. –Наманган, 2019. том 4-махсус сони № 1. –б 161-168
- 17.Методика** сбора информации по наработке машин, проходимости автомобильных, тракторных и сельскохозяйственных шин в базовых хозяйствах. ВИИТИИ.–Тамбов.1985.с - 37.
- 18.Инструкция механику** о порядке выдачи, учёта работы и списанию шин тракторов и сельхозмашин. Ассоциация «Узагромашсервис».
- 19.Инструкция** оператору по уходу за шинами тракторов и сельскохозяйственных машин. Ассоциация «Узагромашсервис». Ташкент. 2001. -8 с.
- 20.ГОСТ 7463-2003.** Межгосударственный стандарт. Шины пневматические для тракторов и сельскохозяйственных машин. Технические условия. -М.: ИПК изд-во. стандартов. 2004.–22 с.

ФИО автора: *Mahmudova Feruzaxon Abduraximovna*

Student at master degree

Uzbekistan State World Languages University

Название публикации: «EFFECTIVENESS OF APPLICATION INTENSIVE METHOD OF TEACHING ENGLISH LANGUAGE IN LANGUAGE LEARNING COURSES»

Annotation: The article discusses the effectiveness of intensive learning of English languages. The study of English languages in modern society has become an inseparable component of the training of specialists at all levels. The development of intensive methods for teaching English at universities or secondary schools remains an urgent task today. This research defines the tasks of the intensive method of teaching in the university and the main factors confirming the effectiveness of the intensive methods of teaching English language.

Key words: language, intensive learning, teaching, effective, investigation, methodology.

The scope of the methodology of teaching a English language is undergoing constant changes. Experts constantly argue about which method of learning a foreign language is more effective. Proponents of the classical method prefer the traditional way of learning a language, since it is he who trains all four basic language skills: speaking, listening, reading and writing. When this occurs, the expansion of lexical stock and improved pronunciation.

Supporters of the communicative technique point out the shortcomings of this technique. First, with a comprehensive study of the language, there is no time for purely conversational practice, and secondly, teachers, as a rule, are not native speakers. Speaking about the methods of teaching English languages, it should be clarified that they must comply with the conditions of study of the university of this profile. There are many intensive methods and concepts of teaching English languages. Intensive teaching methods are designed not only in the shortest possible time to form a certain set of skills and abilities for the learner, but also to force the learner to overcome the

psychological barrier that inevitably arises when artificially forming secondary language competence. Based on the main task of intensive training of the adult contingent - in the shortest possible time to master the skills of English language communication, we can distinguish two main factors that characterize intensive training:

1) the minimum required training period to achieve the goal (future speech activity) with the maximum necessary for this purpose the amount of educational material and its corresponding organization;

2) the maximum use of all reserves of the student's personality, achieved under conditions of special interaction in the educational group under the creative influence of the teacher's personality.

The features of this technology are as follows:

1) in the use of techniques that activate the conscious and subconscious processes of the psyche to create a vast and solid language base;

2) in the development of tasks that motivate communication;

3) in the optimal organization of the collective interaction of students with each other and with the teacher.

The method of intensive learning of English language was originally created for the conditions of coursework. Experimental work has shown that the intensive method can be used when working with all age groups. However, the senior stage of education provides the most opportunities. The reasons for this are: the greatest degree of personality formation, an extensive information stock, the desire for knowledge of the world through communication with other people, the presence of the original language base. The basis of the intensive teaching methods is the suggestopedic method. In the 60s in Sofia, an absolutely unique method for learning English languages was developed by the Bulgarian psychotherapist **Georgi Lozanov** at the Institute of Specialization and Advanced Medical Studies (ISUL). The main goal of the method was, using means of suggestive influence, to remove the complexes and barriers of people learning English language and further, introducing them into a state of physical relaxation and mental concentration, to achieve the effect of hypermnesia.

In the course of the experiment, G. Lozanov managed to ensure that 1000 words in French were learned in one day. According to the scientist, people use from 5 to 10% of the capacity of the brain, and using its method, these figures could increase by 3-5 times, compared to traditional teaching methods. This form of suggestion was called “suggestopedia” (from Latin *suggestio* suggestion, hint + Greek *paideia* training), I.e. the use of methods of suggestion in learning.

G. Lozanov identifies three types of suggestion, which are used in the educational process to remove all kinds of psychological barriers among students.

The main provisions of suggestopedia are as follows:

- 1) the training should be joyful and relaxed;
- 2) it should be carried out on both conscious and subconscious levels;
- 3) in training, it is necessary to use usually untapped reserves of consciousness in order to increase effectiveness.

These reserves can be identified by suggestion.

Although direct hypnosis is not used in this method, it has caused and continues to elicit a lot of criticism, since it provides sub sensory stimulation and causes unconscious mental activity. Thus, intensive methods have contributed considerable energy to the method of teaching foreign languages in general. Achievements of intensive methods in the field of activating the processes of perception and assimilation of the material basis of communication, in opening up its reserves of motivation and in developing adequate forms of collective interaction should as soon as possible become the property of teaching methods at the university, to increase its effectiveness and efficiency.

The list used literature:

1. Kitaygorodskaya G.A. Intensive teaching of foreign languages /, 2012. № 2. P. 67-73.
2. Denisova L.G. Place of intensive methods in the system of teaching foreign languages in secondary school / - 2015. № 4. P. 6-12.
3. Bancroft W. Jane. From Research and Relaxation to Combination and Creativity: American Versions of Suggestopedia. ERIC Documents on Foreign Language Teaching and Linguistics, 2014. 30 p.

ФИО автора: Саидова Шахризода Адхам Кызы

Бухарский Государственный Университет, 2 Курс Магистр Физики

Название публикации: «ЧУВСТВИТЕЛЬНОСТЬ ПОЛЕВЫХ ТРАНЗИСТОРОВ К ВНЕШНИМ ВОЗДЕЙСТВИЯМ И ФИЗИЧЕСКИМ ПРОЦЕССАМ В НИХ»

Аннотация:

В данной статье описаны чувствительность полевых транзисторов к внешним воздействиям и физическим процессам в них и некоторые их возможности.

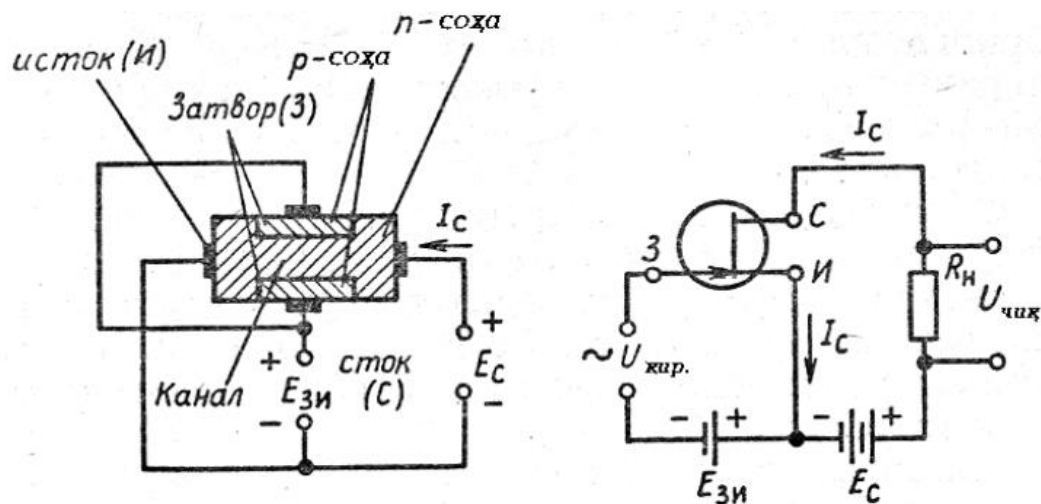
Ключевые слова:

Униполярные транзисторы, мдч-транзистор, проводимость, р-п переход, устройства-тиристоры, трехэлектродный, кремниевый материал, полупроводник.

Введение

Четырехслойные полупроводниковые приборы - тиристоры в настоящее время широко используются в электронике. В основном они изготовлены из

силиконового материала. Полевой транзистор представляет собой трехэлектродный полупроводниковый прибор, в котором исток, затвор, канал и площадь стока, толщина полупроводникового слоя за счет изменения контролируется выходной ток. В настоящее время в электронике широко используются полевые транзисторы двух типов: р-п-переходный управляемый транзистор и mдja-транзистор (металл-диэлектрик-полупроводник).



Структура и подключение р-п-переходного полевого транзистора с затвором показаны на схеме. Основным элементом такого транзистора является п-типа является полупроводником и представляет собой слой сплава г-типа с двух сторон он образуется путем разбавления или диффузии. Подключенный к ним омический контакт называется затвором. Пластина п-типа омик, соединенная с двумя боковыми ребрами один из контактов называется istock, а другой—stock, в котором затворы образуют два р-перехода, образуя между ними тонкослойный полупроводниковый канал.

Принцип работы полевого транзистора основан на затворе и затворе он основан на изменении толщины проводящего слоя канала за счет напряжения.

Предположим, что между istock и stock приложено внешнее напряжение, т. Е. К istock пусть полюс минус полюс подключен. В нем п-тур от истока к стоку по каналу движение электронов под действием разности потенциалов в полупроводниковой пластине. На затвор также подается внешнее напряжение, так что два г-п-переход подается обратное напряжение. N-раунд, изменяя

напряжение, подаваемое на затвор носители в полупроводнике могут быть обеднены. Сделать это причиной увеличения поперечного сечения проводящего слоя транзисторного канала является изменения происходят за счет. Это происходит путем изменения сопротивления канала, которое, в свою очередь, выходной ток полевого транзистора изменяет ис.

Актуальность темы:

Полевые транзисторы предназначены для усиления различных электрических сигналов и мощности. В отличие от биполярных транзисторов полевые транзисторы содержат только один тип носителей заряда: либо электроны, либо дырки. Поэтому их еще называют униполярными транзисторами.

Различают два типа полевых транзисторов в зависимости от их структуры и проводимости канала: полевые транзисторы, управляемые р-n переходом, и полевые полевые транзисторы со структурой металл-диэлектрик-полупроводник (мдп). Их еще называют мдп-транзисторами.

Важность темы:

Входное напряжение полевого транзистора u_z . Если канал последовательный если подключить резистор r_c , то напряжение затвора изменится на r_c в результате изменения u_z меняется и напряжение на резисторе. Переходы здесь обратные они будут иметь сопротивление, потому что они находятся под напряжением. Входной ток намного меньше тока канала. Это означает, что входная мощность меньше выходная мощность определяется резисторами r_c и r_s , что многократно увеличивает входную.

Таким образом, поле представляет собой транзисторный усилитель. Другой способ управления сопротивлением канала заключается в том, что изменение потенциала на электроде, изолированном от объема полупроводника,

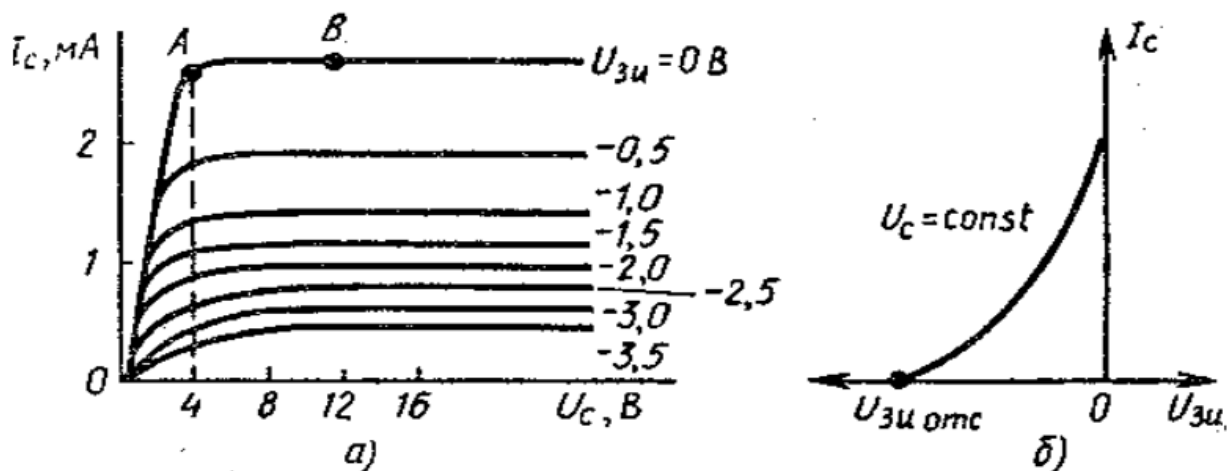
изменяет сопротивление канала. Транзисторы, основанные на этом принципе, называются изолированными полевыми транзисторами или мдп-транзисторами.

В большинстве случаев в качестве диэлектрика используется диоксид кремния (SiO_2). Принцип работы мдп-транзисторов заключается в том, что между объемом полупроводника и поверхностью изолированного электрода на поверхности полупроводника образуется слой носителей заряда, отличающийся от остального объема полупроводника.

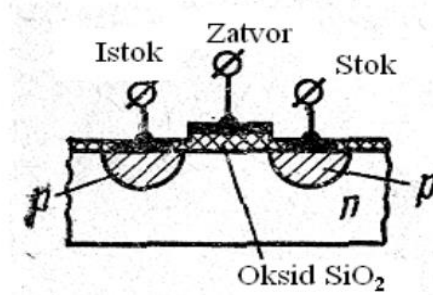
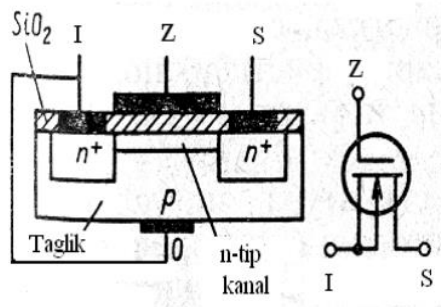
Благодаря этому напряжение на изолирующем электроде в полупроводнике слой с наибольшей концентрацией носителей заряда является каналом может контролировать свое сопротивление, создавая.

Мдп-транзисторы по технологической подготовке делятся на два типа:

канал включал мдп-транзистор и индукционный канал мдп-транзистор. В первом транзисторе канал сток и при напряжении достаточном для затвора и истока желаемый интервал индуцируется. Если разность потенциалов между объектом и желанием равна нулю тогда между спросом и запасом вообще нет тока. В канально-входных транзисторах мдп канал создается технологическим способом. В этом случае объект и желание даже при отсутствии напряжения проводимость канала не равна нулю. Следовательно для увеличения или уменьшения проводимости путем изменения напряжения затвора возможно.



ВАЖНОСТЬ ТЕМЫ:



во всех типах полевых транзисторов базовым полупроводником является р- или используется n-тип. Поэтому полевые транзисторы с n- и р-типами μ отличается. В нас $S = \frac{\Delta I_c}{\Delta U_{zu}}$ ользуется 6 типов полевых транзисторов. Полная работа по $i_c = f(u_c)$ ов характеризуется $i_c = f(u_c)$ при выходе семейства статических вольт-амперных характеристик $i_c \propto \text{const}$ (8 - картина). Предположим, что напряжение на затворе $u_z = u_z \text{ const}$. У него есть желание и запас напряжение при u_c (значение $u_z \text{ const}$ и u_c при полярном напряжении верны если выбрано) в полевом транзисторе появляется ток i_c . Повышение напряжения u_c в результате на начальном участке характеристики ток i_c возрастает линейно. Потом при увеличении напряжения u_c рост i_c прекращается. Основной причиной этого является длина ширина канала неодинакова: чем ближе к штоку, тем тоньше канал идет μ выход полевых транзисторов (а) и Когда говорят о характеристике s полевого транзистора, $i_c = \text{const}$ отношение изменения стокового тока к изменению напряжения на затворе понял:

как коэффициент усиления полевого транзистора, $i_c = \text{const}$

Отношение стокового напряжения к изменению напряжения затвора определяется выражением:

Вышеуказанные параметры полевого транзистора также следующие связано: V_{GS} в рабочем диапазоне полевых транзисторов $s \approx 0,3-3 \text{ мАв}$, r_{i} внутри сопротивление несколько мегаом.

Заключение:

Их введение в необходимые свойства полевых транзисторов сопротивление (до 1015 Ом) и предельная частота (до 1 ГГц) в приоритете. Интегрируйте полевые транзисторы, особенно медийные транзисторы чипсы. Маркировка транзисторов. Обозначение транзисторов состоит из 6 элементов. Первый элемент: г или 1-германий, к или 2-кремний, а или 3-арсенид галлия. Второй элемент: t-биполярные транзисторы, p-полевые транзисторы. Третий, четвертый и пятый элементы — трехзначные числа, первое число диапазон рабочих частот и мощность, а два других числа от 01 до 99 Технологический порядковый номер устройства.

Шестой элемент — от а до уа — является параметрическим однотипным инструментом гурухи.

Использованная литература

1. S.z.zaynobiddinov, a.teshaboev. Yarimo'tkazgichlar fizikasi. - toshkent, «o'qituvchi», 1999 y.
2. Teshaboev a., s.zaynobidinov, i.n.karimov, p.raximov, r.aliev. Yarimo'tkazgichli asboblar fizikasi. -andijon. 2002
3. Ye.i.manaev. Osново' radioelektroniki. - moskva. 1987
4. Teshaboev a., s.zaynobidinov, musaev e., yarimo'tkazgichlar va yarimo'tkazgichli asboblar texnologiyasi. (o'quv qo'llanma), -toshkent, 2005
5. N.turdiyev. Radioelektronika asoslari. - toshkent.1992
6. M.ye.levinshteyn, g.s.simin. Barero". - biblioteka "kvant", vo'pus. 65. M.1987

ФИО авторов: *Негматова Гулзода Шухратовна* Самаркандский государственный медицинский институт кафедра эндокринологии

Авалбоев Тимур Шухрат угли студент Самаркандского государственного медицинского института

Мухамедова Лала Анваровна студент Самаркандского государственного медицинского института

Холмуродов Эргаш Завкиевич студент Самаркандского государственного медицинского института

Название публикации: «ОПРЕДЕЛИТЬ ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИНСУЛИНОТЕРАПИИ В ПРАКТИКЕ ПЕРВИЧНОЙ МЕДИКО-САНИТАРНОЙ ПОМОЩИ»

Ключевые слова: Сахарный диабет, рандомизированное исследование, инсулинотерапия

Введение: Беспрецедентные темпы распространения сахарного диабета (СД) в мире становятся одной из проблем здравоохранения и обременяют в равной степени как развитые, так и развивающиеся страны. Кроме того, в настоящее время мы наблюдаем рост числа случаев СД 2-го типа у детей и подростков, что в будущем может привести к формированию такого катастрофического бремени болезни, как сосудистые осложнения, а это в свою очередь негативно скажется на молодой популяции. Хотя и возникают разногласия по вопросу влияния снижения уровня гликемии на риск развития макрососудистых осложнений заболевания, существует строгое единодушное мнение, что снижение уровня сахара крови приводит к уменьшению риска развития ретинопатии и нефропатии как при СД 1-го, так и 2-го типа. Несмотря на существование множества передовых принципов работы и наличие информационной поддержки, в целом контроль гликемии достигается в значительно меньшем количестве случаев, чем мы ожидаем. В определенной мере такие неудовлетворительные результаты можно объяснить постоянно прогрессирующей дисфункцией β -клеток, в связи с чем у многих пациентов с СД 2-го типа лечение пероральными

сахароснижающими препаратами не позволяет достичь или поддерживать адекватный гликемический контроль. К сожалению, во многих из этих случаев гипогликемическая терапия не корректируется, что подвергает пациентов длительной гипергликемии и повышению риска развития осложнений. Термин «клиническая инертность» появился для обозначения отсутствия назначения или интенсификации терапии при наличии клинических показаний. Наиболее ярко это проявляется в отношении назначения инсулина. Таким образом, для улучшения результатов лечения и уменьшения риска возникновения осложнений заболевания более активное управление гликемией является оправданным, в т. ч. возможность более раннего применения инсулина, чем это принято на сегодняшний день. Известно, что при СД 2-го типа существуют три широко признанные патофизиологические характеристики, на которые следует обращать внимание, когда речь идет о достижении нормогликемии:

- инсулинорезистентность;
- инсулинодефицит;
- нарушение действия инсулина.

Необходимо подчеркнуть, что среди существующих методов лечения СД 2-го типа только назначение инсулина целенаправленно в адрес всех вышеупомянутых патофизиологических дефектов. Это кажущееся в физиологическом смысле противоречие может быть объяснено за счет инсулинорезистентности на уровне клеток-мишеней (мышцы, жир). Важно, что ткани-мишени резистентны по отношению к действию инсулина — или за счет дисфункции инсулиновых рецепторов на поверхности клеток-мишеней, или послерецепторных дефектов, связанных со стимуляцией транспортеров глюкозы и их транслокации, в связи с чем уровень глюкозы повышается и ответ β -клеток на поддерживающую гипергликемию, несмотря на повышенную продукцию инсулина, продолжает усиливаться. С течением времени, если инсулинорезистентность и гипергликемия продолжают сосуществовать,

продукция инсулина β -клетками начинает снижаться, таким образом сигнализируя о развитии относительной инсулиновой недостаточности. Без соответствующего лечения сочетание инсулинорезистентности и дефицита инсулина будет усиливать гипергликемию. Таким образом, для улучшения результатов лечения и уменьшения риска возникновения осложнений заболевания более активное управление гликемией является оправданным, в т. ч. включая возможность более раннего применения инсулина, чем это принято на сегодняшний день.

Необходимо подчеркнуть, что более своевременное назначение инсулинотерапии приводит к значительному улучшению контроля гликемии у пациентов с СД 2-го типа, хотя вопрос о сроках начала использования инсулина по отношению к другой антигипергликемической терапии является предметом серьезных дебатов. В то же время назначение инсулина по сравнению с терапией пероральными сахароснижающими препаратами позволяет достичь наиболее эффективного гликемического контроля, хотя начало инсулинотерапии требует более широкого использования возможностей, времени и усилий как со стороны врача, так и со стороны пациента [Goldberg R.V. et al.; Davidson M.V.]. Говоря о современных возможностях инсулинотерапии, необходимо вспомнить, что открытие инсулина в 1921 г. Ф. Бантингом и Ч. Бестом в Университете г. Торонто (Канада), вне сомнения, является одним из наиболее значимых достижений в области современной медицины. В дальнейшем Коллип произвел очистку субстанции, полученной из поджелудочной железы собаки, до такого уровня, что ее возможно было вводить человеку, и Леонард Томпсон был первым пациентом, которому 11 января 1922 г. в госпитале Торонто была сделана инъекция инсулина. В последующие месяцы были разработаны стандартные методы очистки субстанции, и вскоре инсулин стал доступен в клинической практике. Открытие инсулина было признано революционным достижением в области не только диабетологии, но и медицины в целом. Инсулин, производимый в те годы, был

животного происхождения, имел короткую продолжительность действия и для обеспечения хорошего контроля требовались 3–4 инъекции в сутки. Следующий важный шаг в усовершенствовании возможностей инсулинотерапии был сделан в 1980 г., когда использование ДНК-технологий позволило создать коммерческое производство человеческого инсулина, что ликвидировало зависимость пациентов от возможной нехватки животного сырья. Несмотря на успехи генно-инженерной технологии в плане получения инсулина, имеющего 100% соответствие набору и последовательности аминокислот инсулина человека, фармакокинетические характеристики его были далеки от реальных физиологических параметров. В связи с этим был сделан вывод о необходимости разработки препаратов инсулина, фармакокинетические параметры которых были бы максимально приближены к физиологическим условиям. Это послужило основой для разработки и создания промышленного производства аналогов человеческого инсулина. Причем в данном случае речь шла о создании аналогов инсулина как ультракороткого, так и длительного действия. Говоря об усовершенствовании препаратов инсулина, целесообразно напомнить, что в идеале короткодействующий инсулин должен давать «живой» пик активности, сочетающийся с изменением уровня глюкозы в связи с приемом пищи, и затем быстро исчезающий. И, напротив, длительнодействующий инсулин должен обеспечивать постоянную базальную инсулинемию. Обычно 50% суточной секреции инсулина приходится на базальную секрецию инсулина, который обеспечивает баланс между скоростью продукции глюкозы печенью и периферическим захватом глюкозы глюкозозависимыми тканями в течение ночи и в течение длительного периода между приемами пищи.

Цель: определить эффективность CGM у взрослых с диабетом 2 типа, получающих базальный инсулин без прандиального инсулина в практике первичной медико-санитарной помощи.

Материалы и методы: Это рандомизированное клиническое исследование проводилось в 15 центрах (набор с 30 июля 2018 г. по 30 октября 2019 г.;

последующее наблюдение завершено 7 июля 2020 г.) и включало взрослых с диабетом 2 типа, получавших лечение диабета у лечащего врача и лечение с помощью 1 или 2 ежедневных инъекций базального инсулина длительного или промежуточного действия без прандиального инсулина, с неинсулиновыми сахароснижающими препаратами или без них.

рандомизированное назначение 2:1 для НГМ (n = 116) или традиционное измерение уровня глюкозы в крови (МГК) (n = 59). Первичным исходом был уровень гемоглобина A1c (HbA1c) через 8 месяцев. Ключевыми вторичными результатами были время, измеренное с помощью CGM, в целевом диапазоне глюкозы от 70 до 180 мг/дл, время, когда уровень глюкозы превышал 250 мг/дл, и средний уровень глюкозы через 8 месяцев.

Результаты: среди 175 рандомизированных участников (средний возраст [SD] 57 [9] лет; 88 женщин [50%]; 92 представителя расовых/этнических меньшинств [53%]; средний исходный уровень HbA1c [SD] 9,1% [0,9%].), 165 (94%) завершили испытание. Средний уровень HbA1c снизился с 9,1% в начале исследования до 8,0% через 8 месяцев в группе НГМ и с 9,0% до 8,4% в группе НГМ (скорректированная разница, -0,4% [95% ДИ, -0,8% до -0,1%]; P = 0,02). В группе CGM, по сравнению с группой BGM, средний процент времени, измеренного CGM, в целевом диапазоне глюкозы от 70 до 180 мг/дл составил 59% против 43% (скорректированная разница, 15% [95% ДИ, 8% до 23%]; P < 0,001), средний процент времени при уровне выше 250 мг/дл составил 11% против 27% (скорректированная разница, -16% [95% ДИ, от -21% до -11%]); P < 0,001), а средние значения средних значений глюкозы были 179 мг/дл против 206 мг/дл (скорректированная разница, -26 мг/дл [95% ДИ, от -41 до -12]; P < 0,001). Тяжелые гипогликемические события произошли у 1 участника (1%) в группе CGM и у 1 (2%) в группе BGM.

Выводы и актуальность. Среди взрослых с плохо контролируемым диабетом 2 типа, получавших базальный инсулин без прандиального инсулина, непрерывный мониторинг уровня глюкозы по сравнению с мониторингом с

помощью глюкометра привел к значительному снижению уровня HbA1c через 8 месяцев.

Литература:

1. Алгоритмы специализированной медицинской помощи больным сахарным диабетом. Под редакцией И.И. Дедова, М.В. Шестаковой. Издание 4-е. Москва, 2009. - 103 с.
2. Дедов И.И., Шестакова М.В. Сахарный диабет. М.: Универсум Паблишинг. - 2003.455 с.
3. American Association of Clinical Endocrinologists. American Association of Clinical Endocrinologists medical guidelines for clinical practice for the management of diabetes mellitus. *Endocr Pract.* 2007; 13 (suppl 1):1-68.
4. American Diabetes Association. Standards of medical care in diabetes. *Diabetes Care.* 2009; 32 (Suppl 1):S13-S61.
5. A Position Statement of the American Diabetes Association and a Scientific Statement of the American College of Cardiology Foundation and the American Heart Association *Journal of the American College of Cardiology* Vol. 53, No. 3, 2009
6. Canadian Diabetes Association. 2008 Clinical Practice Guidelines for the prevention and management of diabetes in Canada. *Can O Diabetes* 2008, 32 (1): S1-S201.
7. Guidelines on diabetes, prediabetes and cardiovascular disease. The Task Force on diabetes and cardiovascular disease of the European Society of Cardiology (ESC) and the European Association for the Study of Diabetes (EASD). *Eur Heart Journal Supplements* 2007; 9 (Suppl C):C3-C74.
8. International Diabetes Federation. Guideline for management of postmeal glucose. 2007.
9. Cefalu W.T. Glycemic Targets and Cardiovascular Disease. *N Engl J Med.* June 12, 2008; 358:2633-5
10. Brunton S.A., Davis S.N., Renda S.M. Early intervention to achieve optimal outcomes in type 2 diabetes: a case presentation. *Clin Cornerstone.* 2006; 8 (suppl 2):S6-S18.
11. Gerstein H.C., Miller M.E., Byington R.P., et al. Effects of intensive glucose lowering in type 2 diabetes. *N Engl J Med.* 2008; 358:2545-2559.
12. Hermansen K. et al. A 26-Week, Randomized, Parallel, Treat-to-Target Trial Comparing Insulin Detemir With NPH Insulin as Add-On Therapy to Oral Glucose-Lowering Drugs in Insulin-Na•ve People With Type 2 Diabetes. *Diabetes Care* 2006; 29:1269-1274.
13. Holman R.R., Thorne K.I., Farmer A.J. et al. 4-T Study Group. Addition of biphasic, prandial, or basal insulin to oral therapy in type 2 diabetes. *N Engl J Med.* 2007; 357:1716-30.

14. Holman R.R., Paul S.K., Bethel M.A. et al. 10-year follow-up of intensive glucose control in type 2 diabetes. *N Engl J Med.* 2008; 359:1577- 89.
15. How to initiate, titrate, and intensify insulin treatment in type 2 diabetes. *US Pharm.* October 2007; 32(10):10-16.
16. Hoogwerf B.J. Does intensive therapy of type 2 diabetes help or harm? Seeking accord on ACCORD. *Cleveland Clinical Journal of Medicine.* October 2008; 75(10): 729-737.
17. Medical Platform, Top-level Titration Guidelines Final version 3; 2008.
18. Mooradian A.D., Bernbaum M., Albert S.G. Narrative Review: A Rational Approach to Starting Insulin Therapy. *Ann Intern Med.* 2006; 145:125-134.
19. Nathan D.M. Finding new treatments for diabetes-how many, how fast ... how good? *N Engl J Med.* 2007; 356:437-440.
20. Nathan D.M., Ferrannini E., Holman R.R. et al. Medical management of hyperglycaemia in type 2 diabetes mellitus: a consensus algorithm for the initiation and adjustment of therapy. *Diabetologia.* 2009; 52:17-30.

ФИО авторов: *Негматова Гулзода Шухратовна* Самаркандский государственный медицинский институт кафедра эндокринологии

Муродов Шахзод Тохиржон угли студент Самаркандского государственного медицинского института

Норкулов Абдулазиз Гофур угли студент Самаркандского государственного медицинского института

Хуррамов Яхъёхон Ильёсхонович студент Самаркандского государственного медицинского института

Название публикации: «ОПРЕДЕЛЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ МЕСТНОЕ ПРИМЕНЕНИЕ ИНСУЛИНА»

Ключевые слова: инсулин, инсулинотерапия, местное применение, диабет

Абстракт: Современные аналоги инсулина позволяют безопасно (без повышения риска развития тяжелых гипогликемических состояний и увеличения массы тела) улучшить гликемический контроль и эффективно поддерживать его в течение длительного времени. В статье представлены результаты многоцентрового проспективного 52-недельного наблюдательного исследования Achieve (Российская когорта, n=9342), целью которого была оценка безопасности и эффективности терапии сахарного диабета 2 типа аналогами инсулина Левемир?, НовоМикс? 30 и НовоРапид? (Ново Нордиск) у ранее не получавших инсулинотерапию пациентов в условиях повседневной клинической практики. Назначение аналогов инсулина привело к клинически и статистически значимому улучшению гликемического контроля, независимо от стартового режима инсулинотерапии. Начало инсулинотерапии при различных стартовых режимах (Левемир?, НовоМикс? 30 или Левемир? + НовоРапид?) в условиях повседневной клинической практики приводит к выраженному улучшению гликемического контроля по динамике HbA_{1c} (-2,9% через 12 месяцев) при отсутствии свидетельств негативного влияния на переносимость и краткосрочную безопасность терапии. При этом снижение уровня

HbA_{1c} ассоциировалось с выраженным и стабильным снижением уровня глюкозы плазмы натощак и постпрандиальной гликемии (-5,0 ммоль/л и -5,7 ммоль/л соответственно). На всех режимах терапии к концу исследования отмечалось значимое улучшение оценки качества жизни по критерию.

Недорогие и безопасные стратегии улучшения заживления ран будут иметь большое социальное и экономическое значение. Цель этого пилотного клинического испытания — проанализировать, насколько эффективна инсулинотерапия при заживлении ран у людей, не страдающих диабетом.

Введение. Здоровое питание является одним из основных элементов лечения сахарного диабета 2 типа (СД2) наряду с регулярными физическими упражнениями и фармакотерапией. Фактически диета играет важную роль в профилактике и лечении СД2, например, в снижении риска развития диабета у лиц с ожирением и преддиабетом и во избежание связанных с ним осложнений; однако в настоящее время не существует общего оптимального плана питания или диеты для пациентов с СД2.

Вегетарианская или веганская диета считается клинически полезной при лечении диабета. Интересно, что рандомизированное клиническое исследование (РКИ) показало, что веганская диета с низким содержанием жиров может быть более эффективной в контроле гликемии и липидов, чем обычная диета, рекомендованная Американской диабетической ассоциацией (ADA).

До сих пор в большинстве РКИ по вегетарианской или веганской диете у пациентов с СД2 участвовало население из западных стран. По сравнению с западным населением, азиаты в основном придерживаются растительной диеты, такой как рис, овощи и свежие фрукты. Следовательно, использование веганской диеты у азиатов с СД2 может быть более эффективным, чем у жителей Запада.

Кроме того, как эпидемиологические, так и экспериментальные данные свидетельствуют о том, что хроническое воздействие химических веществ, таких как стойкие органические загрязнители (СОЗ), может нарушать метаболизм

глюкозы и липидов [8]. Поскольку жирные продукты животного происхождения, включая рыбу, являются основными источниками воздействия CO₂, использование веганской диеты, исключая любые продукты животного происхождения, также может быть полезным с точки зрения предотвращения воздействия CO₂.

В настоящем исследовании мы провели РКИ, чтобы определить влияние веганской диеты на гликемический контроль и другие сердечно-сосудистые факторы риска у корейских пациентов с СД2.

Цель: Определения эффективности местного применения инсулина для заживления ран у пациентов без диабета

Методы. В исследование этого протокола было включено 346 человек. Пациенты были разделены на 2 группы случайным образом: подопытным пациентам давался десятизначный ответ. На каждые 10 см² раны вводили инсулин в растворе 1 мл 0,9% физиологического раствора, тогда как контрольной группе накладывали стандартную повязку на физиологическом растворе.

Результаты. В период терапии нежелательных явлений не зарегистрировано. После инсулинотерапии существенных побочных эффектов, связанных с инсулином, не было. Через 10 дней терапии степень покрытия и толщина грануляционной ткани в опытной группе значительно улучшились по сравнению с контролем. Кроме того, существенная разница в частоте возникновения раневых кровотечений и гнойных ран между двумя группами ($P = 0,05$).

Вывод: результаты этого пилотного исследования показывают, что инъекции инсулина могут быть безвредной и эффективной альтернативной терапией для заживления ран у людей, не страдающих диабетом, и что необходимы более крупные плацебо-контролируемые испытания для оценки эффективности и безопасности лечения инсулином у пациентов с заживлением ран.

Литература:

1. Алгоритмы специализированной медицинской помощи больным сахарным диабетом. Под редакцией И.И. Дедова, М.В. Шестаковой. Издание 4-е. Москва, 2009. - 103 с.
2. Дедов И.И., Шестакова М.В. Сахарный диабет. М.: Универсум Паблишинг. - 2003.455 с.
3. American Association of Clinical Endocrinologists. American Association of Clinical Endocrinologists medical guidelines for clinical practice for the management of diabetes mellitus. *Endocr Pract.* 2007; 13 (suppl 1):1-68.
4. American Diabetes Association. Standards of medical care in diabetes. *Diabetes Care.* 2009; 32 (Suppl 1):S13-S61.
5. A Position Statement of the American Diabetes Association and a Scientific Statement of the American College of Cardiology Foundation and the American Heart Association *Journal of the American College of Cardiology* Vol. 53, No. 3, 2009
6. Canadian Diabetes Association. 2008 Clinical Practice Guidelines for the prevention and management of diabetes in Canada. *Can O Diabetes* 2008, 32 (1): S1-S201.
7. Guidelines on diabetes, prediabetes and cardiovascular disease. The Task Force on diabetes and cardiovascular disease of the European Society of Cardiology (ESC) and the European Association for the Study of Diabetes (EASD). *Eur Heart Journal Supplements* 2007; 9 (Suppl C):C3-C74.
8. International Diabetes Federation. Guideline for management of postmeal glucose. 2007.
9. Cefalu W.T. Glycemic Targets and Cardiovascular Disease. *N Engl J Med.* June 12, 2008;.358:2633-5
10. Brunton S.A., Davis S.N., Renda S.M. Early intervention to achieve optimal outcomes in type 2 diabetes: a case presentation. *Clin Cornerstone.* 2006; 8 (suppl 2):S6-S18.
11. Gerstein H.C., Miller M.E., Byington R.P., et al. Effects of intensive glucose lowering in type 2 diabetes. *N Engl J Med.* 2008; 358:2545-2559.
12. Hermansen K. et al. A 26-Week, Randomized, Parallel, Treat-to-Target Trial Comparing Insulin Detemir With NPH Insulin as Add-On Therapy to Oral Glucose-Lowering Drugs in Insulin-Na•ve People With Type 2 Diabetes. *Diabetes Care* 2006; 29:1269-1274.
13. Holman R.R., Thorne K.I., Farmer A.J. et al. 4-T Study Group. Addition of biphasic, prandial, or basal insulin to oral therapy in type 2 diabetes. *N Engl J Med.* 2007; 357:1716-30.
14. Holman R.R., Paul S.K., Bethel M.A. et al. 10-year follow-up of intensive glucose control in type 2 diabetes. *N Engl J Med.* 2008; 359:1577- 89.

15. How to initiate, titrate, and intensify insulin treatment in type 2 diabetes. *US Pharm.* October 2007; 32(10):10-16.
16. Hoogwerf B.J. Does intensive therapy of type 2 diabetes help or harm? Seeking accord on ACCORD. *Cleveland Clinical Journal of Medicine.* October 2008; 75(10): 729-737.
17. Medical Platform, Top-level Titration Guidelines Final version 3; 2008.
18. Mooradian A.D., Bernbaum M., Albert S.G. Narrative Review: A Rational Approach to Starting Insulin Therapy. *Ann Intern Med.* 2006; 145:125-134.
19. Nathan D.M. Finding new treatments for diabetes-how many, how fast ... how good? *N Engl J Med.* 2007; 356:437-440.
20. Nathan D.M., Ferrannini E., Holman R.R. et al. Medical management of hyperglycaemia in type 2 diabetes mellitus: a consensus algorithm for the initiation and adjustment of therapy. *Diabetologia.* 2009; 52:17-30.

ФИО автора: Ж.Минаваров

ДБҚнинг Божхона институти курсанти

Название публикации: «ХАВФНИ БОШҚАРИШ ТИЗИМИДА МАТЕМАТИК МОДЕЛЛАШТИРИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ»

***Аннотация:** Ушбу мақолада хавфни бошқариш тизимида математик моделлаштиришни қўллаш орқали импорт товарларини хавф даражасини аниқлаш аҳамияти ёритилган, шунингдек олиб борилган тадқиқот жараёнлари асосида керакли амалий тавсиялар келтирилган..*

***Калит сўзлар:** Математик моделлаштириш, хавфни бошқариш тизими, хавф даражаси, маълумотлар базаси, машини леарнинг.machine learning.*

Жамият ривожланиши учун халқаро савдонинг нақадар муҳимлиги аллақачон тадқиқотчилар томонидан ўрганилган ва исботланган. Халқаро савдони амалга ошириш жараёнида ҳар қандай ривожланишни истаган давлат савдони эркинлаштириши, енгиллаштириши ва чегарадаги бюрократик тўсиқларни камайтириши билан бир қаторда ижтимоий ва иқтисодий хавфсизлик масалаларини ҳам унутмаслиги лозим. Бугун кунда катта ҳажмдаги савдо оқими, мураккаб шаклдаги халқаро таъминот занжири, жамиятда турли ноқонуний иқтисодий фаолиятлар билан шуғулланувчи гуруҳларнинг мавжудлиги бундай иқтисодий хавфсизликни таъминлашда анъанавий усуллардан фойдаланиш бизга самарали натижаларни бермайди. Бу ўз навбатида халқаро савдода асосий регулятор вазифасини бажарувчи божхона органларидан мазкур муаммоларни ечиш учун замонавий ва инновацион усулларидан фойдаланишни тақозо қилади. Хусусан, халқаро савдода импорт товарларга нисбатан иқтисодий хавфсизликни таъминлаш масалаларини ечишда математик усуллардан фойдаланган ҳолда импорт товарларнинг хавф даражалари бўйича тоифалаш бугунги кунда муҳим долзарб муаммо ҳисобланади. Мазкур муаммо математик тилда иқтисодий масалалар ёки муаммоларни математик моделлаштириш асосида иқтисодий хавфларни бартараф қилиш, олдини олиш ёки хавфларни бошқаришнинг оптимал усулларини аниқлаш масаласи деб юритилади ва ушбу жараёнларда рақамли технологиялардан фойдаланиш муҳим аҳамият касб этади.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 17 февраль куни “Божхона тизимини ислоҳ қилиш ва коррупциядан холи соҳага айлантириш масалалари бўйича йиғилиш”ида божхона хизматларини рақамлаштиришни 2022-йилда 70 фоизга, 2023-йилда 100 фоизга етказиш бўйича дастур қабул қилиш вазифаси қўйилганлиги ҳам божхона ишида рақамли

технологияларни қўллашнинг нақадар муҳимлигини кўрсатиб бермоқда. Шунингдек, Жаҳон божхона ташкилоти ҳам 2022-йилни “Рақамли божхона трансформациясини кенгайтириш” йили деб эълон қилди.⁴³ Бундан божхона тизимини рақамлаштириш ва унда математик моделлаштириш усулларидан фойдаланиш масалалари бугунги кунда халқаро ва миллий божхона сиёсатининг муҳим йўналишларидан бири эканлигини кўришимиз мумкин.

Божхона органларида хавфни бошқариш тизимини ташкил этишнинг дастлабки ҳуқуқий асоси Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикаси давлат божхона хизмати органлари фаолиятини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5414 сонли фармонида белгилаб берилган. Унда “ялпи” божхона назоратини ўтказишдан ҳар томонлама таҳлил асосида божхона назорати объектларини аниқлаш, шунингдек, ташқи иқтисодий фаолият иштирокчилари учун маъмурий тўсиқларни камайтириш имконини берувчи хавфни бошқариш тизимига ўтиш божхона органларини ислоҳ қилишнинг муҳим йўналишлари сифатида кўрсатиб ўтилган.

Хавф динамик ҳисобланиб уни олдини олиш ёки минималлаштириш учун доимий мониторинг қилиш, хавфларни қайта баҳолаш ва натижаларни таҳлил қилишни тақозо этади. Хавфларни бошқариш тизими юқори хавф даражасига эга бўлган товарларни саралаб олиб уларга эътиборни қаратган ҳолда мавжуд куч ва воситаларни самарали тақсимлаш имконини беради. Юқори хавф даражасига эга товарларини аниқлаш мезонлари доимий ўрганиб борилиши ва халқаро савдодаги ўзгаришларни ҳисобга олган ҳолда такомиллаштириб борилиши зарур. Божхона органларида хавфларни асосан қуйидаги шаклларда кўриш мумкин:

- товарнинг ташқи иқтисодий фаолият товарлар номенклатураси бўйича кодини нотўғри белгилаш;
- келиб чиқиш мамлакатини нотўғри кўрсатиш;
- божхона қийматини нотўғри аниқлаш;
- декларациялаш тартибларининг бузилиши;
- божхона юк декларацияси маълумотлари билан товар кузатув хужжатларидаги маълумотлар ўртасидаги тафовутлар ва бошқалар.

Самарали хавфни бошқариш тизими божхона иши мақсадларига эришиш ҳамда ортиқча тўсиқларсиз савдо оқимини таъминлашда энг муҳим омиллардан бири ҳисобланади. Кўплаб ривожланган давлатларда хавфларни бошқариш тизими улкан маълумотлар базасини таҳлил қилиш орқали божхона қонунчилиги бузилишининг эҳтимоллигини баҳоловчи математик моделлар асосига қурилган. Ушбу математик моделларни қўллаш эҳтимолий хавфларни

⁴³ <http://www.wcoomd.org/en/media/newsroom/2022/january/wco-dedicates-2022-to-scaling-up-customs-digital-transformation.aspx>

олдини олиш билан бир қаторда товарларни божхона назоратидан ўтказиш самарадорлигини оширади.

Шу ўринда математик модел тушунчасига таъриф бериб ўтсак. Математик модел бу – дунё ҳақидаги бизнинг қарашларимизни математик тилда, яъни жадваллар, графиклар, формулалар, тенгсизликлар кўринишидаги ифодасини англатади. Математик моделлар илмий тадқиқотларда дунёдаги асл ўрганилувчи объектнинг соддалаштирилган кўринишида уни ифода этиб асл объект ҳақида янги маълумотлар олиш имконини беради. Математик моделларни қуриш, ўрганиш ва амалиётда қўллаш жараёнлари моделлаштириш деб аталади.

Айрим манбаларда математик моделлаштиришнинг дастурий таъминот шаклига келтирилган кўринишини “машина ўрганиши” (“machine learning”) ёки сунъий интеллект (artificial intelligence) сифатида таснифлашади. Бунда хавфни бошқариш бўйича яратилган математик модел мавжуд маълумотлар базасини математик усуллар асосида тизимли таҳлил қилади ҳамда ушбу маълумотлар базасидаги импорт товарларига оид муҳим ўзгарувчилар (божхона қиймати, келиб чиқиш мамлакати, ТИФ ТН коди, товар оғирлиги кабилар) ва улар натижасида юзага келиши мумкин бўлган хавфлар ўртасидаги боғлиқликни яратади.

Шуни таъкидлаб ўтиш жоизки, математик моделлаштиришнинг энг муҳим жиҳати маълумотларни саралаш, қайта ишлаш ва уларни бир хил ўлчамга келтириш ҳисобланади. Бунинг учун божхона органларига қайси маълумотлар қандай кўринишда кераклигини аниқлаб олиши лозим. Одатда бундай маълумотлар бир неча манбалар асосида шакллантирилади, жумладан:

- божхона органларининг маълумотлар базаси;
- бошқа давлат органлари маълумотлари;
- жамоат ташкилотлари маълумотлар базаси;
- ТИФ иштирокчилари маълумотлари;
- ва бошқа очик маълумотлар манбалари.

Нотўғри ёки камчиликлари мавжуд бўлган маълумотлар базаси божхона органларида хавфни бошқаришда товарларни хавф даражасига кўра хато тоифаланишига сабаб бўлади. Юқоридаги жараёнда маълумотлар шунчаки восита, уларни таҳлил қилиш орқали олинadиган қонуниятлар эса айни вақтда ва келажакда қарор қабул қилиш учун асос сифатида хизмат қилади.⁴⁴ Маълумотлар базаси устида турли хил амалларни бажаришимиз учун божхона органларида қуйидаги иккита муаммони ҳал этишга тўғри келади:

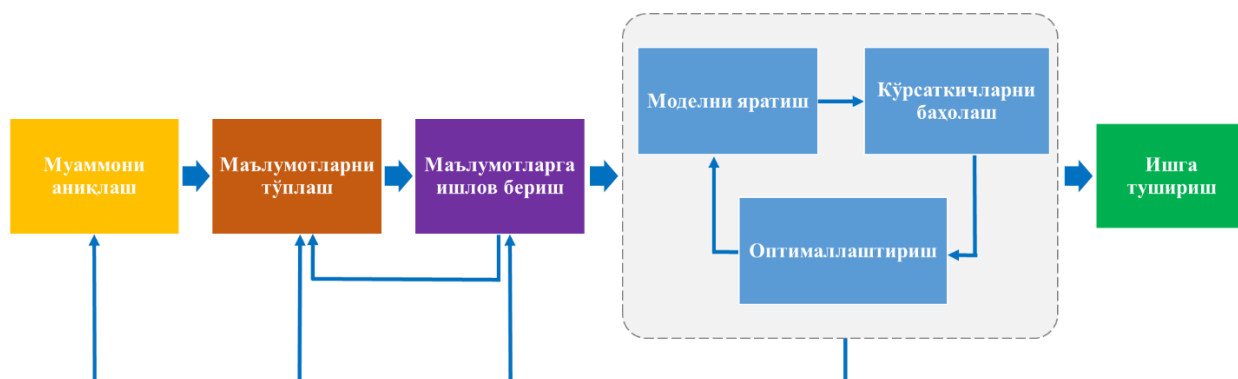
⁴⁴ <http://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/topics/facilitation/ressources/permanent-technical-committee/215-216/pc0468e1a.pdf?la=en>

- алгоритмлаш, прогнозлаш аналитикаси, математик статистика каби йўналишларда маҳоратли ва етарли тажриба эга ходимлар божхона тизимида мавжуд бўлишлиги;

- божхонада маълумотларни сақлаш, саралаш, қайта ишлаш ва бошқариш учун етарли ахборот технологияларидан фойдаланишни амалга ошириш.

Ушбу муаммоларни ечиш учун божхона органларига маълумотлар базасининг таҳлилини амалга оширувчи юқори малакали ходимларни ёллаш ёки ўз ихтиёридаги ходимларни математика, маълумотлар таҳлилининг илми (data science) ва статистика каби йўналишларда малака оширишини ташкил этиши лозим.

Янги яратилган модел олдиндан мавжуд бўлган маълумотлар базаси орқали синовдан ўтказилади. Бунда яратилган модел қанчалик даражада яхши ишлаётгани, яъни импорт товарларнинг хавф даражасига кўра тўғри тоифаланаётгани турли хил ўлчовлар орқали (аниқлик даражаси, биринчи ва иккинчи турдаги хатоликлар даражаси каби) текширилади. Олинган натижалар асосида модел параметрларига ёки ундаги мавжуд маълумотларга тегишли тузатишлар киритилади (1-чизма).



1-чизма. Математик моделлаштириш орқали товарларни хавф даражасига кўра тоифалаш тизими босқичлари

Статистик ва математик жараёнлар оддий одам амалга ошириши деярли имконсиз бўлган катта ҳажмдаги маълумотларни юқори аниқлик ва тезликда таҳлил қилган ҳолда ўзгарувчилар ўртасидаги боғлиқликни аниқлайди. Шу сабабли бугунги кунда кўплаб мутахассислар айнан математик моделлаштириш усуллари импорт товарларни хавф даражасига кўра тоифалаш тизимининг келажаги сифатида кўрсатмоқдалар.

Хулоса шундан иборатки, божхона органларида хавфни бошқариш тизимига янги технологияларни қўллаш, мавжуд маълумотлар ва ресурслардан унумли фойдаланиш божхона органлари самарадорлигини ошириб

мамлакатимиз ташқи савдосини енгиллаштириш билан бир қаторда тўлақонли божхона назоратини ташкил этишга олиб келади. Бунинг учун ушбу соҳада кенг миқёсдаги илмий тадқиқот ишларини ривожлантиришимиз зарур бўлади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикаси давлат божхона хизмати органлари фаолиятини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида“ги ПФ-5414 сонли фармони.
2. <http://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/topics/facilitation/ressources/permanent-technical-committee/215-216/pc0468e1a.pdf?la=en>
3. “Data analysis techniques for enhancing the performance of Customs” Danilo Desiderio
4. www.wcoomd.org
5. www.lex.uz

ФИО автора: *Mnajatdinova Qizlarxan Aynatdin qizi*

Qaraqalpaq mámleketlik universiteti

“Arxeologiya” kafedrası oqitiwshisi.

Ózbekstan Respublikası, Nókis

Название публикации: «QARAQALPAQSTANDA TARIYX ILIMINIŃ RAWAJLANIWÍWINDA ILIMPAZ HAYAL-QÍZLARDÍŃ ROLI»

***Annotaciya:** Maqalada gárezsizlik jillarında Qaraqalpaqstanda tariyx ilimi boyınsha shuǵıllanǵan ilimpaz hayal-qızlar haqqında aytiladi. Olardıń ilimiy temalar boyınsha islegen miynetleri, qaraqalpaq hayal-qızlarınıń o`tmishi hám búgini, basıp ótken miynet jolları tolıq aytilǵan. Mámleketimizde gárezsizlik jillarında hayal-qızlardıń huqıq hám erkinliklerin támiyinlew, shańaraq, analıq hám balalıqtı qorgaw, olarǵa ǵamxorlıq kórsetiw boyınsha ámelge asırılıp atırǵan jumıslar haqqında kóplep misallar keltirilgen. Búgingi kúnde hayal-qızlardıń jámiyette, bilimlendiriw tarawında hám de mámleketlik uyımlarda alıp barıp atırǵan iskerlikleri haqqında keń túsinikler hám pikirler kiritilgen.*

***Tayanış sózler:** Jámiyet, demokratiya, ilim, tariyx, dissertaciya, gárezsizlik, miynetkeshlik.*

***Annotatsiya:** Maqolada mustaqillik yillarında Qoraqalpog`istonda tarix ilmi bo`yicha tatqiqotlar olib borgan olima ayollar haqida aytiladi. Ularning ilimiy mavzular bóyicha yozgan asarlari, qoraqalpoq xotin-qızlarining ótmishi va buguni, bosib ótkan mehnat yollari batafsil aytilgan. Davlatimizda mustaqillik yillarida xotin-qızlarning huquq va erkinlarini ta`minlash, oila, onalik va bolalikni muhofoza qilish, ularga ǵamxórlık kórsatish bóyicha amalga oshiriliyotgan ishlar haqida kópgina misollar keltirilgan. Hozirgi vaqtda xotin-qızlarning jamiyatda, ta`lim sohasida va davlat uyishmalarida olib borayotgan ishlari haqida keng tushunsha va fikrlar kiritilgan.*

***Tayanch so`zlar:** Jamiyat, demokratiya, ilm, tarix, dissertaciya, mustaqillik, mehnatkashlik.*

***Аннотация:** В статье написано о женщинах-ученых, которые занимались наукой истроии в Каракалпакстане в годах независимости. На их трудах по научным темам рассказано о прошлом и сегодняшнем дне каракалпакских женщин и девушек, об их пути труда. На примерах приведены обеспечение права и свободы женщин и девушек, семья, защита материнства и детства, забота о них в годах независимости в нашей стране. Подробно написано об инициативных и мнениях женщин б обществе, в сфере образования и государственных организаций в настоящее время.*

Ключевые слова: Общество, демократия, наука, история, диссертация, независимость, трудолюбие.

Annotation: Female members who deal with history in the years independence are outlined in the article. Their scientific works include the past and today`s life style of karakalpak women and all the hardships they encompassed till this time. Moreover, All the works implemented in order to provide the freedom, family and rights of females are not excluded. Moreover, The article mentions about those of women who are working in educational and social spheres nowadays.

Key words: Society, democracy, education, history, dissertation, independence, hardworking.

“Hayal-qızlarǵa itibar hámme waqıt barlıq is-háreketlerimiz orayında bolıwı, hámmebizdiń wazıypamızǵa aylanıwı kerek.

Sh.M.Mirziyoev[1].

Mámleketimizdiń ǵárezsizlik jıllarında xalıq aralıq kólemdegi abıroyı arttı. Jámiyetlik, sociallıq hám siyasiy tarawlarda kóp ǵana jetiskenliklerge erisildi. Sonıń menen birge, hayal-qızlardıń jámiyettegi ornı hám dárejesin jáne de arttırıw, izzet-húrmetin ornına qoyıw, olardıń awırın jeńillestiriw, mámleketimizdiń húkimetimizdiń, orınlardaǵı hákimliklerdiń, keń jámiyetshiliktiń tiykarǵı wazıypasına aylandı. Ǵárezsizlikke erisken dáslepki kúnlerden-aq, hayal-qızlardıń jámiyettegi ornı hám abıroyın asırıwǵa, olarǵa ǵamxorlıq kórsetiwge, huqıq hám máplerin qorǵawǵa ayrıqsha itibar qaratıldı. Bul baǵdarda 2020-jılı 18-fevralda «Jámiyette sociallıq-mánawiy ortalıqtı salamatlastırıw, máhálle institutın jáne de qollap-quwatlaw hám de shańaraq hám hayal-qızlar menen islew sistemasın jańa dárejege alıp shıǵıw is-ilajları haqqında»ǵı PF-5938-sanlı párman, 2021-jılı 5-marttaǵı «Hayal-qızlardı qollap-quwatlaw, olardıń jámiyet turmısındaǵı aktiv qatnasın támiyinlew sistemasın jáne de qalıplestiriw shara-ilajları haqqında»ǵı PQ-5020 sanlı qararı, 2019-jılı 7-martta «Hayal-qızlardıń miynet huqıqları kepilliklerin jáne de kúsheytiriw hám isbilermenlikti qollap-quwatlawǵa baylanıslı is-ilajlar haqqında»ǵı PQ-4235 sanlı qararları hayal-qızlardıń máplerin qorǵawǵa, jámiyettegi rolin asırıwǵa, olardı hár tárepleme qollap-quwatlawǵa xızmet etip kelmekte.

Tariyxqa názer salsaq, Áyyemgi Turan, Mawerawnnaxr, Túrkiстан, Qubla Aral boyı aymaqları rawajlanğan mámleketler jáhán mádeniyatın rawajlandırıwda iz qaldırğan úlke esaplanadı. Áne usınday tábiyyiy-materiallıq baylıqlarğa iye bolğan elimizdiń tariyxında da, búgingi kúnge shekem erisilgen tariyxıy jeńislerde hayal-qızlardıń ornı áhmiyetli hám bul process házirde dawam etip kelmekte.

Ózbekstan gárezsizlikke eriskennen keyin mámleketimizde sociallıq shólkemler ishinde hayal-qızlardıń barlıq qatlamların ózinde birlestire alıw qábiliyetine iye bolğan shólkem Hayal-qızlar komiteti iskerligi ayrıqsha áhmiyetke iye esaplanadı. Mámleket rawajlanıwında, shańaraq hám jámiyette hayal-qızlar ayrıqsha orın hám abıroyğa iye. Mámleketimiz xalqınıń derlik 50 payızın quraytuǵın hayallar sociallıq-mánawiy, siyasiy-ekonomikalıq turmıstıń barlıq tarawlarında ásirese, mámleketlik basqarıw hám wákillikli organlarda, islep shıǵarıw, isbilermenlik, fermerlik, densawlıqtı saqlaw, bilimlendiriw, aǵartıwshılıq, mádeniyat hám basqa sociallıq tarawlarda jedellik penen xızmet etip kelmekte. “Házirgi waqıtta mámleketimiz hayal-qızları arasında 514 ilim doktorı, 6 akademik, 15 Ózbekstan Qaharmanı, 17 senator, 15 Nızamshılıq palatası deputatı bar ekenligi, sonday-aq, jergilikli Keńesler deputatlarınıń 23 payızdan zıyatın hám de ilim-pán, tálim-tárbiya, densawlıqtı saqlaw, mádeniyat hám kórkem-óner tarawlarında miynet etip atırǵanlardıń 72 payızın áne usı hayal-qızlar quraytuǵınlıǵın aytıp ótiw lazım[2, 345].

1990-jıllardıń ortalarına kelip, Qaraqalpaqstanda aqlıy miynet penen shuǵıllanatuǵın hayal-qızlar sanı kóbeydi. Solay etip, ilimpaz hayal-qızlardıń sanı 500 den astı, R.Esemuratova, G.Esemuratova, S.Bahadirova, G.Sırımбетова, T.Doshumova hám basqalar sıyaqlı ilim-pán, ádebiyat hám mádeniyat tarawlarında hayal-qızlar belgili boldı. 1990-jıllardıń ortalarına kelip, Qaraqalpaqstan Respublikasında 1371,6 mın adamnan 783,5 mın hayal-qızlar (ulıwma xalıqtıń 57,1%), sonnan 123,2 mın jumıs penen bánt hayal-qızlar (15,7%). Solardan, awıl xojalıǵında bánt bolǵanlardıń ulıwma sanı-13,2mın adam, islep shıǵarıwda -15,9 mın adam, densawlıqtı saqlaw tarawında-24,2 mın, xalıq bilimlendiriw tarawında-40,8mın adam, mádeniyatta-2,42 mın adam, ilim tarawında-680, transport hám qurılıs-8,2 mın, sawda-satıq tarawında-16,8 mın,

úy-jay komunal xojalıǵı-2,08mıń hayal-qızlardı quraǵan[3, 318]. Elimizde hayal-qızlardıń sociallıq-siyasıy iskerligin asırıw, huqıq hám nızam máplerine sózsiz ámel etiwlerin támiyinlew, analıq hám balalıqtı hár tárepleme qollap-quwatlaw, olardıń túrli taraw hám baǵdarlarda óz qábiliyet hám imkaniyatların kórsete alıwları ushın shárt-shárayatlar jaratıw, sonday-aq, shańaraq institutın bekkemlew boyınsha keń kólemli jumıslar ámelge asırılmaqta.

”Jámıyettiń demokratiyalıq ózgerisler jolında qanshelli alǵa ilgerilep ketkenligi, sol jámıyettegi hayallarǵa bolǵan múnásibetine qarap belgilenedi”[4, 19]. Házirgi waqıtta mámleketimizdiń basqarıw sistemasında hayal-qızlardıń úlesi 33%ke jetti. Elimiz boyınsha bir yarım mıńǵa jaqın hayal-qızlar hár túrli dárejedegi basshılıq lawazımlarda islep kelmekte[5, 1]. Búgingi künge shekem ilim tarawında hayal-qızlar tárepinen 300 den artıq doktorlıq, 3mıńnan aslam kandidatlıq dissertaciyalar jaqlanǵan. Házirgi waqıtta 4 mıńǵa jaqın hayal-qızlar ilimiy-izertlew jumısların alıp barmaqta.

Tariyxtan belgili qaraqalpaq hayal-qızlarınıń mártligi, miynetkeshligi, sonıń menen birge álbette aqıllılıǵı, tereń oyılıǵı menen ajıralıp turǵan. Házirgi waqıtta qaraqalpaq hayal-qızları shańaraqta tınıshlıq-tatıwlıqtı saqlap, perzentlerin kámil insanlar etip tárbiyalawda múnásip xızmet etip kelmekte. Solar menen qatar mámleketimizdiń siyasiy, social-ekonomikalıq turmısında, mádeniyat, kórkem óner, sport tarawlarında ayrıqsha xızmet kórsetip ǵana qoymastan, bilimlendiriw tarawında da ilimiy jumıslar alıp barmaqta hám kóp ǵana jaqsı nátiyjelerge erisip kelmekte. Atap aytqanda, A.Qalbaeva, B.Ketebaeva, V.Tátibaeva, B.Erjanova, O.Qıdırbaeva, R.Urazbaeva, Y.Abdullaeva, G.Tureeva, G.Karamanova, A.Iskanderova, P.Qudiyarova hám Z.Esnazarovalar Qaraqalpaqstanda tariyx iliminiń rawajlanıwına ózleriniń úleslerin qosıp kiyatırǵan ilimpaz hayal-qızlarımızdan esaplanadı. Bul ilimpaz hayal-qızlarımızdıń tariyx ilimi tarawında tınımsız alıp barǵan ilimiy izertlewleri nátiyjesinde keleshekte jaslar ótmishtegi qaraqalpaq hayal-qızlarınıń turmısı, bilim dárejesi haqqında kóp ǵana tariyxıy maǵlıwmatlarǵa iye boladı.

Atap aytqanda, B.K.Ketebaevanıń “Quyashlı Qaraqalpaqstan hayal-qızları” kitabınan: “Solay etip, ústem koloniya tárepinen hayal-qızlar háreketi arnawlı

“qálip”ke salınǵan. Onnan shıǵıp ketiwdiń ilaji joq edi. Hayallardıń miynet iskerligin arttırıw boyınsha kóterip shıǵılǵan súrenler, usınıslar ǵana partiya hám sovetler tárepinen qollap-quwatlangan. Tiykargı dıqqat itibar, kópshilik jaǵdaylarda, siyasiy máselege “klasslıq” qıraǵılıqqa qaratılǵan. Sonıń aqıbetinde qarama-qarsılıqlardıń kelip shıǵıwı dawam ete bergен. Hayallar massasın biriktiriwdiń tiykargı jollarınıń biri hayal-qızlardıń siezdleri hám konferenciyalari edi. Sovet dáwiri tariyxında Qaraqalpaqstan hayal-qızlarınıń 1917-jıldan 1991-jılǵa deyin 74 jıl dawamında 4 siezdi, 12 konferenciya bolıp ótken”.

Qaraqalpaq hayal-qızlarınıń miynetkeshlik sıyaqlı aǵla paziyetlerin aytıp ótiw júdáorınlı. Atap aytqanda, ótken ásirdiń 20-30-jıllarında xojalıq júrgiziwdiń jıllıq jobalarında hayallar miynetinen paydalanıwǵa úlken áhmiyet berilgen hám islep shıǵarıwda olardıń sanın 44%ke jetkeriw, olardıń miynetlerinen joqarı dárejede nátiyjeli paydalanıw esabınan paxta jıyın-terimi, pilleshilikti rawajlandırıw kózde tutılǵan. Nátiyjede, 1930-1932-jılları sanaat kárxanalarında islewshi hayal-qızlardıń sanı aldınǵı jıllarǵa qaraǵanda 2,2 esege kóbeygen[6, 392].

Qaraqalpaqstanda tariyx iliminiń rawajlanıwında joqarıda aytıp ótkenimizdey ilimpaz hayal-qızlarımızdıń qosqan úlesleri ayrıqsha. Mısal etip aytatuǵın bolsaq, pidayı ustaz, «Qaraqalpaqstan Respublikasına xızmet kórsetken jaslar ustazı», Tariyx ilimleriniń doktori, professor Rawshan apa Urazbaeva edi. R.Urazbaeva 1958-jılı Qaraqalpaqstan Respublikası Ámiwdárya rayonında ziyalı shańaraqta dúnyaǵa kelgen. 1975-1980-jıllar arasında Nókis Mámleketlik Universitetinde tálim alǵan. Nókis Mámleketlik Universiteti 1980-jılı tamamlap, sol jerde ilimiy-pedagogikalıq xızmetin baslaǵan. 1981-1984-jıllarda Tashkent Mámleketlik Universitetiniń “Tariyx” fakulteti, “Watan tariyxı” kafedrasında aspiranturada oqıdı. 1984-jılı Tashkent Mámleketlik Universitetiniń qánigelestirilgen ilimiy Keńesinde «Qaraqalpaqstanda joqarı hám orta arnawlı tálimniń rawajlanıwı» temasında tariyx ilimleri kandidatlıq dissertaciyasın múddetinen aldın tabıslı qorǵap, 1984-jıldı Nókis Mámleketlik Universitetine, 1992-jıldan Qaraqalpaq mámleketlik universitetinde oqıtıwshı ilimiy pedagogikalıq xızmetin dawam ettirdi. R.Urazbaeva kóp jıllar dawamında universitet,

fakultet, kafedranıń ilimiy-metodikalıq keńesi jumısların alıp barıwda belsene qatnastı. Ilimiy-pedagogikalıq xızmeti menen birgelikte 2012 jıl Ózbekstan Respublikası Ilimler Akademiyası Tariyx institutı janındaǵı D.015.09.01 sanlı doktorlıq ilimiy dárejesin alıw ushın dissertaciyalar qorǵawı boyınsha Qánigelesken Keńeste Urazbaeva Rawshan Jangabaevnıń 07.00.01-“Ózbekstan tariyxı” qánigeligi boyınsha jazılǵan “История образования в Каракалпакстане (последняя четверть XIX-начало XXI вв)” temasındaǵı doktorlıq ilimiy dárejesin alıw ushın jazılǵan dissertaciyasın tabıslı qorǵap shıqtı. J.Urazbaevanıń izertlewleri nátiyjesi sıpatında 150 den aslam ilimiy-metodikalıq, Respublikalıq hám Rossiya, Amerika, Germaniya, Hindistan, Polsha, Qırǵızistan, Qazaqstan mámleketleriniń xalıq aralıq jurnallarında ilimiy maqalaların, xalıq aralıq, respublika hám Qaraqalpaq mámleketlik universiteti kólemindegi konferenciyaında tezislerin járiyaladı hám monografiyalari baspadan shıqtı.

R.Urazbaevanıń ilimiy, ilimiy-pedagogikalıq hám sociallıq-siyasiy islerge belsene qatnasqanlıǵıushın 1999-jılı Qaraqalpaqstan Respublikası Joqarǵı Keńesiniń Húrmet jarlıǵı menen sıylıqlandı, 2001-jılı R.J.Urazbaevaǵa «Qaraqalpaqstan Respublikasına xızmet kórsetken jaslar ustazı» ataǵı berildi. 2020-jıl Ózbekstan Respublikası Joqarı Attestaciya Komissiyası tárepinen Professor ilimiy ataǵı menen tastıyqlandı.

Tariyx iliminiń rawajlanıwına úles qosıp kiyatırǵan jáne bir ilimpazımız bul Yaxshibeka Abdullaeva, ol Beruniy qalasında tuwılǵan. Ózbekstan Milliy universitetiniń Tariyx fakultetin ayrıqsha diplom menen pitkeren. Sońınan M.V.Lomonosov atındaǵı Moskva mámleketlik universitetiniń aspiranturasında oqıǵan hám tariyx páninen kandidatlıq dissertaciyasın múddetinen aldın jaqlaǵan[7, 6]. Alım sońǵı jıllarda Qaraqalpaqstan hayal-qızlarınıń ótmishi hám búgingi táǵdiri haqqında keń kólemlı ilimiy izertlewler alıp bardı hám de bul ilimpazımız doktorlıq dissertaciyasın jaqlap, tariyx ilimleriniń doktorı dárejesine eristi. Jáne de usınday ilimpaz hayal bul tariyx ilimleri kandidati, docent A.D.Iskanderova. Ol búgingi kúnde Ya.Ǵulamov atındaǵı Arxeologiya institutında úlken ilimiy xızmetker bolıp islep kelmekte. Ol Orta Aziya hám qońsı mámleketler tariyxın, arxeologiyasını úyrenip,

tariyxıy orınlar, tariyxıy dáwirlestiriw boyınsha izertlewler alıp barmaqta. Onıń arxeologiya, etnografiyaǵa baylanıslı bir qansha ilimiy miynetleri dúnyanıń belgili ilimiy jurnallarında baspadan shıqtı. Atap aytatuǵın bolsaq: “Археологические работы на городище Пульжай”, “Результаты работ на памятнике Джаркутан в 2012 году”, “The Mortuary Practices of the Early Iron Age Populations: Recent Discoveries at Dzharkutan in Northern Bactria”, “Diffuser sa these en libre acces: les enjeux”, “Mission Archeologique Franco-Ouzbeke-Protohistoire”. A.D.Iskanderova búgingi kúnde tariyxımızdı tereńnen úyreniwde, izertlewde pidákerlik kórsetip kiyatırǵan ilimpazlarımızdan biri.

Tariyx ilimleri kandidati, docent G.Karamanova házirgi waqıtta Qaraqalpaq mámleketlik universiteti tariyx fakuleti “Arxeologiya” kafedrasında jumıs islep kelmekte. G.Karamanova 1968-jılı 23-aprelde Taxtakópir (házirgi Qaraózek) rayonında tuwılǵan. Mektep jılları Jizzax, Gúlistan, Úrgensh qalalarında ótkerilgen tariyx páni boyınsha 4-tur respublikalıq bilim-sınaq olimpiadalarına qatnasıp, Gúlistan hám Úrgensh qalalarında 2 márte 1-orındı iyelep, Ózbekstan Respublikası Bilimlendiriw Ministrliginiń 1-dárejeli diplomları menen sıylıqlanǵan. 1990-jılı Nókis Mámleketlik Universitetiniń tariyx-geografiya fakultetin pitkerip, usı fakultette Ózbekstan hám Qaraqalpaqstan xalıqları tariyxı kafedrası assistenti sıpatında pedagogikalıq xızmetin basladı. 2014-jıldan baslap Arxeologiya kafedrası docent lawazımında islep kelmekte.

1999-2001-jılları QMU Gumanitar tálim Keńesi xatkeri, 2003-2004-oqıw jılında Tariyx fakultet kuratorlıq keńesi baslıǵı xızmetin atqardı. 2004-2005-oqıw jılında usı fakultettiń tariyx bóliminiń oqıw isleri boyınsha dekan orınbasarı lawazımın alıp bardı. G.Karamanova professor Q.Sarıbaevtıń ilimiy basshılıǵında «Qaraqalpaqstanda agrar qatnasıqları tariyxı (1917-1941-jıllar)» atamasında kandidatlıq dissertaciyasın qorǵaǵan. G.Karamanova tariyx ilimine baylanıslı kóplegen ilimiy jumıslar, izleniwler alıp bardı. 100 den aslam ilimiy-metodikalıq maqala hám tezislerdiń, sonıń menen birge, «Tariyxıy úlketanıw» (Nókis:«Bilim», 2001), «Tariyx oqıtıw metodikası» (Nókis:QMU, 2007), «Muzeytanıw» (Nókis: «Qaraqalpaqstan», 2014), «Tariyxtı

oqıtıw metodikası» (Nókis: «Qaraqalpaqstan», 2016), «Tariyxıy úlketanıwda arxeologiyalıq maǵlıwmatlardıń ornı» (Nókis: QMU, 2016), «Tarix óqıtıshda badiiy adabiyotning órni» (Nukus: QQDU, 2018), «Xalq ma`naviy-ma`rifiy hayotida tarixning órni» (Nukus: QQDU, 2019), « Mustaqıllık davrida Ózbekistonda muzeylar va muzey ishi» (Nukus: QQDU, 2021) (ózbek tilinde jazılǵan) atamalarındaǵı oqıw-metodikalıq qollanbalar avtorı esaplanadı. G.Karamanova 31 jıllıq pedagogikalıq tájiriybesinde tariyx ilimine baylanıslı kóp ǵana ilimiy izleniwler alıp barıw menen birge student jaslardıń bárkamal insane bolıp qalıplesiwine óz úlesin qosıp kelmekte.

Tariyxıy rawajlanıwdıń hár qanday basqıshında hayal-qızlarǵa bolǵan múnasibet máselelerinde ózine tán sistema jaratılǵan. Hayal-qızlar jámiyette úlken kúsh. Olardıń hár biri ózine say tulǵa, hár biri ózgeshe tariyx, hár biriniń parasatı hám qábiliyeti bar. Tariyxqa na`zer salsaq, hayal-qızlar erte dáwirlerden-aq jámiyette óz ornına iye bolǵan. Qaraqalpaq xalqı, sonıń ishinde hayal-qızlardıń uzaq jıllar dawamında mashaqatlı jollardı basıp ótkeni bizge belgili. Biraq, olar qanday dáwirde jasawına qaramastan xojalıq tarawlarında da ózleriniń belsendilikleri menen ayırılıp turǵan. “Óz tariyxın bilmegen xalıqtıń, millettiń keleshegi joq”-degen uran menen házirgi waqıtta ilimpaz hayal-qızlarımız bárshe tarawlarda, sonıń ishinde aytıp ótiw orınlı tariyx iliminiń rawajlanıwında, úyreniliw basqıshlarında ayrıqsha ózleriniń belsendiligin kórsetip kelmekte. Házirgi kúnde jas hayal-qızlarımız ilimiy jumıslar menen qatar, qaraqalpaq milliy óner túrleri menen de shuǵıllanıw kelmekte. Bunnan biz qaraqalpaq hayal-qızlarınıń miynetkeshlik, izleniwshenlik sıyaqlı aǵla paziyetlerin kóriwimizge boladı. Elimizde hayal-qızlarǵa bolǵan úlken itibar hám ǵamxorlıqtıń nátiyjesinde hayal-qızlardıń ilim tarawında, siyasiy, social-ekonomikalıq, ruwxıy turmısımızdaǵı iskerligi artıp barmaqta. Ózleriniń jetiskenlikleri menen tanılıp atırǵan elimiz hayal-qızların pútkil dúnya tanımaqta hám tán almaqta.

Mámleketimizde ǵárezsizlik jıllarında hayal-qızlardıń huqıq hám erkinliklerin támiyinlew, shańaraq, analıq hám balalıqtı qorǵaw, olarǵa ǵamxorlıq kórsetiw boyınsha ámelge asırılıp atırǵan jumıslar haqqında kóplep mısallar keltiriw múmkin. Bir ǵana « Ana hám bala» mámleketlik Baǵdarlaması tiykarında elimizde ámelge

asırılıp atırған ken kólemli jumislardıń nátiyjesi bunıń ayqın dáliyli. Jámıyetimizde hayal-qızlardıń abıroyınıń kóteriliwi, turmısımız abadanlıǵı-bulardıń barlıǵı mámleketimiz tárepinen berilgen imkanıyatlardıń bir kórinisi esaplanadı.

Ulıwma juwmaqlastırıp aytatuǵın bolsaq, búgingi ǵárezsizlik dáwirinde qaraqalpaq hayal-qızları hár bir jámıyetlik orında, bilimlendiriw mákemelerinde aldaǵı qatarlarda jumıs alıp barmaqta.

ÁDEBIYATLAR

1. Мирзиеёв Шавкат Миромонович “Халық аралық хаял-қызлар кўнине бағышланған байрам қутлықлаўы”. 2018 ж.
2. Мирзиеёв Шавкат Миромонович “Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз”.-Тошкент: «Ўзбекистон» НМИУ, 2017. 345-бет
3. С.Ж.Алламуратова “Современное положение каракалпакской женщины в обществе”. «Молодой Учёный» Международный научный журнал. №30(320)/2020 318-бет
4. I. A. Karimov “ Ózbekiston XXI asrga intilmoqta”.-T. Ózbekiston. 2000. 19-bet
5. “Халқ сўзи газетаси”. 2021 йил 7-март, №48 (7828) 1-бет
6. Р.Ш.Калбаева “Женщины Советской Каракалпаки в коммунистическом троительстве” Н.Қарақалпақстан. 1972. 392-бет
7. Я.Абдуллаева “Қарақалпақстан хаял-қызлары: КЕШЕ ХӘМ БУГИН XIX әсирдиң ақыры XX әсир” Нөкис «Қарақалпақстан» 2010. 6-бет

ФИО автора: *Mominova Khijran Eldar qizi*

Andijan State University,

Teacher of the Department of General Psychology

Название публикации: «PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF THE RELATIONSHIP BETWEEN PSYCHOLOGISTS AND PARENTS OF PRESCHOOL EDUCATIONAL ORGANIZATION»

Annotation. *The main thing in the activities of any preschool educational organization is to maintain and strengthen the mental health of students, create conditions for their intellectual and creative development, personal growth. Without separation from the family, it is impossible to successfully carry out this responsible work, because the parent is considered the first guardian of the child from the moment of his birth. Collaboration is at the core of the parent-preschool relationship. Parents often face difficulties and make mistakes in raising their children. The role of the institutional psychologist is to help parents raise their children effectively. Unfortunately, not all psychologists can do this for a number of reasons. The main goal of our article is to solve such problems.*

Key words: psychologist, interpersonal skills, counseling, prevention, correction, teacher, individual conversation.

Introduction. Childhood is the most memorable period for everyone. First of all, in the family the child is formed the first ideas about justice and goodness, the world around him, duty and responsibility. As a parent's love for a person is a "safety margin," it creates a sense of psychological security. The tasks facing the kindergarten are, first of all, the openness of the preschool, its close and interaction with other social institutions, the decisions on the educational tasks of the preschool. the receiver function is also loaded. [1] In this case, the closest and most important partner is the parents of the foster children. The work of the institution psychologist with parents begins before the child enters kindergarten. Subsequent meetings with parents are held at least twice a year in general meetings, where the psychologist introduces the parents

to the work plan and makes general recommendations related to the development of the children. At the meeting, the psychologist should not use specific examples in any case, nor should he name or discuss the name of any child. Parents often ask the same questions about a child's development and face almost the same challenges. Therefore, it is advisable to take time at the general parent meeting to describe the age-related challenges that parents may face and make recommendations to prevent these problems. In preschool, special attention should be paid to the development of physical development and cognition of the child. The "3-year crisis" that a child faces during this period reinforces their sense of arbitrariness, which is often perceived by parents as a "period to be overcome." Unfortunately, parents often face difficulties when faced with such a situation: either they know that the child is uncontrollable and unconditionally follow his wishes, or constantly put pressure on them and restrict their independent movement. Parents need to understand that if children learn to prioritize certain social norms over their quick actions, they may develop qualities such as politeness and caution. In such cases, it is necessary to teach adults a few simple ways to help avoid serious conflicts with the child. For example, parents should be able to sympathize with the child, agree that their wishes are important and strong, understand and accept their wishes, and then explain and justify the reasons why this wish is no longer possible. They may suggest other alternatives. Parents can tell about a similar situation in their childhood and how they behaved in such a situation.

In such cases, adults should give examples rather than telling the child directly about a particular situation. Most importantly, the child should be given a choice to act independently. At a large stage of the preschool period, the development of the child's imagination comes to the fore. One of the negative effects in this process is the lies of these children. During this period, parents often describe their children as: "My child is a liar! We have not bought him a toy yet, but he will tell everyone that he has a toy." [2] According to adults, children misinterpret the actions in the current situation and therefore lie. In fact, the child can anticipate the pleasure of having a toy, so the toy is already in his imagination and he will tell it to everyone in the future. Sometimes parents and teachers begin to complain that children are being bullied because they see it as a

threat to their moral development. If someone breaks them, then by "whining", the child asks the adult, "Is it possible or not to do this?"

Individual work with parents often begins at the initiative of the teacher or parent. Communicating with parents is very important for a psychologist, as they can tell a lot about a child's behavior outside of kindergarten. It is no secret that many of the difficulties a child has in kindergarten depend on the type of relationship between the child and the adult closest to him or her.[3] A psychologist may not always be able to meet with each parent and conduct a detailed interview, but may conduct regular parental surveys once a year.

Parents show different levels of activity and willingness to work with a psychologist. Some refuse to cooperate, while others are very attentive to the child's condition and often consult a psychologist, including those interested in knowing the results of the child's examination.

As L. Smirnova-Gangnus wrote in the book "Alphabet of Kindness", "the upbringing of a child should begin with the creation of a gentle, kind, tolerant, patient family environment ... It is games and fairy tales that should be a good helper in the upbringing of children, because psychologists recognize the period from 3 to 7 years as a period of play. Psychologists, educators and parents naturally join the child. In fact, through play activities, the preschooler seeks to know the world and expresses his attitude to it. -It will be doubly fun for the child when they feel the support and interest of the mothers.

Unfortunately, experience shows that parents spend less time playing with their children: some are busy at work or at home, while others allow the preschooler to play enough. and they know that it will help him develop. There are also parents who do not know how to play with their child. Therefore, when parents come to kindergarten, the child says, "I don't want to go home, I want to play in kindergarten!" are encountered. And here, parents, firstly, come to the misconception that children in preschool only play, and secondly, they have the problem of not being able to organize play. Parents are encouraged to work with parents to focus adult attention on the need for play activities, not only to shape children's unique abilities, but also to highlight the

importance of play as a basis for developing their abilities. It is possible to apply a form of activity, such as conducting classes.

Results and judgment The kindergarden psychologist conducted a survey for parents to determine the level of readiness of students for school, and parents of children in kindergarden in Andijan region received a questionnaire on their children. According to the results of the survey, the following was identified.

Empirical results of a survey of parents to determine the readiness of children for school n = 102

Andijan city 5 - MTT and "Bolajon kozmunchog" NMTT n = 54 (experience)		Andijan district 26 - MTT and Andijan city "Raduga" NMTT n = 48 (control)	
Fully formed %	Slowly formed %	Fully formed %	Slowly formed %
94	6	72	28

The results were analyzed and parents were provided with lessons to work with children. Recommendations were also given to parents.

No matter how significant positive psychological changes take place in correctional training, they are important for the development of the child's personality only if they are transferred to a real-life situation. If changes in a child's behavior, attitudes, and emotional state are not understood and responded to by parents and the immediate social environment, the positive dynamics in the correction process may not lead to the planned effect in the program. The psychologist models and substantiates the model of the child's relationships and interactions with the people around him, the classes that correct the model of behavior that creates optimal conditions for the harmonious development of the child. This model must be accepted and mastered by both parties - the child himself and the adults who make up his social environment.

Conclusion In conclusion, I would like to emphasize that the family and the preschool institution are two important social institutions for the socialization of the child. Without parental involvement, the upbringing process is impossible, or at least

incomplete. The experience of working with parents has shown that as a result of the use of these forms of interaction, the position of the parents has become more flexible. Now they are not spectators and observers, but active participants in the life of their child. Such changes allow us to talk about the effectiveness of using these forms in working with parents.

Very often, the topic of conversations in the living room changes over time. From discussing the specific problems of children attending kindergarten, we move on to discussing the problems of older or younger children, and then to discussing their own problems and the characteristics of the parents that prevent them from communicating with the child.[4] Thus, parental living rooms in our kindergarten were transformed into personal growth groups.

Another form of interaction with parents is information corners. It periodically publishes brief information of a teacher-psychologist on a specific topic, offers a set of joint games for parents and children, which they can play at home.

References

1. Gamezo, M.V. Younger student. Psychodiagnostics and developmental correction: a tutorial / M.V. Gamezo, V.S. Gerasimova, L.M. Orlova. Moscow: Alpha, 1994.116 from.
2. Izotova, E. I. Psychological service in the education system: a textbook for students of institutions of professional higher education / E. I. Izotova. 3rd ed., Rev. and add. Moscow: Academy, 2012.304 p. (Bachelor's degree).
3. Mamaichuk, I.I. Psychocorrectional technologies for children with developmental problems: a tutorial / I.I. Mamaichuk. St. Petersburg: Rech, 2003.400 p. (Psychological workshop)
4. Ovcharova, R.V. Practical psychology of education: a textbook for students of psychological faculties of universities / R.V. Ovcharova. 2nd ed., Erased. Moscow: Academy, 2005.448 p.

ФИО автора: *Solijonova Sarvinoz*

Namangan davlat Universiteti

Tabbiy fanlar fakulteti

Kimyo udnalishi 2 kurs

Название публикации: «МНОГОФУНКЦИОНАЛЬНЫЕ СОЕДИНЕНИЯ: УМНЫЕ МОЛЕКУЛЫ ДЛЯ МНОГОФАКТОРНЫХ ЗАБОЛЕВАНИЙ»

Аннотация: Многофункциональные соединения (МФС) разрабатываются в широком смысле как гибридные или конъюгированные лекарственные средства или как химерные лекарственные средства из двух или более фармакофоров/лекарственных средств, обладающих специфической фармакологической активностью. Они способны вызывать множественные фармакологические действия и стали чудодейственными средствами при лечении многофакторных заболеваний. За последние 7 лет опубликовано множество научных статей, раскрывающих разработку таких соединений для лечения мультифакториальных заболеваний.

Ключевые слова: многофункциональный, химерный, гибридный, мультифакториальный, полилигандный, мультимишенный.

Annotatsiya: Ko'p funktsiyali birikmalar (MFC) keng ma'noda gibrid yoki konyugatsiyalangan dori vositalari yoki o'ziga xos farmakologik faollikka ega bo'lgan ikki yoki undan ortiq farmakologik dorilarning kimerik preparatlari sifatida ishlab chiqilmoqda. Ular bir nechta farmakologik harakatlarni keltirib chiqarishga qodir va multifaktorial kasalliklarni davolashda mo'jizaviy davoga aylandi. So'nggi 7 yil ichida multifaktorial kasalliklarni davolash uchun bunday birikmalarning rivojlanishini ochib beruvchi ko'plab ilmiy maqolalar nashr etilgan.

Kalit so'zlar: ko'p funktsiyali, kimerik, gibrid, multifaktorial, poliligand, multitarget.

Abstract: Multifunctional compounds (MFCs) are designed broadly as hybrid or conjugated drugs or as chimeric drugs from two or more pharmacophores/drugs having specific pharmacological activities. These are capable of eliciting multiple

pharmacological actions and have emerged as magic bullets in treatment of multifactorial diseases. Many research articles disclosing the development of such compounds for treatment of multifactorial diseases are published during last 7 years.

Keywords: multifunctional, chimeric, hybrid, multifactorial, multiple ligands, multitarget

Многие заболевания очень изменчивы и гетерогенны, вовлекая множество систем органов, тканей и потенциальных мишеней. Эти многофакторные заболевания, такие как атеросклероз, болезнь Альцгеймера (БА), метаболический синдром, астма, ревматоидный артрит, остеоартрит, диабетические осложнения, малярия, туберкулез, рак, нейротравмы, различные расстройства ЦНС и рассеянный склероз, имеют чрезвычайно сложную этиопатологию и включают два или более патоморфоза. - физиологические показания. Такие заболевания смягчаются или лечатся множеством препаратов, принадлежащих к разным терапевтическим классам. Однако традиционное лечение одним препаратом мультифакториальных заболеваний оказалось неэффективным из-за неспособности препарата воздействовать на разные участки для смягчения множественных показаний. Со временем были разработаны различные стратегии эффективного и безопасного лечения таких заболеваний. К ним относятся комплексная медикаментозная терапия или лекарственные коктейли (самостоятельное дозирование препаратов) и комбинированные препараты (фиксированные комбинации двух и более препаратов в одной лекарственной форме). Тем не менее, основные недостатки, связанные с лекарственными коктейлями, включают несоблюдение пациентом режима лечения и возможные лекарственные взаимодействия, приводящие к серьезным побочным эффектам. Совместная рецептура двух или более препаратов в одной лекарственной форме (комбинированные препараты), хотя и упростила режимы дозирования и улучшила соблюдение пациентом режима лечения, но различная скорость метаболизма у пациентов может привести к очень сложным фармакокинетическим (ФК) и фармакодинамическим (ФД)

взаимосвязям для эти многокомпонентные составы. Поэтому парадигма теперь смещается в сторону разработки одного химического соединения, обладающего множественными биологическими активностями. Эти молекулы называются «многофункциональными препаратами» и зарекомендовали себя как чудодейственные средства или главные ключи благодаря их улучшенному терапевтическому индексу благодаря синергическим эффектам или меньшему количеству побочных эффектов. «Многофункциональность» является результатом взаимодействия полипотентных химических веществ с различными молекулярными мишенями или рецепторами. В литературе различные синонимы для этих препаратов включают двойной механизм, двойной лиганд, бифункциональные, мультимеханистические, мультимодальные, панагонистические, мультипотенциальные, плюрипотенциальные и гибридные препараты, которые часто используются взаимозаменяемо. Morphy и Rankovic предложили единый термин « сконструированные множественные лиганды» (DML), т.е. соединения, рационально сконструированные для проявления двух или более специфических фармакологических действий. Преимущества DML по сравнению с комбинациями лекарственных средств включают (i) как паллиативное, так и модифицирующее заболевание действие, (ii) аддитивный или синергический терапевтический ответ, (iii) улучшенные лекарственные характеристики (например, проницаемость гематоэнцефалического барьера) терапевтического компонента, (iv) более предсказуемые взаимосвязи ФК и ФД и (v) более длительная продолжительность эффективности. DML могут быть разработаны как единая молекула, либо действующая на несколько мишеней, либо способная проявлять две или более фармакологических активностей при многофакторном заболевании. Первые типы DML можно более правильно назвать многоцелевыми соединениями (MTC), а последний тип - многофункциональными соединениями (MFC).

Многофункциональные препараты, воздействующие более чем на один очаг поражения на пути заболевания, по-видимому, имеют больший успех в модулировании комплексных заболеваний без заметного усиления побочных

эффектов. Основные заболевания, на которые нацелены развитие МФС, включают заболевания, поражающие центральную нервную систему, такие как АД и паркинсонизм, иммунные системы, такие как артрит и рак, сердечно-сосудистую систему, такие как атеросклероз, метаболические системы, такие как сахарный диабет и ожирение, а также заболевания, вызванные такими инфекциями, как туберкулез и малярия. Некоторые МФЦ для лечения депрессии, шизофрении, аллергии, гипертонии, воспалений или метаболических заболеваний либо имеются в продаже, либо проходят клинические испытания. Зипразидон, дулоксетин, ладостигил и М-30 являются успешными кандидатами на МФС для лечения расстройств ЦНС. В литературе имеются обзоры по разработке таких многофункциональных препаратов для лечения конкретных заболеваний, таких как БА, инсульт и болезнь Паркинсона. Лапатиниб и сунитиниб могут ингибировать множественный кинезис и, следовательно, могут быть активны против различных типов рака. Обзор разработки многоцелевых ингибиторов киназы в качестве противоопухолевых препаратов был рассмотрен Petrelli и Giordano. Совсем недавно в литературе появился обзор, в котором обсуждаются различные рационально разработанные многоцелевые соединения для лечения рака. Немного синтетического олеандана Также сообщается, что тритерпеноиды обладают антипролиферативной и проапоптотической активностью в дополнение к противовоспалительной и антиоксидантной активности. Предполагается, что эти соединения являются потенциальными лекарствами от рака, нейродегенеративных и аутоиммунных заболеваний. В настоящем обзоре обсуждаются различные МФЦ, разработанные и синтезированные для лечения различных многофакторных заболеваний.

Сообщалось об обширной работе по разработке многофункциональных соединений для лечения различных нейродегенеративных заболеваний, таких как болезнь Альцгеймера и Паркинсона, а также рака. Такие соединения смягчают различные симптомы, связанные с этими заболеваниями. Однако в литературе имеется очень мало или совсем нет сообщений о разработке МФЦ для SIMS, ревматоидного артрита, астмы, остеоартрита и гипертонии.

Настоящий обзор дает краткий обзор текущего состояния разработки стратегий и существующих МФС, а также открывает перспективы МФС для других категорий сложных заболеваний. МФЦ, полученные из двух фармакофоров, или МФЦ, полученные из лекарств, довольно часто встречаются в литературе, но очень редко встречаются МФЦ, полученные из трех или более фармакофоров. Это ограничение может быть связано с измененным профилем фармакокинетики и потерей селективности МФС из-за ее увеличенного размера по отношению к отдельным представляющим интерес лекарственным средствам. Чтобы раскрыть истинный потенциал многофункциональности лекарственного средства, можно использовать передовые методы компьютерного молекулярного моделирования, основанные на механизмах, включая мультифармакофор, докинг, виртуальный скрининг, для выявления нового лидерства в многоцелевой программе открытия лекарств. Кроме того, некоторые отчеты об исследованиях взаимодействия связывания показали, что МФС, образованный гибридизацией двух или более фармакофоров, может найти благоприятные сайты связывания в рецепторных карманах для обоих фармакофоров. Такие исследования взаимодействия связывания могут быть дополнительно использованы для оптимизации ведущего МФС для улучшения терапевтических профилей и профилей безопасности.

Литература

1. Y. Shahin, J.A. Khan, I. Chetter, Angiotensin converting enzyme inhibitors effect on arterial stiffness and wave reflections: a meta-analysis and meta-regression of randomised controlled trials, *Atherosclerosis* 221 (2012) 18e33.
2. M. Sata, Role of chronic inflammation in the pathogenesis of atherosclerosis, *Nihon Yakurigaku Zasshi* 138 (2011) 182e186.
3. C. Weber, H. Noels, Atherosclerosis: current pathogenesis and therapeutic options, *Natural Medicines* 17 (2011) 1410e1422.

ФИО автора: *Muminova Nasiba Bozorovna*

Toshkent shahri Mirzo Ulug`bek nomidagi

O'zbekiston Milliy univertiteti Ijtimoiy Fanlar Fakulteti

Ijtimoiy psixologiya yo'nalishi 2 kurs magistranti

Название публикации: «TEST UCHUN TOPSHIRIQLAR ISHLAB
CHIQUISHNING TASHKILY, MAZMUNY, TAYYORGARLIK VA
TADQIQOTCHILIK BOSQICHLARI»

Аннотация: Mamlakatimizda testalogiya sohasini rivojlantirish, va yaratilgan testni qonuniylashtirish, testlarning ahamiyatini o`rganish, test tuzish va ularni amaliyotga tadbic etish buyicha tehnalogiyalar ishlab chiqish.

Калит so`zlar: test, raqamli test, tadqiqot, tashkiliy, mazmuniy testlarni loyihalash, rivojlantirish tehnalogiyasi

So`nggi yillarda mamlakatda psixologiya sohasida pedagog kadrlarni ta yyorlash hamda amaliyotchi psixologlar faoliyatini qo`llab-quvvatlashga oid bir qator ishlar amalga oshirilmoqda.

Mahalliy psixodiagnostikada birinchi marta har qanday turdagi psixodiagnostika texnikasini yaratishning universal jarayoni tasvirlangan. Jarayon 8 bosqichga guruhlangan, 14 bosqichdan iborat. Har bir bosqichning vazifalarini amalga oshirish metodologiyasini ishlab chiqish uchun shartdir. Bosqichlarni o'tkazib yuborish yoki ularga mos keladigan vazifalarni o'z vaqtida bajarmaslik metodologiyaning sifatiga ta'sir qiladi va sarflangan vaqt va pulni kamaytirmaydi, balki oshiradi.

Ko'pgina nufuazli ekspertlarning fikriga ko'ra, hozirgi vaqtda mahalliy psixodiagnostika tizimli inqirozni boshdan kechirmoqda. {NA Baturin, 2008}. Inqirozning sabablaridan biri zamonaviy xalqaro talablarga (APA, BPS, EFPA test standartlari) javob beradigan mahalliy testlar sonining kamligidir. Buning asosiy sababi, bizning fikrimizcha, testlarni yaratish tehnologiyalari yetarli darajada rivojlanmaganligida mahalliy ishlab chiquvchilarning yomon tayyorgarligidir.

Rossiyada butun tarixiy psixodiagnostika uchun faqat bitta batafsil "Test dizayni bo'yicha qo'llanma" {P. Kline, 199} nashr etilganligini aytish kifoya, u hozir biroz eskirgan.

Rossiyada testlarni ishlab chiqish qoida tariqasida, mo'ljallangan tadqiqotni amalga oshirish uchun (ko'pincha dissertatsiya ustida ishlashning bir qismi sifatida) "o'zlari uchun" metodologiyani yaratadigan shaxslar (kamroq kichik guruhlar) tomonidan qo'llaniladi. Boshqalar tomonidan foydalanish uchun diagnostika vositalarini yaratish bo'yicha jiddiy ish uchun vaqt, kuch yoki mablag' yetarli emas.

Uzoq vaqt davomida chet elda testlar tadqiqot markazlarida, nashriyot korporatsiyalarida, funksiyalar bo'linishi bilan ishlab chiquvchilarning katta guruhi tomonidan, aslida "oqimda" yoki konveyerda ishlab chiqilgan. Shuning uchun, ko'pgina testlarda mualliflar yo'q, faqat ishlab chiqaruvchi kompaniyaning ko'rsatkichi (masalan, mashhur OPQ 32 muallifi - SHL guruhi) bor. Tabiiyki, testlarni yaratish uchun batafsil texnologiya allaqachon chet elda ishlab chiqilgan. Katta jildlar, boblar va hatto kitoblar rivojlanishning har bir tafsilotiga bag'ishlangan. (masalan, Qo'llanma, 2006). Mahalliy psixodiagnostikada testlarni bosqichma-bosqich ishlab chiqish tamoyili uzoq vaqt oldin taklif qilingan va xususan, 8 yil oldin muallifning asarlaridan birida amalga oshirilgan {Baturin, Kurgan, 2001}.

SUSU Psixodiagnostika laboratoriyasida birinchi rus psixodiagnostika texnikasi to'plamining yaratilishi shuni ko'rsatdiki, so'nggi 100 yil ichida SSSR va Rossiyada faqat tadqiqot va psixodiagnostika uchun atigi 700 ga yaqin texnikalar ishlab chiqilgan {NA Baturin, AV Pichugova, 2008}. Bu xorijdagi mavjud ehtiyojlar va keng ko'lamli ishlanmalar (bu yerda 20 000 dan ortiq) bilan solishtirganda ahamiyatsiz. Ammo, eng muhimi, mahalliy usullarning atigi 25 foizida hech bo'lmaganda haqiqiylik, ishonchlilik va standartlashtirishni tekshirish haqida eslatib o'tilgani tashvishlidir. Bu juda kamdan-kam hollarda, usullar psixometrik testning to'liq jarayonidan o'tadi. G'arbiy metodologiyaning zarur komponenti "Texnik hisobotlar" bo'lib, ular foydalanuvchining ko'rish sohasiga kirmaydi (faqat talab bo'yicha), lekin ular tegishli organlarda o'zaro ko'rib chiqish va sertifikatlash imkonini beradi, chunki ularda barcha

ma'lumotlar mavjud. Maqsadimiz testlarni ishlab chiqish faoliyatiga yangi munosabatni shakllantirish, kasbiy faoliyatning ushbu turiga yondashuvni o'zgartirishga yordam berishdir. Bizning fikrimizcha, buning uchun esa testlarni yaratish uchun zamonaviy texnologiyalarni o'zlashtirish kerak.

Testlarni ishlab chiqish jarayoni eng to'liq M. Dauning ishida taqdim etilgan {Handbook, 2006}. Ularga testlarni yaratish uchun mo'ljallangan bosqichma-bosqich texnologiya taklif etiladi. Biroq, M.Dauning tomonidan ko'rsatilgan asosiy fikrlar boshqa turdagi testlarni yaratish uchun muhimdir. Bu psixodiagnostika vositalarini ishlab chiqish uchun universal oqim sxemasini yaratish uchun M. Dauning tomonidan taklif qilingan texnologiyani qayta ishlash imkonini berdi. Ushbu takomillashtirilgan sxema quyidagicha taklif etiladi.

Psixodiagnostika texnikasini yaratishning butun jarayoni 8 bosqichga birlashtirilgan 14 bosqichdan iborat. Har bir qadam alohida maqsadga ega bo'lib, u keyingi harakatlarga asoslanadigan juda aniq yakuniy mahsulotni olishni nazarda tutadi. Har bir qadamning maqsadi bevosita uning nomida aks etadi. Bosqich bo'limi testni ishlab chiqish jarayonida sifat jihatidan turli xil faoliyat sohalari belgilaydi. Muayyan bosqichlarda ishlab chiquvchilarning harakatlari turli xil vakolatlarni, tayyorgarlikda turli xil urg'ularni talab qiladi va ba'zi hollarda hatto turli xil mutaxassislar guruhlarini tomonidan amalga oshirilishi mumkin. Har bir bosqich o'ziga xos vazifalarni o'z ichiga oladi, ular quyida tavsiflanadi. Har bir bosqichning asosiy vazifalari hamda alohida e'tibor talab qiladigan masalalarga batafsil to'xtalib o'tish rejalashtirilgan.

Shuni ta'kidlash kerakki, jadvalda keltirilgan qadamlar ketma-ketligi nafaqat foydalanish uchun qulay bo'lgan tavsiya etilgan algoritm, balki murakkab jarayonni aks ettiradi. Testni ishlab chiqish jarayonining turli bosqichlarida hal qilingan barcha vazifalar o'zaro bog'liqdir. Har bir bosqichning natijasi keyingi bosqichdagi vazifalarning muvaffaqiyati uchun asos va shart bo'ladi. Agar bosqich o'tkazib yuborilsa yoki unga mos keladigan vazifalar yetarli darajada hal etilmasa, bu keyingi bosqichlardagi harakatlar samaradorligini pasaytiradi va pirovardida yakuniy mahsulot

sifatiga ta'sir qiladi. Ishning o'ziga xos xususiyatlariga qaramasdan, har bir bosqichning davomiyligi va murakkabligi har xil bo'lishi mumkin va ma'lum bir testning o'ziga xos xususiyatlariga bog'liq. Jarayonning barcha bosqichlarini puxta ishlab chiqish va bosqichma-bosqich harakatlar ketma-ketligiga rioya qilish muhimdir.

Agar test standartlashtirilgan bo'lsa va unga haqiqiylik va ishonchlilik koeffitsientlari to'g'risidagi ma'lumotlar ilova qilingan bo'lsa, u "tayyor" hisoblanadi. Biroq, keyingi muhokamadan ko'rinib turibdiki, bu qadamlar jiddiy dastlabki ishlarning natijasi bo'lib, mazmun sohasini chuqur o'rganmasa yoki harakatlar yetarli darajada puxta bajarilmasa, bu erdagi harakatlar zoe ketishi mumkin.

Testni ishlab chiqish jarayonining umumiy diagrammasi

1-bosqich. Tashkiliy

Qadam. Loyihani rejalashtirish - dastlabki sinov xususiyatlarini shakllantirish

- haqiqiylikning asosiy manbalarini aniqlash
- psixometrik va tadqiqot modellarini tanlash
- testni ishlab chiqishning batafsil rejasini tuzish
- tashkiliy yechimlar haqida

2-bosqich. Mavzu

Qadam. Tarkibni aniqlash - Boshlang'ich nazariy kontsepsiyani aniqlash

- mazmunning reprezentativ namunasini shakllantirish
- asosiy fenomenologiyaning tavsifi

Qadam: Yozish testi spetsifikatsiyasi - Kontentni ishga tushirish

- testning rasmiy xarakteristikalarini tanlash va qayd etish
- texnik shartlarni tasdiqlash

3-bosqich. Tayyorgarlik

Qadam. Ballarni ishlab chiqish - Ballarni ishlab chiqish

- elementlarni professional tahrirlash
- ballar bankini yaratish

Qadam. Testni qurish - Testning ishchi versiyalarini yaratish

- sinovni tasdiqlash

4-bosqich. Tadqiqot

Qadam. Aprobatsiya, ballarni tahlil qilish va tuzatish - Ballarni empirik tekshirish

- elementlarni tanlash va qayta shakllantirish
- ichki izchilligini va diskriminativligini tekshirish
- Takroriy aerobatika (agar kerak bo'lsa)
- test tarkibi va tuzilishini tasdiqlash

Qadam: Sinov tartibini aniqlang - protsedura va vaqtni aniqlang

- ko'rsatmalar ishlab chiqish
- test ishini tasdiqlash

Qadam. Haqiqiylik va ishonchlilikni o'rganish va tekshirish - Qayta test ishonchliligini o'rganish

- konstruksiyaning haqiqiylikni o'rganish
- mezonning haqiqiylikni tekshirish
- testning yakuniy versiyasini tasdiqlash
- yakuniy sinov vaznini to'g'ri tekshirish

5-bosqich. Standartlashtirish

Qadam. Standartlashtirish bo'yicha ommaviy so'rovlar - standartlashtirish namunalari

- reja bo'yicha ommaviy so'rovlar

- turli guruhlar uchun testlarni standartlashtirish

6-bosqich. Interaktiv

Qadam. Sharhlash sxemalari va diagnostika hisobotlarini ishlab chiqish - Ma'lumotlarni qayta ishlash algoritmlari va natijalarni tahlil qilish sxemalarini tavsiflash

- natijalarni talqin qilish tamoyillarining tavsifi

- diagnostik xulosalar mezonlarini ishlab chiqish

- hisobot modellarining tavsifi

- kompyuterlashtirilgan ma'lumotlarni qayta ishlash va hisobotlarni ishlab chiqish

7-bosqich. Texnik

Qadam. Texnik hisobotlarni yozish - Testni ishlab chiqishning barcha bosqichlarida olingan natijalarning batafsil hujjatlarini tayyorlash

- Test dizayni va psixometrik tekshirish bo'yicha texnik hisobotlarni ishlab chiqish

Qadam. Huquqiy tartibga solish - Yuridik protseduralar

- metodikaning o'zaro sharhi

- tarmoq metodologiyasi

Qadam. Nashr qilish - foydalanuvchi qo'llanmasini tayyorlash

- metodologiyani nashr etish

8-bosqich. Operatsion

Qadam. Testdan foydalanish bilan birga - boshqa tadqiqotchilar tomonidan texnikaning asosiy psixometrik xususiyatlarini tekshirish

- testning yangi shakllari va modifikatsiyalarini yaratish

Testni ishlab chiqish bosqichlarida ketma-ket o'tishda testning asosiy psixometrik xususiyatlarini ta'minlash uchun yakuniy natija uchun har bir bosqichning

ahamiyati ko'rsatiladi. Formati va hajmi ketma-ket rivojlanish bosqichlarida hal qilingan har bir aniq vazifalarni batafsil tavsiflashga imkon bermaganligi sababli, ularning eng murakkab va ishlab chiquvchining alohida e'tiborini talab qiladigan masalalari batafsilroq ko'rib chiqiladi.

Barcha bosqichlarda testning asosiy psixometrik xususiyatlarini izchil "aniqlash" bilan bog'liq bo'lib, ularning asosiysi, yana bir bor ta'kidlaymiz, haqiqiylik. Aniqlik olish uchun haqiqiylikning zamonaviy tushunchasiga qisqacha to'xtalib o'tish kerak. Rivojlanishning yakuniy bosqichida haqiqiylikni "tekshirish" kifoya qiladi, degan fikr faqat keng tarqalgan illyuziyadir. Haqiqiylikka erishish bo'yicha jiddiy ish uni tekshirishdan ancha oldin boshlanadi. Bu yerda uchta o'zaro bog'liq vazifani belgilash to'g'riroq bo'ladi: ta'minlash, o'rganish va shundan keyingina tasdiqlash, Va ular metodologiyani ishlab chiqishning barcha bosqichlaridan o'tib, har birida o'z ifodasini topadi.

Shunday qilib, testda ko'rsatilgan mazmunning o'rganilayotgan kontseptsiyaga mos kelishini nazarda tutadigan mazmunli asoslar nazariy rivojlanish bosqichida shakllanadi va ballarni shakllantirishda testda qo'yiladi. Shuning uchun, "tasdiqlash" atamasi "tasdiqlash" dan ko'ra mazmunli haqiqiylik uchun ko'proq mos keladi. Umuman olganda, rivojlanishning mazmunli bosqichi testning haqiqiyliги uchun asosiy asoslarni qo'yadi. Tarkibni to'liq o'rganmasdan, barcha keyingi harakatlar amaliy ma'noga ega emas. Har bir bosqich, har bir ketma-ket vazifalarning o'z o'zini ahamiyati bor.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

[1] А.И. Расулов Тестология ўқув қўлланма Тошкент 2019

[2] А.И. Расулов Психодиагностика Тошкент 2019

- [3] Н.А.Батурин А.Ю.Попов “Методы контроля за качеством психодиагностических методик на основе стандарта требований к психодиагностическим методикам”
- [4] Н.А.Батурин Н.Н.Мельников “Технология разработки тестов: Часть VI”
- [5] Н.А.Батурин Н.Н.Мельников “Технология разработки тестов: Часть V”
- [6] Н.А.Батурин Н.Н.Мельников “Технология разработки тестов: Часть II”
- [7] БАТУРИН Николай Алексеевич (д. психол. н., проф. ЮУрГУ, Пситест, Челябинск, Россия)
- [8] Интернет маълумотлари
- [9] Panferov, V.N. Inson psixologiyasi / V.N. Panferov. M .; SPb: Piter Kom, 2002.- S. 207.
- [10] Drujinin, V.N. Umumiy qobiliyat psixologiyasi / VN Drujinin. - SPb: Piter Kom, 1999.- S. 154.
- [11] Beylarov E.B. Talabalarning umumiy intellektual darajasini rivojlantirish uchun testlardan foydalanish. Diss. Kandid. ped. fanlar. / Beylarov Elxan Beylar o'g'li. - Ba-ku, 2005 .-- S. 71 (ozarbayjon tilida).
- [12] Psixologiya: darslik. gumanitar fanlar uchun. universitetlar, 2 -nashr. / jami ostida. ed V.N. Drujinin. - SPb.: Piter, 2009.- S. 235.
- [13] Axmedov, G.G. Ozarbayjon ta'limining rivojlanish strategiyasi / G.G.Ahmedov. - Boku: Elm, 2010.- S. 389 (ozarbayjon tilida).
- [14] Fattayev, F.M. Mantiqiy testlar / F.M. Fattayev, G.N.Babaeva. - Boku: Mutardjim, 2010 .-- S. 3- 4 (ozarbayjon tilida).

ФИО автора: *Murodova Firuza Jalolovna*

Chirchiq davlat pedagogika instituti magistranti

Название публикации: «EPOS JANRIGA BIR NAZAR»

Annotatsiya: Maqolada adabiyotning yirik janrlaridan biri epos haqida fikr yuritiladi. Eposning janr sifatida rivojlanishi, uning ifodalanish usullari, turlari, ya'ni katta epik janrlar, o'rta epik janrlar, kichik epik janrlar, ularning o'ziga xos xususiyatlari, turlariga munosabat bildirilgan. Shuningdek maqolada ba'zi epik janrlarning tahlili keltirilgan.

Kalit so'zlar: adabiy janr, epos, epik asar, obrazlar tizimi, qahramonlik eposi, roviy, katta epik janrlar, o'rta epik janrlar, kichik epik janrlar.

Annotation: The article discusses the epic, one of the major genres of literature. The development of the epic as a genre, its methods of expression, types, ie, large epic genres, medium epic genres, small epic genres, their peculiarities, attitudes to types. The article also provides an analysis of some epic genres.

Keywords: literary genre, epic, epic work, image system, heroic epic, narrator, major epic genres, medium epic genres, minor epic genres.

Adabiyot – hayot ko'zgusi. U insonning qalb kechinmalarini, umr yo'llarini, tabiat va inson o'rtasidagi muvozanatni ko'rsatuvchi ko'zgudir. Necha yillardan buyon adabiyot o'zining turli janrlari bilan hayot haqiqatini so'zlab keladi. Uning zabardast janrlaridan biri – Epos. Epos termini yunoncha “yeroz” so'zidan olingan bo'lib, “so'z, hikoya” degan ma'noni bildiradi. Ammo adabiyotda bu termin 1) badiiy adabiyot turi (lirika va drama bilan bir qatorda); 2) xalqning qahramonona o'tmishini aks ettiruvchi asar ma'nolarini kasb etadi⁴⁵. Epos adabiyotning uch turidan biri sifatida tafsilot tasviriga tayangan badiiy asarlar jamini anglatadi. Unda muayyan makon va zamonda kechadigan voqea-hodisalar tafsiloti, albatta, mavjud bo'ladi. Eposda so'z yordamida

⁴⁵ Dimurod Quronov. Adabiyotshunoslikka kirish. T-2015. 189-bet

o'quvchi ko'z o'ngida real hayot manzaralariga muvofiq keladigan badiiy voqelik yaratiladi.

Eposning eng asosiy belgisi voqea tasviri, bayoni bo'lgani uchun ham ko'pincha bu turdagi asarlar nasr yo'lida yoziladi. Lekin bu hol she'riy shaklda bitiladigan epik asarlar borligi va bo'lishi mumkinligini inkor etmaydi. Qandaydir voqeani aks ettirish asosiga qurilgan she'riy va nasriy asarlar eposga mansubdir.

Eposda muayyan makon va zamonda muayyan shaxs yoki odamlar guruhi bilan bo'lib o'tgan biror voqea, odatda, muallif yoki hikoyachi personaj tilidan bayon etiladi. Bu hol unda bayon, tavsif va dialogning birgalikda qorishiq holda kelishini taqozo etadi. Ayni paytda, eposda bayon, rivoyat yetakchilik qiladi. Muayyan asardagi peyzaj, portret, narsa-buyum va boshqalar tafsilotlar tasviri rivoyatni kuchaytirish, uning ta'sir darajasini oshirish, personajlar tabiatini bo'rttirib ko'rsatishga xizmat qiladi. Ertak, afsona, rivoyat, doston singari xalq og'zaki ijodi namunalari hamda ilk yozma eposlarda voqea-hodisalarni bayon etish, aytib berish katta o'rinni tutgani holda dialoglar va tafsilotlarga kam o'rin ajratilardi. Epos asardagi voqea-hodisalar bilan o'quvchi (tinglovchi) o'rtasida o'ziga xos vositachi hisoblanadigan roviy yoki hikoyachi tomonidan bayon etilganda, ayni voqealarning nima uchun aytib berilayotgani, odatda, izohlab o'tirilmaydi. Bayon ko'pincha muallif, ba'zan esa biror personaj tilidan amalga oshiriladi. Alisher Navoiyning «Farhod va Shirin», «Layli va Majnun» dostonlari, Qodiriyning «Mehrobdan chayon», Cho'lponning «Kecha va kunduz», Oybekning «Qutlug' qon» romanlarida voqealar muallif tilidan bayon etiladi. G'afur G'ulomning «Shum bola», Erkin A'zamning «Otoyining tug'ilgan yili», Oybekning «Gulnor opa» singari asarlarida rivoyat personaj tilidan olib boriladi. Shu bilan birga, hikoya muallif tilidan bayon qilinayotgan asarlarda personajlarning hikoyachi sifatida bayonga aralashish holatlari ham uchrab turadi. Navoiyning «Sab' ai sayyor», Qodiriyning «O'tgan kunlar», Oybekning «Navoiy» asarlarida rivoyat ham muallif, ham personajlar tomonidan amalga oshirilgan.

Epos badiiy tasvir qamroviga ko'ra, katta, o'rta va kichik kabi uchta janr guruhiga ajratiladi. Katta epik janrlarga roman, epopeya, epik doston; o'rta epik janrlarga qissa; kichik epik janrlarga afsona, badia, latifa, masal, novella, ocherk, rivoyat, ertak, esse,

etyud, hikoya, hikoyat kabilar kiradi. Eposni janrlarga ajratishda voqea-hodisalarning qamrovi yoki davomiyligi darajasi emas, balki tasvirning ko‘lami hisobga olinadi. Shuning uchun ham odamning bir soatlik holati aks ettirilgan romanlar bo‘lganidek, necha yillik voqealar tasvirlangan hikoyalar ham bo‘laveradi. Shuningdek, eposni janrlarga ajratishda asarlarning hajmi ham asosiy o‘lchov bo‘lolmaydi. Eposni janrlarga tasniflashda muallifning estetik niyati ham hal qiluvchi o‘rin tutadi. Shuning uchun ham ba‘zan romandan katta hikoyalar, hikoyadan kichik qissalar yaratilishiga tabiiy hol, deb qarash kerak bo‘ladi. Asarlarning janr talablariga muvofiq bo‘lishini qat’iy talab etish yozuvchini qolipga solishga urinish bo‘lib, badiiy ijodga katta zarar keltirishi mumkin. Eposga mansub asarning qaysi janrga tegishli ekanini muallifning o‘zi belgilashi maqsadga muvofiqdir.

Epos tor ma’noda, xalqning qahramonona o‘tmishini aks ettiruvchi asarlardir. Dastlab epos qahramonlarning atrof-olamdagi yovuz kuchlar va buzuvchi niyatli odamlarga qarshi kurashi bayon etilgan asarlarni anglatgan. Qadimiy eposlarda voqea-hodisalarning talqin va tasvir etilish yo‘sini o‘sha davr kishilarining dunyoqarashi, e’tiqodi, ishonchlaridan kelib chiqqan. Eposning eng qadimiy namunasi sifatida ilmda oldinlari akkadlarniki deb sanalib kelingan, ammo keyinchalik barcha turkiy xalqlarga tegishli ekani aniqlangan «Gilgamish» dostoni hisoblanadi. Shuningdek, hindlarning «Ramayana» va «Mahabharata», Gomerning «Iliada» va «Odissey», o‘zbeklarning «Alpomish», «Go‘ro‘g‘li», qirg‘izlarning «Manas», qozoqlarning «Qo‘blandi botir», ozarbayjonlarning «Go‘ro‘g‘li», nemislarning «Nibelunglar haqida qo‘shiq», ispanlarning «Sud haqida qo‘shiq», fransuzlarning «Roland haqida qo‘shiq», anglosaksonlarning «Beovulf», karel va finlarning «Kalevala», armanlarning «Sosunli Dovud», gurjilarning «Amirani» kabi asarlari ham xalq qahramonlik eposiga mansubdir⁴⁶. Turonga bostirib kirgan eronlik bosqinchilarga qarshi qahramonlarcha kurashgan xalq bahodirlari haqidagi «To‘maris» va «Shiroq» afsonalari, «Zarina va Striangiya», «Zariadr va Odatida» qissalari ham xalq qahramonlik eposi namunalari sanalgan. Ko‘tarinki ruhda bitilib, qahramonona voqealar aks ettirilgan ayrim yozma

⁴⁶ www.ziyounet.com.kutubxonasi

asarlari ham epos hisoblangan. Gegel o'zining «Estetikaga oid ma'ruzalar» asarida Dantening «Ilohiy komediya» hamda Firdavsiyning «Shohnoma» asarlarini eposga mansub, deb hisoblaydi. Shuningdek, Sharq eposi sirasiga yana Shota Rustavelining «Yo'lbars terisini yopingan pahlavon» va Abdurahmon Jomiyning «Haft avrang»i, Nizomiy Ganjaviy, Xusrav Dehlaviy, Alisher Navoiy qalamiga mansub bo'lgan «Xamsa»larni ham kiritish mumkin.

Qahramonlik eposi jamiyat taraqqiyotining dastlabki bosqichlarida, sinfiy munosabatlar o'zgarganligi tufayli emas, balki muayyan etnosning milliy ruhi uyg'onib, o'zini shunchaki odamlar to'dasi emas, balki buzilishi mumkin bo'lmagan axloqiy-ma'naviy qoidalarga amal qilib yashaydigan etnik birlik sifatida tasavvur etib boshlagan kezlarda paydo bo'ladi. Ayni xususiyatlarni yuqorida tilga olingan barcha eposlar misolida ko'rish mumkin.

Epik asarda voqea-hodisalarni hikoya qilib berayotgan shaxs *rovii* yoki *hikoyachi* deb yuritiladi. Yuqorida aytganimizdek, epik asarda rivoya ko'pincha uchinchi shaxs (muallif) tilidan, ba'zan esa birinchi shaxs (personajlardan biri) tilidan olib boriladi. Masalan, G'afur G'ulomning "Shum bola", "Yodgor", X.To'xtaboyevning "Sariq devni minib", E.A'zamovning "Otoyining tug'ilgan yili" kabi qissalarida rivoya birinchi shaxs, voqealarda bevosita ishtirok etayotgan personaj tilidan olib boriladi. Shuningdek, rivoya asosan muallif tilidan olib borilgan asarlarda ba'zan epizodik ravishda roviy-personajning paydo bo'lishi ham kuzatiladi. Ba'zan epik asar muallifi rivoyani u yoki bu yo'l bilan badiiy asoslashga harakat qiladi va bunda turli usullardan foydalanadi. Rivoyaning asoslanishi (motivatsiya) o'quvchida "asar voqealari o'ylab chiqilgan emas, haqiqatda yuz bergan" degan tasavvurni uyg'otadi.

Xulosa qilib aytganda, epos- adabiyotning qadimgi janrlaridan biri sifatida o'z o'rniga ega. Unda hayot va olam, makon va zamon, inson va butun mavjudot falsafasi aks etadi. U real hayotning in'ikosidir. Unda nafaqat tasvir, balki, didaktika, ta'lim-tarbiya, zukkolik, donolik, topqirlik ham asosiy o'rin tutadi. Maqol, matal, topishmoq, tez aytish, ertak, hikoya, rivoyat, qissa, roman va epopeya kabi janrlar ham hajm, ham mavzu ko'lami jihatidan tubdan farq qiladi. Shuning uchun ham bu turdagi janrlarni hajm va mavzu jihatidan tahlil qilish alohida tadqiqni talab qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Адабий турлар ва жанрлар (Тарихи ва назариясига доир): 3 томлик.- Т.1.- Т.:Фан,1991.
2. Адабиёт назарияси: 2 томлик. Т.2.-Т.,1979
3. Ўзбек адабиётида жанрлар типологияси ва услублар ранг-баранглиги.- Т.:Фан,1983.
4. Dilmurod Quronov. Adabiyotshunoslikka kirish. Toshkent: 2015
5. Норматов У.,Қуронон Д. Романнинг янги умри//Жаҳон адабиёти.-2001.- №9
6. Стоун И. Биографик қисса ҳақида//Жаҳон адабиёти.-2000.-№85.-Б.147-158
7. Рымарь Н.Т. Введение в теорию романа.-Воронеж, 1989
8. Зарубежная эстетика и теория литературы XIX-XX вв.-М.,1987

ФИО автора: *Namozova Kumushoy Ikrom qizi*

J.D.P.I. “Musiqqa madaniyati” fakulteti, Musiqqa ta’limi yo‘nalishi 2-bosqich talabasi

Название публикации: «YOSHLAR TARBIYASIDA MILLIY MUSIQIY QADRIYATLARNING TUTGAN O‘RNI»

Annotatsiya: Ushbu maqolada yoshlarga oid davlat siyosatida hamda yoshlar ma’naviyatini yuksaltirishda musiqqa san’atining ahamiyati muhim ekanligi yoritiladi.

Kalit so‘zlar: jamiyat, yoshlar, siyosat, tarbiya, ta’lim, yuksak ma’naviyat, ijtimoiy faollik, ma’naviy kamolat, taraqqiyot, mustaqil dunyoqarash, musiqqa tarbiyasi, milliy musuqa, milliy an,ana.

Har bir jamiyatning, unda yashayorgan insonlarning taqdiri va kelajagi albatta davlatlarning yetakchi kuchlari hisoblanmish yoshlar tarbiyasi bilan chambarchas bog‘liq.

Yurtimizda yoshlarning intellektual va ijodiy salohiyatini mustahkamlash, ularning mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlarga daxldorligini oshirish borasida ulkan ishlar olib borilmoqda. Chunki zamonaviy bilim va ko‘nikmalarga ega, mamlakatning munosib kelajagi uchun javobgarlikni o‘z zimmasiga ola biladigan barkamol, maqsadga intiluvchan va serg‘ayrat yoshlarni tarbiyalash bugunning eng muhim vazifalaridan biridir. Yoshlarning ta’lim olishi, kasb-hunar egallashi uchun zamonaviy sharoit va imkoniyatlar yaratilgan. Yoshlar qanchalik ma’naviy barkamol bo‘lsa, turli yod illatlarga qarshi imuniteti ham shuncha kuchli bo‘ladi. Malumki, Prezidentimiz ijtimoiy, ma’naviy-marifiy sohalardagi ishlarni yangi tizim asosida yo‘lga qo‘yish bo‘yicha 5 ta muhim tashabbusni ilgari surib, yoshlarga e’tiborni kuchaytirish, yosh avlodni madaniyat, san’at, jismoniy tarbiya va sportga keng jalb etish, ularda axborot texnologiyalaridan foydalanish ko‘nikmasini shakillantirish, yoshlar o‘rtasida kitobxonlikni targ‘ib qilish, xotin-qizlar bandligini ta’minlash masalalari davlat siyosati darajasida e’tiborga olindi.

«Bizni hamisha o‘ylantirib keladigan yana bir muhim masala – bu yoshlarimizning odob-ahloqi, yurish-turishi, bir so‘z bilan aytganda, dunyoqarashi

bilan bog‘liq. Bugun zamon shiddat bilan o‘zgaryapti. Bu o‘zgarishlarni hammadan ham ko‘proq his etadigan kim – yoshlar. Mayli, yoshlar o‘z davrining talablari bilan uyg‘un bo‘lsin. Lekin ayni paytda o‘zligini ham unutmasin. Biz kimmiz, qanday ulug‘ zotlarning avlodimiz, degan da‘vat ularning qalbida doimo aks-sado berib, o‘zligiga sodiq qolishga undab tursin. Bunga nimaning hisobidan erishamiz? Tarbiya, tarbiya va faqat tarbiya hisobidan»-deya takidlaganlar davlatimiz rahbari Shavkat Mirziyoyev.

Bugungi kunda yurtimizda amalga oshirilayotgan yoshlarga oid davlat siyosati esa qadimdan ota-bobolarimiz tomonidan shakillanib kelgan asil milliy va diniy qadriyatlarimizni ahamiyati nechog‘lik muhim ekanini ko‘rsatib bermoqda. Ayniqsa, yangilanayotgan O‘zbekistonda “Milliy tiklanishdan-milliy yuksalish sari” tamoyiliga asoslanib, milliy g‘oya va uning mafkuraviy negizlarini puxta ishlab chiqish, yosh avlodni bolalikdan milliy g‘urur, vatanparvarlik ruhida tarbiyalash yanada dolzarb ahamiyatga egadir.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning “Sharq taronalari” o‘n birinchi xalqaro musiqa festivalining ochilishiga bag‘ishlangan tantanali marosimidagi tabrik so‘zida shunday degan edilar: “Dunyoda qarama-qarshilik va ziddiyatlar kuchayib borayotgan bugungi o‘ta murakkab zamonda millati, tili va dini turlicha bo‘lgan millionlab odamlarni hech qanday tarjimonsiz do‘st qiladigan, ular o‘rtasida hamkorlik va hamjihatlikni yanada mustahkamlaydigan musiqa san’atining o‘rni va ta’siri tobora ortib bormoqda”.

Biz yashab turgan jamiyat taraqqiyotida musiqa va san’atning o‘rni beqiyosdir. Har bir millat va elatlarni birlashtiradigan an’analarimizni mustahkamlaydigan ham mana shu hisoblanadi. Har qanday ko‘ngilni o‘ziga rom eta oladigan, insonlarni qalbiga ezgulik urug‘ini ekib boshqa yomon illatlarga qarshi kurashadigan ham musiqa desak mubolag‘a emas. Shu o‘rinda o‘z-o‘zidan sezilib turibdiki musiqa san’ati qanchalik beqiyosligi hamda tarbiyaviy jihatdan ham katta ahamiyatga ega ekanligini.

Bu boradagi ko‘pgina ilmiy tadqiqotlarda xalq musiqa me’rosi tarkibidagi folklor, mumtoz va maqom kuy-qo‘shiqclarini yuksak tarbiyaviy ta’sirchanlikka ega ekanligi, ularni yoshlar ma’naviy olamiga chuqurroq singdirish, badiiy-estetik

tarbiyasida to'g'ri va maqsadli foydalanish orqali yuqori samaradorlikka erishishi mumkinligi asoslab berilgan. Shu o'rinda Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning quyidagi fikrlarini keltirish maqsadga muvofiqdir: "Agar biz asl, xaqiqiy san'atni bilmoqchi, o'rganmoqchi bo'lsak, avvalo, mumtoz maqom san'atini bilishimiz, o'rganishimiz kerak. Agar biz san'atni ma'daniyatni ko'tarmoqchi bo'lsak, avvalo mumtoz musiqa san'atini ko'tarishimiz kerak. Maqom ohanglari, maqom ruhi va falsafasi har bir inson qalbidan, avvalo, unib-o'sib kelayotgan yosh avlodimizning ongi va yuragidan chuqur joy olishi uchun bor imkoniyatimizni safarbar etishimiz zarur"

Haqiqatdan ham xalq musiqa merosida eng ommaviylik kasb etuvchi qo'shiqchilik ijodiyotiga oid folklor, mumtoz va maqom asarlarining badiiy mazmuni tahlil qilinsa, ularda "xalq donishmandligi"ning eng ulug' va oliyjanob g'oyalari mujassamlanganligini ko'rish mumkin. Masalan, folklor yo'nalishidagi xalq qo'shiqlari o'z mazmunida xalqning eng muhim, o'ziga xos turli ko'rinishlari va qirralarini aks ettiradi. Shu sababli musiqa darslarida ularni o'rganish o'quvchi-yoshlarni milliy o'zligini anglashda ahamiyat kasb etadi.

Bolalar tomonidan musiqaning idrok etilishi avvalo milliy musiqamizni idrok etishdan boshlanishi lozim. Milliy istiqlol sharofati bilan milliy musiqiy merosimizga milliy-ma'naviy qadryatlarimiz qatorida alohida e'tibor berila boshlandi. Endilikda biz xalqimizning ajoyib, xilma-xil va bir biridan go'zal mahalliy musiqiy an'analarini tinglab idrok etish va ulardan ma'naviy zavq olish, ruhiy bahramand bo'lish imkoniga ega bo'ldik. Milliy musiqa xalqimiz boy ma'naviyatining, barkamol ruhiyatining sadolardagi go'zal badiiy ifodasi bo'lish bilan bir qatorda yangi, buyuk davlat bunyodkorligi yo'lida tinmay mehnat qilatotgan xalqimizga, jamiyatimiz ma'naviy ruhiy quvvat bag'ishlovchi muhim vosita bo'lib xizmat qiladi.

Tarixiy taraqqiyot davomida xalq mumtoz musiqasi, an'anaviy kasbiy musiqa, xalq bastakorlik yo'llari, shuningdek, folklor - havaskorlik musiqiy merosi singari shaklan va usluban birbiriga yaqin ijrochilik ko'rinishlari bir-birini to'ldirib keldi. Ushbu musiqiy merosimiz bugungi kunimizda ham ma'naviy madaniyatimizning bir bo'lagi sifatida namoyon bo'lmoqda. Mustaqillik sharofati bilan milliy-ma'naviy qadriyatlarimizga, urf-odatlarimizga, unutilayotgan, tarixan qadrli an'analarimizga

bo'lgan e'tibor, ularni yangidan isloh etish jarayoni ustivor yo'nalish kasb etdi. Milliy qadriyatlarimiz, urf-odatlarimiz, ma'naviy boyligimizga bo'lgan e'tibor davlat miqyosiga ko'tarildi. Mustaqillikning dastlabki yillaridanoq ota-bobolarimizdan, ajdodlarimizdan qolgan ma'naviy boyliklarni, jumladan, musiqiy madaniyatni avaylab asrash, tiklash borasida, qolaversa, zamon bilan hamohang qadam tashlash borasida talaygina ishlar qilindi. Bu borada o'tgan ajdodlarimiz bizlarga meros qilib qoldirib ketgan ulkan ma'naviy boyligimiz asosiy omil bo'lib xizmat qilmoqda.

Tarixdan ma'lum, ma'naviyatimizning asosiy bo'g'ini bo'lgan musiqiy madaniyatimiz, an'anaviy qo'shiqlarimiz, maqom ijrolari hamisha xalqimizning kundalik hayotida ma'naviy ozuqa sifatida ehtirol etib kelingan. Xalq og'ir kunlarida musiqadan najot izlagan, xursandchilik kunlarida ham qo'shiq va musiqa ularga hamroh bo'lgan. Zero, bugungi muborak mustaqillikka erishgan kunimizda, o'zligimizni anglab borayotgan bir davrda ulkan ma'naviyatimizning bir bo'laki bo'lgan, ota-bobolarimizdan meros bo'lib kelgan milliy musiqiy madaniyatimizga suyanish, an'anaviy qo'shiqlarimizga murojaat qilish tabiiy bir holdir. Bularning barchasi barkamol avlod tarbiyasida, yoshlarning ma'naviy dunyoqarashini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. An'anaviy musiqa va qo'shiqlarimiz odamlarni hamisha iymonga, mehr-oqibatga, odamiylikka chorlab kelgan. Bugungi kunda ham shu dolzarbligini yo'qotmagan holda mustaqillikka, mehnatkashlar ongini shakllantirish yo'lida, barkamol avlod tarbiyasida vosita sifatida asosiy omillardan bo'lib qolaveradi.

Ashula, musiqa, raqs ijrochiligi san'ati milliy musiqa san'atining xalq hayoti va ijodi bilan chambarchas bog'liq holda paydo bo'lgan va rivojlanib kelgan qadimiy san'at turlaridan hisoblanadi. Ayniqsa, xalqimizning an'anaviy ruhdagi qo'shiqlari o'lmas meros bo'lib, barcha davrlardagidek bugun ham «labbay» deb javob bermoqda. Lekin shu bilan bir qatorda faqat tarixga sajda qilmay, bugungi kunning ruhiga mos tarzda qo'shiqlar yaratish esa milliy mafkuramizni rivojlantirishda bosh omillardan bo'lmish musiqiy san'at bilan shug'ullanayotgan barcha mutaxassis va san'atkorlarga muhim vazifa qilib qo'yilishi tabiiydir. Mamlakatimiz tamomila yangi jamiyat, yangi turmush va yangi hayotni boshlab yubordi. Odamlarimiz qalbi, tafakkuri va

tasavvurida o'zgarishlar paydo bo'ldi. Prezidentimiz ta'kidlaganlariday, ma'naviyat masalasi millat tarixi, axloqiy va diniy qadriyatlar, madaniy meros, an'ana va rasm-rusumlar, milliy mafkura, vatanparvarlik va insonparvarlik, milliy o'zlikni anglash singari juda ko'p omillarni o'z ichiga oladi va pirovardida, inson shaxsini belgilashda asosiy mezon vazifasini bajaradi.

Musiqaning ana shunday o'tkir tarbiyaviy kuchidan foydalanish, san'at vositasida yosh avlodning ma'naviy dunyoqarashini shakllantirish, ularda yuksak axloqiy sifatlarni tarbiyalash umumta'lim maktablari zimmasidagi eng muhim va doim dolzarb bo'lgan vazifalardan biridir. Davlatni ijtimoiy-iqtisodiy, madaniy va ma'naviy jihatdan rivojlantirish hamda mustaqilligimizni yanada mustahkamlashda o'tmish me'rosimiz milliy musiqa merosimiz o'rni alohida.

Xulosa qilib aytganda, musiqiy madaniyatimizning xalq ma'naviy hayotidagi o'rni beqiyosdir. Musiqiy madaniyat xalq ma'naviy dunyosining ajralmas qismi bo'lib, uning ma'naviy ehtiyojini barcha davrlarda qondirgan va har doim hamdard bo'lgan, beminnat xizmat qilgan. Zero, bugungi mustaqillik davrimizda ham o'zining ma'naviy burchini muqaddas bilib, xalqimizga xizmat qilmoqda. Shuning uchun ham musiqa madaniyatimiz bugungi kunning ulkan ijod maydoniga aylandi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Xalqaro maqom san'ati anjumani ochilishidagi nutqi. www.gazeta.uz. 2018-yil 6-sentabr.
2. S. G'oziyev "Ma'naviy komillik sirlari". – T., Istiqlol, 2005.
3. Sharipova G.M. «Musiqqa o'qitish metodikasi» o'quv qo'llanma T. 2008-yil.
4. O. Ibrohimov . Musiqqa darsligi. V-VII sinf. T. 2008-yil.
5. E. Fayzullayev. Bo'lajak musiqa o'qituvchilarini badiiy didini shakllantirishda o'zbek mumtoz musiqasi. T. Fan va texnologiyalar nashriyoti. 2007-yil.
6. S. Yo'ldosheva. Badiiy qadriyatlarga estetik ehtiyojlar omili sifatida talabalar qiziqishlarini faollashtirishning pedagogic asoslari. Toshkent 2007-yil.

7. Soipova D. Musiqiy-nazariy bilimlarni o'zlashtirish jarayonida o'quvchi shaxsini shakllantirish. P.f.n. ilmiy darajasini olish uchun yozilgan diss. (13.00.01.), 2006-y.

8. Begmatov S, Q.Mamirov. Musiqa. 6-sinf uchun darslik. Toshkent. G'. G'ulom nomidagi Adabiyot san'at nashriyoti. 2004-yil.

9. O. Ibrohimov, Sh. Sodiqov. Musiqa. 7-sinf uchun darslik. T. G'. G'ulom nomidagi Adabiyot san'at nashriyoti. 2004-yil.

ФИО автора: *Ne'matov Feruzbek Nurmatjon o'g'li*

Qo'qon shahar 5-Bolalar musiqa va san'at maktabi

Название публикации: «AFG'ON RUBOBI TARIXI VA IJRO TEXNIKASI»

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbek xalq cholg'ularining shakllanishi va musiqa tarixi va Sharq musiqashunoslarining cholg'u musiqasi, ularning musiqiy va ilmiy merosi haqidagi qarashlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: Xalq asboblari, tarixiy qo'lyozmalar, musiqiy risolalar, etnograf, tarix, kapelmeyster.

Kirish

Tarix o'zbek xalq cholg'ulari rang - barang va noyob ekanligini ko'rsatdi. Barcha musiqiy shakllar yo'nalishlarga muvofiq shakllangan va asrlar davomida rivojlangan.

Buyuk allomamiz Abu Nasr Al-Farobiy (to'qqizinchi asr) o'zining "Buyuk notalar kitobida" kitobida, Safiuddin Urmaviy (XII asr) musiqiy risolasida, Abdulqodir Maragi (14 asr) o'zining Jomiy "Al-alxon Fi-ilm al-musiqiy", Ahmadi (XIV asr) risolalarida, Zaynullobiddin Husayniy (XV asr), Abdurahmon Jomiy (XV asr), Amuli (XVI), Darvesh Ali changi (XVII asr) kitobchalarida "Hikoya va amaliy musiqa Qonuni" risolasida o'z davrining musiqiy asboblarini tasniflashni tasvirlab, tadqiqot savollarining turli jihatlariga e'tibor qaratdi. O'tmishning buyuk shoirlari o'zlarining asarlarida musiqiy asboblar nomlari va ularning iste'dodli ijrochilarini qo'lladilar. Xususan, o'z ijodi bilan ma'rifat darajasiga erishgan buyuk mutafakkir va shoir Alisher Navoiyning asarlari musiqashunoslikning eng nozik va mumtoz bo'limlariga alohida e'tibor qaratmoqda. Xusrav Dehlaviy ijodida afg'on rubobi shoirning eng sevimli cholg'u asbobi sifatida e'tirof etilgan. XX asrning ikkinchi yarmida ushbu cholg'u yakkasoz yoki jo'rnavoz sozi sifatida respublikamizning ijrochilik madaniyati va zamonaviy, yangi musiqa ta'lim tizimi kirib keldi. Ilk bor maxsus afg'on rubobi sinfi

1960- yilda R.M. Glier nomidagi Respublika o'рта maxsus musiqa maktabida va 1964- yilda Toshkent Davlat konservatoriyasida ochildi. Bu esa davlat ta'limida zamonaviy (yozma manbalari asosida) yo'nalishdagi ijrochi- sozandalarni tayyorlash borasida birinchi dadil qadam edi. Yigirmanchi asrga kelib, Eichorn, Abdurauf Fitrat va Viktor Belyaev kabi olimlar musiqa asboblarini o'rganish va ularning o'yinlarini samarali o'rganishdi. Tarixiy qo'lyozmalar, adabiy asarlar va musiqiy risolalar Markaziy Osiyo xalqlarining musiqiy amaliyotida paydo bo'lgan asboblar nomlarini o'z ichiga oladi. Musiqiy asboblar (asboblar ishlab chiqarishda ishlatiladigan shakl, tuzilish, simlar nisbati, sozlash mezonlari, daraxtlar va materiallar) haqida ma'lumot beradi. Navxa, Nuzha, Low, Chang, Afg'on Rubob, Tanbur, Dutor; **Puflab chalinadiganlar:** ruhafzo, Shammoma, Organun, Sibizgi, Naya anbon, Chagon, Boulamon, trubka, Flute, qushnay, trubka; perkussiya asboblari: buben, doira, baraban, safoyl va boshqalar.

Mavzuning dolzarbligi

Afg'onistonning rubobi va kurdcha so'zlari, shuningdek, asbobning o'ziga xos jozibasi bilan alohida o'rin tutadi. Musiqa asboblari ijrochilarining ta'rifi, shakllari, tuzilishi, tarkibi va ma'lumotlari o'рта asrlardan boshlab badiiy va musiqiy risolalarda yoritilgan. Bu shuni anglatadiki, o'рта asrlarda qadim zamonlardan buyon shakllangan va takomillashgan xalq cholg'ulari ijrochilik amaliyotida o'z o'rnini topdi.

Afg'on rubobi, asosan, kosa, dasta, bosh qismdan tashkil topgan. Kosa bir-biriga yopishtirilgan bir nechta taxtachadan, pastki va yuqorigi qopqoqdan, torlarni mahkamlashga mo'ljallangan ilmoqlardan iborat. Ustki qopqoqqa baliq teri qoplangan bo'lib, unga xarrak o'rnatiladi. Hozirgi vaqtda ustalarimiz kosani tut daraxtidan o'yma yoki qovurg'asimon qilib ham ishlamoqdalar. Pastki qopqoq yog'ochdan tayyorlanib kosaga zich qilib biriktiriladi.

Sozandaning barmoqlarini cholg'u asbobi dastasida qulay joylashishi va ularni maqul tarzda almashtirishi, ijro etayotgan asarlarini mazmunini bemalol qiynalmasdan tinglovchiga yetkazadi va o'zi ham orom oladi.

Afg'on rubobida chalishga o'rganayotgan sozanda, barmoqlarini soz dastasida to'g'ri joylashtirish bilan birga, uni dasta bo'ylab harakat qilishi uchun tovush qatorlarda chap qo'l barmoqlarini joylashishini bilishi shart. Sozandaning chap qo'l barmoqlarini cholg'u asbobi dastasidagi joylashish holati pozitsiya deb ataladi. Afg'on rubobida 9 ta pozitsiya bor. Pozitsiyalari afg'on rubobining uchta torlarida qanday joylashishini havola qilmoqdamiz. Ijrochining ko'rsatkich barmoq bilan jimjiloq barmog'igacha bo'lgan masofa bir pozitsiya hisoblanadi. Misol tariqasida birinchi tordagi si-do-re notalari chap qo'lining 1, 2, 4 barmoqlari bilan ijro etiladi. Ikkinchi tordagi fa-di- sol-lya notalari 1, 2, 4 barmoq bilan ijro etiladi. Uchinchi tordagi do-si-re-mi notalari chap qo'lning 1, 2, 4 barmoqlari bilan ijro etiladi.



Sozandaning ijrochilik holatini keng ma'noda olganda unga ijrochining o'tirish holati, sozning joylashishi, chap va o'ng qo'llarning joylashishi va harakati. Noxun (mediator)ni ushlab torlarga chertib ohang chiqarishi kiradi. Umuman olganda, yakkanavoz sozanda afg'on mbobida o'tirib chaladi. Ijrochi kursining yarmiga o'tirib, yaxshi joylashishi kerak. O'ng oyoq chap oyoq ustiga qo'yilgan holda, rubobni chalishga quluq joylashtirishi lozim



Sozlanishi

Diapazon





Orkestrda oʻrta registrni afgʻon rubobi ijro etadi. Bass guruhlariga yaqinlik bor. Bass-guruhlar ijro etayotgan kuylarga afgʻon ruboblari qoʻshilsa, ularning har biri ohang jihatidan oʻziga xos boʻladi. Boshqacha aytganda, past jarangli kuy oʻrta jarangli afgʻon rubobi tovushlari bilan toʻldiriladi. Asarga yanada boyroq ohang beradi. Orkestrda afgʻon rubobi ham bu janrga katta hissa qoʻshgan. Orkestrda rr, ff, interval, arpedjio chalishni biladi.

Afgʻon rubob + qashqar rubob + dutor + tanbur

Afgʻon rubob + bas dutor

Afgʻon rubob + gʻijak alt

Afgʻon rubob + gʻijak boshi mukammal bir butunlikni tashkil qiladi. Yozilganidan bir oktava pastroq eshitiladi.

Afgʻon rubobi sharq xalqlarining juda qadimiy cholgʻu asbobidir. Bu soʻz oʻziga xosdir. Oʻzining tashqi koʻrinishiga koʻra oʻzbek xalq cholgʻu asboblari oilasida alohida oʻrin tutadi. Nogʻora tembri boshqa cholgʻu asboblaridan zarbli cholgʻu asboblari qatoriga koʻra farqlanadi. Afgʻon rubobi Afgʻoniston, Hindiston, Pokiston, Misr, Oʻzbek va tojik xalqlari orasida Xitoy kabi mamlakatlarda, shuningdek, Markaziy Osiyoda keng tarqalgan bu soʻz hozirda Toshkent, Buxoro, Samarqand,

Xiva, Termiz, Farg‘ona vodiysi, Afg‘on ruboboning kelib chiqishini aniqlash qiyin, chunki u turli manbalarda turlicha tasvirlangan.

Xulosa

Milliy musiqa madaniyatimizning har qachongidan chuqurroq va atroflicha o‘rganish, uni xalq ichida keng targ‘ib qilish bugungi kunning dolzarb masalalaridan biridir. Binobarin o‘zbek musiqa madaniyati va uning asosiy qismlaridan biri bo‘lgan cholg‘ular va cholg‘u musiqasi qadim qadimdan boy va murakkab tasviriy imkoniyatlarga egadir.

O‘zbek musiqasida ko‘plab cholg‘u asboblari qatori afg‘on rubobi ham alohida o‘rin tutadi. Bu cholg‘u o‘zining jarangdorligi va inson qalbiga yaqinligi, o‘rganish va chalish uchun qulayligi bilan xalqimizning sevimli cholg‘u asboblaridan biriga aylangan. XX asrga kelib cholg‘u ijrochiligi san‘atida xalq cholg‘ularini o‘rganish va o‘rganish jadal rivojlanmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimov I.A. Yuksak manaviyat-yengilmas kuch .- T.: Manaviyat, 2008
2. Semenov A. Sredneaziatskiy traktat po muzike Dervisha Ali (XVII veka) .- 1946
3. Karomatov F. Uzbekskeya instrumentalnaya muzika.- T., 1972
4. Vizgo T.S. Muzikalniye instrumenti Sredney Azii.- Moskva, 1980
5. Petrosyans A.I. Instrumentovedeniye.- T., 1980
6. Akbarov I.A. Muzika lug‘ati.- T., 1987
7. Azimov K.T. Metodika raboti s samodeytelnim orkestrom uzbekskix narodnix instrumentov.- T., 1988
8. Abdurauf Fitrat. O‘zbek klassik musiqasi va uning tarixi.- T., 1993

9. Ruziev, D. Y. (2021). Ways Of Working On Musical Compositions. The American Journal of Social Science and Education Innovations, 3(01), 436-440.
10. Ruziev, D. Y. (2021). THE ROLE OF THE CONDUCTOR IN ORCHESTRAL PERFORMANCE. Web of Scientist: International Scientific Research Journal, 1(01), 66-71.
11. Ruziev, D. Y. (2021). DESIGNING THE LEARNING PROCESS FOR MUSICAL WORKS. International Engineering Journal For Research & Development, 6(ICDSIIL), 6-6.
12. Norova, S. U. (2021). Imam Abu Hamid Al-Ghazali. Teacher-Student Coaching Relations. The American Journal of Social Science and Education Innovations, 3(01), 441-445.
13. Норова, Ш. У. (2020). Повышение профессиональной компетентности путем подготовки молодежи к хоровой деятельности. Наука, техника и образование, (10 (74)).
14. Umirzakovna, N. S. (2021). WAYS TO IMPROVE LEARNING EFFICIENCY USING INNOVATIVE TECHNOLOGIES. Web of Scientist: International Scientific Research Journal, 1(01), 41-47.

ФИО авторов: *Urinova Sabina Shuxrat qizi*

Jizzax davlat pedagogika

instituti magistranti

Xolmurodova Nigora Ixtiyor qizi

Jizzax davlat pedagogika instituti

“Musiqqa madaniyati” fakulteti talabasi

Название публикации: «O‘ZBEKISTON UZLUKSIZ TA‘LIM TIZIMIDA MUSIQIY TARBIYA (MAKTABGACHA TA‘LIM-TARBIYA VA UMUMIY O‘RTA TA‘LIM MISOLIDA)»

Annotatsiya. Mazkur maqolada O‘zbekiston uzluksiz ta‘lim tizimining bo‘g‘inlarida musiqiy tarbiyaning qay tarzda yo‘lga qo‘yilganligi xususida so‘z boradi. Jumladan, o‘quvchilar kichik yoshidanoq musiqiy tarbiya oladigan maktabgacha ta‘lim, umumiy o‘rta ta‘lim va maktabdan tashqari ta‘lim muassasalarida musiqiy ta‘lim-tarbiya haqida yoritib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: musiqqa, ta‘lim, uzluksiz ta‘lim, tarbiya, estetika, did, maktabgacha ta‘lim, umumiy o‘rta ta‘lim, maktabdan tashqari ta‘lim, oliy ta‘lim.

Musiqqa komil inson tarbiyasida uni ezgulikka yetaklovchi, ma‘naviy dunyosini boyituvchi, axloqiy tarbiyalovchi, estetik didini oshiruvchi muhim omillardandir. Shu tufayli ham bola kamol topishida, uning tarbiya, ta‘lim olish jarayonlarining har qanday bosqichi va ko‘rinishlarida musiqiy tarbiyaning o‘rni beqiyos. Bugungi kunda Yangi O‘zbekiston har tomonlama rivojlanish jarayonlarida o‘z oldiga bir qator muhim vazifalarni qo‘yar ekan, musiqqa madaniyati uzluksiz ta‘lim tizimining bo‘g‘inlarida qay tarzda amalga oshirilish muammolarini ham dolzarb masalalardan biri sifatida belgilab oldi.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev: “...madaniyatimizni tiklab bormasak, ertaga ma‘naviy ozuqa bo‘lmagan elda, xalqda, yoshda yutuq bo‘lmaydi”⁴⁷, - deb ta‘kidlar ekan, bu sohada bir qator farmon, qarorlarning qabul qilinishidan musiqaning yoshlar tarbiyasida naqadar muhim o‘rin tutishini anglash mumkin. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 26.05.2020-yildagi PF-6000-sonli “Madaniyat va san‘at sohasining jamiyat hayotidagi o‘rni va ta‘sirini yanada oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi farmoni, 02.02.2022-yildagi PQ-112-sonli “Madaniyat va san‘at sohasini yanada rivojlantirishga doir qo‘shimcha chora – tadbirlar to‘g‘risida” gi qarori shular jumlasidandir.

⁴⁷ O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning Namangan viloyati faollari bilan o‘tkazgan yig‘ilishidagi nutqidani. 2020-yil 27-iyun.

O'zbekistonda ta'lim turlari quyidagilar:

- "Maktabgacha ta'lim va tarbiya;
- Umumiy o'rta va o'rta maxsus ta'lim;
- Professional ta'lim;
- Oliy ta'lim;
- Oliy ta'limdan keyingi ta'lim;
- Kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish;
- Maktabdan tashqari ta'lim."⁴⁸

Ta'lim turlaridan maktabgacha ta'lim va tarbiya, umumiy o'rta, maktabdan tashqari ta'lim turlarida bolalar musiqa saboqlarini olishadi.

"Maktabgacha ta'lim va tarbiya bolalarni o'qitish va tarbiyalashga, ularni intellektual, ma'naviy- axloqiy, etik, estetik va jismoniy jihatdan rivojlantirishga, shuningdek, bolalarni umumiy o'rta ta'limga tayyorlashga qaratilgan ta'lim turidir.

Maktabgacha ta'lim va tarbiya olti yoshdan yetti yoshgacha bo'lgan bolalarni boshlang'ich ta'limga bir yillik majburiy tayyorlashni ham nazarda tutadi."⁴⁹ Musiqaga kichik yoshdan uyg'ongan qiziqish, bolaning kelajakda ham musiqa orqali shakllanishi zarur bo'ladigan ijobiy fazilat va jihatlarini belgilaydi. Maktabgacha ta'lim va tarbiyada musiqa orqali avvalo, bola axloqiy jihatdan tarbiyalanib boradi. Uning estetik didi, badiiy ijodkorligi, tasavvur dunyosi aynan musiqa tarbiyasi orqali rivojlanadi. Bolalarga musiqiy-estetik tarbiya berishda bir qancha vazifalar mavjud bo'lib:

"- bolalarni tabiat go'zalliklarini, badiiy asarlarni idrok etish;

- Estetik did va hissiyotni shakllantirish;
- Hayotda go'zallik tushunchasini to'liqligicha anglashni o'rgatish;
- Bolalarga badiiy ijodkorlikni shakllantirish;
- Bolalarda go'zallikni o'z hayotlariga, o'z faoliyatlariga olib kirishni o'rgatish va hokazo."⁵⁰

Maktabgacha ta'limda musiqa mashg'ulotlarini olib borishda musiqa tinglash orqali bolada musiqaning mazmunini tushinishga o'rgatish mumkin. Musiqiy-ritmik harakatlarni bajarish oddiy qo'l, oyoq harakatlaridan boshlab o'rgatiladi. Bu orqali ilk musiqiy ritmik ko'nikmalarni hosil qilishga erishish mumkin. Kuylash asosan, jamoaviy tarzda olib borilib, kuylash jarayonida to'g'ri nafas olish, musiqiy cholg'uga jo'r bo'lish kompetensiyalarini bolalarda rivojlantiradi. Bog'cha yoshidagi bolalar kuylash bilan birgalikda qo'shiq mazmunini yanada yaxshiroq tushunishlari uchun so'zlarga mos harakatlar bajarishi maqsadga muvofiq. Maktabgacha ta'lim va tarbiyada musiqa mashg'ulotlari jarayonida bolalarni musiqiy cholg'ular bilan tanishtirib borish ham yo'lga qo'yilishi zarur.

⁴⁸ "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunning yangi tahriri. 23.09.2020 yildagi [O'RQ-637-son Qonun.7-modda.](#)

⁴⁹ "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunning yangi tahriri. 23.09.2020 yildagi [O'RQ-637-son Qonun.8-modda.](#)

⁵⁰ "Maktabgacha ta'limda musiqiy tarbiya metodikasi" fanidan ma'ruza matni. Termiz., 2018-yil. 14-bet

Umumiy o'rta ta'limda "musiqa madaniyati" fani orqali bolalarga musiqiy bilimlar va musiqiy tarbiya berib boriladi.

"Musiqa madaniyatini o'quvchilar ongida shakllantirish asnosida fan o'z oldiga bir necha vazifalarni qo'yadi:

- O'quvchilarga berilayotgan musiqiy ta'lim-tarbiyani hayotga bog'lab olib borish;
- O'quvchilarda musiqa san'atiga mehr, qiziqishni o'stirish;
- O'quvchilarda musiqiy-badiiy didni va musiqa faoliyatlariga ehtiyojini rivojlantirish;
- Musiqa haqida bilim, malakalar doirasini tarkib toptirish;
- Iqtidorli o'quvchilarning musiqiy rivojlanishi uchun sharoit yaratib berish;
- Musiqiy faoliyatlar jarayonida badiiy-ijodkorlik his-tuyg'ularini rivojlantirish;
- Musiqiy asarlarning badiiy-g'oyaviy mazmuni vositasida o'quvchilarda axloqiy-estetik qarashlarni tarbiyalash"⁵¹.

Demak, musiqa ta'limining oliy maqsadi: "musiqani idrok eta oladigan, yetuk, barkamol, madaniyatli, nafaqat o'z milliy an'alarini, balki boshqa millatlar madaniyatidan boxabar va bu an'ana, madaniyatlarini xurmat qiladigan qilib voyaga yetkazishdan iboratdir"⁵²

Maktablarda musiqa darslari boshlang'ich va o'rta sinflar kesimida olib borilib, "boshlang'ich sinflarda musiqa darsi beshta faoliyat turidan tuziladi:

1. Xor bo'lib kuylash.
2. Musiqa savodi.
3. Musiqa tinglash.
4. Musiqaga mos harakatlarni bajarish.
5. Bolalar cholg'u asboblari jo'r bo'lishdan iborat"⁵³.

"O'rta (V-VII) sinflarda esa, dars faoliyati birmuncha kamayadi. Chunki, o'quvchilar ko'nikma va malakalarga ega bo'ladilar. Dars mazmuni chuqurlashib o'quvchilar bilim va malakalarni kengaytirishga xizmat qiladi. O'rta sinflarda musiqa darsi uchta faoliyat asosida olib boriladi:

1. Xor bo'lib qo'shiq kuylash.
2. Musiqa savodi.
3. Musiqa tinglash"⁵⁴

Bugungi kunda prezidentimiz tomonidan umumiy o'rta ta'limda bolalarning musiqiy bilim va ko'nikmalarini oshirishga alohida e'tibor qaratib kelinmoqda. Xususan, umumiy o'rta ta'lim muassasalarida 2022-2023-o'quv yilidan boshlab "milliy musiqa cholg'ularidan kamida bittasida kuy ijro etish ko'nikmalari o'rgatiladi

⁵¹ Ho'jayeva M. Umumta'lim maktablarida musiqa o'qitish metodikasi. O'z.D.K.tahrir-nashriyot bo'limi. Toshkent., 2008-yil. 10-11-bet.

⁵² Yusupova N. Musiqa savodi, metodikasi va ritmika. Musiqa nashriyoti. Toshkent., 2010-yil, 4-bet.

⁵³ Sharipova G. Asamova D. Xodjayeva Z. "Musiqa o'qitish nazariyasi metodikasi va maktab repertuari". Toshkent. 2014-yil. 15-bet.

⁵⁴ Gulnora Sharipova. G'ayrat Najmekdinov. «Musiqa o'qitish metodikasi praktikumi» o'quv qo'llanma. "Turon-Iqbol" nashriyoti. Toshkent., 2014-yil. 11-bet.

hamda bu haqda ularning ta'lim to'g'risidagi hujjatiga (shahodatnoma) tegishli qayd kiritiladi”⁵⁵

O'quvchilarning darsdan tashqari vaqtlarini mazmunli tashkil etish uchun milliy cholg'ularda kuy ijro qilishni o'rgatish uchun turli to'garaklar tashkillashtirish ham qarorda belgilab berilgani, umumiy o'rta ta'limda musiqiy ta'lim-tarbiyaga qaratilayotgan e'tiborning yaqqol namunasi.

Bola kichik yoshidanoq butun umri davomida kerakli bo'ladigan bilim, ko'nikmalarga ega bo'lib borar ekan, maktabgacha ta'lim va tarbiya, umumiy o'rta ta'limda musiqa madaniyati bola ma'naviyati, tasavvur dunyosining shakllanishida yetakchi o'rin egallaydi. Ta'lim tizimining bu bo'g'inlarida musiqa tarbiyasining qay tarzda yo'lga qo'yilganligi esa, ertangi avlod axloqiy tarbiyasi, estetikasi, ma'naviyat-u madaniyatini belgilab beradigan omillardan bo'lib qolaveradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. “Ta'lim to'g'risida”gi Qonunning yangi tahriri. 23.09.2020 yildagi [O'RQ-637](#)-son Qonun
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti “Madaniyat va san'at sohasini yanada rivojlantirishga doir qo'shimcha chora – tadbirlar to'g'risida” gi 02.02.2022-yildagi PQ-112-sonli qarori.
3. Gulnora Sharipova. G'ayrat Najmekdinov. «Musiqa o'qitish metodikasi praktikumi” o'quv qo'llanma. “Turon-Iqbol” nashriyoti. Toshkent., 2014-yil
4. Ho'jayeva M. Umumta'lim maktablarida musiqa o'qitish metodikasi. O'z.D.K.tahrir-nashriyot bo'limi. Toshkent., 2008-yil
5. “Maktabgacha ta'limda musiqiy tarbiya metodikasi” fanidan ma'ruza matni. Termiz., 2018-yil
6. Mavlonova R, Abdurahimova R. “Pedagogik mahorat”. Fan va texnologiya nashriyoti. Toshkent, 2009-yil.
7. Yusupova N. Musiqa savodi, metodikasi va ritmika. Musiqa nashriyoti. Toshkent., 2010-yil
8. Sharipova G. Asamova D. Xodjayeva Z. “Musiqa o'qitish nazariyasi metodikasi va maktab repertuari”. Toshkent. 2014-yil.

⁵⁵ O'zbekiston Respublikasi Prezidenti “Madaniyat va san'at sohasini yanada rivojlantirishga doir qo'shimcha chora – tadbirlar to'g'risida” gi 02.02.2022-yildagi PQ-112-sonli qarori.

ФИО авторов: *Ibragimova Sayyora Alimjanovna*

Islamova Nigora Abdurashidovna

A.Qodiriy nomli JDPI magistranti

Название публикации: «BOSHLANG'ICH SINIF DARSLARIDA MUAMMOLI TA'LIMDAN FOYDALANISHNING O'RNI VA AHAMIYATI»

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf darslarida muammoli ta'limdan foydalanishning o'rni va ahamiyati xususida fikr mulohazalar bildirilgan.

ANNOUNCEMENT: This article discusses the role and importance of using problem-based learning in primary school.

ОБЪЯВЛЕНИЕ: В этой статье обсуждается роль и важность использования проблемного обучения в начальной школе.

Kalit so'zlar: muammoli ta'lim, ta'lim sifati, muammoni samarali yechish, muammoli vaziyat, mustaqil fikrlash jarayoni.

Keywords: problem-based learning, quality of education, problem-solving, problem-solving, independent thinking.

Ключевые слова: проблемное обучение, качество образования, решение проблем, решение проблем, независимое мышление.

**Yangi O'zbekiston-maktab ostonasidan,
ta'lim tarbiya tizimidan boshlanadi.
Sh.Mirziyoyev.**

Respublikamizning hozirgi davrdagi ijtimoiy iqtisodiy rivojlanish tamoyillari jahondagi taraqqiy etgan mamlakatlar qatoridan munosib o'rin olish uchun ma'naviy salohiyatimizni yanada oshirish, o'sib borayotgan yosh avlodni XXI asr ilmiy texnika talablariga javob beradigan tarzda tarbiyalashni talab qilmoqda. Buning uchun yashlarimizni dunyoqarashini boyitish, ularning bilim va salohiyatini jahon andozalari darajasiga ko'tarish zarur. Yoshlarimiz bugungi kun talablariga to'laqonli ravishda javob bera oladigan shaxs qilib tarbiyalash bugungi kunning dolzarb masalalaridan biri bo'lib qolmoqda. Muxtaram Yurtboshimiz Shavkat Miromonovich 2020-yil 29-dekabrda Oliy Majlisga Murojaatnomasida aynan ta'lim sohasiga alohida to'xtalib o'qituvchi pedagoglarning o'z ustida tinimsiz ishlashi zamonaviy talablarga javob bera oladigan pedagog kadrlar ta'lim tizimimiz uchun

zarur ekanligini, buning uchun barcha shart-sharoitlarni yaratish zarurligini ta'kidlab o'tdilar.

Jumladan, "Biz o'z oldimizga mamlakatimizda uchunchi Renessans poydevorini barpo etishdek ulug' maqsadni qo'ygan ekanmiz, buning uchun yangi Xorazmiylar, Beruniylar, Ibn Sinolar, Ulug'beklar, Navoiy va Boburlarni tarbiyalab beradigan muhit va sharoitlarni yaratishimiz kerak." Bunda avvalo ta'lim va tarbiyani rivojlantirish, sog'lom turmush tarzini qaror toptirish ilm-fan va innovatsiyalarni taraqqiy ettirish milliy g'oyalarimizning asasiy ustunlari bo'lib xizmat qilishi lozim .

Bugun jamiyat maktab oldiga: maxsus qolibiyatini mustaqil ravishda yuzaga chiqara oladigan, zamonaviy fikrlaydigan, dunyoqarashi keng yoshlarni tarbiyalashni maqsad qilib qo'ymoqda.

Ana shu vazifalarni hal etishda muammoli ta'lim texnologiyasi yetakchi o'rinni egallaydi.

Muammoli ta'lim bu mantiqiy fikrlash operatsiyasini yuzaga chiqarish, dunyoqarashni shakllantirish, o'quvchilarning fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish og'zaki nutq madaniyatini boyitishni ta'minlaydi.

Muammoli o'qitish yangi yo'nalish sifatida XXasrning 70-80-yillarida yuzaga keldi. A.M.Motoshkin, T.V. Kudrashev, M.I.Mahmudov, I. Ya.Lernerlar muammoli o'qitish qonuniyatlarini chuqur o'rgandilar.

Amerikalik olim U.Gordon o'quvchilarga muammolarni uning tashkil qiluvchi elementlarini shakllantirishni o'rgatishni, izlanishning bosh maqsadini ajrata bilishni, turli tuman xarakterdagi masalalar yechimidaning o'xshashlarini qidirishni o'rgatish muammoli ta'lim jarayoni uchun muhimligini ta'kidlaydi. O'qituvchi muammoni qo'yishni bilibgina qolmay uning yechimini topish usullarini o'quvchilarga o'rgatishi kerak

Muammoni yechishda uni to'g'ri muayyan masalaga o'xshash masalalar qanday yechiladi, shaxsiy muayyan masalaga berilgan obrazga kirishgan holda mulohaza yuritishga urinib ko'rish, fantastik, bu masalani ertak qahramonlari qanday yechgan bo'lar edi. Shu va shunga o'xshash ko'rinishda muammoni yechishga harakat qilib ko'rish nazarda tutiladi.

Muammoli vaziyatni bunday usulda yechishga o'rgatish orqali o'quvchilarni og'zaki nutqini boyitish, fantaziya qilish, faraz qila olish, o'zgalarni eshitish,

oddiydan g'ayri oddiyga, g'ayrioddiydan oddiyini topish, o'xshatishlardan mohirona foydalanish ko'nikmalari shakllantiriladi.

Muammoli ta'lim jarayonida o'qituvchi o'quvchilar o'rtasida fikrlar almashinishini boshqarish ishonchli dalillar asosida o'z fikrida tura olish, muxolif tomonning fikrini munozara qilish, malakasini rivojlantirish, o'quvchining faol fikrlash faoliyatini tarkib toptirish, masalani dolzarb tomonlarini ko'rish, o'z fikrinigina emas balkim boshqalarni ham eshitish mahoratini rivojlantirish o'quvchilar bildirgan fikrlardan foydali axborotlar olish va zarur xulosalar chiqarishni talab etadi. Shu va shunga o'xshash jarayonlar natijasida o'quvchilar ixtirochilik, tadqiqotchilik loyihachilik kabi zaruriy sifatlarni shakllantirib borishga zamin xozirlaydi.

Muammoli ta'lim metodiga asoslangan ta'lim jarayoni quyidagi to'rt bosqichda amalga oshiriladi.

-Muammoli vaziyat hosil qilish

-Muammolarni shakllantirish va muammoni yechish uni umumiy tahlil qilish;

-Taxmin qilingan yechimni tekshirish;

-Amaliy va nazariy xarakterdagi masalalarda qo'llash ularni tartibga solish, hamda hayotda qo'llay olish tajribasiga ega bo'lish;

Bugungi kunda muammoli o'qitish o'qituvchi rahbarligida muammoli vaziyatlarni yaratishni va ularni hal qilish uchun talabalarning faol mustaqil faoliyatini o'z ichiga olgan o'quv mashg'ulotlarni tashkil qilishning bunday shakli sifatida tushuniladi, buning natijasida bilim, ko'nikma va malakalar o'zlashtiriladi va rivojlanadi.

Muammoli o'qitishda o'qituvchining faoliyati shundan iboratki, u zarur bo'lganda eng murakkab tushunchalarning mazmunini tushuntirib, muammoli vaziyatlarni muntazam ravishda yaratadi, o'quvchilarga faktlarni yetkazadi va ularning o'quv bilish faoliyatini tashkil qiladi. Faktlarni tahlil qilish asosida o'quvchilar mustaqil ravishda xulosa va umumlashtiradilar, tushunchalar, qoidalarning ta'riflarini shakllantiradilar yoki mustaqil ravishda ma'lum bo'lgan bilimlarni yangi vaziyatda qo'llaydilar.

Muammoli ta'lim jarayonida o'qituvchi o'quvchilar o'rtasida fikrlar almashinishini boshqarish, ishonchli dalillar asosida o'z fikrini munozara qilish, malakasini rivojlantirish, o'quvchini aktiv fikrlash faoliyatiga asoslash, masalani dolzarblashtirish, o'z fikrini bayon qilishnigina emas, balki boshqalarni ham eshitish

mahoratini rivojlantirish, o'quvchilar bildirgan fikrlardan foydali axborotni olish va zarur xulosalar chiqarish va o'quvchilar ixtirochilik, tadqiqotchilik, loyihalovchilik kabi zaruriy sifatlarni shakllantirishdir.

Muammoli vaziyatlarning roli va ahamiyatini aniqlash o'quvchi faol fikrlash faoliyatining psixologik-pedagogik qonuniyatlarini izchil ravishda hisobga olish asosida o'quv jarayonini qayta qurish g'oyasiga olib keldi. Yangi pedagogik faktlarni nazariy jihatdan mulohaza qilib ko'rish asosida o'quv jarayonini qayta qurish g'oyasiga olib keladi. Yangi pedagogic faktlarni nazariy jihatdan mulohaza qilib ko'rish asosida muammoli ta'limning asosiy g'oyasi aniqlanadi. Muammoli ta'limda bilimning deyarli kata qismi o'quvchilarga tayyor holda berilmaydi, balki o'quvchilarning tomonidan muammoli vaziyat sharoitlarda egallab olinadi.

Ta'lim-tarbiya jarayonini to'g'ri tashkil qilish uchun barcha mavjud imkoniyatlarni safarbar etish o'qituvchilarning birinchi navbatdagi vazifalaridan biridir.

Har bir pedagog shuni doim esda tutishi kerakki dars o'quv tarbiya jarayoning asosiy formasidir. Hozirgi zamon tarbiyasining barcha jarayonlari o'quvchilarni mustaqil fikrlashga va mustaqil ijod qilishga o'rgatishdan iboratdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Sh.Mirziyoyev Oliy Majlisga "Murojaatnomasi" T, 2020-yil 29-dekabr
2. S. Matchonov, G'.G'ulomova, Sh.Sariyev, Z.Dolimov 4-sinf O'qish darslik T 2017-yil
3. To'qliyeva M "Muammoli talim metodidan foydalanish"

ФИО автора: *Niyazmetova Guliston Ro'zmetovna*

A teacher of specialized state general education school № 37, Khorazm district

Название публикации: «USING FAIRY TALES IN TEACHING AT PRIMARY SCHOOLS»

Annotation: The following article illustrates information and methods as well as techniques for teaching primary school children with the help of fairy tales. Moreover, it gives several categories of fairytales that is considered as a folklore.

Keywords: teaching method, category of fairy tale, strategies, methods, national fairy tales and international fairy tales.

Main part

Children are the youngest as well as main part of the society. So teaching children in effective ways is really essential for the country. Using different methods in teaching process is very important for the lesson. Using fairy tales in primary schools can be effective, because fairy tales are fun to read. They can attract not only young children, but also elder people. A fairy tale is a story, often intended for children, that features fanciful and wondrous characters such as elves, goblins, wizards, and even, but not necessarily, fairies. The term “fairy” tale seems to refer more to the fantastic and magical setting or magical influences within a story, rather than the presence of the character of a fairy within that story. Fairy tales are often traditional; many were passed down from story-teller to story-teller before being recorded in books.

Fairy tales are important because they spark the imagination. They give us an outlet for experiencing things in our minds before we experience them in the real world. It is where the troubles of the real world can meet the supernatural and mix things up. In a fairy tale anything can happen and any kind of creature can exist, and when anything can happen, we can find solutions to things in our real lives. Through imagination, we learn about our world. We can explore outcomes and possibilities.

Fairytales are categorized as following:

1. Supernatural Adversaries: Hansel and Gretel, Red Riding Hood

2. Supernatural or Enchanted Relatives: Sleeping Beauty, Beauty and the Beast
3. Supernatural Helpers: Cinderella, Puss In Boots
4. Magic Objects: The Magic Ring, Aladdin
5. Supernatural Power or Knowledge: The White Snake, Ali Baba
6. Religious Tales: The Three Green Twigs, The Flower of Lily-Lo
7. Realistic Tales: The Falsely Accused Wife, Ariadne
8. Tales of Fate: The Robber Bridegroom, Oedipus (Aarne-Thompson)

Fairy tales are important because they spark the imagination. They give us an outlet for experiencing things in our minds before we experience them in the real world. It is where the troubles of the real world can meet the supernatural and mix things up. In a fairy tale anything can happen and any kind of creature can exist, and when anything can happen, we can find solutions to things in our real lives. With the help of imagination, children can learn about the world around them. Moreover, they can explore outcomes and possibilities when they need. As fairy tales are interesting and attract people's attention, they are so essential to use as a method of teaching process. With the help of fairy tales, an educator can teach his students at school didactically and for good behavior.

Fairy tales, fables proverbs are extremely essential as they are rich of words and descriptions. With the help of usage of fairies, students can be taught for everything. For instance grammar, vocabulary, analyzing meaning, giving own opinion, listening and discussion. Fairy tales exist in every culture in the world and there are elements of the fairy tale going back for as long as people have been telling stories. In Western culture, there are a few authors who were particularly important in the formal recording of fairy tales. We can find fairy tales in every element of our culture. They are, in many ways, given life through popular culture. They appear in books, movies, music, and art. As the fairy tale is such a creative art-form, itself, it is understandable that it would appear in all creative mediums. With each new interpretation or retelling of a fairy tale, we learn a little bit about the story-teller, the audience, the culture and the time in which it is told.

In Uzbek literature, a lot of fairy tales can be used in the lessons during teaching process like “Zumrad and Qimmat” which teaches readers for being a hardworking and friendly, “Ur to’qmoq” which shows the advantages and disadvantages of lying people around you, “Egri and To’gri” and many other stories, fairy tales help children to take good knowledge.

Literature plays an important role in our life. Fairy tales as a part of the children’s literature could be a valuable source for teaching English as a foreign language. Fairy tales might be considered one of the possible supplementary teaching materials for learners. It is not only the atmosphere of mystery, thrill and wonder which makes fairy tales so unique and valuable but they can bring the whole magic world to a young reader and learner. They can open the old wisdom and knowledge of humankind which we often forget about. Literature provides wonderful source material for eliciting strong emotional responses from students and using it in classroom is a fruitful way of involving the learner as a whole person.

All in all, Fairy tales may contribute to the enrichment of a young reader’s knowledge in a number of ways. They teach moral and values highlighting the most universal norms and standards of language existence. In addition to that, fairy tales are a particular type of text which can be adapted to suit the child’s age, whereas their composition of sentences and plot is simple and understandable. Fairy tales are considered to be a part of folklore. It is a well known fact that before computers and television were invented reading was the primary free time activity. People could read hours and travel lands far-far their minds away. Stories offer the whole imaginary world, created by language that children can enter and enjoy, learning language as they read. Good stories provide a study of universal values and needs and capture students’ interest and challenges them to explore new roads of meaning.

Bibliography:

1. Maria Lepin, FAIRY TALES IN TEACHING ENGLISH LANGUAGE SKILLS AND VALUES IN SCHOOL STAGE II. UNIVERSITY OF TARTU.

Faculty of Social Sciences and Education Institute of Education Curriculum of Educational Science (Humanities 2008/2009). Tartu 2012.

2. Rajapova Malika, EFFECTIVE WAYS OF COMMUNICATIVE LANGUAGE TEACHING ISSN: 2249-7137 Vol. 11, Issue 3, March 2021 Impact Factor: SJIF 2021 = 7.492 ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal <https://saarj.com> **ACADEMICIA**

3. <https://www.pinterest.com/corrynm/teaching-fairytales/>

4. <https://literaryterms.net/fairy-tale/>

ФИО автора: *Karimova Oydinjon Bazarboyevna*

Xorazm viloyati Urganch tumanidagi 33-sonli umumiy o'rta ta'lim maktabining Fizika fani o'qituvchisi

Название публикации: «NYUTON QUNUNLARI»

Annotatsiya:

Nyuton matematik hisoblarni qo'llab ko'p asrlik muammo bo'lgan koinotdagi samoviy jismlar harakati muammolarini hal etdi. Yerning tortish kuchi borligini isbotladi, Aytishlaricha uning bu boradagi izlanishiga sabab: daraxt tagida o'tirganda boshiga olma tushgani ekan. O'zi kashf qilgan butun olam tortishish qonunini Nyuton muvaffaqiyatli ravishda osmon jismlarining harakatini tushuntirishga tadbiiq qildi. U ishlab chiqqan mexanika va fizikaning asosiy vazifalari zamonasining ilmiy muammolari bilan uzviy bog'langan edi. Masalan, optika sohasidagi tadqiqotlar optik asboblarning kamchiliklarini bartaraf qilishga qaratilgan edi. "Yorug'lik va ranglarning yangi nazariyasi" (1672) nomli optikaga oid qarashlarini bayon qildi. Bu ish qizg'in bahsga sababchi bo'ldi.

Kalit so'zlar: Optika, koinot, samoviy jismlar, mexanika, tortishish qonuni, sanoq sistemasi, yorug'lik, formula

Аннотация:

Используя математические расчеты, Ньютон решил многовековую проблему движения небесных тел во Вселенной. Он доказал, что у земли есть гравитация, и говорят, что причиной его исследований было то, что яблоко упало ему на голову, когда он сидел под деревом. Ньютон успешно применил закон всемирного тяготения для объяснения движения небесных тел. Основные задачи механики и физики, которые он разрабатывал, были неразрывно связаны с научными проблемами того времени. Например, исследования в области оптики были направлены на преодоление недостатков оптических приборов. Он

выразил свои взгляды на оптику под названием «Новая теория света и цвета» (1672 г.). Дело обсуждалось бурно.

Ключевые слова: Оптика, вселенная, небесные тела, механика, закон всемирного тяготения, система счисления, свет, формула.

Annotation:

Newton used mathematical calculations to solve a centuries-old problem of the motion of celestial bodies in the universe. He proved that the earth has gravity, and it is said that the reason for his research was that an apple fell on his head while sitting under a tree. Newton successfully applied the law of universal gravitation to explain the motion of celestial bodies. The main tasks of mechanics and physics, which he developed, were inextricably linked with the scientific problems of the time. For example, research in the field of optics was aimed at overcoming the shortcomings of optical instruments. He expressed his views on optics, entitled *The New Theory of Light and Color* (1672). The case has been hotly debated.

Keywords: Optics, universe, celestial bodies, mechanics, law of gravity, number system, light, formula

Nyutonning birinchi qonuni. Nyutonning birinchi qonuni quyidagicha ta'riflanadi: har qanday jism, boshqa jismlar ta'siri boshlang'ich holatini o'zgartirishga majbur etmaguncha, o'zining tinch yoki to'g'ri chiziqli tekis harakati holatini saqlaydi.⁵⁶

Futbol to'pining futbolchi tepmaguncha maydonda tinch turishi, avtobus harakati boshlanganda orqa tomonga, harakatlanayotgan avtobus to'xtaganda oldinga qarab silkinishimiz bu qonunning kundalik hayotimizda o'rinli ekanligini ko'rsatadi.

⁵⁶ 1. Kudryavsev P.S, *Kratkiy kurs istorii fiziki*, Moskva, 1974

Shu bilan birga, Nyutonning birinchi qonuni “inertlik” tushunchasi bilan chambarchas bog‘liqdir.

Inertlik. Inertlik deb, jismning tinch yoki to‘g‘ri chiziqli tekis harakat holatini saqlash xususiyatiga aytiladi.⁵⁷ Shuning uchun ham Nyutonning birinchi qonunini inersiya qonuni ham deyishadi. Nyuton qonunlari faqat inersiyal sanoq sistemalarida bajariladi.

Inersiyal sanoq sistemasi. Nyutonning birinchi qonuni bajariladigan sanoq sistemalariga inersial sanoq sistemalari deyiladi. Inersiyal sanoq sistemasiga nisbatan tinch yoki to‘g‘ri chiziqli tekis harakat qilayotgan har qanday sistema inersiyal sanoq sistemasi bo‘ladi.

Tajribalar shuni ko‘rsatadiki, geliotsentrik (koordinata boshlari quyoshning markazida) sistemani inersial sanoq sistemasi deb hisoblash mumkin. Fizikada jud ko‘p sistemalar inersial sanoq sistemalari sifatida qaraladi, chunki bu hollarda yo‘l qo‘yiladigan xatoliklar e‘tiborga olmaydigan darajada kichik bo‘ladi.

Nyutonning qonunlari bajarilmaydigan har qanday sanoq sistemasiga noinersial sanoq sistemasi deyiladi.

Endi dinamika uchun juda zarur bo‘lgan massa va kuch tushunchalari bilan tanishaylik.

Massa. Jismning massasi materiyaning asosiy karakteristikalaridan biri bo‘lib, uning inertligining miqdoriy o‘lchovidir.

Boshqacha aytganda, tinch yoki to‘g‘ri chiziqli tekis harakat holatini saqlash xususiyati kata bo‘lgan jismning massasi ham kata bo‘ladi. Fizikada massani m harfi bilan belgilash qabul qilingan. SI sistemasida massa birligi bir kilogramm, yani $[m]=1\text{kg}$. Jismning tinch yoki to‘g‘ri chiziqli tekis harakat holatini o‘zgartirish uchun unga

⁵⁷ 2. M.N.Rahmatov, Vatanimiz fiziklari, Toshkent, 1983

tashqaridan ta'sir ko'rsatilishi kerak. Bunday ta'sirni harakterlash uchun kuch tushunchasi kiritiladi.

Kuch. Kuch ta'sirida jism o'zining harakat tezligini o'zgartiradi, ya'ni tezlanish oladi. Bu kuchning dinamik namoyon bo'lishi deyiladi. Shuningdek, kuch ta'sirida jism deformatsiyalanishi, ya'ni shakli va o'lchamlarini ham o'zgartirishi mumkin. Bunga kuchning statik namoyon bo'lishi deyiladi.⁵⁸ Kuch vektor kattalik bo'lib, nafaqat son qiymati bilan, balki yo'nalishi va qaysi nuqtaga qo'yilishi bilan ham xarakterlanadi.

Kuch – vektor kattalik bo'lib, jismga boshqa jismlar va maydonlar tomonidan ko'rsatilayotgan mexanik ta'sirning o'lchovi hisoblanadi va bu ta'sir natijasida jism yoki tezlanish oladi, yoki o'zining shakli va o'lchamlarini o'zgartiradi.

Fizikada kuchni F harfi bilan belgilash qabul qilingan.

Kuch ta'sirida jismning mexanik harakati qanday o'zgaradi? Bu savolga Nyutonning ikkinchi qonuni javob beradi.

Nyutonning ikkinchi qonuni. Quyidagicha tajriba o'tkazamiz: Dastlab, o'zgarmas massali jismga ($m=\text{const}$) turli kuchlarning ta'sirini ko'raylik. Masalan, futbol to'pini yosh bola, o'spirin va futbolchi tepsin. Tabiiyki, to'p eng katta tezlanishni futbolchi tepganida oladi, boshqacha aytganda, jismning oladigan tezlanishi unga ta'sir etayotgan kuchga to'g'ri proporsional bo'ladi, ya'ni endi futbolchi ($F=\text{const}$) rezina ko'ptokni, futbol to'pini va bokschilar mashq o'tkazadigan to'pni tepgan holni ko'raylik. Bu tajriba o'zgarmas kuch ta'sirida jismning oladigan tezlanishi uning massasiga teskari proporsional ekanligini ko'rsatadi.⁵⁹

Nyutonning uchunchi qonuni. Biz biror jismning yoki jismlarning, boshqa jismga ta'siri haqida gapirdik. Tabiiyki, ta'sir ko'rsatilayotgan jism o'zini qanday tutadi, degan savol

⁵⁸ M.Ahadova, O'rta Osiyolik mashhur olimlar va ularning matematikaga doyr ishlari, Toshkent, 1983

⁵⁹Klassicheskaya nauka Sredney Azii i sovremennaya mirovaya sivilizatsiya, Toshkent, 2000.

tug'iladi. Tajribalarning ko'rsatishicha, u ham ko'rsatilayotgan ta'siriga teng va qarama-qarshi yo'nalgan kuch bilan ta'sir ko'rsatadi. Moddiy nuqtalar (jismlar) orasidagi bunday o'zaro ta'sir Nyutonning uchunchi qonuni yordamida aniqlanadi: ⁶⁰moddiy nuqtalarning bir-biriga har qanday ta'siri o'zaro ta'sir harakteriga egadir. Moddiy nuqtalar ta'sir kuchlarining kattaliklari doimo bir-biriga teng, yo'nalishlari qarama-qarshi va ularni tutashtirgan to'g'ri chiziq bo'ylab yo'nalgan:

Xulosa:

Masalan, ikkita qayiq haydovchilari arqonning ikki tomonidan ushlab turgan bo'lishsin. Ular orasidagi masofaning teng o'rtasini belgilaymiz. Endi qayiq haydovchilaridan biri arqonni torta boshlasin. Ikkinchisi esa arqonning uchini ushlab turaversin. Qayiqlar oradagi masofaning teng o'rtasida uchrashganini ko'ramiz. Bu tajriba Nyutonning uchunchi qonuni o'rinligini ko'rsatadi. Shuningdek, markazga intilma va markazdan qochma kuchlarning tengligi ham Nyutonning uchunchi qonunining isbotidir.

Adabiyotlar:

1. Kudryavsev P.S, Kratkiy kurs istorii fiziki, Moskva, 1974
2. M.N.Rahmatov, Vatanimiz fiziklari, Toshkent, 1983
3. M.Ahadova, O'rta Osiyolik mashhur olimlar va ularning matematikaga doyr ishlari, Toshkent, 1983
4. Klassicheskaya nauka Sredney Azii i sovremennaya mirovaya sivilizatsiya, Toshkent, 2000.
5. Ландау Л. Д., Лифшиц Е. М. Теоретическая физика. — М.: Наука, 1958. — 509 с.

⁶⁰ Ландау Л. Д., Лифшиц Е. М. Теоретическая физика. — М.: Наука, 1958. — 509 с.

6.Иванов Б. Н. . Законы физики. 3-е изд. — М.: Эдиториал УРСС, 2004. — 368 с. — ISBN 5-354-00640-6.

7. А. . О науке. 2-е изд. — М.: Наука, 1990. — 736 с. — ISBN 5-02-014328-6.

8.В.П. Зубов, Б.Г. Кузнецов, Д.Д. Иваненко. Очерки развития основных физических идей. — М.: АН СССР, 1959. — 511 с. — 5000 экз.

ФИО авторов: *Setmamatov Maqsud Bektuediyevich*

UrDU “Arxitektura” kafedrası mudiri, arx.f.n., dots.

Abdullayev Rahimberdi Qadam o‘g‘li

UrDU Texnika fakulteti, “Arxitektura” kafedrası 211- guruh magistranti

Название публикации: «TALABALAR YOTOQXONALARINING KOMPOZITSION VA TIPOLOGIK YECHIMLARI TAHLILI»

ANNOTATSIYA:

Maqolada talabalar yotoqxonalarining dunyodagi eng ixcham va kelajakdagi istiqbolli loyihalari tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: *aqlli uylar, kampus loyiha, ikkinchi yarim qavat, ekologik toza...*

АННОТАЦИЯ

В статье анализируются самые компактные и перспективные проекты студенческих общежитий в мире.

Ключевые слова: *умные дома, проект кампуса, второй этаж, экологически чистый...*

ABSTRACT

The article analyzes the most compact and promising projects of student dormitories in the world.

Keywords: *smart homes, campus project, second floor, ecologically clean...*

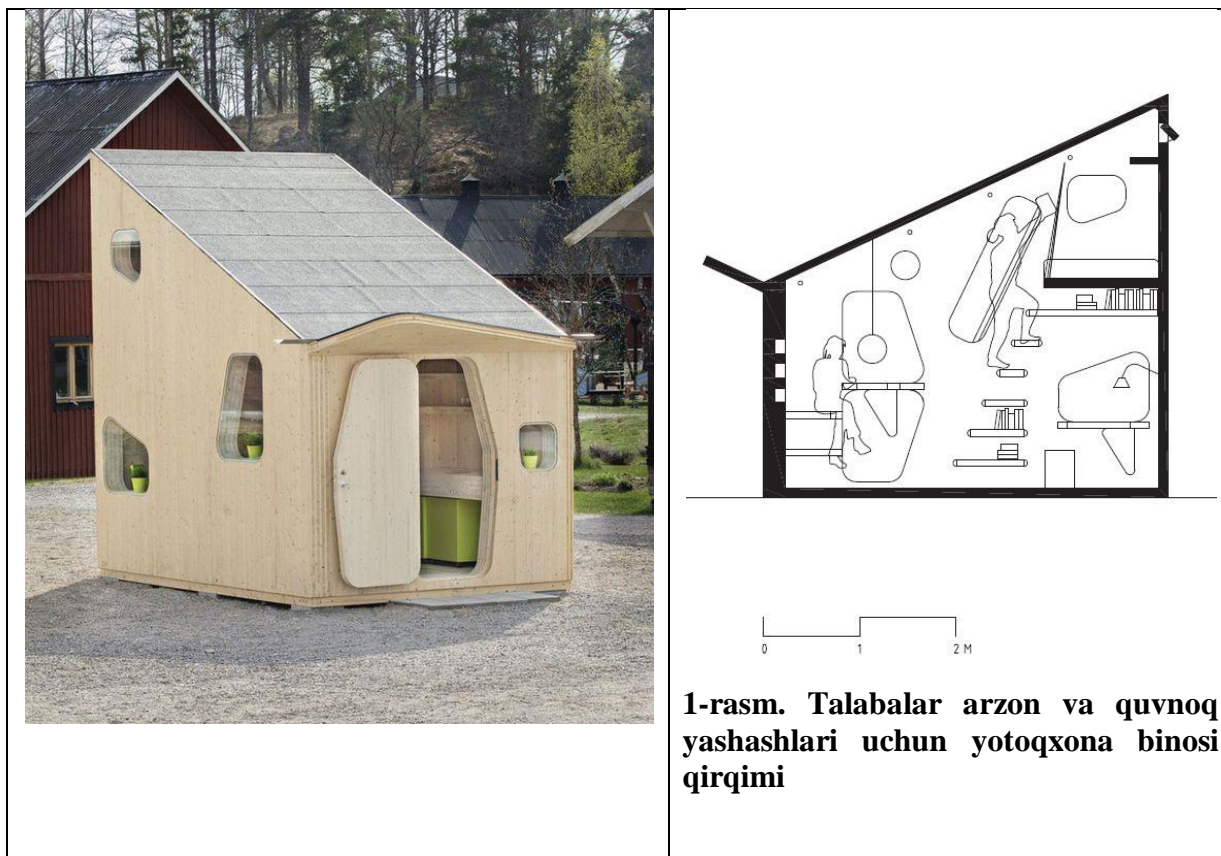
Davlat statistika qo‘mitasi 2020–2021 o‘quv yili boshida O‘zbekistonda faoliyat yuritayotgan OTMlar soni haqidagi ma‘lumotlarni e‘lon qildi. Unga ko‘ra, O‘zbekistonda OTMlar soni 127 taga yetgan, ularning 88 tasida talabalar uchun yotoqxonalar mavjudligi bayon qilingan bo‘lib, kelajakda davlat dasturi asosida yotoqxona binolari sonini oshirish va talabalarning yotoqxonalariga bo‘lgan ehtiyojini to‘la ta‘minlash rejalashtirilgan.[1]

Jamiyatimiz taraqqiy qilishi natijasida barcha sohalarda o‘zgarishlar bo‘lgani kabi arxitektura binolarining ko‘rinishlari va tipologik yechimlarida ilmiy izlanishlar yangicha g‘oyalarda qurilayotgan va qurib bitkazilgan binolar turlarini ko‘rib, ushbu soha yo‘nalishlarini keng targ‘ib qilish, bugungi kunning dolzarb masalasiga aylangan.

Shunday ekan, maqolada tahlil qilinayotgan binolar ichida talabalar yotoqxonasi binolarining bir qancha turlari bilan tanishamiz. Dunyoda talabalar uchun yotoqxonalar turlari ko'p, lekin ular ichida noodatiy talabalar yotoqxonalari ham mavjud bo'lib, quyida ularning kompozitsion yechimlari bilan yaqindan tanishamiz.

Talabalar uchun "aqli" uylar (Lund, Shvetsiya)

Shvetsiyaning Lund universiteti talabalari bilan birgalikda, ushbu kampus loyihasida ishlagan tengbomlik arxitektorlar binolarning qulayligi va ekologik tozaligini birinchi o'ringa qo'yishdi. Ular ixtiro qilgan uylarning har biri 10 m² maydonda tirishqoq talaba uchun zarur bo'lgan hamma narsani o'z ichiga oladi: idish-tovoq uchun javonlari bo'lgan oshxona, kichkina hammom va uxlash joyi bo'lgan ikkinchi yarim qavat. Bu yerdagi shkaf osongina ish stoliga aylanadi va qadamlar javon vazifasini bajaradi. Loyihada ekologik toza materiallardan foydalaniladi va bunday uy-joylarni ijaraga olish, yaratuvchilarning fikriga ko'ra, oddiy yotoqxonaga qaraganda 50 foizgacha arzonroq bo'lishi mumkin. (1-rasm) [2]





Keetwonen konteyner shahri (Amsterdam, Niderlandiya)

Yuk konteynerlari uy-joy rolini sinab ko'rishadi. Shunday loyihalardan biri, Amsterdamdagi Keetvonenning “konteyner shahri” 2006- yilda ishga tushirilgan bo'lib, u talabalar orasida katta qiziqish uyg'otgan. Kutilgandan farqli o'laroq, g'ayrioddiy yotoqxonaga o'z aholisini har bir an'anaviy talabalar shaharchasida topib bo'lmaydigan qulayliklar bilan ta'minladi: har bir xonada alohida dush xonasi, oshxona, balkon va avtomatik shamollatish tizimi mavjud. Bundan tashqari, Keetwonendagi xonalar yaxshi izolyatsiya va yorug'lik tufayli qulayliklarga ega. 3-rasm.



3-Rasm. Keetwonen konteynerdan qurilgan talabalar yotoqxonasi (Amsterdam, Niderlandiya)

Mill Junction (Yoxannesburg, Janubiy Afrika)

Janubiy Afrikaning Yoxannesburg shahrida talabalar turar joylarida sezilarli darajada tanqislik kuzatilmoqda. Shu darajaga yetdiki, eski tegirmon kampusning bir qismiga aylandi, u yerda ulkan lift talabalar turar joyiga aylantirildi.

Ikki tushuncha - yuk konteynerlaridan foydalanish va o'z maqsadiga erishgan texnik binolar - Janubiy Afrikaning Citiq byurosi arxitektorlari tomonidan bitta loyihada birlashtirilgan. Lift tomiga konteynerlarni o'rnatib, konstruksiyani 14 qavatli talabalar turar joyiga aylantirishdi. Bir yil davom etgan rekonstruktsiya natijasida binoga 375 ta xona va umumiy foydalanish joylari, jumladan, sport zali va kutubxona keltirildi. [3]

Dunyo arxitekturasi va ulardagi iqtisodiy samaradorlikka qaratilgan yechimlar talaygina. Yuk tashuvchi kanteynerlardan tashkil topgan talabalar yotoqxonalari o'zining tipologik yechimi va ichki ixcham xonalari bilan boshqa an'anaviy qurilgan binolardan ancha farq qilishi kuzatilgan. Lekin bunday binolarning galereya tipida qurilishi keskin kantinental hududlarda o'ziga xos qiyinchiliklarga duch kelishi mumkin. Qishi juda sovuq yoki yozi juda issiq joylarda ularning ichki xona haroratini saqlashda va ichki xona havosining tozaligini ta'minlashda shamollatish tizimi bo'lishini nazarda tutishini taqozo etadi.

Yangi loyihalash mumkin bo'lgan talabalar yotoqxonona binolarida faqat lentasimon yechimdan boshqa bloklashtirilgan yechimlar ham kelajakda iqtisodiy samara berishi mumkin.

Unga ko'ra har bir blokni minorasimon shakldagi ko'p qavatli kompozitsion yechimda loyihalab ulardan bir-biriga o'tish yo'llarini pavilyon shaklida amalga oshirish nazarda tutiladi. Ulardagi har bir xonalar ixcham va qulay yoritilgan bo'lishi nazarda tutiladi. [2]

XULOSA

Ushbu chet-el tajribalarini o'rganish jarayonidan kelib chiqib, quyidagi xulosalarga kelish mumkin:

Birinchi, ekologik toza materiallardan foydalanib, transformatsiya qilinadigan ixcham va qulay talabalar yotoqxonalarini yangicha usul va ko'rinishda Xorazm sharoitiga tatbiq qilishimiz mumkin;

Ikkinchidan, konteynerlardan foydalangan holda, nisbatan kam maydon egallaydigan yotoqxonalarning qavatlar sonini oshirish natijasida ko'p sonli talabalar sig'imini oshirish, shuningdek, qurilish materiallarini tejash mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. <https://www.gazeta.uz/uz/2021/10/06/dorms/>
2. <https://zen.yandex.ru/media/tranio.ru/10-samyh-neobychnyh-studencheskih-obscejitii-mira-5bb33ba0f4620d00a9a05e01>
3. Manba: <https://novate.ru/blogs/120214/25381/>

ФИО авторов: *Setmamatov Maqsud Bektuediyevich*

UrDU “Arxitektura” kafedrası mudiri, arx.f.n., dots.

Abdullayev Rahimberdi Qadam o‘g‘li

UrDU Texnika fakulteti, “Arxitektura” kafedrası 211- guruh magistranti

Название публикации: «TALABALAR YOTOQXONALARI JAMIYATIMIZ AJRALMAS BO‘G‘INLARI SIFATIDA»

ANNOTATSIYA

Maqolada talabalar yotoqxonalarining boshqa binodan yotoqxona binosiga o‘zgartirilganligi va yangi tipologik va kompozitsion yechimlari loyihalari taxlil qilingan.

Kalit so‘zlar: *kampus loyixa, noodatiy talabalar yotoqxonalari, konteyner ...*

АННОТАЦИЯ

В статье анализируется трансформация студенческих общежитий из одного здания в другое и разработка новых типологических и композиционных решений.

Ключевые слова: *кампусный проект, необычные студенческие общежития, контейнер ...*

ABSTRACT

The article analyzes the transformation of student dormitories from one building to another and the design of new typological and compositional solutions.

Keywords: *campus project, unusual student dormitories, container...*

KIRISH

Jamiyatimiz taraqqiy qilishi natijasida talabalar yotoqxona binolarining qurilish ko‘lami oshmoqda. Kelajakda bunday binolarning tipologik yechimlaridagi iqtisodiy tamoyillarga tayanib, yurtimizga mos qilib yotoqxona binolarini loyihalashimiz zarur. Chet elda loyihalangan va mavjud yotoqxona binolarining bir qancha turlari bilan tanishamiz. Dunyoda talabalar uchun yotoqxonalar turlari ko‘p, lekin ular ichida noodatiy talabalar yotoqxonalari ham mavjud bo‘lib, quyida ularning kompozitsion yechimlari bilan yaqindan tanishamiz.

Mill Junction (Yoxannesburg, Janubiy Afrika)

Janubiy Afrikaning Yoxannesburg shahrida talabalar turar joylarida sezilarli darajada tanqislik kuzatilmoqda. Shu darajaga yetdiki, eski tegirmon kampusning bir qismiga aylandi, u yerda ulkan lift talabalar turar joyiga aylantirildi.

Ikki tushuncha - yuk konteynerlaridan foydalanish va o'z maqsadiga erishgan texnik binolar - Janubiy Afrikaning Citiq byurosi arxitektorlari tomonidan bitta loyihada birlashtirilgan. Lift tomiga konteynerlarni o'rnatib, konstruksiyani 14 qavatli talabalar turar joyiga aylantirishdi. Bir yil davom etgan rekonstruksiya natijasida binoga 375 ta xona va umumiy foydalanish joylari, jumladan, sport zali va kutubxona keltirildi. 1-rasm. [2]



**1-Rasm. Mill Junction
(Yoxannesburg, Janubiy
Afrika)**



Basket Apartments (Parij, Fransiya)

Frantsiyada amalga oshirilgan yana bir loyiha - bu Sloveniyaning OFIS Arhitekti byurosi tomonidan ishlab chiqilgan Basket Apartments (Savatcha shaklidagi kvartiralar).

Ushbu bino tasodifiy joylashtirilgan ikkita qoziq yog'och savatchaga o'xshaydi, ularning har biri balkonli bir nechta xonalarni yashiradi. Har bir "quti" o'zi turgan joyga nisbatan biroz siljiydi, bu betartiblikning aldamchi ta'surotini yaratadi – binoning ichki

tuzilishi, aksincha, buyurtma qilingan, masalan, undagi barcha xonalar bir xil. Ikkita "qoziq" blok- qutilar ko'prik bilan bog'langan, uning ostida bog' bor. (2-rasm). [1]



2-rasm. Fransiyadagi Basket talabalar yotoqxonasi

Gateway (Baltimor, Merilend, AQSh)

"Yotoqxonabaraban" da hamma narsa kelajakdagi dizaynerlarni muvaffaqiyatga erishishga undaydigan tarzda tashkil etilgan.

Merilend instituti san'at kolleji yotoqxonasi binosi nafaqat funksional, balki tejamkor. Shu bilan birga, bu erda 215 tagacha bo'lajak dizayner va rassomlarni joylashtirish mumkin, garchi "kelajak" so'zi bu kontekstda unchalik o'rinli bo'lmasada: yotoqxonada tabiiy yorug'lik bilan jihozlangan studiyalar, ko'rgazma galereyasi va talabalarga o'z kariyerasini rejalashtirish uchun yordam beradigan maslahat markazi, yaratishni boshlash uchun kerak bo'lgan hamma narsa mavjud. Binoning silindrsimon shakli ham joyni tejashga yordam beradi.3-rasm.[1]



3-rasm. "Yotoqxona-baraban" da hamma narsa kelajakdagi dizaynerlarni muvaffaqiyatga erishishga undaydigan tarzda tashkil etilgan.

XULOSA

Ushbu loyihalar bilan tanishar ekanmiz oily ta'lim muassasasiga yaqin yoki yotoqxonaga rekonstruksiya qilish mumkin bo'lgan binolarni Oliy ta'lim muassasasi balansiga o'tkazish va undan yotoqxona sifatida foydalanish mumkinligi kabi g'oyalarni ilgari surish mumkin. Boshqa kompozitsion yechimdagi binolarga o'hshatib yotoqxona binolarini shaharsozlikda magistral yo'llar chekkalarida qurish mumkinligini ko'rishimiz mumkin. Bizda yotoqxona binolari ta'lim muassasa hududida bo'lishi yoki unga yaqin hududda bo'lish nazarda tutiladi. Bu quti shaklidagi binolarning tipologik yechimlari huddi lentasimon kompozitsion yechimdagi kabi xonalar guruhlarini joylashtirilgan.

Kelejakda yotoqxona binolarini ko'p qavatli kompozitsion jihatdan shaxmat tipida joylashtirib minorasimon tipda markazida bo'ylama kommunikatsiyalarini joylashtirgan holda uning har bir blokida kichik icham honalar guruhlarini joylashtirish va har bir blokda yotoqxonalar, sanitar tugunlar, maishiy xizmat xonalari, ma'naviyat xonasi va alohida ovqatlanish xonalari nazarda tutiladi. Bunday joylashtirishda binoni yoritish va shamollatish imkoniyati yanada oshadi. Oldingilarga nisbatan xona maydonlarini icham va qulay qilib barcha qulayliklarni o'zid amujassam qilish imkoniyati yaratiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. <https://zen.yandex.ru/media/tranio.ru/10-samyh-neobychnyh-studencheskih-obscejitii-mira-5bb33ba0f4620d00a9a05e01>
2. Manba: <https://novate.ru/blogs/120214/25381/>

ФИО автора: *Xalilova Yulduzxon O'Imasovna*

Toshkent shahar, Yashnobod tumani 61-maktab o'zbek tili fani o'qituvchisi

Название публикации: «O'QUVCHILARNING OG'ZAKI NUTQ FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISH»

Annotatsiya: *Maqolada nutq o'stirish tushunchasi, o'quvchilar nutqini o'stirishning mavjud ahvoli, o'zbek tili darolarida nutq o'stirishning shakl va vositalari, nutq o'stirishda noan'anaviy usullardan foydalanish haqida so'z yuritiladi.*

Kalit so'zlar: *nutq, nutq o'stirish, erkin fikrlash, so'z, bog'lanishli nutq*

Farzandlar ta'lim-tarbiyasi, kamoloti haqida qayg'urish xalqimizga xos azaliy qadriyatlardandir. Bugun shiddat bilan rivojlanayotgan dunyoda munosib o'rni va ovozigaga ega yuragida milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat tuyg'usi jo'shib turgan barkamol avlodni, jahon andozalariga to'liq javob beradigan raqobatbardosh malakali kadrlarni tayyorlashda mehridaryo ustozlarning xizmati beqiyos. Bugungi kun o'qituvchisi-oddiy o'qituvchi emas, u zamon bilan ham nafas, ham qadam bo'lishi kerak. Bugungi kun o'qituvchisi o'quvchiga tayyor ma'lumotni berish bilan cheklanib qolmay, balki ta'lim oluvchini ijodiy fikrlashga yo'naltiradigan, uning o'zlashtirilgan ma'lumotini prognozlaydigan mutaxassis hamdir. Shu o'rinda buyuk adabiyotshunos yozuvchi *Abdulla Qahhorning "Kuydirish uchun kuyish, ardoqlash uchun ardoqlanish shart"* degan qimmatli fikrini e'tirof etish joizdir.

Bolalarda og'zaki nutqning rivojlanishi go'daklik davridan boshlanadi, dastlabki yillarda tez rivojlanadi. Og'zaki tilni o'rganishning murakkabligiga qaramay, bolalar til haqida biladigan ko'p narsalarni besh yoshga kelib o'rganadilar. Maktab yillarida bolalarning nutq tovushlarini o'zlashtirish, to'g'ri grammatik tuzilmalardan foydalanish va lug'at boyligini oshirish, turli xil odamlar bilan to'g'ri muloqot qilish qobiliyati kengayadi. Shu bilan birga, bolalarning savodxonlik bo'yicha kompetentsiyalari tobora murakkablashgan shakllarda o'qish va yozishni o'z ichiga oladi.

Nutq–kishi faoliyatining turi, til vositalari (so‘z, so‘z birikmasi, gap) asosida tafakkurni ishga solishdir. Nutq o‘zaro aloqa va xabar, o‘z fikrini his-hayajon bilan ifodalash va boshqalarga ta’sir etish vazifasini bajaradi.

Yaxshi rivojlangan nutq jamiyatda kishi faoliyatining muhim vositalaridan biri sifatida xizmat qiladi. O‘quvchi uchun esa nutq maktabda muvaffaqiyatli ta’lim olish qurolidir.

Nutq o‘stirish nima..? Agar o‘quvchi va uning tilidan bajargan ishlari ko‘zda tutilsa, nutq o‘stirish deganda tilni har tomonlama faol amaliy o‘zlashtirish tushuniladi. Agar o‘qituvchi ko‘zda tutilsa, nutq o‘stirish deganda, o‘quvchilarning tilning talaffuzi, lug‘ati, sintaktik qurilishi va bog‘lanishli nutqni faol egallashlariga yordam beradigan metod va usullarni qo‘llash tushuniladi.

Nutq o‘stirishda uch yo‘nalish aniq ajratiladi:

- 1) so‘z ustida ishlash;
- 2) so‘z birikmasi va gap ustida ishlash;
- 3) bog‘lanishli nutq ustida ishlash.

Ko‘rsatilgan uch yo‘nalish parallel olib boriladi: lug‘at ishi gap uchun material beradi; so‘z, so‘z birikmasi va gap ustida ishlash bog‘lanishli nutqqa tayyorlaydi. O‘z navbatida bog‘lanishli nutq hikoya va insho lug‘atini boyitish vositasi bo‘lib xizmat qiladi. Bolalarni nutqini rivojlantirish uchun o‘zbek tili muhim o‘rinni egallaydi.

O‘zbek tili ta’limining bosh maqsadi – og‘zaki va yozma nutq ko‘nikmasini, to‘g‘ri va ifodali fikrlash malakasini tarkib toptirishdan iborat. O‘zbek tili darslarida o‘quvchilarda ijodiylik, mustaqil fikrlash, ijodiy fikr mahsulini nutq sharoitiga mos ravishda yozma usullarda to‘g‘ri, ravon ifodalash ko‘nikmalarini shakllantirish va rivojlantirish alohida ahamiyat kasb etadi. Har bir o‘qituvchidan qaysi fan, qanday dars turidan qat’iy nazar har bir dars jarayonida bevosita o‘quvchining o‘g‘zaki va yozma nutq salohiyatini rivojlantirib borish talab etiladi. Jumladan, o‘zbek tili va adabiyot darslarida debat (bahs) usulini qo‘llash ahamiyatlidir. Debat (bahs) lar asosida darslarni tashkil etishdan ko‘zda tutilgan asosiy maqsad muammoning yechimini topishda o‘quvchi o‘zgalarni o‘z yondashuvining to‘g‘riligiga ishontirishdir. O‘z fikrini aniq va mantiqiy bayon etish, buning uchun esa ishonarli dalillar va xulosalar topish

ko'nikmalarini shakllantirishda debat (bahs)lar o'tkazish samarali metod hisoblanadi. Ular o'quvchilarda ijtimoiy fikrni o'zgartirishga ta'sir etish qobiliyati mavjudligiga ishonch tuyg'ularini rivojlantiradi. Bahslashuv natijasida o'quvchilar nimalarni qo'lga kiritish mumkinligini tushunib yetsagina dars samarasi to'g'risida gapirish mumkin. Dars jarayonida o'quvchi o'z mulohazalarini katta-kichik kontekstlar orqali yozma tarzda yoritishlari lozimdir. Bu borada o'quvchilarni shunday dalil-isbot topish ko'nikmalarini egallashga o'rgatish kerakki, natijada bildirilgan fikrni qarshi tomonning muhokama qilishiga o'rin qolmasin. Shundagina o'quvchilar tengdoshlarining qarashlarini hurmat qilishga yoki xususiy tasavvurlarini sinfdoshining fikri oldida ojiz ekanligini tan olishga o'rganadi, eng asosiysi, ularda erkin fikr yuritish

O'zbek tili ta'limi bolalarning tafakkur qilish faoliyatini kengaytirishga, erkin fikrlay olishi, o'zgaralar fikrini tinglashi, o'z fikrlarini og'zaki va yozma ravishda ravon bayon eta olishi, jamiyat a'zolari bilan erkin muloqotda bo'la oladigan ko'nikma va malakalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Bu o'rinda o'zbek tili ta'limiga o'quv fani emas, balki butun ta'lim tizimini uyushtiruvchi ta'lim jarayoni sifatida qaraladi.

Xullas, o'quvchi nutqini rivojlantirish murakkab jarayon bo'lib, unga monelik qilayotgan omillar ham faqat ta'lim mazmuni yoki o'qituvchigagina bog'liq emas. Barcha imkoniyatlar to'laligicha ishga solinsagina fikrni og'zaki va yozma ravishda to'g'ri, ravon ifodalashga o'rgatish jarayoni oson kechadi. O'quvchi nutqini rivojlantirishga keng yo'l ochadi.

O'quvchining bilimlari, his-tuyg'ulari, fikrlarini yozma ravishda bayon etish uning ma'naviyati va ma'rifati ko'zgidir. Shunday ekan, qadimdan ota-bobolarimiz, buyuk siymolarimizning yozma savodxonlikni yaxshilashdagi xatti-harakatlari, mislsiz xattot bo'lishga intilishlari hech kimga sir emas. Buning isboti sifatida tarixiy bir dalilni keltirmoqchiman. Zahiriddin Muhammad Bobur o'zining "Boburnoma" asarida o'g'li Humoyunga xatlaridagi imlo xatolari xususida quyidagi fikrlarni aytib o'tadi: **"...xatlaringda yolg'uzluq, yolg'uzluqkim debsen, podshohliqta aybdur... Podshohliq bila yolg'uzluq rost kelmas...Xatingni xud tashvish bila o'qusa bo'ladur, vale asru mug'laqtur...Imlong yomon emas. Agarchi xili rost emas.**

Iltifotni “to” bilan bitibsen, kulunjni “yo” bilan bitibsen. Xatingni xud har tavr qilib o‘qusa bo‘ladur, vale bu mug‘laq alfozangdin maqsud tamom mafhum bo‘lmaydur... Takalluf qilay deysen, ul jihattin mug‘laq bo‘ladur. Bundin nari betakalluf va ravshan va pok alfoz bila biti; ham sanga tashvish ozroq bo‘lur, ham o‘quvchig‘a”.

Hozirgi kunda ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan o‘quvchilarning yozma savodxonligi, uni xato va kamchiliklarsiz bayon etishi dolzarb masaladir. Bu masalani bartaraf etish, yechimini izlab topish har bir pedagogdan, ayniqsa, o‘zbek tili o‘qituvchilaridan ilmiy salohiyat, mas’uliyat va sabot talab etadi.

Ta’limning shunday muhitini yaratish kerakki, unda o‘quvchi o‘zini shaxs deb sezsin, unga bo‘lgan e’tiborini tuysin. Agar o‘qituvchi dars davomida “muvaqqafiyat muhitini” tashkil etib, o‘quvchida o‘qishda muvaqqafiyat qozonishiga yordam bersa, uning o‘z kuchi va iqtidoriga ishonchini orttirib borsa takomillashgan o‘quv jarayoni ham o‘z-ozidan yuzaga keladi. Oshkoralik, ishtirokchilarning o‘zaro hamkorligi, ular keltirgan dalillarning tengligi, hamkorlikdagi bilimlar banki, o‘zaro baholash va nazorat imkoniyati bilan belgilanadigan ta’limiy muloqot manbai yaratiladi. Demakki, o‘qituvchining o‘zi ham doimiy ravishda o‘z ustida ishlashi, pedagogik mahoratini uzluksiz oshirib borishi, jahon va milliy pedagogik meros hamda ilm-fan yutuqlaridan ijodiy foydalangan holda ta’lim jarayonini takomillashtirib borishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdullayeva Q. Nutq o‘stirish. – T.: O‘qituvchi,
2. Karimova V.M., Sunnatova R.I., Tojiboyeva R.N. Mustaqil fikrlash. – T.: Sharq, 2000.
3. Muhiddinov A.G‘. O‘quv jarayonida nutq faoliyati. – T.: O‘qituvchi, 1995.
4. O‘quvchi shaxsini rivojlantirishga yo‘naltirilgan ta’lim”. Umumta’lim maktablari o‘qituvchilari uchun o‘quv modullari, 1-modul, Toshkent-2013-yil.

ФИО автора: *Raximova Dilnavoz Meliyevna*

Toshkent shahar, Yashnabod tumani 61-maktab o'zbek tili ani o'qituvchisi

Название публикации: «O'ZBEKISTON MILLIY SAN'ATI VA HUNARMANDCHILIGI»

Annotatsiya: *Maqolada O'zbekistonning xalqining milliy san'ati va hunarmadchiligi, O'zbekistonning barcha hududlarida xalq san'atining o'ziga xos markazlari bo'lib, ular jahon madaniyatiga buyuk badiiy qadriyatlari bilan qo'shgan hissalarini. O'zbekistonda kulolchilik ustaxonalari haqida ma'lumotlar yoritilgan.*

Kalit so'zlar: *san'at, Zarautsoy, Teshik-tosh, Sarmishsoy, Aman-Kutan, Jarkuton, Molallitepa, Sopollitepa, yog'och va ganch o'ymakorligi, naqshinkor bezak va kandakorlik, kashtachilik, gilamdo'zlik, sholchado'zlik va chitgarlik, zargarlik san'ati, charmga bezak tushirish san'ati, lokli miniatyura, kitob miniatyurasi.*

O'zbek xalqining san'ati asrlar davomida shakllangan qadimiy tarixga ega. Oks va Yaksartning serhosil vodiylari – Markaziy Osiyoning katta qismini egallagan respublikaning xududida qadim zamonlardan beri ko'plab ko'chmanchi qabilalar yashab kelgan. Zarautsoy, Teshik-tosh, Sarmishsoy, Aman-Kutan kabi qadimiy joylarda ibtidoiy davriga oid tosh asarlari kashf qilindi. Hozirgi paytda Britaniya Milliy muzeyida saqlanayotgan Amudaryo xazinasi bu sohada yuksak rivojlangan badiiy san'atning bronza davrida ham mavjud bo'lganini tasdiqlaydi. Ritual haykaltaroshlikning Jarkuton, Molallitepa, Sopollitepadagi namunalarini, va qadimgi davrdagi boshqa badiiy san'atlardan Baqtriya, Xorazm va So'g'd hududlarida joylashgan ko'plab terrakota haykallari monumental san'atning chuqur an'alarining na'munasidir.

O'zbekistonning barcha hududlarida xalq san'atining o'ziga xos markazlari bo'lib, ular jahon madaniyatiga buyuk badiiy qadriyatlari bilan hissa qo'shgan. Bu qadriyatlar haqli ravishda xalq san'atining ramzi bo'lib qoldi. Samarqand, Buxoro, Toshkent, Farg'ona vodiysi, Xorazm va Qoraqalpog'istonda yuzaga kelgan kulolchilik (sirkor va guldor sopol buyumlar), yog'och va ganch o'ymakorligi, naqshinkor bezak

va kandakorlik, kashtachilik, gilamdo‘zlik, sholchado‘zlik va chitgarlik, zargarlik san‘ati, charmga bezak tushirish san‘ati, lokli miniatyura hamda kitob miniatyurasi hozir ham mavjud. Zangori-lojuvard, cho‘g‘dek qip-qizil sopol ko‘zalar, laganlar, yog‘ochdan o‘ymakori va naqshinkori qilib yasalgan milliy xontaxtalar, qo‘lda to‘qilgan gilamlar, miniatyuralar, marg‘ilonlik, xivalik va toshkentlik ustalar tomonidan qizil misdan yoki tillarang jezdan yasalgan, qimmatbaho metalldek yarqirab, shaklan nafisligi hamda naqshinkorligi bilan ajralib turuvchi buyumlar va, ayniqsa, kandakori idishlar mehmon bo‘lib kelgan xorijiy davlatlar boshliqlariga tortiq qilingan, Ustalarimiz yaratgan nodir buyumlar AQSH davlat kotibi Xillari Klinton xonimga, «Temir xonim» Margaret Tetcherga, Indira va Radjiv Gandilarga, Yaponiya imperatoriga, jahondagi ko‘plab mamlakatlar muzeylariga tuhfa qilingan va ular tomonidan ardoqlab saqlanmoqda.

Mustaqillik va davlat suvereniteti yangi ijtimoiy tuzilish, millatning dunyoqarashi, madaniyati va san‘atining muhim islohotchi omillariga aylandi. Milliy va umuminsoniy qadriyatlar sivilizatsiyasi yangi madaniy siyosatning asosiy qiymatlari sifatida e‘lon qilindi. Ushbu ikki komponent O‘zbekiston san‘ati sohasidagi zamonaviy estetik tadqiqotlar uchun o‘ziga xos xususiyatga ega bo‘ldi.

Mustaqillik yillarida O‘zbekistonda milliy identifikatsiyani rivojlantirish, tarix va adabiyotni o‘rganish, ko‘p asrlik madaniy an‘analar va urf-odatlar, din, milliy san‘at va madaniyatning turli sohalari rivojlanmoqda. O‘zbekiston Badiiy akademiasining tashkil etilishi, mamlakat bo‘ylab keng tarqalgan ta‘lim muassasalari tarmog‘i bo‘lgan. Rassomlar ijodiy uyushmasi faoliyati hunarmandchilikning professional maktabini mustahkamlashga hissa qo‘shmoqda. Bugungi kun san‘atkorlarining erishgan yutuqlari ishonchli: hamma narsa chiroyli, hayotning chuqur bilimlari, o‘zbek klassikasida yaratilgan an‘analarning ijodiy rivojlanishi, san‘atning tarixiy rivojlanishidagi uzluksizligi asosida tug‘iladi.

XXI asrda O‘zbekiston san‘atida insonparvarlik qadriyatlarini izlash milliy o‘zlikni anglash, o‘zgacha tarixiy va madaniy an‘analar, badiiy dunyoqarash va falsafa, Sharqning she‘riyatining o‘ziga xosligini anglash izlanishlari bilan uyg‘unlashtirilgan. Bugungi kunda nafaqat g‘arb san‘atining uslublari va tendentsiyalari, balki jahonning

turli burchaklarida tushunarli bo'lgan zamonaviy san'atning badiiy ifoda etilishining transmilliy shakllariga aylanib qolgan avangard va postmodernizm tillari orqali tarqatiladi. O'zbekiston rassomlarining asarlarini tomoshabinlar tomonidan respublikadagi ko'rgazmalarda va ko'plab xalqaro ko'rgazmalarda yuksak baholanayotgani tasodif emas.

O'zbekistonda kulolchilik

Aynan o'zbek kulolchiligi zaminimizda tarix davomida mavjud bo'lgan ko'plab badiiy hunarmandchilik turlari orasida sharaflari o'rinni egallaydi. Bu o'zbek xalqining eng qadimiy va izlanuvchan madaniy boyliklaridan biridir. O'zbek kulolchiligining nafis shakllar va naqshlarning ajoyib boyligi, laganlar (katta laganlar), vazalar, koshinlar, ko'za va choynaklar, bo'yalgan o'yinchoqlar bugungi kungacha juda talab qilinadi.

Hozirgi kunda ham, asrlar oldin bo'lgani kabi, ular yuqori hunarmandchilik, dadil tasavvur uyg'unligi, dekorativ echimlarning ajoyib sehrlari va ranglarni qayta ishlashda nozik uslub hissi bilan ajralib turadi. O'zbekiston hududida shakllangan kulolchilik maktablarining ijro texnikasining boyligi va rang-barangligi bilan hayratlanarli naqshlar.

Bunday har bir o'zbek kulolchilik maktabi ishlab chiqarilayotgan mahsulotlarning ma'lum bir turi, o'ziga xos naqshlarining mavjudligi, qoliplash, pishirish, bo'yash texnikasi bilangina emas, balki rang-barangligi bilan ham farqlanadi. Asrlar davomida Toshkent, Samarqand, Xorazm, Rishton, G'ijduvon va boshqa o'zbek kulolchilik markazlari aniq belgilanib, mashhur bo'ldi.

Rishton, G'urumsaroy, Andijon Farg'ona maktabining markazlari hisoblanadi. Unda mavzu va motivlarning keng doirasi mavjud. Bular o'simlik naqshlari: bodomning gul va mevalari "bodom-gul" va anorning "anor-gul", kurtaklari "islami", to'rt bargli "chorbarg". Mavzu rasmlari bankalar va pichoqlarning stilize qilingan tasvirlaridan iborat. Geometrik bezak - chiziqlar, tirqishlar, panjara naqshlari. Muzaffar Saidov, Alisher Nazirov, taniqli kulolchilar Rustam Usmonov, Baxtiyor Nazirov va boshqalar kabi mohir kulolchilik ustalari Rishton kulolchiligining mashhur maktabini muvaffaqiyatli namoyon etmoqda. Asarlari dunyo muzeylari devorlarini bezab turgan

Rishton nakkosh (Carver) va YUNESKO diplomi sohibi, O‘zbekiston Badiiy akademiyasi akademigi Sharofiddin Yusupovlar shular jumlasidandir. Kulollarning yettinchi avlodi bezaklarida gullagan anor, bodomning yam-yashil butalari aks ettirilgan o‘simlik va natyurmort naqshlari, yupqa kunganlar tasvirlari, ertakdagi qushlar va baliqlar - yangilangan tabiat timsollari hukmronlik qiladi.

Andijon kulol-Mirzabahrom Abduvahobov o‘n beshinchi avlod ustalari/rassomlari vakili bo‘lib, Andijon kulolchilik maktabi asoslarini o‘z farzandlari va nabiralariga mamnuniyat bilan o‘rgatmoqda. U XIX-asr oxiri va XX-asr boshlarida durdona asarlar yaratgan mashhur Umar Kulolning avlodi. Mirzabahrom akaning so‘zlariga ko‘ra, Andijon kulolchiligi o‘tgan asrda birmuncha o‘zgarishlarga uchragan, ayniqsa, rasm rangida. Palitrada sariq-yashil ranglar ustunlik qiladi. Andijon kulolchiligi bezaklarida arxaik astral belgilar, jingalaklar, qushlarning taroqlari, gul naqshlari mavjud. Ustalarning tushuntirishicha, idish-tovoq tayyorlash uchun zarur bo‘lgan xomashyo atrofdagi tog‘ etaklarida qazib olinadi. O‘tlarni yig‘ishning aniq vaqtini bilish, ularni to‘g‘ri quritish, kuyish paytida parchalanish rejimiga rioya qilish, kulni aralashmalardan tozalash, kerakli nisbatda qum qo‘shish, kuyish paytida yuqori haroratni saqlab turish kerak.

Xorazm kulolchilik maktabining bezaklari vazmin va olijanob. U qat‘iy rangga ega - oq fonda ko‘k va firuza-yashilning chuqur tonlari. Hozirda uning an‘analarini taniqli usta, Xiva kulolchiligining klassikasi Raimberdi Matchanovning o‘g‘li, Madir qishlog‘idan Odil o‘g‘li rivojlantirmoqda. Xorazm kulolchiligi an‘anaviy taomlarning ichki yuzasidagi nafis geometrik naqshlar - sabzavot naqshlari bilan boyitilgan badiia tufayli tanib olinadi.

Buxoro-Samarqand maktab kulolchiligining asosiy xususiyati an‘anaviy qo‘rg‘oshin sir va yashil-sariq va jigarrang bo‘yoqlardan foydalanish bo‘lib, bu mahsulotlarning obrazli tovush xarakterini ko‘p jihatdan aniqladi. Bugungi kunda ushbu maktabning an‘analarini ustalar muvaffaqiyatli namoyish etmoqda

G‘ijduvon – O‘zbekiston Badiiy akademiyasi akademigi Alisher Narzullayev va uning ukasi Abdullo Narzullayev. Urgutda otasi taniqli usta Mahkam Ablaqulovning san‘at an‘analarini o‘g‘li Nug‘mon Ablaqulov davom ettirmoqda.

Eng qadimiy, o‘ziga xos texnologik va badiiy texnikani saqlab qolgan - sug‘oriladigan keramika. Bu an‘analarni O‘zbekiston Badiiy akademiyasi ustalari Sharif Azimov, Xudoyberdi Haqberdiyevlar, iste’dodli kulolchilar Xolmuhammad Ismatullayev, Ilhom Bobomurodovlar saqlab qoldi va yangi ijodiy bosqichga ko‘tardi.

Samarqandning kulolchilik buyumlari Afrosiyob manzilgohidagi ko‘plab arxeologik topilmalar asosidagi qadimiy an‘analari bilan mashhur. Samarqandlik ustalar uning kelib chiqishini unutmagan holda, kichik plastmassa janrida ishlaydilar.

Ko‘rgazmada buxorolik yosh kulol Abduvohid Karimov zamonaviy irrigatsiya kulolchiligining innovatsion yo‘nalishini namoyish etmoqda. Uning deyarli barcha asarlari oq va qora miqyosda ijro etilgan bo‘lib, Somoniylar davri qadimiy arab rangtasviri texnikasi bilan bezatilgan.

Toshkentda janob Rahimovning Toshkent kulolchilik ustaxonasi muvaffaqiyatli rivojlanmoqda, buning natijasida qadimgi va o‘rta asr kulolchilik durdonalari qayta tiklandi, shuningdek, XIX-asrdagi O‘zbekiston xalq kulolchiligining turli maktablari hunarmandchiligining texnologiya va badiiy texnikasi sirlari qayta tiklandi. XX-asr boshlari. Kulolchilik ustaxonasida sotiladigan kulolchilik buyumlari ustaxonasi mavjud.

O‘zbek kulolchiligi o‘zbek kulolchiligini biluvchilarni doimo o‘ziga tortgan, hozir ham o‘ziga tortadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. *Kitob.uz*
2. *O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi*

ФИО автора: *Akramova Ma'pura Djalalitdinovna*

Toshkent shahar, Yashnabod tumani 61-maktab o'zbek tili ani o'qituvchisi

Название публикации: «O'ZBEKISTON XALQINING MILLIY URF-ODATLARI VA AN'ANALARI»

Annotatsiya: *Maqolada O'zbekistonning xalqining milliy urf-odatlari va ananalari, beshik to'y, xatna to'y (sunnat qilish), fotixa to'y kabi o'zbek xalqining marosimlari haqida ma'lumotlar yoritilgan.*

Kalit so'zlar: *urf-odatlari, ananalari, beshik to'y, xatna to'y (sunnat qilish), fotixa to'y, marosimlar.*

Mehmondo'stlik, keksalarga hurmat-ehtirom ko'rsatish o'zbek oilasining asosiy xususiyatlaridandir. Choy marosimi mehmondo'stlikning elementi sifatida hayotda muhim o'rin tutadi. Choy tayyorlash va uni mehmonlar bilan baham ko'rish uy egasining eksklyuziv huquqidir. Tushlik va kechki ovqatga takliflarni har doim qabul qilinadi va siz o'z vaqtida kelishingiz kutiladi. Tashrifni rejalashtirayotganda uy egasining bolalari uchun esdalik sovg'alari yoki shirinliklarni olish tavsiya etiladi. Odatda faqat erkaklar qo'l berib salomlashadilar, ayollar esa o'ng qo'lni ko'ksiga qo'yib, yengil bosh egish orqali kutib olinadi. Qo'l berib ko'rish paytida salomatlik, ishdagi va uydagi ahvol haqida so'rash an'anaviy tusga kirgan. Qishloq joylarida mehmon kelganda, odatda, ayollar suhbatga aralashmaslik uchun erkaklar bilan bir dasturxonga o'tirishmaydi. Ayollarning go'zalligiga qoyil qolish va ularga e'tibor berish odob doirasidan emas. Binoga kirishda poyabzal echib olinadi. Uy egasi ko'rsatgan joyni egallash kerak. Kirish joyidan qanchalik uzoqda bo'lsa, shunchalik hurmatli inson bo'ladi.

Marosimlar

O'zbek xalqining urf-odatlari asrlar davomida madaniy mahorati va an'analarning murakkab uyg'unlashuvi natijasida shakllangan. Ko'plab marosimlar oilaviy hayotdan keyin bo'lib, bolaning tug'ilishi va tarbiyasi, to'ylar, dafn marosimlari bilan bog'liq.

Bolalarning tug‘ilishi va tarbiyasi (beshik-to‘yi, xatna-qilish), to‘y (fotiha-to‘y, to‘y) bilan bog‘liq marosimlar alohida ahamiyatga ega. Ko‘pincha ular islomiy marosimlarni qadimiy shakllar bilan uyg‘unlashtirishni ifodalaydi. Islom dinining qabul qilinishi bilan ko‘plab oilaviy va kundalik urf-odatlariga ta‘sirini o‘tkazdi, o‘zbeklar hayotiga musulmon diniy marosimlari kirib keldi. Juma kuni masjidida umumiy namoz bilan nishonlanadigan bayram hisoblanadi. Erkaklar odatda masjid, choyxona va bozorlarga o‘zlari borishadi.

Beshik to‘yi

Beshik to‘yi (yog‘och beshik) - chaqaloqni beshikka birinchi bo‘lib qo‘yish bilan bog‘liq marosim bayrami. Bu O‘zbekistonda eng qadimiy va keng tarqalgan marosimlardan biridir. Odatda, bunday tadbir chaqaloqning tug‘ilgan kunidan boshlab 7, 9 yoki 11-kunlarda o‘tkaziladi. Beshik va chaqaloq uchun zarur bo‘lgan narsalar chaqaloqning onasining qarindoshlari tomonidan taqdim etiladi. Yassi non, shirinliklar, o‘yinchoqlar dastarxonga o‘raladi.

Chaqaloqning ota-onasi, bobosi va buvisi uchun sovg‘alar tayyorlanadi. Mashinaga bezalgan beshik, dasturxon va sovg‘alar ortiladi, surnay, karnay, daf sadolari ostida hamma mehmonlar bilan birga ota-onalar uyiga jo‘nab ketadi. An‘anaga ko‘ra, chaqaloqning bobosi topshirilgan beshikni o‘ng yelkasiga olib, keyin o‘g‘lining o‘ng yelkasiga uzatadi, keyin esa chaqaloqning onasiga topshiradi. Ilgari, mehmonlarning barcha niyatlari pok va yaxshi bo‘lishini ta‘minlash uchun yuzlar oq un bilan qoplangan. Mehmonlar mehmon xonasiga to‘kin-sochin dasturxonga taklif qilinadi va mehmonlar o‘zlariga yordam berishlari, musiqa tinglashlari va dam olishlari paytida, qo‘shni xonada keksa ayollar ishtirokida chaqaloqni o‘rash va beshikka qo‘yish marosimi o‘tkaziladi. Marosim oxirida mehmonlar chaqaloqqa qarash uchun kelishadi, unga o‘z sovg‘alarini olib kelishadi va beshik ustiga parvarda mahalliy shirinliklar tashlashadi. Bu vaqtda marosim tugaydi va mehmonlar uylariga qaytadilar.

Xatna qilish

Xatna qilish – o‘zbeklarning yana bir qadimiy marosimi bo‘lib, u islom dinida muqaddas deb ezozlangan (Sunnat to‘yi). Bu marosim 3, 5, 7, 9 yoshli, kamdan-kam hollarda 11-12 yoshli o‘g‘il bolalar o‘rtasida o‘tkaziladi. Ota-onalar o‘g‘il tug‘ilgandan

boshlab sunnat to'yiga tayyorgarlikni asta-sekinlik bilan zarur narsalarni sotib olishdan boshlaydilar. "To'y"ni ham o'z ichiga olgan marosimdan bir necha oy oldin unga darhol tayyorgarlik boshlanadi. Qarindoshlar, qo'shnilar ko'rpa tikishda, to'y sovg'alarini tayyorlashda yordam berishadi. Tadbir oldidan mahalla keksalari, masjid imom-xatibi va yaqinlari ishtirokida Qur'on tilovat qilinadi. Tadbir uchun dasturxon tuziladi, so'ng Qur'ondan suralar o'qiladi, oqsoqollar bolakayga duo qilishadi.

Shundan so'ng "xatna" to'y boshlanadi. "To'y" oldidan bolaga sovg'alar qo'shnilar, oqsoqollar, qarindoshlar ishtirokida taqdim etiladi. Hamma bolakayni tabriklaydi va unga pul va shirinliklar beradi, keyin bu jarayon ayollar qismida ham davom etadi. Shu kuni xotin-qizlar o'rtasida ko'rpa-to'shak, yostiqlarni sandiqqa qo'yish («taxurar») marosimi o'tkaziladi va buni ko'p bolali ayol bajaradi. Dabdabali o'yin-kulgi, jumladan palov marosimni yakunlaydi.

Naxorgi osh

Naxorgi osh marosimi to'y (sunnat-to'yi yoki nikoh marosimi) va xotirlash marosimlarida (o'lgan kundan 20 kun va 1 yil o'tgach) o'tkaziladi. To'y tashkilotchilari erta tong o'tkazish sanasi va vaqtini mahalla yoki mahalla fuqarolar yig'ini bilan oldindan kelishilgan holda belgilaydilar. Ushbu kun uchun taklifnomalar qarindoshlar, qo'shnilar va do'stlarga yuboriladi. Kechqurun, tadbirdan bir kun oldin, odatda, qo'shnilar va yaqin qarindoshlar tashrif buyuradigan "sabzi to'g'rar" marosimi o'tkaziladi. Marosimdan so'ng barcha ishtirokchilar stolga taklif qilinadi. Odatda "sabzi to'g'rar" marosimiga ijrochilar ham taklif qilinadi. Naxorgi osh bomdod namozining oxirigacha tayyor bo'lishi kerak - "bomdod namozi", chunki bunday namozning ishtirokchilari birinchi mehmonlar bo'lishi kerak. Bomdod namozining oxirida karnay, quyosh nuri va daf sadolari naxorgi osh berish marosimining boshlanishidan xabar beradi.

Fotixa-To'y

Nikoh ota-onalarning ruxsati va duosi bilan bir necha bosqichda o'tkaziladi. Birovning o'g'li voyaga yetganida, ota-onalar unga mos keladigan qizni qidira boshlaydilar. Bu jarayonda yaqin qarindoshlar, qo'ni-qo'shnilar, do'stlar ishtirok etadi. Qiz topib olgandan so'ng, ona yoki otaning xolalari biron bahona bilan qizning uyiga

unga qarash, ota-onasi va bo'lajak kelinning uy sharoitlari bilan tanishish uchun kelishadi. Shundan so'ng qo'shnilar va do'stlar tanlangan qizning oilasi haqida ma'lumot yig'adilar. Ijobiy murojaatlar bo'lsa sovchilar yuboriladi. Fotiha-to'y (unashtirish) sovchilarning asosiy marosimlaridan biridir. Sovchilar unashtirish kunini belgilashdi.

Shu kuni kelinning uyiga mahalla oqsoqollari, mahalla raisi, qizlar yig'iladi. Vositachilar tashrif maqsadini tushuntirganda, "non sindirish" (so'zma-so'z "non sindirish") marosimi boshlanadi. Shu paytdan boshlab yoshlar unashtirilgan hisoblanadi. "Fotixa to'yi" to'y kunini belgilash bilan tugaydi.

To'y

To'y marosimi o'zbeklar hayotida an'anaviy tarzda alohida o'rin tutadi va alohida nishonlanadi. Ushbu marosim umumiy xususiyatlarga ega bo'lishiga qaramay, turli mintaqalarda o'ziga xos jihatlarga ega. To'y kuni kelinning uyida mehmonlarga to'y palovi tortiladi va bunday palov kuyovning uyida pishiriladi va keyin kelinnikiga yuboriladi. Xuddi shu palov kuyovning uyida ham o'tkaziladi. To'y kuni masjid imomi yosh er-xotin uchun "Hutbai Nikoh" (Nikoh namozi) o'qiydi, shundan so'ng ular Alloh huzurida er-xotin haqida e'lon qilinadi. Imom er-xotinning huquq va majburiyatlarini er-xotininga tushuntiradi. Odatda, nikoh marosimidan so'ng er-xotin fuqarolik nikohini ro'yxatdan o'tkazish uchun nikohni qayd etish bo'limiga boradi. Keyin kuyov kelinning ota-onasiga salomlashish va ularning duosini olish uchun boradi. Kelinni kuyovning uyiga yuborishdan oldin kelinning ota-onasi bilan xayrlashish marosimi kelinning uyida bo'lib o'tadi. Unga yaqin do'stlari hamrohlik qiladi. Qo'shiqlar kuyulanadi ("Ulanlar", "Yor-yor").

To'y marosimi kelinning kuyovning uyida salomlashishi bilan boshlanadi. To'ydan keyin kuyov kelinni yangi turmush qurganlar uchun xonaga ko'radi. "Yanga" (odatda kelining yaqin ayol) uni xonada kutib oladi, kelin kiyimini almashtiradi va parda ortida qolgan kuyovni kutib olishga hozirlik ko'radi ("Gushanga"). Biroz vaqt o'tgach, kuyov do'stlari bilan xonaga kiraverishda paydo bo'lib, "yanga" bilan pardaga yaqinlashadi, u erda kelin uni kutadi. Kelinni ko'rish uchun kuyov uni ramziy ravishda "yanga" dan sotib olishi kerak, buning uchun muzokaralar o'tkaziladi. Keyin kuyov va

kelin tunda yolg'iz qoladilar. Erta tongda "Kelin salomi" ("Kelin salomi") marosimi boshlanadi. Marosim boshlanishiga qadar kuyovning ota-onasi, barcha yaqin qarindoshlari, do'stlari va yaqin qo'shnilari hovliga yig'ilishadi. Hamma navbatma-navbat o'z tilaklari, mazmun-mohiyati, duolari bilan kelinchakka yaqinlashadi. Kelin ularning har biriga ta'zim qilib salom berishga majbur. Shunday qilib, bayram tugaydi va oilaviy hayot boshlanadi.

Quda oshi. Qizning uyida to'y kuni odamlarga katta palov berish an'anaga aylangan. Keyinchalik kuyovning uyida ham odamlar uchun palov qilish an'anaga aylandi. Hozirgi kunda faqat bitta palov bo'lishi odat tusiga kirgan va buni kelinning ota-onasi ta'minlaydi. To'y kuni kuyov va uning do'stlari kelinning uyiga tashrif buyurishadi. Palovni maxsus tayyorlangan xonada aka-uka yoki boshqa qarindoshlarining xotinlari taqdim etgan 9 xil taomdan yeyishadi. Taomni hazil va kulgi ostida iste'mol qilgandan so'ng, kuyovning do'stlari ushbu holatni qo'llab-quvvatlash uchun ramziy miqdorda pul to'laydilar. Toshkentda bu marosim asosan uylarda o'tkaziladi. Aksariyat odamlar musiqachilarni taklif qilishadi va ular odatda klassik musiqa ijro etishadi va klassik qo'shiqlarni kuylashadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. *Kitob.uz*
2. *O'zbekiston milliy ensiklopediyasi*

ФИО автора: *Yarashova Dilnoza Asrorovna*

Student, Tashkent State University of Law

Tashkent, Uzbekistan

Название публикации: «PROMOTION OF RIGHTS IN POEMS OF GAFUR GULOM DEDICATED TO CHILDREN»

ABSTRACT: This article is about the work of Gafur Gulom. In the article you can see how Gafur Gulom taught children their rights and how beautifully expressed in his poems. Also, you will be closely acquainted with the activities carried out in recent times to study the creativity of the poet.

KEY WORDS: Gafur Gulom, poems dedicated to children, epics, stories, anniversary of Gafur Gulom, skilful writer

In recent years, our country Uzbekistan has been paying special attention to in-depth study of our national literature, its promotion and development among young people. We can see these reforms on all fronts. On May 20, 2020 Our President Sh.Mirziyoyev visited the alley of writers of the national unity of Uzbekistan named after Alisher Navoi and got acquainted with the creative work carried out in this area. The president of our country proposed to make more effective use of the alley of writers, to attach the statues of installed in the garden to higher educational institutions in order to study the life and creativity of each writer, whose monument is installed in the alley perfectly. On the basis of the decision of the Cabinet of ministers № 502 on August 24, 2020, 24 statues of writers in the alley were attached to higher educational institutions located in Tashkent City. Systematic work is being carried out at Tashkent State University of Law on in-depth study of the life and creativity of Gafur Gulom, one of the great representatives of Uzbek literature, and its promotion to the general public, especially among young people. In particular, all conditions have been created for the effective study of the life and creativity of young people in our university, and a Gafur Gulom scholarship and badge have been established for active student youth. This year, in honor of the 118-year anniversary of Gafur Gulom, scholarships and badges were

awarded to students actively participating in the study of Gafur Gulum's creativity for the first time. As we study the creativity of Academician Gafur Gulom, we witness the creativity of the writer as an expression of colorful poems, epics from epics, stories and little stories. The writer began his creativity by writing poems dedicated to children. In Adib's poems dedicated to children, children are not only explained by a sense of humor and the language of children, but also by the introduction of the right to children in these poems, the integration of the principles of equality into them, the hope that they will be brought up in the spirit of tolerance. These aspects play an important role in the activities of future lawyers like us. One of the poems of the poet, in which the right is clearly propagated, is a poem called "the light of The Sun is equal to the whole people", the content of which is composed of ideas of equality, freedom.

Sun-it's water, air, salt,

Mother Earth-mean life.

Enjoy all

A man of equal rights.

People white-it's black,

It can be yellow.

But the blessing on Earth

Through these lines, the skilful writer expresses to the children that in simple language all people have the right to enjoy everything that nature has endowed them with, that it is wrong to distinguish people according to race, color of their skin, that all people have the same rights. If we look today from the point of view of the fact that one of the most global issues in the world is equality, we can witness that the poems belonging to the poet's Pen still do not lose their significance.

Air- like water,

Like the sunlight

The right to freedom is also

People's day

Through these lines, the two things that are most important for the poet to live represent the right to freedom of the people, which is considered the most important in addition to air and water. In these words, there is a great meaning, that is, the people will not be a people without freedom, they will not rise, they will retreat from development and end in decline. Gafur Gulam in his works always points to the arrival of bright days, urging people to believe in this. We notice this hope through the lines below.

Humans are each other

Give such good news:

The light of the sun

All Ring times.

Through these lines writer once again learned that "the light of the sun is equal to all the people", that all people are equal on all fronts regardless of race, on which continent they live, that the freedom of the people is the most important blessing.

In the place of the conclusion, I can say that if we study the rights of young lawyers together with the work of the Gulom, when we understand that the rights of a person are above all else, we will only make fair decisions in life and in professional activity and achieve our intended goal.

Literature listga

1.G'ulom, G'afur. Farzandlarimga (she'rlar) // G'afur G'ulom.

O'zR Adliya vazirligi, TDYU. - Toshkent: TDYU, 2021.- 1 1 2 b.

ФИО авторов: *Adambayev Umidbek Xaitbayevich*

Toshkent viloyati Chirchiq Davlat Pedagogika Instituti o'qituvchisi

Omonova Yulduz Rustam qizi

Toshkent viloyat Chirchiq Davlat Pedagogika instituti talabasi

Название публикации: «INSONNING YARATILISHI, TARBIYANING MAQSADI HAQIDA ILOHIY TA'LIMOT»

Insonning Insonning paydo bo'lishi haqida islomiy ilmda insonni Oллоh tuproqdan yaratgan (balchiqdan) deyiladi. Oллоh o'n sakkiz ming olamni yaratgandan so'ng unga sarvar qilib Insonni - hazrati Odam Atoni yaratgan ekan. Odam Ato qovurg'asidan, Momo havoni yaratib, zaminda odam urug'ini ko'paytirgan, urchitgan ekan. Aytishlaricha, odamning ko'ngliga uch narsa urmas, ya'ni inson uch narsadan bezor bo'lmas, doimo ardoqlar ekan¹.

1. Er uchun ayol, ayol uchun er. Chunki ayol Odam Atoning qovurg'asidan, biri vujudan yaralgan. Vujudda esa oshiqcha a'zo yo'q.

2. Rizq-ro'zi, yashash omili Non. Non o'rnini hech shirinlik bosmaydi.

3. Bashariyat farzandi uchun ulug' narsa bu - Kitob.²

O'zbek xalqining ajdodlari bundan bir necha ming yillar oldin yashagan bo'lib, ular o'ziga xos madaniyatni vujudga keltirishda mashaqqatli yo'lni bosib o'tishgan.

Eramizdan avvalgi birinchi ming yillikda Baqtriya, Xorazm, So'g'diyona, Marg'iyona, Parfiya, Zarafshon vohalari, Parken kabi o'lkalarda turli qabila va elatlar yashagan.³ Bular hozirgi o'zbeklarning «ildizi» sanalgan sakmassagetlar, so'g'diyonalar, xorazmiylar, baxtadlar, parkanaliklar kabi qabila va elatlar edi. Bular hozirgi Markaziy Osiyo hududidagi xalqlarning ajdodlaridir. Bu elatlar yashagan hududlarda o'ziga xos madaniy an'analar tarkib topgan.

Ajdodlarimizning qadimiy madaniyatiga ta'lib-tarbiyaga oid merosi ham kiradi. Hozirgi turkiy va forsiy zabon xalqlarining bizgacha yetib kelgan arxeologik topilmalari,

tarixchilar, adabiyot va san'at namoyondalarining merosi va namunalari buning dalilidir. Eng qadimgi tarbiya haqidagi yodgorliklar bizgacha yetib kelmagan.⁴

Turkiy va forsiy zabon xalqlarning turmush tarzi ifodalangan ma'naviy madaniyat yodgorliklari grek tarixchisi Gerodotning «Tarix», Strabonning «Geografiya», M. Qoshg'ariyning «Devonu lug'atit-turk» kabi manbalarida saqlangan. Bu yodgorliklar insonning shakllanishida moddiy va ma'naviy madaniyat qay darajada rol o'ynaganligidan dalolat beradi.

Tarbiya insonning aqliy va axloqiy jihatdan tarkib topa borishiga ta'sir etgan bo'lsa, insonning shakllana borishi ham, insoniyat jamiyatning tarkib topishiga yordam bergan. Insonning o'z-o'zini anglashi va jamiyat taraqqiyoti bir-biri bilan uzviy aloqada bo'lgan. Kishilar va kishilik jamiyati vujudga kelishi jarayonida inson ham biologik jihatdan, ham inson sifatida takomillashib borgan. Qadimgi kishilarning dastlabki oddiy istaklari, orzu umidlari, fazilatlari va qadimgi eposlarda o'z ifodasini topgan.

Qadimgi madaniy boyliklarimizni o'rganishda uch manbaga tayaniladi:

1. Xalq og'zaki ijodi materiallari.
2. Buyuk adiblar, allomalarning ijodiy merosi.
3. Arxeologik qazilma ashyolar.

Tarixchilar va pedagoglarning xabar berishicha, kishilarning mehnat faoliyati yosh jihatdan uch guruhga bo'lingan.

1. Bolalar va o'smirlar.
2. Hayot va mehnatda to'la qatnashuvchilar.
3. Keksalar.

Ibtidoiy jamiyatda bolalar o'zlari uddalay oladigan faoliyatga qo'shilib, u hayot kechirish va mehnat qilishga o'rgangan. O'g'il bolalar ov qilish, qurol yasash bilan shug'ullanganlar, qizlar esa ayollar mehnati bilan tanishganlar.

Urug'chilik jamoasida kasb-hunarga intilish kuchaydi. Tajribali kishilar bolalarni tarbiyalash bilan birga yozuvga ham o'rgana boshlaganlar. Jamiyat taraqqiyoti bilan birga bolalarga dalalarni o'lchash, suv toshqinlarini oldini olish, kishilarni davolash usullariga oid bilimlarga intilish avj oldi. Natijada maktablarga va yozuvga ehtiyoj sezildi. Dastlab sur'atkashlar rivojlanib «Piktografik xat» paydo bo'lgan, keyinchalik yozuvlar takomillashgan. Oromiy, Yunon, Xorazm, Sug'd, Kushan, Run, Uyg'ur va boshqa yozuvlar paydo bo'lgan. Bu esa ta'lim-tarbiyaning rivojlanishida muhim rol o'ynagan.

Yunon tarixchisi Gerodotning «Tarix» kitobida qadimgi forslar, saklar va massagetlarning ta'lim-tarbiyaviy qarashlariga oid ma'lumotlar berilgan.

Forslarning ulug'laydigan narsalaridan jasurlikdir, -deydi olim, shunga ko'ra ular ko'proq o'g'illariga ega bo'lishdan faxrlanishgan. Podshoh ham kimning o'g'li ko'p bo'lsa, har doim sovg'a salom yuborib turgan. O'g'il bolalarni besh yoshdan yigirma yoshgacha otda yurishga, kamondan otish, to'g'rilikka o'rgatilgan. Bola besh yoshgacha otasiga ko'rsatilmagan, ayollar tarbiyasiga bo'lmagan. O'g'il hech qachon ota-onasini behurmat qilmagan. Ular ota-onasiga hurmatsizlikni nikohsiz tug'ilgan yoki tashlandiq bolalardangina kutish mumkin deb bilganlar.

Gerodot forslar uchun yolg'onchilik va qarzdor bo'lish sharmandalik hisoblangan deydi. Yana ular daryo suviga tupurmaganlar, hatto qo'l yuvmaganlar. Ular daryolarni muqaddas sanaganlar: bu ma'lumotlar shundan dalolat beradiki, bizning ajdodlarimiz farzandlarini jasoratli, o'z vatanining haqiqiy himoyachisi, kuchli va botir qilib tarbiyalashga e'tibor berganlar. Ayollar ham jasorat ko'rsatganlar. Plutarxning xabar berishicha, Podshoh Kir forslarni shoh Asitaga qarshi otlantirganicha ular jangda engiladilar va fors jangchilari shaharga qarab qocha boshlaydilar. Dushman ularni

quvlab shaharni egallashga yaqin qolganda ularga qarshi darvozadan ayollar chiqib shunday xitob qiladilar: «Ey, noinsof bandalar, qayoqqa qochmoqchisiz? Endi siz dunyoga kelgan joyingizga qaytib yashirina olmaysiz-ku?» Forslar ayollarning bu hayqirig'idan ta'sirlanib, qaytib jangga tashlanadilar va dushmanni uloqtirib tashlaydilar.

Bu hodisaga xotira sifatida Kir shunday qonun ta'sis etadi: bu shaharga agar qaysi shoh qadam qo'ysa, har bir ayolga bittadan oltin sovg'a qilinsin. Qadimgi Samarqandda ta'lim-tarbiya yaxshi tashkil etilganligi haqida ma'lumotlar bor. Samarqandda o'g'il bolalar besh yoshga to'lgach, unga savdo ishlari o'rgatilgan, o'qishni o'rganishi bilan savdo ishiga o'rgatila boshlangan. Boshqa bir tarixchi Samarqand aholisining axloqiy va xulq odob qoidalariga rioya etishi boshqalarga o'rnak bo'lganligini qayd qiladi.

Qadimgi davrlarda ta'lim-tarbiyaga oid ma'lumotlar xalq og'zaki ijodi namunalari-afsonalar, qahramonlik eposlari, qo'shiqlar, maqol va iboralarda o'z ifodasini topgan.

Epik rivoyatlarda ajdodlarimizning vatanparvarlik kurashi o'z ifodasini topgan. Jasurlik, kuchlilik, mardlik, qadimiy kishilarda tarkib topishi zarur bo'lgan fazilat sanalgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbek pedagogikasi, antologiyasi 1- qism. Tuzuvchi mualliflar: K. Xoshimov, S. Ochilov. Toshkent, «O'qituvchi» 1995
2. Mo'minov. I. «Mirzo Bedil». T. : «O'qituvchi» 1974.
3. O'rta Osiyoda pedagogik fikr taraqqiyoti tarixidan. T.: «Fan», 1997

4. Адамбаев, У. Х. (2022). ИШОНЧ-ЭЪТИҚОДНИ ШАКЛЛАНТИРИШДА АРГУМЕНТЛАШНИНГ ЎРНИ. *Academic Research in Educational Sciences*, 3(1), 898-905.
5. Адамбаев, У. Х., & Джораев, Д. Ў. (2022). ЭКОЛОГИК МАДАНИЯТ ВА УНИ ШАКЛЛАНТИРИШ. *Academic Research in Educational Sciences*, 3(2), 125-134.
6. Adambayev, U. X., & Rahimberdiyev, S. U. (2022). NAVRO‘Z BAYRAMI VA UNING ETNOMADANIY ANAMIYATI. *Academic Research in Educational Sciences*, 3(2), 175-177.
7. Умидбек Хайтбаевич Адамбаев, (2022). Ишонч – эътиқодни шакллантиришда урф-одат ва анъаналарнинг таъсири, *SCIENTIFIC PROGRESS* (pp. 348-351).
8. Adambayev Umidbek Xaitbayevich, (2022). Ancient myths and legends. “International scientific research conference”. (20th February, 2022) – BELARUS, MINSK: “CESS”, 2022. Part 1 – 4 p.
9. Umidbek Adambayev. (2021). FAITH – THE CONCEPTION OF BELIEF AND STEPS TO DEVELOP IT / ACTUAL PROBLEMS OF MODERN SCIENCE, EDUCATION AND TRAINING. – pp. 96-100.
10. U. Adambaev. (2021). CONFIDENCE-NONVERBAL METHODS OF ARGUMENTATION IN THE FORMATION OF THE VERB /Экономика и социум. – С.18-21.

ФИО автора: Surxondaryo viloyati

Muzrabot tumani 19-maktab

Geografiya fani o'qituvchisi

Qurbonova Oydin Rustamxonovna

Название публикации: «OROL FOJIASI»

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Orol dengizi haqida ilmiy faktlar, uning qurib borishi sababi va bunga nuqta qo'yish, Orol dengizini qayta tiklash chora tadbirlari haqida so'z borgan.*

Annotation: *This article discusses the scientific facts about the Aral Sea, the reasons for its drying up and how to put an end to it, measures to restore the Aral Sea.*

Аннотация: *В данной статье рассматриваются научные факты об Аральском море, причинах его высыхания и способах положить этому конец, меры по восстановлению Аральского моря.*

Kalit so'zlar: *Amudaryo, Sirdaryo, relyef, delta, suvombor, posyolka, Mo'ynoq, kubokilometr, metr kub, metr kvadrat, gramm/litr.*

Keywords: *Amudarya, Syrdarya, relief, delta, reservoir, settlement, Moynak, cubic kilometer, cubic meter, square meter, gram / liter.*

Ключевые слова: *Амударья, Сырдарья, рельеф, дельта, водохранилище, поселок, Мойнак, кубический километр, кубический метр, квадратный метр, грамм/литр.*

Orol dengizi — O'rta Osiyodagi eng katta berk sho'r ko'l. Ma'muriy jihatdan Orol dengizining yarmidan ko'proq janubiy-g'arbiy qismi O'zbekiston (Qoraqalpog'iston), shimoliy-sharqiy qismi Qozog'iston hududida joylashgan. O'tgan asrning 60-yillarigacha Orol dengizi maydoni orollari bilan o'rtacha 68,0 ming km² ni tashkil etgan. Kattaligi jihatidan dunyoda to'rtinchi (Kaspiy dengizi, Amerikadagi Yuqori ko'l va Afrikadagi Viktoriya ko'lidan keyin), Yevrosiyo materigida (Kaspiydan keyin) ikkinchi o'rinda edi. Dengiz shimoliy-sharqdan janubiy-g'arbga cho'zilgan, uzunligi 428 km, eng keng joyi 235 km (45° shahrik.) bo'lgan. Havzasining maydoni 690 ming km², suvining hajmi 1000 km³, o'rtacha chuqurligi 16,5 m atrofida o'zgarib turgan. Havzasining kattaligi uchun dengiz deb atalgan. Orol dengizi yuqori pliotsenda Yer po'stining egilgan yeridagi botiqda hosil bo'lgan. Tubining relyefi (g'arbiy qismini hisobga olmaganda) tekis. Orol dengizida juda ko'p yarim orol va qo'ltiqlar bo'lgan. Shimoliy qirg'oqlarida eng katta qo'ltiqlaridan Chernishev, Paskevich, Sarichig'anoq, Perovski, janubiy-sharqiy va

sharqiy qirg'oqlarida Tushbas, Ashshibas, Oqsag'a, Suluv va boshqa, Amudaryo bilan Sirdaryo quyiladigan joylarida Ajiboy, Tolliq, Jiltirbas qo'ltiklari, Qulonli va Mo'ynoq yirik yarim orollari bo'lgan. Orol dengizida qadimdan suv sathi goh ko'tarilib, goh pasayib turgan. Keyingi geologik davrda Sariqamish va O'zbo'y orqali Orol dengizi suvi vaqt-vaqti bilan Kaspiyga quyilgan, suv sathi ancha baland bo'lib, janubiy va janubiy-sharqidagi bir necha ming km² maydonli sohil suv ostida bo'lgan. Orol dengizi unchalik chuqur emas. Chuqur joylari g'arbiy qismida. Qoraqalpog'iston Ustyurt yonida chuqurligi 69 m gacha yetgan. Ko'lining sayoz joylari uning janubiy, janubiy-sharqiy va sharqiy qismlariga to'g'ri kelgan. Orol dengizi qirg'oqlarining morfologik tuzilishi juda murakkab. Ular bir-biridan ba'zi xususiyatlari bilan farqlanadi. Shimoliy qirg'og'i baland, ayrim yerlari past, chuqur qo'ltiqlar bor. Sharqiy qirg'og'i past; qumli, juda ko'p mayda qo'ltiq va orollar bo'lgan. Janubiy qirg'og'i Amudaryo deltasidan hosil bo'lgan.

G'arbiy qirg'og'i kam qirqilgan va Ustyurt chinkidan iborat. Orol dengizida 300 dan ortiq orollar bo'lgan. Ularning 80% dengizning janubiy -sharqiy qismida. Eng kattalari Ko'korol (273 km²), Vozrojdeniye (216 km²) va Borsakelmas (133 km²) edi. Dengizga Amudaryo bilan Sirdaryo quyiladi. 60-yillargacha yiliga Amudaryo Orol dengizi ga 38,6 km³, Sirdaryo esa 14,5 km³ suv olib borgan. Suv balansida yog'inlar ham muhim o'rin egallagan. Dengiz akvatoriyasiga yiliga 82–176 mm yog'in yog'adi. Atrofdan dengizga yiliga 5,5 km³ yer osti suvlari qo'shib turgan. Dengiz cho'l zonasida joylashganidan uning yuzasidan har yili 1 m qalinlikdagi suv bug'lanadi. Bu esa keyingi davrda dengizga daryolar olib kelgan suv, yog'in va yer osti suvlaridan ortiqdir. Shuning uchun ilimiy o'zgarishlar natijasida Orol dengizi suvining sathi yillar davomida o'zgarib turgan. Masalan, 1785 yildan dengizda suv sathi ko'tarila boshlagan bo'lsa, 1825 yildan pasaygan, 1835—50 yillarda yana ko'tarilgan, 1862 yili kamaygan. Ko'korol 1880 yilda yarim orolga aylanib qolgan. 1881 yil suv sathi pasaygan. 1885 yildan Orol dengizida suv sathi yana ko'tarila boshlagan. 1899 yilga kelib Ko'korol yarim orol bo'lib qolgan. 1919 yil dengiz maydoni 67300 km², suv miqdori 1087 km³ bo'lgan bo'lsa, 1935 yilga kelib maydoni 69670 km², suvning miqdori 1153 km³ ga ko'paydi. Keyingi bir yarim asr mobaynida dengiz suvi sathi ancha o'zgargan. Dengizda navigatsiya mavsumi 7 oy davom etgan. Aralsk va Mo'ynoqkabi yirik portlari faoliyat ko'rsatgan. Orol dengizi atrofida aholi kam bo'lgan. Aholi, asosan, baliqchilik bilan va qisman, chor-vachilik, ondatra urchitish va sabzavot-polizchilik bilan shug'ullangan. O'tgan asrning 90-yillarigacha dengizdan baliq ovlangan. Aralsk va Mo'ynoq shaharlari va bu shaharlar atrofida ko'p sonli baliq ovlash xo'jaliklari faoliyat ko'rsatgan, Amudaryo deltasida, Avan posyolkasida (Ko'korol o.), Bugun posyolkasida (sharqiy sohil), Uyali va Uzunqir

orollarida baliq tuzlash zavodlari ishlab turgan. Orol dengizini birinchi marta A. I. Butakov 1848—49 yillarda tadqiq etgan va xaritaga tushirgan. Orol dengizi suvining sathi Amudaryo va Sirdaryo suvining rejimi bilan bog‘liqligidan, bu ikki daryo suvi sug‘orishga qancha ko‘p sarflansa, dengizda suv shuncha kamaya borgan. Ayniqsa, o‘tgan asrning 60-yillaridan sug‘oriladigan ekin maydonlarining kengaytirilishi natijasida dengizga Amudaryo va Sirdaryodan quyiladigan suv miqdori yildan yilga kamaya bordi. Oqibatda dengizda suv sathi jadal sur‘atlarda pasaya boshladi. Orol dengizida suv sathi pasayishining uning suv yuzasi va suv sig‘imiga ta’siri Orol dengizi da suv sathining pasayishi suv balansi elementlarining qiymatlariga ham keskin ta’sir ko‘rsatdi: 1911—60 yillarda dengiz sathi o‘rtacha 53,04 m ni tashkil etib (Boltik, sistemasida), daryolar dengizga quyadigan suv miqdori 56 km³, dengiz yuzasiga yog‘gan atmosfera yog‘inlari miqdori esa 9,1 km³ ga teng bo‘lgan. Sarflanish, ya’ni chiqim esa, asosan, bug‘lanishdan iborat bo‘lib, shu davrda o‘rtacha 66,1 km³ ni tashkil etgan. Shu davr ichida suv balansida salbiy farq qayd etilgan: dengiz har yili 1 km³ dan, 1911—60 yillar davomida 50 km³ hajmdagi suvni yo‘qotgan. Hozirgi kunda Orol dengizi 3 bo‘lakka bo‘lingan: birinchisi — kichik va sayoz shimoliy qismi (sho‘rligi — 8—13g/l); ikkinchisi — nisbatan kattaroq maydonga ega bo‘lgan va sayoz sharqiy qismi (sho‘rligi — 69—72 g/l); uchinchisi — eng chuqur hisoblangan g‘arbiy qismi (sho‘rligi — 68-69 g/l). Rossiya konferensiyasi Orol dengizi qurishi sekinlashganini xulosa qilib uni shu holatda saqlashga chaqirdi.

Orol dengizi asosan Amudaryo va Sirdaryodan suv oladi. So‘ngi yillarda Sirdaryo suvi suv omborlarini to‘ldirishga va sug‘orishga foydalanilishi tufayli Orol dengiziga etib bormaydigan bo‘ldi. Amudaryo va uning irmoqlarida suv omborlari qurilib, ko‘p miqdordagi suv kanallar orqali ekin dalalariga oqiza boshlandi. [Buning oqibatida Zarafshon](#), Surxondaryo va Qashqadaryo Amudaryoga etib bormaydigan bo‘lib qoldi. Hozirgi davrda Amudaryodan suv oladigan kanallarning umumiy uzunligi 170 ming km dan, suv omborlari soni 50 tadan oshib ketdi. Ularning suv sig‘imi 16-17 mld kubokilometrni tashkil etadi. Suv zahiralardan noo‘rin foydalanish — Amudaryoning yuqori va o‘rta oqimlaridagi hududlarda sizot suvlarining ko‘tarilib, tuproqdagi namlik bug‘lanishining ko‘chayishi va buning oqibatida tuproqlarning sho‘rlanishining ortishiga olib keldi. Orol bo‘yi hududlarida esa sizot suvlari yuzasi pasayib, er yuzasi sho‘rhok tuproq bilan qoplana boshladi. Orol dengizi suv sathining pasayishi bilan qirg‘oq chizig‘i 100 km dan ortiqroq orqaga chekindi. Dengiz tubi o‘rnida 4 mln gektardan ortiq maydonni egallagan yosh Orolqum cho‘li paydo bo‘ldi. Ana shunday qilib, Amudaryo va Sirdaryo suvidan noo‘rin foydalanish 20 asr oxirida 3 mln dan ko‘proq aholi yashaydigan hududda „Orol fojiasi“ deb atalgan global ekologik halokatni paydo qildi. Orol dengizi o‘rnida

paydo bo'lgan Orolqum mayda tuz va tuproq zarrachalari bilan qoplangan. Shamol esganida tuz va tuproq zarrachalaridan iborat chang havoga ko'tarilib, uzoq masofalarga tarqaladi. Ayrim ma'lumotlarga qaraganda Qoraqalpog'iston Respublikasidagi sug'oriladigan maydonlarning har gektariga bir yil davomida 250 kg, ayrim hududlarda 500 kg gacha tuzli chang yog'iladi. Qurigan dengiz tubidan bir yil davomida 15 mln dan 75 mln tonnagacha chang ko'tarilishi mumkin. Tuzli chang to'fonlarning kengligi 40 km ga; uzunligi 400 km ga etadi. Tuzli chang Orolqumdan o'nlab, hatto yuzlab km masofaga tarqalib, tabiiy o'tloqlar, vohalardagi ekinlar, bog'lar, shaharlar va qishloqlar ustiga yog'iladi. Orol changi hatto Tyanshan va Pomir tog'lari cho'qqilaridagi muzliklarga ham etib borib, u erdagi muzliklarning erishini tezlashtirib yuborgan.

Dengiz cho'l mintaqasida joylashganidan uning yuzasidan har yili 1 m qalinlikdagi suv bug'langan. O'tgan asrning boshlaridan suv sathi pasaya boshlangan. Masalan, 1911—1960-yillar davomida Orol dengiziga daryolardan yog'in bilan birga bir yilda, o'rtacha 65 kub, km suv kelib turgan; suv yuzasidan esa 66,10 kub, km suv bug'langan. Shunday qilib, har yili dengiz 1 kub km 50 yil davomida esa 50 kub, km suvni yo'qotgan. Suv sathi ayniqsa, o'tgan asrning 60-yillaridan boshlab sug'oriladigan ekin maydonlarining kengaytirilishi, Amudaryo va Sirdaryo suvlarining sug'orishga ishlatilishi tufayli keskin kamaya boshlagan. O'tgan 40 yildan ko'proq vaqt davomida Orol dengizining maydoni deyarli 4 marta, suv sathi 1,8 marta, undagi suv hajmi 9 martaga yaqin kamaydi. Dengiz suvining sho'rlanishi 9-10 g/l dan 70-84 g/l gacha ortdi. Hozirgi kunda dengiz chuqurligining kamayishi yiliga 80-110 sm ni tashkil etadi. O'tgan 40 yil mobaynida qirg'oq chizig'i 80–100 km pasaygan. Buning oqibatida 4,5 mln gektardan oshiqroq dengiz tubi ochilib qoldi. Hozirgi kunda Orol dengizi uch qismga bo'linib ketgan. Uning sayoz kichik shimoliy qismining suvi kuchsiz minerallasgan (8-13 g/l), birmuncha kattaroq sayoz sharqiy qismi ancha kuchli sho'rlangan (68-72 g/l). Yalang'och qishlog'idan 24 chaqirim janubga yursangiz, Tastubek ovuli keladi. Dengiz bu yerga 4-5 chaqirimcha yaqin qolgan. Suv sho'rli kamayib, ayrim baliqlar qaytmoqda. Baliq ortidan esa baliqchilar ham kelishmoqda. Tastubeklik Duzboy ham dengiz qurigach, Qozog'istonning boshqa hududlariga borib baliq tutgandi. Ammo ovoragarchilikdan bezib, ot, qo'y va tuya boqa boshlaydi. So'nggi yillari dengiz sho'rli pasayib, baliq paydo bo'ldi. "Qalqonbalik ko'paygach, qalbimizda yana umid uchquni miltilladi" - deydi Duzboy - "Hozir zog'orabaliq, laqqa va sudak ham bor". Nega Orol dengizi quridiyu endi qaytmoqda? Orolga quyiladigan ikki daryo - Sir va Amu suvlarini Sovet Ittifoqi qo'riq yerlarni o'zlashtirish uchun ishlata boshlaydi. Sho'rolar [Markaziy Osiyoni](#), to'g'rirog'i, O'zbekistonni ulkan paxta maydoniga aylantiradilar. O'zbekiston - hamon dunyoning yirik paxta xomashyo bazalaridan

biri. Mustaqillik davrida mamlakat paxta ekishni kamaytirdi. Lekin paxta ko'p mehnat va suv talab qiladi. Hukumat har yili yuz minglab fuqarosini paxta dalasida ishlashga majburlaydi. O'zbekiston uchun gaz va oltin qatorida paxta ham xaridori tayyor muhim mahsulotdir. Mintaqada yetishtiriladigan ekinlardan aynan paxta va sholi uchun ko'p suv sarflanadi. Markaziy Osiyoning eng sersuv daryosi bo'lmish Amudaryo esa so'nggi yillar ichida Orolga yetmay, qurib qolmoqda. Amudaryo - qadim yunon, arab va mo'g'ullarni lol qoldirgan Buyuk Oksus, hadislarda zikr etilgan jannatiy Jayxun...

Sirdaryo esa mintaqaning eng uzun daryosidir. Iskandar Zulqarnayn tezoqar Yaksartedan o'tolmaganini yozgan. Chingizxonga qarshi kurashgan Temurmalik uchun aynan Sayxun qo'l kelgan. Mintaqa davlatlari o'rtasidagi maxsus shartnoma tufayli, Sirdaryo bugun Orolga, to'g'rirog'i, dengizning Qozog'iston tarafidagi kichikkina qismiga quyilmoqda. Orol qurirkan, paxtazorlardan oqib kelib, dengiz tubiga cho'kkan pestitsid va boshqa zaharli kimyoviy o'g'itlar havoga ucha boshlagan. Xullas, Markaziy Osiyoni o'z xomashyo bazasiga aylantirgan Sovet Ittifoqi shu asno Orol dengizini, uning tubidagi baliqlarni, atrofidagi tabiat va jonzotlarni xarob qilgan. Orol dengizi kichrayib, ikkiga ajraladi. Qozog'istonda mo'jazgina shimoliy Kichik Orol, janubda esa aksar O'zbekiston hududida joylashgan Katta Orol paydo bo'ladi. Janubdagi Katta Orol yanada qurib, Sharqiy va G'arbiy ko'llarga bo'linib ketadi. 2014 yil kuzida esa sun'iy yo'ldoshdan olingan suratlar asosiy qismi O'zbekistonda joylashgan Sharqiy Katta Orol butunlay qurib bitganini ko'rsatdi. Britaniyalik yozuvchi Tara Fittsjerald Orolbo'yi xalqlari haqida kitob yozmoqda. U bir necha muddat oldin endi yo'qolib, Orolqum sahrosga aylangan Katta Orol bo'yiga, O'zbekistonga borib kelgan. "Paxtazorlarda ishlatilgan pestitsid va boshqa zaharli o'g'itlar odamlar ichadigan suvga tushgan" - deydi Tara - "Qoraqalpog'istonda hatto ayollarga yosh bolasini emizmaslik tavsiya qilingan paytlar ham bo'lgan". "Dengiz o'rnidagi jonsiz sahro manzarasi achinarli, ammo uning go'zalligini ham inkor etolmaysan. O'zingni xuddi Mirrix yo Oy ustida yurgandek his qilasan kishi..."

"O'zbekiston tarafida qolgan dengiz o'ta fusunkor, feruzarang" - eslaydi Tara. "O'zbekistondagi dengiz qoldig'ida tuzlar shunchalik zichki, qo'lingni qimirlatmasang ham suv seni tepaga ko'taradi, unda cho'kmaysan, sho'r suv esa teringni chimchilay boshlaydi". "O'zbekistondagi dengiz butkul o'lik. Unda baliq ham yashamaydi" - deydi Tara - "Daryolar quyilmaydi, yog'in-sochin esa kam". Ammo shimolda, Qozog'iston tarafida dengizning mittigina qismi, Kichik Orol kengaya boshlagan. Buning ikkita sababi bor. Avvalo, Sirdaryo hozir Kichik Orolga

quyilmoqda. Ikkinchi omil esa - Kichik Orol suvini tutib turadigan to'g'on qurilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. *O'zME. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil*
2. *Ma'lumotnomalar, Geografiya, geologa. Adhamjon Mamadiyorov T-2020.*
3. *Alibekov L.A. Geografiya, geologiya, Ekologiya, O'quv va metodik qo'llanmalar*

ФИО автора: *Abdurazzoqov SHuhratbek Zafarjon o'g'li*

Andijon davlat universiteti

Umumiy psixologiya kafedrası o'qituvchisi

Название публикации: «O'SMIRLARDA SOG'LOM E'TIQOD SHAKLLANISHINING PSIXOLOGIK ASOSLARI»

Annotatsiya: Ushbu maqola o'smirlarda sog'lom e'tiqodni shakllantirishning potentsial imkoniyatlari ochib berildi. O'smirlarda sog'lom e'tiqodni shakllantirishda o'zbek milliy-ma'naviy merosidan foydalanishning psixologik imkoniyatlari o'qituvchi uchun ham, ota-ona uchun ham ta'lim – tarbiya jarayonida keng imkoniyatlar eshigini ochib beradiki, bu o'zaro munosabatlarning samarali tizimini hosil qiladi.

Kalit so'zlar: xulq namunasi, milliy-ma'naviy meros, psixologik imkoniyatlar, ta'lim – tarbiya, ma'naviy harakat, nutqiy aloqalar, umuminsoniy qadriyat, shaxs, jamiyat.

Mustaqillik yillarida shakllanayotgan yangicha dunyoqarash yoshlarda Vatanga sadoqatni, milliy qadriyat va an'analarga muhabbatni, o'z yaqinlariga mehribonlikni, tanlagan yo'li – kasbi-koriva e'tiqodiga sodiqlikni nazarda tutadi. Yangicha fikrlash va yangicha tafakkur aynan mustaqillik mafkurasi ruhida sayqal topgan milliy ong, dunyoqarash va e'tiqod mahsulidir. Shaxs ma'naviyati uning dunyoqarashi insonning tasavvur va e'tiqodiga aloqador ko'nikmalar majmui, asosan, oilada shakllanadi. Shu ma'noda yoshlar tarbiyasi hayotiy zarur masaladir. Tarbiyalash yashashga o'rgatishdir. O'zbekiston Respublikasi prezidenti Sh.M.Mirziyoev "Farzandlarimizning turli radikal va zararli g'oyalar ta'siriga tushib qolishiga yo'l qo'ymaslik – asosiy vazifamizdir. Bu boradagi ishlarni yangicha yondashuvlar bilan davom ettirishimiz kerak."⁶¹ – deya ta'kidlaydi. Shuning uchun o'smirlarda sog'lom e'tiqodni rivojlantirish, ularda milliy g'ururni tarkib toptirish davlat ahamiyatiga molik masala.

Farzandlarimizning qobiliyatini ro'yobga chiqarishga bolalikdan e'tibor berib, ularning kamoloti uchun barcha imkoniyatlarimizni safarbar etsak, yurtimizdan yana ko'plab Beruniylar, ibn Sinolar, Ulug'beklar yetishib chiqadi."⁶²Faqat ana shunday asosda yoshlarni o'z fikriga ega, turli ma'naviy xurujlarga qarshi sobit tura olishga qodir bo'lgan, irodali, fidoyi va vatanparvar insonlar etib tarbiyalashga erishish mumkin.

Masalaga psixologik nuqtai nazardan yondashilganda iymon ham, vatanparvarlig-u milliy g'urur ham tug'ma emasligi, ularning qanday tushuntirilishi va qanday tushunilishiga, sodda qilib aytganda, turli shakllarda amalga oshiriladigan tarbiyaga bog'liq ekanini unutmaslik shart. "E'tiqod bu - shaxsni o'z qadriyatlari tizimidan kelib chiqib harakatga qo'zg'atadigan anglangan ehtiyoj". E'tiqod ishonch bilan qarash, til va dil bilan iqror qilish shaklida ham talqin qilindi. Qur'onda: "Inson mukarram zot" degan oyat bor. Uni to'laligicha keltiradigan bo'lsak, u shundaydir. "Biz inson zotini mukarram qilib yaratdik va uni yer yuzida, suvda pok narsalardan rizqlantirdik, yerda,

⁶¹ "Niyatiulug' xalqningishi ham ulug', hayotiyorug' kelajagifarovonbo'ladi".«3» «O'zbekiston ». NMIU, 2019. 34 bet.

⁶²"Niyati ulug' xalqning ishi ham ulug', hayoti yorug' kelajagi farovon bo'ladi".«3» «O'zbekiston ». NMIU, 2019. 34 bet.

suvda yuradigan qilib vaqtlarini yaratib berdik va o‘zimiz ham qilgan ko‘pgina narsalarimizdan afzal qilib qo‘ydik.”⁶³

E’tiqod (arabcha - ishonch, iymon, amin bo‘lish) - inson faoliyati uchun ma’naviy asos, yo‘l-yo‘riq va mo‘ljal bo‘lib xizmat qiluvchi, aql, his va iroda vositasida anglangan bilimlar, g‘oya va tasavvurlar ifodasi bo‘lgan tushuncha. E’tiqod insonning voyaga yetishi jarayonida shakllanadi. Bilim va g‘oyalar insonning ham aqli, ham qalbi bilan o‘zlashtirib olingandagina e’tiqodga aylanadi.

Sog‘lom e’tiqod tarbiyasi, eng avvalo, ota-onalarda, o‘qituvchi-tarbiyachilarda sog‘lom e’tiqodni shakllantirishdan boshlanadi.

Bugungi kunda islom omiliga nisbatan jahon hamjamiyatining qiziqishi katta. “Ilm ham, imon ham maqsad emas, balki, vositadir. Unday bo‘lsa, maqsad nima? Dunyodagi jamiki narsalar insonga qurbon, hammaning yuzi Ka’baga o‘girilgan. Ka’bani olib qo‘ysak, ma’lum bo‘ladikim, insonlar bir-birlarining qalbiga sig‘inurlar. Birining qalbi boshqalar uchun sajdagohdir.”⁶⁴

O‘zbekistonda psixologiya sohasida kechayotgan islohotlar samaradorligini ko‘zlangan darajaga ko‘tarishda din va e’tiqod erkinligining o‘rni hamda bu boradagi muammolar yechimini tizimli o‘rganish ulkan ijtimoiy-siyosiy ahamiyat kasb etadi. .

Bugungi kunda, nafaqat, alohida mamlakat yoki mintaqani, balki bugun jahon hamjamiyatni tashvishga solayotgan muammolardan biri diniy ekstremizm va uning milliy mintaqaviy havfsizlikka tahdidi masalasidir. Globallashayotgan dunyoda diniy ekstremizm muammosi ham transmilliy, transchegaraviy xarakter kasb etayotgani va keskinlashayotgani hech kimga sir emas. Ammo ba’zi mintaqalar, jumladan, aholisining ko‘pchiligini asosan musulmonlar tashkil qiladigan hamda ijtimoiy hayotning barcha sohalarida siyosiy ijtimoiy mafkuraviy ma’naviy tub o‘zgarishlarni boshidan kechirayotgan Markaziy Osiyo mintaqasi uchun bu muammo ayniqsa dolzarbdir

Shu o‘rinda o‘smirlik davriga to‘xtalib o‘tsak. Yosh davrlari ichida o‘smirlik davri shaxs hayotida tub burilishni yasaydigan davrdir. Bu yoshda o‘smirda har tomonlama ham ruhiy, ham ma’naviy anatoma-fiziologik o‘zgarishlar, keskin rivojlanish kuzatiladigan davrdir. O‘smir o‘zidagi bu o‘zgarishlarni niqoblashga urinadi. Uning nazdida atrofdagilar uning faqat shu tomonlarini ko‘rayotgandek tuyuladi. Shuning uchun bu yoshni o‘tish davri sensor davrlari deb yuritiladi.

O‘smirlarda yuzaga kelgan qon tomirlardagi o‘zgarishlar tabiiyki ruhiy o‘zgarishlarni ham keltirib chiqaradi. Bunga ulardagi asabiylik tajanglik bunga misoldir. Bu o‘smir bilan munosabatga kirishuvchilar uchun qiyinchilik tug‘diradi. Bundan tashqari olimlar tomonidan o‘smirlik davri uch qismga bo‘linadi. Yana R.Kullening fikricha agar bola o‘z oldiga yuqorida ko‘rsatilgan probletallarni, sifatlarni ham qo‘ymas ekan necha yil yashaganidan qat’iy nazar bu bola bolalik davrida bo‘ladi. Shuning uchun bu sifatlarni ma’lum darajada zaruriy holatdir. Bu biologik jarayondir. O‘smirlik davri hammada turlicha o‘tadi. O‘smirlarda o‘zini anglash yangi bosqichga ko‘tarilgach, ular o‘ziga hos ahloqiy na’munani tanlaydilar. O‘quvchi o‘ziga namuna bo‘lgan shaxsning hulq atvori bilan o‘zining xatti-harakatini solishtiradi va o‘zining ijobiy yoki salbiy jihatlarini anglab yetadi. O‘smir o‘zini-o‘zi tarbiyalashda kitob qahramonlaridan, kinofilm ishtirokchilaridan o‘rnak olib goh ularga taqlid qilib butun iroda kuchi va xarakter xislatlarini ishga solib har xil xususiyatlarni egallashga intiladi va bu yo‘lda uchraydigan to‘siq hamda qiyinchiliklarni yengadi. O‘smirlik yoshida psixologik jihatdan eng muhim xislat voyaga yetish

⁶³ A. Avloniy. turkiy guliston yohud axloq. T. O‘qituvchi. 18-19-betlar.

⁶⁴ Yaxshilikurug‘lari. Sharqallomalaribisotidan. Farg‘ona. 1991 yil. 34-bet.

yoki kattalik hissining paydo bo'lishi alohida ahamiyatga ega. Kattalik hissi ijtimoiy axloqiy sohada aqliy faoliyatda qiziqishda, munosabatda, ko'ngil ochish jarayonida xulq atvorning tashqi shakllarida o'z ifodasini topadi. O'smir o'z kuchi va quvvati, chidamliligi ortayotganini bilim saviyasi kengayayotganini anglay boshlaydi. Bularning barchasi unda kattalik hissini rivojlantiradi. Unda asabga tegadigan rahbarlikdan, o'rinsiz homiylikdan, ortiqcha nazoratdan, zeriktiradigan g'amho'rlikdan xoli bo'lish istagi vujudga keladi. Mazkur jarayon, o'z navbatida, kattalar bilan munosabat va muloqatda noxush kechinmalarni paydo qiladi. Sinf jamoasi va oila a'zolari o'rtasidagi munosabatlarni o'zgartirishgina kattalar bilan o'smirlar orasidagi anglashilmovchilik g'ovini yo'qotadi. Sir emaski, bugungi kunda o'smirlar orasida sotsial xulqning ko'rinishlariga ko'plab duch kelmoqdamiz. Sog'lom e'tiqod esa anashunday ko'ngilsizliklarni oldini oladi. Bu holatni V.I.Karimova va B.Umarovlar ham o'z tadqiqotlarida ta'kidlab o'tganlar. Bu tadqiqotlarda O'smirlar suitsidining yosh va ijtimoiy-psixologik xususiyatlari kabi dolzarb masalalarga to'xtalib o'tiladi. Yoshlarni umuminsoniy va milliy qadriyatlar asosida ma'naviy-axloqiy tarbiyalash, sog'lom e'tiqodni shakllantirish bugungi kundagi psixologika fani oldida turgan dolzarb masalalardan biridir. Shu ma'noda O.Musulmonovning tadqiqoti katta e'tiborga molik. Olima o'smirlar ma'naviy madaniyatini shakllantirish borasidagi qator psixologik muammolarni yechishga harakat qiladi.

Ota-onalarning o'smirlar ruhiyatini yaxshi bilmasligi oilada o'z farzandlarini erkalatib o'stirishlari hamda ularni haddan tashqari asrab avaylab ardoqlashi oilada bola hulqini buzilishiga olib keladigan omillardandir.

Bunday tarbiyalangan bolalar va o'smirlarda xulq o'zgarishi ko'rinishlari tez shakllanib mustaqil fikr yuritish va moslanuvchanlik qobiliyatlari yaxshi rivojlanmaganligi tufayli ular unchalik murakkab bo'lmagan oddiy nizoli vaziyatlardayoq o'zlarini yo'qotib qo'yadi.

“Shaxsning ichki ma'naviy dunyosi ma'naviy ehtyoj, ma'naviy qiziqish va faoliyat, ma'naviy qadriyat kabi asosiy belgilar tizimidan iboratdir.”⁶⁵

Haqiqatdan ham tadqiqotchi qayd etgani kabi shaxsning axloqiy ma'naviy qarashlari tasavvurlari fan, adabiyot, san'at, maorif, din kabi vositalar orqali tarbiyalanadi.

Zero, ana shu tarbiyaviy vositalar yordamida insonda ma'naviy axloqiy ehtiyojlar tug'iladi va bevosita unga intilish asosida ma'lum maqsadlarga intilishlar yuzaga keladi. Yuqorida qayd etilgan ilmiy adabiyotlar va tadqiqotlarning tahlili shuni ko'rsatadiki hozirgi kunda oilaviy sharoitni va oilada o'smir tarbiyasiga munosabatni turli toifaga bo'lib o'rganish mumkin.

Masalan, ijtimoiy ilg'or oilalarda tarbiya olayotgan o'smirlarda sog'lom e'tiqodning shakllanganlik darajasi ancha yuqori. Buning aksini ham ko'rishimiz mumkin. Bu o'rinda maktab, oila va jamoatchilik hamkorligi muhim o'rin tutadi.

Maktab muqaddas maskan. Bu maskanda inson ta'lim olish bilan birga tarbiya ham oladi. Aslida bu ikki tushinchani bir-biridan ajratib bo'lmaydi. Bu ish dialektik birlikda olib boriladi va amalga oshiriladi. Tarbiya jarayonida axloqiy tarbiya zamirida sog'lom e'tiqodni shakllantirish muhim ahamiyatga ega. Xalq ta'limi tizimida o'qitish o'quvchilarni axloqiy mukammallashtirish bilan bog'lab olib boriladi. Buning natijasida o'quvchilar axloq odob xulq atvor to'g'risida bilimga ega bo'ladilar. Zero, insonning ma'naviyati uning odobi xulqi madaniyatidan tashkil topadi. Ma'naviyat esa aqliy axloqiy huquqiy iqtisodiy va siyosiy bilimlar zamirida shakllanadi. Mazkur bilimlar o'z navbatida inson ijobiy sifatlarining kamol topib boyib borishga olib keladi.

⁶⁵G.B.Shoumarov. “Muhabbat va oila”.T. Ibn Sino. 1994 yil 47-bet.

Mana shunday ijobiy sifatlarning kamol topishida maktab yetakchi bo'g'in hisoblanadi. Sog'lom e'tiqodga doir tushunchalar ilk darsdan boshlab ta'lim bilan birga olib boriladi. Hozirda sog'lom e'tiqodni shakllantirish muhim ahamiyat kasb etgan. Chunki bu bilan yosh o'smirlarda vatanparvarlik ongli intizom mehnatga, atrofdagi kishilarga axloqiy munosabatlarni shakllantiradi. Demak, sog'lom turmush tarzini shakllantirish muhim ahamiyat kasb etar ekan uni to'g'ri va tushunarli holda berish lozim. Buning uchun avvalo o'qituvchilar diniy bilimga ega bo'lishlari lozim. Ayniqsa boshlang'ich sinfda sog'lom e'tiqodga doir tushunchalar berib borilishi maqsadga muvofiq.

Zero ko'pgina shaxsiy xususiyatlar mana shu davrda paydo bo'lib rivojlanadi. Shunday ekan, bolalarning ta'lim-tarbiya olishlari o'qituvchilar qo'lida. Avvalo, o'qituvchi bolalarni ahillikka bir-birlari bilan inoq intizomli bo'lishga hamda hamjihatlikka o'rgatmog'i lozim. Chunki ilk damlardan oq ahillik, inoqlik, intizomlilik, hamjihatlikni o'rgangan bolalar kelajakda ham shunga intiladilar. Bu, o'z navbatida, sog'lom e'tiqodni shakllanishining dastlabki bosqichi hisoblanadi va jamiyat uchun ham yutuq hisoblanadi. Buyuk nemis pedagogi A.V.Disterberg aytganidek yaxshi o'qita bilgan o'qituvchi yaxshi tarbiyalaydi ham. Bu o'qituvchilarning sog'lom e'tiqodni shakllantirishda muhim o'rin egallashini bildiradi. Xususan, ko'pgina o'smirlar o'z ustozlarining yurish-turishi, o'zini tutishi kabi holatlariga taqlid qiladilar. Shuning uchun, avvalo o'qituvchining o'zi ahloqli sog'lom e'tiqodli bo'lishi lozim. Demak, aytish mumkinki, sog'lom e'tiqodni shakllantirishning eng birinchi usuli, o'qituvchining sog'lom e'tiqodliligiga bog'liq.

Maktabda tarbiyaviy ishlar rejali va tartibli, hamjihatlik bilan amalga oshirilgan taqdiridagina sog'lom e'tiqodni shakllantirishning muvaffaqiyati ta'minlanadi. O'smirlarda sog'lom e'tiqodni shakllantirishda "Tarbiya", "Milliy istiqlol g'oyasi va ma'naviyat asoslari" va tarbiyaviy soat darslari saviyasini oshirmoq lozim. Eng avval tarbiyaviy soat haqida gapiradigan bo'lsak, bu dars shunchaki suhbat yoki kundalik daftarini tekshirish bilan o'tkazilishi kerak emas. Bu darsning nomidan kelib chiqadigan bo'lsak, bu tarbiya soati, bunda faqat tarbiya to'g'risida va diniy tushunchalar, diniy yangiliklar, shuningdek, o'quvchilarni qiziqtirgan savollarga javob berib borilishi lozim. Shuningdek, sinf rahbari tarbiyaviy soatda ma'naviy-ma'rifiy targ'ibot ishlarini olib borsin, o'quvchilarga halollik, adolat, e'tiqod haqidagi ma'naviy-axloqiy milliy tushunchalarning, bilimlarning, ma'lumotlarning, ko'nikma va odatlarning tarkib topishiga zamin yaratadi. "Odobnoma", "Tarbiya", "Тарихга keladigan bo'lsak, bu darslar ham maktablarda yuqori saviyada o'tilmayapti desak, xato bo'lmaydi. Chunki bu darslar ham quruq suhbat bilan cheklanmoqda. Bu darslar o'quvchilarning sog'lom e'tiqodi uchun juda muhim hisoblangani uchun, soatlarini oshirish lozim. Darsning saviyasini oshirish uchun malakali o'qituvchilarni jalb etmoq maqsadga muvofiqdir. Shuningdek, dars jarayonida interaktiv metodikalardan, fan-texnologiya yutuqlaridan keng ko'lamda foydalanilsa, dars keng ma'noda zamon talablariga javob beradi. Bunda mavzuga doir turli lavhalardan, videofilmlardan, xujjatli filmlar, buyuk insonlarning hayot faoliyatiga oid filmlar ko'rsatilsa, o'quvchilarning e'tiqodi mustahkamlanadi va o'zini qiziqtirgan savollarga jonli tarzda javob oladi. Natijada har xil oqimlarga kirib ketish hollariga ancha chek qo'yiladi. Chunki bugungi kunda axborot ko'lamining kengligi shuni taqozo etadi.

O'smirlarda sog'lom e'tiqodni rivojlantirish orqali uning psixologik imkoniyatlarini nafaqat dars jarayonida, balki, darsdan tashqari tarbiyaviy jarayon bilan uzviy ravishda olib borish ayni maqsadga muvofiqdir. Bunda tanlab olinishi kerak bo'lgan metodikalar, usullar o'qituvchi va ota-ona o'rtasidagi aloqalar orqali oydinlashadi. Ya'ni, o'qituvchining tanlab olib qo'llashi kerak bo'lgan metodikalari ota-ona tomonidan bolaga nisbatan qo'llaydigan metodikaga mos bo'lishi, bir-birini to'ldirishi lozim. Bu o'z navbatida ota-ona bilan o'qituvchi o'rtasida hamisha uzviy aloqa bo'lishini taqozo etadi va ta'minlaydi.

Dars jarayonida e'tiqod tushunchasini, ma'naviyat va ma'rifatning uyg'unligini sharhlab o'rganish o'quvchilarda ma'naviy madaniyatini shakllantirishda muhim usul hisoblanadi. Bu usul o'quvchiga o'rganiladigan mazmunini chuqur o'zlashtirishga yordam berish bilan bir qatorda, o'quvchi ko'z o'ngida o'tmish ajdodlarning milliy madaniyatini to'liq gavdalantirishga xizmat qiladi. Biz olib borgan tajribalar natijasi dars jarayonida o'quvchining ilmiy dunyoqarashini shakllantirishning quyidagi tizimini aniqlash imkonini berdi:

O'smirlarda sog'lom e'tiqodni shakllantirishning psixologik asoslarini o'rganishga ijodiy munosabat, faollik, o'tmish adabiyoti, tarixi, urf-odatlar, san'ati, an'analarining mohiyatini puxta o'rganish asosida ma'naviy ehtiyoj, talabni qondirish, qiziqishni o'stirish mustaqil ishlar orqali amalga oshiriladi. Mustaqil ishlar o'qituvchi va o'quvchi faoliyatining uzviy bog'langan tomonlaridir. Mustaqil ishda o'quvchi o'z ustida mehnat qiladi, ijodiy izlanadi, o'z nuqtai nazari, qarashlarini shakllantiradi, dunyoqarashi va ma'naviy saviyasini namoyon etadi. Qolaversa, o'quvchilar do'stlik munosabatiga asoslangan jamoaviy faollikka erishadi. Bunda o'qituvchi va otana, jamoat tashkilotlarining hamkorligi asosiy tayanch vazifasini o'taydi. O'quvchilarni asoratiqalarga sayohatlarga olib borish ham samarali natija beradi.

Tarbiya va Milliy istiqlol g'oyasi darslarini o'qitish jarayonida amalga oshiriladigan mustaqil ishlar og'zaki (savollarga og'zaki javob tayyorlash, islom diniga oid, ya'ni kishilar uchun ham farz, ham qarz bo'lgan payg'ambarlar o'gitlarini, yozib qoldirgan hikmatlarini yodlash va mazmunini tahlil etish, asardan ma'lum parchalar o'qish va hikoya qilish, darslik bilan ishlash, mavzuga mos hayotiy misollar topish va so'zlab berish va h.k.) va yozma (o'qituvchi qo'ygan savollarga yozma javob topish, jadval, diagramma, rasmlar chizish, ma'ruza, referat, tezis, konspekt tayyorlash, ijodiy insho yozish, kartochkalarga yozma javob berish, avlodlar shajarasini tuzish va h.k.) shaklda amalga oshiriladi. Yuqoridagi jarayonga tizimli yondashsak, o'quvchilarni faollashtiribgina qolmay, ularda milliy ongini o'stirishga, milliy gu'rurli va o'zligini anglagan yoshlar bo'lib voyaga yetishlarini ishonch bilan aytishimiz mumkin.

Hozirgi kunda G'arb dunyosida erkinlikni niqob qilib olgan ayrim kimsalar nafaqat bizning milliy an'analarimizni, balki barcha xalqlar uchun qadrlil bo'lgan insoniylik aqidalariga to'g'ri kelmaydigan turli buzg'inchilarni ommaviy axborot vositalari, internet orqali ochiqdan-ochiq targ'ib etganini barchamiz guvohi bo'lib turibmiz. Bizga tahdid solayotgan mafkuralarning maqsad, vosita, usullari ham kuchli moliyaviy ta'minlangan puxta, ilmiy-texnologik asosda olib borilmoqda. Bu jihatdan ularning targ'iboti oldingi mafkuraviy kurash usullariga o'xshaydi. Faqat g'oya, maqsad o'zgargan.

Xulosa qilib aytish mumkinki, oilada tarbiyadagi asosiy mas'uliyat ona zimmasida bo'ladi. Shuning uchun, onaning islomiy tarbiya olganligi, sog'lom e'tiqodligi farzandlar tarbiyasi uchun, o'smirlarda sog'lom e'tiqodni shakllantirish uchun suv va havodek zarurdir. O'smirlarda sog'lom e'tiqodni shakllantirishda milliy va ma'naviy qadryatlardan foydalanish yaxshi samara beradi. Tarbiya masalasiga jiddiy yondashib, uning barcha mos turlarini integratsiyalash, ota-onalarning tajribasi va hamkorlik madaniyatidan unumli foydalanishlari, diniy bilimlarga egaligi o'smirlarda sog'lom e'tiqodni shakllantirishning muhim shartlaridan hisoblanadi. O'smirlarimizni shaxs sifatida tan olib bilsak, ular yuqori cho'qqilarni albatta zabt etadilar.

Zero, o'smirning o'qishi jamoat ishida ishtiroki va xulqi-atvori, yurish-turishi va xatti-harakati birgalikda olib qaralgandagina o'smir shaxsiga har tomonlama yondashilgan bo'ladi. Tarbiya jarayonida o'smirni shaxs sifatida tan olish juda muhimdir. Masalan: Bendjamin Spok "shaxs "yo'q" degan so'zdan boshlanadi" deb aytgan edi. Boshqa bir olim - "shaxs o'zidan tashqarida taassurot qoldirish qobiliyatiga ega ekanligini tan olishidir", deydi. Yana biri, "mening

o‘z mehnatiga tarixiy madaniyat nuqtai nazaridan qaraladigan bo‘lsa, u holda men fikrlayman, demak, men insonman”, deydi.

Yoshlarni sog‘lom e‘tiqodli qilib tarbiyalash vazifasi hamma davrlarda jamoatchilik diqqat markazida bo‘lib, u har bir davrda zamon talablaridan kelib chiqib hal qilingan. Farzandlarimizni komil inson qilib tarbiyalashni hohlar ekanmiz, bu borada to‘plagan tajribamizga murojaat qilishimiz shart.

Ajdodlarimiz e‘tiqod tarbiyasining negizi sifatida ahloqiy uchlik: o‘y, niyat-so‘z-ish birligini yaratishgan. Misol uchun “Avesto” dagi shunday fikrlar, ya‘ni ezgu niyat, so‘z va ish birligini jamiyat hayotining ustuvor g‘oyasi sifatida talqin etilgani bizning bugungi ma‘naviy ideallarimiz bilan naqadar uzviy bog‘liq, nechog‘liq mustahkam hayotiy asosga ega ekani ayniqsa e‘tiborlidir.

Demak, o‘smirlarda sog‘lom e‘tiqodni shakllantirish ta‘lim muassasalarida tarbiya yo‘nalishlarini psixologik asoslarini yaratilishi, davr talabidan kelib chiqib, g‘oyaviy tarbiyaning barcha imkoniyatlaridan to‘la foydalanishni taqozo etadi.

Adabiyotlar

1. Amir Temur o‘g‘itlari. T. Navro‘z. 1992, 64-bet.
2. A.Avloniy. Turkiy guliston yohud axloq. T. “Fan”, 1992, 160-bet.
3. O.Bo‘riyev. Oila va yangi an‘analar. T. “O‘qituvchi”, 1988, 16-bet.
4. O.Musurmonova. O‘quvchilarning ma‘naviy madaniyatini shakllantirish. T. “Fan” 1993, 102-bet.
5. G.Mardonova. Nur to‘la uy. T. “Mehnat”, 1992, 86-bet.
6. T.Javliyev. An‘analar – hayot sabog‘i. T. “O‘zbekiston”, 1992, 90-bet.
7. M.Inomova. Oilada bolalarni ma‘naviy-axloqiy tarbiyalash. T. 1999 yil.
8. I.Mirziyotov. Diniy bag‘rikenglik va ma‘rifat. Hidoyat , T. 2001, 18-bet.
9. Axloq – odobga oid hadis namunalari. T. “Fan”, 2008, 170-bet.

ФИО автора: Nizomiy nomidagi Toshkent davlat

Pedagogika universiteti talabasi

Muhiddinova M.N.

Название публикации: «МАКТАБГАЧА ТАРБИЯ YOSHIDAGI BOLALARDA QO'RQUVNING YUZAGA KELISHINING IJTIMOY PSIXOLOGIK OMILLARI»

Аннотация: Insonning ruhiy holatiga ijtimoiy omillar ta'sir etmasdan qolmaydi. Shu o'rinda bolada qo'rquvning namoyon bo'lishi ham tashqi ijtimoiy ta'sirlar orqali sodir boladi. Bolaning normadan ortiq qo'rquvga tushishi turli xil stressli vaziyatlarni va kasalliklarni keltirib chiqarishi mumkin. Go'dakning qo'rquv holati o'z o'zidan jur'atsizlikni yuzaga keltiradi. Chunki bunda bolakayning irodasi susayib, o'ziga nisbatan ishonch yo'qoladi. Farzandlarimizni qo'qitib yoki unga dag'dag'a qilib emas, yaxshi muomala va shirin so'zlar bilan yo'lga solishimiz kerak. Unutmaylikki qo'rquq bola jur'atsiz bo'lib, biror maqsad yo'lida kurashishga o'zida kuch topa olmaydi. Qo'rquv hissi asoratlari keyinchalik bolaga aziyat yetkazmasligi uchun uni salbiy voqea-hodisalar asrab yashamog'imiz kerak

Калит so'zlar: ruhiy holat, ijtimoiy omil, o'lim qo'rquvi, ijtimoiy qo'rquv, jismoniy zo'riqish, giporopeya, nevroz, stress.

Аннотации: Социальные факторы не остаются незамеченными в психическом состоянии человека. При этом проявление страха у ребенка также происходит через внешние социальные воздействия. Чрезмерный страх у ребенка может привести к самым разным стрессовым ситуациям и болезням. Состояние страха ребенка обречено на провал. Потому что в этом случае у ребенка ослабевает воля и теряется уверенность в себе. Нам нужно воспитывать наших детей хорошими манерами и ласковыми словами, не запугивая их и не угрожая им. Не будем забывать, что трусливый ребенок робок и не может найти в себе сил бороться за цель. Мы должны ограждать ребенка от отрицательных эмоций и ситуаций, для того чтобы чувство страха не сказывалось на нем в последующем.

Ключевые слова: настроение, социальный фактор, страх смерти, социальный страх, физическое напряжение, гипоропия, невроз, стресс.

Annotation: Social factors may effect people's spiritual position. Also fear in children appears by social influences. Extremely extra fear of children may be cause different stresses and illnesses. Children's horror brings to be indecision, because children lose their determination and belief and this factor. That's why we should show the way them with polite instead of fighting.

We should not to forget that fearful child can not find power for achieving and obtaining something in life. We should save them from accidents and negative situations in order not to be fearful.

Key words: mood, social factor, fear of death, social fear, physical stress, hyporopia, neurosis, stress.

Shaxsning ruhiy kamoloti masalasi barcha davrlarda muhim ahamiyatga ega bo'lgan. Shu jumladan shaxs psixoemotsional holatida muhim ahamiyatga ega. Statistik tadqiqot natijalariga ko'ra 6 yoshdan 12 yoshgacha bo'lgan bolalarning 43%i ko'plab qo'rquv va hissiyotlarni boshdan kechirmoqda. O'rta o'smirlik davriga kelib qo'rquv kamaymasa, ular ko'payib bu qo'rquvlar kuchli doimiy stresslarga, uning natijasida fobiya va obsesif qo'rquvlarga olib kelishi mumkin. Shuning uchun bolada qo'rquvning oldini olish, uning kelib chiqish sabablari o'rganish zarur. Ayniqsa bunda ota-onalarning o'rni muhim.

Bola dunyoga kelganda u uchun hamma narsa no'malum bo'ladi. U nima yaxshi-yu nima yomonligini hali anglay olmaydi. Shu sababli hali ongida bu narsa zararli degan tushuncha shakllanmaganligi bois bolada qo'rquv bo'lmaydi. Shunday ekan bolalarda qo'rquv qay yo'sinda namoyon bo'ladi?

Bola dunyoni organishga kirishganda uning ota-onasi va yaqinlari bunga yordam beradi. Bolaga nima yaxshi ekanligini aniqlash qiyin. Ba'zan biz uchun odatiy narslar bolada yoqimsiz hislarni paydo qilishi va qo'rquvga olib kelishi mumkin.

Bolada asosan qo'rquvning ilk shakllari og'riqli vaziyatlar orqali hosil boladi. Masalan, bola issiq choynakka qo'lini tekkizib oldi. Buning oqibatida bolada issiq yuzadan qo'rqish hissi paydo boladi.

Ko'pincha ota-onalar o'zlari bolalarda qo'rquv hissini shakllantirib qo'yadilar. Ular turli xil ertak qahramonlari, tish doktori va boshqalar bilan bolasini qo'rqitadi. Buning natijasida bolada ularni ko'rmasdan turib qo'rquv shakllanadi. Ko'pgina bolalarda buning oqibatida xonada yo'lg'iz qolish va qorong'ulikdan qo'rqish kabi salbiy qo'rquv hissiga olib kelishi mumkin.

Shunga ko'ra bolarda qo'rquv turlari ham turlicha bo'ladi.

► Ijtimoiy qo'rquv asosan ota-onalar, boshqa odamlar yoki xayolot bolalarda qo'rquvni yuzaga keltiradi. Ya'ni dunyoni endi anglayotgan bola ota-onaning, yaqinlarining so'zlar orqali borliqni tasavvur qiladi.

Shunday ekan “doktor amakiga aytaman, ukol qilib qoyadi”, “o'qituvching urushib beradi”, “militsiya olib ketadi”, degan nato'gri tushunchalar orqali bolada ularga nisbatan ijtimoiy qo'rquvni shakllantirib qo'yamiz.

► Yopiq qo'rquv -bu bolaning psixik holati bilan bog'liq. Yopiq qo'rquv asosan tarbiyasida kamchilik bor, oilasida muhit beqarorligi bor bolalarda uchraydi, ya'ni bunday bolalar e'tibordan chetda bo'lishadi. Shu sababli ular qorong'u xona va yopiq joydan qo'rqishadi. Bu albatta bolani stresli vaziyatga tushurib qo'yishi mumkin. Buning oqibatida bolada ishonchsizlik, havfsirash, atrofga gumon ko'zi bilan qarash, xavotir yuzaga kelishi mumkin. Chunki bolalarning fantaziyasi keng va chegarasiz. Shuning uchun ham oddiy narsalar ularga qo'rqinchili bo'lib ko'rinishi mumkin.

Albatta qo'rquvni yengishda ko'p narsa ota-onaga bog'liq. Katta yoshdagilarga ularning qo'rquv qanchalik oddiy va kulgili tuyulmasin ular bunga jiddiy qarashi lozim. Shunda salbiy oqibatlarni oldin olish mumkin.

► Yaqin insonini yo'qotish qo'rquvi. Bola dunyoga kelganida tashqi olam bilan ota-onasi, yaqinlari tanishtiradi. Ya'ni bola olamni ular orqali idrok qiladi. Buning ilk ko'rinishlari bola yolg'iz qolganida yig'laydi, baqiradi. Chunki unda yaqin atrofdagi

g'amxo'rlikni yo'qolishi ajralish qo'rquvi sodir bo'ladi. Bolalar o'z ota-onasini o'lmaydi deb o'ylashadi. Ammo ertaklarda o'lim haqida eshitishadi. Ko'chada qandaydir kapalakning o'lganini ko'radi va unda o'lim qorquvi yaqinlardan ajralish qo'rquvning boshqa shakllari namoyon boladi.

► Jismoniy zarar yetishidan qo'rquv. Bola tashqi olamni anglashda, albatta, ota-onaning gap-so'zi, hukmi muhim ahamiyat kasb etadi. Bola nima yaxshiy-u nima yomonligini shu yo'sinda anglay boshlaydi.

Masalan: "to'xtang, yiqilasiz", "ushlamang, kuyasiz", "it bilan o'ynamang, u sizni qopadi", "suvga tushmang, cho'kasiz" kabi. Natijada bolada shunday tushuncha hosil bo'ladi va bu narsa bola uchun qo'rquvchi hisoblana boshlaydi.

Bunday holatlar bolada qo'rquvning namoyon bolishiga tabiiy hol bo'lishi mumkin. Lekin ayrim oilalarda bu qo'rquvning haddan oshiq shakllanish natijasida oddiy jismoniy zuriqishlarga nisbatan ham ularda yuqori qo'rquv ko'rsatkichi namoyon bo'lishi mumkin. Ammo ota-onalarimiz shuni bilishlari kerakki qo'rquvni shakllantirish, oson lekin uni yo'qotish va yengish qiyin kechadi.

Bolalarda qo'rquvni kelib chiqish sabablari.

► Gieropiya-bu bolaning ota-ona tomonidan haddan tashqari nazoratga olinishi natijasida kelib chiqadi. Katta hayotga o'zi qadam qo'yishga qo'rqadi. O'ziga nisbatan ishonchsizlik va o'zini himoyasiz his qiladi.

► Ota-ona e'tiborining yetishmasligi-bu ayrim zamonaviy oilalarda ota-onaning bolaga kam vaqt ajratishi, uning moddiy ehtiyojlarini qondirgan bo'lsada, e'tiborsizlik oqibatida unda surunkali tashvish, befarqlik, loqaydlik va qo'rquv shakllanadi.

► Oilada muhitning beqarorligi. Oila a'zolari o'rtasidagi nizolar, janjallar bolaning ko'z o'ngida yuz berishi oilada psixologik muhitning buzulganligi bolada qo'rquv, havotirlanish va xavfsirashni keltirib chiqaradi.

► Bolada nevrozning mavjudligi qoʻrquv kelib chiqishining bosh sababi boʻlishi mumkin. Chunki nevroz darajasi yetgan bolada patologik qoʻrquv shakllari namoyon boʻladi. Buni albatta ota-ona shifokorlar bilan birgalikda nazoratga olish lozim.

Yuqoridagi fikrlarni hisobga olgan holda ,bolada qoʻrquvning namoyon boʻlishi, shakllanishiga har bir ota-onalar eʼtibor berishlari lozim. Qoʻrquvning oldini olish ,uni yengish chora tadbirlarini bilishi kerak. Albatta,bu bolaning psixoemotsional sohasiga taʼsir etmasdan qolmaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYHATI:

1. Психология мотивации и эмоций / Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер и М.В. Фаликман. – М.: ЧеРо, 2006.

2. Психология эмоций: учеб. пособие для студентов вузов / авт.-сост. В. Вилюнас. – СПб.: Питер, 2007.

ФИО автора: *Qirjgitova Xumora Mirsalovna*

Samarqand olimpia zaxiralari kolleji ingliz tili o'qituvchisi

Название публикации: «INGLIZ TILI FANINI O'QITISHDA INNOVATSION METODLARNI QO'LLASH»

Аннотация: Ushbu maqolada chet tillarini o'qitishda innovatsion metodlarni qo'llash haqida ma'lumotlar berilgan. Ta'limdagi innovatsion faoliyatni olib borishning ahamiyati haqida qisqacha ma'lumot berib o'tilgan.

Калит so'zlar: innovatsion metodlar, innovatsion texnologiyalar, pedagogik, axborot texnologiyalari, o'quv jarayonlar, O'zbekiston respublikasi vazirlar mahkamasining qarori.

Аннотация В данной статье представлена информация об использовании инновационных методов в обучении иностранным языкам. Существует краткий обзор важности инноваций в образовании.

Ключевые слова: Инновационные методы, инновационные технологии, педагогические, информационные технологии, образовательные процессы, Постановление Кабинета Министров Республики Узбекистан.

Bugungi kunda ta'lim jarayonida innovatsion metodlar, innovatsion texnologiyalar, pedagogik va axborot texnologiyalari o'quv jarayonida qo'llashga bo'lgan qiziqish, e'tibor kundan kunga kuchayib bormoqda, bunday bo'lishining sabablaridan biri, shu vaqtgacha an'anaviy ta'limda o'quvchi talabalarni faqat tayyor bilimlarini egallashga o'rgatilgan bo'lsa, zamonaviy texnologiyalar ularni egallayotgan bilimlarini o'zlari qidirib topishlariga, mustaqil o'rganib taxlil qilishlariga, hatto xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqishlariga o'rgatadi.

O'zbekiston respublikasi vazirlar mahkamasining qarori xorijiy tillarni o'rganishni ommalashtirishni samarali tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasida xorijiy tillarni o'rganishni ommalashtirish faoliyatini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqish chora-tadbirlari to'g'risida" 2021-yil 19-maydagi PQ-5117- sonli qaroriga muvofiq, shuningdek, xorijiy tillarni o'rganishni ommalashtirish bo'yicha tashkiliy chora-tadbirlarni samarali amalga oshirish maqsadida Vazirlar Mahkamasi qaror qiladi:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasida xorijiy tillarni o'rganishni ommalashtirish faoliyatini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqish chora-tadbirlari to'g'risida" 2021-yil 19-maydagi PQ-5117-son qarorining: 1-bandiga muvofiq O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzurida Xorijiy tillarni

o'rganishni ommalashtirish agentligi (keyingi o'rinlarda — Agentlik) hamda Agentlikning Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahridagi hududiy vakillari lavozimlari tashkil etilganligi;

2-bandiga muvofiq Agentlik va uning vakillari O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti huzuridagi Chet tillarini o'qitishning innovatsiyaviy metodikalarini rivojlantirish respublika ilmiy-amaliy markazining 34 ta shtat birligi, Xalq ta'limi vazirligi va Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi tizimining 39 ta shtat birligi hisobidan tashkil etilganligi ma'lumot uchun qabul qilinsin. va bundan tashqari yana ko'plab chora-tadbirlarni amalga oshirish to'g'risida muhim topshiriqlar keltirilgan. Qarorda ta'kidlab o'tilganidek o'qitish tizimiga katta ahamiyat beriladi. Bundan kelib chiqib shuni aytishimiz joizki, o'quvchilarning, umuman olganda til o'rganuvchi barcha shaxslarning o'rganish darajasi va yoki o'rganish davomidagi qiziqishning asosiy qismi o'qituvchiga bog'liq.

Innovatsiya (inglizcha innovation) - yangilik kiritish, yangilikdir. Innovatsion texnologiyalar pedagogik jarayon hamda o'qituvchi va talaba faoliyatiga yangilik, o'zgarishlar kiritish bo'lib, uni amalga oshirishda asosan interaktiv metodlardan to'liq foydalaniladi.

Interaktiv metodlar bu jamoa bo'lib fikrlash deb yuritiladi, ya'ni pedagogik ta'sir etish usullari bo'lib ta'lim mazmunining tarkibiy qismi hisoblanadi. Bu metodlarning o'ziga xosligi shundaki, ular faqat pedagog va o'quvchi-talabalarning birgalikda faoliyat ko'rsatishi orqali amalga oshiriladi. Bunday pedagogik hamkorlik jarayoni o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, ularga quyidagilar kiradi:

- O'quvchi-talabaning dars davomida befarq bo'lmaslikka, mustaqil fikrlash, ijod etish va izlanishga majbur etishi;

- O'quvchi o'quv jarayonida bilimga bo'lgan qiziqishlarini doimiy ravishda bo'lishini ta'minlashi;

- Pedagog va O'quvchi hamisha hamkorlikdagi faoliyatini tashkillanishi. Innovatsiya yangi ilmiy bilimlarni, qandaydir kashfiyotlarni, ixtirolarni olishga qaratilgan tadqiqot faoliyatidan foydalanish orqali rivojlanadi. Bundan tashqari, innovatsiyalarning paydo bo'lishi loyihalash ishlarining natijasi bo'lishi mumkin, bunda mavjud ilmiy nazariyalar va tushunchalar asosida amaliy harakatlarni amalga oshirish imkoniyatini aks ettiruvchi instrumental va texnologik bilimlar rivojlanadi. Shunday qilib, innovatsion loyihalar yaratiladi, bu esa keyinchalik yangi texnologiyalarning paydo bo'lishiga olib keladi. Innovatsiyalar ta'lim faoliyati jarayonida ham rivojlanadi. O'quv jarayonida talabalarning nazariy va amaliy bilimlari rivojlanadi, keyinchalik ular amaliy hayotning innovatsiyalar yaratish bilan bog'liq turli sohalarida qo'llanilishi mumkin. Innovatsion ta'lim texnologiyalari uchta asosiy komponentga asoslanadi:

1. Zamonaviy, yaxshi tuzilgan tarkib, uning asosi tadbirkorlik faoliyatining hozirgi voqeliklariga javob beradigan kasbiy faoliyatdagi kompetentsiyadir. mazmuni zamonaviy aloqa vositalari orqali uzatiladigan turli multimedia materiallarini o'z ichiga oladi.

2. Zamonaviy, innovatsion o'qitish usullarini qo'llash. Bunday usullar bo'lajak mutaxassisning kompetensiyalarini rivojlantirishga, o'quvchilarni faol bilim va amaliy faoliyatga jalb etishga, bilish jarayonida tashabbuskorlikni namoyon etishga yo'naltirilgan bo'lishi kerak. Ta'lim dasturlarini passiv assimilyatsiya qilish istisno qilinadi.

3. Ta'lim jarayonida zamonaviy infratuzilmaning mavjudligi. U o'qitishning yangi shakl va usullarini, xususan, masofaviy ta'limni qo'llashga yordam beradigan axborot, texnologik, tashkiliy va kommunikatsiya komponentlariga asoslanishi erak. Ta'limda innovatsion texnologiyalar o'qitishda muayyan yondashuvlarni qo'llash asosida qo'llaniladi, ya'ni. yangi texnologiyalarni rivojlantirish uchun asos bo'lgan talablar va maqsadlarni o'z ichiga olgan tamoyillar. Pedagogik sohadagi barcha innovatsiyalar jamiyat ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining hozirgi bosqichiga qat'iy mos kelishiga asoslanadi. Hozirgi vaqtda ular o'quvchilarning mustaqilligini rivojlantirishga, o'z-o'zini o'rganish va o'z-o'zini rivojlantirish qobiliyatlarini shakllantirishga, o'quv dasturlarini mexanik ravishda emas, balki ongli ravishda o'zlashtirishga qaratilishi kerak. Ta'lim sohasidagi innovatsion texnologiyalar doimiy ravishda rivojlanib, ularning turlari kengayib bormoqda. Quyidagi asosiy texnologiyalar guruhlarini ajratish mumkin:

1. Mavzuni o'rganish sohasida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari yoki AKT. Ushbu texnologiyalardan foydalanish axborot jamiyatining rivojlanishi va hayotning barcha sohalarida axborot vositalarini faol joriy etish bilan bog'liq. Bunday texnologiyalar talabalar ongini axborotlashtirishga qaratilgan. Ta'lim dasturlari informatika, axborot jarayonlari va AKTni o'rganishga qaratilgan yangi fanlarni o'z ichiga oladi. Professor-o'qituvchilar va talabalarning axborot madaniyatini oshirishga yordam berish uchun o'quv jarayoni ham faol ravishda axborotlashtirilmoqda;

2. Shaxsga yo'naltirilgan texnologiyalar. Ushbu texnologiyalar shaxsni o'qitish va tarbiyalashda ustuvor o'ringa qo'yishga qaratilgan. Butun ta'lim jarayoni shaxsning individualligi va rivojlanish xususiyatlarini hisobga olgan holda, shaxsni rivojlantirishga qaratilgan.

3. O'quv jarayonini axborot-tahliliy ta'minlash. Ushbu guruh texnologiyalaridan foydalanish har bir o'quvchi, sinf, parallel, ta'lim muassasasining rivojlanishini tadqiq qilish va ularni adekvat baholashga qaratilgan;

4. Intellektual rivojlanish monitoringi. Texnologiyalar grafiklardan foydalanishga, test tizimiga, yangi baholash usullariga asoslangan bo'lib, ular individual

o'quvchilarning rivojlanish dinamikasini va umuman ta'lim sifatini kuzatish imkonini beradi;

5. Ta'lim texnologiyalari. O'quv jarayonini tarbiyadan ajratib bo'lmaydi. Shu sababli, shaxsni, uning asosiy fazilatlarini rivojlantirishning yangi usullari joriy etilmoqda;

6. Didaktik texnologiyalar. Ular ta'lim muassasasi rivojlanishining asosiy omili hisoblanadi. Bunday texnologiyalar an'anaviy va innovatsion texnologiyalardan foydalanishni o'z ichiga olgan texnika va vositalar majmuasiga asoslanadi: o'quv adabiyotlari bilan mustaqil ishlash, audiovizual, multimedia, tabaqalashtirilgan o'qitish usullaridan foydalanish. Ta'limdagi innovatsion texnologiyalar ta'limni tartibga solish va uni to'g'ri yo'nalishga yo'naltirish imkonini beradi. Odamlar har doim noma'lum va yangi narsalardan qo'rqib ketishgan, ular har qanday o'zgarishlarga salbiy munosabatda bo'lishgan. Ommaviy ongda mavjud bo'lgan, odatiy turmush tarziga ta'sir qiladigan stereotiplar og'riqli hodisalarga olib keladi, ta'limning barcha turlarini yangilashga to'sqinlik qiladi. Odamlarning zamonaviy ta'limdagi yangiliklarni qabul qilishni istamasligining sababi qulaylik, xavfsizlik va o'zini o'zi tasdiqlash uchun hayotiy ehtiyojlarni blokirovka qilishdadir. Hamma ham nazariyani qayta o'rganishga, imtihon topshirishga, fikrini o'zgartirishga, shaxsiy vaqt va pul sarflashga tayyor emas. Yangilash jarayoni boshlangandan so'ng, uni faqat maxsus usullar yordamida to'xtatishingiz mumkin. Ta'limda boshlangan o'zgarishlarning samaradorligini tekshirishning eng keng tarqalgan usullari quyidagilardir:

- Hujjatlarni belgilash usuli. Ta'lim tizimidagi innovatsiyalarni baholash uchun ta'lim jarayoniga innovatsiyalarni hajmli kiritish imkoniyati cheklanadi. Alohida

maktab, universitet, ta'lim muassasasi tanlab olinadi va ular asosida tajriba o'tkaziladi.

- Bo'lak-bo'lak joylashtirish usuli. Bu alohida yangi innovatsion elementni joriy etishni nazarda tutadi.

- "Abadiy tajriba" uzoq vaqt davomida olingan natijalarni baholashni anglatadi. Ta'limdagi innovatsion texnologiyalar turli sabablarga ko'ra "sekinlashadi".

1. Ijodkorlik to'sig'i. Eski dasturlar bo'yicha ishlashga odatlangan o'qituvchilar hech narsani o'zgartirishni, o'rganishni va rivojlanishni xohlamaydilar. Ular ta'lim tizimidagi barcha yangiliklarga dushman.

2. Muvofiqlik. Moslashuvchanlik, rivojlanishni istamaslik, boshqalarning ko'ziga qora qo'y kabi ko'rinishdan qo'rqish, kulgili ko'rinishi tufayli o'qituvchilar g'ayrioddiy pedagogik qarorlar qabul qilishdan bosh tortadilar.

3. Shaxsiy tashvish. O'ziga ishonch, qobiliyat, kuch, o'zini past baho, o'z mulohazalarini ochiq aytishdan qo'rqish tufayli ko'plab o'qituvchilar ta'lim

muassasasidagi har qanday o'zgarishlarga oxirgi imkoniyatgacha qarshilik ko'rsatishadi.

4. Fikrlashning qattiqligi. Qadimgi maktab o'qituvchilari o'z fikrlarini yagona, yakuniy, qayta ko'rib chiqilmaydigan deb bilishadi. Ular yangi bilim va ko'nikmalarni egallashga intilmaydilar, zamonaviy ta'lim muassasalaridagi yangi tendentsiyalarga salbiy munosabatda bo'lishadi. Innovatsion xulq-atvor moslashishni anglatmaydi, u o'z shaxsiylikini shakllantirishni, o'zini o'zi rivojlantirishni nazarda tutadi. O'qituvchi innovatsion ta'lim barkamol shaxsni tarbiyalash usuli ekanligini tushunishi kerak. "Tayyor shablonlar" unga mos kelmaydi, doimiy ravishda o'z intellektual darajasini oshirish muhimdir. "Komplekslar" va psixologik to'siqlardan xalos bo'lgan o'qituvchi innovatsion o'zgarishlarning to'laqonli ishtirokchisi bo'lishga tayyor.

Ta'limdagi innovatsiyalar bir necha tarkibiy qismlardan iborat tizimni nazarda tutadi:

- o'quv maqsadlari;
- ta'lim mazmuni;
- motivatsiya va o'qitish vositalari;
- jarayon ishtirokchilari (talabalar, o'qituvchilar);
- ishlash natijalari.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash joizki, Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari bolalar bog'chalari, maktablar, akademiyalar, universitetlarda odatiy holga aylandi. Jamiyatning jadal rivojlanishi ta'lim jarayonining texnologiyalari va usullarini o'zgartirish zarurligini taqozo etmoqda. Ta'lim muassasalarining bitiruvchilari o'zgaruvchan zamonaviy tendentsiyalarga tayyor bo'lishi kerak. Shu bois ta'limda individual yondashuv, harakatchanlik va masofaviylikka yo'naltirilgan texnologiyalarni joriy etish zarur va muqarrar ko'rinadi.

"Chet tillari bo'yicha yuqori ko'rsatkichlarga erishgan maktablar uchun Prezident sovrini ta'sis etiladi" — Shavkat Mirziyoyev. Darhaqiqat, chet tilini rivojlantirish orqali dunyo tan olgan davlatlar standartiga javob bera oladigan maktab dars, darslik yaratish biz pedagogklarning vazifamizdir. Quvonarlisi, ingliz tilida biyron so'zlasha oladiganlar maktabning birinchi sinfidayoq topilayotgani, tizimda ingliz tili mutaxassislarning ko'p mehnati singayotganidan dalolatdir. Ayniqsa, chet tilida xalqaro darajalarga erishayotgan o'quvchilar safi kundan kunga ko'payib bormoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1."Ingliz tili fanini o'qitishda innovatsion metodlarni qo'llash" Mohinur Davlatnazar qizi Po'latova. January 2022.

2. ALT FL in Uzbekistan. Editor: Elena Volkova. June 2017.
3. M. Xoldorova, N. Fayziyeva, F. Rixsittilayeva. “CHET TILINI O’QITISHDA YORDAMCHI VOSITALARDAN FOYDALANISH”. Toshkent:Nizomiy nomidagi TDPU.
4. Jalolov Jamol. Chet til o‘qitish metodikasi. “O‘qituvchi“ nashriyot-matbaa ijodiy uyi, Toshkent – 2012.

ФИО автора: Andijon mediata'lim texnikumi katta o'qituvchisi *Z.Qodirova*

Название публикации: «МАКТАБГАЧА ТАРБИЯ YOSHIDA RIVOJLANISH KOMPETENTLINING KONSEPSIYASI»

Аннотация: Ushbu maqolada konsepsiyaning maqsadi ijtimoiy-madaniy kompetensiyani rivojlantirish asosida maktabgacha yoshdagi bolaning jamiyatga uyg'un kirishini ta'minlash masalalari hamda maktabgacha yoshdagi bolalarning ijtimoiy kompetensiyasini rivojlantirishning pedagogik tamoyillarini va ularni maktabgacha ta'limda tashkilotlarida amalga oshirishi bo'yicha atoflicha yoritilgan.

Калит so'zlar: kompetensiya, konsepsiya, kognitiv, kommunikativ, umumiy madaniy, qiymat- semantik, ijtimoiy-madaniy

Аннотация: Целью данной концепции является обеспечение интеграции дошкольников в общество через развитие социокультурной компетентности, а также педагогических принципов развития социальной компетентности дошкольников и их реализация в дошкольных организациях.

Ключевые слова: компетенция, компетентность, познавательная, коммуникативная, общекультурная, ценностно-смысловая, социокультурная.

Maktabgacha ta'limda kompetensiyaga asoslangan yondashuv bolaning o'sib borayotgan shaxsiyatini hayotga tayyorlash, axloqiy me'yorlar va qadriyatlarni rivojlantirish bilan bog'liq hayotiy vazifalarni hal qilish uchun zarur bo'lgan faoliyat usullarini shakllantirish, boshqa odamlar bilan muloqot qilish, bolalarning imidjini shakllantirishni o'z ichiga oladi. Boshlang'ich asosiy kompetensiyalar bolaning (uning shaxsiy, hissiy, hissiy, intellektual, ijtimoiy sohasi) faoliyat va xulq-atvor sub'ekti sifatida yaxlit rivojlanishini talab qiladi.

Maktabgacha yoshi davrida bolaning shaxsiyatini rivojlantirish g'oyasi tarbiyachining to'liq huquqli hayoti va uning keyingi ta'limining asosiy bazasi sifatida ko'rib chiqishdir. Shu bilan birga, maktabgacha yoshdagi bolaning shaxsiyati rivojlanayotgan ijtimoiy-madaniy hodisa sifatida qaraladi. O'sib borayotgan shaxs jamiyatga kirganida, bolaning jamiyatda yashashi uchun zarur bo'lgan dastlabki

vakolatlarni o'z ichiga olgan ijtimoiy-madaniy kompetensiyani shakllantirish muhimdir.

Konsepsiyaning maqsadi ijtimoiy-madaniy kompetensiyani rivojlantirish asosida maktabgacha yoshdagi bolaning jamiyatga uyg'un kirishini ta'minlashdir.

Konsepsiyaning metodologik asosini inson va jamiyat taraqqiyotining dialektik nazariyasi tashkil etadi;

- maktabgacha ta'limda kompetensiyaga asoslangan yondashuv nazariyasi;
- maktabgacha yoshdagi bolalarni tarbiyalashda shaxsiyat-faollik yondashuvi;
- maktabgacha yoshdagi bolani tarbiyalashga ijtimoiy-madaniy yondashuv;
- har qanday yoshdagi shaxsni ruhiy rivojlanishining madaniy-tarixiy nazariyasi [1].

Ijtimoiy-madaniy kompetensiyani shakllantirishga asoslangan maktabgacha yoshdagi bolaning shaxsiyatini rivojlantirishning pedagogik qonuniyatlari:

1. Maktabgacha yoshdagi bolaning shaxsiyatini rivojlantirish va shakllantirish va zarur ijtimoiy-madaniy kompetensiyani o'zlashtirish ijobiy shaxsiy fazilatlarni, birinchi navbatda, shakllangan boshlang'ich kompetensiyalarga asoslangan ma'naviy-axloqiy fazilatlarni rivojlantirish bilan birga keladi: kognitiv, kommunikativ, umumiy madaniy, qiymat- semantik, shaxsiy va boshqalar.

2. Maktabgacha yoshdagi bolalarning ijtimoiy va shaxsiy fazilatlarini shakllantirish turli xil faoliyatda ijtimoiy tajribani to'plash va boshqalar bilan hamkorlik qilish orqali amalga oshiriladi.

3. Ijtimoiy-madaniy kompetensiyani shakllantirish zamonaviy maktabgacha tarbiyachiga ta'limni davom ettirish va keyingi to'liq hayot faoliyati, o'z manfaati va jamiyat farovonligi uchun o'zini o'zi bilish va o'zini o'zi anglash qobiliyatini ta'minlaydi [2].

Maktabgacha yoshdagi bolalarning ijtimoiy kompetensiyasini rivojlantirishning pedagogik tamoyillarini va ularni maktabgacha ta'limda amalga oshirishni ko'rib chiqamiz.

Maktabgacha yoshdagi bolaning shaxsiyatini rivojlantirish va shakllantirishda tabiatga moslik printsiipi bolaga tabiatning bir qismi sifatida munosabatda bo'lishni anglatadi, bu uni tabiat bilan birlikda va uyg'unlikda tarbiyalashni va uning yashashi

uchun ekologik toza tabiiy muhitga g'amxo'rlik qilishni anglatadi. Tabiatga yo'naltirilgan maktabgacha tarbiya bola tanasining rivojlanish qonuniyatlariga muvofiq amalga oshiriladi, jismoniy rivojlanish xususiyatlarini, uning sog'lig'i holatini xisobga oladi, uning ustuvor extiyojlarini qondirish uchun sharoit yaratadi: Ijtimoiylashuv jarayoni bolada uning harakatida, o'yinda, faoliyatida, idrok qilish jarayonida, odamlar va tabiat bilan bo'lgan muloqotida, ijodkorligida amalga oshirilib boradi.

Qolaversa maktabgacha yoshi davridagi bolalarda ayniqsa (5-6 yosh) bolalarda xavotirlanish o'ziga ishonmaslik, "men"ning past baholanishi, uning ichki nomuvofiqligini ko'rsatuvchi ikkilanish hamda qo'rquv bilan birga bo'lishi mumkin. Bu esa bolalarning o'smirlik davriga yetganida qaror qabul qilishda qiynalishi, o'zlarining harakatlarini to'g'riligiga ishonmaslik xolatlari ijtimoiy muhit ta'siri ostida o'zgarishi mumkin. Bu holatlarni xisobga olgan holda tarbiyachi o'z ish faoliyatini olib borish maqsadga muvofiq [3].

Maktabgacha yoshdagi bola atrofdagi dunyoni idrok etish jarayonida bir vaqtning o'zida o'zining aqliy funksiyalarini tartibga solidi. Atrofnı faol ravishda tekshishi orqali rivojlanish uchun "oziqlantiruvchi material" sifatida kerakli taassurotlarni oladi. Maktabgacha yoshi davridagi hayot, M. Montessori fikriga ko'ra, "aqliy embrion" holatiga mos keladi va bu davrda bola namlikni yutadigan "quruq shimgich" ga o'xshaydi [4]. Bola shaxsining uzluksiz rivojlanish jarayoni dialektika qonunlari bilan izohlanadi. Bu miqdor o'zgarishlarning sifatga o'tish qonuniga bo'ysunadi. Bunday o'zgarishlar maktabgacha tarbiyachining rivojlanish mexanizmlarini ochib beradi, o'z-o'zini bilish va eski qiyofasini yaratish, maktabgacha yoshdagi bolani tarbiyalash va o'qitishning keraksiz shakllari va usullari, o'sib borayotgan shaxsning refleksiv imkoniyatlariga yo'naltirilganligini aytib o'tish joiz.

Shaxs rivojlanishining uzluksizligi tamoyili bo'yicha fikr yuritadigan bo'lsak shaxsni rivojlantirish mexanizmini tushuntiruvchi tamoyildir. L.S.Vigotskiy bolaning shaxsiyatini tahlil qiladi va shu bilan ma'lum bir shaxsning rivojlanishida doimiy taraqqiyotni ta'minlaydi, degan xulosaga keladi. Maktabgacha yoshdagi bolaning shaxsini rivojlantirish jarayoni zamonaviy maktabgacha ta'limni tarbiyalash va

rivojlantirishning dolzarb mazmunini tashkil qiladi. Vigotskiy shaxs rivojlanishining yangi madaniy-tarixiy nazariyasini yaratdi, uning doirasida u bolaning rivojlanishida ta'limning etakchi roli pozitsiyasini ilgari surdi. Bu rus psixologiyasida ta'lim va rivojlanishning shakllanishi muammosini tushunishda hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'ldi [5] deb ta'riflaydi.

Yuqorida ta'kidlab o'tilganidek, bolaning o'zini o'zi rivojlantirish qobiliyati maktabgacha yoshdagi bolalik davrida eng jadal shakllanadi. Bola allaqachon ma'lum moyilliklarga ega bo'lib, "dunyoni idrok etishga tayyor" va "inson qobiliyatlarini egallash qobiliyati" bilan tug'iladi [6].

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati

1. Е.П.Белинская, Т.Г.Стефаненко. Социализация в разных культурах и у разных народов// Этническая социализация подростка / Е.П.Белинская, Т.Г.Стефаненко. - М., 2000.
2. Л.С.Выготский. Проблема культурного развития ребенка / Л.С.Выготский. - Вестн. Моск. ун-та, сер. 14 «Психология», № 4, 1991. - С. 5-18.
3. S.Khasanova
https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=fDHbv4AAAAJ&citation_for_view=fDHbv4AAAAJ:4DMP91E08xMC
4. А.И.Кравченко, Культурология: Учебное пособие для вузов / А.И.Кравченко. - М.: Академический проект, 2001.
5. Т.Шибутани, Социальная психология. Пер. с англ. В.Б.Ольшанского / Т.Шибутани. – Ростов н/Д., 2002.
6. О.К.Ибрагимова.<https://scholar.google.com/scholar?oi=bibs&cluster=16259200945780346300&btnI=1&>
7. Г.Г.Шпет, Введение в этническую психологию / Г.Г.Шпет. - СПб, 1996.

ФИО автора: *Rajabov Sodiq Barno O'g'li*

Nizomiy Nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti

Harbiy ta'lim fakulteti 2-kurs talabasi

Название публикации: «FUQARO MUHOFAZASI VA UNING TUZILISHI»

Annotatsiya: Ushbu maqolamizda fuqolar himoyasining davlat doirasidagi o'rni, Fuqoro muhofazasi nima ekanligi, va Fuqoro muhofazasi organlarining inson hayotidagi roli, Fuqoro muhofazasi organlari tizimlari va ular bajaradigan vazifalari haqida gaplashamiz.

Kalit so'zlar: Fuqoro muhofazasi, Hukumat, Organ, Favqulodda Vaziyat, Tizim.

Fuqaro muhofazasi nima ekanligi haqida gapirganda, ushbu majmua davlat yurisdiksiyasida ekanligini ta'kidlash lozim. Hukumat boshqaruv uchun javobgardir. Davlat siyosati fuqaro muhofazasi sohasida Federal tomonidan amalga oshiriladi, u to'g'ridan-to'g'ri Prezident tomonidan muammolarni hal qilish vakolatiga ega. Federallarning GO-larini boshqarish ularning boshlari tomonidan amalga oshiriladi. Sub'ektlar hududidagi bo'linmalar faoliyati va munitsipalitetlar ular o'zlarining rahbarlari va ma'muriy xodimlari tomonidan muvofiqlashtiriladi. Rahbarlar ijro etuvchi organlar mahalliy va federal ahamiyatga ega, fuqaro muhofazasining bo'linmalari va tashkilotlari aholini himoya qilish bo'yicha tadbirlarni tashkil etish va amalga oshirish uchun shaxsan javobgardir. "Fuqaro muhofazasi nima" degan savolga ikki tomondan qarash mumkin. Birinchidan, yuqorida aytib o'tilganidek, GO - bu tadbirlar to'plami. Boshqa tomondan, turli xil organlar va bo'linmalarni o'z ichiga olgan maxsus fuqarolik tuzilishi nima. Xususan, ular quyidagilarni o'z ichiga oladi: fuqaro muhofazasi - harbiy harakatlarni amalga oshirish paytida yoki ushbu harakatlar natijasida, shuningdek tabiiy va texnogen xarakterdagi favqulodda vaziyatlarda himoya qilishga tayyorgarlik ko'rish va aholini, moddiy va madaniy qadriyatlarni himoya qilish bo'yicha chora-tadbirlar tizimi. Tashkilot va boshqarish fuqaro muhofazasi davlatning muhim funksiyalaridan biri, mudofaa qurilishining tarkibiy

qismlari, davlat xavfsizligini ta'minlash. Ikkinchi jahon urushi tugab, insoniyat tinchlik shamolidan bahra olayotgan bir paytda, ya'ni 1946-yilning 5-martida angilyalik davlat arbobi Uinston Chierchil Amerikaning fulton shahridagi Vestminster kollejida so'zlagan nutqi "sovuq urush" atamasining paydo bo'lishiga sabab bo'ldi. Shundan so'ng, dunyoda o'z gegemonligini o'rnatishga harakat qilgan kapitalistik hamda sotsialistik lager o'rtasida qurollanish poygasi avj olib ketdi. Natijada ommaviy qirg'in qurollarining turli-tumanlari yaratildiki, ular o'zining dahshati bilan insoniyat hayotiga havf sola boshladi. O'tgan asrning 60-yillaridan boshlab, asosiy vazifasi tinchlik davri va urush sharoitida xalq xo'jaligi obyektlarining barqaror ishlashini ta'minlashdan iborat bo'lgan fuqaro muhofazasi tizimi faoliyat ko'rsata boshladi. XX asrning 90-yillariga kelib, "sovuq urush" siyosati xavfi kamaydi. Biroq, insoniyat turli tabiiy ofatlar - yer ko'chishi, zilzilalar, suv toshqinlari kabi holatlarning yuz berishi va bundan favqulodda vaziyatlar jarayonida odamlarning, nafaqat, moddiy zarar ko'rishi, balki qurbon bo'lishi holatlari ham xalqaro miqyosda, shuningdek, har bir davlatning o'zida favqulodda vaziyatlarda aholini himoya qilish tizimini yaratish muhim vazifalardan biri qilib qo'ydi. O'zbekiston Respublikasi favqulodda vaziyatlarning oldini olish va harakat qilish davlat tizimining asosiy maqsadlari quydagilarga asoslanadi:

Boshqarish organlari, respublika va mahalliy boshqaruv, korxonalar, tashkilot, idoralarni kuch va vositalarini birlashtirish; Aholi va hududlarni favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilish; Favqulodda vaziyatlar sodir bo'lishining oldini olish va oqibatlarini tugatish masalalarini hal etish; Atrof-muhitni muhofaza qilish; Tinchlik va harbiy davrda favqulodda vaziyatlardan iqtisodiyotga yetkaziladigan zararni kamaytirish. Fuqaro muhofazasi tomonidan hal qilinadigan asosiy vazifalar: aholini baxtsiz hodisalar oqibatlaridan himoya qilish, tabiiy ofatlar va zamonaviy yo'q qilish vositalari (yong'inlar, portlashlar, kuchli toksik moddalar chiqindilari, epidemiyalar va boshqalar); ekologik va tabiiy ofatlar, avariya va falokatlarni prognoz qilish, oldini olish va oqibatlarini bartaraf etish bo'yicha boshqaruv organlari faoliyatini muvofiqlashtirish; nazorat, ogohlantirish, aloqa tizimlarini yaratish va tayyor holda

saqlash, radiatsiya, kimyoviy va biologik sharoitlarni kuzatish va nazorat qilishni tashkil etish; iqtisodiy ob'ektlar va tarmoqlarning barqarorligini oshirish va ularning favqulodda vaziyatlarda ishlashini oshirish; halokatga uchragan kosmik kemalar, samolyotlar, vertolyotlar va boshqa samolyotlarni qidirish; etakchi kadrlar va kuchlarni maxsus tayyorlash, aholini himoya qilish usullari va harakatlariga umumiy o'qitish favqulodda vaziyatlar tinchlik va urush davri; aholini boshpana qilish uchun himoya inshootlari fondini to'plash; aholini shaxsiy himoya vositalari bilan ta'minlash va aholining o'zi tomonidan eng oddiy himoya vositalarini ishlab chiqarishni tashkil etish; mumkin bo'lgan qattiq vayronagarchilik yoki halokatli suv toshqini zonasiga tushishi mumkin bo'lgan yirik shaharlardan va unga tutashgan aholi punktlaridan aholini evakuatsiya qilish; aholini dushman hujumi xavfi, radioaktiv, kimyoviy va bakteriologik ifloslanish, tabiiy ofatlar to'g'risida ogohlantirishni tashkil etish; aholini ommaviy qirg'in qurollaridan himoya qilishga, shuningdek qutqarish va favqulodda vaziyatlarda tiklash ishlarini olib borishga o'rgatish. Fuqaro muhofazasini tashkil etish va o'tkazish tamoyillari Davlatni fuqaro muhofazasiga tayyorlash tinchlik davrida qurol, texnika, aholini himoya qilish vositalarini ishlab chiqarishni hisobga olgan holda oldindan amalga oshiriladi; Fuqaro muhofazasini o'tkazish urush holati e'lon qilingan paytdan boshlab, harbiy harakatlar haqiqiy boshlanganidan yoki prezident tomonidan harbiy holat joriy qilingan paytdan boshlab boshlanadi. Fuqaro muhofazasi tizimi quyidagilardan iborat: organlar kundalik boshqaruv aholi himoyasini ta'minlash; fuqaro muhofazasi vazifalarini bajarish uchun mo'ljallangan kuchlar va vositalar; favqulodda vaziyatlarda ko'zda tutilgan moliyaviy, tibbiy va moddiy-texnika vositalarining mablag'lari va zaxiralari; aloqa, ogohlantirish, boshqarish va axborotni qo'llab-quvvatlash tizimlari. Fuqaro muhofazasi ham hududiy, ham ishlab chiqarish tamoyillari asosida tashkil etilgan. Fuqaro muhofazasi tizimining asosiy bo'g'ini bu iqtisodiy ob'ekt (korxonalar, zavodlar, universitetlar va boshqalar). Ob'ektning fuqaro muhofazasi boshlig'i korxonalar boshlig'i (va ma'muriy-hududiy birlikning fuqaro muhofazasi boshlig'i ijro etuvchi hokimiyat boshlig'i). Fuqaro muhofazasi boshliqlari tegishli korxonalar va hududlarda fuqarolik mudofaasi tadbirlarini tashkil etish va amalga oshirish uchun shaxsiy javobgarlikni (jinoiy va ma'muriy) o'z zimmlariga oladilar. Fuqaro

muhofazasi vositalari va kuchlari O‘zbekiston Respublikasining fuqaro muhofazasi belgilangan vazifalarni bajarish uchun maxsus yaratilgan harbiy tuzilmalar tomonidan amalga oshiriladi. Qurolli Kuchlar va boshqa harbiy qismlar o'z faoliyatini muvofiq ravishda amalga oshiradilar qoidalar GO haqida. Belgilangan vazifalarni bajarishda bo'linmalar va birlashmalarning ishtiroki Prezident tomonidan tasdiqlangan tartibda amalga oshiriladi. Faoliyat tegishli tomonidan tartibga solinadi qoidalar... Ushbu shakllanishlarning barchasi GO vositalarini va kuchlarini anglatadi. Aholini va hududlarni tabiiy va texnogen xususiyatli favqulodda vaziyatlardan, shuningdek, harbiy harakatlar paytida yoki ushbu harakatlar natijasida yuzaga keladigan xavflardan himoya qilish juda dolzarb vazifa bo'lgan va bo'lib qolmoqda. Bunday holda, tsivilizatsiya rivojlanishi jarayonida yuzaga keladigan tahdid va xatarlar tegishli himoya vositalari va usullarining paydo bo'lishiga sabab bo'ladi va hozirgi bosqich rivojlanish - butunlikni yaratish davlat tizimlari himoya qilish. Shunday qilib, 20-asrning birinchi yarmida aviatsiyaning jadal rivojlanishi, havodan bombardimon qilish xavfining kuchayishi 1932 yilda aholi va xalq xo'jaligi ob'ektlarini himoya qilishga mo'ljallangan mahalliy havo hujumidan mudofaa tizimi (LPAD) yaratilishiga olib keldi. U Buyuk Vatan urushining og'ir yillarida o'z vazifasini sharaf bilan oqladi. Mudofaa vazirligi kuchlari 90 ming yong'in va alangani yo'q qildi, 32 mingta jiddiy ishlab chiqarish avariylarining oldini oldi, 430 mingdan ziyod havo bombalarini va 2,5 millionga yaqin snaryadlar va minalarni zararsizlantirdi, millionlab fuqarolarni o'limdan saqlab qoldi. Asr o'rtalarida yadroviy qurollarning paydo bo'lishi, raketalarni etkazib beradigan transport vositalarining yaratilishi aholini va hududlarni ommaviy qirg'in qurollaridan himoya qilish muammolarini keskin ravishda kuchaytirdi, ularga qarshi himoya qilishning yangi vositalari va usullarini talab qildi, bu esa havo hujumidan mudofaa kuchlarini SSSRning fuqaro muhofazasi (GO) ga aylantirishga olib keldi.

Xulosa : Xulosa qilib aytganda haqiqatdan ham Fuqoro muhofazasi organlari davlat siyosatida muhim rol o‘ynaydi .

Foydalanilgan adabiyotlar: 1. Fuqoro muhofazasi Darsliklari 2. Chaqiruvgacha boshlang'ich tayyorgarlik kitobi 2017 A. Ortiqov

ФИО авторов: *Abdullayeva Zamira Shamshaddinova*

Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari Universiteti
“Informatika” kafedrası o’qituvchisi. PHD.

Sayfullayev Ramziddin Fazliddin o’g’li

Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari Universiteti
“Axborot xavfsizligi” fakulteti 2-kurs magistranti

Название публикации: «АХБОРОТ ХАВФСИЗЛИГИДА ИНСОН ОМИЛИНИНГ АНАМЬАТИ»

Annotatsiya: Ushbu maqolada axborot xavfsizligida inson omilining ahamiyati mavzusida so’z boradi. Bunda mualliflar texnologik ma’lumotlarga tayanib, mavjud ilmiy adabiyotlardan foydalanib muammoni hal qilish haqida so’z yurutgan hamda mavjud muammoning ayrim salbiy tomonlari haqida ham keltirib o’tilgan.

Kalit so’zlar: Axborot xavfsizligi, kommunikatsiya, texnologya, yaxlitlik, butunlik.

Keng ma’noda axborot xavfsizligi - bu axborotni tasodifiy yoki qasddan ta’sir qilishdan himoya qilish vositalari to’plami. Ta’sir asosida nima bo’lishidan qat’i nazar: tabiiy omillar yoki sun’iy sabablar - ma’lumot egasi yo’qotishlarni o’z zimmasiga oladi.

Axborot xavfsizligi tamoyillari

Axborot ma’lumotlarining yaxlitligi deganda axborotning saqlash vaqtida ham, takroriy uzatilgandan keyin ham o’zining asl shakli va tuzilishini saqlab qolish qobiliyati tushuniladi. Ma’lumotlarga qonuniy kirish huquqiga ega faqat egasi yoki foydalanuvchi ma’lumotlarni o’zgartirish, o’chirish yoki to’ldirish huquqiga ega.

Maxfiylik - ma’lum bir doiradagi odamlar uchun axborot resurslariga kirishni cheklash zarurligini ko’rsatadigan xususiyat. Harakatlar va operatsiyalar jarayonida ma’lumotlar faqat axborot tizimlariga kiritilgan va identifikatsiyadan muvaffaqiyatli o’tgan foydalanuvchilar uchun mavjud bo’ladi.

Axborot resurslarining mavjudligi erkin mavjud bo’lgan axborot resurslardan to’liq foydalanuvchilarga o’z vaqtida va to’sqinliksiz taqdim etilishini anglatadi.

Ishonchlilik ma'lumotlar ishonchli shaxs yoki egasiga tegishli ekanligini ko'rsatadi, ular bir vaqtning o'zida ma'lumot manbai bo'lib ishlaydi.

Axborot xavfsizligini ta'minlash va qo'llab-quvvatlash uchinchi shaxslar tomonidan ruxsatsiz kirishning oldini olish, monitoring qilish va bartaraf etish bo'yicha turli xil chora-tadbirlar majmuini o'z ichiga oladi. Axborot xavfsizligini ta'minlash choralari, shuningdek, axborotni buzish, buzish, bloklash yoki nusxalashdan himoya qilishga qaratilgan. Barcha vazifalarni bir vaqtning o'zida hal qilish juda muhim, shundan keyingina to'liq, ishonchli himoya ta'minlanadi.

Axborot xavfsizligi muammolarini kompleks hal qilish DLP tizimi tomonidan taqdim etiladi. SearchInform CIB ma'lumotlar uzatish kanallarining maksimal sonini nazorat qiladi va kompaniyaning axborot xavfsizligi xizmatini ichki tekshiruvlar uchun katta vositalar to'plami bilan ta'minlaydi.

Axborotni buzish yoki o'g'irlash bir qator jiddiy oqibatlariga, moliyaviy yo'qotishlarga olib keladigan bo'lsa, axborotni himoya qilish usuli haqidagi asosiy savollar ayniqsa dolzarbdir.

TAHDID KELISH MANBASI ⇒ TIZIMNING zaifligi FAKTORI ⇒ HARAKAT (XAVFSIZLIK TAHDIDI) ⇒ HUJUM ⇒ NAVBAT

Axborot xavfsizligi tahdidlarining xilma-xilligi

Axborot tahdidi - avtomatlashtirilgan tizimga potentsial ta'sir yoki ta'sir, keyinchalik kimningdir ehtiyojlariga zarar etkazishi mumkin.

Bugungi kunda axborot tizimiga tahdidlarning 100 dan ortiq pozitsiyalari va turlari mavjud. Turli diagnostika usullaridan foydalangan holda barcha xavflarni tahlil qilish muhimdir. Tafsilotlari bilan tahlil qilingan ko'rsatkichlarga asoslanib, siz tizimni to'g'ri qurishingiz mumkin.

Xavfsizlik zaifliklarining tasnifi

Axborot xavfsizligi tahdidlari mustaqil ravishda emas, balki himoya tizimining eng zaif bo'g'inlari bilan mumkin bo'lgan o'zaro ta'sir orqali, ya'ni zaiflik omillari orqali paydo bo'ladi. Tahdid ma'lum bir tashuvchi ob'ektdagi tizimlarning ishlashida uzilishga olib keladi.

Asosiy zaifliklar quyidagi omillar tufayli yuzaga keladi:

- dasturiy ta'minot, apparat platformasining nomukammalligi;
- axborot oqimidagi avtomatlashtirilgan tizimlar strukturasi va turli xarakteristikalarini;
- tizimlarning ishlash jarayonlarining bir qismi nuqsonli;
- axborot almashish protokollari va interfeysining noto'g'riligi;
- qiyin ish sharoitlari va ma'lumotlarning joylashuvi.

Ko'pincha tahdid manbalari ma'lumotlarga zarar yetkazilishi sababli noqonuniy foyda olish uchun ishga tushiriladi. Ammo tahdidlarning tasodifiy harakati himoya darajasining etarli emasligi va tahdid qiluvchi omilning ommaviy ta'siri tufayli ham mumkin.

Zaifliklarni sinflar bo'yicha taqsimlash mavjud, ular quyidagilar bo'lishi mumkin:

- 1) Obyektiv;
- 2) Tasodifiy;
- 3) Subyektiv.

Agar siz zaifliklarning ta'sirini bartaraf qilsangiz yoki hech bo'lmaganda kamaytirsangiz, ma'lumotlarni saqlash tizimiga qaratilgan to'liq huquqli tahdiddan qochishingiz mumkin.

Obyektiv zaifliklar

Ushbu tur to'g'ridan-to'g'ri himoya qilishni talab qiladigan ob'ektdagi uskunaning texnik tuzilishiga va uning xususiyatlariga bog'liq. Ushbu omillardan to'liq xalos bo'lishning iloji yo'q, ammo ularni qisman yo'q qilish muhandislik-texnik usullar yordamida quyidagi usullarda amalga oshiriladi:

Radiatsiyaning texnik vositalari bilan bog'liq:

- elektromagnit texnikalar (radiatsiyaning yon variantlari va kabel liniyalaridan signallar, texnik jihozlar elementlari);
- tovush variantlari (akustik yoki tebranish signallari qo'shilishi bilan);
- elektr (elektr tarmog'ining zanjirida signallarning siljishi, chiziqlar va o'tkazgichlarda pikaplar tomonidan, oqimning notekis taqsimlanishi bilan).

Faollashtirilgan:

- zararli dasturlar, noqonuniy dasturlar, "dasturiy ta'minot xatcho'plari" atamasi bilan birlashtirilgan dasturlardan texnologik chiqishlar;
- uskunalar yorliqlari - to'g'ridan-to'g'ri telefon liniyalariga, elektr tarmoqlariga yoki oddiygina binolarga kiritilgan omillar.
- Himoyalangan ob'ektning xususiyatlari bilan yaratilganlar:
- Obyektning joylashuvi (axborot ob'ekti atrofida boshqariladigan hududning ko'rinishi va yo'qligi, ob'ekt atrofida tebranish yoki tovushni aks ettiruvchi elementlarning mavjudligi, ob'ektning uzoqdagi elementlarining mavjudligi);
- axborot almashish kanallarini tashkil etish (radio kanallardan foydalanish, chastotalarni ijaraga berish yoki universal tarmoqlardan foydalanish).
- Tashuvchi elementlarning xususiyatlariga bog'liq bo'lganlar:
- Elektroakustik modifikatsiyaga ega qismlar (transformatorlar, telefon qurilmalari, mikrofonlar va dinamiklar, induktorlar);
- elektromagnit maydon ta'siriga tushadigan narsalar (tashuvchilar, mikrosxemalar va boshqa elementlar).

Xulosa

Xulosa o'rnida shuni aytmoqchimizki: bugungi kunda axborot texnologiyalari sohasida xavfsizlik har qachongidan ham dolzarb mavzuga aylanib ulgurdi.

Bizning yoki ishlaydigan korxonamizning maxfiy va shaxsiy ma'lumotlarimiz --ning xavfsizligi ko'p jihatdan o'zimizga bog'liq hisoblanadi.

Chunkiy ehtiyotkorlik bizning ma'lumotlarimizning xavfsizlik kafolatidir.

Adabiyotlar

- 1.Security in Computing – (3rd Edition) Charles P.Pfleeger, Shari Lawrence Pfleeger. PHI.
- 2.Cryptography and Network Security – by A. Kahate – TMH.

ФИО автора: *Rasulova Nodira*

O'zbekiston-Koreya Xalqaro Universiteti tarjimoni

Название публикации: «ТА'ЛИМ ВА ТАРБИЯ-ТАРАҚИЙОТНИНГ ТАМАЛ ТОШИ»

Annatatsiya: Ushbu maqolada ta'lim tizimidagi islohotlar, shuningdek, tarbiya jarayonining o'zi xos xususiyatlari keng miqyosda yoritib berilgan va tub mohiyati ochib berilgan.

Kalit so'zlar: Markaziy Osiyo, taraqqiyot, ta'lim, tarbiya, kadrlar malakasi, professor-o'qituvchilar, buyuk allomalar.

Insonning tafakkuri, turmush tarzi, ma'naviy qarashlari o'z-o'zidan, bo'sh joyda shakllanib qolmaydi. Ularning vujudga kelishi va rivojlanishida aniq tarixiy, tabiiy, ijtimoiy omillar va ilm asos bo'ladi. Tafakkur jarayoni faqat insonning ongi bilan emas, balki qalbi va ruhiyati bilan ham uzviy bog'liqlikda kechadi.

Bugungi o'ta tezkor rivojlanish va taraqqiyot sharoitida mustaqil O'zbekiston o'zining buyuk kelajagini bilimli, aqlli, mehnatsevar, jasur, ma'naviyati yuksak, jismonan kuchli bo'lgan yosh avlod timsolida ko'radi. Bunday har tomonlama barkamol avlodni o'stirib, voyaga yetkazish davlatimizning ustuvor vazifalaridan biri sanaladi. Qaysiki jamiyatda ilmsizlik, jaholat mavjud bo'lsa, u yerda muqaddas qadriyatlar zavol topadi, odamiylikning mazmun-mohiyatiga putur yetadi. Shunday ekan, har bir odam, fursatni g'animat bilib, barkamol avlod tarbiyasi yo'lida ter to'kmoqligi, ilm olish yo'lida tinimsiz mehnat qilmoqligi joizdir. Ta'lim-tarbiya haqida so'z ketganda, ma'rifatparvar olim Abdulla Avloniyning bunday yuz yillar aytgan "Tarbiya biz uchun yo hayot-yo mamot, yo najot-yo halokat, yo saodat-yo falokat masalasidir", degan iborasi ayni kunda ham o'z mohiyatini yo'qotmaganligini anglaymiz.

Darhaqiqat, dunyo bilan bo'ylashishimiz uchun yoshlarimizning ta'lim-tarbiyasi muhim ahamiyat kasb etadi. Mustaqillikning ilk yillaridan boshlab yurtimizda ta'lim tizimini isloh qilishga katta e'tibor qaratildi va bugungi kunga kelib, uzluksiz ta'lim

tizimida, xususan, maktabgacha ta'lim, umumiy o'rta ta'lim, o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi, oliy ta'lim, kadrlar malakasini oshirish va qayta tayyorlash, maktabdan tashqari ta'lim sohalarida katta o'zgarishlar yuz berdi. Lekin ta'lim tizimini muntazam isloh etish, o'qitishning zamonaviy usul va vositalarini takomillashtirish, ta'lim mazmunini muntazam ravishda boyitib borish asosiy va dolzarb talab bo'lib qolaveradi. Bugun amaldagi ta'lim tizimimiz zamonaviy, rivojlangan davlatlardagi kabi globallashuv talablariga javob bera olyaptimi? O'quv muassasalarini bitirib chiqayotgan o'quvchi va talabalarimizda mustaqil fikrlash layoqati to'liq rivojlanganmi? Ularda ilm-fan yutuqlariga, amaliyotga tayangan yechimlar qabul qilishga malaka va bilimlar yetarliymi?

Bilamizki, ta'lim-bilim berish, malaka va ko'nikmalar hosil qilish jarayoni, kishini hayotga va mehnatga tayyorlashning asosiy vositasi. Ta'lim jarayonida ma'lumot olinadi va tarbiya amalga oshiriladi. Ta'lim faqatgina tor ma'noda o'qitish tushunchasini anglatadi, lekin u faqat turli tipdagi o'quv yurtlarida o'qitish jarayonini emas, balki oila, ishlab chiqarish va boshqa sohalarda ham ma'lumot berish jarayonidir.

Ta'lim va tarbiya jarayonida shaxsning sifatlari, dunyoqarashi, qobiliyati o'sadi. Ta'lim avlodlar o'rtasidagi ma'naviy vorislikni ham ta'minlaydi, ya'ni kishilarning ijtimoiy-tarixiy tajribalari yosh avlodga aynan ta'lim orqali o'tadi. Tarbiya jarayonining jamiyat taraqqiyotidagi roli nihoyatda beqiyosdir. Mutafakkir olim Abu Nasr Forobiy bobomiz, "Ta'lim-tarbiyaning asosiy vazifasi-jamiyat talablariga javob bera oladigan va shu jamiyat uchun xizmat qiladigan yetuk insonni tarbiyalashdan iborat", deb hisoblaganlar. Darhaqiqat, ta'lim ijtimoiy hayotning eng muhim sohalaridan biridir. Xalqning kelajagi, uning ma'naviy va intellektual rivojlanishining o'ziga xos yo'nalishi ham aynan ta'lim jarayoniga bog'liqdir.

Jamiyat taraqqiyotida muhim o'rin egallagan insonni tarbiyalash, uni bilim olishga, mehnat qilishga undash va bu xatti-harakatni sekin-asta ko'nikmaga aylantirib borish lozim. Mana shunday ko'nikmalar hosil qilish insonning mushohada qilish jarayonini tarbiyalaydi, aql-idrokini kengaytiradi. Shu tarzda inson takomillashib, komillikka

erishib boradi. Ammo buning uchun tarbiyachi va tarbiyalanuvchilardan uzoq davom etadigan mas'uliyat, iroda, sharaflil mehnat va qunt talab etiladi.

Inson tarbiyasi insonning o'zi kabi qadimiy va keng qamrovlidir. Shu sababli, insonni har tomonlama tarbiyalash insoniyatning azaliy orzusi bo'lib, ajododlarimiz ma'rifat va madaniyatni yosh avlodga o'rgatish, ularni komillikka yetaklash yo'llari, qonun-qoidalarni izlaganlar. Darhaqiqat, insonning ma'rifatliligi va ma'naviy komilligiga erishish ishlari uzoq davom etadigan mehnatni ham talab qiladi. Dastlab, inson tarbiyasiga oid qonunlar xalq og'zaki ijodida: ertak, qissa, pandnoma, maqol va matal kabilarda, keyinroq yozma yodgorliklarda, hadislarda asoslab berilgan. Ta'lim-tarbiya ishlarining takomillashib borishida Sharq va G'arbning qomusiy olim va pedagoglarining o'rni kattadir. Markaziy Osiyolik mashhur allomalar: Muhammad al-Xorazmiy, Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Yusuf Xos Hojib, Kaykovus, Alisher Navoiy, Ahmad Donish, Furqat, Abdulla Avloniy kabi jahon tan olgan mutafakkirlar o'zlarining qator asarlarida ta'lim-tarbiyaga katta e'tibor bilan qaraganlar. Faylasuf olim Forobiy o'zining "Fozil shahar kishilarining qarashlari" asarida tarbiya orqali insonga beriladigan 12 fazilatni sharhlab ham berganlar.

O'zbekiston Respublikasi huquqiy demokratik jamiyat qurish yo'lidan borar ekan, o'z fuqarolarining, ayniqsa, yangi jamiyat barpo etishga bel bog'lagan, o'sib kelayotgan yosh avlodning barkamol bo'lib voyaga yetishiga alohida e'tbor qaratmoqda. Barkamol shaxs tarbiyasini tashkil etish barcha davrlarda ham ijtimoiy jamiyatning muhim talabi va asosiy maqsadi bo'lib kelgan. Tabiiyki, hozirgi ta'lim islohotlari sharoitida ham barkamol shaxs tarbiyasi muhim ahamiyat kasb etmoqda. Chunonchi, jamiyat rivojining hozirgi bosqichida yuz berayotgan ijtimoiy-iqtisodiy, ma'naviy-ma'rifiy o'zgarishlar ta'lim sohasini tubdan isloh qilish, uni o'tmishdan qolgan mafkuraviy qarashlar va sarqitlardan to'la xalos etish, rivojlangan demokratik davlatlar darajasida, yuksak ma'naviy va axloqiy talablarga javob beruvchi yuqori malakali kadrlar tayyorlash hamda ta'lim-tarbiya jarayonini takomillashtirish orqali samaradorlikni oshirishni taqozo etmoqda. Bugungi kunda, "Kadrlar tayyorlash

Milliy dasturi”ning maqsad va vazifalari bosqichma-bosqich amalga oshirib borilmoqda. Jumladan, kadrlar tayyorlash milliy modeli faqat ta’lim-tarbiyadagina iborat bo’lib qolmay, balki bir-biriga bog’liq bo’lgan ko’pgina hayotiy bosqichlarni ham o’z ichiga oladi. Milliy model bu shaxs, davlat va jamiyat, uzluksiz ta’lim, fan va ishlab chiqarishning o’zaro uzviy birligi va hamkorligi, ularning bir-biriga aloqasini ham aks ettiradi.

Bilamizki, zamonaviy hayotni bugun ilm-ma’rifat va ta’limning taraqqiyotisiz tasavvur etib bo’lmaydi, insoniyat fan o’qi atrofida aylanayotgandek go’yo. Jahonning yetakchi davlatlarida ta’limni rivojlantirish birinchi galdagi vazifa sifatida belgilanishi ham bejiz emas. Negaki, mamlakatning kelgusi ravnaqi aynan shu sohada qo’lga kiritgan yutuqlari bilan chambarchas bog’liqdir. Bugungi kunda, universitetlarning ta’lim berish faoliyati yana-da takomillashtirilib, xalqimizning asrlar davomida shakllangan ilm sari intilish fazilati yana bir bor namoyon bo’lmoqda. Yoshlarimiz sog’lom hamda go’zal turmush kechirish, egallagan kasbi bo’yicha doimiy ish o’rniga ega bo’lish, mas’uliyatni o’z zimmasiga olish, insoniy qadr-qimmatini kamsitishga yo’l qo’ymaslik, qisqacha aytganda, komillikka erishish uchun harakat qilmoqda va bu jarayonda ta’lim olishni eng asosiy shart sifatida ko’rmoqdalar.

Bugungi kunda, yurtimizda yangi-yangi oliy o’quv yurtlari, dunyodagi yetakchi universitetlarning filiallari tashkil etilmoqda. Misol uchun, so’nggi 5 yilda mamlakatimizda 47 ta yangi oliy ta’lim muassasasi, jumladan, xorijiy universitetlarning filiallari tashkil etilib, oliy o’quv yurtlarining soni 125 taga yetdi. Davlat-xususiy sheriklik tizimi asosida nodavlat oliy ta’lim muassasalari faoliyati yo’lga qo’yilmoqda. Jumladan, aholi fikrini o’rgangan holda, sirtqi va kechki ta’lim shakllari qayta tiklandi, qabul kvotalari oshirilmoqda. Maktab bitiruvchilarini oliy ta’limga qamrab olish darajasi 2016-yildagi 9 foizdan 2020-yilda 25 foizga yetdi. Professor-o’qituvchilarning xorijdagi oliy ta’lim hamda ilmiy-tadqiqot maskanlarida malaka oshirishi va stajirovka o’tashini ta’minlaydigan mexanizm yaratildi. Ularning oylik ish haqi miqdori 2018-yilga nisbatan o’rtacha 2,5 barobarga oshirildi. Bu yildan

boshlab esa 10 ta oliy ta'lim muassasasi o'zini-o'zi moliyalashtirish tizimiga o'tkazildi.

Demak, xulosa qiladigan bo'lsak, ta'lim sohasidagi islohotlar ham bugungi kunda o'zining dolzarbligi, hamda amaliy ahamiyati bilan boshqa sohalardagi islohotlardan aslo qolishmaydi. Chunki ushbu sohadagi islohotlarni davom ettirish davr talabidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.Sh.Sodiqova Maktabgacha pedagogika "Tafakkur Bo'stoni", 2013.
- 2.Sh.Shodmonova Maktabgacha ta'lim pedagogikasi "Fan va texnologiya" nashriyoti, 2014.

ФИО автора: Namangan davlat universiteti filalogiya

fakulteti o'zbek tili yo'nalishi

talabasi *Umaraliyeva Nafisa*

Название публикации: «RAUF PARFI LIRIKASIDA O'ZIGA XOS OHANGLAR
TARANNUMI»

“Lirika his orqasida turgan fikrdir; fikr hissiz aytilsa sovuq bo'ladi, u aql o'rgatuvchi soha emas, u uni eshitgan odamda ham hissiy fikr qo'zg'aydi; bir narsani she'riy epik yo drammatik tarzda yozish kerakligini mavzu va hayot materiali hal qiladi, she'riy yozishni hayotdagi shoirona lahzalar “tanlaydi” uni eshitsang u o'zini ma'lum qiladi, chunki u go'yo mazmunsizday seziladi. Lirika tashqi ta'sir, vaziyat ta'sirida hosil bo'luvchi ichki, ruhiy reaksiyadir”. Nazariyotchi V.G. Belinskiy aytganidek lirika tinglanganda, tushunilganda o'zini va yoki shoirning “meni” ni o'qiguvchiga ma'lum qila boradi. Chunki har qanday adib ijodining mohiyatini uning shaxsiyatidan qidirgan ma'qul. Ijodkor o'z shaxsiyati doirasida va uning darajasida mavjud bo'ladi. Rauf Parfi she'rlaridan shoirning ruhiyati uchun hazin bir ohang, adoqsiz iztirob va norozilikka xoslikni anglash qiyin emas. Xususan shoir yaratgan misralarida “ Vido tabassumli olam, yoshligim, Ko'zlarimda qotgan jolam, yoshligim,...” – deya yoshiklikni ham iztirob ko'chalarida o'tganligini aytsa, “Tugab bo'lmas hech bu dardni ichib, yorilgan yaradan chechaklar o'sdi”- bu misralarda “tugab bo'lmas dardlar” iztirobni ifodalasa, “yorilgan yaradagi chechaklar” misrada Rauf Parfigagina xos bo'lgan ohangni beradi. Ijodkorning izlagani, tugab bo'lmas dardi, ungan chechaklar ham “so'z”. Chunki Rauf Parfi ijodga bori-yu yo'g'ini bag'ishlagan darveshnamo qalam sohibi edi.

Rauf Parfi she'riyatimizga hassos ruh, tuyg'ular tilida kuylovchi tiniq dardni olib kirdi. “Faqat shoirgagina yarashadi dard”- deydi shoirning o'zi.

Mening esa achchiq g'amlardan

Tortib ketdi ko'zlarim xira,...

Shoir o'zbek she'riyatiga o'z ohangi, o'z yo'li, ohori to'kilmaydigan dardchil so'zlari bilan kirdi. Uning ruhiyati hurriyat istardi, bu uning she'rlariga ko'chdi. Va ular “da'vat” yo'sinida yangradi.

Sengadir jon bolam mushkulot,g'avg'o,

Uyg'on, uyg'on deya yangraydi navo.

Senga bu Vatandir, senga turkiy til.

Bu xil chorlov va da'vatlarga o'zi hamisha amal qilib yashagan shoir doim "katta vatan" dardi bilan yashadi.

Nahot borliq – soqov.

Nahot borliq – ko'r.

Dildirab, lopillab turgan bulutlarning

Tobutida yotar jonsiz tafakkur.

Yuqoridagi misralar orqali shoir bir o'rinda hayrat, bir o'rinda dard va iztirobini tasvirlaydi.

Rauf Parfi lirikasida, asosan, assotsiativ tafakkur tarzi yetakchilik qiladi. Ya'ni, tasavvurning ikkinchi turi, lirik qahramonning shakllanish jarayoni aks etishi – assotsiativ fikrlash tarzi badiiy-estetik tafakkur tabiatining ustuvor belgilaridan biri sanaladi. Badiiy tafakkur esa ijodkor bilan ijtimoiy voqelik va borliq o'rtasidagi munosabatlar hosilasi sifatida vujudga keladi. Ushbu hodisa ijodkorning fikrlash yo'sini orqali o'zligini namoyon qiladi. Shu ma'noda, adabiyot bir vaqtning o'zida ham oliy ong shakli, ham ma'naviy-ijtimoiy hayot ko'rinishi ekanligini isbotlab kelayotir.

Mazkur holatlarning badiiy-estetik ifodasi Rauf Parfi she'riyatida o'ziga xos shakllarda, usullarda zuhur topadi. Assotsiatsiya esa poeziyada istioralar qo'llash, ramz-obrazilarga murojaat, kontrast usullardan foydalanish singari holatlar hisobiga vujudga keladi. Xususan, istioralar Rauf Parfi she'riyatida hissiy tafakkur psixologiyasini yoritishga, ramzli obrazlar tabiatini ochishga xizmat qiladi. Shoirning "Zangori og'ochman, hozir osaman" misralari bilan boshlanuvchi sonetida shoirning badiiy idroki istioralar shaklida namoyon bo'lgan. Sonetda zangori og'och, quyosh, qish, bahor, barg kabi istioralar qo'llanilgan. Ular murakkab assotsiativ poetik obrazlar talqinida muhim o'rin egallagan.

Zangori og'ochman. Hozir osaman,

Qayta tirilaman to'lib sehriga

Ul Mehraning qanotini yozaman,

Dunyolarni to'ldiraman mehrga.

Rauf Parfi she'riyatida daraxt badiiy obrazi o'rnida ko'p hollarda asl turkiy og'och so'zi qo'llaniladi. Yuqoridagi misralarda kuzatilgandek, og'och-zangori shaklda, ya'ni lirik qahramon kechinmalari ifodasida shoirning ijod pallasi tasviri o'rin olgan. Ijod pallasi holati yashnagan yashil daraxtga mengzalgan. Yashil daraxt haqida so'z borayotganda shoir assotsiativ holatni vujudga keltiradi. "Hozir osaman" jumlasini o'z-o'zidan savol tug'diradi. Lirik qahramon daraxt shohlariga nimani osmoqchi va bu holat qay ma'noda? Ayonlashadiki, "Zangori og'och"da lirik qahramon o'z mevalarini paydo qilmoqchi. Ana shu mevalarda u qaytadan jonlanadi. Mevalar esa pishib-yetilishi uchun quyoshni – Mehrani chorlashadi. Mehra esa mevalarni larzonlashtiradi. Poetik mushohada shu tariqa ijod mahsuliga aylanadi. Sonetning ikkinchi katrenida lirik qahramon kayfiyati fojiviy holat chizgilarida namoyon bo'ladi. "Qish" istiorasi "boshida azaliy oqtosh", "Qonli bulutlarga burkanib qotgan" kabi tashbehlari tasavvurimizda insonning ayozli, musibatli holatlarini esga soladi. "Bahor" istiorasiga "muzlagan otash", "zulmatning jizg'anak tonglari" kabi tashbehlari uyqash kelayapti. Bu esa inson umrining bahori ham qonuniyatlarga asoslanishini anglatadi. Sonetning ushbu katreni kulminatsion holat hisoblanadi. Ijodkor oddiy insondan farqli o'laroq har bir manzarada o'zgacha ma'no uqaladi. Xususan, fasllar tavsifida ham teran nigohi orqali o'ziga toldiradigan manzaralar chiziladi. Sonetning terset qismida lirik qahramon ijodkor sifatida o'zligini, individual jihatlarini barg, xalq, olomon, shoir, shoh kabi poetik shakllarga beradi:

Abadiy koinot birla qolaman,

O'lsam chirqiraydi ovozim tanda,

Eng yangroq yulduzni uzib olaman.

Ezilgan, xo'rlangan bargman tubanda,

Yolg'iz, o'zim-xalqman, o'zim olomon,

Men shoirman axir, shohman, ey, banda.

Eng yangroq yulduzni uzib olishi esa, ijod osmonida porlayotgan yulduzga egalik qilish istagi, bu – mangulikka ishora. Barg badiiy obrazida “ezilgan”, “xo‘rlangan” tashbehlarining qo‘llanilishi ijodkor xokorsorligiga ishora. Bu holat sonetning yechimi sanaladi. Shoir o‘zligini topganda, “o‘z men”iga ega bo‘lganida esa o‘z olamining “shoh”i darajasiga ko‘tariladi. Ko‘rinadiki, asl lirik asar “Tilsiz sezgilarga so‘z va obraz beradi, ularga alohida umr bag‘ishlaydi”.

Assotsiativ tafakkur shoir she‘rlaridagi ramz – obrazlar orqali ham yuzaga keladi. “Siyovush” nomli sonetlar majmuida toju taxt dahshatli qirg‘in-barotlarga asos sifatida talqin etiladi. Siyovush – ramz, ya’ni o‘z farog‘ati-yu toju taxtdan voz kechgan, ezguliklar uchun jonini qurbon qilgan shoh avlodining timsoli. Qalam esa pokiza so‘z ayta oluvchi ijodkor shaxsi timsoli sifatida talqin etiladi.

Qalamdan o‘ch olding. So‘zini o‘yding

Sening qo‘lingdami oyning ajali?!

Shoirning “Munajat” sonetlar majmuida shoir komparativ ko‘chimlardan tashqari kontrast ko‘chim turlaridan ham unumli foydalangan. Sonetda “do‘zaxim-bog‘im”, “qoramni oqlab ber” kabi ifodalar shular jumlasidan. Lirik qahramonning hayot haqiqatlaridan, uning o‘nqir-cho‘nqir yo‘llaridan, nohaqliklaridan zada holati uchun shoir o‘ziga xos ko‘chimlardan foydalanadi.

Nechun boshim uzra qora shamollar,

Osmonda ignadek nur yo‘qdir, nechun?

Balki sudrar meni mudhish xayollar,

Ochg‘il ko‘zlaringni, ey, so‘ngsiz ochun.

misralardagi “Qora shamollar” – hayotning salbiy oqimi, “ignadek nur” – haqiqat ma’nosidagi istioralar bo‘lsa, “sudrar xayollar”, “ochgin ko‘zlaringni ochun”lar

apostrofalar, “mudhish xayollar” va “so‘ngsiz ochun” esa sifatlash kabi ko‘chim turlari qo‘llanilganligi ayonlashadi.

Shaftolirang olam nayza uchinda...

Dunyolari yolg‘on, men o‘ldim chindan...

Ulug‘ Tangrim, seni achchiq sog‘indim.

She‘r davomida aynan harf emas, vasl va raviy birligi takrorlanib kelgan, ya‘ni “chin” bo‘lagi tersetlar ohangdorligini ta‘minlagan. Islomiy falsafa yo‘siniga ko‘ra foniy dunyo – yolg‘on, sinov dunyosi, boqiy dunyo esa chin dunyo. Lirik qahramon nazarida chin dunyoda Haqqa, Haqiqatga erishish mumkin. Bu bilan qahramonning foniy dunyodan haqiqat izlashi noo‘rin ekanligi ta‘kidlanmoqda. Tersetdagi “shaftolirang olam” rangi yorqin bo‘lmagan, po‘sti yupqa, olovlar ichidagi olam shu holida nayza uchida, ya‘ni omonat, bir kun emas bir kun parokanda bo‘ladigan holatda tasvirlangan. Ana shu omonat, yolg‘on dunyodan qo‘l siltagan lirik qahramon so‘zlari, ruhiy holati samimiy ekanligiga “chindan o‘lish” – “Haqqa yetishish istagi” orqali izoh beradi. Ushbu holatga asos sifatida Tangri sog‘inchi esga olinadi.

Shuningdek, sonetda “qorong‘u nigoh”, “sovuq shivir”, “aziz tovush”, “rangin ovoz”, “go‘zal g‘imirlash”, “qora shamollar”, “mudhish xayollar”, “yomg‘irli yolg‘izlik” kabi ko‘plab noan‘anaviy tashbehlar va istioralar qo‘llanilgan bo‘lib, ularning har biri shoir nazarda tutayotgan poetik holatning, ijtimoiy muhit va lirik sub‘yektning fojiviy holatini ochib berish uchun ishlatilgan. Shuningdek, shoirni janr kompozitsion qurilishi va spetsifik xususiyatlari, ya‘ni, tugun, ko‘tarilish, kulminatsiya, yechim holati o‘ziga jalb qilgan bo‘lishi mumkin. Komillik sari intilayotgan inson yo‘lidagi qiyinchiliklar ifodasi va u chiqarishi zarur xulosalar, to‘xtamlar uchun ushbu kompozitsion qurilish ayni muddao.

O‘zbek sonetnavisligida poetik tasvir va talqin imkoniyatlaridan foydalanish tajribasi masalasi yuzasidan quyidagi xulosalarga kelish mumkin:

“O‘zbek soneti”da kompozitsion silsila ko‘rinishi aks etgan, lekin uni madh etuvchi she‘rlar sirasiga kiritib bo‘lmaydi. Bunga ularda aks etgan vaziyatlar xilma-xilligi va

mavzular ko‘lami asosdir. O‘zbek she‘riyatida sonet janrining taraqqiyot tadriji mobaynida uni favqulodda tashbehlar, yangicha timsollar bilan boyitib borishga harakat qilindi. Sonet poetikasida ko‘chimlarning komparativ va kontrast shakllardan ko‘proq foydalanildi. Kontigual ko‘chim shakllari ayrim o‘rinlardagina qo‘llanildi.

Rauf Parfi sonetlari ko‘proq assotsiativ tafakkur hosilasi sifatida yuzaga kelgan. Assotsiatsiyalar sonetlarda metaforalar qo‘llash, ramz-obrazlarga murojaat, kontrast usullardan foydalanish hisobiga vujudga keladi. Shoir sonetlarida jiddiy muammo qo‘yiladi, kechinma assotsiativ fikrlash tarzi orqali tavsiflanadi. Falsafiy yo‘nalishdagi sonetlarda komil inson rozlari, inson erki, millat taqdiriga qayg‘urish, shoirning o‘ziga xos olami, Vatan muqaddasligi, sevgi izzitoblari va hijron dardlari asosiy mavzu sanaladi.

Xulosa qilib aytganda, shoir shaxsiyati uning qalami bilan qog‘ozga to‘kilib bugungi kun o‘quvchisi tilida dardchil bir navo bo‘lib yangramoqda.

ФИО авторов: *Baxronova Martaba* Mentorof Samarkand Law College

Eshmatov Umidjon Student of Samarkand Law College

Название публикации: «SOCIAL TASKS AND FUNCTIONS OF THE CONSTITUTION»

Abstract: Ten Legal Steps to the Encyclopedia of Independence) Before talking about the history of the Constitution of the Republic of Uzbekistan, "What is the Constitution?" It is expedient to answer the question.

Constitution (Latin "Constitution" - structure, order) - the Basic Law of the state. It determines the structure of the state, the system of government and administration, their powers and the order of formation, the electoral system, the rights and freedoms of citizens, the relationship between society and the individual, as well as the judiciary and the state and society.

Key words: Constitution, structure, order, determines, government, administration, powers, freedoms, relationship, society, betwun, judiciary, Before, Encyclopedia .

The term "constitution" was already known in ancient Rome (a law called the imperial constitution). Amir Temur's "Tuzuklar" was a special form of constitutional document typical of the civilizations of the East and Asia. Along with Sharia law, he had a strong influence on the fate of the peoples of the Central Asian region. Looking at the complex and important, but at the same time honorable chronicle of the creation of our Basic Law, we are convinced that the Constitution of Uzbekistan is the result of our people's longterm pursuit of independence. First of all, the construction of the constitutional "building" is based on three thousand years of experience of national statehood. Today's Uzbekistan embodies the ancient Khorezm and Sogdiana, the Karakhanids, Khorezmshahs, Amir Temur and Temurids, the Uzbek khanates, our enlightened ancestors, the historical traditions of our people and its centuries-old dream of an independent state. In addition, based on our interests and aspirations, our Basic Law has been created taking into account the advanced constitutional experience accumulated by 97 countries of the East and the West, the South and the North. In this regard, 10 legal steps towards the preparation, discussion, adoption and implementation of the first Constitution of Sovereign Uzbekistan should be listed as the most important historical events in this regard. After all, the history of the Constitution is an integral part of the struggle for independence. The first legal step towards the creation of a constitution is to give Uzbek the status of the state language.

In this regard, first of all, on October 21, 1989, after a heated debate and controversy, an unforgettable event took place in our political and spiritual life - the status of the state language as one of the main pillars of our national values. It is worth noting that it forms one of the pages. "It is rightly said that a person who does not know his mother tongue does not know his family tree, his roots, he has no future, he does not know his language, he does not know his language." "Every nation, big or small, respects its mother tongue." In the works of the First President "Uzbekistan on the threshold of independence", "High spirituality is an invincible force" on the eve of independence there was a heated, sometimes sharp and uncompromising debate on the issue of giving the Uzbek language the status of the state language. It is not in vain that it is mentioned separately. In such a precarious and difficult situation, as Islam Karimov rightly noted: We have found the only right way. "Thus, first of all, the important legal provisions enshrined in the Law "On the State Language" are now sealed in Article 4 of our Basic Law as follows: "The state language of the Republic of Uzbekistan is Uzbek. The Republic of Uzbekistan shall ensure respect for the languages, customs and traditions of all nations and peoples living in its territory, and create conditions for their development. " The second legal step towards the creation of the Constitution is the establishment of the Presidential Institute and the formation of a commission to prepare new state symbols. It should be recalled that these very important and exciting events in the life of our country took place in March 1990. Then, shortly before the declaration of our independence, at the first session of the Supreme Soviet of the twelfth convocation, the post of President was introduced in the former Soviet republic, the issue of state symbols was discussed and a special commission was set up. The idea of creating the first Constitution of independent Uzbekistan was first put forward at this session.

The third legal step towards the creation of the Constitution is the promulgation of the "Declaration of Independence". Paragraph 8 of the Declaration of Independence, issued by the Supreme Soviet of Uzbekistan on June 20, 1990, states that Uzbekistan "shall determine its own path of development, its name and state symbols (coat of arms, flag, anthem)." The principle of "self-establishment" is strengthened. Paragraph 12 of the declaration states that this document will be "the basis for the development of a new Constitution of the republic." At that time, such a document was adopted in Uzbekistan for the first time in the territory of the former Soviet Union.

The fourth legal step towards the creation of the Constitution is the establishment of the Constitutional Commission. On June 21, 1990, the Supreme Council established a Constitutional Commission chaired by the First President of the Republic of Uzbekistan Islam Karimov, consisting of 64 members, including statesmen, deputies and specialists. . With the launch of the Constitutional Commission, the First President directly led the preparation of the draft Constitution, which adequately reflects the

specifics and characteristics of our country, fully meets international standards, takes into account the world experience, democracy and constitutional law of the most developed countries. In carrying out these tasks, our First President has emerged as a great statesman and public figure, a talented political leader. In this sense, the initiator, inspirer and main author of the Constitution of Uzbekistan is the President of the country.

Therefore, destiny Islam Karimov is responsible for the renewal of society, the solution of mature problems of socio-economic, political, state-legal and spiritual-enlightenment development of our country in the complex conditions of transition, including the creation of the Constitution of the future independent state. had loaded historical tasks such as. The fifth legal step towards the creation of the Constitution is closely connected with the visit of our First President to India in 1991. It should be noted that the official visit of the First President Islam Karimov to the Republic of India on August 17-19, 1991 was the first independent-historical visit of the President of Uzbekistan abroad. While the President was in India, on August 19, a group of political adventurers calling themselves the State Emergency Committee, the GKChP, issued a statement calling for a coup d'etat. Unfortunately, taking advantage of the visit of the President of Uzbekistan, there are leaders in our country who support the illegal decisions of the GKChP. History remembers this well. The continuation of these events is described in the foreword to the book "Uzbekistan on the threshold of independence":

“President Islam Karimov will return to Tashkent immediately on August 19 after hearing about the announcement of the GKChP in Agra. In addition to officials, the President will be met at the Tashkent airport by the Commander-in-Chief of the Turkestan Military District and three generals from the Center. How the U.S. Constitution came into being and changed, and why this document is so important The Constitution of the United States is the highest piece of legislation in the country that governs the principles of the federal government. It is designed to protect the rights of citizens, writes MC today . Adopted in September 1787 at the Constitutional Convention in Philadelphia. Previously, the articles of the Confederation were the main normative document that did not give the national government sufficient scope of powers. Each state was considered an independent state. At the 1787 conference, delegates presented a stronger federal government plan with three branches of government - the executive, the legislature, and the judiciary. In parallel, a system of balance and equilibrium was developed the give equal power to all three branches. The beginning The Preamble defines the purpose and guiding principles of the Constitution: "As the people of the United States, We will establish and adopt this Constitution for the States. " The Law on Rights consisted of ten amendments guaranteeing personal inviolability (freedom of speech and religion, etc.) and in 1791 became part of the

Constitution. Of the hundreds of amendments to the constitution, 27 were adopted today. Articles of Confederation The first American constitution - the Confederate Articles (Treaty of the Confederation of Thirteen States of America) was ratified in 1781. At that time, the country was a vibrating union of states that functioned as independent states. The central government consisted of a single legislature, the Confederate Congress. There was no president or court department.

The Confederate articles gave Congress the authority to regulate foreign economic affairs, wage war, and control currency. But in reality, these powers were very limited because Congress did not have the real power to demand money or troops from the states. Did you know that George Washington did not want to go to the Constitutional Convention in the first place? Sure, he believed the country needed a strong federal government, but at the same time he didn't believe the convention would do its job. In addition, he could not leave his plantation on Mount Vernon unattended, and besides, he was suffering from rheumatism. In 1783, America won the War of Independence from Great Britain. It soon became clear that the young republic needed a strong central government, otherwise it would not see stability. In 1786, Alexander Hamilton, a lawyer and politician from New York, convened the Constitutional Convention to discuss the matter. The Confederate Congress supported the idea in February 1787 and invited representatives of thirteen states to a meeting in Philadelphia. Muhammad Ali, a member of the Writers' Union of Uzbekistan, answered some questions of UzA correspondent about the fate, dreams and hopes of a writer based on a set of laws on the occasion of the 26th anniversary of the adoption of our national encyclopedia - the Constitution. International conference on "Current challenges in strengthening judicial guarantees of privacy: the experience of Uzbekistan" The aim of the conference is to further improve the criminal procedure and criminal executive legislation based on successful practices to prevent the use of torture. The Constitution is a free and prosperous life, a solid foundation for the further development of our country Speech by President Shavkat Mirziyoyev at the Solemn Ceremony Dedicated to the 25th Anniversary of the Adoption of the Constitution of the Republic of Uzbekistan The financiers exchanged views on our encyclopedia A video conference on "The Constitution is a guarantee of our rights and freedoms" was held in Tashkent. The Constitution of the Republic of Uzbekistan is an important foundation of reforms The National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek organized a scientific practical conference of students and masters on the theme "The Constitution of the Republic of Uzbekistan - an important foundation of reforms" dedicated to the twenty-fifth anniversary of our encyclopedia.

President Shavkat Mirziyoyev signed a decree pardoning 2,700 convicts COMMENTARY on the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev "On pardon on the occasion of the twenty-fifth anniversary of the

adoption of the Constitution of the Republic of Uzbekistan" An exhibition by military artist Ikboljon Ilhamov dedicated to the 25th anniversary of the Constitution of the Republic of Uzbekistan has opened at the State Museum of the Armed Forces of the Republic of Uzbekistan. The Constitution of Uzbekistan uses 7,550 words Usually, the constitutions of many countries are developed by authoritative experts, deputies, and then adopted by parliament. Although such documents are highly valued from the point of view of an expert, they lack nationalism, the spirit of the people. The Constitution is a guarantee of human interests Uzdonmahsulot Joint Stock Company, Republican Center for Spirituality and Enlightenment, Qishloq Qurilish Invest Engineering Company, Central Council of the Youth Union of Uzbekistan, Federation of Trade Unions of Uzbekistan, Abu Rayhon Beruni Institute of Oriental Studies of the Academy of Sciences and In cooperation with a number of organizations, a spiritual and educational event on the theme "The Constitution is the backbone of the state" was held. The Constitution is the foundation of our prosperous life On the occasion of the 25th anniversary of the adoption of the Constitution of the Republic of Uzbekistan in the training courses for employees of citizens' self-government bodies under the Tashkent city khokimiyat a practical conference was held. The preamble to the Constitution of the Republic of Uzbekistan states that the people of Uzbekistan intend to build a state governed by the rule of law. An important and integral feature of the rule of law is the rule of law. The rule of law is a principle directly related to the concepts of people's power and human rights. Because people's power means the right of citizens to participate directly or indirectly in the decisionmaking process. In this sense, laws that are the expression of the will of the people, adopted by citizens through their elected representatives in parliament or by direct referendum, are the result, if not the fruit, of the people's government. Human rights and freedoms are realized through laws, in fact, the ultimate goal of laws is to protect man, his rights and freedoms. The rule of law as a key element of the rule of law in international instruments is based on the rule of law, which includes a transparent, accountable and democratic process; legal clarity; prohibition of arbitrariness; openness of independent and impartial justice; as well as the establishment of judicial control over administrative documents; respect and non-discrimination of human rights and equality before the law. The necessary normative-legal and organizational institutional bases for ensuring the rule of law have been formed in our country. Chapter III of the Constitution of the Republic of Uzbekistan is entitled "The Constitution and the Rule of Law", and this chapter is located in the section of Basic Principles of the Constitution. It is clear from theory that principle refers to guidelines. If there is any misunderstanding between the other sections of the Constitution, the matter should be resolved on the basis of basic principles in theory. In this sense, the fact that the rule of law is placed in the section of Basic Principles shows that in our country this principle is given special attention.

The analysis of the provisions enshrined in this chapter and other norms of the Constitution leads to the following points: first, the supremacy of the Constitution and laws of the Republic of Uzbekistan is unconditionally recognized in the Republic of Uzbekistan. Second, the state, its bodies, officials, public associations, and citizens act in accordance with the Constitution and laws. Third, no law or other normative legal act may contradict the norms and rules of the Constitution. The Law "On normative legal acts" states that the Constitution of the Republic of Uzbekistan has the highest legal force, legal acts are adopted on the basis of the law and for its implementation, laws regulate the most important and stable social relations, normative legal acts. to comply with normative legal acts of higher legal force, in case of discrepancies between normative legal acts, to apply normative legal acts of higher legal force, etc. 'yilgan. In addition, the organizational and legal framework for ensuring the rule of law and the rule of law has been created in our country. First of all, the President of the Republic of Uzbekistan is the guarantor of the rights and freedoms of citizens, the Constitution and laws of the Republic of Uzbekistan, parliamentary, public and administrative control over the implementation of laws, to what extent the court's activities are aimed at ensuring the rule of law, the protection of the rights and freedoms of each person through the courts, government agencies, officials, Our legislation also defines legal instruments such as legal expertise, the system of impact assessment of legislation, monitoring, registration of departmental documents, which are also important elements of ensuring the rule of law and the rule of law. In many laws, the rule of law is defined as the main principles and tasks of ensuring the rule of law. For example, Article 2 of the Law on Internal Affairs states that one of the main tasks of law enforcement agencies is to ensure the rule of law. Article 6 of this Law stipulates that law enforcement officers must strictly observe and comply with the requirements of the Constitution of the Republic of Uzbekistan, this Law and other legislation in their activities. Any deviation from the strict observance and observance of the laws, regardless of the reasons, is a violation of the rule of law and entails liability. In order to justify their unlawful actions (inaction) in the performance of their duties, law enforcement officers may be interested in the interests of the service, economic expediency, unlawful demands, orders and directives of higher officials or any other unlawful act. -cannot avoid a situation. Direct or indirect incitement, persuasion or incitement of law enforcement officers to commit illegal acts is prohibited. Article 2 of the Law on the Prosecutor's Office states that one of the main tasks of the prosecutor's office is to ensure the rule of law and strengthen the rule of law. Article 5 of this law states that any deviation from the strict observance and observance of the law, regardless of the grounds on which it is made, is a violation of the law and entails liability. In order to increase the effectiveness of the work of the prosecutor's office to ensure the rule of law and the rule Article 2 of the Law on the Prosecutor's Office states

that one of the main tasks of the prosecutor's office is to ensure the rule of law and strengthen the rule of law. Article 5 of this law states that any deviation from the strict observance and observance of the law, regardless of the grounds on which it is made, is a violation of the law and entails liability. In order to increase the effectiveness of the work of the prosecutor's office to ensure the rule of law and the rule of law in the country, the Senate Control Commission on the activities of the prosecutor's office was strengthened by Article 19 of the Law "On Parliamentary Oversight".

Article 7 of the Regulation on the Ministry of Justice defines the consistent implementation of a unified state policy in the field of rule-making and law enforcement in the field of society and state building as one of the main tasks and activities of the Ministry. given. Paragraph 1 of the Resolution of the President of the Republic of Uzbekistan dated January 19, 2017 No PP- 2733 "On measures to radically improve the activities of the legal service" the organization of the rule of law and the rule of law in the law enforcement activities of organizations. Resolution of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan dated May 1, 2017 "On measures to implement the Resolution of the President of the Republic of Uzbekistan dated January 19, 2017 No PP-2733" On measures to radically improve the activities of the legal service " The resolution provides to the heads of state bodies and organizations and their structural and territorial divisions annually to hear the report of the legal service on the work to ensure the rule of law and the rule of law in the activities of these bodies and organizations. responsible. In addition, in order to ensure the rule of law not only in government agencies, but also in each neighborhood, the Regulation on the public structure "Mahalla posboni" of the Citizens' Assembly, approved by the Cabinet of Ministers on March 4, 2014 In cooperation with law enforcement officers, they are tasked with ensuring the rule of law, ensuring compliance with the rules of conduct and ethical standards in society, and assisting law enforcement officers in establishing order in the region. Tasks related to ensuring the rule of law as one of the important issues in the Action Strategy for the five priority areas of development of the Republic of Uzbekistan for 2017-2021, approved by the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan No. PF-4947 dated February 7, 2017 shown. The rule of law allows a person to exercise his rights and freedoms without hindrance, to guarantee his life, liberty, honor, dignity and other inalienable rights by law. 'allows you to live without fear of fluency and arbitrariness. The rule of law also stipulates that a person must participate in the adoption of these documents, which are binding on him or her through his or her elected representatives, influence public administration, exercise public control over the activities of public authorities, judicial protection of their rights and freedoms, the right to appeal to the court against the illegal actions of state bodies, officials, public associations. If the rule of law is not ensured in society, people will lose confidence not only in today, but also in tomorrow, and justice, equality and

freedom will not be observed. In a society where the rule of law is not guaranteed, the economy will not develop and economic reforms will not be effective. Because no one wants to put their property, their sky, in a place where the law does not work. In a state where the rule of law prevails, freedom, justice, equality are guaranteed, the influence of power on the individual is limited, human rights are protected, property rights are respected, justice is independent and effective. Therefore, in the rankings compiled by various international organizations, research centers, special attention is paid to the rule of law. For example, The World Justice Project, an international nongovernmental organization, conducts a special annual "Rule of Law Index" around the world. In the Transformation Index, the Bertelsmann International Foundation, and the World Bank's Public Administration Quality Indices, the rule of law is one of the indicators of well-being. The laws on administrative courts established and the administrative procedures planned to be adopted are also important in ensuring the rule of law. In short, the rule of law is a strong guarantee of freedom, justice, equality in society, protection of human rights, the formation of strong confidence in entrepreneurs and foreign investors for the sustainable growth of the country's economy.

The U.S. Constitution is the smallest and most immutable Constitution in the world. No changes will be made to the main text of the U.S. Constitution, but will be added as a separate appendix to the end of the text. The first amendment to the U.S. Constitution states that "Congress may not enact any law restricting freedom of speech and of the press." In the history of the Constitution, only 26 amendments have been made to it. It should be noted that the scope of each of these amendments is almost equal to the law and consists of dozens of articles. The first 10 amendments were called the Bill of Rights.

REFERENCES

1. The Constitution of the Republic of Uzbekistan 2021.
2. Lex.uz

ФИО автора: *Маматкулова Ситора Уктамовна*

Ташкентский государственный юридический университет

Студентка 2 курса факультета публичного права

Название публикации: «ОСОБЕННОСТИ И УНИКАЛЬНОСТЬ «ОЗОРНИК»»

Аннотация. В данной статье даны комментарии к произведению Гафура Гулама «Шум бола», обсуждены приключения и особенности ребенка.

Ключевые слова: ребенок, приключение, рынок, Омон, война, мать, юмор

Annotatsiya. Ushbu maqolada G‘afur G‘ulomning “Shum bola” asari haqida fikr-mulohazalar berilgan, bolaning sarguzashtlari va xususiyatlari haqida so‘z boradi.

Kalit so'zlar: bola, sarguzasht, bozor, Omon , urush, ona, yumor

Annotation . This article provides comments on the work of Gafur Gulam "Shum Bola", discusses the adventures and features of the child.

Keywords: child, adventure, market, Omon, war, mother, humor

В этой повести известного узбекского писателя Гафура Гуляма, рассказывается о непростой судьбе, сбежавшего из дома мальчика.

Эта история почерпнута из детских воспоминаний автора. Оставшийся сиротой, мальчик сбегает из дома к своей тёте, после того, как мама наказала его за вынос из дома продуктов. В довершение к этому, он случайно убивает перепёлку дяди, покидает дом и начинает бродячую жизнь. Он сутками бродит по улицам Ташкента, зачастую ночует под открытым небом и берётся за любую работу. Своей фантазией и неистощимой выдумкой, мальчик напоминает героя узбекского фольклора Насреддина, а его речь изобилует пословицами и поговорками. Особое место, автор уделяет чувствам и переживаниям, состоянием души маленького человека, окрашенным хорошим чувством юмора. Озорник

испугался и сбежал, прихватив деньги, которые дядя дал на корм птицам, и клетку с горлинками. В первом попавшемся селении он обменял горлинок у местных мальчишек на всякий хлам.

Хлам оказался тяжёлым. Мальчик присел отдохнуть под деревом и встретил своего друга Амана — он работал у родственников, а теперь возвращался домой с мотыгой на плече.

Аман — мальчик, приятель озорника, сын бедного ремесленника-вдовца, простоватый и жадноватый, мечтает много заработать и разбогатеть. Озорник уговорил Амана пойти с ним в город и продать хлам на базаре.

Продав и обменяв на барахолке всё добро вместе с мотыгой, приятели отправились шататься по базару и увидели вора из соседней махаллы — он обвинял какого-то парнишку в том, что тот его обокрал.

Заночевать приятели решили у старой торговки алкоголем. Вечером туда явился вор с компанией. Выяснилось, что вор обманул несчастного парнишку, хитростью заставив того отдать ему свои деньги. Напившись, они начали грабить пришедшего с ними человека, похожего на домлу — учителя.

На рассвете домла разбудил приятелей и позвал их с собой.

Озорнику неплохо жилось в курильне, он был сыт и одет. Один из постоянных клиентов, богатый индус, меняла с базара, был очень щедр к нему. Накопленные деньги мальчик тщательно прятал.

Свой выходной день озорник проводил на базаре. Несколько раз он встретил знакомых из родной махаллы. Оказалось, что мать отчаялась его найти и считает мёртвым. Мальчик попросил передать её, что жив и скоро вернётся. Он понял, что никогда не помогал матери, поэтому перед возвращением домой хотел накопить побольше денег. Кроме того, он узнал, что Аман вернулся в махаллу, наговорил о нём гадостей и нанялся в ученики к местному извозчику.

Вскоре озорнику надоело служить в курильне. Он заскучал, ему не хватало общения со сверстниками.

В повести «Озорник» творчество Гафура Гуляма органически сливается с фольклором, трудно даже разграничить, где начинается оригинальный вымысел художника, а где – фольклор. Писатель иногда непосредственно вводит в свое произведение юмористические сцены из устного народного творчества и отдельные латифа – анекдоты. Одновременно писатель создает художественно-обобщенные картины жизни на основании собственных наблюдений, ярко изображает жизнь странствующих дервишей и ишанов, баев, беспризорников. При этом писатель разоблачает лицемерие ишана, жадность одичавшего бая-землевладельца, жестокого и жадного бая-скотовода, хищный нрав богача, он показывает неоспоримое и духовное превосходство над ними озорного мальчика и его старшего друга Амана. Гафур Гулям использует свой излюбленный прием – повествование от имени героя, в данном случае уличного мальчика. Прием этот позволяет сохранить особенности его языка, острее передать чувство юмора как основную черту его характера.

Использованная литература

- 1.Vladimirova N.V. Ot slova k knige. – : Izdatel'stvo literatury i iskusstva imeni Gafura Gulyama, 1983. – 304 s.
- 2.Vladimirova N.V. Tarjimachilikning mahorat maktabi // Fan haqida suhbatlar. - T., O'zbekiston, 1989, № 3-4.
- 3.Vostok-Zapad: Issledovaniya. Perevodi. Publikatsi. Vi № 4. (redaktor-sostavitel' L.Sh.Rojanskiy). – M.: Nauka, 1989. – 298 s.
- 4.Vostok-Zapad: Literaturnie vzaimosvyazi v zarubejnyx issledovaniyax. Sbornik obzorov. (otv. redaktor Dyakonova Ye.M.). – M., 1989. – 196 s.

5. Gachechiladze G. Художественный перевод и литературные взаимосвязи. - М., 1980.
– 256 с.

Gulyam Gafur. Ozornik. – Т.: Izdatel'sko-poligraficheskiy dom im. Chulpana, 2005. –
242 с.

ФИО автора: Toshkent davlat yuridik universiteti

Xususiy huquq fakulteti

Abrorov Komronbek Burxoniddin O'g'li

Название публикации: «SOG‘INISH...»

Annontatsiya

Ushbu maqolada adib G'afur G'ulomning "Sog'inish" she'ri tahlili haqida so'z boradi. Unda o'sha davr insonlari kechinmalari hamda shoirning o'g'liga bo'lgan sog'inchi yoritiladi.

Kirish

G'afur G'ulomning ko'pgina ijod namunalari o'qiganman. Ayniqsa, 5-sinfda o'qigan paytimda uning "Mening o'g'rigina bolam" hikoyasi juda yoqardi. Asar bola tilidan yozilgan, yozuvchi unda o'z o'tmishini eslaydi. Voqealar ham o'ziga xos. Shu sababdan bo'lsa kerak, bu asar bolaligimdagi sevimli asarlarimdan biri. Vaqt o'tgan sayin ustozimiz ijodiga qiziqish orta boshladi, ijod namunalardagi tub ma'noni ham anglay boshladim. Keyinchalik uning "Sog'inish" she'ri ham mening sevimli she'rlarim qatoriga qo'shildi. Umuman olganda uning barcha she'rlarini maroq bilan o'qiysan kishi. Lekin baribir "Sog'inish" boshqacha.

Asosiy qism

Unda otaning bolaga bo'lgan mehri, sog'inchi ifodalanadi. She'r ham aynan shu sog'inchni ifodalash bilan boshlanadi.

Zo'r karvon yo'ldia yetim bo'tadek,

Intizor ko'zlarda halqa-halqa yosh.

Ha, otalar ham yig'laydi. Ular faqatgina farzandlari uchun yig'laydi. Shu jumaladan boshlab shoir kechinmalari gavdalanadi. She'rni o'qiyman-u, o'g'lini kutayotgan G'afur G'ulom ko'z oldimga keladi. U: "Bugun qonda kezar ertagi umid,"-deya, hamon farzandi kelishini kutadi. Ya'ni uning umidi qonida ekanligi, kimdir unutsa unutar, lekin u hech qachon farzandini unutmashligini, chunki uning kelishiga bo'lgan umid uning qonida ekanligini aytadi. U yana xotirlaydi. Bu safar o'g'lini tong payti kuzatganni, o'gil esa ukalarini xudda otasidek erkab, ofarzandlari bilan to'gan uni yanada shod qilib ketganini eslaydi:

Unda yetuk edi meros mard g'urur,

Ostonani o'pib, qasamyod qildi.

Ukalarin erkalab o‘zimday mag‘rur,

Ya‘ni obod uyimni u dilshod qildi.

Shu paytda birgina shoirning yoki faqat o‘zbeki xalqining emas, balki butun dunyo farzandlari urushda edi. Urush doim qoralangani kabi keyingi satrlar ham xuddi shu haqida. Iblisning g‘arazi bo‘lgan urush bir kun tugashiga, o‘g‘illar esa gard ham yuqtirmasdan qaytishiga ishonadi. G‘afur G‘ulom ham barcha kabi farzandini kutayotgan ota edi. Otalarning ham mehri boshqacha, ayniqsa, bu mehr farzand uchun atalgan bo‘lsa. Buni u *meros hissiyot*, deya tariflab, jondan sog‘inishini yana bir bor ta‘kidlaydi.

Vaqt ham o‘tib boraveradi, o‘g‘ildan esa hamon darak yo‘q. kutishdan og‘iri yo‘q deyishadi. Yo‘lga qayta-qayta qarayverasiz. Uzoqda qimir etgan biror nima ham shu paytda ko‘zga kutayotgan odamni eslatadi:

Kutaman, uzoqdan ko‘rinsa bir ot,

Kelayapti, deyman ko‘rinsa g‘ubor.

Shunda shoir o‘zini nima bilandir chalg‘itgisi, ko‘ngliga qandaydir yo‘l bilan tasalli bergisi keladi. E‘tiborini ona tabiatga, bahorga qaratadi. Xuddi shu bahorda navqiron, zabardast o‘g‘lining siymosini ko‘rmoqchi bo‘ladi.

Baribir o‘g‘lini ko‘ngil qumsayveradi. Qanchalik iradasi baquvvat bo‘lmasin ko‘ngliga yomon o‘ylar kelaveradi. Albatta, har kuni qaysidir tanishining uyiga qora xat kelib tursa-yu, jonajon farzandi shu qora xat sababchisi bo‘lgan insonlar bilan urushga ketgan bo‘lsa, qaysi ota yoki ona xavotir olmaydi, ko‘ngli xijil bo‘maydi? O‘g‘lini yo‘qotishini u xazanasidan olmosi yo‘qolishiga qiyoslaydi. Lekin shoirda yana iroda qayta paydo bo‘ladi. Nahotki har bir qadami olam yaratadigan dilbandi o‘lsa? Yo‘q bunday bo‘lmaydi. Undan hali hamon umid bor edi. Shu sababli ham u erta-yu kech o‘g‘lini kutayotganini aytadi:

Tong otar chog‘ida juda sog‘inib,

Bedil o‘qir edim, chiqdi oftob.

Birdan aql-u hushini egallab olgan xayollar yo‘q bo‘ladi-yu, unga yana nimadir umid baxsh etadi. Shu yomon xayoldan qutulish uchun ham nima bilandir band bo‘lgisi keladi. Shu sababli ham shoir hovurini bosish uchun boqqa intiladi.

Bog‘da sarvinozim yo‘q edi garchand,

Ko‘makchim arg‘uvon yoring Nafisa.

Afsuski, o‘sha urushning achchiq zahrini totganlar, jonidan judo bo‘lganlarning asosiy qismi yosh va navqiron yigitlar edi. Ba‘zilari endi uylangan, ba‘zilari esa yo‘q.

Bir soʻz bilan aytganda oʻn gulidan bir guli ochilmagan yoshlar edi. shoirning oʻgʻlini ham suyuqlisi kutayotgan edi. Shu ikki misra sheʻrga yana ham dard olib kiradi.

Shoir oʻz xayollarini bahor nafasi ufurib turgan bogʻda jilovlash uchun oʻzini ishga uradi. Lekin uning qaytishiga umid qilishda davom etaveradi. U oʻgʻlining bir kunmas bir kun qaytib kelishiga, shu meros bogʻni qabul qilib olishiga bu qorongʻu kunlar, albatta oʻtishiga, dilbandi qaytishiga ishonadi. Oʻsha kunlar kelsa, bogʻdan oʻz qoʻllari bilan oʻgʻli toʻqigan savatda shaftoli terib chiqishga vaʼda beradi.

Xulosa

Urush ne-ne insonlarning hayotiga zomin boʻldi, qanchadan qancha oilalarning yostigʻini quritdi. Shu oilalar qatorida Gʻafur Gʻulomning ham oilasi bor edi. U oʻz oʻgʻlidan judo boʻldi. “Sogʻinish” sheʻri esa shu farzandini qumsab yozligan sheʻrdir. Unda farzandlari urushga kuzatgan otalar oʻy-xayollari ifodalanadi. U sheʻrida kelajakka umid koʻzi bilan boqishiga, oʻgʻli qaytib kelishiga ishonishda davom etaverishini taʼkidlaydi. U oʻgʻlini kutishda davom etaveradi...

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mamajonov S. Shoir va zamonaviylik. Toshkent, „Fan“, 1963;
2. Akbarov A. Gafur Gulyam. T.: „Yosh gvardiya“, 1974;
3. Sharafiddinov O. Xalq baxtining otashin kuychisi. Kitobda: Gʻafur Gʻulom. Asarlar, 10 tom, T.: Adabiyot va sanʼat nashriyoti, 1978, 180-229.

ФИО автора: UzSWLU, Uzbekistan, Tashkent

Teacher: *Rasulova Sokhiba*

Название публикации: «THE IMPORTANCE OF TEACHING GRAMMAR OVER CONTEXT»

Annotation: Mastering grammar of any language is still one of the important components. For language learners, vocabulary and grammar are probably their focus in learning second or foreign language. Teaching grammar is the cornerstone of any language teaching in the world because of the importance of grammar itself. Grammar can be defined as the way a language manipulates and combines words or bits of words in order to form longer units of meaning. There is no doubt then that teaching grammatical rules constitutes an essential aspect in the mastering of a given language.

Key words: grammar, language, foreign, context, vocabulary, rule, communication, apply, native, learners

Across the various languages and subsystems of grammar, perhaps the most widely practiced traditional approach to grammatical instruction has been portrayed as the three Ps- present, practice, produce. Long and Doughty, criticizing the three Ps model, state that the traditional approach has some disadvantages. One of the most trenchant criticisms of this approach is that students fail to apply their knowledge of grammar when they are communicating. Students know the grammar- at least, they know the rules explicitly- but they fail to apply them in communication. This problem has been discussed by others as the non-interface problem, in that there is no apparent connection between explicit knowledge of the rules and implicit control of the system and the learnability problem following from the observation that grammar is not learned in a linear and atomistic fashion.

In this approach students are unable to use the grammar rules in speech. They do not understand how grammar rules work in a sentence. Learning grammar in context will allow learners to see how rules can be used in sentences. Language is context-sensitive. This means that, in the absence of context, it is very difficult to recover the intended meaning of a single word or phrase”

"The teacher's chief task when teaching grammar is to show the students what the language means and how it is used; and must also show them what the grammatical form of the new language is and how it is said and written". Teaching grammar in context will give learners an opportunity to understand how language works and this will improve their communication skills. "Students need to get an idea of how the new language is used by native speakers and the best way of doing this is to present language in context". Accuracy in language acquisition plays an important role to understand both speaking and writing performances.

Context gives a more precise understanding of how to use the grammar, and provides accuracy in the studied language both in oral and written skills"

Presenting grammar in isolated sentences will not allow learners to see how grammatical structures function in sentences. By dealing with related units of information rather than isolated bits, more efficient processing becomes possible. Context-based instruction has always been useful for learners. Students need to learn language in logical contexts, either through authentic discourse-length input or through language learning materials that stimulate authentic input using sentences that follow in logical sequence.

In another criticism of teaching grammar through isolated sentences, grammar is very often presented out of context. Learners are given isolated sentences, which they are expected to internalize through exercises, involving repetition, manipulation, and grammatical transformation. These exercises are designed to provide learners with formal, declarative mastery, but unless they provide opportunities for learners to explore grammatical structures in context, they make the task of developing procedural skill- being able to use the language for communication- more difficult than it needs to be, because learners are denied the opportunity of seeing the systematic relationships that exist between form, meaning, and use.

In grammar instruction the goal is not to teach grammar rules but to teach how to apply them in language skills. —What many may not realize is that, with the absence of transformational stage, we are training language learning students to become grammarians who may excel in diagramming and analyzing language but fail to apply

this knowledge to communicative use. Students need guidance to translate and transfer traditional grammar knowledge to functional use. Unless learners know how to apply grammatical concepts in language skills, knowledge of grammar will not be useful.

We have learned that grammar should not be taught in isolation from content. But then, neither should content be taught without regard to the language involved. A carefully planned integration of language and content however, holds considerable promise. Weaver stresses that teaching grammar in isolation will not be useful for learners and concluded that teaching traditional grammar in isolation is not a very practical act. If learners are going to be able to make sense of grammar, they will need to be exposed to it in its contexts of use, and, at the very least this means in texts.

Teaching grammar in context provides a meaningful framework that connects to reality in the targeted language. Many researchers stress the fact that learners need to experience grammatical conventions in various contexts in order to control and use them correctly. Context-based teaching will help learners how grammar structures function in context that will give them an opportunity to develop their comprehension of the grammar rules.

The list of used literature:

1. Cowan, Ron. *The Teacher's Grammar of English. A Course Book and Reference Guide.* - New York: Cambridge University Press. 2008.- p. 88
2. Hadfield, Jill. *Elementary Communication Techniques, A Collection of Techniques and Activities for Elementary Students of English.* - Hong Kong: Nelson. 2008.- p. 266
3. Harmer, Jeremy. *How to Teach English.* New York: Longman. 2011.-p.29
4. Hiebert, Elfrieda H and Kamil, Michael L. *Teaching and Learning Vocabulary, Bringing Research to Practice.* - London: Lawrence Erlbaum Associates. 2005.- p. 57

ФИО автора: UzSWLU, Uzbekistan, Tashkent

Teacher: *Rasulova Sokhiba*

Название публикации: «THE USAGE OF AUTHENTIC MATERIALS IN TEACHING LANGUAGE»

Annotation: The learning of the foreign language is not only the development of particular skills or the acquisition of knowledge about the language structure and the rules of using them, but also the ability to utilize the language as the main mean of interconnection with the native speakers. The study of the target language culture is considered to be the integral component of foreign language learning. In the modern methods of teaching the foreign language the usage of authentic materials stands as the main criterion of the “right” resources that are utilized while developing the language proficiency.

Key words: material, usage, teaching, language, authentic, authenticity, component, native speaker, classroom.

Over the hundred years the tendency and the whole attitude to the world and trade has been changed a lot. This made an effect to the quality and way of the educational system of the world, too. The whole notion of the education and knowledge has been changed basically. The main thing that is valued nowadays is the education of the people.

Nowadays there are diverse approaches to define the concept of authentic materials even if this term appeared recently in the methods of foreign language.

Ferit Kilickaya determines the authentic materials as the literary, folklore, graphic and musical products, such as clothes, furniture, dishes and their illustrative images. The author defines the domestic and daily things to the particular group as pragmatic materials; they are advertisements, questionnaires, labels, menus and bills, maps, etc. She thinks that the role of the pragmatic things is more important rather than authentic texts from the exercise books. As Ferit Kilickaya considers there can be the following classifications of pragmatic materials according to their usage:

- Study-professional sphere of communication;

- Social-cultural sphere of communication;
- Daily sphere of communication;
- Commercial sphere of communication;
- Family routine sphere of communication;
- The sphere of sports of communication.

This classification is nearly the same as the definition of the term “authentic materials” given by A.Savinova who identifies the authentic texts as the texts that are taken from the communicative practice of the native speakers. She subdivided two types of authentic texts, performed by diverse genre forms:

- Functional authentic materials that do the instructional, explanatory, advertising and warning functions (direction cards, road signs, schemes, diagrams, pictures etc.)

- Informative authentic materials that do the informational function which consists of updated data (articles, interviews, the readers’ letters to the publishing centers, advertisements, explanations to the graphics, comments, etc.)

According to Sam the text that wasn’t firstly devoted to learning goals and was written for the native speakers by the native speakers themselves is considered to be authentic. As our specialists say the authentic materials are the texts or other resources made by the native speakers for themselves; that is all the original materials with no adaptation features.

The important thing to start with is to narrow down the meaning of authentic materials. Yes, it is obviously a worthwhile thing for the students to have meaningful experiences in the classroom, to make language learning an educational process of self-development and discovery as well as the learning of a language tool. But this has little or nothing to do with authentic materials. For using authentic materials simply means using examples of language produced by native speakers for some real purpose of their own rather than using language produced and designed solely for the classroom. Anybody who takes into the classroom a newspaper article, an advertisement, a pop song, a strip cartoon, or even a bus ticket, is using authentic materials. Teachers have

always introduced such realia into their classrooms, and always will. The question really is whether it is helpful to their students. Sources for Authentic Materials:

•*Newspapers and Magazines.*

•*Radio.*

•*Television/Video.*

•*Internet.*

•*Authentic texts, story books.*

Example of Authentic Materials:

Spoken: TV commercials, films, news items, weather forecasts, airport and station announcement, radio talks, interviews, and debates.

Written: recipes, articles, train timetables, advertisements, brochures, poems, application forms, and instruction for use of equipment.

Using authentic materials is one of the mainstays of an imaginative and motivating higher level course, but rarely features at levels lower than intermediate. There are several reasons for this, primarily a kind of fear that students will panic faced with language that is largely unfamiliar. This is an unnecessary fear, as using the authentic materials can be rewarding and stimulating for both teachers and students.

Authentic materials are different to the usual formal learning materials in that they may be more relevant, visually stimulating and target different learning styles. As a result these materials can make lessons more interesting, motivating and memorable for learners.

The list of used literature:

1.N.A.Savinova “Аутентичные материалы как составная часть формирования коммуникативной компетенции”. Tomsk, 2006

2.SamShepherd “Using authentic materials”.NewZealand, April, 2004

3. Ferit Kilickaya “Authentic Materials and Cultural Content of Classrooms”. Turkey, 2004

ФИО автора: *Soliboyeva Nigora Odilbekovna,*

Andijon viloyati Xo'jaobod tumani, 8-umumta'lim maktabi tarix fani o'qituvchisi

Название публикации: «MILLIY TA'LIM TIZIMINI ISLOH QILISH VA MODERNIZATSIYALASH MAMLAKAT TARAQQIYOTINING GAROVIDIR»

Tayanch so'zlar: jamiyat, taraqqiyoti, islohot, modernizatsiya, konsepsiya, ta'lim muassasasi, xalq ta'limi tizimini rivojlantirish, barkamollik, axborot kommunikatsiya tizimi, pedagogik texnologiyalarni joriy etish.

Ключевые слова: общество, развитие, реформа, модернизация, концепция, образовательное учреждение, развитие системы народного образования, компетентность, информационно-коммуникационная система, внедрение педагогических технологий.

Key words: society, development, reform, modernization, concept, educational institution, development of the public education system, competence, information and communication system, introduction of pedagogical technologies.

Mamlakatimizda mustaqillik yillarida demokratik xuquqiy jamiyat yaratish borasida keng ko'lamli islohatlar olib borilmoqda. Olib borilayotgan islohatlarda muximi bu ta'lim soxasidagi o'zgarish va yangilanishlardir.

Xozirgi kunda insoniyat jamiyati taraqqiyoti shuni ko'rsatmoqdagi qaysi mamlakat ta'lim-tarbiya sohasiga katta e'tibor qaratar ekan, ushbu mamlakatning kelajakda jadal rivojlanishi kuzatilmoqda. Global o'zgarishlar davrida ta'lim tarbiyaga extiyoj ortib boradi. Chunki xayot o'zgarish sur'atlari tezlashadi. Bu bir tomondan, turli xalqlar xayot sohalarida imkoniyat doirasida umumiy jixatlarni, qulayliklarni yaratib bersa, ikkinchi tomondan axborot makoni kengayadi.

Mamlakatimizda mustaqillikka erishgandan so'ng ta'lim-tarbiyanin «sovetcha» modeli o'rniga yangi, hozirgi zamonda ushbu sohada dunyo miqyosida erishilgan yutuqlarga, axborot kommunikatsiya tizimi, pedagogik texnologiyalarni joriy etgan xolda ta'limni amalga orishga, ta'lim sohasiga yangi innovatsilarni joriy etishga davlat siyosati darajasida e'tibor berilmoqda.

Hozirda yangi «Ta'lim to'g'risida»gi Qonun qabul qilindi, «Milliy dastur» ishlab chiqildi. Unga ko'ra yangicha dunyoqarash, g'oya va mafkuralar xilmaxilligiga asoslangani shaxsning ta'lim darajasi va salohiyatini oshirishga, mustaqil fikrlaydigan, ijodiy yondashuv madaniyatiga ega bo'lgan, yangi avlod kadrlarni tayyorlash ta'lim – tarbiya soxasida muhim o'rin tutadi.

Ushbu maqsadni amalga oshirishda quyidagi jihatlarga e'tibor qaratildi:

- ta'lim –tarbiyani tubdan isloh etish va modernizatsiyalash;

-pedagog-o'qituvchilarni pedagogik jarayondagi asosiy vazifalarini o'zgartirish.

- tinglovchi yoshlarning oldiga muxim vazifa belgilanadi, ya'ni kerakli bilimlar mustaqil ishlash va qidirib topish, axborot to'plash va ularni ishlata bilishlarini rivojlantirishdir. Mazkur masala va vazifalarni amalga oshirish orqali milliy t'lim tizimi yaratildi.

Umuman olganda glaballashuv davrida ta'lim-tarbiya jarayoni zamon ko'yayotgan talablarga javob berishi, undan orkada kolmasligi muxim ahamiyatga ega. Bu mamlakatimizda belgilangan demokratik jamiyat qurish vazifalarini amalga oshirishda xalq qituvchi ahamiyat kasb etadi.

Ta'lim sohasidagi yutuqlar tarakkiyotning kaliti bo'lsa , tarbiya sohasidagi o'ziga xoslik O'zbekistonni mustakil tarakkiyot yo'lida rivojlanishini kafolatlab beradi.

Mamlakatimizda 2017 yil tarakkiyotning yangi bosqichga o'tdi. Bu esa olib borilayotgan islohatlarning xam jadallashtirishni talab etadi. Ushbu talabdan kelib chiqib ta'lim-tarbiya sohasida xam yangicha yondashuvlar, modernizatsiyalash va integratsiya jarayonlarini amalga oshirilmoqda. Xozirgi kunda ta'limda amalga oshirishimish zarur bo'lgan vazifalarni Xurmatli Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi kabul qilinganligini 24 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimda —Xozirgi davrda yoshlarimizni sog'lom va barkamol etib tarbiyalash muximdir. Bu borada farzanlarimiz uchun zarur sharoitlarni yaratish, yangi-yangi ta'lim-tarbiya , madaniyat, san'at va sport maskanlarini barpo etish, yosh oilalar uchun uy-joylar qurish, yoshlarni ish bilan ta'minlash, ularni tadbirkorlik sohasiga keng jalb etish bo'yicha boshlangan ishlarimizni yangi yuksak bosqichga ko'taramiz. Biz ta'lim va tarbiya tizimining barcha bo'g'inlari faoliyatini bugungi zamon talablari asosida takomillashtirishni o'zimizning birinchi darajali vazifamiz deb bilamiz|| deb alohida ta'kidlab belgilab bergan.

Mazkur belgilab berilgan vazifadan kelib chiqib mamlakatimiz ta'lim tizimi 2017 yilda davlat tomonidan tuzilgan komissiya tomonidan tanqidiy o'rganildi. O'rganish natijasiga ko'ra bir qator ishlarni amalga oshirishga qaratish kerakligiga xulosa qilindi. Jumladan, maktabgacha ta'lim sohasida, umuta'lim maktablari, litsey va kasb-xunar kollejlari xamda oliy o'quv yurtlarida o'qitishning sifati, Kasb-xunar kollejlarini oqilona joylashtirish , oliy o'quv yurtlarini ilm-fanni rivojlantirish va nixoyat kitoblarni chop etish va tarqatish mavjud mummolar mavjudligi aniqlandi.

Mamlakatimiz ta'lim tizimini isloh qilishda belgilangan vazifalarni amalga oshirishda shu kungacha Prezidentimiz va davlat xukumati tomonidan yuzdan ortiq farmon va

qarorlar qabul qilindiki , ushbu qonun xujjalari jadallik bilan ta'limni barcha bo'g'inlarining faoliyatini sifati jixatdan yangi bosqichga ko'tarishni belgilab beradi.

Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 6 apreldagi 187-son —Umumiy o'rta ta'limning Davlat ta'lim standarti to'g'isidagi 187-sonli qaroridir. Ushbu Davlat ta'lim standartining xalq ta'limi tizimining samarali faoliyat ko'rsatishini maqsadini, ya'ni— umumiy o'rta ta'lim tizimini mamlakatda amalga oshirilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar, rivojlangan xorijiy mamlakatlarning ilg'or tajribalari hamda ilm-fan va zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalariga asoslangan holda tashkil etish, ma'naviy barkamol va intellektual rivojlangan shaxsni tarbiyalashdan iborat belgilab beradi.

Shu bilan birgalikda Xalq ta'limini kelajakdagi taraqqiyotini belgilab beruvchi yana bir muhim xujjat bu O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 29 apreldagi —O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish Kontsepsiyasi" PF-5712son Farmoni .

Mazkur Kontsepsiyaning strategik maqsadlari;

1. Umumta'lim tizimida iqtisodiyotning innovatsion rivojlanishi, ilg'or xalqaro tajriba va jamiyatning zamonaviy talablariga muvofiq sifatli ta'lim olish imkoniyatlarini yaratish;

2. Inson kapitalini mehnat bozorida va umuman mamlakatda o'quvchining raqobatbardoshlik darajasini belgilovchi asosiy omil sifatida rivojlantirish.

Istiqbolda xalq ta'limi tizimini rivojlantirish quyidagi ustuvor yo'nalishlarga;

-ta'lim tizimi mazmunini sifat jihatidan yangilash, shuningdek malakali professional pedagog kadrlarni tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish:

- iqtidorli bolalar va iste'dodli yoshlar bilan aniq maqsadga yo'naltirilgan ishlarni amalga oshirish tizimini yaratish:

- o'qitish usullarini takomillashtirish, ta'lim-tarbiya jarayoniga individuallashtirish tamoyillarini bosqichma-bosqich tatbiq etish:

- o'quvchilarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashni ta'minlash, bolaning jismonan sog'lom va baquvvat shakllanishi:

- imkoniyati cheklangan bolalarga ko'rsatiladigan ta'lim xizmatlari sifatini yaxshilash:

- innovatsion iqtisodiyot sharoitida yoshlarni tarbiyalash hamda ularning bandligini ta'minlashda maktabdan tashqari ta'limning zamonaviy metodlari va yo'nalishlarini keng joriy etish:

- xalq ta'limi sohasiga zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va innovatsion loyihalarni joriy etish: - xalq ta'limi tizimida korrupsiyaga qarshi kurashishning ta'sirchan mexanizmini yaratish:

- xalq ta'limi muassasalarining moddiy-texnik bazasini mustahkamlash va ularni byudjetdan moliyalashtirish samaradorligini oshirish:

- xalq ta'limini boshqarishda strategik rejalashtirishning zamonaviy shakllarini yaratish, innovatsion g'oyalar, ishlanmalar va texnologiyalar, sohada xalqaro tajribadan kelib chiqib ilg'or yutuqlardan foydalanish amaliyotini kengaytirish:

- davlat-xususiy sheriklik asosida umumta'lim tarmog'ini rivojlantirish hisobiga xalq ta'limi tizimida raqobat muhitini kengaytirish

- yoshlar ta'lim-tarbiyasi uchun qo'shimcha sharoitlar yaratishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlarni o'z ichiga olgan beshta tashabbusni amaliyotga tatbiq etishetishdir.

Mazkur yo'nalishlarni amlaga oshirish natijasida kutalayotgan natijalar;

- STEAM fanlarni va tanqidiy fikrlash, axborotni mustaqil izlash va tahlil qilish kompetentsiyalari va malakalarining rivojlanishiga alohida urg'u berishni hisobga olgan holda, zamonaviy innovatsion iqtisodiyot talablariga javob beradigan umumta'lim dasturlari va yangi davlat ta'lim standartlari joriy etiladi.

- xalq ta'limi tizimida o'quvchilarning bilim darajasini baholashda ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro dasturlar va izlanishlar (PISA, TIMSS, PIRLS va boshqalar)da O'zbekiston Respublikasining doimiy ishtiroki ta'minlanadi;

- ta'lim dasturlari va muassasalarini akkreditatsiya qilish uchun O'zbekiston Respublikasining yetakchi xalqaro birlashmalarga kirishi ta'minlanadi; xorijiy til, informatika, matematika, fizika, kimyo, biologiya fanlarini chuqur o'rganishga mo'ljallangan didaktik materiallar va multimedial mahsulotlarining yangi avlodlari tayyorlanadi;

- muvaffaqiyatli faoliyat ko'rsatayotgan umumta'lim muassasalari negizida tarmoq maktablari yaratiladi va ushbu tarmoqqa o'quvchilarni qamrab olish koeffitsienti past bo'lgan boshqa maktablar ham kiritiladi;

- Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahrida bittadan Prezident maktablari tashkil etiladi; 4 860 umumta'lim muassasasi tasdiqlangan baholash mezonlariga muvofiq «Zamonaviy maktablar»ga aylantiriladi;

- davr talabidan kelib chiqib, pedagog kadrlar malakasini oshirish kurslarining o'quv dasturiga asosan o'qituvchilarga metodik yordam ko'rsatish maqsadida elektron resurslar yaratiladi;

- maktabdan tashqari ta'lim sifatini oshirish va bolalarni maktabdan tashqari ta'lim xizmatlari bilan qamrab olish o'quvchilar umumiy soniga nisbatan 50 foizga yetkaziladi;
- oliy ta'lim muassasalarida «Xalq ta'limi sohasida boshqaruv» yo'nalishi bo'yicha kadrlar tayyorlash yo'lga qo'yiladi;
- umumta'lim fanlari bo'yicha 3 mingga yaqin pedagog ixtisosligi bo'lmagan kadrlar pedagogik va kasbiy qayta tayyorlash kurslarida o'qitiladi;
- xalq ta'limi tizimidagi barcha ta'lim muassasalarining elektr energiyasi, tabiiy gaz, ko'mir, ichimlik suvi va boshqa kommunal xizmatlar bilan uzluksiz ta'minlanishi tashkil etiladi;
- barcha ta'lim muassasalarining internet tarmog'iga to'liq ulanishi ta'minlanadi;
- barcha umumta'lim maktablarida o'zlashtirish jurnallari va kundalik yozuvlarning elektron shakllaridan foydalanish, davomatni masofadan monitoring qilish, o'quvchilarning kelish va ketish vaqtlari nazorati bilan bog'liq bo'lgan o'quv jarayonini avtomatlashtirish tizimi joriy etiladi;
- barcha umumta'lim muassasalarida o'quvchilarni qabul qilish va boshqa ta'lim muassasalariga o'tkazish uchun davlat xizmatlarini ko'rsatish mexanizmi joriy etiladi;
- barcha umumta'lim maktablarida o'quvchining identifikatsiya kartalari (ID-karta, NFC belgisi va boshqalar) joriy etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 29 apreldagi "Xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasi" to'g'risidagi PF-5712-sonli Farmoni. <https://lex.uz>
2. 2020 yil 24 yanvardagi O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi matni. <http://uza.uz>
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 28 noyabrda "O'zbekiston Respublikasida milliy madaniyatni yanada rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PQ-4038-son qarori. <https://lex.uz>
4. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 6 apreldagi 187-son «Umumiy o'rta ta'limning Davlat ta'lim standarti to'g'risida»gi 187-sonli qarori. <https://lex.uz>

ФИО автора: *Soliboyeva Nigora Odilbekovna,*

Andijon viloyati Xo'jaobod tumani, 8-umumta'lim maktabi tarix fani o'qituvchisi

Название публикации: «RIVOJLANISHNING YANGI BOSQICHIDA O'QUVCHI YOSHLARNI MA'NAVIY HIMOYALASH»

Tayanch soʻzlar: jamiyat, taraqqiyoti, islohot, modernizatsiya, konsepsiya, ta'lim muassasasi, xalq ta'limi tizimini rivojlantirish, barkamollik, axborot kommunikatsiya tizimi, pedagogik texnologiyalarni joriy etish.

Ключевые слова: общество, развитие, реформа, модернизация, концепция, образовательное учреждение, развитие системы народного образования, компетентность, информационно-коммуникационная система, внедрение педагогических технологий.

Key words: society, development, reform, modernization, concept, educational institution, development of the public education system, competence, information and communication system, introduction of pedagogical technologies.

O'zbekistonda "Milliy tiklanishdan milliy yuksalish sari" g'oyasi asosida tinchlik va osoyishtalikni yanada mustahkamlash, iqtisodiy ko'rsatqichlarni oshirish hamda axolini kuchli ijtimoiy himoya qilishi bo'yicha rivojlangan mamlakatlar andozasini olmoqda. Birinchi navbatda Markaziy Osiyo hamda MDH davlatlari o'rtasida o'zaro manfaatli aloqalarni rivojlantirish masalalariga alohida e'tibor qaratilmoqda. Ikkinchidan, mintaqadatinchlik, osoyishtalikni ta'minlash, xalqlar o'rtasida o'zaro madaniy aloqalarni yanada mustahkamlash borasida qator tizimli ishlar olib borilyapti. Bunda qo'shni davlat Afg'oniston misolida muzokoralar olib borilib, tinch axoli madaniy hayotini izga solish orqali ijtimoiy-siyosiy muammolarni hamkorlikda hal etishga erishilgani ayni vaqtda Maraziy Osiyoda tinchlik va barqarorlikni ta'minlash borasidagi salmoqli ishlardan bo'ldi.

Eng avvalo O'zbekistonning so'ngi uch yilda erishgan yutuqlaridan yana biri xalq birlashib, yanada qudratli kuchga ega bo'ldi. Xalq va davlat o'rtasidagi ishonch mustahkamlandi. Xalqni hoxish-istaklari, orzuomidlarini uzoq kelajakda emas, balki bugun ro'yobga chiqarilmoqda.

O'zbek xalqining ko'pyillik milliy va diniy qadriyatlari bardavomligi ta'minlanmoqda. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev BMT Bosh Assambleyasining 72-sessiyasidagi nutqida bizda —Jaholatga qarshi ma'rifatl tamoyili asosida yoshlarni diniy ekstremizm va terrorizm tahdididan himoyalash bo'yicha ma'naviy-ma'rifiy ishlar amalga oshirilayotganligini aytdi .

Ushbu sessiyadagi butunjahon hamjamiyatiga qarata O'zbekistonda olib borilayotgan islohotlar to'g'risida aytilgan so'zlar ayni vaqtda hayotimizning mazmuniga aylandi. Bunga muqaddas Islom dini aslida ma'rifat dini ekani, odamlarni tinchlikka, hamjixatlikka chaqiradigan insonparvar ta'limotlari yoshlar ongiga singdirish borasidagi ishlar misol bo'la oladi.

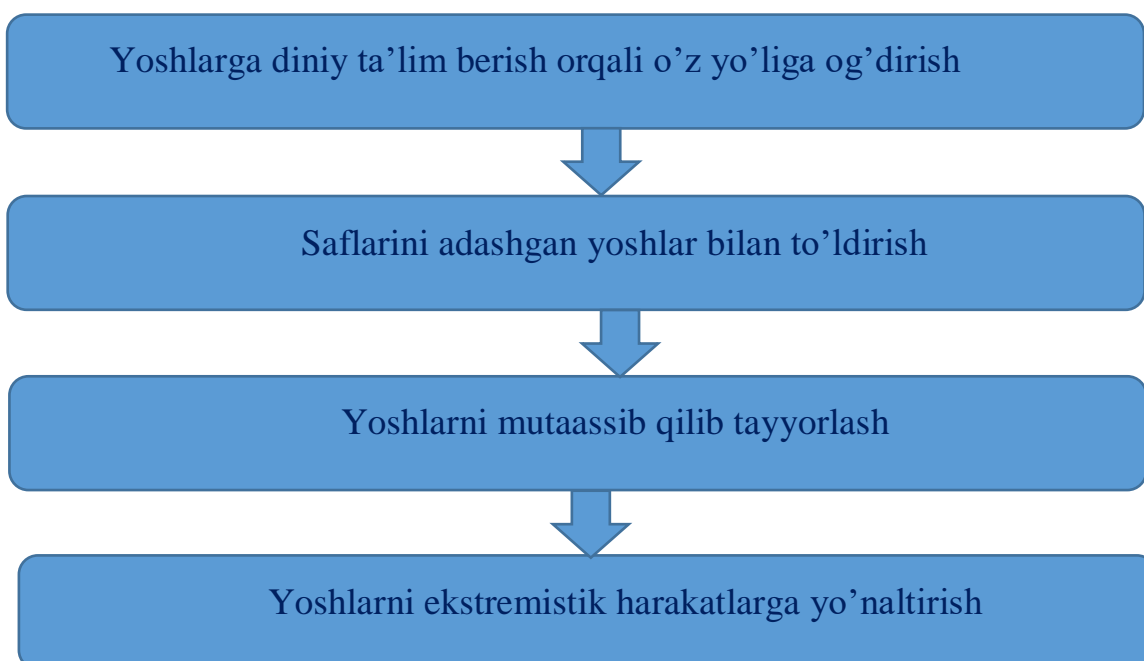
O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 2020 yil 25 yanvarda O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga qilgan Murojaatida ayni masalalarga to'xtalib, shunday degan edi: «Sizlarga ma'lumki, keyingi yillarda yurtimizda olib borilayotgan insonparvar siyosat tufayli to'g'ri yo'ldan adashgan, bilib-bilmay xatoga qo'l urgan fuqarolarni sog'lom hayotga qaytarish bo'yicha muhim ishlar amalga oshirilmoqda. Joriy yilda ham diniy ekstremistik yo'lga kirib qolganidan chin dildan pushaymon bo'lgan shaxslarning ijtimoiy-maishiy muammolarini aniqlash va hal etish, ularni jamiyatga moslashtirish bo'yicha ishlar davom ettiriladi».

Bunda eng avvalo O'zbekistonda insonparvarlik siyosati hamda mahkumlarning oilasi, ayniqsa, farzandlari uchun zarurligiga e'tibor qaratilgan. Mamlakatimizda oila – mahalla – ta'lim muassasasi hamkorligini yanada kuchaytirish va oilalarda farzandlar tarbiyasiga keng jamoatchilikni kirib borishi choralari ko'rilmogda.

Shu bilan birga o'quvchi yoshlarga milliy g'oya va yot g'oyani qiyoslash, taqqoslash orqali to'g'ri yo'lni topa olishga oid bilimlarini oshirish mafkuraviy tarbiyaning asosiy maqsadi qilib belgilab berildi.

Diniy ekstremizmning vayronkorlik, tajovuzkorlik, jinoyatkorona harakatlari tushuntirilsa, yoshlar aslo unga ergashmaydi. Shuning uchun ularga ekstremizmning yoshlar qalbini egallashga qaratilgan zararli ta'sirlari mavjudligini tushuntirish kerak.

Yoshlarning ekstremist bo'lib qolishiga diniy oqimlarning zararli ta'sirlari



Ekstremizmning bunday tahdidlarini bilmagan yoshlar to'g'ri yo'lni topa olmaydi. Bundan shaxs aziyat tortadi, jamiyat ziyon ko'radi. Adashganlarga yordam ko'rsatish insonparvarlik belgisi. 2019 yil may oyida Suriyadagi jangohlardan 156 nafar vatandoshimizning terrorchilar iskanjasidan olib kelinishi ana shunday tadbirlarning natijasidir. Ramazon hayiti arafasida Prezidentimizning farmoni bilan sodir etgan jinoyati uchun ozodlikdan mahrum qilish joylarida jazo o'tayotgan, o'z ayblariga chin dildan pushaymon bo'lgan va sog'lom turmush tarziga qat'iy o'tgan 575 nafar fuqaro avf etildi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 2019 yil Toshkent viloyati faollari bilan bo'lgan yig'ilishda «Mehr» operatsiyasiga to'xtalib, 156 nafar vatandoshimizning Suriyadagi jangohdan samolyotda keltirilganligini, Suriyada ayollarni sotishganligini, 5 ta bolani 5 ta otadan topganligini, 14 yoshli qiz tuqqanligini aytib, bunday holat millatimizga yarashmaydi, dedi. Bunday salbiy ko'rinish sodir etilishi jamoatchilikni, nuroniylarni o'ylantirishi, qiynashi lozimligini ta'kidladi. E'tibor bering: o'sha 14 yoshida tuqqan qiz maktab yoshida. Bu salbiy holatning sababi – mafkuraviy immunitet yetarli emasligidan. Ayrim umumiy o'rta ta'lim maktablaridagi ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligi past. Xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish kontseptsiyasida ham maktab yoshidagi bolalarga zamon talablariga mos ravishda ta'lim-tarbiya berishda ayrim bo'shliq va kamchiliklar mavjudligi ko'rsatib o'tildi.

O'quvchilar o'rtasida har o'quv yilida milliy g'oya bo'yicha tarbiyalanganlik hamda aqidaparastlik, ekstremizm ta'sirini aniqlashga qaratilgan kuzatuvlar olib borish shart va majbur. Buning uchun ma'rifiy ta'sir jarayonlari tartibga solingan maxsus reja tuziladi. So'ng o'quvchilar o'rtasida mafkuraviy bilimlarini o'rganish maqsadida sotsiologik tadqiqot o'tkaziladi. Uning natijalari asosida diniy oqim ta'siriga berilish hollari sezilgan o'quvchilar bilan profilaktik-tarbiyaviy ishlarni olib borish dolzarb vazifa qilib olinadi. Mutaxassislar diniy oqim ta'siriga berilgan o'quvchini sog'lom dunyoqarash egasi qilib qayta tarbiyalash mumkin, deb hisoblaydilar. Ya'ni —Mafkuraviy klinikal tashkil qilish, unda tadbir mavzusini —diagnoz-retsept-terapiya"asosida belgilashni tavsiya qiladilar [7, 8-9-b]. O'quvchining mafkuraviy dunyoqarashidagi bo'shliqni zaruriy bilimlar bilan to'ldirish orqali uni hayotda o'z o'rnini topishga erishiladi. Jamoaviy yoki induvidiual tarzda - zamonaviy usulda mafkuraviy bilim, mafkuraviy tarbiya beriladi.

Yosh xususiyatlariga nisbatan tarbiyada xavfli sanaladigan V-VII sinf o'quvchilarining ma'naviy bilimlarini qiyosiy o'rganish albatta zarur. Buning uchun o'quvchilarning milliy g'oyaga, dinga bo'lgan munosabatlarini, aqidaparastlik, diniy

ekstremizm, qo'poruvchilikka oid shaxsiy tushunchalarini aniqlash dasturi tuzib olinadi.

5-7-sinf o'quvchilarining mafkuraviy bilimlarini aniqlash uchun savollar.

1. Milliy g'oyaning mazmun va mohiyatini tushunadimi?
2. Din va diniy e'tiqod yuzasidan qanday tasavvurlarga ega?
3. Diniy oqimlarning zararlari haqida nimalarni biladi?
4. Qo'poruvchilik, buzg'unchilikning zararli ekanligini biladimi?
5. Ogoh bo'lib yashyaptimi?
6. Diniy ekstremizming zararli g'oya ekanligini biladimi?
7. Vijdon erkinligini qanday tushunadi?
8. Diniy aqidaparastlikning qanday zararlari bor?
9. E'tiqod erkinligi nima?
10. Kamikadzelik haqida qanday tushunchaga ega?

Sotsiologik tadqiqot natijalari asosida o'quvchilarning mafkuraviy immunitet shakllanishi darajalarini uch xilga: yuqori darajadagi mafkuraviy immunitet, o'rta darajadagi mafkuraviy immunitet, qoniqarsiz darajadagi mafkuraviy immunitetga ajratiladi. SHuni nazarda tutish kerakki, bolada aniqlangan diniy oqim ta'siriga berilish xususiyati o'nglab bo'lmaydigan fatal hodisa emas va u yo'l-yo'riqlar, suhbatlar, mafkuraviy profilaktik tadbirlar orqali to'g'ri izga solinib, sog'lom dunyoqarashga ega qilib, qayta tarbiyalanishi mumkin. Maxsus dastur asosida respondent bilan yakka yoki jamoaviy tarzda diniy aqidaparastlikka qarshi zaruriy profilaktik tadbirlar olib borish rejalashtiriladi. Maktab amaliyotchi-psixologining maslahati asosida mafkuraviy immuniteti o'rta va qoniqarsiz darajada, deb belgilangan o'quvchilarga tabaqalashgan reja va dasturlar tuziladi. Va maktab direktorining buyrug'i bilan birlashtirilgan nazoratchi-pedagoglar tomonidan maxsus mashg'ulotlar o'tkaziladi. Natijada, har bir yosh jamiyatimizdagi turli ma'naviy tahdidlardan samarali himoya qilinadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 29 apreldagi "Xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasi" to'g'risidagi PF-5712-sonli Farmoni. <https://lex.uz>
2. 2020 yil 24 yanvardagi O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi matni. <http://uza.uz>

3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 28 noyabrda "O'zbekiston Respublikasida milliy madaniyatni yanada rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PQ-4038-son qarori. <https://lex.uz>

4. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 6 apreldagi 187-son «Umumiy o'rta ta'limning Davlat ta'lim standarti to'g'risida»gi 187-sonli qarori. <https://lex.uz>

ФИО автора: *Toshqulov Zafar Safar o'g'li*

Termiz davlat universiteti Pedagogika instituti talabasi

Название публикации: «TALABALARNING BO'SH VAQTLARINI MAZMUNLI VA SAMARALI O'TKAZISH»

Annotatsiya: Ushbu maqolada universitetda talabalarining har tomonlama barkamol inson bo'lib yetishishlari uchun zarur shart-sharoitlar yaratish. Talabalar muommolarini bartaraf etish bo'yicha to'xtalib o'tamiz.

Kalit so'zlar: o'quv faoliyati, o'quv tadqiqot ishlari, darslik

Barcha narsaga qiziqish bo'lganidek siz talaba bo'lib oliy o'quv yurtiga qadam qo'yganingizdan so'ng, ilmiy faoliyat sizni qiziqtirib qo'yadi. Biroq talaba bu savollarning birortasiga hali to'g'ri javob bera olmaydi.

Psixologik nuqtayi nazarda talabaning o'quv faoliyati deganda-o'z-o'zining nazorati, o'zining o'quv faoliyati borasida aniqligini ta'minlovchi spetsifik o'quv faoliyati shakli tushuniladi. o'z-o'zini nazorat qilishning pedagogik tushunchasi esa o'quv faoliyatini vaqti-vaqti bilan tekshirib, borishni emas balki o'zlashtirish natijalari bo'yicha o'quvchi tomonidan tashkillashtirilgan o'quv faoliyatidir. Hozir esa, biz o'z-o'zini nazorat qilishning o'z-o'ziga boshqarishga talabaning o'quv faoliyati sifatida qaramoqdamiz. Bundana kelib chiqib, 1-kurs talabasining (iloji boricha tezroq, shaxsiy o'quv faoliyatini shunday to'g'ri va aniq tashkil etishi kerakki, unda o'quv materialini o'zlashtirish davomida zudlik bilan kechiktirmay o'zlashtirilsin. Nazoratning o'quv faoliyatiga o'rgatish bo'yicha alphiida tashkillashtirilgan mashg'ulotlari odatda, o'tkazilmaydi, chunki belgilangan faoliyatiga o'qitish jarayonining o'zi darslar davomida amalga oshiriladi. Bir vaqtning o'zida topshiriqning shartlarini o'ylab chiqish, tahlil qilish va talabalarni baholash, yechimlarini rejalashtirish va qabul qilish bo'yicha o'quv faoliyatini birgalikda bajarish bilan amalga oshiriladi. Biroq, o'quv faoliyatlari o'qituvchi shunday tashkillashtirilishi kerakki, uni amalga oshirish jarayonida o'quvchining qanday qilib o'rganilayotgan nazariyaning me'yorlari, qoidalari, qonunlari va boshqa talablarini qilishiga butunlay bog'liq bo'ladi. Bundan tashqari, topshiriqlar shunday tuzulishi kerakki, uning yechimi aniqligi shu talablarga rioya etishga bog'liq bo'lsin.

O'quv- tadqiqot ishlarini vazifasi talabalarni o'quv mashg'ulotlariga faol qatnashishiga erishish, o'z mutaxassisliklarining barcha qarorlari bilan to'liq tanishtirish, lektsiyalar, laboratoriyalar, seminarlar, amaliy mashg'ulotlar jarayonida berilgan topshiriqlar, vazifalarni o'z vaqtida bajarishga erishish, ularning mustaqil ishlash va ta'lim olishning usullari va shakllari bilan puxta tanishtirish kabi ishlarni amalga oshirishga yo'naltirilgan hamda bo'lajak mutaxassisning ma'naviy-

axloqiy, g'oyaviy-tarbiyaviy fazilatlarini topshirishga mo'ljallangan va shularni hal etishga qaratilgan. Talabalar ilmiy-tadqiqot ishlarining eng keng tarqalgan shakli-bu talabalar ilmiy to'garaklaridir. Odatda ilmiy to'garakda ko'pi bilan 20-30 talaba shug'ullanadi. Ular bir to'garakda bitta yoki bir-biriga yaqin bo'lgan bir necha ilmiy mavzular bo'yicha ish olib boradi. Yaxshi ishlaydigan ilmiy to'garakni talabalarning birlamchi ijodi deb hisoblash mumkin. Ular bir ilmiy to'garak kafedra qoshida tashkil etilgani sababli unga shu kafedrada tayinlangan o'qituvchi rahbarlik qiladi. Talabalar saylaydigan to'garak sardori ilmiy rahbar o'qituvchiga yordamchi bo'ladi. Ilmiy to'garaklar reja asosida ish olib boradi. Rejani bir semestrga, butun o'quv davriga mo'ljallab tuzish mumkin. Talabalar universitetda o'zlari egallayotgan ixtisosliklari xususiyatlaridan kelib chiqib, ilmiy-tadqiqot ishlari bilan birga ijodiy faoliyat bilan ham shug'ullanadilar. Masalan, ishlab chiqarish korxonasi yangi texnika, texnologiya va uslublarni tavsiya etish ham ilmiy asosdagi tadqiqotlar bo'lib talabalar ilmiy texnik konferensiyalarda o'z ma'ruzalari bilan qatnashadilar. Talabalarning ilmiy-tadqiqot va ijodiy ishlari o'quv mashg'ulotlarining davomi hisoblanib, ular talabalar o'quv jarayonida o'zlashtirgan bilimlarni chuqurlashtirish va boyitishda katta rol o'ynaydi. Universitetda talabalar ilmiy-tadqiqot ishlarini tashkil etish va amalga oshirish usullari xilma-xil bo'lib ular:

- Ijtimoiy, umumilliy va maxsus kafedralarda tashkil qilinadigan talabalar ilmiy to'garaklari ishini;
- professor-o'qituvchilarning davlat va xo'jalik shartnomalar asosida bajariladigan ilmiy-tadqiqot ishlarida talabalarning alohida guruhlariga birlashib va yakka tartibda ishtirok etishini;
- talabalar konstruktorlik, ilmiy-texnik tarjima qilish, talabalar modalar uyidagi ishlarni;
- aholi o'rtasida fan-texnikaga oid bilimlarni tarqatishga qaratilgan faoliyatni;
- universitetda va ishlab chiqarish korxonalarida, ilmiy laboratoriyalarda tadqiqotchi sifatida ish olib borishni ko'zda tutadi.

Shu sabab talabalar barcha sohalarda faol bo'lishlari kerak bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Xaydarov F. N. Xalilova "Psixologiya fanlarini o'qitish metodikasi". "Aloqachi" 2007
2. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risidagi qonun" T. 1992
3. Rahmatullaev Sh. Hozirgi o'zbek adabiy tili. Toshkent, 1992.
4. Jamolxonov H. Grafika va ortografiya. Ma'ruzalar matni. Toshkent. 1999

ФИО авторов: *Inoyatova Zulfiya Xamdamovna*

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti o'qituvchisi

Xojimurodova Dilfuza - TDPU, BT 2-bosqich talabasi

Abduroziqova Gulnora - TDPU, BT 2-bosqich talabasi

Название публикации: «TARBIYA FANINI TASHKIL ETISHNING METOD, SHAKL VA VOSITALARI»

Аннотация: Ushbu maqolada tarbiya fanini tashkil etish shart-sharoitlari, qonuniy asoslari, darsni tashkil etishning metodologiyasi, qo'llash mumkin bo'lgan vositalari, shakllari xususida so'z yuritiladi.

Калит so'zlar: ta'lim, boshlang'ich, tarbiya, fan, o'qitish, klaster, usul, o'quvchi, o'qituvchi, yangilik, malaka.

O'zbekistonda 2020-2021 o'quv yilidan boshlab amalga kiritilgan yangi "Tarbiya" fani mutlaqo yangicha asoslarda o'qitilishi taqozo etiladi. Ana shunday o'qitishning yangi usullaridan biri klasterdir.

Boshlang'ich ta'limda "Tarbiya" fanini interfaol metodlarda o'qitish bir necha xususiyatlarga ega. Bu xususiyatlarning asoslari quyidagilardan iborat.

1. *Qo'yiladigan talablar:*

- o'qituvchining bilimli va malakali bo'lishi;

"Tarbiya" fanining mavzularini tushuntirish, sharhlash va o'rgatish;

- boshlang'ich sinf o'qituvchilarining jismoniy, yosh va ruhiy xususiyatlarini hisobga olish;
- majburlash, jazolash kabi usullarni qo'llamaslik.

2. *O'qitish tizimi:*

- darslarda ilmiy haqiqatlarga asoslanish;
- fanlar bog'liqligiga amal qilish;
- ta'lim ishtirokchilari bilan hamkorlik etish;
 - ta'lim samarasini baholab borish.

3. *O'qitish monitoringi:*

- rag‘batlantirish usuliga asoslanish;
- o‘quvchi ongi, qalbi va ruhida bo‘layotgan o‘zgarishlarni kuzatib borish;
- erishilgan samaralarni ommalashtirish;
- muammolarni oshkora hal qilish.

Bu o‘rinda “odob” – o‘qituvchi va o‘quvchining o‘zaro muomala hamda munosabatida axloq qoidalariga rioya etishini, “suhbat” – tushuntirish va ko‘niktirishni, “ilm” – haqiqatga tayanishni, “amal” esa o‘rgatiladigan va o‘rgangan narsalarga bo‘ysunishni anglatadi. Shu jihatdan, boshlang‘ich ta‘limda (1-4 sinflarda) “Tarbiya” fanini o‘qitish yuksak odob, o‘zaro suhbat, haqqoniy ilm va qat‘iy amalga tayanadi.

Usmon Makkiy (X asr) tarbiyani insonga muruvvat ko‘rsatish muhim metoddeb biladi. U deydi, “Muruvvat – do‘stlarning qusur va kamchiliklaridan ko‘zyumushdir”. Demak, muruvvat – dushmanga emas, do‘stlarga ko‘rsatiladi. Shu ma‘noda, “Tarbiya” fanini boshlang‘ich ta‘limda o‘qitishda o‘quvchi, o‘qituvchi, ota-ona va qolgan barcha ta‘lim ishtirokchilari o‘zaro do‘st hisoblanadi. Muruvvat ana shu jihati bilan muhim metod hisoblanadi va muruvvatda faqat *ma‘naviy manfaat* ustuvor hisoblanadi⁶⁶.

Mumshod Dinovariy (X asr) tarbiyada quyidagi metodlarga asoslanishitavsiya qiladi:

- 1) ustozlarni hurmat qilishga o‘rgatish;
- 2) o‘zgalarga xizmat qilishga ko‘niktirish;
- 3) hayotsevarlikni tushuntirish.

Bu metodlar “Tarbiya” fanini o‘qitishda juda qo‘l keladi va ular boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida (7-11 yoshli shaxslarda) hurmat, xizmat hamda Istiqomat ko‘nikmalarini shakllantiradi. Shu sababli ularni o‘zlashtirish taqozo etiladi.

Aziz avliyolarning inson tarbiyasi metodlariga oid keltirilgan misollar shuni ko‘rsatadiki, tarbiya-ta‘limdan farq qiladi. Buning uchun quyidagilarni idrok etish taqozo etiladi ekanligi: “Tarbiya” fani o‘quv predmeti bo‘lsa-da, lekin u o‘quvchilarda bilim vositasida aqliy, ahloqiy, jismoniy va estetik ko‘nikmalarini hurmat, izzat hamda rag‘bat asosidashakllantirildi.

⁶⁶ Jabborova Onahon Mannapovna. (2019). Psychological and pedagogical foundations of the formation of the artistic perception of students in secondary schools. European journal of research and reflection in educational sciences, 7(10), 9-14.

“Tarbiya” fanini o‘qitishning klaster usulida quyidagilarga e’tibor berish maqsadga muvofiq bo‘ladi:

- o‘qituvchi, psixolog va maktab shifokorining hamkorligi;
- maktab jamoasining maslahatchi sifatida faol ishtirok etishi;
- ota-onalar vakillarining tarbiya jarayoni monitoringida qatnashishi;
- boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining yosh, jismoniy va ruhiy xususiyatlariga mos amaliy tadbirlar tashkil qilish;
- boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining layoqat va ko‘nikmalarini shakllantirishga alohida e’tibor berish;

boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining bilimdonlik darajasini jamoaviy tarzda tahlil qilib borish.

Ta'limning maqsadi jamiyat ehtiyojiga mos ravishda shakllanadi. Shunday ekan, ta'lim-tarbiya maqsadi mos va mutanosib bo'lishi kerak. Ilmiy adabiyotlarda ta'limning maqsadi imkoniyatlaridan to'g'ri, aniq, o'rinli foydalanish ko'nikma va malakalarini hosil qilish, mantiqiy-ijodiy tafakkurni rivojlantirish, kommunikativ savodxonlikni oshirish, milliy g'oyani singdirish, sharqona tarbiyani shakllantirish, shaxsni ma'naviy boyitishdan iboratligi ta'kidlangan. Ta'limiy maqsad asosida o'quvchilarda mustaqil fikrlash, og'zaki va yozma savodxonlikni oshirish, mantiqiy tafakkurni rivojlantirish orqali ularning muloqot madaniyati takomillashtiriladi.

Tarbiyaviy maqsad asosida esa ma'naviy, g'oyaviy, nafosat tarbiyasi beriladi. Til o'rganish jarayonida xalqning madaniy-axloqiy qadriyatlariga yaqinlashtirish imkoni paydo bo'ladi. Ma'lumki, ta'limda ilg'or pedagogik va yangi axborotlar texnologiyalarini tatbiq etish o'quv mashg'ulotlarining samaradorligini oshiribgina qolmay, ilm-fan yutuqlarini amaliyotda qo'llash orqali mustaqil va mantiqiy fikrlaydigan, har tomonlama barkamol yuksak ma'naviyatli shaxsni tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Hozirgi kunda ta'lim jarayonida interfaol metodlar va axborot texnologiyalarini o'quv jarayonida qo'llashga bo'lgan qiziqish kundan-kunga ortib bormoqda. Bunday bo'lishining sabablaridan biri, shu vaqtgacha an'anaviy ta'limda o'quvchilar faqat

tayyor bilimlarni egallashga o'rgatilgan bo'lsa, zamonaviy texnologiyalardan foydalanish esa ularni egallayotgan bilimlarini o'zlari qidirib topish, mustaqil o'rganish va fikrlash, tahlil qilish, hatto yakuniy xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqarishga o'rgatadi. O'qituvchi bu jarayonda shaxs rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi va shu bilan bir qatorda boshqaruvchilik, yo'naltiruvchilik funksiyasini bajaradi. Bugungi kunda ta'limda «Aqliy hujum», «Fikrlar hujumi», «Tarmoqlar» metodi, «Sinkveyn», «BBB», «Beshinchisi ortiqcha», «6x6x6», «Bahs-munozara», «Rolli o'yin», FSMU, «Kichik guruhlarda ishlash», «Yumaloqlangan qor», «Zigzag», «Oxirgi so'zni men aytay» kabi zamonaviy texnologiyalar qo'llanmoqda.

Boshlang'ich sinflarda "Tarbiya" fanini o'qitishning klaster usulida yangi tashkil etilayotgan "Ijodiy-madaniy targ'ibotchi" mutaxassis ko'magidan foydalanish maqsadga muvofiq bo'ladi. Chunki bu lavozimda taniqli ijodkorlar, madaniyat namoyondalari va olimlar guruhi faoliyat ko'rsatadi. Ularning asosiy vazifasi o'quvchilarning ijodiy layoqati va madaniy ko'nikmalarini shakllantirishdan iborat. Shu sababli boshlang'ich ta'limda o'qitishning klaster usuli mazkur mutaxassislar faoliyati bilan yanada chuqurlashuvi kutilmoqda.

Kezi kelganda ta'kidlash lozimki, boshlang'ich ta'limda "Tarbiya" fanini o'qitishning interfaol usullar bu yangi hodisa. Shu sababli unga oid tajribalar dastlabki bosqichda ekanligini eslatib o'tish joiz. Bizning kuzatishimizga ko'ra, o'qitishning klaster usuli amaliyotga yo'naltirilganligi bilan ahamiyatgaega. Lekin bu usulni jamoaviy o'qitish sifatida qabul qilmaslik kerak. Aksincha, ushbu fanni o'qitishda o'qituvchi va murabbiylarning maqomi ustuvorhisoblanadi⁶⁷.

Adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Umumiy o'rta ta'lim muassasalarida "Tarbiya" fanini bosqichma-bosqich amaliyotga joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 422-sonli Qarori. // [www. Ziyonet.uz](http://www.Ziyonet.uz). 2020 yil 7 iyul.
2. Muxamedov G., Xodjamqulov U. Pedagogik ta'lim innovatsion klasteri: ta'rif, tavsif, tasnif.-Chirchiq., 2019

⁶⁷ Karimjonov Alijan, Jabborova Onakhon Mannapovna. Improvement of cluster training system. *Academicia An international multidisciplinary research journal, Kurukshetra (India)*, 2020, Issue 10, pp. 584-589.

3. Alisher Navoiy. Nasoyim ul – muhabbat. // To‘la asarlar to‘plami. 10-TOM. -T.: "Fan". 2001.87-500-betlar.
4. Jabborova Onahon Mannapovna, Jumanova Fotima Uralovna, Mahkamova Shohida Rahmatullayevna. (2020). Formation of artistic perception of future teachers. International journal of pssycological and rehabilitation, 24(4), 4087-4095.
5. Jabborova Onahon Mannapovna. (2019). Psycholocial and pedagogical foundations of the formation of the artistic perception of students in secondary schools. European journal of research and reflection in educational sciences, 7(10), 9-14.
6. Jabborova Onahon Mannapovna, Ismoilova Dilafruz Muhiddinovna. (2020, may). Optimization of primary education. ACADEMICIA: An international multidisciplinary research journal, 10(5), 1229-1232.
7. Mardonov Sh.K., Jabbarova O.M. Zadachi urokov izobrazitelnogo isskustva v nachalnoy shkole. Academic research in educational sciences, Issue 3, 2020, pp 862-870.
8. Tojiboeva Gulmira Rifovna, Pulatova Dildora Turgunovna. Pedagogik kompetentlik: nazariya va amaliyot. Academic research in educational sciences, Issue 3, 2020, pp 209- 215.
9. Musurmonov Raxmatulla, Musurmanova Maluda. O‘qituvchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishda innovatsiyalar. Academic research in educationalsciences, Issue 3, 2020, pp 777-783.
10. Karimjonov Alijan, Jabborova Onakhon Mannapovna. Improvement of cluster training system. Academicia An international multidisciplinary research journal, Kurukshetra (India), 2020, Issue 10, pp. 584-589.

ФИО автора: *Axrorbek Shuxratbek o'g'li Axmadjonov*

Andijon davlat universiteti

Tarix fakulteti Tarix

(mamlakatlar va mintaqalar bo'yicha)

yo'nalishi 301-guruh 3-bosqich talabasi

Название публикации: «BIZ BUYUK TARIXIY YURT FARZANDIMIZ, YANGI TARIXNI BIRGALIKDA YARATAMIZ»

Annotatsiya: *Ushbu maqola tarix fani o'rganish uning yosh avlodga yetib borishi, yosh avlodni tarix faniga qiziqtirish qolaversa o'zining ota bobolari ularning qilgan ishlari qoldirgan o'chmas tarixiy merosini o'rganish va tadqiq etishga bag'ishlanadi. "Tarixiy xotirasiz –Kelajak yo'q" deb bejiz aytilmaydi. Biz buyuk tarixga egamiz buni hech kim rad eta olmaydi. Hozirgi kunda mamlakatimiz professor olimlari tarixni o'rganishda bir qancha yo'nalishlar usullar, tadqiq etmoqdalar. Tarixni o'rganishda chet el olimlari bilan hamkorlik qilish bu boshqa yurt olimlarini ham bizning tarixga bo'lgan qiziqishlaridan darak beradi.*

Kalit so'zlar: *Tarix fani, Orta asrlar, Gerodot, „Fozil odamlar shahri“, „Zafarnoma“, „O'zbek xalqining shakllanish jarayoni“*

Tarix fani — insoniyatning butun o'tmishi davomida jamiyat hayotida sodir bo'lgan voqea hodisalar, jarayonlarni (jamiyat rivojini) yaxlit bir tarzda o'rganadi. Tarix fani ijtimoiy-gumanitar fanlar (falsafa, sotsiologiya, iqtisod, psixologiya, san'atshunoslik va boshqalar) tizimining tarkibiy qismi. Tarix fanining bu guruhdagi o'rni uning tadqiqot predmeti va usullari bilan belgilanadi. Turli ijtimoiy va gumanitar fanlar jamiyat hayotining alohida jihatlarini o'rgansa, tarix fanining tadqiqot ob'yekti — aholi, jamiyat, mamlakat, davlat hayotining o'tmishi va hoziri haqidagi faktlarni yig'ish, taxlil qilish, to'plangan bilimlarni ma'lum bir tizimga solish va nazariy jihatdan umumlashtirishdir. Tarix fani o'tmishda sodir bo'lgan jarayon va hodisalar orasidagi o'zaro bog'liqlik, ularning ildizi, tarixni harakatlantiruvchi sabablar, uning mantig'i va ma'nosini ko'rish imkonini beradi. Ijtimoiy va gumanitar fanlar tarix tadqiqotlari natijalariga tayanadi. Fanlararo yondashuv jamiyat haqidagi yaxlit tasavvurni shakllantirib, o'tmishni va hozirni anglash orqali jamiyat rivoji istiqbolini ko'ra bilishdek muhim vazifani xal qiladi.

Tarix fani asrlar davomida qo'lyozma asarlarda ifodalangan maishiy hayot, voqea-hodisalar, tarixiy personajlar va shaxslar haqida hikoya qilishdek oddiy

bayonchilikdan, muayyan tarixiy kontekstda tarixiy hayot yo'lining shakllanishi, bosqichlari va umumiy qonuniyatlarini aniqlash, umumlashtirish, tahlil qilish va nazariy xulosalar chiqarish kabi murakkab ilmiy yo'lni bosib o'tdi.

O'zbekistonning eng qadimgi tarixi haqida moddiy madaniyat yodgorliklari va arxeologik topilmalar ma'lumot beradi. Mil. av. I mingyillikka oid yozma manbalar, zardushtiylarning muqaddas Avesto kitobida, ahamoniylar davri kitobalarida (Behistun, Naqshi Rostam va boshqalar) Turon va Movarounnahrning tabiati, xalqlari haqida ma'lumotlar keltirilgan. O'zbekistonning qadimgi tarixi haqida Gerodot, Ksenofont, Ktesiy, Polibiy, Diodor, Strabon, Kursiy Ruf, shuningdek, xitoy, arman, arab mualliflari yaratgan yozma manbalarda ma'lumotlarni uchratish mumkin. Asrlar davomida O'zbekiston siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, ma'naviy hayoti tarixi haqidagi ma'lumotlar saroy yilnomachilari, tarixchilar, xonlar, podshohlar tomonidan yozilgan qo'lyozma manbalar shaklida jamlana bordi. O'rta asrlar tarixnavisligida sulolaviy tarixga bag'ishlangan Bayhaqiyning „Tarixi Bayhaqiy“, Nasaviyning „Siyrat as-Sulton Jalol ad-Din Mankburni“, Nizomiddinning „Zafarnoma“, Sharafuddin Ali Yazdiyning „Zafarnoma“, Fazlulloh ibn Ruzbexonning „Mehmonnoma Buxoro“, Hofiz Tanish Buxoriyning „Abdullanoma“, Muhammad Yusuf Munshiyning „Tarixi Muqimxoniy“, Muhammad Amin Buxoriyning „Ubaydullanoma“ kabi asarlari yaratildi.

Ya'kubiyning „Kitob albuldon“ („Mamlakatlar xaqida kitob“), Tabariyning „Tarixi Tabariy“, Beruniyning „Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar“; ma'lum bir xudud tarixiga oid — mintaqaviy uslubdagi Narshaxiyning „Tarixi Buxoro“, Nasafiyning „Kitob alqand fi tarixi Samarqand“ („Samarqand tarixi haqida qanddek kitob“) kabi nodir qo'lyozma manbalarda O'rta Osiyo mamlakatlarining geografik holati, yirik shaharlari va aholisi, ularning turmush tarzi va mashg'ulotlari, karvon yo'llari, urushlar, g'alayonlar, ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy hayotiga doir turli ma'lumotlar bayon etilgan.

O'rta asrlar tarixshunosligida Amir Temur va temuriylar davri tarixi, ayniqsa, mufassal yoritilgan. Usha davrda yaratilgan „Temur tuzuklari“, Nizomiddin Shomiyning „Zafarnoma“, Sharafuddin Ali Yazdiyning „Zafarnoma“, Abdurazzoq Samarqandiyning „Matla' us sa'dayn va majma' ulbahrayn“ („Ikki saodatli yulduzning chiqishi va ikki dengizning qo'shilish o'rni“); Mirxondning „Ravzat us O'zbekistonda tarix fani safo“ asarlarida Amir Temur va temuriylar saltanatining tashkil topishi, ichki va tashqi siyosati, mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy hayotiga oid muhim ma'lumotlar keltirilgan.

O'rta asrlarda davlat ishlari, boshqaruv tizimi haqida ma'lumot beruvchi Forobiyning „Fozil odamlar shahri“, Yusuf Xos Hojibning „Qutadg'u bilig“, Nizomulmulkning „Siyosatnoma“, Xondamirning „Dastur al-vuzaro“, Muhammad Boqirxonning „Muvazayi Jahongiriy“ asarlari yaratildi.

O‘zbek xalqining etnogenezi va etnik tarixini o‘rganish bugungi kunda tarix fanining eng muhim muammosidir. O‘zbek xalqi shakllanishining asosiy bosqichlari, ularning etnogenetik jarayonlarda qatnashuv darajasi, mintaqaning qadim avtohton axoliyey bilan tarixiy vorisiyligi va genetik aloqalarini o‘rganishda K. Shoniyozovning „O‘zbek xalqining shakllanish jarayoni“ (tarix, 2001) monografiyasi ilk qadam bo‘ldi.

Hozir O‘zbekistonning eng qadimgi davrlaridan boshlab to bugungi kunga qadar davrini qamrab oluvchi ko‘p jildli fundamental tadqiqot ustida ish olib borilmoqda. Mustaqillikning asosini mustahkamlashda jamiyat tarixiy ongini shakllantirish zarurligi e‘tiborga olinib, tarixiy bilimlarni targ‘ib qilish yo‘lga qo‘yildi. Mustakillik davrida O‘zbekiston tarixchilarining maxsus „O‘zbekiston tarixi“ jurnaliga asos solindi (1998). Tarix fanining eng dolzarb muammolarini muhokama etuvchi Yahyo G‘ulomov nomidagi „O‘zbek xalqi va uning davlatchiligi tarixi“ respublika muntazam ilmiy seminari tashkil etiddi. O‘zbekiston Respublikasi tarixchilar jamiyati tuziddi (1999). Ilk marotaba „Kadrlar tayyorlash milliy dasturi“ga ko‘ra, tarix fanining ta‘lim tizimi bilan hamkorligi amaliyoti yo‘lga qo‘yildi. Fan va ta‘lim mushtarakligi maktab partasidan boshlab, tarixchi kadrlar tayyorlashga yo‘naltirilgan. Mustaqillik-yillarida tarixchilarning xalqaro ilmiy hamkorligining keng imkoniyatlari vujudga keldi. O‘zbekiston tarix fanining aktual muammolari bo‘yicha ilmiy anjumanlar o‘tkaziladigan markazga aylanib bormoqda. O‘zbek olimlari xalqaro grantlarda, ham faol ishtirok etmoqdalar.

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkunki, birinchi prezidentimiz I.A.Karimov takidlaganidek “Tarixiy xotirasiz kelajak yo‘q” yo‘q deb bejiz aytilmaydi. Tarixi yo‘q ota bobosi kimligini bilmagan yurtidan yaxshilk ham kutib bo‘lmaydi. Tarixni o‘rganishni tizimli yo‘lga qo‘yilib tarix darslari maktabning kichik sinflaridan o‘qitiladi. Bu sohada ilmiy ishlar olib boruvchilar uchun ham keng yo‘llar ochildi ko‘pab imkoniyatlar yaratildi. O‘zbekiston tarixni o‘rganish bilan bir qatorda jahon tarixi ham yurtimizda keng ko‘lamda o‘rgatiladi. O‘zbekiston tarixi bilan jahon tarixi birgalikda o‘qitilishi bu tarixni bir biriga solishtirish imkonini beradi. Biz buyuk tarixga egamiz jumladan vodiyy farzanti shoh va shoir Zahiriddin Muhammad Boburni keltirishimiz mumkun uning qilgan ishlari qurgan davlati qoldirgan asarlari biz uchun juda katta malumotlar bylik hisoblanadi. Boburning Farg‘ona vodiysi haqida yozilgan “BOBURNOMA”asari juda juda katta ma‘lumotlar bazasi hisoblanad. Ushbu kitobda Farg‘ona, Namangan, Andijon hududlari haqida juda kerakli va foydali bo‘lgan ma‘lumotlar qoldirilgan. Mevalar, poliz ekinlar, daraxtlar, vodiylar, daryolar, tog‘lar, o‘rmonlar, qushlar, hayvonlar, va hokazo ma‘lumotlar qoldirilgan. Zahiriddin Muhammad Boburdek buyuk zotlarni sanasak ro‘yhati anchaga cho‘ziladi. Boburning bir g‘azalidan parcha keltiraman

<<Jonimdin o`zga yoi vafodor topmadim>>

*Jonimdin o`zga yoi vafodor topmadim,
Ko`nglumdino`zga mahrami asror topmadim.*

*Jonimdek o`zga jonni dilafgor ko`rmadim,
Ko`ngkum kibi ko`ngulni girifdor topmadim.*

Men buyuk tarixiy yurtida tug`ulganimdan hamisha mamnun bo`laman kelajakda bizndan ham shunday buyuk tarix qolishiga, bel bog`lab sitqidildan hizmat qilish barcha yurt farzandining vazifasi hisoblanadi. Buning uchun men ham mehnat qilishdan aslo to`xtamayman. So`zim yakunida shuni aytamanki bizni nuyukligimizga ishinmasanggiz bizning tarixga boqing.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. I.A.Karimov , „Biz kelajagimizni o`z qo`limiz bilan quramiz“ ["Tarixiy xotirasiz kelajak yo`q"], 7j., tarix, 1999;
 2. Axunova M., Lunin B., Istoriya istoricheskoy nauki v Uzbekistane, tarix, 1970;
 3. O`rta Osiyo xalklari tarixining tarixshunosligidan lavhalar, 1-kitob, tarix, 1993;
- Foydalanilgan internet sayt: uz.wikipedia.org

ФИО автора: *Muxayyo Qo'chqarova Abduvaxob qizi*

Samarqand Davlat Chet tillar instituti

Roman-german tillar fakulteti

203-guruh magistr talabasi

Название публикации: «TARJIMADA YOZUVCHI USLUBINING SAQLANISHI XUSUSIDA»

Аннотация

В этой статье обсуждается, как писатель может переводить, сохраняя при этом свою индивидуальность и стиль. Статья состоит из аннотации по запросу, ключевых слов, введения, основной части, заключения и списка литературы.

Ключевые слова: стиль, искусство, оригинальность, личность, личностные качества, мировоззрение, переводческое мастерство, целостность мысли, разнообразие мысли

Annotation

This article discusses how a writer can translate while maintaining his or her identity and style. The article consists of an on-demand annotation, keywords, introduction, main part, conclusion and a list of references.

Keywords: style, art, originality, personality, personal qualities, worldview, translation skills, integrity of thought, diversity of thought

Barchamizga ma`lumki, to`g`ri va chiroyli tarjimagina mukammal va ideal san`at asari bo`la oladi. Bunday tarjima yaratishning o`zi esa chinakam san`atdir. Bunday san`at tarjimondan to`g`ri tarjima qilish doirasida chiroyli tarjima etishni va chiroyli tarjima etish doirasida to`g`ri tarjima qilish mahoratini egallashni talab etadi.

Tarjima amaliyotida quyidagi xilma-xilliklar uchrab turadi.

1. Tarjimonlarning tajribasi, malakasi va e'tiqodi bir-biridan jiddiy farq qilishi natijasida kelib chiqadigan tafovutlar.
2. Tarjimonlarning tarjima qilish prinsiplarini har xil talqin etishlari tufayli kelib chiqadigan tafovutlar.
3. Tarjimonlarning uslubi muallif uslubiga ta'sir etishi natijasida tabiiy ro'y beradigan tafovutlar.

Ana shu uchta sabab tufayli muayyan bir asarni masalan o'nta tarjimon o'z tiliga o'girsas, natijada bir-biridan farq qiladigan o'n xil tarjima hosil bo'ladi.

Badiiy tarjimada muallif uslubini har bir tarjimon o'ziga xos uslub bilan tiklashga intilishi tarjimachilik amaliyotida yuz berayotgan ana shu tafovutlarga sabab bo'ladi. Agar tarjimada muallif uslubi to'g'ri berilmagan bo'lsa, bunday tarjimaning asl nusxaga mosligiga aslo ishonib bo'lmaydi. Unda tarjimon, beixtiyor muallifning o'rniga o'zini qo'ygan bo'ladi. Tarjimonning ikki tilni mukammal bilishi, turmush tajribasi, badiiy mahorati hamda yozuvchi uslubini to'la egallashi va buni tarjimada qayta tiklay olishi qanchalik zarur ekanligini yaqqol ko'rsatadi.

«Uslub» tushunchasi tor ma'noda talqin qilinganda asarda tasvirlangan personajlar nutqining o'ziga xos uslubi tushuniladi. Har bir so'zning o'z uslubi borki, albatta imlo lug'atidan so'zlarga qarab, ularning uslub xususiyatlarini aniqlayman deyish behuda urinish bo'lar edi. So'zlarning uslub xususiyatlari badiiy matn ichida, so'zlarning birikishida ochiladi. Masalan: «o'lmoq» so'zi «dunyodan o'tmoq, oyoq cho'zmoq, ko'z yumdi, abadiy uyquga ketdi, joni uzildi, kuni bitdi, bandalikni bajo keltirdi, asfalasofilinga jo'nadi» kabi birikmalarning har birida o'ziga xos stilistik ma'noga ega. Bu stilistik variantlarning har birini o'z o'rnida ishlatishning katta amaliy ahamiyati bor, basharti ular noo'rin qo'llansa qo'pol xato kelib chiqishi mumkin. Masalan «dunyodan o'tdi» o'rniga «joni chiqdi» deb bo'lmaydi.

Badiiy asarni tarjima qilish uchun tilning lug‘at boyligi, chunonchi sinonim va omonimlar, kasb-hunar terminlari, dialektal, eskirgan va vulgar so‘zlar, erkalash va kichraytirish, qochiriq, matal va idiomalarni hamda so‘zlarning musiqiyliyiyu, ohangdorligini, ko‘p ma’nodlilikini, tilning talaffuz normalarini, mubolag‘a va kichraytirish xususiyatlari, yumor-hazil-mutoyiba formalarini bilish zarur.

Tarjimashunos olim G‘aybulla Salomov, badiiy asarni qayta yaratish jarayonida amalga oshadigan uch bosqich to‘g‘risida to‘xtalib, shunday fikrni keltiradi:

1. Asl nusxani tarjimon qanday qabul qilishi (tushunishi).
2. Asarni real, avtorning maqsad-muddaosi va uning o‘ziga xos uslubini qanday talqin qilishi.
3. So‘z san’ati namunasini o‘z ona tilida qayta tiklashda muqobil vosita topa olishi.

Tajribalar shuni ko‘rsatmoqdaki, adabiyotga qiziqadigan, ko‘p o‘qiydigan talabalarda badiiy tarjimaga ham qiziqish katta bo‘ladi. Ular murakkab matnlarni ham bemalol tarjima qilishadi, uslubiy xatolari ham kam bo‘ladi, ma’nodosh so‘zlardan keng foydalanishadi, so‘zlarni o‘z o‘rnida, matn mazmuniga mos holda qo‘llashga urinishadi. Ular bilan ishlash ham oson, ham maroqli.

Matn mazmunini to‘g‘ri ilg‘ab etish va tahlil qilish uchun talaba, avvalo, o‘zi o‘rganayotgan tilning leksikologiya va stilistikasidan yaxshi xabardor bo‘lmog‘i lozim. Ayniqsa, qiyosiy stilistikaga e’tibor bergan holda qilingan matn tarjimasi o‘zgacha chiqadi. Matn tahlilida talabaning so‘zlar ma’nosini yaxshi o‘zlashtirganligi ham katta ahamiyatga ega. So‘zlarning mavhumlik darajasi, to‘g‘ri va ko‘chma ma’nolarda berilishi, so‘zlarning o‘zaro bog‘lanish qoidalariga amal qilib matnga yondashish kerak. Matnda uchraydigan o‘xshatish, istiora, metonimiya, kinoya, frazeologik birikmalar, jumladan, maqol, matal, idiomalar va shu kabi leksik, stilistik usullar ancha mulohazali tarjimani talab qiladi.

Polisemantik, ya'ni ko'p ma'noli so'zlar matn mohiyatini to'g'ri ilg'ab olish uchun qator muammolar keltirib chiqaradi. Bunday so'zlarni kontekst mazmunidan kelib chiqib tarjima qilish lozim, aks holda kulgili holatlar yuzaga kelib qoladi.

Masalan, "Father" so'zining birinchi bosh ma'nosi "Ota" bo'lsa, qolganlari "yoshi ulug' a'zo", "qabila boshlig'i", "ruhoniy" va hokazo ma'nolarida ishlatiladi. Yoki bo'lmasa: 1) It is a fox. – Bu tulki. (hayvon ma'nosida); 2) He is a fox – U ayyor. (shaxs ma'nosida). 3) She will fox him – U uni aldadi. (laqillatdi).

Mana shunga o'xshash hollarda tarjimon so'zning dastlabki ma'nosi bilan bir qatorda uning turli ma'no qirralarini ham bilsa, shularni hisobga olib tarjima qilsa, matn mazmuni, tarjima o'quvchiga ham to'g'ri etib boradi.

Albatta, bunda ustozning zarur joyda bergan maslahati talabaning chet tilidagi tushunishi qiyin bo'lgan uslubiy hodisalarni ilg'ab olishga va asliga mos tarjima qilishga yordam beradi.

Odatda, tarjima darslarida badiiy matn ustida ishlaganda, mukammal tarjimani ro'yobga chiqarish uchun turli-tuman usullardan foydalanish mumkin. Chunonchi, badiiy-tasviriy vositalarga boy matn parchalarining eng yaxshi tarjimasi uchun tanlov o'tkazish va eng mukammal tarjimani yuqori reyting bali bilan rag'batlantirish "Mohir tarjimon" to'garaklari tashkil etib, unda qilingan tarjimalarni muhokama qilish, yaxshi deb topilgan tarjimalarni gazeta-jurnallarda bosib chiqarishga tavsiya etish, qalami o'tkir, el orasida tanilgan tarjimonlar bilan uchrashuvlar uyushtirish, ularning ijodiy laboratoriyasi, so'z va matn ustida ishlash usullari bilan tanishtirish va hokazo.

Masalan, quyidagi parchani olaylik. U xilma-xil badiiy vositalarni; o'xshatish, mubolag'a, jonlantirish va boshqalarni o'z ichiga olgan. Bunday matnlarni bir pasda maromiga yetkazib o'girish, albatta, oson emas. Biroq chinakamiga mehnat va talant evaziga amalga oshmaydigan ish yo'q. Ushbu parchada kollej talabalarining imtihon

natijalarini kutish daqiqalaridagi ular qalbidagi his-hayajon, “o‘tamanmi-yo‘qmi” degan qo‘rquv aks etgan:

One minute to twelve. The room had suddenly come to a brightening, unexpected silence and stillness like an unexploded bomb. A clock tingled twelve in the distance. My palms were as wet as sponges. Someone coughed and I expected the windows to rattle.

Tarjimasi: “Bir daqiqa kam o‘n ikki. Xona portlamay qolgan bomba singari favqulodda sukunat, muayyan qo‘rquv bilan to‘la edi. Birozdan so‘ng uzoqda soat 12 ga bong urdi. Kaftlarim terga botgan edi. Kimningdir yo‘talidan oynalar zirillagandek tuyuldi. (Tarjima maqola muallifiniki.)

Birinchidan parchada ulkan, beqiyos sukunat timsoliga e‘tiborni qaratish lozim. Talabalar yuragidagi qo‘rquv, tahlika shu qadar kuchliki, nimadir sodir bo‘ladigandek tuyuladi kishi nazarida. Har bir daqiqaning o‘tishini hisoblab borilishi, kimningdir yo‘talidan go‘yo derazaning zirillagandek bo‘lishi, xonadagi jimjitlikning portlamay qolgan bombaga qiyoslanishi butun tasvir maromi sukunatni yanayam kuchaytirishga hizmat qiladi. Bunday hollarda tarjimonga ancha-muncha ter to‘kish lozim bo‘ladi.

Quyidagi satrlarda esa, imtihon natijasini e‘lon qilish uchun bosh yordamchi (kotib) tomonidan talabaning tartib raqami aytilganida uning qay holatga tushgani o‘ta mubolag‘ali, obrazli qilib tasvirlangan, parcha o‘xshatishlarga behad boy: My pulse shot in my ears. My face was burning hot and I felt my stomach had been suddenly plucked from my body. “Number three oh six?”. R. Gordon “Yes, I croaked.” The world stood still. The traffic stopped, the plants ceased growing, men were paralysed, the clouds hung in the air, the winds dropped, the tides disappeared, the sun halted in the sky. “Pass”, he muttered.

Tarjimasi: “Yurak urishim qulog‘imga aks-sado berardi. Yuzim qizib, oshqozonim tanamni to‘satdan tark etgandek bo‘ldi. “306-raqam?” so‘radi Gordon.

“Men” dedim zo‘rg‘a. Dunyo harakatdan to‘xtadi. Harakatdan hamma tingandek, go‘yo daraxtlar o‘shishni unutgandek, odamlar misli falajdek, bulutlar osmonda ilinib qolgandek, shamol pastga tushib ketgandek, quyosh xira tortgandek bo‘ldi men uchun. “O‘tding”, - dedi pichirlab”.

Keltirilgan parchada talabaning ichki kechinmalaridagi oddiy tahlika emas, so‘z bilan ifoda etib bo‘lmaydigan juda dahshatli tahlika, qo‘rqinch bir holat aks etganki, barcha-barcha tasviriy vositalar muallifning butun diqqat-e‘tibori shu tahlikani yanada bo‘rttirib, o‘quvchi ko‘zi o‘ngida behad hayajonli bir holatni gavdalantirishga qaratilgan. Bunday matnlar o‘ta mulohazakorlik bilan tarjima qilishni talab etadi.

Biz yuqoridagi matn parchalarini yuksak badiiylikka boy bo‘lgani uchun misol tariqasida, shunday usluban qiziqarli matnlar ustida ishlash talabalarda badiiy tarjimaga bo‘lgan muhabbatini yanada oshirish mumkinligini ta’kidlash maqsadida keltirdik. Eng yaxshi tarjima uchun tanlovlar mana shunday mazmundor matnlar asosida o‘tkazilsa, bo‘lg‘usi tarjimonlarning qalami yanada o‘tkirlashadi.

Maxsus tarjima darslarida badiiy matnni leksik-grammatik jihatdan aynan tarjima qilish mumkin emasligi, xar bir til o‘ziga xos xususiyatga, o‘ziga xos ichki qonuniyatlarga ega bo‘lganligidan badiiy asarni tarjima qilinayotgan tilning qonun-qoidalariga rioya qilgan holda o‘g‘irish kerakligini, bunda nafaqat to‘g‘ri jumla tuzilishi, so‘z va iboralarning to‘g‘ri tarjimasi, balki xar bir tinish belgisi katta rol o‘ynashi ta’kidlanadi. Yaxshi tarjima yaratish uchun faqat ikki tilni bilishning o‘zi kifoya qilmaydi. Tarjimon, avvalo, badiiyligni his etishi, adabiyotni sevishi, ko‘p o‘qib o‘rganishi, so‘zga boy bo‘lishi kerak.

Sinonimik vositalar va tarjima. Asliyatda mantiqiy-erkin ma’nodagi so‘zlar yordamida bayon etilgan fikr tarjima tilida har xil lug‘aviy ma’noga ega lisoniy vositalar asliyatdagi vositaga moddiy jihatdan yaqin xam-da undan leksik tarkibi farq qiladigan til birliklari yordamida ifoda etiladi. Kontekstual sinonimik qator tashkil

etadigan bunday variantlarning moddiy jihatdan asliyatdagi birlikka yaqini ko'proq o'zga tillar ta'sirida hosil qilingan bo'ladi. Uning nutqda, aniqrog'i, tarjimada uchrashi, so'zlarning o'zaro mantiqiy asosda birikuvi, fikrning me'yor doirasida ifoda etilishi nuqtai nazaridan, xech qanday e'tirozga sabab bo'lmaydi. Undan leksik tarkib jixatidan farq qiladigan birikma esa asosan tarjima tilining azaldan «o'ziniki» hisoblanadi. Tarjimada aynan shu variantga murojaat qilish tarjima tilining tabiiyligi yuzaga keltiradi. Chunki bu yo'l nafaqat fikrning to'g'ri talqin etilishini, balki ifodaning sof o'zbekona jarangdorligini xam ta'min etadi. Masalan, rus kishisi farzand ko'rmagan odamga nisbatan «ОН БЫЛ БЕЗ ДЕТЕЙ» birikmasini ishlaysa, o'zbek bu o'rinda jo'ngina qilib «u befarzand edi» deyishi mumkin. Ifoda xech qanday e'tirozga sabab bo'lmaydi. Ammo ona tilini barcha nozikliklari bilan his qilgan o'zbek bunday noqulay vaziyatda «U tirnoqqa zor edi» birikmasidan foydalanishni afzal ko'radi.

Piter Abraxamsning «Qabrdagi gulchambar» romani personaji shikoyatomuz oxangda «I didn't sleep last night» degan ekan, uning so'zma-so'z talqini bo'lmish ruscha «Proshluyu noch sovsem ne spal» ifodasini uzbek tiliga moddiy jixatdan anik «Kecha mutlaqo uxlamagan edim» tarzida o'girish xam tabiiy jaranglagan bo'lar edi. Ammo san'atkorning o'z mas'uliyatiga ijodiy yondashib, mazkur fikrning sof uzbekcha ma'nosi hakida uylashi jumlaning og'zaki nutqqa xos «Kecha mijja qoqmagan edim» shaklidagi namunali talqinini yuzaga keltirgan:

It gave me chance to sleep, I didn't sleep last night WU, 131 //

Зато я успел выспаться. Прошла ночь совсем не спал -VMU, 122 '/'

Xechqisi yuk, qaytanga uxlab oldim, kecha mijja qoqmagan edim - KG, 136.

Shunday qilib, barcha unsurlari to'g'ri ma'noda qo'llanilgan so'z birikmalari, xatto jummalarni tarjima qilishda xam moddiy-aniqlik yo'lidan borish xamma vaqt xam zaruriy ta'sirchanlikka olib kelavermaydi. Pragmatik adekvatlikka erishish asliyat matnini tashkil etuvchi barcha til xodisalari tarjimasiga ijodiy yondashgan xolda, tarjima tilida mavjud sinonimik variantlarning qaysi biri ushbu matniy xolatga

ko'proq mos kelishini muayyan qilish zarurati to'g'iladi. Zero, muayyan fikr asliyat tilida bir ifoda vositasi yordamida bayon etilsa, tarjima tilida moddiy jixatdan o'zgacha ifoda vositasi orqali maqbulroq aks ettiriladi.

Ona tili boyligi bilan yaxshi qurollangan tarjimonlar odatda lug'aviy ekvivalentlikdan ko'ra vazifaviy uyg'unlikka ko'proq e'tibor berganlari xolda, badiiy matnning estetik xususiyatini qayta yaratadilar. Shunday xol ayniqsa dialogik nutq tarjimasida yanada yaqqolroq ko'zga tashlanadi. Bu xususan madaniyat darajasi va bilim saviyasi bilan bir-birlaridan ajralib turadigan personajlar nutqi tarjimasida ko'proq namoyon bo'ladi.

Shunday qilib, tarjimon nafaqat muayyan uslubiy vazifa ifodasi uchun qo'llanilgan obrazli yoki xissiy-ta'sirchan lisoniy vositani, balki odatda amaliy jixatdan kiyinchilik to'g'dirmaydi, deb tasavvur kilinadigan u yoki bu erkin ma'nodagi so'z yoki so'z birikmasini utirishda ham xar doim o'sha vosita mazmunini tarjima tilida qanday so'z yoki so'z birikmasi aniqroq va to'laroq ifoda etishi mumkinligi xaqida bosh qotirishi, mavjud variantlardan qaysi birining asliyat ruxiga ko'proq mos kelishi xaqida o'ylashi, o'ziga doim nazarda tutilgan fikrni qay tarzda yanada ravonroq bayon etish mumkin, degan savolni berishi zarur.

O'zbek tilida «Bunisi xolva» frazeologik birligi mavjud bulib, u asosan biror tashvishning, azob-uqubatning kelajakda muqarrar sodir bo'ladigan tashvish va uqubatlar oldida zarracha xam emasligini obrazli ifoda etadi. Shu fikr ingliz va rus tillarida erkin ma'nodagi so'zlar yordamida basn etilgan ekan, o'zbek tilida xam uni shu tariqa ifoda etish imkoniyati mavjud, matn mazmuniga putur yetmaydi. Ammo muqobil nutqiy vaziyatlarda o'zbek tilida odatda, quyidagi misol tarjimasidagidek, eslatilgan frazeologizmdan foydalanish tabiiy o'zbekona jarangdorlik yuzaga keltiradi:

Does that sting? Good, that's nothing to how it will feel later. The pain hasn't started yet - FA, 45 //

Nima, kuydiryatimi ? Bunisi xolva. Hamma hunarini keyin ko'rsatadi - AK, 69.

Xulosa qilib shuni ta'kidlash joizki, birinchidan har bir badiiy yodgorlik va uni tashkil etadigan har bir element shakl va mazmunning dialektik birligini tashkil etar ekan, uning tarjimasida ham ayni shu holat to'la to'kis saqlanishi lozim. Bu aslo asliyat tili vositalarining tarjima tiliga ko'r-ko'rona, so'zma-so'z ko'chirilishi lozimligini anglatmaydi, balki tarjima tilida asliyat vositalarga funksional mos shakl va mazmun birligini tanlash zaruratini bildiradi.

Ikkinchidan, asliyat vositalarining shakli hech qachon tarjimomni asir qilmasligi, u asliyat shaklini o'z ona tili hususiyat va imkoniyatlari yo'l qo'ygan darajadagina moddiy aks ettirishi zarur. Uchinchidan, yozuvchi tomonidan personajlarning ataylab individuallashtirilgan nutqi ta'sirining ham, asar badiiy-ekspressiv asosini tashkil etadigan stilistik va badiiy-tasviriy vositalar funksiyalarining ham tarjimada muvofiq shaklda muqobil til va nutq vositalarida aks ettirilishi shakl va mazmun uyg'unligini yuzaga keltiradi. To'rtinchidan, har bir birlikning muayyan shaklda, ma'lum ma'no va stilistik funksiya ifodasi uchun qo'llanilishi sababli tarjimada birlik shaklining deformatsiya qilinishi (islovatxona-xarobatxona) mazmun to'laqonligini ham, muallif ko'zda tutgan stilistik effektning ham qayta yaratilmay qolishiga olib keladi.

Beshinchidan, stilistik maqsadlarda, ya'ni badiiylikni obrazlilik va emotsionallikni oshirish maqsadida ataylab adabiy til normalaridan chekinish, asliyatda yangicha til birliklarini vujudga keltiradi. Tarjima jarayonida asliyatning bu hususiyatlarini e'tiborga olmaslik, an'anaviy shakllardan foydalanish muallif ko'zlagan stilistik maqsadlarni yo'qqa chiqarib, shakl va mazmun birligiga putur yetkazadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro`yhati:

1. Yo'ldoshev J.F. Xorijda ta'lim (metodik qo'llanma) - Toshkent: 1995- yil
2. Ikromov A.B., Mxmudov S.Y., Anorqulova G.M. Germaniya: Ta'lim, ilm-fan (metodik qo'llanma. Kasb mahorati jurnali -2004-yil. 2 son.
3. Chernov, Ghelly. 2004. Inference and Anticipation in Simultaneous Interpreting: A probability-prediction model. Amstredam/Philadlphia: John Benjamins. Christoffels, Ingrid. 2004. Cognitive Studies in Simultaneous Interpreting. Amsterdam: EPOS Collados Aís Ángela. 1998. La evaluación de la calidad en interpretación simultánea: La importancia de la comunicación no verbal. Granada: Comares.

ФИО авторов: *Mamasodiqova Mohlaroyim Rahimjon qizi*

Andijon davlat universiteti San'at shunoslik fakulteti TSMG yo'nalishi
2-bosqich talabasi

Xakimova Mashxura Orifjon qizi

Andijon davlat universiteti San'at shunoslik fakulteti TSMG yo'nalishi
2-bosqich talabasi

Boqiyeva Durdona Abduvali qizi

Andijon davlat universiteti San'at shunoslik fakulteti TSMG yo'nalishi
2-bosqich talabasi

Название публикации: «TASVIRIY SAN'AT, UNING MOHIYATI HAMDA
TUR VA JANRLARI»

Annotatsiya: *ushbu maqolada rangtasvir, haykaltaroshlik, grafika, tasviriysan'atobrazlari, jimjimadorustun, eshik, darvozalar, devorlarningtashqivaichkitomonigaishlanadiganranglinaqshhamdabo'rtmatasvirlar, O'zbekiston tasviriy san'ati galereyasi haqida so'z boradi.*

Kalitso'zlar: *haykaltaroshlik, tasviriysan'at,obraz,grafika, rangtasvir, naqsh, bo'rtmatasvir, galereya.*

Barchamizgma'lumki,
tasviriysan'atdeyilganidako'pchilikko'zoldigafaqatchiroylitasvirlanganrasmlarkeladix olos. Ammo, aslidatasviriysan'at - rangtasvir, haykaltaroshlik, grafikani birlashtirganna fissan'at turi hisoblanib, voqelikni uning osongina ilg'abolinadig an fazoviy shakllardako'rgaz mali obrazilarda aksettiradi.

Tasviriysan'at turlari o'z xususiyatlariga qarab real borliqni obyektiv mavjud sifatleri — hajm, rang, fazo, shuningdek, predmetning moddiy shakli va nur havomuhiti, harakat va o'zgarishlari hissiniyaratadi, bunda tasvirning hissiy konkretliligidan illyuzionizm gao'tish mumkin.

Tasviriysan'at faqat ko'rish mumkin bo'lgan narsalarni ginasvirlab qolmay, balki asarlarda hodisalarning vaqtinchalik rivoji, uning u yokibu qismi (fabula),

erkinhikoyanavislik, dinamikharakatlarni ham aksettirib, dunyonig‘oyaviyo‘zlashtirishimkoniyatlarinikengaytiradi.

Tasviriysan‘atinsonningruhiyqiyofasini, uning‘zgalarbilano‘zaromunosabatlarini, tasviriyyoholatningpsixologikvaemotsionalmazmunini ham yoritadi.

Ba‘zanmavjudbo‘lmagan, rassomtasavvuriningmahsulibo‘lganobrazlarni ham yuzagakeltiradi. Insoniyattarixidagiturlidavrlarniaksettiradi.

Davrningfaqathissiyholatiginaemas, balkiuningg‘oyaviymohiyati, siyosiy, falsafiy,estetikvaetikg‘oyalari ham tasviriysan‘atningmazmunigaaylanadi.

Tasviriysan‘atobrazlariningko‘rgazmaliligirassomgahayotningmuayyanhodisasigao‘z munosabatiniyuksakdarajadaifodalashigaimkonberadi. Shu

tufaylihayotnibilishningfaolshaklisifatidajamiyatningijtimoiyhayotida, ma‘lumtizimningommaviyonginiqarortopishidamuhimrolo‘ynaydi.

Olamnibilishningshakllaridanbirisifatidajtimoiyongnishakllantiradihamdaxalqorzu-umidlariniifodalashshaklisifatida ham kattaahamiyatkasbetadi.

Zamonaviysharoitdaumung‘oyaviykurashlarningbirbo‘lagisifatidanamoyonbo‘ladi.

Shuni ham alohidata‘kidlashkerakki, tasviriysan‘atdeyilganda, grafika, rangtasvir, haykaltaroshliksan‘atiturlaridantashqarime‘morchilikvadekorativ-amaliysan‘atasarlari ham tasviriysan‘atgakiradi.

Biroqlardamavjudborliqtasvirlanmaydi. Lekinbusan‘atasarlaridajodkorningmaqsadi, fikri, his-tuyg‘ulari, orzu-istaklarior‘zaksinitopadi. Tasviriysan‘atninghammaturlaribir-birigajudayaqinvaularningbirqatoro‘xshashliklari bor. Lekinshubilanbirga, ulardanharbiriningo‘zigaxostasviriyslublariivatexnikasimavjud. Bundantashqari, ularningharbiriishlatilisho‘rni, aksettiradiganmavzusi, ishlanishuslubigaqarabbirqator tur vajanrlargabo‘linadi.

Grafika. Hozirgizamonsan‘atiningkengtarqalganturlaridanbirigrafikasan‘atidir. Tasviriysan‘atningbuturigaoddiyqoraqalamdachizilgansur‘at, mavzulikkompozitsiyalar, kitobningichkivatashqitomonigaishlanganturlirasm, illustratsiya, plakat, karikatura, sharj, etiketka, marka, ekslibrisvaboshqalarkiradi. Grafikasan‘atiasarlarihajmjihatdanunchakattabo‘lmay, ko‘phollardaqog‘ozgaishlanadi. Grafikaningxarakterlitomonlaridanbiri, uningseriyaliqilibishlanishi,

ya'nivoqeanibirnechaqog'ozdatasvirlanishidir.
biribilanbog'liqbo'lib,
Grafikasan'atihozirjavobsan'atdir.

Bundayseriyalirasmlaro'zarobir-
ma'lumbirmazmunni ochibberadi.

Rangtasvir. Tasviriysan'atningikkinchibirturirangtasvirsan'atidir.
Devorlargaishlanganturlirasmlar, polotnolargachizilgansur'at,
kinovateatrdekoratsiyalarishusan'atturigakiradi. Rangiasvirda rang
muhimo'rinniegallaydi. Agar grafikasan'atida rang shunchakiyordamchivazifanio'tasa,
rangtasvirniesarangsiztasavvurqilibbo'lmaydi. Rassom rang
orqaliborliqniko'rinarliobrazlardatasvirilaydi, makonningcheksizligini,
undaginarsalarning rang-barangligini, moddiyigini, hajminiko'rsatadi.
Rangtasvirasarlariyanao'ziningvazifasivaishlanishuslubigako'ra monumental,
dastgohvadekorativturlargabo'linadi.

Haykaltaroshlik.

Tasviriysan'atningturlaridanbiribog'lganhaykaltaroshlikasarlaridaborliqhajmgagabo'lg
anshakllarorqalimakondatasvirlanadi. Stolustigaqo'yiladiganhaykalchalar, park
vaxiyobonlargaor'natilganturlihaykalvayodgorliklar, binolarningdevorlariga, tanga,
belgi, medal
kabibuyumlarningyuzasidagibo'rtmatasvirlarhaykaltaroshlikisan'atiningturliko'rinishih
isoblanadi.

Dekorativ-

amaliysan'atasarlariodamlarningkundalik turmushehtiyojlariniqondirish, tevarak-
atrofga, park-bog',
uylarningtashqi vaichkiko'rinishigago'zallikkiritishvazifalarigaxizmatqiladi. Bu
san'atdastgohsan'atidano'ziningbevositaxalqehhtiyojigamoslanganligibilanfarqqiladivai
nsonhayotidaishlatiladiganbuyumlarningmazmunidankelibchiqadivashungabo'ysunad
i. Dekorativ-amaliysan'atda real voqeliklar (masalan, gullar,
hayotiy lavhalar vahokazolar), aksetishimumkin,
lekinularmustaqilxaraktergaegabo'lmaydihamdama'lumbirbuyummazmunivashaklibil
anbog'liqbo'ladi. Tasvirlanganvoqealardashartlielementlarkengo'rinniegallaydi.
Dekorativsan'atbuyumlaribirmunchaerkin,

ijodkorfantaziyasigabog'liqholdayaratiladivaengavvalo, tevarak-atrofgafayzkiritishgaqaratilganbo'ladi. Masalan, jimjimadorustun, eshik, darvozalar, devorlarningtashqivaichkitomonigaishlanadiganranglinaqshvabo'rtmatasvirlarnibunga misolqilibko'rsatishmumkin.

Ganchkorlik. Bu san'at turi O'zbekistonda amaliysan'atning eng sevimli va qadimiylaridan biridir. Amaliysan'atning buturida Buxorovatosh kentlik ustalar samaralimehnat qilganlar.

Me'morlik. Inson hayot bilan uzviy bog'liq bo'lgan san'at me'morlik san'atidir. Bu san'at ham san'atning boshqaturlarining ariozida inson aqliy faoliyati, tabiatiga bog'lgan munosabatlarini aks ettiradi, ijtimoiy tuzum xarakterini ochib beradi, jamiyat ideologiyasini o'zida ifodalaydi. Bu san'at inson bilan birga paydo bo'ldi. U o'zida astlab yog'in-sochindan, issiq-sovuqdan himoya qilish, tunlarixotirjam yotish uchun joylar qurdi. Bu joylar tosh, yog'och, loylardan qurildi, tabiiy g'orlarturar-joy manzillariga aylantirildi. Vaqto'tishi, insonning taraqqiyotini hisoblab, saroy va ibodatxonalar vujudga keldi. Istehkom, qal'a, shaharlar, ko'priklar va keng yo'llar qurildi. Zavod-fabrikalar, yirik kosmodromlar - bular ham davr taqozosini bilan maydonga kelgan me'morlik san'atining turlaridir. Me'morlik san'ati ham san'atning boshqaturlarining ariozida inson psixologiyasiga ta'sir etadi, uning kayfiyatini belgilaydi, ishqobiliyatiga, dunyoqarashiga, fikrlashiga ta'sir etadi. Shu boisdan busan'at ham juda qadim va insoniy xarakterga ega bo'lib, ijtimoiy tuzum xarakterini o'zida ifodalab kelgan. Bu holni biz gacha saqlanib kelgan turlida virlarga mansub bo'lgan me'morlik yodgorliklarini taqqoslab bilish mumkin.

Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda shuni aytish mumkinki, 20-asr tasviriysan'atimurakkab vaziddiyat-likechdi. Shuning uchun ham birtomondak klassik realistika san'atning talab va uslublarisizlangani holda uning ifodaviyligiga e'tibor qaratilishida, ishlangan harbiy o'zbek tashkiloti uchun mazmunlar bilan to'ldirilishga intilish kuzatilsa, aksinchanoan'anaviy tasviriysan'at uslubida yangi ifodaviy vositalarini topishga, butunlay yangi hasan'at yaratishga intilish xarakteratik kuchliligini namoyon bo'lmoqda.

ФИО автора: O'zbekiston Davlat Jahon Tillari Universiteti magistranti

Pirnapasova Nigora Azamatovna

Название публикации: «THE IMPACT OF WORLD WAR II ON SOCIAL LIFE AND LITERATURE»

Annotation:

This article covers the impact of world war II on social life and literature effects and its relevance, significance.

Keywords: people's life, social, culture, country, horrible, Many people, killed, war, they lost, world war II on, social, life, literature.

Introduction

Some say that the war is not as terrible as it seems, others think differently. Which of them is right? You can read the text of Leonid Nikolaevich Andreev and think about it endlessly.

How does the war affect people's lives? This is the problem that the author has set. This question has long worried society. This has maintained its significance to this day and is of great importance to all, because in our country there is no family that does not touch the war. To draw the attention of students to such an important problem, the writer tells about a person who returned from the war as a disabled person. Thinking about the raised question, Andreev pays special attention to the fact that his relatives are worried about him: "and his mother sucked next to the chair and did not scream anymore, just grinned ...". As the writer showed, the hero does not understand why his relatives behave so strangely: "Why Are you all pale and silent and follow me as shadows?"

World history actually filled by war. In the history of the world, the war becomes the most dominant than other events. The war actually happened from primitive time until now. The difference such as different of culture, different way of life and different interests make the war happen. That kind of differences actually

normal in this life, but it creates conflict if there is no solution. The war always has the negative impact on the people's life, social, culture, and also the country. The war is too horrible. Many people were killed by the war, they lost their hope to live because of the physical defect that they get by war, poverty threatens their life and also the country, suburban area everywhere, and everything has changed because of the war that makes peoples' life become a trouble.

Relevance of the topic:

The impact of world war on social life and literature. There was the most phenomenal war that ever happened in this world. There was the World War. The World War was one of the phenomenal wars in the 20th century and as the biggest and involved almost all of the country in this world. The World War actually began in Western countries, with their conflict and problems, and then Asia such as Japan became an axis powers in the World War. This war has the impact of almost of the country in this world, the impact on person such as physical and mental, and the impact on social life.

Importance of the topic:

Literature is a reflection of human life. Literature is an imagination of human life. Literature is an experience of human life. Literature is a document of people's life, who has experience, suffer, and adventure in their life. Literature as usually related to social condition and life of the author. It is possible if the author makes his story in their works. Literature and social has deep connection. Literature also related to the history of the time, which the literary work was made. Literature and social condition, also history, complete each other. Taylor in his book entitled *Understanding the Elements of Literature* (Taylor, 1981:1) says

Conclusion

By reading this article and looking at your heart, you will come to the conclusion that I fully agree with this idea above.

L. N. Andreeva. War can touch each of us. Both the fate of the soldiers who went to fight for Vatan, and the fate of the loved ones who were waiting for them, will be disturbed. In world literature, there are many writers who say that there is nothing worse than war. Let's turn to the story of Elena Ilyina "the fourth height". The author tells us about Gula Koroleva, who went to the front. The hero is very worried about the death of his loved ones, but despite the fact that he is young, he decides to fight for his homeland. The girl is killed heroically. If you read this work, your heart will be very painful. This story will not leave anyone indifferent.

I will bring you another proof. M. A. In the story of Sholokhov's "the fate of Man" the writer tells about the soldier Andrei Sokolov, who lost all his loved ones and fought for his life every day. The hero meets a more disabled, lonely boy with a Destiny dictator on the way. Sholokhov shows the whole horror of the suffering experienced by the protagonist in the image of his eyes, as if covered with ashes. The boy, tired of such difficult moments without his parents, without their warmth and care, immediately recognized his father in Andrei Sokolov. The writer says that the war does not spare anyone, it is inhuman in its essence.

So the impressionable text made me think seriously about the horrors of war. Thanks to the author for this. There is nothing worse. After all, even returning soldiers can not always continue to live peacefully. I hope that the world will never face war.

Bibliography

- 1.Primary Sources --- Germany 1944: The British Soldier's Pocketbook (Kew: National Archives, 2006). Anonymous, A Woman in Berlin, translated by P. Boehm with an introduction by A. Beevor (London: Virago Press, 2005).
- 2.Secondary Sources Becker, J., Hitler's Children (London: Pickwick, 1989). Beevor, A., 'Introduction', in Anonymous A Woman in Berlin, translated by P. Boehm, (London: Virago Press, 2005), 1-12.

3. Behrenbeck, S., 'Between Pain and Silence: Remembering the Victims of Violence in Germany after 1949', in R. Bessel & D. Schumann (eds) *Life After Death: Approaches to a Cultural Change and Social History of Europe During the 1940s and 1950s* (Cambridge: Cambridge University Press, 2003), 37-64.

4. Bessel, R., 'Hatred after War: Emotion and the Postwar History of East Germany', *History & Memory*, 17, (2005), 195-216.

5. Confino, A., 'Dissonance, Normality, and the Historical Method: Why Did Some Germans Think of Tourism After May 8, 1945?' in R. Bessel & D. Schumann (eds) *Life After Death: Approaches to a Cultural Change and Social History of Europe During the 1940s and 1950s* (Cambridge: Cambridge University Press, 2003), 323-48.

ФИО автора: Qashqadaryo viloyati, G'uzor tumani 14-umumiy

o'rta ta'lim maktabining ona tili va adabiyot fani

o'qituvchisi *Bozorova Nargiza Hakim qizi*.

Название публикации: «ТОГ'АЙ МУРОДНИНГ “YULDUZLAR MANGU YONADI” QISSASIDA QO'LLANGAN MAQOLLARNING LINGVOKULTUROLOGIK XUSUSIYATLARI»

O'zbek xalqi purma'no so'zga o'git-u nasihatlariga boy xalq sanaladi. Ajdodlarimiz azaldan o'zining hayotiy muammolarini mehnat mashaqqati, g'am-anduhi rohat-farog'ati, muvaffaqiyat va mag'lubiyati, rasm-rusumlari hamma-hammasini maqol va matallarda, naql va barqaror iboralarda ko'zgudagidek aks ettirib keladi. Xalqning til boyligi - uning bo'yoqdor, serjilo leksikasining, frazeologiya qatlamining boyligi bilan o'lchanadi. Har bir inson milliy an'analar, tarix va adabiyotni o'z ichiga olgan muayyan milliy madaniyatga tegishli bo'ladi. Madaniyatlararo kommunikatsiya til va madaniyat aloqalari til xususiyatlarini o'rganishda mamlakatlar va ulardagi xalqlarning iqtisodiy va ilmiy aloqalari muhim mavzulardan hisoblanadi.

Zamonaviy tilshunoslikda Lingvokulturologiya (lingvomadaniyat) – lingvistik tadqiqotlar orasida bosh, yetakchi yo'nalishlardan biridir. U tilning ruhidan lisoniy mentallik (o'ziga xoslik) bilan bog'liq u yoki bu hodisalardan kelib chiqib nutqiy muloqot tuzilishining milliy, madaniy o'ziga xos qonuniyatlarni o'rganadi. Tilda aks etgan milliy ruhni ko'rsatadi.

Demak, lingvokulturologiyaning o'rganish obyekti lingvokulteremalar – o'zbek xalqining milliylikni ko'rsatib turuvchi maqol, matal, urf-odatlar, iboralar shevaga xos so'zlar va boshqalar kiradi.

Maqollar xalqning ko'p asrlik hayotiy tajribalari doimiy kundalik kuzatishlar xulosasini tugal fikr tarzida qat'iy ifodalalar ekan, ularda har bir so'zning ma'no xilma-xilligi ustunlik qiladi. Maqollarda ma'lum ma'noda millatning madaniyati aks etadi.

Ushbu maqolada o'zbek xalqining milliy, jaydari yozuvchisi Tog'ay Murodning “ Yulduzlar mangu yonadi “ qissasida qo'llangan maqollarning lingvokulturologik xususiyatlarini tahlilga tortishga harakat qilamiz.

O'zbek millatiga xos bo'lgan soddalik, samimiylik, to'g'rilik, ochiqko'ngillilik kabi bebaho xislatlar bu qissada ortiqcha jimjimaga o'ralmay, alohida bo'rttirilmay aks ettiriladi. Faqatgina o'zbeklar uchun xos bo'lgan or, nomus, g'urur, uyat, andisha, kamtarlik, halollik, mardlik singari hislar lingvomadaniyatimizning yuksak bir ko'rinishlaridandir.

Qissada qo'llangan maqollar o'zbek xalqining turmush tarzi hayotiy faoliyatini yaqqol ifodalab keladi. Masalan, “Elakka chiqqan xotinning ellik og'iz gapi bor “. Bu maqolni eshitgan har bir inson xayoliga g'iybatchi ayol haqida fikr yuritilgan degan o'y keladi. Lekin bu maqol bunday ayollar haqida emas. Aslida bu maqolda xalqimizga xos bo'lgan o'zga millatlarda takrorlanmas xususiyat aks ettirilgan. Negaki bir insonni ko'rgan o'zbek ayollari o'sha insonning oilasi, farzandlari, hattoki qarindosh-urug'larining ham hol-ahvolini so'raydi. Bu diniy manbalarimizda ham aks ettirilgan, ya'ni musulmon kishining boshqa bir musulmon kishidan ahvol so'rashi uning islomdagi farzi hisoblanadi.

O'zbeklarning qon-qoniga singib ketgan qo'lidan kelmagan ishga chiranmaslik, o'z imkoniyatidan kelib chiqqan holda ish ko'rishlik kabi xususiyatlarni o'ziga singdirgan “ Laylakning yurishini qilaman deb, chumchuqning puti yirtilgan ekan” maqoli qissada go'zal ma'no tashishga xizmat qilgan. Faqatgina bizning xalqimizga xos bo'lgan kamtarinlik xususiyati aks ettirilgan “ Kambag'alni tuyaning ustida ham it qopadi” maqolining ma'nosi shunday keltiriladi. Ushbu maqol xalqimiz orasida kamtarinlik ma'nosini bildirib, biror narsaga ancha mehnat qilib, mashaqqatlar bilan

yetganda, undan ayrilib qolgan hollarda qo'llanilgan. O'zbek xalqi azaldan boy xalq hisoblanadi. Fikrimizning isboti sifatida Erkin Vohidovning quyidagi misralarini keltiramiz:

“ To'y xarjida yuzta boy yapon ,
Bir kambag'al o'zbekcha bo'lmas”.

Xulosa qilib aytganda, Tog'ay Murod qissalari sof milliy o'zbek qissalaridir. Uning qissalarida tasvirlangan odamlarga boshqa xalq libosini kiydirsangiz ham o'zbekligi bilinib turadi. Ularning xulq-atvori ham ma'naviyati ham, madaniyati ham boshqa xalqqa also o'xshamaydi.

Tog'ay Murod o'z ona tilini benihoya yaxshi biladi, bilganda ham butun ranglari bilan biladi. Shu bois sof o'zbekcha bitadi. U o'zbek tilini kuylatdi. O'zbek tilining jami jilvalarini oftobga solib ko'rsatdi. Milliy madaniyatimiz ko'zgusi hisoblangan barqaror birikmalarni o'rganishda Tog'ay Murodning asarlari boy adabiy manba hisoblanadi.

ФИО авторов: *Toshpo'latov Abdulaziz Quvondiq o'g'li*

Chirchiq davlat pedagogika institute

Pedagogika va psixologiya fakulteti talabasi

Ахролов Фаррух Асадулло ўғли

Название публикации: «ТА'LIM JARAYONINING PSIXOLOGIK MAZMUNI»

ANNOTATSIYA

Ta'lim motivatsiyasi o'quvchilarning o'quv materialini yaxshiroq o'zlashtirishiga shaxsiy qiziqishini anglatadi. O'qituvchining faqat moddiy qiziqishlarini qondirish, yoki ishsiz qolmaslik, qisqarishga tushmaslik uchungina ta'lim berishi, muvaffaqiyatsizlikdan qochish motivatsiyasi bilan bog'liq bo'lib, bunda pedagogik faoliyatda yaxshi natijalarga erishish mumkin emas. Ta'lim mahsuldorligini oshirishdagi dastlabki vazifa uni chuqur va ko'p motivatsiyali jarayonga aylantirishdir. O'qituvchi o'quvchilarni o'qitish jarayonida o'z hayotining asosiy mazmuni va maqsadini ko'ra boshlaganida ta'lim samarali bo'ladi.

Kalit so'zi; ta'lim, pedagogic psixologiya, samaradorlik

Ta'lim va ta'lim jarayonida bolaning rivojlanishi muammosi Yosh davrlari va pedagogik psixologiya fanining asosiy masalalaridan biridir. Ta'lim va rivojlanish muammosiga doir qator nazariyalar ishlab chiqilgan bo'lib, ulardan biri:

1. Aqliy xatti-harakatlar, bilimlar, malaka va ko'nikmalarni bosqichma-bosqich rivojlantirish nazariyasi (P.YA.Galperin).

P.YA.Galperin nazariyasi bo'yicha bilimlarni o'zlashtirish jarayoni olti bosqichni boshidan kechirib, ularga:

Motivatsiya.

Tushuntirish.

Moddiy formadagi xatti-harakatlarni bajarish.

Baland ovozda xatti-harakatlar va vazifalarni bajarish.

Bajariladigan xatti-harakatlarni ichki rejada ovoz chiqarmaybajarish.

Faoliyatni fikran bajarish kiradi.

Ushbu nazariyada ta'limning uchta asosiy turlari ajratiladi:

- birinchi turda - xatti-harakatlarni o'zlashtirish xatolar bilan kechadi, berilayotgan material etarli darajada anglanilmaydi, ta'lim oluvchi ta'limning asl mohiyatini tushunib etmaydi;

- ikkinchi turda - materialni nisbatan dadil va to'la tushunilishi va material bilan bog'liq tushunchalarni ajratilishi bilan xarakterlanadi;

- uchinchi tur - tez, samarador va bexato xatti-harakatlar-ni o'zlashtirilishini ta'minlab beradi.

2. V.V.Davidov nazariyasi. Ushbu nazariya kichik maktab Yoshidagi o'quvchilarning ilmiy tushunchalarni o'zlashtirishini tashkil qiladi. Bunda o'quvchilar tomonidan ta'lim jarayonida nazariy tushunchalar tizimini o'zlashtirilishi lozim bo'lib, bu o'z o'rnida xususiyan umumiy bilimlarga o'tilishni ta'minlaydi.

3. Qator nazariyalar muammoli ta'lim bilan bog'liq bo'lib, L.V.Zankov va A.M.Matyushkin tomonidan olib borilgan tadqiqotlar ta'limda muammoli darslarni tashkil etishga qaratilgandir.

Ta'limning psiholik asoslari muammosi ko'pgina masalalarni qamrab oladi.

Ta'limning muvaffaqiyati bir qator psixologik omillarga bog'liq bo'ladi. Avvalo o'quvchining o'qishga bo'lgan munosabatiga to'xtaylik. Bu munosabat diqqatda, his-tuyg'ularda, qiziqishlar va irodada, Shuningdek, shaxsning tutgan yo'lida namoyon bo'ladi.

Ta'lim jarayoni avvalo o'quvchilar diqqatini yo'lga solishni talab etadi. Darslarda ko'rgazmali qurollardan, axborot texnologiyalari vositalaridan foydalanish ta'lim oluvchida ixtiyorsiz diqqatni yuzaga keltiradi. Ta'lim jarayonida ta'lim beruvchining vazifasi darsda ishlash holatini yuzaga keltirishgina emas, balki o'quvchilarning darsda o'tiladigan materialini idrok etishga tayyor turishlarini kuzatish hamdir. Dars jarayonida o'quvchilarning diqqati o'zgarib turadi. O'qitish jarayonida bu qonuniyatlarni nazarda tutish va o'quvchilar diqqatini materialning asosiy jihatlariga jalb etish hamda ularni takrorlash kerak.

Ta'lim jarayonining samaradorligi ko'p jihatdan o'qituvchi tomonidan beriladigan ko'rsatmalarga ham bog'liq. O'qituvchining roli shundan iboratki, u o'quvchilarga tegishli ustanovkani hosil qilishi, nimani vaqtincha, nimani umrbod esda olib kolishi kerakligini, nimani butunlay esda olib qolmasdan, faqat tushunib olish kifoya qilishini, nimani so'zma-so'z esda olib qolishni, nimaning ma'nosini o'z so'zlari bilan aytib berish uchun esda olib qolish zarurligini ko'rsatib o'tishi lozim. Kuzatishlar ko'rsatadiki, bunday ko'rsatmalar berilmaganda, o'quvchilarda ko'pincha noto'g'ri tasavvurlar vujudga keladi.

O'qitishning emotsionalligi ta'limning muvaffaqiyatliligini ta'minlovchi omillardan biridir. Ta'lim berish jarayoni emotsional jarayon. Agar o'quvchilarga berilayotgan axborot ularda hech qanday his-tuyg'u uyg'otmasa, uni o'quvchilar yaxshilab esda olib qolmaydilar. Gap o'quvchilarning psixik holatlari, ya'ni ularning muayyan bir paytdagi kechinmalari haqida ham borishi kerak, albatta. Ulardagi quvonchli, optimistik kayfiyat o'quv faoliyatini juda samarali qiladi. O'quvchilar emotsional ruhdagi materialni durustroq o'zlashtirib oladilar.

O'tkazilgan tajribalar o'quvchilar hech qanday his-tuyg'u uyg'otmaydigan materialga qaraganda, emotsional ruhdagi materialni yaxshiroq eslab qolishlarini ko'rsatadi. O'qituvchi o'quv jarayonining emotsional tomoni haqida g'amxo'rlik qilishi kerak. Bu muammo juda muhim ahamiyatga ega, chunki, birinchidan,

ta'limning mazmuni nihoyatda murakkablashib, hajmi esa g'oyat kattalashib ketgan. Uning muvaffaqiyatli o'zlashtirilishiga erishish uchun o'quvchilarning o'quv faoliyatini kuchaytirish lozim. Ijobiy tuyg'ular o'quv mehnatining samaradorligiga kuchli ta'sir etadi. Hafsala bilan bajarilgan beg'araz munozara paydo bo'ladi, bahslashiladi, befarq qaragan yoki undan ham salbiy munosabatda bo'lgan ishga esa, hech qanday hafsala bo'lmaydi. Jamiyatimizdagi mehnat - haqiqiy ijod, quvonch manbai. Maktab o'quvchilarida o'quv mehnatiga ijobiy munosabat uyg'otib, mehnatning haqiqiy ijodga, quvonch manbaiga aylanishiga ko'maklashishi kerak.

Qadimda greklar juda ajoyib iborani qo'llaganlar: "Talaba -to'ldirilib turilishi kerak bo'lgan idish emas, balki yoqib turilishi lozim bo'lgan mash'aldir". Bu fikrning tagida chuqur ma'no bor. Zero, o'qituvchi biz yuqorida ta'kidlab o'tgan ta'lim metodlari: muammoli ta'lim, qisman izlanish metodi va tadqiqot metodlaridan keng qo'llanishi kerak. Ta'lim jarayonini bugungi kundagi asosiy talablaridan biri erkin fikrlovchi, mustaqil tafakkurga ega bo'lgan shaxsni shakllantirish bo'lib, yuqorida aytib o'tilgan metodlardan foydalanish uchqunlardan katta mash'allar paydo bo'lishini ta'minlab beradi.

Ta'lim jarayonida o'quvchilarning bilishga qiziqishlari g'oyat katta rol o'ynaydi. Ma'lumki, qiziqish o'quvchilarning emotsional bezagi, biror buyumni, biror faoliyatni tanlash munosabati va yo'nalishidir.

Ma'lumki, psixologiyada qiziqishning ikki turi o'quvchilarning ta'lim jarayonida aniqlanadi. Birinchisi, bevosita qiziqish, ikkinchisi bilvosita qiziqish. Har bir o'qituvchi o'z o'quvchilarida o'z faniga nisbatan bilvosita qiziqishni tarkib toptirishga harakat qiladi. Qiziqishlar orqali o'quvchilarda ta'limga faol munosabat namoyon bo'ladi. Psixologiyada qiziqish - bu shaxsning o'zi uchun qimmatli yoki yoqimli bo'lgan muayyan narsa yoki hodisalarga munosabatidir. Qiziqishlar shaxsning muhim va individual xususiyatlaridan biri bo'lib hisoblanadi. Qiziqishlar o'quvchilar hayotida katta rol o'ynaydi. Ular o'quv faoliyatini faollashtiruvchi asosiy

turtkilar - motivlardir. Qiziqishlar maktab o'quvchisiga fan asoslarini durustroq o'zlashtirib olishlariga, aqliy qobiliyatlarning o'sishiga, bilim doirasining kengayishiga imkon beradi. O'qituvchilarning vazifasi o'quvchini dastlab qiziqtirib qolgan ishning o'zi bilan shug'ullanishga majbur qilish emas, balki undagi qiziqishlarni chuqurlashtirish va kengaytirish, ta'sirchan qilish, qiziqishlarining markaziga aylanib qolgan faoliyat bilan shug'ullanish istagiga, mayliga aylantirishdir.

O'quvchilarning muayyan maqsadni ko'zlab ish tutishida, qiyinchiliklarni enga olishida, ishdan chalg'itadigan narsalar bilan shug'ullanishdan o'zini tiya olishida, unda o'qishga ishtiyoq tarkib toptirishda namoyon bo'ladigan iroda, ta'lim jarayonida alohida ahamiyat kasb etadi.

Umumiy psixologiya kursidan ma'lumki, iroda bu shaxsning o'z oldiga qo'ygan maqsadining aniqligi, uni amalga oshirish uchun intilishi, maqsad yo'lida ma'lum bir qarorga kelish tezligi va uni o'z vaqtida ijro etishi bilan belgilanadigan sifatidir. Ta'lim jarayonida o'quv materialiga bo'lgan diqqatning barqaror bo'lishida irodaviy zo'r berishning ahamiyati nihoyatda kattadir. Ta'limda iroda o'quvchida maktab va uyda o'tkaziladigan mashg'ulotlarga tayyor turishda namoyon bo'ladi. O'quv materialini o'rganish, eslab qolish va o'quvchining irodaviy zo'r berishiga bog'liq. Iroda o'quvchilarning fikrlash faoliyatlarida - masalani echishga, qo'yilgan savolga javob topishga va hokazolarga intilishida namoyon bo'ladi. Ular o'quvchilarda ko'nikma, va malakalarni hosil qilishda ham tarkib topadi.

Psixologlar olib borgan tadqiqotlarda o'quvchilar tomonidan berilgan materialning o'zlashtirilishi ko'p jihatdan irodaning tarbiyalanishiga bog'liqdir. Irodaviy aktivlik ta'limning zarur shartidir. O'quv muassasasidagi ta'lim jarayonining o'zi o'quvchilardan irodani o'stirish omillaridan biridir. Bunda o'quvchilarning kundalik rejimi, o'qish va oqilona dam olishni bir-biri bilan to'g'ri almashtirib turish katta rol o'ynaydi.

Ta'lim jarayonida bilish jarayonlarini shakllantirishga alohida e'tibor berish lozim. Zero, bilish jarayonlari juda murakkab faoliyat bo'lib, unda jonli mushohadadan mavhum tafakkurga, mavhum tafakkurdan esa amaliyotga o'tiladi, ana shundan so'ng ob'ektiv haqiqat bilib olinadi. Binobarin, biz birinchi navbatda ko'rib chiqishimiz lozim bo'lgan narsa o'quv materialini idrok qilish jarayonidir. Umumiy psixologiya kursidan ma'lumki, idrok bu narsa va hodisalarni sezgi organlariga ta'sir etishi natijasida ularning kishi psixikasida yaxlit obrazini paydo bo'lishi bo'lib, idrok etish jarayoni ta'limda turli formalarda o'qituvchining og'zaki hikoya qilishida, suhbat o'tkazishda, ma'ruza o'qishida, kinodars, televizion parcha, sxemalar va ko'rgazmali qurollar ko'rsatish, ekskursiyalar o'tkazish, o'quvchining o'ziga darsliklar hamda boshqa ko'llanmalarni o'qitish tarzida o'tishi mumkin. SHuni alohida ta'kidlash lozimki, idroknı tarkib toptirishda o'quvchilarning Yosh xususiyatlarini hisobga olish nihoyatda muhimdir. CHunki, fazoni, vaqtnı va harakatlarnı idrok etishda ham Yosh xususiyatlarda turli farqlar mavjud bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. Davletshin M.G., Do'stmuxamedova Sh.A., Mavlonov M.M, To'ychieva S.M., «Yosh va pedagogik psixologiya». T. TDPU, 2004
2. Xaydarov F.I., Xalilova N. "Umumiy psixologiya". T.: 2009.
3. Yugay A.X. Laboratorno-prakticheskie zanyatiya po psixologii. T.: TDPU, 2008.

ФИО автора: *Toshpo'latov Abdulaziz Quvondiq o'g'li*

Chirchiq davlat pedagogika institute

Pedagogika va psixologiya fakulteti talabasi

Название публикации: «TURISTIK SAYOHATLARNING INSON SOG'LIG'I VA PSIXOLOGIYASIGA TA'SIRI»

ANNOTATSIYA

Atmosfera bosimining tushishi, yog'ingarchilik, havoning amligi, havoharoratining yuqoriligi yoki pastligi atrof-muhit ta'siri omillari hisoblanadi.

Turizm tashkil qilishda qulay faslni tanlash, turistik tadbirlarni amalga oshirish uchun qulay kunlamini, turistik yo'nalish uchun trassani maqsadga muvofiq holda tanlash, ob-havo va shart-sharoitlarini hisobga olish, yog'ingarchilikdan bekinish uchun joy bo'lishi kerak. Binolarni konditsioner, avtomatik nazorat va signalizatsiya bilan ta'minlash, yuzaga kelishi mumkin bo'lgan xatar va qutqarish chora-tadbirlari haqida turistlarni vaqti-vaqti bilan ogohlantirish lozim.

Kalit so'zi: *ruhiyat, sog'liq, kayfiyat*

Turistga berilgan ta'rifdan ma'lumki, u boshqa bir joyga yoki mamlakatga sayohat qiladi. Ayniqsa, eng xatarli omillar turistning boshqa iqlim mintaqasiga, ya'ni odatdagi yashash sharoitidan farqli o'laroq boshqa joyga borishidan yuzaga keladi. Turistik sayohat qisqa bo'lganligi sababli, ham ma'vaqt ham turistning organizmi

borgan yerdagi ob-havo sharoitlariga o'rganilgan olmaydi.

Mahalliy vaqtning to'g'ri kelmasligi sababli turist yaxshi uxlay

olmaydi va o'zini yomon his qiladi, ekskursiyalarda ma'lumotlarni

yaxshi esda olib qola olmaydi va unga qizil ko'zlar degan ta'rif ham

beriladi. Ob-havosi issiq bo'lgan joyga borganda organizmga issiq

havo ta'sir qiladi. Masalan, agar Isroilda yozda ma'lum bir miqdorda

suv ichilmasa (kuniga 5 litrgacha), unda organizm suvsizlanadi va

og'ir oqibatlarga olib keladi. Shuning uchun tur yaxshilab ishlab chiqilishi va tu

ristning jismoniy holatini hisobga olishi, turistni o'rtiqcha zo'riqtirmaslik va unga

joy sharoitlariga moslashish uchun ma'lum bir vaqt (va albatta dam) ham berish

kerak. Turist 1000 AQSH dollariga yoMIanma sotib olib, sarflagan puliga yarasha

dam olishni xohlaydi. Lekin, kundalik hayotda es-hushi joyida bo'Mgan odamlar

kuniga besh marta dengizda cho'milmaydi, sakram aydi va uncha ko'p

yugurmaydi, issiqda ko'p soatli ekskursiyalarga har kuni boravermaydi,

ertalabgacha ashula aytib, raqsga tushmaydi, har xil va o'rganilmagan

ovqatlar iste'mol qilmaydi. Ba'zan turizm da organizm zo'riqadi, masalan, ko

'p ekskursiyalar, to'qqacha chiqish, dengiz va uzoq muddatli avtobus

ekskursiyalari. Bu lar jismoniy jihatdan ba'q u v v at odamlarga mo

'ljallangan, ya'ni qisqa muddatli zo'riqishlarni ko'tara oladigan

odamlarga. Qarib qolgan kishilar, yosh bolalar, sog'lig'i yomon bo'lgan,

surunkali kasali bor odamlar, shuningdek balanddan qo'rqadigan va dengiz

chayqalishini ko'tara olmaydiganlar shifokor bilan maslahatlashishi va ehtimol bu

turdagi safar va turlarga borishdan bosh tortishi kerak bo'ladi. Ayrim turlarga

turistlarni qabul qilishda turistlardan sog'lomligi haqida ma'lumotnoma talab qilinishi

kerak.

Yo‘nalishni tashkil qilishda odamlarning ma‘lumot qabul qilish qobiliyatini hisobga olish kerak, dam olish uchun ularga bo‘sh vaqt berish va mustaqil o‘zlari turistik resurslar bilan tanishishlarini ta‘minlash kerak. Ishni, turistlarni joyga yetkazish jadvalini va tadbirlarining keltirilgan har bir soniyaga yaxshilab rejalashtirish kerak.

Turistlarning bir me‘yordagi hayot tarzini ta‘minlash uchun zarur va yetarli vaqt oraliklarini obdon hisobga olish kerak (masalan, uyqu, ovqatlanish, gigiyenik, maishiy va sanitar ehtiyojlar). Ekskursiya ishining to‘g‘riligini belgilashda turistlarning intellektual qobiliyatini, turistlar guruhining psixofizik tayyorgarligini, hamda ularning an‘analarini, urf-odatlarini, dinini hisobga olish ham muhim o‘rin tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati:

1. Алиева М.Т. Развитие индустрии туризма.
«Международные Плехановские чтения», 19 апреля РЭА. им.
Г. В. Плеханова, 2006.
2. Hospitality, Tourism and Leisure Management: Issues in
Structure and Culture. London, 2003. 265 p.
3. Дурович А.П. Реклама в туризме. Учебное пособие. —
М.: Финансы и статистика, 2009. 254 с.

ФИО автора: *Ismatillayev Ilhomjon Shamsiddin o'g'li*

Toshkent viloyati Chirchiq davlat pedagogika instituti Gumanitar fanlar fakulteti
O'zbek tili va adabiyot yo'nalishi 2-bosqich talabasi

ФИО научного руководителя: *Muydinova Arofat Urinovna*. Chirchiq davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

Название публикации: «TRANSKRIPSIYA SHARTLI BELGI VA HARFLAR VOSITASIDA ANIQ AKS ETTIRISH»

Anotatsiya: Ushbu maqolada dialekt va shevalarda uchraydigan transkrip belgilar tizimi bilan tanishib chiqamiz.

Kalit so'zlar: transkripsiya, diakretik belgilar, fonetik transkripsiya, fonologik transkripsiya.

"Transkripsiya dialekt va shevalarda uchraydigan tovushlarning turli ko'rinishlarini yozuvda ifodalash uchun qo'llanadigan ma'lum belgilar tizimidir. Tildagi tovushlarni aniq ifodalash uchun xizmat qiladigan yozuv - transkripsiya, lotincha transcriptio – qayta yozish deb ataladi. Transkripsiya dialekt va shevalarda uchraydigan tovushlarning turli ko'rinishlarini yozuvda ifodalash uchun qo'llanadigan ilmiy yozuvdir. Transkripsiya bir tildagi fonetik, morfologik, leksik, grammatik xususiyatlarni hisobga olgan holda, ilmiy maqsadlar uchun talaffuzga ko'ra yozib olish degan ma'noni beradi. Dialektologiya fanida tadqiqotchilar lahja va shevalarning o'zlariga xos tomonlarini, xususiyatlarini talaffuzga moslab yozib olar ekanlar, mavjud alfavitdagi belgilar yetarli bo'lmaydi." [1]

Shunga ko'ra, lotin, rus va o'zbek tili alfiavitlariga tegishli o'zgartirishlar kiritish talab qilinadi. Bu belgilar odatda mavjud alfavitdagi harflarning ustidan, yonidan va tagidan shartli belgilar qo'yish yo'li bilan amalga oshiriladi yoki boshqa alfavitdan shartli ravishda belgi (harfi) qabul qilinadi. Natijada, ilmiy yozuvda belgilar soni asos qilib olingan alfavitdagi belgilar sonidan ko'p bo'lishi mumkin. - (nuqta) , : (ikki nuqta) va ... (ko'p nuqta) belgidan keyin qo'yilib, unilarning cho'ziqligini bildiradi. Transkripsiya amalda ikki turga bo'linadi: 1) fonetik transkripsiya; 2) fonologik transkripsiya. Sheva(lar)ning talaffuz xususiyatlarini ishonchli dalillar

vositasida birmabir yozib olib, saqlash uchun fonetik transkripsiyadan faol foydalaniladi. Bunda she-vaga xos soʻzlar transkripsiya vositasida toʻliq yozib olinadi. Unda tilda mavjud boʻlgan hamma nutq tovushlarni yozuvda aks ettirishdir, yani oʻz ifodasini topadi. Faqat shevalarga xos alohida fonemalarnigina hisobga olish uchun ishlatiladigan transkripsiya fonologik transkripsiya deyiladi:

Diakritik belgilar va boshqa shartli belgilar.

, - lenis , gʻ undoshining yoniga qoʻyilib, bu undoshning (gʻ,) talaffuzida portlashni anglatadi.

ъ – asper, “g” ning yoniga qoʻyilib (gъ), spirantizatsiyani, yaʼni shu tovushning sirgʻaluvchi ekanligini ifodalaydi.

/ - akut, belgining oʻng tomoniga qoʻyilib, (/), palatalazatsiya (yumshalishini) koʻrsatadi.

> belgisi – nutq tovushining boshqa nutq tovushiga oʻtish hodisasini bildiradi.

< belgisi – nutq tovushining boshqa nutq tovushi taʼsirida oʻzgarish hodisasini koʻrsatadi.

// belgisi – tovushlarning almashinishi va ikki faktning parallel qoʻllanishini anglatadi.

() – kichik qavs – shart boʻlmagan, nutqda tushib qoladigan elementni koʻrsatadi.

[] - oʻrta qavs – umumiy matndan Transkripsiya qilingan soʻzlarni ajratib koʻrsatish uchun ishlatiladi.

~ - turli darajadagi qisqarish va kuchsizlanishni ifodalaydi.

Bunday diagretik belgilardan foydalanishdan maqsad: xalqlarda shevalar koʻpligi va alifboda harflar yetishmasaligi tufayli shunday belgilardan foydalanishadi. Turli diakritik belgilar (qoʻshimcha belgilar) ham qoʻllaniladi. Bunday belgilar asosan ostki va ustki belgilardir, lekin baʼzan oʻrtada ham boʻladi.

Masalan: ɛlam, q, gʻ, o, oʻ, h va boshqalar.

Tovushlarning tushishi ham kichik qavs bilan ifodalanadi. Masalan: bɛlɛlɛ (r), sh: ɛr (h)

Transkripsiyani o'rganishdan maqsad shevalardagi so'zlarning til oldi, til orqa, chuqur til orqa harflarning turli belgilar orqali yozilishini o'rganishdir. Transkripsiya bir tildagi fonetik, morfologik, leksik, grammatik xususiyatlarni hisobga olgan holda, ilmiy maqsadlar uchun talaffuzga ko'ra yozib olish uchun kerak bo'ladi.

Foydanilgan adabiyotlar:

1.T. J. ENAZAROV, V. A. KARIMJONOVA,

2.M. S. ERNAZAROVA, SH. S. MAHMADIYEV, K. G'. RIXSIYEVA

3.O'ZBEK DIALEKTOLOGIYASI Toshket-2012

ФИО автора: *Bozorboyev Eldorbek Husniddin o'g'li*

Namangan Eastern languages and service techniques

Second year of student in tourism

Название публикации: «STAGES OF DEVELOPMENT OF TOURISM IN UZBEKISTAN»

ANNOTATION: In this article, one of the important pillars of the tourism sector, tourism and domestic tourism, the role and importance of the role of the economy is mentioned and proposals for its development are presented. It is also mentioned about the transition to this path and the stages of development.

KEYWORDS: tourism, economy, sector, customer service, law, management, organization, department, stages, reconstruction

INTRODUCTION

In Uzbekistan, among other sectors of the economy, the system of centralized administrative management of the tourism sector dates back to 1971-1991. During this time, the negative effects began to be felt. The increase in the number of unoccupied tourist and recreational facilities, and the existing ones have led to many complaints about the quality of customer service. According to a social survey, up to 50 percent of all services offered by hotels, camps, holiday homes and boarding houses have caused public outrage. Accommodation and meals, as well as recreation and medical care, were in short supply. The types and scope of tourist services were insignificant and of poor quality. Today, the development of Uzbekistan in the field of tourism can be divided into five stages. The first stage. After the independence of Uzbekistan, after 1991, the national market of tourist services began to take shape. It was during this period that the republic declared its economic independence and independent access to foreign markets.

BASIC ANALYSIS

Law on foreign economic activity, adopted during this period, created a new opportunity for enterprises that sell tourist services. As a result, special attention was paid to such issues as the formation of a new management system in the network, the creation of additional types of businesses that contribute to the conduct of tourist business, the organization of banking, audit, advisory services that serve the industry, the establishment of regional divisions of the tourism network in the regions, the promotion of tourism products. After independence, three important processes took place simultaneously in the field of tourism:

- the collapse of enterprises and organizations of the old system (excursion bureaus, travel agencies), which did not meet the requirements of new services in terms of their structure and type of activity ;
- new organizations were created as tour operators and travel agents;

- the development of tourism products in demand by Uzbek and foreign consumers through the restoration of old tourist enterprises.

In 1992, the National Company "Uzbektourism" was established in the country, and in the field of tourism, the company began to perform all organizational, managerial and coordination functions. In 1993, the Uzbektourism National Company became a full member of the World Tourism Organization (WTO). This process, in turn, has become an important factor in the development of international tourism. In 1994, at the initiative of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) and the Government of Uzbekistan, Samarkand adopted the Samarkand Declaration on the development of international tourism in the cities of the Great Silk Road. During this phase, the 1994 Program for the Privatization and Denationalization of Tourism Enterprises played an important role in the implementation of profound structural and institutional changes. During 1994-1995, 87.8% of the tourist facilities of the National Company "Uzbektourism" were privatized and denationalized. The changes have accelerated the development of tourism. The Decree of the President of the Republic of Uzbekistan "On measures to increase the participation of the Republic of Uzbekistan in the reconstruction of the Great Silk Road and the development of international tourism in the country" adopted in 1995 is of strategic importance for the restoration of tourism in the Great Silk Road. This, in turn, marked the beginning of the second phase of tourism reform in Uzbekistan. As a result, the cities and tourist addresses of the Great Silk Road were registered, the tombs of our scientists such as Imam Albuquerque, Bahouddin Naqshband, Abduhalik Gijduvani, Ahmad al-Fergani, Imam Al-Matrudiy, Mahmudi O'zam, Hakim at-Termiziy, Hazrati Imam, Sheikh Shamsiddin Kulal, Burkhoniddin Margilani, Tsar Bakr in Bukhara were repaired and converted into visiting complexes. Since 1998, the International Tourism Fair "tourism in the Great Silk Road" has been organized in Tashkent, the number of seats meeting international requirements in hotels has increased by 4.8 times. At this stage, the following important issues in the field of Tourism of Uzbekistan were implemented:

- the process of deregulation and privatization;
- attracting new foreign investors;
- the emergence of new ways of entering foreign markets izlash, access to international sights (Berlin, London, Madrid, Moscow);
- the emergence of non-governmental organizations that protect the interests of tourist enterprises and travelers;
- ensuring the attractiveness of tourist destinations, introducing environmental requirements of the product, opening new territories as tourist attractions;
- foreign management in the management of hotels of Uzbekistan;
- expansion of the network of small private hotels;
- training of specialists in the field of tourism (at the stage of secondary special and higher education);
- work on the arrival of the BTT research group to Uzbekistan and preparation of the law "on tourism", etc.

At the third stage of the reforms in the field of tourism, on April 15, 1999, the decree of the president of the Republic of Uzbekistan "on the state program for the development of tourism in Uzbekistan for the period up to 2005" was published, on August 20, the Supreme Assembly of the Republic of

Uzbekistan adopted the law "on tourism". On the basis of this, the market relations in the field of tourism have been severed and competitive tourism products have been created in the international market, the centralization of the management of the tourism system has been stopped. Since 2000, the tourism sector of the Republic has started to develop at a high pace. Revenues from the tourism sector began to grow at 20 and more percent per year. At the end of 2001, after the beginning of the anti - Taliban movements in Afghanistan sent the influx of tourists coming to our country significantly reduced for two years, by the second half of 2003, tourism in our country again regained its balance. Tourism of Uzbekistan could not be affected as strongly as the events of September 11, 2001. The fourth stage of reforms in the field of tourism began in 2000-th year and continued until 2017-th year. During this period, the foundation of the Association of private tourist organizations and other established tourist associations was laid (Gid-translator Association, Hotel Owners Association, Transportchilar Association) and research was carried out on holding a number of powers of the National Company "Uzbekturizm".

CONCLUSION

Monuments of culture in this tourism process, today's life of the Capital Region, construction, new cities and villages, modern culture, nature of the region, rich landscape, colorful flora and fauna are an important factor that causes its attraction. Samarkand-Bukhara tourism region includes Samarkand, Bukhara and Navoi regions. Monuments of world-famous architecture in Samarkand and Bukhara are the basis for the development of tourism in this region. The potential of the Khorezm tourism region is based mainly on rich historical and architectural monuments located in the Ichan kala reserve of Khiva, which is unprecedented in the world. Along with the operating tourism regions, there are more promising regions, which are Jizzakh, Karshi-Termez and mid-Karakalpak regions. In the future, the development of existing opportunities in these regions can lead to further growth of the market of tourism services in our country.

REFERENCES

1. Decree of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan №346 "Turistik tashkilotlar faoliyatini takomillashtirish haqida" dated August 8, 1998.
2. Decree of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan "O'zbekiston Respublikasida xalqaro turizmning zamonaviy infrastrukturasi barpo etish chora-tadbirlari to'g'risida". // "Xalq so'zi" newspaper, June 4, 1995
3. Resolution of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan "Turistik tashkilotlar faoliyatini tashkil etishni takomillashtirish to'g'risida". // "Xalq so'zi" newspaper, August 9, 1998
4. Aliyeva M. T., Umarjonov A. Turistik mamlakatlar iqtisodiyoti. – T.: Moliya, 2005.
5. Балабанов И. Т., Балабанов А. И. Экономика туризма. – М.: Финансы и статистика, 2004.

ФИО автора: *Sevara Atadjanova*, Tashkent State Transport University,

Teacher of English, Faculty of Economics

Foreign languages department

Название публикации: «TV SERIES AND TYPES OF READINGS AS A METHOD OF LEARNING A FOREIGN LANGUAGE»

Annotation: The article examines different types TV series and types of readings as one of the effective methods of learning foreign languages. The author reveals the specific features of TV series and readings describing advantages and disadvantages of these methods.

Key words: Serials, mini-series, sin-off series, prequel, sequel, scanning, skimming, active and passive reading

Knowledge of a foreign language is becoming in demand in our modern world. English has always been the most popular language on our planet. And it is it that is spoken in most foreign TV series. Serials are known not only for their ability to set high themes, give artistic values or provide food for the mind, but they are also able to teach a person to understand the local dialect, learn new words and learn to speak, repeating their favorite characters. A teacher needs an optimal approach to learning a foreign language so that he can create his own individual style of transmitting information to the future. generations. TV series can become a good alternative to books, which, according to official figures, are read by only 47% of citizens. TV shows in our country are watched by 81% of the population. The high difference in numbers is justified by the fact that TV shows have a lower barrier to entry and target a wider audience. There are a large number of types and formats of series, such as:

1. The original series (Original Series).
2. Mini-series (Miniseries). The series is one season long, with a completed plot and 2 - 8 episodes. Under some circumstances, a miniseries may well become a full-fledged serial.
3. One-season project (Limited series, Event series). The series is one season long and has more than 6 episodes.
4. Anthology series. The peculiarity of this format is that each season has its own story with new characters.
5. Spin-off series. This format is a spin-off of the popular TV series. The spin-off takes place in the same location as the original. But the main characters are either completely different, or those who are in the original the series plays cameo roles.
6. Sequel. A series that continues the story of the popular but closed series.
7. Prequel. This format is the backstory of the events or characters in the original series.
8. Remake. A new version of the previously popular TV series.

9. Reboot. A new version of the series, which features a reimagined plot and a new vision of the original characters.

10. Rebirth. Filming of new episodes of the officially completed series.

11. Teleadaptation (TV adaptation). A series based on the plot of a book, comic book, film, and more. Among such a variety of formats and genres, the future teacher will be able to find something to his liking and choose a series that matches his level of knowledge of a foreign language. For example, for those who are interested in learning spoken English, a genre of series such as "teach looking for a sitcom ". Among the representatives of this genre, the following series can be distinguished:

Extr @. This series is recommended for those who have just started their acquaintance with spoken English. The main characters talk about everyday topics and use colloquial words at a slow pace in order to assimilate the information received by the viewer. It was also released in German, French and Spanish, which is undoubtedly suitable for those who learn these languages in parallel with English. The series combines well the entertainment process and educational material, which can cause motivation to self-study.

Friends. Together with the first series, this series will help to develop not only spoken English, but also to learn many different slang expressions and sayings. The series tells about the everyday life of friends, their problems, skirmishes and funny situations. In addition to sitcoms, TV shows like Monty Python's Flying Circus also help develop English. Monty Python's Flying Circus is replete with not only funny sketches and absurd humor, but it also uses interesting puns and funny use of idioms. Due to the fact that most of the funny sketches in this series are memorized from and to, it also allows you to practice vocabulary by repeating the phrases of the characters. Suitable for an intermediate level of knowledge of the language.

Sherlock. British television series, in which you can learn how the British use English vocabulary, new words related to crime detection and deduction. Therefore, this series is more suitable for those who already have advanced knowledge in English. Stranger Things. An American sci-fi TV series with a lot of youth vocabulary, idioms and scientific terms. It is filled with cultural references from the 80s, which makes it possible to pick up slang words. More suitable for an intermediate level of language proficiency. Thus, we can conclude that serials as a method of learning a foreign language can be used and in demand. Since, thanks to serials, a person is able to listen to vocabulary, established grammatical forms, learn new words and immerse himself in unique, amazing worlds.

We have already spoken about TV series and now let's skip to types of reading and their effects in learning foreign language.

Effective reading is one of the essential skills that comes in handy both at work and in school. What does it mean to read effectively? Are there certain types of reading? You must understand why you are reading. Setting the right goal and going

towards it is half the battle. Let's imagine we have chosen a book in English. You can read it for pleasure and for the result. What is the difference?

Reading for pleasure- Keep calm and read the book. Keep calm and read the book. In this case, you are pursuing one goal - to enjoy reading a book in English. Try to understand everything without a vocabulary, based on context. If an unfamiliar word is often repeated, you can see its meaning. Choosing a book according to your level of knowledge of the English language, you will surely come across unfamiliar words. If their meaning is clear from the context, you do not need to consult a dictionary. Suitable for: those who know how to put together a complete picture and guess the meaning of what they read, despite unfamiliar words. The main thing is that you read in English! Advantages: the pleasure of continuous reading, no need to be distracted by the dictionary or worry that some phrases are not clear. Disadvantages: This reading is a great hobby, but moderately effective for learning English.

Reading for result - Have you decided to improve your English skills through reading? Then you need to arm yourself with a dictionary, pen and notebook. This type of reading involves writing out and memorizing most unfamiliar words, rereading chapters twice, and discussing what you read with a friend or teacher. Suitable for: those who have decided to increase their vocabulary, who do not get tired of constantly working with the dictionary. Advantages: high reading efficiency, enrichment of vocabulary, understanding of the entire text. Disadvantages: This reading allows you to achieve good results, but it is strikingly different from the usual reading in your native language, when the text is extremely clear. Reading becomes like just another exercise in English.

Active reading vs Passive reading - Has it ever happened to you: you read 20 pages, but do not remember their content? This is because you have been passive reading. Reading can also be active. These two methods serve different purposes. In the case where you read for pleasure, just turn the pages, view reading as a pleasant pastime, you allow the book to behave, and you yourself follow the written story. This is passive reading. When actively reading the text, you ponder over every word and phrase, read with involvement or deliberately seek certain information. At the same time, you know for what purpose you are reading, what the text is about. Once you have your goals set, you can achieve them using different reading modes.

Skimming (browsing). Purpose: to determine how useful the book can be. For example, say you're in a bookstore and haven't decided which book to buy yet. You read several pages to assess the complexity, to feel the language, to see if there are dialogues. You can look through the table of contents, study the first sentences of all chapters to get a taste of the book. Benefit: Helps you decide if you need a specific book. Provides an overview of the style and organization of text.

Scanning. Purpose: to find certain information in the text, for example, a description of the main character. This is a preparatory stage for reading, you quickly scan the text for the presence of unfamiliar words, write them out, and then read the

text in which nothing is difficult. Benefit: practicing the skill of quickly searching for specific information in the text.

Wading through. Read to the end Goal: to defeat the book at any cost! For example, the work turned out to be boring or too difficult, but you are not used to giving up halfway. Despite the lack of desire and motivation, you still finish reading the book to the end. Sometimes it happens that on the last fifty pages a second wind opens and interest in the book awakens! Benefit: do not leave books unread; prove to yourself that any business can be completed.

Dipping into. "Immersion" in the text Purpose: deep understanding of what has been written; feel every phrase and stylistic turn; fall in love with the author's language. Such reading allows not only to enjoy the book, but also provides food for thought. Benefit: Improved reading technique, improved reading comprehension, additional incentive to keep vocabulary. All of these types of reading can be useful depending on the goals pursued. Ask yourself the question, "Why am I reading?" Use a suitable type for this. Enjoy reading, love English, achieve your goals!

Used literature:

1. English Linguistics, Literature, and Language Teaching in a Changing Era. P. 83-85.
2. Strategic Language Learning: The Roles of Agency and Context p.86-88.
3. A.V. Gvozdeva Organization of independent work of students using multimedia technologies // Lingvodidactic problems of teaching foreign languages at school and university: Materials of the Interregional Scientific and Practical Conference. Krasnodar. February 14, 2007. Krasnodar, KGUKI, 2007.S. 35 - 39.
4. Kolesnikov, A.A. Independent work in teaching a foreign language in the conditions of educational autonomy // Foreign languages at school. - 2019.- No9. - S. 2-11.
5. Kurkan N.V., The effectiveness of blended learning in teaching a foreign language in the conditions of modern education. // Young Scientist. 2015.No5. p. 488-490.

ФИО автора: Termez State University

Teacher of faculty of foreign languages philology

Temirova Hayotxon Bayramali qizi

Название публикации: «TYPOLOGY OF ENGLISH PRONUNCIATION MISTAKES OF UZBEK PEOPLE»

Abstract. *Every year the number of those wishing to learn English is growing, since in the modern world, the study of foreign languages is already becoming a necessity. Foreign languages broaden our horizons, help build a successful career and find friends in different countries of the world. It's no secret that people often judge other people by their manner of speaking, by their pronunciation. But very often students make mistakes in their pronunciation, both phonetic and phonological. Errors are an integral part of learning not only for beginners, but also for those who already know the language at a fairly high level.*

Key words: phonemic, mispronounce, Phonetics, Phonology, segmental phonemes, phonemes.

Most Uzbek students have difficulty pronouncing phonemic aspects; since there are several sounds in English that are not in Uzbek. In this regard, it is admittedly difficult for Uzbek students to perceive and pronounce non-Uzbek sounds. For example, when Uzbek students try to pronounce the sound [θ], they often mispronounce it as [s], because the sound [θ] does not exist in Uzbek.⁶⁸

Another problem that causes difficulties for Uzbek students when trying to pronounce English sounds correctly is their inability to distinguish features that distinguish the articulation of English sounds from the Uzbek equivalent.⁶⁹

Phonetics and Phonology

Phonetics and Phonology are two branches of linguistics that study sounds in a language. Since both of these industries are related to sound production, many people

⁶⁸ A.A. Abduazizov. English Phonetics. A Theoretical Course. T., 2006. p. 50.

⁶⁹ O'.Hoshimov, I. Yoqubov. Ingliz tili o'qitish metodikasi//o'quv qo'llanma. Toshkent., 2003. p. 196.

do not understand the difference between phonetics and phonology. I will try to determine what their similarities are and how they differ.⁷⁰

According to the definition of the outstanding Russian and Soviet linguist L.V. Shcherba, phonetics deals with the physical manifestation of language in sound waves and how they are produced, transmitted and perceived, and also provides methods for their description, classification and transcription.⁷¹

Phonetics studies the sound system of a language, i.e. segmental phonemes, word stress, syllabic structure and intonation. This primarily concerns the level of expression.

Traditionally, scientists divide phonetics into general phonetics, which studies the complex nature of phonetic phenomena and formulates phonetic laws and principles, as well as special phonetics, which is associated with the phonetic structure of a particular language.

Special phonetics can be subdivided into descriptive and historical. Special descriptive phonetics studies the phonetic structure of a language synchronously, while historical phonetics looks at it in its historical development, diachronically. Historical phonetics is part of the history of the language. The study of the historical development of the phonetic system of a language helps to understand its present and predict its future.

Another important division of phonetics is into segmental phonetics, which is associated with individual sounds, and suprasegmental phonetics, whose area is the larger unit of related speech: syllables, words, phrases and text.

The English alphabet has 26 letters, while the English sound system contains 44 sounds as phonemes. Consider what a phoneme is.

All phonological theories state that spoken language can be broken down into a number of sound units (phonemes). Therefore, the main subject of phonology is the phoneme. The most complete definition of a phoneme was first presented by the Russian linguist L.V. Shcherba.

⁷⁰ <https://www.csun.edu/~sk36711/WWW/eng1400/phonol>.

⁷¹ Я.Р. Щерба. Языковая система и речевая деятельность. Я., 1974. с. 84.

“A phoneme is a minimal abstract linguistic unit, realized in speech in the form of speech sounds, opposed to other phonemes of the same language in order to distinguish the meaning of morphemes and word”.⁷²

This smallest independent unit can cause a change in meaning. Peter Roach, one of the prominent British phoneticists, calls phonemes "abstract sounds"⁷³, since there may be slightly different ways of realizing the same phoneme. An example of a phoneme is the sound [t], for example in team and steam. The slight difference in the implementation of this phoneme is that the [t] sound in team is aspirated [t^h], while the [t] sound in steam is not [t]. Backgrounds belonging to the same phoneme, such as [t] and [t^h] in English [t], are called allophones.

Also, phonetics and phonology belong to different branches of linguistics. Phonetics belongs to descriptive linguistics, and phonology belongs to theoretical linguistics. In addition, these disciplines have their own specifics. Phonetics does not study one specific language, while phonology can study one specific language. The main similarity between these branches of linguistics is only that they are both associated with the study of sound.

Phonetic errors

Correct pronunciation of sounds of a foreign language can be a big problem for those who learn it. When learning a foreign language, you need to understand that it uses a different set of sounds and spelling rules, different from the native language (i.e., for example, the same letter written in another language can be pronounced differently). The student's native language determines the degree of difficulty and the types of difficulties that he or she will experience. As mentioned earlier, any change in the phoneme invariant affects the meaning. Naturally, anyone who learns a foreign language makes mistakes in the articulation of specific sounds.

L. V. Shcherba classifies pronunciation errors as phonological and phonetic.⁷⁴

⁷² Я.Р. Щерба. Языковая система и речевая деятельность. Я., 1974. с. 34.

⁷³ Roach P. English Phonetics and Phonology. Cambridge., 1991. p. 48.

⁷⁴ Я.Р. Щерба. Языковая система и речевая деятельность. Я., 1974. с. 24.

If the allophone of a phoneme is replaced by another allophone of the same phoneme, then the error is called phonetic. This happens when the invariant of the phoneme does not change, and, consequently, the meaning of the word does not change either.

Phonetic errors occur when a person encounters a sound that is sufficiently similar to that in his native language, and intuitively tries to replace it with this simpler analogue of his native language.⁷⁵

So, first, let's look at what are the most popular phonetic mistakes students make when learning English and which sounds are more likely to cause difficulties.

Let's conditionally divide all errors into two large groups: those related to incorrect pronunciation of consonants and incorrect pronunciation of vowel sounds. To begin with, let's dwell in more detail on the first group associated with consonants.

Often you can come across the opinion that Uzbek-speaking students "croak", that is, they pronounce instead of the English sound [r], for example, as in the words rain [reɪn], ring [rɪŋ], road [rəʊd], analogue Uzbek [r] (rohat, rang, ro'yo). Unlike the [r] sound, the English [r] sound is lighter, more musical and almost half-vowel. When pronouncing it, the tongue does not touch the alveoli or the trans-alveolar part of the upper fornix of the oral cavity. It is also worth noting that English learners often pronounce the sound [r] where it is not necessary to pronounce it at all, for example, in the words car [kɑ:], far [fɑ:], dark [dɑ:k]. Pronouncing the wrong sound [r], of course, does not change the meaning of the word, but significantly complicates understanding.

Another problem is the pronunciation of unpronounceable consonants. This is due to ignorance of the transcription of the spoken word. We are accustomed to the fact that in the Uzbek language all letters are pronounced (except for soft and hard signs and unpronounceable consonants) that are in the letter. In English, this rule does not work: not all letters need to be pronounced. Otherwise, for example, knight-knight [naɪt] will turn into an incomprehensible word [knait], Wednesday - Wednesday ['wenzdeɪ], will become an unknown word [vednezdeɪ], foreign - foreign ['fɔrɪn] will

⁷⁵ Леонтьева, С. Ф. Теоретическая фонетика современного английского языка. М., 2004. с. 360

become inexplicable [forign] .Such mistakes make understanding words difficult, and sometimes even impossible, so you should carefully study the transcription and correct sound of such words.⁷⁶

The next group, which was agreed upon earlier, is associated with incorrect pronunciation of vowel sounds. Now let's look at the phonetic errors associated with vowels.

So, the first mistake is pronouncing the English sound [i] (kitchen ['kɪʃɪn], busy ['bɪzɪ], building ['bɪldɪŋ]), like Uzbek [i] (ism). At first glance, it seems that these are two exactly the same sounds. But, as has been noted more than once, most English sounds have their own peculiarities. A distinctive feature of English [i] from Uzbek [i] is its firmness. English [i] is a cross between the Uzbek sound [i].

So, having considered the main phonetic mistakes that Uzbek speakers make when studying English, we can conclude that phonetic mistakes do not change the meaning of a word, but significantly complicate the perception of speech and give it a noticeable accent that arises under the influence of the native language.

However, language learners should not make phonetic errors in their pronunciation. If they make them part of their foreign accent, it will certainly become an obstacle to correct and easy perception and understanding. In order to successfully avoid phonetic errors in your speech, you need to carefully study the rules of reading, the transcription of the spoken words and the correct location of the organs of the speech apparatus.

Phonological errors

Another type of mistakes that foreign language learners make in their speech is phonological. Phonological errors arise when the allophone of a certain phoneme is replaced by the allophone of another phoneme, and the meaning of this word is inevitably violated. This occurs when one or more of the relevant features of the phoneme are not implemented.

⁷⁶ O'.Hoshimov, I. Yoqubov. Ingliz tili o'qitish metodikasi //o'quv qo'llanma.Toshkent., 2003. p. 198.

For example, when the vowel [i:] in beat [bi:t] becomes slightly more open, more advanced, or no longer diphthongized, then beat [bi:t] can be perceived as a completely different word bit [bit]. Obviously, this type of error is not tolerated when teaching pronunciation to any learner.

Phonological errors are much cruder than phonetic ones, since they can change not only the meaning of one particular word, but also the meaning of sentences and whole phrases. Phonological errors occur when a person encounters a sound unknown to him, which does not exist in his native language, and intuitively tries to replace it with a simpler analog sound of his native language. We will also conditionally divide all errors into two large groups: those associated with incorrect pronunciation of consonants and with incorrect pronunciation of vowels. So, first, let's consider what phonological errors appear when consonants are mispronounced.

Probably, the correct pronunciation of the combination of letters “th” is one of the main difficulties and one of the most common mistakes. This combination has two correct pronunciation options: voiced [ð], corresponding to the Uzbek interdental sound [z], as, for example, in the words they [ðeɪ], this [ðɪs], that [ðæt]; and voiceless [θ], corresponding to the interdental Uzbek sound [s], as, for example, in the words theory [ˈθɪəri], thick [θɪk], thief [θi:f]. Often, to simplify their task, students replace the English interdental sound [ð] with [z], and the interdental sound [θ] with [s] or [f]. Due to such a replacement, several consequences may arise. First, a native speaker will not understand anything, since the word will lose its meaning due to the replacement of the sound.⁷⁷ Second, it can complicate understanding, and the native speaker will have to guess. Third, the meaning of the word may change, and subsequently the meaning of the sentence. For example, if we replace the interdental [θ] with [s] in the word think [θɪŋk] - to think, then we get a word with a completely different lexical meaning sink [sɪŋk] - to dive. Compare:

I think. [aɪ θɪŋk]. – men o’y laymanki.

I sink. [aɪ sɪŋk]. – men cho’kaman.

⁷⁷ <https://jakubmarian.com/common-pronunciation-errors-in-english>.

For example, if we replace interdental [θ] with a [f] in the word three [θri:] - three, then we get the word free [fri:] – erkin, bepul, bo'sh. Compare:

I have three pens. [aɪ hæv θri: penz]. – menda uchta qalam bor.

I have free pens. [aɪ hæv fri: penz]. – menda bepul qalamlar bor.

For example, when replacing the interdental [ð] with [z] in the word clothing ['kləʊðɪŋ] - clothing, dress, you get the word closing ['kləʊz] – ending of the speech, closing. Compare:

She had an amazing clothing, so we were delighted.

[ʃi: hæd ən ə'meɪzɪŋ 'kləʊðɪŋ, səʊ wi: wɜ: dɪ'laitɪd].

U ajoyib ko'yakda edi, shuning uchun biz mahliyo bo'lib qoldik.

She had an amazing closing, so we were delighted.

[ʃi: hæd ən ə'meɪzɪŋ 'kləʊzɪŋ, səʊ wi: wɜ: dɪ'laitɪd].

U nutqini ajoyib tarzda yakunladi, shuning uchun biz mahliyo bo'lib qoldik.

So, having considered the main phonological mistakes that Uzbek speakers make when studying English, we can conclude that phonological mistakes change the meanings of words, phrases and sentences, making them completely incomprehensible to native speakers. Due to a phonological error, a sentence can change its meaning, and sometimes even lose it altogether, becoming absurd. This once again confirms the fact that phonological errors in speech are unacceptable⁷⁸

References:

1. A.A. Abduazizov. English Phonetics. A Theoretical Course. T., 2006. p. 50.
2. O'.Hoshimov, I. Yoqubov. Ingliz tili o'qitish metodikasi//o'quv qo'llanma. Toshkent., 2003. p. 196.
3. Я.Р. Щерба. Языковая система и речевая деятельность. Я., 1974. с. 84.
4. Roach P. English Phonetics and Phonology. Cambridge., 1991. p. 48.
5. Леонтьева, С. Ф. Теоретическая фонетика современного английского языка. М., 2004. с. 360
6. O'.Hoshimov, I. Yoqubov. Ingliz tili o'qitish metodikasi //o'quv qo'llanma. Toshkent., 2003. p. 198.
7. Жамол Жалолов. “Чет тили уқитиш методикаси”. Т., 1996. p. 218
8. <https://jakubmarian.com/common-pronunciation-errors-in-english>.
9. <https://www.csun.edu/~sk36711/WWW/engl400/phonol>.

⁷⁸ Жамол Жалолов. “Чет тили уқитиш методикаси”. Т., 1996. p. 218

ФИО автора: *Umarova Gulhayo Murodiljonovna*

Milliy universitet psixologiya

faoliyat turi magistranti 2 kurs

Название публикации: «KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O'QUVCHILARDA O'QISHGA BO'LGAN EMOSIONAL MUNOSABAT SHAKLLANISHINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI»

ANNOTATSIYA

Kichik maktab Yoshidagi bolalarning tafakkuri hali ham amaliy, qonkret tafakkur bo'ladi, lekin ta'lim jarayonida bolalarning bunday qonkret tafakkuri, maktabgacha tarbiya Yoshidagi bolalarning qonkret tafakkuriga qaraganda, murakkabrok va mazmunliroq bo'lib qoladi, ulardagi fikrlash jarayonlarining hammasi takomillasha boradi. Maktabda o'quvchi bola tobora murakkabroq narsalarni va o'zi idrok qilayotgan narsalarni hamda hodisalarnigina emas, balki shu bilan birga, tasavvur qilayotgan narsalar va hodisalarni ham bir-biriga takqoslashni, analiz va sintez qilishni o'rganib oladi.

Kalit so'zi: idrok, kichik maktab Yoshi, analiz, sintez

Bolaning maktabdagi o'qishi jarayonida unda abstraksiyalash qobiliyati o'sa boshlaydi. Matematika darslarida amaliy qonkret sanashdan abstrakt hisoblashga o'tilgan vaqtda, Shuningdek, ona tili darslari davomida bu qobiliyat ayniqsa sezilarli suratda o'sadi. Boshqa fanlarni o'qish jarayonida bu qobiliyat yanada o'sadi. Bola analiz qilish, abstraksiyalash va taqqoslashni, mashq qilish yo'li bilan narsalarning muhim belgilari bilan ahamiyatsiz belgilarini bir-biridan farq qilishni, predmet, voqea-hodisalarning muhim belgilariga qarab turib xulosalar chiqarishni o'rganadi. Kichik maktab Yoshidagi o'quvchilarning tafakkuri mantiqiy fikrlash, mulohaza yuritish, hukm va xulosa chiqarish, taqqoslash tahlil qilishning turli usullarini qo'llashda o'ziga xos xususiyatlari bilan maktabgacha Yoshdagi bolalar va o'smirlardan farq qiladi. Ta'lim jarayonida tafakkur operatsiyalariga, mustaqil fikrlashga o'rgatish kichik maktab Yoshdagi o'quvchilarni barkamollikka

erishtirishning garovidir. 6-11 Yoshli bola mantiqiy fikrlay oladi, lekin bu Yosh asosan ko‘rganlariga tayanib, ta’lim olishga senzitiv bo‘lgan davr hisoblanadi,

Boshlang‘ich maktabning o‘zidayok bolalar birinchi sinfdan boshlab ko‘p miqdorda xilma-xil tushunchalarni — grammatikaga, arifmetikaga, tabiatga doir, Shuningdek, ijtimoiy-siyosiy tushunchalarni o‘zlashtirib oladilar. O‘quvchilar o‘zlashtirib oladigan tushunchalar doirasi, asosan, har qaysi sinf uchun turli fanlar yuzasidan tuzilgan o‘quv dasturi bilan belgilanadi. Muayyan ilmiy mazmunga ega bo‘lgan tushunchalar o‘quvchilarga mantiqiy ifodalangan shaklda bayon qilib beriladi. O‘quvchilar o‘zlarining ham tushunchalarini mazmunini ta’riflab, ularning jins va turlariga doir belgilarini ko‘rsatib, aytib berishni o‘rganadilar. O‘quvchilar tushuncha va qoidalarni ta’riflab berolmay qolganlarida yoki ta’riflash mumkin bo‘lmagan paytlarda tasvirlab, taqqoslab, xarakterlab, misollar bilan ko‘rsatib beradilar. N.S.Leytes mulohazalariga ko‘ra, inson Yoshi ulg‘aygan sari aqliy rivojlanish darajasi birmuncha ko‘tariladi, uquvchanlik xususiyati esa birmuncha pasayadi. Kichik maktab Yoshidagi bolalarning uquvchanligi, albatta, o‘smir va o‘spirinlarga nisbatan yuqori, lekin o‘smir va o‘spirinlarning aqliy rivojlanganligi boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga nisbatan yuqoridir. Bu holat kichik maktab Yoshidagi o‘quvchilarning etakchi faoliyati – o‘qish bo‘lishi bilan, lekin bilish jarayonlari hali hamma tomonlama rivojlanib bo‘lmaganligi bilan bog‘liq hisoblanadi.

Kichik maktab davridagi bolalarning aqliy rivojlanishi ijtimoiy omillar bilan belgilanadi. Individ ijtimoiy munosabatlar ta’sirida o‘zgaradi. Bolaning maktabda muntazam ravishda o‘qishga o‘tishi uning barcha bilish jarayonlarini rivojlanishiga va o‘z-o‘zidan atrof-hayotdagi narsa-hodisalarga nisbatan fikrini, munosabatlarini o‘zgarishiga olib keladi. O‘qish faoliyati kichik maktab davridagi bolalar psixikasi rivojidadagi o‘zgarishlarni belgilab beradi. Maktabga birinchi bor kelgan bola o‘z faoliyatining tub mohiyati va vazifasini to‘la tushunib etmaydi, balki hamma maktabga borishi kerak deb biladi. Kattalarning ko‘rsatmalariga amal qilib, tirishqoqlik bilan mashg‘ulotlarga kirishib ketadi. Oradan ma’lum vaqt o‘tgach, shodiyona lahzalarning taassuroti kamayishi bilan maktabning tashqi belgilari o‘z

ahamiyatini yo'qota boradi va bola o'qishni kundalik aqliy mehnat ekanligini anglaydi. SHunda bola aqliy mehnat ko'nikmasiga ega bo'lmasa uning o'qishdan ko'ngli soviydi, unda umidsizlik hissi vujudga keladi, o'qituvchi esa bunday holning oldini olish uchun bolaga ta'limning o'yindan farqi, qiziqarliligi haqida ma'lumotlar berishi va uni shu faoliyatga tayyorlashi kerak. O'qish faoliyati davomida tarkib topgan xususiyatlar bolaning kelgusi rivoji uchun zamin bo'lib xizmat qiladi. Maktabdagi o'qish bolalarning bilish ehtiyojlarini tez rivojlanishi va sifatli tarkib topishi, ularning atrof hayotga faol qiziqishlarini yuzaga keltirib, yangi bilim va ko'nikmalarni egallashlari uchun sharoit yaratadi. Bola asta-sekinlik bilan o'z psixik jarayonlariga egalik qilib, idrok, diqqat va xotirasini boshqara olishga o'rgana boshlaydi.

Kichik maktab Yoshidagi bola o'qituvchisi bilan yaxshi emotsional munosabatda bo'ladi. SHu davrgacha bevosita kattalar rahbarligida u yoki bu axborotlarni o'zlashtirib kelgan bo'lsa, endi o'z xohish irodasi bilan zarur ma'lumotlar to'plashga, o'z oldiga aniq maqsad va vazifa qo'yishga harakat qiladi. Bolaning ana shu faolligi xotirasining muayayn darajada rivojlanganligini bildiradi. Oqilona tashkil qilingan ta'lim jarayoni mazkur Yoshdagi bolalarning tafakkurini jadal rivojlantiradi. Bu Yoshdagi bola boshqa davrlarga nisbatan ko'proq narsani o'zlashtiradi. Maktab ta'limi o'quvchining turmush tarzini, ijtimoiy mavqeini, sinf jamoasi va oila muhitidagi o'rnini o'zgartiradi. Uning vazifasi o'qishdan, bilim olish, ko'nikma va malakalarni egallash, o'zlashtirishdan iborat bo'lib qoladi. Kichik maktab Yoshidagi o'quvchilarning o'quv faoliyatlari murakkab bo'lgan ko'p darajali motivlar tizimi bilan boshqariladi. O'quv faoliyati motivlari o'quvchilar nima uchun o'qiyotganlarini ko'rsatib beradi. Maktabning birinchi sinfiga kelgan bolalarda ijtimoiy motivlar ustunlik qiladi. Bu motivlar atrofdegilar orasida yangi mavqeni egallash, ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan va baholaniladigan faoliyat bilan bog'liq bo'lgan motivlardir. Lekin birinchi sinfnig oxirlariga borib, ko'pchilik o'quvchilar o'z maktab majburiyatlariga ma'suliyatsizlik bilan qaray boshlaydilar. Bu bir qancha sabablar bilan bog'liq: 1) Bola endi o'quvchi bo'ldi, o'quvchi bo'lish istagi qondirildi. Bu

maqomni ushlab turish uchun hech narsa qilmasa ham bo'ladi. 2) o'quvchining ijtimoiy mavqei maktabda ularga beriladigan o'quv faoliyati mazmuni bilan belgilanmaydi. Yangi dasturlar ta'lim mazmuni va uni tashkil etishga mutlaqo yangicha yondashuv asosida tuzilgan bo'lib, kichik maktab Yoshidagi o'quvchilarning Yosh imkoniyatlarini yuzaga chiqarib, bolalarda qat'iy o'quv motivlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Ta'limning mazmuni o'quvchining bilimlarni egallashga qiziqishi, o'z aqliy mehnati natijasidan qanoatlanish hissi bilan uzviy bog'liqdir. Bu his o'qituvchining rag'batlantirishi bilan yuzaga keladi va o'quvchida samaraliroq ishlash mayli, istak va ishtiyoqini shakllantiradi. Bolada paydo bo'lgan faxrlanish, o'z kuchiga ishonch hislari bilimlarni o'zlashtirish va malakalarni rivojlanishiga xizmat qiladi. Kichik maktab Yoshidagi bolalarni o'qitish jarayoni, o'quv faoliyatining asosiy komponentlari: o'quv masalalari, o'quv vaziyatlari, o'quv harakatlari, nazorat etish va baholash bilan (V.V. Davidov bo'yicha) tanishtirishdan boshlanadi. Bu borada barcha predmetli harakatlar aqliy rivojlantirishga qulay bo'lgan sharoitda amalga oshirilishi juda muhim. O'quvchining o'quv faoliyatini o'zlashtirishi o'quv masalalari tizimini echish jarayonida amalga oshiriladi. O'qishning boshida kichik maktab Yoshidagi o'quvchilar mustaqil ravishda o'quv masalalarini qo'yish va echishni bilmaydilar. Bu vazifani boshida o'qituvchi bajaradi. Asta-sekinlik bilan o'quvchilarning o'zlari ham o'quv masalalarini qo'yish va echish uchun zarur bo'lgan ko'nikma va malakalarni egallay boshlaydilar. Bu mustaqil o'quv faoliyati shakllanishining muhim bosqichidir. O'quv masalalarini ajratib olish boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun ma'lum bir qiyinchiliklarni yuzaga keltiradi. Shuning uchun ham har bir darsning so'ngida o'qituvchi o'quvchilari aniq bir topshiriqlarni bajarishning ma'nosini qanday tushunganliklarini aniqlash uchun vaqt ajratishi kerak. "Biz bugun darsda nimalarni o'rgandik?" tarzidagi savol bolalarga shunchaki daftarda chiziqchalarni chizib, doirachalarni bo'yashni emas, balki sanashni, qo'shishni yoki ayirishni o'rganganlarini tushunishlarida yordam beradi. Agar bola o'quv harakatlarini noto'g'ri bajarsa, bu uning o'quv harakatlarini yo nazorat va baholash bilan bog'liq harakatlarni bilmasligi, yoki ularni yaxshi egallamaganligidan dalolat beradi.

Bolaning mustaqil ravishda bajargan harakatlari natijalarini o'z xatti-harakatlarining xususiyatlari bilan taqqoslay olishlari unda o'z-o'zini nazorat etish layoqati ma'lum darajada shakllanganidan dalolat beradi. Kichik maktab davrida etakchi faoliyat doirasida refleksiya avvalo o'quv harakatlari, nazorat va baholash bilan bog'lik bo'ladi. Bu harakatlarning interiozatsiyasi o'quvchiga mustaqil ravishda o'zlashtirilayotgan ko'nikma va layoqatlarga mustaqil ravishda yondashish imkoniyatini beradi. Kichik maktab Yoshidagi o'quvchilarning o'quv faoliyatini jamoa faoliyati sifatida tashkil etilishiga ko'p vaqt unchalik e'tibor berilmadi. Bilimlarni o'zlashtirish jarayoni individual jarayon deb hisoblangan. Buning natijasida pedagogik psixologiyada o'quvchilarning mustaqil fikrlashi va mustaqil faoliyati ishning individual shakllaridagina ro'yobga chiqishi mumkin deb hisoblangan. Lekin so'nggi yillarda sobiq ittifoq davlatlarida, Shuningdek, Polsha, Germaniya kabi mamlakatlardagi ilg'or o'qituvchilarning ishlarida guruhiiy bilish faoliyati har bir o'quvchiga darsda maksimal faollik va mustaqillikni ta'minlanishi zarurligi tasdiqlangan. So'nggi yillardagi olib borilgan tadqiqotlar tafakkur mustaqilligini faoliyat sifatida an'anaviy tushunishga jiddiy tuzatishlar kiritdi. O'quvchilarning o'zaro nazorati va javobgarligiga asoslangan guruhiiy o'quv faoliyati tafakkur mustaqilligini rivojlanishi uchun qulay sharoitlar yaratishi aniqlangan. Taniqli psixolog va pedagoglarning ilmiy asarlarida kichik maktab Yoshidagi o'quvchining o'quv faoliyatidagi mustaqilligi uchun shart- sharoitlarni yaratish nihoyatda ahamiyatli ekanligi haqida fikrlar mavjud. SHunday shart-sharoitlardan biri boshlang'ich davrda o'quv faoliyatini jamoaviy faoliyat sifatida tashkil etilishidir.

Quyidagi belgilar mavjud bo'lgan taqdirdagina ishni jamoaviy deb hisoblash mumkin.

O'qituvchi tomonidan berilgan o'quv vazifasi yoki alohida bir mikrogruppaga tomonidan baravar bajarish qabul qilinsa.

Vazifalarni o'zaro taqsimlagan holda birgalikda biron-bir ish bajarilsa.

O'zaro nazorat va ma'suliyat mavjudligi.

Ishlarni taqsimlashni tashkil etish va uning kechishini o'quvchilarning o'zlari nazorat etishlari.

Frontal ishda (ma'ruza, hikoya qilib berish, frontal so'rovnoma va h.k...) o'qituvchi butun sinfga teng ravishda ta'sir ko'rsatishga harakat qiladi. Bunday holatda o'quvchi bilan muloqot o'qituvchining tashabbusi bilan lekin, juda kam miqdorda amalga oshiriladi. Individual ishda (darslik bilan mustaqil ishlash, misol, masala echish, mashqlarni bajarish va h.) o'qituvchi bilan to'g'ridan-to'g'ri muloqot yo'q. Bunday holda ko'pincha o'quvchi-o'quvchi, ya'ni sinfdoshi bilan muloqotga yo'l qo'yilmaydi yoki cheklanadi. Darsdagi jamoaviy faoliyat o'quvchining to'liq mustaqilligi va faolligini rivojlantirishda katta ahamiyatga egadir. Bunda o'quvchilar asta-sekinlik bilan o'quv faoliyatining sub'ekti sifatida yangi imkoniyatlarini o'zlari uchun ochib boradilar. Bu jarayonda o'quvchi faoliyati samaraliroq bo'lishi uchun o'zini o'zi nazorat etishga harakat qiladi. O'quv vaziyatlarida bolalar ayrim turdagi masalalarni echish yo'llari bilan tanishadilar va ularni egallagan zahoti aniq bir masalalarni echishda amaliy foydalanadilar.

O'quv faoliyatida nazorat va o'z-o'zini nazorat etish kichik maktab Yoshidagi o'quvchilarda o'quv harakatlarini mustaqil rejalashtirishi va bajarishni shakllanishida juda muhimdir. Tadqiqotlarning ko'rsatishicha, boshlang'ich sinf o'quvchilarining masalalarni echishdagi ayrim yo'l va tushunchalarni etarlicha egallamaganligi bu tushuncha va yo'llarni shakllantirishda bolalar barcha kerakli o'quv harakatlarini bajarishga o'rgatilmaganligining natijasidir.

Bolalar tafakkuri va nutqining rivojlanishida ovoz chiqarib mulohaza yuritishning va bu uslubdan o'quv jarayonida foydalanishning ahamiyati katta. Ovoz chiqarib mulohaza yuritish va o'z echimini asoslab berish aqliy sifatlarni o'sishiga xizmat qilib, kishi o'z mulohazalari va xatti-harakatini tahlil etishi va anglashini rivojlantiradi. Kichik maktab Yoshidagi o'quvchilarda aqliy va o'quv materialini o'zlashtirish imkoniyatlari ancha yuqori hisoblanadi. To'g'ri tashkil etilgan ta'limda bu Yoshdagi bolalar o'rta maktab dasturida ko'rsatilgan bilimlarga nisbatan ko'proq bilimlarni tushunishlari va o'zlashtirishlari mumkin. Kichik maktab Yoshidagi

bolalar o‘quv faoliyatining o‘ziga xos xususiyatlaridan yana biri shundaki, shu davrdan boshlab, o‘quv materialini o‘zlashtirmaslikning dastlabki belgilari ko‘zga tashlanadi. Kichik maktab Yoshida past o‘zlashtirish sabablari va o‘qishdagi qiyinchiliklar quyidagilar bilan bog‘liqdir: 1) neyrofiziologik sabablar; 2) bilish jarayonlarining etarli darajada rivojlanmaganligi; 3) erkin va mustaqil harakat qilish darajasining pastligi; 4) motivatsion sohalarning etarli rivojlanmaganligi; 5) oila tarbiyasidagi, oilaviy munosabatlardagi kamchiliklar; 6) maktab ta‘limi va tarbiyasidagi kamchiliklar; 7) o‘zaro muloqot va munosabatdagi kamchiliklar; 8) shaxs xususiyatlardagi og‘ishishlar. Kichik maktab Yoshidagi bolalar o‘qishidagi qiyinchiliklar bola shaxsining barcha shaxsiy, bilish, motivatsion va hissiy va irodaviy sohalarda aks etadi. Bu qiyinchiliklar o‘zaro bir-biri bilan bog‘liq. Bir qiyinchilikni bartaraf etilishi ikkinchi qiyinchilikni ham kamayishiga olib keladi.

O‘qishga nisbatan ijobiy munosabat kichik maktab davrining oxirlariga kelib, birmuncha pasayish ko‘zga tashlanadi. O‘quv faoliyatiga qiziqish – 1-2 sinflarda ko‘tarilib, 3-4 sinflarda pasayadi. O‘quv faoliyatiga qiziqishning pasayishida o‘qituvchining tayyor materialni bayon etishi va o‘quvchilarning yodlab olishlari ustanovkasi ustunlik qiladi va o‘quvchilarning faolliklari taqlid qilish xarakterida bo‘ladi. 3-4 sinf o‘quvchilari odatda o‘qilganlarni qayta hikoya qilib berishni, doskada yozilgan mashqni ko‘chirib yozishni, qoidalar va she‘rlarni yodlashni yoqtirmaydilar va aksincha, misol va masalalarni mustaqil ravishda echishni, tabiat hodisalarini kuzatishni, rasm chizish va plastilin va loydan narsalar yasash ishlarini yaxshi ko‘radilar. Boshqacha aytganda, kichik maktab Yoshidagi o‘quvchilar tashabbus va mustaqillik imkoniyati bor bo‘lgan ishlarga ko‘proq qiziqish bildiradilar. Kichik maktab Yoshida o‘qishga qiziqishning pasayish sabablaridan biri sifatida V.A.Suxomlinskiy o‘qituvchi tomonidan past bahoning ko‘p qo‘yilishi, bu esa bolada o‘qishga nisbatan qiziqishning pasayishi va o‘z imkoniyatlariga nisbatan bo‘lgan ishonchning pasayishida deb biladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'quv faoliyatining hamma elementlarini shakllantirilganligi va mustaqil bajara olinishi etakchi faoliyat sifatidagi o'qish o'z vazifasini bajarganligini anglatadi. Kichik maktab Yoshidagi o'quvchilarning o'quv faoliyati o'z tarkibiga quyidagilarni kiritadi:

- masalalar echimlarining umumiy yo'llarini mustaqil ravishda topish ko'nikmalari;
- o'quv vazifalarini ajrata olish, topish va o'zlashtirish;
- o'zini va o'z faoliyatini adekvat baholay olish va nazorat qila olish;
- faoliyatda o'zini-o'zi boshqara olish;
- mantiqiy fikrlash qoidalaridan foydalana olish;
- umumlashtirishning turli shakllarini egallash va ulardan foydalana olish;
- jamoaviy faoliyatlarda ishtirok eta olish;
- yuqori darajada mustaqil ijodiy faollikka ega bo'lish.

Lekin aksariyat hollarda kichik maktab Yoshidagi o'quvchilarning o'quv faoliyati maktab amaliyotida birinchi o'ringa bolalarni amaliy ko'nikmalarga, o'qish, yozish, sanash malakalariga o'rgatish muammosi turadi.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, boshlang'ich sinf o'quv faoliyatining asosiy vazifasi - bu o'quvchilarni "o'qish"ga, bilim olishga o'rgatishdir. Kichik maktab Yoshidagi bolalarning psixik rivojlanishida ta'limning ta'sirida jiddiy o'zgarishlar yuz beradi. Bu o'zgarishlar ularni hayotlarining ma'suliyatli davri bo'lmish o'smirlik davriga o'tish uchun tayyorlaydi.

Foydalanilgan dabitotlar ro'yhati:

- 1. Davletshin M.G. va boshqalar. Yosh davrlari va pedagogik texnologiya. T., 2004**
- 2. Karimova V. Va boshqalar. Mustaqil fikrlash. T., —Sharq||, 2000**

ФИО авторов: *Alloqulov Mirzabek*

a physics teacher at Creation School named after Abdulla Qodiri

Bultakova Sarvara

a pupil of 10th grade at Creation School named after Abdulla Qodiri

Hasanova Hafiza

a pupil of the 10th grade at Creation School named after Abdulla Qodiri

Название публикации: «USE OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGY IN TEACHING PHYSICS»

Annotation: Information and Communication Technology (ICT) is beginning to be recognised as one of the major instructional components especially in science subjects. The article looked at importance of teacher's knowledge and learner's interactions in Physics learning; applications of ICT in Physics education; benefits of ICT in teaching and learning Physics in secondary schools.

Key words: ICT, teaching and learning, software, magnetism, internet, Skype, laboratory, benefit.

The development of physics and the study of physics are inextricably linked with the construction and study of models of various physical phenomena. Therefore, one of the most pressing issues in the study of simplified equivalent models of physical laws by the intellect is the development of science-based approaches .” The most pressing issue in the learning process is the discovery of a new way of teaching in each physics lesson. This is directly related to the reformation of the teaching process, such as the introduction of a new teaching method that fits the real needs of students to learn the subject on the basis of an innovative approach to teaching materials ⁷⁹”.

Scientific and methodological research aimed at developing students' intellectual potential in the teaching of Physics on the basis of pedagogical software which evolves learners' thinking through computer models of physical phenomena is one of the most important issues.

⁷⁹ Raximov N., Rasulov R. Nanofizika va nanoelektronika asoslari. Namangan, 2019. 104 b.

There are many teaching resources we can use to teach Physics effectively; observation has shown that many of these resources have not achieved much in the aspect of pupils' achievement. ICT integration into Physics learning is the best solution for improving pupils' academic achievement in the present dispensation. ICT attracts learners and make them lively in class; it promote learner interactions in the course of learning; increase the effectiveness of teaching and improve students' learning. In Meleisea, UNESCO viewed ICT as a technology of creating, displaying, storing, manipulating and exchanging information. According to Collis and Moonen in Nguyen, Williams & Nguyen (2012) the application of ICTs into classroom teaching includes the learning resources, instructional organization of learning and communication. These made use of educational software, computer-based testing system, e-mail system among others ⁸⁰. Computer models of many physical phenomena are very easy to explain and help to develop students' cognitive abilities moreover imagination. For instance, a material point, ideal gas, a harmonic oscillator, the Rutherford experiment model and charged particles and so on. There are phenomena that looked abstract to students such as optical phenomena, magnetic and mechanic phenomena; some of them are too fast for the student to comprehend, computer simulation will slow down the speed while students will be able to study them and learn. Movement of air molecules, its interactions and collision cannot be well taught except through computer simulation and video. There are some theoretical topics in Physics that are difficult to learn in Physics such as the working of transistors, inductors, transformer which computer animation can assist to learn effectively. Student can learn hydraulic mechanism; weight of air and common property of air and water through Physics Pro. Yenka electricity and magnetism is a good Physics resource that can simulate power stations, draw and simulate circuit diagram; parameters like resistance or capacitance, graph, quantities like voltage

⁸⁰ Adeyemo, S.A. (2020). Teaching/ learning physics in Nigerian secondary school: The curriculum transformation, issues, problems and prospects. *International Journal of Educational Research and Technology*, 1.1 99-101

and current can also be edited ⁸¹ . When it comes to presenting information in various ways such as text, picture, tables and graph, ICT is a powerful tool to be used, especially to visualize a complex process in Physics teaching. This information can be manipulated on a computer so that Physics students can make changes and at the same time evaluate the changes made. Feedback which could be done through computer is very important in teaching and learning process because it improve student learning. ICT improve student learning when they spend quality time working or practising any skill already learnt in Physics.

Learning activities could be communicated through e-mail system . Teacher could be away from school and yet be in contact with the student by sending learning activities through e-mail. Social network and online chat are another means by which teacher and student can communicate. Both teacher and student can communicate together without necessarily be in face to face classroom situation through internet. This could be done through Yahoo messenger or Skype; many Physics concepts could be learnt by student through these methods.

In addition, the “PhET Simulations” and “Physics at School” programs increase students’ interests in physics.

Internet is a good resource for learning Physics; students can learn through Google, Wikipedia and other internet website or blog.

Analysing some effects of ICT in teaching physics I can say that there are numerous benefits both physics students and teacher can derive from ICT when properly applied. *Some of these benefits are highlighted below:*

- Most of the Physics concepts, laws and theories were learnt by memorization which can easily be forgotten by students; the use of ICT help student to learn them with ease and retain them in their memory for a very long period;
- It improves Physics students’ participation in classroom activities;
- It helps both Physics student and teacher to gain access to current Physics references and standards;

⁸¹ <https://www.researchgate.net/publication/263654519>

- It affords both Physics student and teacher the opportunity of holding conferences, seminars and workshops on issues relating to Physics education across the globe without boundary restriction;
- It enables both Physics student and teacher to exchange ideas, learning materials and teaching strategies quickly;
- Physics education changes every day and ICT will assist both student and teacher not to rely on obsolete information.

In conclusion, pedagogical software environment, information learning environment, intellectual learning systems, multimedia lessons, case laboratories, computer modeling and software development of physical phenomena used in various branches of physics will be fruitful to improve students' academic achievement in Physics.

REFERENCES

1. Adeyemo, S.A. (2020). Teaching/ learning physics in Nigerian secondary school: The curriculum transformation, issues, problems and prospects. *International Journal of Educational Research and Technology*, 1.1 99-101
2. Kola, A.J (2019). Uses of Instructional Materials for Teaching and Learning Physics in Edu and Patigi Local Government Areas, Nigeria. *International Journal of Research in Education*. 4(1&2), 74-79
3. Каримов Р.Х. Использование принципа игрофикации при организации электронного обучения // *Электронное обучение в непрерывном образовании*. – 2018. - Т. 1. – № 1 (2). – б. 68-72.
4. Raximov N., Rasulov R. *Nanofizika va nanoelektronika asoslari*. Namangan, 2019. 104 b.
5. Wanbugu, P.W. & Changeiywo, J.M. (2018). Effect of mastery learning approach on Secondary school students' physics achievement. *Eurasia Journal of mathematics, Science & technology education*, 4(3), 293-302
6. <https://www.researchgate.net/publication/263654519>
7. <https://knepublishing.com/index.php/Kne-Social/article/view/2380/5240>
8. www.ziyonet.uz

ФИО автора: *Рустамов Хусан Абдусаломович*

Гулистон давлат университети 2-босқич магистранти

Название публикации: «ЁШЛАР ЎРТАСИДА МАЪНАВИЙ-МАЪРИФИЙ ИШЛАРНИ ТИЗИМЛИ ТАШКИЛ ЭТИШНИНГ МУҲИМ АҲАМИЯТИ»

Аннотация: Мақолада охириги йилларда маънавий-маърифий ишларни такомиллаштириш борасида олиб борилаётган ислохотлар ҳамда ёшлар таълим-тарбиясига эътибор берилаётганлигини фактлар билан асослаб берилган.

Калит сўзлар: Янги Ўзбекистон, маънавият, мафкура, мафкуравий иммунитет, ёшлар.

Мамлакатимизда ёш авлод тарбиясига давлат сиёсати даражасида эътибор қаратилиши бу соҳанинг нақадар муҳим аҳамиятга эга эканлигидан далолат беради. Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналишлари бўйича Ҳаракатлар стратегиясида белгиланган ёшларга оид давлат сиёсатини такомиллаштириш ёшларнинг ҳуқуқ ва манфаатларин имоя қилиш, уларнинг баркамол бўлиб вояга етиши учун шароитларни яратиш борасида муҳим ҳужжатлар қабул қилинди. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Маънавий-маърифий ишлар самарадорлигини ошириш ва соҳани ривожлантиришни янги босқичга кўтариш тўғрисида”ги ПҚ-3160-сонли Қарори маънавий-маърифий соҳада янги туб бурилиш ясади десак муболоға бўлмайди.

Таъкидлаш керакки, мамлакатимизда амалга оширилаётган кенг қамровли ислохотлар ва бунёдкорлик ишлари натижасида халқимизнинг онгу тафаккури, дунёқараши ўзгармоқда. Юртимизда ҳуқуқий давлат, фуқаролик жамиятини барпо этишда “Миллий тикланишдан – миллий юксалиш сари” деган ҳаётбахш ғоянинг аҳамияти тобора ортиб бормоқда. Айниқса, ёшларда соғлом дунёқараш, жумладан, китобхонлик кўникмасини шакллантириш интернет-ахборот коммуникация технологияларидан оқилона фойдаланиш маданиятини ошириш уларда ғоявий ва ахборот хуружларига қарши мафкуравий иммунитетни кучайтириш дунёда юз бераётган мураккаб геосиёсий ва ғоявий-мафкуравий

жараёнларнинг мазмун-моҳиятини ҳар томонлама чуқур бериш, терроризм, диний экстремизм, ақидапарастлик сепаратизм, одам савдоси, оммавий маданият, наркобизнес ва бошқа таҳдидларга қарши ғоявий кураш олиб бориш жамиятнинг барқарор ривожланишига тўсқинлик қилаётган ички таҳдидлар, эл-юрт тақдирига лоқайдлик, маҳаллийчилик, уруғ-аймоқчилик, ахлоқий кадриятлар ва ёшлар тарбиясига эътиборсизлик каби ҳолатларга барҳам беришга қаратилган комплекс тадбирлар тизимини ишлаб чиқиш, миллий ғояни вилоятларимизда яшаётган барча миллат ва элатлар, ижтимоий тоифа вакиллари ўртасида кенг тарғибот этиш муҳим вазифалар ҳисобланади.

Президентимизнинг 2017 йил 12 январдаги “Китоб маҳсулотларини чоп этиш ва тарқатиш тизимини ривожлантириш, китоб мутолааси ва китобхонлик маданиятини ошириш ҳамда тарғибот қилиш бўйича комиссия тузиш тўғрисида”ги Ф-4789-сонли фармойиши маънавий тарбия соҳасида давр талабларига мос ўзгаришларни рўёбга чиқаришда залворли қадам бўлди. Албатта, мамлакатимизда аҳоли, айниқса, ёшлар ўртасида китоб муомаласи ва китобхонлик маданиятини ошириш чора-тадбирларига доимий эътибор қаратилиб, ноширлик фаолиятини изчил такомиллаштириш мақсадида тегишли ҳуқуқий базаҳозирги кунда 1677 та матбаа корхонаси, 118 та нашриёт давлат рўйхатига олинган бўлиб, Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси, 14 та вилоят ахборот-кутубхона ҳамда туман-шаҳарлардаги таълим муассасаларида 200 га яқин ахборот ресурс марказлари иш олиб бораётгани китоб савдоси хизматини кўрсатишда замонавий ёндашувларни амалиётга татбиқ қилинаётган соҳа ривожидан далолат беради.

Ўзбек, инглиз ва рус тилларида чоп этиладиган илмий-амалий, маънавий-маърифий “Музейдан садо” халқаро журнали таъсис этилган. Демак, бундай масканларга ташриф буюриш ёшларда миллий ғурур ва ифтихор, бой маданий меросимизга меҳр-муҳаббат туйғуларини шакллантиришда муҳим аҳамият касб этади. Шу боис Президентимиз Шавкат Мирзиёев ташаббуси билан баркамолни вояга етказиш мамлакатимиз стратегик тараққиётини таъминлаш учун бугунги кунда мактабгача таълим, умумий ўрта таълим, профессионал

таълим ва олий таълим соҳаларини ислоҳ қилишнинг асосий омилларидан бири шахс маънавияти тарбияси ва таълим устуворлиги белгиланди. Бу омил давлатимизнинг ички сиёсатини белгилаб берганлиги туфайли таълим ва тарбиянинг янги стратегик модели яратилди. Шу боис, ҳозирги жадал ўзгаришлар ва янгиланишлар шароитида ёшлар дунёқараши, фикрлаш тарзида теран ўзгаришлар рўй бермоқда. Таълим тарбия сифати ва маънавий ишлар самарадорлигини оширишда биринчи навбатда ёшларга маънавий, ғоявий, билим ва тарбия бериш ҳамда уларга жамият манфаатларига зид зарарли ғояларга қарши мафкуравий иммунитетни таркиб топтириш орқали Ўзбекистонни буюк келажакка эришиш ҳар томонлама етук ёшларни вояга етказиш муҳим аҳамият касб этади. Кичик ёшдаги болаларнинг мактабгача таълим билан қамраб олиш даражаси тўрт йил давомида икки баробар ортиб 60% га етди. Боғчалар сони эса уч баробарга кўрайиб, ўн тўрт мингдан ошди. Бу йил олий таълимга қабул параметрлари 2016 йилга нисбатан икки ярим баробарга ўсди ёшларимизни олий таълим билан қамраб олиш даражаси 9 фоиздан 25 фоизга етди.

2021 йил “Ёшларни қўллаб-қувватлаш ва аҳоли саломатлигини мустаҳкамлаш йили” деб аталиши мактабгача таълим қамровини 65 %га, 2023 йил охирида эса 75%га етказиши керак. Бу ишларда бюджетдан 600 миллиард сўм субсидия берилиши ҳисобидан қўшимча равишда икки мингта нодавлат боғчалар ташкил этилиб, хусусий сектор улуши 25%га етказилади. Олий таълим сифатини оширишга алоҳида эътибор қаратилди. Кейинги йилдан бошлаб олий таълимга ажратилган давлат грантлари сони камида 25%га оширилади. Олий ўқув юртларига қабул қилишда еҳтиёжманд оилалар қизлари учун гранд сонини икки баробарга кўпайтириб, икки мингтага етказамиз. Аъло баҳоларга ўқиётган, ижтимоий ҳимояга муҳтож қизлар учун махсус стипендиялар жорий этилади.

Олийгоҳлар ва таълим тизимининг қуйи бўғинлари ўртасидаги узвийликни кучайтириш мақсадида 65 та академик лицей олий ўқув юртлари

тасарруфига ўтказилади. Шунингдек, 187 та техникум ҳам ўз йўналиши бўйича турдош олийгоҳ ва тармоқ корхоналарига бириктирилади.

Шу муносабат билан келгуси йилда “Эл-юрт умиди” жамғармаси орқали етакчи хорижий олий ўқув юртларининг магистратура ва докторантурасида ўқишга юбориладиган ёшлар сони 5 баробарга оширилади. Бу дастур орқали илк бор бакалавр йўналишида чет элларга 100 нафар ўғил-қизларимизни юборамиз. Кейинги йиллардан уларнинг сони 2-3 баробарга кўпайтирилади. Келгуси йилда илм-фан соҳасида олийгоҳлар ва илмий ташкилотлардаги докторантлар сони 4,5 мингтага етказилади ёки 2017 йилга нисбатан 3 баробарга оширилади. Умуман олганда, охириги уч йилда мамлакатимизда амалга оширилаётган кенг қамровли ислохотлар ва бунёдкорлик ишлари “Миллий тикланишдан –миллий юксалиш сари” тамойилига асосланди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. .Салимов, Қ.Қуронбоев ва б. Миллий тикланишдан миллий юксалиш сари. –Т. “Ёшлар нашриёт уйи”. 2019
2. Н.Обломуродов Халқимиз меросини ва урф-одатларини, миллатлараро муҳитни мустаҳкамлаш масалалри. –Тошкент. 2019.
3. Ш.Мирзиёев Жамият ҳаётининг танаси иқтисодиёт бўлса, унинг жони ва руҳи маънавиятдир // Халқ сўзи 2021 йил 20 январ.

ФИО авторов: *Baydjanov Ibadulla Samandarovich*

UrDU Texnika fakulteti, Arxitektura kafedrası professori, faxriy fan doktori,
O'zbekiston, Urganch shahar

Mirjalol Baxtiyorov Ro'zmamatovich

UrDU Texnika fakulteti, Arxitektura kafedrası 211-guruh magistranti, O'zbekiston,
Urganch shahar

Название публикации: «YOSHLAR MARKAZLARINING VUJUDGA KELISHI
VA RIVOJLANISHI»

ANNOTATSIYA

Maqolada "Yoshlar markazlari"ning kelib chiqish tarixi va chet el tajribasi o'rganiladi.

Kalit so'zlar: *Yoshlar markazlari, klub, madaniyat, tushuncha, jamoat.*

АННОТАЦИЯ

В статье рассматривается история возникновения «Молодежных центров» и зарубежный опыт.

Ключевые слова: *Молодежные центры, клубы, культура, информированность, сообщество.*

ABSTRACT

The article examines the history of "Youth Centers" and foreign experience.

Key words: *Youth centers, clubs, culture, awareness, community.*

KIRISH

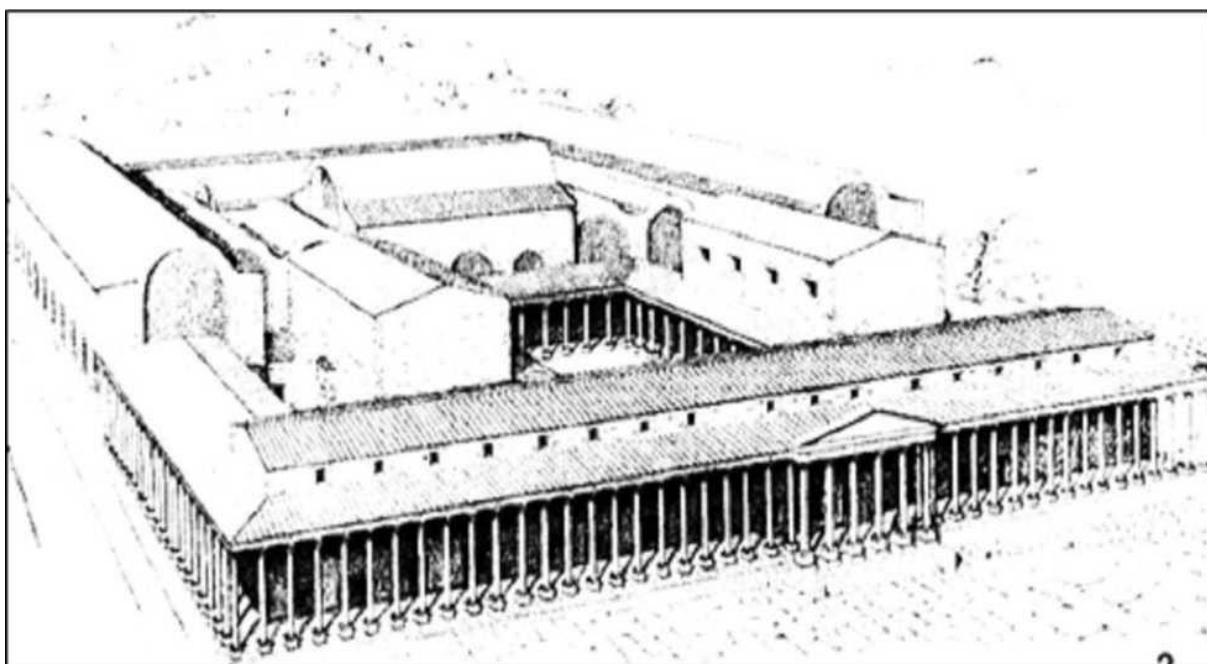
Mustaqillik yillarida mamlakatimizda yoshlarni vatanparvarlik, milliy an'ana va qadriyatlarimizga hurmat ruhida tarbiyalash, ma'naviy yetuk va jismonan sog'lom barkamol avlodni voyaga yetkazish, ularning huquq va manfaatlarini himoya qilish

borasida muayyan ishlar amalga oshirildi. Shu bilan birga, sohadagi vaziyat va amalga oshirilgan tadbirlar tahlili yoshlarning keng qatlamlariga daxldor bo'lgan dolzarb masalalar, ayniqsa, uyushmagan yoshlarning hayotda o'z o'rnini topishi uchun munosib sharoit yaratish, ularni har tomonlama qo'llab-quvvatlash, kasbga yo'naltirish va bandligini ta'minlash, tashabbuslarini rag'batlantirish borasidagi ishlar talab darajasida tashkil etilmaganidan dalolat bermoqda.[1] Shu sababli O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 05.07.2017 yildagi "Yoshlarga oid davlat siyosatini samaradorligini oshirish va O'zbekiston Yoshlar ittifoqi faoliyatini qo'llab-quvvatlash to'g'risida"gi Farmoniga asosan Respublikamiz bo'ylab Yoshlar markazi binolari qad ko'tarildi. Xususan Xorazm viloyati Urganch shahar Amir Temur hiyoboni markazida ham Yoshlar markazi binosi qad ko'tardi. Markazda yoshlar bo'sh vaqtini mazmunli o'tkazishi uchun barcha sharoit yaratilgan bo'lib "Yosh chevarlar", "Yosh rassomlar", "Yosh shaxmatchilar", "Yosh ijodkorlar", "Yosh sartaroshlar" kabi o'ndan ortiq to'garak faoliyati yo'lga qo'yilgan bu o'z navbatida yoshlarimizning bo'sh vaqtlarini ayniqsa uyushmagan yoshlarning bo'sh vaqtlarini mazmunli o'tkazishda xizmat qilmoqda. Xozirgi rivojlanayotgan zamonda yoshlarning dunyoqarashi zamon bilan hamnafas oldinlamoqda shularni inobatga olgan holda Yoshlar markazlardagi ayrim arxitekturaviy-loyihaviy, tipologik yechimlarni takomillashtirish maqsadida shu mavzuni yoritishga qaror qildik. Bu o'z navbatida Yoshlar markazlarining kelib chiqish tarixiga nazar solishni anglatadi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Yoshlar markazlari sog'liqni saqlash, ta'lim, kasbiy tayyorgarlik yoki dam olish kabi turli sohalarda ma'lumot va xizmatlar ko'rsatish uchun qulay, xavfsiz, xavf tug'dirmaydigan umumiy havaskorlik manfaatlari bilan birlashtirilgan yoshlarning bo'sh vaqtini foydali o'tkazish uchun mo'ljallangan jamoat binosidir. Ularning

prototiplari qadimgi davrlarda “dam olish markazlari” sifatida paydo bo'lgan. Dam olish faoliyatining tashkiliy shakllarining paydo bo'lishining kelib chiqishi, odamlarning ommaviy dam olishi va muloqoti uchun muhitning shakllanishiga to'xtaladigan bo'lsak, qadimgi Yunonistonning shahar maydonlarini arxitektura va shaharsozlik tarixidan ma'lum bo'lgan eng qadimgi misollar sifatida keltirish mumkin. Yunon agora va Rim vannalari birinchi ko'p funktsiyali muassasalarning eng mashhur namunalari. Agora, Gretsiya shaharlarining fuqarolik markazi, shunchaki yaxshi tashkil etilgan savdo arkadasi emas edi. Ularning hududi shahar aholisi uchun jamoat va ijtimoiy-siyosiy forum bo'lib, bunday joyda turli bahs-munozaralar, uchrashuvlar bo'lib o'tdi. Gimnaziya kabi davlat institutlari paydo bo'la boshladi. Gimnaziyalar yoshlarning madaniy boyish joyi bo'lib xizmat qilgan. [2](1-rasm).



1-Rasm: Qadimgi Yunoniston gimnaziyasi.

18-asrda Angliyada butunlay yangi turdagi binolar - banket zallari, klublar paydo bo'ldi. Ingliz klubining asosi epizodik o'yin-kulgilar bilan birlashtirilgan ovqatlanish funktsiyasi edi. Ushbu dastur ish kunlarida "ovqatxona" vazifasini bajaradigan bitta ko'p maqsadli xonadan va bayramlarda raqs zalidan iborat standart turdagi klub binosini yaratishni belgilab berdi. Shu bilan birga, jamoatdan tashqari ta'lim va dam olish muassasalari madaniyati rivojlana boshladi. Buyuk Britaniyadagi Kembrij kabi

birinchi universitet shaharlari paydo bo'ldi. [3].

(2-rasm). Bu universitet

monastir prinsipi bo'yicha tuzilgan bo'lib bular cherkov, katta darvoza va zal universitetning asosiy tarkibiy qismi bo'lgan. Zal o'sha paytda ham universitetning muhim bo'lagi bo'lgan sababi u yerda talabalar fikr almashishgan, ovqatlanishgan va uchrashuvlar o'tkazishgan.



2-rasm: Kembrijdagi universitet

XX-asr yangi ilg'or tipdagi dam olish muassasalari - yoshlar markazlarining ko'p funktsiyali majmualar arxitekturasining faol shakllanish davri bo'lib, ularda madaniy dam olish, rivojlanish, ta'lim va sog'lom turmush tarziga maksimal darajada e'tibor qaratiladi. Bu jarayon ayniqsa sobiq SSSR da yaqqol namoyon bo'ladi, u erda me'morlar ijtimoiy buyurtma asosida Yoshlar saroylari va Yosh proletarlar uchun madaniyat uylarini yaratdilar.

Fransiyada yoshlar uylari qurilishi Ikkinchi jahon urushidan keyin boshlandi: har bir shahar, qishloq aholi punkti va tumanda klub tipidagi muassasalar - Frantsiya yoshlari uchun madaniyat markazlari qurildi. Ularning vazifasi birlashish, turli xil kelib chiqishi, turli kasb egalari o'rtasida aloqa o'rnatish edi.

Germaniyada mavjud bolalar va o'smirlar muassasalari quyidagilarga bo'lingan: markazlashtirilgan yoshlar klublari, ta'lim muassasalarida yoshlar seksiyalari, maktab o'quvchilari uchun fan va texnika uylari, sport zallari, majmualar va dam olish maskanlari. [3]

Yoshlar uchun dam olish maskanlarini yaratish bo'yicha to'plangan nazariy va amaliy tajriba boy va ushbu dastur uchun dolzarbdir. Shu bilan birga, yoshlarning bo'sh vaqtini o'tkazishning alohida qismi sifatida talabalarning bo'sh vaqtini tashkil etish uchun arxitektura muhitini rivojlantirish zarurligidan dalolat beruvchi ma'lum madaniy va iqtisodiy omillar mavjud.

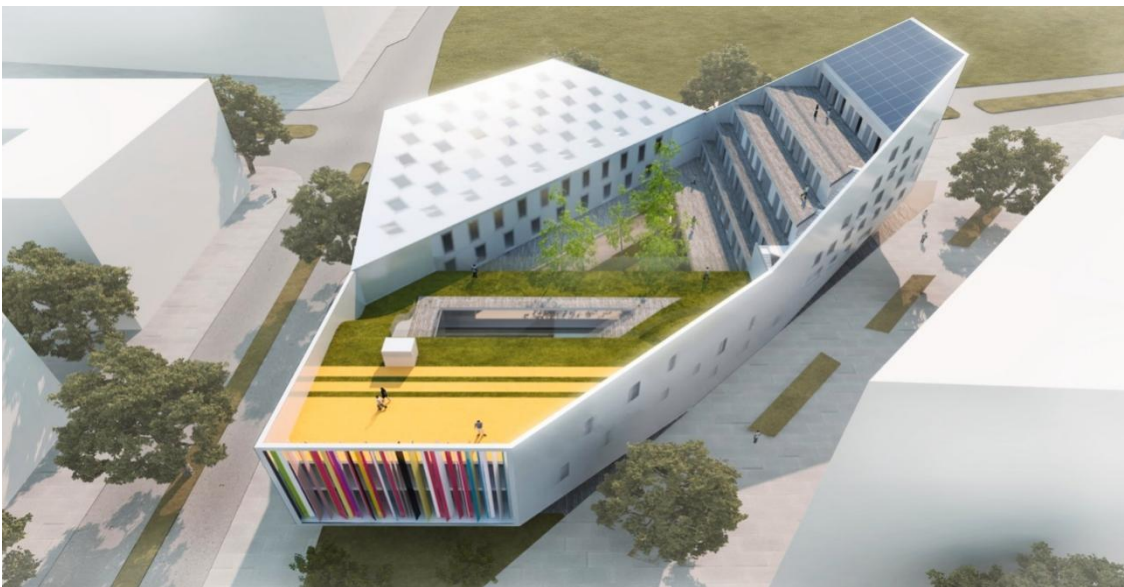
Hozirgi vaqtda yoshlarning madaniy hordiq chiqarishi, rivojlanishi, ta'lim-tarbiyasi, sog'lom turmush tarzi, yoshlarni atrof-muhitga yaqinlashishiga maksimal darajada e'tibor qaratilayotgan ko'p funksiyali majmuaning yangi ilg'or turi bo'lgan yoshlar markazlarini loyihalash dolzarb muammoga aylanib bormoqda. Zamonaviy sharoitda yoshlarning bo'sh vaqtini o'tkazishning dolzarb turlari oldingi dam olish turlariga xos bo'lmagan xususiyatlarga ega ekanligi ayon bo'ladi. Yoshlarning bo'sh vaqtini o'tkazishning tabiati va mazmuni o'zgarimoqda. Bu borada ko'plab dam olish maskanlari va muassasalari yoshlarning zamonaviy talab va qiziqishlariga javob bermaydi.[4]

2009 yilda Ispaniyada qurilgan Rivas zamonaviy yoshlar markazi, me'morlarning g'oyasiga ko'ra, mashhur er osti madaniyatining timsoli va Madrid chekkasidagi yoshlar ruhining namoyon bo'lishi sifatida joylashtirilgan. Madridning yosh iste'dodlari dizaynni ishlab chiqishda faol ishtirok etishdi, natijada markaz yorqin fasad va interyerga ega bo'ldi. Dizaynerlar va me'morlar hamma joyda Madrid madaniyatida mavjud bo'lgan to'yingan ranglardan foydalanganlar.[5]



3-Rasm: Rivas Yoshlar markazi.

2015 yilda JDS arxitektorlari Fransiyaning shimolidagi Lill shahrida yangi yoshlar markazini taqdim etdilar. Binoning burchakli silueti evropaliklarning yosh avlodining xarakterini mukammal aks ettiradi. Binoda yoshlar yotoqxonasi, bolalar bog‘chasi, idoralar va katta bog’ bor. Binoning markaziy massivi ikki tomondan ko‘tarilganga o‘xshaydi. Markaziy jabhaning g‘ayrioddiy dizayni fuqarolarning e‘tiborini tortadi va binoni ijtimoiy hayotning haqiqiy markaziga aylantiradi.[6]



4-Rasm: The Euralille Yoshlar markazi. Fransiya, Lill

XULOSA

Mamlakatimizda so‘nggi yillarda ro‘y bergan o‘zgarishlar mamlakatda yosh avlodning ijtimoiy ehtiyojlarini o‘zgartirishga sabab bo‘ldi. Ayni paytda dam olish muassasalarining yangi turi – yoshlar markazlarini shakllantirish jarayoni davom etmoqda. Bu ko‘p funktsional majmuaning yangi progressiv turi bo‘lib, unda madaniy dam olish, rivojlanish, ta‘lim, sog‘lom turmush tarzi, yoshlarning atrof-muhit bilan yaqinlashishiga maksimal darajada e‘tibor qaratiladi. Yuqoridagi ma‘lumotlardan shuni xulosa qilamizki har bir davrning o‘ziga xos bo‘lgan binolari barpo qilingan va barpo qilinyapti. Shunday qilib, Yoshlar markazlarining asosiy vazifasi, mikrorayon rivojida juda katta ahamiyat kasb etadi. Bunday markaz bolalarning ijodiy va professional tarzda rivojlanishiga imkon beradi.

REFERENCES

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni 05.07.2017 yildagi “Yoshlarga oid davlat siyosatini samaradorligini oshirish va O‘zbekiston Yoshlar ittifoqi faoliyatini qo‘llab-quvvatlash to‘g‘risida”
2. Валияхметова Л.З. МОЛОДЁЖНЫЕ ДОСУГОВЫЕ ЦЕНТРЫ. ИСТОРИЯ РАЗВИТИЯ [Электронный ресурс] /Л.З. Валияхметова //Архитектон: известия вузов. – 2004. – №1(6). – URL: http://archvuz.ru/en/2004_1/22
3. Архитектура XIX- начала XX вв. // [Электрон ресурс] / Всеобщая история архитектуры в 12 томах. Том 10 URL: <http://www.rulit.me/series/vseobshchaya-istoriya-arhitektury/vseobshchaya-istoriya-arhitektury-v-12-tomah-tom-10-arhitektura-xix-nachala-xx-vv-download-free-366267.html>
4. Петухова Е. И. Проектирование Челябинского Молодёжног центра: архитектурная типология и региональная специфика
5. <https://curated.ru/architecture/rivas-by-mi5>
6. <https://www.archdaily.com/183069/euralille-youth-centre-jds-architects>

ФИО авторов: *Yuldasheva Barno Turgunovna* - Toshkent imkoniyati cheklangan shaxslar uchun ixtisoslashtirilgan 1-son kasb-hunar maktabi rus tili fani o'qituvchisi, *Ibragimova Madina Mamasoliyevna* - ingliz tili fani o'qituvchisi

Название публикации: «GUMANITAR FANLARNI O'RGANISHDA INTEGRATSIYA VA FANLARARO ALOQALAR (RUS TILI, INGLIZ TILI, ADABIYOTI)»

Annotatsiya: Maqolada gumanitar fanlarni o'rganishda integratsiya va fanlararo aloqalari (rus tili, ingliz tili, adabiyoti fanlari misolida) xususida fikr yuritiladi.

Kalit soʻzlar: Gumanitar fanlar, o'rganish, integratsiya, fanlararo aloqalar, rus tili, ingliz tili, adabiyot, o'quv dasturlari, darsliklar, takomillashtirish.

Аннотация: В статье рассматриваются вопросы интеграции и междисциплинарных отношений в изучении гуманитарных наук (на примере русского, английского, литературоведения).

Ключевые слова: гуманитарные науки, обучение, интеграция, межпредметные связи, русский язык, английский язык, литература, учебные программы, учебники, совершенствование.

Annotation. The article deals with the issues of integration and interdisciplinary relations in the study of the humanities (on the example of Russian, English, literary criticism).

Key words: humanities, education, integration, interdisciplinary connections, Russian language, English language, literature, curricula, textbooks, improvement.

Zamonaviy ta'lim tizimi dunyo manzarasini yaxlit ko'rib chiqadigan, hodisalar va jarayonlar o'rtasidagi bog'liqlik chuqurligini tushunadigan yuqori ma'lumotli, intellektual rivojlangan shaxsni shakllantirishga qaratilgan. Ayni paytda zamonaviy dunyoda iqtisodiy, siyosiy, madaniy va axborot integratsiyasi tendentsiyalari ustunlik qilayotgan davrda maktab bitiruvchisi dunyoqarashi parchalanishining sabablaridan biriga aylanadi. Demak, o'quv predmetlarining mustaqilligi, ularning bir-biri bilan zaif aloqasi o'quvchilarda dunyoning yaxlit tasavvurini shakllantirishda jiddiy qiyinchiliklarni keltirib chiqarib, madaniyatni organik idrok etishga to'sqinlik qiladi.

Buyuk didaktik olm Yan Amos Komenskiy shunday ta'kidlagan edi: "O'zaro bog'liq bo'lgan hamma narsani bir xil aloqada o'rganish kerak".

I.G. Pestalotsi katta didaktik materialdan foydalanib, ta'lim fanlarining o'zaro bog'liqliklarining xilma-xilligini ochib berdi. U quyidagi talabdan kelib chiqdi:

"O'z ongingizga bir-biriga bog'langan barcha ob'ektlarni ular haqiqatda tabiatda

bo'lgan aloqaga keltiring." Pestalotsi bir ob'ektni boshqasidan uzib tashlashning alohida xavfini ta'kidladi.

Zamonaviy sharoitda uzoq vaqtdan beri mavjud bo'lgan pedagogik muammo yangi ma'no kasb etmoqda. Uning dolzarbligi ta'lim tizimiga qo'yiladigan yangi talablar, jamiyatning ijtimoiy tartibi bilan bog'liq. Birinchidan, ta'limdagi an'anaviy "monolog" tizimi amaliy samaradorligini deyarli butunlay yo'qotdi. Ikkinchidan, zamonaviy maktabda o'quv fanlari "raqobatchi" xususiyatga ega. Ularning har biri boshqalarga nisbatan katta ahamiyatga ega ekanligini da'vo qilgandek, boshqalarga qarshi chiqadi. Uchinchidan, fanlarning har biri o'z-o'zidan ma'lum bir bilim sohasidagi ma'lumotlar to'plamini ifodalaydi, shuning uchun u haqiqatning tizimli tavsifi deb da'vo qila olmaydi.

O'qituvchilar quyidagi muammolarga duch kelishadi:

- o'quvchilar parcha-parcha ma'lumotlarga ega bo'ladilar, dunyo va uning qonunlari haqida mayda-chuyda g'oyani rivojlantiradilar, unda hamma narsa bog'liq va bog'liq emas va ko'p narsa o'z-o'zidan mavjud holda namoyon bo'ladi. Bunday tizim bilim, tafakkurni buzadi, dunyoga va o'ziga bo'lgan munosabatni o'zgartiradi;

- o'quvchilar yangi o'rganilgan materialni avval o'rganilganlar bilan bog'lashni bilmaydilar, boshqa fanlar bo'yicha bilimlarini darslarda qo'llay olmaydilar;

- o'qituvchilar boshqa fanlardan olgan bilimlarini bir qator sabablarga ko'ra to'g'ri, malakali qo'llashda ham qiynaladilar: turdosh fanlardan olingan bilimlar yangiligi tufayli unutiladi yoki noma'lum; yaqin fanlarning yutuqlari haqida yangi ma'lumotlar yo'q; uslubiy ko'nikmalarning yo'qligi;

- tayyor tabaqalashtirilgan bilimlarni o'zlashtirish bilan birga o'quvchilar tafakkurning reproduktiv xarakterini ham egallaydi, bu esa unga zamonaviy talablarni hisobga olgan holda nomaqbuldir;

- o'quv dasturlari va darsliklarda bir xil materialning takrorlanishi;

- bir sinfdan ishlovchi o'qituvchilarning yagona ta'lim siyosati yo'qligi, yagona jamoa bo'lib ishlamasligi, o'quvchilar e'tibori va qiziqishini o'z faniga o'tkazishga harakat qilishlari.

Hozirgi vaqtda dunyoning deyarli barcha rivojlangan davlatlari, jumladan,

mamlakatimizda ham bilish faoliyati o'qituvchilarning diqqat markazida bo'lishi uchun o'z ta'lim tizimini isloh qilish zarurligini anglab yetganlar. Shuning uchun, birinchi navbatda, ta'limning doimiy maqsadlari va shaxsni rivojlantirish manfaatlarini hisobga olgan holda pedagogik texnologiyalar sohasidagi ustuvor yo'nalishlarni aniqlash muhim ahamiyatga ega. Bunday texnologiyalardan biri nafaqat yuqori sinflarda, balki boshlang'ich sinflarda ham integratsiyalashgan darslardir. Zamonaviy ta'lim dunyoni o'zlashtirish vositasi sifatida dunyoni bilishning turli usullarini birlashtirishni ta'minlashi va shu bilan insonning erkin va mazmunli harakatlari, atrofdagi voqelikni yaxlit va ochiq idrok etish va anglash uchun ijodiy salohiyatini oshirishi kerak. Mavzularning integratsiyasi nomutanosiblikni, bilimlarning parchalanishini engish, yoshlarni dunyo, zamonaviy jamiyat g'oyasi asosida ular bilan ishlashga o'rgatish imkonini beradi.

O'quv jarayonidagi fanlararo aloqalar o'quvchilarning o'quv va kognitiv faolligini oshirishning muhim dastagi bo'lib xizmat qiladi. Psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, fanlararo aloqalar o'quvchining bilim faoliyatiga qo'shilishining dastlabki bosqichlarida vaziyat yoki tetiklantiruvchi stimullarini o'ynaydi. Fanlararo kognitiv vazifalarni hal qilishda talaba o'z faoliyatini ma'lum bo'lgan fan bilimlari joylashgan noma'lum munosabatlarni izlashga, yoki o'rnatilgan maxsus fanlararo aloqalar asosida yangi tushunchalarni shakllantirishga yo'naltiradi.

O'quvchining ongida atrofidagi dunyoning yaxlit ko'rinishini shakllantirish ta'limning maqsadi sifatida qaraladi. Maqsad sifatida integratsiya o'quvchiga dunyoning alohida qismlarining o'zaro bog'liqligini tizim sifatida aks ettiradigan bir xil bilimlarni berishi, bolani o'rganishning dastlabki bosqichlaridanoq barcha elementlar o'zaro bog'liq bo'lgan butun dunyoni tasavvur qilishga o'rgatishi kerak. Integratsiya ham an'anaviy fan bilimlari chorrahasida yangi g'oyalarni olish vositasidir.

Chet tillarini o'rganish, doimiy ravishda ona tiliga o'xshashlik yaratish uchun muhimdir. Chet tilini o'qitish ona tilini o'rgatish bilan bir xil psixologik tamoyillarga asoslanadi. Agar bunday fanlararo integratsiya qo'llanilsa, boshlang'ich sinf o'quvchilarining ta'lim sifatining samaradorligi yuqori bo'ladi, chunki ona va chet tillari bolalarda dunyoning yaxlit manzarasini shakllantirishga, tabiat hodisalari o'rtasidagi

bog'liqlikni tushunishga hissa qo'shadi. jamiyat va butun dunyo. Ona tili ingliz tili darslarida nafaqat ijodiy ishlarga xalaqit bermaydi, balki, aksincha, kognitiv va kommunikativ faoliyatni rag'batlantiradi.

Chet tilini (bu holda, ingliz tilini) boshqa fanlar bilan o'quv jarayoniga integratsiyani joriy etish, birinchi navbatda, o'quv jarayonining o'zini boyitish imkoniyatiga qaratilgan bo'lib, uning markazida shaxs, uning rivojlanishi, sinfda qulaylik. Ingliz va rus tillarining integratsiyalashgan darslari ilmiy o'zaro ta'sirning ekvivalenti hisoblanadi, chunki fanlar asoslarini o'rganishda fanlararo aloqalar ilmiy bilimlarni sintez qilish orqali o'rnatiladi.

Integratsiya bilan o'quv materialini taqdim etish tezligi oshadi, bu o'quvchilarning diqqatini jamlaydi va ularning bilim faolligini rag'batlantiradi. O'quvchilarning "ikkinchi darajali" fanga munosabati muammosi olib tashlanadi va nazorat tizimi osonlashtiriladi.

Har qanday xalqning taqdiri boshqa xalqlarning unga nisbatan hurmatli munosabatiga bog'liq. Shunday ekan, ingliz va rus adabiyotini o'zaro uyg'unlashtirish, to'g'rirog'i, ayrim yozuvchilarning hayoti va ijodini qiyoslash, xalqlarning umumiy muammolarini izlovchi asarlaridan foydalanish orqali o'quvchilarda bag'rikenglik tuyg'usi shakllanadi.

Zamonaviy ta'limning global qarama-qarshiligi shundaki, maktab bolani noaniqlik va rivojlanishning yuqori sur'atlari sharoitida hayotga, ya'ni hali ham aniq tasavvurga ega bo'lmagan dunyoda hayotga tayyorlash uchun mo'ljallangan. Faoliyatning barcha sohalarida ijtimoiy mas'uliyat, yangi faktlarni adekvat idrok etish va harakatchan munosabatda bo'lish, qarorlar qabul qilishda mustaqillik va tezkorlik, demokratik muloqotga tayyorlik, ijtimoiy faol harakatlar, shu jumladan o'z huquqlarini himoya qilish kabi shaxsiy fazilatlar; shaxsning raqobatbardoshligini belgilaydigan yangi sharoitlarga va boshqalarga moslashishtiriladi.

Ya'ni, yuqori darajadagi maxsus bilimlar emas, balki u turli vaziyatlarda qo'llashi mumkin bo'lgan vakolatlarning asosiy turlarini shakllantirish birinchi o'ringa qo'yiladi. Hozirgi vaqtda shaxs o'rtacha qobiliyatli o'quvchi faqat eslay oladigan va tushuna olmaydigan katta hajmdagi ta'lim ma'lumotlarini o'zlashtirishi kerak.

Gumanitar fanlar sub'ektlarining integratsiyasi bolaning hissiy sohasini, uning his-tuyg'ularini, qalbini rivojlantirishga yordam beradi. Fikrlaydigan va his qiladigan odam - bu biz tarbiyalashga intilayotgan shaxs. Integratsiya o'quvchiga dunyoning boyligi va xilma-xilligini ko'rishga yordam beradi. Biz ishimizda rus tili, ingliz tili va adabiyoti darslarida integratsiya tajribasini umumlashtirishga harakat qildik.

Zamonaviy haqiqatda, axborot sivilizatsiyasiga o'tish bilan, kitob, afsuski, fonga o'tadi. Biz zamonaviy bolalarning bilimdonligi bilan maqtana olmaymiz. Hech kimga sir emaski, har yili bolalar kamroq kitob o'qiydilar. Shuning uchun ularda savodsizlik, zaif nutq va fikr va his-tuyg'ularning yetishmasligi kelib chiqadi. Shu bilan birga, filolog oldida muhim vazifa - jamiyatga hayotning har qanday sohasida zarur bo'lgan umumiy ta'lim ko'nikmalariga ega bo'lgan matnni tushunish va sharhlash, o'z nuqtai nazarini, his-tuyg'ularini ifoda eta oladigan shaxsni tayyorlab berishi lozim. Adabiyot darsini qiziqarli o'tkazish uchun hamma narsani qilishga harakat qilishimiz kerak, shunda bolalar darsdan so'ng yozuvchi va shoirlar asarlari bilan uchrashishni xohlaydi. Buning uchun siz ijodiy muhit yaratishingiz kerak. Har bir talaba bilimga qiziqish va ehtiyojni his qilishi kerak.

O'qituvchining maqsadini mavzudan o'z-o'zini o'rganishga, yaxlit bilimlarni qayta tiklashga o'tkazish undan boshqa o'qituvchilarning bir sinfdan nima qilayotganini va ular bergan bilimlar bolaning olgan ma'lumotlari bilan qanday bog'liqligini bilishni talab qiladi. O'quv predmeti o'z-o'zidan maqsadini amalga oshirmaydi, balki butunlikning zarrasi xolos; uning dasturi umuman inson bilimini rivojlantirish mantig'ida va xususan ushbu fanda qurilgan va bolaning yosh xususiyatlari bilan bog'liq bo'lishi kerak. O'quvchiga mavzuni rivojlantirish mantiqini ko'rsatishda uni mustaqil ravishda bilim olish va tizimlashtirishga, tushunish va birgalikda yaratish usullaridan foydalangan holda sabab-oqibat munosabatlarini tiklashga o'rgatish juda muhimdir.

Integrativ yondashuv nima? Bu yaxlit ta'lim tizimi bo'lib, uning ishlashi natijasida tizimli bilim va ko'nikmalar beradi. Butunlik ko'pchilik olimlar tomonidan alohida qismlarning birlashishi natijasi sifatida tushuniladi. Integratsiyalashgan tizimning tarkibiy qismlari bir-biriga bog'langan bo'lishi va jarayonni boshqarish mumkin bo'lishi kerak. Bundan tashqari, u yaxlitlikni nazarda tutadi. Ob'ektlarning o'zaro ta'siri yangi

integral sifatlarning mavjudligi bilan belgilanadi. Integratsiyaning asosiy printsiplari - talabalar tomonidan turli darslarda olingan fan ma'lumotlarini sinxronlashtirish va integratsiyalash, bu o'quvchining o'quv yukini sezilarli darajada kamaytiradi.

Zamonaviy maktabda integratsiya bir necha yo'nalishda va turli darajalarda boradi. Ushbu darajalarga e'tibor berib:

- predmet ichidagi;
- fanlararo.

Fanlararo integratsiya zamonaviy dars talablariga javob beradigan innovatsion pedagogik texnologiyalardan biridir.

Integratsiyalashgan darsni rejalashtirishning asosiy kontseptual qoidalari quyidagilardan iborat:

- bolaning fikri va shaxsiyatini hurmat qilish;
- o'rganish uchun motivatsiya;
- muammoli o'rganish;
- guruh va jamoaviy o'zaro ta'sir bilan uyg'unlashgan individual yondashuv;
- turli darajadagi ta'lim muloqotlarida o'quvchilarning o'z taqdirini o'zi belgilashi va o'zini o'zi anglashi;
- qo'yilgan ta'lim vazifasiga muvofiq ta'lim mazmunini integral tanlash;
- diagnostik tadqiqot natijalarini va o'quv jarayoni jarayonida shakllangan xususiyatlarning butun majmuasini hisobga olish.

Integratsiyalashgan darsni rejalashtirishda o'qituvchining asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

- estetik rivojlanish uchun ayniqsa muhim bo'lgan o'quvchilarning samarali o'quv va kommunikativ faoliyati uchun psixologik qulay sharoitlarni yaratish;
- ta'limning barcha bosqichlarida o'quvchilarning psixofizik xususiyatlariga muvofiq estetik didni shakllantirishga qaratilgan mustaqil bilish faoliyatini faollashtirish;
- o'quvchilarni, iloji bo'lsa, qidiruvga jalb qilish va og'zaki va yozma matnlarda, xatti-harakatlar shakllarida o'z ifodasini topadigan ijodiy mahsulot yaratishga qaratilgan tadqiqot faoliyati;

- estetik nuqtai nazardan eng muhimlarini aniqlash uchun turli bayonotlarni tahlil qilishni tashkil etish;

- o'quvchilarning o'quv faoliyatini diagnostika qilish va baholashning moslashuvchan tizimini ishlab chiqish va qo'llash.

Belgilangan vazifalarni hal qilish uchun quyidagi umumiy didaktik va tadqiqot usullari qo'llaniladi:

- muammoli qidiruv;
- mustaqil individual, guruh va juftlik ishlari;
- ilg'or ta'lim;
- o'rganishga qiziqishni rag'batlantirish va rag'batlantirish;
- majburlashsiz o'rganishga qaratilgan nazorat;
- qiyosiy nazariy va semantik tahlil.

“Ta'lim” milliy loyihasining asosiy maqsadlaridan biri ko'rsatilayotgan ta'lim xizmatlarining ko'lamini kengaytirish va sifatini oshirish, ta'limning zamonaviy darajasiga ko'tarishdan tashqari, iqtidorli va serqirra yoshlarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlashdan iborat. nostandart fikrlash, shaxsning intellektual tashabbuskorlik ijodiy salohiyatini faollashtiradigan amaliy muammolarni yaqin kelajakda hal qilishga qaratilgan. Shu munosabat bilan, psixologiya va pedagogika yutuqlarini hisobga olgan holda, maktab o'quvchilarining ijodiy individualligini tarbiyalash va rivojlantirish masalasiga yangi yondashuvlarni ishlab chiqish, o'rganishga gumanistik yondashuvlar, shaxsning ijodiy o'zini o'zi belgilashini ta'minlash zarurati tug'iladi. jamiyatning o'zgaruvchan sharoitlarida o'rta maktab o'quvchisining individual xususiyatlarini hisobga olish kerak.

Shubhasiz, bunday darslar maxsus dastlabki tayyorgarlikni talab qiladi, lekin ular bolalar uchun juda qiziq. Bunday darslarga tayyorgarlik o'quvchilarni mustaqil izlanish faoliyatiga safarbar etadi, qo'shimcha adabiyotlar va boshqa ma'lumot manbalari bilan ishlash zaruratini tug'diradi.

Shunday qilib, o'quv fanlarini integratsiyalashuvi o'quv dasturini takomillashtirishning juda istiqbolli vositasi bo'lib tuyuladi. Ko'pgina fanlar dasturlarida bir-biriga mos keladigan mavzular - ko'plab "chorrahalar" mavjud.

Axborotning haddan tashqari yuklanishi, materialni taqdim etishga turlicha yondashuvlar, tarixiy va adabiy jarayonlarning uzluksizligi kabi muammolar mavjud. Hozirgi maktab amaliyotida o'quvchilarni ortiqcha yuklash, keng qamrovli o'quv jarayoniga vaqt yetishmasligi muammosi ham mavjud. Bularning barchasi hech bo'lmaganda ma'lum mavzular bo'yicha integratsiya uchun "ilova"dir. Fanlararo aloqadorlik o'quvchilarda o'tmish voqealari to'g'risida to'liq tushunchani shakllantirishga, turli fanlarni o'rganishda olgan bilimlaridan foydalanishga yordam beradi, o'quvchilarning madaniy tajribasini o'zlashtirish vositasiga aylanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Абдиев М., Сафаров П., Ноанъанавий дарс шакллари. (Она тили ва адабиёти учун қўлланма). Самарқанд. 1996. 22б.
2. Бобомуродова А. Она тили таълими жараёнида ўйин топшириқлардан фойдаланиш. – Пед. фанлари номзоди дисс. автореф. – Т.: 1997.
3. Жўраев Р.Х., Рахимов Б.Х., Холматов Ш.Ф., Янги педагогик технологиялар.–Т., Фан, 2005. 66 б.
4. Зиёмухамедов Б., Педагогик технология – замонавий миллий модели. – Т., 2009. 103б.

ФИО авторов: *Махмуров Достон Менглибек угли*

Магистр Ташкентского государственного аграрного университета

Умидов Шавкат Эргашович

Доцент Ташкентского государственного аграрного университета

Название публикации: «НАРОДНЫЕ МЕТОДЫ ХРАНЕНИЯ ВИНОГРАДА»

Аннотация: В Узбекистане существуют несколько методов хранения винограда. Хранение в бумажных пакетах. Этот метод заключается в следующем: предназначенные для хранения грозди винограда еще на кусте тщательно осматриваются, из них выбраковываются испорченные ягоды и на эти грозди надевают пакеты из плотной бумаги. Гроздь в пакете по возможности оставляют на кусте дольше. Пакет предохраняет ягоды от поклева птицами, солнечных ожогов, атмосферных осадков и насекомых. Поздней осенью (в конце октября – начале ноября) грозди в пакетах срезают с лозой винограда. Концы лозы по обе стороны гребня с гроздью оставляют длиной 5-6 см и замазывают их воском или парафином. В таком виде грозди подвешивают к потолку в неотапливаемом помещении, подвале или кладовой. Продолжительность хранения до февраля - марта. После хранения ягоды частично теряют тургор.

Ключевые слова: Виноград, хранение, виды хранения, сухость, влажность, сорта винограда.

Менее распространенным является метод хранения винограда на кустах. Для этого подбирают кусты на расстиле с хорошим урожаем, возле куста выкапывают одну – две ямки глубиной 40-50 см, длиной 60-70 см и шириной 30-40 см. Подобранные для хранения грозди просматривают, отбирая при этом испорченные ягоды. Закладку на хранение производят следующим образом: к выкопанной ямке притягивают лозу с гроздьями, располагая её над ямкой так, чтобы грозди винограда свисали в ямку. В одну ямку таким путем помещают 10-15 гроздей. Потом сверху закладывают лозой (после обрезки винограда), покрывают, а потом небольшим слоем земли (10-15 см). Для циркуляции воздуха оставляют отдушку, которую по мере необходимости можно открывать и

закрывать. Ягоды винограда остаются совершенно свежими на кустах до марта – апреля. Любители – виноградари сохраняют винограда до марта – апреля в посуде с водой (бутылках). Для этого гроздь винограда срезают с черенком лозы ниже расположения грозди на 10-12 см и черенок помещают в посуду с кипяченой водой. Верхний конец черенка замазывают воском, парафином или пластилином. Периодически воду меняют. Хранят виноград в посуде с водой в подвалах, кладовых и других помещениях.

В Ташкентской области широко распространен метод хранения винограда в «чиях» (камышовый бердан). Это осуществляется в глинобитных хорошо проветриваемых помещениях, с вытяжной трубой и окнами, двумя-тремя отверстиями у основания стены (отдушины) для постоянного потока воздуха. Вдоль стен в три-четыре яруса (этажа) устанавливают берданы из камыша. В третьей декаде сентября или в октябре виноград срезают и в тот же день после тщательного осмотра (удаляют поврежденные, недоразвитые и больные ягоды) укладывают в берданы осторожно в один ряд, гребнями вверх. Таким образом, заполняют все 4-5 ярусов бердана. Емкость такого хранилища в среднем 1-1,5 т. После закладки производят окуривание помещения сернистым газом из расчета 30 г/м³ помещения. Продолжительность окуривания 45-60 мин., после чего помещение проветривается. В процессе хранения каждые 15-20 дней просматривают и поврежденные грозди или ягоды удаляют. Таким методом можно хранить виноград до февраля-марта. Ягоды в конце хранения чуть сморщены, но вкусовые качества хорошие.

Наиболее интересным методом хранения винограда является метод «отон». Он широко распространен в Ферганской области, но встречается и в Ташкентской. Этот метод заключается в следующем: здание и крыша глинобитные, в потолке имеются балки, расстояние между которыми 60-70 см. Длина помещения 5 м, ширина 3 м. Для циркуляции воздуха с одной стороны стенки проделаны два отверстия размером 90х90 см и с другой-одно. Посередине потолка имеется вытяжная труба. С двух сторон под стенами оставлены две отдушины размером 20х20 см. Перед закладкой помещение окуривают

сернистым газом из расчета 50-60 г/м³ помещения и через 1-2 суток его проветривают. После съема виноград оставляют на 3-4 дня для подвяливания гребней. В это время готовят «занг», т. е. виноградные лозы после обрезки, длина которых зависит от высоты помещения. После подвяливания гребней виноград тщательно сортируют и отбирают хорошие грозди, которые подвязывают в виде гирлянд на «занги» вплотную. Подвязку начинают снизу вверх. При таком способе на один «занг» подвязывается 35-40 кг винограда. Готовые «занги» подвешиваются на балке на расстоянии 35-40 см. После закладки винограда на хранение проводят окуривание помещения серой из расчета 30 г/м³ помещения, продолжительность окуривания 60-70 мин, после чего помещение проветривают. Таким способом виноград сохраняют до апреля.

Подытоживая народные методы хранения плодов и винограда хочется отметить, что первостепенными факторами, обеспечивающими длительное их хранение являются: правильно выбранный сорт, своевременное и качественное снятие плодов и винограда, обеспечение целостности плодов и ягод при закладке на хранение, точное и своевременное соблюдение режимов хранения.

ФИО автора: *Ibragimova Malika Adilbekovna*

Xiva shahar 4- sonli maktab ingliz tili o'qituvchisi

Название публикации: «INGLIZ TILI DARSLARIDA MADANIYATGA ASOSLANGAN TIL O'RGATISHNING AMALIY USULLARI»

Annotatsiya: Ushbu maqolada horijiy tillarni o'rgatishning amaliy usullari va usullari bo'yicha kuzatuv ma'lumotlari keltirilgan. Har bir til madaniyatning bir qismidir. Horijiy madaniyatidan xabardorlik ingliz tilini o'rganish va o'qitishning muhim tarkibiy qismi sifatida qaralishi kerak. Shu sababli, o'qituvchilar o'quvchilarning o'rganishini maksimal darajada oshirish uchun ingliz tilini o'qitishda madaniy komponentlarni kiritishlari maqsadga muvofiq

Kalit so'zlar: madaniyat va til, zamonaviy pedagogika va texnika, madaniyatni o'qitishning ahamiyati.

Madaniyat va til o'rtasida katta bog'liqlik borligi ko'rinib turibdi. Har bir til madaniyatning bir qismidir. Ingliz madaniyatidan xabardorlik ingliz tilini o'rganish va o'qitishning muhim tarkibiy qismi sifatida qaralishi kerak. Shuning uchun o'qituvchilar o'quvchilarning o'rganishini maksimal darajada oshirish uchun ingliz tilini o'qitishda madaniy komponentlarni kiritishlari zarur. Ayniqsa, madaniyat o'quvchilarida tanqidiy va analitik fikrlash, muammolarni hal qilish, muloqot qilish va boshqa ko'nikmalarni rivojlantirish mumkin, bu ularning kelajakdagi xarakteri va kasbiy martabalariga hissa qo'shishi mumkin. Bundan tashqari, madaniyat ularning tasavvurini, tashabbuslarini, madaniy aloqalarini va boshqa xalqlar urf-odatlarini, an'analari va hatto inson qadriyatini ramzi bo'lgan dinlarga hurmatini oshirishga yordam beradi. Biroq, madaniyat bilimlarini o'rgatish haqiqatan ham qiyin. O'qituvchilar lingvistik o'rtasidagi farqlar bilan tanishishlari kerak. O'qituvchilar madaniy ma'lumotlarni taqdim etishlari va o'quvchilarni turli vaziyatlarda o'zlarini to'g'ri ifoda etishga o'rgatishlari mumkin. Asosiy nuqta - turli madaniyatlarni o'rgatishda turli usullarni qanday bajarishdir. Shunday qilib, Stern ma'lumotlariga ko'ra, madaniyatni o'rgatish texnikasi mavjud bo'lib, ularni sakkizta guruhda taqdim etadi. U quyidagilarni o'z ichiga oladi: **1.**

Haqiqiy sinf muhitini yaratish; **2.** madaniy axborot bilan ta'minlash; **3.** madaniy muammolarni hal qilish; **4.** xulq-atvor va affektiv jihatlar; **5.** kognitiv yondashuvlar; **6.** adabiyot va gumanitar fanlarning o'rni; **7.** maqsadli madaniyatga real hayotda ta'sir etish; **8.** madaniy hamjamiyat resurslaridan foydalanish

Haqiqiy sinf muhiti o'zining o'ziga xos xususiyatlari, masalan, ko'rgazmalar, plakatlar, e'lonlar taxtasi, xaritalar va multimedia vositalari horijiy tillarni o'qitishda o'qitishda katta rol o'ynaydi. Ular, ayniqsa, til va madaniyat maqsadli mamlakatdan uzoqda o'qitiladigan vaziyatda, boshqa madaniyatning vizual va seziladigan mavjudligini yaratishi mumkin.

Bu, ayniqsa, rolli o'yin va simulyatsiyani o'z ichiga oladi, shuningdek, ularni boshqa madaniyat a'zosi rolida o'zini tutishga undaydi. Dramatizatsiya madaniy farqlarni yorqin va esda qolarli qiladi, chunki drama voqelikni aks ettiradi.

Minidrama - madaniy ahamiyatga ega xulq-atvorni aks ettiruvchi kundalik hayot sahnalari yoki sahnalari seriyasidir. Ko'pincha sahnalarda noto'g'ri aloqa misollari mavjud. Skit o'qiladi, videoda ko'riladi yoki sahnalashtiriladi. Har bir skitdan keyin muhokama qilinadi. Minidramadan so'ng o'qituvchi o'quvchilar bilan og'zaki ravishda ular nimani tushunganliklari va qanday ijobiy va salbiy tomonlarini his qilganliklarini muhokama qiladilar.

Kognitiv yondashuvlar. Ushbu yondashuv o'zini talabalar tadqiqotining namunasi bilan ifodalaydi. Tadqiqot o'tkazish ham yangi narsalarni oydinlashtirish uchun zarur bo'lib, mustaqil ishlashning samarali usuli hisoblanadi. Bundan tashqari, tadqiqot maqsadli madaniy bilimlarni kengaytirishi mumkin bo'lgan hodisa, hodisa yoki sohani o'rganishdir. Berilgan mavzuning qiyinligi sababli tadqiqot katta yoki kichik bo'lishi mumkin. "Tadqiq qilish uchun avvalo mavzuga ega bo'lish kerak" deganlaridek. Mavzu muammo, tadqiqot yoki qo'shimcha ma'lumot olish yoki mavjud bilimlarni tasdiqlash yoki rad etish uchun o'rganilishi kerak bo'lgan soha bo'lishi mumkin. Mavzu o'qituvchi yoki o'quvchilar tomonidan tanlanadi. Bu vaqtda mavzu o'quvchilarning yoshi, jinsi va bilim darajasiga mos kelishi kerak, uni aniqlash va foydalanish uchun materiallarni to'plash unchalik oson va qiyin emas. Ba'zan kichik guruh tadqiqotida barcha g'oyalarni birlashtirish va kutubxona yoki veb-saytlardan eng

mos materiallarni to'plash mumkin, chunki u do'stlik muhitini yaratishi va bir necha soatni tejashi mumkin.

Adabiyot va gumanitar fanlarning o'рни. Ushbu uslub madaniyatni o'rgatish uchun mos o'rganish vositasi deb hisoblanadi. Chunki, birinchidan, u avval aytib o'tilgan barcha yondashuvlar bilan bog'liq. Ikkinchidan, o'tmishda adabiyot turli madaniyatlarni tanishtirishning eng mashhur usuli bo'lgan. Aytganimizdek, adabiyot o'zining madaniy ta'siridan qochib qutula olmaydi va adabiyot talabalar madaniyati va taqdim etilayotgan adabiyot o'quvchilari o'rtasidagi munosabatlarga javobdir.

Maqsad - madaniyat adabiyot tomonidan ishlab chiqilgan va o'qituvchilar qaysi material o'quvchilar uchun samaraliroq ekanligini bilishlari kerak. Chunki, kitobxonlar qiyin va noto'g'ri o'qish tufayli oson va tez zerikmasligi kerak. Biroq, faqat so'zma-so'z matnlarni berish etarli emas. Bu vaqtda o'qituvchilar o'quvchilarga maqsad, ma'no, muammolar va madaniy atamalarni to'g'ri tushunishga yordam berishlari va o'quvchilar ongida ba'zi madaniy tushunmovchiliklarning oldini olishlari kerak.

Maqsadli madaniyatning real hayotiy ta'siri. Ingliz tili sinf xonalari haqiqiy materiallar bilan bezatilgan bo'lishidan qat'i nazar, o'quvchilar haqiqiy hayotda o'rganish madaniyatini yaratmaguncha ko'p muhokamalar olib borishadi, ular madaniyatni tushunishda ba'zi muammolarga duch kelishadi. Buning uchun ingliz tili fani o'qituvchisi o'quvchilar bilan birgalikda zamonaviy qurilmalar yordamida haqiqiy inglizlar bilan online muloqot olib borishi va bu so'zlashuvchilarning sinfga tashrif buyurishi, suhbatlar o'tkazish va boshqa mamlakatlarga tashrif buyurish maqsadli madaniyat haqidagi bilimlarni mustahkamlashning eng yaxshi usuli hisoblanadi. Hozirgi kunda mamalakatimizning deyarli har bir viloyatida bir nechta horojiy OM larining filliallari ochilmoqda. Ana shu oliygohlarda ingliz tili fanidan dars beradigan bir nechta ingliz mutaxasislari bor. Sinfdan tashqari vaqtda o'quvchilar bilan ana shu OTM larga tasrif buyurib ana shu mutaxasislar bilan jonli muloqot qilishi ham juda yaxshi natija beradi.

Ushbu o'rganish uslublari barcha ma'lumotlarning to'g'ri yoki soxta ekanligiga ishonch hosil qilish uchun zarur, shuningdek, o'quvchilar hech qanday nozik narsalarsiz haqiqiy madaniyatga guvoh bo'lishlaridan ko'ra hech narsa etarli emas.

Madaniy hamjamiyat resurslaridan foydalanish Madaniyat bilan maqsadli tilni o'rganayotganimizda, ba'zi atamalarning to'g'ri tarjimasini yoki ekvivalentlarini topishda muammolarga duch kelishimiz mumkin. Kundalik muhitdan til va madaniyatni o'rganish uchun haqiqiy trening sifatida foydalanish mumkin. Shu bilan birga, til o'rganish va madaniy farqlarga moslashish davri mahalliy aholi, real madaniy hodisalar va boshqalar tufayli qisqarishi mumkin. Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, tilni o'rganish va o'rgatish nafaqat grammatika, leksika yoki lug'atga bog'liq emas, balki madaniy xususiyatlar va xususiyatlarni talab qiladi. Buning sababi, tildan foydalanish umuman ijtimoiy va madaniy qadriyatlar bilan bog'liq. Buning uchun o'qituvchilar barcha darslarni o'quvchilarning maqsadli madaniyati va tasavvurlarini rivojlantirishning samarali amaliy usullari bilan uyg'unlashtirishlari kerak. Shu nuqtai nazardan, madaniyatlararo kompetentsiya ingliz tilini o'rganuvchilarning beshinchi mahorati sifatida ko'rib chiqilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Master II: Language Studies Language & Culture Dr. N Benmostefa Techniques and Activities for Teaching Culture
2. Brian Cullen. (2004). Practical Techniques for Teaching Culture in the EFL Classroom. (I-TESL-J) <http://iteslj.org/techniques/Cullen-Culture.html> (accessed 23/07/2004).
3. Liu Renqing. (2004). Research for Gaining Knowledge. English Educational Research (1edn). Beijing: Foreign Language Teaching and Research Press, 235-249.
4. Makhmudov, K., Shorakhmetov, S., & Murodkosimov, A. (2020). Computer Literacy is a Tool to the System of Innovative Cluster of Pedagogical Education. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences, 8 (5), 71-74.
5. Mukhamedov, G. I., Khodjamkulov, U. N., Shofkorov, A. M., & Makhmudov, K. S. (2020). Pedagogical education cluster: content and form. ISJ Theoretical & Applied Science, 01 (81), 253.
6. Khodjamkulov, U., Makhmudov, K., & Shofkorov, A. (2020). The Issue of Spiritual and Patriotic Education of Young Generation in the Scientific, Political and Literary Heritage of Central Asian Thinkers. International Journal of Psychosocial Rehabilitation, 24 (05), 6694-6701.

ФИО автора: *Umarova Zulfizar Xusniddin qizi*

Namangan State University

Linguistics (English) 1st year

Master's Degree student

Название публикации: «PROBLEMS OF TRANSLATION OF SPORTS TERMS IN ENGLISH AND UZBEK»

Annotation

This article analyses the composition and definition of the sport related terminology, words, phraseological units that function in modern linguistics. In the research, analysis techniques, definition, generalization, systematization, and numerical approach have been used. Terms are the foundation of sport terminology. The following forms of terminology are differentiated in the work: general sports units, simple units, highly specialized units. Another outcome of our analysis of sports terminology was the grouping of chosen units in keeping with the source language.

Keywords: Terminology, phraseological unit, neologisms, generalization, systematization, tatami, jargon, sambo, penalty, goalkeeper, derivation, borrowing.

Аннотация

В статье проводится анализ состава и определения спортивной терминологии, слов, фразеологизмов, функционирующих в современном языкознании. В исследовании использовались методы анализа, определение, обобщение, систематизация и численный подход. Термины составляют основу спортивной терминологии. В работе дифференцируются следующие формы терминологии: общеспортивные единицы, простые подразделения, узкоспециализированные подразделения. Еще одним результатом нашего анализа спортивной терминологии стала группировка выбранных единиц в соответствии с исходным языком.

Ключевые слова: терминология, фразеологизм, неологизмы, обобщение, систематизация, татами, жаргон, самбо, пенальти, вратарь, деривация, заимствование.

Sport is an important part of the people's culture and self consciousness, part of a particular country's social, economic and political life. The sport trend is at the centre of attention of experts in different fields, linguists, who are particularly attracted to the language of sport, their vocabulary. Since the end of the 20th century, one of the main priorities has become a healthy lifestyle that has contributed to the start of widespread sports excitement for different social sectors of the population, the sport has become widely available to anyone who wants to take care of their health.

Sport participation has increased significantly thanks to the media in recent decades; there have been major changes in the area of sport jargon owing to the emergence of new competitions and the need to develop correct language schemes. The relevance of the work is determined by insufficient knowledge of sports vocabulary. Sports terms go far beyond concepts related only to a given industry of scientific and applied knowledge. They occupy an increasing place in the system of modern knowledge about a person and are associated with the concept of “healthy lifestyle”.

Possession of sports vocabulary and terminology is one of the conditions for the development of communicative competence of a native speaker. In this regard, the topic of this study seems relevant to us.

In the article of research, analysis techniques, definition, generalization, systematization, and numerical approach have been used. We often use comparative analysis of sport terms in English and Uzbek language and it is translation difficulties use by general population and try to show examples for each terms or lexemes in our research. First step we collected materials with some mistakes in using sport terminology from different texts and newspapers. In the second step we analyses all the materials comparing them according Uzbek and English language linguistic rules.

In the process of its development, the terminology of the sports sector was also replenished by borrowing foreign terms. Most of the borrowings are attracted in nature, that is, due to the adjacency of sciences, a common subject or research methods, the term is borrowed without changing the meaning. In the analyzed journalistic texts, we identified the following borrowed terms:

- **Basketball** (“Lakers rivals quite often used personal custody, closing their ring from well-aimed shots of basketball players of the California team”),

- **Bodybuilding** ("Bodybuilding", or rather, "bodybuilding", is translated as "bodybuilding".),

- **Boxing** (“Referee made boxers”),

- **Bowling** (“The youngest participants in the competitions are 8-year-olds, and the oldest champion won a gold medal in bowling at the age of 82”),

- **Bullet** (“But we were sure of the success of the shootout series from the very beginning”),

I make questionnaire coincided with the aim of the study, it includes five parts about different information in sports major each part tackles different skill ,the first one is translation into English language , the second one matching sports English terms with its Uzbek translation, the third one contains questions to be answered the fourth one tackles acronym of the sports federation and, the fifth one is about synonym of sports terms in English language. Then I give the questionnaire to (50) high study students of physical education and sports science in order to answer the parts of questionnaire as possible as they can , after that I gather the sheets of questionnaire and analyze the findings. This section presents the findings of the study based on the questionnaire that are given to the chosen data. The extracted data are presented in descriptive tables in which every table tackles one of the topics that is put by the researchers in the questionnaire and the research questions are answered in the light of the findings.

The results of the present study seem to support the hypothesis that said" there is a weakness in English language level for high study students of physical education and sports science" as the result of the test shows and according to the researcher's

experience in teaching physical education and sports sciences student, the problems that face the target data are the difficulty in understanding sports terminology plus their extremely limited vocabulary in English language which leads up to their failure in answering all the questions of questionnaire.

The same results show that they can answer questions about sports in English language however they need to be more developed, also this clears the fact that they have acquaintance about sports information in English language so they try to choose the right answer with the help of the given selection however they need to be more motivated to use sports terminology in English language during lectures. In addition to that, students have lack information about the Acronym of sports federation and lack information about synonym of sports terms.

In sum, after analyzing the findings of the questionnaire that is given to the high study students of physical education and sports science, it is evident that students fail in answering most of the points of questionnaire and the results reveal that there is a great weakness in their level of English language, particularly the one that specialized with their major, we can say that large number of them fail in translating some sports terms from different title of research papers , and this is something bad for them since they need to write researches and they supposed to translate the title of researches into English language, also they need to read different references and it may be in English language so they will suffer a lot in comprehending the information of these references as a result they will lose a lot of information that may help them during writing stage of research.

References

- 1) Yarmolinet L.G. Some features of the functioning of game sports terms in modern English // Linguistic units of different levels in language and speech.
- 2) Yarmolinet L.G. Linguistic and methodical interpretation of productive methods of term formation in the English language of sports / Krasnodar State Institute of Physics culture. Krasnodar, 1987.

- 3) Shagalova E.N. The latest borrowing. Sports terminology // Lexicology, lexicography, grammar.- SPb., 1996 .-- S. 138-148.
- 4) Rylov A.S. The terminological system "Football" in Uzbek: abstract of the dissertation for the competition. Scientist step.
- 5) Andreev N.D. Nominal word formation in sports terminology, V. L. Zambrzycki// Development of the modern Uzbek language. M., 1963. S. 119-135

ФИО автора: *Абдурахманова Асем Ерғали қызы*

Ташкент облысы Шыршық мемлекеттік педагогика институты

Қазақ тілі және әдебиеті бағытының 1-курс студенті.

ФИО научного руководителя: *Жандос Абдазимович Байзақов*

Название публикации: «ӘДЕБИЕТ АҒАРТУШЫ ҰЛЫ ТҰЛҒА-ДУЛАТ ИСАБЕКОВ»

Аннотация: Қазақ әдебиетінде орны өшпестей ізі қалған ақын, драматург. Еңбектерін үзіліссіз жазып, ұлттық намысты жоғары қоятын тұлға.

Кілтті сөздер: теміржол, күйреткен соғыс, азапты күндер, шаңырақ, көзайым.

Әдебиет тарихының белгілі ағартушы ақыны-Дулат Исабеков Оңтүстік Қазақстан облысын қарасты Сайрам ауданында 1942 жылы 20 желтоқсанда дүниеге келген, қоңырат руынан шыққан. Оның екі есімі мен екі туылған күні болған, ғажап ақындардың бірі. Азан шақырып қойылған есімі- Нысанбай болып, әдебиетте Дулат есімімен таңылған. Сондай-ақ екінші туылған күні 20 қазан деп есептеледі.

Дулаттың ата-бабалары Сырдың ар жағынан болған. Ақынның отбасы Сайрам жаққа көшіп келген, сол уақыт аралығында Исабек төрт баламен, ал жары Дулат Исабековке сол кезде жүкті болып, бесіншісін күтіп жүрген. Жазушының атасы Алдаберген қара жұмысшы болып, адал еңбек еткен. Ташкент пен Түркістан аралығындағы теміржолды салған. Сол жұмысты көп істегеннен әлсіреп, ауруға шалдығып баласын яғни Исабекті өзінің кенже інісі Мәуленге сеніп тастап кетеді. Исабек Мәуленнің қолында тәрбиеленіп, сонда өз отбасын құрады.

Дулат туылғанда, Исабек Мәуленге қуғыншы жіберіп, хабарын жеткізеті. Оның айтуынша " Егер ұл туылса, қалың дулаттың арасынан дүниеге келген Дулат қойыңдар. Бұның есімін енді кітаптан қоймаймын"-деп айтады. Сол уақытта дүниеге келген жазушыны ата-анасы құлағының тесігіне байланысты есімін Нысанбай қойып қойған болады. Алайда туылған баланың есімін Дулат қойыңдар деген хабарды есіте сала, қайтадан азан шақырып баланың есімін Дулат қойады.

Дулат бала болған, балалық шағы болмаған ақын. Оның дүниеге келуі екінші дүние жүзілік соғыспен тұспа-тұс келгендіктен, оның ауылында айналып өткен жоқ. Тәтті балалық шағын күйреткен соғыс, азапты күндерді өткізуге мәжбүр болған. Әкесі соғысқа кетіп, анасы бес баламен жалғыз қалады. Соның әсері ме бала да аурушаң, әлсіз болады. Бала тірі қалмады деген хабарды есітіп ана

жүрегі тор қапасқа қамалған құс секілді шыр-пыр болып еңкілдеп, жылай кетеді. Баланы жерлеуге молаға апарғанда, көрші әже оларды тоқтатып, баланың бетін ашқанда баланың күлгенің көріп шошып қалады. Кейіннен баланы анасына қайтарып беріп, өлімнен тірі қалған бала болып анасының қамқорлығында болады. Дулат ерекше ақын. Оның балалық шағы да өте ерекше естеліктермен толған. Бала кезінде өте бұзық болған, тіпті тоғызыншы сынып оқып жүргенде оқудан шығарыла жаздаған. Кейіннен анасы қаза табады, қанатынан айырылған құс секілді жалғыз қалып қояды. Сол жылдары сәл де болсын ес білген кезі еді. Бауырлары өзінің ауылына көшіп кетеді. Жаңа ауыл өмірі қайта бұршік атады. Барлығы бірден жақсы болып кетпесе де есте қаларлықтай оқиғалар болады және шығармашылық өнері сол уақыттан көзге түседі. Дулат Исабековтың отбасы өте бауырмал болып өседі. Бауырларымен бірге ауылдағы мақталарды да теруге шығып, еңбек сүйгіш болып өседі. Дулат Исабековтың шығармашылық өнеріне келсек 1963 жылы "Замандастар", "Жолда" атты алғашқы әңгімелері жарыққа шығады. 1966 жылы "Бекет", 1969 жылы "Ащы бал", 1970 жылы "Мазасыз күндер", 1973 жылы "Тіршілік" повестер мен әңгімелері, 1980 жылы "Қарғын" атты романы басылды. 1983 жылы "Екі жиырма" повесі, тағыда бір қатар шығармалары орыс тіліне аударылып, басылып шықты. Мектепті бітіріп, Ташкенттегі институтқа екі рет түсе алмаған. Бірақ оқуын жалғастырып Әл-Фараби атындағы Қазақ мемлекеттік ұлттық университетіне түсіп, 1966 жылы бітірген. 1967-1968 жылдар аралығында Қазақстан Республикасы Телевизия және радио хабарын тарату жөніндегі мемлекеттік комитетте аға редактор болып жұмыс атқарған. 1971-1976 жылдарда "Жұлдыз" журналында бөлім меңгерушісі болып, 1976-1980 жылы "Жалын" баспасында редакция меңгерушісі болып, 1980-1988 жылдары Қазақстан Республикасы Мәдениет министр репрестуарлық-редакциялық коллогиясының бас редакторы, 1988-1997 жылы Қазақ теледидарының бас редакторы, "Жазушы" баспасының директоры және Қазақстан Жазушылар ондағының хатшысы, 1997 жылдан Қазақстан Республикасы Мәдениеттану ғылым зерттеу институтының директоры болып істеген.

Ақынның қаламынан шыңдалып шыққан туындылар тізбегі тізілісімен оқиғалардың оқуға ыңғайлы, түсінікті де ашық, айқын оқиғалар желісінен көруімізге болады. Мысалы: ақынның "Гаухар тас" туындысы. Көптің көңілінен шыққан шығарма, желісі бір отбасының өмірін баяндаған. Әр тұлға өзінше тәрбиеленген. Шығарманың тақыры халық әніне баяндалған. Айта кетерлік жәйт қарама-қайшы келетін адамдардың бір шаңырақ астында өмір сүруі, пайда болған мәселерге шешім табу әсте-әсте соңына дейін айқара ашылып, бәрі айқындала түскен.

Исабеков 1992 ж. Тәуелсіздік Қазақстан Республикасы Мемлекеттік сыйлығының лауреаты, 2002 ж. "Құрмет" орденімен, 2006 ж. Халықаралық PEN-клубтың лауреаты, "Платина Тарлан" тәуелсіз сыйлығының лауреаты

және дәл сол жылы Лев Толстой медалімен марапатталады. Тоқсан сөздің тобықтай түйіні, ақынның бауырлары бауырмашыл, отбасы берік болған шаңырақ аясында өскен нар тұлғалы кісі. Бүгінгі қаламгердің еңбектері осы күнге дейін өз құнын жоғалтқан емес. Оның "Дермене" "Гаухар тас" шығармаларына көркем фильмдер түсіріліп, көптің көзайымы болып жүргені баршылық. Дулаттың жазған тіл үйіретін повесть, романдары мен әңгімелерін кез-келген адам оқиды. Адамзаттың басынан өткерген қиыншылықтары мен тағдырының тәтті кезеңдерін жазған ақынның қаламы мен қағазы бір жола қолынан түспеген.

ПАЙДАЛАНҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Отырар. Энциклопедия. – Алматы. «Арыс» баспасы, 2005 ISBN 9965-17-272-2
2. Дулат Исабеков.
3. Қазақ энциклопедиясы
4. Абай. Энциклопедия. – Алматы: «Қазақ энциклопедиясының» Бас редакциясы, «Атамұра» баспасы.

ФИО авторов: Абдусаматов З.Н.,

Старший преподаватель кафедры общей лингвистики УзГУМЯ, декан факультета английского языка №3

Наргизахон Валиева,

Студентка 3 курса факультета английского языка №3 УзГУМЯ

Название публикации: «СЕМАНТИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ И СТРУКТУРА АНТРОПОНИМОВ»

АННОТАЦИЯ

В современной лингвистической науке одним из быстро развивающихся и ведущих направлений является сопоставительная лингвокультурология, основная цель которой – изучение взаимосвязи языка и культуры как родственных, так и неродственных языков. Одной из основополагающих проблем в ономастике является вопрос о семантических особенностях имен собственных. Исследования лексического фона антропонимов показывают, что среди структурных элементов в нем выделяются: языковая информация, передаваемая через этимологию, словообразование, ассоциативно-семантические связи имен, а также энциклопедическая информация, хранящая в себе весь спектр социально-культурных и индивидуальных импликаций конкретных имен.

Ключевые слова: антропонимы, реалия, понятие, имя, морфологическая теория, воплощенные имена, лексический фон, антропонимиконы.

ABSTRACT

In modern linguistic science, one of the rapidly developing and leading directions is comparative cultural linguistics, the main goal of which is to study the relationship between language and culture of both related and unrelated languages. One of the fundamental problems in onomastics is the question of the semantic features of proper names. Studies of the lexical background of anthroponyms show that among the structural elements in it stand out: linguistic information transmitted through

etymology, word formation, associative-semantic connections of names, as well as encyclopedic information that stores the entire spectrum of socio-cultural and individual implications of specific names.

Keywords: anthroponyms, reality, concept, name, morphological theory, embodied names, lexical background, anthroponymicons.

ANNOTATSIYA

Hozirgi zamon tilshunosligida jadal rivojlanayotgan va yetakchi yo‘nalishlardan biri qiyosiy madaniy tilshunoslik bo‘lib, uning asosiy maqsadi ham turdosh, ham qo‘shni tillarning til va madaniyati o‘rtasidagi munosabatni o‘rganishdan iborat. Onomastikaning asosiy muammolaridan biri bu otlarning semantik xususiyatlari masalasidir. Antroponimlarning leksik fonini o‘rganish shuni ko‘rsatadiki, undagi tarkibiy elementlar orasida etimologiya, so‘z yasalishi, ismlarning assotsiativ-semantik aloqalari orqali uzatiladigan lingvistik ma‘lumotlar, shuningdek, ijtimoiy-madaniy va individual xususiyatlarning butun spektrini saqlaydigan ensiklopedik ma‘lumotlar ajralib turadi. muayyan nomlarning ta'siri.

Kalit so‘zlar: antroponimlar, voqelik, tushuncha, nom, morfologik nazariya, mujassamlashgan nomlar, leksik fon, antroponimika.

Одной из важнейших проблем ономастики является изучение механизма номинации и соотнесения в именах собственных таких основополагающих для ономазиологии концептов, как «реалия», «понятие», «имя». История вопроса показывает, что проблема семантики имен собственных обсуждалась уже древнегреческими и древнеримскими философами. Школа Платона усматривала непосредственную связь между именем и называемой им вещью, при этом под именами Платон понимал как класс имен **собственных**, так и класс имен **нарицательных**. В известном диалоге «Кратил или о правильности имен» высказывается мысль о появлении и функционировании имен вследствие некоего договора: «Имена – это результат договора, и для договорившихся они выражают заранее известные вещи» [1].

Точка зрения на имена как на ярлыки именуемых объектов, не имеющих собственного лексического значения, разделяется многими учеными. Среди них

выделяется имя выдающегося лингвиста А. Гардинера, разработавшего теорию имен собственных. Основной целью его теории явилась адаптация концепции Дж.С.Милла о коннотирующих и неконнотирующих именах к общей теории семантики и структурной лингвистики. Рассматривая имена собственные в языке, А. Гардинер выделил среди них три класса. Во-первых, это так называемые «воплощенные имена» (embodied), находящиеся в непосредственной связи с конкретным носителем имени. Им противопоставлены имена «развоплощенные» (disembodied), существующие непосредственно в языке и являющиеся источником изучения в области этимологии, частотности или дистрибуции имен собственных. Наконец, третий подкласс составляют «частично развоплощенные имена», являющиеся в большей степени фактом речи, а не языка. Согласно А. Гардинеру, такие имена являются результатом использования имен собственных во множественном числе (Johns), либо употребления имен собственных в качестве имен нарицательных (Every country has its Babylon) [2].

В дальнейшем гипотеза о наличии социокультурного компонента в семантической структуре имени собственного нашла свое продолжение в теории Е.М.Верещагина и В.Г.Костомарова о лексическом фоне ономастических единиц [3].

Лексический фон имени собственного, а именно этот термин и используется для обозначения над лингвистических характеристик имен собственных, включает как социокультурный компонент в семантике имени собственного, так и отражает взаимосвязь между языковой единицей и ее функционированием в обществе.

Таким образом, вопрос о семантической структуре антропонимов в современной науке рассматривается с позиций синтеза лингвистических и экстралингвистических компонентов в его составе.

Изучение *морфологической структуры* имен собственных вообще и антропонимов в частности, представленных в работах А.В. Суперанской [4], Ю.Н. Хриненко [5], А.А.Живоглядова [6], О.Г.Кавериной [7], 1991 и др., как

правило, проводится в рамках единой как для нарицательной, так и для ономастической лексики фонологической и морфонологической системы языка.

В центр морфонологических исследований ставится изучение фонологической структуры морфем различного типа. Морфонологическая теория включает в себя следующие разделы:

- теория фонологической структуры морфем;
- теория комбинаторных звуковых изменений, которым подвергаются отдельные морфемы в морфемных сочетаниях;
- теория звуковых чередований, выполняющих морфонологическую функцию.

В наиболее систематизированном виде морфологические и фонетические особенности собственных имен были представлены А.В.Суперанской [8]. По её мнению, ономастическая лексика носит «международный» характер [9]. Изучая изменения в структуре имен собственных в иноязычном контексте, автор выявила ряд основополагающих принципов. Во-первых, была выявлена зависимость морфологических и фонетических процессов от частотности употребляемости имен. Во-вторых, было определено, что степень изменяемости иноязычных имен «зависит как от традиций языка-преемника, так и от степени родства взаимодействующих языков» [10]. В-третьих, отмечалось, что морфологические изменения в антропонимах зависят от типологической языковой структуры, а именно – взаимодействия синтетических и аналитических типов языков. При этом как наиболее сложные представлены случаи взаимодействия двух синтетических языков.

Суммируя вышеизложенную информацию, необходимо отметить, что несмотря на исследования как фонетической, так и морфонологической структуры имен собственных, вопросы морфологии личных имен, и, в частности, английских личных имен в динамике исторического развития, в ономастической науке еще не рассматривались.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Платон Кратил или о правильности имен // Сочинения. – Том I. – М.: Мысль, 1968. – С. 482.
2. Gardiner A. The Theory of Proper Names. – London, 1940. – 217 p.
3. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Лингвострановедческая теория слова. – М.: Русский язык, 1980. – 320 с.
4. Суперанская А.В. Структура имени собственного. Фонология и морфология. – М.: Наука, 1969. – 359 с.
5. Хриненко Ю.Н. Английские неофициальные имена (опыт исследования звукобуквенного состава): Автореф. дис. . канд. ... филол. наук. – Л., 1981.
6. Живоглядов А.А. Семантико-стилистический потенциал английской ономастики: Автореф. дис. канд. филол. наук. – М., 1987. – 15 с.
7. Каверина О.Г. Адаптация английской ономастической лексики в русском языке первой половины XIX века: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Донецк, 1991. – 21 с.
8. Суперанская А.В. Структура имени собственного. Фонология и морфология. – М.: Наука, 1969. – 163-171 с.
9. Суперанская А.В. Структура имени собственного. Фонология и морфология. – М.: Наука, 1969. – 10с.
10. Суперанская А.В. Структура имени собственного. Фонология и морфология. – М.: Наука, 1969. – 37с.

ФИО авторов: *Азизбек Нуратдинов*

ӨзМКӨМИ Нөкис филиалы

3-курс Музыкалы театр актёрлығы студенти

ФИО научного руководителя: *Лиза Уразмбетова*

ӨзМКӨМИ Нөкис филиалы

«Режиссура хәм актёр шеберлиги» кафедрасы баслығы

Название публикации: «РЕЖИССЁРДЫҢ МИЗАНСАХНА ҮСТИНДЕ ИСЛЕҰИ»

Мизансахна режиссёр оз пикирлери, нийетин тымсалый сәўлелендириў жолындағы қурал, болажақ спектакльдиң ең әҳмийетли элементлеринен бири.

Мизансахнадан гөзленген мақсет - қатнасыўшылардың өз-ара ишки мүнәсибет хәм хәрекетлери физикалық ис-хәрекетлер арқалы аңлатылыўы.

Қатнасыўшылардың өз-ара мүнәсибетлери мизансахналар арқалы әмелге асырылатуғын үзликсиз даўам ететуғын, бир-бири менен орын алмасатуғын физикалық ис-хәрекетлери спектакль мәнисин қурайды.

Режиссёрдың ўазыйпасы жарқын, тәсиршең мәнили мизансахналар жаратыўдан ибарат. Спектакльдиң жанры хәм формасы тек мизансахна қәсийетлери арқалы сәўлелендириледи.

Репетициялардың нәўбеттеги басқышында мизансахналар табыў үстинде излениўлер алып барылады.

Бул басқыштағы репетициялар ушын ўақтынша декорация орнын басыўы мүмкин болған, бирақ көркем безеў ушын белгиленген үскенелер репетиция бөлмесине орнатылыўы зәрүр.

Мизансахналардың дурыс табылыўы, болажақ спектакль ушын жүдә әҳмийетли

Жумыс процессиниң тап усы басқышында жас режиссёрлар екиленип қалыўлары тәбийий.

Болажақ спектакльдиң мизансахналарды үйде алдыннан режелестириў керек пе яки репетиция процессинде актёрлар менен ислеў процессинде мизансахна туўылыўы керек пе?

Атақлы режиссёрлар тәжирийбесинен белгили, олар дөретиўши өмириниң дәслепки басқышларында спектакль мизансахналарын майда-шүйдесине шекем толық жазып шыққан. Хәттеки актёрлардың қалай турып қалай сөйлеўлерине шекем, қай жерде күлиўи, отырып турыўына шекем қағазға түсирип, соң репетиция баслаған. Кейиншелли жыллар өтип, тәжирийбениң артып барыўы менен көбирек сахнада импровизация арқалы қызық, мәнили, мақсетли мизансахналар жаратылады. Соның ушын еле жетерли тәжирийбеге ийе болмаған режиссёрлар болажақ спектакльдиң мизансахналары, физикалық ис-хәрекетлер бағдары, улыўмалық хәм айрықша әҳмийетли хәрекетлерде

сәулелендирилиуі лазым болған жағдайлары хәм хәрекетлер проектин алдыннан пухта ойлап ислеп шығыу зәрүр.

Усындай жумыс ўақтында режиссёр мизансахналарды көз алдына келтириуі, қахарманлар ортасындағы ушырасыуларды қыялында, физикалық хәрекетлерде көриуі анық хәм тәсирли мизансахналар жаратыуға жәрдем береді. Яғный режиссёр тап мүсинши сыяқлы спектакль қахарманларының жағдайы, формасын көз алдына келтириуі менен биргеликте актёр сыпатында олардың ишки хәрекеті, кейпияты физикалық хәрекетин сезе билиуі зәрүр. Бир сөз бенен айтқанда, өзи әмелге асырмақшы болған жумысты көз алдына келтире алыуы керек. Ең әхмийетли нәрсе бул сахнада қахарманлар орнын бөлистирип - белгилеп бермеу керек. Үйде ислеп шығылған шала исленген проект репетиция процессинде режиссёр менен актёр ортасындағы дөретиушилиқ қарым-қатнас ўақтында, тәбийий тәризде тууылыуы, пайда болыуы шәрт. Егер режиссёр өз үйинде таярлап келген проектин қандай болмасын актёр тәрәпинен орынланыуын талап ететуғын болса үлкен қәтеге жол қойған болады. Бул мизансахналар жүдә әхмийетли болса, режиссёр актёрды өзи сезбеген ҳалда сол мизансахналар тәрәпке баслап, жетелеп барыуы керек болады. Бул мизансахналар актёр тәрәпинен табылғандай болып көрингенге шекем. Егер репетиция процессинде бул мизансахналар таза реңлер, таза элементлер менен байытылса нур үстине нур болады.

Бирақ, пьесаның режиссёрлық нусқасында, мизансахналар көриниси тырысқақлық пенен ислеп шығылған болып, ол хәрдайым сахналастырыушының қол астында турыуы лазым. Сол орында К.С.Станиславский хәм Немирович-Данченко тәрәпинен "Отелло" хәм "Юлий Цезарь" спектакльлериниң партитурасы хәм де Мейерхольд қол жазбалары менен танысып шығыуды усыныс етемиз. Олар менен тек ғана танысып шығыу емес бәлким оларды үйрениу де зәрүр.

Режиссёр тәрәпинен мизансахна үстинде үйде ислениуі ҳаққында тоқталатуғын болсақ, бул жумысты бар сахнаның киши көлемдеги макетин жасап, әне сол макет үстинде мизансахналар ишки хәм сыртқы мүнәсибетлерден келип шығып, қатнасыушылардың жайласыуы, хәрекет бағдарлары сызықлар менен көрсетилиуі зәрүр. Бул процессте режиссёрдың қыялы бир тәрәптен тап сахнаға шығыуы керек болған актёр көзи менен көриуі керек. Бирақ үйде ислеп келинген мизансахна тек бир ғана проект екенлигин және бир мәрте еслетип өтиу лазым. Бул проект актёр менен режиссёр ортасында болатуғын дөретиуши процесс сынауынан өтиуі шәрт. Егер сахнадағы әмелий репетициялар процессинде үйде таярланған мизансахна өзгерип яки пүткиллей басқаша көринис пайда етсе улыума ашынбау керек. Керисинше жақсы қолайлы мизансахна табылғанынан қууаныу керек. Ең әхмийетлиси, алдыннан таярлап келинген мизансахнаны, оннан да жақсырақ, мәниликер мизансахнаға алмастырыуға хәмийше таяр турыу керек.

Спектакльдиң дәслепки режеси - партитурасы ақыр-ақыбет орынланыуы шәрт болған ис емес басланғыш қәсийетке ийе болыуы шәрт. Жуумақлаушы

мизансахна актёрлар тәрәпинен репетиция хәм бир-бири менен орнатылған мүнәсибетлер нәтийжеси менен пайда болыуы әхмийетли.

Мизансахналар үстинде жумыс өз жуўмағына жеткеннен кейин нәўбеттеги, үшінши басқыштағы ўазыйпаларды орынлаў лазым болады. Бул жумыс тийкарынан сахнада орынланыуы керек. Бул процессте болажақ спектакльге сыпат хәм көрик береди. Айырым нәрселерден ўаз кешиледи. Айырым жерлерге қосымшалар киритиледи. Актёрлар атқарыуы, спектакльдиң сыртқы безеўи, жарытыў, грим, костюм, музыка, сырттан берилетуғын түрли шаўқымлар, сеслер, бир-бири менен масластырылады, бир тәртипке салынады, нәтийжеде пүтин халдағы бир-бири менен уйғынласқан көркемлик пайда болады. Мине усы процессте режиссёрдан дәретиўшилиқ уқыпшылықтан тысқары шөлкемлестириўшилиқ қәбилети де талап етиледи.

Бул режиссёр менен актёр ортасындағы дәретиўши мүнәсибетлерди көрип өттик.

Бирақ режиссёр художник, ислеп шығарыў цехлары исшилери, композитор, костюмер, гримши хәм басқа тараў қәнигелери менен болатуғын ис процессинде оларда да дәретиўши кейпият хәм жетекшиликти пайда ете билиўлик талап етиледи.

ФИО авторов: Г.Н. Мустафакулова, Ш.Б. Азимов

Название публикации: «ОСНОВНЫЕ ПРИЧИНЫ ПОВРЕЖДЕНИЯ ТРАНСФОРМАТОРОВ И АВТОТРАНСФОРМАТОРОВ»

Ключевые слова: трансформатор, автотрансформатор, эксплуатация, надежность, диагностика, срок службы, повреждение, старения масла.

Аннотация: В статье рассматривается анализ старения силовых трансформаторов и автотрансформаторов показывает, что существует устойчивая тенденция к увеличению доли изношенных трансформаторов и автотрансформаторов, которые имеют срок службы близкий или превышающий нормативный.

От продолжительности эксплуатации трансформатора и автотрансформатора зависят допустимые значения воздействующих режимных факторов и их количество. Надежность работы трансформаторного и автотрансформаторного оборудования непосредственно связана с его сроком службы.

Нарастающий характер кривой повреждаемости трансформаторов со временем (или «кривой жизни» конкретного трансформатора) после отработки им нормированного срока службы аналогичен подобным: зависимостям старения всех видов электрооборудования. Основная особенность трансформаторного оборудования состоит в том, что срок службы в большей степени определяется состоянием бумажно – масляной изоляции в процессе ее естественного временного старения и под воздействием внешних факторов. Как показывает анализ основных причин повреждения трансформаторов, их надежность наиболее сильно снижают дефекты конструкции и изготовления, а

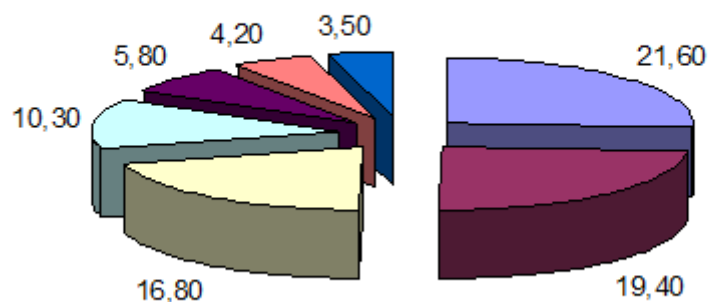


Рис.1. Статистика отказов силовых трансформаторов и автотрансформаторов

также недостатки эксплуатации и ремонта трансформаторов на рисунке 1 показаны недостатки эксплуатации и ремонта трансформатора и автотрансформаторов в процентном отношении.

В настоящее время, во всем мире, сложилась тенденция "старения" парка электрооборудования, в первую очередь - наиболее ответственного трансформаторного оборудования.

Результаты анализа недостатков эксплуатации и ремонта трансформатора и автотрансформатора сведены в таблице 1.

Таблица 1

Причина отказов трансформаторов и автотрансформаторов	Доля отказов, %
1-Изменения свойств материалов (старение)	21,6
2-Дефекты конструкции и изготовления	19,4
3-Недостатки эксплуатации	16,8
4-Посторонние воздействия	10,3
5-Нерасчетные режимы в сети	5,8
6-Дефекты ремонта	4,2
7-Климатические и внешние воздействия	3,5

В целом по маслонаполненным трансформаторам низкий уровень их обслуживания и ремонта дает 21% повреждений, т.е. практически столько же, сколько обусловлено естественным старением изоляции.

Главное, что потребовало в настоящее время форсированного развития средств и методов контроля состояния трансформаторов, это проблема их эксплуатации за пределами номинальных сроков службы. У большого числа трансформаторов, находящихся в эксплуатации, закончился или подходит к концу номинальный срок службы. Такое положение заставило уделить большее внимание продлению их интегрального срока службы (наработки) за счет эффективного контроля состояния, оптимизации проведения профилактических мероприятий.

Рост повреждаемости при работе за пределами нормированного срока службы увеличивает расходы на текущий ремонт оборудования, повышает вероятность аварийного выхода из строя и из – за этого – растет объем профилактических мероприятий. В условиях рыночной конкуренции снижение рентабельности оборудования приводит к потерям значительно большим, чем расходы на ремонты – к потере конкурентоспособности. Необходимость тщательного диагностирования мощного электротехнического оборудования сегодня является общепринятой. Это обусловлено его высокой себестоимостью, значительными затратами на перевозку, монтаж и др., а также финансовыми издержками из– за нарушения технологических процессов при недоотпуске электрической энергии. В то же время организация контроля состояния электротехнических объектов при современном уровне приборного и программного обеспечения, а также возможности выполнения этих работ ограниченным числом специалистов по своим суммарным издержкам на несколько порядков меньше стоимости установленного оборудования.

Анализ старения силовых трансформаторов показывает, что существует устойчивая тенденция к увеличению доли изношенных трансформаторов,

которые имеют срок службы близкий или превышающий нормативный. Темпы прироста мощностей в мировой энергетике существенно сократились и значительно отстают от нарастания объемов силовых трансформаторов, отработавших свой срок службы.

На фоне старения парка трансформаторного оборудования возникают следующие задачи:

1. Эксплуатации оборудования по истечении нормированного срока его службы.
2. Объективное обоснование выбора очередности и временной последовательности переоснащения.
3. В условиях рыночных отношений меняется идеология системы обслуживания оборудования. Энергопредприятия отказываются от плановой замены и ремонта электротехнического оборудования, и переходят на систему обслуживания "по состоянию".

Для решения этих задач необходимо знание закономерностей старения электрической изоляции.

Старение изоляции в процессе эксплуатации оборудования обусловлено влиянием большого количества разных факторов.

Данные на начало 2015 г. показывают, что срок службы около 45 % трансформаторов превысил 20 лет, а около 30 % трансформаторов – 25 лет. По состоянию на конец 2018 г. средний срок эксплуатации большинства единиц электрооборудования энергосистем стран СНГ уже превышает половину проектного срока.

Значительный износ электрооборудования приводит к дополнительным потерям энергии, снижению надежности функционирования, возрастанию аварийности трансформаторов. Анализ статистических данных показывает, что в 2018 – 2019 гг. наблюдается значительное увеличение аварийности трансформаторов электростанций и подстанций стран СНГ причины которого связаны со старением трансформаторов и недостаточно эффективной его эксплуатацией. Последствия отказов трансформаторов – это простой мощного

оборудования, сопровождающегося значительным недоотпуском электрической энергии.

ВЫВОДЫ

Основными задачами диагностики старения изоляции в режиме эксплуатации являются:

– выявление состояния трансформатора, при котором возможно существенное сокращение срока службы при заданной температуре ННТ оценка степени увлажнения степени старения масла и накопления активных кислот в изоляции;

– оценка остаточного ресурса и выявление степени старения изоляции приближающейся к предельно допустимой;

– выявление аномального нагрева изоляции.

Анализ показывает что существенное значение при оценке старения твердой изоляции имеет контроль ее влагосодержания наличия растворимых кислот в масле и концентрация кислорода в нем. Эти параметры следует контролировать в создаваемых системах непрерывного контроля.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Дарьян Л.А. Тенденции развития диагностики состояния оборудования в электроэнергетике России. Л.А. Дарьян, А.Г. Мордкович, В.В. Смекалов, В.А. Туркот // Доклад № Д на 8ом Симпозиуме "Электротехника 2010". - М. 2005.
2. Алексеев Б.А. Контроль состояния диагностика крупных силовых трансформаторов. - М.: Изд-во НЦ ЭНАС, 2002. - 216 .
3. Силовые трансформаторы. Справочная книга / Под ред. С.Д. Лизунова, А.К. Лоханина. М.: Энергоиздат, 2004. - 616 с.
4. ГОСТ 14209-97. Руководство по нагрузке силовых масляных трансформаторов.

ФИО автора: *Амонова Нафиса Юсуповна,*

студентка 2 курса направления «Русский язык и литература» Навоийского государственного педагогического института

Название публикации: «ЛИТЕРАТУРНЫЙ КРУЖОК КАК ФАКТОР ФОРМИРОВАНИЯ ТОЛЕРАНТНОСТИ ШКОЛЬНИКА»

Аннотация: Статья посвящена проблемам формирования толерантной культуры школьников.

Ключевые слова: толерантность, милосердие, взаимопомощь, нравственность, отзывчивость, компетентность, гибкость, позиция.

Resume: The article is devoted to the problems of formation of a tolerant culture of schoolchildren.

Key words: tolerance, mercy, mutual assistance, morality, responsiveness, competence, flexibility, position

Современное общество предъявляет всё более сложные требования к каждому поколению, вступающую в жизнь. Постоянно идут изменения в сфере образования, её содержания, установок, организации и процесса обучения. Современному обществу нужна всесторонне развитая личность с активной жизненной позицией, в котором имеются такие качества как, самостоятельность, нравственность, инициативность, гибкость, творческое мышление, развитое воображение. Личность, которая способна быстро всё усваивать, правильно и компетентно применять свои знания в деле.

Развитие личности должно лежать в основе современного педагогического процесса.⁸² Эффективное решение этой проблемы зависит от изменений условий, механизмов и средств создания развивающей среды, которая содействовала бы развитию человека.

⁸² Андреева, Г.М. Социальная психология [Текст]/ Г.М. Андреева. - М.: Аспект Пресс, 1996.

Формирование развитой личности школьника является одной из основных задач современной педагогики. Успешное решение этой задачи окажет большое значение для общества и для самого человека.

Кружок —необходимое звено воспитания многогранной личности, её образования, её ранней профессиональной ориентации. Кружки для школьников бывают разноплановыми, многообразными. Они создают школьнику условия для полноценной жизни в период учебы.

Школьные кружки —являются составной частью системы образования и воспитания детей, так как они успешно объединяют триединую функцию —обучение, воспитание и развитие личности, ориентированные на свободный выбор. Активная работа любого кружка способствует воспитанию трудолюбия учащихся, способствует расширению кругозора, развивают способности воспринимать и чувствовать прекрасное, с уважением относиться к окружающим людям. Занимаясь в кружках, учащиеся смогут углубить свои знания, умения по интересующему их делу и применить их в жизни.⁸³ Такие занятия для школьников позволяют раскрыть скрытый потенциал учащегося и организовать его свободное время.

Для реализации в школе доступны следующие виды кружков:

- интеллектуальные
- спортивные
- кружки декоративно-прикладного творчества.

Интеллектуальные —это кружки, в которых нужно работать головой. Они развивают у учеников логическое мышление, память, воображение, вырабатывают внимательность, усидчивость, целеустремленность, умение находить выходы в сложных ситуациях, анализировать их, делать выводы и, самое главное, думать, действовать в уме. Школьники, которые посещают такие кружки, в основном бывают очень умными, с ними трудно спорить, они легко могут отстаивать свою позицию, убеждать.

⁸³Асташова, Н.А. Проблема воспитания толерантности в системе образовательных учреждений // Толерантное сознание и формирование толерантных отношений (теория и практика): Сб. науч.-метод. ст. – 2-е изд., стереотип. - М.: Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 2003. – 368с.

В школах работают такие интеллектуальные кружки как:

-предметные (русский язык, математика, иностранные языки)—здесь ученики могут углубить свои знания по конкретному предмету. Такие кружки развивают у них интерес, внимание, память;

-литературный —это кружок, где у школьников развиваются творческие способности, свободное владение языком, речью, разрабатывается аналитический склад ума, а также развиваются нравственные качества, наблюдательность, ответственность, внимание, воображение. Здесь возможно инсценирование отрывков из художественных произведений, в которых поднимается тема толерантности, играющая важную роль в её формировании.⁸⁴ Толерантность выражает готовность к взаимодействию между людьми, придерживающихся различных точек зрения. Толерантность - терпимость, стремление и способность к установлению и поддержанию общности с людьми, которые отличаются в некотором отношении от преобладающего типа или не придерживаются общепринятых мнений, способность установить и сохранить общность с людьми, отличающимися от нас в каком-либо отношении, стремление к согласию, бесконфликтность.⁸⁵ Если взять в качестве примера произведение И. С. Тургенева «Отцы и дети», то здесь, безусловно, на первый план выдвинута фигура Евгения Базарова, нигилиста, отрицающего все традиции, занимающегося лишь научными опытами, забывая об уважении к старшему поколению. Но, отнюдь не Базаров являет нам пример толерантного поведения в данном произведении, а его друг Аркадий, который хотя и во многом не разделяет взгляды смелого нигилиста, но является преданным и верным другом.

На основе вышесказанного можно сделать вывод, что посещение кружков - это наилучший способ проявить свои творческие способности и развить их. Для того

⁸⁴ Асмолов, А.Г. О смыслах понятия «толерантность» [Текст] / А.Г.Асмолов, Г.У. Солдатова, Л.А.Шайгерова // Век толерантности: Научно – публицистический вестник, 2001., № 1. – с.8-18.

⁸⁵ Асмолов, А.Г. Толерантность: от утопии к реальности. На пути к толерантному сознанию [Текст]/ А.Г. Асмолов. - М.: Смысл, 2000.

чтобы ученик развивался, ему необходимо посещать кружки, подходящие его интересу.

Литература:

1. Андреева, Г.М. Социальная психология [Текст]/ Г.М. Андреева. - М.: Аспект Пресс, 1996.
2. Асташова, Н.А. Проблема воспитания толерантности в системе образовательных учреждений // Толерантное сознание и формирование толерантных отношений (теория и практика): СБ. науч.-метод. ст. – 2-е изд., стереотип. - М.: Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 2003. – 368с.
3. Асмолов, А.Г. О смыслах понятия «толерантность» [Текст] / А.Г.Асмолов, Г.У. Солдатова, Л.А.Шайгерова // Век толерантности: Научно – публицистический вестник, 2001., № 1. – с.8-18.
4. Асмолов, А.Г. Толерантность: от утопии к реальности. На пути к толерантному сознанию [Текст]/ А.Г. Асмолов. - М.: Смысл, 2000.

ФИО авторов: Назаров Ф.Ф.

старший преподаватель кафедры химической технологии

Каршинский инженерно-экономический институт

Лутфуллаев С.Ш.

доцент кафедры химической технологии

Каршинский инженерно-экономический институт

Название публикации: «АНАЛИЗ ФИЗИЧЕСКИХ СВОЙСТВ
ПОЛИВИНИЛХЛОРИДА»

Аннотация: Утилизация пластиковых отходов является общемировой проблемой из-за воздействия мусора на окружающую среду и экологию планеты. Под давлением национальных законодательств и общественного протеста захоронение полимерных отходов на свалках становится все более непопулярным. Эти факторы, а также возрастающая экологическая грамотность привели к разработке программ по утилизации изделий из полимерных материалов.

Ключевые слова: поливинилхлорид, биоразлагаемый, пено, термопласт, вторичная переработка, толуол, тетрагидрофуран.

В настоящее время существует несколько методов утилизации пластиковых отходов, среди которых могу назвать переработку биоразлагаемых полимеров, термообработку, химическую обработку и переработку полимерных материалов. Для вторичного использования утилизированных пластмасс достаточно стимулов: экологический аспект, спрос потребителей, требования законодательства и низкая стоимость. Существует несколько способов вторичной переработки пластмасс. Первичная переработка включает в себя повторное использование низкосортных материалов и обрезков (отходов) непосредственно на заводе по переработке отходов. Она применяется по отношению к термопластичным полимерным материалам (термопластам), которые имеют очень низкий уровень загрязнения. Вторичная переработка заключается в разделении, очистке и повторном использовании базовых продуктов в виде чистых полимеров или смесей. Для третичной переработки полимерные обрезки подвергаются химической обработке в целях получения таких субстанций, как мономеры, химикаты или топливо. Строение полимера и способ его использования для изготовления конкретных изделий диктует тип переработки. Свойства некоторых полимеров существенно ухудшаются при загрязнении в составе полимерной композиции, поэтому они должны быть полностью отделены от полимеров других типов. Многие полимерные материалы не плавятся и их нельзя переработать таким способом; другие могут быть разложены до исходного мономера нагреванием.

Существуют и другие полимеры, которые можно подвергать вторичной переработке, но их немного, поэтому здесь ограничимся только краткими

сведениями о деструкции этих материалов. Кроме того, мы обсудим свойства основных сополимеров и смесей на их основе. Поливинилхлорид (ПВХ) - это наиболее широко применяемый материал среди всех виниловых полимеров. Он производится главным образом посредством радикально-инициированной полимеризации в суспензии. Суспензионная полимеризация применяется для получения ПВХ двух типов. Первый тип-это частично кристаллизующийся материал, состоящий из сферических частиц; материал второго типа состоит из аморфных частиц. Суспензионную полимеризацию легче контролировать и, кроме того, она немного ухудшает прозрачность и изоляционные свойства. Самый чистый ПВХ производится объемной полимеризацией в инертной атмосфере, которая предотвращает образование пероксидов. По сравнению с другими полимерами ПВХ, в целом, имеет более низкую химическую и термическую стабильность, а также пониженную стойкость к световому воздействию. ПВХ проявляет тенденцию к прогрессирующей деструкции при высоких температурах, и становится хрупким при низких температурах. Поэтому большинство продуктов из ПВХ содержат стабилизаторы для противодействия этим тенденциям. Эти недостатки компенсируются дешевизной производства и совместимостью ПВХ с химикатами, добавками и стабилизаторами. Поскольку производство ПВХ осуществляется, как правило, при низких температурах, этот материал является линейным и атактическим с включением коротких последовательностей синдиотактических структур. Подобно ПЭ, свойства ПВХ в значительной степени определяются разветвленностью цепей, которая зависит от технологии полимеризации.

Деструкция ПВХ происходит в интервале от 200 до 300 °C со значительным выходом HCl. Выше этой температуры образуется высокосопреженный остаток с большим выходом бензола и толуола. Типичными растворителями для ПВХ являются толуол для низкомолекулярного полимера и тетрагидрофуран (ТГФ) — для высокомолекулярного. Свойства ПВХ приведены в табл. 1. Основное применение жесткого ПВХ — это трубы, фитинги и оконные или дверные рамы. ПВХ данного типа часто называют «непластифицированным» (НППВХ), поскольку он не имеет химикатов-добавок; кроме того, он менее горючий. ПВХ обладает хорошими изоляционными свойствами и в пластифицированной форме он применяется для изоляции проводов. Среди прочих применений — одежда, теплоизоляция (пено-ПВХ), детали для автомобилей и покрытия.

Вторичная переработка ПВХ не столь распространена как переработка других полимеров ввиду того, что большая часть его применений рассчитана на длительное использование, и он реже попадает в отходы. ПВХ можно успешно вторично перерабатывать механической обработкой (измельчение) или химическим путем в целях восстановления хлора, который используют для получения мономера.

Свойства поливинилхлорида	
Коэффициент теплового расширения, К	6,6-7,3 x 10 ⁵
Плотность г/см ³ : жесткий пластифицированный	1,30-1,58 1.16- 1,35
Диэлектрическая проницаемость (25°С, 1 кГц): твердая пластифицированный	3.3 4-8
Относительное удлинение при разрыве, % жесткий пластифицированный	2-80 200-450
Температура стеклования (жесткий), °С	85
Ударная прочность, МПа (жесткий)	2,8-13 820
Показатель преломления (линия Na)	1,54
Предельная прочности при растяжении, МПа жесткий пластифицированный	6,0-7,5 1,5-3,5
Модуль упругости при растяжении, МПа (жесткий)	2412-6893

Таблица. 1 Свойства ПВХ.

Однако для вторичной переработки есть некоторые препятствия. Поскольку ПВХ существует во многих видах и может иметь множество цветов, его не просто идентифицировать. Из-за его низкой термостойкости термическая переработка неприемлема, так как ПВХ начинает разлагаться с выделением HCl. Множество используемых химикатов-добавок также затрудняют разделение материалов при повторной переработке. В промышленности широко используются несколько сополимеров ПВХ. Наиболее распространенными являются сополимеры с винилацетатом и с акрилонитрилом. Винилацетатные сополимеры обладают повышенной ударной вязкостью и хорошо перерабатываются. Соплимеры с акрилонитрилом имеют улучшенную термостойкость. Другой тип хлорированный ПВХ. В этом случае полимер подвергается набуханию в хлорированных углеводородах, затем добавляется хлор и включается облучение, которое стимулирует образование радикалов хлора, что ведет к увеличению эффективности хлорирования на 5 %.

ЛИТЕРАТУРА

1. M. Elomaa, L. Sarvaranta, E. Mikkola, R. Kallonen, A. Zitting, C.A.P Zevenhoven and СИ Hupa, Critical Reviews in Biochemistry and Molecular biology, 1997, 27, 137
2. R Scholz M Reckmann and F. Schulenburg, Proceedings of the Th a European Conference on Industrial Furnaces and Boilers, Lisbon, Portugal, Ap 11995
3. J-M. Bemtgen, K RG. Hein and A.J. Minchener Proceedings of APAS Clean Coal Technology Programme 1992-1994, Volume 1, Summary of Final Conference, Lisbon, Portugal, 1994.

4.D. K. Walter, B J Goodman and C.F Thomas, AIChE Symposium Series,
1988,265,82

ФИО автора: *Ауезова Рая Тилеубаевна*

Ажинияз номидаги Нукус давлат педагогика институти 13.00.02–Таълим ва тарбия назарияси ва методикаси (информатика)

ихтисослиги бўйича таянч докторанти (PhD)

Название публикации: «МАКТАБЛАРДА ИНФОРМАТИКА ПАНИНИ ЎҚИТИШ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШДА ЗОМОНАВИЙ АХБОРОТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИП УҚИТИШ»

Ҳозирги вақтда ўқувчиларни фақат «бугунги» технологиялар эмас, балки келажакда пайдо бўладиган технологияларни қўллашга тайёргарликка қаратилган таълим мазмунини шакллантириш долзариб масала ҳисобланади. Бу, таълим жараёнига, ўқувчиларнинг кундалик ҳаётига янги технологияларни татбиқ этиш, турли ўқув фанлари, шу жумладан информатика бўйича таълимсамарадорлигини оширишга имкон беради. Кейинги авлод ахборот технологиялари орасида мультимедиа ресурслари билан ўзаро алоқадор технологияларни ажратиб кўрсатиш мумкин. Биринчи навбатда, бу, кенгайтирилган реаллик каби технология ёрдамида виртуал объектлар билан ўзаро алоқанинг янги усуллари дир.

Мавжуд ёндашувлардан бири кенгайтирилган реалликни тегишли аппарат ва дастурий таъминот иёрдамида реал вақт режимида рақамли маълумотлар билан бевосита ёки билвосита кенгайтирилган физика оламига эга муҳитсифатида белгилайди. Кенгайтирилган реалликтехнологиясини қўллаш виртуал оламнинг реал дунё билан интеграциясининг юқори даражасига эришиш имконини беради. Бу технология ахборотни визуаллаштиришнинг янги босқичига кўтарилишга имкон беради.

Кенгайтирилган реаллик технологиясини қўллаш афзалликлари қаторига компьютер техникаси ёрдамида моддий объектларга реал вақтда теварак атроф

билан боғлиқ ахборот қатламини «суриш», шунингбиланбирга реал фазода виртуал объектларни бошқариш имкониятлари киради.

Ушбу технологияни қўллашнинг муаммоли жиҳатлари виртуал ва реал дунёнинг интеграцияси мураккаблиги, атаб айтганда ахборотни англаш, белгилаш ва хулоса чиқариш масалалари, шунинг билан бирга баъзи ҳоллардаги реал объектларнинг виртуал билан алмаштирилишининг асосизлиги деб топилган.

Муаммонинг ўрганилганлик даражаси: бугунги кунга келиб кенгайтирилган реаллик технологиясини таълимда қўллаш соҳасида олиб борилаётган илмий тадқиқотлар миқдори анчакам. Ушбу муаммо билан шуғулланувчи олимлар ичидан С.Джохим, Х.Кауфманн, Л.Л. Лопез, Б.Мейер, Т.Нослониларни ажратиб кўрсатиш мумкин.

Уларнинг тадқиқот ишларида кенгайтирилган реаллик воситаларини таълимда қўллаш афзалликлари тавсиф қилинади, шунинг билан бирга мазкур технологияни таълим жараёнида қўллаш билан боғлиқ ўқув вазифалари қуйилади. Кенгайтирилган реаллик технологиясига асосланган таълимни ахборотлаштириш визуал воситалари ичида Aurasma, MITAR ва Augmented муҳитларини белгилаш мумкин.

Кенгайтирилган реаллик технологиясини мактабда информатика фанини ўқитиш жараёнига татбиқ этишнинг назарий масалалари шу вақтгача ўрганилмаган. Умумий мактаблардаги информатика дарсларида кенгайтирилган реаллик технологиясини ўрганиш ва қўллаш зарурияти иккита асосий сабаб билан асосланган.

Биринчидан, кенгайтирилган реаллик технологиясини қўллаш информатика фанини ўқитиш самарадорлигини сезиларли даражада ошириш имконини беради, чунки бу технология илгари имконсиз бўлган лаборатория ишларини олиб бориш, шунинг билан бирга замонавий компьютер фойдаланиш интерфейсларини чеклаш даражасининг пасайиши натижасид аахборот

технологияларининг таълим жараёни биланин теграцияси даражасини ошириш каби бир қатор ноёб афзалликларга эга.

Иккинчидан, кенгайтирилган реаллик технологияси замонавий инсоннинг кундалик ҳаёти ва касбий фаолиятига татбиқ қилинмоқда, демак, информатика умум таълим курси доирасида бундай технологияни қўллашни ўрганиш зарур. Афсуски, кенгайтирилган реаллик технологиясининг таълим жараёнидаги аҳамиятига қарамасдан, умумий таълим мактабларида информатика фанини ўқитишнинг замонавий услубий тизими, ўрганиш объекти сифатида ҳам, таълим воситаси сифатида ҳам бунақа ахборот технологиясига эга эмас.

Шундай қилиб, мактабда информатика фанини ўқитиш самарадорлигини ошириш учун ахборот технология воситаларидан фойдаланиш билан бир томондан, кенгайтирилган реаллик технологияси каби замонавий ахборот технологияларининг муҳим илмий салоҳияти, иккинчи томондан, мактаб информатика курсида кенгайтирилган реаллик технологиясини ўрганиш ва қўллаш услубининг мавжуд эмаслиги ўртасидаги қарама-қаршиликни

Ажратиб кўрсатиш мумкин. Кўрсатилган қарама-қаршиликни бартараф этиш тадқиқот долзарблигини таъкидлайди ва унинг масалаларини белгилайди.

Кенгайтирилган реаллик технологияси билан боғлиқ компонентларни информатика курси мазмунига киритиш ҳисобидан мактабда информатика фанини ўқитиш услубиятини такомиллаштириш, шунинг билан бирга, бундай технологиянинг информатикани ўқитиш самарадорлигига таъсирини очиб кўрсатиш.

Тадқиқот объекти:

ахборот технологиялари буйича таълим жараёни ва уларни мактаб информатика курсида қўллаш.

илмий янгилиги қуйидагилардан иборат: 1. Мактаб информатика курсида «ўрганиш объекти – таълим воситаси» ўзаро алоқадорлиги асосида

кенгайтирилган реаллик технологиясини ўрганиш ва қўллаш имконияти ва мақсадга мувофиқлигини асослаш;

2. «Кенгайтирилган реаллик технологияси» ва «кенгайтирилган реаллик воситалари» тушунчаларини, ўқувчиларнинг ёшга хос психологик хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда, ушбу тушунчаларни мактабда информатика фанини ўқитиш мазмунига киритиш учун аниқлаштириш ва мослаштириш;

3. Кенгайтирилган реаллик технологиясини қўллаш ёрдамида, мактаб ўқувчилари тайёргарлигининг ўзига хослигини, кенгайтирилган реаллик технологиясининг хусусиятлари ва афзалликларини, тегишли ахборот технология воситаларининг қўлланилишига анъанавий ва махсус ишлаб чиқилган талабларни ҳисобга олувчи мактаб информатика курси таълимининг услубий тизими моделини яратиш;

4. Ахборот қатламлари, статистик ва динамик маркерлар, реал объектларнинг виртуал ва виртуал объектларнинг реал объектлар билан алмашишига асосланган кенгайтирилган реаллик технологияси визуал тизимини яратиш ва қўллаш усулларини ишлаб чиқиш;

5. Кенгайтирилган реаллик технологиясини, мазкур технологиянинг ўзига хослиги, афзалликлари ва камчиликларини ҳисобга олган ҳолда ўрганиш объекти ва таълимвоситаси сифатида қўллаш билан мактабда информатика фани учун топшириқларни танлаш, ишлаб чиқиш ва тизимлаштириш мезонларини белгилаш.

АДАБИЁТЛАР РУЙХАТИ

1. Икромова Х.З. Ахборот ва коммуникация технологиялари. – Т.: ЮНЕСКО, 2004.
2. Имамов Э.З., Фаттахов М. Ахборот технологиялари. – Т: “Молия”, 2002.

3. Азизхўжаева Н.Н. Педагогик технология ва педагогик маҳорат. – Т., 2003. 4.
- Голиш С.В. Таълимнинг фаол усуллари: мазмуни, танлаш ва амалга ошириш. Экспресс-қўлланма. – Т.: ЎМКХТ ривожлантириш институти, 2001.

ФИО авторов: *Бахтиёров Шохжахон Хусниддин* угли студент 1 курса Термезского государственного университета.

Нафасов Суннат Холбоевич студент 3 курса Термезского государственного университета

Название публикации: «ЖЕНСКИЕ ОБРАЗЫ В ТВОРЧЕСТВЕ Ф. М. ДОСТОЕВСКОГО И Л. Н. ТОЛСТОГО»

Аннотация: *В данной статье рассматриваются вопросы женских образов в творчестве великих русских писателей Ф.М. Достоевского и Л.Н. Толстого. Женщина, как главный мотив в творчестве этих писателей.*

Ключевые слова: *Женские образы, черты, верность, любовь, честность, стойкость, писатель и мир, мировая литература, русские мыслители.*

Невозможно представить мировую литературу без образа женщины. Особое место женщине в своих произведениях отводили русские писатели XIX – нач. XX в.. Безусловно, каждый видел ее по-своему. И.С. Тургенев воспел образ девушки стойкой, честной, способной ради любви на любые жертвы; Н.А. Некрасов восхищался образом крестьянки, которая «коня на скаку остановит, в горящую избу войдет»; А.С. Пушкина главную добродетель женщины видел в ее супружеской верности. Русские писатели стремились выявить в женских образах лучшие черты, свойственные русскому народу, обращая внимание на изображение внутреннего мира и сложных переживаний женской души. В целом для русских мыслителей характерна выраженная Ф. М. Достоевским идея о сочетании в женщине «идеала Мадонны» и «идеала содомского», что, на наш взгляд, вполне близко к истине.

Размышляя о положении женщин в обществе, великий мыслитель видел в ней один из залогов духовного обновления и нравственного возвышения русского народа: «В ней заключена одна наша огромная надежда, залог нашего обновления. Восхождение русской женщины в последние двадцать лет оказалось несомненным... Русский человек (то есть мужчина) в эти последние десятилетия страшно поддался разврату стяжания, цинизма, материализма; женщина же, осталась гораздо более его верна чистому поклонению идее, служению идее» (3,с. 28).

Анализируя творчество Ф.М. Достоевского, Н.А. Бердяев отмечал, что большое место в его произведениях принадлежит теме любви. Но она не имеет самостоятельного места, она не самоценна, «...она есть лишь раскрытие трагического пути человека, есть лишь испытание человеческой свободы» (2,с.74). Женственное начало у Ф.М. Достоевского также не имеет

самостоятельного значения, у него нигде нет прекрасного независимого женского образа, в отличие от творчества Л.Н. Толстого, А.С. Пушкина. Женские образы Достоевского, как стихии, соблазны, погружены в судьбы мужчин и не имеют своей собственной судьбы. Высшим предназначением женщины Достоевский считал роль хорошей жены и матери, поэтому его героини либо сопутствуют мужчине, либо стоят у него на пути, но их жизнь всегда принадлежит частной сфере и никогда — общественной деятельности. Как правило, они измучены своими страстями и жестокостью окружающих. По этой же причине любовь в произведениях Достоевского, в отличие от Тургенева, Гончарова, Чернышевского, редко дает женщине чистую и благородную силу. И самому писателю посчастливилось встретить на своём жизненном пути женщину, посвятившую ему всю свою жизнь, чьи нравственные качества в полном смысле соответствовали его гению, ставшую его женой — Анну Григорьевну Сниткину. Её пример есть яркое подтверждение «веры в человека», присущее женскому началу. Она разделила с мужем его странническую жизнь, страдания и мучения. Яркая индивидуальность и пример того, как личность женщины сложилась в самоотречении и служении гению мужа, рождению и воспитанию детей, в сложнейших жизненных обстоятельствах Анна Григорьевна смогла развить в себе незаурядные деловые качества, стать секретарём, медсестрой и бухгалтером для мужа.

Природа человека у Ф.М. Достоевского — исключительно мужская природа. Женщина интересует автора исключительно как момент в жизни мужчины, человека: «Человеческая душа есть, прежде всего, мужской дух. Женственное начало есть лишь внутренняя тема в трагедии мужского духа, внутренний соблазн» (2,с.74). В творчестве Ф.М. Достоевского главной темой является трагическая судьба человека, его свободы. Женщина интересует Ф.М. Достоевского лишь как трудность, внутреннее явление в мужской судьбе. В творчестве Ф.М. Достоевского присутствует образ матери — сырой земли и Богородицы, но, по мнению Н.А. Бердяева, особенное отношение философа к этим понятиям никак не связано с его женскими образами и с изображением любви. Женщина в его произведениях представляет собой решение мужской, человеческой темы: «Судьба человека для Достоевского есть судьба личности, личного начала в человеке. Но личное начало есть по преимуществу мужское начало» (2,с.76). Это определяет исключительный интерес автора к мужской душе и незначительный — к женской. Женщина интересна Ф.М. Достоевскому как стихия, атмосфера, в которой протекает судьба мужчины. В отличие от В.С. Соловьёва, говорившего об андрогинности человеческой природы и любви как стремлении к целостности, Ф.М. Достоевский не раскрывает андрогинной природы человека. Человек у него остается трагически раздвоенным мужчиной, никогда не соединяющимся с женщиной.

Тем не менее, Ф.М. Достоевский был привержен тезису о спасительной миссии женщины. Женщина, по определению философа, сделала высокий, внушающий уважение, откровенный, безбоязненный запрос на участие в общем деле. Особое внимание Ф.М. Достоевский акцентирует на ее стремлении к высшему образованию, видя в нем настоящую потребность современности. В этом устремлении русская женщина проявила основательность, терпение, показала пример величайшего мужества. Именно высшее образование может искоренить недостаток женщины, на который указывал Ф.М. Достоевский, а именно ее чрезвычайную зависимость от мужских идей, способность верить им без контроля, чрезмерное увлечение чужими мнениями.

В речи, произнесенной на открытии памятника А.С. Пушкину, Ф.М.Достоевский, характеризовал образ Татьяны как «...тип положительной красоты, апофеоз русской женщины» (6,с.7). Это тип умной женщины, твердо стоящей на своей почве, способной смело пойти за тем, во что она верит и не способной быть счастливой, загубив счастье другого. Можно предположить, что именно эти качества русской женщины являлись наиболее привлекательными для Ф.М. Достоевского. Он отмечал, что в русской женщине «...все более и более замечается искренность, настойчивость серьезность и честь, искание правды и жертва; да и всегда в русской женщине все это было выше, чем у мужчины. Женщина настойчивее, терпеливее в деле; она серьезнее, чем мужчина, хочет дела для самого дела, а не для того лишь, чтоб казаться. Уж не в самом ли деле нам отсюда ждать большой помощи?» (4, с.125).

Как и Достоевский, признавал неравноправное положение женщины в современном мире Л.Н. Толстой и в то же время писатель считал необходимым ограничивать ее деятельность исключительно областью семейной жизни. Его идеал женщины — женщина-мать: «Идеальная женщина, по мне, будет та, которая, усвоив высшее миросозерцание того времени, в котором она живет, отдается своему, женскому, непреодолимо вложенному в нее призванию — родит, выкормит и воспитывает наибольшее количество детей, способных работать для людей...» (10,с.414). Именно поэтому многие героини писателя претерпевают эволюцию от очаровательной девушки, полной поэтической прелести, к женщине, осознавшей свое материнское призвание.

В эпилоге романа «Война и мир» (1869) читатель не узнает ту Наташу Ростову, к которой он привык на протяжении всего романа. «Она пополнила и поширела, так что трудно было узнать в этой сильной матери прежнюю тонкую, подвижную Наташу... В и дна была одна сильная, красивая и плодовитая самка» (11,с.265-266). По мнению М.М.Бахтина, изменение Наташи, хотя художественно и не

подготовлено, все же психологически правдоподобно: «Путь Наташи — это классический путь почти всех женщин» (1,с.247). Подобную духовную эволюцию переживает и героиня романа «Анна Каренина» (1876-77) Кити Щербацкая. До замужества она молодая, красивая девушка, замороженная блеском света; после замужества — жена, с головой окунувшаяся в хлопоты по дому, живущая проблемами семьи.

Л.Н. Толстой спасение общества видел в тех женщинах, которые не пренебрегают рождением детей и сознательно подчиняются этому вечному, неизменному закону. Толстой высоко ценил функцию материнства. В связи с этим он заметил, что призвание мужчины многообразнее и шире, а призвание женщины однообразнее и уже, но глубже по своей сути. Мужчину, имеющего множество обязанностей, не испортит невыполнение одной из них. «Женщина же, — рассуждал он, — имеющая малое число обязанностей, изменив одной из них, тотчас же нравственно падает ниже мужчины, изменившего десяти из своих сотни обязанностей. Таково всегда было общее мнение, и таково оно всегда будет, потому, что такова сущность дела. Для женщины средства служения Богу суть преимущество и почти исключительно (потому что кроме нее никто не может этого сделать) — дети. Только через дела свои призван служить Богу и людям мужчина, только через детей своих призвана служить женщина» (12,с.414).

Писатель считал материнскую любовь действенной преобразующей силой, играющей важнейшую роль в формировании личности ребенка. По его мнению, «призвание матери имеет свойство всех серьезных человеческих призваний при вникновении в него представляется бесконечно трудным, почти неисполнимым из-за слабости сил человека, и ежели (признанное всеми) материнский инстинкт имеет высшую, чем разум, силу влияния, то нельзя предположить, чтобы наибольшие направленные усилия производили меньшие или худшие результаты... Чем больше любила — деятельно любила мать, тем дитя лучше. Я не знаю примера из биографии великих людей — великого человека не любимца матери» (12,с. 135)

Главное открытие Толстого — изображение психического процесса с точки зрения «диалектики души» — помогло ему показать эмоционально-чувственную сторону жизни женщины так, как не удалось это сделать ни одному из его предшественников. Он стал действительно непревзойденным художником в области рисунка ее внутреннего подсознательного мира ощущений и переживаний. Толстой считал, что женщина по своей природе стихийна и инстинктивна, в любом возрасте она соединяет в себе прелесть ребенка и заботливость матери.

Таким образом, в творчестве Ф.М. Достоевского и Л.Н. Толстого, отмечается амбивалентная суть женщины. Заключается это в том, что святость женщины конкретизируется в материнском образе, а страстность — в демоническом образе, роковом влиянии женщины на мужчину (Ф.М.Достоевский). Русские женщины должны были соответствовать идеалам, созданным мужчинами, в противном случае они воспринимались негативной силой в жизни мужчины (Л.Н. Толстой). Русские писатели обращают свое внимание на разные стороны женской натуры: свобода чувства, неудовлетворенность жизнью, критическое отношение к себе и своему избраннику, готовность к практическим действиям, стихийность и инстинктивность женской природы. Однако многие из них ставят женщину в зависимое положение от мужчины. Дело не в том, что женщина в их произведениях занимает более низкое положение по сравнению с мужчиной, а в том, что она не может без него жить. И в этом смысле она оказывается менее самостоятельной в своих решениях и поступках. Возможно поэтому, многие писатели идеализируют в своих героинях те качества, которые делают женщину «помощницей» мужчины; душевная чуткость, верность, самоотверженность.

Список литературы:

- 1.Бахтин. М.М. *Записки лекций по истории русской литературы // Собр. соч.: в 7-ми т. Т.2. М., 2000. С.247.*
- 2.Бердяев Н.А. *Миросозерцание Достоевского // Философия творчества, культуры, искусства / Сост. И примеч. Р.А. Гальцевой. М., 1995. Т. 2. С.74.*
- 3.Достоевский Ф.М. *Дневник писателя за 1876 год май – октябрь // Полное собрание сочинений: В 30 т.Л., 1972 – 1990. Т 23. 1981. С 28.*
- 4.Достоевский Ф.М. *Дневник писателя за 1876 год май – октябрь // Полное собрание сочинений: В 30 т.Л., 1972 – 1990. Т. 21. 1980.С 125.*
- 5.Достоевский Ф.М. *Кроткая // Достоевский Ф.М. Полн. собр. соч.: в 10-ти т. Т 7. М., 1958. С. 393.*

ФИО автора: *Bekpulatov Bekjon Mustafokuliyevich*

Chirchiq oliy tank qo‘mondonlik muhandislik bilim yurti

Quruqlikdagi qo‘shinlar havo hujumidan mudofaa kafedrasida o‘qituvchisi, mayor

Название публикации: «ZAMONAVIY PEDAGOGIK
TEKNOLOGIYALARNING HARBIY TA‘LIM-TARBIYA JARAYONIDAGI
AHAMIYATI»

Annotatsiya: Mazkur maqolada zamonaviy pedagogik texnologiyalarning harbiy ta‘lim-tarbiya jarayonidagi ahamiyati keng yoritilgan.

Kalit so‘zlar: ta‘lim-tarbiya, pedagogik texnologiya, charxpalak, blits-so‘rov, klaster, delfi, bumerang, zinama-zina, interfaol.

O‘zbekiston Respublikasida ta‘lim-tarbiya tizimini tubdan isloh qilish mustaqillikning ilk kunlaridanoq eng muhim vazifalardan biri sifatida doimiy diqqat-e‘tibor markazida bo‘lib kelmoqda. Yurtimizda ta‘lim sohasini rivojlantirish va isloh etishga yo‘naltirilayotgan yillik xarajatlar yalpi ichki mahsulotning 10-12 foizini tashkil etayotgani va bu sohani davlat budjeti xarajatlaridagi ulushi 35 foizdan ziyod ekani, bunday ko‘rsatkichlarni dunyoning boshqa davlatlarida kamdan-kam uchratish mumkinligi bugungi kunda Birlashgan Millatlar Tashkiloti, YUNISEF, YUNESKO va boshqa nufuzli xalqaro tashkilotlar tomonidan e‘tirof etilayotganligi fikrimizning yorqin dalili bo‘la oladi.

Mustaqil fikrlaydigan, zamonaviy ilm-fan va kasb-hunarlarini puxta egallagan, o‘z yurti, o‘z xalqiga fidoyi, yurtboshimiz boshlagan ishlarni davom ettirishga qodir bo‘lgan, har tomonlama sog‘lom avlodni tarbiyalash har bir ta‘lim beruvchining eng muhim vazifasi, yurtboshimiz ta‘birlari bilan aytganda, balki burchidir. Ushbu burch va vazifalarni bajarish har bir pedagogdan yuksak bilim, ulkan mahorat, zamonaviy ilm-fanning yutuqlaridan xabardor bo‘lish, xorijiy tillarni puxta egallash, kompyuter texnologiyalaridan, internetdan maqsadli foydalanish ko‘nikmalariga hamda yuqori malakaga ega bo‘lishni talab etmoqda.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalar ta‘lim-tarbiya jarayonining bir tizimga solingan ilmiy-nazariy va metodik asoslangan yangi shakl, usul va vositalarining majmuidir. Bunda yangi mazmun, shakl, usul va vosita uyg‘unligida maqsad, vazifa,

faoliyat va pedagogik natija yaxlitligi ta'minlanadi hamda o'quv maqsadlariga erishishni kafolatlaydigan o'quv jarayoni loyihalashtiriladi va amalga oshiriladi. Texnologik yondashuv, eng avvalo, tasvirlash emas, balki loyihalashtirilgan natijalarni amalga oshirish imkonini beruvchi amaliy ko'rsatmali tuzilmada o'z ifodasini topadi. Hozirgi kunda ta'lim jarayonida interfaol uslublar (innovatsion pedagogik va axborot texnologiyalari)dan foydalanib, ta'limning samaradorligini ko'tarishga bo'lgan qiziqish, e'tibor kundan-kunga kuchayib bormoqda. Zamonaviy texnologiyalar qo'llanilgan mashg'ulotlar talabalar egallayotgan bilimlarni o'zlari qidirib topishlariga, mustaqil o'rganib, tahlil qilishlariga, hatto xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqarishlariga qaratilgan. O'qituvchi bu jarayonda shaxs va jamoaning rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi, shu bilan birga, boshqaruvchilik, yo'naltiruvchilik vazifasini bajaradi.

Bunday o'quv jarayonida talaba asosiy figuraga aylanadi. O'quv-tarbiya jarayonida pedagogik texnologiyalarning to'g'ri joriy etilishi o'quvchilarning bu jarayonda asosiy tashkilotchi yoki maslahatchi sifatida faoliyat yuritishiga olib keladi. Bu esa talabalardan ko'proq mustaqillikni, ijodni va irodaviy sifatlarni talab etadi. Har qanday pedagogik texnologiyaning o'quv-tarbiya jarayonida qo'llanilishi shaxsiy xarakterdan kelib chiqqan holda, talabani kim o'qitayotganligi va o'qituvchi kimni o'qitayotganligiga bog'liq.

Shu boisdan, harbiy ta'lim tizimida mashg'ulotlarning mazmunini chuqur va ko'zlangan maqsadga yetkazish uchun bugungi kunda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan samarali foydalangan holda mashg'ulotlarni qiziqarli tarzda olib borish imkoniyatlarini kengaytirish zarur. Harbiy bilim yurtlarida fan va texnikaning taraqqiy etgan bir davrida tinglovchi va kursantlarga uzluksiz ravishda yangi ma'lumotlarni yetkazish bilan birga mutaxassislik ma'lumotlarini yetkazishda kasbiy ko'nikma va malakalar tizimidan to'g'ri foydalanish, tinglovchi va kursantlarni kasbiy kompetentligi yuqori darajada shakllangan qilib tarbiyalashda harbiy ta'lim o'qituvchisi har tomonlama bilim va malakaga ega bo'lishi lozim. Shuningdek, har bir harbiy ta'lim o'qituvchisi o'z sohasining ustasi, mohir tarbiyachi, jonkuyar va fidoyi bo'lishi uchun o'z ustida tinmay izlanishi, o'z ishiga ijodiy yondashishi, ta'lim

oluvchilarni fanga qiziqтира olishi kerak bo'ladi. Bunga erishish uchun esa maxsus fanlar o'qituvchilari va kasb o'qituvchilari o'z mehnat faoliyatining mazmunini to'g'ri rejalashtira olishi, ta'lim jarayoniga o'qitish texnologiyalarini to'g'ri qo'llay olishi, axborot texnologiyalarini bilishi hamda zamonaviy pedtexnologiyalardan mashg'ulot jarayonida samarali foydalana olishi lozim.

O'qituvchilar darsga tayyorlanayotganda har xil interfaol metod va usullarni qo'llab, yangi materialni qanday bayon qilishni o'ylaydi. Shu boisdan, hozirgi zamonaviy o'qituvchini harbiy xizmatchilarga ta'lim-tarbiya berishning zamon talabiga javob beradigan ilg'or pedagogik texnologiyalardan xabardor qilib borish bilan birga, ularni amalga oshirish texnologiyalari bilan tanishtirish maqsadga muvofiqdir. Oliy harbiy ta'lim muassasalari harbiy xizmatchilarning o'quv jarayoniga yangicha yondashuv asosida Charxpalak, Blitz-so'rov, Klaster, Qarorlar shajarasi, Rezyume, BBB kabi grafikli organayzerlar vositasi hamda Aqliy hujum, Delfi, Bumerang, Zinama-zina, FSMU va boshqa shu kabi zamonaviy interfaol pedagogik texnologiyalarni keng tatbiq etish orqali ularning kompetentligini rivojlantirish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Bunday interfaol metodlardan mashg'ulot vaqtida foydalanish ta'lim oluvchilar va o'qituvchi orasida ma'lumot almashish muhitini kengaytirib, ta'lim oluvchilar o'zlarini bu muhitda erkin tutishi orqali o'z fikr-mulohazalarini ravon ifoda etish, mantiqiy fikrlash, to'g'ri qarorlar qabul qila olish qobiliyatlarini rivojlantirishi, kasbi, sohasiga doir me'yoriy hujjatlarni puxta o'zlashtirishlari uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Bu esa, o'z navbatida, harbiy xizmatchilar tomonidan yangi g'oya va loyihalarning ixtiro etilishiga yana bir yangi qadam bo'lar edi.

Harbiy kadrlarni malakasini yanada oshirish, ularning chet tillarni egallashi, ta'lim jarayonlarini tashkil etish bo'yicha ilg'or horijiy tajribalarni o'zlashtirishi va o'quv ishlariga eng yangi axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini tatbiq etishi muhim omil hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, professional harbiy kadrlarni tayyorlash ularning intellektual salohiyati, kasbiy kompetentligini rivojlantirish, jahon hamjamiyatida

rivojlangan demokratik davlatlar darajasiga ko'tarish har bir bilim beruvchining asosiy vazifasidir.

Foydalangan adabiyotlar ro'yxati:

1. Islom Karimov. Ona yurtimiz baxtu iqboli va buyuk kelajagi yo'lida xizmat qilish - eng oliy saodatdir.- T.: O'zbekiston, 2015, 11-b.
2. Islom Karimov. «Yuksak ma'naviyat-yengilmas kuch» - T. 2008.(61-bet).
3. Ishmuxamedov R. J. «Innovatsion ta'lim texnologiyalari», Toshkent - 2008 y.
4. Ruzieva D., Usmonboeva M., Xolikova Z. Interfaol metodlar mohiyati va qo'llanilishi. Metodik qo'llanma. - T.: Nizomiy nomidagi TDPU, 2013. -111-112- b.

ФИО автора: *O'rmonbekova Mohlaroy Ulug'bek qizi*

Namangan Davlat Universiteti

Maktabgacha ta'lim yo'nalishi talabasi

Название публикации: «PEDAGOGIKA OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA KREDIT-MODUL TIZIMIDAN FOYDALANISH»

Annotatsiya

Ushbu maqolada pedagogika oliy o'quv yurtlarida kredit –modul tizimining o'rni va ahamiyati; ustuvor tomonlari; o'ziga xos xususiyatlari, oliy ta'lim tizimiga kredit-modul tizimining joriy etilishining amaldagi tizimdan farqli va ustuvor tomonlari ilmiy-metodik jihatdan asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: Kredit sistemasi, kredit – modul tizimi, ECTS (European Credit Transfer and Accumulation System), Bolonya deklaratsiyasi, kredit o'qitish texnologiyasi, pedagogika oliy o'quv yurtlarida kredit-modul tizimi, mustaqil ta'lim, HEMIS platformasi.

Annotation

This article discusses the role and importance of the credit-module system in pedagogical universities; specific features, scientific and methodological substantiation of the advantages and disadvantages of the introduction of a creditmodule system in the higher education system from the current system.

Key words: Credit system, credit-module system, ECTS (European Credit Transfer and Accumulation System), Bologna Declaration, credit teaching technology, credit-module system in pedagogical universities, independent education, HEMIS platform.

Mamlakatimiz ta'lim tizimida jadallik bilan amalga oshirilayotgan islohotlar jarayonida oliy ta'lim muassasalarida bosqichma-bosqich kredit-modul o'qitish tizimiga o'tish ishlari samarali amalga oshirilmoqda. Xususan, 2030 yilgacha kredit-modul tizimi joriy etiladigan oliy ta'lim muassasalari sonini 85 taga yetkazish rejalashtirilganligining o'zi ham mazkur jarayonlarda amalga oshirilishi zarur bo'lgan chora-tadbirlar naqadar keng ko'lamli tus olishi mumkinligidan dalolat beradi.

Kredit-modul tizimining ko'plab rivojlangan davlatlar tan olgan Bolonya tizimi deklaratsiyasiga 48 davlat a'zo hisoblanib, GPA (diplom yoki attestatning o'rtacha ko'rsatkichi) baholash mezonining qo'llanilishi, akademik mobillik hamda xalqaro darajada integratsiyalashuvning yuqori darajada ta'minlanishi tizimning o'ziga xos muhim ko'rsatkichlaridir. Mazkur tizimni amaliyotga joriy qilgan davlatlarda oliy ma'lumot to'g'risidagi diplomlar xalqaro miqyosda tan olinadi, talabalar va professor-o'qituvchilar uchun akademik mobillik va xalqaro aloqalar uchun katta imkoniyatlar ochiladi, ilg'or tajribalar asosida tayyorlangan raqobatbardosh kadrlarga mehnat bozorida talab yuqori bo'ladi.

Kredit-modul – o'qitishni uzviy bog'liqlikdagi modullarini yoki modullar blokini o'zlashtirish uchun talabalarning zarur bo'lgan o'quv yuklamasini o'lchash birligi sifatida modulli o'qitish texnologiyalari va kreditlarning birligiga asoslangan o'quv jarayonini tashkil etish tizimidir. Mamlakatimizda Bolonya jarayoni ta'lim tizimi, shuningdek, Amerika Qo'shma Shtatlari, Buyuk Britaniya, Janubiy Korea, Kanada hamda Yaponiya kabi bir qator ta'lim tizimi rivojlangan davlatlar tajribasini o'rgangan holda global ta'lim

integratsiyasini amalga oshirilishi xorijiy mamlakatlar bilan oliy ta'lim sohasidagi aloqalarni yanada kengaytirishni ta'minlashga xizmat qiladi.

Kredit - modul tizimi – mustaqil ta'lim olishga qaratilgan va individuallik asosida bilimni ijodiy o'zlashtirish, o'quv jarayonini qat'iy belgilangan holda ta'lim yo'lini tanlash va kredit hoida bilim hajmini belgilovchi tizimdir. Bu tizim hozirgi kunda rivojlangan mamlakatlar ta'lim tizimida umumiy yo'lga qo'yilgan, vaqt sinovlarida o'zini yetarlicha oqlagan va bir biridan farq qiluvchi, lekin bir – birini o'zaro to'ldiruvchi ikkita – modul va kredit o'qitish texnologiyalarini birlashishidan hosil bo'lgan.

Modul – alohida o'quv fani (yoki uning qismi) bo'lib, o'zida tegishli bilim hamda kasbiy jihatlariga doir ma'lumotlarni qamrab oladi. O'qitishning modul tizimi talabaning fan dasturini o'rganishi natijasida shakllanadigan bilim, ko'nikma va malakalarni nazorat qilishning tegishli turi bilan yakunlanadi. Masalan, talabalarning bilim saviyasi va o'zlashtirish darajasining davlat ta'lim standartlariga muvofiqligini ta'minlash uchun joriy, oraliq va yakuniy nazorat turlari o'tkaziladi.

Modulli o'qitish – tartibli o'qitish demakdir. Bunda o'quv materiallari bitta o'quv mashg'uloti hajmida, o'quv predmetining biror mavzusi yoki biror bo'limi darajasida, ba'zan esa o'quv fanining yirik tarkibiy qismida, ya'ni, bloklar tarzida ham o'qitish mumkin, deydi Toshkent davlat yuridik universitetining o'quv uslubiy boshqarma boshlig'i Ixtiyor Jo'rayev. – Modullar, birinchi navbatda, ta'lim mazmuniga daxldor tushunchalar, qoidalar, nazariyalar, qonunlar va ular orasidagi umumiy bog'lanishni ifodalovchi qonuniyatlarni tushuntirishga samarali xizmat qiladi. Modulli ta'limda pedagog tinglovchining o'zlashtirish jarayonini tashkil etadi, boshqaradi, maslahat beradi, tekshiradi. Talaba esa, yo'naltirilgan obyekt tomon mustaqil ta'lim olishga qaratiladi.

Akademik kredit tizimi esa, talabaning oliy o'quv yurtida samarali bilim olishini aniqlab beradigan standartlashtirilgan baholash tizimidir. Kredit – talaba tomonidan tegishli o'quv ishlarini bajarishga ketadigan vaqt (soatlar) dan tashkil topadi. Har bir modul mustaqil kredit hisobiga ega. Oliy ta'lim muassasasi kredit tarkibi, har bir modul bo'yicha kreditlar soni, shuningdek, har bir kursni va umuman o'qish davrini tamomlash uchun talaba tomonidan to'planishi lozim bo'lgan kreditlarning umumiy sonini mustaqil belgilaydi. Akademik kredit tizimining o'ziga xos tomonlaridan yana biri, xalqaro umumta'lim standartlariga mos kelishi va ta'lim to'g'risidagi hujjatlarni qabul qilish muammolari, jahon tendentsiyalarini hisobga olgan universal ta'lim dasturlarini mutanosibligidir. Talabalarda xorijiy davlatlar universitet ta'lim darajasiga erkin kirish imkoniyatlari vujudga keladi, bakalavr va magistratura bitiruvchilarini barcha davlatda ishga joylashish huquqlari paydo bo'ladi.

O'zbekiston OTM o'qitish amaliyotida kredit – modul tizimini joriy etish nima uchun kerak? Bu savolimizga O'zbekiston OTM faoliyatida hozirgacha amalda qo'llanilib kelinayotgan an'anaviy tizimimizning ko'zga ko'rinadigan kamchiliklarini ko'rsatish orqali javob topamiz.

-O'zbekiston OTM faoliyatida hozirgacha amalda qo'llanilib kelinayotgan an'anaviy tizim hozirgi tezkor axborot asri talablarini bajara olmasligi;

- O'zbekiston OTM larida talabalar asosan, tinglovchi bo'lib qolayotganligi, natijada amaliyotning sustligidan yetishib chiqqan kadrlarning sohalarda yaxshi natijalar bera olmayotganligi;

- Baholash tizimidagi bo'shliqlarning ko'pligi, va buning natijasida baholash jarayonlarida korrupsiyaning ildiz otishi;

- Talabaning novatorligi sustligi. Ya'ni, bu tizimda talabaga vazifa beriladi,

talaba esa uni bajaradi va shu orqali baho oladi. Talabaning ijodiy, mustaqil ishlargakam urg'u beriladi;

- Eng muhimi, bu tizimning jahonning rivojlangan ta'lim tizimlariga mos emasligi. Bu esa, ular bilan raqobatga tayyor emasligimizga asosiy sabab bo'lmoqda.

Bunday sharoitda biz, O'zbekiston OTM faoliyatini kuchli isloh etish, ularni jahonning nufuzli universitetlari qatoriga kiritish, erkin va ijodiy ta'lim berish mukammal strukturalarini ishlab chiqish, jahon standartlariga to'raligicha mos keluvchi sifatli ta'limni amalga oshirish uchun dunyo tajribasiga asoslangan – kredit– modul tizimini tanladi

O'zbekistondagi OTM larini kredit – modul tizimiga o'tkazish uchun qanday ishlarni amalga oshirish kerak?

Avvalo, buning uchun har bir OTM lari uchun Oliy ta'lim vazirligi tomonidan ishlab chiqilgan OTM larida kadrlar tayyorlash tizimini tubdan takomillashtirish va samaradorligini oshirish chora – tadbirlari to'g'risida nizom ishlab chiqish. Va bu asosda, ta'lim jadalligini ta'minlash maqsadida chet el OTM lari amaliyotidan kelib chiqqan holda, o'qitish sistematik dasturini ishlab chiqish.

Kredit–modul tizimining eng katta afzalliklaridan biri – fanlarni asosli ravishda qisqartirishni barcha OTM larda joriy etish. Misol uchun, Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universitetida avval, o'quv reja bo'yicha 43 ta fan bo'lgan bo'lsa, kredit – modul tizim joriy etilgandan so'ng, ularning soni 31 taga kamaydi. Talabarga berilgan mustaqil ish, uyga vazifa va laboratoriya topshiriqlari uchun, OTM tomonidan maxsus sayt yaratilinishini ta'minlash. Bu saytga talabalar, vazifalarni berilgan tartibda yuklab boradilar, o'qituvchiga esa uni og'zaki himoya qiladilar. Bunda talabaning reyting ko'rsatkichi ham online, ham o'qituvchi tomonidan deadline belgilanib boriladi. O'z vaqtida mustaqil ish va uyga vazifalarni saytga yuklamagan talabalar baholanmaydi. Bu tizimda qayta topshirish degan gap yo'q. Faqat qayta o'qish mumkin.

Mamlakatimiz ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan izchil islohotlar zahirida ta'lim muassasalarida zamonaviy va sifatli ta'limni innovatsion uslublar asosida amalga oshirishda normativ-huquqiy hujjatlar ham islohotlarga mutanosib ravishda takomillashtirib borilmoqda. Jumladan, 2019 yil 29 oktabrdagi "Ilm-fan va ilmiy faoliyat to'g'risida"gi qonun, shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktabrdagi "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi Farmoni O'zbekistonda yangi ta'lim tizimini yaratish uchun xizmat qilmoqda.

Bundan buyon oliy ta'lim standartlari xorijiy tajriba asosida takomillashtiriladi, ta'lim yo'nalishlari va o'qitiladigan fanlar qayta ko'rib chiqiladi. Mutaxassislikka aloqasi bo'lmagan fanlar soni 2 barobar qisqartiriladi va oliy ta'limda o'quv jarayoni kredit-modul tizimiga o'tkaziladi.

Quyida rivojlangan davlatlar ta'lim tizimidagi ilg'or tajribalar asosida Namangan davlat universiteti joriy etilgan kredit-modul tizimining o'ziga xos xususiyatlari haqida to'xtalib o'tamiz. Kredit – ta'limning o'lchov birligi bo'lib, talaba uchun o'zlashtiriladigan ta'lim dasturi hamda u bilan bog'liq mehnat xarajatlari hajmini ifodalaydi. Ya'ni, talaba ma'lum fanni o'zlashtirishi uchun ma'lum miqdordagi o'quv yuklamasini bajaradi hamda olgan bilim, malaka va ko'nikmasiga asosan ma'lum kreditlarni qo'lga kiritadi.

Respublikamiz oliy ta'lim tizimida kredit-modul tizimi asosida tashkil etishda asosan ECTS (European Credit Transfer and Accumulation System (Evropa kredit transfer tizimi) ga o'tishga ustuvorlik berilmoqda. Kredit-modul tizimining amaldagi o'quv jarayonidan farqli jihatlari quyidagilarda namoyon bo'ladi: Xususan, ECTS (Evropa kredit transfer tizimi)ga muvofiq bakalavr darajasida talaba 180-240 kredit fanlarni o'zlashtirishi (3 yillik o'qish muddatida 180 kredit, 4 yillik o'qish muddatida 240 kredit) talab etiladi. Mos

ravishda o'rtacha semestrlik kredit miqdori 30 kreditni, yillik kredit miqdori 60 kreditni tashkil etadi. Bunda 1 kredit 25-30 soat fan yuklamasini o'z ichiga oladi.

Amaldagi o'quv jarayoni grafigida semestrda o'quv haftalari soni 18 haftani tashkil etsa, kredit-modul tizimiga asoslangan o'quv jarayonini tashkil etish grafigida bir semestr uchun o'qish davri o'rtacha 15 hafta, yillik haftalar soni 40-42 haftani tashkil etadi.

Semestrlar boshlanishidan oldingi bir haftada talabalar tomonidan fanlarni hamda fan o'qituvchilarini o'z ixtiyorlariga ko'ra tanlash uchun 1 hafta qo'shimcha muddat (kredit tizimiga kirish) ajratilmoqda.

Bakalavr ta'lim dasturi bo'yicha 240 kredit hajmdagi fanlarni o'zlashtirish uchun talabalarga 4 yildan 6 yilgacha muddat beriladi. Ya'ni, ma'lum sabablarga ko'ra, ayrim fanlarni o'zlashtirmagan yoki yetarli hajmdagi kreditni to'plamagan talabaga keyingi semestr yoki keyingi o'quv yilida mazkur o'zlashtirilmagan kreditlar hajmi uchun to'lovni amalga oshirish hisobiga fanlarni o'zlashtirishga imkon beriladi. Fanlarni qayta o'zlashtirishda, agar talaba mazkur fan bo'yicha mashg'ulotlarning 80 foizidan ortig'ida ishtirok etgan bo'lsa, fan uchun ajratilgan kreditning 50 foizi miqdorida to'lovni amalga oshirishga ruxsat etiladi. Agar o'zlashtirilmagan fanlar soni 3 tadan ko'p bo'lsa hamda talabaning davomat ko'rsatkichlari 80 foizdan pastroq bo'lsa, o'zlashtirilmagan fanlar bo'yicha kreditlar hajmiga to'liq to'lovni amalga oshiradi.

Amaldagi bakalavriat ta'lim yo'nalishlari o'quv rejalaridagi mavjud 4 fanlar (gumanitar va tabiiy-ilmiy, umumkasbiy, ixtisoslik, qo'shimcha fanlar) bloklari kredit-modul tizimida 2 tagacha (majburiy fanlar, tanlov fanlar) qisqartirildi. Amaldagi bakalavriat ta'lim yo'nalishlarining o'quv rejalarida gumanitar va tabiiy-ilmiy fanlar 25-30, umumkasbiy fanlar 35-50, ixtisoslik fanlari 15-25, qo'shimcha fanlar 4-6 foizni tashkil etgan bo'lsa, kredit-modul tizimiga asoslangan o'quv jarayonida majburiy fanlar bloki 60-80 foizni, tanlov fanlar bloki 20-40 foizni tashkil etishi rejalashtirilmoqda.

Magistratura mutaxassisliklarida nazariy ta'lim hajmi fanlar bloklari bo'yicha mos ravishda, majburiy fanlar moduli 60 foizni, tanlov fanlar moduli 40 foizni tashkil etishi rejalashtirilmoqda. Amaldagi o'quv rejalarini bloklardagi tanlov fanlarini belgilash majburiylik xarakteriga ega bo'lgan bo'lsa, joriy etilayotgan yangi tizimda talabalar tomonidan tanlov fanlari ularning qiziqishlari asosida tanlanishi bilan bir qatorda ikkinchi mutaxassislikni olish imkonini beradigan tartib joriy etilishi kutilmoqda. Auditoriya mashg'ulotlari hamda mustaqil ta'lim soatlari nisbati amaldagi 56/44 nisbatdan 50/50 nisbatga o'zgartiriladi, ya'ni mustaqil ta'lim soatlari sezilarli darajada oshiriladi. Bakalavr ta'lim yo'nalishlari amaldagi o'quv rejasidagi asosiy fanlar soni 28 tadan 24 taga qisqartiriladi hamda bir semestrda fanlar soni 6-7 tadan oshmasligiga erishiladi. Bu talabalar tomonidan semestr davomida fanlarni o'zlashtirishlarida yengillik va qulaylik yaratadi, ya'ni bir semestrda 9-10 fanni o'zlashtirish majburiyati bekor qilinadi. Shuningdek, modul fanlari bo'yicha semestrda 3 fan modulini birinchi 8 haftalikda, qolgan 3 fan modulini keyingi 8 haftalikda o'zlashtirish imkoniyati yaratiladi. Talaba birinchi bosqichga qabul qilinganda unga institutda joriy qilingan "HEMIS" maxsus elektron ta'lim platformasining login-parollari beriladi.

Mazkur tizim platformasida 1 fandan 4-5 nafar professor-o'qituvchi dars beradi. Talabalar elektron ta'lim platformasi orqali har bir professor-o'qituvchining shaxsiy sahifasiga tashrif buyurib, uning ma'ruza o'qiydigan fani bo'yicha, xususan, professor-o'qituvchining sillabusi, dars o'tish metodlari, qaysi mavzular doirasida dars o'tishi, baholash uslubi, ilmiy izlanish yo'nalishlari, o'quv uslubiy ishlanmalari, kasbiy yutuqlari va boshqa ta'lim jarayoniga oid o'zini qiziqtirgan barcha savollari bo'yicha, to'liq ma'lumot olishi mumkin bo'ladi. Talabaga shu ma'lumotlar asosida mustaqil qaror qabul qilgan holda professor-o'qituvchini tanlash imkoniyati yaratiladi. Shuningdek, professor-o'qituvchini tanlash jarayonini samarali tashkil etish hamda yanada soddalashtirish maqsadida institutning rasmiy veb- sayti(www.tfi.uz)dagi maxsus (<http://vm.tfi.uz>) ruknga tashrif buyurib, professor-o'qituvchilar tomonidan oldindan tayyorlangan video

ma'ruzalar bilan tanishgan holda tanlovni amalga oshirish uchun qo'shimcha imkoniyat yaratiladi. Institutda ta'lim jarayonining bunday tashkil etilishi har bir professor- o'qituvchidan talabalar ishonchi va e'tiborini qozonish uchun o'z ustida doimiy izlanishni hamda malakasini oshirib borishni talab etadi. Aks holda, talabalar ishonchini qozonolmagan professor- o'qituvchining o'quv yuklamasi tabiiy ravishda qisqarishi ehtimoli paydo bo'ladi.

Universitetda kredit- modul tizimini joriy etishda kutilayotgan ijobiy o'zgarishlardan yana biri talabalar mustaqil ta'limi hamda masofaviy ta'lim shakllari va usullarining keng qo'llanilishidir. Joriy o'quv yilida haftalik o'qish kunlari 5 kuni tashkil etgan bo'lsa, yangi o'quv yilidan haftalik 4- 5 kunlik o'qishga o'tish, qolgan 1 kun mustaqil ta'lim (masofaviy shaklda), yana bir kun esa amaliyot ob'ekti yoki ijtimoiy soha ob'ektlarida tashkil etilishi rejalashtirilmoqda. Joriy o'quv yilida pandemiya sharoitida masofaviy ta'limni tashkil etish bo'yicha orttirilgan tajriba uni, kelgusi o'quv yillarida ta'lim jarayonida keng qo'llashga imkon beradi. Bunda institutda tashkil etilgan masofaviy ta'lim platformasi (www.tfi.uz sayti: videoma'ruzalar, ARM fondi, "HEMIS" elektron platformasi), shuningdek, telegram ijtimoiy tarmog'i, elektron video-aloqa dasturlari (Zoom, Facebook, Telegram, Googleclass) va boshqa shu kabi vositalar imkoniyatlaridan samarali foydalaniladi.

Kredit-modul tizimining alohida xususiyatlaridan biri bo'lgan o'rtacha o'zlashtirish ko'rsatkichi (GPA (Grade Point Average)ning qo'llanilishi kadrlar iste'molchilari tomonidan bitiruvchilar bilimi, mutaxassislikni o'zlashtirish darajasini baholashga imkon berishi bilan bir qatorda kelgusida o'qishni davom ettirish, ilmiy faoliyat bilan shug'ullanish uchun ham asosiy mezon bo'lib xizmat qiladi. Xorij tajribasida ish beruvchilar tomonidan ta'lim oluvchining o'rtacha o'zlashtirish ko'rsatkichi (GPA)ga alohida e'tibor qaratilishi talabalar tomonidan bu ko'rsatkichni muntazam oshirib borishga motivatsiya bo'lib xizmat qiladi.

Universitetda kredit-modul tizimini joriy etishdagi ijobiy holatlardan yana biri — bu talabalar akademik mobilligining ta'minlanishidir. Akademik mobillik talabalar almashinuvi asosida xorijiy hamda mahalliy oliy ta'lim muassasalarida davriy o'qishi bo'yicha o'zlashtirgan kreditlarini tan olinishini anglatadi. Namangan davlat pedagogika univetsitetning maqsadli ko'rsatkichlariga muvofiq kelgusida ko'plab talabalarning yetakchi xorijiy oliy ta'lim muassasalarida semestrlik o'quv kurslariga yuborilishida akademik mobillikning ta'minlanishi, talabalarda ta'lim dasturini o'zlashtirishda (kerakli kreditlarni jamg'arishda) muammolar kelib chiqishining oldini oladi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib aytish mumkinki, rivojlangan davlatlar ta'lim tizimidagi ilg'or tajribalar asosida Jizzax davlat pedagogika institutida o'quv jarayonining kredit-modul tizimiga bosqichma-bosqich o'tkazilishi ta'lim sifatini yangi bosqichga olib chiqadi, xalqaro ta'lim tizimiga integratsiyalashuvni kuchaytiradi va kengaytiradi. Bu esa zamonaviy bilimlarga ega bo'lgan sifatli kadrlar tayyorlanishiga hamda institut reytingining mahalliy hamda xalqaro darajada yanada yuksalishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Nosirova, D. (2020). MODULLI KREDIT TIZIMIDA TALABALAR

MUSTAQIL ISHLARINING AHAMIYATI. Архив Научных Публикаций JSPI.

2. Nosirova D., Pardayeva Z., Xummamatova K. The main forms of organization of independent work of students in the credit-module system. International Journal of Progressive Sciences and Technologies (IJPSAT) november, 2020.

3. Qizi, N. D. T., Uktamovna, P. Z., & Khairullaevna, K. K. (2020). The Main Forms of Organization of Independent Work of Students un the Credit-Module System. International Journal of Progressive Sciences and Technologies, 23(2), 529-531.

4. Nosirova M., Nosirova D. Modulli kredit tizimida talabalar mustaqil ishlarining ahamiyati. Ta'limga kompetensiyaviy yondashuv: muammo va yechimlar. Respublika onlayn ilmiy-amaliy anjumani materiallari to'plami I. Andijon-2020.
5. Izyetayeva G.K. Credit technology teaching - mathematics education as a factor of development. Republican scientific-practical conference on "Actual problems of mathematics and its teaching", Andijan - November 8-9, 2011, pp. 149-151.
6. Тищенко, Е.А. Организация системы кредитного обучения техническом вузе. Автореферат. канд.пед.наук: 25.10.2007 Ростов-на-Дону, 2007. -21ст.

ФИО автора: *Djumaeva Guzal Azizovna* (a senior teacher of Karshi engineering and economics institute)

Название публикации: «ON THE ISSUE OF CREATING TEXTBOOKS ON ENGLISH IN HIGHER EDUCATION»

Annotation

The article discusses the main goal of a foreign language course at a non-linguistic university is to prepare students for real intercultural communication in various fields of communication and to form their communicative competence at a level that would allow them to use the language for the successful implementation of aspects of social, cultural and professional activities.

Key words: intercultural communication, implementation of aspects, target vocabulary, vocabulary and colloquial speech, reading and writing, communication activities

It is quite obvious that in order to achieve this goal there is a need to create educational materials, meeting the new requirements of the formation of foreign language communicative competence. A modern tutorial foreign language in a technical University should reflect the needs of specific categories of students, to provide sufficient the number of exercises (both for the classroom and for self - work), ensuring the formation of strong skills in different types of speech activity and to provide a means reflexive self-monitoring and self-assessment, through which training will be able to perform their work and progress results, see your own shortcomings and determine ways to overcome them.

An example of the implementation of this requirement is the textbook "English for economists" developed by a teacher of the department of Foreign Languages of the Karshi Engineering and Economic Institute.

The proposed textbook consists of 18 thematic sections (Economy of Uzbekistan/ Economics /What is Business / Entrepreneurship / Real Estate / Advertising/ Sales /

Purchases / Accounting and bookkeeping / Marketing), the choice of which it is conditioned by their cognitive value and communicative expediency. Each section has a clear structure, based on which is a system of interrelated tasks and exercises aimed at activating and developing all types of speech activity with an emphasis on speaking.

Compositionally, all sections are divided into the following components:

Target vocabulary. In our opinion, the compilation and maintenance of minimum dictionaries is still relevant. However, the authors sought to offer new opportunities to work with them, which they would help students not only to master new vocabulary, but also to use the studied units in speech. This part is a table of three columns. The first one contains a list of lexical units needed to work on the topic (Keywords). Second (Student's notes) - brief recommendations for working with them for compiling lexical fields and building intellectual maps (What does this mean? Derivatives? Synonyms? Opposites? Phrases?). In the third column (Example Sentence) it is necessary to write a sentence in which met the word / phrase or come up with your own statement. To effectively replenish the vocabulary of students and activate it in speech, it is recommended to fill in all three columns independently and in stages, in the process of studying the topic.

Vocabulary and colloquial speech. The purpose of this part is the formation of speech skills in communication-conditioned communication situations. The system of exercises is aimed at activating the speech-thinking activity of students and repeated repetition methods of solving a particular problem in numerous variants, ensuring the consolidation of speech patterns and preparing students for their creative use in spontaneous speech. The exercises help to master the tactics of building a dialogue in accordance with the verbal intentions of the participants of the dialogue and taking into account the emerging and developing interaction between them.

There are no mechanical reproducing exercises, since the entire set of tasks was developed taking into account the communicative the orientation of the manual. Their place is taken by game situations, a steam room or group work, tasks for finding errors,

comparisons and comparisons that connect not only memory, but also logic, the ability to think analytically and figuratively.

Reading and writing. The third part contains authentic texts of different genres and styles for the development of fluent reading skills (viewing, introductory and search). In addition, the texts act as preparatory exercises for learning a letter. The manual contains samples of documents (e-mails, personal and business letters, essays, etc.) and provides recommendations for their compilation. This part (as well as the next one) can be recommended for self-study.

The observer. The main component of the next part is original video materials, which are informative and thematic reports of the world's leading companies, excerpts from feature films and documentaries, TV series and intellectual games, and contributing to the individualization of learning and the development of motivation of speech activity of trainees.

The organization of educational activities cannot be effective without the organization of the feedback process, through which the student has the opportunity to analyze the results achieved, and the teacher to determine the effectiveness of the proposed forms and means of work. Therefore, the manual presents test tasks to determine the degree of assimilation of the studied topic Departures, the results of which serve as the basis for filling out the self-assessment table and subsequent analysis of their work.

The self-assessment table allows students to evaluate the acquired knowledge in all types of speech activity (speaking (I can speak...), listening (I can understand ...), reading (I can read...) and writing (I can write...)).

Functional index. A section in which the topics covered are repeated using the methodology of ready-made phrases (functional units). Students are offered a series of exercises designed to develop automated skills of reproducing and using the studied formulas of speech communication in various communication situations (request, refusal, offer, complaint, etc.). As an example, the following exercise can be given: For

example, a) Read the dialogue in pairs and underline the phrases of the sentence. Add them to the functional Index block (table at the beginning of the section, which lists all communication situations with examples of speech communication formulas);

b) Practice making suggestions and responding to them using underlined phrases for the development of the ideas given below (tasks on all the studied topics are given). Your partner either accepts this offer, or rejects it and offers something else. Eve: The new tablet doesn't work. - William: ask for a refund.

Communication Activities. This section completes the work on the topics and assumes the solution of specific communicative tasks by the trainees (drawing up a dialogue), that is, training situational use of both language material and functional types of speech utterances, taking into account the nature of communicative partners and their inter-role interaction.

Like I. L. Bim, the authors are convinced that the textbook in the educational process "on the one hand, models, transforms it, and on the other on the other hand, it adapts to it. And this means that the textbook should not be a closed, frozen scheme; it should contain a sufficiently mobile program of actions of the teacher and students, taking into account the possible presence of different levels of student learning and other specific learning conditions" [1, p. 12]. When working with the manual, it is recommended to adhere to the sequence of studying topics proposed in it, since each new topic is given together with the repetition of the previous one. However, within the same section variations are possible in the organization of the educational process, since the educational material is ranked not by time, but by specific types of speech activity (speaking, reading and writing, listening), leaving the teacher free to act depending on the purpose of the lesson and specific learning conditions.

When developing the manual, it is necessary to take into account the heterogeneity of knowledge of the student audience in non-linguistic universities and include tasks from the "pre-intermediate" to "upper-intermediate" level. The presence of multi-level

exercises will allow the teacher to form your own system of submission of educational material, varying the number, volume and sequence of exercises performed.

A distinctive feature of this manual is the presence of a large number of audio materials and videos of various genres and styles, demonstrating the richness and diversity of the English language and contributing to the development of foreign language listening skills.

The proposed model for creating textbooks in English the language uses the advantages of the communicative methodology and innovative pedagogical ideas that stimulate motivational interest in the study of the discipline, develop cognitive and creative activity of the student, and contribute to a significant increase in the level of foreign language proficiency.

Literature

1. Bim, I. L. Methodology and theory of German teaching practice Language in secondary school: Problems and prospects / I. L. Bim. - M.: Enlightenment, 1988. - 256 p.
2. Benediktov, B. A. Psychology of mastering a foreign language/ B. A. Benediktov. - Minsk: "Higher school", 1974— - 336 p.
3. Speranskaya, G. L. Psychology of using visual dynamic visibility in mastering a foreign language /
4. G. L. Speranskaya // Intercultural communication and professionally-oriented teaching of foreign languages: mat-ly VI International Scientific Conference: FMO BSU, 30.10.12. - Publishing House BSU, International Scientific Conference, BSU FMO, October 30, 2012. - pp. 13-14.

ФИО авторов: *Shahnoza Qobilova*

Chirchiq davlat pedagogika instituti

O'qituvchisi

Madina Boboxonova

Chirchiq davlat pedagogika instituti

talabasi

Название публикации: «KO'RISH NUQSONIGA EGA SHAXSLAR NUTQI VA MULOQOTINING NUTQIY BO'LMAGAN VOSITALARINI RIVOJLANTIRISH USULLARI»

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada ko'rishda nuqsoni bo'lgan shaxslarda nutq o'stirish mashg'ulotlari orqali fikrlash qobiliyatini shakllantirishning samarali usullari, muim tomonlari ko'rsatib o'tilgan.

Kalit so'zlar: nutq o'stirish, usul, pedagogik tenologiya, tafakkur, ijodiy qobiliyat tushunchasi.

Kirish

Ma'lumki, nutq-odamlarning til vositasi bilan aloqa qilishining tarixan tarkib topgan shakli. Shaxsning hissiy bilish tajribasi shakllanishi murakkab tizimli ko'rish-eshitish, ko'rish-taktik, ko'rish-harakatli aloqalar asosiga quriladi, bular faoliyati oliy shakllarining keying rivojlanishi uchun fiziologik asos sanaladi. Ko'rish nuqsoni bo'lgan bolalarning atrof-muhitda kam harakat qilishi, siljishining chegaraganligi ham ular ruhiyatining rivojiga salbiy ta'sir etmasdan qolmaydi⁸⁶. L.S. Vigotskiy fikricha, ko'rish obrazlari, hissiy, keyinchalik esa nutqiy-matiqiy tajribasining ortib borishi bilan turli psixik funksiyalar qorishmasiga aylana boradi. Ular tashqi sharoitlar ta'sirida doimo o'zgarib turadi va qayta quriladi. Bu so'zalarning predmet ma'nolari va bolalar foydalanadigan leksik-grammatik kategoriyalarining shakllanishi muhim ahamiyat kasb etadi.⁸⁷ Defektologlarning tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, bolada ilk yoshda ko'rish idrokining buzilishi uning sensor tajribani mustaqil tarzda to'plashida qiyinchiliklarini keltirib chiqaradi bu esa nutqning psixik bazasi shakllanishini

⁸⁶ John n. J. Rieser, Daniel H. Ashned Blindness and Brain Plasticity in Nzvigation and Objekt Perception. Taylor Francis Group, LLC 2008. 56-78 peges.

⁸⁷ David G. Myers. Psychology, 2010 by Worth Publishers 109-112 peges\

kechiktiradi shu sababli ko'rish patologiyasi bo'lgan shaxslarda nutqning shaklanishini ko'radigan shaxslarnikidan murakkabroq sharoitda kechadi bolajonlarda nutq va ko'rishning buzilishi murakkab nuqson bo'lib,ularda nutqiy va o'zaro ta'siri kuzatiladi.Ko'rish nuqsonlarining mavjudligi xarakter qirralarining rivojlanishiga ham ta'sir qiladi na'tijada egotsentizm,qiziquvchanligining yo'qligi va boshqalar.Ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalarning ko'pchiligida aloqalarining nutqiy tizimlari ko'rgazmali obrazlarga yetarlicha tayanchsiz shakllanadi,shu sababli so'zlarning muayyan ma'nolari qashshoqlashishi ,zarur so'z zaxirasining yo'qligi, nutqning mazmun tomoni yetarlicha rivojlanmasligi kuzatiladi. Hozirgi kunda nutqni rivojlantirish muommosining dolzarbligi mazkur psixik jarayon inson faoliyati istalgan shaklining ajralmas tarkibiy qismi ekani bilan belgilandi.Keyingi vaqtda psixologik-pedagogik adabiyotlarda nutqniy bilimlarni to'laqonli o'zlashtirish,mantiqiy tafakkur, ijodiy qobiliyatlar va psixik faoliyatining boshqa sohalari rivojlanishining asosi sifatida maktabga tayyorlash uchun alohida ahamiyati haqidagi masala tobora ko'p qo'yilmoqda. Solveig.Sjosted fikricha," illuziya ko'rish qobiliyatiga bog'liq, chunki tug'ma ko'zi ojizlar ham illuziya chiziqlarini anglay oladi" deyishgan.⁸⁸Bolaning to'g'ri nutqiy rivojlanishi ko'p jihatdan tashqi olamdagi predmet va hodisalarni faol hamda doimiy bilish va ularning nomlarini atrofda insonlar bilan til muloqoti jarayonida o'zlashtirish bilan belgilanadi.

Ko'zi ojiz bolalar nutqi, L.S.Vigotskiy A.N.Leontev va boshqalar,ta'kidlaganidek, yoshga oid rivojlanishning umumiy qoidalariga boysunadi va yetakchi faoliyat bilan belgilanadi.Ko'rishning yo'qligi yoki uning og'ir nuqsoni sensor difitsit hosil qiladi,bu hissiy idrok va bilishning rivojlanish darajasini pasayishiga olib keladi shu sababli maktabgacha yoshdagi ko'zi ojiz bolalarning tasavvurlari, jumladan jonsiz tabiat obyektlari haqidagi tasavvurlar ham, o'z-o'zidan shakllanishida ko'rish obrazlarining to'liq yoki qisman tushirib qoldirilishi va redutsiyalanish hisobiga toraygan bo'ladi. Ular fragmentlar sxematik, umumiylik darajasi past bo'ladi.

Ko'zi og'iz bolalar atrof olamdagi predmetlar bilan tanishish jarayonida his qiladigan qiyinchiliklar bolalarning idrok etishining zarur usullarini yetarlicha egallamagani bilangina emas, balki ko'p jihatdan nutqiy rivojlanishining xususiyatlari bilan ham belgilanadi. Ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalar nutqini psixologik o'rganish metodikalaridan na'munalar keltiramiz:Bu usullar ko'rishda nuqsoni bo'lgan shaxslarning nutqi va muloqotining rivojlanishiga yordam beradi.

Ko'zi ojiz va zaif ko'ruvchilarni mehnat faoliyatiga kiritish va moslashishlari uchun quyidagi shart-sharoitlarini hisobga olish ijobiy natijalar beradi:

⁸⁸ E.G'oziyev. Umumiy psixologiya, 11-kitob.T.:''Universitet'',2002

1.Ko'rish nuqsoni va uning jismoniy va ruhiy asoratlarini to'liq hisobga olish mehnat turi va kasb turini tanlashda ota-ona va kasb tanlashga yordam beruvchi mutaxassislarining diqqat markazida bo'lishi zarur.

2.Ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolaning mehnat faoliyatiga faol ravishda kirishi uchun mehnat faoliyatining dastlabki bosqichlarida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan o'ziga, hayotga,mehnat faoliyatiga ishonchsizlikni,salbiy munosabatni yengish. Bu ruhiy to'siq depressiya yoki frustratsiya tarzida paydo bo'lishi mumkin. Bu bosqichda ko'r shaxs''men endi ishga yaroqsizman, qo'limdan hech ish kelmydi'',kabi salbiy fikrlar tarzida namoyon bo'lishi mumkin.

Ko'rish nuqsoniga ega kishilarda yuqorida keltirilgan salbiy shaxs sifatlarini bartaraf etish uchun ular bilan qator defektolog-pedagogik tarbiyaviy tadbirlar va treninglar o'tkaziladi.

3.Ko'zi ojizlar iloji boricha kichik yoshlardan boshlab oddiy mehnat malaka va ko'nikmalariga o'rgatib boriladi.Umuman mehnat tarbiyasi va kasb tanlash ishlari qancha erta boshlansa shuncha, ijobiy samara beradi.Buning uchun maxsus maktab-internatlarida kasb tanlash ishlari bilan shug'ullanish ishlari darjasini yuqori ko'tarish shu kunning dolzarb vazifalaridir.

4.Ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalar bilan boshlang'ich sinflardan boshlab,har bir dars va darsdan tashqari jarayonlarda ijtimoiy mehnatga qiziqish uyg'otish har bir o'qituvchining burchidir.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash lozimki,tiflopedagogika va tiflopsixologiya fani ko'rish nuqsonli bolalarni faqat o'rganish bilan emas, balki bilish sohasida, ruhiy-hissiy iroda, psixosensor sohasidagi har xil kamchiliklarni korreksiya qilish, to'g'rilash yo'nalishlarini ham belgilab berishi va amalga oshirishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Mo'minova L,N.Abidova va boshqalar.Maxsus Psixologiya.-T.: O'zbekiston faylasuflar milliy jamiyati nashriyoti, 2013

2.Xaydarov F.I.,Xalilova N.I.Uumiy psixologiya.-T.,2009.

3. M.Jo'rayev. Logopsixologiya va psixologiya korreksiya metodlari moduli bo'yicha. –Toshkent 2021

4. Embracing Diversity:Toolkit for Creating Inclusive, Learning-Friendly Environments Specialized booklet 3 Teaching Children with Disabilities in Inclusive Settings Published in 2015 by the United nations Educational,Paris,France.

ФИО автора: Пулатов Ҳаётбек Абдугани ўзли

Тошкент вилояти Чирчик давлат педагогика институти «Гуманитар фанлар факультети»

Миллий ғоя, маънавият асослари ва ҳуқуқ таълими йўналиши 20/2-гуруҳ талабаси

Название публикации: «ЁШЛАР МАЪНАВИЯТИГА ҚАРАТИЛГАН ТАҲДИДЛАРИГА ҚАРШИ МАФКУРАВИЙ ИММУНИТЕТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ»

АННОТАТСИЯ

Ушбу мақолада ёшлар маънавияти, мафкура тушунчаси, маънавият тушунчаси, таҳдид, маънавий таҳдид, иммунитет тушунчаси, мафкуравий иммунитет ва мафкуравий иммунитетни шакллантириш технологиялари, Маънавий таҳдиднинг олдини олишда оммавий ахборот воситаларининг ўрни тўғрисида мулоҳаза юритилган.

КАЛИТ СЎЗЛАР

Маънавият, миллий ўзлик, мафкура, ғоя, глобаллашув, таҳдид, маънавий таҳдид, иммунитет, мафкуравий иммунитет, технология, оила, маҳалла, тарбия, “Оммавий маданият”нинг ёшлар онгига таъсири, Маънавий таҳдидларнинг олдини олишда оммавий ахборот воситаларининг мақсад ва вазифалари, “Юксак маънавият - енгилмас куч”асарию

ABSTRACT

This article discusses youth spirituality, the concept of ideology, the concept of spirituality, threat, spiritual threat, the concept of immunity, technologies of formation of ideological immunity and ideological immunity, the role of the media in the prevention of spiritual threat.

KEYWORDS

Spirituality, national identity, ideology, idea, globalization, threat, spiritual threat, immunity, ideological immunity, technology, family, neighborhood, education, the impact of "mass culture" on the minds of young people, the goals and objectives of the media in preventing spiritual threats, " High spirituality is an invincible force

Биз бугун тахминан XX асрнинг 60- йилларидан бошланиб, то бугунги кунга қадар ривожланиб келаётган глобаллашув асрида яшамоқдамиз. Бугунги кунда, техника-технологиялар ривожлангани сайин, жамиятимизда ёшларнинг онгини эгаллашга қаратилган ёд ғоялар ва ножўя оқимлар таъсири ҳам муттасил ривожланиббормоқда. Мустақилликнинг илк даврларида бизнинг халқимиз маънавият даражаси айтарлик даражада эмасди. Албатда, бунда халқимизнинг айби йўқ дебҳисоблайман. Нега дейсизми? – чунки, бизнинг халқимиз руслар истилоси даврида кун кечирганлар. Ўша вақтдаги руслар мафкураси Марксча-Ленинча таълимотга асосланган эди. Уларнинг мафкурасининг бизнинг мафкурадан фарқли жиҳати шунда эдики, бизнинг мафкурада ҳамма нарса халқ учун яратилса, уларда аксинча, ҳамма нарса жамоа учун хизмат қиларди. Бу тузумга кўнмаганлар эса, кофир саналиб, католик черкови қонунлари асосида шавқатсизларча жазоланар эди. Бу мафкура жамиятда ўша вақтда кўплаб қирғинларга сабаб бўлган десам муболаға қилмаган бўламан. Бундай қирғинбаротлар банкларни бузиб, пулни йўқотиш, зиёлиларни – синфий душманларни ўлдириб, жигарларини қовуриб ейиш, мактабларни бузиб, ўқитувчиларни синфхоналарда ўқувчилар кўз ўнгида олиш сингари ҳодисалар силсиласида намоён бўлди.[1] Шунинг учун ҳам таълим даргоҳларининг барчаси коммунизмга мослаштирилган ва мустақил фаолият юрита олмас эди.

1991 йил августида Ўзбекистон ўз мустақиллигини қўлга киритди. Бу борада мустақилликни мустақамлашнинг энг муҳим шартларидан бири бу, ғоявий тарбияни кучайтиришдан иборат эди. Бу борада кишиларда ёд ва зарарли ғояларга қарши курашиш учун мафкуравий иммунитетни шакллантириш зарур ва шарт эди. Бугунги глобаллашув даврида юртимизга, халқимизнинг маънавиятига қарши қаратилган мафкуравий таҳдидлар нимадан иборат деган саволлар туғилиши табиий. Аввало, ислом халифалигини тиклаб, унинг байроғи остида мусулмон халқларни янги империяга бирлаштириш йўлидаги саъй-ҳаракатларни келтириб ўтиш жоиздир. Бунинг тимсолида диний экстремизм, терроризм, фундаментализм ва ақидқпарастлик ғояларини кўришимиз мумкин. Иккинчидан, мустақилликка эришган ва ривожланаётган давлатларни яна собиқ иттифоққа бирлаштирмоқчи бўлаётган кучларнинг коммунистик ғоялари. Учинчидан, тарихимизни, миллий қадриятларимизни, урф-одатларимизни миллийлигимиз, маданиятимиз ва динимизнинг моҳиятини ўзгача талқин қилиб, ғайриғоялартарқатишга уринаётганлар. Тўртинчидан, “оммавий маданият”ни ёйиб, халқни маънавий жиҳатдан бузишга қаратилган бузғунчи ғоялар. Бешинчидан, турли мафкуравий воситалар орқали минтақавий ва давлатлараро можаролар келтириб чиқаришга қаратилган ҳаракатлар

Биз ёшлар, бундай вайронкор ғояларга эргашмасдан мафкуравий иммунитетимизни мустаҳкамлашимиз, биринчи Президентимиз Ислом Абдуғаниевич Каримов айтганларидек, “Фикрга қарши қикр, ғояга қарши ғоя, жаҳолатга қарши маърифат “[2] билан курашмоғимиз зарурдир.

Маънавият – инсонни руҳан покланиш, қалбан улғайишга чорлайдиган, одамнинг ички дунёси, иродасини бақувват, иймон эътиқодини бутун қиладиган, виждонини уйғотадиган беқиёс куч, унинг барча қарашларининг мезонидир.[3] Аллоҳга беадад шукрлар бўлсинки, бизнинг халқимиз аксарияти ушбу макр домига тўлиқ тушиб қолмади. Чунки тузум олға сурган марксистик мафкура бизнинг неча минг йиллик маънавий меросимиз, миллий анъаналаримиз, халқимиз руҳи учун мутлақо бегона бўлиб, фақат сиёсий ва иқтисодий қарамлик шароитида четдан зўравонлик йўли билан киритилган ва шафқатсиз усуллар билан онгимизга сингдиришга уринилган эди. Аммо, таассуф билан қайд этиш лозимки, тоталитар тузумининг уринишлари барибир муайян натижаларга эришди. Чингиз Айтматов жуда ёрқин ифодалаб берган “манкуртлик касали” халқимиз онгида анчагина томир отиб улгурди. 70 йиллик истибдод мобайнида болшевик мафкуранинг якка ҳукмронлиги, айниқса, 1937-1938 йил қатағонларидан кейинги авлодни ўз миллий қадриятларидан, маънавий меросидан жиддий бегоналашувига сабаб бўлди. Ана шу мажбурий юктирилган иллат баъзи инсонлар руҳиятида ҳанузгача қарамлик асорати сифатида намоён бўлиб келмоқда.

Муҳтарам, биринчи Президентимиз Ислом Абдуғаниевич Каримов асарларида шундай ёзган эдилар - “Ўз истиқлол ва тараққиёт йўлимиз, мустақиллигимизнинг дастлабки йилларидаёқ, - бу гул билан қопланган йўл эмас, тоталитаризм меросидан халос бўлиш ва покланиш, мафкуравийлик илллати етказган зиён-заҳматларни бартараф этишнинг қийин, узок давом этадиган йўлидир”[4]

Бугунги кунда ҳам ушбу покланиш жараёни давом этмоқда. Янгича, мустақил тафаккур зарурати ҳануз долзарб, миллий мафкурани шакллантириш, халқ маънавиятини юксальтириш бугуннинг ҳам энг муҳим вазифаларидан биридир. Мустақиллик масъулияти айни шу вазифаларни мукамал ҳал этишни тақозо қилиб турибди.

Инсониятнинг тарихий тараққиёти ўз-ўзини англаш энг аввало, инсоний мавжудликнинг моҳиятини маънавий воқелик, шаън, қадр-қиммат, обрў-эътибор, ор-номус орқали намоён бўлишини кўрсатади. Ҳаётнинг маъно-мазмунини, мақсадини тушуниб етиш, ўзликни англашдан бошланади. Миллий ғояда унинг негизлари мужассам бўлганлиги учун ҳам ўзликни англашга хизмат қилади ва бир-бири билан узвий боғлиқ.

«Ўзликни англаш деганда мен тарихий хотирани тиклаш, насл насабимиз ким эканини, кимларнинг вориси эканлигимизни англаб етишни, шундан келиб чиқиб, ўзимизга хос ва мос жамият барпо этишни тушунаман» - дейди биринчи Президентимиз Ислом Абдуғаниевич Каримов. Зеро, буюк бобокалонимиз Амир Темур ўғит берганларидек: “Бирликсиз куч бўлмас”. Бинобарин, “Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт” қуришдек улуғ иш, аввало, ўзликни англамаган жойда амалга ошмайди. Миллат бирлигида инсонни ўзлигини англаш омили алоҳида ўринга эга. Биринчи Президентимиз Ислом Абдуғаниевич Каримов таъкидлаганидек: “Чинакам инсоний фазилатларга эга бўлган ёки эга бўлишга интилган одам демократия неъматларининг оддий истеъмолчиси эмас, балки уларнинг фаол яратувчиси ва ҳимоячисига айланади. Демократия, фуқаролик жамияти асосларини амалда барпо этиш, инсон ҳақ-ҳуқуқлари ва эркинликларини таъминлаши мумкин бўлади. Шундагина инсон ўз мамлакатининг том маънодаги муносиб фуқароси бўла олади”[5]

Келинг энди юқорида бир неча маротаба тилга олинган глобаллашув тушунчаси ҳақида қисқача тушунча бериб ўтсам; Глобаллашув (глобализация) - лотинча “глоб” сўздан олинган бўлиб, айнан уни “думалоклашув”, “курралашув” деб таржима қилиш мумкин. Ер шарининг, Ер куррасининг фан-техника ютуқлари туфайли инсоният ихтиёридаги худди бир бутун шарга, куррага айланишини тушунтириш учун ишлатилади. “Глобал” тушунчаси луғавий маъноси нуқтаи назаридан француз тилида “умумий”, лотин тилида эса “глобус”-Ер шари” маъноларини билдиради. Демак, глобализм тушунчаси ана шу икки маънода ҳам бевосита инсоният ҳаёти ва тақдири билан боғлиқ бўлган катта муаммоларни, “сайёравий”, “дунёвий” муаммоларни, глобал тараққиёт истиқболларини ўзига қамраб олади. Глобаллашув атамаси биринчи бор 1960 йил Гиддинс томонидан фойдаланилган [6]. Бу атамадан XX асрнинг 90 йилларигача деярли фойдаланилмаган. 1985 йилга келиб америкалик социолог Р.Робертсон «глобаллашув» атамасига тушунча берган. Глобализация атамаси биринчи бўлиб иқтисодчи олимлар томонидан 1981 йилдан буён қўлланилиб келинган. Аммо бу сўзнинг тўлиқ маъноси, концепцияси 1990-йилнинг ярмида америкалик олим Чарлз Таз Рассел томонидан тўлиқ очиб берилган. “Глобаллашув” атамаси дастлаб америкалик олим Т.Левитт томонидан 1983 йили «Гарвард бизнес ревью» журналида чоп қилган мақоласида қўлланган. Т.Левитт йирик трансмиллий корпорациялар ишлаб чиқарадиган турли-туман маҳсулот бозорларининг бирлашув жараёнларини “глобаллашув” деб атаган [7] Мазкур таърифда глобаллашув жараёнининг асосан иқтисодий томонларига эътибор берилган. Ўз даврида француз файласуфи Рене Декарт ўзининг кўпгина асарларида “Тушунчалар маъносини аниқлаштиринг ва бу инсониятнинг ярмини адашишдан сақлайди” - деб ёзган эди. Айни шу маънода дастлаб мен

“глобаллашув” тушунчасининг истилоҳий маъносини изоҳлаб ўтаман. Бу атамага қўйидагича таъриф бериш мумкин: Глобаллашув – Жаҳон хўжалиги ривожланишининг объектив жараёни бўлиб, жуда кўп ижобий хусусиятларга эгадир: булар асосан турли мамлакатлар хўжалигининг ўзаро алоқаси, хорижий сармояларни жалб қилиш, илм-фан, техника ва технология ютуқлари алмашувини тезлашишни ҳамда давлатларнинг илмий техникавий тараққиётига кўмаклашуви билан тавсифланади. Глобаллашув — бутунжаҳон иқтисодий сиёсий, маданий интеграция ва унификация жараёнидир. Асосий хусусиятлари халқаро меҳнат тақсимооти, капитал, ишчи кучи ва ишлаб чиқариш ресурсларининг эркин ҳаракати, қонунчилик, иқтисодий ва технологик жараёнларни стандартлаштириш, шунингдек, турли мамлакатларнинг маданиятининг қўшилиши ва яқинлашувидир. Бу объектив жараён бўлиб жамиятнинг барча соҳаларини қамраб олувчи тизимли хусусиятга эга. Глобаллашувга қарши ҳаракатлар ҳам мавжуд бўлиб, улар глобаллашув натижасида юзага келадиган ва келаётган муаммоларни оқибати салбий деб эътироф этишади. Бундай ташкилот, уюшма, ҳаракатларга Грэн, АнтиДаос каби бир неча антиглобалистларни киритиш мумкин. Глобаллашув босқичига ўтишчун аввало минтақалашув босқичини босиб ўтиш лозим.

Ёшлар маънавиятига қаратилган таҳдидларига қарши мафкуравий иммунитетини шакллантириш технологияларидан бириинсониятда ғояни шакллантиришдир. Ғоя нима ва у нимага керак? - деган савол кўпчиликда пайдо бўлиши табиий. Ғоя нималиги ва унинг аҳамияти ҳақида айтибўтадиган бўлсам, ғоя деганда - инсон тафаккурида вужудга келадиган, жамият ва оламларни мақсад сари етаклайлиган фикр ёки фикрлар мажмуаси тушунилади. Унда оламни билиш ва амалий ўзгартириш мақсадлари, уларга эришиш йўллари ва воситалари мужассам бўлалди. Фатсафа тарихида ғоя, турли маъноларда қўлланган. Демокрит атомдарни, Форобий "фозил жамият", Навоий "адолатли жамият" ғояларини илгари сурганлар. XVII-XVIII асрларда ғоя тушунчаси билиш назарияси билан боғлаб изоҳланган. Шу асосда ғояларнинг келиб чиқиши, билишнинг турли даражалари, шакллари билан алоқаси, умуман билиш жараёнида тутган ўрни масалалари таҳлил қилинган.[8].

Мустақилликни мустаҳкамлашнинг муҳим шартларидан бири бу ғоявий тарбияни кучайтиришдан иборат. Бу борада миллатимизда ва ҳалқимизда ёд ва зарарли ғояларга қарши курашиш учун мафкуравий иммунитетни шакллантириш зарур. Албатта, мафкуравий иммунитетни шакллантириш кишилар онгида бир хил ғояни зўр бериб тикиштириш эмас, балки одамларда оқ-у қорани ажратиш, зарарли ғояларга қарши ҳушёр ва огоҳ бўлиш хусусиятларини тарбиялаш демакдир. 1999-йил 16-февраль, 2004-йил мартадаги Бухоро ва

Тошкент, шаҳрида 2005-йил 13-майда Андижон шаҳарларида содир этилган террорчилик воқеаларидан тўғри хулоса чиқариш керак. Ҳар бир давлат, жамиятнинг қудрати унинг ички хавфсизлиги ва барқарорлигига таянади. Яъни жамият, миллат ўз ғоясида мустаҳкам турса, иккиланмаса, ҳар қандай душман қўллаши мумкин бўлган ғоявий таҳдидлардан қўрқмаса, бундай миллатни енгиш мумкин эмас. Аксинча, жамият ичида ғоявий парокандалик, бўлинишлар бўлса душманларга, уларнинг ёт мафкураларига йўл очиб беради. Бундай миллатни енгиш, мустамлака қилиш осон кечади. Бунга тарихимизни ўрганиш мобайнида кўп бора ғоявий тарқоқлик бўлганлигининг гувоҳи бўлганим мисол бўлади.

Миллий истиқлол ғояси ўзининг асосий ғоялари: 1) Ватан равнақи; 2) юрт тинчлиги; 3) халқ фаровонлиги; 4) комил инсон; 5) ижтимоий ҳамкорлик; 6) миллатлараро тотувлик; 7) диний бағрикенгликка таянар экан, ана шу ғояларга қарши қаратилган хатти-ҳаракатлар ташқи ва ички таҳдидларнинг олдини олади. Келинг энди сизга таашқи ва ички таҳдидлар ҳақида баён этиб, ўз тафаккурингизда булар ҳақида тушунча ҳосил қилишингизда кўмаклашсам.

Ташқи таҳдидлар – Ўзбекистоннинг давлат чегарасининг ташқарисидан кириб келувчи таҳдидлардир. Яъниким, буларга экстрэмистик ғояларни тарғибэтувчилар, тэррорчи жангарилар, ақидапарастликни тарғибэтувчи кучлар ва бошқаларни мисолкелтиришимиз мумкин.[9]

Ички таҳдидлар – ўз ватанига, ватандошига, диндошига зарар етказишга қаратилган ғоя, хатти-ҳаракатлардир. Ана шу таҳдидлар қанча кенг тарқалса, мамлакат ғоявий бирлигига шунча кўп зарар етказади, пароканда қилади, ҳамжихатлик бўлмайди. Ғоявий бирлиги мўрт миллатнинг давлат хавфсизлиги ҳам мўрт бўлади. Шу сабабдан ҳам мафкуравий таҳдидлар ва таъсирлардан узоқ бўлишимиз ва уларга қарши ўзимизда иммунитет ҳосил қилишимиз зарур ва шартдир. Мафкуравий таъсир ва таҳдидлар ҳақида гап кетар экан, уларни аниқлаш, баҳолаш, хусусиятларини яққол кўрсатиш учун Биринчи Президентимиз Ислом Каримов томонидан илмий муомалага бир қатор тушунчалар киритилганлигини қайд этиб ўтишни лозим деб топдим. Жумладан, улар қаторида «мафкуравий иммунитет», «мафкуравий профилъактика» каби тушунчалардир. Ана шу тушунчаларнинг мазмуни ойдинлаштирилганда ҳозирги дунёда кечаётган мафкуравий жараёнларнинг характерини янада яққолроқ тасаввур қилиш имкони туғилади.

Келинг, мафкуравий иммунитетнинг нима эканлиги ҳақида айтишдан олдин сизга иммунитет ҳақида қисқача маълумот бериб ўтсам. Иммунитет лотинча (иммунитатис) сўздан олинган бўлиб, бирор нарсадан халос бўлишни, муайян касалликни қўзғатувчи вирусга ёки дардга қаршилиқ кўрсатиш қобилятини билдиради. Мафкуравий иммунитет эса, маънавий баркамол, иродаси бакувват,

иймони бутун шахсни тарбиялашда, ҳар қандай реакцион, бузғунчи характердаги ғоявий ташаббусларга бардош бера оладиган ёшларни тарбиялашда қўл келади[10]. Мафкуравий иммунитет ҳақидаги яна бир маълумотни айтиб ўтиш жоизки, «Мафкуравий иммунитет» тушунчасини биринчи бор Биринчи Президентимиз Ислон Каримов ишлатган ва унга қуйидагича таъриф берган: «Маълумки, ҳар қандай касалликнинг олдини олиш учун, аввало, киши организмда унга қарши иммунитет ҳосил қилинади. Биз ҳам фарзандларимиз юрагида она Ватанга, бой тарихимизга, ота-боболаримизнинг муқаддас динига соғлом муносабатни қарор топтиришимиз, таъбир жоиз бўлса, уларнинг мафкуравий иммунитетини кучайтиришимиз зарур». Бугунги кунда интернет оламини чеклаб қўйиш ёинки, уни назорат қилиш тобора қийинлашиб бормоқда. Бугунги айрим ёш авлоднинг хато йўлларга кириб ўзлигини, яқинларини, динини унутиб ножўя оқимлар таъсирига тушиб қолишига маънавий бўшлиқларнинг юзага келиши сабаб бўлмоқда. Бугунги кунда оммавий ахборот воситалари одамлар онги ва ҳиссиётларига, тафаккур тарзига, хулқ атворларига таъсир кўрсатишда катта имкониятларга эга. Оммавий ахборот воситаларининг бугунги кундаги ривожини ғоявий таъсир ўтказишнинг миқёси ва қўламининг кескин даражада ўсишига олиб келганини таъкидлаш зарур. Оммавий ахборот воситалари орқали амалга ошириладиган ва катта маблағ талаб қилмайдиган ғоявий таъсир ва тазйиқнинг ўзига хослиги шундаки у ўқувчи, тингловчи ёки томошабинга сездирилмасдан амалга оширилади ва бевосита қурбонларни келтириб чиқармайди. Ахборот душманни йўқ қилмаган, катта харажатни талаб қилмаган ҳолда юқори самара беради. Бунда ғоявий таъсир йўналтирилган мамлакатлар аҳолисининг хоҳиш-истаклари, менталитети, мавжуд муаммолари жиддий ўрганилган ҳолда асосий диққат кишилар онги ва дунёқарашига таъсир кўрсатишга, шаклланган қадриятларни ўзгартиришга, уларнинг регуляторлик ролини камайтиришга ёки бутунлай йўққа чиқаришга қаратилади. Бундай таъсир ўтказишда даврий нашрлар тадрижийлик, радио ва телевидение фрагментли узатиш усуллари билан фойдаланишмоқда. Мафкуравий таҳдидларнинг олдини олиш учун ёшларнинг бўш вақтини маънавий тадбирларга жалб қилиш ҳар тарафлама ўринли деб ўйлайман. Керак бўлса, ҳар бир ўқитувчи тахсил олаётган қўлидаги ўқувчисининг билим даражаси билан қизиқсин, нимага қобилиятли экани билан қизиқиб кўрсин, шу ўринда қайсидир дарсни ўзлаштиришга қийналаётган бўлса индивидуал шуғулланиб кўмаклашсин. Президентимиз Шавкат Миромонович Мирзиёев ёшларга жуда катта эътибор бермоқдалар. Жумладан, ёшларни заковатга жалбқилиш, уларнинг онгини маънавий бўшлиқдан узок тутиш мақсадида жорий йилда 96- сонли [11] қарорни имзоладилар ва ҳар бир худудга ҳоким ёрдамчилари ва ёшлар етакчиларини бириктирдилар. Бугунги кунга қадар ёшлар

етакчилари ёш авлодни китобга қикишини уйғотиш мақсадида маҳаллалар, кўчалар, вилоятлар ва Республика миқёсида совринли беллашувларни ташкил этишмоқдалар.

REFERENCES (фойдаланилган адабиётлар):

1. Abdulla Sher. Axloqshunoslik. O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nahriyoti. T-2010 bet (139)
2. Islom Abdug'aniyevich Karimov."yuksak ma'naviyat –yemgilmas kuch". Ma'naviyat T-2008.bet (119)
3. Islom Abdug'aniyevich Karimov."yuksak ma'naviyat –yemgilmas kuch". Ma'naviyat T-2008.bet (19,20)
4. Karimov I.A. Asarlar. 1-jild, s. 359.
5. Каримов И.А. Биз танлаган йўл – демократик тараққиёт ва маърифий дунё билан ҳамкорлик йўли. Т.11. –Т.: «Ўзбекистон», 2003. Бет (34)
6. Шахрай С.М. Глобализация в современном мире: политико-правовые аспекты. – СПб : Фонд поддержки науки и образования в области правоохранительной деятельности «Университет»,2004.С.6
7. Umarov V. Globallashuv ziddiyatlari. – Т.: Ma`naviyat, 2006. bet (8).
8. Milliy istiqlol g'oyasi darslik.Akaemiya nashriyoti t-2005.bet (31)
9. Эргашев И. ва бошқ. Миллий истиқлол ғояси: Ўзбекистон Республикаси Олий таълим бакалавриат босқичи учун дарслик. -Т.: Академия, 2005. 93-бет.
10. Фалсафа: Қомусий луғат. -Т.: Шарқ, 2004. 160-бет.
11. www.lex.uz

ФИО автора: *Жумаев Анвар Пардаевич*

Магистрант 2 курс университет геологического наук факультет нефти и газа
специальность ЗОНДИРОВАНИЯ ЗЕМЛЯ И ГИС ТЕХНОЛОГИЙ

Название публикации: «ГИПОТЕЗЫ ПРОИСХОЖДЕНИЯ
УГЛЕВОДОРОДОВ И ОПЫТ ОСВОЕНИЯ ПОРОД ФУНДАМЕНТА
В МИРОВОМ МАСШТАБЕ»

Аннотация: На современные исследования показывают, что несколько гипотез, в основе которых лежат органическая или неорганическая гипотезы происхождения УВ. В прошлом веке возглавил органическая гипотеза, сторонниками которой можно назвать многих ученых, в числе которых Вебер В.В., Вассоевич Н.Б., Брод И.О., Неручев С.С., Двали М.Д., Бакиров А.А., Калинин М.К., Хаин В.Е., Ерёменко Н.А., Конторович А.Э., Мирчинк М.Ф., Соколов В.А., Акрамходжаев А.М., Киршин А.В. и многие другие. Кроме того, существовала группа исследователей, возглавлял которую основоположник современной гипотезы неорганического происхождения нефти Кудрявцев Н.А. [1: с.216].

Ключевые слова: Мир, масштаб, наука, углеводород, геология.

Ещё с начала прошлого века существовала неорганическая школа геологов-геохимиков и нефтяников, основу которой заложили Менделеев Д.И., Кропоткин П.Н. [2: с.104-125], а далее развили Кудрявцев Н.А., Порфирьев В.Б., Гринберг И.В., Чекалюк Э.Б., Ключко В.П., Шаблинская Н.В., Бескровный Н.С., Талиев С.Д., Пиковский Ю.И., Готтих Р.П., Писоцкий Б.И., Войтов Г.И., Шахновский И.М., Гаврилов В.П., Лурье М.А., Шмидт Ф.К., Тимурзиев А.И., Зубков В.С. и многие другие исследователи. Одна из неорганических гипотез – минеральная-карбидная концепция, предложена Менделеевым Д.И. в 1877 г. [3: с.36]. По мнению этого автора, нефть образуется в результате взаимодействия паров воды и карбидов металлов ядра Земли. При этом образуются газообразные продукты, в том числе и УВ, поднимающиеся по трещинам вверх в осадочные породы и в

результате конденсации их образуются скопления нефти. Менделеев Д.И. обосновал их приуроченность к предгорным районам и связь с вулканами.

Кудрявцев Н.А. предложил магматическую гипотезу образования нефти, основывающуюся на его мнении, что на больших глубинах – в мантии Земли, в условиях высокой температуры, при взаимодействии углерода с водородом образуются углеводородные радикалы – CH , CH_2 и CH_3 . Вследствие перепадов давлений они перемещаются в зоны глубинных разломов и по ним поднимаются вверх. С понижением температуры эти радикалы соединяются друг с другом и с водородом, в результате чего образуются более сложные нефтяные углеводороды [4: с.216].

Очень неинтересный гипотеза Иванникова В.И., анализирующего различные моменты происхождения УВ [5: с.21-27; 6: с.27-30]. По мнению этого исследователя, ОВ (кероген), захороненное в осадках, составляло меньшую часть, чем минеральная доля. При погружении и уплотнении материнских пластов извлекаемая часть молекулы керогена (ОВ) эвакуируется в смежные пласты-коллекторы, при этом являясь центрами адсорбции растворенного газа (т.е. центрами образования пузырьков), которые получают подъёмную архимедову силу и способны осуществлять флотацию тяжелых УВ. Эту схему автор называет «гибридной-конвергенцией» (схождение-соединение УВ разного происхождения), в результате чего образуются нефтегазовые скопления.

Интересное решение проблемы происхождения УВ с точки зрения объединения органической и неорганической гипотез в многочисленных публикациях, появившихся в последнее время, предлагают Авилов В.И. и Авилова С.Д. Профиль их исследований – геоэкологическое направление по изучению нефтегазоносности недр в Мировом океане. Исследования проводились в институте океанологии им. Ширшова П.П., РАН (Москва) под руководством член-корреспондента Геодекяна А.А. Авторами в результате многолетних исследований изучено пространственное распределение газобиохимических показателей в водной массе и донных отложениях, приведших к открытию неизвестного ранее явления. Проводя

газобиохимические исследования в термальных рассолах с глубин более 2 км, авторы обнаружили жизнь «в этих жестких бескислородных условиях при высокой температуре и солености вод. Она основана не на энергии фотосинтеза, а на хемолитоавтотрофии, когда при отсутствии кислорода на недоступных для солнечного света глубинах живые организмы в качестве питательного субстрата используют газы, поступающие ко дну из земных недр. Хемолитоавтотрофии характеризуются интенсивной жизнедеятельностью микроорганизмов, которые могут использовать неорганические доноры электронов (прежде всего, водород) и получать почти весь углерод путем фиксации двуокиси углерода. Обычно она сопровождается нефтяные углеводороды [7: с.216].

Очень шумевший публикации Иванникова В.И., анализирующего различные моменты происхождения УВ [8: с.21-27; 9: с.27-30]. В публикации 2010 года они предлагают следующую генеральную схему образования УВ. «Исходный материал – необходимые биологические активные вещества (БАВ), поставляются из недр Земли, что предложено магматической концепцией, выдвинутой в начале прошлого века. Магматические газовые компоненты (с преобладанием H_2 и CO_2 – исходные БАВ) в виде концентрированных газовых потоков поступают в благоприятную локальную экосистему (она может быть на всех этажах осадочной толщи и глубже, в зонах с высокими температурой и давлением), находящуюся под мощным воздействием энергетических полей, и по технологии природной памяти запускают процесс генерации УВ. Аккумуляция углеводородов приводит к появлению залежей нефти и газа» [10: с.11-13]. Эта концепция объединяет органическую и минеральную гипотезы происхождения УВ

В Институте проблем нефти и газа Российской Академии наук (ИПНГ РАН) была разработана биосферная концепция нефтегазообразования, на основе идеи Вернадского В.И. о геохимическом круговороте веществ биосферы, согласно которому Земная кора, где сконцентрированы основные скопления УВ, представляет собой оболочку, сильно переобработанную проникающими в неё космическим излучением. В основе биогенной концепции нефтегазообразования

нефть и газ рассматриваются как необходимые для обеспечения баланса продукты геохимического углерода через поверхность Земли. В таком круговороте выделены 3 цикла. Первый продолжительностью 10^8 - 10^9 лет обусловлен глубоким погружением углеродсодержащих пород в мантию при субдукции литосферных плит, второй – 10^6 - 10^7 лет, характеризуется преобразованием захороненного органического вещества при осадконакоплении, третий наиболее быстрый биосферный цикл примерно 30-40 лет, связан с переносом углерода биосферы метеогенными водами в ходе их климатического круговорота. Перенесенный преимущественно окисленный углерод вглубь в земной коре восстанавливается до УВ, создающих в геологических структурах-ловушках скопления нефти и газа [11: с.53].

Мировой опыт освоения пород фундамента. На данном моменте время развития нефтегазопроисхождения работ почти на всех континентах мира (за исключением Антарктиды) открыты и открываются скопления углеводородов, приуроченные к разным по возрасту и генезису породам фундамента: осадочно-метаморфизованным, метаморфическим, магматическим (изверженным и эффузивным) и вулканокластическим. При этом, необходимо отметить, что там, где открыты месторождения в породах фундамента, в породах осадочного чехла также открыты залежи УВ (за исключением месторождения Малоичское, расположенного в Западной Сибири, в пределах Нюрольской впадины, где продуктивны только породы силур-девонского возраста) [12: с.30-37; 13: с.20].

В данное время в мире открыты и разрабатываются около 500 месторождений в породах фундамента. Среди них отмечаются гигантские, крупные, средние и небольшие. В их числе месторождения: в Кылуонгском бассейне Вьетнама месторождения Белый Тигр, Дракон, Ранг Донг, Рубин и другие (на сегодняшний день их более 45); Хьюгтон-Панхендл в США, Ла-Пас, Мара в Венесуэле; более 100 месторождений в Сиртском бассейне Ливии; более 100 месторождений в Западной Сибири в разных по генезису и вещественному составу породах; Уилмингтон и другие месторождения в сланцах в Калифорнии; в пределах Центрально-Канзасского свода в кварцитах; приуроченные к

бассейну Купер в Австралии в метаморфических и первично вулканогенных образованиях; в пределах Северного Китая в карбонатах месторождений Ляохэ, Дуншин, Женцю и др.; на территории Кубы в ультраосновных породах; в пределах поднятия Южный Мангышлак Карабогазского свода в Казахстане выявлены месторождения, включающие Оймашу, Северное Ракушечное и др. в гранитах; в Сердджипском бассейне Бразилии месторождение в породах фундамента Кармополис с начальными извлекаемыми запасами нефти 150 млн. т; в Канаде месторождение Пис-Ривер; в Египте месторождения Хуркада и Гемза; в Днепровско-Донецкой впадине месторождения Хухрянское, Юльевское и др.; в фундаменте Панонского бассейна Центральной Европы месторождения Кикинда и Хайдусобосло; в Ассамско-Араканском бассейне Индии месторождения Борхолла-Чангпанг, Бомбей Хай в гранитах, гранито-гнейсах и базальтах и др. Этот список можно ещё продолжить. Рассмотрим наиболее крупные месторождения, открытые в породах фундамента, по данным опубликованных работ [14: с.4, 25, 28, 29-52; 15: с.250; 16: с.4, 6, 8; 17: с.2-6; 18: с.90-94; 19: 242с.; 20: с.7; 21: с.38-40; 22: с.25-28; 23: с.22-25; 24: с.53-55; 25: 113с.; 26: с.63-64].

Важно, что отметить, что получение промышленных притоков нефти и газа из трещиноватых гранитных пород фундамента произошло ещё в начале прошлого столетия, в 1918 году на месторождении Хьюгтон-Панхендл (США), начальные запасы которого составляют 223 млн. т нефти, 2 трлн. м³ газа. Разрез продуктивной части этого месторождения приурочен к докембрийскому фундаменту, сложенному биотитовыми гранитами, реалитовыми и диабазовыми порфирами.

В 1925 году на гигантском месторождении Ла-Пас (Венесуэла) в разуплотненных метаморфических породах и гранитах выявлены залежи нефти. Средняя глубина вскрытия фундамента от его кровли составляет – 500 м, максимальная – 940 м, вскрытие пород фундамента на глубину 332 м. Средний начальный дебит составлял 572 м³/сут, максимальный 1828 м³/сут. [27: 242с.]. На северо-восточном продолжении антиклинали Ла-Пас расположено

месторождение Мара, в пределах которого фундамент вскрыт на толщину 363 м и разрез его представлен интенсивно трещиноватыми гранитами и метаморфическими породами. Трещины субвертикальные. Средний дебит нефти 350 м³/сут., максимальный – 1828 м³/сут.

Наиболее крупным нефтяным бассейном, приуроченным к фундаменту, является Сиртский бассейн (Ливия), в котором насчитывается более 100 месторождений, разрезы которых сложены метаморфическими и магматическими породами. Наиболее крупное месторождение Нафора-Ауджила, приуроченное к погребенному выступу Ракб, сложенному трещиноватыми гранитоидными породами докембрийского возраста. Месторождение Белый Тигр открыто в 1988 году. Залежь нефти приурочена к мезозойскому гранитному массиву, интенсивно разбитому на отдельные блоки. Массив представляет собой горстантиклинальное поднятие сложного строения размером 22x9 км, состоит из трех сводов – Южного, Центрального и Северного. Вскрытая толщина магматических пород достигает 2000 м. Нижняя граница залежи установлена условно, так как скважина № 905, пробуренная до глубины 5014 м, водонефтяной контакт не вскрыла. Пластовые воды вскрыты только в одной скважине. Нефтедержащими являются трещинно-кавернозные породы, пустотность которых представлена макро- и микротрещинами, изометрическими кавернами и пустотами. Уникальность месторождения заключается в огромном этаже – 1950 м нефтегазоносности продуктивного разреза позднемеловых гранитоидов, с суточными притоками до 1600 м³/сут. Наличие поглощений промывочной жидкости, данные газопоказаний, керны, материалы ГИС указывают на наличие коллекторов до глубин порядка 5000 м. Начальные запасы этого месторождения оценены в количестве более 500 млн. т нефти [28: с.1-17; 29: с.1-5];

Важно, что особенность строения гранитных массивов в Кыулунгской впадине. Коры выветривания гранитоидных пород здесь отмечаются во многих скважинах, вскрывших фундамент, но они встречаются фрагментарно, подчиняясь особенностям палеорельефа. Мощность этих кор по материалам ГИС не превышает 50 м [30: с.4-13]. По мнению исследователей, пустотное

пространство фундамента месторождения Белый Тигр представлено блоковой, трещинной и кавернозно-трещинной типами пустотности, а область развития этих пустот-коллекторов можно считать каркасом нефтенасыщенного, отдающего нефть, резервуара.

Список литературы

1. Кудрявцев Н.А. Генезис нефти и газа. - Ленинград: «Недра», 1973. - 216 с.
2. Кропоткин П.Н. Проблемы происхождения нефти. // Советская геология. - 1955. - № 47. - с. 104-125.
3. Менделеев Д.И. Гипотеза происхождения нефти. // Журнал Русского химического общества. – 1877. - т.9., отд. 1, вып. 2. - 36 с.
4. Кудрявцев Н.А. Генезис нефти и газа. - Ленинград: «Недра», 1973. - 216 с.
5. Иванников В.И. Миграция углеводородов и её движущие силы. // Геология, геофизика и разработка нефтяных месторождений. – 2000. - № 3. - с. 21-27.
6. Иванников В.И. Флюидодинамика нефтегазовых скоплений. // Геология, геофизика и разработка нефтяных месторождений. – 2002. - № 7. - с. 27-30.
7. Кудрявцев Н.А. Генезис нефти и газа. - Ленинград: «Недра», 1973. - 216 с.
8. Иванников В.И. Миграция углеводородов и её движущие силы. // Геология, геофизика и разработка нефтяных месторождений. – 2000. - № 3. - с. 21-27.
9. Иванников В.И. Флюидодинамика нефтегазовых скоплений. // Геология, геофизика и разработка нефтяных месторождений. – 2002. - № 7. - с. 27-30.
10. Авилов В.И., Авилова С.Д. Концепция перманентного нефтегазообразования. // Сб. Дегазация Земли: геотектоника, геодинамика, геофлюиды, нефть и газ, углеводороды и жизнь. – Москва: 2010. – ГЕОС. - 712 с.
11. Баренбаум А.А. Научная революция по Куну в нефтегазообразовании. Дегазация Земли: геодинамика, геофлюиды, нефть, газ и их парагенез. //

Материалы Всероссийской конференции. - Москва: 2008. - 625 с.

12. Запивалов Н.П., Амбросимова О.О., Попов В.В. Геолого-геофизическая модель Малоического месторождения в палеозое Западной Сибири и особенности его освоения. // Геология нефти и газа. - 1997. - № 2. - с. 30-37.

13. Кузнецов Р.О., Беляев С.Ю., Жидкова Л.В. Опыт реконструкции времени начала генерации нефти в осадочных бассейнах (на примере восточной части Нюрольско-Колтогорского суббассейна, Западная Сибирь). // Геология, геофизика и разработка нефтяных и газовых месторождений. - 2006. - № 1. - с. 18-30.

14. Алиева Е.Р., Кучерук Е.В., Хорошилова Т.В. Фундамент осадочных бассейнов и его нефтегазоносность. - Москва: 1987 г. «Обзор ВНИИЭМС, (геология методов поисков и разведки месторождений нефти и газа)», 64 с.

15. Арешев Е.Г., Гаврилов В.П., Донг Ч.Л. Геология и нефтегазоносность фундамента зондского шельфа - Москва: «Нефть и газ», 1997. - 250 с.

ФИО авторов: *Адамбаев Умидбек Хаитбаевич* – ТВЧДПИ ўқитувчиси

Артикова Зумрад Ихтиёр қизи - ТВЧДПИ талабаси

Название публикации: «АҲОЛИ МУАММОЛАРИ БИЛАН ИШЛАШДА МАҲАЛЛА ИНСТИТУТИНИНГ РОЛИ»

АННАТАЦИЯ

Ушбу мақолада тадқиқотчи бугунги куннинг энг муҳим масалаларидан бири бўлган маҳалла институтининг мамлакатимиз ривожига йўлида халқ ва давлат ўртасидаги муносиб кўприк вазифасини бажарувчи энг асосий бўғин ҳисобланиши, маҳалланинг асосий негизи эса оила ва унинг энг муҳим манбаси таълим-тарбияни назарий ва амалий жиҳатдан таҳлил қилиб, ундаги моҳият ва аҳамият тўғрисида қисқача ўз мулоҳазаларини билдирилган.

Калит сўзлар: оила, маърифат, ватан, таълим-тарбия, миллий қадриятлар.

Мамлакатимизни барқарор ривожлантириш, халқимиз фаровонлигини ошириш, фуқароларимизнинг ўз ҳаётидан рози бўлиб, эртанги кунга қатъий ишонч билан муносиб ҳаёт кечиришини таъминлаш бўйича олдимизга қўйган мақсад ва вазифаларни изчил амалга оширишда жамиятнинг энг муҳим бўғини ҳисобланган маҳалла институтининг ўрни ва аҳамияти тобора ортиб бормоқда.[1]

Маҳалла жамиятда тинчлик-тотувлик, ўзаро ҳурмат, меҳр-оқибат ва ҳамжиҳатлик муҳитини мустаҳкамлаш, миллий урф-одат ва қадриятларни асраб-авайлаш, оилалар жипслилигини таъминлаш, соғлом ва баркамол авлодни тарбиялаш, аҳолининг кундалик муаммоларини ҳал этишда халқимизга энг яқин ижтимоий тузилма ҳисобланади.

Шу билан бирга, фуқаролар йиғинларининг уйма-уй юриб аҳоли муаммоларини аниқлаб, оғирини енгил қилиш борасида давлат идоралари, шу жумладан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг Халқ қабулхоналари ва ҳудудларни комплекс ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш бўйича секторлар

билан ҳамкорлигини кучайтириш, моддий-техника таъминотини яхшилаш ҳамда соҳа ходимлари меҳнатини муносиб баҳолаш юзасидан аниқ чора-тадбирларни амалга ошириш талаб этилмоқда.[1]

Маҳалланинг жамият бошқарувидаги ўрни ва фаолияти самарадорлигини ошириш, фуқаролар йиғинлари ишини ташкил этишнинг замонавий механизмларини жорий қилиш, соҳага малакали, бой ҳаётий тажрибага эга ва фидойи кадрларни жалб этиш лозимлигини кўришимиз мумкин.

Охириги уч йилда маҳалла институтини ривожлантириш борасида қатор амалий ишлар амалга оширилди.[1]

Хусусан, маҳалла институтига оид 38 та қонун ва меъёрий ҳужжатлар қабул қилинди, 50 дан ортиғи такомиллаштирилди. Жамият ҳаётида жонбозлик кўрсатган соҳа ходимлари давлат мукофотлари билан тақдирланди.[1]

Сўнги уч йилда 624 та маҳалла идораси янгидан қурилди, 2 минг 265 таси реконструкция қилинди ва таъмирланди. 102 та туман ва шаҳар марказида “Маҳалла маркази” мажмуалари барпо этилди. Ҳар бир фуқаролар йиғинида “Кексалар маслаҳати” гуруҳлари, 4 мингдан зиёд маҳалла биноларида кутубхоналар ташкил қилинди[1].

Маҳалла фаолларининг масъул ташкилотлар ва профилактика инспекторлари билан ҳамкорлигида охириги уч йилда 87 мингга яқин кам таъминланган оила эҳтиёжмандлик даражасидан чиқарилди[1].

Президентимиз маҳалла тизимидан халқ ҳам, давлат ҳам тўла рози эмаслигини, бу соҳада камчилик ва долзарб масалалар кўплигини таъкидлаб ўтганлар.[1]

Хусусан, маҳаллаларда 18 мингдан ортиқ ходим фаолият кўрсатиб келаётган бўлса-да, уларнинг иши самарали ташкил этилмаган. Оилаларда ижтимоий-маънавий муҳитга салбий таъсир кўрсатувчи ҳолатларнинг олдини олиш бўйича тизим йўлга қўйилмаган. Оқибатда айрим маҳаллаларда нотинч оилалар, ҳуқуқбузарликлар кўпайган. Шунингдек, хотин-қизлар ва вояга етмаганлар орасида ўз жонига суиқасд қилиш ҳолатлари учраётгани жуда ачинарли[1].

Тизимда оилавий ажримлар, ёшлар саломатлиги, эрта туғруқлар, маънавий-ахлоқий тарбия билан боғлиқ муаммолар мавжуд.

“Оила – муқаддас” деган азалий ва эзгу ғоя қадрсизланиб, минг йиллик миллий қадриятларимиз завола топар экан, бу каби оғриқли ҳолатларни камайтириб бўлмайди. Бунинг учун маҳалла катта ижтимоий куч сифатида майдонга чиқиши керак. Чунки фаоллар, кўпни кўрган оқсоқоллар, тажрибали нурунийларимиз, агар истаса, жамоатчилик билан биргаликда ҳар қандай муаммони ҳал қилишга, хато қилган ёшларни тўғри йўлга солишга қодирлигини Президентимиз ҳам таъкидлаб ўтганлар.

Афсуски маҳаллаларнинг ўзида ҳам қатор муаммолар борлигини қайд этишимиз лозим, масалан, бугунги кунда 1 минг 234 та фуқаролар йиғини турли ташкилотлар ёки тадбиркорларга тегишли биноларда жойлашган. Яна мингдан зиёди ижтимоий муассасаларда, 78 таси қўшни маҳалла йиғинлари биноларида фаолият кўрсатмоқда, 48 та маҳалла биноси авария ҳолатида. Маҳалла бинолари учун коммунал тўловларни тўлаш бўйича мақбул ва ягона тартиб ишлаб чиқилмаган[1].

Маҳалла фуқаролар йиғинлари зиммасига 200 дан ортиқ вазифа юкланган. Лекин бор-йўғи 2 та штат бирлиги билан шунча вазифани бажариш мумкинми, деб ўйлаб кўрилмаган.

Президентимиз Шавкат Миромонович Олий Мажлисга йўллаган Мурожаатномасида маҳалла тизимини ўзгартириш, “Обод ва хавфсиз маҳалла” тамойилини жорий этиш зарурлиги тўғрисида фикр билдирган эдилар.

Давлатимиз раҳбари маҳаллаларда тўпланиб қолган муаммо ва камчиликларга самарали ечим топиш, тинчлик-осойишталикни асраб-авайлаш йўлида барча саъй-ҳаракатларни бирлаштириш шартлигини таъкидлаганлар. Ушбу улкан соҳага масъул алоҳида давлат идораси сифатида 2020 йил 18 февралда “Ўзбекистон Республикаси Маҳалла ва оилани қўллаб-қувватлаш вазирлиги фаолиятини ташкил этиш тўғрисида» ПҚ-4602-сон [қарори](#) билан Маҳалла ва оилани қўллаб-қувватлаш вазирлиги ташкил этилди[1].

Қайд этилганидек, янги вазирлик маҳалладан тортиб республика даражасигача 40 мингдан ортиқ ходимни бирлаштирган ва уларнинг “бир ёқадан бош чиқариб”, ягона мақсад йўлида фаолият кўрсатишларини таъминлайди. Бир сўз билан айтганда, жойларда муаммоларни ҳал қилишнинг яхлит ва таъсирчан вертикал тизими яратилди.[1]

Маҳаллалардаги турли йўналишлар бўйича ташкил этилган, бироқ кутилган самарани бермай келаётган 12 та жамоатчилик комиссия ва тузилмалари ҳам оптималлаштирилди.

“Ҳар бир оила тадбиркор”, “Ёшлар – келажагимиз”, “Хунармандчилик” дастурлари доирасида маҳаллаларга тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланиш учун арзон кредит маблағлари ажратилади. Бу маблағлар ҳисобига сартарошхона, новвойхона, шунингдек, хунармандчилик, тикув, қандолатчилик цехлари, оталар чойхонаси, гузар масканлари ташкил этилиши белгиланган.[1]

Маҳалла фуқаролар йиғинлари эндиликда “Обод ва хавфсиз маҳалла” тамойилини амалиётга жорий этиш, ижтимоий-маънавий муҳит барқарорлиги ва осойишталикни таъминлаш, аҳолини тадбиркорликка кенг жалб қилиш, томорқалардан унумли фойдаланиш, ер участкаларини ноқонуний эгаллашнинг олдини олиш, ҳудудни ободонлаштириш каби масалалар билан шуғулланиши белгиланган.

Маҳалла раисига қўшимча ҳуқуқлар берилиб, мақоми ва обрўси кучайтирилиши белгиланган.

Маҳаллаларда ҳуқуқбузарликларнинг барвақт олдини олиш бўйича таъсирчан тизимни шакллантириш мақсадида профилактика инспектори кўриб чиқадиган маъмурий ҳуқуқбузарликлар сонини ошириш белгиланган.

Давлат-хусусий шериклик шартлари асосида фуқаролар йиғинлари комплексларини қуриш, бўш турган биноларга маҳалла идораларини жойлаштириш масалалари ҳам белгиланган.

Маҳаллаларда аҳиллик ва ўзаро меҳр-оқибат муҳитини мустаҳкамлаш, ёш авлодда ватанпарварлик, меҳнатсеварлик туйғуларини кучайтиришда кексалар тажрибасидан фойдаланиш муҳимлиги белгиланган.

Давлатимиз раҳбари маҳаллалар миллий менталитетимиз кўзгуси эканини, жамият ҳаётида катта ўрин тутишини таъкидлар экан, Наврўз байрамига ҳамоҳанг тарзда 22 март санасини “Маҳалла тизими ходимлари куни”[1] деб эълон қилиганлар.

Маҳалла раисига икки қанот сифатида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 3-декабрь кунидаги “Маҳаллада тадбиркорликни ривожлантириш, аҳоли бандлигини таъминлаш ва камбағалликни қисқартириш масалалари бўйича ҳоким ёрдамчилари фаолиятини ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-31-сонли ва 2022 йил 19-январь кунидаги “Маҳаллаларда ёшлар билан ишлаш тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-92-сонли Қарорлари билан ҳар бир маҳаллага ҳоким ёрдамчиси ва ёшлар етакчиси лавозимлари ташкил этилди.

Президентимиз фармонида асосан Оила ва хотин-қизлар давлат қўмитаси тузилиши муносабати билан Маҳалла ва оилани қўллаб-қувватлаш вазирлиги номи ўзгартирилиб, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 1-март кунидаги “Маҳалла ва нурунийларни қўллаб-қувватлаш вазирлиги фаолиятини ташкил этиш тўғрисида”ги ПҚ-147-сонли Қарори билан Маҳалла ва нурунийларни қўллаб-қувватлаш вазирлиги сифатида қайта ташкил этилди. Қолаверса, 2022 йилнинг 1 июль кунига қадар «Маҳалла тўғрисида»ги қонун лойиҳаси ишлаб чиқирилиши ҳам белгиланган.

Хулоса ўрнида шуни айтиш мумкунки, маҳалла институти халқ ва давлат ўртасида муносиб кўприк, мамалакатимиз келажаги ҳамда тараққиётидаги асосий устунлардан бири ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Оммавий ахборот воситалари ва ижтимоий тармоқлардан фойдаланилган.

2. Адамбаев, У. Х. (2022). ИШОНЧ-ЭЪТИҚОДНИ ШАКЛЛАНТИРИШДА АРГУМЕНТЛАШНИНГ ЎРНИ. Academic Research in Educational Sciences, 3(1), 898-905.

3. Адамбаев, У. Х., & Джораев, Д. Ў. (2022). ЭКОЛОГИК МАДАНИЯТ ВА УНИ ШАКЛЛАНТИРИШ. *Academic Research in Educational Sciences*, 3(2), 125-134.
4. Adambayev, U. X., & Rahimberdiyev, S. U. (2022). NAVRO‘Z BAYRAMI VA UNING ETNOMADANIY AHAMIYATI. *Academic Research in Educational Sciences*, 3(2), 175-177.
5. Умидбек Хаитбаевич Адамбаев, (2022). Ишонч – эътиқодни шакллантиришда урф-одат ва анъаналарнинг таъсири, *SCIENTIFIC PROGRESS* (pp. 348-351).
6. Adambayev Umidbek Xaitbayevich, (2022). Ancient myths and legends. “International scientific research conference”. (20th February, 2022) – BELARUS, MINSK: “CESS”, 2022. Part 1 – 4 p.
7. Umidbek Adambayev. (2021). FAITH – THE CONCEPTION OF BELIEF AND STEPS TO DEVELOP IT / ACTUAL PROBLEMS OF MODERN SCIENCE, EDUCATION AND TRAINING. – pp. 96-100.
8. U. Adambaev. (2021). CONFIDENCE-NONVERBAL METHODS OF ARGUMENTATION IN THE FORMATION OF THE VERB /Экономика и социум. – С.18-21.
9. Umid Adambayev. (2021). MILLIY O‘ZLIKNI ANGLASH MILLAT TARAQIYOTINING POYDEVORI / *Scientific progress*. – pp. 1858-1862.

ФИО авторов: Ўзбекистон Журналистикаси ва оммавий

коммуникациялар Университети

*Мухтор Худойқулов (Медиа назарияси ва амалиёт
кафедраси ф.ф.д.проф.)*

Зухраҳон Раҳимова Махмудовна (ОЖК магистранти)

Название публикации: «ҲОЗИРГМ ЗАМОН БОСМА МАТБУОТИДА
ПУБЛИЦИСТИКАНИНГ ЎРНИ»

АННОТАЦИЯ: Мазкур тадқиқот ишида оммавий ахборот воситалари ва уларнинг асосини ташкил этувчи босма матбуот нашрлари фаолиятида публицистиканинг ўрни ва аҳамияти масалалари кўриб чиқилади. Маълумки публицистика ижтимоий ҳаётни акс эттиришнинг ўзига хос, алоҳида бир кўриниши бўлиб, шу замоннинг энг муҳим муаммоларини кўтариб чиқади ва шу замон кишиларига, оммага етказиб беради ҳамда жамоатчилик фикрини уйғотишда муҳим ўрин тутади..

Калит сўзлар: Хабар, мақола, публицистика, информация, репортаж, суҳбат, хат.

Аннотация: В данной исследовательской работе рассматривается место и значение публицистики в деятельности узбекских печатных изданий которые составляют основу средств массовой информации. Как известно публицистика является одним из видов освещения общественной жизни и поднимает насущных злободневных вопросов сегодняшней жизни, доводит до современных читателей и занимает особое место в возбуждению общественной мнения.

Ключевые слова: Новости, статья, журналистика, информация, репортаж, интервью, письмо.

Публицистика (лотинча: публикус - иж-тимоий) — давринг ижтимоий-сиёсий ва бошқа долзарб масалаларига бағишланган адабий ижод тури. Публицистиканинг вазифаси ижтимоий фикр уйғотиш ва уни шакллантириш, маълум мақсадга йўналтириш, хужжатли факт маълумотлар асосида воқелик манзарасини яратишдан иборат.

Ҳозирги замон ижтимоий ҳаёти, унга алоқадор ўтмиш ва келажак фактлари Публицистиканинг предметиدير. Ҳаётда ижтимоий фаолият, онг қарашларнинг салмоғи ортган сари публицистнинг , яъни ижодкорнинг воқеликка фаол аралашуви, фикрни бевосита ошқора, дангал ифодалаш тамойили ҳам ошди.

Публицистик услубнинг оғзаки турига эса нотиклик киради. Ўтмишнинг машҳур нотиклари кишиларнинг ижтимоий алоқа қуроли бўлган тилдан маълум ғоявий мақсадни ифодалаш ҳамда эстетик таъсир этиш воситаси сифатида моҳирона фойдаланиб келганлар. Публицистик услубнинг оғзаки турига кундалик воқеаларга доир мақолалар ёки халқаро обзор билан радио ва телевиденияда чиқаётган шарҳловчиларнинг нутқлари ҳам киради.

Юқоридагилардан маълум бўлдики, тилни пухта ўрганиш, унинг луғавий бойлиги ва грамматикасини пухта эгаллаш, мантиқли сўзлашни ўрганиш, нутқнинг ички(мазмун) ва ташқи(шакл) кўринишига бирдай эътибор бериш, гўзал ва таъсирчан нутқ туза билиш, тил бойликларини мақсадга мувофиқ ҳамда ўринли ишлатиш вазифаларини кўяди.

¹Ўзбекистоннинг Давлат тили ҳақидаги қонуни. Тошкент —Ўзбекистон|| нашриёти.1989 йил 6- бет

90-йиллардан сўнг ўзбек миллий журналистикасида ҳам ўзига хос ўзгаришлар кузатилди. Анъанавий шарҳлаш журналистикаси ўрнига янгиликлар журналистикаси пайдо бўлди. Натижада публицистик жанрлар ахборот жанрларига кўпроқ ўрин бера бошлади. Публицистика кейинги йилларда юқори босқичга кўтарилди. Озод Шарофиддинов, Ўткир Ҳошимов, Иброҳим Ғафуров, Наим Каримов, Хуршид Дўстмуҳаммад, Эркин Аъзам, Султонмурод Олим ва бошқа ўзларининг долзарб публицистик мақолалари билан ўзбек Публицистикасига муносиб ҳисса қўшиб келмоқдалар.

Публицист илм-фан хулосаларини оммалаштирадимми ёки ўз тадқиқоти натижаларини эълон қиладими, у буни ўргатиш учун эмас, балки ўргатиш, билимни етказиш учун эмас, балки жамоатчилик фикри деб аталадиган сиёсий кучга таъсир ўтказиш учун қилади. Бинобарин, журналистика соҳасига фақат бугунги ҳаёт йўналишида ҳал қилувчи аҳамиятга эга бўлган ҳаётий масалалар киради.

Бу ҳозирги вақтда соф назарий савол бўлиши мумкин, у вазиятларнинг бошқа комбинациясида фақат илмий аҳамиятга ега. Ўз етакчиларидан ҳамиша аниқ ва тайёр фикрни талаб қиладиган ижтимоий ҳаётнинг тезлашган зарбаси журналистикада шубҳа ва иккиланишга ўрин қолдирмайди. Ижтимоий-сиёсий тараққиётнинг у ёки бу йўналиши учун курашда, яъни борлиқ учун курашнинг мураккаб шакли холос, фанда маълум предметни аниқ ўрганиш тугалланганми ёки йўқми, бу билан курашишнинг иложи йўқ.

Кўпинча мажбур бўладиган ўзига ишонч билан журналистика эҳтиёткор илм-фан хулосаларидан олдинда ва у ёки бу тарзда дарҳол ҳал қилиниши керак бўлган саволларни ҳал қилади. Ҳар доим субъектив, у ўтмишни ўрганишдан эмас, балки келажак идеалдан келиб чиқади. Душман билан баҳслашар экан, у зарурат туфайли унда нотўғри назариётчини эмас, балки тарқалиши ва маъқулланиши жамият учун зарарли бўлган зарарли қарашларнинг ташувчиси ва ҳимоячисини кўради; шу асосда душманнинг қарашларидан унинг шахсиятига ўтиш осон, шунинг учун ҳам публицистиканинг бутун борлиғи давомида биз унинг энг ёрқин мисолларини рисола шаклида топамиз.

Публицистиканинг моҳияти, субъекти ва предмети» дея номланиб, унда публицистика назариясига оид жаҳон журналистикасида мавжуд илмий-назарий қарашлар умумлаштирилган. «Публицистика ижтимоий институт сифатида», «Публицистика субъекти» ҳамда «Публицистика предмети» деб номланган учта фаслдан ташкил топган.

Публицистикани ижтимоий институт деб қараш майли илмий жамоатчилик ўртасида кескин баҳс-мунозаралар келтириб чиқаради. Жорий масала бўйича диссертант ҳам ўз позитив муносабатини билдиради. Аксар мутахассислар ижтимоий институтни фақат тизимлаштиришган тузилма сифатида тушуниши одатий ҳодисага айланган. Аслида публицистик талқин тарқоқ тушунча, унинг

ижтимоий йўналтирилганлик даражаси ҳамда қамров имконияти масалага яна қайтиш ва теран таҳлиллашга ундайди.

Одатда, ижтимоий институтлар – муҳим бир моддий структуралардан иборат бўлган уюшмалар мажмуасигина эмас, шунингдек, номоддий, қадрият шаклидаги ижтимоий муносабатлар узлуксиз тизими деб қаралса, тавсиф анча ойдинлашади, деган фикрдамиз.

Публицистика ижтимоий институт мақомига эга, бинобарин, у барча аҳоли қатламлари томонидан эътироф этилган, ижтимоий алоқани тартиблаштирадиган, даъват этиш кучига эга бўлган, одамларни жамият акцияларига жалб этиб, ялпи сафарбарликка йўналтирилган тармоқлараро қадриявий ижтимоий институт (тармоқлараро журналистика, тарғибот, адабиёт, шеърият ва бошқа соҳаларга хос бўлган ижод тури). Журналистика жамият ташкилий структурасини қарор топтирадиган ижтимоий институт ҳисобланади, публицистика эса руҳий маданиятга даъват этадиган, ишонтирадиган ижтимоий институтни тавсифлайди. Публицистика кенг миқёсда тарқалган ҳодиса тарзида ижтимоий институт даражасига кўтарилади.

Публицист илм-фан хулосаларини оммалаштирадими ёки ўз тадқиқоти натижаларини эълон қиладими, у буни ўргатиш учун эмас, балки ўргатиш, билимни етказиш учун эмас, балки жамоатчилик фикри деб аталадиган сиёсий кучга таъсир ўтказиш учун қилади. Бинобарин, журналистика соҳасига фақат бугунги ҳаёт йўналишида ҳал қилувчи аҳамиятга эга бўлган ҳаётий масалалар киради.

Бу ҳозирги вақтда соф назарий савол бўлиши мумкин, у вазиятларнинг бошқа комбинациясида фақат илмий аҳамиятга эга. Ўз етакчиларидан ҳамиша аниқ ва тайёр фикрни талаб қиладиган ижтимоий ҳаётнинг тезлашган зарбаси журналистикада шубҳа ва иккиланишга ўрин қолдирмайди. Ижтимоий-сиёсий тараққиётнинг у ёки бу йўналиши учун курашда, яъни борлиқ учун курашнинг мураккаб шакли холос, фанда маълум предметни аниқ ўрганиш тугалланганми ёки йўқми, бу билан курашишнинг иложи йўқ. Кўпинча мажбур бўладиган ўзига ишонч билан журналистика эҳтиёткор илм-фан хулосаларидан олдинда ва у ёки бу тарзда дарҳол ҳал қилиниши керак бўлган саволларни ҳал қилади.

Ҳар доим субъектив, у ўтмишни ўрганишдан эмас, балки келажак идеалидан келиб чиқади. Душман билан баҳслашар экан, у зарурат туфайли унда нотўғри назарийтчини эмас, балки тарқалиши ва маъқулланиши жамият учун зарарли бўлган зарарли қарашларнинг ташувчиси ва ҳимоячисини кўради; шу асосда душманнинг қарашларидан унинг шахсиятига ўтиш осон, шунинг учун ҳам публицистиканинг бутун борлиғи давомида биз унинг энг ёрқин мисолларини рисола шаклида топамиз.

Публицистика тур ва хилларга бўлинишдан ташқари ички-таркибий жиҳатдан турли жанрларга ҳам бўлинади. Маълумки, жанр сўзи французча хил, тур маъносини билдиради ҳамда адабиёт ва санъат асарларининг маълум мазмуний ва шаклий турини билдиради. Масалан, бадий адабиётнинг насрий туридаги ҳикоя, қисса, роман, шеърӣ туридаги шеър, ғазал, баллада, достон, тасвирий санъатдаги натюрморт, портрет, пейзаж ва бошқалар бунга мисол бўла олади.

Инсон ижодининг бир тури бўлган публицистика ҳам худди шу каби ўз жанрларига эга бўлади ва бу жанрлар публицистиканинг вазифаси, изчил хусусиятларидан келиб чиқади. Жумладан, информацион публицистика хабар (информация), репортаж, интервью, ҳисобот каби жанрларга эгадир. Бу жанрлар ҳаётдаги факт ва ҳодисаларни, янгиликларни тезкорлик билан ёритишга хизмат қилади. Мазкур жанрларнинг асосий вазифаси ўқувчиларни жамиятда юз бераётган воқеа ва ҳодисалардан хабардор қилиш ҳисобланади.

Публицистика тур ва хилларга бўлинишдан ташқари ички-таркибий жиҳатдан турли жанрларга ҳам бўлинади. Маълумки, жанр сўзи французча хил, тур маъносини билдиради ҳамда адабиёт ва санъат асарларининг маълум мазмуний ва шаклий турини билдиради. Масалан, бадий адабиётнинг насрий туридаги ҳикоя, қисса, роман, шеърӣ туридаги шеър, ғазал, баллада, достон, тасвирий санъатдаги натюрморт, портрет, пейзаж ва бошқалар бунга мисол бўла олади.

Инсон ижодининг бир тури бўлган публицистика ҳам худди шу каби ўз жанрларига эга бўлади ва бу жанрлар публицистиканинг вазифаси, изчил хусусиятларидан келиб чиқади. Жумладан, информацион публицистика хабар (информация), репортаж, интервью, ҳисобот каби жанрларга эгадир. Бу жанрлар ҳаётдаги факт ва ҳодисаларни, янгиликларни тезкорлик билан ёритишга хизмат қилади. Мазкур жанрларнинг асосий вазифаси ўқувчиларни жамиятда юз бераётган воқеа ва ҳодисалардан хабардор қилиш ҳисобланади.

Публицистик матнни яратишда ишонтириш эҳтиёжи керакли семантик ва стилистик заҳираларни жалб этишни тақазо этади. Масалан, баҳолаш орқали ишонтириш, матндаги стилистик оҳангнинг адресатга таъсири ва ундаги асосий ғояни талқин этиш услуби кабилар муҳим аҳамиятга эга.

Техника табиатшуносликка тегишли бўлганидек, журналистика ҳам жамият ва давлат ҳақидаги фанга тегишли, дейишимиз мумкин: у фандан умумлашмаларни олиб, кўрсатмаларга айлантиради. Публицист илм-фан хулосаларини оммалаштирадими ёки ўз тадқиқоти натижаларини эълон қиладими, у бунини ўргатиш учун эмас, балки ўргатиш, билимни етказиш учун эмас, балки жамоатчилик фикри деб аталадиган сиёсий кучга таъсир ўтказиш учун қилади.

Биобарин, журналистика соҳасига фақат бугунги ҳаёт йўналишида ҳал қилувчи аҳамиятга эга бўлган ҳаётӣ масалалар киради. Бу хозирги вақтда соф

назарий савол бўлиши мумкин, у вазиятларнинг бошқа комбинациясида фақат илмий аҳамиятга эга. Ўз етакчиларидан ҳамиша аниқ ва тайёр фикрни талаб қиладиган ижтимоий ҳаётнинг тезлашган зарбаси журналистикада шубҳа ва иккиланишга ўрин қолдирмайди.

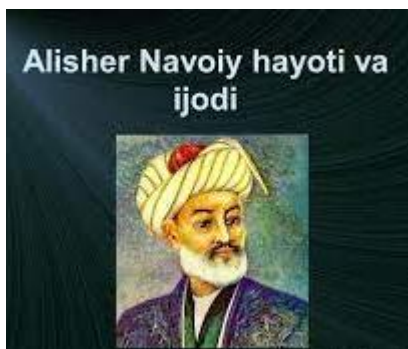
Фойдаланган адабиётлар рўйхати:

1. М Худойқулов ва Т.Қозоқбоев “ Журналистикага кириш” 2018й
2. Газетные жанры, М., 1971; [Тоғаев О.](#), [Публицистика](#) жанрлари, Т., 1976; [Зоҳидов В. Й.](#), Танланган асарлар, 3 ж. ли, Т., 1976-78
3. Абай. Стихотворения поэмы. М.-Л.: 1966. 3. Абдуазизова Н.А. Туркистон матбуоти тарихи (1870—1917). — Т.: «Академия», 2000.
4. Абу Муслим жангномаси. Б. Саримсоқов таҳрири остида. - Т.: «Ёзувчи», 1992.
5. Авесто. Тарихий-адабий ёдгорлик. Лойиҳа муаллифи ва ижодий гуруҳ раҳбари Н. Жўрайев. Т.: «Шарқ», 2001.
6. Алтынсарин И. Избранные произведения. Алма-Ата: АН Казахстана, 1957.

ФИО автора: *Рахматуллаева Хушбарой Илхомжон қизи*

Андижон давлат университети Филология факультети Тилларни ўқитиш: ўзга тилли гуруҳларда рус тили йўналиши 211 гуруҳ талабаси

Название публикации: «АЛИШЕР НАВОИЙ ҲАЁТИ ВА ИЖОДИ»



Бутун турк дунёси Алишер Навоийни «шамс ул-миллат» — миллат куёши деб ҳамма даврларда эъзоз билан тилга олади. Бутун умрини туркий тил мавқейини кўтариш, туркий адабиёт имконият-ларини дунёга тан олдириш, туркий давлатчилик асосларини мустаҳкамлашга, жамиятда ҳақиқат ва адолат мезонларини қарор топтиришга бағишлаган бобокалонимиз бу эътирофга тўла-тўқис муносиб ва ҳақлидир. У ҳақидаги биографик маълумотлар, ёзмишларининг деярли барчаси тўлиқ сақланиб қолган. Халқ ичида бу зотнинг ҳаёти ва фаолияти билан боғлиқ ривоят ва афсоналар ҳам талайгина. Чунки одамлар ўзларига ва келгуси авлодга яшаш тарзи, қилмишлари ибрат, айтмиш ва ёзмиш сўзлари ҳақиқат бўлган зотлар тўғрисида ҳам ҳурмат, ҳам ҳикмат маъносида мана шундай оғзаки ижод намуналарини тўқиб оладилар.

Алишер Навоий 1441-йил 9-февралда Хуросон ўлкасининг пойтахти Ҳиротда туғилди. Замондошлари уни «Низомиддин Мир Алишер» деб улуғлаганлар. «Низомиддин» — дин низоми деганидир. Кўпинча, мансаб эгаларига нисбатан айтилган «мир» — амир демакдир. Чунки у Ҳусайн Бойқаро саройидаги энг нуфузли амир бўлган. Алишер болалиқдан маърифатли оила муҳитида тарбия топди. Навоийнинг отаси Ғиёсиддин Муҳаммад (уни «Ғиёсиддин кичкина» ҳам дер эдилар) темурийларга яқин амалдорлардан бўлиб, ўз даврининг обрўли ва маърифатли кишиларидан саналган. Адабиётшунос Давлатшоҳ Самарқандийнинг ёзишича, у ўғли Алишернинг тарбиясига, келажакда фазилатли одам бўлиб етишмоғи учун астойдил ҳаракат қилган.

Онаси Кобул амирзодаларидан Шайх Абусаид Чангнинг қизи бўлган. Бўлажак шоирнинг тоғалари Мир Саид (Мирсайид) Кобулий яхши шоир, Муҳаммад Али Ғарибий шоир, созанда ва хаттот эдилар. Алишер оилада учинчи ёки тўртинчи фарзанд бўлиб, мактабда бўлажак султон Ҳусайн Бойқаро билан бирга ўқиди. У ерда савод чиқарди, шеър ўқиш ва ёд олиш, шеър битишга болалиқдан ҳавас уйғонди. Кичик мактаб ёшида форс шоири Фаридиддин Атторнинг катталар ҳам тушуниши қийин бўлган «Мантиқ ут-тайр» достонини

форс тилида ўқиб ҳам уқиб ёд олгани унинг ёшлик истеъдодининг муҳим кирраларидан эди.

1447-йилда подшоҳ Шохрух Мирзо вафот этиб, пойтахт Ҳирот нотинч бўлиб қолади. Алишерлар оиласи Ироққа кўчиб кетади. Йўлда Тафт шаҳрида Алишер машҳур тарихчи Шара-фиддин Али Яздий билан учрашади, тийрак ва ақлли болакайнинг зукколигидан мамнун бўлган кекса олим унинг ҳаққига дуолар қилади. Халқ орасидаги «Улуғлар дуоси қабул бўлади» деган нақл бежиз эмас.

Алишерлар хонадони 1451-йилда Ҳиротга қайтади. Кўп ўтмай, тахтга Абулқосим Бобур Мирзо ўтиради. Алишернинг отаси Ғиёсиддин Муҳаммад Сабзаворга ҳоким қилиб тайинланади. Алишер эса, ўқишни давом эттиради.

1453-йилда Алишернинг отаси Ғиёсиддин Муҳаммад вафот этди. Алишер Абулқосим Бобур хизматига кирди. Аввал Сабзаворда, сўнг Машҳадда яшади. Икки мактабдош дўст — Ҳусайн ва Алишер яна бирга бўлдилар. Бу йиллар ҳам ёш Алишер учун ўқиш ва билим эгаллаш йиллари бўлди.

Шеърга меҳр Алишерни ижодга ундади. У 7-8 ёшларидан шеър ёза бошлади. Ўзбекча шеърларига «Навоий», форсча шеърларига «Фоний» тахаллусини кўйди.

Ўсмирлик даврларида Алишер ўқишда ва ёзишда тиним билмас, шеър мутоаласидан чарчамас эди. «Муҳокамат ул-луғатайн» асарида ўзининг ёшлик чоғида машҳур ўзбек ва форс шоирлари назмидан 50 минг байт (100 минг мисра) шеърни ёд билганини сўзлайди. Болалик вақтларидаёқ ўз даврининг Амир Шоҳий, Лутфий, Камол Турбатий каби шоирлари билан яқиндан алоқада бўлди. Отаси вафотидан сўнг таниқли илм ва адабиёт, санъат арбобларидан Саййид Ҳасан Ардашер, Пахлавон Муҳаммад кабилар оталик қилдилар. Сабзаворлик олим ва шоир Дарвеш Мансурдан аруз бўйича таълим олди.

1457-йилда Абулқосим Бобур Мирзо вафот этди. Унинг ўрнини Абусаид Мирзо эгаллади. Ҳусайн Бойқаро тахт учун курашга шўнғиб кетди. Навоий эса Машҳад мадрасаларида ўқишни давом эттирди. 1464-йилда Ҳиротга қайтиб келган шоир ҳаётида нохушликлар бошланди. Абусаид Мирзо тахтга даъвогар Ҳусайн Бойқаронинг яқин кишиларини таъқиб остига олади. Алишернинг ота мулкини мусодара қилади, тоғалари Кобулий ва Ғарибийларни қатл эттиради.

Навоий 1460-йилларнинг иккинчи ярмида Самарқандда яшади. Темурбек пойтахт қилган бу кўхна шаҳар унинг ҳаётида ўчмас из қолдирди. Бу ерда ўз даврининг етук олимларидан, хусусан, шу кунгача асарлари Ислом оламида мўтабар саналиб келаётган Фазлуллоҳ Абулайс Самарқандийдек алломадан сабоқ олди. Кейинчалик бу шаҳарни ўз асарларида «фирдавсмонанд» (жаннатмисол) деб таъриф этди. Бу ерда шоир сифатида жуда катта шуҳрат топа борди. Бир девонга етиб ортадиган асарлари бўлишига қарамай, камтарлик туфайли бўлса керак, ўзи тартиб бермаганлиги учун 1465-1466-йилларда унинг мухлислари шеърларини тўплаб, «Девон» туздилар. Бу китоб бугунги кунда шартли равишда «Илк девон» деб номланади.

1469-йилда Ҳирот тахтига Ҳусайн Бойқаро чиқади ва Самарқандга хат йўллаб, Алишер Навоийни ўз ёнига чақириб олади. Давлат ишларига жалб этади,

аввал мухрдор, сўнг вазир қилиб тайинлайди. Мухрдор — давлат ҳужжатларини расмийлаштирувчи амалдор. 1487-1488-йилларда Астрободга ҳокимлик қилди. Ҳусайн Бойқаро ҳокимият ишларида Навоийнинг ақл ва садоқатига таяниб иш кўрди. Унинг қаршилигига қарамасдан, шоирни юқори мартабаларга тайинлади. Буюк шоир «амири кабир» (улуғ амир), «амир ул-муқарраб» (подшоҳга энг яқин амир) унвонларига мушарраф бўлди. Унинг вазирлик йиллари Ҳиротда ободонлик ишлари авж олган, маданият гуллаб, яшнаган, адолат ва ҳақиқат туғи баланд кўтарилган давр бўлди. «Илгимдан келганича, — деб ёзади «Вақфия» асарида Навоий, — зулм тиғин ушотиб (синдириб), мазлум жароҳатиға интиқом малҳамини (қасос малҳамини) қўйдум. Ва илгимдин келмагани ул Ҳазрат (Ҳусайн Бойқаро) арзиға еткурдим».

Давлат ишлари билан бир қаторда ўзининг севимли машғулоти — бадий ижодни ҳам тўхтатмади. 1472- 1476-йил-ларда «Бадое ул-бидоя» («Бадиийлик ибтидоси»), 1476-1483- йилларда «Наводир ун-нихоя» («Туганмас нодирликлар») номлари билан икки девон тузди.

1483-йилда туркий тилда биринчи бўлиб «Хамса» ёзишга киришди ва мисли кўрилмаган қисқа муддат — икки йилда беш йирик дostonдан иборат асарни ёзиб тугатди. Илм ва ижод аҳли бу воқеани зўр шодликлар билан қарши олди. Абдурахмон Жомий Навоий «Хамса»сига юксак баҳо берди. Ҳусайн Бойқаро буюк шоирни ўзининг оқ отига миндириб, унга жиловдорлик қилиб, Ҳирот кўчаларини айлантирди. Бу инсоният тарихида камдан кам учрайдиган ҳодиса эди: қудратли давлатнинг шавкатли подшоҳи бир шоирга жиловдорлик қилса. Мазкур ҳодиса айни пайтда Ҳусайн Бойқаронинг маънан юксак, маърифатли ва ҳақиқатпеша ҳукмдор бўлганлигининг далилидир. Навоий «Ҳайрат ул-аброр» достонида бежиз уни Шоҳ Ғозий дея улуғламаган эди.

1489-1493-йиллар шоир учун айрилиқ, оғир жудолик йиллари бўлди. Дўстлари, устозларидан Саййид Ҳасан Ардашер, Абдурахмон Жомий, Паҳлавон Муҳаммад кетма-кет вафот этдилар. Навоий уларнинг хотирасига бағишлаб учта мемуар — эсдаликлардан иборат насрий асарлар яратди.

Навоий фаннинг бир неча соҳаларида қалам тебратиб, забар-даст олим эканлигини ҳам исбот этди. Ўтмиш мавзусида «Тарихи мулки Ажам» («Ажам, яъни араб бўлмаган мамлакатлар тарихи»), «Тарихи анбиё ва ҳукамо» («Пайғамбарлар ва донишмандлар тарихи») асарларини ёзган. Туркий адабиётшуносликда ҳам унинг алоҳида ўрни бор. Арузга доир «Мезон ул-авзон» («Вазнлар ўлчови»), тазкирачиликка оид «Мажолис ун-нафоис» («Нафис мажлислар») каби асарлар яратди. Булар ўзбек (турк) тилида шу соҳалардаги биринчи асарлар эди. Буюк шоир тилшунослик билан ҳам қизиқди. Луғатшуносликка оид «Сабъату абҳур» («Етти денгиз») номли китоб ёзди. Айниқса, «Муҳо-камат ул-луғатайн» («Икки тил муҳокамаси») асарида турк (ўзбек) ва (форс) тилларини солиштириб, ўз она тилининг туганмас имкониятларини илмий асослаб берди.

Навоий 1490-йилларда адабиётимиз тарихидаги яна бир катта ҳодиса — «Хазойин ул-маоний» («Маънолар хазинаси») мажмуасини тузди. Тўрт девондан иборат бўлган бу улкан шеърий тўплам шоирнинг туркий тилда ёзган деярли

барча лирик шеърларини қамраб олган эди. Шунингдек, форс тилини мукамал билган ва унда ҳам баракали ижод қилган шоир бу тилда ёзган шеърларини тўплаб «Девони Фоний»ни тузди.

Тазкира — ижодкорлар ҳақида ихчам маълумот ва айрим асарларидан намуна келтириладиган тўплам.

Буюк адиб умрининг охирига қадар илм-у ижод билан қизгин ва самарали шуғулланди. Шарқда ўтган машҳур шайхлар, сўфийлар ҳаёти ҳақида маълумот берувчи «Насойим ул-муҳаббат» («Муҳаббат шабадалари») асарини ёзиб тугатди. Сўнг умр бўйи ҳаёлини банд этган «Лисон ут-тайр»ни қоғозга туширди. Бошқалар билан олиб борган ёзишмалари — хатларини тўплаб «Муншаот» («Хатлар») тузди. 1500-йилда буюк му-тафаккирнинг яхшилик ва ёмонлик ҳақидаги қарашларини ўзида ифодалаган «Маҳбуб ул-қулуб» («Кўнгилларнинг севгани») асари майдонга келди. Бу буюк адибнинг сўнгги асари эди.

Алишер Навоий 1501-йилнинг 3-январида вафот этган. Ғарбда чиғатой адабиёти ҳисобланмиш ўзбек адабиётининг энг йирик намоёндаси. Умуман олганда, бутун туркий халқлари орасида у каби йирик шахс йўқдир.

*Мувофиқ кийдилар, бўлмиш магар Наврӯз ила байрам,
Чаман сарви ёшил хилъат, менинг сарви равоним ҳам.*

*Чаман сарви қолиб ҳайрон, менинг сарвим қилиб жавлон,
Анинг шайдоси бир деҳқон, мунга шайдо бари олам.*

*Чаман сарви қолиб бебар, менинг сарвим бўлуб дилбар,
Ани ел айлабон музтар, бу елдин секретиб адҳам.*

*Кўнуб ул сарв уза булбул, чекиб гул шавқидан гулгул,
Бу сарв узра очилиб гул, анга тердин тушуб шабнам.*

*Қилиб оҳим сари парво, бу ён майл этмадинг қатъо,
Сабодин, эй, қади раъно, бўлур ҳам сарв гаҳ-гаҳ ҳам.*

*Бу боғ ичра, эй, соқийки бормен асру муштоқи —
Ки, анда сарв ҳам боқий эмас, гул аҳди ҳам маҳкам.*

*Навоий, кўйин эт манзил, юзу қаддига бўл мойил —
Ки, боғ этмас сени хушдил, гулу сарв айламас хуррам*

Алишер Навоий

Фойдаланилган адабиётлар

1. <http://navoiylik-ijodkor.uz/kutubxona/navoiy/71-alisher-navoiy-aeti-va-izhodi.html>
2. <https://arboblar.uz/uzkr/people/alisher-navoi>
3. <http://www.myshared.ru/slide/1412351/>

ФИО автора: *Рахматуллаева Хушбарой Илхомжон қизи*

Андижон давлат университети Филология факультети Тилларни ўқитиш: ўзга тилли гуруҳларда рус тили йўналиши 211 гуруҳ талабаси

Название публикации: «ВОҲИДОВ ЭРКИН ВОҲИДОВИЧ ҲАЁТИ ВА ИЖОДИ»

Воҳидов Эркин Воҳидович (1936.28.12, Фарғона вилояти Олтиариқ тумани – 2016.30.05, Тошкент) – шоир, драматург, жамоат арбоби. Ўзбекистон халқ шоири (1987), Ўзбекистон Қаҳрамони (1999).

ТошДУ филология факултетини тугатган (1960). «Ёш гвардия» нашриётида муҳаррир, бош муҳаррир (1960–63; 1975–82), Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриётида муҳаррир, бош муҳаррир (1963–70), директор (1985– 87), «Ёшлик» журнали бош муҳаррири (1982-85) бўлиб ишлаган.

Илк шеърий тўплами – «Тонг нафаси» 1961 йилда нашр этилган. «Кўшиқларим сизга» (1962), «Юрак ва ақл» (1963), «Менинг юлдузим» (1964), «Муҳаббат» (1976), «Келажакка мактуб» (1983), икки жилдли сайланма («Муҳаббатнома» ва «Садоқатнома», 1986), «Куй авжида узилмасин тор» (1991), «Яхшидир аччиқ ҳақиқат» (1992) асарларига кирган дoston ва шеърларида замондошларимиз ҳаёти, қувонч-изтироблари тўғрисидаги ҳақиқат юксак самимият ва маҳорат билан тараннум этилган.



Тошкент зилзиласи воқеалари билан боғлиқ «Палаткада ёзилган дoston» (1966)да халқнинг сабот-матонати, руҳий оламининг гўзаллиги, халқлар дўстлиги ифодаланган. «Ёшлик девони» (1969)да мумтоз адабиётининг энг яхши анъаналарини давом эттирди, кўхна ғазалга янги, замонавий руҳ бағишлади. 70-

йилларнинг охири – 80-йилларнинг бошида ҳаётда рўй берган ўзгаришлар, янгилашнилар шоирнинг «Тирик сайёралар» (1978), «Шарқий қирғоқ» (1982), «Бедорлик» (1985) каби тўпламларига кирган шеърларида ўз ифодасини топган.

Эркин Воҳидов шеърлятида 20-асрнинг 2-ярмининг маънавий муҳити бадиий таҳлил этилади. Унинг шеъри ҳаёт гўзаллиги маърифатини кашф қилиб боради. Зиддиятли, мураккаб дунёда инсоннинг асил ўрни ва яшамоқнинг асил маъно-мазмунини аниқлайди. Эркин Воҳидов шеърлятида инсон шуниси билан қимматлики, у ҳаётнинг аччиқ ҳақиқатларидан, қарама-қаршиликларида, ҳаёт диалектикасидан асло кўз юймайди, юз ўгирмайди, балки шу тинимсиз ҳаракатдаги диалектика ичида ҳаёт оқимиға, атроф муҳитға, ўзини қуршаган борлиққа дадил, матонат билан фаол таъсир кўрсатишға интилади. Шоирнинг шеърлятида даврнинг безовта, изловчан руҳи ўзига хос, такрорланмас образларда акс этади. Изтиробли ўйлар, ўткир публицистик руҳ, кескин кинояли оҳанг билан тўлиқ етук асарларида ўз даврининг адолатсиз тузумидан норозилик, ижтимоий турғунлик, эгасизлик, қулчилик, машъум якка ҳукмронлик ва маккорона кўринишдаги истибдод найранглариға қарши исёнкор ва туғёнли сўзини айтади. Миллатнинг уйғониши, ўзини таниши, маърифатли оламда бошқа илғор халқлар қаторидан ўз тарихий ўрнини топиши учун қайғуради. Озодлик, зиёлилик ва ҳақиқат Эркин Воҳидов ижодининг етакчи ғояларидир. Бу жиҳатдан Эркин Воҳидов Бехбудий, Чўлпон, Авлоний, Қодирий сингари маърифатпарварларнинг 60-йиллардаги ижодий давомчиси сифатида майдонға чиқди.

Эркин Воҳидовнинг **«Орзу чашмаси», «Нидо» (1964), «Қуёш маскани» (1970), «Бахмал» (1974), «Рухлар исёни» (1978– 79), «Тошкент садоси» (1983)** каби асарлари ўзбек дostonчилигининг етук намуналаридандир. «Рухлар исёни»да оташин бенгал шоири Назрул Ислом сиймоси орқали ватан озодлиги ва миллий истиқлол ғоялари тараннум этилган. **«Ўзбегим» қасидаси (1968)** коммунистик мустабид тузум даврида миллий уйғонишимизға баракали таъсир кўрсатди. «Донишқишлоқ латифалари» туркум шеърий асарлари социал сатиранинг ёркин намунаси бўлиб, уларда халқчил Матмуса сиймоси орқали давр ва ҳаётнинг маълум бир ҳодисалариға ўткир қулгили, ҳажвий муносабат билдирилган.

Ўзбекистон миллий мустақилликни қўлга киритганидан сўнг мамлакатда бошланган маънавий-маърифий юксалиш даврида Эркин Воҳидов шеърлятининг аҳамияти янада ортиб, ёруғ келажакка ишонч, миллий кадрлятларға хурмат ҳамда ватанпарварлик руҳида тарбияляйдиган юксак маънавий омил бўлиб хизмат қилмоқда. Эркин Воҳидов драматург сифатида ҳам элга танилган («Олтин девор», 1969; «Истанбул фожиаси», 1985; ва б.). «Олтин девор» комедиясида турли комик ҳолатлар тасвирланади, инсон руҳиятининг турфа хил товланишлари енгил қулги қилинади, «Истанбул фожиаси»да асар қаҳрамонларининг қисмати даврнинг энг муҳим воқеалари – 2-жаҳон уруши, урушдан кейинги ижтимоий-маънавий ҳаётдаги ўзгаришлар, муаммолар билан боғлиқликда ёркин ва таъсирли ифодаланган.

Эркин Воҳидовнинг «Шоиру шеъру шуур» (1987), «Изтироб» (1992) китобларига кирган мақолалари, суҳбатлари, мумтоз ва ҳозирги адабиётимиз намояндалари ижодини таҳлил этувчи тадқиқотлари ўзбек публицистикаси ва адабиётшунослиги ривожига муносиб ҳисса бўлиб қўшилди.

У И. Гётенинг «Фауст» асарини, С. Есениннинг шеърларини ўзбек тилига таржима қилиб, алоҳида китоб ҳолида нашр эттирган. Бундан ташқари Ф. Шиллер, Иқбол, Улфат, Р. Ҳамзатов, Л. Украинка, А. Блок ва бошқа турли халқлар шоирлари асарларини ҳам ўзбек тилига таржима қилган.

Эркин Воҳидов асарлари чет эл (немис, француз, рус, инглиз, урду, ҳинд, араб ва б.) ҳамда қардош туркий халқлар тилларида («Олтин девор», «Сайланма», «Нидо» ва б.) нашр этилган. Асарлари («Олтин девор», «Истанбул фожиаси») Ҳамза театри, вилоят театрларида сахналаштирилган, «Олтин девор» комедияси Покистоннинг Лахор шаҳри театрида қўйилган.

Эркин Воҳидов Ўзбекистон Олий Кенгаши депутати (Ошкоралик масалалари қўмитаси раиси; 1990–95); 1995 йилдан Ўзбекистон Олий Мажлиси депутати ва Халқаро ишлар ва парламентлараро алоқалар қўмитаси раиси бўлган.

Эркин Воҳидов «Буюк хизматлари учун» ордени билан мукофотланган (1997). Ҳамза номидаги Ўзбекистон Давлат мукофоти лауреати (1983).

Фойдаланилган адабиётлар:

1. <https://ziyouz.uz/ozbek-ziyolilari/erkin-vohidov-1936/>
2. https://uz.wikipedia.org/wiki/Erkin_Vohidov

ФИО автора: *Рахматуллаева Хушбарой Илхомжон қизи*

Андижон давлат университети Филология факультети Тилларни ўқитиш: ўзга тилли гуруҳларда рус тили йўналиши 211 гуруҳ талабаси

Название публикации: «ZULFIYA ISROILOVA HAYOTI VA IJODI (1915 - 1996)»

Annotatsiya: Quyidagi maqolada Zulfiya Isroilova hayoti va ijodi yoritilgan. Zulfiya Isroilova o‘zbek shoirasi hisoblanadi. O‘zbekistonda 30 yoshgacha bo‘lgan xotin-qizlar uchun “Zulfiya” nomidagi davlat mukofoti ta’sis etilgan.

Kalit so‘zlar: Shoir, rassom, Hayot sahifalari.



Zulfiya Isroilova — taniqli va iqtidorli o‘zbek shoirasi. Yorqin rassom, oddiy inson qalbini o‘tkir his qilgan - mehnatkash, Sharq ayolining jamiyatdagi teng huquqi uchun mardonavor kurashgan ayol. Zulfiya she’riyatining nufuzi — bizning dabdabali murakkab davrimizning haqqoniy ifodasi, o‘ziga xosligi, zamondoshlarimizning qalbi va harakatlarining yorqin tasviridadir.

Zulfiya (1915 - 1996) hunarmand-degrezchi oilasida Toshkentda tug‘ilgan. Shunga qaramay, ota-onasi yuqori madaniyatli odamlar bo‘lishgan.

“Onam ohista va xotiramda saqlanishicha, ma’yus bo‘lganlar. Lekin ularda qullik horg‘inligi bo‘lmagan... Ular qanchadan-qancha qo‘shiq va afsonalar bilganlar, ularni mohirona aytib, kuylab bera olganlar, biz-farzandlarini sehrli ertaklar bilan qiziqтира olganlar, - eslaydi Zulfiya, onasini xotirlar ekan. - Mo‘jizalarga sabab bo‘luvchi, dunyoni fosh qiluvchi, insoniyatni ajoyibotlar sari yetaklovchi “so‘z”ga bo‘lgan mehrni oddiygina ayol - onam uyg‘otganlar...”.

Tabiiyki, onamlar farzandlari o‘qimishli, madaniyatli insonlar bo‘lishini istaganlar. Ularning orzusi ro‘yobga chiqdi ham. Zulfiya o‘rta maktabni va ayollar pedagogika bilim yurtini tamomlab, respublika gazeta va oynomalari nashriyotida ish faoliyatini boshladi, she‘riyatga qiziqib qoldi va she‘rlar yoza boshladi. Uning ilk she‘rlari “Yangi yo‘l” oynomasi va “Qizil O‘zbekiston” hamda “Yosh leninchi” gazetalarida chop etila boshlagan.

1932 yil 17 yoshni qarshi olganida, uning “Hayot sahifalari” nomli ilk she‘riy to‘plami omma yuzini ko‘rdi. Bular — yoshlar, do‘stlik, inson qalbining go‘zalligi haqidagi she‘rlar edi. So‘ngra, she‘rlari, dostonlari va hikoyalari e‘tirof qilinib, turli nashrlarda alohida kitoblar ko‘rinishida chop etila boshladi.



1938 yildan u turli yirik nashriyotlarda ishlaydi, respublika va respublikalar aro har xil tashkilotlar a‘zosiga aylanadi.

Mashaqqatli urush yillari Zulfiyaning iqtidori butunlay ravnaq topadi va o‘ta yorqin tus oladi: uning she‘rlarida vatanparvarning serg‘ayrat ovozi jaranglaydi, Vatani mustaqilligi uchun qo‘liga qurol olib kurashayotganlarga, har kunlik chuqur kurash ortida mashaqqatli mehnati ila frontni barcha kerakli narsalar bilan ta‘minlayotganlarga nisbatan lirik iliqligi seziladi. “Uni Farhod derdilar” she‘rida isyonkor fashistlarga nisbatan nafrat, g‘alabaga ishonch ifodalangan. G‘animga qarshi kurashga chorlov askar-o‘g‘il haqidagi ona qo‘shig‘i, xotini va onasini sog‘ingan jasur frontchi, paxlavon eri uchun qayg‘urayotgan ayolning qayg‘uli xavotiri bilan bog‘lanadi.

Vataniga, ona yeriga bo‘lgan muhabbati - vatanparvarlikning oliy tuyg‘usi bo‘lib, harbiy janglarning saodatli yakuniga ishonch bilan birlashadi - bu shunchaki, Zulfiyaning shoirona qalbiga xos o‘ylargina emas, balki o‘zbek xalqining tabiatiga xos milliy fe‘l-atvor qirralari bo‘lib, shoiraning she‘rlarida yorqin ifodalanadi.

Shoiraning eng mashhur she‘rlari: “Xulkar” (1947), “Men tongni kuylayman” (1950), “Yuragimga yaqin kishilar” (1958), “Yurak yo‘lda” (1966), “Mening bahorim” (1967), “Sharshara” (1969) kabilardir.

Zulfiyaning ayrim she'rlari rus tiliga tarjima qilingan. Masalan, “Men tongni kuylayman” (1950) (“Ya poyu zaryu”), rus tiliga 1951 yil tarjima qilingan.

1984 yil “Jamiyat mehnat qahramoni” unvoniga sazovor bo‘lgan. SSSR davlat mukofoti laureatiga aylangan.

2004 yil O‘zbekistonda Zulfiya nomidagi Davlat mukofoti ta’ sis etilib, adabiyot, san’at, ilm-fan, madaniyat va ta’lim sohalaridagi muvaffaqiyatga erishgan, yoshi 14 dan 22 yoshgacha bo‘lgan qizlarga har yili 8-mart — Xalqaro xotin-qizlar bayrami kuni taqdim etiladi. Bugungi kunga kelib, Zulfiya mukofoti laureatlari 98 kishini tashkil qiladi.



Zulfiyaning butun she'riy ijodi — O‘zbekiston diyorining ilhom madhiyasi, inson mehnati madhiyasi, sevgi va yerdagi adolat uchun madhiyasidir.

Zulfiyaning qoyilmaqom ijod mehnatiga ko‘p yillar bo‘ldi, respublika hayoti va uning xalqi taqdirida katta o‘zgarishlar sodir bo‘ldi, lekin “sevgining alangali kuchi bugun ham o‘quvchining qalbini isitadi, yuragini va ongini hayajonlantiradi”.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. <https://kitobxon.com/ru/yozuvchi/zulfiya>
2. <https://arboblar.uz/uz/people/zulfiya>
3. [https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%97%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%84%D0%B8%D1%8F_\(%D0%BF%D0%BE%D1%8D%D1%82%D0%B5%D1%81%D1%81%D0%B0\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%97%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%84%D0%B8%D1%8F_(%D0%BF%D0%BE%D1%8D%D1%82%D0%B5%D1%81%D1%81%D0%B0))

ФИО автора: *Ибодуллаева Ширина*

магистр 1 курса факультета филологии

Каршинского государственного университета

Название публикации: «ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКАЯ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ РУССКОГО ЯЗЫКА (НА МАТЕРИАЛЕ РУССКИХ И УЗБЕКСКИХ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ)»

Аннотация: В статье анализируется взаимосвязь фразеологии в узбекском и русском языках.

Ключевые слова: национально-культурная специфика, сравнительное изучение языков, особенности духовной жизни народа, культурологическая информация, сравнительная характеристика.

Культурное языкознание, развитие которого началось в начале 90-х годов, сегодня является одним из наиболее актуальных направлений современного языкознания, в задачи которого входит изучение и описание связи и взаимовлияний языка и культуры, языка и народного менталитета. Это связано как с культурологией, так и с наукой о языке. Одним словом, это аспект языкознания, изучающий проблему отражения национальной культуры в языке. Наиболее полно взаимосвязь «язык - культура» отражена в трудах В. фон Гумбольдта, который писал: «Человек преимущественно: он живет предметами такими, какими язык преподносит их ему. Каждый язык описывает круг людей, которым он принадлежит, круг, из которого человеку дано выйти лишь постольку, поскольку он входит в круг другого языка». «Одной из языковых единиц, важным компонентом которой является культурная информация, является фразеологическая единица. Культурный компоненты фразеологического значения фокусируют ценностно-смысловые отношения, установившиеся в данной этнокультурной общности, и выступают культурной формой существования знания.

Как следствие, можно прийти к выводу, что фразеологизмы представляют собой весьма ценный источник знаний о культуре народа и являются прямым

этимологическим отражением национально-культурной специфики того или иного языкового сообщества, и именно поэтому при данном время фразеологизмы являются ярчайшей языковой единицей выражения лингвокультуры. Фразеологические единицы могут изучаться в лингвокультурологии с позиций без эквивалентности, отражения в их структуре мифологем, исторических фактов, традиций и обычаев, образности, ценностных норм и поведения и т.п. Таким образом, ФЕ (фразеологические единицы) являются наиболее изученной культурно-маркированной единицей языка, поскольку ФЕ отражают национально-культурную специфику языка, его самобытность. Фразеологизм фиксирует богатый исторический опыт народа, в нем отражаются представления, связанные с трудом, бытом и культурой народа. Изучение фразеологии является необходимым звеном в усвоении языка, в повышении культуры речи. Правильное и уместное употребление фразеологических единиц придает речи неповторимое своеобразие, особую выразительность, точность, образность. Именно поэтому в задачу нашего исследования входит анализ фразеологизмов с точки зрения их национально-культурной специфики.

Как показал анализ нашего материала, фразеологизмы с компонентом части тела также представляют особый интерес для лингвокультурологических исследований. Эта группа фразеологизмов является наглядным примером действия в языке не только языковых, но и экстралингвистических факторов. Именно при их анализе можно выявить как общие черты, присущие человеческому сообществу вне зависимости от языковой принадлежности, так и специфические черты, обусловленные чисто экстралингвистическими факторами. Основным элементом любого сравнения является выявление тождественных (интегральных) и отличительных (дифференциальных) признаков сравниваемых явлений. Постулат тождества и различия в языке, сформулированный Ф. де Соссюром, лежит в основе ряда важнейших методов языкового анализа - оппозиционного, полевого, трансформационного, «В результате формально-семантического сопоставления

и противопоставления членов языковых систем любого масштаба - грамматических парадигм, антонимических пар и т.д. и наоборот, исчерпывающее описание любого отдельного языкового явления предполагает выделение совокупности различных аспектов, форм, смыслов и других различий в нем, а с другой стороны, включение этого явления в различные общности на основе некоторых тождеств - формальных, семантических, функциональных и т. д.». Сопоставление конкретных фразеологизмов давало исследователям материал для обобщений в различных направлениях: в теории перевода, в теории фразеографии, в сопоставительно-типологических исследованиях.

Особенно спорным в сопоставительной фразеологии, а потому нерешенным до нашего времени останется вопрос о направленности сопоставления фразеологизмов. Некоторые исследователи считают, что при бинарном сопоставлении фразеологизмов единственно возможным и правомерным является так называемое одностороннее сопоставление фразеологического материала, т. е. как сама процедура сопоставления, так и представление ее результатов должны быть односторонними (описание особенностей английского языка по отношению к узбекскому языку или наоборот; обычно это описание английского языка как иностранного на основе родного узбекского). Другие ученые считают двустороннее сравнение возможным и плодотворным. При двустороннем сравнении параллельное описание фразеологии английского, русского и узбекского языков относительно набора структурных, семантические и функциональные явления, предустановленные в этих языках. Наиболее убедительно обосновывает такое понимание сопоставительной фразеологии А. Райхштейн: прикладные аспекты конфронтационной фразеологии тяготеют к одностороннему сопоставлению фразеологических единиц, к двустороннему (многостороннему) - соответствующие аспекты типологической фразеологии.

А. Райхштейн резюмирует все исследования следующим образом. По характеру и количеству сравниваемых языков: 1) родственные (английский и немецкий); 2)

дальние родственники (русские и немцы); 3) несвязанные (английский и узбекский); 4) смешанные чины (немецко-русско-узбекские).

Сравнительный анализ ФЕ является наиболее оптимальным средством выявления национально-культурной специфики ФЕ. На сегодняшний день в языкознании существует несколько различных подходов к выявлению национально-культурного компонента фразеологических единиц: 1) лингвокультурологическое направление, сконцентрированное на фоновых знаниях носителей языка и на безэквивалентной лексике; 2) контрастный подход, целью которого является выявление не общего, как в классическом сопоставительном методе, а выявления различий, составляющих национально-культурное своеобразие фразеологических эквивалентов сравниваемых языков; 3) Лингвокультурологический подход к изучению фразеологии направляет исследователя на изучение соотношения фразеологических единиц и знаков в культуре и актуализирует значение системы эталонов, стереотипов, символов и т.п. для описания культурно-национальной специфики фразеологии. фразеологическая система.

Список использованного литературы:

1. Маслова В.А. Введение в культурологию. М., 1997
2. Ройзензон Л.И., Авалиани Ю.Ю. Современные аспекты изучения фразеологии // Проблемы фразеологии и задачи ее изучения в высшей и средней школе. Вологда, 1967
3. Рейхштейн А.Д. О сопоставлении фразеологических систем // Иностранные языки в школе. - № 4. 1960.

ФИО автора: *Ro'ziqulov Diyorbek*

DTPI buxgalteriya hisobi va audit yo'nalishi 1-kurs bakalavr

Название публикации: «INVESTITSIYALARNI KORXONA VA TASHKILOTLARDAGI ROLI VA AHAMIYATI»

Anotatsiya: Mazkur maqola korxonada investitsiyalarning roli va ahamiyatiga bag'ishlangan

Kirish

Investitsiya — (nemischa „Investition“, lotincha „Investio“) so'zidan olingan bo'lib, asosan, ishlab chiqarishga uzoq muddatli qo'yilmalar sarfi, ya'ni xarajatlar yig'indisi deb talqin etilgan. Investitsiya — foyda (daromad) olish yoki ijtimoiy samaraga erishish maqsadida, davlat, xuquqiy va jismoniy shaxslar (investorlar) tomonidan cheklangan imkoniyatlardan samarali foydalanib, cheklanmagan extiyojni qondirish uchun iqtisodiyotning turli soxalariga ma'lum muddatga sarflangan barcha turdagi boyliklardir. Ko'pchilik iqtisodiyotni tushunmaydiganlar Investitsiyani qarz deb tushunadi. Davlat qarzi hisoblab chiqilganda Investitsiyalar hisobga olinmaydi.

Kalit so'zlar: investitsiya, xarajatlar, xorijiy investitsiyalar, chet el kapitali, investor, byudjet, tijorat, obligatsiyalar, iqtisodiy samaradorlik, aksiya, kapitqal quylmalar

Xorijiy investitsiyalar — chet el investorlari tomonidan yuqori darajada daromad olish, samaraga erishish maqsadida mutloq boshqa davlat iqtisodiyotining, tadbirkorlik va boshqa faoliyatlariga safarbar etadigan barcha mulkiy, moliyaviy, intellektual boyliklaridir. Chet el investitsiyalari ichki investitsiyalardan farqli holda tashqi moliyalashtirish manbaiga kiradi. Ular milliy iqtisodiyotga chetdan, ularning kelishini rag'batlantirgan holda jalb qilinadi. Lekin chet el kapitalini jalb qilishning hamma shakllari ha moliyalashtirishning tashqi manbai bulmasligi mumkin. Bu birinchi navbatda foiz to'lovlari bilan qaytarishni talab etadigan kreditlar va qarzlarga taaluqli. Chunki, chet el kreditlari va xalqaro moliya institutlari qarzlari ma'lum vaqt o'tgach asosiy qarz bilan birga belgilangan foizlarining qaytarilishini talab etadi. Chetdan jalb etiladigan xorijiy investitsiyalar bilan chet eldan kiritiladigan kreditlarning o'ziga xos farqlari mavjuddir. Bu borada xorijiy investitsiyalar risklar doirasi bilan chet el kreditlari risklari kengligi farqlanadi.

Investitsion samaradorlik turlari. Investitsiyalarning moliyaviy (tijorat), byudjet va iqtisodiy samaradorligi mavjud. Savdo - loyihaning investorlarning investitsion jozibadorligini va uning moliyaviy imkoniyatlarini tavsiflaydi. Byudjet - loyihaning

federal, mintaqaviy yoki mahalliy byudjetlar uchun moliyaviy ta'sirini ko'rsatadi. Iqtisodiy - investitsion loyiha ishtirokchilarining qiymat jihatidan ifodalanishi mumkin bo'lgan to'g'ridan-to'g'ri manfaatlaridan tashqaridagi barcha xarajatlar hisobga olinadi, xarajatlar hisobga olinadi va ularni natijalar bilan muvofiqlashtiradi. Investitsiyalar samaradorligini baholashda investitsiyalarning ijtimoiy va iqtisodiy samaradorligi, ya'ni loyihaning barcha iqtisodiy va ijtimoiy oqibatlari, shuningdek, ijtimoiy faoliyat va atrof-muhitni muhofaza qilish faoliyati bilan bog'liq barcha xarajatlar tekshiriladi. Natijalar va iqtisodiy ko'rsatkichlar hisob-kitob davrida baholanadi. Uning muddati ta'sisning yaratilishi va rivojlanishi, texnik jihozlarning hayoti, rejalashtirilgan foyda ko'rsatkichlariga erishish shartlari, shuningdek, investorlarning o'ziga xos talablariga bog'liq. Investitsiyalarning samaradorligi UNIDO metodologiyasi bo'yicha baholanadi. Rusiyadagi amaliyotda metodologik tavsiyalar ishlab chiqilgan bo'lib, ular kelgusida moliyalashtirish uchun tanlov loyihalari samaradorligini baholash uchun ishlatiladi. Baholash usullari soddalashtirilgan bo'lib, dastlabki tanlov uchun qo'llaniladigan va vaqt ichida pul qiymatining o'zgarishini hisobga olgan holda qo'llaniladi.

Investitsion samaradorlik ko'rsatkichlari. Qaytish muddati (qaytarib berilishi) aniq investitsiyalar va investitsiya qarorlarini amalga oshirishdan olingan daromadlar o'rtasidagi munosabatni ifodalaydi. Oddiy daromad darajasi investitsiya rejalashtirishning bir oralig'i bo'yicha daromad shaklida qoplanadigan xarajatlarning bir qismini ifodalaydi. Qaytishning hisobga olish stavkasi investitsiyalarning dastlabki miqdoriga nisbatan pul mablag'larining ulushi sifatida samaradorligini ko'rsatadi. Hisobotni qaytarish omili o'rtacha yillik daromadni investitsiya mablag'larining o'rtacha qiymatiga bo'lish yo'li bilan hisoblab chiqiladi. Investitsiyalar samaradorligini baholash biznesni yuritishida katta ahamiyatga ega. Ushbu investitsiya fondlaridan suiiste'mol qilinishida kam daromadlar, ularning etishmasligi, amalga oshirilayotgan yoki rejalashtirilayotgan loyihalarni tahlil qilish uchun eng samarali usullarni tanlash zarurligi haqida o'ylash kerak

Investitsiyalarning moliyaviy (tijorat), byudjet va iqtisodiy samaradorligi mavjud .

Savdo - loyihaning investorlarning investitsion jozibadorligini va uning moliyaviy imkoniyatlarini tavsiflaydi. Byudjet - loyihaning federal, mintaqaviy yoki mahalliy byudjetlar uchun moliyaviy ta'sirini ko'rsatadi. Iqtisodiy - investitsion loyiha ishtirokchilarining qiymat jihatidan ifodalanishi mumkin bo'lgan to'g'ridan-to'g'ri manfaatlaridan tashqaridagi barcha xarajatlar hisobga olinadi, xarajatlar hisobga olinadi va ularni natijalar bilan muvofiqlashtiradi.

Investitsiyalar samaradorligini baholashda investitsiyalarning ijtimoiy va iqtisodiy samaradorligi, ya'ni loyihaning barcha iqtisodiy va ijtimoiy oqibatlari, shuningdek,

ijtimoiy faoliyat va atrof-muhitni muhofaza qilish faoliyati bilan bog'liq barcha xarajatlar tekshiriladi .

Korxonalar va tashkilotlarda investitsiya qilishning afzalligi va uning boshqa tasniflashlardan farqi shundaki, unda korxonalar o'z investitsiyalarini qanday maqsadlar uchun safarbar etishi to'g'risida real holat aks ettirilgan. Mohiyat jihatdan, ushbu tasniflash korxonaning investitsiya portfelini xarakterlaydi. Bunda korxonalar uchun ushbu portfel bo'yicha riskni minimallashtirish va iqtisodiy foydani oshirish eng muhim muammolardan biri sanaladi. Yuqoridagi rasmda tasvirlangan real investitsiyalar – bevosita investitsiyalar bo'lib, investorning investitsiya jarayonida bevosita ishtirok etishini anglatadi, ya'ni investor investitsiyalash ob'ektini, shuningdek, uni moliyalashtirishni tashkil etish va moliyalashtirish manbalarini bevosita o'zi aniqlaydi. Portfel investitsiyalar – bilvosita investitsiyalarni anlatib, bu investitsiya yoki moliyaviy vositachilar orqali investitsiyalashdir.

O'zbekiston Respublikasining "Investitsiya faoliyati to'g'risida"gi Qonunida investitsiya mo'ljallangan ob'ektiga ko'ra, "kapital, innovatsiya va ijtimoiy" investitsiyalarga bo'linadi (4- modda).

Ikkinchidan, investitsiyada qatnashish harakteriga ko'ra bevosita va portfel investitsiyalar farqlanadi. Bevosita investitsiyalar investorni o'z moliyaviy mablag'lag'larni joylashtirish ob'ektini tanlash imkoniyatini beradi. Portfel investitsiyalar tijorat banklari, investitsion kompaniyalar, fondlar va boshqalar yordamida amalga oshiriladi. Moliyaviy vositachilar to'plangan mablag'larni samarali, daromad keltiradigan qilib joylashtiradilar. Portfel investitsiyalar boshqa emitentlarning andarrayting yordamida qimmatli qog'ozlarga joylashtirish shaklida namoyon bo'ladi.

Uchinchidan, investitsiyalash davriga qarab investitsiyalar qisqa muddatli (bir yilgacha bo'lgan muddatga beriladi) va uzoq muddatli (bir yildan oshiq muddatga beriladi) bo'ladi. Masalan, oddiy aksiyalar umuman biror – bir muddat bilan cheklanmaydi. Masalan, depozit sertifikati olti oy muddatga beriladi – bu qisqa muddatli qo'yilmalar vositasidir, obligatsiyalar 20 yilgacha qaytarish muddati bilan uzoq muddatli qo'yilmalar vositasidir. Lekin, uzoq muddatli qimmatli qog'ozlarni sotib olish va qisqa muddatdan, masalan olti oy o'tgandan so'ng, investor uzoq muddatli qurolni qisqa muddatli maqsadlar uchun foydalanish mumkin. Ko'pincha investorlar ana shunday qurollarni tanlaydilar va o'z pullarini qisqa muddatlarga qo'yishni hohlaydilar. Masalan, yaqin olti oy mobaynida investorga kerak bo'lmaydigan summaga, u olti oylik muddatga ega bo'lgan depozit sertifikati sotib

olishi mumkin: qirq yoshga to'lgan investor pensiyaga chiqquncha pul yig'ish uchun biron-bir kompaniyani obligatsiyasini 20 yilga sotib olish mumkin. Odatda uzoq muddatli investitsiyalar kapital qo'yilmalar shaklida namoyon bo'ladi.

To'rtinchidan, mulk shakllaridan kelib chiqib investitsiyalar xususiy, davlat, qo'shma va xorijiy shakllarga ajratiladi. Xususiy investitsiyalar nodavlat yuridik shaxslarining va fuqarolarning mablag'larini tadbirkorlik faoliyati ob'ektlariga qo'yilishini anglatadi. Davlat investitsiyalari davlat byudjeti va davlat korxonalarining mablag'larini joylashtirish orqali namoyon bo'ladi.

Beshinchidan, hududiy joylashtirilish bo'yicha investitsiyalar ichki va tashqi investitsiyalarga bo'linadi.

Oltinchidan, investitsiyalar tavakkallik darajasi bo'yicha yuqori tavakkalli va past tavakkalli investitsiyalarga ajratiladi. Moliya sohasida tavakkallik deganda investitsiyalarga mutloq yoxud nisbiy miqdordagi foyda kutilganidan ancha kam bo'ladi, boshqacha aytganda «tavakkallik» atamasi kutilmagan natija olish imkoniyatini anglatadi.

Xulosa: korxonalar va tashkilotlarda investitsiyani qo'llashda dastlab o'sha korxonalar yoki tashkilotlarni moliyaviy ahvoli va kelajakda foyda olish qobiliyatini tekshirish maqadga muvofiq bo'ladi. To'g'ri jalb qilingan investitsiya korxonalar uchun ham investor uchun foydali bo'ladi bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- 1) https://uz.wikipedia.org/wiki/Xorijiy_investitsiya
- 2) <http://genderi.org/ozbekiston-respublikasi-oliy-va-orta-maxsus-talim-vazirliginiz.html?page=5>
- 3) <https://fayllar.org/moliya-va-kredit-v2.html?page=2>
- 4) <https://awgm.ru/uz/pokazateli-ekonomicheskoi-effektivnosti-investicionnoi-deyatelnosti-predpriyatiya-ocenka-effektivnosti.html>
- 5) https://www.researchgate.net/publication/342561838_ERKIN_IQTISODIY_HUDUDLAR

ФИО автора: *Ilmurodov Abbos Malik ogly*

UzSWLU 2-course master

Название публикации: «ELEMENTS OF GOTHIC NOVELS IN VICTORIAN PERIOD»

Annotation: The article is devoted to the problem of the Gothic style in Western European prose. The origins of the Gothic tradition, the history of the term in literary criticism, the main stages in the development of the classic Gothic novel are considered.

Keywords: aesthetics, genre, style, gothic, educational, mysticism.

Victorianism as a cultural phenomenon is associated with the long reign of Queen Victoria (1837-1901), but its significance for the subsequent development of English history, culture, and literature can hardly be overestimated. It was during this period that England acquires the status of a great colonial power, forms a national idea and identity, which will more than once defy aggressive offensives from outside. Victorianism left in the minds of the British a certain sense of the permanence of tradition, the importance of democracy and moral philosophy, as well as a strong desire to refer to the time-honored emblems and symbols of the Victorian era. Indeed, it was the Victorians who, with their great literature, proved the enduring importance of spiritual values in shaping the national mentality and determining the place of the individual in history and civilization. In the works of Ch. Dickens and W.M. Thackeray, the Bronte sisters, E. Gaskell, D. Meredith, J. Eliot, E. Trollope reflected the features of the social and political development of England with all the complexities and contradictions, discoveries and miscalculations. For a long time, Victorian England remained in the ordinary view of the British as a symbol of uncompromising prosperity, stability and stability in everything related to man and society as a whole. This is how this society of the era of the reign of Victoria appears in the epic novel by J. Galsworthy "The Forsyte Saga". After the death of Victoria, as the heroes of Galsworthy and the author believe, a period of confusion, instability, and the collapse of value orientations begins.

The Victorian boom in literature in the 1950s and 1960s 20th century confirmed this notion, but it was precisely at a time when England herself was having difficulty in raising the very middle class that had been the stronghold of Victorianism . We see a completely different picture in the postmodern English novel, which has rediscovered for its compatriots the so-called Victorian values, which until recently were considered intractable to revision and reassessment. D. Fowles and A. Byatt saw almost a century later what was contained and hushed up by Victorian England, intoxicated by economic and international, humanitarian and cultural successes. Once again, the ghosts of past well-being have arisen in the minds of modern Englishmen, reflected in a kind of eclectic Victorian architecture and sculpture, literature containing a huge potential destructive charge. A monument to Queen Victoria at Buckingham Palace, Victorian mansions, spacious and well-built, but rather ridiculous in their versatility and designed for a huge staff of servants, as well as the Albert and Victoria Museum are no longer perceived as symbols and emblems of a bygone century, but also as mute witnesses hitherto unclaimed ideas about the true Victoria and her era.

The English "Gothic" novel of the 18th - early 19th centuries, also known as the novel of "mystery and horror", influenced not only mass literature, but also the work of outstanding writers of the 19th and 20th centuries, passing on to them a number of artistic effects that help create tense atmosphere of fear and vague anxiety.

The first use of the word "Gothic" in an aesthetic context is attributed to Giorgio Vasari, who tried with this definition to mark the boundary between the medieval, barbaric art of the northern peoples and the classical style of the Italian Renaissance.

Under his complete indignation tirades against the gloomy medieval art, both the classicists of the 17th century and many thinkers of the Enlightenment could subscribe. Only in the works of representatives of pre-romanticism, in particular Richard Hurd , the term "Gothic" loses its negative meaning and ceases to be synonymous with the word "barbarian". Richard Hurd in his collection of essays *Letters on Chivalry and Chivalric Affairs* (*Letters on Chivalry and Romance*, 1762) polemicizes with neoclassical aesthetics, declaring medieval literature a significant period in the history of culture, which served as sources of inspiration for many brilliant poets of subsequent

eras (Ariosto and Tasso, Spenser and Milton). Hurd compares ancient and medieval culture, finding in the latter an immeasurably richer embodiment of poetic fantasy than in the works of classical antiquity. At the same time, Hurd uses the term "Gothic" broadly, in fact, as a synonym for the concept of "medieval".

In the same meaning, the definition of “ Gothic ” appears in the subtitle of Horatio Walpole ’s story “Castle of Otranto ” (The Castle of Otranto : A gothic Story , 1764), which is considered the first text in the history of Gothic prose. In the first preface to his work, prudently published under a pseudonym, Walpole allows himself an ironic remark that could be retrospectively addressed to Giorgio Vasari: “ The principal incidents are such as were believed in the darkest ages of Christianity ; but the language and conduct have nothing that Savours of barbarism . The style is the purest Italian ”.

Although The Castle of Otranto claims to be some kind of historical scenery - the action takes place "between the first and last crusade " - the medieval background in the story looks no more convincing than mystical motifs in the form of animated portraits or giant ghosts. It was not Walpole 's task to reconstruct the true picture of the chosen period ; the colorful era of the Crusades attracted him precisely because of its remoteness from the Age of Reason, in which the author had to live. This temporal distance is exacerbated by the choice of location, which is some semi-mythical province in Italy. Through his text, Walpole argues with the philosophical and aesthetic dogmatism of his era, which requires an indispensable edification and plausibility from a work of art: “It was an attempt to blend the two kinds of romance : the ancient and the modern . in the former, all was imagination and improbability; in the latter, nature is always intended to be, and sometimes has been, copied with success. Invention has not been wanted; but the great resources of fancy have been dammed up, by a strict adherence to common life. But if in the latter species nature has cramped imagination, she did but take her revenge, having been totally excluded from old romances...The author of the following pages thought it possible to reconcile the two kinds”.

In his search for a new novel form, Walpole was not alone: shortly before The Castle of Otranto appeared, the English public had the opportunity to get acquainted

with another work that combined medieval scenery with characters modern in character and way of thinking. In 1762, Thomas Leland 's novel *The Longsword* was published (of Salisbury). In this voluminous text compared to Walpole 's story, the medieval background is drawn in more detail, and mysticism is completely absent. However, the author himself indicates that the entertainment function of his work is paramount, warning the reader about possible "liberties" in the interpretation of historical events: " if too great liberties were taken in altering or enlarging their accounts , the reader who looks only for amusement will probably forgive it ". The genre subtitle of Leland 's novel (" An Historical Romance ") is very eloquent - it emphasizes its connection with a certain historical era, and with the medieval genre " romance ". In this respect, Anna Radcliffe is closer to Leland than to Walpole - some of her works also bear the title " Romance " (*The Romance of the Forest* , 1791, *A Sicilian Romance* , 1792), and they lack any mysticism. However, the historical background in her works is becoming more and more conventional, the chronotope is becoming less and less remote from the present (for example, the action of Radcliffe 's "*Romance in the Forest*" takes place in the 16th century). These changes show that the concept of Gothic in the literary context is rapidly losing its original meaning of "medieval", while acquiring new genre and aesthetic associations.

The early Gothic novel, especially in its female version - by Radcliffe, Clara Reeve, Charlotte Smith, Sophia and Harriet L and - is in many respects close to the sentimentalist: the texts are replete with descriptions of nature and a detailed account of the experiences of the characters, and their misfortunes, as a rule, end well. final. What makes it possible to distinguish these novels in a special group, separating them from the enlightenment "mainstream" and uniting them under the general name "Gothic"? It is no longer a connection with the Middle Ages, even if conditional, but not yet the supernatural motives, mysticism or horrors with which the modern reader associates literary Gothic. Separate exceptions, built on the predominance of the mysterious or terrible, are occasionally found in English literature of the second half of the 18th century - "*The Castle of Otranto* ", " *Vatek* " by Beford , "*The Monk*" by Lewis. Much of the gothic romance of this period retains its implicit connection to the

ethics and aesthetics of sentimentalism, and tends towards a moderately frightening or sublime variant of horror, defined as terror, which is opposed to shocking and repulsive horror. The supernatural imagery of the "Castle of Otranto" disappears in Clara Reeve's revision of the story (*Old English Baron* , 1777), while the novel *The Monk*, shocking with infernal motifs and scenes of violence, brings to life the restrained Italian (*The Italian, or the Confessional of the Black Penitents*, 1797) by Radcliffe, written a year after Lewis's controversial novel.

One of the genre-forming features of the Gothic novel is a special chronotope. The typical topos of the Gothic novel, formed by the end of the 18th century, includes a number of such elements as a secret passage and / or room, a labyrinth of corridors and stairs, sometimes leading to a dungeon, a room with a secret, which is often a mysterious portrait. Among other secrets hidden in the bowels of a Gothic castle, mansion or monastery are traces of monstrous crimes or otherworldly intervention, evidence of ancestral curses. The hero is forced to go through the entire multi-level labyrinth of the Gothic topos , leading him to reveal the fatal secret and at the same time to the knowledge of himself - his roots, origin, true character.

Another common feature for the first texts of the Gothic tradition, regardless of the presence or absence of mysticism, historical scenery or the traditional set of motifs "heroine-villain-castle-sinister secret", is an interest in the unknown and forbidden. Gothic novels, short stories, and dramas often deal with "problematic" themes such as mental illness, religious fanaticism, violent tendencies, incest, sexual depravity, and irrational and mystical phenomena. Gothic texts are marked by a clear desire to reveal secrets that enlightenment thought ignored or considered in a different, most often socio-psychological light.

The desire to enter the labyrinth, to get into the locked room, to look behind the black curtain is typical not only for the heroes of Gothic novels, but - in a metaphorical form - for their creators as well. It is no coincidence that the history of writing some Gothic works is rapidly acquiring almost mystical details, as if involving the authors themselves in the world they have created: the quaint Strawberry Hill mansion, which imitates a Gothic castle in the same way as "Castle of Otranto" imitates a historical

novel, inspired its owner sat down to tell him; the last years of Radcliffe 's life , spent in creative silence, are covered with rumors (in particular, that the nightmares invented by the novelist have deprived her of her mind). The paucity of biographical information about Clara Reeve forces centuries later to think out her story, turning the writer into the heroine of a very scandalous novel (Leoni Hargrave, Clara Reeve, 1975).

Another unifying feature of gothic novels - both early classics and modern examples of the genre - is the author's desire to immerse the reader in a state of paralyzing fear. This property of literary Gothic is discussed by Howard Lovecraft, whose work can be considered not only in the context of neo-Gothic, but also as an example of a unique Gothic mannerism - or decadence. In the essay "Supernatural Horror in Literature" Lovecraft tries to find a formula for genuine gothic fear:"The true weird story has something more than secret murder, bloody bones or a sheeted form clanking chains according to rule. A certain atmosphere of a breathless and unexplainable dread of the outer , unknown forces must be present; and there must be a hint, expressed with the seriousness and portentousness becoming its subject, of that most terrible conception of the human brain — a malign and particular suspension or defeat of those fixed laws of Nature which are our only safeguard against the assaults of chaos and the daemons of unplumbed space".

The sources of fear in the early gothic novel were very predictable, and boiled down mainly to the horrors that can await a young defenseless girl on a life full of dangers. However, the change of cultural paradigm at the turn of the century and global historical upheavals, such as the French Revolution, lead to the need to revise the artistic arsenal of Gothic, in accordance with the more demanding tastes of the public. Ghosts and mysterious silhouettes in the night are no longer enough to frighten the jaded reader. Significant changes are taking place in the aesthetics of the gothic novel of the turn of the century, it becomes more bloody and frank, and Lewis's *The Monk* can be considered a herald of this metamorphosis. At the same time, the boundaries of the genre are blurring, since romanticism, which replaced enlightenment neoclassicism, favorably perceives both medieval and mystical motifs, but does not welcome the “classic, ancient, excellently long, long, long” novel.

In the 20th century, Gothic turns into a meta-genre phenomenon, spreading its influence not only on literature and cinema, but also on music, animation and computer games. The Gothic style no longer has its own form or a distinct aesthetic and moral task, it becomes part of the bright palette of mass culture, actually dissolving in it, therefore, in relation to the texts of the 20th century with a pronounced "Gothic" entourage, it is more appropriate to use the term "Neo-Gothic". This is exactly what the editor of the American Encyclopedia of Gothic Literature, Mary Ellen Snodgrass, does, uniting such diverse writers as J. Carol Oates and Flannery O'Connor, Ann Rice and Toni Morrison, Iris Murdoch and Michelle Fiber under the neo-Gothic rubric . Genres, artistic techniques, images and motifs of Gothic literature change and are modified, and the style itself adapts to the demands and needs of modern culture; options such as southern, colonial, urban gothic appear. But fear, in any case, remains the strongest human emotion, so "terrible tales" will be among the most popular genres for a long time to come.

LITERATURE:

1. Vasari Giorgio, Maclehorse Louisa S., Brown Gérard Baldwin. Vasari on Technique: being the introduction to the three arts of design, architecture, sculpture and painting, prefixed to the lives of the most excellent painters, sculptors and architects. — Dover: Dover Publications , 1960 . — 328 p.
2. Walpole Horatio. The Castle of Otranto. - Hertfordshire: Wordsworth Editions, 2009. - 259 p.
3. Lovecraft HP Supernatural Horror in Literature and Other Essays. - Holicong : Wildside Press, 2011. - 132 p.

ФИО автора: *Исмаилова Малика Косым кызы*

Бухарский филиал ташкентского института
инженеров ирригации и механизации сельского хозяйства

Национальный исследовательский университет

Бухарский институт природопользования

Факультет " Гидромелиорация "

Направление «Пастбищная мелиорация»

Название публикации: «МЕЛИОРАЦИЯ В РАЗВИТИИ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА»

Аннотация: В статье описывается значение ирригации и мелиорации орошаемых земель в Республике Узбекистан. Описываются программы, реформы, связанные с улучшением мелиоративного состояния земель.

Ключевые слова: ирригация, мелиоративное состояние, программа, улучшение, реформы.

Земледелие и орошение зародилось с самого появления первых людей на Земле. Людям надо было добывать себе пищу любым путем, так помимо животноводства, появилось земледелие. А земледелие, само собой разумеется, повлекло за собой и развитие водного хозяйства, как для выращивания культур, так и для развития рыбоводства. Развитие земледелия проходило свои этапы, и вместе с тем совершенствовалась техника орошения и виды ирригационных сооружений. В каждой стране ведется своя политика по учету водных ресурсов, но вместе с тем весь мир, все страны объединяет проблема нехватки водных ресурсов. Страны мира объединяются, поддерживают друг друга в этом вопросе. Нерациональное использование воды может плохо сказаться, как на экологии, так и на жизнедеятельности всего окружающего. Поэтому важно уделять внимание порядку ирригационных сооружений, их рабочему состоянию, и постоянно идти в ногу со временем, следуя НТП.

Орошаемое земледелие:

– самый продуктивный сектор сельскохозяйственного производства. Продуктивность орошаемого гектара составляет в 3...8 раз больше продуктивности 1 гектара естественно увлажненных земель. Темпы роста орошаемой площади в составе используемых в сельском хозяйстве земель особенно значительны в тех государствах, территория которых относится к засушливой (аридной) зоне. Для того, чтобы обеспечить человеку нормальной дневной рацион в 2800 калорий, требуется в среднем 1000 кубометров воды. Когда к 2025 году население земли возрастет до 8 миллиардов человек, земельные и водные ресурсы будут слишком активно использоваться для удовлетворения возросших потребностей в продовольствии. Одним из наиболее серьезных факторов в обеспечении продовольственной безопасности во многих регионах мира является доступность воды для нужд сельского хозяйства – основного мирового водопользователя. Поливное земледелие (на него приходится 75 % забора воды в мире и 90 % – в развивающихся странах, в том числе в Таджикистане) внесло важный вклад в увеличение объемов продовольственного обеспечения на национальном и мировом уровнях. Однако, во многих засушливых и полузасушливых зонах (и сезонно на более влажных территориях) нет достаточного количества воды, а высокие экономические и экологические затраты на развитие новых водных ресурсов накладывают ограничение на расширение объемов водоподдачи. Поэтому создание новых возможностей подачи воды может быть недостаточным для удовлетворения растущих потребностей. В результате, роль фактора забора воды для орошаемого земледелия и продовольственной безопасности приобретает в последние годы существенное значение.

Согласно среднесрочным оценкам ООН, население Земли к 2025 г. достигнет 8 млрд человек, что на 38 % больше современного уровня. Допуская, что стандарты питания во многих странах улучшатся, по оценкам Международного института водного менеджмента (IWMI, 2000) потребуется на 40% больше продовольствия, чтобы прокормить возросшую численность населения. По оценкам IWMI, необходимо будет увеличить площадь орошаемых

земель на 29 %, а благодаря увеличению продуктивности и более эффективному водопользованию увеличение водозабора для нужд сельского хозяйства составит 17 %.

В Государственной программе мелиоративного улучшения орошаемых земель и рационального использования водных ресурсов за период 2013 — 2017 годов были осуществлены крупные работы, такие как строительство и реконструкция 5443 км коллекторно-дренажных сетей, 751 скважины вертикального дренажа, отремонтировано и восстановлено 72,2 тыс. км коллекторно-дренажных сетей, 2907 скважин вертикального дренажа, 75 мелиоративных насосных станций, за счёт Фонда мелиоративного улучшения орошаемых земель при Кабинете Министров, а так же строительство и реконструкция свыше 1745 км ирригационной системы, 388 км лотковых оросительных сетей, 135 гидротехнических сооружений, насосных станций с общим объемом водо подачи 49,6 куб. м/сек, за счёт средств централизованных капитальных вложений. Эта программа оказала положительное влияние на мелиоративное состояние орошаемых земель, улучшилась водо обеспеченность более 1,3 млн га орошаемых земель.

Но на этом совершенствование не остановилось и в ноябре 2017 года в Узбекистане была утверждена Государственная программа по улучшению мелиоративного состояния орошаемых земель и рациональному использованию водных ресурсов на 2018-2019 годы. В программе выделяется реконструкции и строительства 4487 км каналов ирригационной системы, 5250 км оросительной сети, 3636 гидротехнических сооружений, 495 насосных станций (агрегатов) и 1500 вертикальных оросительных скважин, а также 7500 км коллекторно-дренажной сети, 13 мелиоративных насосных станций и 185 скважин вертикального дренажа.

Так в Стратегии действий по развитию Узбекистана в 2017-2021 годах Президент выделил особое внимание дальнейшему улучшению мелиоративного состояния орошаемых земель, развитие сети мелиоративных и ирригационных объектов, широкое внедрение в сельскохозяйственное производство

интенсивных методов, прежде всего современных водо- и ресурсосберегающих агротехнологий, использование высокопроизводительной сельскохозяйственной техники.

Кабинет Министров принял постановление от 08.04.2021 г. № 190 «О дополнительных мерах по организации проведения работ по мелиорации сельскохозяйственных угодий».

С целью реализации постановления Президента от 11.12.2020 г. № ПП-4919 «О мерах по дальнейшему ускорению организации внедрения водо-сберегающих технологий в сельском хозяйстве», а также для повышения эффективности водопользования установлено:

- мелиорация (промывка почвы) осуществляется мелиоративными экспедициями Министерства водного хозяйства своевременно и в соответствии с нормами, разработанными на основании научно обоснованных рекомендаций;
- мелиорация проводится не реже одного раза в три года;
- забор воды для мелиорации осуществляется в пределах водозабора, выделяемого в соответствии с договором с оказывающими услуги организациями – пользователями, ведется учет и отчетность по воде;
- не допускается сброс воды, подаваемой на мелиорацию, в коллекторно-дренажную сеть;
- в соответствии с требованиями статьи 442 Налогового кодекса водопотребители должны облагаться налогом за использование воды в установленном порядке в случае превышения забора воды для мелиорации.

Утверждено Положение о порядке подготовки земель сельскохозяйственного назначения к промывке и организации работ по мелиорации, которое включает:

- планирование мелиоративных работ;
- порядок проведения мелиоративных работ в соответствии с установленными нормами;
- порядок использования и учета воды.

В целях поднятия производительности труда в орошаемом земледелии необходимо широкомасштабное внедрение высокоинтенсивных технологий возделывания сельскохозяйственных культур, применение средств механизации и автоматизации бороздкового полива, создание соответствующей производственной базы, внедрение капельного орошения и дождевания.

Список литературы:

1. Указ Президента Республики Узбекистан от 24 марта 2003 г. № УП-3226 «О важнейших направлениях углубления реформ в сельском хозяйстве».
2. Стратегия действий по развитию Узбекистана на 2017 - 2021 годы.
3. Постановление Президента Республики Узбекистан «О государственной программе развития ирригации и улучшения мелиоративного состояния орошаемых земель на период 2018 - 2019 годов».
4. Джалалов А.А. Модернизация системы водного хозяйства, системы водопользования для сельскохозяйственных и промышленных нужд. // Ташкент, 2013.

ФИО автора: Камбарова Шахноза Алихусейновна

Бухарский государственный медицинский институт, Бухара, Узбекистан

Название публикации: «СРАВНИТЕЛЬНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА МОРФОМЕТРИЧЕСКИХ ПАРАМЕТРОВ КРАНИОФАСЦИАЛЬНОЙ ОБЛАСТИ ДЕТЕЙ I И II ПЕРИОДА ДЕТСТВА С ВРОЖДЁННЫМИ РАСЩЕЛИНАМИ ГУБЫ И НЁБА»

УДК 616.314-089.23-053.3

Резюме

Сравнение морфометрических показателей краниофасциальной области у детей I и II периода детства и его соответствие к принципу золотого сечения, включая различные патологические состояния. Сравнит показатели роста, развития и состояния лицевого скелета ребенка, которое может явиться теоретической и методологической основой для разработки и усовершенствования антропометрических методов диагностики и реконструкции в медицине, обосновании новых принципов профилактики и лечения зубочелюстных аномалий. Показатели измерений пропорций лица после операционных вмешательств имеет значение в хирургической, ортодонтической и ортопедической стоматологии.

Ключевые слова: морфометрия, расщелина, дети, губа, нёба.

COMPARATIVE CHARACTERISTICS OF MORPHOMETRIC PARAMETERS OF CRANIOFASCIAL REGION OF CHILDREN OF I AND II PERIOD OF CHILDHOOD WITH CONGENITAL CLEFT LIPS AND PALATE.

Resume,

Comparison of morphometric indicators of the craniofacial region in children of the I and II period of childhood and its compliance with the principle of gold section, including various pathological conditions. It will compare the growth, development and condition of the child's facial skeleton, which can be a theoretical and methodological basis for the development and improvement of anthropometric methods of diagnosis and reconstruction in medicine, substantiating new principles for the prevention and treatment of dental abnormalities. Measures of facial proportions after surgical interventions have implications in surgical, orthodontic and orthopaedic dentistry.

Keywords: morphometry, cleft, children, lip, palate.

Введение: Оценка состояния физического развития невозможна без данных антропометрических показателей различных возрастных групп.

Врожденные пороки развития (ВПР) составляют одну из самых актуальных медицинских и социальных проблем в связи с их высокой частотой и тяжестью, что само по себе представляет существенную проблему для здравоохранения и обуславливает актуальность изучения причин возникновения и особенностей распространения ВПР в различных регионах. [Wangsrimgkol T, Manosudprasit M, Pisek P, Chittiwatanapong N. 2013]

Врожденная расщелина губы и нёба (ВРГН) является одним из тяжелейших видов врожденной челюстно-лицевой патологии (ВЧЛП). Согласно данным ВОЗ, частота ВРГН колеблется в пределах 1 случая на 500-2000 новорожденных, что делает данный порок третьим по распространенности среди врожденных аномалий, после врожденных пороков сердечно-сосудистой системы и косолапости [М.А. Pogrel, К.Е. Kahnberg, L. Andersson 2014]. По всему миру наблюдается тенденция к увеличению частоты встречаемости данной патологии [А.С. Артюшкевич и соавт. 2013]. У больных с врожденной расщелиной нёба наблюдаются нарушения речи, слуха, акта глотания и дыхания, связанные с патологическим прикреплением мышц мягкого нёба и развитием в виду этого нёбно-глоточной недостаточности (НГН). Довольно часто у больных с РГН наблюдаются нарушения роста костей черепа, что в свою очередь приводит к эстетическим дефектам лица [М.Е. Зорич, О.С. Яцкевич, А.И. Караневич, 2013; Н.А. Пелешенко, 2013].

Согласно данным ВОЗ, частота врожденная расщелина губы и нёба (ВРГН) колеблется в пределах 1 случая на 500-2000 новорожденных, что делает данный порок третьим по распространенности среди врожденных аномалий, после врожденных пороков сердечно-сосудистой системы и косолапости [М.А. Pogrel, К.Е. Kahnberg, L. Andersson 2014]. Изучение и оценка этих изменений, их систематизация приводит к снижению доли челюстно-лицевых патологий, способствует не гормональному развитию ребенка, наиболее значительный рост частоты нарушений здоровья и развития, в том числе зубочелюстной системы и прикуса среди подрастающего поколения происходит в I и II периоде детства. В Узбекистане достигнуты определенные успехи по охране здоровья населения, снижению заболеваний, в том числе зубочелюстной системы и с врожденными расщелинами губы и нёба среди детей. Вместе с тем, в системе здравоохранения были некоторые проблемы. Среди них важными были изучение морфометрической характеристики краниофасциальной области у детей с врожденными расщелинами губы и нёба.

Считается, что механизм расщепления связан с нарушением слияния эмбриологических процессов, составляющих верхнюю губу, на шестой неделе

внутриутробной жизни. Твердое и мягкое небо образовано другим механизмом. Описанный процесс представляет собой «переворачивание» небной ткани из вертикального положения в горизонтальное, с последующим слиянием, с образованием вторичного неба примерно на восьмой неделе внутриутробного развития. Отсутствие роста, нарушение процесса переворота или разрушение вышележащего эпителия, позволяющее потоку мезенхимы создать прочную структуру, может привести к расщеплению неба.

Расщелины губы и неба чаще встречаются у мальчиков, чем у девочек, и чаще поражают левую сторону. Расщелина часто бывает более серьезной, если возникает в менее распространенном варианте (то есть у девочки и с правой стороны). Статистические данные о распространенности расщелины губы и неба широко варьируются как географически, так и среди различных расовых групп (азиатское население - примерно 1 на 425 живорожденных; афро-карибское население - 1 на 3000 живорожденных).

Цель исследования. Изложение результатов морфометрических измерений краниофасциальной области у детей с расщелинами губы и неба после проведенной ряд операций.

Материал и методы исследования. Были привлечены дети I и II периоде детства с ВРГН, у которых было произведено операции хейлоринопластика, веллопластика и уранопластика зависимо от дефекта. На кафедре хирургическая стоматология БГМИ нами проведено морфометрическое обследование 200 детей I и II периода детства с ВРГН в возрасте от 3 года до 12 лет. Среди них 130 (65%) мальчиков, 60 (35%) девочек которым было произведена хирургическая манипуляция зависимо от тяжести аномалии губы и неба в отделении челюстно-лицевой хирургии в Бухарском детском многопрофильном медицинском центре г. Бухары в период с 2009 по 2018г. Контрольную группу составили 96 детей с врожденной расщелиной твёрдого и мягкого нёба (ВРТМН) I и II периода детства идентичного возраста.

Из них 112 детей I периода детства (2014-2018 г.р.) с ВРГН в возрасте от 3 года до 7 лет. Среди них 79 (70%) мальчиков, 33 (30%) девочек.

Распределение детей по возрасту и полу с учетом распространенности ВРГН I периода детства:

- дети в возрасте 3 лет (2018г.р.) было 31, из них мальчиков -21 (68%) (Врождённая односторонняя расщелина губы (ВОРГ) - 13, врождённая двусторонняя расщелина губы (ВДРГ) - 5 и врожденная расщелина твёрдого и мягкого нёба (ВРТМН) - 3), девочек- 10 (32%) (ВОРГ- 7, ВРТМН- 3),

- дети 4 лет (2017г.р.) - 20, из них мальчиков- 14 (70%) (ВОРГ- 9, ВДРГ- 1, ВДРГН-1, ВРТМН- 3) и девочек-6 (30%) (ВОРГ- 4, ВДРГ- 1 и ВРТМН- 1) ,

- дети 5 лет (2016г.р.) - 23, из них мальчиков -16 (69%) (ВОРГ- 5, ВДРГ- 2 и ВРТМН- 9) и девочек 7(31%) (ВОРГ- 3, ВДРГ-2 и ВРТМН- 2),

- дети 6 лет (2015г.р.) 24, из них мальчиков -18(78%) (ВОРГ- 11, ВДРГ-1 и ВРТМН- 6) и девочек 6(22%) (ВОРГ- 2, Врожденная односторонняя расщелина губы и нёба (ВОРГН) - 1 и ВРТМН- 3),

- также дети 7 лет (2018г.р.) 14 человек, из них мальчиков 10(71%) (ВОРГ- 2, ВОРГН- 1, ВДРГН- 2 и ВРТМН- 5) и девочек-4 (29%) (ВРТМН- 4).

Детей с ВОРГ – 56 (50%) и детей с ВРТМН -39 (35%) составляет большую часть, детей с ВДРГ, ВОРГН и ВДРГН составляют малую часть.

Остальные 88 детей с ВРГН являются детьми II периода детства и 50 (57%) из них мальчиков, 38 (43%) девочек.

Распределение детей по возрасту и полу с учетом распространенности ВРГН II периода детства:

- дети в возрасте 8 лет (2013г.р.) было 31, из них мальчиков -20 (60%) (ВОРГН - 3, ВДРГН - 1 и ВРТМН- 16), девочек- 11 (40%) (ВОРГ- 2, ВРТМН- 9),

- дети 9 лет (2012г.р.) - 12, из них 5 мальчиков(42%) (ВОРГН - 3, ВДРГН - 1 и ВРТМН - 1) и девочек - 7 (58%) (ВОРГ- 2, ВДРГН – 2, ВРТМН- 3)

- дети 10 лет (2011г.р.) - 15, из них мальчиков -7 (47%) (ВОРГ- 1, ВРТМН- 6) и девочек 8 (53%) (ВОРГ- 2, ВДРГН – 1, ВРТМН- 5),

- дети 11 лет 17 человек (2010г.р.) из них мальчиков -9 (53%) (ВОРГ- 2, ВДРГН – 1, ВРТМН- 6) и девочек 8 (47%) (ВДРГН – 1, ВРТМН- 7)

- также дети 12 лет (2009г.р.) 13 человек, из них мальчиков 9 (69%) (ВОРГ- 4,ВДРГН- 2 и ВРТМН- 3) и девочек-4 (31%) (ВОРГН-2, ВДРГН – 1 и ВРТМН- 1).

Детей с ВРТМН – 57 (65%) больше чем остальные виды ВР.

Для решения поставленной цели проведено морфометрическое исследование и получено морфометрические параметры краниофасциальной области детей I и II периода детства с ВРГН, использовано клинические и антропометрические методы, с последующей статистической обработкой данных.

При выполнении данной работы использовано методика антропометрических исследований детей по методической рекомендации Н. Х. Шомирзаева, С. А. Тен и Ш. И. Тухтаназоровой (1998).

Сформулирована задача и определена структура исследования и документально отразили эти планы в протоколе (программе). В связи с этим разработана «Карта исследования», которая позволяет подробно обследовать ребенка, определить морфометрическую характеристику краниофасциальной области детей I и II периода детства с ВРГН после проведенной урано- и хейлоринопластики с учетом пола (мальчиков и девочек) и оценить соответствие

этих параметров по «принципу золотого сечения».

В зависимости от производимого измерения все дети были сгруппированы по следующим признакам: I группа – контрольная (n= 96) дети с ВРТМН, II – группа – дети с ВОРГН (n= 75) и III группу составили дети с ВДРГН (n= 25) I и II периода детства.

Результаты и их обсуждение. У II -группы детей высота лица расположена выше по сравнению I -группы, угол нижней челюсти равен в среднем - $120,3 \pm 1,30^{\circ}$ (правая сторона), $123,8 \pm 1,35^{\circ}$ (левая сторона), нёба и нос перпендикулярны точке А. У детей II и III -группы высота лица, расположено ниже и данные статистические изменения относимы только для верхней челюсти. Длина нижней челюсти (кондилион – гнатион) ($P = 0,044$), высота мышелкового отростка нижней челюсти (точка-А) ($P = 0,026$), верхний 1 балл А ($P = 0,001$), нижний 1 балл А (погонион) ($P = 0,038$) и толщина верхней губы ($P = 0,001$). У детей III- группы угол нижней челюсти в среднем равен $130,0 \pm 1,32^{\circ}$ (правая сторона), $130,1 \pm 1,33$ (левая сторона).

На панорамной рентгенографии отмечаются опаздывание сроков прорезывания малых коренных зубов, клыков на верхней и нижней челюсти у детей с ВРГН. Также наблюдается отставание морфометрических параметров зубов и зубной дуги.

Носогубной угол был проанализирован относительно участников ВРТМН. У группы детей с ВОРГН наблюдались низкие носогубные углы, а отсутствие развития мышц вызывало деформацию губ и неба в результате их уплощения и искривления в сторону расщелины. Эти деформации обычно сопровождаются смещением вниз точки коллумеллы вблизи губ. У детей с ВОРГН этот угол более острый, но не соответствует $90 - 120^{\circ}$. Отсутствие явной разницы между пациентами с ВОРГН и ВРТМН может привести к деформации и отводу верхней губы из-за реконструктивной хирургии или отведения верхнего резца и уплощения суббазальной области. Сравнение трёх групп выявило статистически значимое различие в длине мандибул (кондилион - гнация). Другими словами, на состояние и длину нижней челюсти значительно повлияли проведенные хирургические процедуры. Эти результаты аналогичны предыдущим. Данные свидетельствуют о том, что мандибулы относительно отстают, хотя мандибула имеет нормальную длину. Реопозиция челюсти в этом положении может быть функциональной реакцией на изменения в нижнечелюстном комплексе в результате вращения нижней челюсти, при котором мышца в ней переделывается и прикрепляется к гониальной области (нижнечелюстная челюсть обозначается углом и сгибанием области).

Заключение. Таким образом, исследование показали, что морфологическая и физиономическая высота лица у детей с ВРГН меньше чем у здоровых детей.

Углы нижней челюсти тупые, зависимо от более пораженной стороны у II-группы детей. Это говорит об отставании формирования нижней челюсти. Этот параметр свидетельствует о более физическом развитии с правой стороны нижней челюсти по сравнению левой.

Развития частей лица неодинаково по группам. У детей с врождёнными расщелинами губы и нёба наблюдаются запоздание сроков прорезывания постоянных зубов, формирования морфометрических параметров челюстей и лицевого скелета.

С возрастом у детей происходят различные изменения краниофасциальной области, которое связано с характером питания и смены молочных зубов. Использование предложенного морфометрического метода обследования позволяют достичь оптимальных функциональных и эстетических результатов у детей с ВРГН после хирургического вмешательства.

Литература:

1. А.С. Артюшкевич и соавт. «Возрастная морфология грудной кости». 2013г. Минск.
2. M.A. Pogrel, K.E. Kahnberg, L. Andersson «Essentials of Oral and Maxillofacial Surgery » 2014г. Cothenburg.
3. М.Е. Зорич, О.С. Яцкевич, А.И. Караневич, 2013; Н.А. Пелешенко, «Выбор методов хирургического лечения больных с врождённой расщелиной нёба» 2013г. Таджикистан.
4. Юнусов А.С., Мамедов Ад.А., Губеев Р.И. Проблема реконструктивной хирургии наружного носа и внутриносных структур у детей ранее перенесших хейлоуранопластику // ЛОР- практика. - 2014. - № 5. - С. 62-63.
5. KAMBAROVA S. A. Effect of Surgical Manipulation in Morphometric Growth of Maxillofacial Area at Children with Congenital Lip and Palate Splits At I and II Period of Childhood // Annals of the Romanian Society for Cell Biology. – 2021. - Vol. 25. - Issue 4. – P. 1853 – 1858.
6. Kambarova Sh.A. IDENTIFICATION OF THE MORPHOMETRIC PARAMETERS OF THE CRANIO-FASCIAL REGION OF CHILDREN WITH CONGENITAL CLEFT AND PALATE REFLECTIONS USING A DEVELOPED RESEARCH MAP // CENTRAL ASIAN JOURNAL OF MEDICAL AND. – 2021. - Vol. 2. - Issue 3. – P. 286 – 290.
7. Камбарова С.А. ВЛИЯНИЕ ХИРУРГИЧЕСКОЙ МАНИПУЛЯЦИИ НА MORFOMETRICHESKOE RAZVITIYE LITSA I CHELYUSTI U PACIENTOV S VROZHDENNIMI RASSTOYANIYAMI GUB I CHASTNOGO DVIGATELYA //

Новый день в медицине. – 2021. - P. 128 - 130.

8. Kambarova Sh.A., Pulatova Sh.K. Revitalization of nonspecific immunity factors in patients with diffuse phlegmoine of the maxillo facial area using Bakteriofags // New day in medicine. - 2020. - P. 128 - 130.

ФИО авторов: *Каримова Дилбар Эшкобиловна*. Преподаватель кафедры русского языка и литературы ДТПИ.

Султанова Кувончай Якуббой кизи. Студентка 1-курса группы начального образования (рус) ДТПИ.

Название публикации: «ЛЕКСИЧЕСКИЕ СРЕДСТВА ВРЕМЕННЫХ ОТНОШЕНИЙ В РУССКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ»

Аннотация: Особую значимость для сопоставительно-типологического исследования лексического яруса языков, в том числе современных русского и узбекского, сегодня приобретает системное изучение функционально семантических полей слов, связанных между собой общим компонентом лексического значения

Ключевые слова: *Время, лексика, форма, аспекты, теория, функция, семантика, атрибут времени.*

Лексические средства временных отношений в русском и узбекских языках в некоторых аспектах отличаются друг от друга. Для того чтобы объяснить эти явления, мы приведем некоторые теоретические примеры из двух языков. Особую значимость для сопоставительно-типологического исследования лексического яруса языков, в том числе современных русского и узбекского, сегодня приобретает системное изучение функционально семантических полей слов, связанных между собой общим компонентом лексического значения. С разной степенью проникновения в проблему в русском и зарубежном языкознании исследовались системные связи между лексическими единицами, выражающими значение времени, в аспекте изучения лексической системы как родственных, так и разно-системных языков в сопоставительном плане. Сегодня настало время всесторонней систематизации и общелингвистического обобщения накопленного теоретического и практического материала по сопоставительному изучению структурно-семантических функциональных особенностей лексем, конкретизирующих

оттенки темпоральных отношений в русском языке, с одной стороны, и их соответствий в различных языках - с другой, поскольку эти единицы характеризуются высокой частотностью и особенности их функционирования раскрыты не полностью.

Данная проблема издавна привлекала особое внимание лингвистов

не только сопоставительная грамматика русского и узбекского языков все еще остается одной из недостаточно исследованных областей языкознания, но и проблема сопоставительного исследования лексических временных отношений:

— семантическая категория, отражающая восприятие и осмысление человеком времени обозначаемых ситуаций и их элементов по отношению к моменту речи говорящего или иной точке отсчёта;

—базирующееся на данной семантической категории функционально-семантическое поле, охватывающее группировку грамматических (морфологических и синтаксических), лексических, а также комбинированных (лексико-грамматических, грамматико-контекстуальных и т. п.) средств того или иного языка, используемых для выражения различных вариантов данной семантической категории (А.В. Бондарко).

Лексические средства выражения времени

• 1) Существительные с темпоральной семантикой, которые в свою

очередь можно разделить на следующие семантические группы:

• а) Наименование единиц времени и их частей: секунда, минута,

час, день, ночь, утро, вечер, полдень, сутки, неделя, месяц, год —(soniya, daqıqa, soat, kun, tun, ertalab, kechqurun, peshin, kun, hafta, oy, yil);

• б) Наименование времён года: лето, зима, осень, весна: —(yoz, qish, kuz, bahor);

- в) Наименование дней недели: среда, суббота, вторник, четверг –(Chorshanba, shanba, seshanba, payshanba);

- г) Наименование месяцев: январь, февраль, март, апрель –(Yanvar, fevral, mart, aprel);

Лексические средства выражения времени

- д) Наименование определенных временных отрезков: столетие, пятилетка, десятилетие –(asr, besh yil, o'n yil);

- е) Наименование неопределённых временных отрезков: период, момент, миг, промежуток –(: davr, ayni dam, lahza, davrmda);

- ж) Слова, которые обозначают возрастной период жизни: детство, юность, молодость, старость -(bolalik, yoshlik, o`smirlik, qarilik);

- з) Название праздников: На Новый год они уезжают из города; Список победителей будет размещён в Международный женский день –(Yangi yilda ular shaharni tark etishadi; Ro'yxatdagi g'oliblar Xalqaro хотин-qizlar kunida e'lon qilinadi);

- 2) Прилагательные со значением времени:

- а) выражающие длительность отрезка времени: долгий, быстрый, Длительный –(uzoq, tez, davomli);

- б) прилагательные или порядковые числительные, выражающие последовательность отрезков времени: прежний, следующий, первый, второй, третий –(oldingi, keyingi, birinchi, ikkinchi, uchinchi);

- в) выражающие возрастную соотнесённость: молодой, юный, Старый –(yosh, o`smir, keksa);

- 3) Наречия с временной семантикой: сейчас, вчера, сегодня,

утром, вечером, рано, поздно, зимой, теперь, накануне, спозаранку,

допоздна –(hozir, kecha, bugun, ertalab, kechqurun, erta, kech, qish, hozir, bir kun oldin, erta tongda, kechgacha);

• 4) Глаголы с компонентом «лексическое время» (М.Н. Сироткина)

• со следующими семантическими подгруппами:

• а) семантической подгруппы «жизненный цикл»: родиться,

взрослеть, расти, молодеть, стареть, умирать –(tug'ilish, ulg'aymoq, katta bo'lmoq, yoshlanmoq, qarimoq, o'lmoq);

• б) семантической подгруппы «время трапезы»: завтракать,

обедать, полдничать, ужинать –(nonushta qilmoq, tushlik qilmoq, tush so`ngida ovqatlanmoq, Kechki payt ovqatlanmoq);

В заключении статьи мы можем увидеть, что лексико семантические значения времени отчасти похожи с русским узбекским языком.

Список использованной литературы:

1. Гак В.Г. О контрастивной лингвистике // Вып. XXV. Контрастивная лингвистика / Сост.: В.П. Нерознак, В.Г. Гак. - М.: Прогресс, 1989. - С. 5-17. - 438 с. - (Новое в зарубежной лингвистике).

2. Кашкин В.Б. Сопоставительная лингвистика: Учебное пособие для вузов. / В.Б. Кашкин. - Воронеж, 2007. - 88 с.

3. Стернин И.А. Контрастивная лингвистика. Проблемы теории и методики исследования. / И.А. Стернин. - М., 2007. - 288 с.

4. Сусов И.П. История языкознания. / И.П. Сусов. - М., 2006. - 295 с.

5. Ярцева В.Н. Контрастивная лингвистика // Лингвистический энциклопедический словарь / Под ред. В.Н. Ярцевой. - М.: Советская энциклопедия, 1990.

ФИО авторов: *Aytmuratov Amanbay Tuo`elbay og`li* Qaraqolpoq davlat universiteti magistranti,

Tursimuratov Baxram Rustemovich Qaraqolpoq davlat universiteti magistranti,

Asamatdinov Marat Orinbaevich (T.i.f.d (PhD)).

Название публикации: «KERAMZIT SHOG`OLINI OLISHNING OSOSIY USILLARI»

Yunon tilidan tarjima qilingan "keramzit " so'zi "kuygan loy" degan ma'noni anglatadi. Bu nomdan allaqachon ma'lum bo'ladiki, keramzit olish uchun loyni yoqish kerak. Texnologik jarayonning mohiyati quyidagicha: tayyorlangan gil o'tkir termal zarbalarga duchor bo'ladi, bu esa materialning g'ovakliligiga, uning shishishiga erishish imkonini beradi. Tashqi qobiqning erishi tufayli keramzit germitizatsiyalanadi va yuqori mustaqkamlikka ega bo'ladi.



Ishlab chiqarish texnologiyasining xususiyatlari

Keramzit ishlab chiqarish uchun xom ashyo asosan cho'kindi gil jinslar, va metamorfik jinslar (argillit, gil slanetslar va boshqa toshga o'xshash jinslar).

Ular murakkab tarkibga ega bo'lib, gil minerallari (gidroslyoda, kaolinit va boshqalar) va dala shpati, kvarts, karbonatlar, organik va temir aralashmalari mavjud. Maksimal 30% kvartsni o'z ichiga olgan gillar keramzit ishlab chiqarish uchun eng mos keladi.

U yoki bu material keramzit ishlab chiqarishga mos keladimi, yoqmi yoki maxsus tadqiqotlar yordamida aniqlanadi. Keramzit xom ashyosiga qo'yiladigan asosiy talablar:

1. kuydirish paytida shish paydo bo'lish ehtimoli;

2. engil erivshanligi;

3. shishning ma'lum bir oralig'i.

Ba'zida kengayish koeffitsientini oshirish uchun xom ashyoga maxsus qo'shimchalar kiritiladi. Qo'shimcha sifatida organik (salyara moyi, mazut va boshqalar), temir moddalar, tog` jinslar (perlit, alunit va boshqalar) yoki sun'iy moddalar ishlatilishi mumkin. Xom ashyoni qayta ishlash natijasida ma'lum o'lchamdagi va tarkibdagi xom granular olinadi. Ushbu granular issiqlik bilan ishlov berishga mos keladi: ular quritiladi, pishiriladi va sovutiladi. Keyingi bosqichda hosil bo'lgan material zichlik bo'yicha saralanadi va kerak bo'lganda kichikroq fraktsiyalarga eziladi. Saralashdan so'ng keramzit saqlash yoki foydalanish joyiga jo'natish uchun tayyor.

Keramzit ishlab chiqarishning asosiy bosqichlari:

- xom ashyoni yetkazib berish;
- loyni quritish;
- xom ashyoni yoqish
- granularni sovutish;
- kasrlarga bo'lish;
- tashish va saqlash.

Xom ashyoni qazib olish

Keramzit ishlab chiqarish jarayoni karerlarda loy xom ashyosini qazib olish va uni loy do'koniga tashish bilan boshlanadi. Rivojlanish ochiq usulda, bitta chelakli va ko'p chelakli ekskavatorlar yordamida amalga oshiriladi. Xom ashyoni qazib olish butun balandlik bo'ylab, alohida qatlamlarni ta'kidlamasdan amalga oshiriladi.

Agar toshli parodalar bolgan argalit yoki loyli slaneslar qazib alish ishlari olib borilganda portlash usulidan poydalaniladi. Bunday jinslarning olinishin yil davomida amalga oshirilishi mumkin, yumshoq jinlar esa faqat ma'lum bir davrda qazib olinadi.

Keramzit ishlab chiqarish yolini uzluksiz bo'lishi uchun, taxminan olti oylik materialni sig'dira oladigan sovuqqa chidamli maxsus loy omborlari jihozlangan bolishi kerak.

Shuningdek, loyni saqlash uchun oraliq konuslar ishlatiladi, unda u bir necha oy davomida ochiq havoda saqlanadi.

Haroratning ta'siri, vaqti-vaqti bilan namlanishi va qurishi tufayli materialning tabiiy tuzilishi qisman buziladi. Bu xom ashyoni bir hil massaga qayta ishlash jarayonini sezilarli darajada osonlashtiradi.

Keramzit granulalarini olish usullari

Keramzit ishlab chiqarishning to'rtta asosiy usuli mavjud, ular texnologiyasida farqlanadi:

1. quruq;
2. nam;
3. poroshok-plastik massa;
4. plastik massa.

Muayyan usulni tanlash xom ashyo sifatiga bog'liq.

Quruq yo'l usuli

Bu usul eng oddiy hisoblanadi. Toshga o'xshash xom ashyo bilan ishlashda foydalaniladi. Birinchidan, u eziladi, keyin aylanadigan pechga yuboriladi. Bu usul, agar tosh bir hil, zararli qo'shimchalarsiz bo'lsa, eng samarali hisoblanadi. Bu arzon narx va kam energiya iste'moli bilan ajralib turadi.

Nam (yoki sirpanish) usul

Loy katta idishlarga joylashtiriladi - loy maydalagichlar. Keyin u suv bilan suyultiriladi, namlik miqdori taxminan 50% bo'lgan slip olinadi. U nasoslar orqali atala hovuziga oziqlanadi, u erdan aylanma pechga o'tadi. Bu erda u alohida granularlarga bo'linadi. Ular pechdan chiqadigan gazlar bilan quritiladi.

Nam usul yuqori yonilg'i sarfini talab qiladi, chunki shiliker yuqori namlikka ega. Biroq, bu xom ashyoni toshli qo'shimchalardan tozalash, unga qo'shimchalar kiritish va bir hil massa olish imkonini beradi. U xom ashyoning yuqori namligida qo'llaniladi.

Plastik usil

Bu usul kengaytirilgan loy ishlab chiqarishda eng keng tarqalgan. Bo'shashgan xom ashyoni namlash va uni rulonlarda yoki loy aralash tirgichlarda qayta ishlashni ta'minlaydi. Keramzit ishlab chiqarish jarayoni g'isht ishlab chiqarishga o'xshaydi. Olingan massadan teshikli vallar yoki lentali preslarda silindrsimon granularlar hosil bolgannan song sharsimon shakl beriladi. Granularlar darhol aylanadigan pechga yuboriladi yoki qo'shimcha ravishda maxsus barabanlarda quritiladi.

Plastik massa usuli quruq usulga qaraganda ancha murakkab, energiya va kapital talab qiladi, lekin u sizga yaxshiroq xususiyatlarga ega bo'lgan materialni tayyorlash imkonini beradi.

Qayta ishlash jarayonida xom ashyoning tabiiy tuzilishi buziladi, u bir hil holga keladi va shuning uchun kengayish koeffitsienti yuqori bo'ladi.

Parashok plastik usuli

Birinchi dan, quruq xom ashyo parashok holatiga keltiriladi, keyin suv bilan suyultiriladi. Natijada plastik massa olinadi, undan granularlar hosil bo'ladi. Ushbu usul juda qimmat, chunki materialni qo'shimcha ravishda maydalash kerak. Yana bir kamchilik - granularlarni qo'shimcha quritish kerak.

Tayyor materialning sifati xom granulalarning sifatiga bog'liq bo'lganligi sababli, xom ashyoni yaxshi qayta ishlash va bir xil o'lchamdagi granularlar hosil qilish kerak. Ularning parametrlari xom ashyoning shishish koeffitsientiga qarab o'rnatiladi.

Granulalarni kuydirgandan keyin keramzitni sovutish kerak. Qurish davri aylanma peshida kiruvchi havo tufayli boshlanadi. Bundan tashqari, u havo jelovlarida, baraban sovutgichlarida va hokazolarda davom etadi. Materialning mustahkamligi granulalarning qanchalik tez sovutilishiga bog'liq.

Shuning uchun keramtni shishgandan so'ng darhol 800-900 darajaga qadar sovutiladi. Shundan so'ng, sovutish 20 daqiqa davomida 600-700 darajaga qadar amalga oshiriladi. Bu qattiqlashuv katta termal stresssiz sodir bo'lishi va materialning mustahkamlik xususiyatlarini oshiradigan kristalli minerallar hosil bo'lishi uchun kerak. Keyingi sovutish juda tez amalga oshirilishi mumkin.

Fraksiyalash va tashish

Fraksiyalash uchun silindrsimon yoki ko'p burchakli shaklga ega bo'lgan baraban ekranlari ishlatiladi. Keramzit zavod ichida pnevmatik yoki konveyer orqali tashiladi. Konveyer usuli ko'proq mashhur, chunki havo oqimi yordamida quvurlar orqali tashish qobiqning shikastlanishiga va granulalarning maydalanishiga olib keladi. Tayyor materialni silos yoki bunker tipidagi omborda saqlang. Buning uchun kengaytirilgan loy har xil o'lchamdagi namlik o'tkazmaydigan maxsus qoplarga oldindan qadoqlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Samigov N.A Qurilish materiallari va ashiyolari
2. Qasimov I.U. Keramika materiallari va buyimlari
3. Atakoziev T.A. Sopol buyimlar
4. Горчаков Г.И., Боженков Ю.М. Строительные материалы

ФИО авторов: УзГУФСК

преподаватель кафедры

“Спортивная психология и педагогика”

Коккозова Жанар Жанабаевна

Эшмуратова Матлуба Бердали қизи

Название публикации: «PROBLEMS OF LEARNING PHYSICAL ABILITIES OF PRESCHOOL CHILDREN»

Annotatsion: This article will focus on the problems of physical education of preschool children. Physical education increases the functional capabilities of the child's body, contributes to the successful implementation of his mental activity, has a positive effect on the mobility of children, the development of the speech motor center. Thanks to hygienic and strengthening procedures, the child's knowledge expands, mental activity increases, he learns the norms and rules of positive behavior, such as courage, honesty, orderliness, perseverance, independence, and so on. Physical education exercises are often done by the whole group. In physical education and outdoor games, children develop such qualities as sociability, organization and discipline.

Key words: physical education, preschool education, mental labor, physical labor, physical development, aesthetic education, healthy, physically strong.

ПРОБЛЕМЫ ИЗУЧЕНИЯ ФИЗИЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Аннотация: в данной статье речь пойдет о проблемах физического воспитания детей дошкольного возраста. Физкультура повышает функциональные возможности организма ребенка, способствует успешному выполнению его умственной деятельности, положительно влияет на подвижность детей, развитие речевого двигательного центра. Благодаря гигиеническим и укрепляющим

процедурам знания ребенка расширяются, умственная активность увеличивается, он усваивает нормы и правила позитивного поведения, такие как смелость, честность, упорядоченность, настойчивость, независимость и так далее. Упражнения по физическому воспитанию часто выполняются всей группой. В физическом воспитании и подвижных играх у детей развиваются такие качества, как общительность, организованность и дисциплина.

Ключевые слова: физическое воспитание, дошкольное образование, умственный труд, физический труд, физическое развитие, эстетическое воспитание, здоровый, физически сильный.

ПРОБЛЕМЫ ИЗУЧЕНИЯ ФИЗИЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНИКОГО ВОЗРАСТА

Аннотация: в данной статье речь пойдет о проблемах физического воспитания детей дошкольного возраста. Физкультура повышает функциональные возможности организма ребенка, способствует успешному выполнению его умственной деятельности, положительно влияет на подвижность детей, развитие речевого двигательного центра. Благодаря гигиеническим и укрепляющим процедурам знания ребенка расширяются, умственная активность увеличивается, он усваивает нормы и правила позитивного поведения, такие как смелость, честность, упорядоченность, настойчивость, независимость и так далее. Упражнения по физическому воспитанию часто выполняются всей группой. В физическом воспитании и подвижных играх у детей развиваются такие качества, как общительность, организованность и дисциплина.

Ключевые слова: физическое воспитание, дошкольное образование, умственный труд, физический труд, физическое развитие, эстетическое воспитание, здоровый, физически сильный.

Введение. Физическое воспитание детей раннего возраста - важная часть педагогики дошкольного воспитания, которая предполагает гармоничное развитие детей дошкольного возраста, их всестороннее физическое воспитание.

Задачей физического воспитания является сохранение здоровья ребенка, развитие его физических качеств, подготовка подрастающего поколения к умственному и физическому труду и защите Родины.

Одним из важнейших средств воспитания здорового ребенка являются физические упражнения, подвижные игры, спортивные развлечения. При занятиях с детьми очень важно следить за их здоровьем, обращать внимание на их внешний вид, настроение, утомляемость, аппетит, сон. Каждый, даже совершенно здоровый ребенок должен проходить медицинское обследование 2-3 раза в год. Рекомендуется регистрировать рост, вес ребенка, окружность грудной клетки, что позволяет следить за его правильным развитием [1,2,3,5,6]. Уже при рождении ребенка его генетика наделена соответствующим набором физических возможностей, заложенных наследственными программами. Во время биологического развития организма развиваются индивидуальные возможности и определяются различные физические особенности человека.

- Литературный обзор (Literature review)

По данным Е. А. Пимоновой, Л. В. Кармановой и др., за последние 20 лет на фоне общих положительных тенденций в физическом развитии детей (увеличение всех размеров тела) отмечается незначительное повышение их готовности к движению, а ряд показателей (скорость, ловкость, мощность) значительно снизились. Физиологические факторы развития качественных сторон двигательной активности у детей и подростков находят свое отражение в совершенствовании управления мышцами и вегетативными органами.

В краткосрочных, ловких и силовых движениях больше внимания уделяется улучшению управления деятельностью нервной системы. Наряду с улучшением двигательных функций в некоторых длительных видах деятельности важное значение имеет координация вегетативных функций [4,7,8]. Однако важнейшую роль в улучшении физиологического контроля функций детей и подростков, определяющих повышение силы, быстроты и выносливости, играет формирование связей, улучшающих функции нервной системы, особенно мышечное напряжение [9, 10,11].

- Методология исследования

Показателями развития и готовности ребенка к школе являются:

1. *Физическая подготовка* (физиологический уровень развития ребенка);
2. *Психологическая подготовка* (эмоциональная, умственная (психическая), уровень волевого развития личности ребенка);
3. *Социальная подготовка* (уровень социального развития ребенка).

При определении показателей готовности воспитателя к реализации лично-ориентированного подхода в дошкольном образовании необходимо учитывать

3 направления: личностное, активность и рефлексивное. Воспитание личности - это педагогическое мышление (гностические, умственные способности - умение выделять научную информацию, правильное применение научных знаний на практике, грамотное решение педагогических задач); постановка педагогических целей (организаторские способности - умения создавать оптимальные условия для обучения и повторения, выбирать правильные формы обучения, правильно распределять время, обеспечивать процесс обучения необходимым оборудованием; организовывать собственную работу, планировать и проводить какие-либо мероприятия (утренники, литературные вечера и др.); педагогическая направленность (коммуникативные умения: умение излагать информацию в универсальной для определенной категории учащихся, умение корректировать способы и приемы подачи информации в зависимости от ситуации, умение убеждать кого-либо, «педагог - педагог», «педагог-родитель», грамотное профессиональное общение на уровне «педагог-менеджер», «педагог-ребенок»; создание положительного психологического микроклимата в детском сообществе и др.).

- Анализ и результаты

Таким образом, существуют физиологические механизмы, определяющие различные формы взаимозависимости силы, скорости и выносливости в детском возрасте. Большое значение имеют условно-рефлекторные факторы. Определенные формы программирования работы мышц

и вегетативных органов в ЦНС возникают при выполнении упражнений на развитие силы, скорости или выносливости в одном направлении [4,11]. Возрастная динамика развития основных физических качеств ребенка раскрывается в работах Н. А. Фомина, В. П. Филина и других. По мнению ученых, шестой год жизни ребенка является сенситивным периодом для развития силы, в том числе скоростно-силовых навыков и ловкости движений. По данным Т.Ю. Логвина в семилетнем возрасте постоянство движений остается ведущим качеством при регулярных занятиях спортом. Имеются также сообщения о том, что наиболее быстрый период развития различных координационных навыков приходится на 4-5 лет.

При этом половые различия между мальчиками и девочками по способности повторять, дифференцировать и дифференцировать действия незначительны, т. е. несерьезны. По другим показателям (умение целенаправленно менять двигательную активность в условиях ограниченного времени) семилетние мальчики начинают опережать сверстниц. Однако по многим показателям координационных способностей явное преимущество мальчиков заметно только в возрасте 13-14 лет. Данные, полученные в исследованиях В.М. Зуева, позволяют автору сделать вывод о том, что дошкольный период характеризуется неравномерным и разнопериодическим развитием точности движений по основным размерам у детей разного пола.

Опыт показывает, что девочки с большей вероятностью справляются с задачами на пространственную точность к пяти-шести годам, а мальчики — к семи годам. У мальчиков 5 и 6 лет временная точность повторения движений была выше, чем у девочек, а мальчики 7 лет хуже справлялись с заданием, чем их сверстники.

Точность повторения динамического характера движения во всех возрастных группах у девочек выше, чем у мальчиков. Отмечая гендерные различия в динамике развития физических качеств в дошкольном периоде, ученые не дают однозначного ответа на вопрос о величине и достоверности этих различий.

Некоторые исследователи рассматривают превосходство мальчиков над девочками в главе по уровню развития основных двигательных навыков, подчеркивают необходимость дифференциации детей в процессе физического воспитания и показывают, что разный подход к физическому воспитанию дошкольников исходя из их пола является подходящим.

Многими авторами установлено, что дошкольники имеют определенный ритм на уровне проявления специфических двигательных качеств. Наиболее высокий уровень согласованности движений наблюдался в течение суток. Работоспособность мышц достигает максимального значения в середине весны и июне, при этом ускоряется и темп физического развития.

Ученые отмечают, что неблагоприятные климатические условия отрицательно сказываются на развитии физических качеств детей. Огромные возможности акцентного влияния при сенситивных периодах развития специфических двигательных навыков у детей старшего дошкольного возраста подтверждены экспериментально. Эти умения направлены на развитие ведущих для данной возрастной группы физических качеств, которые не только позволяют повысить их уровень, но и обеспечивают полноценное, всестороннее формирование других. Применяя структуру двигательной активности в развитии выносливости у детей старшего дошкольного возраста, И. Г. Мальцева обнаружила, что в большинстве случаев они имеют большое значение. Вероятно, это можно объяснить общностью изменений в организме человека, происходящих при выполнении различных упражнений и движений, лежащих в основе взаимообусловленности отдельных двигательных навыков в процессе развития.

К семи годам наблюдается тенденция к снижению количества и уровня значимости в развитии физических способностей. Активное развитие силы, быстроты, выносливости, ловкости считается одной из важнейших целей в процессе физического воспитания в этом возрасте.

Скорость и сила формирования навыков основных видов движений зависят прежде всего от уровня развития физических качеств. Также у

дошкольников, не занимающихся физической культурой, измерение генетических влияний на показатели качества движений столь же велико, как и для всех размерных размеров тела (длины и массы тела). Исследование по этой программе среди детей, регулярно занимающихся физическими упражнениями, показало низкий уровень генетического влияния на проявление двигательных качеств.

Содержание процесса физической и двигательной подготовки детей неодинаково трактуется в различной литературе по физическому воспитанию дошкольников. Например, в учебниках Т. И. Осокиной наряду с формированием двигательной активности подчеркивается необходимость развития физических качеств: ловкости (в том числе навыков координации движений), общей выносливости, скоростно-силовых качеств, а также умения сохранять равновесие. В учебнике рассматривается необходимость развития таких физических качеств, как сила, выносливость, гибкость, ловкость, умение держать равновесие. Следует отметить отсутствие достаточного количества методических рекомендаций для практикующего врача, достаточного количества научно-методической литературы и программ, основанных на возрастных особенностях формирования основных движений дошкольников и развития физических качеств, установленных в исследовании. Соответственно, на наш взгляд, один из основных принципов физического воспитания - принцип возрастной адекватности физического воспитания - принцип, заставляющий приоритетность этого процесса изменяться на разных его этапах в соответствии с возрастными тенденциями развития, не является достаточно реализованными.

По мнению А. Н. Ливицкого, Х. А. Мелиева [11] и др., анализ существующих программ обучения и воспитания в дошкольном образовании показывает, что основной задачей двигательной деятельности с детьми на повестке дня является формирование базовых движений. Для достижения этой цели им предоставляется комплексный учебный материал, обычно состоящий из упражнений и подвижных игр. В то же время примечательно, что в задачах

физического воспитания в дошкольном образовании не отражена необходимость целенаправленного воспитания физических качеств с раннего возраста.

- Заключение и рекомендации (Conclusion/Recommendations)

Дошкольный возраст является важным этапом в физическом развитии человека. Поскольку дети этого возраста недостаточно развиты физически и умственно, им просто по силам выполнять элементарные задания. Творческая деятельность детей в основном проявляется в игровой и изобразительной деятельности (например, рисование, лепка из глины, изготовление различных предметов из бумаги). Дети начинают активно примирять в свою трудовую жизнь подражая взрослым в своей игровой и изобразительной деятельности. Это имеет большое значение при подготовке к их деятельности. Многогранность и насыщенность детской жизни способствуют расширению и углублению детской познавательной деятельности. Это, в свою очередь, изменяет характер основных познавательных процессов, таких как познание, воображение, память и мышление. у дошкольников эти процессы проявляются в связи с их или какой-либо практической деятельностью. У дошкольников эти основные познавательные процессы дифференцированы друг от друга.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

1. Асеев В.Г. Возрастная психология: Учебное пособие - Иркутск, 1989. - с.62-89.
2. Волков Л.В. Физические возможности детей и подростков. - Киев: Здоровье, 1991.-120 с.
3. Дворкин Л.С., Рапопорт Л.А. Начальное физкультурное образование детей (от рождения до шести лет). Екатеринбург: УГТУ, 1998. 109 с.
4. Зеньковский В. В. Психология детства: Учебное пособие для вузов. - Екатеринбург: Деловая книга, 1995. - 347 с.
5. Коломинский Л.Л., Панько Е.А. Преподаватель детской психологии шестилетнего возраста: Кн. для учителя. - М.: Просвещение, 1988.- 190с.
6. Майорова Л.Т. Методы координации обучения способности детей дошкольного возраста (4-6 лет): Дис... канд. пед. наук. Омск, 1988. -169 с.

7. Логвина Т.Ю. Оптимизация режима двигательной активности дошкольников в зависимости от их возраста. Автореф. дис. ... канд. пед.наук.- Минск, 1991.- 24 с.

8. Ноткина Н.А. Развитие моторики у детей. дошкольного возраста. Игры и упражнения. - СПб., 1995. - 64 с.

9. Юрко Г.Л., Ященко Л.Б., Белоярцева В.В. Развитие двигательных качеств у детей дошкольного возраста // Развитие двигательных способностей в детях. -М, 1976. -С.215-216.

10. Ященко Л.Б. Влияние различных мышечных нагрузок на функциональное развитие нервной системы у дошкольников: Материалы всесоюз. науч. конф. М. 1999- 78-79с

11. Янкелевич Э. Я. Физическое воспитание детей от 0 до 7 лет. - М: Физкультура и спорт, 1999. - 206 с.

ФИО автора: *Raximov Firdavs Feruz o'g'li*

Toshkent Arxitektura-Qurilish Instituti

Magistratura 1-bosqich KIT-21 guruhi magistranti

ФИО научного руководителя: *O.Sh.Mamanazarov*

Qurilishda menejment kafedrası professori

Название публикации: «KOMMUNAL SOHA KORXONALARINING TARKIBIY TUZILISHI VA IJTIMOIIY-IQTISODIY AHAMIYATI»

Annotatsiya: *Maqolada kommunal infratuzilma korxonalari va ularning faoliyati tarkibiy tuzilishi va ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati haqida fikr yuritilgan bo'lib ushbu xizmatlar tizimini isloh qilish borasida amalga oshirilgan islohotlar tahlil qilingan*

Kalit so'zlar. *Kommunal xizmat, korxonalar, infratuzilma, urbanizatsiya, fond mablag'lari, uy-joy kommunal xizmat.*

KIRISH

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 18 apreldagi "Uy-joy kommunal xizmat ko'rsatish tizimini boshqarishni yanada takomillashtirish choratadbirlari to'g'risida"gi 5017-sonli Farmoni hamda 2017 yil 18 apreldagi "O'zbekiston Respublikasi Uy-joy kommunal xizmat ko'rsatish vazirligi faoliyatini tashkil etish to'g'risida"gi PQ-2900-son qaroriga asosan Uy-joy kommunal xizmat ko'rsatish vazirligining tashkil etilishi uy-joy kommunal xo'jaligi sohasida tub burilish yasadi. Natijada, 2017-2020 yillarda aholini kommunal xizmatlar bilan ta'minlanganlik darajasida ijobiy o'zgarishlarga erishildi⁸⁹.

Ushbu soha korxonalarining faoliyati mamlakatning ijtimoiy va iqtisodiy barqarorligida alohida ahamiyatga ega. Kommunal soha tashkiloti (korxonasi)—bu tashkiliy-huquqiy shaklidan qat'i nazar, elektr, issiqlik, suv bilan ta'minlash, oqova suvlarni chiqarib tashlash va tozalashni ta'minlash maqsadida tovarlar ishlab chiqarish (xizmatlar ko'rsatish) uchun kommunal infratuzilma tizimi (tizimlari)dan va (yoki)

⁸⁹ Rahimov Qodir Ergashevich "Kommunal infratuzilma obyektlari menejmenti" o'quv qo'llanma T-2020. 3-b

qattiq maishiy chiqindilarni utilizatsiya qilish (ko'mish) uchun obyektlardan foydalanuvchi birlashmadir.

Uy-joy kommunal xo'jaligi tizimi tarkibiga kiruvchi korxonalar va tashkilotlar, ko'rsatadigan xizmat turidan kelib chiqib, asosan qo'yidagi guruhga bo'linadi:⁹⁰

➤ uy-joy majmuasiga xizmat ko'rsatish va uy-joy fondini ta'mirlashqurilish tashkilotlari;

➤ issiqlik energiyasi ta'minoti xo'jaligi;

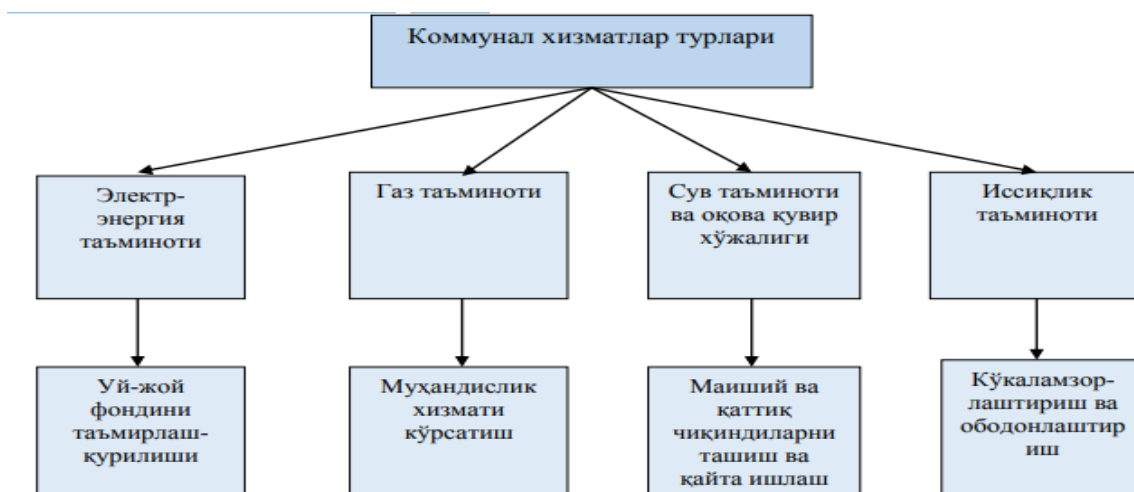
➤ gaz ta'minoti xo'jaligi;

➤ elektr energetika ta'minoti va ko'chalarni yoritish xo'jaligi;

➤ suv ta'minoti va oqova-quvir xo'jaligi;

➤ muxandislik tizimlari va inshootlariga xizmat ko'rsatish korxonalari [2].

Aholiga bevosita shartnoma asosida ko'rsatilayotgan xizmat turlari tarkibidan kelib chiqib kommunal xo'jaligi tizimi tashkilotlari asosan sakkiz guruhga bo'linadi.(1-rasm)



1-rasm. Asosiy kommunal xizmatlar turlari

Sobiq ittifoq parchalanishi natijasida barcha respublikalar kabi mamlakatimizga ham ma'muriy buyruqbozlik asosida boshqarishga asoslangan, asosiy xarajatlari byudjet mablag'lari hisobidan qoplanib kelgan, markazlashgan ta'minot tashkilotlari

⁹⁰ Yodgarov, D.Butunov "Uy-joy kommunal xo'jaligi iqtisodiyoti va boshqaruvi" Darslik.Toshkent. "Noshir" nashriyoti. 2012 yil, 18-bet.

tomonidan xomashyo resurslari bilan ta'minlanib kelgan kommunal xo'jaligi sohasi meros bo'lib qoldi.

Me'yoriy-huquqiy bazaga muvofiq tarkibiy islohotlarning izchil amalga oshirilishi uy-joy fondini boshqarish va undan foydalanishning mutlaqo yangi tizimini shakllantirish imkonini berdi. Mamlakatimizda faoliyat yuritayotgan 4 mingdan ziyod uy-joy mulkdorlari shirkati 32,4 mingdan ortiq ko'p xonadonli uylarga xizmat ko'rsatmoqda. Uy-joylarni, avvalo, ipoteka krediti asosida qurish va rekonstruksiya qilish ko'lamini kengaytmoqda. Bu o'tgan davr mobaynida aholi nufuzi muttasil o'sib borishiga qaramasdan aholini uy-joy bilan ta'minlash darajasini kishi boshiga 1991 yildagi 12,4 kvadrat metr o'rniga o'rtacha 15,2 kvadrat metrga yetkazish imkonini berdi.

Ammo, kommunal xizmat ko'rsatish sohasining toza ichimlik suvi, issiqlik, gaz ta'minoti, oqova suvlar va obodonchilik kabi sohalari alohida qabul qilingan qonun bilan tartibga solinmasdan balki, Vazirlar Mahkamasi tomonidan qabul qilingan ellikdan ortiq qaror va farmonlar orqali ularning faoliyati tartibga solinadi va yuritiladi.

Ushbu ishlar qonuniy asosda amalga oshirilib borilmoqda uning iqtisodiy mohiyati quyidagicha:

Kommunal xizmatlar ko'rsatuvchi korxonalar va tashkilotlarni davlat tasarrufidan chiqarish, kommunal xo'jaligi sohasida tabiiy monopoliyani tartibga solish, xizmat ko'rsatuvchilar o'rtasida sof raqobatni rivojlantirish, kommunal xo'jalik sohasini davlat byudjeti mablag'lari hisobidan faoliyat ko'rsatishini tugatish, sohaga ajratilayotgan dotatsiya miqdorini bosqichma-bosqich kamaytirib borish. Albatta mustaqil faoliyat va budjetga qaram bo'lmaslik korxonalar shaxsiy mablag'lari fondi va aylanma mablag' tizimining samarali tashkil qilinishiga zamin yaratadi⁹¹.

Hozirgi davrda kommunal xizmat ko'rsatish tizimini samarali faoliyatini ta'minlashda fikrimizcha, birinchi navbatda sohadagi jismoniy va ma'naviy eskirgan asbob uskunalarni tubdan yangilash, zamonaviy texnikalarni, texnologiyalarni joriy

⁹¹ Cyberleninka.ru malumotlarida foydalanildi: Javohir Anvar o'g'li Yomg'irov "Mahalliy byudjetlar moliyaviy barorligini ta'minlash yo'llari" "Science and Education" Scientific Journal / ISSN 2181-0842 January 2022 / Volume 3 Issue 1 3-b

etish maqsadga muvofiqdir. Buning uchun mazkur sohaga mahalliy va xorijiy investitsiyalarni kiritish muhim ahamiyat kasb etadi

Kommunal xizmat ko'rsatish sohasi faoliyati samaradorligi uning tarmoqlari faoliyatini tashkil etish va yuritish bilan uzviy bog'liqdir. Buning uchun "O'zkommunalxizmat" agentligi va uning bo'g'inlarida tashkiliy boshqaruv tarkibini hamda mehnat faoliyatini tubdan yaxshilash muhim ahamiyat kasb etadi. Shu maqsadda mamlakatimizda bir qator tadbirlar va dasturlar oshirilishi ko'zda tutilgan. Bu borada davlat tomonidan kommunal xizmat ko'rsatish sohasini rivojlantirish maqsadida mazkur sohaga mahalliy va xorijiy investitsiyalarni hamda texnologiyalarni kiritish bo'yicha amaliy ishlar olib borilmoqda. Xususan, mamlakatimizda kommunal tarmoqni rivojlantirish yo'lida 2011-2016 yillar mobaynida 13ming kilometrdan iborat yirik suv quvurlari va tarmoqlari, bino hamda inshootlarda 1 ming 600dan ortiq suv chiqarish quduqlari, 1400ta suv minoralari qurildi va rekonstruksiya qilindi

XULOSA

Bir so'z bilan aytganda kommunal xizmatlar nafaqat barqaror hayot tarzini taminlaydi, balki budjet barqarorligida ham alohida ahamiyatga ega hisoblanadi. Ushbu sohani isloh qilishning ahamiyati hozirgi jadal urbanizatsiya davrida alohida ahamiyat kasb etadi va uning fond mablag'lari sohaning isloh qilinishi va umumiy budjet boshqaruvida ham muhim rol o'ynaydi.

ADABIYOTLAR.

1. O'zbekiston Respublikasining Prezidenti Sh.M.Mirziyoev 2017-2021 yillarda ichimlik suvi ta'minoti va kanalizatsiya tizimlarini kompleks rivojlantirish hamda modernizatsiya qilish dasturi to'g'risida"gi qarori. O'zbekiston, 24 aprel 2017 yil. 3568.

2. Rahimov Qodir Ergashevich "Kommunal infratuzilma obyektlari menejmenti" o'quv qo'llanma T-2020. 3-b

3. V.Yodgarov, D.Butunov "Uy-joy kommunal xo'jaligi iqtisodiyoti va boshqaruvi" Darslik.Toshkent. "Noshir" nashriyoti. 2012 yil, 18-bet.

4. Javohir Anvar o‘g‘li Yomg‘irov “Mahalliy byudjetlar moliyaviy barorligini ta’minlash yo‘llari” "Science and Education" Scientific Journal / ISSN 2181-0842
January 2022 / Volume 3 Issue 1 3-b

5. Cyberleninka.ru

ФИО автора: *Xaydarjonova Zamiraxon Bobirjon qizi*

Andijon davlat universiteti San'atshunoslik fakulteti

musiqa ta'limi yo'nalishi 2-bosqich 202-guruh talabasi

Название публикации: «PIANINO TARIXI: BARTOLOMEO KRISTOFORI»

Annotatsiya: Mazkur maqola Fortepiano cholg'u asbobi tarixi hamda uning asoschisi tog'risida yozilgan.

Kalit so'zlar: Fortepiano, Cholg'u, Musiqa, Tarix.

Jahon musiqa cholg'ulari orasida nihoyatda qulay, eng universal va imkoniyati boy musiqa olish kerakki- deb savodini o'rganish yaxshi, tarix, uchun cholg'usi - fortepianodir. "Shuni yaxshi tushunib yozgan edi G.G.Neygauz,-musiqani va musiqa umummadaniy ish bo'lib, bunda fortepiano eng vositadir. Tilni, jamiyat haqidagi fanni, matematika, majburiydir. Menga qolsa, o'rta maktabda fortepiano orqali tengi yo'q tabiatshunoslik va boshqalarni o'rganish ham madaniy kishi majburiy musiqa ta'limini joriy qilar edim".

Musiqa asbobini chalish, bu ishni, hatto bolalar bajarishi ham ijodiy faoliyatdir. U ijrochidan faqat muayyan ko'nikma malakalarni emas, balki faollikni, maqsadga intilishni, diqqat e'tiborlilikni va ijodiy tashabbuskorlikni ham talab qiladi. Musiqa ijrochiligi bolalarda barkamollikka erishish, go'zallikni anglash ishtiyoqini hosil qiladi. Musiqa asaridagi badiiy obrazlar esa ularda estetik hissiyotni shakllantiradi, ularga barcha insoniy kechinmalarni yaxshiroq tushinishda yordam beradi.

O'quvchilar turli musiqa asarlari ustida ishlashda muayyan dunyoqarashda aksetgan hayotda yashash imkoniyatiga ega bo'ladilar. Shu kechinmalar bilan birgama'lum ma'naviy-estetik tushunchalar ham vujudga keladi. B.M. Teplovning fikricha-badiiy tarbiyada ya'ni shunisi ham muhimki, bir san'atdagi "ishlar" san'atning boshqa turlaridagi badiiy qobiliyatlarning shakllanishiga katta yordam berishi mumkin.

O'quvchi va talabalarda badiiy bilimlar qancha ko'p bo'lsa, ular har xil san'at asaridagi obrazlarni shuncha to'la va chuqur tushunishlari va anglashlari mumkin. San'at bilanbevosita amaliy shug'ullanishning o'ziyoq juda katta tarbiyaviy ahamiyat kasb etadi. Ijro etilayotgan obrazlarga va ular orqali voqeilikdagi hodisalarga, hissiyot vakechinmalarga estetik munosabat, o'quvchilarni estetik tarbiyalashning eng bevosita va faol yo'lidir.

Oliy o'quv yurtidagi ta'lim va tarbiya, zamon talablariga javob beradigan va amaliy faoliyatni boshlashdanoq, uning muvaffaqiyatini ta'minlaydigan sifatlarga ega bo'lgan mutaxassislarni yetishtirishi lozim.

Hozirgi kunda oliy o'quv yurtlaridagi ta'lim jarayoni o'z vazifasi va jadalligiga ko'ra ancha murakkablashdi. Shuninguchun uning yo'nalishi, mazmuni va usuliyati

masalalarini ilmiy asosda hal qilmayturib, jamiyatning doimiy ortib borayotgan talablariga mos mutaxassislar tayyorlash samaradorligini ta'minlash mumkin emas.

Mutaxassis tayyorlashning maqsadi, vazifalari va xususiyatlarini o'rganish talablarni o'qitish hamda tarbiyalashning mazmuni, tamoyillari va usullarini to'g'ri belgilashning eng muhim shartidir.

Mutaxassis tayyorlashning maqsadi, vazifalari va xususiyatlarini o'rganish talablarni o'qitish hamda tarbiyalashning mazmuni, tamoyillari va usullarini to'g'ri belgilashning eng muhim shartidir.

Mana shu ishning hozirgi mavjud shakllaridan biri, yosh mutaxassis shaxsning xususiyatlarini rivojlantirishdir. Bo'lajak mutaxassisning mukammal qiyofasida, jamiyatning mana shunday mutaxassislariga ehtiyoji yaqqol ko'rinadi, binobarin, mazkur qiyofaning o'zi oliy o'quv yurtidagi ta'lim - tarbiya jarayonini, o'quvchilarning kasbiy tayyorgarligi tarkibini tashkil qilish va rivojlantirish dasturibo'lishi maqsadga muvofiqdir.

Har bir kasb o'ziga xos muhim sifatlarga ega bo'lishni talab qiladi. Mana shunday sifatlarni belgilash o'quvchi - yoshlar shaxsini shakllantirishning muayyan maqsadlarini belgilash hisoblanadi.

Musiqqa o'qituvchisining murakkab kasbi bir necha musiqqa ixtisosliklarini o'zichiga oladi, lekin ularning shunchaki yig'indisidan iborat emas.

Fortepiano (italyancha: *forte* — kuchli va *piano* — kuchsiz, sekin) — royal va piavdsholarning umumiy nomi. 18-asr boshida B. Kristofori (Italiya), J. Marius (Fransiya) va K.G. Shryoter (Germaniya) tomonidan ixtiro qilingan. Keyinchalik F. mexanizmi va shakli I. A. Shteyn, I. A. Shtreyxer (Avstriya), A. Bekers (London), S. Erar (Parij) va boshqa ustalar tomonidan takomillashtirilgan. Tovush ogayeishlarini bosish orqali kigiz qoplangan yog'och bolg'achalar bilan torlarga urish natijasida xreil qilinadi. Klavesin va klavikorddan dinamikasi o'zgaruvchanligi (mas, kuchli peggedan astasekin piano darajasiga o'tish imkoniyatlari) bilan farq qiladi (nomi shundan). F. uchun ilk asarlarni I. Gaydn, V. A. Motsart, L. Betxoven va boshqa ijod qilgan. F. o'zining keng ijroviy texnik hamda ifodaviy imkoniyatlari tufayli Yevropa ko'p ovozli musiqasida asosiy yakkanavoz va jo'rnavoz soz sifatida keng o'rin olgan.

O'zbekistonda F. musiqasi 1920—30 yillarda V. Uspenskiy, B. Nadejdin qayta ishlagan o'zbek xalq kuylaridan boshlab, keyinchalik G. Mushel, X. Izomov, B. Giyenko, Sayfi Jalil, N. Zokirov, oxirgi yillarda D. Saydaminova, R. Abdullayev, A. Nabiyev, M. Otajonov, D. Omonullayeva va boshqalarning miniatyuralari, sonata va konsertlari, ko'p qismli turkumlari bilan boyidi. O'zbekistonda F. ijrochiligi san'ati rivojiga A. Lisovski, N. Yablonovski, O'zbekistonda xizmat kursatgan artistlar O. Yusupova, A. Sharipova, O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan o'qituvchi T. Popovich, xalqaro tanlovlar g'olibi E. Mirqosimova, A. Sultonov, U. Polvonov va boshqa o'z hissasini qo'shgan.



Inventor Bartolomeo Kristofori pianino muammosini hal qildi.

Pianino deb nomlanuvchi pianino italiyalik ixtirochi Bartolomeo Kristofori tomonidan 1700 dan 1720 yillargacha bo'lgan korsikortadan paydo bo'ldi. Harpsichord ishlab chiqaruvchilari korna tezligidan ko'ra yaxshiroq dinamik ta'sir ko'rsatadigan asbob qilishni xohlashdi. Florensiya shahzodasi Ferdinand de Medichi sud zalida asboblarni saqlovchi Kristofali bu muammoni hal qiladigan birinchi bo'ldi. Instrumental klaviatura vositasi sifatida klaviaturani chiqarib tashlagan vaqtida, Betxoven o'zining son sonotlarini yozgan paytgacha 100 yoshdan oshgan edi.

Bartolomeo Kristofori



Kristofori Venetsiya Respublikasida Padua shahrida tug'ilgan. 33 yoshida, u Ferdinando Ferdinando uchun ishlash uchun ishga yollangan. Toskaniya Buyuk Dyukasi Cosimo IIIning o'g'li va vorisi bo'lgan Ferdinando musiqani yaxshi ko'rardi.

Ferdinando Kristoforni ishga olishni nima maqsad qilgani haqida faqat spekulyatsiya mavjud. Shahzoda 1688 yilda Karnavalga borish uchun Venetsiyaga yo'l oldi, ehtimol, u Cristofori bilan Padua orqali qaytib kelish uyida uchrashgan. Ferdinando avvalgi ishchi vafot etgan ko'plab musiqiy asboblarni g'amxo'rlik qilish

uchun yangi texnika izlayotgan edi. Biroq, shahzoda Cristofori'ye faqat texnik sifatida emas, balki, ayniqsa, musiqa asboblarini yenileyici sifatida kiralamak mumkin edi.

XVII asrning qolgan yillarida Kristofori pianino ustida ish boshlashdan oldin ikkita klaviatura asboblarini ixtiro qildi. Ushbu asboblar 1700 yilgi tarixda, Ferdinanding shahzoda tomonidan saqlangan ko'pgina asbob-uskunalaridagi inventarizatsiya qilingan.

Spinettone katta, juda koordinatli spinet edi (joylar bo'sh joyni tejash uchun chizilgan). Ushbu ixtiro, ko'p qirrali asbobning baland ovozigga ega bo'lgan vaqtida teatrlashtirilgan namoyishlarga mo'ljallangan olomon orkestr chuqurligiga mos kelishi mumkin edi.

Pianino yoshi

1790 yildan to 1800 yillarga qadar pianino texnologiyasi va ovozi Sanoat inqilobi ixtiroolari, masalan, pianino simli yangi sifatli po'lat singari temir kvadratlarni chizish qobiliyati tufayli ancha yaxshilandi.

Pianinoning tonal pianosi pianoforte besh oktavasidan zamonaviy pianoslarda topilgan etti va undan ortiq oktavgacha ko'tarilgan.

To'g'ri Pianino

1780 yillar davomida tikilgan pianino Avstriyaning Salzburg shahridagi Johann Shmidt tomonidan yaratilgan, keyinchalik 1802 yilda Tomas Loud tomonidan Londonda tikilgan pianino chizig'i diagonal bo'ylab harakatlangan.

1881-yilda Kembridj shahridan Jon McTammanyga pianinochi uchun dastlabki patent berildi, Massey Jon Mak-Tammany ixtironi "mexanik musiqiy asbob" deb ta'rifladi. U eskirgan qog'ozning tor plyonkalaridan ishlaydi.

Keyinchalik avtomatlashtirilgan pianinochi Angliya 1879-yil 27-fevralda Angliyaning Edvard X. Levoux tomonidan patentlangan va "kuchli kuchni saqlash va uzatish apparati" deb tasvirlangan. McTammany ixtiroasi aslida ilgari ixtiro qilingan (1876), ammo patent muddatlari ariza berish tartib-qoidalari bo'yicha qarama-qarshilikda.

1889 yil 28 martda Uilyam Fleming elektr quvvati bilan pianinochilarga patent oldi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

<https://uz.wikipedia.org/wiki/Fortepiano>

<https://pianopricepoint.com/steinway-k-upright-piano/>

<https://uz.eferrit.com/pianino-tarixi-bartolomeo-kristofori/>

ФИО авторов: *Каршибаева Н. Х., Бозорова Г., Мамирова Х.Т., Худоёров М.Б., Хасанова З.А., Нематова М.*

Джизакский Госпединститут им. А. Кадыри

Название публикации: «РЕДКИЕ РАСТЕНИЯ В ТУРКЕСТАНСКОМ ХРЕБТЕ (В ДЖИЗАКСКОЙ ОБЛАСТИ) ВНЕСЕННЫЕ В «КРАСНУЮ КНИГУ» РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН»

УДК-581.5(575)

Ключевые слова: «Красная книга» Республики Узбекистан, ареал, Памир Алай, Туркестанский хребет, Мальгузарский хребет, генофонд, жизненная форма, степень редкости, вид эндем, условия роста, меры защиты.

Защита окружающей среды и мир растений имеет огромное значение для человечества. Используя природу, люди изменяют природный ландшафт сформированный годами и оказывают ему отрицательное влияние. Неправильное отношение населения к природе тоже является причиной сокращения растений.

Опубликовано 4-издание «Красной книги» Республики Узбекистан(2009г.). В неё внесены 324 вида редких и исчезающих растений и грибковые. В издание 1998 года «Красной книги» Республики Узбекистан указываются 301 вида растений.

Целью работы является выделить и анализировать виды растений имеющихся в Туркестанском хребте Джизакской области, внесенных в «Красную книгу» Республики Узбекистан.

В «Красную книгу» Республики Узбекистан внесены растения, распространенные в горных цепях Молгузар, Западного Памироалая, Туркестан. Туркестанский хребет находится в Джизакской области(2045699) в основном в Зааминском (28658га) и Джизакском(143874га) районах.

Изучены 31 вида которые внесены к 12 семействам п представителей редких растений. (1-таблица).

При изучении кадастра редких и эндемических видов в Джизакской области определены 67 видов относящихся к 22 семействам. [Таджибаев К.,Бешко Н.Ю. 2007г.]

1-таблица. Редкие растения Туркестанского хребта

п/н	Наименование растения	Научное название	Распространение	Уровень редкости	высота	Жизненная форма
1	Семейство Лютиковые Аконит таласский	Ranunculaceae <i>Aconitum talassicum</i> Popov	Туркестанский хребет	3 эндем	1,5м	Многолетнее
2	Борец круглолистный	<i>A.rotundifolium</i> Kar.et Kir.	Западный Памироалай	2	12-60см	Многолетнее
3	Мотыльковые (Бобовые) Багрянник Гриффита	Fabaceae(Leguminosae) <i>Cercis griffithi</i> Boiss.	Памироалай	2 эндем	3-4м	Дерево
4	Астрагал Кнорринг	<i>Astragalus knoringianus</i> Boriss.	Западный Памироалай, Туркестанский хребет	2 эндем	5-7см	Многолетнее
5	Астрагал перистый	<i>A.plumatus</i> Boriss.	Памироалай	2 эндем	60см	Кустраник
6	Астрагал тонкопузырчатый	<i>A.leptophysus</i> Vved.	Западный Памироалай, Туркестанский хребет	2 эндем	10-20см	Многолетнее растение
7	Астрагал Келлера	<i>A.kelleri</i> Popov.	Юго-западный Памироалай	2 эндем	10-20см	Многолетнее растение
8	Астрагал Белолипова	<i>A.belolipovii</i> Kamelin et F.O. Khass.etN.Sulejm.	Северный Памироалай, Туркестанский хребет	1	30-40см	Травянистое растение
9	Сельдерейные (Зонтичные) Ферула мускатная	Apiaseae (Umbelliferae) <i>Ferula sumbul</i> (Kaufm.) Hoog.f.	Памироалай, Туркестанский хребет	2 эндем	60см	Многолетнее растение

10	Ферула федченковская	<i>F.fedtschenkoana</i> Koso-Pol.	Западный Памироалай, Туркестанский хребет, Молгузарский хребет	1 эндем		Многолетнее растение поликарп
11	Зарафшания Регеля	<i>Zeravschania regeliana</i> Korovin.	Западный Памироалай, Зерафшанский хребет, Гиссарский хребет	2 эндем	1м	Многолетнее растение
12	Фергания многоцветковая	<i>Fergania polyantha</i> (Korovin) Pimenov	Туркестанский хребет, Ферганская долина	2 эндем	40см	Многолетнее монокарп
13	Капустные Ложноклаусия Ольги	Brassicaceae <i>Pseudoclausia olgae</i> (Regel et Schmalh.)Botsch.	Памироалай	2	20см	двухлетний травянистый
14	Лилейные Тюльпан Королькова	Liliaceae <i>Tulipa korolkowii</i> Regel.	Туркестанский Хребет	2	10-20см	Многолетнее лукообразное растение
15	Тюльпан родственный	<i>T.affinis</i> Botschantz.	Туркестанский хребет	2 эндем	15-25см	Многолетнее лукообразное растение
16	Тюльпан великий	<i>T.ingens</i> .Т.М.Ноог.	Западный Памироалай	2 эндем	12-25см	Многолетнее лукообразное растение
17	Тюльпан ферганский	<i>T.ferganica</i>	Туркестанский хребет	1 эндем	7-12см	Многолетнее лукообразное растение
18	Тюльпан туркистаника	<i>T.turkestanica</i>	Туркестанский хребет	1 эндем	7-12см	Многолетнее лукообразное растение

19	Тюльпан волосистотычиноч ный	<i>T.dasystemon</i> (Regel) Regel	Памироалай	2	10- 20см	Многолетнее лукообразное растение
20	Тюльпан Михели	<i>T.micheliana</i> T.M.Hoog.	Западный Памироалай	2	20- 30см	Многолетнее лукообразное растение
21	Луковые. Лук смешанный	Alliaceae <i>Allium praemixtum</i> Vved.	Джизакская область, Туркестански й хребет	1 эндем	150см	Многолетнее лукообразное растение
22	Лук Исакула	<i>A.isakulii</i> R.M. Fritsch et F.O.Khass.	Молгузарски й хребет	2 эндем	15- 30см	Многолетнее лукообразное растение
23	Безвременниковые Безвременник Кесселринга	Colchicaceae <i>Colchicum Kesselringii</i> Regel	Туркестански й хребет	3 эндем		Многолетнее узелковое лукообразное растение
24	Ложноочиток колокольчицветн ый	Crassulaceae <i>Pseudosedum campanuliflorum</i> Boriss.	Туркестански й хребет, Джизакская область	1 эндем	10- 15см	Многолетнее растение
25	Жимолостные Жимолость странная	Caprifoliaceae <i>Lonicera paradoxa</i> Pojark.	Туркестански й хребет	1 релект эндем		Кустарник
26	Асфоделиевые Ширач мощный	Asphodelaceae <i>Eremurus robustus</i> Regel	Все хребты Памироалай Джизакская область	3 эндем	100- 250см	Многолетнее крупное растение
27	Ширач зеленоцветный	<i>E.chloranthus</i> Popov	Туркестански й хребет	0 эндем	60- 70см	Многолетнее растение
28	Яснотковые Зайцегуб Ольги	Lamiaceae <i>Lagochilus olgae</i> Kamelin	Памироалай Джизакская область	2 эндем	20- 50см	Полукустарни к

29	Зайцегуб опьяняющий	<i>L. inebrians</i> Bunge	Туркестанский хребет	2 эндем	30- 60см	Полукустарник
30	Астровые Анура бледнозелёная	Asteraceae <i>Anura pallidivirens</i> (Kult.)Tscherneva	Хребет Молгузар Джизакская область	1 эндем	40- 50см	Многолетнее растение
31	Кузиния джизакская	<i>Cousinia dshisakensis</i> Kult.	Хребты Памироалай, Молгузара	2 эндем	20- 40см	двухлетник травянистый

Охарактеризуем нескольких видов растений:

Астрагал Белолипова - *Astragalus belolipovii* Kamelin ex F.O. Khass. et N.Sulejm.

Бесстебельное растение 30-40 см. выс. Листья неколючие 20-30 см. дл. оттопырено бело волосистые, 15-20 парные. Цветоносы длиннее листьев. Кисти рыхлые, 15-20 цветковые, 10-15 см. дл. Чашечка внизу синеватая, вначале трубчатая позже вздувающаяся бело волосистая 12-15 мм дл. Флаг зеленовато-пурпуровый, 25-30 мм дл. с округлой пластинкой сверху выемчатый, крылья 25-30 мм дл. чуть длиннее лодочки. Боб неизвестен. Цветет в июне, плодоносит в июле. Степень редкости 1.

Распространено в Туркестанском хребте Зааминского государственного заповедника Джизакской области. Растет в арчовнике, размножение семенное. Причины изменения численности и ареала не установлены. Вид культивировался проф. И.В. Белолиповым в Ботаническом саду АН РУз. Виды *Astragalus auratus* Gontsch, *A. knorringianus* Boriss, *A. plumatus* Boriss,

A. leptophysus Vved, растут в Туркестанском хребте.

При изучении флоры Зааминского государственного заповедника внесены 21 вид растений в «Красную книгу» Республики Узбекистан а также рекомендовано внести в следующее издание «Красной книги» Республики Узбекистан вид *Astragalus rusanovii*. [Эсонкулов А. 2012 г.]

Ширач мощный - *Eremurus robustus* Regel

Многолетнее травянистое мощное растение высотой 100-250 см с укороченным корневищем и радиальнорасходящимися веретеновидными утолщёнными корнями. Листья широколинейные, наружные шириной 4-8 см, гладкие. Кисть очень густая, многоцветковая, цилиндрическая, длиной 35-120 см. прицветники треугольные. Нижние цветоножки в 1,5-2 раза длиннее околоцветника. Листочки околоцветника с 1 жилкой, светло-розовые. Тычинки немного короче околоцветника. Плод – шаровидная, гладкая коробочка шириной 1,5-2,5 см. цветёт в мае-июне, плодоносит в июле-августе.

Распространено во всех хребтах Памиро Алая. Массовый сбор населением является причиной изменения численности и ареала растения. Растет в мелкоземистых и мелкоземисто-каменистых склонах среднего пояса гор. Встречается единичными экземплярами и небольшими группами. Размножается семенно и вегетативно. Выращивается в Ботаническом саду АН РУз. Зеленецветковый ширач (*E. chloranthus* Popov) который относится к семействам *Asphodelaceae* (*E. chloranthus* Popov) растёт в Туркестанском хребте на верхней части Гуралашая. Численность и причина изменения не определены. Уровень редкости 0. Эндем растение.

При изучении и составлении растений Зааминского государственного заповедника [Эсонкулов А. 2012 г.] вид *Eremurus kaufmani* рекомендован внести в следующее издание «Красной книги» Республики Узбекистан.

Ферула федченковская - *Ferula fedtschenkoana* Koso-Pol

Многолетнее поликарпическое совершенно голое травянистое растение. Корень веретеновидный. Стебель одиночный или их несколько, тонкий, нередко фиолетовый, в верхней части щитковидно ветвящийся; ветви очередные, верхние супротивные. Листья сизоватые, мягкие, голые, 5-перисто рассеченные; конечные доли узкие, 10-20 мм длиной. Зонтики конечные 4-8 лучевые. Зонтички 10-цветковые. Чашечка коротко - зубчатая. Лепестки желтые, овальные, 1,4 мм длины. Плоды продолговато овальные, сжатые со спинки, голые, 6 мм длиной, 3,5 мм шириной. Цветет в мае, плодоносит в июне.

Распространено в Туркестанском и Молгузарском хребтах. Места обитания – мелкоземисто-щебнистые северные склоны в арчовом поясе. Встречается одиночно, по 2-3 растений на 10X10 м². Размножение семенное. Уровень редкости 1. Редкий эндем вид.

Встречаются еще 3 вида *Apiaceae*: *F. sumbul* (Kauffm.)Hoog.f. *Zeravschania regeliana* Korovin, *Fergania polyantha* (Korovin) Pimenov. При изучении вида Kovrak (*Ferula*) [Авалбоев О. 2012 г.] *Ferula helenae* Рахманкулов и Мелибаев считают, что растение нужно внести в «Красную книгу» Республики Узбекистан.

Хохлатка северцова - *Corydalis sewerzowii* Regel

Многолетнее травянистое растение 5-12 см высоты со сплюснутосферическим угловатым клубнем и эфемероидным типом развития. Стеблей 1-3. Листья супротивные, почти сидячие, дважды тройчато рассеченные, сизые, голые. Цветки в короткой кисти по 2-5. венчики оранжево-желтые, по отцветании буро-красные, 3-5 см длины. Шпорец тонкий, прямой или слегка изогнутый, до 3 см длины. Плод – коробочка, продолговатая, слегка сплюснутая, острая, до 2 см длины, 0,6 см ширины. Семена 3-4 мм ширины, блестящие, круглые, слегка сплюснутые, с пленчатой, шляпковидной, сидячей карункулой. Цветет в феврале-марте, плодоносит в апреле. Вегетация прекращается в мае. Растет в глинистых мелкоземисто-щебнистых склонах от предгорий до нижнего пояса гор. Ареал растений сильно сократился в Туркестанском хребте. Уровень редкости 3. [“Красная книга”, 1984г.]

Культивировано в 1960 году в Ботаническом саду. Относится к семействам *Fumariaceae*, внесено в издание «Красная книга» в 1984 г. Не внесено в издание 2009 г. «Красной книги». Причины изменения численности и ареала – нерациональная заготовка в качестве лекарственного сырья, неумеренный сбор местным населением как декоративного раноцветущего растения. По результатам наблюдения видны периоды роста (12.04.13), цветения(20.04. 13),

плодоноса (25.04.13), вегетации (2.05- 8.05). Рекомендуем внести вид *Corydalis sewerzowii* Regel в следующее издание «Красной книги» Республики Узбекистан.

Выводы:

1. Определено 31 вид внесенные в «Красную книгу» Республики Узбекистан относящимися к 12 семействам редких и исчезающих растений внесенные в «Красную книгу» Республики Узбекистан в хребтах Западного Памироалая, Туркестанского, Молгузарского(1-таблица).

По жизненной форме разделяются на: деревья(1), кустарники(2), полукустарники(3), многолетние растения(24), двухлетние растения(2).

2. Изучение видов в одно целое в такой территории создает возможность сохранений генофонда и стабильность видов ареала и определений законов их развития.

3. Учитывая вышеприведенные научные исследование исследователей, рекомендуем внести в «Красную книгу» Республики Узбекистана видов растений *Astragalus rusanovii*, *Eremurus kaufmani*, *Ferula helenae*, *Corydalis sewerzowii* .

Использованная литература.

1.Тожибоев К.Ш., Бешко Н.Ю .Джизакского и Навоийского вилоятов Республики Узбекистан.Биоразнообразии Узбекистана-мониторинги и использование. Ташкент. 2007г.

2. «Красная книга» Узбекской ССР. т.2. Растения. Фан. Ташкент. 1984. 118с.

3. O'zbekiston Respublikasi "Qizil kitobi" 1-jild. O'simliklar va zamburug'lar. Chinor ENK. Toshkent.2009.

4. Rahmonqulov U., Avvalboyev O. O'zbekiston Respublikasi Jizzax viloyatining kamyob va yo'qolib borayotgan o'simliklari //Bioxilma-xillikni saqlashda muhofaza hududlarining roli.// Konferensiya materiallari. 4-5 iyun. 2012 yil 66-70 betlar.

5. Эсанкулов А.С. Флора Зааминского государственного заповедника. Автореферат дисс. на соискание ученой степени канд.биол.наук. Ташкент.2012.

6.Botirova L.A. Zomin suvhavzasining o'simliklar qoplami. Avtoreferat.biol.fan.nom. ilmiy darajasini olish uchun taqdim etilgan. Toshkent.2012.

7. Tojiboyev K.Sh, Qodirov R.U. "O'zbekiston lolalari" Toshkent. Sharq" nashriyoti.2010.

Rezyume

O'zbekiston Respublikasi "Qizil kitobi"ga kiritilgan Turkiston tog' tizmasi (Jizzax viloyati)dagi kamyob o'simliklar

Qarshiboyeva N.H, Samandarova Z , Haydarov B.

A. Qodiriy nomli Jizzax Davlat Pedagogika instituti

O'zbekiston Respublikasi "Qizil kitobi" ga kiritilgan Turkiston tog' tizmasida (Jizzax viloyati) tarqalgan kamyob o'simliklari o'rganildi, Kamyob o'simliklar jadval asosida keltirildi, Ayrim turlariga tavsif berildi. Ular *Astragalus belolipovii*, *Eremurus robustus Regel*, *Ferula fedtchenkoana*, *Corydalis sewerzowii Regel*, Turkiston tizmasida o'sadigan kamyob o'simliklarning muhofazaga olish chora –tadbirlari keltirildi.

Резюме

Редкие растения в Туркестанском хребте (в Джизакской области) внесенные в «Красную книгу» Республики Узбекистан

Каршибаева Н. Х., Самандарова З., Хайдаров Б.

Джизакский Госпединститут им. А. Кадыри

В статье рассматриваются растущие на территории Туркестанского хребта (Джизакская область)редкие виды растений, внесенные в "Красную книгу" Республики Узбекистан. Редкие виды указаны в таблице статьи. Это *Astragalus belolipovii*, *Eremurus robustus Regel*, *Ferula fedtchenkoana*, *Corydalis sewerzowii Regel*. Дается характеристика данным растениям. Предполагаются меры по охране этих растений в Туркестанском хребте.

Resume

It was enrolled to the "Endangered species" of the Republic of Uzbekistan, the rare plants which spread over Turkistan mountain chains (in Jizzakh region)

Kharshiboeva N. X., Samandarova Z., Haydarov B.

Jizzakh state pedagogical institute named after Abdulla Kodiri

It was enrolled to the "Endangered species" of the Republic of Uzbekistan. The rare plants which spread over Turkistan mountain chains (in Jizzakh region) were learned and some of them were characterized. There are unusual plants in the list. *Astragalus belolipovii*, *Eremurus robustus Regel*, *Ferula fedtchenkoana*, *Corydalis sewerzowii Regel*. The steps of protecting of the rare plants which grow in Turkistan mountain chains were given.

ФИО автора: *Qo'shnazarova O'g'iljon Rustambek qizi*

Urganch davlat universiteti 1-bosqich magistranti

Название публикации: «ER-XOTIN MUNOSABATLARINING O'ZIGA XOS QADRIYAT VA XUSUSIYATLARI»

Annotatsiya: Ushbu maqolada er-xotin munosabatlarining qisqacha tarixi va bugungi kundagi ahamiyati, ularning qadriyatlariga oid ilmiy nazariy mushohadalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Oila, er, xotin, munosabat, millat, xalq, nikoh, qadriyat.

Jahon miqyosida qaysi bir millat, xalq va elat bo'lmasin, bugungi kun holatida ularning hammasida oila-nikoh an'analari va qadriyatlariga nisbatan oqilona munosabatda bo'lish ustuvor vazifa bo'lib qolayotganligini ko'ramiz.

Respublikamiz birinchi Prezidenti I.A.Karimov o'zining "Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch" kitobida "oila institutini jamiyatning boshqa muhim ijtimoiy tuzilmalari, yurtimizdagi ma'naviy o'zgarishlar bilan uyg'un tarzda rivojlantirish, uning nufuzini oshirish masalasiga davlat siyosatining eng muhim va ustuvor yo'nalishi sifatida doimiy e'tibor berib kelmoqdamiz" – deb ta'kidlashi bejiz emas⁹².

Er-xotinlarning oiladagi muloqoti, shaxslararo muloqotning umumiy qonuniyatlariga bo'ysunish bilan birga, dastavval ishdan tashqari, bo'sh vaqtlarini birgalikda o'tkazish bilan shartlangan o'ziga xos xususiyatlariga ham ega. Ham kasblar, o'rtoqlar, do'stlar va sevishganlar hamma vaqt ham birga bo'lish imkoniyatiga ega emaslar, qaytanga, o'z muloqotlarini o'z lari xohlagan vaqtlarida biroz kam aytirib, hatto uzib (to'xtatib) qo'yishlari ham mumkin (uchrashuvga borishi lozimligini «unitib» qo'yish, kutilmaganda «juda band» bo'lib qolishi mumkin va sh.k.). Er-xotinlar esa ko'pincha bunday imkoniyatlardan mahrumdirlar. Ular bir xonadonda, ko'pincha bir xonada birga bo'lishga «mahkum» etilgan. Albatta, bu gaplar ko'pchilik yoshlarimizda (ayniqsa, bir-birlarini sevuvchi yoshlarda) tushunmovchilik, ishonmaslik, e'tiroz tug'dirishi mumkin, chunki ular, o'zing uchun aziz, sevimli bolgan

⁹² I.A.Karimov. Yuksak ma'naviyat yengilmas kuch. T.: Ma'naviyat. 2008. 26-bet.

odam bilan birga bo'lish, uning yonida bo'lish «majburiyati» bu eng orziqib kutilgan orzuning ro'yobga chiqishiku deb hisoblashlari mumkin. Biroq bu «mahkumlik» bilan hisoblashmaslik ham mumkin emas. Turli aholi turar joylarida, mahallalarda, qo'ni-qo'shnilar o'rtasida ko'pincha faqat ayollardan yoki faqat erkaklardan iborat «kompaniyalar» ham behudaga yuzaga kelavermaydi

Inson uchun oilaviy hayot va undagi munosabatlar bobida Ahmad Donishning qarashlari alohida e'tiborga loyiq. U o'zining "Nodir voqealar" asarida oilaviy hayotning turli jabhalari, ya'ni nikoh odoblari, uylanish shartlari, ishq-muhabbat va sevishganlarning odobi, qaynona-kelin nizolari, farzandlarga vasiyat, kasb-hunarlarining foydasi haqida qimmatli fikrlarni bayon etgan. Uning fikricha, har bir inson muayyan yoshga yetgandan keyingina unda uylanish va oila qurishga zarurat hosil bo'ladi. Bu davrga kelib inson oila nikoh munosabatlari, oilaviy hayot quvonchlari va tashvishlaridan boxabar, oilaviy baxt, farzand tarbiyasi, er-xotinlik va ota-onalik burchlarini tushunib yetgandirlar. Ahmad Donish uylanish shartlariga o'sha davr uchun xos bo'lgan xislatlarni- turmush quruvchilarning biron-bir kasb sohibi ekanligini, uy-joy sohibi bo'lishini, oila va oilaviy hayot masalalarini egallab olganliklarini nazarda tutadi. O'sha davrga xos uylanish shartlari (qiz tomonidan qo'yilgan) yangi oilaning farovonligi, to'kisligini ta'minlaydigan omillardan hisoblangan. Ushbu shartlar bugungi kun uchun ham o'z qimmatini yo'qotmagan.

Ma'rifatparvar shoir Ahmad Donish o'sha davrdagi uylanishning maqsadi va motivi o'ziga xosligini, shunga qaramay, xotinlarning ham erkaklarday izzat nafsi borligi, ular o'zlarini erkaklardan kam tutmasligi, shuning uchun ularning haq-huquqlarini himoya qilish zarurligini aytib o'tadi. Uning qarashlarida ham oilaning baxti, oila farovonligi, uning mustahkam va barqarorligi xotinga, uning axloqiy va ma'naviy kamolotiga bog'liqligi alohida e'tirof etilgan [5].

Qadimiy, afsonaviy Sparta qonunchiligida er-xotinlarni ishqiy munosabatlarining sovuqlashib ketishidan saqlash maqsadida ularning muloqotlari imkon qadar chegaralab qo'yilgan. Unga ko'ra erlar xotinlaridan ajratilgan holda, ya'ni er va xotin boshqa-boshqa yashaganlar va ular faqat ovloq joylardagina, «begona ko'zlardan» yashirin tarzda uchrashib turishlari mumkin bo'lgan. Bu tadbir nafaqat Sparta

jangchilari o'zlarining jangovar ruhlarini yo'qotmasligi, o'zlarining yosh xotinlari bilan mashg'ul bo'lib qolmasliklari uchungina emas edi. B unda «taqiqlangan meva» effektidan foydalanilgan. Uchrashishlarning qiyinligi, xuddi tuzsiz taomga tuz, ziravorlar qanchalik maza berganidek, er-xotinlarning bir-birlariga hissiy yaqinligini sezilarli darajada kuchaytiradi, nikoh rishtalarini mustahkamlaydi. Yoki Shekspirning qahramonlari Romeo va Julettalar ham, agar ular unashtirilganlaridan so'ng barcha qulayliklari bilan alohida «koshona» berilganda edi, ular o'zlarini boshqacha tutgan bo'lishardi.

Lourens Stoun o'rta asrlar davridagi oilaviy hayot shaklining hozirgi zamon shakliga o'tishini ta'minlagan sharoit tizimini tadqiq etib, u XVI asrdan to XIX asrgacha davr oralig'ida oila taraqqiyotining 300 yil davomida bosib o'tgan 3 bosqichdagi o'ziga xoslik davrini asoslashga harakat qilgan. Mazkur davrning dastlabki va undan keyingi bosqichida ham Stounning fikricha, ochiq qarindoshlik oilasi uning hukmron shakli hisoblangan, u nuklear oila bo'lib, nisbatan cheklangan darajada o'z xo'jaligini yuritgan va mahalliy jamoa hamda o'zining qarindoshlari bilan uzviy aloqaga kirishgan. Natijada, ihotalangan patriarxial oilalar asta-sekinlik bilan jamoadan ajralgan holda uyga bog'langan nuklear oilalar tomonidan siqib chiqarilgan [4].

Nuklear oilaning muhim jihatlari uning a'zolari o'rtasidagi yaqin emotsional munosabat, undagi munosabatlarning o'ta o'ziga xosligi va bola shakllanishiga e'tiborning yuqoriligi bilan farqlanadi. Bunday uyushgan oila tipi hozirgacha saqlanib qolgan. Jamoadan ajralgan holda uyga bog'langan nuklear oilalarning paydo bo'lishi bilan emotsional individualizm va romantik muhabbat tartiblarini belgilovchi tanlovga ko'ra nikohga kirishning qadri ortgan. Nikoh va oilaning g'arbona tipi shunday qiyofaga ega bo'ldiki, umumiy holda hozirgi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotgani yo'q.

G'arbdagi yetakchi olimlarning ilmiy tahlillariga ko'ra, aniqrog'i XX asrning 60-yillaridan boshlab insoniyat turmush tarzi bilan bog'liq jamiyatda yuzaga kelgan ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy va ma'naviy o'zgarishlar natijasida odamlar ma'lumotlilik darajasining o'sishi, ayollarning xalq xo'jaligining turli sohalarida faol ishtirok etishi,

mehnat faoliyati ta'sirida oila sharoitida er-xotin munosabatlarining o'zgarishiga, o'z navbatida, oila-nikoh munosabatlari xususiyatiga o'zining sezilarli ta'sirini o'tkazdi. Natijada bugungi kunga kelib nikoh odamlarning o'z mulki va ma'naviy-psixologik mavqeini keyingi avlodga o'tkazish maqsadidagi sa'i-harakatlari majmui bo'lmay qoldi, ya'ni ayollar iqtisodiy mustaqilligining hozirgi holatdagi ta'minlanishi bilan nikoh qachonlardir bo'lganidek iqtisodiy sheriklik zaruriyati sifatini yo'qotdi . Odamlar turmush tarzining umumiy o'sishi ta'sirida, agar nikoh insonni qoniqtirmasa, u o'z hayotini osongina boshqa yo'lga qo'yish imkoniyatiga ega bo'ldi. Bundan tashqari, ajrashganlar endilikda o'zlarida "isnod" tamg'asini ko'tarib yurmaydi, chunki ajralish er yoki xotinda oiladagi muammolardan chekinib, o'z hayot yo'lini istaganidek qurish uchun qoniqish hissini vujudga keltiradigan muhim omil sifatida yuzaga chiqdi. Xulosa o`rnida shuni alohida ta`kidlashimiz joizki, er-xotin munosabatlari, ular orasidagi mustahkam rishtalar, jamiyat taraqqiyotida muhim o`rin egallaydi, zero har bir oila kichik bir vatan hisoblanadi. Ana shu oilalrning tinch va totuvligi, butun bir jamiyatni faravonligini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.Karimova V. M. Oilaviy hayot psixologiyasi. T.— 2006.
- 2.Oila axloqi va odobi: Majmua. T., 1995. — 200 b.
3. Oila psixologiyasi. Shoumarov G ' . B. tahriri ostida). T.,2000
- 4.Энтоне Гидденс. Социология. -Т.:Шарқ. 2002. -848 б.
- 5.Буюк сиймолар, алломалар. I I китоб. □ Нашрга тайёрловчи М.Хайруллаев. - Т., 1996. -120.

ФИО автора: Мансур Мирзахакимович Кадиров

преподаватель кафедры авиационного вооружения, майор

Высшего военного авиационного училища

Республики Узбекистан (ВВАУ РУ)

Название публикации: «ЭФФЕКТИВНОСТЬ ПРИМЕНЕНИЯ ТРЕНАЖЁРОВ
В ПРОЦЕСС ОБУЧЕНИЯ В ВООРУЖЁННЫХ СИЛАХ»

Аннотация. В статье говорится об эффективности применения современных тренажеров, оснащённых с электронной вычислительной техникой, в процессе обучения управления военно-воздушной аппарата, о её преимуществах по сравнению с другим учебным оборудованием. С их помощью отрабатываются следующие задачи: навигация, полеты на очень малых высотах, в условиях низкой освещенности, с использованием оружия. При обучении использования авиационного вооружения, ЭВМ имитирует траекторию полета снаряда и ракет в зависимости от взаимного положения летательного аппарата и характеристик применяемого авиационного вооружения.

Ключевые слова: тренажёр, авиационные симуляторы, испытание ракет, симуляция, воздушный бой, безопасность полёта, эксплуатация авиационной техники, оперативная память, постоянная память, имитировать.

В структуре боевой подготовки армий зарубежных стран возрастает подготовка личного состава с использованием тренажеров, заменяющих аналогичную военную технику. В первую очередь это связано с экономическими соображениями, а также с высокой эффективностью обучения, в ходе которого процесс обучения возможно повторяется много раз, что делает его наиболее безопасным, иногда эффективным в использовании. Ссылаясь на опыт зарубежных стран по применению военной техники, было доказано, что степень его отказов из-за ошибок персонала очень велика. Статистика использования военной техники за рубежом показывает, что общее количество отказов при пуске и испытаниях ракет в сухопутных войсках составляют 40%, на флоте - более 60%, а в авиации - 70% из-за человеческого фактора. Широкое использование тренажеров в качестве модели при проектировании систем вооружения позволяет повысить эффективность создаваемого оружия, сократить временные и материальные затраты на его разработку и использование их в практике.

В настоящее время в армиях ведущих стран мира наблюдается тенденция к использованию интегрированных тренажеров, в отличие от специализированных (индивидуальных) тренажеров позволяющих проводить подготовку специалистов в составе экипажей (бригад), предназначенных для обучения стажеров определенным навыкам.

В зарубежных странах тактические тренажеры широко используются для обучения офицеров и в основном для отработки приемов боевого применения систем вооружения при решении различных тактических задач. На оперативно-тактических тренажерах командиры частей отрабатывают приемы управления силами и транспортными средствами в бою (операциях). Конструкция таких тренажеров очень сложна и требует больших производственных затрат, но, по мнению специалистов, эти затраты оправданы при использовании на практических занятиях.

Экономическая эффективность использования тренажеров и их преимущества по сравнению с другим учебным оборудованием определяют, что иностранные армии очень насыщены современными тренажерами, разработанными с учетом последних достижений науки и техники, что в конечном итоге приводит к повышению боевой готовности войск. Таким образом, по оценкам зарубежных военных специалистов, использование тренажеров только при обучении лётного и инженерного состава снизит расход лётных ресурсов самолёта (вертолёта), а также первоначальную подготовку самолётов (вертолёт) и специалистов ВВС на 25 %.

Отличительной особенностью современных тренажеров является наличие в них электронной вычислительной техники, что значительно расширяет возможности обучения и оценки приобретенных навыков. Специалисты утверждают, что даже специальные (индивидуальные) тренажеры оснащены сложными устройствами. Все это, по мнению специалистов, значительно повышает эффективность проводимых занятий по обучению данного вида военной техники.

Фирма «McDonald's Douglas» разработал симулятор URO на базе микрокомпьютера (Harpoon Rocket). Это позволяет моделировать пуск ракеты с подводной лодки в штатных и аварийных ситуациях, а также оценивать передвижения боевых расчетов.

Механические авиационные симуляторы существуют с 50-х годов, а в 70-х были, уже использованы аналоговые электронно-вычислительные машины. В следующих, при математическом моделировании использовались местные модели планшетов, созданные с использованием черно-белых или трехцветных прозрачных пленок и телекамер с компьютерным управлением. Однако эта симуляция не соответствовала многим требованиям командования ВВС. В частности, тренажеры воздушной РЛС не позволяли создать для экипажа настоящую обстановку воздушного боя. Эти недостатки привели к переходу на тренажеры с цифровыми компьютерами в 1970-х годах, что позволило повторять погодные условия, близкие к реальным.

Разрабатываемые современные авиационные тренажеры оснащены несколькими компьютерами для обеспечения алгоритма работы симулятора и создания изображений, наблюдаемых пилотом. Им нужно имитировать, например, повторение условий полета в динамике, посадку на авианосец ночью, дозаправку в воздухе, применения авиационного вооружения, сложные метрологические условия.

С их помощью отрабатываются следующие задачи: навигация, полеты на очень малых высотах, в условиях низкой освещенности, с использованием оружия.

В симулятор «Reflectone» можно внести более 200 неисправностей во время тренировки летного состава в воздушном бою. Каждому сигналу такой неисправности соответствует самооценка через ЭВМ. Например: такие как индикаторы вызывающие воспроизведение вибрации, тряски и звука, которые могут сопровождать данный отказ в реальной обстановке. Кабины летательных аппаратов снабжены телевизионными экранами, на которых симулируется местность и летательные аппараты противника. При обучении использования авиационного вооружения, ЭВМ имитирует траекторию полета снаряда и ракет в зависимости от взаимного положения летательного аппарата и характеристик применяемого авиационного вооружения. Инструктор следит за ходом воздушного боя по ТВ-экрану, на который выводятся картина применения авиационного вооружения и траектории полетов летательного аппарата. При использовании тренажеров можно записывать

выполнения данной работы. В развитии учебной материальной базы тренажеров, специалисты иностранных стран отмечают несколько мнений.

Одной из самых перспективных – это создание уникальных ЭВМ, обладающих большим быстродействием (сотни миллионов операций в секунду), а также оперативной и постоянной памятью. Например, американская корпорация "Elektronik Assoshieyted" разработала ЭВМ для тренажеров с быстродействием 200 млн. опер/с, которая может быть применена при модернизации оперативно-тактической обстановки в ходе крупных учений с привлечением различных родов войск.



Рисунок 1- Тренажер разработанный фирмой "Elektronik Assoshieyted".

С вопросами, поднятыми в данной работе, напрямую связана проблема повышения безопасности полетов и эксплуатации авиационной техники, которая обусловлена человеческим фактором. В свою очередь, проблема повышения уровня квалификации летных и инженерных специалистов должна стать неотъемлемой частью общей философии улучшения безопасности полетов, поставленной во главу авиационной индустрии в целом, и охватывающей все без исключения аспекты её деятельности. Только такой подход может стать гарантией безопасности полетов, уменьшением предпосылок к авиационным происшествиям и катастрофам, а также сохранением авиационной техники и личного состава.

СПИСОК ИСПОЛЬЗУЕМЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Авиационные тренажеры модульной архитектуры : моногр. / Э. В. Лапшин, А. М. Данилов, И. А. Гарькина, Б. В. Ключев, Н. К. Юрков. – Пенза : Информ.-издат. центр ПГУ, 2005 – 148 с.
2. Данилов, А. М. Модульная архитектура пилотажных авиационных тренажеров на базе ПЭВМ /А. М. Данилов, Э. В. Лапшин, В. Н. Шихалеев // Тренажеры и компьютеризация профессиональной подготовки тр. III Всесоюз. Науч.-техн. конф. – Калининград, 1991 – С. 21–22.

3. Теория и практика имитационного моделирования и создания тренажеров / А. М. Данилов, Э. В. Лапшин // Приборы и системы управления. – 1989 – № 8 – С. 57–60.
4. Лапшин, Э. В. Проектирование авиационных тренажеров с распараллеливанием вычислительных процессов / Э. В. Лапшин, Б. К. Кемалов, Б. Ж. Куатов // Надежность и качество сложных систем. – 2016. – № 4 (16). – С. 128–141. DOI 10.21685/2307-4205-2016-4-18.

ФИО автора: *Айтимова Дилбар Аймуратовна,*

Ўзбекистон давлат санъат ва маданият институти

Нукус филиали ўқитувчиси

Нукус шаҳри, Ўзбекистон

Название публикации: «ҚОРАҚАЛПОҒИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ АХБОРОТ
КУТУБХОНА МУАССАСАЛАРИ ХУСУСИДА»

**ИНФОРМАЦИОННО-БИБЛИОТЕЧНЫЕ УЧРЕЖДЕНИЯ
РЕСПУБЛИКИ КАРАКАЛПАКСТАН**

Айтимова Дильбар Аймуратовна,

Преподаватель Нукусский филиал Государственный институт

искусств и культуры Узбекистана

г. Нукус, Узбекистан

**INFORMATION LIBRARY INSTITUTIONS OF THE REPUBLIC OF
KARAKALPAKSTAN**

Aytimova Dilbar Aymuratovna,

Teacher of the Nukus branch of the Uzbekistan State

Institute of Arts and Culture,

Nukus, Uzbekistan

АННОТАЦИЯ

Мақолада Қорақалпоғистон Республикасидаги ахборот кутубхона муассасалари, уларнинг турлари ва вазифалари, кутубхоналар фаолияти, соҳага оид қонунлар, қарорлар ва фармонлар тўғрисида ҳамда онлайн хизматлар ҳақида маълумотлар баён этилган.

Таянч сўзлар: кутубхоналар, қонунлар, фармонлар, ахборот кутубхона муассасалари, манбалар, ахборот.

АННОТАЦИЯ

В статье представлена информация об информационно-библиотечных учреждениях Республики Каракалпакстан, их видах и функциях, библиотечной

деятельности, соответствующих законах, постановлениях и указах, а также онлайн-сервисах.

Ключевые слова: библиотеки, законы, указы, сведения библиотечных учреждений, источники информации.

ABSTRACT

The article provides information about information library institutions in the Republic of Karakalpakstan, their types and functions, library activities, relevant laws, decisions and decrees, as well as online services.

Keywords: libraries, laws, decrees, information library institutions, sources, information.

Шахсни ҳар томонлама камол топиши унинг маънавий камолотга бориб тақалади. Инсонни турли соҳалардан: техника, сиёсат, табиатшунослик, санъат ва бошқа соҳалардан маълум бир билимларга эга бўлиши уни маънавий тараққий этишига асос бўлади. Инсонни ҳар томонлама камол топиши бу – китоб ўқиш жараёнида ахборотни ўзлаштириши асосида шаклланади. Инсонни турли соҳаларни эгаллаганлиги, бир сўз билан айтганда маълумотли бўлиши, жамият талабларига тўлиқ жавоб беради дегани эмас. Инсон қанчалик билимдон бўлмасин унда юксак ахлоқ, эстетик дид, меҳнатсеварлик, инсонийлик, меҳрибонлик ва бошқа хусусиятлар бўлмаса, у баркамол инсон бўла олмайди. Билим ёки ахборот бериш билан ҳамда бевосита кутубхоначини китобхон билан ўзаро муносабати асосида истеъмолчида бирданига ижобий фикрлашни шакллантириб бўлмайди.

Чунки, у шахс даврлар жараёнида мустақил шаклланиб боради, тайёрини қабул қилмайди шу сабабли ақлий камолотни шакллантириш оғир, мураккаб ўтадиган жараёнлардан биридир. Ҳозирда кутубхоналарнинг асосий вазифаларидан яна бири истеъмолчиларга, инсонни ўзаро муносабатлари умуминсонийлик туйғулари ўзаро ёрдам, тўғрилиқ, ҳалоллик, камтарлик, меҳрибонлини тарғиб этувчи адабиётлар тарғиботини амалга оширишдир. Кутубхоналарни ахборот-кутубхона хизмати кўрсатиш фаолиятлари,

инсонларни онгидаги ахлоқий тарбиясига оид фаолиятининг салбий томонларини тугатишга қаратилган бўлмаса, у самарасиз бефойда тадбирдир.

Маълумки, кутубхоналар қадим-қадимдан инсонлар учун маънавият ва маърифат ўчоғи бўлиб, инсон зоти доим китобларга интилиб яшаб келган. Ҳар доим кутубхоналар жамият ҳаётининг ажралмас қисми бўлган. Фақат кутубхоналар туфайлигина қадимги қўлёзмалар, босма китоблар, тарихий шахслар ҳақидаги манбалар бизгача етиб келгани ҳеч кимга сир эмас. Ёзувнинг пайдо бўлиши ва ҳужжатли манбалар, қўлёзма ва кейинчалик босма китобларнинг кўпайиши кутубхоналарнинг юзага келишига сабаб бўлди. Кутубхоналар милоддан аввалги икки минг йилликда вужудга келиб, ёзувлар сопол битикларда ёзилган. Милоддан аввалги VII аср ўрталарида Шарқдаги кўп саройларда қадимги Миср ва Рим ибодатхоналари қошида кутубхоналар бўлган. Қадимги даврдаги кутубхоналардан энг машҳури Александрия кутубхонасидир. Ғарбий Европада илк ўрта асрларда монастыр ва ибодатхоналар қошида кутубхоналар ташкил этилган.

Ўзбекистон ҳудудида милоддан аввалги бир минг йилликнинг сўнги асрларида дастлабки кутубхоналар пайдо бўлган. Булар илк кутубхоналар бўлиб, кутуб – арабча “китоблар”, хона – форсча “уй”, яъни китоб ва ҳужжатлар сақланадиган жой демакдир.

Кутубхона – босма ва айрим қўлёзма асрлардан оммавий фойдаланишни таъминловчи маданий- маърифий ва илмий муассаса ҳисобланиб, унда мунтазам равишда босма асарларни тўплаш, сақлаш, тарғиб қилиш ва китобхонларга етказиш, шунингдек, ахборот библиографик ишлар олиб борилади. Китобхонларга хизмат кўрсатиш кутубхонанинг асосий фаолияти бўлиб, қолган барча фаолиятлар (китоб фондини бутлаш, уни ташкил этиш, тўлдириш ва ҳ.к) асосий фаолият учун хизмат қилади. Китобхонларга хизмат кўрсатишнинг асосий мақсади уларни ахборот ва адабиётга бўлган талабларини имкони борича тўлиқ қондиришдан иборат.

Ўзбекистонда кутубхона муассасаларини таснифланиши куйидагича:

1. Миллий кутубхоналар
2. Қорақалпоғистон Республикаси, вилоятлар ва Тошкент шаҳар ахборот-кутубхона марказлари
3. Олий, ўрта махсус, ўрта мактабларнинг кутубхоналари
4. Махсус: илмий, соҳавий, таълим (университетлар, институтлар, коллежлар, лицейлар), ишлаб чиқариш (техник, қишлоқ хўжалиги, тиббий, ҳарбий ва бошқалар), бошқарув (Президент маъмурияти, парламент ва бошқалар).

Мамлакатимизда маданий-маърифий муассасаларнинг таркибий қисми бўлган кутубхоналарнинг тутган ўрни бекиёсдир. Кутубхоналар ахборот ва маданий-маърифий муассаса бўлиб, кутубхоначилик, библиографик, илмий тадқиқот, илмий-методик ва ахборот фаолиятини олиб боради. Кутубхоналар фаолиятининг бош мақсади, бутун инсоният билимини акс эттирган, аввало, Ўзбекистонга ва унинг миллий манфаатларига тааллуқли ҳужжатларнинг универсал фондини йиғиш, сақлаш ҳамда жамият фойдаланиши учун тақдим этишдир. Кутубхоналарда инсоният эришган барча илмлар, турли фан соҳалари бўйича китоблар тўпланган. Республикаимизда ижтимоий-иқтисодий соҳани ислоҳ қилишнинг ҳозирги шароитида ахборот-кутубхона фаолиятини ривожлантиришнинг мақсад ва вазифалари мамлакатда амалга оширилаётган ўзгаришларга халқаро амалиётга мос булишини даврнинг узи тақозо этмоқда.

Юксак маънавиятга эга бўлган комил инсонни шакллантириш, жамият аъзоларининг ижтимоий-сиёсий, маданий ҳаёт соҳасидаги улкан ўзгаришларга дахлдорлиги ҳиссини тарбиялаш орқали фаоллигини ошириш вазифалари кутубхоналарнинг мажмуавий фаолияти сифатида фойдаланувчилар билан ишлашни ҳам мунтазам такомиллаштириб боришни талаб қилади. У мутолаага раҳбарлик, маълумот ва ахборот билан таъминлашни бирлаштиради, мутолаа қонуниятларини ўрганиш асосида турли босма нашрлар, маълумотлар, ахборотларни тарғиб қилиш, яқка тартибда ва оммавий таъсир ўтказиш воситалари ёрдамида фойдаланувчиларга хизмат кўрсатишнинг турли-туман шакллари орқали амалга оширилади.

Мамлакатимизда ахборот асрида юз бераётган ўзгаришлар, кишиларимизнинг дунё ахборот оламига киришга бўлган интилишлари, қизиқиш ва талабларининг тобора ортиб бориши таъсирида миллий ахборотлаштириш тизимини шакллантириш, ахборотга бўлган талаб ва эҳтиёжларни қондириш жараёнини сифат жиҳатидан янада такомиллаштириш борасида давлатимизнинг бир қатор қонуний ҳужжатлари эълон қилинди ва ҳаётга татбиқ этилди.

Жумладан Ўзбекистон Республикасининг “Ахборот- кутубхона фаолияти тўғрисида”, ”Муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқлар тўғрисида”ги Қонунлари, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 11 августдаги “ Матбуот ва ахборот соҳасида бошқарувни янада такомиллаштириш тўғрисида”ги, 2018 йил 19 февралдаги “Ахборот технологиялари ва коммуникациялар соҳасиниянада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги фармонлари, “Ўзбекистон Республикаси аҳолисига ахборот- кутубхона хизмати кўрсатишни янада такомиллаштириш тўғрисида”ги 2019 йил 7 июндаги қарори, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2011 йил 23 февралдаги “2011 – 2015 йилларда ахборот-коммуникация технологиялари негизида кутубхона - ахборот ва ахборот-ресурс хизматлари кўрсатишни сифат жиҳатидан янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги, 2012 йил 20 мартдаги” Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси- ахборот ресурс маркази фаолиятини ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги, 2012 йил 21 мартдаги “Замонавий ахборот-коммуникация технологияларини янада жорий этиш ва ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги, 2017 йил 13 сентябрдаги “Китоб маҳсулотларини нашр этиш ва тарқатиш тизимини ривожлантириш, китоб мутолааси ва фойдаланувчилик маданиятини ошириш ҳамда тарғиб қилиш бўйича комплекс чора- тадбирлар дастури тўғрисида”ги, 2019 йил 2 февралдаги “Ўзбекистон Республикаси Президенти Администрацияси ҳузуридаги Ахборот ва оммавий коммуникациялар агентлиги фаолиятини ташкил этиш тўғрисида”ги қарорларидир. Ушбу қарор ва қонунларнинг ижросини таъминлашда албатда ахборот- кутубхона муассасаларининг ўрни бекиёдир.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикаси аҳолисига ахборот-кутубхона хизмати кўрсатишни янада такомиллаштириш тўғрисида” ги 2019 йил 7 июндаги қарорида ахборот-кутубхона фаолиятини ислоҳ қилиш, худудларда аҳолига ахборот-кутубхона хизматлари кўрсатишни барқарор ривожлантиришга кўмаклашиш ҳамда замонавий талабларни ҳисобга олган ҳолда, ахборот-кутубхона муассасаларини ривожлантириш вазифасини бажаришга боғлиқ масалалар ўз ифодасини топган. Бугунги кунда ахборот-кутубхона соҳасига давлат даражасида эътиборнинг *кучаётганлиги* ҳеч кимга сир эмас.

Мамлакатимизда турли вазирликлар, идора ва ташкилотларга қарашли ўн икки мингдан зиёд кутубхоналар фаолият кўрсатмоқда. Кутубхоналар узок тарихга эга. Ҳозирги вақтда Қорақалпоғистон Республикасида республика миқёсидаги Қорақалпоғистон Республикаси ахборот-кутубхона маркази, Халқ таълими вазирлиги тасарруфидаги Қорақалпоғистон Республикаси Болалар кутубхонаси, Маданият вазирлиги тасарруфидаги Республика кўзи ожизлар кутубхонаси шунингдек, махсус кутубхоналардан Қорақалпоғистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги тасарруфидаги кутубхона ҳамда Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси Қорақалпоғистон бўлими тасарруфидаги фундаментал кутубхона республика аҳолисига ахборот – кутубхона фаолиятини тартибга солувчи меърий – ҳуқуқий базалар асосида ахборот хизматини кўрсатмоқда.

Республикамиз олий таълим муассасалари тасарруфида 9та ахборот-ресур марказлари фаолият олиб бормоқда.

Жумладан Бердақ номидаги Қорақалпоқ давлат университети ахборот-ресур маркази, Ажиниёз номидаги Нукус давлат педагогика институти ахборот – ресурс маркази, Ўзбекистон давлат санъат ва маданият институти Нукус филиали ахборот – ресурс маркази, Тошкент ахборот технологиялари университети Нукус филиали ахборот -ресурс маркази, Қорақалпоқ тиббиёт институти ахборот -ресурс маркази, Тошкент давлат аграр университети Нукус филиали ахборот -ресурс маркази, Ўзбекистон давлат жисмоний тарбия ва спорт

университети ахборот – ресурс маркази, Самарканд ветеринария медицинаси институти Нукус филиали ахборот -ресурс маркази, Навоий давлат кончилик институти Нукус филиали ахборот – ресурс марказлари таълим олувчилар ва ўқитувчиларни илмий ва ўқув ахборот ресурслари билан таъминламоқда.

Қорақалпоғистон Республикаси туманларида 15та ахборот-кутубхона марказлари мавжуд бўлиб, улар Элликқала, Қораузак, Қўнғирот, Шуманой,Тўрткўл,Тахياتош, Қонликўл, Мўйноқ, Нукус,Чимбой, Хўжайли, Амударё, Тахтақўпир, Кегайли, Беруний туманларида ташкил этилган ахборот-кутубхона марказларидир, уларнинг асосий йўналиши фойдаланувчиларга ахборот олиш ва ундан фойдаланишга имконият яратишдан иборат.

Ахборот-кутубхона муассасалари ахборот-коммуникация технологиялари негизида ахборот-кутубхона ва ахборот-ресурс хизматларини кўрсатиш сифат жиҳатидан ривожлантиришга катта аҳамият бермоқда. Фан ва таълим тизимидаги ахборот- кутубхона муассасаларида автоматлаштирилган ахборот -кутубхона тизимларини жорий этиш бугунги куннинг долзарб масалаларидан бири ҳисобланади. Анъанавий кутубхоналарда яратилган электрон кутубхона базаси интернет тармоғи орқали ҳудудлардаги ахборот -кутубхона муассасаларидаги маълумотлар базасидан фойдаланиш билан бирга маълумотларни алмашиш ва вилоятлар тарихига оид ҳамда ОТМнинг ўқитувчилари томонидан яратилган ахборот ресурслар билан масофадан туриб танишиш имкониятини бермоқда. Фондларнинг электрон шаклга ўтказилиши натижасида китобхонлар онлайн хизматлар орқали кутубхоналардан зарур ахборотни олиш билан бирга Қорақалпоғистон республикаси АКМ, АРМ ва кутубхоналардаги телеграм каналлари ҳамда “ботлар” орқали онлайн хизмат кўрсатилиши натижасида фойдаланувчиларнинг адабиётларга бўлган талаб ва эҳтиёжларини қондирилмоқда ҳамда илмий ишларини ёритишда бу ўз самарасини бермоқда.

Республикада амалга оширилган тизимли ишлардан яъна бири АКМнинг веб-сайтларининг яратилишидир.Китобхонлар республикадаги АКМнинг www.nukusibc.uz, <http://ellikqalaakm.uz>, <https://sites.google.com.view.qonirattuman>

iakm.asosiy-bolim, <http://www.nt->

akm.zn.uz, www.taxtalib.zn.uz, <http://beruniyakm.uz>, densawliq.uz,

www.qqkitap.uz, www.karsu.uz, tatunf.uz, www.ndpi.uz, mednf.uz ушбу веб

сайтлардан самарали фойдаланмоқда. Қорақалпоғистонда кутубхоналар ишини

ислоҳ қилиш ишлари бўйича махсус механизм яратилиши керак. Хулоса қилиб

айтганда, кутубхона маънавий бойликларни авлоддан авлодга етказиб берувчи

алоқа воситаси ҳисобланади. Республика ҳудудидаги халқлар қадимдан

кутубхоналардан илм олувчи зиё маскани сифатида фойдаланиб келганлар.

Уларнинг орасидан жаҳонга машҳур олимлар, ўқитувчилар, докторлар ва турли

ҳил соҳаларда фаолият юритиб ўз касбининг энг чуққисига чиққан

мутахассислар етишиб чиққанлар.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Махмудов М., Шокиров Т., Ниёзова Э. Ахборот-кутубхона хизмати: Назарияси ва методикаси. – Тошкент. – 2007. ТДМИ.
2. И.Ж. Юлдашев., Ў.Носиров. Кутубхона – ахборот хизмати: назарияси ва амалиёти. – Тошкент.: Фан ва таълим. – 2021. 396 б.
3. Ўрта Осиёнинг қадимги кутубхоналари: Методик библиогр. Справочник / -Т.: Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашриёти, 2004.-34 б.
4. Ўзбекистоннинг йирик кутубхоналари: Методик маълумотнома Алишер Навоий ном. Ўзбекистон Миллий к-наси.-Т.: Алишер Навоий ном. Ўзбекистон Миллийкутубхонаси нашриёти, 2004.- 52 б.
5. Давлатов С.Х., НосировУ., Бердиева З.Ш., Урозов А.Н. “Кутубхонашунослик”Кутубхона-ахборот фаолияти таълим йуналиши талабалари учун ўқув кўлланма. Масъул муҳаррир: Юлдашев И. Ж. Тошкент.:2020 .- 409 б.
6. Kutubxona .Uz журнали 2021 йил №1 сон

ФИО авторов: *Каландарова Дильфуза Эгамбердиевна*

учитель английского языка школы №21 Хазараспского района.

Аббазова Лола Хамдамовна

учитель русского языка в школе № 21 Хазараспского района

Название публикации: «ЧТО ТАКОЕ СОВРЕМЕННЫЙ УЧИТЕЛЬ?»»

Аннотация: Педагог – это лицо, имеющее специальное образование в области педагогики и психологии, обладающее профессиональной подготовкой и высокими моральными качествами, работающее в образовательных учреждениях.

Ключевые слова: урок, учитель, ученик, образование, воспитание, современный.

Успех проводимых реформ в системе образования тесно связан с профессионализмом и грамотностью учителей. Это основной метод организации учебно-методического процесса в сфере образования, при котором классная комната отражает все особенности структуры урока. Под руководством учителя на уроке учитываются возможности обучения каждого ученика. В настоящее время вокруг нас происходят большие перемены и потрясения. В период всестороннего развития всем этим должен овладеть воспитатель, то есть учитель. После обретения политической независимости Республика Узбекистан начала проводить реформы во всех сферах нашей общественной жизни. Задача решения проблем, возникших в последние десятилетия в системе народного образования, функционирующей на основе тоталитарного управления, требует от государства и чиновников существенных изменений в системе образования. В результате наших усилий в этом направлении в июле 1992 года был принят первый закон независимого Узбекистана «Об образовании». Основной целью национальной программы обучения было коренное реформирование системы образования, полное избавление ее от идеологических взглядов и стереотипов прошлого,

адаптация ее к процессу построения развитого демократического правового государства.

На самом деле становление педагогической профессии неразрывно связано с историей развития личности. Первобытные люди учили детей брать с собой на охоту, собирать плоды с разных деревьев, выкапывать корни растений, искать источники воды. Осуществление педагогического исследования представляет собой сложный, трудоемкий, последовательный, непрерывный, планомерный и целенаправленный процесс, и для его эффективности необходимо выполнение ряда условий. По сути, основным субъектом и объектом системы подготовки студентов является потребитель услуг в сфере образования и их реализация. Это означает, что учащийся является продуктом общественных отношений и занимает место в обществе как общественное существо, осуществляющее сознательную деятельность. Развитие личности представляет собой процесс количественных и качественных изменений аномальной структуры организма, всех врожденных и приобретенных особенностей организма, деятельности и поведения. Каждая работа имеет свой свод важных правил, соблюдение которых обеспечивает эффективность воспитательной работы.

Следующее является ярким доказательством этого:

- одностороннее образование;
- воспитание студента в коллективе, через коллектив;
- уважение и напористость личности ребенка в воспитании;
- последовательность, регулярность и единство воспитательной работы;
- образование должно учитывать возраст и особенности учащихся.

Учитель должен сначала планировать обучение студентов с учетом этого. Современный учитель должен уметь организовать урок, интегрирующий все аспекты развивающей области образования. Организация учебного процесса без современных методик не отвечает сегодняшним требованиям. Поэтому учителю

важно знать их и уметь применять на практике. Учащиеся тоже учатся и эффективность урока повышается, кругозор расширяется. По мере того, как расширяется разум, расширяется и мировоззрение, а вместе с ним и образование. Дидактика – это теория образования, отдельная Жить в ногу со временем — теперь главный способ быть в курсе взлетов и падений. Трасль педагогики, которая научно обосновывает учебный процесс, содержание, законы и принципы, формы, методы и средства. Объективная, устойчивая, повторяющаяся связь между составляющими образовательного процесса называется законом воспитания. Современный педагог должен прежде всего уметь изучать желания и интересы ученика, уметь их слышать. Мы не должны игнорировать современные педагогические похвалы наших учителей, которые уже работали воспитателями и имеют большой опыт. Потому что они обладатели большой школы опыта, у них мы учимся многому, методам и после их работы можем выйти на этот уровень. Большая ошибка говорить, что они не современные учителя, мы не можем назвать учителя, который знает только современные методики в обучении, современным учителем. Прежде всего, современный учитель должен уметь получать современное образование, мыслить в соответствии с требованиями времени, иметь широкий кругозор и, главное, вести общество к своим знаниям. Правильно или неправильно время воспитывать людей с личным мнением. Об этом не следует судить только по знанию современных методик. Наоборот, он должен уметь привлекать современное общество к науке и образованию, учить современную молодежь самостоятельно мыслить, фильтровать свое мировоззрение, отфильтровывая различные заблуждения тех или иных социальных сетей. Повышение качества современного образования должно начинаться с дошкольного образования. Воспитание и навыки, полученные от семьи, взвешиваются в саду и начинают развиваться, поэтому фундамент должен быть прочным. Мы не должны забывать, что мы создаем свое будущее через это современное образование, и мы должны понимать, что должны действовать соответственно. Молодежь – это наше будущее, наша будущая жизнь. Поскольку воспитание подрастающего

поколения находится в наших руках, мы обязаны правильно воспитать его и поднять на большие высоты. Для этого нам необходимо сформировать современное достоинство и современного воспитателя. Ведь завтра эти молодые люди сохраняют нашу идентичность, нужно обеспечить, чтобы они продолжали получать качественное образование. Современность требует современного образования и современного учителя.

Использованная литература:

- 1.«Каким должен быть современный учитель?» Ходжалиева Мамурахон

ФИО авторов: *Abdullayeva Maftuna Bahodir qizi*

Urganch Davlat Universiteti talabasi

Matnazarova Malohat Islamboyevna

Urganch Davlat Universiteti talabasi

Narimanova Shahnoza

Urganch davlat universiteti talabasi

Название публикации: «DUNYODAGI ENG TEZ ÒSUVCHI PAVLONIYA DARAXTINING AYRIM XUSUSIYATLARI VA O'ZBEKISTON HUDUDIDA IQLIMLASHTIRISH»

Annotatsiya: Barcha daraxt va o'simliklar ekilgan joylar shahar havosini kislorodga boyitib, tuproq unumdorligini ushlab turishga, shuningdek shahar havosini ifloslovchi turli xil zarrachalardan tozalab turadi. Ushbu maqolada dunyodagi eng tez o'suvchi daraxtlardan biri pavloniya daraxtining ayrim xususiyatlari berilgan.

Kalit so'zlar: pavloniya, gibrid, biomassa,

Kirish. Bundan o'n yillar muqaddam Bolgariyadagi Plovdiv universitetida faxriy doktor sifatida ma'ruza o'qigan O'zbekistonlik olim, biologiya fanlari doktori, professor Alisher To'raev o'sha yerda ko'rgani "pavlovniya" nomli g'aroyib daraxtga qiziqib qoldi. Bolgarlarning pavlovniya daraxtidan olinadigan pilet yoqilg'isidan muqobil energiya manbai sifatida foydalanishi olimning ko'proq diqqatini tortdi. Aksariyat davlatlarda gaz muammosi mavjud bo'lgan o'sha kezlari professor To'raev pavlovniya daraxtini yurtimizga olib kelib, birinchilardan bo'lib mahalliy sharoitda o'stirishni yo'lga qo'ydi.

Dunyoda eng tez o'suvchi pavlovniya daraxti haqida eshitgan inson borki, o'simlikning noyob xususiyatlari, qanday sharoitda bo'y cho'zishiga qiziqishi ortmay qolmaydi. Bugungi kunda ko'pchilik uchun yangilik bo'lgan pavlovniyadan yurtimizda dekorativ daraxt sifatida ko'chalar, dam olish maskanlari, xiyobonlar landshaft dizaynida avvaldan foydalaniladi. Ammo jahonda qimmatbaxo yog'och

olish maqsadida ekiladigan pavlovniya daraxti nafaqat dekorativ ko'rinishi, balki qimmatli xususiyatlari bilan boshqa o'simliklardan ajralib turadi.

Asosiy qism. Pavlovniya daraxti juda tez o'suvchi o'simlik bo'lgani bois, yerga ekilgan nihol bir yilda 5 metrgacha bo'y cho'zadi. Ilk yildayoq mingta daraxtdan ming tonnagacha biomassa olish mumkin.

Imperator daraxti, malika daraxti, Kiri nomlari bilan mashhur pavlovniyaning asl vatani Janubiy va janubi-sharqiy Osiyo davlatlari ekani aytiladi. Ayniqsa, Xitoy va Yaponiyada pavlovniya daraxtini ko'paytirib, undan yog'och mahsulotlari olish ommalashgan. Jahonda pavlovniyaning 12 ta yovvoyi turi bo'lsa, shundan 11 tasi Xitoy davlatida o'sar ekan. Yaponlarning esa qoshig'idan tortib stoligacha, qayig'idan tortib uyigacha bari pavlovniya daraxti yog'ochidan tayyorlanadi.

Olim pavlovniyani yurtimiz sharoitida ko'paytirish maqsadida sinov tariqasida Toshkent, Farg'ona, Buxoro va Samarqand viloyatlaridagi tajriba maydonlarida o'stirdi. Keyinroq uning har xil turlarini boshqa hududlarga ham ekib ko'rdi. Natija kutilgandan ham yuqori bo'ldi va professor To'raev "O'zbekistonning barcha hududlarida pavloniya navlarini o'stirish mumkin", degan xulosaga keldi. Olim o'z tajribasidan kelib chiqib, yog'och olish uchun pavlovniyaning ko'proq "Shang Tong" nomli gibril navini ekishni tavsiya etadi. U juda tez o'suvchi, nihoyatda mustahkam nav sanaladi. Bu turning istalgan joyga to'kilib, ko'payib ketadigan urug'lari ham bo'lmaydi. O'zini qayta tiklash xususiyatiga ega bu daraxt kesilgan sari qayta o'sib chiqaveradi. Odatda bu holat 8 marotabagacha davom etadi.

Bu dunyoning mo'tadil mintaqalarida etishtirilishi mumkin bo'lgan juda qiziqarli o'simlik.



Pavloniya daraxti barglari.(1-rasm)

U barcha turdagi tuproqlarda o'sadi, hatto ohaktosh turlarida ham (pH qiymati 7). Albatta, ortiqcha namlik tufayli ildizlarning chirishini oldini olish uchun uning yaxshi drenajga ega bo'lishi muhimdir.

Qurg'oqchilikka qarshi turmaydi. Yomon bo'lishiga yo'l qo'ymaslik uchun uni yozda haftasiga ikki-uch marta, qolgan yillarida esa haftasiga bir yoki ikki marta sug'orish kerak.

Bir so'z bilan aytganda, dunyo bozorida qarag'ay yog'ochidan ikki marta qimmat turadigan pavlovniyaga ayniqsa, mebelsozlik, qurilish sohalarida kun sayin talab ortib bormoqda. Ushbu o'simlikni yurtimizda ko'paytirish, barcha hududlarda pavlovniya maydonlari, plantatsiyalarini yaratish kelgusida yog'och importiga bo'lgan talabni kamaytirib, arzon va sifatli muqobil energiya manbaini yaratishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. <http://ekobarqaror.muloqot.uz/>
2. <http://uz.denemetr.com/docs/768/index-97089-1.html>

3. А.Х. О'роқов Avtomobil yo'llarini ko'kalamzorlashtirish
4. Экологическое образование:проблемь и перспективы. 1998

ФИО авторов: *Yunusov Shukrullo Xayrullaevich*

TAQI Arxitekturaviy loyixalash kafedrası dotsenti O'zbekiston,

Urganch shahar

Bekchanova Nargiza Olimovna

UrDU Texnika fakulteti, Arxitektura kafedrası 211-guruh magistranti, O'zbekiston,

Urganch shahar

Название публикации: «“МАКТАБГАЧА ТА'ЛИМ TASHKILOTLARINING TIPOLOGIK YECHIMLARINI TAKOMILLASHTIRISH” TUSHUNCHASIGA TA'RIF BERISH»

ANNOTATSIYA

Maqolada Maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarixan o'rganilib chiqildi. Shuningdek maktabgacha ta'lim tashkiloti terminiga ta'rif berildi. Bolalar hayotida maktabgacha ta'limning o'rni katta bo'lib, boshlang'ich ta'lim tarbiyani va mehr oqibat tushunchalarini va dunyo qarashini shakllantirishda boshlang'ich omil bo'lishi kuzatilgan. Qaysi bir soha vakilini olmaylik yoshligida, maktabgacha ta'lim tashkilotida tarbiyalaniladi. Shu navbatta maktabgacha ta'lim tashkilotlarini obyektleri, mamlakat rivojiga hissa qo'shadigan va yosh kadrlarni hayotga ishlab chiqaradigan bino sifatida qarashimiz mumkin.

Kalit so'zlar: *Maktabgacha ta'lim, bolalar, tashkilot, shakllantirish, shaxs, bog'chasi.*

АННОТАЦИЯ

В статье рассматривается история дошкольного образования. Определен также термин «Организация дошкольного образования». Роль дошкольного образования в жизни детей велика, и замечено, что начальное образование является первостепенным фактором в формировании представлений о воспитании и сострадании, мировоззрении. Независимо от того, в какой области, все получают образование в дошкольном учреждении. В связи с этим мы можем рассматривать объекты дошкольного образования как здания, способствующие развитию страны и выпускающие молодых специалистов.

Ключевые слова: Дошкольное образование, дети, организация, формирование, личность, детский сад.

ABSTRACT

The article deals with the history of preschool education. The term "Organization of preschool education" is also defined. The role of preschool education in the lives of children is great, and it is noted that primary education is a paramount factor in shaping ideas about education and compassion, worldview. No matter in what field, everyone is educated in a preschool. In this regard, we can consider the objects of preschool education as buildings that contribute to the development of the country and produce young professionals.

Key words: *Preschool education, children, organization, formation, personality, kindergarten.*

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Maktabgacha ta`lim tizimining rivojlanish tarixi

Maktabgacha ta`lim uzluksiz ta`limning boshlang'ich qismi hisoblanadi. U bolaning sog'lom va rivojlangan shaxs bo'lib shakllanishini ta`minlab, o'qishga bo'lgan ishtiyoqini uyg'otib, tizimli o'qitishga tayyorlab boradi. 6-7 yoshgacha bo'lgan maktabgacha ta`lim davlat va nodavlat bolalar maktabgacha ta`lim muassasalarida va oilada amalga oshiriladi. Maktabgacha ta`limning maqsadi – bolalarni maktabdagi o'qishga tayyorlash, bolani sog'lom, rivojlangan, mustaqil shaxs bo'lib shakllantirish, qobiliyatlarini ochib berish, o'qishga, tizimli ta`limga bo'lgan ishtiyoqini tarbiyalashdir.

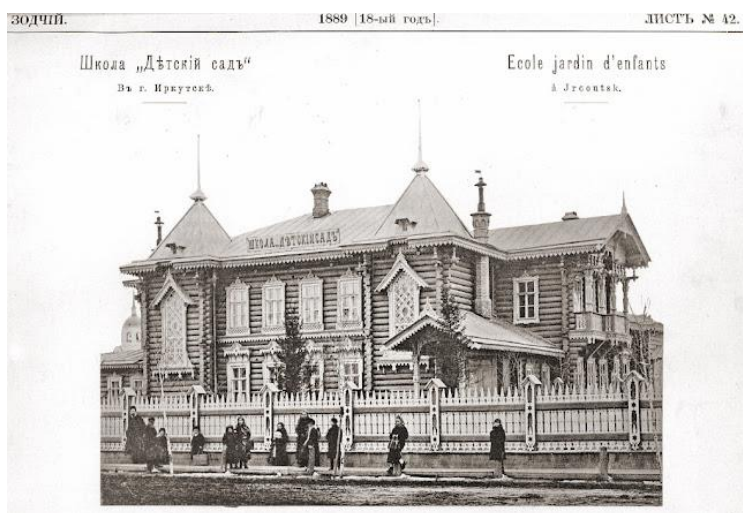
Maktabgacha ta`lim muassasasida bolalarning hayoti va sog'lig'ini muhofaza qilish maktabgacha ta`lim muassasasi hamda shtatdagi tibbiyot xodimlari, shuningdek maktabgacha ta`lim muassasasiga biriktirilgan sog'liqni saqlash organlarining tibbiyot xodimlari tomonidan amalga oshiriladi.

Maktabgacha ta`lim muassasasida bolalarning hayoti va sog'lig'ini muhofaza qilishni tashkil etish tartibi va qoidalari, maktabgacha ta`lim muassasasiga bolalarni

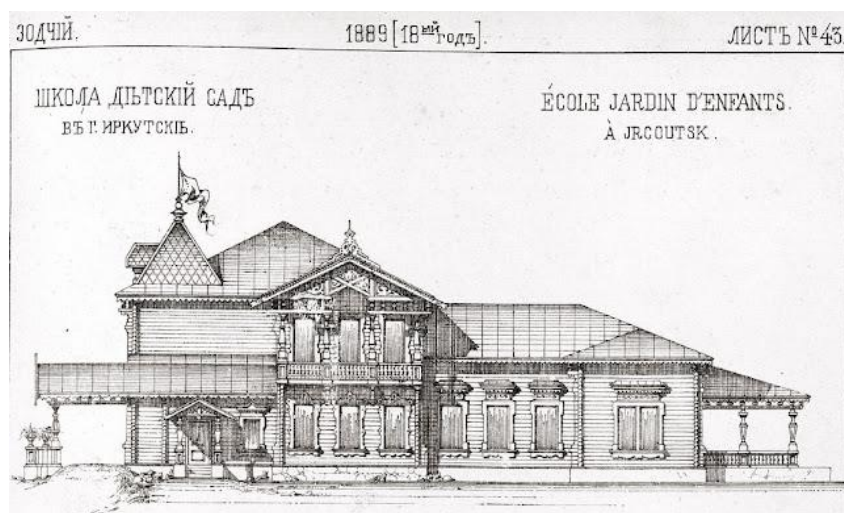
olib kelish va olib ketish qoidalari, maktabgacha ta`lim muassasasi binolarida xavfsizlikni tashkil etishga oid talablar, maktabgacha ta`lim muassasasida yong'in xavfsizligini tashkil etishga oid talablar, hudud xavfsizligiga bo'lgan talablar “Maktabgacha ta`lim muassasalarida bolalarning hayoti va sog'lig'ini muhofaza qilishni tashkil etish tartibi to'g'risida Nizom” bilan tartibga solinadi. [1].

Rossiyadagi birinchi bolalar bog'chalari

Birinchi bolalar bog'chasi Rossiyadagi birinchi bolalar bog'chasi pullik edi va faqat badavlat ota-onalar farzandini tarbiyalashga ruxsat berishlari mumkin edi. "Bog'bonlar" bolalarga qarashdi. Bolalar uchun qulay sharoitlar yaratilgan: o'yin va mashg'ulotlar uchun bog'i bo'lgan hovli, keng zallar va dam olish. O'yinlar davomida bolalarga dehqonlar hayoti ko'rsatildi, ularga rus xalq amaliy san'ati o'rgatildi. [2].



irkutskdagi Amurskaya ko'chasidagi maktab va bolalar bog'chasi, 9 yildan keyin. "Architect"
jurnalidan, 1889 yil. (Rasm 1) [3].



"Architect" jurnalidan, 1889 yil. (Rasm 2) [3].

Luiza Shleger va xalq bolalar bog'chasi

1905 yildan boshlab Luiza Shleger Moskvada posyolka pedagogika jamiyati tomonidan ochilgan xalq bolalar bog'chasiga rahbarlik qildi. Ushbu bog'chani o'qituvchilari katta ishtiyoq bilan va mutlaqo bepul pedagogik ishlarni olib borishdi, bolalarning o'ziga xizmat qilishdi, bolalar bog'chasi binolarini tozalashdi. 1919 yildan boshlab bu bolalar bog'chasi xalq ta'limining birinchi tajriba stansiyasi muassasalari tizimiga kiritilgan.

Bepul ta'lim nazariyasi ushbu bog'ning pedagogik kontseptsiyasining asosi bo'ldi, bolalarga faoliyat va o'yinlarni tanlash huquqi berildi. Shleger maktabgacha ta'lim muassasalariga nisbatan bepul ta'lim kontseptsiyasi tamoyillarini shakllantirdi: "1) bolalar o'z hayot huquqiga ega; 2) har bir yoshning o'ziga xos qiziqishi, o'ziga xos Luiza (Shleger va xalq bolalar bog'chasi [5].) imkoniyatlari bor va har bir yoshni o'rganish



zarur; 3) bolalarga mehnat va o'yinlarda to'liq erkinlik berilishi kerak; 4) erkin ish bizga o'sish ko'rsatkichi sifatida xizmat qiladi; 5) biz bolalar bog'chasiga kiritadigan material moslashuvchan, keng bo'lishi kerak, bolalarga kattalarning yordami va rahbarligisiz o'zini o'zi aniqlash imkoniyatini beradi, uni izlash va o'rganish kerak; 6) bu yoshdagi xalqni sun'iy ravishda ekish, bolalarga tayyor shakllar berish haqida o'ylash mumkin emas; ular avvalo o'z shaxsini aniqlashlari kerak; 7) bizning rolimiz yordam berish, yo'l-yo'riq ko'rsatish, o'rganish, kuzatishdir. Ular xalq bolalar bog'chasida ta'lim ishlarining yagona dasturini ishlab chiqishni boshlamadilar, garchi L. Shleger tez orada rejaga muvofiq sinflarni "taklif etilgan" va majburiy o'qituvchilarga ajratdi. [4].

Bolalar bog'chasi - maktabgacha yoshdagi bolalarni xalq ta'limi muassasasi, shuningdek, bunday muassasalar majmuasi. Bolalar bog'chalari muassasa turi sifatida ko'pchilik mamlakatlarda mavjud bo'lib, odatda xalq ta'limi tizimining birinchi bo'g'ini hisoblanadi (ota-onalardan olingan ta'limni hisobga olmaganda).

Bolalar bog'chalari tizimi ularning ota-onalarini ish bilan ta'minlash muammosini ommaviy, ommaviy hal qilish uchun mo'ljallangan (buning uchun bolalar bog'chasining ish vaqti ko'p hollarda ko'pchilik kasblarning odatiy ish jadvaliga to'g'ri keladi: besh kunlik 7 dan 19 soatgacha). hafta). Bolalar bog'chasi tizimi, shuningdek, bolalarni maktabga minimal tayyorlashni ta'minlaydi - o'qish, yozish va hisoblash bo'yicha boshlang'ich ko'nikmalar darajasida. [5].

XULOSA

Xulosa qilishimiz mumkinki maktabgacha ta'lim tashkiloti bolalar hayotida katta ro'l o'ynaydi. Maktabgacha ta'lim tashkiloti yillar mobaynida shakllanib shu qatorda zamoniylashib borgan. Yuqorida ko'rishimiz mumkin ilk Rossiya Bog'chalari pullik rejimda o'z faoliyatini olib borgan, buning natijasida oddiy xalq bolalari bu bog'chalarda tahsil olishga imkoniyat topa olmagan. Keyinchalik bog'chalar bepul rejimda o'z faoliyatini olib borishgan. Shu davrda bog'chalarda ta'lim-tarbiya, mehr-oqibat tushunchalari ham o'z ifodasini topgan.

REFERENCES

1. <http://www.hozir.org/mavzu-maktabgacha-talimning-rivojlanish-bosqichlari.html>
2. <https://multiurok.ru/files/prezentatsiia-temu-pervye-detskie-sady-v-rossii.html>
3. <https://www.charmingrussia.ru/2014/03/blog-post.html>
4. https://www.google.com/url?sa=i&url=https%3A%2F%2Fdovosp.ru%2Finsertfiles%2Ffiles%2FVAK%2F2016_03%2F2.pdf&psig=AOvVaw0xZM0PPLxLwTAPe0UcYp7R&ust=1647850161514000&source=images&cd=vfe&ved=0CAwQjhxqFwoTCPjWzqTB1PYCFQAAAAAdAAAAABAN
5. https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B5%D1%82%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D1%81%D0%B0%D0%B4

ФИО автора: *Каримова Нилуфар Кудратуллаевна*

Андижанская специализированная школа Олимпийских и национальных видов спорта. г.Андижан, Узбекистан

Название публикации: «ИСТОРИЯ ВОЗНИКНОВЕНИЯ И РАЗВИТИЯ УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКА»

Аннотация: В данной статье мы рассматриваем и анализируем несколько языков которое вошли как развития узбекского языка, Фортирование языка любого народа непосредственно связано с историей происхождения и фортирования носителей данного языка. Поэтому исследование узбекского языка нетыслито без совтестных усилий историков, этнографов, языковедов, археологов и представителей других стежных наук. В качестве исторических татериалов тогут служить иранские, греческие, ритские, китайские, тюркские, арабские и персидские письменные источники

Ключевые слова: *язык, история, развития языка,*

История возникновения и развития узбекского языка тесно переплетается с историей его носителей. Появление такой нации, как узбекский народ, было обусловлено процессом слияния ряда этнических групп, средством общения которых были тюркские и иранские языки. Этим объясняется большое количество диалектов в узбекском наречии, между которыми наблюдается огромная разница.

Историю развития узбекского языка можно разделить на три этапа: периоды древнетюркского, староузбекского и современного языков.

Древнетюркский язык

Этот этап относится к V-XI столетиям. Тюрки расселялись по берегам Сырдарьи, Амударьи и Зеравшана, постепенно оттесняя жителей индоиранских племен. Средством общения был древнетюркский язык, на

основе которого впоследствии образовались многие азиатские языки. Сегодня остались лишь фрагменты древнетюркской письменности, запечатленные на памятниках культуры, относящихся к этому периоду.

Староузбекский

Второй этап датируется XI-XIX столетиями. На протяжении этого времени узбекский язык развивался под влиянием многих соседних языков. Огромный вклад в формирование языка был внесен поэтом Алишером Навои, который создал единый и развитый литературный язык. Именно в такой форме он использовался до рубежа XIX-го столетия без изменений.

Современный узбекский язык

XX столетие ознаменовалось началом формирования современного узбекского языка. В основу его лег ферганский диалект – общепризнанный среди всех жителей Узбекистана. Большая часть населения общалась на этом диалекте, который был им известен, как сартский язык, а носителей его именовали сартами. Этнические сарты не принадлежали к узбекскому народу, но в 20-х годах прошлого столетия от слова «сарт» отказались, а жителей страны стали называть узбеками. Нормы литературного языка становились более демократичными, что делало его гораздо проще и доступнее.

Узбекская письменность

За всю историю развития в узбекском языке существовали три различные письменности.

С древности до конца 20-х годов прошлого столетия узбекский этнос основывался на арабской азбуке. С приходом советской власти письменность была подвергнута ряду реформ. До 1938 года в ходу была латиница, а затем

перешли на кириллицу, которая продержалась до 1993 года. Когда Узбекская республика стала самостоятельным государством, вновь вернулась латиница.

В наши дни в узбекской письменности параллельно пользуются арабскими буквами, латиницей и кириллицей. Старшее поколение предпочитает кириллическую графику, а узбекам, проживающим за рубежом, больше по душе арабские буквы. В учебных заведениях обучаются на латинице, поэтому учащимся и студентам трудно читать книги, которые издавались еще при советской власти.

Узбекский язык богат заимствованными словами из персидского языка. В XX веке лексика существенно обогатилась русскоязычными словами, а сегодня интенсивно пополняется английскими заимствованиями. Согласно государственной программе. идет активная чистка языка от заимствованных слов.

Все это, естественно, обуславливает особые трудности в изучении узбекского языка и переводы, но делает его своеобразным и более интересным.

Список литературы:

1. <https://alluz.ru/more/gde-zhivut-uzbeki-istoriya-formirovaniya-uzbekskogo-naroda.html> © alluz.ru
2. Абдунабиев А.Г., Мандральская Н.В., Юсупова Г.В., учебно-методическое пособие «Этническое формирование Узбекского народа», Узбекское агентство почты и телекоммуникаций, Ташкент – 2000.

ФИО автора: *Mamadjanov Arabboy Vahobjonovich,*

Andijon Machine- building institute

Название публикации: «QUALITY IN ENGLISH LANGUAGE LESSONS IMPROVE PRODUCTIVITY THE USE OF GAMING AND INFORMATION TECHNOLOGY»

Annotation: In the article, the interdisciplinary linkage, which has become the actual topic of the day, has been highlighted, especially in the methodology of Foreign Language Teaching, the interdependence of the effective use of gaming and information technologies within the framework of primary classes, the advantages of which have been highlighted. On the basis of interactive techniques, the rules for a wider coverage of language skills are expressed

Key word: lexical game, information technology, teaching methodology, multimedia, psychological barrier

INGLIZ TILI DARSLARIDA SIFAT SAMARADORLIKNI OSHIRISHDA O`YIN VA AXBOROT TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

Mamadjanov Arabboy Vahobjonovich

Andijon Mashinasozlik instituti

Mamatjonovarabboy@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada kunning dolzarb mavzusiga aylangan o'zaro fanlararo bog'liqlik ayniqsa, chet tili o'qitish metodikasida o`yin va axborot texnologiyalardan samarali foydalanishning o'zaro uzviy bog'liqliklari boshlang'ich sinflar doirasida yoritilgan, afzallik taraflari yoritib berilgan. Interaktiv metodlar asosida til ko'nikmalarini yanada keng yoritish qoidalari ifodalangan.

Kalit so'z: leksik o`yin, axborot texnologiyasi, o'qitish metodikasi, multimediya, psixologik to'siq

КАЧЕСТВО НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА В ПОВЫШЕНИИ ЭФФЕКТИВНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИГРОВЫХ И ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Мамаджанов Араббой Вахобжонович

Андижанский машиностроительный институт

Mamatjonovarabboy@gmail.com

Аннотация: В статье междисциплинарная связь, ставшая актуальной темой дня в частности, в рамках начальных классов освещены взаимосвязи эффективного использования игровых и информационных технологий в методике обучения иностранному языку, освещены преимущества. На основе интерактивных методов сформулированы правила более широкого охвата языковых навыков

Ключевое слово: лексическая игра, информационные технологии, методика обучения, мультимедиа, психологический барьер

Today, it is important and reasonable to study in a particular foreign language, especially in certain areas of technology and in connection with it, based on the balance of all areas. In today's rapidly evolving world, the methodology of teaching a foreign language has been growing rapidly, especially in the last decade. It is very important that the learner understands the essence of teachers' teaching and consciously implements various language teaching techniques while also being able to see their essence.

Today, an English teacher has a great responsibility to have not only knowledge and skills, but also enough modern knowledge to arouse the interest of the younger generation. With a thorough knowledge of student psychology, students of any age need to know how to inspire motivation, what to enter the classroom with, and most importantly, how to positively influence their worldview.

We know that the younger generation today cannot imagine life without computer technology. Therefore, the role of multimedia in foreign language teaching is invaluable. Academic seekers has not been recognized as the best method in linguistics, and especially in foreign language teaching, and no method in foreign language teaching can be a guide to other methods.

In today's modern age, information and technology, globalization and commercialization, English language education are not only our main topic of education today, but also occupy a central position. ICT - Information and communication technology is becoming the most important part of our lives today.

The demand for learning a foreign language is also growing day by day. Educational technology is the effective use of modern information technology in these educational processes..[1]

Teaching through multimedia provides great opportunities for the educator. In this way, it is possible to raise the interest of children to a high level and keep their attention

for a long time. Through this the language of the children we can see that their existing skills have increased even more. If our topic is "Animals", we first use their sounds when teaching the names of different animals. The children pay close attention to this, and immediately begin to say the names of the animals as cat? Tiger? Bear.

The development of language ability in the early stages is mainly shaped by constant imitation, and many roles are often appears through imitation in cartoons, so when watching a cartoon, we can see changes in children's movements. Therefore, we can use the cartoon as an effective educational tool, which helps to increase the educational effectiveness of children. Some now parents are very concerned about children's interest in cartoons, but in fact, their fantasy in the development of young people serves as a key factor in shaping their worldview.

Among the most effective approaches to foreign language teaching are language teaching methods in distance learning through information and communication technologies. Computer technology has a wide range of possibilities, especially in language learning using the Internet.[2]

They are manifested in the following:

- 1) an interlocutor who actively uses in practice the knowledge and skills acquired in oral communication in a foreign language, not only in his speech, but also through the Internet learning to use it in understanding speech as well;
- 2) to form the ability to adapt the acquired speech knowledge to the changing situations of the relationship;
- 3) to create a strong, immediate motivation and motivation for a realistic approach to the organization of conversation, learning to speak, which takes place in the form of informal communication;
- 4) overcoming psychological barriers, in particular, the fear of speaking a foreign language and making mistakes, the loss of the barrier and the feeling of internal and external tension and embarrassment;
- 5) high quality of education and immediate effectiveness; In the second exercise, users begin to speak in the foreign language they are learning in the spoken pattern given in the main learning text; taken into account.

Vocabulary teaching is the foundation of language teaching. Vocabulary is a collection of words and phrases that are studied, taught. By teaching the types of speech activities without mastering vocabulary perfectly will not happen. It is used as material for speech activities. Material for speech is very necessary. Without material, speech will not occur. Listening to an English speech and understanding its content based on the words learned possible. [3]

Vocabulary games will be aimed at achieving the following goals:

1. creating a natural environment in the application of the speech pattern;
2. activating students' creative speech;
3. use words and phrases in situations;
4. to acquaint students with phrases;
5. teaching students to be responsive in speech;

The educational potential of the games is already known. In any game, a person shows this or that ability. During the game, even inactive students enter the class with interest. Role-playing games allow students to develop their speech and test their abilities in the field of acting. It includes the behavior of a particular person, his duties and The tactics of fulfilling obligations are practiced.

Game assignments and strategies that are organized in the learning process keep students from getting bored and allow them to function independently independently. Strategies encourage students to think and explore. Therefore, it is expedient to look at them as a method of education.

One of the simplest games of the "Chain" game is the "Chain" game. In the process of this game the student learns to think independently, to perform operations such as simulation and differentiation. [4] This game is organized as follows:

Association - In this game, the teacher writes a word on the board about the topic being studied. The first student says the word that matches that word. The second student says a word related to what the first student said. After each student has said his or her word, the teacher writes the first word with the last word spoken and instructs the students to use these two words in one sentence.

BINGO- The teacher writes a few words on the board and the students have to write any three of them in these words. Then the teacher writes the three words he wants 'says from within. Which are also three words written by a student it is said that the student shouts “bingo” and is the winner of the game.

THE BEST SPELLER- this game can be used to repeat and reinforce new words. The teacher says the word in Uzbek or English, the student has to say the word literally. If the student pronounces the word correctly, he or she will move on to the next round if he or she mispronounces the game turns out. Students who pass the second round will be asked to spell the phrases.

A PUPPET SHOW- it requires working in pairs. One student pronounces the action words, and the other student performs the action. For example: I am Tom. (The puppet brings his hand to his chest.) I can swim. (Shows swimming movement.) Grammar using this game it is possible to check the level of mastery of topics, vocabulary.

CIRCLE GAME- students stand in a circle. Each student holds a card depicting different animals. The teacher says 2 words: a dog- a monkey. Whichever students have the same picture card in their hands, these students will exchange places. The pictures on the card are based on the theme for example, letters in the alphabet, numbers, or other pictures related to the topic. The game can be continued as long as you want. Interviews - Couples who do not know each other well are formed and given 5-7 minutes to get acquainted. Each member of the last couple provides the whole group with information about their partner, adding an interesting fact. Oral speech can be enriched with the help of the games mentioned above. When working on the lexical side of listening comprehension, the ability to listen to it, to recognize it, is widely used, because listening to vocabulary, recognition also has its own characteristics, has its difficulties. The lexical side of speech has its own characteristics. The student cannot speak unless he knows it, and must be able to put it in place when he knows it. In order to do this, it is necessary to use games effectively and efficiently, taking into account the playfulness of children.

In short, the study of foreign languages is one of the urgent tasks of our time, and it is one of the urgent tasks of scientists and teachers to develop and recommend intensive methods of language teaching to the younger generation.

Used Literature

1. Zaripova F.A. "Chet tillar o'qitish metodikasidan qo'llanma" Toshkent 2006y.
2. Hoshimov O'.H.,. Yokubov I.YA "Ingliz tili o'qitish metodikasi" Toshkent
3. N.Q.Xatamova, M.N.Mirzayeva. "Ingliz tili darslarida qo'llaniladigan interfaol usullar" (uslubiy qo`llanma),
4. M. Xoldorova, N. Fayziyeva, F. Rixsittilayeva. "Chet tilini o'qitishda yordamchi vositalardan foydalanish". Toshkent: Nizomiy nomidagi TDPU, 2005, 30

ФИО автора: *Mamaraximov Avazbek Mamajonovich*

О'zbekiston davlat Konservatoriyasi torli cholg'ular kafedrası 1-kurs magistr talabasi

Название публикации: «МАКТАБ ЎҚУВЧИЛАРИНИ МУСИҚИЙ ТАРБИЯЛАШНИНГ ПСИХОЛОГИК АСПЕКТЛАРИ»

Аннотация: Мақолада кичик ёшдаги болаларни мусиқага ўргатиш ва мусиқий таълимнинг ўзига хос томонлари ҳақида фикр юритилади.

Калит сўзлар: мусиқий таълим, ҳиссий олам, мусиқий қобилият, идрок, истеъдод.

Баркамол авлод тарбияси, мусиқа таълими ва тарбиясини ташкил этишда таълим муассасалари етакчи омил ҳисобланади. Чунки ўқувчиларнинг оммавий тарзда жалб этилиши мактабдаги мусиқа фанига кўп жиҳатдан боғлиқ бўлади. Бунда хоҳ у мактабгача таълим муассасаси бўлсин, хоҳ умумтаълим мактаби бўлсин, яратилаётган давлат таълим стандартлари (ДТС) ҳамда ўқув дастурларини тузишда ўқувчининг ёшга хос психологик хусусиятларини инобатга олиш лозим.

Болада жуда ёшлигидан бошлаб мусиқа ҳиссиётини тарбиялаш лозим, бу эса унинг рухий ҳолатини мустаҳкамлайди, деган гоё илгари сурилади. Дарҳақиқат, мусиқа нафақат инсоннинг руҳиятига самарали таъсир этувчи восита, балки ўз моҳияти ва жамиятдаги мақсад ва вазифаларига кўра, тарбия воситаси ҳамдир.

Ўсиб келаётган ёш авлоднинг ҳар томонлама комил инсон бўлиб шаклланишида барча фанлар қатори мусиқанинг ўрни нақадар катта эканлигини ҳамма жуда яхши билади. Мусиқа шахс маънавий баркамоллигининг таркибий ва ўз ўрнида ажралмас қисмларидан бири сифатида намоён бўлади. Мусиқа санъатининг ёш авлодга кучлироқ таъсир кўрсатиши фақат уни тинглаш ёки чуқур идрок этишни эмас, балки ўқувчиларнинг шу санъат бўйича мусиқа

маданияти дарслари жараёнида ўрганилаётган куй- кўшиқларни уларнинг тафаккурида шакллантириш ва ривожлантиришни тақозо қилади.

Ўқувчиларда юқорида келтирилган билим ва кўникмаларни шакллантиришда «Муסיқа маданияти» фанининг асосий назарий таркибий қисмини ташкил этувчи «Муסיқа назарияси», «Сольфеджио», «Гармония», «Муסיқий чолғуларни ўрганиш» бўлимларига алоҳида эътибор қаратиш муҳимдир. Бу фаолият ўқувчиларда нота ўқишни шакллантириш билан бир қаторда муסיқани онгли равишда идрок этишни ҳам ривожлантиради. Бу эса ўқувчиларда муסיқа дарсларининг вокал, хор, жамоа бўлиб кўшиқ айтиш, муסיқа назарияси, муסיқа тинглаш каби бошқа қатор фаолиятларини осонлик билан ўзлаштиришларида жуда катта ёрдам беради.

Ўқитувчи муסיқа дарсларини ташкил этишда унинг мазмунини ранг-баранг кўринишларда ташкил этиши мақсадга мувофиқ бўлади. Муסיқа дарси бир қолипга тушиб қолмаслиги керак. Мазкур дарснинг сифат ва самарадорлиги болаларда бошқа фанларни ўзлаштиришларига замин яратиши лозим. Шунинг учун ҳам ўқитувчи ўз ишига ижодий ёндашиши, муסיқа дарсларини ўтказишнинг шакл ва методларини қидириши ва яхши натижаларига эришиши керак. Муסיқа дарсларини ташкил этишнинг бир неча жиҳатлари мавжуд. Дарснинг мақсади, мазмуни ва тузилиши билан белгиланади.

Ҳозирги вақтда болалар учун кўшимча таълим муассасаларининг фаолияти долзарб муаммолар: шахсий ривожланиш, соғлиқни мустаҳкамлаш ва касбга ўзини ўзи йўналтириш, ижодий иш учун зарур шарт-шароитларни таъминлаш, жамият ҳаётига мослашиш, умумий маданиятни шакллантириш, мазмунли вақт ўтказишни ташкил қилиш ни ҳал қилишга қаратилган. Мактаб ёшига етган болаларга ҳар қандай бола учун очиқ бўлган, ривожланмаган, тайёрланмаган ва ҳ.дан кўрқмасдан ўзини намоён қила оладиган ягона, аммо хилма-хил муҳит керак, деб ҳисобланади. Бундай муҳит, агар у индивидуал ривожланиш траекториясини (ҳар бир боланинг шахс сифатида ривожланиш

динамикасига мослаштирилган) кузатиб боришга қодир бўлса, умумий фойдаланиш мумкин бўлади. Бундай муҳит мусиқа дарслари бўлиши мумкин (масалан мусиқа асбобларини чалишни ўрганиш), чунки улар болаларнинг ёши ва шахсий феъл-атвор, фазилатларини ҳисобга олган ҳолда индивидуал равишда амалга оширилади. Биринчи навбатда, бундай машғулотлар болаларда мусиқий санъатга қизиқиш уйғотиш, мумтоз мусиқага меҳр-муҳаббатни тарбиялайди, замонавий мусиқага йўналтиради, яъни болани умумий мусиқий ривожланиши содир бўлади. Иккинчидан, мусиқий мактабдаги машғулотлар мусиқий қобилият, иқтидор ва кўникмалари, ижодий идрок, мусиқани англаш, қабул қилишни ривожлантиради. Мусиқа билан шуғулланишнинг бола ҳиссий оламидаги ривожланиши, мотивация ва қадрий йўналишларни шакллантиришдаги аҳамияти жуда муҳим эканини эътироф қилиш жоиз. Мусиқага ўқитиш “ирода, диққат-эътиборни бир ерга жамлаш, мустақиллик ва қатъий фикрга эга бўлиш, ишда қўйилган мақсадларга эришиш ва мунтазамлик” каби сифатларни шакллантиришдек функцияга эга.

Кичик мактаб ёш даври болани ривожлантиришнинг муҳим даври ҳисобланади. ШУ боис олий руҳий вазифаларни ривожлантириш доирасидаги ўйин фаолияти ўқув жараёнига алмашади. Бола мактабга чиққанида ҳам гўдаклик фазилатлари – соддадиллиги, катталарга пастдан юқорига қараши сақланиб турса, шу билан бирга, болаларча бевосита боғлиқлигини йўқота бошлайди. Хулқ-атвор ва когнитив жараёнларнинг ўзбошимчалик ва хабардорлиги ривожланади, жадал шахсий ривожланиш юз юеради. Бола ҳаётининг бу даври кескинлик, ёрқинлик, идрокнинг янгилиги ва махсус “тафаккур” қизиқувчанлиги билан ажралиб туради. ШУни таъкидлаш керакки, бу ёшдаги болалар ҳиссий сезгирлик, таъсирчанлик, ҳамма нарсага ғайриоддийлик муносабат билан ажралиб туради. Тажрибаларнинг “ҳиссий соҳаси” кенгайиб бораверади: бола ўз ҳис-туйғуларининг нюансларини билиши ва уларни оғзаки ифодалашга ҳаракат қилиши мумкин. Бошқалар билан эмпатия қилиш қобилияти ҳам ривожланади. **Кичик мактаб ўқувчиларининг ҳиссий хусусияти** шундаки, улар мактабгача

ёшдаги болаларга нисбатан мувозанат сақлайдиган, ўзларининг кайфиятларини “бошқариш” (баъзан уларни яшириш)ни бошлайдилар, у ёки бу ҳис-туйғуларни кўрсатиш мумкин бўлган ёки кўрсатиб бўлмайдиган вазиятларни ажрата билладилар.

Бу давр боланинг маданий қадриятларни ўзлаштириши учун энг мос давр деб ҳисобланади, чунки у билимга чанқоқ, турли ҳодисаларнинг сабаблари ва қонуниятларини тушунишга ҳаракат қилади. **Бошланғич мактаб ёшидаги** боланинг қизиқиш доираси жадал кенгайиб боради. Кичик мактаб ўқувчиларининг мотивацион соҳаси жуда пластик, ҳаракатчан.

Ўтказилган тажрибалар мисолларига мурожаат қиламиз. Бир ўқувчи фортепиано мутахассислиги бўйича 1-синфга қабул қилинишига қадар тайёрлов синфида шуғулланган. Кириш имтиҳонларида жуда аъло натижалар кўрсатган. Иккинчи синфда ўқир экан, 3-4-синф мусиқа программасини бемалол уддалай олган. Синовлар ва синфдан синфга ўтиш имтиҳонларини муваффақиятли топширган, тез-тез концертларда ижро билан чиққан. Иккинчи синфни битиргач, (ота-онасининг талабига кўра) 4-синфга ўтказилган. Бу давр ота-оналарнинг муаммолари ва ажрашуви пайтига тўғри келган. Бола энди концертларда камнамо бўлган, синофларда “3” лар пайдо бўла бошлаган. Концерт ҳолатларида болаларнинг мусиқий фаолияти ва уларнинг мусиқий қобилиятлари катталар, оиланинг муаммоларига бориб тақалган. Минг афсуски, бу болалар ўсмиолик пайтидаёқ (6-синфда) ўз машғулотларини тўхтатишган. Болалар учун муҳим ўринда турган катталар – ота-оналар, ўқитувчилар – унинг шахсиятини ривожлантиришга йўналтиради. С.В.Гани томонидан ўтказилган тадқиқот шуни кўрсатдики, ўқитувчининг педагогик раҳбарлик услуби (авторитар, демократик ёки беқарор) умумтаълим мактабининг бошланғич синфларида 4 йиллик таълим давомида ўқув мотивациясининг шаклланиши ва ривожланишига сезиларли таъсир кўрсатган. Фаолият ёндашуви контекстида мотивациянинг турли даражалари ажралиб туради – фаоллик даражави ва вазиятлан юқори. Бошланғич мактаб ёшида таълим фаолияти етакчи бўлганлиги сабабли унинг таркибий

қисми бўлган таълим мотивлари боланинг шахсиятини ривожлантиришда муҳим роль ўйнай бошлайди.

Муסיқий қобилиятлар бошқа қобилиятларга қараганда, эрта ривожлана бошлайди ва жуда эрта ёшда намоён бўла бошлайди: Франц Жозеф Гайдн, Вольфганг Амадео Моцарт, Фредерик Шопен, Франц Лист, Клара Шуманн, Сергей Прокофьев ва б. Шуни таъкидлаш керакки, бир томондан, муסיқий қобилиятлар муסיқий фаолият натижаларини, ютуқлари даражасини олдиндан белгилаб беради, иккинчи томондан, муסיқий қобилиятлар бу фаолият жараёнида ривожланади.

Зеро, мустқа дарслари шунчаки бармоқларнинг “машғулоти”, чолғу чалишни ўрганиш, ёқимли (ёки беҳуда) вақт ўтказиш эмас, балки билим ва кўникмалар орқали муסיқий иқтидорни шакллантирадиган таълим жараёнидир.

Муסיқий иқтидори (истеъдоди) пастроқ даражада ривожланган (2-синф), қори натижаларга эришмаган болалар учун ўқитувчиларнинг мақтовлари жуда муҳим, уларни муסיқий фаолиятга ундайди. Бироқ, 3-синфга келиб, умумий таълим йўналиши, умуман олганда, ўрганишга ижобий муносабат биринчи ўринга чиқади. Ўйин мотиви 2-3-синфларда фақат назорат гуруҳидаги болаларда сақланади. Одатда бу мотив 1-синфнинг охирига келиб, ўз аҳамиятини йўқотади ва муסיқа мактаби ўқувчиларининг мотивацион тизимида етакчи ўринларни эгалламаслигини кўрамыз. 3-синфнинг охирларига келиб, тенгдошлари билан мулоқот қилиш ҳар иккала гуруҳдаги ўқувчилар учун муҳим аҳамиятга эга бўлиб, бу ёш тенденциясига ўсмирлик даврига утишга мос келади.

Бошланғич муסיқий таълим кичик ёшдаги мактаб ўқувчилари ва ўсмирларнинг шахсий хусусиятларини ривожлантиришга ёрдам беради. “Прокофьев доимо ўзининг ижодий биографиясида улкан ўрин тутган онаси эканини англади, бутун умрга унга нисбатан миннатдорлик ҳисси, меҳр-муҳаббат ва унинг ниятларига садоқатини сақлаб қолди. Унинг онаси болалигидан меҳнатга, ижодий жараёнга, вақтни тўғри тақсимлашга ўргатди.

Меҳнат қилиш кўникмаси сингари ажойиб фазилат кўп жихатдан санъатнинг ҳамма жанрларида бу қадар машҳурлик келтирган дурдона асарлар яратган бастакорнинг ажойиб сермахсул меҳнатини изоҳлайди.

Муסיқий ўйинни “синтетик” фаолият тури деб ҳисоблаш керак. Кичик ёшдаги болалар (5-7 ёшдаги болалар) психикаси эҳтиёжларидан келиб чиққан ҳолда, у когнитив қобилиятларни ривожлантиришда, амалий кўникмаларни эгаллашда энг самарали воситадир. Фавқулодда юқори ҳиссий кучланиш (эркин реенкарнасиондан ва у билан боғлиқ завқдан) идрокни, хотирани кескинлаштиради, тасаввур ишини кучайтиради. Ўйин орқали боланинг ахлоқий ва ижодий қобилиятлари тарбияланади. Ўйинда вакиллик орқали бола ўзини шахс сифатида англайди. Ўйин психотерапевтик аҳамиятга эга. Ўйиннинг табиати болаларнинг ёши ва ривожланишига қараб танланади: роль ўйнаш, драматизация, муаммоли қидирув ва б. Ўйин махсус муסיқий педагогикага, айниқса, таълимнинг дастлабки босқичида тобора кўпроқ кириб бормоқда. У муסיқа назарий циклнинг чолғу усулларининг ҳам, мавзларининг ҳам муҳим таркибий қисмидир.

Инструментал муסיқа яратиш (жумладан, бошланғич чолғу асбобларида чалиш, ижро этиш) жуда ҳиссий сифатларга эга. Бу амалий кўникмалар беради, диққатни жамлайди, муסיқий қобилиятларни ривожлантиради, эшитиш таассуротлари ва ҳаракатларини мувофиқлаштиришни тартибга солади. Концертларда оммавий чиқиш ҳам ижодий вазифалар билан боғлиқ бўлиши керак. Бу боланинг ижодий ўзини ўзи намоён қилиш имкониятига айланиши керак. Шунинг учун юқорида қайд этганимиздек, сахнага чиқиш, шунчаки ҳаяжон эмас, балки жамоатчилик билан, омма билан мулоқот қилиш, муסיқа, ижро тили билан суҳбат қуриш қувончини келтириши учун имкон қадар эҳтиёткорлик билан тайёрланиши керак.

Хулоса қилиб айтиш мумкинки, кичик болаларга қараганда, каттароқ болаларда сахнага чиқиш олдидан қаттиқ ҳаяжон, енгил титроқ, бирозгина

кўрқиш ҳисси бўлади. Болажонларда эса бу бир ўйин каби идрок этилади. Шунинг учун психологик тарафдан болалар катталар томонидан – ота-оналар, ўқитувчи устозлар тарафидан қўллаб-қувватланиши, зарурат бўлса, мақталиши лозимки, уларни мусиқага бўлган қизиқишини сўндириб қўймаслик, кўнглига эҳтиёткорлик билан йўл топиш лозим. Янги-янги муваффақиятларга чорлаш, кўникмаларини ва иқтидорларини янада ошириш учун зарур шарт-шароитлар яратиш муҳим аҳамиятга эга. Ҳаттоки, мусиқий оламга оид қизиқарли маълумотларни баҳам кўриш, мусиқий тадбирларга баробар бориб, томоша қилиш фақат яхши натижа беради.

Хўш, жаҳон мамлакатларидаги мусиқий таълим қай тариқа амалга оширилади. Бу саволга қуйидагиларни мисол қилиб келтирамиз:

Голландия мусиқа мактаблари болаларга касбий маълумот беришни ўз олдига мақсад қилиб қўймайди, гап ўзининг мусиқавий вақтичоғлиги ва хурсанчилиги ҳақида кетади. Дельфт мусиқа мактаби ташкил топиш давридан бир неча йилдан кейин Пьер ван Хауве ўз амалиётида синовдан ўтган шахсий тажрибаларига асосланиб, ҳар бир синф учун "мусиқа билан ўйинлар" номли қатор дарсликлар яратди. Дарсликларда кўплаб мусиқали пьесалар, машқлар, ўйинлар, кўшиқлар ва аниқ вазифалар мавжуд бўлиб, уларни бажара бориб, бола аста-секин нотани ёзиш ва ўқишни, нота бўйича кўшиқ айтиш ва ўйин ўйнашни ўрганади. "Мусиқани эшитамиз" кейинги китоби эса Голландия ва Белгияда нашр этилди. Бундан ташқари Голландияда граммпластинкалар чиқарилган эди, улардан Пьер ван Хаувенинг мусиқий тарбия усуллари ва тизимини аниқ тушуниш мумкин. Пьер ван Хаувенинг "мусиқа билан ўйинлар" номли мусиқий тарбия усули нафақат Голландияда, шунингдек, Зальцбургдаги Моцартеумда, Белгия, Норвегия, Францияда кенг тарқалган. Унинг китоблари турли тилларга таржима қилинган ва Дельфт шаҳрига жаҳоннинг кўпгина мамлакатларидан келган муаллимлар мусиқа педагогикаси масалаларига бағишланган халқаро семинарларда унинг тизими билан яхшироқ танишишга имконига эга бўладилар. Ўтқир қобилиятга эга мусиқачи, моҳир психолог, олийжаноб ва хушчақчақ

инсон, ўта фаросат соҳиби бўлмиш Пьер ван Хауве бир зумда ҳам биринчи синф ўқувчилари билан, ҳам турли ёшдаги болалар билан ва шунингдек, ўзини ўраб турган ҳамма кишилар билан ҳам тил топа олади. "Муסיқа шодлик улашиши лозим" - бу Пьер ван Хауве ҳаётидаги асосий шиордир.

Руминия халқ анъаналарининг ривожланиши З.Кодай, К.Орф, Е.ЖакДалкроз, Е.Виллем усулларини ижодий ўрганиш билан уйғунлашиб кетган. Бухарест Консерваторияси қошидаги муסיқали - педагогик тадқиқотлар кабинети мамлакатда муסיқий тарбия тизимини мукамаллаштиришнинг қатор лойиҳаларини ишлаб чиқди. Бу лойиҳалар умумтаълим ва муסיқа машғулотларини ягона ўқув тарбиявий жараёнда мужассам этишига асосланган. Руминиядаги муסיқий тарбия тизимидаги ижобий томони шундан иборатки, ўқувчиларнинг эстетик тарбиясига яхлит муносабат бўлиб, унда муסיқага етакчи ўрин ажратилган, муסיқий тарбиянинг энг муҳим таркибий қисми- хор кўшиқчилиги бўлиб, у ҳамма болалар учун мос бўлган муסיқа ижрочилиги ҳисобланади. Чехияда муסיқа таълими. Чехиядаги муסיқий тарбия ҳозирги замон муסיқали - педагогик илми ва назарияси ютуқлари асосида ривожланмақда. Бу жараёнда ҳаваскорлик муסיқа ижрочилиги анъаналарининг тикланиши, замонавий шахснинг муסיқавий эҳтиёжларига жавоб берадиган, оммавий маданиятнинг таркибий қисми ҳисобланган оммабоп муסיқанинг янги услубини яратиш муҳим омил ҳисобланади. Ҳозирги замон чех муסיқа педагогикаси ўқувчиларнинг муסיқий - ижодий фаоллигини оширишга, уларнинг муסיқий тафаккури, хаёли, хотираси, муסיқани ҳиссиёт орқали идрок этиш имкониятларини ривожлантиришга қаратилган.

Хориждаги муסיқий тарбия соҳасидаги салбий ҳолатлар, зиддиятлар, асосан, муסיқа ўқитувчиларнинг тайёрлаш жараёнида, шунингдек, умумтаълим мактабларда ягона ўқув режалари ва дастурларининг йўқлигида намоён бўлмоқда. Жаҳон муסיқий тарбия тизими бугун изланишлар босқичидадир. Унда мавжуд бўлган турли мақсад ва вазифаларига қарамасдан муסיқий тарбиянинг

умумий томонларини ҳам кўрсатиш мумкинки - унинг асосини ижодий ва асосан жамоавий (оммавий) музика ижроси ташкил қилиш керак.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Радынова, О.П. «Дошкольный возраст: как формировать основы музыкальной культуры» //«Музыкальный руководитель» 2005.- №1. –с.3
2. Радынова О.П. «Дошкольный возраст - задачи музыкального воспитания» // Дошкольное воспитание 1994.- № 2, с. 24 – 30
3. Tertiary Music education in Australia. TASK FORCE REPORT September 2011.
4. The Importance of Music. A National plan for Music education. Innovative Methods of Teaching.
- 5.. Соипова Д Музика ўқитиш назарияси ва методикаси -Т. 2009 ЎзДК.
6. Муслимов Н.А., Қўйсинов О.А. Музика таълими ўқитувчиларини тайёрлашда мустақил таълимни ташкил этиш. Методик қўлланма. -Т.: ТДПУ, 2006. - 46 б.

ФИО автора: Низомий номидаги ТДПУ “Амалий психология” кафедраси ўқитувчиси

Н.И. Кушакова

Название публикации: «ОИЛА БАРҚАРОРЛИГИНИНГ ИЖТИМОЙ ПСИХОЛОГИК ОМИЛЛАРИ»

Аннотация: мақолада оила барқарорлигининг ижтимоий психологик омиллари ҳақида баён этилган.

Аннотация: в статье описываются социально-психологические факторы стабильности семьи.

Abstract: the article describes the socio-psychological factors of family stability.

Kalit so'zlar: оила, омил, вертуал олам, урф-одат, анъана, қадрият, турмуш тарзи, маданият, тарбиявий муҳит.

Ключевые слова: семья, фактор, вертикальный мир, обычай, традиции, признательность, турмуш стиль жизни, культура, воспитание среда.

Key words: family, factor, vertical world, custom, traditions, appreciation, turmush lifestyle, culture, upbringing environment.

Оила кўрғонининг пойдевори, унинг мустаҳкам қалъаси, эр-хотинни маҳкам боғловчи риштаси никоҳдир. Оила ривожиги нафақат оилада яшовчи шахсларнинг роли балким унга таъсир кўрсатувчи ижтимоий омиллари мавжуд. Булардан бири интернет ҳисобланади. Бу вертуал олам орқали инсонлар бошқа бир шахс билан танишиб дўстона муносабат ўрнатиши оқибатида ўз оиласидан кечиши, совуқ муносабатлар шаклланиши аксинча муккасидан бериб кетиши оқибатида ажримларнинг кўпайишини кўришимиз мумкин. Бу вертуал оламда танишининг психологияси шуки кўринмаган шахс билан мулоқотга киришиши ҳар хил мавзуларида суҳбатлашиши яшириш ҳолатдаги мулоқотнинг қизиқарли кечиши ва бу муносабат қисқа ёки узок давом этиши мумкин. Бу муаммолар жамиятимизнинг ҳар учдан бир оилалар билан юз бермоқда. Ажримларининг бош негизи ҳам интернет яъни телефон ҳисобланиб “телеграм инстаграм ва фейсбук” орқали танишган ёки олдиндан таниш бўлаган вертуал оламдаги шахс билан муносабат ўрнатишининг юзасидан келиб чиқмоқда. Бу эса оиладаги муносабатларининг бузилиши эр-хотин фарзандлар ўртасида низоларнинг кўпайиши юз бермоқда. Бунга сасосий сабаб шуки шахсда мулоқотнинг етишмаслиги ёки оилада шахслараро комуникатив мулоқотнинг етишмаслиги сабаб бўлмоқда. Шу муаммонинг болаларда учраши ёки ўсмирлик ўспиринлик даврлари билан боғлиқлигини кўришимиз мумкин муккасидан кетишнинг негиза фарзандларимизнинг қаровсиз қолиши қизиқарли ўйинларга берилиши бола ёшида асосий ўрин электрон ўйин эканлиги бўлиб қолмоқда.

Ижтимоий-тарихий ва илмий манбаларнинг гувоҳлик беришича, ўзбек оиласининг ҳаёти, ундаги ўзаро муносабатлар, унинг урф-одатлари, анъаналари ва қадриятлари, турмуш тарзи, маданияти, тарбиявий муҳити ва меҳнат шарт-

шароитлари жиддий илмий муаммолар сифатида XX асрнинг 60-70 йилларидан эътиборан ўрганила бошланди. Ана шу йиллардаги дастлабки тадқиқотлар кўпроқ фалсафий, тарихий, этнографик йўналишдаги ва оиланинг тарбиявий ва меҳнат шарт-шароитларини ўрганишга қаратилган бўлса, кейинги тадқиқотлар ўз характерига кўра, оиланинг маданий, ҳуқуқий, тиббий, унинг турмуш тарзи, ундаги тарбия муҳитининг аҳамияти, ўзаро муносабатларнинг психологик қонуниятларини ўрганишга қаратилганлиги билан ажралиб туради. Мазкур тадқиқотлар сирасига қуйидагиларни келтириб ўтиш ўринлидир.

Жумладан, Х.Тоштемиров (1977, 1980), Л.С.Яхёев (1980), Г.М.Ҳамидова (1984), Т.Т.Тўйчиева (2000), М.Холматова (2000)лар томонидан оилавий турмушнинг фалсафий жиҳатлари, оила-никоҳ муносабатларининг такомиллашиш анъаналари ва ҳозирги замон ўзбек оиласининг турмуш тарзи ўрганилган. Ш.А.Исроилов (1979), Ф.М.Отахўжаев (1995) ва бошқалар ўз тадқиқотларида ўзбек аёлларининг ҳуқуқий масалалари, оила-никоҳ муносабатларининг ҳуқуқий жиҳатларини ўрганганлар. М.Р.Бўриева (1997) ўз тадқиқотларида ўзбек оиласининг демографик жиҳатларини тадқиқ этган. Б.З.Умаров (1986) эса ўз ишларида ўзбек оиласининг социологик жиҳатларини тадқиқ этган. Айниқса, Республикамиз педагог олимларининг мазкур соҳада амалга оширган тадқиқотлари эътиборга лойиқдир. А. Қ. Мунавваров (1984, 1994), М. И. Сангилов (1986), О.Мусурмонова (1999), Ҳ.Узоқов (1992,1994), О.Тўраева (1990) ва бошқалар ўз тадқиқотларида ўзбек оиласининг ўзига хослиги, тарбиявий имкониятлари ва шарт-шароитлари, ўзаро муносабатлар шаклланишининг маънавий асосларини кенг ўрганганлар. Оилавий ҳаёт психологияси, оила-никоҳ муносабатлари, оиладаги ўзаро муносабатлар, ундаги зиддиятлар, ажралишлар ва унинг оқибатлари кейинги йилларда психология фанининг кенг тадқиқот объектига айланиб бормоқда. Бу соҳада психолог олимлардан Ғ.Б.Шоумаров (1986, 1990, 1994, 2001), Е.А.Моршинина(1986), Э.Ғозиев (1994, 2002). В.М.Каримова (1987, 1994, 1999), М.Г.Давлетшин (1993,1994), Н.А.Соғинов (1990), С.А.Охунжонова (1991), А.Шожалилов (1994), Т.М.Адизова (1994), Э.Усмонов (1993), Х.Каримов (1994), Ш.Ш.Жўраева (1994), Р.С.Самаров (1997), О.Шамиева (2000) Н.Салаева (2001), Ф.Р.Рўзикулов (2002) ва бошқалар олиб бораётган илмий тадқиқот ишлари диққатга сазовордир.

Республикамизнинг етакчи психолог олимларидан Ғ.Б.Шоумаров (1990, 1994, 2000) ўз тадқиқотлари натижаларига таяниб, оиланинг мустаҳкам бўлиши, эр-хотиннинг бахтиёр ҳаёт кечирешилари ва тинч-тотув яшашларида уларнинг ўзаро қовушиши муҳим роль ўйнайди (165) деб кўрсатади.

1.Олинган маълумотларнинг гувоҳлик беришича, ўзбек халқининг узоқ тарихга эга ижтимоий-маданий муҳити, турмуш тарзи, маданияти, миллий онги ва ўзини ўзи англаши, миллий характери, хулқ-атвор стереотиплари ва ўзига хослигини илмий ўрганиш оила барқарорлигига шахслараро муносабатлар таъсирининг ижтимоий-психологик хусусиятларини аниқлашга имкон яратди.

2.Мавзуга даҳлдор сифатида ўрганилган шарқ халқлари, хусусан ўзбек халқи оилавий турмуш, эр-хотин муносабатлари, уларнинг вазифа ва бурчлари, сифат ва фазилатлари акс этган муқаддас диний манбалар, ўзбек халқ оғзаки ижоди, шарқнинг буюк мутафаккирлари ва маърифатпарвар зиёлилари асарларида

қимматли маълумотлар жамланган. Улардан ҳозирги ёшларни оилавий турмушга тайёрлашда ва оилавий турмуш амалиётида самарали фойдаланиш мумкин.

3.Тарихий манбаларнинг далиллашича, қадим-қадимдан оилага муқаддас маскан, инсон камолоти, жамият тараққиёти ва барқарорлигини таъминлайдиган ижтимоий институт сифатида қаралган. Шу боис, оила ва никоҳ масалаларига, оилавий турмуш тартиб-қоидаларига, эр-хотиннинг вазифа ва бурчларига алоҳида эътибор берилган. Оила турмуши билан боғлиқ муаммолар унинг фаровонлиги, фарзандлар камолоти, эр-хотиннинг эзгу-истаклари ва манфаатларига мос ҳал этилган. Ўзбек халқининг оилавий турмуш хос тарихий тараққиёт давомида орттирган тажрибаси унинг муаммоларини ҳал қилиш ва турмуш тарзини мақсадга мувофиқ ташкил этишда муҳим аҳамият касб этади.

4.Жамиятнинг ижтимоий тарихий тараққиёти ва унда кечган иқтисодий, ижтимоий, сиёсий, маданий ва маърифий ўзгаришлар оила турмуш тарзига бевосита таъсир этган (акс этган). Оила тараққиёти тарихининг ҳамма босқичлари ва замонларида оилавий турмушга хос турли муаммолар шаклланган ва улар жамиятшунослик, инсоншунослик фанларининг муҳим масалалари сифатида қаралган.

5.Оилавий турмуш масалаларини ўрганган узоқ ва яқин чет эл психологияси айнан оила барқарорлигига шахслараро муносабатлар таъсирининг ижтимоий-психологик хусусиятларини ўрганмаган бўлса-да, унинг барқарорлигини сақловчи ёхуд бузилишларига олиб келувчи иқтисодий, ижтимоий-биологик, ижтимоий-психологик, маънавий-маданий, ҳиссий-эмоционал, тарбиявий-педагогик омиллар таъсирини ўрганганлар ва оилавий турмуш муаммоларини ечиш билан боғлиқ қимматли маълумотлар, илмий хулоса ва тавсияларни илгари сурганлар. Мазкур илмий натижалар биз танлаган муаммо учун ҳам аҳамиятли эканлигини эътироф этган ҳолда тадқиқотларимизда миллий ҳудудий хусусиятлар чуқур мужассамлашган ўзбек оилалари турмушига, эр-хотиннинг ўзаро муносабатларига, унинг барқарорлигига шахслараро муносабатлар таъсирининг миллий-психологик хусусиятларига алоҳида эътибор билан ёндошдик.

6.Мамлакатимиз психологлари (бошқа ижтимоий-гуманитар фан соҳалари вакиллари ҳам) томонидан оила ва никоҳ муносабатлари, оилавий турмушнинг турли жабҳаларига хос муаммолар муайян даражада ўрганилаётган бўлса-да, лекин оилавий турмушга хос баъзи муаммолар ҳали ҳам долзарблигича қолмоқда. Чунончи, оила-никоҳ муносабатларининг беқарорлиги, ажралишлар сонининг ошиб бориши, унда эр-хотин ўртасидаги муносабатларда турли омиллар билан боғлиқ. Зиддиятларнинг юзага келиши ва уларнинг кескинлашуви, оилавий муаммо ва зиддиятларнинг миллий-ҳудудий ўзига хослиги сақланиб қолмоқда. Мазкур муаммолар ўзбек миллий маданий муҳити шарт-шароитлари таъсирида оила барқарорлигига шахслараро муносабатлар таъсирининг ижтимоий-психологик хусусиятларини ўрганишни тақозо этди.

7.Оиладаги шахслараро муносабатлар миллий-ҳудудий хусусиятларга узвий боғлиқ мураккаб тизимга эга бўлиб, унинг асосий бўғини эр билан хотин ўртасидаги муносабат ҳисобланади. Ундаги шахслараро муносабатлар барқарорлигини оилавий кадриятларнинг шаклланганлик даражаси белгилайди. Эр-хотинлар муносабатларига оид (жинсий муносабат, шахс сифатидаги идентификациялашганлик, маиший-хўжалик, ота-она-тарбиячилик, ижтимоий

фаоллик, эмоционал психотерапевтик, ташки жозибадорлик) кадриятлар этнопсихологик ва миллий-маданий муҳит таъсири остида бўлиб, синалувчилар бу кадриятлар зарурлигини таъкидласалар-да, лекин ҳали ҳам этник стереотиплашган характерга эга.

8. Эр-хотинларнинг шахслараро муносабати билан оилавий кадриятлари ўзаро узвий хусусиятга эга бўлиб, уларни шаклланмаганлиги муносабатларнинг беқарорлашувига олиб келади. Эр-хотиннинг шахс сифатида идентификациялашуви оила қуриш жараёни билан адаптация босқичида таъминланиши зарурат эканлиги кузатилади. Ота-онанинг маслаҳати билан шахсий мақсадни мувофиқлаштириш, “Гардиш самараси” таъсиридан қочишни таъминлайди.

9. “Мен”нинг шаклланганлик даражаси шахслараро муносабатларда етакчи рол ўйнаши оиладаги шахслараро муносабатларда ҳам кузатилди. Эр-хотинларнинг “Реал мени” билан “Идеал мени” ҳамда “Хоҳишларига кўра, эр ёки хотиннинг” тимсолини баҳолаш дифференциаллашган характерга эга. Эрларда кўпроқ лидерлик, ўзига ишонч, мустақиллик, тиришқоқ ва фаоллик юқори хусусиятлар тарзида мужассамлашганда, аёллар сабр-тоқатли, эътиборли, бўйсунувчан бўлганларида муносабатлар маромида кечиши кузатилади. Аёллар эрларининг фаол, ўзига ишонган, талабчан, мувозанатли, тингловчан, фидойи киши сифатида тасаввур қилиши бўлишини муносабатлар учун қўл келишини таъкидлашади.

10. Оилавий муносабатларни инсонпарварлаштиришда инсонпарварлик психологиясининг “Ҳаётдан-идеалга” қоидасига амал қилиш мақсадга мувофиқдир. Унга кўра, шахс сифатида ўзини намоён қилишнинг муайян шарт-шароитларини яратиш, реалликдаги-идеал нарсани ўрганиб, назарий тасаввурлар ва воқеликнинг ўзини ривожлантириш йўли билан бу идеални тиклашнинг психологик амалиётини юзага келтириш мумкин. Жумладан, никоҳга кирувчилар (оила қурувчилар) дастлаб оилавий турмуш тарзи тўғрисидаги реал тасаввурларга эга бўлиш билан бирга жамиятда мустақил яшашни, турли ижтимоий гуруҳлар доирасида муомала қилишни, шахслараро муносабатнинг ҳар хил (зарур) шакллари ва усулларини эгаллай олиши шарт.

11. Ўзбек оилаларида шахслараро муносабатлар барқарорлигини белгилашда эр-хотин муносабатларидаги ўзаро ҳурмат ва ишонч, бир-бирини яхши тушуниш, фарзандлар, муомала одоби, онглилик ва маънавий ахлоқий мавқе, унинг моддий таъминланганлиги, уй-жой билан таъминланганлик, роллар тақсимотининг мослиги, жинсий мослик муҳим омиллар ҳисобланади. Оилавий низоларнинг шаклланиши ва уларнинг бузилиб кетишида эр-хотин феъл-атворининг мос келмаслиги, фарзандсизлик, севги ва меҳр-муҳаббатнинг етарли эмаслиги, унинг бюджетини оқилона бошқара олмаслик асосий омиллар бўлиб, рўзғор ишларининг саранжом-сарийшта ва ораста эмаслиги, иқтисодий таъминотдаги камчиликлар, рашк ва ишончсизлик, ота-оналарнинг эр-хотин муносабатларига аралашуви, дунёқараш ва маслақларнинг номувофиқлиги, жинсий номослик каби омиллар ҳам оилавий муносабатларда зиддиятларни келиб чиқаришда муҳим ўрин тутади.

12. Ҳозирги шароитда шахслараро муносабатларни мувофиқлаштиришда оилавий психотерапия воситалари ва усулларидан фойдаланиш мақсадга мувофиқ бўлиб, улар оиланинг меъёрли фаолият кўрсатишига, ундаги зиддиятларнинг турлари ва уларнинг шаклланиш сабабларини ўрганишга, профилактикасини

ташқил этишга ҳамда шахслараро муносабатлар мувофиқлигини таъминлашга ёрдам беради. Оилавий психотерапия моҳиятан кўпроқ инсонпарварлик йўналишлар томон интилган бўлиб, замонавий оила ривожланишида инсонга хос юксак майллар, сифат ва фазилатларни такомиллаштиришга ёрдам беришга даъват этилган.

13.Тадқиқот давомида ўзбек миллий маданиятининг бетакрорлиги, урф-одатлар, анъаналар ва қадриятларнинг ҳаётийлиги оилавий турмуш тарзига ҳам чуқур сингиб кетганлигини кўрдик. Чунончи, аксарият оилаларда низолар учрамайди, бунинг асосий сабаблари уларда севги, меҳр-муҳаббат ва ўзаро ишончнинг мавжудлиги, унда ота-оналар ва қариндош-уруғлар билан ҳамжиҳат ва ҳамфикрликнинг устунлиги, кенгашиб ҳамжиҳатлик билан иш тутиш, ролларнинг тўғри тақсимланганлиги ва ўзаро ёрдамнинг мавжудлиги, уй ишларининг саранжом-саришта ва орасталиги, феъл-атворнинг мослигидадир.

14.Тадқиқот натижаларига асосланиб, ўзбек оиласининг андозавий тасвири белгиланди. Унда психиканинг муҳим хусусиятларидан бири тарихийлик ва унинг даврий хусусиятга эга эканлиги эътиборга олинди. Чунки, оиланинг шаклланиши ва ундаги шахслараро муносабат иштирокчилари фаолияти муайян тарихий даврларда амалга ошади. Бу эса оиланинг андозавий тасвирини изоҳлашда бир неча босқичли оила субъектлари фаолиятини лойиҳалаштиришни тақозо этди. Оила барқарорлигига шахслараро муносабатлар таъсирининг ижтимоий-психологик хусусиятларига асосланган ҳолда бўлғуси оиланинг андозавий тасвири:

б) оилани шаклланганлик даври;

в) оилада қайнона ва қайноталик даври фаолият натижалари лойиҳалаштиришдан иборат бўлса мақсадга мувофиқ бўлар эди.

АДАБИЁТЛАР РЎЙҲАТИ

- 1.Дилигентский Г.Г. Социально-политическая психология. -М.: 1994.
- 2.Дорно И.В. Современный брак: проблемы и гармония. - М.: Педаго-гика. 1990. - 272 с.
3. Дробижеева Л.М., Кузнецов И.М., Кцоева Г.У. Некоторые проблемы этнопсихологических исследований //Психол.журнал.1988.-Т.9.№3.-С.26-34.
- 4.Душков Б.А. Актуальные проблемы этнической психологии // Психол.журнал. 1981. Т.2. №5. -34-35 с.
4. Елизаров В.В. Перспективы исследования семье: анализ моделирование, управление. -М.: Мысль. 1987. -164 с.
5. Жабборов И. Ўзбек халқи этнографияси.Т.: Фан. 1994.-312 б.
- 6.Жабборов И. Эътиқод, одоб, одат. -Т.: Фан. 1967.-43 б.
- 7.Жўраева Ш.Ш. Тожиқ оиласида никоҳдан қониқишнинг ижтимоий-психологик хусусиятлари. // Психол. фан. ном. дисс. - Т., 1994. -132 б.

ФИО автора: Низомий номидаги ТДПУ “Амалий психология” кафедраси ўқитувчиси

Н.И. Кушакова

Название публикации: «ОИЛАЛАРДА ИНТЕРНЕТГА ТОБЕЛИКНИНГ БУГУНГИ КУНДАГИ АҲАМИЯТИ»

Аннотация: мақолада оилаларда интернетга тобеликнинг бугунги кундаги аҳамияти ҳақида баён этилган.

Аннотация: в статье описывается нынешняя важность подчинения Интернету в семьях.

Abstract: the article describes the current importance of subordination to the Internet in families.

Kalit so'zlar: оила, омил, вертуал олам, урф-одат, анъана, қадрият, турмуш тарзи, маданият, тарбиявий муҳит.

Ключевые слова: семья, фактор, вертикальный мир, обычай, традиции, признательность, турмуш стиль жизни, культура, воспитание среда.

Key words: family, factor, vertical world, custom, traditions, appreciation, turmush lifestyle, culture, upbringing environment.

Бугунги кунда дунё аҳлининг аксарият қисми Интернетдан фойдаланмоқда. Инсон ва жамият бир жойда турмайди, доим ўзгариб боради, биз яшаб турган ҳозирги вақтни глобаллашув даври деб номланиши одатий ҳолат бўлиб улгурган. Маълумотлар узатиш воситаларининг ривожланиши барча давлатлар киритилган ягона ахборот тизимини яратилишига хизмат қилди. Айнан Интернет туфайли локал ахборот тармоқлари ягона глобал тармоғига бирлашади. Ушбу соҳанинг ривожланишига республикамиз Раҳбарияти томонидан ҳам катта эътибор қаратилаётганини таъкидлаб ўтиш муҳим.

Бу борада оиланинг тарбиявий ва меҳнат шарт-шароитларини ўрганишга қаратилган бўлса, кейинги тадқиқотлар ўз характериға кўра, оиланинг маданий, ҳуқуқий, тиббий, унинг турмуш тарзи, ундаги тарбия муҳитининг аҳамияти, ўзаро муносабатларнинг психологик қонуниятларини ўрганишга қаратилганлиги билан ажралиб туради. Мазкур тадқиқотлар сирасига қуйидагиларни келтириб ўтиш ўринлидир.

Жумладан, Х.Тоштемиров (1977, 1980), Л.С.Яхёев (1980), Г.М.Ҳамидова (1984), Т.Т.Тўйчиева (2000), М.Холматова (2000)лар томонидан оилавий турмушнинг фалсафий жиҳатлари, оила-никоҳ муносабатларининг такомиллашиш анъаналари ва ҳозирги замон ўзбек оиласининг турмуш тарзи

ўрганилган. Ш.А.Исроилов (1979), Ф.М.Отахўжаев (1995) ва бошқалар ўз тадқиқотларида ўзбек аёлларининг ҳуқуқий масалалари, оила-никоҳ муносабатларининг ҳуқуқий жиҳатларини ўрганганлар. М.Р.Бўриева (1997) ўз тадқиқотларида ўзбек оиласининг демографик жиҳатларини тадқиқ этган. Б.З.Умаров (1986) эса ўз ишларида ўзбек оиласининг социологик жиҳатларини тадқиқ этган. Айниқса, Республикамиз педагог олимларининг мазкур соҳада амалга оширган тадқиқотлари эътиборга лойиқдир. А. Қ. Мунавваров (1984, 1994), М. И. Сангилов (1986), О.Мусурмонова (1999), Ҳ.Узоқов (1992,1994), О.Тўраева (1990) ва бошқалар ўз тадқиқотларида ўзбек оиласининг ўзига хослиги, тарбиявий имкониятлари ва шарт-шароитлари, ўзаро муносабатлар шаклланишининг маънавий асосларини кенг ўрганганлар. Оилавий ҳаёт психологияси, оила-никоҳ муносабатлари, оиладаги ўзаро муносабатлар, ундаги зиддиятлар, ажралишлар ва унинг оқибатлари кейинги йилларда психология фанининг кенг тадқиқот объектига айланиб бормоқда. Бу соҳада психолог олимлардан Ғ.Б.Шоумаров (1986, 1990, 1994, 2001), Е.А.Моршинина(1986), Э.Ғозиев (1994, 2002). В.М.Каримова (1987, 1994, 1999), М.Г.Давлетшин (1993,1994), Н.А.Соғинов (1990), С.А.Охунжонова (1991), А.Шожалилов (1994), Т.М.Адизова (1994), Э.Усмонов (1993), Х.Каримов (1994), Ш.Ш.Жўраева (1994), Р.С.Самаров (1997), О.Шамиева (2000) Н.Салаева (2001), Ф.Р.Рўзиқулов (2002) ва бошқалар олиб бораётган илмий тадқиқот ишлари диққатга сазовордир. Республикамизнинг етакчи психолог олимларидан Ғ.Б.Шоумаров (1990, 1994, 2000) ўз тадқиқотлари натижаларига таяниб, оиланинг мустаҳкам бўлиши, эр-хотиннинг бахтиёр ҳаёт кечирishiлари ва тинч-тотув яшашларида уларнинг ўзаро қовушиши муҳим роль ўйнайди (165) деб кўрсатади.

Интернет оламидаги ижтимоий тармоқларнинг одамлар ҳаётида эгаллаётган мавжуд бўлган тармоқлардан фойдаланмайдиган одам қолмади ҳисоб. Қанча куч, вақт ва ҳис- туйғулар мана шу бутунжаҳон ўргимчак тўрида сарф бўлаётгани ва бу нарса Ислом оламини ҳам айланиб ўтмаганини ва унда мусулмон кишилар фойдали нарсалардан кўра кўпинча беҳуда гап- сўзларга, ҳаётларига, динларига ва охиратларига ҳеч қандай нафи тегмайдиган баҳс-мунозараларга аралашиб қолаётганларини, қимматли вақтларини ибодатларга сарфлаш ўрнига Интернет саҳифаларида бой бераётганларини кўриб даҳшатга тушасан. Айниқса бу тармоқларда муслима опа- сингилларимизнинг ҳам кўплиги ва улар ўзлари сезмаган ҳолда муслималар учун ножоиз бўлган, шариатга тўғри келмайдиган мулоқотлар ботқоғига ботиб бораётганларини кўриш жуда ҳам ачинарли. “Шубҳали нарсаларни тарк этинг!” дейилган ҳадиси шарифда.

Ҳозирги кунда бу насихатни ким эсга олиб амал қилмоқда? Ижтимоий тармоқлардаги мулоқотлар яхшими ё ёмонлигини ким ўйламоқда? Бу

тармоқларнинг мақсади эзгуликка хизмат қилиши ёки ёвузликка билиш қийин. Бир-биридан кўпайган ва турли хил хизматларни тақдим қилаётган бундай ижтимоий тармоқлардаги мулоқотлар, бугунги одамларнинг асосий мулоқот манбаига айланиб бормоқда. Ҳамма ўзини оқлаш ва ҳақида ўз расмларини (баъзи ҳолларда бегоналар номидан кириб, ўзгаларнинг суратларидан фойдаланиш ҳоллари ҳам талайгина) тармоқ ичига жойлаштириш, биринчи қараганда оддий ва самимий бўлиб кўринган суҳбатлар... Яна бир қадам кўйса харомга кетиши . Яна биргина ҳаёл гуноҳга йўл очилиши. Наҳотки ҳамма ўз кучига, шайтон уларни йўлдан ура олмаслигига шунчалик ишонса! “Шубҳали нарсалардан четланишлар!” Дарҳақиқат бу гўзал насихатдир! Интернет олами қанчалик мафтункор ва жилвакор бўлмасин, ёлғонлардан ва бузғунчиликлардан, шубҳали нарсалардан ҳоли эмас! Унда фаолият юргизаётган ҳаммага ҳам, ҳамма гапга ҳам ишонавермаслик керак. Хўш, шундай экан, муслима аёл ёки қиз у ерда нима қилади? Кимдир “иш билан кирса керак” деб ўйлаётгандир, яна кимдир “ўзлигини намоён қилиш”, “ўзини нимагадир бағишлаш, банд қилиш учун” дейди, кимларгадир оддий мулоқотнинг ҳам етишмаслиги сабаб. Ўз- ўзини алдашни бас қилиш керак!

Мусулмон учун энг яхши иш бу - намоз ўқиш ва Қуръон тиловати, муслима аёл ўзлигини намоён қилиши, ўзини бағишлаши ва банд бўлиши лозим бўлган энг яхши жой бу - ўз оиласи ва уйи, энг яхши мулоқот эса яқинлари билан бўлган мулоқотдир!

Аёл киши компьютерга ёпишиб қолса нималар бўлишини бир тасаввур қилиб кўринг. Яқинлари ва оила аъзолари бундан қанчалик аъзият чекишини ўйлаб кўринг.

Болалар қаровсиз, уйлар ивирсиган, эр ишдан келишига овқат қилинмаган, кирлар ювилмаган, дазмол қилинмаган, идиш товоқлар қалашиб ётибди. Унинг кишилар ҳаётида тутган ўрни, фойдалари жуда кўп. Ҳамма гап, ҳар бир нарсада меъёрни билишда, унинг фойда ва зарарлари ҳақида ўйлаб иш юритишда. Агар Интернет сизга узоқдаги яқин кишингиз билан мулоқот қилишингиз учун, ёки илм ҳосил қилишингиз учун фойдаси тегаётган бўлса, ундан фойдаланишда ҳеч қандай монелик йўқ.

Лекин Сиз кунбўйи Интернетда ўтириб олиб, зиммангиздаги ҳақларни, яъни бандалик ҳаққини, оналик, фарзандлик, хотинлик, қариндошчилик, қўшничилик ва ҳоказо ҳақларини адо қилмаётган бўлсангиз, бу яхшилик аломати эмас, демак Интернет сизнинг фойдангизга эмас, зарарингизга ишлаётган экан.

Муҳтарам Президентимиз Шавкат Мирзиёев 2017 йил 15 июндаги «Ижтимоий барқарорликни таъминлаш, муқаддас динимизнинг софлигини асраш – давр талаби» мавзусидаги анжуманда сўзлаган нутқида жамиятимиз ҳаётида, халқимиз орасида учраб турадиган, айниқса оила ва никоҳ соҳасида дуч

келинаётган ўта долзарб, оғриқли ва ўткир муаммолар тўғрисида, хусусан, турмуш қурган ёшлар орасида ҳаётни енгил-елпи тасаввур қилиш, оила муқаддас эканини тушуниб етмаслик ҳолатларининг учраб турганлиги, ёш оилалар орасида арзимас сабаблар билан ажралишлар кўпайиб бораётганлиги, бегуноҳ болалар етим бўлиб, меҳр ва эътиборга энг ташна вақтида ота-она тарбиясидан четда қолаётганлиги ҳақида гапириб, “оилаларда носоғлом муносабатлар, қайнона-келин, эрхотин ўртасидаги жанжаллар, хотин-қизларимиз орасида ўз жонига қасд қилиш ҳолатлари борлиги шахсан мени қаттиқ изтиробга солмоқда”, деган эдилар.

Дарҳақиқат, жамият ва давлат учун оила, никоҳ, оналик, оталик ва болалик ижтимоий жиҳатдан муҳим аҳамиятга эгадир, зеро ушбу тушунчалар жамият ва давлат шаклланишини таъминловчи муҳим омиллар ҳисобланади.

Шу сабабли оила ва никоҳ масалаларига, учраётган ⁹³муаммоларга ижтимоий-сиёсий, илмий ва оддий турмуш нуқтаи назаридан ёндошиш, мазкур муносабатларни қонун доирасида тартибга солиш, бу борадаги қонун ҳужжатларини реал воқеликдан келиб чиққан ҳолда такомиллаштириб бориш, уларнинг мазмун моҳиятини кенг халқ оммасига тушунтириш, оиланинг ҳар бир аъзоси, никоҳга кирувчи шахсларнинг ҳақ-ҳуқуқларини қатъий ҳимоя қилиш талаб этилади.

АДАБИЁТЛАР РЎЙҲАТИ

1. Дилигентский Г.Г. Социально-политическая психология. -М.: 1994.
2. Дорно И.В. Современный брак: проблемы и гармония. - М.: Педаго-гика. 1990. - 272 с.
3. Дробижеева Л.М., Кузнецов И.М., Кцоева Г.У. Некоторые проблемы этнопсихологических исследований // Психол. журнал. 1988. -Т.9. №3. -С.26-34.
4. Душков Б.А. Актуальные проблемы этнической психологии // Психол. журнал. 1981. Т.2. №5. -34-35 с.
4. Елизаров В.В. Перспективы исследования семье: анализ моделирование, управление. -М.: Мысль. 1987. -164 с.
5. Жабборов И. Ўзбек халқи этнографияси. Т.: Фан. 1994. -312 б.
6. Жабборов И. Эътикод, одоб, одат. -Т.: Фан. 1967. -43 б.
7. Жўраева Ш.Ш. Тожик оиласида никоҳдан қониқишнинг ижтимоий-психологик хусусиятлари. // Психол. фан. ном. дисс. - Т., 1994. -132 б.

ФИО авторов: Курбанов Джахонгир Комилжон ўгли

Джизакский политехнический институт, архитектурно-строительный факультет
Студент II курса «Строительство зданий и сооружений».

Номозов Одилжон Эгамберди ўгли

Джизакский политехнический институт, архитектурно-строительный факультет
Студент II курса «Строительство зданий и сооружений»

Название публикации: «СВОЙСТВА СТЕКЛОВОЛОКНОВЫХ МАТЕРИАЛОВ И ПРИМЕНЕНИЕ В СТРОИТЕЛЬСТВЕ»

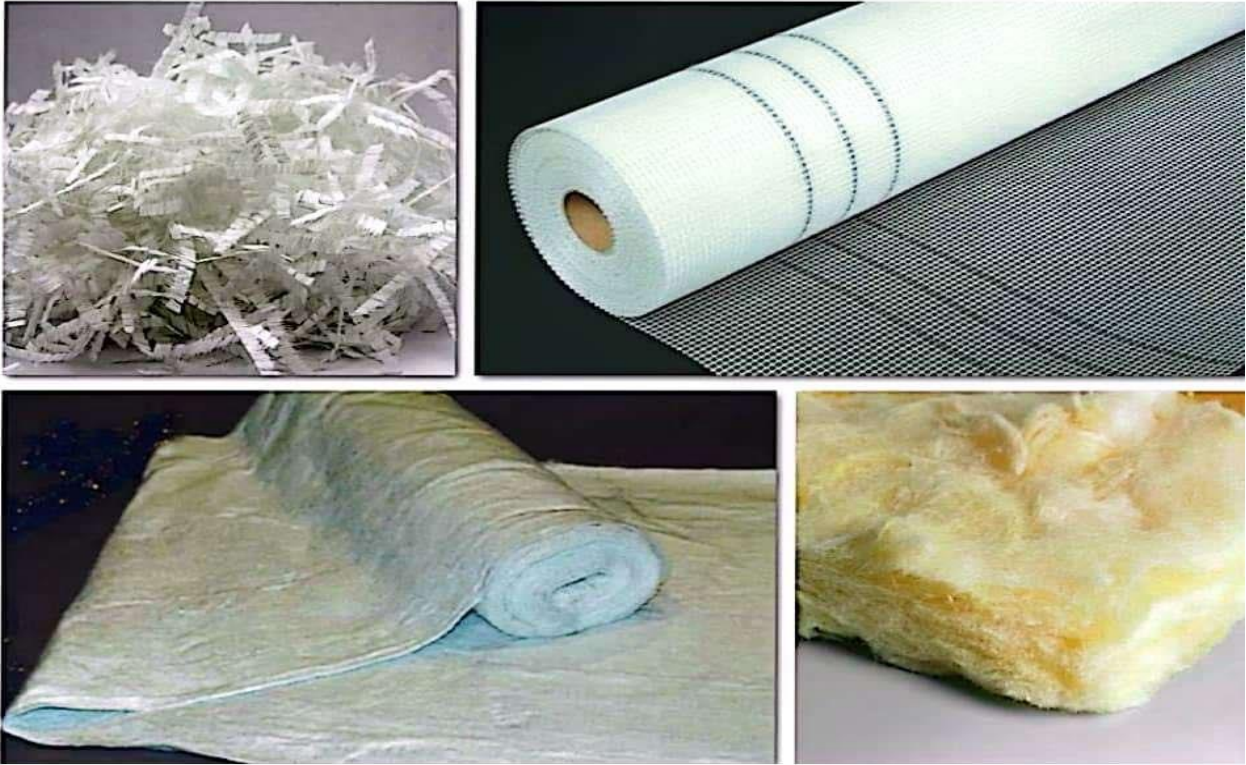
Аннотация: В статье анализируются свойства стеклопластиковых материалов и их применение в строительстве.

Ключевые слова: стеклопластиковые материалы, утеплитель, тепло- и шумоизоляция, шерстяная подстилка.

Все чаще используется стекловолокно, изначально предназначенное для утепления. Может быть отличным теплоизоляционным материалом.

Стекловолокно и материалы на его основе давно используются в строительстве. Эксплуатационные и технические свойства материала определяются толщиной и плотностью волокон.

В зависимости от диаметра среза различают следующие виды волокон:



CS Scanned with CamScanner

Ультратонкие (диаметром не более 1 мкм) – используются для изготовления дистанционных передатчиков сигналов (оптоволоконная связь);

Сверхтонкие (диаметром от 1 до 3 мкм) – используются для производства тепло- и шумоизоляционных материалов;

Тонкие (диаметром от 4 до 12 мкм) – используются для производства теплоизоляционных и гидроизоляционных материалов;

Утолщенный (диаметром от 12 до 25 мкм) – используется для производства армирующей гипсовой сетки и армирующего наполнителя для приготовления бетона;

Толстый (диаметр 25 мкм и более) – используется для изготовления водопроводных труб большого диаметра.

Стекловолокно — что это такое и как оно используется.

Стекловолокно представляет собой стекловолокно, которое смешивают с раствором при производстве бетона. Волокна, добавляемые в раствор в небольших количествах, укрепляют строительный материал по мере твердения бетона, тем самым предотвращая образование трещин.

- Преимущества стеклопластика по сравнению с металлической арматурой:

- Меньший вес и, соответственно, меньшая нагрузка на стены;

- Низкая стоимость, что снижает стоимость строительных работ;
- Стойкость к коррозионным процессам - для сравнения, металлическая арматура в бетоне окисляется и разрушается в первые 15-20 лет;
- Стойкость к химически агрессивным воздействиям, что делает область применения этого материала практически безграничной.

Норма по добавлению стекловолокна в цементно-песчаные растворы предполагает долю фибры 5-10% от общего объема товарного бетона. Волокна замешивают в сухую смесь, после чего содержимое миксера заливают водой.

Стекловолокно производится из расплавленного неорганического стекла. В первый раз

Изобретен в 1932 году Дейлом Клейстом, живущим в Иллинойсе. Он попытался герметично сварить стеклянные блоки и заметил, что при случайном падении на него струи сжатого воздуха тонкие волокна расходятся. Таким образом, был получен первый экспериментальный образец материала.

В настоящее время стекловолокно производят из отходов стекольной промышленности, стеклобоя, известняка, доломита, песка, соды и других компонентов. В процессе изготовления компоненты расплавляются в специальных печах, после чего в полужидкой смеси формируются волокна, которые тоньше человеческого волоса. Материал очень качественный и обладает отличными звукоизоляционными и теплоизоляционными свойствами. Это достигается тем, что нити параллельны друг другу. На завершающем этапе материалу придается необходимая твердость и оттенок. Если вы ищете оптимальные и эффективные варианты утепления дома, рассмотрите стекловолокно, которое полностью решает проблему теплоизоляции и помогает создать комфортный микроклимат в помещении.

Материалы производятся двумя способами.

В штапельном типе производства горячая масса волокон продувается воздухом или паром. Полученные стеклянные волокна тонкие и короткие.

При непрерывном производстве все волокна расплавляются, а затем растягиваются на тысячи метров в длину. Полученные стеклянные волокна получаются длинными и тонкими. Они похожи на шелковые нити.

Получают такие строительные материалы, как стеклоткань, стеклоткань, стеклоткань, стеклоткань, стеклоткань. Все они обладают очень ценными свойствами и поэтому широко применяются в строительных и ремонтных работах.



CS Scanned with CamScanner

Качественные характеристики стеклопластика позволяют использовать его в самых разных отраслях промышленности. Он совершенно не горит и не гниет, не впитывает влагу. Материал содержит мало воздуха, поэтому обладает отличной термостойкостью. Он также имеет низкую плотность. Все это делает его отличным вариантом для обогрева фасада или помещения изнутри.

Стекловолокно успешно применяется не только для теплоизоляции дома, но и в приборостроении, автомобилестроении, судостроении, электротехнике, строительстве и других областях.

Производители выпускают листы, рулоны, маты из стекловолокна. Материал очень прост в использовании. Ему легко придать нужную форму, его легко сгибать и резать.

Стекловолокно особенно распространено и часто используется в строительных работах. Используется для создания межкомнатных и межэтажных частей. Кроме того, он станет отличным утеплителем для стен, полов, фасадов, фундаментов, крыш, труб.

Многие вещи вокруг нас сделаны из стекловолокна. Из него делают не только самолеты, лодки, фургоны и корабли, но и корпуса сверхлегких автомобилей и даже ванн. Стекловолокно иногда называют армированным волокном пластиком. Чтобы материал был особенно гладким, блестящим и прочным, на ранних стадиях производства его покрывают специальным полимерным гелем.

Особые возможности.

Если бы стекловолокно не обладало рядом ценных свойств, оно не было бы так распространено. Среди них:

- химическая нейтральность;
- высокий уровень мощности;
- эластичность;
- наделение других материалов в их составе;
- влагостойкость;
- звукопоглощающие и теплоизоляционные свойства;
- экологическая чистота;
- способность сохранять первоначальную форму, устойчивость к старению и любым деформациям;
- устойчивость к химической обработке и поддержанию конструкции даже при высоких температурах;
- негорючий;
- экономичность транспортировки за счет гибкости и малого веса материала;
- устойчивость к агрессивным химическим веществам;
- сила перфорации;
- удобное управление.

Свойства и характеристики стеклопластика могут варьироваться в зависимости от химического состава сырья, способа производства, толщины материала и воздействия окружающей среды.

Материалы из стекловолокна.

Среди всех видов изделий из стеклопластика можно выделить две основные категории изделий: изделия из 100% этого материала и композитные изделия, содержащие добавки и элементы.

Рассмотрим некоторые продукты обоих видов и их особенности.

Матрасы из стекловолокна. Эти изделия предназначены для теплоизоляции и звукопоглощения как в строительстве, так и в промышленности. Структура теплоизоляционных ковров состоит из ненаправленных частей стеклянных нитей, скрепленных между собой естественными силами. Изделия изготовлены из 100% стекловолокна.

Раскачанная стекловата. Продукт абсолютно аналогичен коврам по составу и способу производства, только в обертке. Для некоторых видов работ по теплоизоляции помещений такая форма поставки предпочтительнее матов.

Сетка из стекловолокна. Продукт предназначен для укрепления различных поверхностей при отделочных работах. Он состоит из гибких стеклянных нитей, соединенных между собой и покрытых специальным раствором. Сетка доступна в листах и рулонах различных размеров.

Ткань из стекловолокна. Этот продукт похож на сетку из стекловолокна, только имеет более плотное плетение, чем тонкая сетка из стекловолокна. Изделие изготавливается по технологии плетения различных дизайнов. Стеклохолст имеет широкий спектр применения: в производстве обоев, в частности, стеклохолстовой «паутинки», электромонтажных работах и других.

Стекловолокно. Это композиционный универсальный материал, состоящий из стекловолокна и специальных связующих смол. Область применения стеклопластика разнообразна. Из него можно изготовить любые детали литьем и другими технологическими способами.

Стеклопластиковая арматура – достойная альтернатива металлическому аналогу, способная заменить его во всех сферах.

Использованная литература:

1. Ершов Э.М. Давыденко В.И. Прогрессивные методы получения высокопрочных резб на стеклопластиковых трубах. Сборник трудов ЛМИ, № 55, Л., 1996 г.
2. Я. М. Буланов, В. В. Воробей Технология ракетных и аэрокосмических конструкций из композиционных материалов. Издательство МГТУ им. Н. Э. Баумана, Москва, 1998, 518 с.
3. Руднев А. В. Королев А. А. Переработка стеклопластика. Издательство «Машиностроение», Москва, 1969, 116 с.
4. Тюкаев В.Н. Стекловолокниты.- В кн.: Пластики конструкционного назначения. М.: Химия. 1974, стр. 120-204.
5. Степанов А.А. Обработка резанием высокопрочных композиционных полимерных материалов. - Л.: Машиностроение, 1987. 176 с., сил.

ФИО автора: *Жураева Мубина Носиржон қизи*

Андижон давлат университети санъатшунослик факультети чолғу ижрочилиги
йўналиши 2-босқич 204-гуруҳ талабаси

Название публикации: «МАКТАБДА МУСИҚАНИ ЧУҚУРЛАШТИРИБ
ЎРГАТИШ БОЛАЛАРГА НИМА БЕРАДИ?»

Аннотация: Мазкур мақола мактабларда мусиқа фани болаларга нима бериши
тўғрисида ёзилган.

Калит сўзлар: Мусиқа, Мактаб, Фан, Филармония, Товушлар.

**Шавкат Мирзиёевнинг янги ўқув йилидан бошлаб мактабларда
миллий чолғу асбобларида чалишни ўргатиш тўғрисидаги фармони фаол
муҳокама қилинмоқда. Бу борада мутахассислар фикри билан шарҳимизда
ўқинг.**

Ўзбекистон мактабларида 2022/2023 ўқув йилидан бошлаб янги фан пайдо
бўлади. “**Мусиқа**” фани ўқитувчилари болаларга миллий чолғу асбобларини
чалиш бўйича сабоқ беради. Таълим муассасаларида кўшимча мусиқа
тўғараклари ташкил этилади.

Мусиқа таълимининг чуқурлаштирилиши мактаб ўқувчиларининг ҳар
томонлама ривожланишига қандай таъсир қилади? Sputnik муҳбири шундай
савол билан соҳа мутахассисларига муурожаат қилди.

Фақат ҳарф ўргатиш етарли эмас

“Болаларга ноталарни ҳам ўргатиш зарур. Бу ҳақда ўз вақтида таниқли
бастакор Дмитрий Шостакович ҳам таъкидлаган. Мактабда машғулотларнинг
ўзи етарли эмас”, - дейди Ўзбекистон давлат консерваторияси мусиқа тарихи ва
танқиди кафедраси профессори, мусиқашунос Инесса Гулзарова.

Шу боис қарорда филармонияларда турли синф ўқувчилари учун
маърузалар ташкил этиш ҳам назарда тутилган.

“Ҳар доим болаларнинг жисмоний тарбияси ҳақида ўйлаймиз. Уларнинг
маданият борасида тарбиясига эътибор қаратишни бошлаганимиз жуда яхши.
Болалар албатта нима биландир машғул бўлиши керак. Мусиқа эса уларга жуда
яхши таъсир кўрсатади,- дейди профессор. - Кейинчалик болаларнинг барчаси

ҳам муסיқа билан жиддий шуғулланишмасда, бу шахс сифатида шаклланишларига ижобий таъсир қилади”.



Ҳар қандай давлатнинг тарихий тараққиёт йўлидан маълумки, юртнинг жадал ривожланиши, муайян ютуқларга эришиши, халқнинг фаровон бўлиши ўша давлатда ёшлар таълим-тарбияси ва келажагига бериладиган эътибор даражасига чамбарчас боғлиқ. Шу маънода, Ўзбекистонда ёшлар масаласи давлат сиёсатининг энг устувор йўналишларидан бири ҳисобланади.



Мамлакатда ёшларнинг ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилиш, уларга зарур шарт-шароитлар ва имкониятларни яратиб бериш борасида мустаҳкам ҳуқуқий база яратилган ва бу тизим замон талабларига ҳамоҳанг равишда такомиллаштириб борилмоқда. Хусусан, бугунгача парламент томонидан ёшларга оид 40 дан зиёд қонун ҳужжатлари қабул қилинган бўлиб, 30 дан ортиқ халқаро ҳуқуқий ҳужжатлар ратификация қилинган.

МУСИҚА (юн. *mousiche* — музалар санъ-ати) — инсон ҳиссий кечинмалари, фикрлари, тасаввур доирасини муסיқий товуш (тон, нағма)лар изчиллиги ёки мажмуи воситасида акс эттирувчи санъат тури. Унинг мазмуни

ўзгарувчан рухий ҳолатларни ифодаловчи му-айян муסיқийбадий образлардан иборат. Муסיқа инсоннинг турли кайфиятлари (мас, кўтаринкилик, шодлик, завкланиш, мушоҳадалик, ғамгинлик, хавф-қўрқув ва б.)ни ўзида мужассамлаштиради. Бундан ташқари, Муסיқа шахснинг иродавий сифатлари (каъбиятлик, интилувчанлик, ўйчанлик, вазминлик ва б.)ни, унинг табиати (мижози)ни ҳам ёрқин акс эттиради.

Муסיқанинг ушбу ифодавийтасвирий имкониятлари юнон олимлари — Пифагор, Платон, Аристотель ва Шарқ мутафаккирлари Форобий, Ибн Сино, Жомий, Навоий, Бобур, Кавкабий, тасаввуф арбоблари — Имом Ғазолий, Калободий Бухорий ва томонидан юқори баҳоланган, шарҳ ва илмий тадқиқ қилинган.

Муסיқанинг одам онги ва ҳиссиётига таъсир этишнинг ажойиб кучи унинг рухий жараёнларга ҳамоҳанг бўлган процессуал — муайян жараёнли табиати билан боғлиқдир. Муסיқа асарлари мазмунида бадий ғоялар умумлашган ҳолда берилиб, муסיқали образларнинг ўзаро муносабатлари (таққосланиш, тўқнашув, ривожланиш каби) жараёнида шаклланади. Мазкур жараённинг хусусиятларига қўра М. мазмуни ҳам турли — эпик, драматик, лирик белгиларга эга бўлиши мумкин. Булардан инсоннинг ички дунёси, рухий ҳолатларини ифодалашга мойил бўлган лирика М. нинг «ботиний» табиатига анча яқиндир.

Муסיқанинг мазмуни — шахсий, миллий ва умумбашарий бадий қийматларнинг бирлигидан иборат бўлиб, бунда маълум халқ, жамият ва тарихий даврга хос рухий тароват, суръат, ижтимоий фикр ва кечинмалар умумлашган ҳолда ифодаланади. Муסיқа шакллари ҳар бир даврнинг маънавиймаърифий талабларига жавоб берган ҳолда, айти вақтда инсон фаолиятининг кўпгина жабҳалари (муайян жамоавий тадбирлар, одамларнинг ўзаро этик ва эстетик таъсир этиш, мулоқот қилиш жараёнлари) билан муштаракдир. Муסיқанинг, айтиқса, инсоннинг ахлоқий ва эстетик дидини шакллантириш, ҳиссий туйғуларини ривожлантириш, ижодий қобилиятларини рағбатлантириш воситаси сифатида роли жуда муҳимдир.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. <https://sputniknews-uz.com/20220204/maktabda-musiqani-chuqurlashtirib-orgatish-bolalarga-nima-beradi-22553097.html>
2. <https://strategy.uz/index.php?news=615>

ФИО автора: Ш.Шахобиддинов ДБКнинг Божхона институти курсанти

Название публикации: «БОЖХОНА ЧЕГАРАЛАРИДА ХАЛҚАРО ЮК ТАШУВЧИ ТРАНСПОРТ ВОСИТАЛАРИГА НИСБАТАН БОЖХОНА НАЗОРАТИНИ ВА РАСМИЙЛАШТИРУВИНИ РАҚАМЛАШТИРИШ»

Аннотация: Ушбу мақолада божхона чегараларида халқаро юк ташувчи автотранспорт воситаларига нисбатан божхона назоратини рақамлаштириш, ҳамда ушбу соҳага математик моделлаштиришни қўллаш аҳамияти ёритилган, шунингдек олиб борилган тадқиқот жараёнлари асосида керакли амалий тавсиялар келтирилган.

Калим сўзлар: Математик моделлаштириш, хавфни бошқариш тизими, сунъий интеллект, image recognition, smart border.

Аннотация: В данной статье рассматривается важность цифровизации таможенного контроля международных грузовых автомобилей на таможенной границе, а также применение математического моделирования в этой сфере, а также необходимые практические рекомендации, основанные на процессе исследования.

Ключевые слова: Математическое моделирование, система управления рисками, искусственный интеллект, распознавание изображений, умная граница.

Ўзбекистон Республикасида сўнги йилларда божхона соҳасида жадал ривожлантириш ишлари амалга оширилмоқда. Мамлакатимизда замонавий ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланган ҳолда, Ўзбекистон Республикаси давлат божхона хизмати органлари фаолияти самандорлигини оширишга қаратилган изчил ислохотлар амалга оширилмоқда. Шу жумладан, божхона хизмати органлари фаолияти билан бевосита боғлиқ бўлган автотранспорт воситаларида халқаро юк ташиш соҳасини ривожлантириш бўйича, ҳамда транспорт хизмати кўрсатишни ташкил этиш тизимини янада такомиллаштириш, мулкчиликнинг барча шаклларидаги ташувчилар учун рақобат муҳитини, шунингдек қулай шарт-шароитларни яратиш ва республиканинг транспорт-транзит салоҳиятини ошириш мақсадида бир қатор ислохотлар амалга оширилиб келинмоқда. Буни бевосита Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М. Мирзиёевнинг 2019 йил 6-мартдаги “Юк ва йўловчи ташиш тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори ижроси юзасидан амалга оширилаётган ўзгаришларда кузатиш мумкин. Шу ўринда ўз-ўзидан саволлар пайдо бўлиши мумкин. Юкларни халқаро ташиш ўзи нима? Ҳалқаро юк ташиш мамлакатимиз ривожланишига таъсири қай даражада? Юкларни халқаро ташиш, бу икки ёки ундан ортиқ давлатлар ҳудудлари бўйлаб автомобил таранспортида юк ташиш, шунингдек юксиз автотранспорт воситасининг икки ёки ундан ортиқ давлатлар ҳудуди бўйлаб ўтишидир. Хозирги кунда давлатимиз иқтисодиётини муҳим

тармоқларидан бири логистика бўлиб, бу соҳанинг ривожланиш даражаси чет эл инвестицияларини мамлакатимизга кириб келишида бирламчи кўрсаткичлардан ҳисобланади. Замонавий реал шароитларда ташқи иқтисодий фаолият иштирокчиларининг ўзаро муносабатларида товарларнинг сифатли ва самарали логистикаси асосий рол ўйнайди. Бинобарин, иқтисодиётни ривожлантириш учун қулай шарт-шароитларни таъминлашнинг асосий таркибий қисмларидан бири самарали божхона назорати ва божхона расмийлаштириш тартибини қўллаш ҳисобланади. Шу жумладан, логистика жараёнларида божхона ва юк операцияларини такомиллаштириш орқали ташқи савдо юклари ҳаракатини тезлаштириш бугунги замонавий даврда божхона органларининг устувор вазифаларидан биридир. Бугунги кунда мазкур халқаро ташилаётган юкларга нисбатан математик моделлаштириш асосида хавфларни баҳолаш тизимини қўллаш орқали божхона назоратини оптималлаштириш долзарб масалага айлангандир.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020-йил 5-июндаги “Божхона маъмуриятчилигини ислоҳ этиш ва Ўзбекистон Республикаси давлат божхона хизмати органлари фаолиятини такомиллаштириш тўғрисида”ги ПФ-6005-сон Фармониға мувофиқ, хавфларни бошқариш тизимини босқичма-босқич автомобил, темир йўл ва авиа чегара божхона постларида жорий этилди, “Е-ТРАНЗИТ” автоматлаштирилган ахборот тизимини ишлаб чиқилиб, амалиётга татбиқ этилди, ҳамда Ўзбекистон Республикасида ТИР-карнет китобчалари асосида ташувларни электрон расмийлаштиришни назарда тутувчи “Е-ТИР” лойиҳасини жорий этилди. Шунингдек, божхона тартиб-таомилларини соддалаштиришда илғор рақамли технологияларни кенг жорий этиш орқали фаолият самарадорлигини янада ошириш мақсадидаги Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021-йил 10-сентябрдаги “Божхона тартиб-таомилларини соддалаштириш ва давлат божхона хизмати органлари ташкилий тузилмасини янада такомиллаштириш тўғрисидаги” ПФ-6310-сон Фармониға мувофиқ, ветеринария ва фитосанитария органларининг товарларга тегишли ҳужжатларни текшириш ва расмийлаштириш вазифалари “Ягона дарча” божхона ахборот тизими ёки унга интеграциялашган ахборот тизимлари орқали амалга оширилиши ҳамда тўланадиган барча йиғимларни транспорт воситалари чегара пунктига киргунга қадар ягона ҳисобварақ асосида олдиндан тўлаш амалиёти жорий этилиши белгилаб берилди.

Шунга мувофиқ, божхона чегараси орқали халқаро юк ташувчи автотранспорт воситаларида юкларни ташишда уларнинг божхона қонунчилигига амал қилишини назорат қилиш, мавжуд маълумотлар тахлили асосида хавфни бошқариш тизимини қўллаган ҳолда ушбу автотранспорт

воситаларини хавф даражасига кўра тоифалаш масаласи энг долзарб муаммо сифатида қаралмоқда.

Юқорида қайд етилган масалани ҳал қилишимиз учун мазкур қуйида келтирилайдиган вазифалар кетма-кетлигини кўриб чиқишимиз зарур:

- халқаро юк ташувчи автотранспорт воситаларини божхона процедураларининг бугунги кундаги аҳволини ўрганиш;

- халқаро юк ташувчи автотранспорт воситаларини божхона процедуралари ташкил етишнинг хориж тажрибалари ўрганиш;

- ушбу йўналишдаги чет ел тажрибаларининг миллий қонунчилигимизга мос келувчи қисмларини Ўзбекистон Республикаси божхона тизимида жорий қилиш;

- халқаро юк ташувчи автотранспорт воситаларида ташилаётган товарлар ҳақидаги маълумотларини ўрганиш, таҳлил қилиш ва математик моделлаштириш асосида хавфни бошқариш натижасида божхона қонунчилигининг самарадорлигини ошириш;

- математик моделлаштириш асосида халқаро юк ташувчи автотранспорт воситаси орқали товарни ташишда божхона процедураларани самарали ташкил етишнинг миллий моделини ишлаб чиқиш.

Бугунги кунда халқаро юк ташувчи автотранспорт воситаларида товарларни халқаро ташишга нисбатан божхона назорати тартиб-таомилларини белгилашга бўйича асосий ҳужжатлар сифатида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2018 йил 25 сентябрдаги “Ўзбекистон Республикасининг божхона ҳудудига келадиган товарлар ва транспорт воситаларини расмийлаштиришда божхона тартиботларини соддалаштиришга доир чоратадбирлар тўғрида”ги 762 сон қарори, ҳамда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 18 ноябрдаги “Ўзбекистон Республикасининг давлат чегараси орқали ўтказиш пунктларида чегара, божхона, санитария-карантин, фитосанитария ва ветеринария назоратини ташкил етиш тартибини янада такомиллаштириш тўғрисида”ги 912 сон қарори хизмат қилмоқда.

Мазкур қонун ҳужжатларга мувофиқ, Ўзбекистон Республикасига ҳудудига киришда авто йўл ўтказиш пунктларида халқаро юк ташувчи автотранспорт воситаларига нисбатан қуйидагича тартиб таомиллар ўрнатилган:

Ўтказиш пункти орқали олиб ўтилаётган барча автотранспорт воситалари ва товарлар божхона органлари томонидан божхона назоратидан ўтказилади.

“Ягона қайд варақаси” чегара назорати бўлинмаси томонидан ўтказиш пунктига киришда ҳайдовчига берилади ва ундан чиқишда давлат назорати органларининг тегишли белгилари мавжудлиги назорат қилинади

Автомобил транспортида божхона чегараси орқали товарлар ва транспорт воситаларини олиб ўтувчи ҳайдовчилар Ўзбекистон Республикаси божхона

чегараси орқали ўтишидан бир соат олдин дастлабки електрон шаклдаги ахборотни юбориши шарт.

Ўтказиш пунктида автотранспорт воситаларининг бўлиш вақти уларнинг тури, ўтказиш пунктининг техник ҳолатидан келиб чиққан ҳолда технологик схемада белгиланади, бироқ ушбу кўрсаткич қуйидаги муддатлардан ортиқ бўлмаган ҳолда белгиланиши лозим:

юк автотранспорт воситалари 30 дақиқа.

Товарлар ва автотранспорт воситалари Ўзбекистон Республикасига киришда назорат тартиб-таомилларидан қуйидаги тартибда ўтказилади:

- Ўзбекистон Республикасига кириб келаётган автотранспорт воситаларининг ҳаракатланувчи қисмига ветеринария-санитария жиҳатидан ишлов берилганидан сўнг, чегара назорати бўлинмалари томонидан ҳайдовчининг Давлат чегарасини кесиб ўтиш ҳуқуқини берувчи ҳужжатлари мавжудлиги текширилади;

- автотранспорт воситаси ўтказиш пункти ҳудудига ўтказилади ва кўздан кечириш майдончасига қўйилади;

- ҳайдовчи чегара ва божхона назоратидан ўтказилади;

- ҳайдовчи ёки юкни кузатиб бораётган шахс божхона органига расмийлаштирувни амалга ошириш учун автотранспорт воситаси ва (ёки) товарга тегишли ҳужжатларни қоғоз ёки электрон тарзда тақдим этади;

- божхона органи ходими томонидан ҳайдовчидан автотранспорт воситасида чегара назоратидан яширинган шахслар, божхона назоратидан яширилган товарлар, Ўзбекистон Республикаси ҳудудига олиб кириш ёки ҳудуди орқали транзит ташиш тақиқланган предметлар бор ёки йўқлиги сўралади. Шундан сўнг, автотранспорт воситаси божхона органи томонидан божхона кўздан кечируви ва (ёки) божхона кўригидан ўтказилади. Ҳайдовчи томонидан автотранспорт воситасида чегара назоратидан яширинган шахслар мавжудлиги маълум қилинганда, қонуний чоралар кўриш учун божхона органи чегара назорати бўлинмасига хабар беради;

- автотранспорт воситаси ва унда ташилаётган товарлар божхона расмийлаштирувидан ўтказилгандан сўнг, қоғоз шаклдаги кузатув ҳужжатларига ва (ёки) электрон тизимда божхона органининг тегишли белгилари қўйилади;

Автотранспорт воситасининг ўтказиш пункти ҳудудидан чиқишига “Ягона дарча” божхона ахборот тизими маълумотлари ва кўрсатмаси асосида чегара назорати бўлинмаси томонидан “Ягона қайд варақчаси”да давлат назорати органларининг тегишли белгилари мавжудлиги текширилганидан сўнг рухсат берилади.

Ҳозирги кунда Ўзбекистон Республикаси божхона чегарасини кесиб ўтаётган автотранспорт воситалари ва товарларни божхона назоратидан ҳамда божхона расмийлаштирувида хавфни бошқариш тизими ишга туширилган. Мазкур хавфни бошқариш тизими автотранспорт воситалари ва товарларни Ўзбекистон Республикаси божхона чегараси орқали олиб ўтаётган шахслар томонидан олдиндан юбориладиган дастлабки электрон ахборотни қайта ишлаш, таҳлил қилиш, мониторинг қилиш асосида хавфни баҳолайди ва йўлақларга бўлиб, божхона назорати тартибини белгилаб беради. Хавфни бошқариш тизими мазкур жараён давомида автотранспорт воситаси ва товарларни инспекцион кўрик мажмуасидан ўтказиш топшириғини бериши мумкин. Ҳозирги кунда авто чегара божхона постларимизга бириктирилган инспекцион кўрик мажмуаларида авротранспорт воситаларини ва товарларни рентген қилиш ва ва уни рангсиз тасвирини чиқариш имкониятигагина эгамиз. Мазкур тасвирларнинг таҳлилинини эса божхона ходимлари томонидан амалга оширилиб келинмоқда. Яъни хавфни бошқариш тизими фақатгина рақамларни ўқий олганлиги сабабли, расмларни таҳлил қила олмайди, бу эса иш ҳажмини анчгина кенгайтиради.

Дания давлатининг бу соҳадаги тажрибасини ўрганадиган бўлсак, чегарада *ягона дарча* тамойили яхши ташкил қилинган бўлиб, халқаро юк ташишда товарларни чегарадан олиб ўтишда, талаб қилинадиган зарур рухсат этувчи хусусиятга эга ҳужжатларни бевосита чегарани ўзида олиш имконияти мавжуд.

Франция давлатининг тажрибасини ўрганадиган бўлсак, мазкур мамлакатда халқаро юк ташувчи транспорт воситаларига бир қатор имкониятлар берилган бўлиб, улардан бири бу халқаро юк ташиш асосида товарларни божхона чегарасидан олиб ўтишда, мазкур товарларнинг божхона назорати ва расмийлаштируви соддалаштирилган тарзда замонавий дастурларлар ва технологияларга асосланган ҳолда амалга оширилади. Мазкур жараён “**SMART BORDER**⁹⁴” деб аталади ва қуйидаги 3 тамойилга асосланади:

1. ANTICIPATION
2. IDENTIFICATION
3. AUTOMATION

Anticipation – мазкур жараён шундан иборатки, автотранспорт воситасида олиб ўтилаётган товарнинг барча ҳужжатларини божхона расмийлаштируви чегарага келгунча амалга оширилади. Ҳамда товарларни олиб ўтаётган автотранспорт воситасига махсус штрих-код берилади.

Identification – идентификация жараёни бевосита чегаранинг ўзида махсус видеокузатув воситалари ва божхона ходимлари томонидан амалга

⁹⁴ Smart border-ақлли чегара.

оширилади ва бу автотранспорт воситасини давлат рақамини, берилган махсус штрих-код ва маълумотларни бирлаштириб дастур томонидан тахлил қилиш орқали давлатга кириб келаётган ҳамда чиқиб кетаётган автотранспорт воситалари ва уларда олиб ўтилаётган товарларни руйхатга олиб, яшил ва қизил йўлакка бўлиб беради ҳамда кейинги жараёнга ўтказди.

Automation – мазкур жараёнда идентификациядан ўтган автотранспорт воситаларини дастур икки хил тартиб таомилга бўлиб беради:

- Биринчи ҳолатда, товар ва автотранспорт воситаси автоматик равишда дастур томонидан расмийлаштирилади ва тўхтатилмасдан ўтказиб юборилади.(яъни яшил йўлакка тушганда)

- Иккинчи ҳолатда, товар ва автотранспорт воситаси чегарада махсус худудга ўтказилиб белгилан тартибда тегишли назорат органларидан назоратдан ўтказилиши талаб қилинади.(яъни қизил йўлакка тушганда)

Мазкур технологиянинг афзаллик томони автотранспорт воситаларини чегаралардан соддалаштирилган ва тезлаштирилган тартибда ўтиши бўлиб, ҳеч қандай хавф аниқланмаган товар олиб ўтаётган автотранспорт воситалари чегарадан ўтишида автоматик равишда олдиндан берган маълумотлари асосида расмийлаштирилиб, чегарада тўхтамасдан ўтиб кетади.

Америка ва Канада давлатларининг тажрибаларини кўрадиган бўлсак, АҚШ Божхона ва чегара хавфсизлиги ҳамда, Канада Чегара хизматлари агентлиги автотранспорт воситалари ва товарларга нисбатан божхона назоратини ва расмийлаштирувини ўтказишда сунъий интеллект⁹⁵ли инспекцион кўрик мажмуаларидан фойдаланган ҳолда амалга оширади. Мазкур инспекцион кўрик мажмуаларига бошқа давлатларнинг хавфни бошқариш тизими ўрнатилган бўлиб, инспекцион мажмуалари жуда катта ҳажмдаги маълумотлар билан ишлайди ва “**image recognition**”⁹⁶ тамойили асосида ишлайди. Яъни мазкур сунъий интеллектга алгоритм тузилади ва алгоритмга база киритилади. База деганда ҳар хил бир неча минг автомобиллар, контейнерларнинг расми, расмларда еса ҳар хил шакллар қайси товарни англатишини, шунингдек органик ва ноорганик моддаларнинг ранги қандай бўлиши, қайси ранг қандай товарни билдиришини киритилади. Сунъий интеллект еса бу нарсаларни қайта ишлайди, математик моделлаштиради ва ўрганиб олади. Ҳар бир янги товарларни автоматик базасига юклаб боради. Шу жумладан, мазкур давлатларда чегарадан ўтишда барча зарур маълумотлар электрон тақдим етилади. Товарларга нисбатан ваколатли шахс автотранспорт воситалари давлат чегараси орқали ўтишидан олдин товар, автотранспорт воситаси, шунингдек автотранспорт воситаси

⁹⁵ Сунъий интеллект – маълумотлар омборини тахлил қилган ҳолда инсон омилисиз ишловчи алгоритмларни қўлловчи машина.

⁹⁶ **Image recognition**- расмларни ўқиш, тахлил қила олиш.

тегишли бўлган логистик компания, ҳайдовчи ҳақидаги зарур маълумотларни электрон олдиндан белгиланган тартибда божхона ва чегара хавфсизлик хизматига юборади. Сунъий интеллектга эса бевосита мазкур электрон маълумотлар автоматик равишда келиб тушади. АҚШ ва Канада мамлакатлари қўшни бир неча давлатлар билан ўз мамлакати чегара божхона ҳудудидан ўтган автотранспорт воситалари тўғрисида зарур бўлган ахборотларни алмашишни ҳам йўлга қўйган. Сунъий интеллект мазкур маълумотларни ва олдиндан олинган электрон маълумотларни мантикий назоратдан ўтказиш орқали юкка нисбатан дастлабки йўлакни аниқлаб беради. Кейинги босқичда, сунъий интеллект автоматик равишда олинган электрон маълумотларни, рентген тасвирини ва базадаги маълумотларни мантикий наторазатдан ўтказди, математик моделлаштириш асосида уларни ўзаро солиштириб хавфни баҳолайди. Сўнг, сунъий интеллект ходимга аниқланган хавфлар тўғрисида хабар беради. Мисол сифатида, ҳужжатда кўрсатилган товарлардан бошқа яширинган нарсалар бор-йўқлиги, автотранспортда олиб ўтиладиган товарлар ҳужжатларда кўрсатилган товарга мос ёки эмаслигини, товар миқдори ҳужжатдаги миқдорига тўғри ёки ортиқча-камчилиги тўғрисида анализ қилиб беради. Сунъий интеллект зарур деб топганда, ходимга автотранспорт воситасининг қайси қисмида хавф борлигини ва шу жойни текширишни буюради.

Ҳозирги кунда Ўзбекистон Республикаси божхона чегарасини кесиб ўтаётган автотранспорт воситалари ва товарларни божхона назоратидан ҳамда божхона расмийлаштирувида хавфни бошқариш тизими ишга туширилган. Мазкур хавфни бошқариш тизими автотранспорт воситалари ва товарларни Ўзбекистон Республикаси божхона чегараси орқали олиб ўтаётган шахслар томонидан олдиндан юбориладиган дастлабки электрон ахборотни қайта ишлаш, таҳлил қилиш, мониторинг қилиш асосида хавфни баҳолайди ва йўлақларга бўлиб, божхона назорати тартибини белгилаб беради. Хавфни бошқариш тизими мазкур жараён давомида автотранспорт воситаси ва товарларни инспекцион кўрик мажмуасидан ўтказиш топшириғини бериши мумкин. Ҳозирги кунда авто чегара божхона постларимизга бириктирилган инспекцион кўрик мажмуаларида автотранспорт воситаларини ва товарларни рентген қилиш ва ва уни рангсиз тасвирини чиқариш имкониятигагина эгамиз. Мазкур тасвирларнинг таҳлилинини эса божхона ходимлари томонидан амалга оширилиб келинмоқда. Яъни хавфни бошқариш тизими фақатгина рақамларни ўқий олганлиги сабабли, расмларни таҳлил қила олмайди, бу эса иш ҳажмини анчгина кенгайтиради.

Ушбу муаммони ижобий ҳал қилишимиз учун:

- халқаро юк ташувчи автотранспорт воситаларида товарларни ташишда миллий божхона назоратининг бугунги кундаги аҳволини ўрганиш;

- Ўзбекистон шароитида халқаро юк ташувчи автотранспорт воситаларида товарларни ташишда божхона назоратининг хорижий тажрибаларини ўрганиш ва уларни миллий божхона тизимига қўллаш;

- халқаро юк ташувчи автотранспорт воситаларида товарларни ташишда божхона назоратини самарали ташкил этишда қўлланиладиган математик моделлаштириш усуллари ўрганиш;

- хорижий тажрибалардан ва миллий божхона қонунчилигидан келиб чиққан ҳолда, товарлар ва автотранспорт воситалари ҳақидаги маълумотлар базасини математик моделлаштириш асосида божхона назорати самарадорлигини оширишга хизмат қилувчи Инспекцион кўрик мажмуасига дастурий таъминот ишлаб чиқиш;

- тадқиқот жараёнида олинган натижаларни ва ишлаб чиқилган дастурий таъминотни амалиётга татбиқ этиш ва уни такомиллаштириш, хатоликлар устида ишлаш;

- божхона қонунчилигига тегишли ўзгартиришлар киритиш бўйича таклифлар ишлаб чиқиш каби жараёнларни амалга ошириш мақсадга мувофиқ бўлади.

Шунингдек, юқорида келтирилган жараёнларни амалга оширишимиз учун давлатлар, вазирликлар ва идоралараро ташкилотлар автомобил транспортида ташилаётган товарлар ва автотранспорт ҳақидаги маълумотлар алмашинувини талаб даражасида йўлга қўйиш лозим бўлади.

Юқорида қайд этилган жараёнларни ижобий ҳал этиш:

- товарлар ва автотранспорт воситаларини ҳақидаги маълумотлар базасини математик моделлаштириш асосида божхона назоратини ташкил этишни қисман автоматлаштириш;

- товарлар ва автотранспорт воситаларини ҳақидаги маълумотлар базасини математик моделлаштириш асосида хавфни баҳолаш;

- ДБК Инспекцион кўрик мажмуасида хавфни бошқариш тизимини ишга тушириш орқали автотранспорт воситаларининг ва товарлар хавфлилик даражалари бўйича маълумотлар базасини шакллантириш;

- хавфни баҳолаш асосида товарлар ва автотранспорт воситаларини божхона назоратидан ўтказиш самарадорлиги ошириш;

- товарлар ва автотранспорт воситаларини божхона назорати ва расмийлаштирувидан ўтказишга сарфланадиган вақтнинг қисқариши;

- Республикамизда авто чегара божхона постларида божхона расмийлаштируви постларини ташкил қилиш орқали автотранспорт воситалари ва товарлар учун божхона назоратини ўтказиш жараёнларини жаҳон стандартларига интеграллашувини кузатишимиз мумкин бўлади.

Юқорида кўрсатиб ўтилган чет ел тажрибаларини Ўзбекистон Республикасида авто чегара божхона постларига жорий қилиш орқали биз божхона назорати тартиб-таомилларини соддалаштиришга, самарадорлигини оширишга, бунга кетадиган вақтни бир неча барорбарга камайтиришга, мазкур жараёнларни рақамлаштиришга, ҳамда бу орқали инсон омилини камайтиришга, божхона қонунбузарлик ҳолатларини самарали аниқлаш ва олдини олишга эришишимиз мумкин бўлади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Божхона кодекси. 2016 йил 20 январь.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Божхона маъмуриятчилигини ислоҳ етиш ва Ўзбекистон Республикаси давлат божхона хизмати органлари фаолиятини такомиллаштириш тўғрисида”ги ПФ-6005-сон Фармони. 2020 йил 5 июнь.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Божхона тартиб-таомилларини соддалаштириш ва давлат божхона хизмати органлари ташкилий тузилмасини янада такомиллаштириш тўғрисидаги” ПФ-6310-сон Фармони. 2021 йил 10 сентябрь.
4. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Ўзбекистон Республикасининг давлат чегараси орқали ўтказиш пунктларида чегара, божхона, санитария-карантин, фитосанитария ва ветеринария назоратини ташкил етиш тартибини янада такомиллаштириш тўғрисида”ги 912 сон қарори. 2019 йил 18 ноябрь.
5. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Ўзбекистон Республикасининг божхона худудига келадиган товарлар ва транспорт воситаларини расмийлаштиришда божхона тартиботларини соддалаштиришга доир чора-тадбирлар тўғрида”ги 762 сон қарори. 2018 йил 25 сентябрь.
6. www.lex.uz
7. www.wikipedia.org
8. www.wcoomd.org
9. <https://www.cbp.gov/>
<https://www.douane.gouv.fr>

ФИО авторов: *Усмонова Дона Сотволдиевна*, ФарДУ, Филология ва тилларни ўқитиш кафедраси мудири

Ахмадалиева Дилдора Рахитдиновна ФарДУ, Магистратура 2-босқич талабаси

Название публикации: «ТИЛЛАРАРО АЛОҚАНИНГ РИВОЖЛАНИШИДА ЎЗЛАШМА СЎЗЛАРНИНГ РОЛИ»

АННОТАЦИЯ

Мақолада тиллардаги ўзлашма сўзларнинг бир тилдан лисоний алоқа туфайли бошқа бир тилга ўтиши ва шу тил лексикасининг бир қисмига айланган сўзлар ҳақида сўз юритилади. Ўзлашма сўзлар тил лексикасининг бойитишнинг асосий йўлларида бири бўлиб жаҳондага ҳамма тиллар ўзлашма сўзларни қабул қилади. Тилшуносликда ўзлашмага ўхшаш бир тушунча мавжуд бўлиб у код кўчиши деб юритилади. Код кўчишини ўзлашмадан энг асосий фарқи шундаки, унда бир нутқнинг ўзида икки ёки ундан ортиқ тилнинг элементларини учратиш мумкин.

Калит сўзлар: тиллараро алоқа, ўзлашма сўз, тил рецепиент, тил донор, гегемон тил.

РОЛЬ ЗАИМСТВОВАНЫХ СЛОВ В РАЗВИТИИ МЕЖЯЗЫЧНОЙ КОММУНИКАЦИИ

Усманова Дона Сотволдиевна, ФарГУ, заведующая кафедрой филологии и преподавания иностранных языков

Ахмадалиева Дилдора Рахитдиновна ФарДУ, магистрант 2 курса

АННОТАЦИЯ

В статье рассматривается переход заимствованных слов в языках из одного языка в другой за счет языковой коммуникации и слов, вошедших в состав лексики этого языка. Заимствованные слова являются одним из основных способов обогащения словарного запаса языка, и все языки мира принимают заимствованные слова. В лингвистике есть похожее на заимствование понятие,

которое называется миграцией кода. Основное отличие от освоения миграции кода в том, что в одной речи можно встретить элементы двух и более языков.

Ключевые слова: межъязыковая коммуникация, заимствованные слова, язык-реципиент, язык-донор, язык-гегемон.

THE ROLE OF BORROWED WORDS IN THE DEVELOPMENT OF INTERLANGUAL COMMUNICATION

**Usmanova Dona Sotvoldievna, FarSU, Head of the Department of Philology and
Language Teaching**

Ahmadalievna Dildora Rakhitdinovna FarDU, Master's 2nd year student

ANNOTATION

The article deals with the transition of borrowed words in languages from one language to another due to language communication and words included in the vocabulary of this language. Loanwords are one of the main ways of enriching the vocabulary of a language, and all the languages of the world accept loanwords. In linguistics, there is a concept similar to borrowing called code migration. The main difference from the development of code migration is that in one speech you can find elements of two or more languages.

Key words: interlingual communication, borrowed words, language recipient, language donor, hegemonic language.

Тиллардаги ўзлашма сўзлар деганда бир тилдан лисоний алоқа туфайли бошқа бир тилга ўтган ва шу тил лексикасининг бир қисмига айланиб улгурган сўзлар тушунилади. Ўзлашма сўзлар тил лексикасининг бойитишнинг асосий йўлларида бири бўлиб жаҳонда ҳеч бир тил йўқки, у ҳеч қандай ўзлашма сўзларни қабул қилмаган бўлса.

Ўзлашмоқ – ўзга тилдан қабул қилинмоқ ҳозирги кунда ўзбек адабий тилида ўзлашган сўзлар кўп миқдордадир⁹⁷.

Тилшуносликда ўзлашмага ўхшаш бир тушунча мавжуд бўлиб у код кўчиши деб юритилади. Код кўчишини ўзлашмадан энг асосий фарқи шундаки, унда бир

⁹⁷ Ўзбек тилининг изоҳли луғати 5 – том Тошкент Ўзбекистон нашриёт матбаа уйи 2008

нутқнинг ўзида икки ёки ундан ортиқ тилнинг элементларини учратиш мумкин. Бирор бир тушунчанинг ўзлашган шакли эса ўзлаштираётган тилнинг ичига сингиб кетган бўлиб уни деярли шу тилнинг ҳар бир вакили билади ва тушунади. Баъзи бир сўзлар тилда минглаб йиллардан бери ишлатилиб келинади ва кўпчилик уни ажнабий элемент эканлигини пайқамайди ҳам.

Масалан хитой тилидаги *путао* (узум) сўзи қадимги эроний тилдан кирганига икки минг йилдан ошди ва у *бодова* деб талаффуз этилган. Ҳозирги кунда у шу даражада хитой тилига сингиб кетганки кам сонли тилшунослардан ташқари уни ажнабий элемент эканлигини ҳеч ким сезмайди ҳам. У бошқа сўзлар қатори хитой тилининг муқим ишлатиладиган сўзидир, бошқача қилиб айтганда у хитой тилига тўлиқ сингиб кетгандир.

Ўзлаштирилган сўзнинг сингиб кетишининг ҳам ўзига яраша даражалари бор. У қай даражада ўзлашган сўз ўзлаштирган тилнинг грамматикасига, фонологиясига ва ёзув тизимига мос келишига боғлиқ. Масалан, японларнинг кўпчилиги билишадики *бежитариан* ва *баиорин* сўзлари инглизча вегетариан ва виолин сўзларидан ўзлашган. Баъзи японлар ҳатто япон тилида мавжуд бўлмаган *в* товушини талаффуз этиб *вежитариан* ва *ваиорин* деб ҳам талаффуз этади. Шунингдек, уларнинг ажнабий ўзакка эга эканлиги улар ёзиладиган алифбедан ҳам маълум, зеро бошқа ўзлашган сўзлар сингари мазкур сўзлар ҳам кенгрок доирада ишлатиладиган ҳирагана алифбосида эмас, балки катакана ёзувида ифода этилади. Ҳатто португалча бўлган ва бир неча асрлардан бери япон тилига сингиб ишлатиб келинаётган *пан* (нон) сўзи ҳам унинг хорижий сўз эканлигини билдириш учун катаканада ёзилади. *Пан* сўзи у ёқда турсин *бежитариан* ва *баиорин* сўзлари ҳам япон тили лексикасининг бир қисмига айланиб улгурган. Мазкур сўзларни ишлатиб ҳеч ким португалчага ёки инглизчага код свитч қилмайди.

Грамматикага сингишга мисол тариқасида эса лотинча *састу*, сифатида инглиз тилида ҳам кўплик ҳосил қиладиган *састус* сўзини мисол қилиб олсак бўлади. Шунинг билан бир қаторда инглиз тилида *састусес* шаклида ҳам кўплик

ясалиши мумкин⁹⁸. Бошқа бир мисолни эса сваҳали тилида таҳлил қиламиз. Сваҳали тили арабча *китаб* сўзини ўзлаштирган шунингдек инглизча *слуб* сўзи ҳам тилга кириб келган. Бу икки сўзнинг биринчи бўғини *ки-* худди префикс сифатида талқин қилинади ва кўплик ҳосил қилишда ушбу префикс ўзгаришга юз тутди ва сваҳали тилида *китабу* китоб ва *витабу* китоблар, *килабу* клуб ва *вилабу* клублар каби ясалади. Ўзбек тилида ҳам араб тилидан ўзлашган кўпгина сўзлар кўплик шакли билан ўзган бўлсада, ҳозирда улар худди жуфт сўзлар каби ишлатилади. Мисол учун, *хулқ-ахлоқ*, *ҳол-аҳвол* каби жуфт сўзлардаги биринчи элемент араб тилидаги отнинг бирлиги бўлса, иккинчи элемент араб тилидаги айни ўша отнинг кўплик шаклидир.

Ўзлашма сўзлар асосан тил реципиент ва тил донор ўртасида олди берди қилинади.

Тил реципиент – лотинча *ресепт қабул қилмоқ*⁹⁹ сўзидан олинган бўлиб, бирор бир ўзлашган сўзни ўз лексикаси таркибига қўшиб олувчи тил саналади.

Тил донор – лотинча *донаре совга қилмоқ*, *қурбонлик қилмоқ* сўзидан олинган бўлиб бошқа тилга ўзлашма сўз берадиган тилга нисбатан айтилади¹⁰⁰.

Масалан орангутан сўзи инглиз ва ўзбек тилларига малай тилидан таржима қилинганда “ўрмон одами” (“оранг” одам, киши “утан” ўрмон) деб таржима қилинади. Ушбу вазиятда инглиз ва ўзбек тиллари реципиент малай тили эса донор тил саналади.

Умуман олганда, ҳар қандай тил ҳам донор ҳам реципиент бўла олади ва амалда ҳар қандай тил шундай рол ўйнайди. Аммо жуда кўп ҳолларда донор тил реципиент тилга нисбатан ижтимоий, маданий ёки сиёсий жиҳатдан юқори мавқеда бўлиши кузатилган. Ҳозирги кунда эҳтимолки, инглиз тили энг оммавий донор тил саналса. Осиё ва Африка тилларининг кўпчилиги ҳозирда инглиз тилидан ўнлаб, балки юзлаб сўзларни ўзлаштирамоқдалар. Бир давлат бошқа бир давлат томонида колонияга айлантирилса, маҳаллий тиллар одатда катта

⁹⁸ Uriel Weinreich. Language in contact. 1953., pp 45

⁹⁹ Ўзбек тилининг изоҳли луғати 3 – том Ўзбекистон нашриёт матбаа уйи Тошкент 200., 381 б.

¹⁰⁰ Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 1 – том. Тошкент Ўзбекистон нашриёт матбаа уйи 2005., 654 б.

миқдорда оккупантларнинг тилининг элементларини ўзлаштиради. Мисол учун, вьетнам тили француз тилидан, Сенегалдаги волоф тили француз тилидан, Гамбиядагиси эса инглиз тилидан элементлар ўзлаштирган. Худди шунга ўхшаш ҳолат Ўрта Асрларда француз элитаси томонидан бошқарилган Англияда оддий одамлар гаплашадиган инглиз тилида ҳам юз берган.

Бошқа турдаги донор тиллар вазифасини эса бир пайтлар буюк маданият яратишда асосий ўрин эгаллаган халқларнинг тиллари эгаллаши мумкин. Хитой тилидан ўзлашган сўзлар катта миқдорда япон, корейс, вьетнам ва бошқа Шарқий ва Жанубий – шарқий Осиё тилларида анча – мунча топилади; худди шундай араб тилидан ўзлашган сўзларни ҳам урду, форс, турк, сваҳали, фула ва бошқа мусулмон дунёси мамлакатлари тилларида кўп миқдорда учратиш мумкин. Урду, турк ва ўзбек каби тиллар форс тилидан ҳам кўпгина сўзларни ўзлаштирганлар.

Баъзан эса, ҳатто ўлик тиллар ҳам донор тил функциясини бажариши мумкин. Шарқда Санскрит ва классик хитой тиллари амалда ҳеч кимнинг она тили бўлмаса-да, улар маданий жиҳатдан ҳамон замонавий тиллар учун манбаа сифатида фойдаланилади. Худди шу жараён ғарбда классик юнон ва латин тиллари миқёсида юритилади. Ҳозирги хитой тили мумтоз хитой тилидан ва ҳинд тили эса Санскрит тилидан нафақат қадимда мавжуд бўлган предмет ва тушунчалар учун сўзларни, балки янги инновациялар туфайли юзага келаётган тушунчалар учун ҳам янги сўз яратиш учун мазкур тилларга мурожаат этишади. Ҳинд тили Санскрит тилидан ўзлаштиради, урду тили араб тилидан ўзлаштиради ва айнан шу ҳодиса бу икки тилни ажратувчи асосий критериялардан бири сифатида кўрилади. Мисол учун ҳиндча *раҳмат* сўзининг бир кўриниши сифатида талқин этиладиган *дҳанявад* сўзи Санскрит тилидан олинган бўлса, урдуча *шукрия* сўзи эса араб тилидан олингандир. Лексик бўшлиқни тўлдирадиган реципиент тилдги ўзлаштирилган элементлар **маданий ўзлашмалар** дейилади. Ундай сўзлар ўзлаштирган тил маданиятига янги бўлган предмет ёки тушунча билан кириб келади. Масалан, кўпгина ғарбдаги тилларда

мавжуд бўлмаган японча *суши* сваҳалича *сафари* сўзлари бунга яққол мисол бўла олади.

Бошқа томондан олиб қараганда эса, реципиент тилдаги аллақачон мавжуд бўлган элементга мос тушувчи тушунчани ифодаловчи ўзлашмалар **ўзак ўзлашмалар** деб юритилади. Мисол тариқасидаги хитой тилидаги *зай жиан* (хайр) ибораси ўрнига ишлатиладиган *баи-баи* иборасини келтиришимиз мумкин. Ўзак ўзлашмалар янги тилдаги код-кўчишида ажнабий элемент сифатида пайдо бўлиб ва ишлатилиб келиниб, кейинчалик тилга тўлалигича қабул қилинади. Маданий ўзлашмалар ўзак ўзлашмаларга нисбатан анча кўп ўзлаштирилади.

Шундай қилиб тиллараро алоқа қуйидаги натижаларни беради:

1. Тиллараро алоқа ҳам донор тилни ҳам реципиент тилни бойишига олиб келади;

2. Икки тилни қоришиши натижасида янги тиллар яратилади(креол, пиджин, аралаш тиллар);

3. Гегемон тилни таъсирида тиллараро алоқа туфайли нисбатан заиф ҳисобланган тилнинг буткул йўқ бўлиб кетиши.

Ҳозирги кунда кенг глобаллашув жараёни тиллараро алоқани янада жадаллашишига олиб келмоқда, ҳамда дунёдаги гегемон тилларни, айниқса инглиз тилини, бошқа тилларга таъсири кўпайишига хизмат қилмоқда. Тиллараро алоқа бутун инсоният тарихи давомида гоҳ тез-тез гоҳ секинлик билан юз берган бўлсада, асло тўхтаб қолган эмас ва унинг тилларнинг ривожланишидаги ўрни беқиёсдир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбек тилининг изоҳли луғати 5 – том Тошкент Ўзбекистон нашриёт матбаа уйи 2008
2. Ўзбек тилининг изоҳли луғати 3 – том Ўзбекистон нашриёт матбаа уйи Тошкент 200., 381 б.

3. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 1 – том. Тошкент Ўзбекистон нашриёт матбаа уйи 2005., 654 б.
4. Uriel Weinreich. Language in contact. 1953., pp 45

ФИО автора: *Д.Н.Бабаева*

Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши Судьялар олий мактаби
магистратура тингловчиси

Название публикации: «ЖАМИЯТДА ИЖТИМОЙ МУНОСАБАТЛАР БОР
ЭКАН, ДЕМАККИ, КОРРУПЦИЯГА ҚАРШИ КУРАШИШ ВА УНИ
ТАРТИБГА СОЛУВЧИ НОРМАЛАРГА ҲАМ ЭҲТИЁЖ ТУҒИЛАДИ»

Давлатимиз раҳбари Ш.М.Мирзиёевнинг 2020 йил 30 июнь куни одил судловни таъминлаш ва коррупцияга қарши курашиш тизимини таҳлил қилиш билан боғлиқ видеоселектор йиғилишида қуйидагиларни вазифа сифатида белгилаб берган эдилар: коррупцияга қарши курашишда кадрлар тайёрлаш масаласига жиддий эътибор бериш, бунинг учун таълим йўналишларида коррупция муаммоларини ўрганиш бўйича алоҳида ўқув модули, махсус кафедра ва магистратура мутахассислигини очиш, раҳбар ходимлар, бу борадаги билим ва кўникмаларини шакллантириш бўйича малака ошириш курслари ташкил этилиши каби вазифаларни видеоселекторда таъкидлаб ўтилган. Шунингдек, 2018 йил Конституция қабул қилинган кун муносабати билан сўзлаган нутқларида, “Коррупция билан Ўзбекистон ҳеч қачон олдинга қўйилган мақсадларга эриша олмай эҳтиёжларини қондириш, халққа хизмат қилиш каби тушунчалардан ҳали узоқлигидан далолат беради”, - деган эдилар, президент.¹⁰¹

“Коррупция” атамасининг этимологик жиҳати хусусида турли фикрлар мавжуд. Кенг оммалашган биринчи фикр тарафдорларига кўра, этимологик жиҳатдан “коррупция” атамаси латинча “corruptio” сўзидан келиб чиққан бўлиб, “пора эвазига оғдириш” деган маънони англатади¹⁰².

Халқаро ҳужжатларда биринчи бор коррупция тушунчасига БМТ Бош ассамблеясининг Резолюцияси билан 1979 йил 17 декабрда қабул қилинган “Ҳукуқий тартиботни сақлаш бўйича мансабдор шахсларнинг хулқатвор кодекси”да тўхталинган бўлиб, унда коррупция деганда “... мансабдор шахснинг ҳар қандай шаклдаги мукофот эвазига ўз мансаб ваколатлари доирасида мазкур мукофотни берувчи шахс манфаатларини кўзлаб, лавозим йўриқномаси

¹⁰¹ Ш.М.Мирзиёевнинг 2020 йил 30 июнь одил судловни таъминлаш ва коррупцияга қарши курашиш тизимини таҳлил қилиш билан боғлиқ видеоселектор йиғилишидаги нутқи. www.xs.uz

¹⁰² Криминология. Учебник. Отв.редактор: М.Х.Рустамбаев. – Ташкент: ТГЮИ, 2008. – С. 219.

қоидаларини бузган ҳолда ёки бузмасдан муайян ҳаракатларни бажариши ёки ҳаракатсизлиги ” тушунилади дейилган.¹⁰³

Экспертларнинг фикрига кўра коррупцияга фақат пора олиш ёки бериш эмас, балки хизмат вақтида товламачилик, фирибгарлик, мулкни ўзлаштириш, фитна қилиш, хушомадгўйлик қилиш, совға олиш ва бериш, қариндошчилик, лоббизм фаолиятлари ҳам киради. Коррупцияни тўлиқ эмас, қисман чеклаб туриш мақсадида давлат хизматлар кўрсатиш тизимини рақамлаштириш керак деган фикрларни кўплаб олимлар илгари суради. Масалан, Сингапурда аҳолининг давлат ишчиси билан юзма-юз кўришиши танқид остига олинади. Коррупцияни енгишнинг турли ечимлари таклиф қилинади. Баъзилар аввало тизимни рақамлаштириш зарурлигини айтса, бошқалар ишчилар маошини кўтариш, қонуний жазони кучайтириш ва коррупция ҳолатларини аниқлаш бўйича алоҳида текширувларни амалга ошириш кераклигини таъкидлайди. Аммо одамлар дунёқарашини ўзгартирмай туриб, давлат хизмати устидан халқ назоратини ўрнатмай туриб бир нарсага эришиш қийин. XX асрнинг иккинчи ярмида кам ривожланган давлатларда коррупция жамиятнинг ривожланиши учун яхши, деган фикр кенг тарқалган (Лэфф, 1964; Хантингтон, 1968; Луи, 1985). XXI асрга келиб кўпчилик олимлар коррупциянинг фойдаларидан кўра зарарлари кўплигини тан олишди. Унинг устига коррупция ҳолатини яхши дейиш аслида давлат секторини яхшилаш, ривожлантириш вазифаси кейинга сурилишига олиб келди.

Юқоридагилардан шу нарса маълум бўладики, ушбу масала ўта жиддий, шунчалик жиддийки, бугун Ер сайёрасининг биронта давлати бу муаммодан холи тарзда фаолият юрита олмайди ва уларни доим огоҳликка чорлайди. Коррупцияга қарши курашишдаги комплаенс тизими ўз ичига нималарни олади, унинг ишлаш механизмлари нимадан иборатлиги ҳамда дастлабки илдилари қандай кўринишларда намоён бўлганлиги борасидаги қарашларни таҳлил қилиш баробарида коррупциянинг асл моҳиятини ҳам тушунишга уриниб кўрамыз.

Ўзбекистон Республикасининг 2017 йил 3 январдаги “Коррупцияга қарши курашиш тўғрисида”ги Қонунининг 3-моддасида коррупцияга берилган таъриф мавжуд. Унга кўра, “коррупция - шахснинг ўз мансаб ёки хизмат мавқеидан шахсий манфаатларини ёхуд ўзга шахсларнинг манфаатларини кўзлаб моддий ёки номоддий наф олиш мақсадида қонунга хилоф равишда

¹⁰³ Кодекс поведения должностных лиц по поддержанию правопорядка (Принят резолюцией Генеральной Ассамблеи от 17 декабря 1979 г.).

фойдаланиши, худди шунингдек бундай нафни қонунга хилоф равишда тақдим этиш”дир.¹⁰⁴

Бизнинг фикримизча, коррупция бугун ундаги айрим аспектлар тушуниладиган тор доирадаги пора олиш ва бериш эмас, буларга қўшимча тарзда, манфаатлар тўқнашуви, коррупцион ҳаракатлар билан алоқадор дея қараладиган “непотизм”, “регионализм” ва бошқа шу каби тушунчаларнинг миқдор ва чегаралари билан бирга тушунилиши ва амалдаги қонунчиликда улар аниқ белгилаб қўйилиши керак. Бир нарса аниқ, жамиятда ижтимоий муносабатлар бор экан, демак, уни тартибга солувчи нормаларга ҳам эҳтиёж туғилди дегани. Коррупцион ҳаракатлар ҳам юқоридаги омиллар таъсирида кенг қамровда илдиз отиб борар экан, унинг барча жиҳатларини қамраб олиш ва тартибга солиш вазифалари давлат ва қонун ижодкорлари олдида катта маъсулиятни пайдо қилмоқда.

Давлат бошқаруви ва хўжалик органларида коррупцияга қарши курашиш бўйича самарали ички назорат (“комплаенс-назорат”) тизимини жорий қилиш ишлари бошланди. Хусусан, маъмурий ва бюрократик тўсиқларни бартараф этиш, рўйхатга олиш, лицензиялаш ва рухсат беришга доир тартиб-таомилларни соддалаштириш ҳамда уларнинг тезкорлигини ошириш мақсадида барча ҳудудларда давлат хизматлари марказлари ташкил қилинди. 2021 йил май ойига келиб Давлат хизматлари агентлигига қарашли марказлар орқали 157 турдаги шаффоф, қулай ва тезкор давлат хизматлари кўрсатилмоқда. Лицензиялаш ва рухсат бериш тизимини янада либераллаштириш ҳамда институционал жиҳатдан тубдан ислоҳ қилиш ишлари амалга оширилди.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясига мувофиқ, Ўзбекистон Республикасида суд ҳокимиятининг мустақиллиги конституциявий принципига риоя этилишини таъминлашга кўмаклашадиган Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгашини ташкил этиш ва унинг фаолияти тартиби қонун билан белгиланиши қайд қилинди. Судьялик лавозимларига номзодларни танлаш ва тайинлаш тартибини янада такомиллаштириш зарурияти Судьялар олий кенгашини ташкил этишни тақозо қилди.

Кенгаш фаолиятини тартибга солувчи 2017 йил 7 апрелда “Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши тўғрисида”ги Қонуни матбуотда эълон қилинди. Унинг муҳим жиҳатлари ҳисобида, судьяларини тайинлаш, Кенгашни шакллантириш тартибини амалга ошириши белгиланган эди.

¹⁰⁴ Ўзбекистоннинг халқаро коррупция рейтингларидаги ҳолати. Коррупцияни қандай йўқ қилиш мумкин. Интернет манба: <https://review.uz/oz/post/ozbekistonning-xalqaro-korrupsiya-reytinglaridagi-holati-korrupsiyaniqanday-yoq-qilish-mumkin> 2 Ўзбекистон Республикасининг 2017 йил 3 январдаги “Коррупцияга қарши курашиш тўғрисида”ги Қонуни. www.lex.uz

Кенгашнинг асосий вазифалари этиб, судьялик лавозимларига номзодларни танлов асосида танлаш, энг малакали ва масъулиятли мутахассислар орасидан судьяларни тайинлаш, судьяларни касбий тайёрлашни, уларнинг малакасини оширишни ташкил этиш, судьяларнинг фаолияти самарадорлигини баҳолаш, оммавий ахборот воситалари билан ўзаро ҳамкорлик олиб бориш, аҳоли билан мулоқотни йўлга қўйиш, судьяларни интизомий жавобгарликка тортиш тўғрисидаги, шунингдек уларни жиноий ва маъмурий жавобгарликка тортиш учун хулоса бериш ҳақидаги масалани кўриб чиқиш кабилар белгиланган.

20.09.2021 йилдаги «Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши тўғрисида»ги Қонунга ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш ҳақида»ги ЎРҚ-717-сон Қонун билан Кенгашнинг асосий вазифалари кенгайтирилди, улар жумласига, судьялар орасида коррупция ҳолатларининг олдини олиш ва уларни барвақт аниқлаш бўйича чора-тадбирлар кўриш, суд тизимида аниқланган ҳар бир коррупция ҳолатини кўриб чиқиш ва принципиал баҳолаш, Кенгашнинг ҳамда суд тизимининг фаолиятида очиқлик ва шаффофликни таъминлаш бўйича чора-тадбирлар кўриш, раҳбар судьялик лавозимларига кўрсатиш учун муносиб судья кадрларни танлаб олиш, шунингдек уларни рағбатлантириш ва мукофотлаш масаласи юзасидан ташаббус кўрсатиш киритилди.

Кенгашнинг ваколатлари кенгайтирилди, улар жумласига, вилоятлар ва Тошкент шаҳар судларининг раислари ва раис ўринбосарлари, вилоятлар ва Тошкент шаҳар маъмурий судлари раислари ва раис ўринбосарлари, шунингдек Ҳарбий суд раиси ва раис ўринбосарлари лавозимларига тавсия этиладиган номзодлар бўйича Президентга тақдимномалар киритади, туманлараро, туман, шаҳар судларининг раис ўринбосарларини; вилоятлар ва Тошкент шаҳар маъмурий судлари судьяларини; туманлараро маъмурий судларнинг раисларини, уларнинг ўринбосарлари ва судьяларини; ҳудудий ҳарбий судларнинг раисларин; лавозимга тайинлайди, Судьялар олий малака ҳайъатининг хулосасига кўра, судьяларни уларнинг ваколатлари муддати даврида ўз аризаларига асосан, вилоятлар ва Тошкент шаҳар судларининг судьялари; туманлараро, туман, шаҳар судларининг раислари, раис ўринбосарлари; вилоятлар ва Тошкент шаҳар маъмурий судлари судьяларини; туманлараро маъмурий судларнинг раисларини, уларнинг ўринбосарлари ва судьялари; Ҳарбий суднинг судьялари, ҳудудий ҳарбий судларнинг раислари лавозимларига

ўтказади, судьялар фаолиятини очик ва шаффоф электрон рейтинг дастури асосида баҳолаш мезонларини аниқлаш бўйича чора-тадбирлар кўради ва ҳ.к.¹⁰⁵

Коррупцияга қарши мурасасиз муҳитни яратиш жамоатчиликнинг кенг иштирокида амалга оширилмоқда. Хусусан, жисмоний ва юридик шахсларнинг мурожаатларини кўриб чиқиш тизими тубдан такомиллаштирилиб, Президентнинг Халқ ва Виртуал қабулхоналар «Ишонч телефони» ҳамда ҳар бир вазирлик ва давлат идораларининг «ишонч телефонлари», «виртуал қабулхоналари» ташкил қилиниб, фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлаш мақсадида барча даражадаги давлат раҳбарларининг «сайёр қабуллар»ни ўтказиш амалиёти йўлга қўйилди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги ПФ-60-сонли Фармонида асосан 2022-2026 йилларга мўлжалланган янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси белгиланди, унга асосан мамлакатимизда адолат ва қонун устиворлигини тамойилларини тараққиётининг энг асосий ва зарур шартига айлантириш каби вазифалари қаторига, мулкӣ ҳуқуқларнинг дахлсизлигини ишончли ҳимоя қилиш ҳамда давлат органларининг мулкӣ муносабатларига ноқонуний аралашувини чеклаш, қонун устуворлиги ва конституциявий қонунийликни таъминлаш ҳамда инсон қадрини ушбу жараённинг бош мезони сифатида белгилаш, давлат органлари ва мансабдор шахсларнинг фаолияти устидан самарали суд назоратини ўрнатиш ҳамда фуқаро ва тадбиркорлик субъектларининг одил судловга эришиш даражасини ошириш, жамоат хавфсизлигини таъминлаш, ҳуқуқбузарликларнинг содир этилишига сабаб бўлган шарт-шароитларни ўз вақтида аниқлаш ва бартараф этишнинг самарали тизимини яратиш, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларнинг янги киёфасини шакллантириш ва уларнинг фаолиятини халқ манфаатлари, инсон кадр-қиммати, ҳуқуқ ва эркинликларини самарали ҳимоя қилишга йуналтириш, суд ва бошқа органлар ҳужжатларининг ўз вақтида ва тўлиқ ижросини таъминлаш, адвокатура институтининг инсон ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилишдаги салоҳиятини тубдан ошириш, шунингдек, аҳоли ва тадбиркорлик субъектларининг малакали ҳуқуқий хизматларга бўлган талабини тўлиқ қондириш, фаол фуқаролик жамиятини ривожлантириш ҳамда фуқаролар ўртасида қонунга ҳурмат ва итоат қилиш ҳиссини шакллантириш каби муҳим вазифалар белгиланди.¹⁰⁶

Конституциявий нормалар ҳамда қонун фуқаролар ҳуқуқ ва эркинликларининг ишончли суд ҳимоясини, суд ҳокимиятининг чинакам

¹⁰⁵ 20.09.2021 йилдаги «Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши тўғрисида»ги Қонунга ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш ҳақида»ги [ЎРК-717](#)-сон Қонун

¹⁰⁶ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги ПФ-60-сонли Фармони

мустақиллигини таъминлашга, судлар фаолияти самарадорлиги ва нуфузини оширишга, одил судловга эришиш даражасини оширишга хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

Ш.М.Мирзиёевнинг 2020 йил 30 июнь одил судловни таъминлаш ва коррупцияга қарши курашиш тизимини таҳлил қилиш билан боғлиқ видеоселектор йиғилишидаги нутқи. www.xs.uz

Криминология. Учебник. Отв.редактор: М.Х.Рустамбаев. – Ташкент: ТГЮИ, 2008. – С. 219.

Кодекс поведения должностных лиц по поддержанию правопорядка (Принят резолюцией Генеральной Ассамблеи от 17 декабря 1979 г.).

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги ПФ-60-сонли Фармони

Ўзбекистоннинг халқаро коррупция рейтингларидаги ҳолати. Коррупцияни қандай йўқ қилиш мумкин. Интернет манба: <https://review.uz/oz/post/uzbekistonning-xalqaro-korrupsiya-reytinglaridagi-holati-korrupsiyaniqanday-yoq-qilish-mumkin> 2 Ўзбекистон Республикасининг 2017 йил 3 январдаги “Коррупцияга қарши курашиш тўғрисида”ги Қонуни. www.lex.uz

20.09.2021 йилдаги «Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши тўғрисида»ги Қонунга ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш ҳақида»ги [ЎРҚ-717](#)-сон Қонун

ФИО авторов: *Мамуров Саидалохон Абдурасулович*

Марғилон Абу Али ибн Сино номидаги

Жамоат саломатлиги техникуми директори

Гачадзе Санобар Лалайевна

Ўқув ва тарбиявий ишлар

бўйича директор ўринбосари

Каримов Бобур Бахтиёрович

Касбий таълим бўйича

директор ўринбосар

Юсупова Дилдора Бахтиёровна

Акушёрлик ва гинекология фани ўқитувчиси

Название публикации: «ПСИХИК РИВОЛЖЛАНИШДА ОРКАГА КОЛГАН БОЛАЛАР БИЛАН ИНДИВИДУАЛ ИШЛАШ МЕТОДИ»

Аннотация: Мактабгача таълим муассасалари тарбиячиларининг 6 касбий билим ва кўникмаларини малака талаблари асосида чуқурлаштириш, янгилаш ва таълим-тарбия жараёнида мактабгача ёшдаги болаларнинг ёш ва психологик хусусиятларига оид назарий - методологик асослари билан қуроллантириш, ўйин фаолиятининг бола тараққиётидаги ўрни, боланинг мактабга психологик етуклик жихатлари каби масалалари тўғрисидаги билимлар тизимидан фойдаланиш имконини берадиган замонавий компетенцияларини ривожлантириш.

Калит сўзлар: Кузатиш, ташки кузатиш, она кундалиги, табиий эксперимент, лаборатория эксперимент, эизаклар методи, интеллектуал тестла

Нуткида камчилиги булган болаларнинг психологик-педагогик диагностикаси курсининг асосий максоди ва вазифаси курс тингловчиларига болапар ва усмирлар нуткидаги камчиликлар таснифини бериш, нуткида нуксони булган болаларнинг психологик-педагогик диагностикаси й^ллари, методлари билан танипгириш, психологик-педагогик диагностикани ташкил этиш ва текширишни утказиш буйича билим беришдан иборат. Бу курени Зфганиш натижасида курс тингловчилари куйидаги билим, куникма ва малакаларни эгаллашлари лозим:

- нутк бузилишларининг сабабларини билиш;

- нутк бузилишларининг таснифига оид билимларни эгаллаш;
- сенсор, интеллектуал ва хиссий патологияда нутк ривожланишининг бузилишларини дифференциация қилиш малакасига эга бўлиш;
- психологик-педагогик тадқиқ этишнинг концептуал асосларини билиш;
- психологик-педагогик диагностика методлари ва уларга қўйиладиган талабларни билиш;
- логопеднинг диагностик (ташхис қилиш) фаолиятининг мазмуни ва уни ташкил этишни билиш;
- психологик-педагогик-логопедик текшириш бўйича хулоса тузиш ва амалий тавсиялар бериш. Ушбу қурени ўқишда психология, логопедия, логопсихология,

Психологик-педагогик диагностика фанининг мақсади, вазифалари ва қисқача тарихи 5 махсус психология ва махсус педагогика, махсус методика фанларидан олинган билимларга асосланилади. Психодиагностиканинг объекти - нутк бузилишларига эга ҳар хил ёшдаги кишиларнинг шахси, интелликти ва фаолиятининг ривожланиш қонуниятлари.

Психологик-педагогик методлар ёрдамида болаларнинг психик ривожланиш даражаси аниқланади, барча билиш жараёнларини, баҳо берилади, бола ўз ёшига қўра эгаллаши лозим бўлган малакалар ва қўникмаларнинг шаклланиши даражаси аниқланади. Психодиагностика предметиш нутки бузилган шахсларда психик жараёнларнинг ривожланиш даражаси, психик функцияларнинг шаклланиши, психик ҳолатларнинг мавжудлиги ва ифодаланганлиги, нуксонга эътибор бериш даражаси, индивидуал қўдиқлиқлари ташкил этади. Психологик-педагогик диагностика вазифалари:

- нуксон структурасида бирламчи ва иккиламчи сабаларнинг нисбатини аниқлаш;
- ў ўқи бу нутк бузилиши учун ҳос бўлган иккиламчи психологик симптоматикани аниқлаш;
- ҳар хил генездаги нутк бузилишларида психик ривожланишнинг умумий ва ўзига ҳос қонуниятларини аниқлаш;
- нутк бузилишларининг шахс шаклланишига таъсирини аниқлаш;
- психокоррекция ва психотерапия методларини аниқлаш;
- психотерапия ва коррекциянинг самарадорлик мезонларини аниқлаш ва бирга қўдаги таъсирининг баҳоларини белгилашдан иборат.

Психологик-педагогик диагностика психологик-лингвистик меъёрлар асосида аввалам бор нуткий симптоматика (симптомологик даража)ни аниқлашга

каратилади. Нуткий бузилишлар тахлилининг симптомологик даражаси болалар тили (нутки) ривожланмаганлигининг ташки белгилари (симптомлари)ни тавсифлаш, нуткнинг етарли даражада ривожланмай колган компонентлари (тулик ривожланмаганлик, фонетик-фонематик ривожланмаганлик ва х.к.)ни аниклаш б имконини берадики, бу, уз навбатида, болапарни болалар богчапарининг тегишли гурухлари ёки муайян турдаги мактабга йуллаш учун асос вазифасини утайди.

Шундай килиб, нутк бузилишларининг симптомологик даражасини аниклаш аввалам бор гурухларни шакллантириш билан боглик амалий вазифаларни хал этишга ёрдам беради ва нутк патологияси характерини аниклаш учун шарт-шароитларни яратади. Маълумки, бир хил патологияда (нутк бузилиши шаклида) тил тизими турлича камчиликларга эга булиши мумкин. Ва, аксинча, бир хил симптоматика (белгилар) нутк бузилишининг механизмларига кура турли шаклларда кузатилиши мумкин.

Масалан, нуткнинг тулик ривожланмаганлиги дизартриянинг яширин шаклида хам, мотор алалияда хам, болалар афазиясида хам кузатилиши мумкин. Олиб бориладиган логопедик иш жараёнида эса нуткнинг ривожланмаганлик даражаси, бузилган компонентларини хам, нуткий бузилишлар механизмлари ва шаклларини хам хисобга олиш гоят мухим. Логопедик фаолиятга тегишли бу хариккала жихатнинг бирлиги нутк бузилишларини имкон даражада дифференциалашган холда коррекциялашга ёрдам беради.

Логопедик ташхислаш умумийдан хусусийга караб олиб борилиши лозим. Яъни бунда нутк симптомлари (белгилари)нинг бутун мажмуини аниклашдан нутк патологияси механизмларини, шунингдек нуткий ва нуткий булмаган симптоматиканинг (белгиларнинг) узаро алоқаларини аниклаштиришга, нутк камчилиги тузилишини аниклашга утилиши мақсадга мувофиқдир.

Клиник-педагогик диагностика клиник синдромларга катъий равишда боглик эмас. У диққат-этиборни асосан логопедик таъсир курсатиш объекти булиши лозим булган нутк бузилишларига каратади. Логопедик хулосани тузиш жараёнида у ёки бу логопедик ташхисни аниклаш имконини берадиган тиббий маълумотлар, клиник тавсифларга купрок этибор берилади. Клиник тавсифлар нуткни коррекция килиш ва ривожлантириш тизимида эмас, асосан нутк бузилишларининг юзага келиш сабабларини аниклашга, болани даволашга йуналтирилган булади.

Махсус адабиётлар

1 .Нишонова З.Т., Алимова Г.К.. Болалар психологияси ва психодиагностикаси Т.: ТДПУ 2017.

2. Ғозиев Э. Онтогенез психологияси. Назарий- экспериментал таҳлил Т.: Ношир 2010.
3. Дўстмухамедова Ш.А., Нишонова З.Т ва бошқалар. Ёш даврлари ва педагогик психология Т.: Фан ва технологиялар 2013.
4. Шаповаленко И.В. Возрастная психология (Психология развития и возрастная психология): учебник для студентов вузов. – М.: Гардарики, 2007.
5. Асадов Ю., Мусурманов Р. —Ўсмирлар девиант хатти-ҳаракатининг ижтимоий-психологик хусусиятлари (диагностика, профилактика, коррекция)- Т.,2011
6. Содиқов Б. —Тарбияси қийин ўсмирлар психологияси, Термиз 2003 йил
7. Содиқов Б —Девиант хулқ болалар психологияси, Термиз 2010 йил
8. Тўлаганова Г.К —Тарбияси қийин ўсмирлар. Т, —Университет, 2005

ФИО авторов: *Xalilxodjayeva Shaxnoza Gafurovna* - Toshkent imkoniyati cheklangan shaxslar uchun ixtisoslashtirilgan 1-son kasb-hunar maktabi biznes asoslari fani o'qituvchisi,

Umarova Guljaxon Erdanovna - matematika fani o'qituvchisi

Название публикации: «МАТЕМАТИКА ВА ИҚТИСОД ФАНЛАРИНИНГ О'ЗARO ALOQALARI»

Annotatsiya Maqolada matematika va iqtisod fanlari mustaqil bilim sohasi bo'lib, ularning har biri o'z o'rganish ob'ekti va predmetiga ega ekanligi ilmiy asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: Matematika, iqtisod, sanash, o'lchash, tavsiflash, matematik usullar, matematik modellar, iqtisodiy dinamika, xo'jalik yurituvchi sub'ektlar, amaliy matematika, o'yin nazariyasi, dasturlash, bashorat.

Аннотация. В статье утверждается, что математика и экономика являются самостоятельными областями знаний, каждая из которых имеет свой объект и предмет изучения.

Ключевые слова: Математика, экономика, расчет, измерение, описание, математические методы, математические модели, экономическая динамика, хозяйствующие субъекты, прикладная математика, теория игр, программирование, прогнозирование.

Annotation. The article states that mathematics and economics are independent fields of knowledge, each of which has its own object and subject of study.

Key words: mathematics, economics, calculation, measurement, description, mathematical methods, mathematical models, economic dynamics, business entities, applied mathematics, game theory, programming, forecasting.

Matematika va iqtisod fanlari mustaqil bilim sohasi bo'lib, ularning har biri o'z o'rganish ob'ekti va predmetiga ega. Matematika - aniq ob'ektlarning shakllarini sanash, o'lchash va tavsiflash amallari asosida tarixan rivojlangan tuzilmalar, tartib va munosabatlar haqidagi fan. Iqtisodiyot jamiyatning iqtisodiy faoliyati, shuningdek, ishlab chiqarish, taqsimlash, ayirboshlash va iste'mol tizimida rivojlanadigan munosabatlar yig'indisidir.

Mashhur amerikalik olim N. Vinerning fikricha, matematikaning roli bizni qamrab olgan tartibsizlikda ko'rinmas tartibni topishdan iborat. Matematikaning ushbu vazifasidan kelib chiqqan holda, uni o'rganish predmeti bizni o'rab turgan

dunyoda sodir bo'lishi mumkin bo'lgan mavhum bog'lanishlarni ifodalashning miqdoriy shakllarini o'rganishdir.

Bundan kelib chiqqan holda, matematika fan sifatida aloqalarni o'rganish va shu asosda atrofimizdagi dunyo haqidagi eng yangi ma'lumotlarni olish uchun ko'p funktsiyali analitik usullarni yaratadi. Bu matematik apparatni bilimning turli sohalarida: iqtisod, tilshunoslik, kimyo, fizika, psixologiya va boshqalarda ishlaydigan olimlar duch keladigan ko'plab jumboqlarni yechish uchun universal vositaga aylantiradi, ular matematikadan juda uzoqda. Shuning uchun ham matematika fanlar malikasi deb ataladi.

Hozirgi vaqtda eng yuqori muvaffaqiyatlarga o'z tadqiqotlarida matematik apparatlardan eng keng foydalanadigan bilim sohaları erishmoqda. Matematikani amaliyotda qo'llashda tabiat va jamiyat hodisalarini o'rganishda sezilarli natijalarga erishishga nima imkon beradi? Axir, matematikada shunday atamalar mavjudki, ular bir qarashda real hayotga bevosita aloqasi yo'q: matritsalar, integrallar, tenglamalar va boshqalar.

Matematik usullar va modellardan foydalanish kompaniyaning bozor sharoitidagi faoliyati darajasida ham, makroiqtisodiyotda ham - mintaq va mamlakat iqtisodiy faoliyatining jihatlarini rejalashtirish va tahlil qilish darajasida dolzarbdir.

Bugungi kunda jahon iqtisodiyotining globallasuvi va jamiyatning yangi turi – axborot jamiyati shakllanishi sharoitida matematik modellar sayyoramizdagi sivilizatsiya evolyutsiyasini prognoz qilishning kuchli vositasiga aylanib bormoqda, bu esa sivilizatsiya rivojlanishini aniqlash imkonini beradi.

Iqtisodiyot va matematika o'rtasidagi bog'liqlik uchun asoslarni topish muammosi, bir tomondan, iqtisodiy tahlil, rejalashtirish, prognozlash va boshqarish tartib-qoidalarining aniqligini oshirish zaruratida bo'lsa, ikkinchi tomondan, uni amalga oshirishning qiyinligidadir. shaxsiy imtiyozlar va manfaatlar kabi ko'rsatkichlarni rasmiylashtirish va miqdoriy jihatdan aniqlashdadir. Shu ma'noda iqtisod va matematikaning predmet sohaları nafaqat kesishadi va qisman mos keladi, bu fanlarning o'zaro rivojlanishiga hissa qo'shadi, balki bir-biriga qarama-qarshi qo'yilishi ham mumkin.

Qadim zamonlardan XIX asrgacha matematika bilan faqat bir nechta tanlangan olimlar shug'ullangan. Matematikaning, xususan, muhandislik sohasining rivojlanishiga sanoat inqilobi yordam berdi, bu esa turli mexanizmlar va har xil turdagi mashinalarni takomillashtirish va yaratish zaruratini keltirib chiqardi. Katta yutuq o'tgan asrning ikkinchi yarmida, yadro fizikasidagi yutuqlar matematikaning, matematik ta'limning va yuqori unumdorlikdagi hisoblashning yanada rivojlanishiga olib kelgan paytda amalga oshirildi.

Shunga o'xshash hodisalar bizning davrimizda, matematikani rivojlantirishning keyingi bosqichi uchun zaruriy shart bo'lgan ko'plab ijtimoiy va turli xil iqtisodiy jarayonlarni boshqarish zarurati tug'ilganda sodir bo'ladi. Iqtisodiyot fan sifatida ko'p yillar davomida matematiklarning e'tiborini tortmadi, garchi, XIX asrning iqtisod bilan bog'liq bo'lgan matematik asarlarining alohida misollari mavjud bo'lsada.

Hozirgi vaqtda ba'zi mamlakatlarda, ayniqsa AQShda matematikaning klassik amaliy sohalaridan ko'plab olimlarning iqtisodiyotga migratsiya jarayoni sodir bo'lmoqda. Iqtisodiy tadqiqotlarda matematik modellashtirishga asoslangan matematik usullardan keng foydalaniladi.

Iqtisodiy hayotdagi aloqalar, iqtisodiy dinamika va xo'jalik yurituvchi sub'ektlarning xatti-harakatlarini bashorat qilish nazariy modellarni matematik usulda qurishga asoslanadi - bu iqtisodiy hodisa va jarayonlarni tahlil qilishning eng muhim vositasidir. Butun dunyo olimlari uchun matematik modellashtirish zamonaviy iqtisodiy nazariya tiliga aylanib bormoqda. Masalan, korxonalar ishini rejalashtirish vazifasi iqtisodiyotda matematik modellardan foydalanishga misol bo'la oladi.

Bugungi kunga kelib, o'z tadqiqotlarida matematik apparatlardan keng foydalanish ushbu sohalarda eng katta muvaffaqiyatlarga erishishga yordam beradi. Shuning uchun ham matematikani amaliyotga tatbiq etish tabiat va jamiyatning ayrim hodisalarini o'rganishda sezilarli natijalarga erishish imkonini beradi.

Matematikaning o'ziga xos bilim sohasi sifatida uni o'ziga xos qiladigan xususiyatlari quyidagilardan iborat:

- qoidalarni va munosabatlarni belgilashda - matematik formulalarni yaratishda hech qanday nomuvofiqlikka yo'l qo'ymaslik;

- matematik formulalar qat'iy shartlarga asoslanib, bir qancha aksiomalardan tuzilgan;

- ma'lum tushunchalarga ularning ma'nosini ochmasdan egalik qilish qobiliyati.

Aynan yuqoridagi barcha xususiyatlar tufayli matematik apparat barcha bilim sohalari uchun ko'p funktsiyali analitik vositaga aylanadi.

Iqtisodiyotning matematika oldiga qo'yadigan ma'lum vazifalari ularni hal qilish yo'llarini topishda uni rag'batlantirishga yordam beradi. Hozirgi vaqtda iqtisodiyotning yangi matematik usullarga bo'lgan ehtiyoji matematikaning qobiliyatidan yuqori.

Amaliy matematikada o'yin nazariyasi, dasturlash, navbat va boshqalar kabi yangi yo'nalishlarning kelib chiqishi iqtisodiy haqiqatdir. Iqtisodiyot va boshqaruv sohasidagi turli mutaxassislarning yuqori kasbiy bilimlarini rivojlantirishda ko'plab matematik usullarni bilish yordam beradi va bu, birinchi navbatda, rivojlanishning xarakterli elementidir.

Aynan kadrlar matematika tomonidan yaratilgan turli xil analitik vositalardan foydalanuvchi hisoblanadilar, shuning uchun ularga matematik atamalarning mohiyatini tushuntirib, matematik sifatida emas, balki foydalanuvchi sifatida matematikani o'rgatish zarur. Iqtisodiy tahlil, statistik hisob-kitoblar, har xil ichki xarajatlar hisobini tashkil etish va aylanma hujjatini qisqartirish uchun korxonalar va tashkilotlar formulalarining soddaligi va boy iqtisodiy mazmuni tufayli xo'jalik amaliyotida matritsali usullardan tobora ko'proq foydalanmoqda.

Matritsa - bu $m \times n$ o'lchamdagi to'rtburchaklar jadval bo'lib, raqamlardan iborat va m qatorlar soni va n ta ustunlar sonidan iborat va quyidagi shaklga ega:

$A =$

Matritsaning iqtisodiyotning turli sohalarida eng oddiy qo'llanilishini ko'rib chiqing.

4 turdagi xomashyodan 4 turdagi mahsulot ishlab chiqaradigan korxonani olaylik. Xom ashyoning sarflanish koeffitsientlari A matritsasining elementlari sifatida berilgan. Xom ashyo turi: 1, 2, 3, 4

Har bir mahsulot turi uchun xom ashyo tannarxini ularni chiqarish rejasini bilan topish talab qilinadi: 60, 50, 35 va 40 dona.

Yechim. Boshlash uchun biz mahsulot ishlab chiqarish uchun vektor rejasini tuzamiz. Keyin muammoni hal qilish xarajatlar vektori bilan beriladi, uning koordinatalari uning har bir turi uchun xom ashyo narxining qiymatlari; bu xarajat vektori vektor va A matritsasining mahsuloti sifatida hisoblanadi:

Ushbu masalada biz matritsadan foydalanib, korxonada tomonidan 4 turdagi xomashyodan 4 ta mahsulot ishlab chiqarish bo'yicha mahsulot ishlab chiqarishning eng yaqin rejasini tuzishga muvaffaq bo'ldik.

Shunday qilib, iqtisod va matematika kabi ikkita mutlaqo boshqa fanlar bir-biri bilan chambarchas bog'liq degan muhim xulosaga kelishimiz mumkin. Darvoqe maqsadli matematiklar yoki iqtisodchilar bugungi kunda kerak emas, lekin ikki xil yo'nalishda tayyorlangan mutaxassislar kerak. Yuqorida aytilganlarning barchasi matematik aniqlik va chuqur iqtisodiy bilimlarga ega bo'lgan turli iqtisodiy dasturlarni ishlab chiqishga o'tishga yordam beradi.

Hozirgi vaqtda eng ko'p rivojlanayotgan tarmoqlar o'zlarida matematik apparatlardan keng foydalanadigan bilimlarni taqozo etadi. Matematikadan foydalanganda tabiat hodisalarini o'rganishda ulkan muvaffaqiyatlarga erishishga nima imkon beradi? Jamiyatgacha? Yani, matematika shunday tushunchalar bilan ishlaydi, ular:

- birinchi qarashda haqiqiy hayotga hech qanday aloqasi yo'q;
- vektorlar, integrallar, differentsiallar, tenglamalar va boshqalar.

Matematika bilimning o'ziga xos sohasi sifatida uni o'ziga xos qiladigan xususiyatlarga ega. Ular quyidagichadir:

- har qanday og'ishlarga yo'l qo'ymaydigan qat'iy ta'rif munosabatlarni (bog'lanishlarni) qurish qoidalarini
- matematik formulalar;
- mos formulalar olinganda, u birinchi bo'lib postulatsiya qilinadi aksiomalar tizimi, so'ngra ulardan kelib chiqib, qat'iy qoidalar asosida tegishli matematik formulalar tuziladi;

- muayyan tushunchalar bilan ishlash qobiliyati, emas ularning mohiyatini ochib beradi, chunki olingan xulosalar mavhumdir xarakterga ega va ob'ektlarning xususiyatlariga mutlaqo bog'liq emas.

Aynan shu xususiyatlar matematik apparatni bilimning barcha sohalari uchun universal analitik vositaga aylantiradi.

Shunday qilib, ushbu xususiyatlarga ega bo'lgan matematika, ilgari surilgan gipotezalarga asoslanib, qat'iy mantiqiy qoidalardan foydalangan holda, o'rganilayotgan ob'ekt haqida yangi bilimlarni olish, tegishli qoidalarni qayta qo'llash, ko'proq yangi bilimlarni olish va h.k. imkonini beradi. Boshqacha qilib aytganda, ilgari qurilgan binolar va qat'iy mantiqiy qoidalarga asoslangan matematik o'zgarishlar yordamida haqiqiy ob'ektlarning yangi xususiyatlari va munosabatlarini (bog'lanishlarini) o'rnatish; keyin empirik tarzda tasdiqlanishi mumkin. Bu matematikani kuchli fanga aylantirgan narsadir.

Matematik modellar yordamida yangisini olish haqiqatga mos keladigan ma'lumotlar mavjud bilimlarga asoslanib, modelda ko'rsatilgan sifatli shartlarni shakllantirish kerak.

Mashhur ingliz matematigi Geksli shunday yozgan edi: "Matematik tegirmon toshidek tagiga ko'milgan narsalarni maydalaydi. Qushga sepilgan donni to'ldirish orqali bug'doy unini olmaganingiz kabi, formulalar bilan butun sahifalarni yozish orqali siz yolg'onlardan haqiqatni ololmaysiz.[5, b. 6].

Iqtisodiyotda matematika nisbatan yaqinda qo'llanila boshlandi. (1738 yildan), Fransua Kene o'zining birinchi jadvalini qurgan va nashr etganida. Bu ijtimoiy mahsulotning takror ishlab chiqarish jarayonini yagona butun sifatida miqdoriy tavsiflashga birinchi urinishdir.

Hozirgi vaqtda makro va mikroiqtsodiyotning rasmiylashtirilishi amaliy iqtisodiy fanlarning rivojlanishi yuqori daraja bilan bog'liq. Buning asosini amaliy matematika sohasidagi taraqqiyot qo'ydi: matematik dasturlash, o'yin nazariyasi, matematik statistika, navbat nazariyasi va boshqalar, shuningdek, katta hajmdagi dastlabki ma'lumotlarni qayta ishlash, saqlash va uzatish imkonini bergan axborot

texnologiyalari sohasidagi taraqqiyot (busiz matematikani iqtisodiy amaliyotga joriy etish mumkin emas edi).

Iqtisodiyot va matematikaning umumiy tomoni shundaki, ular yuqori darajadagi murakkablikdagi mavhum ob'ektlar bilan ishlashadi. Hamma narsa formulalar mavhumdir. Iqtisodiy jarayon va hodisalar, fazoviy xususiyatlar, iqtisodiy munosabatlar ham mavjud bo'lmagan iqtisodiy abstraktsiyalardir. Shuning uchun iqtisod matematikadan foydalanish uchun qulay zaminga aylandi.

Shunday qilib, ikkita mutlaqo boshqa fanlar uchun – iqtisod va matematika yaqin o'zaro ta'sir bilan tavsiflanadi. XXI asrda biznes muhitining tez o'zgarishi, rivojlanishning yuqori sur'atlari intellektual texnologiyalarni rivojlantirish, iqtisodiyotdan bosqichma-bosqich o'tish, moddiy resurslarga asoslanib, bilim iqtisodiyotiga, bu o'zaro ta'sirni kuchaytiradi.

Zamonaviy ijtimoiy-iqtisodiy tizimlar shunday tarmoqlangan tashqi va ichki bilan tavsiflanadi, ularning holati va xatti-harakatini aniqlaydigan aloqalar uchun bu samarali zamonaviy matematik apparatlar, axborot texnologiyalaridan foydalanmasdan turib ularni boshqarish mumkin emas. Bu tasdiqlangan transmilliy korporatsiyalar tomonidan qo'llaniladigan biznesni boshqarishning zamonaviy texnologiyalarini o'z ichiga oladi.

Iqtisodiyotda hozir o'tmishni tushuntirish, kelajakni ko'rish va iqtisodiy tadqiqotlarda matematikaning haqiqiy qo'llanilishi o'z harakatlarining oqibatlarini baholash, bundan ham ko'proq narsani talab qiladi sa'y-harakatlari, yangi fundamental bilimlar yetarli emas.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Гулай Т.А., Жукова В.А., Мелешко С.В., Невидомская И.А. Математика /Рабочая тетрадь. Ставрополь, 2015.
2. Гулай Т.А., Долгополова А.Ф., Мелешко С.В. Математические методы исследования экономических процессов //Международный журнал экспериментального образования. 2016. № 12-1. С. 116-117

3. Гулай Т.А., Невидомская И.А., Мелешко С.В. Анализ и оценка приоритетности разделов дисциплины «математический анализ» изучаемой студентами инженерных направлений // European Social Science Journal. 2013. № 8-2 (35). С. 109-115.
4. Коннова Д.А., Леликова Е.И., Мелешко С.В. Взаимодействие математики с экономикой //Современные наукоемкие технологии. 2014. № 5-2. С. 159-161.
5. Линейная алгебра (учебное пособие) / Крон Р.В., Попова С.В., Долгих Е.В., Смирнова Н.Б. // Международный журнал экспериментального образования. 2014. № 11-1. С. 115.
6. Светличная В.Ю., Орехова Н.В., Мелешко С.В. Применение элементов линейной алгебры в экономике //Современные наукоемкие технологии. 2014. №5-2. С. 174-175.
7. Сизова С.А., Мурдугова В.Ю., Мелешко С.В. Линейное программирование как область математического программирования при решении экономических задач. //Theoretical & Applied Science. 2013. № 6 (2). С. 16-20.

ФИО авторов: Ташкентский Государственный

Технический Университет

Махкамова М.А. (д.э.н., профессор)

Саидов Ж.Б. (магистр)

Название публикации: «ТРАНСПОРТНАЯ ЛОГИСТИКА В МАРКЕТИНГЕ»

***Аннотация.** Вопрос о взаимодействии маркетинга и транспортной логистики часто перетекает в выяснение вопроса кто важнее в компании. Гораздо продуктивнее будет проанализировать реальные моменты столкновения или пересечения интересов двух функциональных отделений и определить, каким же образом они должны взаимодействовать. Представлены аргументы, обосновывающие проблемы взаимодействия отделов маркетинга и логистики в компаниях-производителях товаров повседневного спроса. Дана современная трактовка основных проблем координации, определена роль служб маркетинга и логистики. Прослежена связь эффективности управления при грамотном взаимодействии служб маркетинга и логистики.*

***Ключевые слова:** маркетинга, логистика, транспорт, управление, спрос, цена.*

Транспортное логистическое управление, распространяясь на все стадии производственно-сбытовой деятельности, включает в себя элементы маркетинга и организации производственного процесса. Логистика использует методы маркетинга для анализа рынка, решения задач целеполагания и установления горизонтальных связей, а помимо этого включает в свою компетенцию задачи организации производственного процесса и его ведения, управления запасами, транспортировки, складирования, организации сбыта, управления и контроля информационными и финансовыми потоками, для чего в ряде конкретных случаев используются методы локально административного управления.

Логистика в транспорте дополняет маркетинг, увязывая потребителя, производителя, субподрядчика, транспорт и сбытовика в единую оперативную систему. Такая система функционирует в соответствии со сквозным технологическим процессом и использует однотипные и совместимые технические средства. Если маркетинг очерчивает задачу системного подхода к организации движения товаров, то логистика рассматривает и предлагает также методы технологической и технической реализации этого процесса и интеграции всех его участников. Логистика – это часть экономической науки, а также область деятельности, предмет которой заключается в организации, регулировании и контроле процессов функционирования сферы обращения продукции, товаров и услуг, создании инфраструктур, обеспечивающих товародвижение, а также управления ими и товарными запасами. Логистика объединяет в единый комплекс такие разнообразные виды управленческой

деятельности, как информационный обмен и финансовое обеспечение; упаковку, ведение складского хозяйства и управление запасами; организацию груз переработки и груз транспортировки; создание организационных структур, управление процессами товародвижения и персоналом; учёт, документооборот и пр.

Фактор цены в транспортной логистике оказывает прямое влияние на достижение фирмой корпоративных или финансовых стратегических целей, задаваемых маркетингом. Взаимодействие логистики и маркетинга в таком параметре как «место» представляет собой проблему выбора точек сбыта основного объема готовой продукции. Взаимосвязь маркетинга и логистики обширна и разнообразна, так как они тесно увязаны между собой единым алгоритмом управления бизнес-процессами. Современные рыночные условия характеризуются динамичностью и высокой степенью конкуренции. Направление спроса определяется посредством нужд и запросов потребителя. При этом играет важную роль насыщенность текущего рынка товарами. Постоянно востребованная группа товаров, приобретаемая регулярно, без сомнений и особого сравнения товаров между собой, попадает в большую зону риска относительно ротации, связанной с модификацией продукции согласно запросам потребителей и экономической составляющей государства в целом[1].

Маркетинг и транспортная логистика в свою очередь является инструментом улучшения хозяйственной деятельности для преобразования ресурсов в товары и услуги. В связи с возникновением проблем в взаимодействии логистики и маркетинга на предприятии, рассмотрим основные проблемы, возникающие при неграмотного управления отделами маркетинга и логистики на примере наиболее динамичной категории товаров. Одной из ключевых проблем крупных компаний является **обособленность функциональных подразделений**. В рамках одной компании неосведомленность отделов о деятельности друг друга может привести к рассогласованности действий внутри организации. Дисбаланс цепочки поставок в рамках различия систем оценки функциональных подразделений оказывает отрицательное влияние на себестоимость продукции, качество и параметры обслуживания клиентов, производительности активов и, как следствие, формирование доходов организации[2].

Эффективность внутренней коммуникации между отделами способствует достижению наилучших результатов в рамках бизнес- процессов. Обмен информацией необходим для координации задач и действий с целью продвижения организации в нужном направлении[3]. Согласованность работы отделов логистики и маркетинга является залогом получения максимальной прибыли предприятием путем своевременного удовлетворения спроса, формирования дистрибутивных каналов и сетей, управление информационными потоками для возможности быстрого и качественного обмена информацией[4].

Преувеличения функциональной роли подразделений также является проблемой которая представляет собой результат стремления менеджеров отделов к наилучшим показателям своих направлений. Функциональные

направления рассматривают свои отделы как наиболее значимые, стараясь укрепить позиции в компании, руководствуясь только своими целями и задачами. Высокий уровень профессионализма сотрудников в узких областях знаний способствует достижению максимизации показателей подразделения, но в то же время затрудняет фокусирование на вопросах эффективности всей компании[5].

Кроме этого следует что при отсутствии четкого разграничения целей, задач и функций отделов маркетинга и логистики не получится достичь максимального эффекта достижения максимальной отдачи. В процессе формирования общих условий ресурсного обеспечения и реализации продаж товаров отделом маркетинга логистика отвечает за оптимизацию потоковых процессов товародвижения[6]. Основная цель хозяйственной политики фирмы заключается в повышении эффективности общей деятельности компании и максимизации конечного результата[7].

Для возможности их достижения необходимо понимание целей и задач отдельных подразделений организации. Данные подзадачи являются частью общих целей компании относительно дивизионального распределения. Они являются множественными, краткосрочными в отличие от общих целей компании и связаны с процессом планирования текущей деятельности компании[8].

Неправильно задач и функциональных зон ответственности маркетинга и в транспортной логистики приводит к недостаточному уровню сервиса, высоким издержкам и становится причиной потери конкурентных преимуществ компании. [9]. В данной статье выделено три основные проблемы взаимодействия служб маркетинга и логистики в компаниях-производителях товаров повседневного спроса.

Маркетинг предопределяет предметную спецификацию и ассортиментную структуру производства, что влияет на формирование и дальнейшее развитие логистической системы; в то время как логистика имеет практический интерес, помогая решить основную задачу управления потоками, т.е. товар должен быть конкретизирован с точки зрения количества и качества продукции[10]. Управляя маркетингом и логистикой можно формировать конкурентное преимущество компании, поэтому направления данных отделов производственно-хозяйственной деятельности обладают синергетическим эффектом, но при этом нельзя сказать, что система управления не может быть сфокусирована на одном направлении маркетинга или логистики. В условиях экономического дисбаланса только совокупное взаимодействие, развитие и четкое понимание целей и задач логистики и маркетинга способно оказать компаниям поддержку.

Использованная литература:

1. Котлер, Ф. Основы Маркетинга. Краткий курс / Ф. Котлер. –М. : Вильямс, 2010. – 656 с. – ISBN 978-5- 8459-0376-1.

2. Теория жизненного цикла: подробный обзор [Электронный ресурс]. Режим доступа : <http://powerbranding.ru/tovar/zhiznennyjtsikl/> (дата обращения : 01.02.2016).
3. Петров, А. А. Основы управления : учебное пособие для бакалавров / А. А. Петров. – М. : Проспект, 2013. – 232 с.
4. Кирюков, С. И. Организация, планирование и контроль маркетинговой логистики [Электронный ресурс] С. И. Кирюков.– Режим доступа:http://www.elitarium.ru/organizacija_marketingovoj_logistiki/(дата обращения : 01.02.2016).
5. Друкер, П. Ф. Практика менеджмента : уч. пос. / П. Ф.Друкер. – М. : Вильямс, 2009. – 400 с.
6. Голиков, Е. А. Маркетинг и логистика – новые инструменты хозяйствования: учеб. пособие /Е. А. Голиков. –М. : Экзамен, 2006. – 220 с. – ISBN 5-472-01312-7.
7. Голиков, Е. А. Маркетинг и логистика : учебное пособие / Е.А. Голиков – М.: Академический Проспект, 2006. – 488 с. – ISBN-5-8291-0718-X.
8. Зуб, А. Т. Стратегический менеджмент: учебник для бакалавров / А. Т. Зуб. – М. : Юрайт, 2013. – 375 с. – ISBN 978-5-9916-2586-9.
9. Relationship between sustainable development of branches of fuel and energy complex and growth GDP Makhkamova, M.A., Allaeva, G.J.
- 10.Будрин, А. Г. Проблемы маркетинга. Логистика: Маркетинг в контексте полидисциплинарного подхода к изучению // А. Г.Будрин, А. М. Немчин, В. Н. Татаренко // Проблемы современной экономики. – 2012 –10. № 1 – С. 193–195.

ФИО автора: *Majidova Mehrinigor Shavkat qizi*

Buxoro davlat universitetining Pedagogika instituti “Tabiiy va gumanitar fanlar” fakulteti 1-2ХТА-21 guruhi talabasi

Название публикации: «YANGI O‘ZBEKISTONNI BIRGALIKDA QURAMIZ»

Yangi O‘zbekistonimiz haqida so‘z boshlashdan avval uning tarixda tutgan o‘rni haqida fikr yuritsam. Tarixdan shuni bilamizki, o‘tmishda O‘zbekistonda qachadan qancha buyuk zotlar o‘tgan. Ular yosh avlodlarga ya’ni bizlarga qanchada qancha buyuk, qimmatli asarlar meros qoldirganlar. Misol uchun birgina O‘zbekistonning Buxoro shahrida tavallud topgan Ibn Sino yaratgan “Al qonun fit-tib” asari Yevropada XVII asrgacha o‘quv qo‘llanma vazifani bajargan.

Ko‘hna tarix shundan dalolat beradiki, bu hayotda yangilik qilish, ko‘pchilik odamlar o‘rganib, ko‘nikib qolgan eskicha qolip va andozalarni o‘zgartirish hech qachon oson kechmaydi. Istaymizmi, yo‘qmi, bunday harakat har qanday sharoitda ham ochiq yoki pinhona to‘siqlarga duch keladi. Ayniqsa, xalqni uyg‘otish, mudroq qalblarga hayotbaxsh yangi nafas olib kirish, davlat va jamiyat boshqaruvini butunlay yangilash masalasi islohotchi bo‘lib maydonga chiqishdek buyuk missiyani o‘z zimmasiga olgan yetakchi shaxsdan yanada ulkan mas’uliyat, jasorat va donishmandlikni talab etadi. Hech shubhasiz, istiqlol yillarida yurtimizda yangi davlat va jamiyat qurish yo‘lida tarixiy ishlar amalga oshirildi, mard va olijanob xalqimizning bukilmas irodasi va ulkan salohiyati bilan katta marralar zabt etildi. Tarixan qisqa muddatda mamlakatimiz Konstitutsiyasi – Asosiy qonunimiz ishlab chiqildi va qabul qilindi. Vatanimiz suveren davlat sifatida jahon hamjamiyatidan munosib o‘rin egalladi.

O‘zbekistonda zamonaviy davlatchilik asoslari yaratilib, konstitutsiyaviy tuzumga asos solindi. Davlat hokimiyatining uchta mustaqil tarmog‘i – qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud hokimiyatlari qaror topdi. Tom ma'nodagi konstitutsiyaviy davlat barpo etildi. Bu borada Prezidentimizning fikrlarini aytib o‘tsam: “O‘zbekiston Respublikasining suvereniteti va davlat mustaqilligini,

sarhadlarimiz daxlsizligi, xalqimizning tinch-osoyishta hayoti hamda milliy manfaatlarimizni ishonchli himoya qilishga qodir bo'lgan Qurolli Kuchlar tashkil etildi. Milliy valyutamiz – so'm joriy etildi va oltin-valyuta zaxiralarimiz shakllantirildi. Qadimiy tariximiz, boy madaniy merosimiz, milliy-diniy qadriyatlarimiz, o'zligimiz tiklandi. Mana shunday unutilmas tarixiy jarayonlarda faol ishtirok etish nasib etganidan baxtiyorman. Mustaqil taraqqiyot borasida erishgan ulkan yutuqlar bilan birga, yo'limiz ayrim xato va kamchiliklardan ham xoli bo'lmaganini ochiq aytish lozim. Mustabid tuzumdan voz kechib, demokratik jamiyat barpo etishga qaratilgan jarayonlar, murakkab va tahlikali davrning o'zi turli muammo va vazifalarni oldimizga ko'ndalang qo'ydi. Ularni muvaffaqiyatli hal etish uchun bilim va tajribamiz, iroda va qat'iyatimiz ba'zan yetsa, ba'zida yetmagan holatlar ham bo'ldi. Shu bois mamlakatimiz taraqqiyotini yangi, yuksak bosqichga ko'tarish, buning uchun yangi islohotlarni amalga oshirish ob'ektiv zarurat, eng muhim strategik vazifaga aylandi. Insoniyat tarixi shundan dalolat beradiki, har qaysi xalq hayotidagi ma'naviy uyg'onish jarayonlari milliy o'zlikni anglashga olib keladi hamda mamlakatning iqtisodiy, madaniy taraqqiyotini yangi bosqichga ko'taradi. Bunday ijtimoiy noyob hodisa **“Renessans”** – uyg'onish, qayta tiklanish, yuksalish deb atalishi barchamizga ayon. Ma'lumki, bugungi O'zbekiston zamini qadimda ikki buyuk uyg'onish davriga – Birinchi (ma'rifiy – IX-XII asrlar) va Ikkinchi (Temuriylar – XIV-XV asrlar) Renessansga beshik bo'lgan. Bu – jahon ilm-fanida o'z isbotini topgan va tan olingan tarixiy haqiqatdir.

Hozirgi vaqtda mamlakatimizda yana bir muhim Uyg'onish jarayoni kechmoqda. Shuning uchun **“Yangi O'zbekiston”** va **“Uchinchi Renessans”** so'zlari hayotimizda o'zaro uyg'un va hamohang bo'lib yangramoqda, xalqimizni ulug' maqsadlar sari ruhlantirmoqda.

So'nggi kunlarda Prezidentimiz yoshlarga qanchadan-qancha shart-sharoitlar yaratmoqda. Prezidentimiz Sh.Mirziyoyev: “Darhaqiqat, yurtimizda qanday islohotlarga qo'l urmaylik, avvalo, siz kabi yoshlarga, sizlarning kuch-g'ayratingiz, azmu shijoatingizga suyanamiz. Barchangiz yaxshi bilasiz, bugun o'z oldimizga ulkan

marralar qo‘yganmiz. Ona Vatanimizda Uchinchi Renessans poydevorini yaratishga kirishdik. Biz oila, maktabgacha ta‘lim, maktab va oliy ta‘limni hamda ilmiy-madaniy dargohlarni bo‘lg‘usi Renessansning eng muhim bo‘g‘inlari deb hisoblaymiz. Shu sababli ayni ushbu sohalarda tub islohotlarni amalga oshirmoqdamiz. Ishonamanki, mamlakatimiz taraqqiyotining yangi poydevorini yaratishda sizlar singari fidoyi va vatanparvar yoshlarimiz faol ishtirok etib, munosib hissa qo‘shadilar”. Muxtasar aytganda, so‘nggi besh yil davomida yoshlarni har tomonlama qo‘llab-quvvatlash, ularni komil inson sifatida yetishi uchun zamin yaratildi. Yoshlarga berilayotgan bu e‘tibor, oxir-oqibat, o‘z mevasini bermoqda. Bunga yoshlarimiz xalqaro va respublika miqyosida erishayotgan yutuqlari yaqqol dalildir. Mazkur islohotlarning samarasi o‘laroq kelajagimiz bunday yoshlar qo‘lida porloq bo‘lishiga hech qanday shubha yo‘q. Chunki aynan bugungi yoshlar ertangi kunimizning, Yangi O‘zbekistonning, Uchinchi Renessansning poydevori hisoblanadi. Albatta barchamiz birlashib Yangi O‘zbekistonimizni yangidan quramiz deb barilla ayta olamiz. Hayotiy haqiqatlardan misol qilib aytsak o‘zbek xalq maqollarida: “Birlashgan o‘zar, birlashmagan to‘zar”, “Kuch-birlikda” degan maqollar fikrimiz dalili hisoblanadi. Biz barchaga qo‘rqmasdan ayta olamizki, O‘zbekiston yoshlari hozirgi kundagidek bilimli, shijoatli bo‘lsa, albatta Yangi O‘zbekistonni ham shunday qurishadi.

Shu bilan birga, barchamiz jamiyatda yutuqlarga erishish va taraqqiyotni yuksaltirish o‘z-o‘zidan bo‘lmasligini, bu yo‘lda o‘ziga xos murakkabliklar ham yuzaga kelishini to‘g‘ri anglashimiz lozim. Chunki, hayotda tez va hech qanday yo‘qotishlarsiz hal qilib bo‘lmaydigan muammolar ham mavjud. Barcha o‘zgarishlar uchun, birinchi navbatda, vaqt va izchillik kerak. Shu sababli amalga oshirilayotgan strategiyaning pirovard muvaffaqiyati va uning to‘liq amalga oshirilishi uchun biz jamiyat hayotidagi yangilanishlarni qo‘llab-quvvatlashimiz va bu yo‘lda birlashishimiz, hamisha oldinga qarab barqaror va og‘ishlarsiz harakat qilishimiz lozim.

Foydalangan adabiyotlar:

1. <https://yuz.uz/uz/news/yangi-ozbekiston--yoshlarga-yangi-imkoniyatlar>
2. <https://uzreport.news/politics/prezident-yangi-ozbekiston-va-uchinchi-renessans-sozlari-hayotimizda-ozaro-uygun-va-hamohang>.
3. <https://daryo.uz/2021/08/17/shavkat-mirziyoyev-yangi-ozbekiston-gazetasiga-intervyu-berdi/>

ФИО автора: *Рахмонов Баходир Мирзаевич*

ТИҚХММИ тадқиқотчиси

Название публикации: «“МИЛЛИЙ ҒОЯ” ВА “ЭТНОМАДАНИЙ ҚАДРИЯТЛАР” ТУШУНЧАЛАРИНИНГ МОҲИЯТИ ВА ФУНКЦИОНАЛ АҲАМИЯТИ»

Аннотация: Мақолада миллий ғоя ва этномаданий қадрият тушунчаларининг моҳияти ва аҳамияти таҳлил қилинади. Хусусан, миллий ғоя ўзига хос шартлар ва омилларнинг объектив ифодаланиши ўлчови билан ҳам, улардаги миллий ва умуминсоний қадриятларнинг ўзаро боғлиқлиги билан ҳам фарқ қилиши, этномаданият эса ўзбек халқининг миллий хусусиятларини ифода этадиган воқелик, миллий маънавиятнинг ўзаги эканлиги очиб берилган.

Калит сўзлар: миллий ғоя, мафкура, этномаданият, қадрият, Янги Ўзбекистон, тарих, жамият, давлат.

Инсониятнинг кўп асрлик тарихида миллий давлат қуришга интилган ҳар бир халқ ўз олдига қўйган юксак вазифаларни амалга ошириш, шу йўлда миллатни бирлаштириш ва сафарбар қилишда миллий ғоя таянч эканлигига алоҳида эътибор берган. Бу ҳақида Шавкат Мирзиёев шундай деган эди: “...биз барпо этаётган Янги Ўзбекистон мафкураси аввало инсонпарварлик, эзгулик ва бунёдкорлик мафкураси бўлади. Ўзбекистон тараққиётининг бугунги жараёнлари миллий ғоя ва маънавий янгиланиш йўналишида ҳам жамият ва давлатимиз ривожининг янги босқичи бошланганидан далолат беради¹⁰⁷.”

Ғоя – бу концепция, тасаввур ва у нафақат объектив воқеликни акс эттиради, балки одамларни пировард мақсадга, масалан, ватан равақига эришиш учун уни ҳаракатга келтиради. Ғоя кўпчилиқни қамраб олганда, у улкан кучга эга бўлади ва нафақат воқеалар ривожини ўзгартириши, балки олдинги ғояларни ағдариши, тафаккур стереотипини ўзгартириши ва одамлар онгида ўзгариш ясаши мумкин.

¹⁰⁷ Мирзиёев Ш.М. Янги Ўзбекистон стратегияси –Тошкент:, Ўзбекистон, 2021. –Б. 293

Аммо мафкура кўп сонли ғоялардан келиб чиқиб, тизимга айланганда, одамларни пировард мақсадга эришишга йўналтира олади. “Миллий ғоя эса халқнинг олий мақсадлари, идеаллари, эркинликка ва тараққиётга интилишининг мужассам ифодаси сифатида миллий маънавиятнинг моҳиятли ўзак тушунчасини ташкил этади”¹⁰⁸.

Инсониятнинг кўп асрлик тарихида миллий давлат қуришга интилган ҳар бир халқ ўз олдига қўйган юксак вазифаларни амалга ошириш, шу йўлда миллатни бирлаштириш ва сафарбар қилишда миллий ғоя таянч эканлигига алоҳида эътибор берган. Бу ҳақида Ўзбекистоннинг Биринчи Президенти Ислам Каримов шундай деган эдилар: “Миллий ғоя деганда, аجدодлардан авлодларга ўтиб, асрлар давомида эъзозлаб келинаётган, шу юртда яшаётган ҳар бир инсон ва бутун халқнинг қалбида чуқур илдиз отиб, унинг маънавий эҳтиёжи ва ҳаёт талабига айланиб кетган, таъбир жоиз бўлса, ҳар қайси миллатнинг энг орзу-интилиш ва умид-мақсадларини ўзимизга тасаввур қиладиган бўлсак, ўйлайманки, бундай кенг маъноли тушунчанинг мазмун-моҳиятини ифода қилган бўламиз”¹⁰⁹.

Илмий тадқиқотларда ғояни турли мафкуралардан юқори турувчи ҳодиса сифатида баҳолашга интилиш ҳам мавжудлигини қайд этиш зарур.

Хусусан, С. Тиллаев ва Г.Инсопова нафақат халқаро майдонда, балки бир мамлакатда ҳам турли мафкуралар бўлиши мумкинлигини таъкидлаб шундай ёзадилар: “Масалан, ҳар бир партиянинг ўзининг дастури, йўналишлари бўлиши мумкин. Аммо шу нарса эътиборлики, ҳар бир мамлакатда ўзининг тараққиёт йўли, барча мафкурадаги кишиларни бирлаштирувчи ғоялари бўлади. Бу ғоянинг номини миллий ғоя дейиш мумкин. Ҳар бир партиянинг ўзини мафкураси бўлиши мумкин, лекин миллий ғоя ҳар хил фикр, ҳар хил маслак, йўналишдаги одамларни келажак, мамлакат тақдири йўлида, тараққиёт йўлида бирлаштирувчи

¹⁰⁸ Эркаев А. Маънавиятшунослик. Маънавият методологияси ва праксиологияси / А. Эркаев. - Тошкент: «Маънавият», 2018. – Б. 224.

¹⁰⁹ Каримов И.А. “Юксак маънавият - енгилмас куч.” -Т., “Маънавият”, 2008. 71-72 бет.

ғоя бўлади. Бундай ғоялар тизимига масалан, мустақилликни асраш, Ватанни севиш, озод ва обод жамият қуриш ғояларини киритиш мумкин”¹¹⁰.

Миллий онг ва ўзликни англашнинг ривожланиши миллий ғоя имкониятларини кенгайтириб туради. “Миллий ўзлик ва маънавий қадриятларга қарши таҳдид ва хатарлар тобора ортиб бормоқда. Дунёдаги айрим сиёсий марказлар томонидан баъзи ҳудудларда сунъий равишда беқарор вазият юзага келтирилмоқда, норозилик кайфиятлари авж олдирилмоқда. Айниқса, бугун тобора чуқурлашиб бораётган глобал иқтисодий инқироз турли фитналар учун янада қулай шароит яратишини унутмаслигимиз лозим”¹¹¹.

Ғоя ва мафқуранинг нисбати ҳақида гап кетар экан, уларнинг шаклланиш жараёни, вақтини белгилашда ҳам ўзига хосликлар кузатилаётганини қайд этиш зарур. Масаланинг моҳиятига кириб бориш учун асос сифатида илмий ғоянинг шаклланиш жараёнига хос хусусиятлар тадқиқ этиладиган бўлса, у ҳолда унинг мураккаб ва бир-бирига ўтиб турадиган, ўзаро узвий боғлиқ бўлган бир қатор босқичларни қамраб олишига ишонч ҳосил қилиш мумкин¹¹².

Миллий ғоянинг таъсир доираси кенг бўлиб, у миллатнинг ўзига хослигини сақлаб туриш, миллат манфаатлари йўлида миллат вакилларини бирлаштириш, уюштириш ва тараққиёт юналишларини белгилаш кабиларга ўзининг таъсирини ўтказади. Шунини алоқиди қайд қилиш лозимки, агар миллат вакиллари ҳалол йўл билан бой, бадавлат бўлганини кўрсанг, мамлакатининг ўзга мамлакатларга нисбатан тез ривожланаётган, катта муваффақиятларни қўлга киритаётганлигини кўриб, руҳинг кўтарилади, келажакка ишончинг ортади ёки, аксинча, муммоларнинг тўпланиб бораётганлигини кўрсанг, руҳан эзиласан, қайқурасан ва уларни ечишда ўз ҳиссамни қўша олсам эди, деган фикрлар ҳаёлингдан ўтади. Бундай туйғуларнинг замини ва илдизи вна миллий ғояга келиб тақалади. Миллий ғоя фақат тор доирадаги туйғуларни (яъни миллий

¹¹⁰ Тиллаев С., Инсопова Г. Замон, мафқура ва ёшлар. // Миллий истиқлол ғояси тарғиботининг илмий асослари. – Т.: 2002. – 47 б.

¹¹¹ Мирзиёев Ш.М. Янги Ўзбекистон стратегияси –Тошкент, Ўзбекистон, 2021. –Б. 295-296

¹¹² Очилдиев А. Миллий ғоя ва миллатлараро муносабатлар. –Тошкент: Ўзбекистон, 2004. –Б. 10

манфаат доирасидаги) шакллантирибгина қолмасдан, миллат билан ёнма-ён яшайдиган ўзга миллат ва элатлар вакиллари хурмат қилиш, халқ манфаатлари йўлида бирлашиш, диний-маърифий ва инсоний бағрикенглик тамойилларининг шаклланишида ҳам ўзининг ижобий таъсирини ўтказди.

Миллий ғоя ўзига хос шартлар ва омилларнинг объектив ифодаланиши ўлчови билан ҳам, улардаги миллий ва умуминсоний қадриятларнинг ўзаро боғлиқлиги билан ҳам фарқ қилади. Давлатлар ўртасида тенг ҳуқуқли муносабатлар, уларнинг ҳамкорлиги ва ҳамжиҳатлиги, ўзаро тушуниш ва хурмат, хайрихоҳлик зарурати нафақат умуминсоний, балки индивидуал, ўзига хос ривожланишнинг ўсишини англатади. “Миллий ғоя миллат тафаккурининг маҳсули, унинг қонига ва жонига қувват бағишлаб, уни истиқболга йўналтириб, маънавий-руҳий озиқа бериб турадиган манбалардан биридир”¹¹³.

Миллий ғоя ҳар бир даврда аниқ тарихий мазмун касб этади. Хусусан, миллий истиқлол ғоясини миллий ғоянинг мустақилликни қўлга киритиш ва мустаҳкамлаш даврининг ўзига хосликларини яхлит тарзда характерлайдиган хусусий ҳолати, қўриниши сифатида баҳолаш мумкин. Шу нуқтаи назардан қараганда, “миллий ғоя” “миллий истиқлол ғояси”га нисбатан кенгроқ мазмунга эгадир. Зеро, миллий истиқлол ғояси миллий ривожланишнинг муайян босқичигагина хос бўлган қарашлар тизимини ифодалайди¹¹⁴.

Миллий интеллектал салоҳият, мерос ва миллий тараққиёт давомида тупланган тажрибалар умуминсоний мулкка айланиб, ер куррасининг бошқа заминларида яшаётган ўзга халқларга хизмат қилиб келаверади. Бу, ўз навбатида, зўравонлик билан (вақтинча) “жиловланиб” турилган, ўз авлод-аждодлари томонидан яратилган миллий- маънавий салоҳиятдан мақрум этилган миллатнинг истиқболда, яъни ўз миллий ғояларининг тикланишида катта аҳамиятга эга бўлади, аммо уни батамом йўқотиб юбориб бўлмайди, Вақт ўтиши билан унга миллатнинг эҳтиёжи ошиб бораверади.

¹¹³ Отамуродов С. Глобаллашув: миллатни асраш масъулияти. -Т.: O`zbekiston, 2018. –Б. 216

¹¹⁴ Очилдиев А. Миллий ғоя ва миллатлараро муносабатлар. –Тошкент: Ўзбекистон, 2004. –Б. 15

Биз миллий ғоямиз замирида умуминсоний кадриятларнинг устуворлиги ва унинг умумбашариятга интеграциялатирувчанлиги ҳақида ҳар қанча гапирмайлик бари-бир, унинг илдизлари, заминлари миллатнинг тарихий хотираси, мероси ва асрлар давомида тўплаган ҳаётий тажрибалари билан боқлик эканлигини назарда тути шимиз лозим бўлади, Худди мана шу жараёнда миллий ғоянинг ўрни, салоқияти, имконияти ва юқсақлиги намоён бўлиб туради. Шунингдек, миллий ғоя миллат вакилларининг онгида миллий уйғониш, масъулиятни уйғотади. Миллат реал ҳаётда уни ташкил этувчи шахслардан иборат экан, ўзга миллатлар даврасида ўз миллатининг вакилининг эришган ютуғидан хурсанд бўлса, шу миллат вакили бўлганиндан фахрланади, шу билан бирга, миллатдошининг бошига тушган оғир кунларни худди ўзининг, энг яқинларининг бошига тушгандай қабул қилади.

Этномаданият эса ўзбек халқининг миллий хусусиятларини ифода этадиган воқелиқдир. Маънавиятга замонавий муносабатлар ҳам киргани учун у тез трансформацияга учрайди, этномаданиятга эса ўз ўзагини асраш, ҳатто консервативлик хос. У янги, замонавий ўзгаришларга, модернизацияга эҳтиёткорлик билан муносабатда бўлади, давр ва ҳаёт синовидан ўтган кадриятларнигина инновация сифатида қабул қилади.

Хуллас, этномаданият миллий маънавиятнинг ўзагидир. Маданиятни инсоннинг биологик жиҳатлари билан боғлаб Э.С. Маркарян шундай фикрга келади: "Маданият биологик ҳолатлардан ташқари сунъий воқелиқ бўлса-да, у инсоннинг биологик конституцияси (морфологик ва б. хусусиятлари) билан боғлиқ ва уни асраш функциясини бажаради. Инсоннинг ушбу биологик хусусиятлари ва имкониятлари нафақат маданиятнинг намоён бўлиш шаклларида ўз изини қолдирган, шу билан бирга, уни ичдан белгилаб берган ҳамда унинг ривожланиш стратегиясини белгилаб бермоқда.

Хўжалик-маданий типлари билан оилавий ва маиший ҳаёт тарзи бир-бирига боғлиқдир. Агар хўжалик-маданий типлари ўтроқ ёки кўчманчи ҳаёт, деҳқончилик, чорвачилик ёки косиблик, ҳунармандчилик кабилар билан

белгиланса, оилавий ва маиший ҳаёт тарзи яратилган моддий ҳамда маънавий бойликлардан фойдаланиш хусусиятлари, амал қилинадиган оилавий анъаналарда намоён бўлади.

Ачилдиев А. Миллий истиқлол ғояси – миллатлараро муносабатларни такомиллаштириш омили // Фалсафа фанлари доктори илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация. –Тошкент: 2004

ФИО авторов: *Мирзаабдуллаев М.М., Шамсиева У.А.*

Название публикации: «РАДИКУЛОПАТИЯ БЕЛГИЛАРИ ҚЎШИЛГАН ЁКИ ҚЎШИЛМАГАН УМУРТҚА ПОҒОНАСИДАГИ ОҒРИҚ СИНДРОМИНИ ДАВОЛАШГА ҲАЛҚАРО ВА МАҲАЛЛИЙ ЁНДАШУВ ВА КЛИНИК ТАВСИЯЛАР ТАҲЛИЛИ»

Калит сўзлар: Умуртқа поғонасидаги оғриқ, даволаш ёндашуви, клиник тавсиялар

АННОТАСИЯ

Мақсад: аввалги ҳалқаро клиник тавсиялар ва замонавий адабиётлардаги янги маълумотларни инобатга олиб умуртқа поғонасидаги оғриқ синдромини даволаш ёндашувини шакллантириш.

Методы: Ушбу ҳисобот 2013-2018 йилларда нашр қилинган ҳорижий адабиётлардаги тавсияларни ҳамда 2019-2021 йилларда ТТА неврология кафедраси етакчи шифокор-ўқитувчиларининг умуртқа поғонасидаги оғриқни даволашда фойдаланган усуллари метаанализини амалга оширган ҳолда тузилди. Уни тузишда бир қатор дори воситаларинг юртимизда рўйхатдан ўтмаганлиги ёки унинг аналоглари ишлатилиши инобатга олинган.

Беморларларни даволаш ёндашуви усуллари метаанализи ТТА КТК неврология бўлими ва унга ёндош хусусий шифохоналар етакчи мутахасислари натижасидан олинган.

Натижалар: Муаллифлар томонидан кўриб чиқиш учун 34 та клиник тавсия ва даволаш схемалари ишлаб чиқилди ва мутахасислар гуруҳи ва қизиқн академик ташкилотларга тақдим қилинди. Ҳар бир тавсиянома ва қўлланмалар мутақил турли ҳил экспертлар гуруҳи томонидан кўриб чиқилди ва маъқулланди; уларнинг барчаси ноаниқ ва ноўрин эмаслиги талоҳида таъкидланди. 28 та тавсия “кучли ишончли” деб топилган бўлса, 6 та тавсия “кучсиз ишончли” деб топилди.

1. Кириш.

Умуртқа поғонасидаги оғриқ (УПО) меҳнат қобилиятини йўқотиш(ногиронлик)га энг кўп сабаб бўлувчи ва даволаниш учун кўп маблағ сарфланиши буйича етакчи ўринларда турувчи ҳолат ҳисобланади. Ушбу ҳолат нафақат ривожланган, балки, ривожланаётган мамлакатларда ҳам ҳаётнинг айна кучга тўлган вақтида ногиронликки олиб келувчи асосий сабаблардан бири ҳисобланади[1]. Кўпчилик беморлар умуртқа поғонасидаги оғриқни ҳаётнинг маълум вақтидагина ҳис қиладилар. Лекин, айрим инсонларда УПО сурункали ҳолатга айланади ҳамда ҳаёт сифатига катта салбий таъсир ўтказди. УПО

шунингдек йирик миқдорда моддий зарар ҳам етказиб, бунга нафақат соғлиқни тиклаш учун кетган бевосита ҳаражатлар, шунингдек йўқотилган иш кунлари ва ишлаб чиқариш кўрсаткичларининг пасайиши билан боғлиқ билвосита зарарлар ҳам киради[2].

Умуртқа поғонасидаги оғриққа ёндашув бутун дунёда ҳамон гетероген характерга эга. Визуализацион усуллар чегараланган имкониятга эга эканлигига қарамасдан УАШ томонидан беморларни бундай текширувларга юбориш Норвегияда 39%[3], Францияда 50%[4,5], АҚШда 54% [6] ва Италияда 56% [7] ни ташкил қилади. Сурункали оғриқларни даволашда жисмоний машғулотлар энг яхши усул деб ҳисобланишига қарамасдан аксар физиотерапевтлар бунинг ўрнига фақатгина пассив даволаниш билан чегараланиб қоладилар[8]. Дорилар билан даволашда ҳам шифокорлар томонидан шунга ўхшаш ҳолатни кузатиш мумкин[9].

Шу сабабли биз беморларни даволаш сифатини яхшилаш орқали оғриқларнинг сурункали ҳолатга ўтиш кўрсаткичларини камайтириш учун чоралар кўриш керак. Қўлланма ишлаб чиқиш ва уни амалиётга татбиқ қилиш, катта эҳтимол билан УПОларни назорат қилишни кучайтиради[10].

Охириги бир неча йил давомида АҚШ, Дания, Англия, Белгияда бир неча ҳил қўлланмалар нашр қилинган[11–12–14]. Сўнгги ҳалқаро тавсияномалар 2016-йил март ойида янгиланган[13], шу сабабли ушбу тавсиялар радикулалгия кўшилган ёки кўшилмаган УПОларга оид илмия маълумотлар янгиланиши лозим. Францияда сўнгги тавсияномалар 2000-йилларга доир бўлиб, у ҳам янгиланишга муҳтож[15]. Мақсадимиз, аввалги ҳалқаро тавсияномаларга асосланиб, ва уларни янги маҳаллий шарт-шароитларни ҳисобини кўшиш орқали УПО даволаш ва уларга тиббий ёрдам кўрсатишга доир ҳудудий тавсияларни ишлаб чиқиш ҳисобланади. Тавсияноманинг асосий қамров гуруҳи тиббиётнинг бирламчи бўғини (УАШ ва физиотерапевтлар), шунингдек бирламчи ва иккиламчи тиббиётнинг УПОлари билан шуғулланувчи бошқа шифокор-мутахасислар ҳисобланади.

Методлар

Ушбу қўлланмани ишлаб чиқиш жараёнида қўлланмалар учун ҳалқаро стандартлар эътиборга олинди: адабиётларни критик баҳолаш, мултидисциплинар баҳолаш, томонлар ва беморларнинг иштироки[16].

Адабиётларни ўрганиш

Қўлланма учун танлаб олинган беморлар гуруҳи радикулалгия белгилари кўшилган ёки кўшилмаган умуртқа поғонасидаги оғриқ синдроми билан оғригвн катта ёшдаги беморлар ҳисобланади. Тадқиқотга рентгнологик аномалиялар (диск чурраси, тор умуртқа поғонаси канали, умуртқа орқа бўғими остеоартрити) кузатилган беморлар ҳам киритилган, лекин сколиоз (умуртқа поғонсидаги

носпесифик оғриқ синдромига кирмагани учун) билан оғриган беморлар киритилмаган. Хирургик давога мухтож, шунингдек меҳнат қобилиятини сақлаб қолган беморлар қўлланмалар яқинда янгилангани учун киритилмаганю[19,20]. Бошқа барча дори-дармонларни ёки дори-дармонларни даволашни ўз ичига олиши мумкин. Болаларда, ҳомиладор аёлларда ва иккиламчи УПО (инфекция, яллиғланишли ревматизм, саратон туфайли) УПО ҳақида хабарлар чиқариб ташланди. Тадқиқот методологиясини, йўриқноманинг кўламини (мақсадли гуруҳ) ва йўриқномада ёритилиши керак бўлган соҳаларни белгиловчи асосли ҳужжат ёзилди. Компиляция ҳисоботининг олдиндан кўрсатилган қисмида УПО таърифи, ЛБПни кўришнинг долзарблиги, фармакологик терапия, реабилитация, инфилтрасия, адабиётларда тасвирланган барча бошқа даволаш усуллари (олдинги тавсиялар ёки тизимли кўриб чиқиш): ўз-ўзига ёрдам бериш, қайта тиклаш. кундалик машғулотлар, қўлда терапия, психологик аралашувлар, мултидисциплинер реабилитация дастурлари, бел камарлари, тагликлар, белни тортиш, тери ости нервларини электр стимуляция қилиш (ТЕНС), акупунктур, массаж ёки иссиқлик каби жисмоний терапия, спорт, дам олиш, софрология ёки гипноз ва иккиламчи профилактика. Йложи бориша кўпроқ сўнгги йўриқномаларни киритиш учун олдинги 5 йил ичида нашр этилган йўриқномалар учун тизимли қидирув, шунингдек, олдинги 3 йил ичида нашр этилган тизимли шарҳлар ва мета-таҳлилларни қидириш ўтказилди.

Натижалар

Дастлабки адабиётларни қидиришда сўнгги халқаро кўрсатмаларга ёки ЛБПнинг тизимли шарҳларига 461 та ҳаволалар аниқланди. 6 та халқаро йўриқнома киритилди ва 8 та бошқа йўриқнома чиқариб ташланди: 2 таси манфаатлар тўқнашуви, 1 таси янгиланган адабиётшунослик йўқлиги ва 5 таси методологиянинг йўқлиги сабабли. Жами 32 та дастлабки тавсиялар ишлаб чиқилди ва илмий муассасалар ва манфаатдор томонларга тақдим этилди, шу жумладан даволаш режими (фойдаланиш қулайлиги ва ўқиш учун 2 қисмга бўлинган). Ўн учта манфаатдор томонлар ўқиш босқичига жавоб беришди ва уларнинг шарҳларини кўриб чиққандан сўнг, экспертлар гуруҳи якуний тавсиялар ва даволаш режимини ишлаб чиқди. Шунингдек, 3 та қўшимча тавсиялар ишлаб чиқилиб, жамланма ҳисоботига киритилди. 3 та тавсия А, 12 таси Б, 2 таси 3, қолган 13 таси эса экспертлар томонидан маъқулланди. Қизил сариқ, кўк ва қора байроқлар алоҳида жадвалда келтирилган. 31 та тавсия ва тартиблар тегишли тарзда баҳоланди; уларнинг ҳеч бири ноаниқ ёки аҳамиятсиз деб баҳоланмаган. 27 та тавсиялар учун кучли маъқуллаш ва 5 таси учун заиф маъқуллаш (бел оғриғи таърифлари, оғриқ неврологияси бўйича тренинглар, мануал техникалар, миорелаксантлар).

Номи	Тавсия	Ишонч-лилик
1. УПО оғриқ таърифи	ЛБП қовурға чеккалари ва пастки глутеал бурмалар орасидаги оғриқ билан белгиланади. Бу бир ёки бир нечта дерматомага кўра бир ёки икки оёқда локализация қилинган оғриқларга мос келадиган радикулалгия билан боғлиқ бўлиши мумкин. Умумий УПО - бу "қизил байроқ" огоҳлантирувчи белгиларисиз бел оғриғи. Сурункали бел оғриғи камида 3 ой давом этадиган оғриқ сифатида аниқланади	Кучсиз ишончли
2. УПОни таърифлаш учун таклиф этилган атамалар	Қуйидаги шартлар таклиф қилинади ЛБП оғриғи фонида ёки бўлмаган ўткир оғриқни ўз ичига олади, бу даволанишни вақтинча кучайтиришни талаб қилади ёки вақтинчалик функционал қобилиятнинг бузилишига олиб келади; УПО сурункали ривожланиш хавфи остидади УПО эволюцияси 3 ойдан кам бўлган ва узоқ муддатли ЛБП хавфи юқори бўлган (сарик байроқларнинг мавжудлиги); 12 ой ичида УПО нинг такрорланиши билан. Бу сурункалилик хавфи остида УПО деб ҳисобланиши керак	Кучли ишончли
3. Дори моддалариси 3 даволаш	Даво муолажаларини бошлашдан олдин ташхисни тасдиқлаб олиш керак. Жисмоний машқлар асосий усул ҳисобланади. Биринчи қатор: Кундалик кўникилган жисмоний фаоллик, сурункали УПО да физиотрапия, Иккинчи қатор: Беморларда оғриқ нейрофизиологияси ва сурункалилик хавфини ўқитиш, мануал терапия, когнитив-хулқ-атвор терапияси, мултидисциплинар терапия	Кучли ишончли
4. Дори моддалари билан даволаш	Биринчи қатор дорилар: Парасетамол, НЯҚВ Иккинчи қатор дорилар: Опиоидлар, антидепрессантлар(серотонин ва норадреналин ингибиторлари, Габапентиноидлар	Кучли ишончли
5. Тавсия қилинмайди	Ултратовуш ва тортишлар, ортопедик боғламлар, акупунктура, иссиқ игна кабилар ўз исботини	Кучсиз ишончсиз

ган ва маълум бир шартлар асосидаги тавсиялар ва ушулар	топмади. Камарлар фақат қисқа таъсирга эга эканлигини кўрсатди. Миорелаксантларда ножўя таъсир хавфи юқори эканлиги кузатилди	
--	---	--

Фойдаланилган адабиётлар.

[1] GBD 2017 Disease and Injury Incidence and Prevalence Collaborators. Global, regional, and national incidence, prevalence, and years lived with disability for 354 diseases and injuries for 195 countries and territories, 1990-2017. systematic analysis for the Global Burden of Disease Study 2017. *Lancet* 2018;392:1789–858.

[2]Katz JN. Lumbar disc disorders and low-back pain: socioeconomic factors and consequences. *JBJS* 2006;88:21–4.

[3]Werner EL, Ihlebæk C. Primary care doctors’ management of low back pain patients “ ten years after. *Tidsskr Nor Laegeforen* 2012;132:2388–90.

[4]Assurance Maladie “ Risques professionnels. Rapport inédit sur les lombalgies liées au travail : un enjeu de santé publique; 2016 [accessed December 24, 2019] <http://carsat-nordpicardie.fr/images/stories/GRP/2016-11-15-Dossier-de-presse-AT-MP.pdf>.

[5]Caisse Nationale d’ Assurance Maladie. Programme de sensibilisation sur la lombalgie “ Dossier de presse; 2017 [accessed December 24, 2019] https://www.ameli.fr/fileadmin/user_upload/documents/CP_DP_lombalgie.pdf.

[6]Rosenberg A, Agiro A, Gottlieb M, et al. Early trends among seven recommendations from the choosing wisely campaign. *JAMA Intern Med* 2015;175:1913–20.

[7]Rizzardo A, Miceli L, Bednarova R, et al. Low-back pain at the emergency department: still not being managed? *Ther Clin Risk Manag* 2016;12:183–7.

[8]Carey TS, Freburger JK, Holmes GM, et al. A long way to go: practice patterns and evidence in chronic low back pain care. *Spine* 2009;34:718–24.

[9]Michaleff ZA, Harrison C, Britt H, et al. Ten-year survey reveals differences in GP management of neck and back pain. *Eur Spine J* 2012;21:1283–9.

[10]McGuirk B, King W, Govind J, et al. Safety, efficacy, and cost effectiveness of evidence-based guidelines for the management of acute low back pain in primary care. *Spine* 2001;26:2615.

[11]Centre fédéral d’ expertise des soins de santé KCE, Wambeke P, Desomer A, et al. Guide de pratique clinique pour les douleurs lombaires et radiculaires. KCE Reports 287Bs. Good Clinical Practice (GCP); 2017 [accessed

September 11, 2019] [https://kce.fgov.be/sites/default/files/atoms/files/KCE_2_87B_Douleurs lombaires et radiculaires Resume1.pdf](https://kce.fgov.be/sites/default/files/atoms/files/KCE_2_87B_Douleurs_lombaires_et_radiculaires_Resume1.pdf).

[12]Qaseem A, Wilt TJ, McLean RM, et al. Noninvasive treatments for acute, subacute, and chronic low back pain: a clinical practice guideline from the American College of Physicians. *Ann Intern Med* 2017;166:514–30.

[13]Stochkendahl MJ, Kjaer P, Hartvigsen J, et al. National Clinical Guidelines for non-surgical treatment of patients with recent onset low back pain or lumbar radiculopathy. *Eur Spine J* 2018;27:60–75.

[14]National Institute for Health and Care Excellence (NICE). Low back pain and sciatica in over 16s: assessment and management. NICE guideline [NG59]; 2016 [accessed September 11, 2019] <https://www.nice.org.uk/guidance/ng59>.

[15]Agencemalades atteints de lombalgie chronique. *Rev Rhum* 2002 [<https://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S1169833002003034>. Accessed December 24, 2019].

[16]Qaseem A. Guidelines international network: toward international standards for clinical practice guidelines. *Ann Intern Med* 2012;156:525.

[17]Haute Autorité de santé. Prise en charge du patient présentant une lombalgie commune; 2019 [accessed June 11, 2019] https://www.has-sante.fr/portail/jcms/c_2961499/fr/prise-en-charge-du-patient-presentant-une-lombalgie-commune.

[18]Haute Autorité de santé. Accelerated guidelines   “  Methodological guide; 2016 [accessed August 16, 2020] https://www.has-sante.fr/jcms/c_1764530/en/accelerated-developed-guidelines.

[19]Haute Autorité de santé. Lombalgie chronique de l d TMadulte et chirurgie. Haute Autorité de santé. [https://www.has-sante.fr/jcms/c_2615316/fr/lombalgie-chronique-de-l-adulte-et-chirurgie. Accessed January 3, 2020].

[20]Petit A, Mairiaux P, Desarmenien A, et al. French good practice guidelines for management of the risk of low back pain among workers exposed to manual material handling: hierarchical strategy of risk assessment of work situations. *Work* 2016;53:845–50.

ФИО автора: Саматов Ф. - студент ТМИ

ФИО научного руководителя: Хамидова Ф. (Доц.)

Название публикации: «МИРОВОЙ ОПЫТ МЕЖДУНАРОДНЫХ ФИНАНСОВЫХ ЦЕНТРОВ»

Kalit so'zlar: xalqaro moliya markazlari, moliyaviy tashkilotlar, moliyaviy munosabatlar, iqtisodiy hamkorlik, moliya tizmi, bank.

Key words: international financial centers, financial institutions, financial relations, economic cooperation, financial system, banking.

Ключвые слова: международные финансовые центры, финансовые институты, финансовые отношения, экономическое сотрудничество, финансовая система, банковское дело.

Annotatsiya: Mazkur maqolada bugungi kunning xalqaro moliyaviy markazlari va ularning faoliyati hamda jahon tajribalaridan namunalar keltirilgan. Shuningdek, jahon iqtisodiyotida xalqaro moliya tashkilotlari muhim o'rin tutishi, ular turli mamlakatlarga mablag' ajratish va kreditlash bilan shug'ullanishi, jahon savdosining rivojlanishiga va moliya tizimini barqarorlashtirishga yordami haqida keltirilgan.

Annotation: This article provides examples of today's international financial centers and their activities, as well as world experience. It also discusses the important role of international financial institutions in the global economy, their involvement in lending and lending to various countries, and their contribution to the development of world trade and the stabilization of the financial system.

Аннотация: В данной статье приведены примеры современных международных финансовых центров и их деятельности, а также мировой опыт. Также рассматривается важная роль международных финансовых институтов в мировой экономике, их участие в кредитовании и кредитовании различных стран, их вклад в развитие мировой торговли и стабилизацию финансовой системы.

Сферы услуг – это сферы в мировом хозяйстве, создающие благоприятные условия для ведения бизнеса для компаний и организаций, оказывающих услуги в различных финансово-экономических, страховых и других сферах. Зона обслуживания включает оффшорные зоны (ОХ) и налоговые гавани (SG). ОХ и SG привлекают предпринимателей благоприятными денежными и фискальными условиями, хорошей защитой банковской и коммерческой тайны и отсутствием правительства¹¹⁵.

Страны, в которых работают оффшорные компании, включают Лихтенштейн, Панаму, Нормандские острова, острова Мэн (Великобритания), Антильские острова, Гонконг, Мадейру, Либерию, Ирландию, Швейцарию и другие. В 1980-е годы к таким странам относились Мальта, Маврикий, Западное Самоа, Израиль, Малайзия (остров Лабуан) и другие¹¹⁶.

¹¹⁵ Хазанович Э., Юнусов Л., Юнусов И. Международные финансы. Учебник. – М.: КноРус, 2017.

¹¹⁶ Федякина Л.Н. Международные финансы. – М.: Международные отношения, 2012.

Совокупные зоны создаются путем установления на территории отдельного административного района отдельного льготного режима по отношению к хозяйственному режиму. Примеры включают пять особых экономических зон Китая: Манаус в Бразилии, Огненная земля в Аргентине и свободное предпринимательство в менее развитых районах промышленно развитых стран.

Мировой опыт организации ЭИИ показывает, что он позволяет сделать определенные выводы об их общих достижениях и характеристиках, а также о конкретных аспектах их развития. Успех свободных экономических зон в промышленно развитых странах зависит от их хорошо спланированных и гибких систем управления. Изменения экономической ситуации в мировой экономике влияют на развитие свободных экономических зон и требуют соответствующих ответных мер.

Создание ЭИХ выгодно с социально-экономической точки зрения. Эти регионы будут играть важную роль в создании большего количества рабочих мест, стимулировании международной торговли, улучшении внешней торговли и увеличении исследовательского и производственного потенциала.

Примеры крупнейших мировых финансовых центров включают¹¹⁷:

Международный центр по разрешению инвестиционных споров (МЦУИС). Основной целью группы Всемирного банка является оказание финансовой помощи государствам с развивающейся экономикой, экономика которых находится в переходном периоде. Каждое учреждение, входящее в эту группу, независимо от собственных ресурсов и в установленные им сроки осуществляет деятельность по финансированию инвестиционных проектов, способствующих реализации программ экономического развития стран.

Международная ассоциация развития (ИРА) была основана в 1956 году и предоставляет беспроцентные кредиты и гранты беднейшим странам мира. Только страны, величина ВВП которых не превышает 835 долларов США на душу населения, имеют право на получение займов от ИРА. ИРА предоставляет беспроцентные кредиты со сроком погашения 30-40 лет и первым десятилетним льготным периодом (привилегия не выплачивать основную сумму в течение установленного срока).

Азиатский банк инфраструктурных инвестиций (АИИ) - это многостороннее финансовое учреждение, созданное для объединения стран с целью удовлетворения сложных инфраструктурных потребностей в Азии. Он начал свою деятельность в январе 2014 года, и в настоящее время в него входят 57 стран. АИИ предлагает надежное и устойчивое финансирование проектов в области электричества и энергетики, транспорта и телекоммуникаций, развития сельской инфраструктуры и сельского хозяйства, водоснабжения и канализации, охраны окружающей среды, а также развития городов и логистики.

В развивающихся странах ЕЕС имеют ряд общих черт, в том числе: Во-первых, в этих странах распространены производственные зоны на экспорт (ЕИСНХ). Как указывалось выше, создание ЕИСНХ мотивировано рядом экономических причин, в первую очередь, необходимостью развития производства промышленных товаров на экспорт, привлечения иностранного капитала, передовой науки и техники,

¹¹⁷ gg

современных технических средств. Во-вторых, экономический режим в свободных экономических зонах будет более свободным и благоприятным для иностранного бизнеса. Это связано с растущей международной конкуренцией между свободными экономическими зонами. В-третьих, произойдет диверсификация товаров и отраслей деятельности свободных экономических зон. Современные ИТИ выдвигают на первый план свободные экономические зоны, в которых сосредоточено производство новой и высокотехнологичной продукции.

Среди развивающихся стран в настоящее время значительно развиваются ЭИИ в Китае. В 1980-х годах небольшие свободные экономические зоны объединились в специальные свободные экономические зоны, что привело к тому, что китайское правительство в начале 1990-х годов стало одной из крупнейших свободных экономических зон. 20) и новые зоны высокотехнологичного развития - технопарки. Зона экономического развития Китая Пудун на протяжении десятилетий превращала Шанхай в крупнейший торговый и финансовый центр Азиатско-Тихоокеанского региона¹¹⁸.

Формирование ЭИХ в Китае является результатом открытой внешнеэкономической политики, объявленной правительством в конце 1970-х гг. При выборе модели развития ЭИХ китайское руководство учитывало зарубежный опыт. Он рассказал об опыте Сингапура, Тайваня и США. Разработан ряд вариантов организации ЭИХ. В результате была выбрана модель ЕИН, которая нацелена на экспорт, а также на привлечение иностранного капитала и совершенствование технологии производства. Особые экономические зоны стали играть роль в соединении других частей страны с реализацией политики «Открытых дверей»¹¹⁹.

В начале 1990-х годов в портовых городах КНР были созданы особые экономические зоны - свободные таможенные зоны (зоны свободной (беспошлинной) торговли). По мнению китайских экспертов, эти территории развиваются по образцу свободных таможенных зон зарубежных стран. Так что практика особых экономических зон Китая, как и других регионов льготного инвестиционного климата, несомненно, увенчалась успехом. По мнению китайских и зарубежных экспертов, к достижениям ЕЭК относятся, прежде всего, стабильный экономический рост, привлечение в регионы большего числа иностранных инвесторов, значительное повышение производительности труда и, наконец, повышение уровня жизни и так далее.

Специальные ЭИС в Китае — это эксперимент по использованию государственных рыночных отношений. Известно, что внезапный переход к рыночной экономике может вызвать серьезные трудности для народа и народного хозяйства, поэтому он не был принят китайским правительством. Китайские экономисты говорят, что специальные экономические зоны Китая послужили испытательным полигоном для экономических моделей, в которых Китай должен жить в 21 веке¹²⁰.

¹¹⁸ Котелкин С. Международные финансы. Учебник. – М.: Магистр, 2015.

¹¹⁹ Свиридов О., Лысоченко А. Международные финансы. – Ростов н/Д.: Феникс, 2015.

¹²⁰ Krugman, Paul R. International economics: theory & policy/Paul R. Krugman, Maurice Obstfeld, Marc J. Melitz. – 9th ed. 2012.

Мировая экономика не может быть базой для активизации малого и среднего бизнеса с целью привлечения иностранного капитала для развития той или иной социальной сферы в отдельных регионах развивающихся стран ЕЭС. Воздействие деятельности ЕИН на другие части страны будет очень ограниченным. В промышленно развитых странах таким вопросам уделяется особое внимание.

В заключение, Одним из наиболее актуальных вопросов мировой экономики является проблема определения условий, необходимых для создания международного финансового центра на определенной территории. В первую очередь необходимо отметить, что невозможно создать финансовый центр, не имея для этого определенной «базы».

К таким факторам были отнесены:

свободный доступ к международным финансовым рынкам, наличие высококвалифицированной рабочей силы, благоприятный налоговый режим, степень вмешательства государства, благоприятные условия жизни.

В настоящее время количество критериев, по которым оценивается уровень финансовых центров значительно возросло. В частности, Индекс глобальных финансовых центров (Global Financial Centers Index, GFCI), дважды в год рассчитываемый консалтинговой компанией «Z/Yen Group Ltd.», использует при составлении рейтингов 86 различных критериев и каждый раз их число увеличивается. Все эти критерии (факторы, влияющие на «качество» ФЦ) можно разделить на пять групп: человеческие факторы, факторы бизнес-среды, доступа к рынкам, инфраструктурные и общей конкурентоспособности.

Использованная литература

1. Хасбулатов, Р. И. Международные финансы: учебник для магистров. Р. И. Хасбулатов. – М.: Издательство Юрайт, 2014.
2. Федякина Л.Н. Международные финансы. – М.: Международные отношения, 2012.
3. Krugman, Paul R. International economics:theory & policy/Paul R. Krugman, Maurice Obstfeld, Marc J. Melitz. – 9th ed. 2012.
4. Котелкин С. Международные финансы. Учебник. – М.: Магистр, 2015.
5. Свиридов О., Лысоченко А. Международные финансы. – Ростов н/Д.: Феникс, 2015.
6. Хазанович Э., Юнусов Л., Юнусов И. Международные финансы. Учебник. – М.: КноРус, 2017.
7. Эскиндаров М., Звонова Е. Мировые финансы. Учебник. – М.: КноРус, 2017.
8. www.mf.uz – O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi rasmiy sayti
9. www.banking.com - Управление ресурсов банковской отрасли для региональных банков, ассоциаций и издательств.
10. www.banking.com/aba — Ассоциация американских банков.
11. www.state.ct.us/dob — управляет банками Коннектикута и кредитными союзами, кредитными учреждениями и индустрией безопасности.

12. www.arraydev.com/commerce/ЛВС - интернет-банкинг и коммерческий журнал.

13. www.bankingtech.com - банковские технологии.

ФИО автора: *Jurayeva Mubina Nosirjon qizi*

Andijon davlat universiteti san'atshunoslik fakulteti cholg'u ijrochiligi yo'nalishi 2-bosqich 204-guruh talabasi

Название публикации: «MUSIQA CHOLG'U ASBOBLARI»

Annotatsiya; Mazkur maqola Musiqa cholg'u asboblari tog'risida bo'lib, cholg'u asboblari bo'yicha ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlari; Cholg'u, Musiqa, Tarix.

Musiqa cholg'u asboblari -musiqiy ton yoki o'ziga xos jarangdor tovushlar hamda ma'lum ritmik tuzilmalarni hosil etishga mo'ljallangan cholg'u asboblari; musiqani yakkanavoz yoki jamoa (turli ansambl, orkestr va boshqalar) tarzda ijro etishda ishlatiladi. Har bir Musiqa cholg'u asboblari.ning sadosi o'ziga xos tembr, ma'lum diapazotm tovushqator va ifodaviy imkoniyatlarga ega. Musiqa cholg'u asboblari. sadosining sifati, ko'pincha, muayyan cholg'u asbobining shakli, umumiy tuzilishi, qurilmasi va uni tayyorlashda ishlatilgan materialga bog'liq. Musiqa cholg'u asboblari. qadimdan qamish, bambuk, yog'och, tosh, suyak, metall, teri, ipak, kokos yong'og'i, qovoq va boshqalardan tayyorlangan. Sadolanish xususiyatini qo'shimcha vositalar (mas, surdinayaan foydalanish), ijrochilik uslublari (mas, torli sozlarni tirnabchertib chalish, flajolet va boshqalar), ba'zi musika bezaklari yordamida o'zgartirish mumkin.



Paydo bo'lishi insoniyat tarixining ilk davrlariga to'g'ri keladi; mukammallanishi esa musiqa san'ati va ijrochilikning rivojlanishi hamda Musiqa cholg'u asboblari.ni ishlab chiqarish texnika taraqqiyoti bilan bog'liq.

Musiqa cholg'u asboblari. tovush manbalariga qarab guruxdarga, ijrochilik uslubi (yoki ishlatilgan mexanizmi)ga qarab guruhchalarga, o'ziga xos qo'shimcha belgilariga qarab xillarga bo'linadi. Musiqa cholg'u asboblari., asosan, torli (xordofonlar), puflab chalinadigan (aerofonlar), teri qoplamali (membranofonlar), tilchali (gemidiofonlar), plastinkali, elektr va elektron musiqa chol-g'ulari, idiofonlar guruhlari ga bo'linadi. Torli cholg'u asboblarning gurux.chalari: kamonli sozlar (skripka, alt, violonchel, kontrabas, viola, o'zbek so-zlaridan g'ijjak, ko'biz, sato va

boshqalar), chertib chalinadigan sozlar (arfa, gusli, sitra, gitara, domra, balalayka, dutor, tanbur, rubob, setor, do‘mbira va boshqalar), urib chalinadigan torli sozlar (chang , simbali va boshqalar), klavishli urib chalinadigan sozlar (klavikord, fortepiano, royal), klavishli chertib chalinadigan sozlar (klavesin va uning turlari).



Puflab chalinadigan cholg‘u asboblarning guruhchalari: tilchali sozlar (surnay, qo‘shnay, bo‘lamon, shoxnay, klarnet, goboy va boshqalar), tilchasiz sozlar (naylar, fleytalar), mundstukli sozlar (truba, valtorna, tuba, karnay va boshqalar), pnevmatik klavishli sozlar (organ va uning turlari). Tilchali cholg‘u asboblarning bo‘linmalari: pnevmatik klavishli sozlar (fisgarmoniya, bayan, akkordeon va boshqalar), chertib chalinadigan sozlar (changko‘biz va uning turlari), urib chalinadigan sozlar (fleksatonlar). Teri qoplamali urib chalinadigan cholg‘u asboblarning guruhchalari: sozlanadigan (litavralar), sozlanmaydigan (nog‘ora, doyra, baraban, tamburin va boshqalar) cholg‘u asboblari.

Plastinkali cholg‘u asboblarning guruhchalari: urib chalinadigan rezonatorsiz sozlar (ksilofonlar va boshqalar), urib chalinadigan rezonatorli sozlar (ovoz beradigan plastinkalari ostida ma’lum hajmdagi rezonatorlar — trubkalar, bo‘sh idishlar va h. k. o‘rnatilgan metallofon, marimba, vibrafon va boshqalar), klavishli urib chalinadigan sozlar (chelesta va boshqalar). Idiofonlarning guruhchalari: sozlanadigan (orkestr kolokoli, ko‘ng‘iroqchalar, gong va boshqalar), sozlanmaydigan (tarelkalar, tamtam, marakas, qayroq, qoshiq, safoil, likop, patnis, mis lagan, zang va boshqalar) cholg‘u asboblari.



Musiqa cholgʻu asboblari. baʼzida xalq va professional (orkestr) turlarga ham boʻlinadi. Orkestr cholgʻulari kompozitor tomonidan yaratilgan, temperatsiyali tovushqatorga asoslangan koʻp ovozli musika asarlari ijrosiga moslashtirilgan. Xalq cholgʻulari esa maʼlum millat (elat) monodik musiqa ijrosi uchun qoʻllaniladi va musiqiy tovush quroli boʻlish bilan birga, moddiy madaniyat mahsuli hamdir; mukammal shaklida xalq badiiy tafakkuri, nafosat tasavvurlari, ramziy maʼnolar aks etgan.

Cholgʻular xalq hayotida sof estetik vazifa bajarishdan tashqari shomonbaxshilar, afsungarlar ruhiyatga taʼsir oʻtkazishda, harbiylar, choʻponlar, dehqonlar tomonidan boshqaruvchi, qoʻrqituvchi, chorlovchi tovush quroli sifatida foydalanib kelingan.

Foydalanilgan adabiyot:

1. [OʻzME](#). Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil
2. https://uz.wikipedia.org/wiki/Musiqa_cholg%CA%BBu_asboblari

ФИО авторов: *М.И.Насриддинов* – Бухоро давлат университети Физика-математика факультети Физика (йўналишлар) бўйича мутахассислиги 1-босқич магистранти

Ҳ.О.Жўраев – Бухоро давлат университети Физика-математика факультети декани, педагогика фанлари доктори, доцент

Название публикации: «МУҚОБИЛ ЭНЕРГИЯ МАНБАЛАРИГА ДОИР ЎҚУВ МАТЕРИАЛЛАРНИ ТУШУНТИРИШДА ИНТЕГРАЦИЯЛАШГАН МЕДИАТАЪЛИМ ВОСИТАЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШ»

Аннотация: Мазкур мақолада муқобил энергия манбаларига доир ўқув материалларини тўлиқ ўзлаштириш имкониятларини кенгайтириш мақсадида интеграциялашган медиатаълим воситаларидан фойдаланиш имкониятлари баён қилинган.

Калит сўзлар: медиатаълим, таълим тизими, ўқув материали, муқобил энергия манбалари, машғулот, интеграциялашган медиатаълим воситалари

Бугунги кунда республикаимиз таълим тизимининг турли бўғинларида машғулотларни ташкил қилишда, ўқувчиларнинг ўқув материалларини тўлиқ ўзлаштириш имкониятларини кенгайтириш мақсадида турли интеграциялашган медиатаълим воситаларидан фойдаланиш кенг йўлга қўйилмоқда.

Мутахассисларнинг эътироф этишларича, медиатаълим деб, фақатгина, шундай лойиҳаларни аташ мумкинки, улар фақат махсус ўқув мақсадларида (таъсисчи, тарқатиш соҳаси, аудитория, фаолият кўлаמידан қатъи назар), яратилган бўлиши, шунингдек, таълим муассасалари томонидан жорий (шундай аталган таълим муассасаларининг корпоратив матбуоти) этилган бўлиши керак [1, б. 17], [4, б. 139]. Охиргиларига нисбатан шуни айтиш жоизки, улар ҳаракат қилишнинг тижорат механизмлари (рекламани жалб этиш, ўз ишининг устаси бўлган мутахассислардан фойдаланиш, штатда бўлмаган муаллифлар меҳнатига ҳақ тўлашни киритиш ва ҳ.к.)дан фаол фойдаланишлари мумкин; шунга қарамай, таълим муассасалари ичида ҳаракатланиши ва уларнинг ўқувчилар

контингентига потенциал таълим-тарбиявий ўзаро ҳаракати ҳисобга олиниши-уларга, медиатаълим тавсифини беради.

Дарс жараёнида ўқув мақсадлари ва қўйилган талаблардан келиб чиққан ҳолда, медиатаълим вазифаларини амалга ошириш бўйича ўқитувчи томонидан ўқувчиларга услубий тавсиялар бериб борилади.

Медиатаълимни ўқув жараёнида қўллаш соҳага мутахассисларининг диққат марказида бўлиб, уни ҳозирги инновацион ва ахборот технологиялари шароитида қандай методлар асосида ўқитиш, медиатаълимни қандай ўқитиш шаклларидан фойдаланиш тўғрисида фикр юритиш талаб этилади [3, б. 96].

Физикадан дарс машғулоти жараёнида таълим олувчиларнинг фан дастурлари асосида берилиши лозим бўлган билимлар мазмуни билан таништиришда фақатгина дарслик, ўқув қўлланмаларда берилган ўқув материаллари билан таништириш орқали кўзланган мақсадга эришиб бўлмайди. Фан-техника жадал тараққий этиб, табиий фанлар ривожланиб бораётган ҳозирги даврда дарслик, ўқув қўлланмаларда келтирилган маълумотлар билан таълим олувчиларни фан-техника ютуқлари билан ўз вақтида таништириб, зарур билимлар билан қуроллантиришда медиатаълим-дан фойдаланиш муҳим ўрин тутди.

Масалан, инсоният учун зарур бўлган энергия билан таъминлаш муаммоси. Бугунги кунда олинаётган энергия асосан, органик ёқилғилар – тошкўмир, нефть, табиий газ ва бошқалар ҳисобига қопланмоқда. Ёқилғининг органик турларидан фойдаланиб ишловчи қурилмалардан чиқаётган зарарли газлар туфайли атроф муҳитга жиддий зарар етказилмоқда. Ер юзида ҳароратнинг кўтарилишига органик ёқилғиларнинг ёнишидан чиқаётган газ чиқиндилари сабаб бўлмоқда. Бундай турдаги ёқилғиларнинг ёниши натижасида, атроф муҳитга олтингугурт, азот, углерод оксидлари каби чиқиндилар чиқариб ташланмоқда [2, б. 69]. Бундан ташқари, улар ёмғир сувлари билан қўшилиб, кислота бирикмаларига айланади ҳамда ёмғир таркибида ерга тушиб, ўсимликларга, тупроққа салбий таъсир кўрсатади. Бундай кислоталарнинг

кўпайиши оқибатида, оғир металллар озиқ-овқатларга, пировардда шу маҳсулотлар орқали инсон организмига таъсир кўрсатади.

Шу ўринда энергияга бўлган эҳтиёжни қондиришда экологик тоза, ноанъанавий ва қайта тикланувчан энергия манбаларидан фойдаланиш кўламини янада кенгайтириш тобора долзарб аҳамият касб этмоқда. Шу боис бутун дунёда иқтисодиётнинг турли соҳаларида муқобил энергия манбаларидан фойдаланишга катта эътибор қаратиляпти. Қайта тикланадиган энергия катта потенциалга эга, атроф муҳит муассафоллигини сақлашда, эҳиёжга яраша талабни қондиради, соф атроф муҳитни вужудга келтиради, янги иш ўринлари яратилишига имкониятлар яратади.

Бугунги кун ўқувчиси билим, кўникма, малакаларни эгаллаш баробарида уларни амалиётда тўғри қўллай олиши ҳам лозим. Ўқувчиларга фанга доир маълумотлар бериш билан бир қаторда, интеграциялашган медитаълим воситаларидан фойдаланиб, муқобил энергия манбаларига доир ўқув материаллардан фойдаланиш ўқувчиларда турли хилдаги малакаларини шахсий, касбий ва ижтимоий ҳаётларида учрайдиган вазиятларда самарали равишда қўллашга ўргатади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Журин А.А. Интегриривонного медиаобразование в средней школе. – Москва: Бином, 2013. –С. 405.

2. Жўраев Ҳ.О. Муқобил энергия манбаларига оид маълумотларни ўқитишда медитаълим воситаларидан фойдаланиш. Монография. – Бухоро: 2017. – 160 б.

3. Фатеева И.А. Медиаобразование: теоретические основы и опыт реализации. – Челябинск: Изд-во Челяб. гос. ун-та, 2007.– 270 с.

4. Федоров А.В. Медиаобразование и медиаграмотность. – Таганрог: Изд-во Кучма, 2004. – 340 с.

ФИО автора: Муродходжаева М.

Магистрант 2 курса Каршинского Государственного университета Филологического факультета. Направление: Русский язык в иноязычных группах

Название публикации: «ПСИХОЛОГО - ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЛИНГВОКРАЕВЕДЧЕСКОГО МАТЕРИАЛА В УЗБЕКСКОЙ ШКОЛЕ»

Аннотация: в данной статье рассматриваются психологические основы обучения лингвокраеведения. Рассматриваются механизмы связи языка и мышления, внимания и памяти. Делаются теоретические обобщения своеобразности обучения русскому языку использованием лингвокраеведческого материала.

Ключевые слова: лингвокраеведение, речь, мышление, психология, социология, предложение, высказывание, глобальное, локальное, принцип, иностранный, родной, внимание, память, язык, система, эмоциональное состояние.

Психология является базисной наукой методики преподавания русского языка как неродного. Психологический принцип, который учитывается в разработке теоретических основ обучения неродному языку – это принцип связи мышления и речи. Как отмечают психологи, всякая мысль возникает и развивается в неразрывной связи с речью, хотя не тождество, а диалектическое единство составляют их основу: мысль глобальное явление, а речь - локальное. В мире насчитывается более двухсот тысяч языков, и каждая нация имеет свою языковую систему. Отсюда обучение русскому языку как неродному в школе должно быть построено таким образом, чтобы оно способствовало развитию мышления и речи учащихся. Мышление человека не может развиваться без языкового материала: овладение десятками тысяч слов, системой грамматических форм, механизмом их использования оказывает упорядочивающее воздействие на мышление. В практике преподавания русского

языка как неродного учителя часто сталкиваются и с таким явлением, когда учащиеся, зная запас слов и правила грамматики, не в состоянии грамотно выразить свою мысль.

Психологи это объясняют тем, что каждый язык своеобразен, и каждая система имеет свои особенности, и, обучая языку нужно учитывать эти особенности изучаемого языка. Мысль человека материализуется в речи, в языковых формах. Строя свою речь - предложения, текст, учащийся формирует саму мысль, придает ей четкость, свойственную языковым конструкциям. Языковые умения - важнейший компонент развивающего обучения: например, изучение видов сложного предложения не самоцель, а одно из средств совершенствования мысли, доведения аморфной мысли до высокого уровня стройности, четкости, доказательности, последовательности. На вопрос. А возможно ли мышление на неродном языке? Ряд психолингвистов отвечают, что «мышление на иностранном языке – это идеал обучения».¹²¹

Долгое время психологи и философы утверждали, что мышление представляет собой иерархическое построение и что при переходе к логическому мышлению образное «выключается». Однако в 70–80-е годы появилось большое количество исследований авторов,¹²² доказывающих, что образные компоненты оказывают большое влияние на продуктивность мышления в процессе обучения. Так, например, исследования показали, что при самостоятельной выработке способов решения той или иной конкретной задачи определяющим фактором оказывается уровень развития образных компонентов в структуре интеллекта. Это заставляет по-новому взглянуть на процесс обучения, который обычно носит преимущественно вербальный характер.

¹²¹ Беляев Б.В. Очерки психологии обучения иностранным языкам: Пособие для преподавателей и студентов. 2-е изд., доп. - Москва: Просвещение, 1995. С-122.

Леонтьев А.А. Основы теории речевой деятельности. - М.: Наука, 1999. С-136.

2 Жинкин Н. И. Речь как проводник информации. М.: Наука, -2005. С-76.

Скалкин В.Л. Рубенштейн С.Л. Речевая ситуация как средство развития неподготовленной речи// Иностр.яз.в школе. -1994-№4.-С.3-9.

Комбинации логического и образного мышления дают следующие преимущества при обучении:

- укрупняет информационные блоки и сокращает время изучения материала;
- активизирует мыслительные процессы через чувственно-наглядные образы;

- образная память не только закрепляет опыт, но и осмысляет его. Отсюда следуют важный практический вывод: использование лингвокраеведческого материала координирует вербальные и образные компоненты обучения и сокращает время изучения материала.

Необычность формы изложения лингвокраеведческого материала способствует произвольному и непроизвольному запоминанию. Осмысленное запоминание значительно экономнее неосмысленного, хотя минуты напряженного внимания притупляют восприятие, и здесь целесообразно использовать средства включения непроизвольного запоминания, применяя разнообразные методы и средства обучения и тем самым создавая мотивы высшего порядка.

Желание учиться является развивающим стимулом непроизвольного внимания. В психологии внимание оценивается, как окно в познание и подразделяется на непроизвольное, произвольное и послепроизвольное. Непроизвольное внимание обычно выступает как фон восприятия, преддверие произвольного внимания. Для непроизвольного внимания главным является форма подачи материала, не имеющая субъективного начала.

Областью произвольного внимания является содержание информации, представляющей интерес, например, краеведческого материала. Послепроизвольное внимание возникает в результате произвольного при наличии опыта или знаний учащихся в данной области или на основе интереса глубже вникнуть в суть вопроса.

Апелляция к чувствам является надежным средством поддержания интенсивного и устойчивого внимания; вторым средством устойчивости внимания является дополнение информации, полученной от лингвокраеведческой работы, работой воображения как связующее звено между ощущением и мыслью. Процесс восприятия лингвокраеведческого материала индивидом увеличивается в соответствии с тем, как восприятие превращается в процесс, имеющий целью накопление знаний и социального опыта.

Решающим фактором повышения эффективности воздействия эмоционально - образной и словесно- логической памяти как своеобразного накопителя информации является переменное - актуальное состояние психики, объем прошлого опыта, механизм долговременной памяти и механизм узнавания. Как видим, механизму памяти в восприятии отводится существенная роль, и, как уже констатировалось, лучше запоминается и воспроизводится информация, вызывающая эмоциональное переживание.

Стимулами формирования логического и образного мышления школьников являются:

- познавательный интерес учащихся;
- лингвокраеведческий сюжет, ситуация как реальная практика;
- согласованность в действиях педагога и школьников, имеющая общую цель обучения и воспитания, требующая создания и выполнения ряда условий, как в школе, так и во внеклассной работе.

Эти критерии эффективно действуют на формирование у учащихся эмоционально - волевого опыта и формируют активность школьников в классе. Взаимодействие учащихся с лингвокраеведческим материалом создает свободу в общении, в эмоциональной выразительности, в высказывании своих суждений, в оценке и самооценке своего поведения, и поведения других учащихся, взрослых, героев произведений, в уверенности в правильности своих

высказываний, изменения поведения школьников, проявление их интересов, эмоциональное состояние.

Как видим, методика тесно связана с психологией, опирается на нее в изучении процессов восприятия учебного материала по русскому языку, его запоминания, воспроизведения, в развитии мышления школьников и их речи. В работе разработан психологический феномен: формирование умений и навыков усвоения страноведческих понятий, усвоение языковых понятий, активизация познавательной деятельности учащихся, развитие их познавательных интересов. В основе методических разработок и рекомендаций используются и мыслительные операции, которые также изучаются психологией: анализ и синтез, абстрагирование и конкретизация, определение понятий, сравнение и противопоставление. С точки зрения психологии овладение языком в нашей работе - это одна из граней формирования личности, потому что она изучает процессы общения между людьми, закономерности овладения речью в лингвокраеведческом материале, механизмы речи (говорения, так есть выражения мысли, и аудирования - восприятия чужой мысли).

В работе раскрываются ступени учебных действий, выделяются их этапы: мотивация, ориентировка в новой теме, операционный этап, контрольно-оценочные действия учащегося. Использование в работе таких структур повышает ее четкость, научность, помогает понять и оценить структуру деятельности учащихся по тем или иным методическим приемам и рекомендациям: например, ступени решения грамматико-орфографической задачи по проверке орфограммы или процесс создания собственного текста (написание сочинения, изложения, статьи).

В результате экспериментального исследования мы получили показатели развития языковых способностей учащихся для их творчества, для включения их в доступную возрасту исследовательскую деятельность по изучению языка, о допустимых умственных нагрузках при работе с лингвокраеведческим материалом.

Литература:

- 1.Беляев Б.В.Очерки психологии обучения иностранным языкам: Пособие для преподавателей и студентов.2-е изд. ,доп. - Москва: Просвещение,1995.- 227с.
- 2.Леонтьев А.А.Основы теории речевой деятельности.-М.:Наука,1999.
3. Жинкин Н. И. Речь как проводник информации. М.: Наука, -2005.157с.
- 4.Скалкин В.Л. Рубенштейн С.Л.Речевая ситуация как средство развития неподготовленной речи// Иностр.яз.в школе.-1994-№4.-С.3-9.

ФИО автора: Караманова Беназир

Магистрант Ташкентского государственного юридического университета
по специальности «Теория и практика применения уголовного
законодательства»

Название публикации: «НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРОИЗВОДСТВА ПО
УГОЛОВНЫМ ДЕЛАМ О ПРЕСТУПЛЕНИЯХ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ»

***Аннотация.** В статье рассматриваются некоторые проблемы уголовно-процессуального законодательства в области производства по уголовным делам о преступлениях несовершеннолетних.*

***Annotation.** The article deals with modern problems of criminal procedure legislation in the field of consideration of criminal cases on juvenile crimes.*

***Ключевые слова.** Ювенальная юстиция, право, несовершеннолетний, преступление, воспитание, правосудие, суд, зарубежный опыт.*

***Key words.** Juvenile justice, law, minor, crime, upbringing, justice, court, foreign experience.*

На современный период наблюдается значительный рост развития ювенального права и ювенальной юстиции в мире. Ювенальная юстиция (образована от латинских слов «juvenalis» – юношеский; «justitia» – правосудие) – это осуществление правосудия по делам о преступлениях несовершеннолетних. Понятие ювенальной юстиции неразрывно связано с судопроизводством по делам несовершеннолетних, что объясняет разъяснение термина ювенальной юстиции, правосудия по делам несовершеннолетних. Производство по делам несовершеннолетних является особым в системе уголовного процесса Республики Узбекистан. Производство по уголовным делам в отношении несовершеннолетних отличается от общего порядка особой сложностью. Это наблюдается при расследовании уголовных дел и при судебном разбирательстве. Значительные отличительные черты объясняются специфическим статусом, особыми психофизическими качествами несовершеннолетнего.

В уголовно-процессуальном кодексе Республики Узбекистан в главе 60 предусмотрены особенности судопроизводства по уголовным делам о преступлениях несовершеннолетних. Необходимо также отметить, что несмотря на эти особенности имеются и некоторые пробелы в системе уголовно-процессуального законодательства, препятствующие ещё более эффективному производству по уголовным делам о преступлениях несовершеннолетних.

На основе проведённого анализа действующего уголовно-процессуального законодательства и всестороннего изучения правоприменительной практики, можно отметить некоторые проблемы.

Одной из обсуждаемых сегодня среди ученых юристов и практиков проблем производства по уголовным делам несовершеннолетних является отсутствие ювенальной юстиции в Республике Узбекистан. Международный опыт показывает эффективность в наличии отдельной системы судов по делам в отношении несовершеннолетних от других. Законодательно закреплена ювенальная юстиция в большинстве стран мира. В результате общественной инициативы на основании Закона «О детях покинутых, беспризорных и преступных и о присмотре за ними» от 2 июля 1899 года в городе Чикаго (штат Иллинойс, США) был учреждён первый в мире суд по делам несовершеннолетних. Постепенно такие суды были созданы во всех штатах Америки [1; 114]. С 1908 года направление ювенальной юстиции стало активно развиваться в Великобритании. Первый ювенальный суд на основании опыта США учредили во Франции в 1914 году [2]. Специализированные суды по делам несовершеннолетних были учреждены в Казахстане ещё в 2007 году. В таких развитых странах как США, Япония, Франция, Швейцария, Германия, Греция, Канада имеются ювенальные суды, в которых рассматриваются только дела в отношении несовершеннолетних.

Если обратиться к судебной системе Республики Узбекистан, то здесь дела о преступлениях несовершеннолетних рассматриваются судами общей юрисдикции. Э.Б. Мельников утверждал, что «суд для несовершеннолетних сконцентрировал в своей деятельности те признаки, которые были задуманы как противоположность общему (общеуголовному, общегражданскому) суду. Реализация специфических принципов ювенальной юстиции общим судом по меньшей мере затруднительна, а фактически невозможна. Потому и возникла необходимость в ювенальной юстиции с уникальным «детским» судом, действующей автономно от общего правосудия» [3; 12].

В Республике Узбекистан должны быть сформированы отдельные от других судов ювенальные суды. Создание таких судов позволит в значительной степени повысить эффективность правосудия по делам несовершеннолетних.

Вторым предметом обсуждения в уголовно-процессуальном законодательстве Республики Узбекистан является участие психолога,

представителя органов опеки и попечительства и всех тех, кто непосредственно работают с несовершеннолетними в судебном процессе не обязательным, а возможностью. Необходимо внести изменения в уголовно-процессуальный кодекс Республики Узбекистан в соответствующие статьи слово **обязательное участие** психолога, педагога, представителей органов опеки и попечительства в досудебном и судебном производствах. Следовательно, обязанностью суда и следствия будет привлечение указанных выше лиц производству по уголовным делам несовершеннолетних. Без данного изменения участие психолога остаётся на усмотрение дознавателя, следователя или прокурора. Психолог – специалист в области подростковой и юношеской психологии, он может быть особенно полезен при участии в судебном допросе несовершеннолетних, имеющих физическое или умственное отставание, без признаков невменяемости, детей, страдающих слабоумием, либо лиц, которые привлекаются к ответственности за совершение особо тяжкие преступления с признаками дерзости, жестокости, цинизма [4; 25].

В законодательстве Республики Узбекистан отсутствует единая нормативная база, регламентирующая вопросы, касающиеся несовершеннолетних. Отсутствие такой нормы доставляет некие неудобства при поиске информации по делам несовершеннолетних. В стране есть отдельные законы и Постановления Пленума Верховного суда, которые регулируют вопросы по производству дел несовершеннолетних. Например, Закон Республики Узбекистан «О профилактике безнадзорности и правонарушений среди несовершеннолетних», Постановление Пленума Верховного суда Республики Узбекистан «О судебной практике по делам несовершеннолетних», а также Уголовно-процессуальный кодекс Республики Узбекистан, где отражены порядок регулирования досудебного производства и судебного разбирательства по делам о преступлениях несовершеннолетних

Стоит отметить, что во многих странах, где показатель преступности несовершеннолетних низкий, имеется свой Ювенальный кодекс или же Ювенальный закон, как в Японии. Следует разработать закон о несовершеннолетних, где будут отражены все процессуальные права и гарантии несовершеннолетних правонарушителей. Также в законе подробно будет описан порядок предварительного следствия и судебного разбирательства, которые в

настоящий период даны в уголовно-процессуальном кодексе Республики Узбекистан. Разработка такого закона способствует к собранию всех норм, регулирующие производство по уголовным делам несовершеннолетних в один документ. Основной целью создания ювенального кодекса, в целом ювенальной юстиции, является защита прав детей. Это правовая основа в отношении несовершеннолетних.

Чтобы сделать такой вывод, был исследован исторический и зарубежный опыт производства уголовных дел в отношении несовершеннолетних, а также опыт некоторых стран СНГ, кроме того, проведён анализ уголовно-процессуального законодательства с учётом социально-психологических особенностей несовершеннолетних. На основе правового анализа исторического и зарубежного опыта и мнения современных исследователей, доказана необходимость введения в Республике Узбекистан ювенальной юстиции, которая должна иметь целью своей деятельности защиту прав и законных интересов несовершеннолетних и молодёжи при разрешении гражданских, административных и уголовных дел, связанных как с их воспитанием, так и совершаемыми ими действиями, противоречащими закону, предупреждение несовершеннолетних от совершения правонарушений, обеспечение социализации личности детей в максимально благоприятных условиях их жизни. Такая система должна совмещать в себе помимо органов, расследующих и разрешающих уголовные дела, органы, осуществляющие социальную и психологическую поддержку несовершеннолетнего, а также консультирование вышеуказанных органов по вопросам особенностей личности несовершеннолетнего.

Главными субъектами в уголовно-процессуальной деятельности по делам несовершеннолетних помимо следователя, прокурора и суда должны выступать такие специалисты, как педагог, психолог и представители органов опеки и попечительства. Вместе с тем, помимо постановления приговора, судья должен возложить на данных специалистов обязанность составления индивидуальной программы по ресоциализации несовершеннолетнего.

Полная защита будет реализована лучшим образом, если деятельность следователя, прокурора, суда будет способствовать социализации несовершеннолетнего и устранению причин и условий, способствовавших совершению преступлений. Следовательно, деятельность по предупреждению

преступлений несовершеннолетних органами предварительного следствия, прокурора и суда, должна являться безусловной и неотъемлемой частью уголовно-процессуальной деятельности. Ювенальную юстицию стоит понимать и рассматривать в качестве неотъемлемой части социальной политики при работе с несовершеннолетними, находящимися в трудной жизненной ситуации, а не только как совокупность уголовно-правовых и уголовно-процессуальных норм. В том числе в неё включаются так остро обсуждаемые сегодня вопросы социализации несовершеннолетних. Необходимо следовать принципу: «Не обвинять и наказывать несовершеннолетних, а изменять условия их жизни в лучшую сторону, воспитывать и социализировать».

Список использованной литературы:

1. Сулейманова С.Т. Ювенальная юстиция в эпоху постмодернизма. Известия высших учебных заведений. Поволжский регион. Общественные науки. Политика и право. №4, 2007. – 114-120 с.
2. https://rostov.aif.ru/society/details/yuvenalnoe_bedstvie_ili_panaceya_pomozhet_li_seme_v_meshatelstvo_gosudarstva
3. Мельникова Э. Б. Ювенальная юстиция: Проблемы уголовного права, уголовного процесса и криминологии: Учеб. пособие. — 2-е изд., испр., доп. — М.: Дело, 2001. — 272 с.
4. Суюнова Д.Ж. Производство по делам о преступлениях несовершеннолетних: Учебное пособие. — Т.: Издательство, «Lesson press», 2021. — 145 с.

ФИО автора: *Ниёзов Самандар Ўктамович*

Чирчиқ олий танк кўмондонлик муҳандислик билим юрти

Қуrollаниш ва отиш кафедраси катта ўқитувчиси

Название публикации: «ЎЗБЕКИСТОН БУЮК АЛЛОМАЛАР ВА МАШХУР САРКАРДАЛАР ЮРТИ»

Аннотация: Ер юзида мавжуд 200 дан ортиқ мамлакат орасида Ўзбекистоннинг ўз ўрни бор. У азалдан маданият ва зиё маскани бўлиб келган. Ўзбекистон дунё тамаддунига сезиларли таъсир кўрсатган улуғ зотларни тарбиялаб, вояга етказган. Ушбу мақолада шундай улуғ инсотлар тўғрисида фикр юритилади.

Калит сўзлар: буюк аллома, машхур саркарда, мутафаккир, дунё тамаддуни, улуғ сиймо, умумбашарият, миллий ғурур, адолат, меъморий обида, маънавий мерос.

Дарҳақиқат, буюк алломалар ва машхур саркардалар, мутафаккирлар, жумладан, Муҳаммад Мусо Хоразмий, Абу Райхон Беруний, Абу Али ибн Сино, Абу Наср Форобий, Имом Бухорий, Имом Мотуридий, Бурхониддин Марғиноний, Аҳмад Яссавий, Абу-л-Муин Насафий, Нажмиддин Кубро, Маҳмуд Замахшарий, Абдухолик Ғиждувоний, Баҳоуддин Нақшбанд, Аҳмад Фарғоний, Амир Темур, Муҳаммад Тарағай Улуғбек, Алишер Навоий, Заҳириддин Муҳаммад Бобур ва бошқа кўплаб улуғ сиймолар умумбашарият тараққиётига улкан ҳисса қўшганлар. Бу эса ўз ўрнида халқимиз қалбида чуқур ифтихор ва миллий ғурур туйғуларини уйғотиб, шундай буюк аждодларнинг авлоди эканимизга шукроналар айтишга чорлайди.

Манбалардан маълумки, туркийзабон халқлар ўз тарихида ўн саккизта шавкатли салтанат қурган. Инсоният тарихида бошқа ҳеч бир халққа бундай давлатчилик қуриш насиб бўлмаган. Бу давлатлар ичида энг мустаҳкам ва қудратлиси, албатта, улуғ бобокалонимиз Амир Темур барпо этган, адолатга таянган, инсонпарвар қонунга ва миллий қадриятларга асосланган марказлашган давлатдир. Бу ҳақда бизгача етиб келган тарихий ёдгорликлар, меъморий

обидалар ва бетакрор маънавий мерос бўлган “Темур тузуклари” сўзлаб турибди. Ҳақиқатдан ҳам, Амир Темур ҳукмронлик қилган давр аждодларимиз ҳаётида чинакам уйғониш даври, миллий тикланиш ва тараққиёт палласи бўлган.

Таъкидлаш жоизки, ушбу даврда барча соҳаларда ислохотлар ўтказилиб, халқ фаровонлиги ва эл-юрт тинчлиги борасида асрларга татигулик ишлар амалга оширилган. Бир сўз билан айтганда, мамлакатда ўсиш, юксалиш жараёнлари юз берган.

Аслида, моддий ва маънавий олам уйғунликка эришмаган давлат ўз мақсадига эришолмайди. Бамисоли бир қаноти шикастланган қуш каби кўзлаган манзилига етолмайди. Яқин ўтмишда, яъни собиқ тузумда шундай ҳолат юз берганига барчамиз гувоҳмиз. Чунки бу тузум ҳукмронлик қилган даврда маънавиятга ўзгача муносабатда бўлинди. Ҳатто халқ маънавияти асосларидан бири бўлган дин афюн, дея талқин қилинди. Охир-оқибат, ўзини қудратли, мустаҳкам ва енгилмас санаган тузум пароканда бўлди, таназзулга юз тутди. Зотан, Амир Темур лутф этганларидек: “Қайси мамлакатда диндан қайтиш ва худосизлик кучайса, ўша юртнинг аҳолиси, қолаверса, халқи турли маслакка кириб, иттифоқлари бузилса, у мамлакатнинг ҳалокати яқиндир”. Мана, инсоният тарихида кўп маротаба ўз исботини топган ҳақиқий башорат.

Давлат қудратли ва мустаҳкам бўлиши учун кимга ва нималарга таяниш лозим? Ушбу масала юзасидан бундан 2000 йил илгари римлик машҳур нотик ва давлат арбоби Цицерон шундай фикр билдирган эди: “Давлатнинг таянчи кўҳна удумлар (маънавий мерос) ва ҳақиқий эрлардир”. Демак, Цицерон яшаган даврда ҳар тарафлама мустаҳкам ва қудратли давлатни барпо этиш учун, авваламбор, юксак ахлоқий фазилатларга эга, ақл- идрокли давлат раҳбарига таянилган. Давлатнинг гуллаб-яшнаши учун халқ маънавиятини юксалтириш талаб этилган. Бунга қўшимча қилиб, Амир Темур даври ва бугунги кунда мамлакатимизда сиёсий, иқтисодий, ижтимоий ва маданий соҳаларда амалга оширилаётган жараёнларни таҳлил қилган ҳолда айтиш мумкинки, ҳар тарафлама мустаҳкам ва қудратли давлатни барпо этиш учун яна қуйидаги мезонлар ҳам даркор бўлади:

Биринчидан, давлат мустақил бўлиши, яъни қарам бўлмаслиги шарт. Чунки қарам мамлакат ҳеч қачон мустаҳкам ва қудратли бўлолмайди. Қарамликдан қутулиш учун ақл-идрокли ва мустаҳкам иродали, узоқни кўра биладиган, қатъиятли, талабчан ва қаттиққўл, ватанпарварва халқпарвар етакчи – раҳбари бўлиши лозим. Чунки ушбу фазилятларга эга раҳбар билан нафақат мустақилликка, балки мамлакатда қонун устуворлигига ҳам эришилади. Қонун устуворлигига эришган давлат эса мустаҳкам ва қудратли бўлади.

Иккинчидан, барча соҳаларда ислоҳотлар ўтказиш ҳамда жамият аъзолари маънавиятини янада юксалтириш зарур. Чунки жамият аъзолари маънавиятини юксалтирмасдан, юқоридаги мезонларни рўёбга чиқариш қийин.

Барчага маълум, ўтиш даврида мамлакатимизда маданият, санъат, адабиёт оғир аҳволга тушиб қолган эди. Лекин олиб борилаётган оқилона сиёсат туфайли, юртимизда маданият, санъат, адабиёт нафақат иқтисодий зарбадан асраб қолинди, балки юксалиш даражасига кўтарилди. Ушбу соҳаларда фаолият кўрсатаётган, яъни маънавий бойликларни яратишда самарали ҳисса қўшаётган ижод аҳлини моддий ва маънавий қўллаб- қувватлаш, уларнинг самарали фаолият юритишлари учун барча зарур шароитларни яратиб бериш нафақат мамлакат Президентининг, балки давлат ҳокимияти ва хўжалик ташкилотлари раҳбарларининг бурчи, ҳам масъулиятли вазифасига айланди. Бугунги кунда жамият маънавий ҳаётининг таянчи бўлган ижодкор зиёлиларга эътибор ва ғамхўрлик кўрсатиш янада кучайтирилди.

Ўзбекистонда илм-фан, санъат ва маданият, касб ҳунар аҳлининг ижодий изланишлари, муаммо ва ўй-ташвишларидан боҳабар бўлиш давлат раҳбариятининг фаолиятида устувор йўналишлардан бўлиб келган ва келмоқда. Шунинг учун ҳам, Яратганга шукроналар айтиб, ўз фаолияти орқали юрт тинчлиги ва фаровонлигини таъминлашга, халқ маънавиятини юксалтиришга қодир бўлган юртбошилар халқимиз ўтмишида ҳам бўлган, бугунги кунида ҳам бор. Чунки айнан уларнинг шарофати туфайли халқимизни бутун дунё таниган, танимоқда ва тан олмақда.

Бежизга, тарихда ўтган буюк алломаларнинг кўпчилиги давлат тепасида турган киши қанчалик доно, ақлли ва сезгир бўлиши ўша давлат, халқ учун шунчалик бахт, дейишмаган. Улар давлат ва жамият, подшо ва раият тўғрисида ёзган асарларида, нуфузли инсоннинг маънавий етуклигига, поклигига, ҳалоллиги ва тўғрилигига асосий эътиборни қаратиб, адолат, ростлик, меҳр-шафқат, саховат ва қаноат каби сифатларни ҳимоя қилганлар, олқишлаганлар.

“Шарқ Арастуси” номи билан шуҳрат қозонган, халқимизнинг буюк алломаси, машҳур файласуф Абу Наср Фаробийнинг ўлмас асарларидан бири бўлган “Фозил одамлар шаҳри” айнан давлат бошқаруви масаласига қаратилган. Жумладан, ушбу асарида Фаробий давлатни бошқарувчи Аллоҳдан бошқа ҳеч кимга бўйсунмаслиги керак, у табиатан ўн иккита хислат – фазилатни ўзида бирлаштирган бўлиши зарурлигини таъкидлайди ҳамда уларни қуйидаги тартибда санаб ўтади:

1. Тўрт мучали соғлом бўлиши.
2. Фаросатли бўлиши.
3. Хотираси кучли бўлиши.
4. Заковатли бўлиши.
5. Нотик бўлиши.
6. Билимли бўлиши.
7. Барча нарсадан кўзи тўқ бўлиши.
8. Ҳақгўй ва одил бўлиши.
9. Донишманд ва ориятли бўлиши.
10. Нафсини енга оладиган бўлиши.
11. Адолатпарвар бўлиши.
12. Қатъий фикрли бўлиши.

Фаробий ўз асарида: “Раҳбар аввало соғлом, ақлли, ҳушёр, заковатли одам бўлиши, қалбида адолат туйғуси жўш уриб туриши, дўсту душманни, рост ва ёлғонни ажратадиган бўлиши керак. Давлатни фозил кишилар бошқариши лозим. Фозил кишилар кўпайган шаҳарларда осойишталик, фаровонлик ҳам

бўлади”, - деб ёзади. Буюк аллома Абу-л-Муин Насафий эса ушбу масала буйича шундай ёзиб қолдирган.: Раҳбар:

1. Халқнинг ҳукмларини ижро этади.
2. Мамлакат ҳудудий чегараларини мустаҳкамлайди.
3. Ватан мудофааси ўринларини тўлдиради.
4. Аскарларни тайёрлайди.
5. Ёмон ишларни қилувчиларни, жамиятга зарар келтирувчи иллатларни, йўлтўсарларни йўқотади.
6. Оммавий тадбирларни тартибли ўтказиши.
7. Инсонларни ҳалокатга олиб борадиган баҳс, қарама-қаршиликларга барҳам беради.
8. Ҳақиқатни қарор топтирувчи гувоҳларни қабул қилади ва халқини тинглайди, дардига қулоқ солади.
9. Қаровчиси йўқ, етим ўғил-қизларни ўз паноғига олиб, уларга оталик қилади.
10. Аллоҳ таолонинг берган неъматларини халқи ўртасида адолатли тақсимлайди.

Ҳақиқий раҳбар шундай бўлиши керак! Кўриниб турибдики, улуғ аллома Абу-л-Муин Насафий таърифида ҳам адолатли раҳбарнинг барча фазилатлари, вазифа ва мажбуриятлари мужассам. Бугунги кунда давлатимиз раҳбари Шавкат Мирзиёев бу чуқур маъноли таърифларни бугунги тараққиёт талаблари асосида янада ривожлантириб: “Ҳаммамизни тарбиялаган, вояга етказган – шу халқ. Барчамизга туз-насиба берган ҳам шу халқ. Бизга ишонч билдирган, раҳбар қилиб сайлаган ҳам шу халқ. Шундай экан, биз биринчи навбатда ким билан мулоқот қилишимиз керак – одамларимиз билан. Ким билан бамаслаҳат иш тутишимиз керак – аввало халқимиз билан. Шунда халқимиз биздан рози бўлади. Халқ рози бўлса, ишимизда унум ва барака бўлади. Халқ биздан рози бўлса, Яратган ҳам биздан рози бўлади”, - деб таъкидлади.

Ўйлаймизки, адолат тарозисида ўлчанган, нақлу ақл мезонига мос ушбу сўзлар бугунги кунда раҳбар бўлишдек масъулиятли вазифани ўз зиммасига

олган одамларга бевосита тааллуқли. Чунки раҳбарлик авваламбор масъулиятдир. Ватан олдидаги, халқ олдидаги масъулиятдир. Ана уни сезган, эл-юрт дардида ёнган, халқ манфаатини ўз манфаатидан устун қўядиган, қалби пок инсонларгина раҳбар бўлишдек шарафли ва юксак масъулиятни ўз зиммасига олишга лойиқдирлар. Бунинг учун Президент Ш. Мирзиёев таъкидлаганидек, “ўзимиз ўзимизга хиёнат қилмаслигимиз, ўзимиз ўзимизни алдамаслигимиз, ҳалол-пок меҳнат қилишимиз” лозим бўлади. Муҳтарам Президентимизнинг ушбу сўzlари ҳар бир фуқаро қалбига ўрнашиши, унга оғишмай амал қилиши адолатдан бўлади, албатта.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Абу Наср Форобий. Фозил одамлар шаҳри. – Тошкент: Мерос, 1993.
2. Низомиддин Шомий. Зафарнома. Форс тилидан ўгирувчи Юнусхон Ҳакимжонов. – Тошкент: Ўзбекистон. 1996.

ФИО авторов: Каракалпакский институт сельского хозяйства и агротехнологии,
Жолдасбава Улжан (бакалавр)

Тилепов Дамир (бакалавр)

Пердебаева Тазагул Сарсенбаевна (бакалавр)

Название публикации: «УПРАВЛЕНИЕ И РЕГУЛИРОВАНИЕ АГРАРНОГО РЫНКА»

Аннотация: В статье нецелесообразно организовывать аграрную рыночную деятельность в малых агропредприятиях аграрного сектора, в основном используют деятельность агропредприятий, обеспечивающих специализированную аграрную рыночную деятельность. Говорят, что этим человеком может быть маркетолог в агрокомпаниях, который заключает контракты на аграрном рынке и занимается аграрным рынком.

Ключевые слова: агрокомпания, система управления, аграрный сектор, стратегия, агрофирма, сельское хозяйство, аграрный сектор, малые агрофирмы, средние агрокомпании

Система управления, применяемая в агропредприятиях, зависит от четырех основных факторов: количества работников в агропредприятии, целей управления, уровня профессиональной подготовки и практики управления, принятой в той или иной стране.

Агрокомпании, организации и предприятия, способные работать, делятся на три категории в зависимости от численности занятых:

- малые агрофирмы, численность работников составит до 40 человек;
- средние агрокомпании, численность работников составит от 41 до 250 человек;
- Крупные сельскохозяйственные предприятия, численность работников составила более 251 человека.

Разделение агрокомпаний на группы по численности работников обусловлено тем, что они имеют разные формы системы управления на аграрном рынке.

Нецелесообразно организовывать службы аграрного рынка в малых агрофирмах, они пользуются услугами специализированных служб агробизнеса. По крайней мере, в небольших агрофирмах можно организовать должность маркетолога, который заключает договоры на аграрном рынке и ведет работу, связанную с аграрным рынком.

В средних и крупных агрокомпаниях будет создана служба аграрного рынка, где будет четко реализовано разделение труда и государства. В этих службах определяются области работоспособности подразделения, которые закрепляются за известными отделами и сотрудниками. Уровни государственного и межведомственного подчинения строго определены.

Влияет на формирование системы управления аграрным рынком по целям управления. Если целью управления является деятельность аграрного рынка, то структура управления аграрным рынком будет следующей: • администрация агрокомпании;

- кадровая служба;
- отдел аграрного рынка;
- Департамент логистики и снабжения;
- отдел производства;
- транспортный отдел;
- склад.

В агрофирме могут быть созданы и другие отделы, в зависимости от особенностей ее деятельности, например, «отдел обслуживания клиентов» и другие.

Влияние профессиональных навыков на формирование системы управления аграрным рынком очевидно. Агрофирма, ориентированная на рынок, агрофирма должна будет организовать свою деятельность на базе аграрного рынка. В этом случае отделы управления агрофирмы должны осуществлять свои услуги на основе аграрно-рыночных принципов, исходя из требований рынка.

На формирование системы управления влияют управленческие практики и воздействия, принятые в той или иной стране и характерные для этого государства. В связи с этим системы управления можно разделить на вертикальные и горизонтальные системы.

К системам вертикального управления относятся:

- По принципу «государственной вертикали» состоит из главного исполнительного директора (генерального директора или президента), высшего руководства, линейного руководства и руководителей.

- Каждый уровень управления является отличным менеджером, состоящим из верхнего и нижнего уровней соответственно.

- состоит из Генерального директора или Президента, нижестоящее руководство состоит из Генерального директора или Вице-президентов;

- верхний уровень линейного управления соответствующего типа - состоит из руководителей структурных подразделений, нижний уровень - из главных специалистов; и, наконец, к высшему управленческому уровню относится обслуживающий персонал.

- Нижние уровни наделены полномочиями, связанными с упадком правительства и власти.

- Исполнительная власть должна осуществлять только правительство и его полномочия, находящиеся под его гарантиями.

Горизонтальная система управления принадлежит американским, британским, немецким, итальянским, японским сельскохозяйственным компаниям.

В систему горизонтального управления входят:

- Реализация принципа партнерства и сотрудничества, при котором директора и менеджеры наделены полномочиями и ответственностью, только генеральный директор, собственники;

- Генеральный директор имеет исключительное право принимать стратегические решения, что является его самой большой обязанностью;

- Существует ограничение ответственности линейных директоров и менеджеров, которые заключают контракты только в определенной степени.

Для успеха агрокомпании и ее подразделений влияние руководителей высшего или среднего звена на своих подчиненных должно быть значительным.

Для успешного функционирования аграрного рынка рекомендуются следующие рекомендации:

- изучить заказчика или конкурента и сотрудничать или провести конкурс по результатам изучения;

- Правильное распределение сил и ресурсов, снижение затрат;

- формирование принципов управления в рамках требований дисциплины, единоличия полномочий, этапов, минимизация управленческих функций, кадровая альтернативность;

- Разработать для персонала варианты решения проблем в случае возникновения проблем;

- анализ внутреннего состояния агрофирмы;

- Анализ условий альтернативного роста и процветания агрокомпании;

- В случае кризиса руководитель должен принимать собственные решения и нести ответственность за последствия своих действий.

Как было сказано выше, существует несколько видов организации работы, связанной с аграрным рынком:

- функциональные;

- по продукту;

- по отраслям;

- географический;

- по сегментам (клиентоориентированные).

Организация содержания по функциональному принципу. Формируется система групп функций, связанных с деятельностью аграрного рынка: анализ рыночной конъюнктуры, разработка товарной и ценовой политики, увеличение доли рынка и др. Формирование системы управления производством осуществляется на основе формирования подразделений по видам продукции. Например, легковые, грузовые автомобили, отдел запчастей и так далее. Формирование системы управления производством применяется в аграрных компаниях, производящих широкий ассортимент товарной продукции.

Метод формирования сетевой системы управления применяется в сферах совместного производства товаров. Например, автомобилестроение, дорожно-строительное машиностроение и другие.

Организация структуры управления по географическому принципу применяется в случаях территориального развития аграрного рынка. При этом структурные подразделения организованы по регионам. Например, совместное

предприятие «УзларДЭУавто» открыло представительства по продаже автомобилей и аграрному рынку в России, Казахстане, Киргизии, Латвии и других странах.

Формирование системы управления по сегментам часто осуществляется, когда продукция предназначена для покупателей молодого или среднего, старшего возраста.

Опыт показывает, что постепенно осуществляется организация аграрно-рыночной деятельности, и эта работа развивается. На сегодняшний день можно выделить три этапа развития и прогресса аграрного рынка. На первом этапе реализации аграрного рынка агробизнес занимается рекламой, стимулированием сбыта, возможностью оперативной работы по реализации продукции. На первом этапе основное внимание уделяется продуктивным продажам. На втором этапе были значительно расширены функции, связанные с реализацией товаров. В рамках продаж выполняются следующие функции: организация быстрых продаж; Реклама; стимулирование сбыта; исследование теленка; производство и обслуживание клиентов; планирование продаж; анализ и контроль; оценить спрос, квоты и зонирование.

В настоящее время агрофирмы и агрокомпании, работающие в Узбекистане, также экспортируют свою продукцию на внутренний и внешний рынки. Именно поэтому важно выходить на зарубежные рынки и продумывать процесс нахождения на них места.

Многие агрофирмы и агрокомпании открыли экспортные филиалы для организации аграрной рыночной деятельности в международном масштабе. В связи с увеличением объемов продаж и количества освоенных зарубежных рынков, а в связи с этим усложнением деятельности агрофирмы, экспортный отдел в дальнейшем будет реорганизован в другую организационную структуру. В настоящее время в мировой практике выделяют четыре различные структуры управления предприятиями агрофирм, действующих в международном масштабе: международные, глобальные, многонациональные и транснациональные организации.

В процессе реализации стратегии аграрного рынка могут возникать ситуации, которые могут быть более трудно прогнозируемыми, такие как изменение размера рынка, сокращение доли рынка, спад производства, изменение цен. Поэтому необходимо изменить показатели плана, чтобы обеспечить реализацию целей аграрного рынка.

Используемая литература:

- 1.Мак-Дональд М. «Стратегическое планирование маркетинга» «Питер», 2000г.
- 2.Пол Постма. «Новая эра маркетинга». Изд. «Питер», Санкт-Петербург, Москва, Харьков, Минск, 2002г.
- 2.Е.П.Пешкова. «Маркетинговый анализ в деятельности фирмы» - М.: изд. «Ось-89», 1999г.

ФИО автора: Меджидов А. - студент ТМИ

ФИО научного руководителя: Хомитов К.З. (Профессор)

Название публикации: «ОСОБЕННОСТИ МЕТОДИКИ АНАЛИЗА НАИЛУЧШЕГО И НАИБОЛЕЕ ЭФФЕКТИВНОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ НЕДВИЖИМОГО ИМУЩЕСТВА»

Kalit so'zlar: ko'chmas mulk, baholash, ko'chmas mulk bozori, xususiylashtirish, investitsiya, mulkiy bitim, ko'chmas mulk ob'ekt.

Key words: real estate, appraisal, real estate market, privatization, investment, property deal, real estate object.

Ключвые слова: недвижимость, оценка, рынок недвижимости, приватизация, инвестиции, сделка с недвижимостью, объект недвижимости.

Annotatsiya: Mazkur maqolada bugungi kundagi ko'chmas mulkdan eng oqilona va samarali foydalanishning texnik xususiyatlari haqida qisqacha ma'lumotlar keltiriladi. Ko'chmas mulk obyektidan eng samarali foydalanishni tahlil qilish, baholanayotgan obyekt parametrlariga mos keladigan bozor tomonidan talab qilinadigan variantlarni aniqlashning maqbul yo'llari haqida ma'lumotlar keltirilgan.

Annotation: This article gives a brief overview of the technical features of the most rational and efficient use of real estate today. The analysis of the most efficient use of real estate provides information on the optimal ways to determine the options required by the market in accordance with the parameters of the object being valued.

Аннотация: В данной статье дается краткий обзор технических особенностей наиболее рационального и эффективного использования недвижимости на сегодняшний день. Анализ наиболее эффективного использования недвижимости дает информацию об оптимальных способах определения необходимых рынку вариантов в соответствии с параметрами оцениваемого объекта.

Постановлением Президента Республики Узбекистан от 23.02.2017 №ПП-2796 утверждены меры по дальнейшему стимулированию эффективного использования производственных площадей предпринимателями. Целью данного решения является создание благоприятных условий для эффективного и рационального использования недостроенных объектов и неиспользуемых производственных площадей, осуществление необходимых инвестиций, организация современных производств, создание новых рабочих мест¹²³.

Независимость нашей страны и развитие рыночных реформ, постепенное осуществление процесса приватизации и разгосударствления имущества привели к

¹²³ Президент Республики Узбекистан 23.02.2017 Постановление № PQ-2796 «О мерах по дальнейшему стимулированию использования производственных площадей предпринимателями». НРМ.уз.

формированию новых видов деятельности по оценке стоимости недвижимого имущества и прав на него.

Оценка имущества стала неотъемлемой частью экономической реформы и верховенства закона.

Спрос на услуги по оценке недвижимости в стране начал появляться на ранних этапах перехода к рыночной экономике. Расширение приватизации государственного недвижимого имущества, увеличение недвижимого имущества, входящего в уставный капитал предприятий, развитие кредитования под залог недвижимого имущества и его купли-продажи вместе с недвижимым имуществом, в первую очередь направленные на формирование и развитие класса собственников, гражданских юридических сделки, такие как аренда, страхование, оформление права наследования, исполнение решения суда осуществляются с обязательным участием своевременных оценочных структур для оценки объекта¹²⁴.

Постепенное осуществление реформ рыночной экономики в нашей стране, становление и развитие оценочной деятельности на рынке недвижимости, происходившее в процессе смены форм собственности, связано с быстрым внедрением в нашу экономику рыночных отношений. Это означает, что с переходом к рыночной экономике государство начало передавать свою собственность народу, общинам и отдельным лицам. В результате возникла необходимость оценки и приватизации этого имущества и его разгосударствления. В настоящее время эта потребность стала основой для развития имущественной оценочной деятельности.

Анализ наиболее эффективного использования недвижимости включает детальное изучение конъюнктуры рынка, характеристик оцениваемого объекта, выявление и расчет требуемых рынком вариантов в соответствии с параметрами оцениваемого объекта. Оцените рентабельность каждого варианта и стоимость имущества для каждого условия использования. Таким образом, окончательный вывод о наиболее эффективном условии использования можно сделать только после расчета затрат.

Наиболее эффективное использование объекта недвижимости представляет собой вариант использования легально и должным образом оформленного, физически осуществимого, финансово целесообразного и свободно застроенного земельного участка.

Согласно текущей статистике заявки на регистрацию прав на недвижимое имущество следующие¹²⁵:

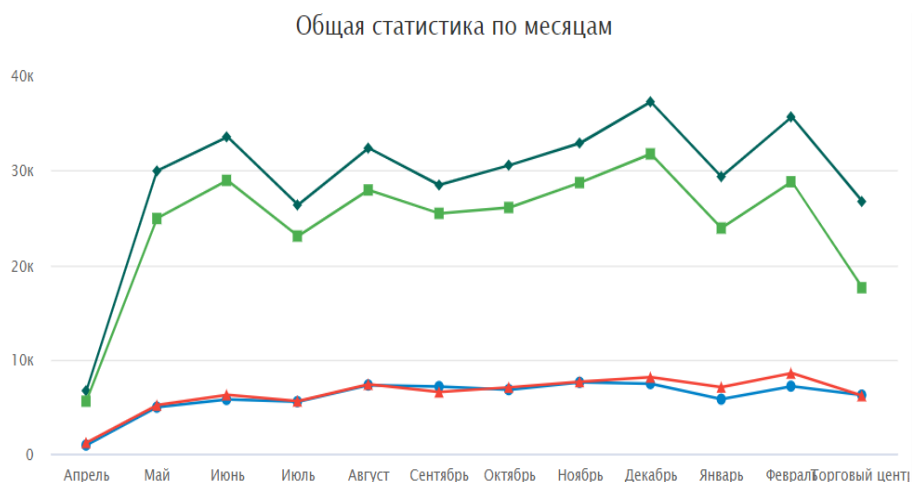
¹²⁴ Тойчиев Н.Ж., Нигманова Г.А. Оценка имущества. Учебник. - Ташкент: 2011.

¹²⁵ [Подача заявления на государственную регистрацию прав на недвижимое имущество \(gov.uz\)](http://gov.uz)

Статистика Умумий

Новые	1716
Джарайонда	2105
Тугалланганлар	1350610
Рад этилганлар	193979
В процессе оплаты	57308

Барча 1605718



Согласно этой статистике, количество зарегистрированных прав на недвижимое имущество через Центр госуслуг в марте составило 24 767 000, что влияет на развитие государства.

Общий рынок в контексте рынка недвижимости связан с приобретением и созданием и производством объектов недвижимости, которые проявляются как товар на основе адресных имущественных отношений государства и владеющих ими хозяйствующих субъектов. трактуются объективно на основе рыночных законов и конъюнктуры. По сути, этот рынок представляет собой ценностную среду имущественных отношений на рыночные блага, являющиеся объектами гражданского права, объективно возникающие на разных уровнях эффективности в силу действий государства и хозяйствующих субъектов, организованных в рамках их потенциала. выгоды и интересы удовлетворяются по объективным ценам, формируемым на основе предложения¹²⁶.

Наиболее эффективный вариант использования оцениваемого имущества должен соответствовать четырем критериям – это¹²⁷:

- Законное усыновление;
- Физическая подготовка;
- Финансовая безопасность;
- Максимальная производительность.

Последовательность рассмотрения этих критериев при анализе различных вариантов использования недвижимого имущества обычно согласуется с вышеизложенным для выбора наиболее эффективного¹²⁸. Сначала рассматривается юридическая законность и физическая целесообразность, затем оценивается финансовая обеспеченность и максимальная продуктивность. Такая последовательность процедур анализа обусловлена тем, что даже если она законодательно запрещена или физически невыполнима, ее нельзя использовать наиболее эффективно при наличии необходимых средств.

На выбор наиболее эффективного использования недвижимости может повлиять наличие долгосрочных договоров аренды. Использование имущества в течение

¹²⁶ Шоксазами Ш.Ш. Теоретические основы собственности, стоимости и цены. - Т.: —Экономика и финансы, 2015.

¹²⁷ Исамухамедова Ш.А., Ёдгоров В.У. Управление и регистрация недвижимости. - Т.2011.

¹²⁸ Алимов Р.Х., Беркинов Б.Б. и другие. Оценка недвижимости. - Т. 2005.

оставшегося срока аренды зависит от условий аренды. Если наиболее эффективное использование имущества ограничивается наличием договора аренды, этот фактор необходимо отразить в отчете об оценке. Например, если собственность ограничивается договором аренды земли, срок действия которого истекает более чем через 12 лет, то строительство нового здания со сроком экономической жизни 40 лет может быть экономически нецелесообразным.

Рыночная стоимость определяется путем применения методов и процедур оценки, отражающих характер активов и обязательств, которые с наибольшей вероятностью будут проданы на открытом рынке.

Анализ наиболее эффективного использования предполагает разработку детального плана реализации каждого варианта с учетом конкретных участников рынка, сроков реализации проектов, источников финансирования для выбора варианта, который обеспечит максимальную производительность оцениваемого объекта». включает в себя сравнение доступных вариантов.

Все виды сделок с недвижимостью по рыночной стоимости требуют адекватной оценки и тщательного анализа экономического поведения инвесторов и других участников рынка. Влияние рыночного поведения на финансовые решения отдельных лиц, компаний, государственных органов требует концепции наиболее эффективного использования недвижимости. Рыночные факторы определяют рыночную стоимость, поэтому требования к собственности со стороны рыночных сил важны для определения наиболее эффективного использования.

Использованная литература

1. Постановление Президента Республики Узбекистан от 23.02.2017 г. Постановление № PQ-2796 «О мерах по дальнейшему стимулированию использования предпринимателей производственных площадей».
2. Тойчиев Н.Ж., Нигманова Г.А. Оценка имущества. Учебник. - Ташкент: 2011.
3. Шабалин В.Г. Сделки с недвижимостью. Защита от мошенничества и признания сделок недействительными. - М.: Филин, 2002.
4. Шоксадами Ш.Ш. Теоретические основы собственности, стоимости и цены. Экономика и финансы, 2015.
5. Тойчиев Н.Ж., Мирхошимов А.М., Плахтий К.А. Основы оценки недвижимости. Учебное пособие. - Т.: «Адолат», 2000.
6. Исамухамедова Ш.А., Ёдгоров В.У. Управление недвижимостью и экспертиза. - Т. 2011.
7. Алимов Р.Х., Беркинов Б.Б. и другие. Оценка недвижимости. - Т. 2005.
8. Подача заявления о государственной регистрации прав на недвижимое имущество (gov.uz)
9. www.gov.uz - портал государственной власти Республики Узбекистан
10. www.aro.uz - Ассоциация Риэлторских Организаций
11. www.olx.uz - Продажа недвижимости
12. www.wikipedia.ru - Информационно-поисковый портал
13. www.gki.uz - Государственный комитет по имуществу Республики Узбекистан.

ФИО авторов: *Durdiyeva Gavxar Salayevna*

Arxitektura fanlari doktori, Xorazm Ma'mun akademiyasi laboratoriya mudiri,
O'zbekiston, Urganch shahar

Davletova Fazilatxon Jumaniyazovna

UrDU Texnika fakulteti, Arxitektura kafedrası 211-guruh magistranti, O'zbekiston,
Urganch shahar

Название публикации: «QADIMIY XORAZM HUDUDIDAGI ME'MORIY
OBIDALARI»

ANNOTATSIYA

Maqolada " Qadimiy Xorazm hududidagi me'moriy obidalar" Madaniy meros ob'ektlari xalqning bebaho boyligi, me'moriy yodgorliklarni saqlash va ulardan oqilona foydalanish, ularni asrash va avlodlarga bezavol yetkazish masalasi ko'tariladi.

Kalit so'zlar: *Memoriy obida ,madaniy meros,me'moriy yodgorlik , paxsa devor.*

АННОТАЦИЯ

В статье «Архитектурные памятники на территории древнего Хорезма» поднимается вопрос о бесценном богатстве народа, сохранении и рациональном использовании памятников архитектуры, их сохранении и передаче будущим поколениям.

Ключевые слова: *мемориал, культурное наследие, памятник архитектуры, стена пакса.*

ABSTRACT

The article "Architectural monuments in the territory of ancient Khorezm" raises the issue of invaluable wealth of the people, preservation and rational use of architectural monuments, their preservation and transmission to future generations.

Keywords: *Memorial, cultural heritage, architectural monument, cotton wall.*

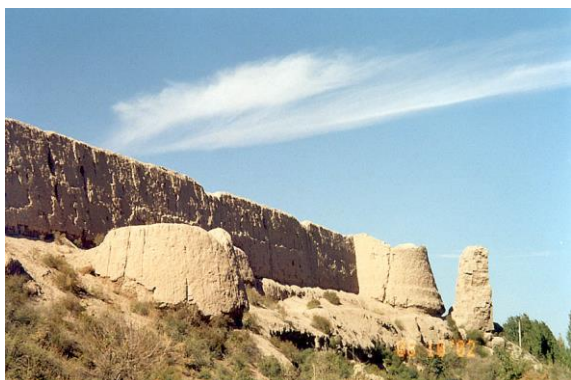
MUHOKAMA VA NATIJALAR

O`rta asrlarga oid Janubiy Orol bo`yidagi (Xorazm-Qoraqalpog`iston vohasi) yodgorliklarning me`morchiligi, qurilish uslubi, obida holati tekshirilib saqlanishi hanuzgacha to`liq o`rganilmagan. Bugungi kunda dunyoning yetti iqlimidan oqib kelayotgan sayyohlarni lol qoldirayotgan jonli guvohlarimiz paxsa-xom g`isht devorli me`moriy yodgorliklari Qadimiy Xorazm qurilishda va me`morchilikda naqadar yuksak taraqqiy qilgan davlat bo`lganligini ko`z-ko`z qilib turibdi. Planetamizning eng qadimgi sivilizatsiyasidan biri hisoblangan Qadimiy Xorazm-Urartu bilan Vaviloniyaga tengdosh davlat Osiyodagi eng katta daryo—Amudaryo sohilida barpo etilgan. [1]

Buyuk fan arboblari S.P. Tolstov va Ya. G`ulomovlarning ma`lumotlariga asosan miloddan avvalgi bir minginchi yillarning boshidanoq Xorazm sharqdagi eng rivojlangan qudratli davlat bo`lgan, o`sha davrdanoq vohada ilm - fanga asoslangan holda me`morchilik-qurilish rivojlangan. Janubiy Orol bo`yidagi qal`alar yani Qadimiy Xorazm qal`alari oddiy loydan - paxsa devor, xom g`ishtlardan qurilgan, ammo ushbu paxsa devor yodgorliklarini ilmiy tadqiq qilganimizda, ular o`ziga xos murakkab arxitektura asosida, juda yuqori darajada arifmetik va geometrik hisoblar asosida qurilgan. Paxsa devor qal`alari eng muhim joy bo`lib, u nafaqat to`siq, balki asosiy jangovar sarhad hamdir. Devorlar bir qator muhim elementlaridan tarkib topib, bular, jumladan, asos, devorning o`zi, pilyastr, kontrfors (g`isht tirgovich), shinak, burj, darvoza va boshqalardir. Oralig`ida otish yo`lagi bo`lgan qo`shdevor qadimgi Xorazm harbiy me`morchiligiga eng ko`p darajada xos bo`lgan xodisadir. Qadimda qo`rg`onlarning xom g`ishtli xonalari mumkin qadar ixcham bo`lgan. [3]

Bu vohadagi qal`alarning katta ko`pchiligi bizning eramizdan ancha ilgari qad ko`targan bo`lib, ularning binokorlari matematika bilan geodeziyani, astronomiya bilan meditsinani yaxshi bilganlar, hamda shaharsozlik, me`morchilik, rassomchilik san`atini mukammal egallagan kishilar bo`lgan.[4]

TO`PROQQAL`A



Mil. I–IV asrlar.

KATTA GULDURSUN



*Qal`a mil.av. III–IV asrlar, mil.
XII–XIII asrlar*

Tarixiy me`moriy yodgorliklarni saqlash va ulardan foydalanishga oid dunyodagi samarador yo`nalishlar bo`yicha YuNESKO tashabbusi bilan 413 ta qadimiy shaharlar hududidagi Butunjahon moddiy madaniy meros yodgorliklari ro`yxatiga 1007 ta ob`ektlardan 779 tasi kiritilganligi bilan diqqatga sazovordir.[2] YuNESKO, BMT, ICOMOS kabi nufuzli tashkilotlar tomonidan madaniy meroslarimizni saqlash va ularni kelajak avlodga yetqazish bo`yicha – Butun jahonning madaniy va tabiiy merosni himoya qilish to`g`risidagi konvensiyasi (1972); Tarixiy qal`alarni himoya qilish haqidagi xalqaro xartiya (Vashington xartiyasi, 1987); Tarixiy yodgorliklarni, qal`alar guruhini va diqqatga sazovor joylarni ro`yxatga olish bo`yicha asosiy qonun qoidalari (1996); Konservatsiya, tahlil qilish va me`moriy yodgorliklarning tuzilishini qayta tiklash bo`yicha asosiy qonun-qoidalari (2003); Madaniy meros yodgorliklar xisoblangan – tuzilma, ob`ekt harobalarining atrofini saqlab qolish bo`yicha Sian deklaratsiyasi (2005) kabi xalqaro hujjatlarning muntazam ravishda qabul qilinishi bu sohaning naqadar muhimligini ko`rsatib beradi.[5]

QO'YQIRILGAN QAL'A (Mil.av. IV asr – mil. IV asr)



Mustaqillikning dastlabki yillaridanoq madaniy meros ob'ektlarini muhofaza qilish davlat siyosati darajasiga ko'tarildi. Hozirgi kunda respublikamizda mavjud 7000 dan ziyod yodgorliklardan -2500 tasi me'moriy yodgorliklar, 2700 tasi arxeologik yodgorliklar va 1800 tasi monumental yodgorliklar bo'lib, ularning barchasi davlat muhofazasiga olingan.[6]

Mamlakatimizni jadal rivojlantirishga qaratilgan Harakatlar strategiyasida shaharsozlik va me'morchilikni yanada takomillashtirish, me'moriy yodgorliklarni saqlash va ulardan oqilona foydalanish borasidagi muammolarni hal etish chora-tadbirlari belgilangan. —Madaniy meros ob'ektlari xalqning bebaho boyligi, ularni asrash va avlodlarga bezavol yetkazish barchamizning burchimizdir.[7]

XULOSA

Xulosa qilib shuni aytishimiz kerakki antik davrlarda Janubiy Orol bo'yidagi Qadimiy Xorazmning davlat bo'lib shakillanishi. Butun O'rta Osiyoda, ayniqsa Janubiy Orol bo'yida, boshqa yerlarga qaraganda daxmalar va nihoyatda ko'p ossuariylar topilgan. Quyqirilgan qal'a, To'proqqal'a, Katta Guldursun va Qal'aliqir atrofida yuzlab dafn qutilari kashf etilgan bu degani barcha yodgorliklar bir davrga oid ekanligini bildiradi.

ADABIYOTLAR

- 1.Xorazm safari kundaliklari. Toshkent-2009. 155 b.
- 2.Spisok vseмирnogo naslediye YuNESKO <http://wbe.unesco.org/en/list>.

3. Tatqiqot uz. O'zbekistonda ilmiy amaliy tadqiqotlar mavzusidagi konfirensiya materiallari Toshkent 2020 yil 30 sentyabr №20
4. Kaliyev Nadjibulla Muratovich “Qoraqalpog`iston tarixiy Me`moriy yodgorliklarini saqlash va ulardan foydalanish samaradorligini oshirish” Arxitektura fanlari bo`yicha Falsafa Doktori (Phd) ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya Toshkent 2021 y.
5. «Birlashgan Boshqaruv Rejasi 2017-2022 Ichan Qal`a, Umumjahon Madaniy Merosi»
6. Durdiyeva Gavxar Salayevna “ Xiva me`moriy yodgorliklarini saqlash va ta`mirlash metodologiyasini takomillashtirish” Ma`ruza shaklidagi arxitektura bo`yicha Fan Doktori (dsc) Dissertatsiyasi Toshkent – 2017y.
7. O`zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlis palatalari, siyosiy partiyalar bilan yig`ilishdagi ma`ruzasi . 01.07.2017 y.

ФИО автора: *Турдиалиева Элнура Батыровна*

Педагогический институт Андижанского государственного университета, г. Андижан, Узбекистан

Название публикации: «О НЕКОТОРЫХ ПРОБЛЕМАХ ПРЕПОДАВАНИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА»

Аннотация: В статье анализируются некоторые проблемы обучения русского языка как иностранного, а также пути совершенствования ее преподавания. Затрагиваются вопросы о соотношении коммуникативной и языковой компетенций, о значении выработки у учащихся механизмов самоконтроля, о роли повторения, о задачах, стоящих перед преподавателем.

Ключевые слова: методика обучения, слабая языковая подготовка, проблема обеспеченности учителя, сотрудничество «учитель-ученик».

About some problems of teaching the Russian language

Turdialieva Elnura Batyrovna

Pedagogical Institute of Andijan State University, Andijan, Uzbekistan

Annotation: The article analyzes some problems of teaching Russian as a foreign language, as well as ways to improve its teaching. Questions are raised about the relationship between communicative and linguistic competencies, the importance of developing self-control mechanisms in students, the role of repetition, and the tasks facing the teacher.

Key words: teaching methodology, poor language training, the problem of teacher security, "teacher-student" cooperation.

Создание новой концепции преподавания русского языка в современном мире-дело будущего, поэтому постараемся затронуть некоторые проблемы преподавания и способы их разрешения.

По причинам, не зависящим от учителя, билингвизм в нашем государстве стремительно утрачивается. В школах с русским языком обучения из начальных классов в среднее звено приходят дети, слабо владеющие русским языком, что необходимо учитывать в современной практике преподавания.

Нужен дифференцированный подход с самого начала обучения. Применимы отработанные приемы традиционной практики: деление класса на слабые и сильные группы, что позволит активизировать методику обучения и, в конечном итоге, достичь лучших результатов.

Немаловажным является вопрос о наполняемости групп со слабой языковой подготовкой. Практика показывает, что при количестве более десяти учеников

затруднен индивидуальный контакт с каждым ребенком и поурочный контроль усвоения материала. Преподаватель должен выявить или сформировать мотивацию изучения русского языка у каждого ученика с учетом дифференцированного обучения предмету. Учитель должен донести до учеников, что язык неразрывно связан с мышлением, что без владения языком невозможна никакая познавательная деятельность, что знание русского языка способствуют лучшему усвоению других предметов, являясь фундаментом общего образования.

Сейчас проблема обеспеченности учителя и учащихся учебной и учебно-методической литературой стоит очень остро, поэтому хочется сказать искренние слова благодарности за тот бесценный подарок, который при содействии Русского культурного центра каждый год учителя получают учебники, учебные фильмы по русскому языку и литературе для учащихся 10-11 классов.

Личные библиотеки есть далеко не в каждой семье. Библиотечные фонды школ оскудели. Республиканская детская библиотека выдает книги только в читальный зал, что не всегда удобно. В кабинете русского языка учителя вынуждены собрать небольшую библиотеку, где учащиеся могут познакомиться с произведениями русских писателей, поработать со справочниками и словарями.

Урок по-прежнему остается основной формой учебно-воспитательной работы, его содержание определяется программами и регламентируется учебными планами. Успех проведения урока зависит от правильного построения и отбора необходимого материала.

Однообразие уроков ведет, как известно, к потере интереса к предмету, поэтому в учебный процесс необходимо включать нестандартные уроки. К такому уроку учитель готовится вместе с учениками. Разнообразная справочная, учебно-методическая литература, материал, полученный учащимися из интернета, прочитывается, анализируется, затем отбирается то, что необходимо для заданной формы урока. Учебные видеофильмы помогают создать на уроке творческую атмосферу. Учитель перед просмотром фильма ставит перед классом поисковые задачи.

Таким образом, нестандартный урок достигает своей цели: прививает любовь к русскому языку и литературе, повышает общую языковую культуры учащихся, позволяет учителю, и ученику частично компенсировать отсутствие базовых учебников.

Тесное сотрудничество «учитель-ученик» помогает расширить, дополнить и углубить языковые и литературоведческие знания, умения и навыки, научить

детей самостоятельно работать с книгой: развивать их творческие способности. В школе преподавателями проводится систематическая работа по созданию учебно-методического комплекса. В кабинете русского языка и литературы формируется база по каждой изучаемой теме, в которую включены методические разработки, дидактический материал и иллюстративный материал, тесты, данные из Интернета.

Компоненты УМК, объединяясь общностью целей и задач обучения и воспитания, должны быть построены на базе основных дидактических принципов, соотнесенных с задачами обучения русскому языку как родному. Включая в учебный процесс максимальное количество анализаторов (слуховой, речедвигательный, зрительный, моторный), оптимальный УМК по русскому языку должен создать все необходимые условия для реализации образовательных, развивающих и воспитательных целей изучения родного языка, формирования навыков грамотного письма и комплексного развития речи учащихся.

Возможность сменяемости в определенной системе одних компонентов другими на одном уроке не только устраняет однообразие и вызываемую ими утомляемость учащихся, но, главное, - позволяет максимально учитывать ими индивидуальные особенности учащихся тем самым создавать все условия для постоянного творческого развития и совершенствования, постепенного перехода в более высокий по уровню знаний, умений и навыков разряд учеников (например, учащиеся низкого уровня обученности поднимаются до среднего, а среднего уровня - до высокого). В итоге стимулируется интерес к изучению русского языка, повышается качество его усвоения, обогащается воспитательно-развивающий потенциал занятий.

Несмотря на разнообразие нововведений при обучении русскому языку, которые, безусловно, способствуют повышению интереса и мотивации, по-прежнему одним из самых действенных средств обучения является текст и работа с ним. Поэтому в условиях слабой языковой подготовки учеников, отсутствия у них целого ряда умений и навыков, ограниченного словарного запаса, слабой лингвистической памяти, отсутствия умения работать с учебником, словарем и грамматическим справочником работа с текстом является основным средством формирования умений чтения и говорения.

Обучению этим навыкам способствуют различные виды работы с текстом: составление плана текста, ответы на вопросы и составление собственных вопросов, формулировка позиции по поводу прочитанного, детальное чтение, поиск синонимов к словам из текста, заполнение пропусков предложениями из текстов, восстановление хронологии сюжета текста. В условиях аудиторной системы, когда отсутствуют реальные коммуникативные ситуации, текст для

чтения может стать стимулом для обсуждения самых разных проблем, а также предоставить необходимый фактический и языковой материал для оформления собственного высказывания и послужить образцом для него. Кроме того, текст способствует формированию социокультурной компетенции.

Важную роль в процессе обучения русскому языку играет коммуникативная мотивация. Коммуникативная мотивация предполагает получение удовлетворения обучающимся в результате использования языка как средства общения. Мотивация будет сохраняться на достаточно высоком уровне, если обстановка на занятиях доброжелательная, а отношения внутри группы и между учителем и обучающимися уважительные.

Важным фактором обеспечения коммуникативной мотивации служит игра. Игры позволяют эффективно стимулировать активность обучающихся любого возраста. Они поддерживают интерес к общению на иностранном языке, расширяют предметное содержание изучаемого языка, давая возможность выходить за рамки ограниченного поля деятельности, позволяют расширить границы собственного опыта путём проигрывания ролей людей разных профессий, характеров.

Основное отличие игр в привычном понимании от учебных игр заключается, на наш взгляд, в дидактическом потенциале последних и отсутствии жесткой соревновательности как обязательного условия. Учебная игра, как правило, бросает вызов интеллектуальным способностям участников. Для достижения поставленной цели они должны вступать в процесс коммуникации. Что же касается соревнования, то для одних учащихся оно будет хорошим стимулом, других же, возможно, приведет к разочарованию. У проигравших могут понизиться самооценка и мотивация, а у победителей – возникнуть ложное чувство собственного превосходства, что не поможет ни одним, ни другим в изучении русского языка.

Игры выполняют одновременно несколько функций, важнейшими среди которых являются обучающая, развлекательная, коммуникативная и релаксационная. Обучающая функция предполагает развитие общеучебных умений и навыков, таких как память, внимание. Развлекательная функция направлена на создание благоприятной атмосферы на занятии. Коммуникативная функция способствует установлению эмоциональных контактов между студентами. И наконец, релаксационная функция обеспечивает снятие эмоционального напряжения, которое неизбежно при интенсивном обучении.

Таким образом, обучение русскому языку как неродному – сложный, многоаспектный процесс передачи и усвоения знаний, навыков, умений, способов познавательной деятельности, формирования коммуникативной компетенции. Это двусторонний процесс, в котором в совместной деятельности участвуют преподаватель/обучающийся. Деятельность обучающегося и ее эффективность зависят от мотивации, интересов, потребностей, индивидуализации процесса обучения, максимального учета особенностей личности обучающегося, от собственной активности учащихся, гибкого, творческого подхода педагога к отбору материала, способам его введения и закрепления

Список литературы

1. Акишина А.А., Каган О.Е. Учимся учить: Для преподавателя русского языка как иностранного / А.А. Акишина. – М.: Рус.яз. Курсы, 2002. – 256 с.
2. Гальскова Н.Д. Теория обучения иностранным языкам. Лингводидактика и методика: учеб. пособие / Н.Д. Гальскова, Н.Е. Гез. – М.: Издательский центр «Академия», 2006. – 336 с.
3. Костомаров В.Г. Методика преподавания русского языка как иностранного / В.Г. Костомаров, О.Д. Митрофанова. – М., 1990. – 270 с.
4. Пассов Е.И. Основы коммуникативной теории и технологии иноязычного образования: методическое пособие для преподавателей русского языка как иностранного / Е.И. Пассов, Н.Е. Кузовлева. – М.: Русский язык. Курсы, 2010. – 568 с.

ФИО авторов: *Давлатова Шахло Хуррамовна.* Преподаватель кафедры русского языка и литературы Денауского института предпринимательства и педагогики.

Буриева Робия Отажоновна. Студентка Термезского Государственного университета

Название публикации: «ИСТОРИЧЕСКИЕ ПРОИСХОЖДЕНИЯ ИМЕН ЧАСТЕЙ РЕЧИ»

Аннотация: *В данной статье рассматриваются вопросы происхождения имен частей речи в разных странах. В статье приведены разные теории великих ученых разных миров.*

Ключевые слова: *История происхождения, части речи, язык, мир, формирование, концепция, факты, речь, дискуссионная проблема.*

Исторические происхождения имен частей речи является большим дискуссионным вопросом в современном мире. Для того чтобы изъяснить ответ к данному вопросу, мы приведем некоторые факты в нашей работе. Традиция формирования концепции частей речи в разных языках мира насчитывает многовековую историю. Принципы выделения частей речи – одна из наиболее дискуссионных проблем общего и русского языкознания.

Начиная с первых известных грамматик и даже раньше, ещё задолго до того, как возникло языкознание как специальная научная дисциплина, классификации слов носили скорее логико-семантический и философский, чем грамматический характер. В связи с бурным развитием в Древней Греции философии и риторики у учёных возник интерес к различным сторонам языка, в частности к вопросу о характере связи между словом и обозначаемым им предметом. Первоначально стали различать два класса слов. Так, Платон в V-IV вв. до н.э. вычленил в своих философских диалогах такие компоненты, как субъект и предикат, ассоциирующиеся с именем и глаголом. Чуть позже античные учёные (а индийские – почти одновременно с Платоном) стали различать четыре специфических по своей семантике разряда.

Индийская лингвистика развивалась по совершенно особому пути, далеко не всегда сходному с европейскими, во многом предвосхищая лингвистические идеи, которые стали разрабатываться в европейской лингвистике лишь в наше время. Но и у древних индийцев выделялись классы, разряды слов. Так, в V-IV вв. до н.э. древнеиндийские грамматики Яска (применительно к чтению и

толкованию сакральных текстов) и Панини (применительно к нормам санскрита) выделяли четыре класса слов: 1) имя, 2) глагол, 3) префикс-предлог, 4) союзы и частицы. Грамматика Панини состоит из множества кратких стихотворных правил (сутр) и очень не похожа на европейские грамматики с их таблицами парадигм. Использовано понятие «части речи» и в развивавшейся позже, в конце первого тысячелетия нашей эры, арабской грамматике, испытавшей на себе влияние греческой и индийской грамматических систем.

Аристотель в IV веке до н.э. различал такие «части словесного изложения», как имя, глагол, член, союз (или связка), правда, причисляя к ним на равных правах также отдельные звуки, слог и «падеж», т.е. форму имени и глагола, отличную от исходной. Все разряды слов Аристотель разделял на «значащие» (имя и глагол) – и «незначащие» (все остальные).

Учение о частях речи в Древней Греции было продолжено историками (III–I вв. до н.э.), которые выделили пять частей речи: 1) имя собственное, 2) имя нарицательное, 3) глагол, 4) союз (собственно союз и предлог), 5) член (местоимение и артикль). Достижением стоиков, утраченным после прекращения их традиции, следует считать различение в имени «имени» в собственном смысле, имени индивида, и общего, или нарицательного, имени, вполне соответствующее современным логическим представлениям [Степанов 1985].

Дальнейшие наблюдения над лексикой позволили позже дифференцировать уже восемь классов слов. Впервые это сделали представители александрийской школы филологи Аристарх Самофракийский и его ученик Дионисий Фракийский (II–I вв. до н.э.), которые, основываясь на морфологических и синтаксических признаках слов, выделили в «Грамматике» такие «partes orationis»: 1) имя, 2) глагол, 3) причастие, 4) член (артикль), 5) местоимение, 6) предлог, 7) наречие и 8) союз. Аполлоний Дискол (II в. до н.э.) установил иерархию частей речи и определил их свойства и функции. Таким образом, у александрийских учёных грамматические свойства слов заняли полноправное место при классификации частей речи.

Дионисий Фракийский, полемизируя со стоиками, отказывается от резкого деления имён на собственные и общие (нарицательные) и рассматривает и те и другие, пользуясь термином Аристотеля, как сущности; собственное имя у него есть обозначение «особой сущности», а общее имя – обозначение «общей сущности». В этом заключается разрыв с традициями стоиков и оформление философии имени как «философии сущности» [Степанов 1985].

В целом система частей речи, выделенная на материале древнегреческого и латинского языков, была принята позже и в славянских грамматиках. Восемь частей речи (до XIX века использовался термин «часть слова») сохраняются и в

грамматиках Лаврентия Зизания (1596 г.), и Мелетия Смотрицкого (1619 г.), однако Лаврентий Зизаний вслед за греческими образцами сохранил артикль («различие»), а Мелетий Смотрицкий, следовавший за римскими предшественниками, исключил артикль, но ввёл междометие.

Таким образом, учение о частях речи возникло в совершенно различных грамматических школах. Можно думать, что появление этого учения, принятие его в русских грамматиках было обусловлено не только использованием античной грамматической традиции, но и некоторыми объективными факторами, содержащимися во многих, если не во всех языках мира, а в частности и в русском языке.

Список литературы:

1. *Введение в историю русского языка: Н. Н. Дурново -- Москва, Либроком, 2010 г.- 300 с.*
2. *Древнерусский язык: Т. Г. Винокур -- Москва, ЛКИ, 2008 г.- 120 с.*
3. *Земская Е.А. Русская разговорная речь. / Под ред. М.В. Китайгородской, Е.Н. Ширяева. - М.: Наука, 1981. - 276 стр.*
4. *Изучение и преподавание русского языка в Финляндии: -- Москва, Златоуст, 2010 г.- 496 с.*
5. *История русского литературного языка: Г. О. Винокур -- Санкт-Петербург, Либроком, 2010 г.- 192 с.*
6. *Лексикология современного русского языка: Н. М. Шанский -- Санкт-Петербург, Либроком, 2009 г.- 312 с.*
7. *Лекции по истории русского языка: А. И. Соболевский -- Санкт-Петербург, ЛКИ, 2007 г.- 328 с.*
8. *Синтаксис русского языка: А. А. Шахматов -- Москва, ЛКИ, 2011 г.- 624 с.*

ФИО автора: *Абдурахманова Асем Ерғалиевна*

Ташкент облысы Шыршық мемлекеттік педагогика институты

Қазақ тілі және әдебиеті бағытының 1-курс студенті

ФИО научного руководителя: *Жандос Абдазимович Байзақов*

Название публикации: «АЙТЫСҚЕР АҚЫН-САРА ТАСТАНБЕКҚЫЗЫ»

Аннотация

Айтыс өнерінің қаламын тербеткен, суырып салма шеберлігімен көзге түскен Сара Тастанбекқызының әдебиет өнерін ұштастырған халықтың қызы атануы.

Кілтті сөздер: Әйел теңсіздігі, жетімдік тауқыметін, жоқшылық зардабы, уәжісі, шешендік дарындылық, лирикалық жанр, қастерлеу.

Annotation

Don't shake the pen of aitys art Sara Tastanbek kyzy ,known for her mastery, become the daughter of the people who combined the art of literature.

Keywords: female inequality, problem of orphanhood, the effects of poverty, motivation, oratory, talent, lyrical genre, reverence.

КІРІСПЕ

Сараның өмірі қиын әрі көпке үлгі. Жастайынан қиыншылықтарын саусақпен санағырлықтай болса, екінің бірі көтере алмас еді. Әйел теңсіздігі, әйел бостандығы үшін жан-айқай салып, шыр-пыр болып қуыстай жанын шүберекке орып, көптің алдында айтысқаны бұл үлкен ерлік, батылдық. Сараның өміріне үңіліп көз тастасақ үш жасында әкесінен айырылған, анасымен жетімдік тауқыметін, жоқшылық зардабын көрген екенің айта аламыз. Оны қамқорлығына алған немере ағасы Жайсаңбекте өтірік жаланын арқасында қамалып та кеткен.

Басынан қиыншылықтар өтіп жатқан Сара мен анасын Тұрсынбек қажы өз аулына әкелген. Солай бола тұра бой жеткен Сараны бай баласы Жиенқұлға атастырып, одан қыздың қалың малын сұрап алады. Сол сөз ауылдан шығып көптің құлағына қаяу түсіріп Есімбек қажының дау шығаруымен, Сараны ауылдан көшіруге құрбысы жетеді. Бірақ та бұл жағдай Сараның өмірін жеңілдеткені жоқ.

Оның өмірі Біржан салдың Сара ауылына келген сапарынан кейін ғана жеңілдеген. Барлығы осы екі ақынның танды таңға ұрып айтысқан өнеріне

тәңті болып, бүкіл жұртты тамаша өнерімен тамсандырған. Сол айтыстың нәтижесінде ақын қыздың абыройы ел, жұрт алдында көтеріліп, халықтың оған қошеметі артқан. Сараның көпке айтқан уәжісінен қажылар да көпке керенеу қарсы шыға алмай, бас бостандығын қайтарып береді. Айтыста Біржан Сараны жеңеді, ал өмірде Сара өз мақсатына жетеді. Оның қарсы шыға айтыса алмаған кезі әйел теңсіздігінің арқасынан сөз айталмағанында болып тұр. Сара өзінің сөз саптау, шешендік дарындылығынан арқасында теңдікке қол жеткізіп, он тоғыз жасында өзіне тең Бекбай Алтынбекұлы дегенге тұрмысқа шығады.

Сара Абайдың көзін көрген. Сара мен Абайдың жүздесуі жайында Мұхтар Әуезовтің "Абай жолы" атты романында айтылады. Ұлы ақынның ұлы Әбіш қайтыс болғанда Найман елінің игі жақсыларымен бірге Сара да Абай ауылына келеді. Арадан уақыт ұзамай, жастықтың тауқыметінің арқасында ауруға шалдығып қаза табады.

НЕГІЗГІ БӨЛІМ

Айтыс өнері 18-19 ғасырда пайда болған, ауыздан-ауызға тарағандықтан қазақ ауыз әдебиетінің яғни фольклор білімінің бір бөлшегіне айналған. Айтыс түріне қарай әр түрлі бағытқа, тақырыбы жағынан айқындалуына қарай бөлінеді. Айтыстың Біржан сал мен Сара айтысы "Қыз бен жігіт" айтыс түріне кіреді.

Халқымыздың сан мың жылдар бойы аузынан тастамай, есімін қастерлеп келген Сара Тастанбекқызы 1853 жылы Алматы облысына тиесілі Қапал ауданында дүниеге келген. Найман руынан шыққан. Сараның айтысы өзінің де басқа әйел қыздардың да жақсы ғұмыр кешуіне ықпалын тигізгені рас. Оның халық алдында айтысқа шыққаны 1871 жылы Талдықорған облысының Қапал-Ақсу өңірінде өтті. Бірнеше күнге созылған айтыста әлеуметтік мәселелер, махаббат, әйел теңдігі, адам тағдыры, әдет-салт жайлары, ақындық өнер жырланады. Біржан мен Сара айтысты амандасып, көрісуден бастап, келе-келе ұзақ сүреге түседі. Екеуі де сөзге алданбайтын алғыр, елге атағы шыққан әйгілі ақын екендігін танытады.

Зерттеу мәселесіне қарағанда, бұл айтысты Жүсіпбек Шайқысламұлы Сараның өз аузынан 1872 жылы жазып алған. Айтыс Қазан қаласындағы ағайынды Каримовтар баспасынан 1898 жылы жарық көрген. 1913 жылға дейін 5 рет қайта басылып, ел арасына кең таралған. Айтыстың алғашқы нұсқасы 969 жол болды десе, екіншісі 1080 жол, үшіншісі 1907 жол болып баспадан шыққан екен. Кеңес үкіметі тұсында екі рет, Кеңес үкіметіне дейін сегіз рет жарияланады. Бұл айтыстың шоқтығы биік көркем, теңдесі жоқ өнер екінің дәлелі. Сара Тастанбекқызы мен Біржан салмен айтысы ғасырдан-ғасырға үзілмей келе жатқан, қазақ фольклорының айтыс өнеріндегі шоқтығы биік, көркем үлгісі болып саналады. Сараның кесіп айтар шешендігі, сөз

тапқырлығымен тамсантқан өнерінің арқасында Арсалаң, Ниязбек сал ақындар өнер айтасында жеңген.

Белгілі қанша жұртқа атым – Сара,

Ішінен ер Қаптағай шықтым дара.

Домбыра ап он үшімнен сөз сөйледім,

Келемін бір сүрінбей жеке-дара, –

Оның ақындық жолын жастайынан ұстағанына "Он үште домбыра алып сөз сөйлеп ем, Келемін бір сүрінбей жалғыз қара" деген өлең жолдарынан көруге болады.

Біржан салдың айтқаны:

Қызы екен Тастанбектің ақын Сара

Бәйгеден күнде келген жалғыз қара.

Қыз да болса адамның жүйрігі екен

Көрмедім сөзді адамды, ондай дана.

Ә. Найманбаевпен 1889 жылы, Т. Есқожаұлымен 1900 жылы айтысқан. Айтыскер ақынның "Ашындым", "Жүрек", "Арсалаң аға алдында", "Жайлауда", "Жүрек сыры", "Қош бол елім", "Әбіштің аруағына" секілді көптеген өлеңдері мен "Тұзақ" атты дастаны бар. Сараның "Тағдыр тәлкегі" дастанының орны ерекше. Шығарма тақырыбы бойынша бостандыққа талпынған қыздың өмірі күрес жолына негіз болған. Сараның көп өлеңдері лирикалық жанрда жазылған, қайғысы мен мұңын зарлаған қыз тағдырының өнері нәзік лиризм ой-толғаныстарға толы. Т. Қалилахановтың "Ақын Сара" атты Сараның өмірін сипатталған кітап 1993 жылы "Жалын" баспасынан жарық көрді.

Сараның "Жүрек" өленінен:

Жүректен жанға жылы сөз бар ма елде,

Жүрексіз тірлік бап ма суда, жерде?

Қашанда өмір жылы-жүрек сыры

Біреуін сол жүректің айтам мен де.

-демекші болғаны жүректен шыққан әрбір жылы сөз барша дертке дәру, жүрек адамның соғуына, өмір сүруіне көмектесер екен, жүрексіз тіршілік болмайтының айтып тұрғандай-ақ.

Аяулы болғандықтан асыл жүрек,

Өз орнын кеудеден кең алып бөлек.

Шаң-қоқыс, тозақ-топырақ кіре алмайтын,

Күмбезде берік, жылы өмір сүреді.

Бәрінде мұндай жүрек жан-жануар,

Жұрт біледі, тұлай соғып тұрары бар.

ҚОРЫТЫНДЫ

Қазақ ауыз әдебиетінің ерекше өнер түрі айтыс болса, айтыстың қызық түрі, әдемі түрі Біржан сал мен Сараның айтысы деп нақты айта аламыз. Сара Тастанбекқызының өмірі қиыншылықпен өтсе де, сол зардапты басынан өткере отыра өзінің көздеген мақсатына жеткендігі, әйел теңсіздігін орнатқандығы сол уақыттағы, замандағы басқа да әйелдердің өмірлік қаупіне бір ықпалын тигізгені бүгінгі күннің жемісі десек артық жорамалдау емес. Сара ақынның өзі де, сөзі де, ісі де бәрімізге тәрбиелік мәні бар, қыз-келіншектерге үлгі, өмірі өнегелі.

ПАЙДАЛАНҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ (REFERENCES)

1. Мәлік Ғабдуллин "Қазақ халқының ауыз әдебиеті" Алматы 1996
2. “ Қазақ әдебиеті. Энциклопедиялық анықтамалық. — Алматы: «Аруна Ltd.» ЖШС, 2010 жыл.
3. “Қазақстан”: Ұлттық энциклопедия/Бас редактор Ә. Нысанбаев – Алматы “Қазақ энциклопедиясы” Бас редакциясы, 1998

ФИО авторов: *Ko‘pjursinov Batirbek Toqsanbay uli*

O‘zbekiston davlat san’at va madaniyat instituti Nukus filiali talabasi

Atamuratov Alisher Bekmurat uli

O‘zbekiston davlat san’at va madaniyat instituti Nukus filiali talabasi

ФИО научного руководителя: *Saparbaeva Gulshira Abatbayevna*

O‘zbekiston davlat san’at va madaniyat instituti Nukus filiali “Madaniyat va kutubxona faoliyati” kafedراسи mudiri

Название публикации: «МЕНЕДЖМЕНТ ВА БОШҚАРУВ»

Аннотация: Mazkur maqolada madaniyat va san’at sohasi menejment va boshqaruvning ahamiyati haqida tahliliy fikr-mulohazalar yuritilgan. Ayniqsa, madaniyat va san’at muassasalarida boshqaruv bilan birgalikda, ijodiy jarayonlarni tashkil etishda menejning tashkilotchilik fazilatlari va faoliyati xususida so‘z yuritilgan.

Калит so‘zlar: san’at, menejment, muassasa, boshqaruv, madaniyat, rivojlantirish, menejer, maqsad, tashkilot, jamoa.

Копжурсинов Батырбек Токсанбаевич

Студент Нукусского филиала Государственного института искусств и культуры Узбекистана

Атамуратов Алишер Бекмуратович

Студент Нукусского филиала Государственного института искусств и культуры Узбекистана

Научный руководитель: Сапарбаева Гульшира Абатбаевна

Заведующая отделом культуры и библиотечной деятельности Нукусского филиала Государственного института искусств и культуры Узбекистана

УПРАВЛЕНИЕ И МЕНЕДЖМЕНТ

Аннотация: В данной статье представлены аналитические отзывы о важности управления и администрирования в сфере культуры и искусства. В частности, обсуждались организаторские качества и деятельность менеджера в организации творческих процессов, во взаимодействии с руководством учреждениями культуры и искусства.

Ключевые слова: искусство, управление, учреждение, управление, культура, развитие, менеджер, цель, организация, сообщество.

GOVERNANCE AND MANAGEMENT

Kopjursinov Batirbek Toksanbaevich

Student of the Nukus branch of the Uzbekistan State Institute of Arts and Culture

Atamuratov Alisher Bekmuratovich

Student of the Nukus branch of the Uzbekistan State Institute of Arts and Culture

Scientific adviser: Saparbaeva Gulshira Abatbayevna

Head of the Department of Culture and Library Activities of the Nukus branch of the Uzbek State Institute of Arts and Culture

Abstract: This article provides analytical feedback on the importance of management and administration in the field of culture and arts. In particular, the organizational qualities and activities of the manager in the organization of creative processes, in conjunction with the management of cultural and artistic institutions, were discussed.

Keywords: art, governance, institution, management, culture, development, manager, goal, organization, community.

Biron-bir jamiyat o‘z taraqqiyotini ta‘minlashda madaniyat va san‘atni, o‘zining milliy-ma‘naviy qadriyatlarini rivojlantirmay turib o‘z istiqbolini tasavvur eta olmaydi. O‘zining qadimiy va an‘anaviy madaniyati bilan jahon sivilizatsiyasiga ulkan hissa qo‘shgan xalqimiz tomonidan yaratilgan boy madaniy merosimiz durdonalarini asrab-avaylash, o‘zbek xalqi madaniyati va san‘atining tarkibiy qismi bo‘lgan qadimiy an‘analarimiz, ajdodlarimizdan bizgacha yetib kelgan ma‘naviy boylik – xalq qo‘shiq-lari, cholg‘u va kuylari, tomoshalar, dostonlar, maqomlar, raqslar va milliy marosimlarni bugungi kun talabidan kelib chiqib o‘rganish, unga katta hurmat bilan munosabatda bo‘lish, kelgusi avlodlarga bekamu-ko‘st yetkazish Istiqlol yillarida davlat siyosati darajasiga ko‘tarildi. Boshqarish – xo‘jalik obyektining iqtisodiy tizimi holatini tartibga solish va yo‘naltirish jarayoni; subyektlar, idoralar tomonidan kishilar va iqtisodiy obyektlarga ongli maqsadga muvofiq ta‘sir ko‘rsatishni bildiradi, ularning faoliyatini yo‘naltirish va ko‘zlangan natijalarga erishish maqsadlarida amalga oshiriladi. Boshqaruv usullari boshqariladigan obyektning o‘ziga xos xususiyatlariga bog‘liq, lekin hamisha boshqaruv qarori tatbiq etiladigan davrni ajratib olishni nazarda tutadi. Boshqaruv xo‘jalik faoliyati davrlari uchun ishlab chiqiladigan rejalar-ga muvofiq holda olib boriladi. Boshqaruvning iqtisodiy, ma‘muriy va ijtimoiy-ruxiy usullari mavjud.

Boshqaruvning ma‘muriy usuli buyruq va farmoyishlar asosida olib boriladi. Ma‘muriyat o‘z xo‘jaligi doirasida bo‘limlar, guruhlar, shuningdek xodimlarni

tabaqalashtirib, ularning vazifalari, mas'uliyati va huquqini belgilaydi. Unda rejalashtirish, resurslarni, foydani, tayyor mahsulotni taqsimlash, mablag'lardan foydalanish markazlashtirilgan tartibda olib boriladi. Ijtimoiy-ruhiy usuldagi boshqaruv ijtimoiy-ma'naviy vaziyatga ta'sir etish orqali kishilarning fe'l-atvori, ruhiyatini hisobga olib, ularning ijtimoiy talabini qondirish yordamida olib boriladi. Boshqaruv tarkibiy jihatdan korxonalar, firma, kompaniya, birlashma va b. miqyosida, hududiy jihatdan esa tuman, shahar, viloyat, davlat miqyosida bo'ladi. Boshqaruv ishini davlatning boshqaruv organlari yoki boshqaruvchilar (menejerlar) amalga oshiradi.

Boshqaruv jarayonida vaziyatni boshqaruv, ya'ni o'zgargan iqtisodiy vaziyatga tezkorlik bilan chora topish muhim o'rin tutadi. Boshqaruvning vazifasi xo'jalik obyekti uning uzoq muddatli maqsadlarini amalga oshirishga yunaltirishdan iborat. Boshqaruvda mahsulot sifati, xarajatlar, mulk, xatar, bozor, talab, taklif va boshqa masalalar bo'yicha juda muhim qarorlar qabul qilish talab etiladi va ularning kutilgan natijalarga olib kelishi boshqaruvning to'g'ri yoki samaradorligini tasdiqlaydi.

Boshqaruv har qanday jamoaga, tashkilot, hudud, soha, xullas, insonlar bilan bog'liq birlashmalarga xosdir. Chunki inson bor joyda o'zaro muloqot va faoliyat natijalarini ayirboshlashga ehtiyoj seziladi. Shuning uchun boshqaruv obyekti nihoyatda kengdir. Bular – iqtisod sohalari, ya'ni sanoat, qishloq xo'jaligi, transport tizimi; madaniyat va san'at muassasalari hududiy birliklari (viloyat, tuman, shahar); ishlab chiqarish jabhalari (taqsimot munosabatlari, mahsulot sotish va h.k) va boshqalar bo'lishi mumkin.

Boshqaruv subyekti bo'lib turli shaxslar va ularning birliklari (direktor, rektor, shahar hokimi, madaniyat bo'limi boshlig'i va h.k.), ya'ni boshqaruv obyektiga ta'sir o'tkazuvchilar bo'lishi mumkin.

Boshqaruv sotsiologiyasida boshqaruvga quyidagicha ta'rif beriladi: Boshqaruv – tashkilot maxsus organining funksiyasi bo'lib, eng kam vositalar (vaqt, kuch, zahiralalar) sarflagan holda eng yuqori natijaga erishish bo'yicha aniq tashkil etilgan faoliyatdir.

Ma'lumki, jamiyatning o'tish davridagi asosiy sotsial ehtiyojlaridan biri – tashkil etish va boshqaruv tizimini takomillashtirishdir. Aslida boshqaruv funksiyasi inson hayotining barcha sohalarida obyektiv jarayonlar natijasida oshib boradi. Bozor munosabatlariga o'tish jarayonida u yanada kuchayib, uni tashkil etish yanada murakkablashadi.

Insonlar o'rtasidagi hodisa va jarayonlar, aloqalar sotsial faoliyat ko'rinishi sifatida sotsial boshqaruvning ahamiyatini yanada oshiradi. Sotsial jarayonlarni o'rganish va ularni tizimli ravishda boshqarish orqaligina jamiyatning sotsial ehtiyojlari qondiriladi. Sotsial jarayonlarni boshqarishning aniq strategiyasi jamiyat rivojining iqtisodiy va sotsial vazifalarini muvaffaqiyatli hal etish imkonini beradi. Shu

ma'noda, barcha rivojlangan mamlakatlarda sotsial boshqaruv muammolariga katta ahamiyat beriladi.

Mustaqillik tufayli insonning jamiyatdagi o'rni, boshqaruv tizimidagi mavqei tubdan o'zgardi. Biz endilikda boshqaruv o'ziga xos sotsial jarayon ekanligini, odamlarning tafakkur tarzi, xarakteri, mijoz yoki ma'lumot darajasini hisobga olish boshqaruvni barcha darajalarda samarali ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etishini anglab yetmoqdamiz. Odamlarni boshqarish, avvalo, ular o'rtasidagi munosabatlarni tartibga solishdan iboratligi tufayli murakkab vazifa hisoblanadi. Bu o'rinda insonlarning xatti-harakati, xulq-atvori qonuniyatlarini chuqur o'rganish va bilish talab etiladi. Inson, uning ijtimoiy tabiati, shaxs va sotsial muhit munosabatlari, odamning sotsial jarayondagi o'rnini biror bir laboratoriyada aniq o'rganib bo'lmaydi.

Boshqaruv sohasiga doir ko'plab ilmiy tadqiqotlar olib borgan fransuz olimi Anri Fayol boshqaruv tizimiga oid beshta universal elementlarni asoslab bergan. Bu har qanday tashkilot uchun hos bo'lgan quyidagi holatlarni o'z ichiga oladi. Bular 1) rejalashtirish; 2) tashkil etish; 3) rahbariyat; 4) muvofiqlashtirish; 5) nazorat.

Ishlab chiqarish, tijoratni yoki ijtimoiy madaniy faoliyatni boshqarish, mehnat samaradorligini oshirish, foydani ko'paytirish yoki jamiyat taraqqiyoti yo'lida ma'naviy islohotlarni amalga oshirish maqsadida ishlab chiqilgan va qo'llaniladigan boshqaruv tamoyillari, usullari, vositalari va shakllarining majmuasi – bu zamonaviy tilda menejment deyiladi.

Menejment (ingilizcha management – boshqarmoq, idora qilmoq, tashkil qilmoq) – bu:

- ishlab chiqarish, tijorat, shuningdek, ijtimoiy-madaniy jarayonlarni boshqarish bo'yicha ma'lum maqsadlarni ko'zlovchi amaliy faoliyat;
- boshqaruv nazariyasi, fani boshqaruv tamoyillari, usullari, vositalari va shakllarining majmuasi;
- mamlakatimizning hozirgi zamon amaliyotida korxonalar, aksiyadorlik jamiyatining rahbarlik qiluvchi tarkibidir.

“Menejment” tushunchasi bizning turmushimizga mustahkam kirib borgan va o'zbekcha ishga doir faoliyat uchun odatiy bo'lib qolgan. Ammo shuni hisobga olish zarurki, gap yangi falsafa haqida ketmoqda, bunda qadriyatlar va ustuvorliklarning yangi tizimlari amalda bo'ladi.

Shu munosabat bilan “menejment” atamasining ma'nosi ustida batafsilroq to'xtash darkor. Ba'zi bir mualliflar o'zbekcha “boshqaruv” so'zi va inglizcha “menejment” sinonimlar deb hisoblaydilar. Haqiqatda esa ularning mazmuni birmuncha farqlanadi. “Menejment” atamasini qo'llab turib biz xalqaro amaliyotda o'rnashib qolgan tendensiyaga rioya qilamiz, unga ko'ra uning ostida hodisalar va jarayonlarning butunlay ma'lum doirasi ko'zda tutiladi. Aslida esa “boshqaruv” atamasi “menejment” atamasining qanoatlantiruvchi o'rinbosari bo'lmaydi, chunki

keyingi holda gap zamonaviy tashkilot vositasida va doirasida ijtimoiy-iqtisodiy, ijtimoiy-madaniy jarayonlarni boshqarish haqida ketadi. Bunda ishlab chiqarish yoki tijoratni sanoatlashtirilgan tashkil qilish asosida amalga oshirilgan xo'jalik yuritishning bozor turi menejmentning adekvat iqtisodiy asosi bo'ladi.

Shunday qilib, "menejment" atamasi zamonaviy tashkilotni boshqarishga nisbatan qo'llaniladi, shu vaqtda esa boshqa maqsadlar uchun boshqa atamalar, masalan: davlat boshqaruvi va ijtimoiy boshqaruvdan foydalaniladi. Bizning sharoitda buning uchun "tashkil qilish", "tartibga solish", "boshqarish" va "ma'muriy boshqarish" atamalarini qo'llash kerak. Shunga qaramasdan davlat, jamoa va boshqa tashkilotlar ham agar o'z maqsadlariga kamroq xarajatlar, faoliyat yuritish va davlat tomonidan tartibga solishning yuqori samaradorligida erishishni istasalar, menejmentning ba'zi bir tamoyillari va usullaridan foydalanishlari zarur.

Yuqorida bayon qilinganlarni hisobga olish bilan ushbu ishda "boshqaruv" atamasi shartlilikning ma'lum darajasi bilan "menejment" ma'nosida ham qo'llaniladi. Menejment tushunchasini belgilash uchun unga kiruvchi ba'zi bir holatlarni, hammadan avval maqsadli mazmunni aniqlab olish darkor. Masalan, boshqaruv tizimini barqaror, ishonchli, istiqbolli va samarali faoliyat yuritishning ta'minlovchi boshqaruv nazariyasi, ilmiy yondashuvlar, jarayonlar, tamoyillar va usullarni ishlab chiqish menejmentning fan sifatidagi maqsadi bo'ladi.

Shuning bilan bir vaqtda, menejmentning samarali boshqaruv amaliyoti sifatidagi maqsadi tashkilotning yuqori foydaliligi, raqobatbardoshligi va boshqa maqsadlariga ishlab chiqarish, savdo va boshqa jarayonini ratsional tashkil qilish va tashkilotning texnik-texnologik bazasini rivojlantirish yo'li bilan erishishdan iboratdir.

Menejmentning maqsadlari va vazifalari ishlab chiqarish va tijorat ko'lamlarining o'sishi va rivojlanganligi sari uzluksiz ravishda murakkablashadi. Bajariladigan vazifalar va mo'ljallangan maqsadlarga erishilganligi bozorda baholanadi.

Boshqaruv nazariyasining rivojlanishi va iktisodiy-matematik usullarni ishlab chiqilishi vazifalarning ko'pgina sifat yechimlarini vazifalarning aniq miqdoriy baholari yoki qarorlari bilan to'ldirish yoki almashtirishga imkon bergan, hisoblash texnikasi va kommunikatsiya vositalarining rivojlanishi esa boshqaruvning samaradorligi oshishiga ko'maklashgan. Hisoblashlarning ko'p mehnat talab qilishi tufayli vaqtning haqiqiy yoki yo'l quyiladigan ko'lamlarda hal qilinishi mumkin bo'lmagan ko'pgina masalalar kundalik haqiqat bo'lib qolgan.

Moliyaviy menejment – bu moliyalarni boshqarishning barqarorligi, ishonchligi va samaradorligini ta'minlashning majmuaviy tizimidir.

U o'z ichiga moliyaviy ko'rsatkichlarni, menejmentga ilmiy yondashuvlar va tamoyillar, daromadlar va xarajatlar balansi, resurslardan foydalanish samaradorligi ko'rsatkichlari, ishlar va tovarlar rentabelligiga rioya qilish bilan shakllantirish va rejalashtirishni oladi.

Innovatsion menejment – bu mulk egasi tomonidan innovatsiyalarning barcha turlarini rivojlantirishga kiritiladigan investitsiyalarni boshqarishning majmuaviy usuli. U o‘z ichiga tashkiliy tuzilmalarni qurish, innovatsiyalarning yo‘nalishlarini tanlash, innovatsiyalar, xodimlarni boshqarishning har xil jihatlarini muvofiqlashtirishni oladi.

Savdo menejmenti – savdo korxonasi faoliyatining barcha asosiy jihatlarini boshqarish jarayonidan iborat bo‘ladi. U aniq savdo korxonasini rivojlantirish masalalari bo‘yicha ratsionalroq boshqaruv qarorlarini shakllantirish, uning faoliyati har xil yo‘nalishlarini muvofiqlashtirish va bu faoliyatning yakuniy natijalari yuqori samaradorligini ta‘minlashga qaratilgan.

O‘zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidentining “O‘zbekiston davlat san’at va madaniyat institutini tashkil etish to‘g‘risida” 2012 yil 4 iyundagi PQ-1771-son qaroriga asosan “Madaniyat va san’at sohasi menejmenti” yo‘nalishi bo‘yicha yangi magistratura mutaxassisligi joriy etildi. Shunga ko‘ra 2012 yildan boshlab O‘zbekiston davlat san’at va madaniyat institutida madaniyat va san’at sohasi menejmentlarini tayyorlash yo‘lga qo‘yildi.

Madaniyat va san’at sohasi menejmenti – yer maydonlari, bino va inshootlar, turli jihoz va moslamalar hamda moliya manbalariga ega bo‘lgan aqliy, ijodiy, badiiy va boshqa turdagi ijtimoiy-madaniy faoliyatning omillaridan samarali foydalanishga yo‘naltirilgan maqsadli intellektual va xo‘jalik faoliyati majmuidir. Madaniyat va san’at sohasidagi menejment ko‘p jihatdan xizmat ko‘rsatish menejmentiga o‘xshab ketadi. Ushbu soha menejmentining o‘ziga xos xususiyati shundaki, u asosan madaniyat va san’at yo‘nalishidagi davlat tashkilotlarida, shuningdek, to‘yxonalarda, kafe-barlarda, xususiy uylarda, diskotekalarda o‘tkaziladigan tantanalarda madaniy xizmat ko‘rsatishni tashkil etadi.

Yurtimiz hayotining turli sohalarida bo‘lgani kabi, ijtimoiy-madaniy yo‘nalishlarda ham davr talablariga mutanosib ravishda kechayotgan rivojlanish jarayonlari madaniyat va san’at menejmenti sohasi taraqqiyotiga alohida ahamiyat berilishini taqozo etmoqda. Shuning uchun ham kelgusida soha xodimlarini menejerlikka o‘qitilishiga bo‘lgan talab oshib boraverishi kutilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. A.Haydarov. Madaniyat va san’at sohasini boshqarish asoslari. (o‘quv qo‘llanma) “Kamalak” nashriyoti. Toshkent – 2019. 192 b.
2. Yangi O‘zbekiston demokratik o‘zgarishlar, keng imkoniyatlar va amaliy ishlar mamlakatiga aylanmoqda. Toshkent – 2021 yil. «O‘qituvchi» MCHJ matbaa uyi. 182-bet.
3. A.H.Haydarov. Madaniyat – milliy yuksalish poydevori (matn) “Oltin meros press” nashriyoti. Toshkent – 2021. 478 bet.

4. V.Alimasov., Y.Manzarov. O‘zbekistonda ma’naviy-ma’rifiy soha: nazariya va amaliyot (falsafiy-sotsiologik tadqiqot). “Navro‘z” nashriyoti. Toshkent 2014. 120 b.
5. D.S. Qosimova. Menejment nazariyasi. Darslik. – Toshkent, “Tafakkur-bo‘stoni”. 2011. 336-bet.
6. M.B.Bekmuradov., X.X.Shodiyev. “Menejment nazariyasi va amaliyoti”. Magistrlar uchun o‘quv qo‘llanma. Toshkent – 2021 y. “Zamon poligraf” OK nashriyoti. 272 b.

ФИО автора: *Elmira Ataniyazova*

О‘zbekiston davlat san’at va madaniyat instituti magistranti

Название публикации: «QORAQALPOQ DAVLAT MUSIQALI DRAMA VA KOMEDIYA TEATRINING TASHKIL ETILISHI VA REPERTUARLARIGA TAHLIL MASALALARI»

Аннотация: Maqolada Qoraqalpoq davlat musiqali drama va komediya teatrining tashkil etilishi va unda saxnalashtirilgan asarlar, teatrd faoliyat olib borgan mutaxassislar haqida so‘z yuritilgan. Qoraqalpoq davlat musiqali drama va komediya teatri qoraqalpoq san’atining shonli solnomasida yangi taraqqiyot davri boshlab begani va teatr repertuarlaridagi asarlarning tahlil masalalari bo‘yicha fikr-mulohaza yuritilgan.

Калит so‘zlar: teatr, san’at, rejissura, komediya, repertuar, sahnalashtirish, dramaturgiya, kadrlar, rivojlanish.

АНАЛИЗ ОРГАНИЗАЦИИ И РЕПЕРТОРА КАРАКАЛПАКСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО МУЗЫКАЛЬНОГО ТЕАТРА ДРАМЫ И КОМЕДИИ

Элмира Атаниязова

Магистрант Государственный институт искусства и культура Узбекистана

Аннотация: Славная история каракалпакского искусства Каракалпакского государственного музыкального театра драмы и комедии знаменует начало новой эпохи развития и анализа произведений в репертуаре театра.

Ключевые слова: театр, искусство, режиссура, комедия, репертуар, постановка, драматургия, кадры, развитие.

ANALYSIS OF THE ORGANIZATION AND REPERTORY OF THE KARAKALPAK STATE MUSICAL DRAMA AND COMEDY THEATRE

Elmira Ataniyazova

Master's Student, the Uzbekistan State Institute and Culture

Annotation: The glorious history of Karakalpak art of the Karakalpak State Musical Drama and Comedy Theater marks the beginning of a new era of development and the analysis of works in the theater's repertoire.

Keywords: theatre, art, directing, comedy, repertoire, staging, dramaturgy, personnel, development.

1939 yili teatrga K.Stanislavskiy nomi berildi va Qoraqalpoq davlat musiqali drama va komediya teatri deb nomlandi. Teatr ko'p janrli hisoblanadi. Unda opera, balet, musiqali asarlar va drama janrdagi asarlar sahnalashtiriladi. Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat akademik musiqali teatri, 1926-yili 11-aprel kuni Qoraqalpog'iston Respublikasi hukumati tomonidan "Qoraqalpoq milliy truppasini tashkil etish tug'risida"gi qaror qabul qilinib, "Tong nuri" truppasi tashkil qilinadi. Truppaning badiiy rahbari etib To'rtko'l shahri pedagogika texnikumi o'qutuvchisi Zarip Qasimov tayinlanadi. Qoraqalpoq teatrining yilnomasi ush bu sanadan boshlandi. 1927-yili truppga rahbar etib yosh istedodli yozuvchi Abdirahman Utepov tayinlanadi. Q.Avezov, Z.Qasimov, A.Utepovlar qoraqalpoq teatrining asoschilari hisoblanadi. 1926-yili truppa xodimlari soni 13 ta bo'lsa, 1927-yilga kelib 29 taga yetadi. Ularning ichida Jolmurza Aymurzaev, Seyfulg'abit Majitov, Qaljan Begimova, Bayniyaz Seytov, Qurbangul Bekmuratova, Genjebay Ubaydullaevlar bor edi.

Bu vaqtlarda truppa repertuari qoraqalpoq yozuvchilarining bir aktli asarlari bilan boyib bordi. Q.Avezov, S.Majitov, M.Daribaev, J.Aymurzaev va A.Utepvlarining asarlari sahnalashtirila boshladi. Qoraqalpog'iston Ijroyi Qo'mitasining 1930-yil 25-dekabrdagi qarori asosida teatrqa Qoraqalpoq davlat teatri statusi beriladi. Abdiraman Utepov teatrning badiiy rahbari va direktori etib tayinlanadi. 1939-yili 28 ta yosh iste'dodlar teatrqa ishga keladi. Teatrqa K.S.Stanislavskiy nomi berilib, K.S.Stanislavskiy nomidagi Qoraqalpoq davlat

musiqali drama va komediya teatri deb yuritila boshladi. Bu haqida qoraqalpog‘istonlik birinchi SSSR xalq artisti A.Shamuratova quyidagicha eslab o‘tgan. 1939-yili Moskvadan Lunacharskiy nomidagi teatr institutini tamomlab, o‘zimizning yigit -qizlarimiz keldi. Ular quyidagilar edi.

1. Yaqit Ollomuratova
2. To‘resh Ollonazarov
3. Boltabay Aymanov
4. Tarbiya Jolimbetova
5. Saadat Yusupova
6. Sonya Karabaeva
7. Sapar Xojaniyazov
8. Xalmurat Saparov
9. Sabir O‘tepbergenov
10. Pirlepes Tilengenov
11. Murat Zarekeev
12. Juman Eshniyazov
13. Nikolay Zazulin
14. Qoljan Muxanova
15. Yuldash Mamutov
16. Genje Shamuratova
17. Yo‘ldash Sharipov
18. Biyke Nurimova
19. Aysanem O‘tepova
20. G‘ani Doshimov
21. Alquwat Kamalov
22. Anar Qurbanovalar

Hammasi malakasini oshirib, tajribali kadr bo‘lib qaytib keldi. Moskvada tayyorlanib, J. B. Molerning “Skapening nayranglari”, A. N. Ostrovskiyning “Kambag‘allik ayb emas” komediyasi, V. Vishnevskiyning “Birinchi otli Armiya” degan postanovkalari bilan keldi. Ularni o‘qitgan ustozlari Olga Pijova, V. Bibikov

olib keldi. Ushbu uch p'esda juda yaxshi yodda qoladigan darajada obraz yaratgan san'atkorlar: "Skapening nayranglari" pesasida Skapen rovida o'ynagan - Boltabay Aymanov, To'resh Ollonazarov, ofitsiantka rovida – Y. Mamutov (ijroga bitta og'iz so'z yo'q) bo'lsa ham uning ijro qilgan hatti-harakatlari muxlislarning yodida mangu muhirlandi. "Kambag'allik ayb emas" piasasida Lyubim Tartsov rolini – Madreyim Matjanov mohir ijro qildi. Mitya bo'lib o'ynagan S. Xojaniyazov qadimgi qishloqning haqiqiy rus yigitchasi bo'lib qolgan, obrazlari quyib qo'yganday, o'zi ham sahnaga yarashib turardi¹²⁹.

Keyinchalik, teatr jamoasidan O'zbekiston va Qoraqalpog'iston xalq artistlari, O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan artistlar, san'at arboblari, madaniyat xodimlari, dramaturglar yetishib chiqdilar. To'resh Allanazarov (birinchi qoraqalpoq professional rejissyori), Yuldash Sharipov, Yuldash Mamutov, Sofya Karabaeva, Saodat Yusupova, Yaxit Allamuratova, Sabirbay O'tepbergenov, Madreyim Matchanov, Sapar Xodjaniyazov, Xalmurat Saparov, Tarbiya Jolimbetova, J.Eshniyazov, Bekpolat Aymanov, G.Shaxmuratova, G'aniy Doshumov, Isax Shadiev, Pirlepes Tilegenov, Rejepbay Saydov va boshqalar shular jumlasidandir. Ular teatrga 3 ta diplom spektakllarini tayyorlab kelishib, tomoshabinlarga havola qiladi. A.N.Ostrovskiyning "Kambag'allik ayb emas" («Ведность не порок»), Molerning "Skapening nayranglari", V.Vishnevskiyning "Birinchi otli armiya" spektakllari edi. Teatrda mahalliy dramaturglar A.Begimov, J.Aymurzaev, P.Tilegenov, M.Daribaev, S.Xojaniyazov asarlari bilan birga, o'zbek dramaturglaridan G.Zafariy, Hamza, K.Yashin, Hurshid, qozoq dramaturglaridan G'.Musrepov, azerbayjon dramaturgi Gadjibekov va boshqalarning asarlari sahnalashtirildi.

Ulardan "Bu Kim", "Halima", "Maysaraning ishi", "Bag'dagul", "Layli va Majnun", "Arshin mal alan" va boshqalarni aytib o'tish joiz. 1930-40-yillari milliy dramaturgiya rivojlanib bordi. Ularning qatoriga J.Aymurzaev, S.Xojaniyazov, M.Daribaev, R.Majitov, N.Dauqaraev singari iste'dolar kelib qo'shildi. Ikkinchi jahon urishi yillarida ham qiyinchiliklarga qaramasdan, teatr o'z ijodini davom ettirdi.

¹²⁹ Shamuratova A. Teatr – ómirim hám táǵdirim. – Nókis. Bilim. – 105.

Teatrga N.Dauqaraev boshchilik qildi. Teatr artistlaridan Ayimxan Shamuratova (SSSR xalq artisti) va Yuldash Sharipovlar boshchiligida 2 ta guruh tuzilib, respublikamizning uzoq ovullarida gastrol safarlarida bo‘lishdi.

Ular xalq ruhini ko‘taradigan, mardlik mavzusidagi asarlar bilan spektakl va kontsert dasturlarini tayyorlab, respublikamizning barcha tumanlarida, ovullarida ko‘rsatdilar. 1945-yili Toshkent davlat teatr va rassomlik san’ati institutining tashkil qilinishi bilan teatrimiz professional aktyor, rejissyor va rassomlar bilan ta’minlanib borildi. Urishdan so‘nggi yillarda teatrdan T.Allanazarov, A.Shamuratova, J.Shamuratov, B.Kamenev, A.Xalimov, Yu.Mamutov, Yu.Sharipov, G.Shirazieva, T.Raxmanova, R.Seytov, S.Xojaniyazov, G.Doshumov, Z.Zaripov, S.O‘tepbergenov, T.Jolimbetova, S.Yusupova, S.Karabaeva, M.Matchanov, Ya.Allamuratova, X.Saparov, S.Allamuratova, S.Auezova, O.Davletova, O.Umitkulov singari mohir san’atkorlar ijod qilishdi.

1945-50-yillarda “Suymaganga suykanma”, “Aygul Abat”, “Qizil gul”, “Ziyada”, “Gulsara”, “Og‘rik tishlar”, “Oltin ko‘l”, “Yangi yer”, “Yurak sirlari”, “Qo‘zi Ko‘rpeshtash va Bayan suluv”, “Tartyuf” singari asarlar sahnalashtirildi. 1955-yili Toshkent davlat teatr va rassomchilik san’ati institutini aktyorlik bulimini tugatib A.Juginisov, Z.Piyazov, Sh.Utemuratov, A.Abdaliev, A.Juzimbetov, A.Xojanazarov, B.Qurbanovlar teatrga ishga qabul qilindi. 1957-yili Toshkent shahrida Qoraqalpoq madaniyati va adabiyoti kunlarining o‘tkazilishi munosabati bilan teatr “G‘arib oshiq”, “Suymaganga suykanma”, “Kambag‘allik ayb emas” («Ведность не порок») mumtoz asarlari va zamonaviy mavzudagi “Ravshan” spektakllari sahnalashtirildi.

Bu spektakllar Toshkent tamoshabinlari va mutaxassislari tomonidan yaxshi kutib olindi. Qoraqalpoq teatr san’atiga yuqori baho berildi. Dekada so‘ngida bir nechta aktyorlar “O‘zbekistonga xizmat kursatgan artist” va “O‘zbekiston xalq artisti” faxriy unvonlariga sazovar bo‘ldilar. 1955-yillari dramaturgiyamizga T.Seytjanov, M.Qalimbetov, N.Eshmatov, R.Eshimbetovlar kelib qo‘shildilar. Ularning “Tinimsiz to‘lqinlar”, “Yaylovdagi to‘y”, “Go‘zal yor”, “Qirdagi so‘qmaqlar” asarlari asosan qishloq yoshlari, Orol buyi muammolariga va o‘z davri qahramonlariga bog‘ishlangan asarlar bo‘ldi. Bu spektakllar ham o‘z davrida tamoshabinlar tomonidan iliq kutib

olinib bir necha yillar mobaynida repertuardan tushmay keldi. S.Xo‘janiyazovning “Ziyoda”, “Baxt”, J.Oymirzaevning “Qadirdon doktor”, “Berdaq”, T.Jumamuratovning “Qizlar hazili”, A.Shamuratov, I.Yusupovlar tomonidan yozilgan “Qirq qiz” piesalari ham tamoshabinlar tomonidan yaxshi kutib olindi. 1960-70-yillari teatrga Toshkent davlat teatr va rassomchilik san’ati institutini tugatib kelgan qator istedodli yoshlar teatrga jalb etildi. Ular o‘z g‘oyalari, o‘zlarining yangi dunyoqarashlari bilan teatrga katta o‘zgarishlar olib keldilar.

1966-yili ush bu institutni tugatib kelgan bir guruh yoshlar K.Galdonining “Ikki boyga bir malay”, Bayseytov va Shamxalovlarning “Uch bo‘ydoq” spektakllarini namoyish etdilar. Bu spektakllar va rollarni ijro etgan yosh aktyorlar teatr mutaxassislari tomonidan yuqori baholandi. Bu yoshlar ichida keyin mashxur rejissyorlar Q.Abdreymov, N.Ansatbaev, R.Toreniyazov, akterlardan D.Ranov, A.Ansatbaeva, T.Qo‘chkarov, A.Sharipov, J.Sultabaev, X.Ayimbetov, R.Saparova, M.Sadiqov, B.Allaniyazov, B.Qayipov, Z.Sayipovalar bor edi. Teatr rassomlari Q.Sayipov, I.Alibekovlar ham sahnada o‘zlarininig yangi g‘oyalari namoyish etdilar. Yosh rejissyorlar Q.Abdreymov, R.Toreniyazov, N.Ansatbaevlar 60-70 yillar dramaturgiyamizda yangilik yo‘qligidan, teatrga yangi zamonaviy g‘oyalarga ega asarlar kerakligin his etdilar. Ular teatrdahon dramaturglari durdonalarini va qo‘shni xalqlar mumtoz asarlarini sahnalashtirdi.

V.Shekspirning “Otello”, Molerning “Tartyuf”, Goldonining “Ikki boyga bir malay”, Gogolning “Revizor”, Ch.Aytmatovning “Ona yer”, M.Karimning “Oy tutilgan tunda”, A.Abdullinning “13 rais”, A.Kahhorning “Tobuttan tovush”, G.Gorinning “Noming o‘chsin”, T.Minullinning “Azroyilni aldagan odam”, Iosalinning “Aravang ag‘darilmasin”, Sagarellinning “Xonuma” va boshqa asarlar teatr repertuaridan joy oldilar.

Ushbu rejissyorlar g‘oyalari asosida 70 yillar o‘rtalarida qoraqalpoq dramaturgiyasiga K.Raxmanov kirib keladi. Uning asarlari teatr jamoasini jonlantirdi, teatrni ham tamoshabinni ham zavqlantirdi. “Kelin”, “Yaralangan yuraklar”, “U dunyoga marhamat”, “Qiziqchilar kasalxonada” va boshqa piesalarini aytib o‘tish o‘rinli. K.Raxmanov haqida ikkinchi bobda batafsiliroq to‘xtalamiz. Bundan so‘ng

dramaturgiyamizga K.Matmuratov, O.Abdurahmanov, A.O'taliev, M.Nizanov singari yosh dramaturglar yetishib chiqib, milliy dramaturgiyamizni yanada boyitti. Ushbu yillarda, J.Aymurzaevning "Berdaq" musiqali dramasining yangi varianti qoraqalpoq klassik shoiri Berdaq hayoti va ijodiga bag'ishlanib, piesa va spektakl katta muvafaqqiyatlarga erishadi.

1987-yili teatr jamoasi I.Yusupov librettosiga N.Muhammeddinov musiqasi bilan "Ajiniyoz" nomli birinchi qoraqalpoq milliy operasini sahnalashtirdilar. Bundan so'ng "Maysaraning ishi", "Aleko" operalari va "Oyjamol" baletini sahnalashtirib teatr mutaxassislari va keng jamoatchilikga namoyish etdilar va yuqori bahoga munosib deb topildilar. Shunday qilib, teatr 3 ta yo'nalish bo'yicha drama, musiqali drama, opera va balet janrlarida ijod qilish imkoniyatiga ega bo'ldi. Shu munosabat bilan teatrga musiqali teatr statusi, 1991-yili Mustaqillik sharofati bilan qoraqalpoq mumtoz shoiri "Berdaq" nomi berildi. Mustaqillik yillari teatrimizda milliy operamiz "Ajiniyoz" qayta sahnalashtirildi. "Aleko" operasi, "Oyjamol" baleti, "Sohibqiron", "Alpomish" musiqali dramalari boshqa tarixiy spektakllar sahnalashtirilib, yoshlarimizga milliy m'eroslarimizni tanishtirib, biz kimlarning avlodlarimiz, ota-babolarimiz kim, ular qanaqa yuqori madaniyatga ega bo'lganligini sahnada ko'rsatib, ularning ma'naviyatini o'sishiga hissalarini qo'shdi.

Bundan tashqari teatr repertuaridan Mustaqillik g'oyalari bilan sug'arilgan yangi zamon qaharmoni, tarixiy shaxslarimiz siymosi, mehri-muruvvat mavzusi, Vatanga bo'lgan muhabbat va boshqa shu kabi mavzularda asarlar o'rin olgan. Shunday asarlardan S.Xo'janiiyozovning "Adolatga xiyonat", "Suymaganga suykanma", K.Rahmanovning "Kelin", "O'lim jazosi", K.Matmuratovning "Kechikkan muhabbat", O.Abdurahmanovning "O'jarlar", A.Qahhorning "Tobuttan tovush", O'.Hoshimovning "Uylanmasam o'laman", N.Jakievning "Ota taqdiri", S.Baltabaevning "Eng suluv kelinchak", A.Uteniyazovning "Qizng or-nomusi", K.Bayseytov va K.Shangitbaevlarning "Uch buydoq", P.Aytmuratovning "Intilganga tole yor", P.Uteniyazov va S.Uzaqbaevlarning "Farzandim jigar-bandim", H.Muhammadning "Hunar o'rgangan bola", Q.Narqabilning "Nur soyada qolmaydi" va boshqa asarlar teatr repertuaridan o'rin olgan.

Teatr istiqloqlarning bergan keng imkoniyatlaridan to'liq foydalanib, o'tkazilgan Respublika miqyosidagi festival va tanlovlarda munosib ishtirok etib, turli mukofotlar bo'yicha g'oliblikni qo'lga kiritib kelmoqda. 1993-2000-yillari teatr jamoasi Toshkent shahrida, 2001-yili Xorazm viloyatida o'tkazilgan Qoraqalpog'iston Respublikasi madaniyat, san'at va adabiyoti kunlarida ishtirok etti. 1996-yili Amir Temurning 660-yilligi munosabati bilan o'tkazilgan O'zbekiston Respublikalari teatrlari orasida o'tkazilgan tanlovda A.Oripovning "Sohibqiron" spektaklidagi Amir Temur rolini ijro etgani uchun aktyor Bazarbay Uzaqbergenov birinchi o'rinni olishga sazovar bo'ldi. 2008-yili Turkmaniston Respublikasi poytaxti Ashxobod shahrida o'tkazilgan "Qo'shiq-musiqqa-insoniyatning ruhiy boyligi" deb nomlangan festivalda teatr kamer orkestri bilan vokal artistlari ishtirok etishdi. 2009-yili Misr Arab Respublikasining poytaxti Qohira shahrida bo'lib o'tgan XXI xalqaro teatr san'ati festivalida S.Boltabaevning "Eng suluv kelinchak" spektakli bilan ishtirok etib, qoraqalpoq teatr san'atini jahon xalqlariga tanishtirishga sazovar bo'ldilar. 2009-yil yakuni bo'yicha O'zbekiston Respublikasi teatrlari orasida "Yilning eng faol teatri" nominatsiyasini olishga erishdi. 2011-yili Toshkent shahrida utkazilgan "Seni kuylaymiz, zamondash!" I-Respublika teatr san'ati tanlovida P.Aytmuratovning "Intilganga tole yor" spektakli bilan ishtirok etib, tamoshabin va mutaxassislarning e'tirofiga sazovar bo'lib, ikkinchi o'rinni olishga muyassar bo'ldilar. 2013 yilda bo'lsa, "Seni kuylaymiz, zamondash!" II Respublika ko'rik-tanlovida Q.Narqabilning "Nur soyada qolmaydi" spektakli bilan ishtirok etib, III-o'ringa sazovor bo'ldi va Shabnam rolidagi S.Annaqulovaga "Eng yaxshi ayol roli " nominatsiyasi berildi. 2014-yili Turkmaniston Respublikasi Ashxobod shahrida o'tkazilgan "Baxtiyor davrimiz teatri" deb nomlangan Xalqaro teatrlar festivalida teatrimiz jamoasi "Eng suluv kelinchak" spektakli bilan ishtirok etishdi. 2016-yil may oyida Toshkent shahrida ijodiy safarda bo'lib A.Navoiy nomidagi opera va balet katta teatrida:

1. Q.Zaretdinovning "Tumaris" operasini,
2. N.Muxammeddinovning "Ajiniyoz" operasini
3. Teatr simfonik orkestrining "Assallom Toshkent oqshomi" kontsertini namoyish etishdi.

2016-yili noyabr oyida esa I.Sultanning “Imon” spektakli bilan ijodiy safarda bo‘lib O‘zbek Milliy akademik drama teatrida namoyish etishdi. Teatr jamoasi kichi ko‘lamdagi milliy dramaturgiyadan tortib jahon dramaturgiyasining klassik asarlarini yorqin va yuksak maxorat bilan namoyish etdilar. Opera va balet spektakllarining sahnalashtirilishi jamoaning katta yutuqlari hisoblanadi. Buning barchasiga aktyorlar, rejissyorlar, bastakorlar, rassomlar va boshqada teatr mutaxassislarining fidoyi mehnatlari tufayli erishildi. Repertuardan buyuk ma’naviy merosimiz, be’takror qadriyatlarimizni ulug‘laydigan, tariyxiy va afsonaviy spektakllar bilan milliy zamonaviy spektakllar o‘rin olgan.

Har yili belgilangan 4 ta spektaklni sahnalashtirib premeralari o‘tkazilib keladi. 2012-yili N.Dawqaraevning “Alpomish” musiqali dramasi yangi varianti, 2013-yil Q.Zaretidinov, I.Yusupovlarning “Tumaris” operasi, 2014-yil N.Muxammeddinov, I.Yusupovlarning “Ajiniyoz” operasi, 2015-yil Q.Zaretidinovning “Qirq qiz” baleti, 2016-yili Q.Matmuratovning “Berdaq” musiqali dramalari sahnalashtirilib xalqimizga namoyish etildi. 2017-yil N.Muxammeddinovning “Oyjamol” baleti, K.Raxmanovning “Edige” afsonasi asosida yozilgan musiqali dramasi va zamonaviy mavzularda spektakllar sahnalashtirildi. 2017-yili teatrning 90 yillik yubiley kechasi keng turda nishonlandi. 2017-yil noyabr oyida N.Abbosxonning “Tanho yulduz” spektakli Buxora viloyatida, 2018-yil aprel oyida Navoiy viloyati ham ushbu spektakl bilan gastrol safarida bo‘lib kelishdi. 2019-yil oktyabr oyida Xorazm viloyatida Q.Narqobilning “Gul olmagan go‘zallar” komediyasi bilan ijodiy safarda bo‘ldilar. 2018-yil noyabr oyida Qirg‘iziston Respublikasi Bishkek shahrida o‘tkazilgan “Aytmatov va teatr” Xalqaro teatrlar festivalida Ch.Aytmatovning “Luvr o‘rdagi” “Dengiz yoqalab chopayotgan Olapar” qissasi asosida spektakli bilan ishtirok etib nufuzli 3 o‘rinni egalladi.

Toshkent shahrida o‘tkazilgan yosh rejissyorlarning “Debyut-2018” Respublika yosh rejissyorlarining ko‘rik festivalida “Luvr o‘rdagi” spektakli sahnalashtiruvchi rejissyor M.Reymov I o‘rin g‘olibi bo‘ldi.

2019 yil aprel oyida Toshkent shahrida Ch.Aytmatovning “Jamiyla” spektakli bilan gastrol safarida bo‘lib, Muqimiy nomidagi musiqali teatrida, Rus Akademik

drama teatrida va O‘zbek milliy akademik drama teatrlarida namoyish qildi. 2019-yil iyun oyida Nukus shahrida o‘tkazilgan O‘zbekiston teatrlarining “Seni kuylaymiz, zamondash!” V-Respublika ko‘rik festivalida teatrimiz jamoasi K.Karimovning O‘zbekiston qahramoni Allaniyaz Uteniyazov hayotiga bog‘ishlangan “Saxovat bog‘i” spektakli bilan ishtirok etib, faxrli I-o‘rin g‘olibi bo‘ldi.

Spektakl sahnalashtiruvchi rejissyori Marxabay Usenov. Hozirhi kunda teatrdagi O‘zbekiston va Qoraqalpoqiston xalq artistlari, san’at arboblari, xizmat ko‘rsatgan artistlar: Bazarbay Uzaqbergenov, Mirzagul Sapaeva, Qurbanbay Zaretdinov, Abibulla Sharipov, Jalg‘asbay Sulatabaev, Umirbay Qosimbetov, Sapargul Davletova, Roza Kutekeeva, Eliza Aytneyazova, Qurbanbay Qalandarov, Sharapatdin Paxratdinov, Daribay Xojabergenov, Sarvinaz Annaqulova, Marxabay Usenov, Ko‘pjursin Allanazarov boshqada ijodkorlar ishlashadi. Bugungi kunga qadar qancha spektakl sahnalashtirildi degan savol barchani birdayin qiziqtirishi aniq. Teatr tashkil etilgan sanadan boshlab bugungi kungacha 326 spektakl sahnalashtirildi.

Shundan: 4 opera, 2 balet, 102 musiqali drama, 222 drama asarlari sahnalashtirildi. 1987-yili birinchi qoraqalpoq milliy operasi N.Muxammeddinovning “Ajiniyoz” operasi (libretto muallifi I.Yusupov), 1989-yili S.Yudakovning “Maysaraning ishi” operasi, 1992-yili S.Raxmaninovning “Aleko” operasi, 2013-yili ikkinchi qoraqalpoq operasi Q.Zaretdinovning “Tumaris” operasi (libretto muallifi I.Yusupov). 1996-yili birinchi qoraqalpoq milliy baleti N.Muxammeddinovning “Oyjamol” baleti, 2015-yili ikkinchi qoraqalpoq milliy baleti Q.Zaretdinovning “Qirq qiz” baleti sahna yuzini ko‘rdi.

Mustaqillik yillari tariyxiy va dastonlar asosida yaratilgan asarlar sahnalashtirilib kelmoqda. Jumladan, 1991-yili T.Ollanazorov, A.Begimovlarning “G‘arib ochiq” musiqali dramasi, 1992-yili Q.Matmurotovning “Sharyar” dramasi, 1996-yili A.Oripovning “Sohipqiron” dramasi, 1999-yili Berdaqning “Adolatga qiyonat” musiqali dramasi, 2007-yili N.Dawqaraevning “Alpomish” musiqali dramasi, 2016-yili Q.Matmurotovning “Berdaq” musiqali dramasi, 2017-yili K.Raxmanovning “Edige” musiqali dramasi, 2018-yili A.Begimov, T.Ollanazarovlarning “G‘arib ochiq” musiqali dramalarini alohida aytib o‘tish mumkin. Teatrning o‘zining klassikaga

aylangan asarlari mavjud va ular bir necha marotaba qayta-qayta sahnalashtirilmoqda. Ulardan J.Aymurzaevning “Berdaq” musiqali dramasi (1951, 1958, 1976 yillari), N.Dawqaraevning “Alpomish” musiqali dramasi (1942, 1961, 2007 yillari), A.Begimov, T.Ollanazarovlarning “G‘arib ochiq” musiqali dramasi (1956, 1972, 1992 yillari), S.Xojaniyozovning “Suymaganga suykanma” musiqali komediyasi (1945, 1955, 1972, 1978, 2002, 2008 yillari), N.Muxammeddinovning “Ajiniyoz” operalarini (1987, 1994, 2014 yillari) aytish mumkin. Xulosa o‘rnida, qoraqalpog‘istonda professional teatrining tashkil etilishi o‘tgan asrda yangicha bosqichga ko‘tarilib, xalqning ma‘naviy olamini yuksaltirishga katta hissa qo‘shib, o‘zining istiqbolli yo‘liga va shonli rivojlanish tarixiga ega bo‘ldi.

Qoraqalpog‘istonda teatr san‘atining shakllanishi o‘ziga xos xususiyatlarga egadir. Ayniqsa “Tong nuri” truppasining havaskorlik ijodiy-tashkiliy ishlaridan boshlangan tarixiy taraqqiyot bosqichlari birinchi bobimizning asosiy mazmun-mohiyati hisoblanadi. Umuman olganda, Qoraqalpoq davlat musiqali drama va komediya teatrining tashkil etilishi va rivojlanishi Qoraqalpog‘istonda komediya janri taraqqiyotiga misilsiz xizmat qildi. Uning repertuarlaridagi asarlar hazil-mutoyiba orqali yoshlarni to‘g‘ri yo‘lga yo‘naltirishda katta amaliy ishlarni olib borayotgani bilan ham ahamiyatlidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Q. Ayımbetov. Qaraqalpaq sovet dramaturgiyasınıń tariyxınan ocherkler. “Qaraqalpaq”. Nókis. 1963.
2. N.Ansatbaev “Teatr hám aktyor” sabaqlıq, - Toshkent: “Navro‘z”. 2020-jıl. 280 bet
3. A.Nadirova. Qaraqalpaq muzıka tariyxı Tashkent – 2018. «Sano-standart» baspası.
4. Bekturg‘an Tursınov. Dramaturgiya hám teatrımızdıń máseleleri. Nókis. Qaraqalpaqstan. 1988-jıl.
5. Allanazarov T. Qaraqalpaq teatrında milliy rejissuranıń qalıplesiwi. 1926-1959-jj. – Nókis: Bilim, 1996. 64 b.

6. Bayandiev T. San'at masalalari – teatrshunos nigohida. – Toshkent: O'zDSMI, 2009.
7. Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat akademik musiqali teatrining veb-sayti. Qarang: <https://berdax-teatr.uz/39-teatr-tarijhi-aida-malumot.html>.
8. Bayandiev T. Qoraqalpoq sahnasidagi odimlar. Jurnal. "Teatr". 2016/6 son.
9. Qarang: Gaz// O'zbekiston madaniyati. – Toshkent., 1969 yil, 3 yanvar, (1337)
10. "Teatr" jurnali, -Toshkent., 2000, 2-son, 32-bet

ФИО авторов: *Байджанов Ибадулла Самандарович*

Технический факультет УрГУ, профессор архитектуры, кандидат архитектуры,
Ургенч, Узбекистан

Мадрахимов Одамбой Бахтиёрович

Технический факультет УрГУ, кафедра архитектуры, магистр 211 группы,
Ургенч, Узбекистан

Название публикации: «ЗДАНИЯ ИТ-ПАРКА ЧТО НАМ НУЖНО»

ANNOTATSIYA

Maqolada IT-park binolari va uning bizga qanday foydali tamonalari borligi masalasi ko'tariladi.

Kalit so'zlar: *IT-park, IT*

АННОТАЦИЯ

В статье поднимается вопрос о зданиях ИТ-парка и в чем его польза для нас.

Ключевые слова: ИТ-парк, ИТ

ANNOTATION

The article raises the issue of IT-park buildings and what are its benefits for us.

Keywords: IT park, IT

За 5 лет сфера информационных технологий в Узбекистане, как и все другие отрасли, претерпела значительные изменения, которые в последствии отразились не только на экономике, но и на развитии страны в целом. В частности, увеличилась скорость Интернета, значительно увеличилось количество пользователей Всемирной паутины, оптических линий связи, мобильных базовых станций и т. д., специалистов в области ИТ.

Сегодня мы можем наблюдать огромные изменения в секторе информационных технологий и связи страны, во многом благодаря поддержке, которую правительство оказывает на протяжении последних пяти лет . [1]

ИТ — это английская аббревиатура от «информационные технологии». Согласно Википедии, использование компьютерных технологий, в том числе технологий для создания, хранения, управления и обработки этих данных. В

последнее время под информационными технологиями часто понимают компьютерные технологии. В частности, ИТ имеет дело с использованием компьютеров и программного обеспечения для ограничения создания, хранения, обработки, передачи и получения информации. Компьютерных техников и программистов часто называют ИТ-специалистами.

ИТ-парк — государственное автономное учреждение технопарка высоких технологий. Технопарки представляют собой новую форму интеграции науки и производства, которая создается для ускорения разработки и внедрения научно-технических и технологических достижений за счет использования высококвалифицированных специалистов, оснащенного производства, опыта и использования информации. основа.

Иными словами, ИТ-парк — это технопарк, работающий в сфере информационных технологий, место, где активные, талантливые люди превращают свои идеи в реальную работу. Здесь помогают предпринимателям реализовывать смелые решения за счет современной технической инфраструктуры, финансовой и научной помощи[2].

Сегодня большое внимание уделяется инфраструктуре ИТ-парка. По всей стране будет построено 14 филиалов ИТ-парка, 7 из которых будут открыты в Гулистане, Маргилане, Андижане, Самарканде, Джизаке, Навои и Бухаре. Преимущество IT Park в том, что все его филиалы работают круглосуточно, что позволяет работать с зарубежными партнерами и компаниями в разных часовых поясах. Все здания ИТ-парка имеют бесперебойное электроснабжение, высокоскоростной интернет, кондиционеры, а также противопожарное, санитарно-эпидемиологическое оборудование и охрану. Все эти условия созданы для комфортной и эффективной работы в ИТ-парка 1].

«Узбекистан обладает огромным потенциалом для роста электронной коммерции и цифровой экономики. Население молодо и очень талантливо. Мы увидели, что есть большой потенциал для



оказания услуг местным предприятиям, а также возможности экспорта услуг из технологических и производственных центров в Узбекистане», — сказал иностранный эксперт. **Асиф Кешодия из Пакистана** [3]

«Сегодня развитие всей страны напрямую связано с развитием ИТ-сектора, поэтому многие страны мира делают упор в первую очередь на создание благоприятных условий для совершенствования всей ИТ-



*экосистемы. Все согласны с тем, что Казахстан является лидером в сфере ИТ в Центральной Азии. Однако в настоящее время динамика развития ИТ-сектора в Узбекистане растет все лучше и быстрее, поэтому, если удастся сохранить эти темпы роста, в ближайшие 5-10 лет мы обгоним соседнюю страну. Думаю, у вас есть все возможности догнать и оставить позади». **Игорь Овчаренко**, основатель **Scal8R** и представитель **Unbound** . [4]*

Кроме того, 20 ноября 2019 года начаты работы по созданию современного ИТ-парка в Ташкенте. Поэтапно будет построено 17 зданий, в том числе 20-25-этажные офисные здания, 22-этажная гостиница, университет, конференц-зал, коворкинг-центр и другие объекты. Будет построен подземный трехуровневый паркинг. В комплексе также будут кафе и рестораны, магазины, мечеть, спортивные площадки и зоны отдыха[1].

Все это необходимо для создания единого ИТ-общества, объединения талантливой молодежи, создания для нее возможностей, внедрения инноваций. Каждый может иметь дело с информационными технологиями. Он не выбирает возраст, место или национальность . Неслучайно в нашей стране открываются ИТ-центры. Это сделано для того, чтобы каждый мог научиться читать, приобщиться к миру ИТ и, самое главное, иметь возможность зарабатывать на этом деньги. Да, это реальный источник дохода. Сегодня фрилансер средней квалификации может заработать 5 млн сумов как программист. В дальнейшем молодым людям, прошедшим обучение в ИТ-центрах, будет предоставлена возможность работать самостоятельно, они смогут выполнять заказы как

местных, так и зарубежных компаний. Кроме того, они могут пройти стажировку в компаниях-резидентах ИТ-парка и даже устроиться на постоянную работу[5].

Одним словом, можно с уверенностью сказать, что Узбекистан движется в правильном направлении в свете тех изменений, которые произошли в стране и происходят в настоящее время в сфере информационных технологий и коммуникаций. Благодаря усилиям и заинтересованности Правительства Республики Узбекистан в развитии информационных технологий всего за 5 лет ИТ-отрасли удалось продвинуться вперед и вырваться из мертвой точки, и это только начало. Поскольку будущее принадлежит сфере информационных технологий, развитие страны полностью зависит от темпов роста ИТ-инфраструктуры [1].

REFERENCES

- 1.<https://it-park.uz/uz/itpark/news/it-sohasini-5-yil-davomida-rivojlantirish-natijalari-internet-mobil-aloqa-it-park-va-reytinglar>
- 2.<https://itpark.tech/news/kazan-622/>
- 3.<https://www.spot.uz/oz/2021/03/12/asif-keshodia/>
- 4.<https://xabar.uz/uz/tehnologiya/unbound-ozbekistonda-it-sohasining-rivojlanish>
- 5.<https://xabar.uz/uz/tehnologiya/bizga-it-park-va-it-markazlar-nima-uchun->

ФИО авторов: *Рахимова Гульчехра Исмаиловна.*

Преподаватель Денауского института предпринимательства и педагогики
Чориева Мохинур Нурмаматовна.

Студентка 2-курса ДИП

Название публикации: «ТЕМА МАЛЕНЬКОГО ЧЕЛОВЕКА В ПРОИЗВЕДЕНИИ Н. В. ГОГОЛЯ "МЕРТВЫЕ ДУШИ"»

Аннотация: *В данной статье рассматриваются вопросы и структуры образа «маленького человека» в творчестве Н.В Гоголя «Мертвые души».*

Ключевые слова: *Образность, эпическое произведение, прототип, общество, противоречие, загнанность.*

«Мёртвые души» являются одним из самых известных произведений, созданных Н.В.Гоголем. Первый том книги был выпущен в 1842 году, но работу над ним он начал ещё в 1835. Автор потратил на работу целых 17 лет упорного труда. Автор мечтал о создании большого эпического произведения, которое было бы посвящено России.

Пушкин был для Гоголя неким учителем и помощником в писательстве, поэтому автор зачитывал поэту первые главы, ожидая от второго смех. Но ему было совсем не до забавы: проблемы России вводили его в глубокие раздумья и даже тоску. Безднадёжность убивала. «*Боже, как грустна наша Россия!*» — восклицал Пушкин. Первые главы автор писал в России, но всё же большая часть произведения была написана за границей, в Риме. Только его неразрывная связь, которую он ощущал вдали от родины, была единственным источником мыслей. За всё время написания произведение претерпело немало правок, переписываний.

Автор часто шёл на уступки, удалял некоторые сцены. Например, цензура не могла пропустить «Повести о капитане Копейкине» в печать, так как в ней ясно обличались многие пороки современной России: злоупотребление властью, высокие цены. Гоголь ни при каком условии не хотел убирать эту часть, поэтому практически убрал в ней комичные мотивы. Проще было переделать и оставить смысл, чем совсем удалить из романа.

С выходом книги в печать народ ополчился на Гоголя. Его обвиняли в сплетнях в сторону России. Но на сторону автора встал известный литературный критик Белинский.

Гоголь снова уехал за границу и продолжил работу над произведением. Однако работа над вторым томом шла будто «из-под палки». Автор не мог

справиться с внутренним конфликтом, история создания полна душевных страданий. Христианские идеалы Гоголя не совпадали с реальным миром. Изначально, второй том задумывался как некое очищение главного героя — Чичикова — среди положительных помещиков. Это была полная противоположность первому тому. В итоге автор сделал вывод, что в нём совершенно отсутствует правда, том был сожжён в 1845 году во время обострения болезни.

Несмотря на всю историю романа «Мёртвые души», оно играет значительную роль в истории русской литературы.

И мы в нашей работе хотим изъяснить, что именно в этом произведении существует, так называемые «маленькие люди», выгнанные и загнанные из общества. В части «Капитан Копейкин», мы видим, что главный герой Капитан Копейкин является главным мотивом этого термина.

Особую роль в поэме «Мертвые души» играет характеристика капитана Копейкина, история которого стоит отдельно от всего повествования, однако она подчинена общему замыслу Н. В. Гоголя, который хотел показать «омертвление душ». Н. В. Гоголь, помещая повесть о капитане Копейкине, особую роль отводит вечному ожиданию решения. Герою приходится подолгу простаивать в очереди, чтобы добиться аудиенции. Служащие только обещают ему помочь, однако ничего не делают для этого. Им нет дела до простого народа, который защищал страну в военное время. Для вышестоящих людей совершенно не важна человеческая жизнь. Их волнуют только деньги и те, кто ими владеет.

Писатель показал, как равнодушие со стороны правительства заставляет честного человека стать разбойником.

Капитан Копейкин – маленький человек, который вынужден встать против государственной системы. Никогда еще тема маленького человека не была раскрыта так, как была раскрыта тема повести Н. В. Гоголем. Копейкин – образ маленького человека, не побоявшегося вступить в борьбу с властью. Герой стал своеобразным «благородным разбойником», мстившим только власть имущим.

Повесть лишена детальных описаний, Копейкин не имеет даже портрета, у него нет и имени. Автор делает это преднамеренно, герой фактически лишен лица. Сделано это для того, чтобы показать типичность ситуации и типичность образа, который оказался в сложной ситуации из-за несправедливости общества. Причем существование людей, подобных Копейкину, было свойственно не только городу NN, в котором происходит действие «Мертвых душ», но и всей России в целом.

Роль капитана Копейкина в поэме «Мертвые души» велика, это обобщенный образ «простого» и «маленького» человека, который подвергается

всей несправедливости существующего общества. Н. В. Гоголь при описании трагичной судьбы капитана Копейкина использует прием контраста. Бедность Копейкина противопоставлена роскоши высших чинов. Причем все это сделано с помощью гротеска. Контрастом показаны и герои. Копейкин – честная личность, которая защищала страну во время войны. Люди высшего положения – бесчувственные и равнодушные люди, для которых главное – деньги и положение в обществе. Противопоставление подчеркивают и предметы: маленькая комнатка Копейкина сравнивается с домом вельможи; скромный обед, который может себе позволить Копейкин, противопоставлен деликатесам, находящимся в дорогих ресторанах.

Характерной особенностью повести является то, что автор вложил ее в уста почтмейстера, у которого особенная манера повествования с вводными конструкциями и риторическими восклицаниями. Авторская позиция выражается отношением рассказывающего ко всему сказанному. Для почтмейстера история капитана Копейкина – шутка, которую можно рассказать за обеденным столом людям, которые поступили бы абсолютно так же, как и вельможа. Такой манерой повествования автор еще больше подчеркнул всю бездушность современного ему общества.

«Повесть о капитане Копейкине» стоит в повествовании отдельно, что кажется, будто она не связана с основным содержанием поэмы. Она имеет свой сюжет, своих героев. Однако повесть рассказывается тогда, когда рассуждают о том, кто же такой Чичиков на самом деле. Это соединяет повесть о капитане с основной сюжетной линией. Повесть более четко показывает равнодушные чиновничьего строя, а также показывает те мертвые души, которые царствовали в то время.

Значение повести о капитане Копейкине заключено в том, что автор показал всю черствость власть имущих, которым нет дела до жизни простого человека.

Список использованной литературы:

- 1. Лексико-фразеологические связи в литературном русском языке и народных говорах: сборник статей / Курский государственный педагогический институт, 1984.*
- 2. Лексика и словообразование родного языка / сборник научных трудов / Рязанский государственный педагогический институт, 1982.*
- 3. Лексика русского литературного языка 19 - начала 20 века / Е.П. Ходакова, Л.М. Грановская, В.М. Филиппова и другие / Москва, Наука, 1981.*

4. Гоголь Н.В. *Мертвые души: краткое содержание, главы из поэмы, критика о поэме* / Москва, 1997.
5. Гоголь Н.В. *Мертвые души: краткий пересказ, анализ текста / справочное пособие*. Дрофа, 1997.
6. Гоголь: материалы и исследования / сборник / Москва. Наследие, 1995.
7. Гоголь в русской критике. Сборник статей. Гослитиздат. 1953.
8. Гоголь в русской критике и воспоминаниях современников. Детгиз, 1959.
9. Полевой Н.А. *Похождения Чичикова, или Мертвые души. Поэма Н. Гоголя* // *Русская литература 19 века: хрестоматия критических материалов*. Москва, 1964.
10. Топоров В.А. *Апология Плюшкина: вещь в антропоцентрической перспективе* // *Миф. Ритуал. Символ. Образ*. Москва, 1995.

ФИО авторов: *Чориев Баходир Абдилхomidович.*

Преподаватель Денауского института предпринимательства и педагогики.

Амиркулов Санжар Сайитмурадович.

Преподаватель Денауского института предпринимательства и педагогики

Название публикации: «СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ СОВЕРШЕННОГО И НЕСОВЕРШЕННОГО ВИДОВ ГЛАГОЛА В РУССКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ»

Аннотация: *В данной статье рассматриваются вопросы сопоставления глаголов в русском и узбекском языках. Спряжение и время почти однозначны в двух языках.*

Ключевые слова: *Глагол, часть речи, действие, спряжение, категория, лицо, характеристика, переходность и непереходность, форма, действия.*

В русском языке глагол как часть речи обозначая действие или состояние лиц и предметов характеризуется определенными категориями: *залога, вида, времени, наклонения, лица, рода и числа. Глагольные категории залога, наклонения, времени, лица и числа присущи и узбекскому языку. Узбекские глаголы не имеют категорий вида и рода, но они богаты временными формами. Неопределенная форма глагола и имя действия (харакат номи). Глагольная форма, обозначающая действие, но не указывающая ни времени ни числа, ни лица, называется неопределенной формой глагола (инфинитив): писать, нести, печь.*

Формообразовательными суффиксами русского инфинитива являются –ть, –ти, чь. В узбекском языке нет неопределенной формы глагола. Начальной формой является значимая форма глагола, которая обозначает повелительное наклонения 2 го лица единственного числа (уки – читай, ёз – пиши, кел – приходи, ишла – работай). От начальной формы любого глагола образуются все его формы лица, числа, времени, залога, наклонения путем присоединения различных суффиксов. Так, присоединением к начальной форме глагола суффикса – мок или – ш (иш) образуется так называемое имя действия (харакат номи) о`qimoq, о`qish которое, как все существительное, может принимать падежные и притяжательные суффиксы, а так же суффикс множественного числа и другие суффиксы, присоединяемые к именам существительным. Например: о`qishni istauman – Хочу учиться (букв: «Хочу учение»). Biz о`qimoqqa keldik – Мы пришли учиться. Мы пришли к учению. Укишларим яхши боряпти – Я учусь хорошо. Учеба у меня идет хорошо. Имеется еще менее употребительная разновидность имени действия, образуемая от начальной формы глаголов при

помощи суффиксов – в, — ув, — ов. (келув – приход, укув – чтения, ёзув – писание). Формы на — мок, и на – иш (ёзмок – ёзиш) часто употребляется для передачи неопределенной формы русских глаголов, особенно в словарях (русско-узбекском и узбекско – русском) например: писать – ёзмок, работать – ишламок и так далее.

Однако формы узбекских глаголов на – мок, и – иш нельзя считать эквивалентами неопределенной формы глагола русского языка. Во первых, эти формы изменяются. Присоединяя тот или иной – и (-иш), можно образовать другие глагольные формы, чего нельзя сделать с неопределенной формой русских глаголов. Так, например, присоединив к форме укимок (чтение, учение) суффикс – да и суффиксы сказуемого, получим настоящего длительного времени укимок + да + ман – я учусь (читаю) укимок + да + сан – ты учишься (читаешь). Узбекский инфинитив, как и русский, в предложении может быть и подлежащим, и сказуемым, и второстепенным членом. Например, о`қиmoq (подлежащее) foйда – учиться полезно. Максaдим – укимок (сказуемое) – моя цель учиться. Итак, узбекский инфинитив выражает как само действие и состояние, так и название действия, состояния: ёзмок – писать.

В русском глаголе различаются две основы: а) основа инфинитива и б) основа настоящего времени. Для выделения основы инфинитива надо отбросить от инфинитива глагола суффикс – ть, — ти: смотре-ть, ид-ти, нес-ти.

От основы инфинитива образуется: а) прошедшее время (писал), б) сослагательное накопление (писал бы), в) причастие прошедшего времени (писавший), г) деепричастие совершенного вида (написавши).

Основа настоящего времени образуется или от глагола настоящего времени или будущего простого отбросив личные окончания: пиш-ешь, смот р-ишь. От основы настоящего времени образуется а) настоящее время (пиш-у), б) простое будущее время (напиш-у), в) повелительное наклонение (пиш-и), г) причастие и деепричастие несовершенного вида (пишущий, смотря). Только у немногих глаголов основа инфинитивного и настоящего времени одинакова: нести – нести, нес-у.

В узбекском языке только одна основа глагола, которая представляет собой форму глагола с самостоятельным значением глагола лица единственного числа повелительного наклонения, например, о`қиmoq (инфинитив), о`қи (повелительное наклонение 2 лица единственного числа) о`қидим (прошедшее время) и так далее.

Спряжением называется изменение глагола по лицам и числам. В русском языке в зависимости от личных окончаний различаются два спряжения глаголов: первое – второе. В первом спряжении окончания – у (-ю), — ешь (-ешь), — ет (-ет), — Ом (-ем), — ете (-ете), — ут (ют), во втором – у, (-ю), — ишь, — ит, им, — ите, — ат (ят).

В узбекском языке у всех глаголов один общий тип спряжения, например:

Настоящее – будущее время

Men boraman – biz boramiz

Sen borasan – siz borasiz

U boradi – ular boradilar

Настоящее время данного момента.

Men kelaman, ishlayotirman

Sen yozmoqdasan – siz yozmoqdasiz

У ёзмокда – улар ёзмокдалар. Приведенные примеры показывают, что единый тип личных окончаний узбекских глаголов во всех случаях сохраняется. Залог – это грамматические значения глаголов, которые показывают отношение действия к субъекту (деятелю) и объекту (предмету) над которым действие производится.

В русском языке глаголы имеют следующие залог: действительный, страдательный, возвратно-средний, возвратный, взаимный.

В узбекском языке – действительный (аниклик даража), страдательный (мажхул даража), возвратный (узлик даража), взаимно – совместный (биргалик даража), понудительный (орттирма даража). В русском языке отсутствуют понудительный и совместный залог. Рассмотрим конкретно каждое залоговое значение в русском языке и способы передачи его в узбекском языке. Действительный залог показывает, что предмет являющийся подлежащим, производит действие, которое переходит на другой предмет: Ученик решает задачу – o`quvchi masalani echadi.

Действительному залог русского языка в узбекском языке соответствует аниклик даража переходных глаголов. (На вокзале мы встретим гостей из Вьетнама – vokzalda v`etnamdan kelgan mehmonlarni kutib olamiz). В русском

языке слова, обозначающие предмет, на который переходит действие, стоит после глагола действительного залога: в узбекском языке слово, обозначающее предмет, на который переходит действие, всегда ставится перед переходным глаголом читать книгу – kitobni o`qimoq (оформленный винительный падеж) пасти стадо – roga bermoq (не оформленный винительный падеж) и т.д.

Страдательный залог показывает, что предмет являющийся подлежащим подвергается действию со стороны другого предмета, указанного дополнением (на вопрос кем? Реже чем?) Письмо пишется братом. В русском языке страдательный залог образуется от глаголов действительного залога посредством суффикса – ся. В узбекском языке значение страдательного залога выражается особой залоговой формой глаголов, которая образуется при помощи суффиксов – л (-ил) – н (ин). Причем название субъекта действия сочетается со словом tomonidan (Elektrostansiya ishchilar tomonidan qurilmoqda).

В отдельных случаях в узбекском языке слово, которое выражает предмет, являющийся реальным субъектом (производителем) действия, употребляется с послелогом или ставится в исходном падеже. Например: Комната освещается лампой, — hona lampa bilan yoritiladi. Горные породы разрушаются ветром – tog` jinslari shamoldan emiriladi.

Список литературы:

- 1. Азизов А.А. Сопоставительная грамматика русского и узбекского языков. Морфология. Изд-во «Укитувчи», Ташкент-1983.*
- 2. Киссен И.А. Курс сопоставительной грамматики русского и узбекского языков. Изд-во «Укитувчи», Ташкент-1977.*
- 3. Умаров М.У. Виды русского глагола и способы их выражения в узбекском языке. Учпедгиз, Ташкент-1958.*
- 4. Хожиева А. Фель «Фан» нашриети, Тошкент-1973.*

ФИО авторов: *Исмаилова Гули Аминджановна, Алиев Азиз Шавкатович, Айтназарова Руза Кадирбаевна*

Ташкентская медицинская академия

Название публикации: «ПРИМЕНЕНИЕ ОЗОНОТЕРАПИИ В ЛЕЧЕНИИ АКНЕ ЛЕГКОЙ И СРЕДНЕЙ ТЯЖЕСТИ»

Аннотация. Изучена эффективность комплексного лечения больных с акне, получавших системную озонотерапию. Под наблюдением находилось 112 пациентов (44 мужчин и 68 женщины) с легкой и среднетяжелой формами акне в возрасте от 14 до 35 лет с давностью заболевания 1–15 лет. Пациенты основной группы (n=65, из которых 30 – с легкой формой акне, 35 – со среднетяжелой) получали эссенциале форте по 1 драже 3 раза в день в течение 2 месяцев, цинк по 1 таблетке в день 1 месяц, лактофильтрум по 1 таблетке в день 10 дней, топические дезинфицирующие и антибактериальные препараты (гель Клензит С – 2 месяца, гель Клинтотик – 2 месяца) и системную озонотерапию. Контрольная группа (n=47, из которых 22 пациента – с легкой формой акне, 25 – со среднетяжелой) получала аналогичное лечение, за исключением озона. Применение озона в лечении акне приводило к укорочению сроков лечения, увеличению продолжительности ремиссий, улучшению качества жизни пациентов с угревой болезнью.

Ключевые слова: акне, озонотерапия, дерматологический индекс акне

Введение. Немедикаментозные методы лечения привлекают большое число сторонников в связи с высоким уровнем аллергизации населения, привыканием микроорганизмов к создаваемым лекарственным формам, высокой стоимостью последних. Озонотерапия основана на использовании в качестве лечебного воздействия озонкислородной смеси, то есть компонентов, присутствующих в окружающей среде. Озон обладает большим разнообразием лечебных эффектов. К ним относятся транспортировка и высвобождение кислорода в ткани, его бактерицидное, вируцидное, фунгицидное;

противовоспалительное, иммуномодулирующее действие, оптимизация про- и антиоксидантных систем организма и др [1]. В настоящее время дерматовенерология и косметология являются областью медицины, в которой широко используется озонотерапия: парентеральные методы введения озона, обработка очагов поражения озono-кислородной смесью и озонированные наружные средства, в частности оливковое масло. Высокие концентрации озона назначают с целью бактерицидного и микоцидного воздействия, низкие для инактивации вирусов и иммуномодулирующего эффекта. Но если сравнивать распространение озонотерапии в дерматовенерологии с другими медицинскими специальностями, очевидно, что возможности этого метода очень велики. Механизмы действия озона разнообразны и связаны с прямым антимикробным эффектом, иммунорегуляцией, антиоксидантной защитой, эпигенетической модификацией и другими мощными свойствами, такими как биосинтетические, обезболивающие и сосудорасширяющие эффекты [8]. Существует несколько утверждений о его противомикробном действии, во-первых, озон непосредственно разрушает нуклеиновую кислоту или липосомальную оболочку микроорганизмов. После повреждения мембраны увеличивается проницаемость и молекулы озона могут легко проникать в клетки [8]. Более того, он вызывает реакции на молекулярном уровне в среде, где высвобождает свободные кислородные радикалы, а затем косвенно разрушает живую микросреду [2,6]. Иммунорегуляция озона при лечении заболеваний общепризнанна тем, что озон, с одной стороны, увеличивает количество лейкоцитов, усиливает фагоцитарную способность гранулоцитов, способствует образованию моноцитов и активирует Т-клетки. Одновременно он увеличивает высвобождение цитокинов, таких как интерферон и интерлейкин, вызывающих антителозависимую клеточную цитотоксичность (АЗКЦ) [4,7]. С другой стороны, озон увеличивает производство перекиси водорода (H_2O_2) полученные из иммунных клеток организма [3] для уничтожения патогенов. В то время как сила окислительного стресса определяет эффективность и токсичность озона. Тяжелый окислительный стресс активирует ядерный фактор транскрипции каппа В (NF-

кВ), что приводит к воспалительным реакциям и повреждению тканей за счет продукции COX-2, PGE₂ и цитокинов. И, наоборот, умеренный окислительный стресс активирует фактор 2, связанный с ядерным эритроидным 2 (Nrf2), и подавляет NF-κB и воспалительные реакции. Кроме того, умеренный окислительный стресс индуцирует выработку гипоксически-индуцируемого фактора-1 α (HIF-1α), что было выявлено при сосудистых и дегенеративных заболеваниях, а также при поражениях кожи [5].

Цель. Провести клинико-лабораторную оценку эффективности системной озонотерапии в комплексном лечении у больных с акне.

Методы. На базе отделения дерматовенерологии Республиканской кожно-венерологической клинической больницы и Ташкентского областного кожно-венерологического диспансера в стационарных и амбулаторных условиях было проведено комплексное клинико-лабораторное обследование 112 больных вульгарными угрями (65 – пролечены различными методиками озонотерапии и 47 – группа сравнения). В зависимости от применяемого терапевтического метода все пациенты были разделены на 2 группы. Первая группа пациентов n=65, получивших комплексное стандартное лечение вместе с системной озонотерапией и вторая группа пациентов n=47, получивших комплексную стандартную терапию. Внутри групп пациенты распределялись по подгруппам в зависимости от клинической картины на момент обращения: А подгруппа пациенты с легким течением акне n=50. В подгруппа – пациенты со средним типом тяжести n=62. Тяжесть заболевания оценена с использованием ДИА (дерматологический индекс акне). В качестве ведущей методики системного воздействия у лиц, страдающих угревой болезнью, использовалось внутривенное капельное введение озонированного физиологического раствора (ОФР). Через стерильный физиологический раствор в количестве 200—400 мл пропускали озонкислородную смесь с концентрацией озона в газе 25—40 мг/л до достижения концентрации озона в жидкости 1—4 мг/л; озонированный раствор вводили внутривенно капельно пациентам со скоростью 3—7 мл/мин,

3 раза в неделю, всего 5—9 процедур на курс лечения. Системная озонотерапия — метод лечения, проводимый исключительно *ex tempore*. Находящийся в растворе озон достаточно быстро распадается, поэтому озонирование физиологического раствора производят непосредственно перед введением его пациентам.

Результаты. Стандартный курс лечения длился около 4 недель. Положительный клинический эффект (клиническое излечение или значительное улучшение) заключался в выраженном уменьшении инфильтрации, сокращении количеств папул и пустул. У всех больных акне отмечена хорошая переносимость озонотерапии. Как правило, уменьшение интенсивности высыпаний начиналось после 8-9 процедур. После курса проведенной озонотерапии (10 сеансов) у 2 пациентов (3,6 %) клинические проявления заболевания исчезли, у 47 (83,9%) наблюдалось значительное улучшение картины заболевания, у 7 (12,5 %) - улучшение. Результаты озонотерапии пациентов с УБ зависели от формы заболевания (рис.1).

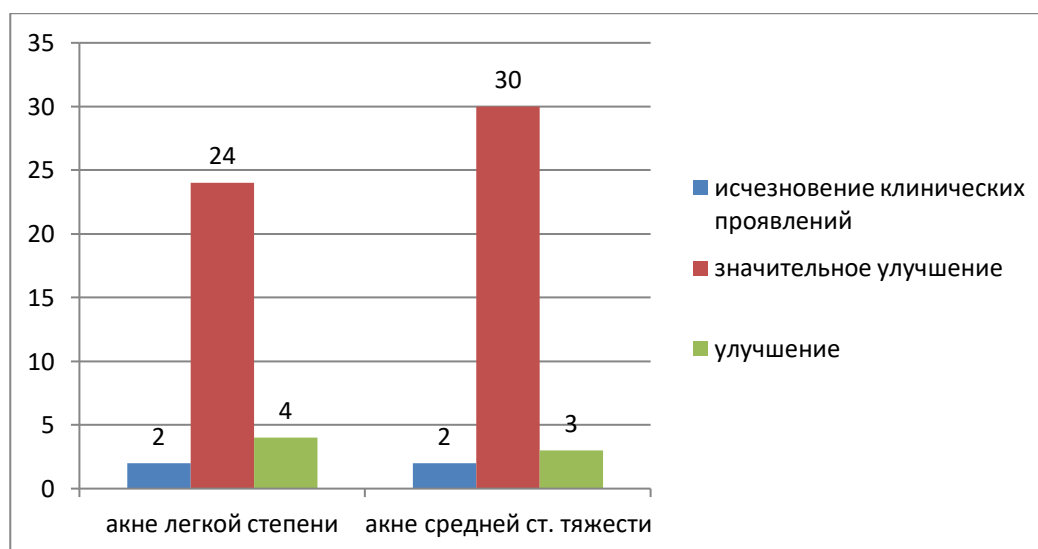


Рисунок 1. Результаты лечения озонотерапией у больных различным формами УБ

Проявления заболевания полностью регрессировали у 6,7 % больных акне средней степени тяжести.

При исследовании зависимости результатов озонотерапии от давности УБ выявлено, что эффективность лечения ниже при продолжительности заболевания 11-15 лет (рис. 2).

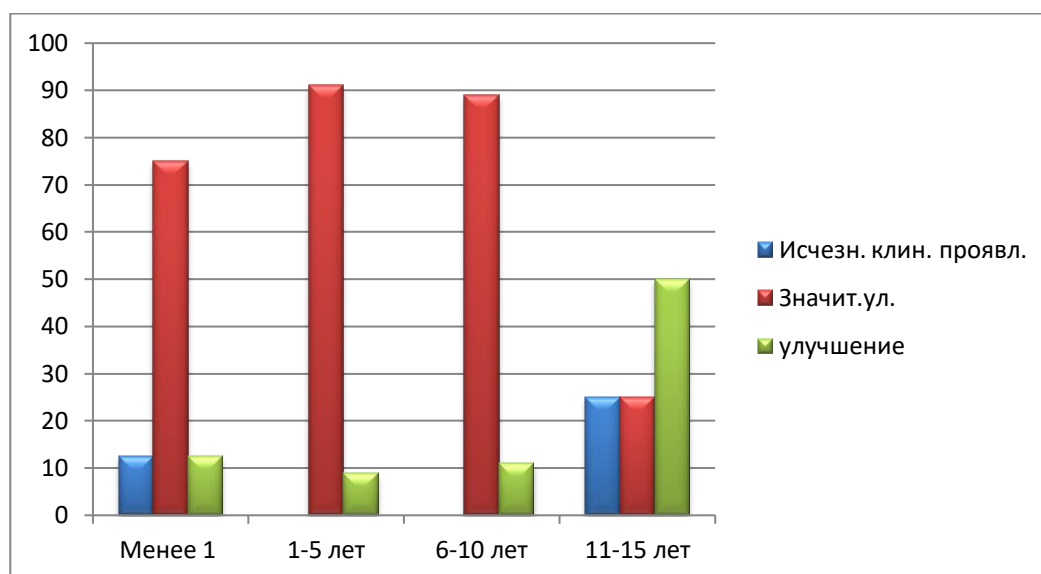


Рисунок 2. Результаты озонотерапии в зависимости от длительности акне.

Выводы. Озонотерапия, как лечебный метод, может быть использован в клинической практике в изолированном виде. В то же время, его не следует противопоставлять существующим традиционным методам. Наоборот, в большинстве случаев необходимо и целесообразно сочетание его с другими физическими факторами или лекарственными препаратами, что будет способствовать уменьшению дозировок последних и повышению эффективности проводимого лечения. Таким образом, включение системной озонотерапии в комплексное лечение больных акне с легкой и средней степенью тяжести позволяет повысить эффективность лечения по сравнению со стандартной терапией, что дает основание рекомендовать ее для практического применения у данной категории больных.

Список использованных источников литературы

1. Таймазова Ф.Н., Базаев В.Т., Джаваева Д.Г. Сравнительная оценка эффективности системной озонотерапии у больных с акне// Кубанский научный медицинский вестник. – 2014. – №5. – С.122-127. Пластическая хирургия и косметология. 2010. № 1. С. 73–80.

2. B. Thanomsub, V. Anupunpisit, S. Chanphetch, T. Watcharachaipong, R. Poonkhum, C. Srisukonth, Effects of ozone treatment on cell growth and ultrastructural changes in bacteria, *J. Gen. Appl. Microbiol.* 48 (2002) 193–199.
3. C. Nathan, Immunology. Catalytic antibody bridges innate and adaptive immunity, *Science* 298 (2002) 2143–2144.
4. D.B. Peden, The role of oxidative stress and innate immunity in O₃ and endotoxin-induced human allergic airway disease, *Immunol. Rev.* 242 (2011) 91–105.
5. M. Sagai, V. Bocci, Mechanisms of action involved in ozone therapy: is healing induced via a mild oxidative stress? *Med. Gas Res.* 1 (2011) 29.
6. O. Polydorou, A. Halili, A. Wittmer, K. Pelz, P. Hahn, The antibacterial effect of gas ozone after 2 months of in vitro evaluation, *Clin. Oral Investig.* 16 (2012) 545–550.
7. U.C. Kucuksezer, E. Zekiroglu, P. Kasapoglu, S. Adin-Cinar, E. Aktas-Cetin, G. Deniz, A stimulatory role of ozone exposure on human natural killer cells, *Immunol. Investig.* 43 (2014) 1–12.
8. V. Travagli, I. Zanardi, G. Valacchi, V. Bocci, Ozone and ozonated oils in skin diseases: a review, *Mediat. Inflamm.* 2010 (2010) 610418.

ФИО автора: *Ибрагимова Р.И.*

Старший преподаватель института сельского хозяйства и агротехнологии
Каракалпакстана

Название публикации: «ХУДОЖЕСТВЕННОЕ ОТОБРАЖЕНИЕ ОБРАЗА»

Аннотация: В данной статье рассматривается развитие узбекской литературной среды в Каракалпакстане в период независимости. В эти годы особую роль играл поэт и писатель пишущий в двух языках как Г.Матякубова, М.Ахмедов т.д. Их творчеству явно отображается душа человека и их лирическое мышление в литературе.

Ключевые слова: Творчества, стихи, искусство, отражать, поэзия, душа, литература.

Любое событие отражается в художественном выражении красивее, ярче. Их творческая сила, художественное отображение образа в их сознании достигает сердца читателя. Хотя поэзия немного фантастична, она - это форма искусства, которая может успокоить сердца людей, их сердечные раны, потому что она может отражать то, что вы хотите сказать, что вы не можете сказать в своем сердце. Поэтому люди любят и прославляют поэзию. Он обогащает духовный мир, читает мысли в сердце и расслабляет стихами. Идея, выраженная в стихотворении, впечатляет и красива с подборкой выбранных слов.

Мансур Ахмедов - один из поэтов, внесших значительный вклад в развитие узбекской литературы в период независимости, в частности, узбекской литературной среды в Каракалпакстане. Одним из основных источников информации о поэте является книга «Моя душа в твоих ресницах», которая вышла в свет в результате научных исследований и не была доступна читателям. Книга является выражением тоски влюбленного, неповторимым сходством, любовью к земле и производит впечатление, что это памятник божественной любви, которая проникает в человеческое сердце невредимым. Любовь - это божественный дар, данный только некоторым людям, она горит, сжигает,

вдохновляет, боли любви переходят в поэзию, стихи, созданные из любви, эта поэзия так уникально создана в дыхании горящих эмоций, воспевающих божественную любовь. Когда вы переворачиваете страницы книги, первый стих стихотворения пробуждает воображение, как будто поэт говорит о поэзии, о своей психике, о своих эмоциях.

Верно,

Пули не убегают,

Раздаются выстрелы.

Но я читатель.

Спасательная пуля,

Уничтожив зверя, касающегося тебя,

Однажды я уйду.

Я не буду!

Нет !!!

Вы будете просветлены, прочитав стихи на разные темы в сборнике поэта. Эти стихи подобны чудесному букету тем о Родине, о любви, преданности, о тоске и печали, о природе и молодости. Мы видим, что его стихи очень близки человеческому сердцу, язык прост, содержание тонко прекрасная поэтическая образность, богатая поэтическими жанрами, способная изобразить реалии жизни художника. Поэту нужно только время, чтобы описать необъятные просторы своей души, его желание открыть для себя цвета Вселенной и изобразить человеческую жизнь в цветах Вселенной другое, но время очень короткое, как говорит поэт:

Если бы у меня была возможность,

Я бы нарисовал

Даже неизвестные загадки Вселенной.

Поэт, воображавший, что держит небо

Даже стихи, которые он еще не написал

Только нужен я

В самом деле, если бы это было возможно, если бы поэт не покинул этот мир преждевременно, сколько еще стихов, сколько душераздирающих стихов, прекрасный образ божественной любви были бы созданы друг из друга. В сборнике собраны стихи, выражающие любовь, боль и искренность, средства художественного выражения использованы на должном месте, стихи на красочную тематику привлекают читателя. Это свидетельствует о том, что поэт также очень хорошо овладел литературными науками. В частности, «Мангит мувашшахи», как и искренние пожелания нового года, коснется вашего сердца.

Одним из важнейших *направлений* творчества поэта является цикл «Гурруны Джумаки». Можно с уверенностью сказать, что этот масштабный анекдот был написан под влиянием серии анекдотов «Данишкишлок латифалари», написанной поэтом Э. Вахидовым. Мы знаем, что в произведениях Э. Вахидова отражены философские смыслы быта народа на примере чрезвычайной простоты художественного героя Матмуса, мастерски описан юмористический смех. Намереваясь обмануть других, Юмористически описывает, что остался один на пути между ложью. Умение поэтически описывать жизненные реалии увлекает читателя. По этой причине поэзия поэта способна вечно жить в сердцах людей.

Мы познакомились с загадками поэта, переживаниями сердца, прочитали лирические переживания поэта, вошедшего в литературу через свои стихи, и попытались понять суть содержания.

Литература

1. М.Ахмедов. Моя душа в твоих ресницах. «Каракалпакстан» 1995 г

ФИО авторов: *Байджанов Ибадулла Самандарович*

УрДУ Техника факултети, Архитектура кафедраси профессори, Архитектура фанлари номзоди, Ўзбекистон, Урганч шаҳар

Рашидов Сулаймон Рашид ўғли

УрДУ Техника факултети, Архитектура кафедраси 211-гуруҳ магистранти Ўзбекистон, Урганч шаҳар

Название публикации: «ШАҲАРЛАРДА АВТОТРАНСПОРТ ВОСИТАЛАРИНИ ТУРАРГОҲИ МУАММОЛАРИ»

АННОТАЦИЯ

Мақолада Шаҳарларда автотранспорт воситалари муаммолари ва уларни ривожланган шаҳарларда қандай ечим топганлиги келтирилган

Калит сўзлар: *Автотураргоҳ, гараж*

АННОТАЦИЯ

В статье описаны проблемы автотранспорта в городах и как они решаются в развитых городах.

Ключевые слова: *Парковка, гараж*

ANNOTATION

The article describes the problems of vehicles in cities and how they are solved in developed cities

Keywords: *Parking, garage*

Йилдан-йилга мамлакатимизда шахсий автомашиналар сони ортиб бораётганлиги сабабли, бу билан боғлиқ бир қатор муаммолар ҳам ортиб бормоқда. 2019 йилнинг шу даврида 17 466 дона енгил автомобиль ишлаб чиқарилган бўлса, 2020 йилда - 22 000 дона шахсий автомашиналар сони қайд этилган. Статистик маълумотларга кўра 2021 йилнинг январь-август ҳолатига ҳар 100 та уй хўжалигига ўртача 50 та енгил автомобил тўғри келмоқда. Жумладан 2021 йилда Хоразм вилоятида 211160 дона автомобил шундан Урганч шаҳрида эса 23260 дона автомобил рўйхатдан ўтган бўлиб, Хозирги

кунда Хоразм вилоятида 233440 автомобил шундан Урганч шаҳрида 26100 рўйхатдан ўтган. 2021 йилда Урганч шаҳрида 75 та авария содир этилган бўлиб бундан 3 та одам ҳалок бўлган 72 таси турли хил тан жароҳати олган.

Ушбу рақамлардан шахсий автотранспорт воситаларининг ўсиб бориш тезлигини кўришимиз мумкин. Йўллардаги ноқулайликлар, тирбандликлар муаммонинг бир тарафи ҳисобланса, ушбу автомашиналарни аҳоли истиқомат қилаётган маҳаллий турар-жойларда махсус автотураргоҳларсиз пала-партиш нотўғри жойлашуви эса масаланинг иккинчи томони ҳисобланади. Аҳоли истиқомат қиладиган маҳаллий турар жойларда автотранспорт воситаларини қулай, тўғри, ҳавфсиз ҳолда жойлаштириш ҳозирги куннинг долзарб муаммосига айланиб бормоқда. Шаҳар шароитида автотураргоҳларнинг етишмаслиги, йўл ҳаракати қоидаларини бузмай туриб автомашинани парковка қилиш мумкин эмаслигига олиб келади. Қўриқланадиган автотураргоҳлар, уларда бўш ўринларнинг етишмаслиги каби танқис ҳисобланади. Афсуски, бугунги кунда аҳоли истиқомат қилиш жойларида, кўкаламзорлаштирилган ҳудудларда, болалар ўйингоҳлари жойларида, йўлларнинг обочина қисмида, аҳоли ҳаракатланадиган йўлакларда нотўғри пала-партиш жойлаштирилган автомашиналарни кўришимиз мумкин. Энг муҳими, кўп қаватли турар жой бинолари атрофларида аҳоли томонидан тартибсиз равишда машиналарнинг қўйиб кетилиши ёнғинни ўчирувчи машиналарнинг ҳамда тез тиббий ёрдам машиналарининг белгиланган ҳудудларга кира олмаслиги натижасида жуда ҳам кўнгилисиз ҳолатларни келтириб чиқармоқда. [1]

Бугунги кунда автомашиналарни сақлаш тизимидаги ва йўллардаги тирбандликлар каби муаммолар жадал суръатлар билан ривожланиб бормоқда. Ушбу муаммоларни қандай ҳал қилинганлигини дунёнинг ривожланган мамлакатлари мисолида кўриб чиқамиз.

Дунёнинг энг автомобили кўп бўлган мамлакат Америкада “парковка” масаласи ўтган асрнинг 30-йилларидаёқ асосий масалалардан бирига айланиб бўлган эди. Ўшанда Америкадаги автомобиллар сони (фоиз нисбатида) ҳозирги кундаги Россия давлатидаги автомобиллар сонига тенг бўлган. [1]Автомобил

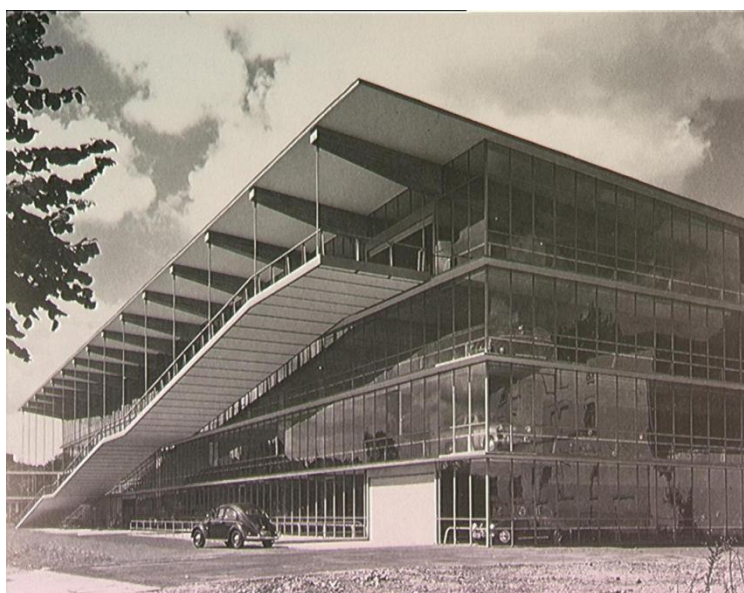
воситаларини сақлашга жой қолмаганидан кейин ер ости парковка комплексларини жорий қилиш тизими йўлга қўйилди. Эндиликда эса АҚШ даги энг кўп тарқалган паркинглар – бир неча ярусли кўп қаватли биноларга ўхшаш, деворсиз ва томсиз, машиналар учун мўлжалланган лифтга эга бўлган кўринишга эга.[1] Бу каби автотураргоҳларга автомобил эгаси автомашинасини ўзи киритиб, бўш бўлган қаватга жойлаштиради. Кўпгина йирик шаҳарларда истиқомат қилувчи шаҳар аҳолиси автоуловини шунчаки йўл четида, аҳоли истиқомат қилуви ҳудудда ёки пиёда йўлакларида қолдириб кетмайди. Улар бунинг оқибати катта миқдордаги жарима ёки шахсий автоуловларини тегишли мутасадди ташкилотлар томонидан эвакуатор билан олиб кетилишини билишади.

АҚШ бутунлай автоматлаштирилган паркингларга эга бўлмаган давлат ҳисобланади.[1] Америкадаги автотураргоҳларнинг афзаллиги шундан иборатки, улар турар жой ва хизмат биноларига яқин ҳудудда жойлашган бўлиб, бинода жойлаштирилган иншоотда юзага келадиган камчиликлар: ёритиш тизими, вентиляция, лифт, зинапоялар, фавкулотда ҳолатларда чиқиш йўллари ва кўриқлаш хизматчилари талаб қилинмайди. Ишлаш принципи жуда оддий: пул тўлаб, квитанция олинганидан сўнг, автомашина платформага юборилади, кейин тизим машинани автоматик тарзда уни сақлаш учун махсус ячейкага жойлаштиради. Автоуловни жойлаштириш ва уни қайтиб олиш 2 дақиқа вақтни олади.(1.) Бу каби автомашина сақлаш жойлари экология, шовқин, аҳоли яшаш жойларидаги зарур жойларни банд қилиш ва ландшафт кўринишини бузиш каби муаммоларни олдини олади. Кўп қаватли механик автотураргоҳларда 250 тагача автомашинани сиғдира олади. Масалан Италияда шундай автоматлаштирилган автотураргоҳ борки, унинг диаметри 30 метрни ташкил қилади. Машина махсус манипулятор билан бўш жойга жойлаштирилади. Аммо бу лойиҳа ҳамёнбоп ҳисобланмайди, битта машина турар жойи 10 дан 100 минг еврогача туриши мумкин.[2]

Нидерландияда транспорт масалаларини турлича ҳал қилишмоқда. Биринчидан жуда кўпчилик аҳоли қулай бўлган шаҳар велосипедларида ҳаракатланишади.

Иккинчидан, давлат томонидан шунчаки ер ости автотураргоҳи эмас, балки ўзида автомашиналарни ювиш шахобчаси, автодўкони ва хаттоки, спорт заллари, бассейнлари ва кинотеатрларини мужассамлаштирган бутун бир ер ости автомашина сақлаш шахарчасини барпо этиш лойиҳасини имзолашди. Ушбу лойиҳани бажариш учун 20 йил ва 10 миллиард евро миқдоридаги маблағ талаб қилинади. [3]

Германиянинг Дюссельдорф шаҳрида 500 машинага мўлжалланган кўп қаватли
"Ханиэль-паркинг" гаражи



Арх. Пауль Шнейдер-Эслебен.



"Ханиэль-паркинг" гаражи 1951 йилда Германиянинг биринчи кўп қаватли автотураргохи сифатида қурилган. Унинг ёнида автомашиналар учун қулай шаҳарча Лейтмотивига ва Америка ривожланининг ушбу автомобил портлаши билан уйғунлашиб кетишига тўлиқ мос келадиган мотел бор эди. Гаражда жами 500 та машиналар жойи бор эди. Шуниси эътиборга лойиқки, ташқи кириш рампарлари томни кўтарувчи консолли бетон тўсинларга осилган. Тўлиқ шиша қобиғи функционал бинолар учун илгари эришилмаган енгиллик ва шаффофликни яратди. Унинг остидаги бетон таянчлардаги мотел қўшимча тўхташ жойларини тақдим этди. Ўн икки хона ва ресторанга кириш балкони орқали кириш мумкин эди. Бино 1985 йилда рўйхатга олинган ва 1992-1993 йилларда қайта тикланган. Гараж энди жамоат автотураргох эмас, автосалон сифатида фойдаланиб келинмоқда. [4]

Автомобил сақлаш жойлари билан боғлиқ муаммони ҳамма мамлакатлар ҳар қил ҳал қилишади. Масалан, Лондоннинг марказий ҳудудига шахсий автотранспорт воситасида кириш жуда қиммат туради ва автомобил сақлаш жойлари ҳам бошқа мамлакатларга нисбатан жуда қиммат. Европада, Америкада

ва Жанубий Кореяда автомобил воситаларини сақлаш жойлари шаҳар четида, метро станциялари ёнида жойлаштирилган бўлиб, эрталаб ва кун давомида шахсий автомашиналарни шу каби жойда қолдириб, шаҳар ичида метрода ёки жамоат транспорти воситалари ёрдамида ҳаракатланишади. Германияда бу муаммога фаол тарзда ёндошилиб, хонадон айвонида шахсий автоуловни сақлаш тизимини йўлга қўйишган. Бу уйлар 6 қаватдан иборат бўлиб, ҳар бир қавати 2 та хонадондан иборат. Автомашинани қаватларга кўтариш учун махсус лифт билан таъминланган. Ушбу лойиҳа эгалари бу каби уйлар келажак 10-15 йил ичида кўпгина шаҳарларда оддий ҳол бўлиб қолишини айтишмоқда. [5]

Юқорида келтирилган маълумотлардан шуни айтишимиз мумкинки, Шаҳар ривожига автомобил транспорти катта таъсир кўрсатади. Уларнинг жойлашиши ва такомиллаштирилиши асосан транспорт воситаларининг ҳаракатланиш шароитлари билан белгиланади. Шаҳар ва унинг автотураргоҳи ривожланишидаги номувофиқлик шаҳарнинг нормал ҳаётини бузади. Ўзбекистоннинг кўпгина шаҳарларининг эски бош режаларида етарли ер захиралар эътиборга олинмаган, шунинг билан бир қаторда бош режаларни бузилиши ҳолатлари ҳам бор. Эски норма ва қоидаларда 1000 аҳолига белгиланган авто машиналарни сони кам миқдорда олинганлиги ҳам муоммаларни боши ҳисобланади. Бунинг сабаби, шаҳарсозлик сиёсатидаги меъёрий ҳуқуқий камчиликлар, унда автомобилларни сақлаш масалаларига етарлича эътибор берилмаган. Ҳозирги кунда мамлакатимизнинг марказий шаҳарларида шахсий автомобил воситаларининг кўпайиб бориши ривожланган давлатларнинг йирик шаҳарларида ечимини топган масалаларни республикамиз шароитида ҳам қўллашни тақозо этмоқда.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Қадирова Н.Б. Автомобил тўхташ жойлари ва гаражларни жойлаштиришни илмий асосда режалаштириш. Магистрлик диссертацияси. СамДАҚИ, 2015 й.
2. Қосимова С.Т., Шожалилов Ш., Ходжаев С., Арабова С. Йўл транспорт иншоотлари. Ўқув қўлланма, 1 ва 2-қисм, ТАҚИ, 2003 йил.

3. Убайдуллаев Х.М., Абдурахманов Ю.И., Сейтмаматов М.Б. Жамоат бинолари типологияси. Тошкент, 2002.
4. Б.Ф.Серебров Многоэтажные гаражи и автостоянки. Темплан 2005 г.
5. Шештокас В.В. и др. Гаражи и стоянки. Стройиздат. Москва.1984.-214 с.

ФИО авторов: *Караманова Гулистан*

Доцент Каракалпакского Государственного университета (КГУ) имени Бердаха,
кандидат исторических наук

г. Нукус, Узбекистан

Утемуратова Ханна

Студент КГУ имени Бердаха

г. Нукус, Узбекистан

Жумабаева Феруза

Магистрант КГУ имени Бердаха.

г. Нукус, Узбекистан

Название публикации: «РОЛЬ МУЗЕЕФИКАЦИИ В СОХРАНЕНИИ
ПАМЯТНИКОВ ИСТОРИИ И КУЛЬТУРЫ»

Аннотация. В статье рассматриваются значение музеефикации в сохранении памятников истории и культуры Узбекистана.

Annotation. The article discusses the importance of museification in the conservation of historical and cultural monuments of Uzbekistan.

Ключевые слова. Музей, музеефикация, музей-заповедник, Узбекистан, Каракалпакстан, история, культура.

Key words. Museum, museification, museum-reserve, Uzbekistan, Karakalpakstan, history, culture.

Термин «музеефикация» впервые появился в 1920 годах в работах Ф.И.Шмита. Он в своей работе «Музейное дело: вопросы экспозиции» писал: «Реставрация допустима при соблюдении обычных исторических предосторожностей» [1]. На сегодняшний день музеефикация это направление музейной деятельности, заключающееся в преобразовании историко-культурных объектов в объекты музейного показа с целью максимального сохранения и выявления их историко-культурной, научной ценности.

Как отмечал философ Э.А.Баллер, культурное наследие – это «совокупность доставшихся человечеству от прошлых эпох культурных ценностей, критически осваиваемых, развиваемых и используемых в контексте конкретно-исторических задач современности в соответствии с объективными критериями общественного прогресса» [2].

Среди способов сохранения памятников истории и культуры музеефикация давно признана одним из лучших видов их охраны. Музей задает свой ритм исторического времени, а образность и последовательность развернутых в нем экспозиций раскрывают информационный потенциал памятника и приближают его к посетителю.

Преобразование археологических памятников в археологический парк или музей является интересным способом их сохранения, при котором для осуществления программы музеефикации историко-культурного наследия возможно использование естественной обстановки [3].

Музейные комплексы, включающие недвижимые памятники, рассматриваются специалистами как наиболее престижные учреждения культуры, как важный механизм трансляции и сохранения предшествующих этапов культурного развития.

Музейный историзм имеет предметно-пространственную природу, в которой памятник культуры способен занять основополагающее место. При этом специалисты, решающие проблемы его музеефикации, осмысливают не только пространственные отношения в памятнике, но и информационный потенциал культурного объекта, местные, региональные особенности, с ним связанные. В определенной конкретно-исторической среде именно через местную музейную сеть удастся успешно представить социальные истоки памяти, показать их связь с краем.

Культурное наследие имеет многофункциональные особенности и занимает главенствующее место в качестве важного элемента мировой туристической индустрии, а также в социально-экономической структуре и развитии государств.

Научное исследование вопросов развития деятельности музеев в деле обеспечения сохранности объектов историко-культурного наследия и их передачи в целостности и сохранности последующим поколениям является актуальной задачей. Следует отметить, что в настоящее время эти проблемы решаются на уровне государственной политики. В частности, в годы

независимости были приняты целый ряд законов, указов и постановлений по коренному обновлению, улучшению работы музеев [4].

Указ Президента Республики Узбекистан «О мерах по обеспечению ускоренного развития туристской отрасли Республики Узбекистан» за № УП-4861 от 2 декабря 2016 года имеет историческое значение в качестве важного документа, направленного на дальнейшее повышение туристического потенциала, вывода на новый уровень проводимых в этой сфере реформ.

В Узбекистане проведена значительная работа по исполнению Постановления Президента Республики Узбекистан «О мерах по обеспечению ускоренного развития внутреннего туризма» за № ПП-3514 от 18 февраля 2018 года.

Музеефикация археологических памятников на сегодняшний день остаётся одним из самых важных актуальных проблем. Практически не осталось ни одного музея, который бы не сталкивался с той или иной формой проблемы музеефикации [5]. О.Бадер выделяет 4 типа музеефикации археологических памятников [6]. К ним относятся: города, древние кишлаки и кладбища, пещеры и наскальные рисунки.

В республике функционировали три крупнейших музеи-заповедники, расположенные в древнейших городах Центральной Азии. Это Самаркандский, Бухарский и Хивинский (Ичан-кала) историко-архитектурные музеи-заповедники. С 2019 года в Узбекистане начали свою деятельность еще четыре музеи-заповедники, такие как: Сармишсойский, Шахрисабзский, Термезский и Кокандский [7].

Международная экспедиция с апреля по май 2021 года изучила потенциал и ценность историко-культурных объектов Каракалпакстана и выработала стратегии для их включения в Список всемирного культурного наследия ЮНЕСКО. В состав экспертной группы вошли отечественные и зарубежные специалисты в области археологии, архитектуры, истории и документации памятников культуры. Экспедиция прошла под эгидой Международного института центральноазиатских исследований (МИЦАИ) и при поддержке

Университетского колледжа Лондона в рамках проекта «Центральноазиатские археологические ландшафты». В результате исследований получены материалы по 53 памятникам региона, снято свыше 67 тысяч аэрофотографий и 144 видео. Площадь исследования охватила территорию, превышающую 5000 га.

В Указе Президента Республики Узбекистан от 06.04.2021 г. № УП-6199 «О мерах по дальнейшему совершенствованию системы государственного управления в сферах туризма, спорта и культурного наследия» подчеркнута передача Агентству культурного наследия государственные музеи, музей-заповедники, дома-музеи, объекты недвижимого имущества материального культурного наследия.

В постановлении Президента Республики Узбекистан от 19.06.2021 г. № ПП-5150 «О мерах по организации деятельности агентства культурного наследия при министерстве туризма и спорта Республики Узбекистан» в сфере археологии предусматривается охрана объектов археологического наследия, обеспечение незамедлительного проведения исследований на археологических объектах, находящихся на грани разрушения, консервация и превращение археологических объектов в музеи, а также создание археологических парков.

Таким образом, нарастающий роль музеефикации уже стал неотъемлемым направлением развития современного музейного мира Республики Узбекистан.

Список использованной литературы:

1. Шмит Ф.И. Музейное дело: вопросы экспозиции. – Л.: Academia, 1929. - С. 134.
2. Баллер Э.А. Социальный вопрос и культурные наследие. – М., 1987. - С. 56.
3. Минеева И.М. Музеефикация археологического наследия на территории музея-заповедника «Ирендык» в Башкортостане: вопросы методологии// Наследие и современность. Информационный сборник. Вып.13. – М.: Институт Наследия, 2006. - С.132-146.
4. «Республика музейлари фаолиятини яхшилаш чора-тадбирлари тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарори. 1994 йил 23 декабрь // “Халқ сўзи”, 1994 йил 24 декабрь; «Музейлар фаолиятини тубдан яхшилаш ва такомиллаштириш тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони. 1998 йил 12 январь // “Халқ сўзи”, 1998 йил 13 январь; «Музейлар фаолиятини тубдан қўллаб-қувватлаш масалалари тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарори. 1998 йил 5 март //“Халқ сўзи”, 1998 йил 15 март; «Музейлар тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни. 2008 йил 12 сентябрь // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2008 йил. №37-38. 12-20-б.

5. Каулен М.Е. Музеефикация как одно из основных направлений музейной деятельности// Экологические проблемы музеев-заповедников. – М., 2008. - С. 41.
6. Бадер О.Н. Музеефикация археологических памятников // Советская археология. 1978. №3.
7. Караманова Г., Утемуратова Х. Инновации в музеях Узбекистана// Scientific ideas of young scientists. International scientific and practical conferences. July, 2020. Warsaw, Poland. DOI: <http://doi.org/10.37057/P> - P. 41-42.

ФИО автора: *Рузиева Саодат Анваровна*

Ўзбекистон давлат санъат ва маданият институти

“Маданият ва санъат соҳаси менежменти” 2 курс магистранти

Название публикации: «МАДАНИЯТ ВА САНЪАТ СОҲАСИДА АРТ МЕНЕЖМЕНТ ФАОЛИЯТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ АҲАМИЯТИ»

Аннотация: Мақолада маданият ва санъат соҳасида арт менежер фаолиятини ривожлантириш ва арт менежмент соҳасини янада такомиллаштиришнинг аҳамияти юзасидан фикр-мулоҳазалар юритилган. Арт менежер ва уларнинг вазифалари ҳақида базавий тушунчалар, маълумотлар берилган.

Калит сўзлар: санъат, арт менежмент, маданият, арт менежер, фаолият, ривожланиш.

THE IMPORTANCE OF DEVELOPING ART MANAGEMENT ACTIVITIES IN THE FIELD OF CULTURE AND ART

Ruzieva Saodat Anvarovna

The Uzbekistan State Institute of Arts and Culture

2nd year Master’s Student in “Management in the field of Culture and Arts”

Annotation: The article discusses the importance of developing the activities of art managers in the field of culture and arts and further improving the field of art management. Basic concepts and information about the art manager and their responsibilities are given.

Keywords: art, art management, culture, art manager, activity, development.

ВАЖНОСТЬ РАЗВИТИЯ АРТ-МЕНЕДЖМЕНТСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В СФЕРЕ КУЛЬТУРЫ И ИСКУССТВА

Рузиева Саодат Анваровна

Государственный институт искусств и культуры Узбекистана

2 курс магистрант по специальности «Менеджмент культуры и искусства»

Аннотация: В статье рассматривается важность развития деятельности арт-менеджеров в сфере культуры и искусства и дальнейшего совершенствования сферы арт-менеджмента. Даны основные понятия и информация об арт-менеджере и его обязанностях.

Ключевые слова: искусство, арт-менеджмент, культура, арт-менеджер, деятельность, развитие.

Санъатда менежментни “маданий эҳтиёж” атамаси билан боғлашади. Инсоннинг ҳар қандай ижодий фаолиятининг ижобий мотивацияси, яъни бирор нарсанинг етишмовчилигини бартараф этишга қаратилган зарурият ҳис туйғусининг шаклланиши натижасидир. Маданий эҳтиёжлар инсонни бошқа тирик мавжудотлардан ажратувчи омиллардан бири ҳисобланади. Улар ёрдамида инсон шахс сифатида жамиятда ажралиб туради ва камол топади. Ғоя ҳам оқиш, изланиш ва кўникманинг ривожланиши орқали креативлик тусини олади.

Санъат эстетик эҳтиёжни қондирувчи воситадир. Эстетик эҳтиёж – томошабиннинг маданий ҳордиқ олишига, бўш вақтини мазмунли ўтказишига интилишидир. Кундалик ҳаётда гўзаллика бўлган эҳтиёж инсоннинг яшаш муҳити (хонадони, иш жойи) ва ўзини безатиши каби ҳаракатлар одамзоднинг азалдан санъат ошифта бўлиб келганидан дарак беради. Ижодий жараён ва маданий бойликларни яратиш, ҳамда жамият маданий эҳтиёжларини қондирувчи ижодий ғояларни амалга ошириш, томошабинга креатив ғоя асосида ташкил этиган асарларни тақдим этишда санъат менежментининг ўрни жуда катта.

Санъат менежменти – бу, замонавий менежмент ва санъатшуносликнинг таркибий қисми ҳисобланиб, маданий ва ижодий жараён учун шароит яратувчи тизим сифатида санъатни идрок этишдан келиб чиқади ва жамиятнинг маданий ҳаёт даражасини ошириш мақсадида инсонларнинг маданият ва санъат соҳасидаги меҳнат натижалари билан мувофиқлаштиришга қаратилган фаолият сифатида назарда тутилади¹³⁰[11].

Ишлаб чиқариш, тижоратни ёки ижтимоий маданий фаолиятни бошқариш, меҳнат самарадорлигини ошириш, фойдани кўпайтириш ёки жамият тараққиёти йўлида маънавий ислоҳотларни амалга ошириш мақсадида ишлаб чиқилган ва қўлланиладиган бошқарув тамойиллари, усуллари, воситалари ва шакллариининг мажмуаси – бу замонавий тилда менежмент дейилади.

Менежмент (инглизча management-бошқармоқ, идора қилмоқ, ташкил қилмоқ) – бу:

- ишлаб чиқариш, тижорат, шунингдек, ижтимоий маданий жараёнларни бошқариш бўйича, маълум мақсадларни кўзловчи амалий фаолият;
- бошқарув, назарияси, фани бошқарув тамойиллари, усуллари, воситалари ва шакллариининг мажмуаси;
- мамлакатимизнинг ҳозирги замон амалиётида корхона, акциядорлик жамиятининг раҳбарлик қилувчи таркибидир.

“Менежмент” тушунчаси бизнинг турмушимизга мустаҳкам кириб борган ва ўзбекча ишга доир фаолият учун одатий бўлиб қолган. Аммо шуни ҳисобга олиш зарурки, гап янги фалсафа ҳақида кетмоқда, бунда кадриятлар ва устуворликларнинг янги тизимлари амалда бўладилар.

Шунинг муносабати билан “менежмент” атамасининг маъноси устида батафсилроқ тўхташ даркор. Баъзи бир муаллифлар ўзбекча “бошқарув” сўзи ва инглизча “менежмент”ни синонимлар деб ҳисоблайдилар. Ҳақиқатда эса уларнинг мазмуни бир мунча фарқланади. “Менежмент” атамасини қўллаб туриб биз халқаро амалиётда ўрнашиб қолган тенденцияга риоя қиламиз, унга кўра

¹³⁰ Файзиев Т. “Санъат менежменти ва маркетинги”. Фанидан ўқув-услубий мажмуа. Тошкент 2021. 325 б
912

унинг остида ходисалар ва жараёнларнинг бутунлай маълум доираси кўзда тутилади. Аслида эса “бошқарув” атамаси “менежмент” атамасининг қаноатлантирувчи ўринбосари бўлмайди, чунки кейинги ҳолда гап замонавий ташкилот воситасида ва доирасида ижтимоий-иқтисодий, ижтимоий-маданий жараёнларни бошқариш ҳақида кетади.

Бунда ишлаб чиқариш ёки тижоратни саноатлаштирилган ташкил қилиш асосида амалга оширилган хўжалик юритишнинг бозор тури менежментнинг адекват иқтисодий асоси бўлади.

Шундай қилиб, “менежмент” атамаси замонавий ташкилотни бошқаришга нисбатан қўлланилади, шу вақтда эса бошқа мақсадлар учун бошқа атамалар, масалан: давлат бошқаруви ва ижтимоий бошқарувдан фойдаланилади. Бизнинг шароитларда бунинг учун “ташкил қилиш”, “тартибга солиш”, “бошқариш” ва “маъмурий бошқариш” атамаларини қўллаш керак.

Шунга қарамасдан давлат, жамоа ва бошқа ташкилотлар ҳам агар ўз мақсадларига камроқ харажатлар, фаолият юритиш ва давлат томонидан тартибга солишнинг юқори самарадорлигида эришишни истасалар, менежментнинг баъзи бир тамойиллари ва усулларидан фойдаланишлари зарур.

Юқорида баён қилинганлари ҳисобга олиш билан ушбу ишда “бошқарув” атамаси шартлиликнинг маълум даражаси билан “менежмент” маъносида ҳам қўлланилади. Менежмент тушунчасини белгилаш учун унга кирувчи баъзи бир ҳолатларни, ҳаммадан аввал мақсадли мазмунни аниқлаб олиш даркор. Масалан, бошқарув тизимини барқарор, ишончли, истиқболли ва самарали фаолият юритишнинг таъминловчи бошқарув назарияси, илмий ёндашувлар, жараёнлар, тамойиллар ва усулларни ишлаб чиқиш менежментнинг фан сифатидаги мақсади бўлади.

Шунинг билан бир вақтда, менежментнинг самарали бошқарув амалиёти сифатидаги мақсади ташкилотнинг юқори фойдалилиги, рақобатбардошлиги ва бошқа мақсадларига ишлаб чиқариш, савдо ва бошқа жараённи рационал ташкил қилиш ва ташкилотнинг техник-технологик базасини ривожлантириш йўли билан эришишдан иборатдир.

Менежментнинг мақсадлари ва вазифалари ишлаб чиқариш ва тижорат қўламларини ўсиши ва ривожланганлиги сари узлуксиз равишда мураккаблашади. Бажариладиган вазифалар ва мўлжалланган мақсадларга эришилганлиги бозорда баҳоланади¹³¹[55,56].

Бошқарувнинг, яъни менежментнинг мавжуд бўлиши даврида кўпгина хорижий мамлакатлар, ўзларининг ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олиш билан, саноат, қишлоқ хўжалиги, савдо ва бошқа соҳаларда бошқарувнинг назарияси ва амалиёти соҳасидаги кўпгина маълумотларни тўплаганлар. Бу тўпланган тажрибани ўрганиш ва улардан фойдаланишни тақозо қилади.

Шунинг билан бирга менежмент моделларини шаклланишининг жаҳон тажрибаси шундан дарак берадики, бошқарув моделларини битта ижтимоий маданий муҳитдан бошқасига кўчиришнинг амалда иложи йўқ. Менежментнинг хусусий моделини яратишда мулкчиликнинг тури, давлат қурилишининг шакли ва вужудга келган бозор муносабатларининг пишиб етилиши каби омилларнинг таъсирини ҳисобга олиш зарур.

Ҳар бир киши ўз меҳнатининг натижаларига жавоб бериши, ташкилотнинг умумий мақсадларини билиши ва ўз меҳнати билан уларга эришишга кўмаклашиши керак. Ўз навбатида ташкилот ўз ходимларининг шахсий ташаббусини моддий рағбатлантириши ва хизмат пиллапояларида кўтарилишига ёрдам кўрсатиши лозим.

Замонавий америкача менежмент қуйидаги учта тарихий шарт-шароитларга асосланади:

- бозорнинг мавжудлиги;
- ишлаб чиқаришни ташкил қилишнинг саноат усули;
- тадбиркорликнинг асосий шакли сифатидаги корпорация.

Менежер – бу махсус тайёргарлик кўрган, бошқаришнинг сир-асрорлари, қонун-қоидаларини пухта эгаллаган малакали мутахассисдир. Менежер бу – ёлланма бошқарувчи бўлиб, алоҳида ижтимоий қатламга мансуб бўлади.

¹³¹ Ҳайдаров А. Маданият ва санъат соҳасини бошқариш асослари. – Тошкент: Камалак. 2019. – 192 б.

Компания, фирма, корхона, банк, молия муассасаларининг ижроия ҳокимиятига эга бўлган бошқарувчи, директор, раҳбар, мудир, маъмурий бошқарувчилар менежерлар деб юритилади.

Менежерлар бошқарув поғонасига биноан уч тоифага бўлинади:

- Юқори поғона менежерлари.
- Ўрта поғона менежерлари.
- Қуйи поғона менежерлари.

Юқори поғона менежерлари фирма истиқболини белгилаш, унинг келажаги учун аҳамиятли чора-тадбирларни ишлаб чиқиш билан шуғулланади. Бир сўз билан айтганда фирма режасини ишлаб чиқади ва уни амалга оширади.

Ўрта поғона менежерлари фирма фаолиятининг айрим томонларини, чунончи, ишлаб чиқариш, товарларни сотиш, нарх белгилаш, молия фаолияти, янги товарларни ўзлаштириш, технологияни қўллаш, меҳнатни ташкил этиш кабиларни бошқариш билан шуғулланади.

Қуйи поғонали менежерлар қуйи бўғинда, масалан, цех, бўлим, бригада доирасида ишни ташкил этиш, кунлик, ҳафталик, ойлик иш топшириқларининг бажарилишини бошқариб боради.

Тўғри, корхонани бошқариш бевосита мулк эгасининг вазифаси дейишимиз мумкин. Аммо бошқариш учун мулк эгаси бўлиш шарт эмас. Шу хусусдан оркестрни бошқарувчи дирижёр мусиқа асбобларининг эгаси бўлмаса ҳам ўз ишини қилавериши ўринли. Бошқариш вазифасини корхона эгасининг ўзи ёки ёлланган, аммо мулкдор номидан иш қилувчи менежер бажаради.

Иқтисодий алоқалар мураккаблашган сари менежер хизматига талаб ошади, ўз ишининг устаси бўлган махсус ижтимоий тоифа – менежерлар тоифаси пайдо бўлдики, унинг алоҳида ижтимоий мақоми бор. Менежер ғоят мураккаб, ўта масъулиятли иш билан шуғулланиши, фирманинг ҳаёт-момотига жавобгар бўлганлиги учун ҳам ёлланиб ишловчилар орасида энг катта хизмат ҳақи олади.

Бошқарув функцияларини бажаришда ва жамоат ишлаб чиқаришида замонавий менежер:

- раҳбар-бошқарувчи;
- раҳбар-дипломат;
- раҳбар-мураббий, тарбиячи;
- раҳбар-инсон;
- раҳбар-тадбиркор;
- раҳбар-инноватор сифатида майдонга чиқади.

Ҳар бир менежер ўзига хос бошқарув услубига эга. Услуб – бу ишлаш, бошқаришдаги ўзига хос йўл, усул маъносини англатади. Шу нуқтаи назардан қуйидаги тушунчаларни ажрата билиш лозим:

- бошқарув услуби;
- иш услуби;
- раҳбарнинг иш услуби¹³²[101].

Арт менежментини ривожлантиришда бу каби замонавий ёндашувларнинг аҳамияти жуда катта. Шу нуқтаи назардан Ўзбекистонда арт менежментини ривожлантиришда қуйдаги замонавий ёндашувларни илгари сурамиз. Арт менежмент фаолиятида лицензиялаш, лицензиатларнинг давлат реестрини юритиш, уларнинг фаолияти ва эришган натижалари ҳақидаги ахборотларни киритиб бориш ва арт маркетинг статистикаси бўйича ягона онлайн портали яратиш керак ва барча арт менежмент дастурлари орқали амалга оширилади¹³³.

Маданият ва санъат муассасаларининг асосий вазифа ва функцияларидан келиб чиқиб, уларнинг ташаббуслари билан ўтказиладиган галлереялар, медиа презентасиялар, арт менежментда оммавий-маданий ва концерт-томоша тадбирларини ўтказиш бўйича календарь режалари ишлаб чиқиш ва аҳолига ёғана онлайн портал орқали етказиб бориш зарур. Арт менежмент дастурларини ташкил этиш бўйича қўрсатиладиган хизматлар бўйича буюртмачилар билан ишлашиш ва уларни молиялаштириш манбалари янада такомиллаштириш зарур.

¹³² Ҳайдаров А. Ижодий фаолиятни режалаштириш ва бошқариш. – Тошкент. Камалак. – 2019. – 192 б.

¹³³ Xushvaqov S., Xolmo'minov M. The importance of modern approaches in the development of art management. Oriental Art and culture. December 2021.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Файзиев Т. “Санъат менежменти ва маркетинги”. Фанидан ўқув-услубий мажмуа. Тошкент 2021. 325 б
2. Ҳайдаров А. Маданият ва санъат соҳасини бошқариш асослари. – Тошкент: Камалак. 2019. – 192 б.
3. Ҳайдаров А. Ижодий фаолиятни режалаштириш ва бошқариш. – Тошкент. Камалак. – 2019. – 192 б.
4. Xushvaqov S., Xolmo’minov M. The importance of modern approaches in the development of art management. Oriental Art and culture. December 2021.

ФИО авторов: Садуллаева М.З. (старший преподаватель)

Юлдашев С.А. (старший преподаватель)

Исламов Ё.А. (старший преподаватель)

г.Ташкент. Ташкентский Государственный Транспортный Университет.

Название публикации: «МАТЕМАТИЧЕСКОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ И ЛИНЕЙНОЕ ПРОГРАММИРОВАНИЕ: ОТ ШКОЛЬНОЙ МАТЕМАТИКИ ДО РЕАЛЬНОГО МИРА»

Аннотация: В этой статье мы подходим к математическому моделированию как методологический вариант для дисциплины линейного программирования. Деятельность по математическому моделированию позволила установить взаимосвязь между математическим содержанием, приближенным к дисциплине, с некоторыми проблемами, связанными с реализацией студентов. В этой статье мы поставили перед собой задачу проанализировать возможность педагогического вклада при использовании такой связи между содержанием учебной программы и применением математического моделирования при поддержке технологий в повседневной жизни студента, особенно когда такие ситуации связаны с их текущей или будущей профессиональной деятельностью. В качестве основных результатов мы подчеркиваем восприятие учениками относительно актуальности дисциплины, будь то для их интеллектуального образования или для их профессиональной валоризации и применимости технологии, а также совместной среды, построенной среди студентов, которая способствовала их взаимодействию в группе назначений и обмена академическим и профессиональным опытом.

Ключевые слова: математическое моделирование, линейное программирование, сотрудничество.

1. Введение

Для студентов колледжей обычно довольно сложно проявлять трудности, когда речь идет о таких дисциплинах, как математика, даже для тех, кто учился на курсах точной науки. С одной стороны, такие трудности могут ухудшиться, если ученики не смогут представить себе, что они изучают, и, как правило, они учатся только для продвижения по курсу. С другой стороны, участие студентов может происходить более глубоко, если изучаемое содержание предметов, связанных с математикой, напрямую связано с субъектами выбранного курса. Мы заметили существование этих двух ситуаций в дисциплинах, которые мы преподаем

Подходя к перспективам, которые определяют концепции математической грамотности, экстраполируя традиционную концепцию, связанную с способностями к вычислению и решению проблем и расширяя горизонты ее значения, Jablonka (2003) утверждает, что приведение в класс математики, используемой в рабочей среде, способно связать внеклассную математику с содержанием учебной программы и, следовательно, показать математическую практическую полезность. Эта ассоциация, способствуя значимости преподавательской деятельности для студентов, помимо сокращения так называемого математического беспокойства по изучению понятий и обработки чисел и алгоритмов,

позволяет установить связь между академическим и профессиональным обучением, оценивая разнообразие культуры (математики), присутствующих на рабочих местах.

Однако много раз связать математические методы, используемые на рабочем месте в учебной математике, довольно сложно, потому что, помимо жесткости, которая обычно характеризует учебный план курсов, значимая концепция в этом случае должна быть релятивизирована таким образом, то, что может иметь смысл для одного ученика, может быть не для другого. Кроме того, в большинстве случаев связь между математикой и реальностью требует от студентов большего количества усилий и приверженности, чем традиционные классы, ориентированные на лекции преподавателей. Это также требует времени от студентов для исследований и других задач вдали от класса. Эта ситуация хуже для заочного класса, где большинство студентов работают в дневное время и не имеют свободного времени для занятий вне класса, необходимого для выполнения таких задач.

С задачей помочь студентам в понимании дисциплины линейного программирования, первый автор этой статьи провел педагогический опыт с использованием математического моделирования математического моделирования на ее занятиях для студентов курсов информационных систем в ночную смену частной школы Кампинас Сити в Бразилии. Эти студенты, как правило, профессионально работают в сфере деятельности, связанной с полем обработки данных.

Поэтому, основываясь на таком опыте, мы ставим перед собой цель оценить возможности обучения и обучения математическому содержанию в курсах обучения, когда математическое моделирование математического моделирования используется при поддержке технологии, основанной на проблемах, связанных с повседневная жизнь студентов, главным образом, когда такие ситуации связаны с их профессиональной деятельностью, текущими или будущими.

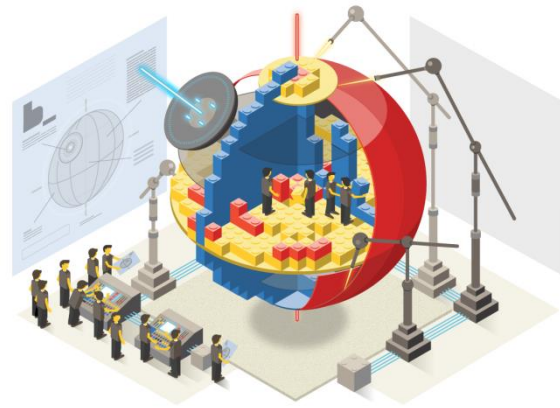
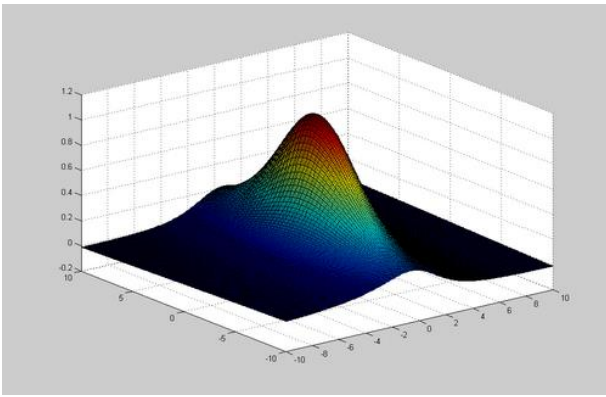
Далее, в этой статье, сразу после некоторых размышлений над математическим моделированием, мы подходим к методологии, используемой в исследовании, представляем построенную среду и обсуждаем достигнутые результаты.

2. Некоторые размышления над математическим моделированием в классе

Идея создания моделей для понимания и изучения широкого спектра явлений очень старая, так как человек во времени использовал представления реального мира, чтобы получить решение для построенной модели. Валидация таких моделей осуществляется путем анализа, размышлений и обсуждений по достигнутым результатам (в Интернете есть много [научных форумов](#), которые обсуждают эти модели).

Математические модели представляют собой математические выражения, представляющие интерес для исследуемой проблемы, и могут быть сформулированы «[...] с использованием численных выражений или формул, диаграмм, графиков или геометрических представлений, алгебраических уравнений, таблиц и т.д.» Мы подчеркиваем, что одна модель с небольшими изменениями может представлять множество приложений. Это очень полезно как для профессионального моделирования, так и для моделирования в классе, поскольку оно позволяет использовать одну модель для решения различных ситуаций.

Математика и реальность могут быть связаны посредством моделирования. Это интерактивное соединение осуществляется с использованием известного математического процесса с целью изучения, анализа, объяснения, прогнозирования реальных повседневных жизненных ситуаций вокруг нас



Математическое моделирование в направлении, являющемся важным прикладным математическим инструментом для решения реальных проблем, также создает необходимость сбора данных и упрощения реальных ситуаций. В этом же направлении математическое моделирование математического моделирования способствует построению среды, где учащиеся могут выполнять моделирование и аналогию, считая, что одна и та же модель может быть полезна при представлении многих разных ситуаций, помогая учащимся в идентификации приложений в других областях знаний и в разных средах.

Во втором направлении математическое моделирование идентифицирует себя с педагогической перспективой, сосредоточенной на построении гражданства и социально-политической совести студента, который стремится оценить свои индивидуальные способности, необходимые для эффективного участия в демократическом обществе, и, аналогично к мышлению Skovsmose (1996), подчеркивая критическую оценку практик, связанных с математикой, с учетом культурной среды, к которой относятся все ученики. Эта идентификация понимает, что центральное ядро математической грамотности обращено к социальным изменениям, так как предлагает Яблонке (2003), направленную на формирование критически настроенного гражданина, с полномочиями спорить и, как заявили Якобини и Водевоцки (2006), заинтересованные в допросе социальные проблемы, имеющие отношение к сообществу.

В третьем направлении мы рассматриваем роль технологии обработки данных как незаменимого актера для работы с математическим моделированием, являясь им как оперативным вспомогательным инструментом или инструментом, который служит для преодоления многих проблем, часто встречающихся в традиционных классах, таких как студенты испытывают недостаток интереса или отсутствия необходимых способностей для рабочей среды. Мы подчеркиваем, что мы не одиноки в валидации роли технологии обработки данных, учитывая, что в настоящее время большинство исследователей, интересующихся математическим моделированием, считают в своих исследованиях необходимым наличие такой технологии.

3. Методология

Стремясь создать условия для анализа связи между содержанием учебного плана и применения математического моделирования при поддержке технологий в повседневных жизненных ситуациях студентов, первый автор этой статьи во втором полугодии 2007 года провел педагогический эксперимент по линейной программе дисциплина, которая является частью курса информационных систем в частном колледже в Кампинасе, Бразилия, где ученикам было предложено работать в реальных ситуациях. В этом опыте, как ранее говорилось, мы попытались подчеркнуть построение знаний и сделать учащихся более критичными и с более высоким спорным умением.

Дисциплина линейного программирования преподаётся на третьем курсе информационных систем, и в этот момент студенты обычно работают, а не как стажеры, а скорее как обычные

сотрудники. Таким образом, время, затрачиваемое на школьные мероприятия, очень низкое, главным образом для математических дисциплин, которые рассматриваются как вспомогательные предметы, относящиеся к обучению студентов. Эта ситуация ухудшается, так как студенты не могут визуализировать немедленное использование для деятельности, которая в настоящее время разрабатывается в компаниях, в которых они работают. Мы считаем, что это основная причина трудностей, с которыми сталкиваются студенты в дисциплине линейного программирования, и такая ситуация создает дискомфорт как для студентов, так и для учителя. Часто студенты зависят только от этой дисциплины, чтобы окончить курс и, следовательно, получить лучшие возможности в Компании. Кроме того, требование для знания линейной алгебры создало дискомфортные моменты для многих студентов, которые к тому времени, когда они посещали такую дисциплину, не только представляли трудности в понимании понятий, которые в целом абстрактны, но и некоторые из них, потерпели неудачу в этой дисциплине.

В последнее время он является частью процесса оценки этой дисциплины, развития заданий, связанных с практическим применением изучаемых предметов. При таких заданиях учащиеся (группы из двух) выбрали проблемы, связанные с тем, чему учат в дисциплине, ищут данные, моделируют проблемы, т. Е. Пытаются математически представлять ее, решать проблемы с использованием необходимого программного обеспечения, анализировать и проверять, когда это возможно, найденное решение. Поскольку большинство студентов работают профессионально, вполне обычным является то, что они собирают данные из компаний, для которых они работают, а на следующем этапе представляют математическую формулировку в представлении линейного программирования. Однако мы также обнаружили, что студенты не заинтересованы в том, чтобы работать с реальными проблемами из своей повседневной жизни из-за, в основном, сложности, требуемой для сбора данных и информации, а также математического представления, они скорее будут работать с проблемами, доступными в тексте книг.

В любой ситуации, собирающей реальные данные или используя данные из текстовых книг, от студентов требуется использовать программное обеспечение для решения проблемы, представленной как линейное программирование. Они могут запрашивать у поставщика программного обеспечения лицензию на использование определенного инструмента, такого как LINGO - Language for Interactive Optimizer, или использовать ресурсы, доступные в Microsoft Office Excel.



К концу семестра мы просим учащихся представить задание, разработанное для их одноклассников. Двойники представляют проблему, формулировку линейного программирования, обоснование переменных, целевую функцию и ограничения. В последовательности они представляют решение, к которому они пришли, и его интерпретацию, и, наконец, некоторые симуляции, связанные с теорией, преподаваемой в классе. В некоторых случаях приводятся упрощения и аналогия. Стоит отметить, что некоторые из заданий предусматривают программирование целых чисел или нелинейное программирование для обработки его приложений.

Оценка проекта составляет 20% от итогового уровня учащихся, и для такой оценки он учитывает: а) сложность выбранной проблемы; б) математическая формулировка, а также

обоснование целевой функции, ограничений и переменных; с) программные симуляции для проверки теории и анализа чувствительности.

Результаты

Разработанные задания позволили свести к минимуму рубок отсутствия релевантности в отношении этой дисциплины, поскольку они могли визуализировать многие приложения, где Линейное программирование может помочь в решении проблем и в процессе принятия решений по проблемам с их рабочих мест или в их ежедневной жизни. Помимо этого, среди студентов было интенсивное сотрудничество, позволяющее улучшить взаимодействие, что очень важно, поскольку встречи для обмена идеями и опытом очень сложны, поскольку они уже работают профессионально. Дискуссии в этой среде были о том, что студенты нашли в учебниках и о своих трудностях в интерпретации результатов программного обеспечения.

Использование программных пакетов в решении проблем, вызванных учащимися, позволило обеспечить большее взаимодействие между ними, породило больше знаний и показало им возможность визуализировать взаимосвязь между математикой (через содержимое, связанное с линейным программированием), реальным проблемы и технологии. Мы рассматривали осмысленное восприятие такой визуализации, поскольку студенты, как правило, жалуются именно на класс, преподаваемый в традиционной форме, где отношения между тем, что они изучают, и их реальной профессиональной жизнью в области обработки данных не воспринимаются. Мы видели наличие технологии как важного инструмента для совместной работы в математическом классе, поскольку она позволяет обрабатывать реальные ситуации, которые связаны с различными уровнями алгебраической сложности, в основном для студентов курсов информационных систем, для которых технология является обычным явлением в школы и / или профессиональной повседневной жизни. Текстовые книги, такие как Winston et al (2017), Hillier e Lieberman (2006), Colin (2017), в своем подходе к линейному программированию связывают примеры реальных приложений и использования вычислительных ресурсов.

Математическое моделирование математического моделирования представляет собой педагогическую стратегию, которая дополняет эту связь между реальным применением и использованием вычислительных ресурсов, поскольку она предусматривает создание благоприятных условий для студентов, чтобы они могли выбирать интересующие их проблемы, собирать собственные данные и участвовать в исследованиях, анализе, обсуждениях и размышлениях.

Блум (2015) показывает пять аргументов в пользу включения такой стратегии в школьную среду: мотивация, упрощение обучения, подготовка к использованию математики в разных областях, развитие общих способностей для исследования и понимания математической роли в общество. В этой же строке, Zbiek and Conner (2006), выделите некоторые цели, которые должны быть достигнуты при работе с математическим моделированием. Математическое моделирование в классе, такое как подготовка учеников к профессиональной работе с моделированием, мотивирует учащихся, показывая им применимость математических идей в реальном мире и предоставить студентам возможность интегрировать математику с другими областями знаний.

Заявления ученика, некоторые из которых показаны ниже, оценивают профессиональные возможности, предоставляемые выполненной работой. Они также показывают важность обучения и обучения обучению на основе этой связи математического моделирования

математического моделирования, основанного на реальных проблемах, связанных с рабочим миром, и использовании вычислительных ресурсов.

Такие заявления также подтверждают, что участие в учебном наполнении с математикой в повседневной жизни (посредством математического моделирования) помогает не только продемонстрировать практическую полезность математики и актуальность ее обучения, но также уменьшить стрессовые чувства и страх к ней. «Я нашел очень интересным приложение Excel для решения проблемы, я узнал немного больше об этом программном обеспечении, я даже не мог подумать, что у него такой инструмент». «Эта дисциплина очень важна для меня, для решения проблем из моей повседневной жизни, и я также предвижу применение ее содержания во многих ситуациях в компании, в которой я работаю». «Я применяю линейное программирование для лучшего решения проблемы в компании, в которой я работаю». «Среди всех предметов курса это был тот, который стоял». «Я был очень доволен, когда я мог решить свою проблему, я боялся этой темы, потому что все говорят, что ее очень трудно получить». «В настоящее время я зарабатываю деньги на линейном программировании».

Использованные источники

1. BIEMBENGUT, M. S.; HEIN, N. Modelagem matemática no ensino. S.P.: Contexto, 2000.
2. BLUM, W. Applications and Modeling in mathematics teaching and mathematics education – some important aspects of practice and of research. In: SLOYER, C. et al (Eds.). Advances and perspectives in the teaching of Mathematical modeling and Applications. Yorklyn, DE: Water Street Mathematics, 1995, p. 1- 20.
3. BORBA, M. C.; MALHEIROS, A. P. S.; ZULATTO, R. B. A. Educação a Distância online. 1 ed. Belo Horizonte: Autêntica, v. 1, 2007.
4. CAMPOS C. R. A Educação Estatística: uma investigação acerca dos aspectos relevantes à didática da Estatística em cursos de graduação. Tese (Doutorado em Educação Matemática). 242 f. Instituto de Geociências e Ciências Exatas, Universidade Estadual Paulista, Rio Claro, 2007.
5. COLIN, E. C. Pesquisa Operacional, Rio de Janeiro: LTC. 2007.
6. CROUCH, R.; HAINES, C. Mathematical modeling: transitions between the real world and the mathematical model. International Journal of Mathematical Education in Science and Technology; v. 35 (2), p. 197-206, 2004.

ФИО автора: Студентка

Международной исламской академии Узбекистана

Направлении: “Исламоведение” 2-курса

Махамедова Саида Даврон қизи

Название публикации: «ТЕРРОРИЗМ КАК УГРОЗА СТАБИЛЬНОСТИ В МИРЕ»

Аннотация: Мировое сообщество должно стремиться к подавлению терроризма различными путями. Это и создание нормативных актов, направленных на ужесточение ответственности за терроризм, решение социальных проблем общества, воспитание подрастающего поколения в идеалах патриотизма, планирование международных мероприятий, направленных на снижение уровня террористической угрозы.

Ключевые слова: Террор, террористические угрозы, международный терроризм, государственный терроризм, террористический акт, ИГИЛ.

Террор и терроризм представляют собой многосторонние и неоднозначные явления. Появившийся за последние два столетия понятия террор, терроризм, международный терроризм, государственный терроризм, террористический акт происходят от латинского слова “terror”-страх, ужас. Терроризм – это насилие, осуществляемое со стороны оппозиционных группировок. В словарях террор определяется как физическое насилие, вплоть до физического уничтожения, по отношению к политическим противникам. Можно предложить следующие определения терроризма:

1)Международный терроризм-представляет использование физического и психологического насилия или угроза насилия со стороны террористических организаций с политическими целями, объектом которого являются гражданские лица или имущество другого государства.

2)Внутригосударственный терроризм-предумышленный использование физического и психического насилия или угроза насилия со стороны государства или определенная социальные группы с политическими целями, объектом которого являются большие группы населения в пределах одного государства.

Проблема терроризма стала актуальной для всего мирового сообщества. Терроризм в любых формах своего проявления превратился в одну из опасных по своим масштабам, последствиям моральных проблем. Современный терроризм-это мощные структуры с соответствующим их

оснащением. Современный мир содрогается при упоминании ИГИЛ-Исламское государство Ирака и Леванта. Возникшая в 2013г. с целью объединения усилий множественных международных террористических группировок, как “Аль-Каида”. Это непризнанное государство Ирака и Леванта, преследующее свои политические интересы, путем массового уничтожения “неверного” мирного населения. Сегодня последователи организации существуют почти во всех странах мира. Часто происходят террористические акты в Европе, США, России и в других странах. Можно считать, что ни одно государство не застраховано от террористов.

Существует три обособленных сферы, в рамках которых терроризм угрожает социальным и политическим ценностям:

1) Угроза жизни, свободе и достоинству личности.

Право на жизнь составляет основу для всех других прав человека, а свобода и достоинство личности представляют собой конечную цель прав человека.

2) Угроза демократии.

Это случается в тех случаях, когда государства принимают в связи с угрозой терроризма жесткие ответные действия, несовместимые с правами человека.

3) Угроза социальному миру и общественному порядку.

Террористические акты неизбежно создают социальный и политический хаос. Нагнетание страха и создание условий, способствующих разрушению существующего социального режима, является одной из целей террористов. Террористическая деятельность связана с незаконным оборотом наркотиков, торговлей оружием, политическими убийствами и другими видами деятельности международной организованной преступности, а также тогда, когда терроризм проявляется в форме ожесточенной повстанческой борьбы и направлен на насильственное свержение существующего в стране режима. Это ввергает страну в кризис, дестабилизирует систему государственной власти, что в свою очередь, подвергает опасности международный правопорядок.

Мировое сообщество должно стремиться к подавлению терроризма различными путями. Это и создание нормативных актов, направленных на ужесточение ответственности за терроризм, решение социальных проблем общества, воспитание подрастающего поколения в идеалах патриотизма, планирование международных мероприятий, направленных на снижение уровня террористической угрозы.

В последнее время существует компьютерный терроризм. В эпоху постиндустриального общества все процессы управляются при помощи компьютеров. Получив доступ к командам управления, террорист может нанести непоправимый вред человечеству.

Борьба с терроризмом, это задача каждого человека, общества и государства. В борьбе с терроризмом можно выделить несколько направлений:

-Воспитание патриотизма и нравственных ценностей у подрастающего поколения.

-Проведение программы по ликвидации причин, способствующих проявлению терроризма.

-Прекращение идеологического провоцирования людей, отличных от тебя по вероисповеданию, идеологии, нравственным ценностям.

Правительственные службы не должны оставлять без внимания любые очаги возникновения, такие как религиозные секты или радикальные группы. Необходимо всестороннее взаимодействие спецслужб государств, создание единого контртеррористического пространства. Устранить причины, порождающие терроризм, оценить важность данного явления, покончить с терроризмом как с методом политической борьбы возможно лишь при совместном усилии всего мирового сообщества в целом.

Литература:

- 1.Ожегов С.И. Словарь русского языка./Под общей редакцией Л.И.Скворцова.25-е изд.,испр.и доп.М.,2006.
- 2.Ожиганов Э.Н.Профиль терроризма:природа,цели и мотивация//Социол.исслед.2006.№2.
- 3.Аналитический доклад” Угроза международного терроризма и религиозного экстремизма государствам-членам ОДКБ на Центральноазиатском и Афганском направлениях”
- 4.Всеобъемлющая конвенция ООН против терроризма скажется на политике стран.URL:<https://regnum.ru/news/polit/219554.html>

ФИО автора: Сайдахмедова Дилрабо Негматуллаевна

Учитель русского языка и литературы школы номер 33

Фаришского района Джизакской области

Узбекистан

Название публикации: «ВИДЫ РАБОТ НА УРОКАХ ЛИТЕРАТУРЫ»

Аннотация: В статье рассматриваются уроки-повторения, направленные на приумножение и закрепление ранее полученных знаний и выявление новых особенностей при сравнении изучаемых явлений.

Ключевые слова: попутное повторение, повторение в конце темы, повторение в конце года, анализ произведения, элементы игры.

Чтобы знания были прочными, их необходимо постоянно закреплять. Один из способов такого закрепления-систематическое повторение. Слишком частое повторение одного и того же материала может вместо пользы принести на урок скуку. Малоэффективно и случайное, бессистемное повторение. К повторению на уроках русской литературы предъявляются общие дидактические требования, но учитывается и специфика предмета. К тому же в процессе изучения литературы учащиеся сталкиваются с материалом разной структуры и с художественной, и с научной речью. Поэтому универсального рецепта для организации повторения не может быть. Очевидно, учащиеся по-разному будут вспоминать теоретические, литературоведческие сведения и содержание художественного произведения. На организацию процесса повторения влияют и объем повторяемого материала, и время повторения, и его цели, и речевое развитие учащихся.

Различают попутное повторение, повторение в конце темы, повторение в конце года. Рассмотрим особенности каждого из них. Важное значение имеет попутное повторение. Такое повторение имеет целью не только закрепить старые знания, но и облегчить усвоение новых, а также осуществить перенос знаний и использование их в новых условиях. В школьной практике существует немало

приемов привлечения старых знаний при освоении нового материала. Так, перед началом изучения новой учебной темы имеет смысл провести короткую беседу, мобилизующую уже приобретенные учащимися знания по данному вопросу. Например, можно вспомнить, какие произведения изучаемого писателя учащимися читали. А перед обращением, например, к теме «И. А. Крылов» целесообразно повторить изученные в предыдущих классах произведения этого баснописца: вспомнить их тематику и определить, из каких басен взяты ставшие крылатыми слова.

Попутно повторяются и произведения родной литературы, тематически близкие тем, которые предстоит изучить. Полезно заранее дать план, руководствуясь которым, учащиеся будут сравнивать материал двух учебных курсов. Попутное повторение будет особенно результативным, если учитель приучит учащихся опираться на впечатления, полученные при просмотре спектаклей, экранизаций, знакомстве с радио и телепередачами, а также при внеклассном чтении. Учащиеся национальной школы не всегда имеют ясное представление о русских реалиях или отсутствующих в их родной культуре явлениях. Поэтому при повторении полезно их акцентировать. Так, говоря о детстве М. Горького, можно напомнить, что Алеша Пешков, подобно Ваньке Жукову, был «мальчиком на побегушках» у купцов и ремесленников.

Иногда учащиеся национальной школы плохо представляют быт русского дворянства. Так, у узбекских учащихся представление о дворянской усадьбе, полученное на основе чтения произведений родной литературы, иное, чем у русских школьников. Поэтому, приступая, например, к изучению романа «Евгений Онегин», полезно вспомнить описание типичной русской усадьбы в повести И. С. Тургенева «Муму» или в романе А. С. Пушкина «Дубровский». Но попутное повторение не дает цельного и полного восстановления в памяти затронутой темы, носит только вспомогательный характер, а подчас может перегрузить урок и отвлечь внимание от главного.

Значительно большую пользу приносит повторение, требующее специальной подготовки. Оно заранее планируется и систематически организуется учителем. Так, например, изучив монографическую тему «А. С. Пушкин», можно повторить то, что учащиеся узнали об основных мотивах лирики поэта, определить место свободолюбивой лирики в его творчестве. В средних классах, где учащиеся знакомятся с небольшими по объему произведениями, нет надобности повторять содержание изученного текста. Очевидно, незачем заниматься повторением содержания и сюжета всех разобранных произведений и в старших классах. Такое повторение иногда целесообразно только на заключительном этапе работы над большим эпическим произведением. В большинстве случаев гораздо полезнее ставить вопросы, позволяющие увидеть новые стороны в известном, объединить полученные знания в систему. В средних классах при повторении можно ввести и элемент игры.

Обобщить и повторить знания в средних классах в учебного года помогут и задания такого типа: Проследите развитие темы гражданского мужества, темы дружбы в изученных произведениях. Укажите общее и индивидуальное в раскрытии этой темы. Попробуйте определить, что дала борьба за счастье других людей героям прочитанных в этом году произведений. На основе прочитанных вами произведений нарисуйте устно картину будущего, о котором мечтали лучшие русские писатели. Повторение в средних классах может принять и форму инсценировки, при которой не только активизируется речевая деятельность учащихся, но и углубляются знания, развивается их самостоятельность. Таким образом, повторение является необходимым элементом каждого урока. Ведь известно, что память обучающихся обладает свойством не только запоминания, но и забывания, поэтому требует многократного повторения.

Использованная литература:

1. Зотов Ю.В. Организация современного урока. -М.: Просвещение, 1991.
2. Огородникова И.Т. Педагогика школы. -М.:Просвещение,1998, 79-80с.
3. Алексеевна А. Русский язык. Учебно-методический комплекс. 2014.

4. Семенихина Т. А. “Интересные виды работ на уроках русского языка и литературы” МБОУ СОШ № 2 2020.
5. Лученецкая-Бурдина И., Федотова А. А. “Организация самостоятельной работы студентов с использованием средств электронного обучения” Россия 2016.

ФИО автора: *Абера Амрилловна Сайфиева*

старший преподаватель

Высшего военного авиационного училища

Республики Узбекистан (ВВАУ РУ)

Название публикации: «ПРОБЛЕМА ЯЗЫКОВОЙ КОММУНИКАЦИИ ПРИ ПОДГОТОВКЕ ВОЕННО-АВИАЦИОННЫХ СПЕЦИАЛИСТОВ»

Аннотация. В данной статье рассматривается языковая проблема подготовки авиационных специалистов, обусловленная с переводом текстов военной тематики. О причинах заимствования специально-технических терминов, а также важность перевода при освоении специального профессионального материала, связанная с владением не только соответствующим языком, но и с уровнем образования в области военного дела и знанием особенностей переводимого объекта или субъекта.

Ключевые слова: авиация, авиационный специалист, специальная терминология, техническая терминология, заимствование, перевод, переводчик.

Подготовка высокопрофессиональных специалистов авиационного направления является самой важной задачей, стоящей перед администрацией Высшего военного авиационного училища Республики Узбекистан, так как данное учебное заведение является единственным в Средней Азии, выпускающим авиационных специалистов и обеспечивающим военную авиацию ПВО и ВВС соответствующими специалистами. Учитывая возникшую языковую проблему, связанную с нехваткой русскоязычных специалистов, из года в год мы больше и больше сталкиваемся с проблемой обучения русскому языку курсантов, поступающих в наше училище.

Низкое знание русского языка и сильный языковой барьер (из-за которого курсанты стесняются и избегают разговаривать между собой на русском языке), является следствием нехватки учителей русского языка в отдалённых посёлках нашей республики, а также уменьшения русскоговорящего населения в нашей стране, что отражается на отсутствии базовых знаний русского языка у школьников. Курсант, поступивший с хорошими знаниями математики и физики, с началом изучения специальных предметов по профессиональной деятельности авиационного специалиста, сталкивается с проблемой усвоения пройденного материала, так как данный материал преподносится на русском - неродном языке обучающегося.

Данная проблема обусловлена тем, что инструкции и руководства по применению основной эксплуатируемой техники, даётся на языке разработчика, то есть на русском языке. При переводе данного материала на родной язык, специалисты сталкиваются с проблемой перевода специально-технических терминов авиационного происхождения, что является следствием заимствования большого пласта специально-военной терминологии.

Говоря о переводе, следует отметить, что перевод – это вид языкового посредничества, общественным предназначением которого является приближение опосредованной двуязычной коммуникации по полноте, эффективности и естественности общения к обычной одноязычной коммуникации¹³⁴, то есть передача полного содержания оригинала средствами языка перевода.

Особое значение имеет военно-авиационный перевод, характеризующийся наличием в нём большого количества специальной технической терминологии, и для успешного

¹³⁴ Латышев Л.К. Технология перевода. М.: НВИ-ТЕЗАУРУС, 2000. – 280 с.

осуществления которого, необходимо не только владеть соответствующим языком и знанием военной терминологии, но и быть образованным в области военно-авиационной сферы.

Во время обучения и проведения практических занятий, мы часто сталкиваемся с проблемой перевода. Курсанту, не знающему русский язык, приходится сталкиваться с проблемой неполного усвоения изучаемого материала. На помощь приходит курсант или офицер – «переводчик», который может объяснить значение слова, но не перевести его, так как при буквальном переводе смысл слова или текста может искажаться. В данной ситуации мы сталкиваемся с понятием заимствования, в результате которого в языке появляется и закрепляется некоторый иноязычный элемент¹³⁵, являющийся фактором пополнения словарного запаса языка переводчика.

В узбекском толковом словаре военных терминов, под редакцией Долимова Ш.З., изданном в нашем училище с целью усвоения военно-специальных терминов, есть много примеров, не подлежащих переводу. Причина данного явления связана с интернациональностью слова, которое не подлежит переводу и объясняется толкованием данного слова:

авангард, авария, авиация, автомат, атака, атташе, вахта, бомба, дистанция, кассета, штат, штифт, эвакуация, экипаж и др.

Работа над переводом учит курсантов и офицеров добиваться правильного, логичного, убедительного оформления мысли оригинала. Владение навыками перевода, умение читать литературу на русском языке имеет не только прагматическое значение получения необходимой информации, но и является неотъемлемой частью профессионального обучения современного военного специалиста.

Следовательно, для решения проблемы с установлением языковой коммуникации, в нашем учебном заведении проводится огромный пласт работы по созданию соответствующей языковой среды, а также формированию высококвалифицированного профессорско-преподавательского состава. Активно работают языковые кружки, на которых используются интерактивные методы обучения языка, а также аудио и видео фильмы с использованием лингафонных классов.

В рамках воспитательно-просветительской и учебно-научной работы, а также с целью развития коммуникативных навыков, проводятся таких мероприятия как:

- ежегодная языковая олимпиада;
- спортивные состязания;
- военные учения и встречи.

С целью закрепления и дальнейшего развития дружеских, дипломатических, социально-политических и экономических отношений между странами, организуется международное сотрудничество, направленное на формирование высококвалифицированных военно-авиационных специалистов.

Список использованной литературы:

1. Долимов Ш.З. Ҳарбий атамаларнинг қисқача изоҳди луғати. Т. Ўзбекистон Республикаси Мудофаа вазирлиги, 2007. – 393 б.
2. Гореликова С.Н. Природа термина и некоторые особенности терминообразования в английском языке// Вестник ОГУ, 2002. №6. С. 129-136
3. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение: учебное пособие. М.: Издательство «ЭТС», 2001. 424 с.
4. Латышев Л.К. Технология перевода. М.: НВИ-ТЕЗАУРУС, 2000. – 280с.
5. Массалова А.Э. Особенности и содержание профессионально ориентированного обучения при изучении русского языка как иностранного в военном вузе инженерного профиля//Педагогическое образование в России. - 2018. - №5. – С.92-97.

¹³⁵ Комиссаров В.Н. Современное переводоведение: учебное пособие. М.: Издательство «ЭТС», 2001. 424 с.

6. Ожегов С.И. и Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка: 80000 слов и фразеологических выражений / Российская академия наук. Институт русского языка им. В.В.Виноградова. – 4 изд., дополненное. – М: ООО «А ТЕМП», 2010. – С.143
7. Рецкер Я. И. Методика технического перевода. М. : Дрофа. 2007. С. 14-20

ФИО автора: *Salieva P.A.*

QRXTXQТМОHM “Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus talim metodikasi” kafedrası katta o`qituvchisi.

Название публикации: «PEDAGOGLARNING KASBIY RIVOJLANISHINI TA'MINLASHDA MALAKA OSHIRISH TIZIMINING O'RNI VA AHAMIYATI»

Zamonaviy sharoitlarda xalq ta'limi tizimida pedagoglarning intellektual salohiyatini rivojlantirish mexanizmini takomillashtirish, uni amalga oshirishning infratuzilmasini ishlab chiqish davr talabiga aylandi. Bugungi kunda dunyo miqyosida xalq ta'limi xodimlarini aqliy-intellektual jihatdan rivojlantirishning insonparvarlikka asoslangan ko'p parametrli konsepsiyalari ilgari surilmoqda. Bu borada pedagogik-psixologik tadqiqotlardagi aksariyat yondashuvlar shaxsni o'z-o'zini rivojlantirishga, ya'ni shaxsga yo'naltirilgan ta'lim muammosiga qaratilganligidir. Binobarin, bu jarayon amaliyotda malaka oshirish tizimini yanada takomillashtirish, innovatsion

jarayonlarni

kengaytirish, ta'lim xizmatlarini diversifikatsiyalash, sifat menejmentini joriy qilish, kasbiy ehtiyojlarga asoslanish, individual faoliyatni modellashtirish, loyihalashtirish, uzluksizlik, uzviylikni

ta'minlovchi ko'p komponentli yondashuvlarni amalga oshirish zaruratini yuzaga keltiradi. Respublikamizda olib borilgan keng qamrovli islohotlar natijasida xalq ta'limi xodimlari malakasini oshirish tizimining moddiy-texnik bazasi, huquqiy-me'yoriy, ilmiy-metodik ta'minoti mustahkamlandi, pedagoglar kasbiy mahoratini uzluksiz rivojlantirishning samarali usullari joriy etilayapti. Amalga oshirilgan ishlar bilan bir qatorda o'qituvchining imkoniyatlaridan to'liq foydalanish va malaka oshirish kurslarida ta'lim turlarini uyg'unlashtirish orqali o'quv modullaridagi amaliy mashg'ulotlarni mukammallashtirish ehtiyoji tug'ilmoqda. Jumladan, malaka oshirish ta'lim muassasalari amaliy faoliyati, o'quv reja va dasturlarining tahlili hamda bir necha yillik kuzatishlar kurslarda asosiy e'tibor pedagog xodimning umumiy tayyorgarligini, kasbiy kompetentligini takomillashtirishga qaratilishini, ularning kasbiy xususiyatlari, individualizmi, mahorat darajasi va ehtiyojlari

yetarlicha inobatga olinmayotganligini ko'rsatdi. Shu nuqtai nazardan malaka oshirish tizimi oldida kechiktirmasdan hal etilishi lozim bo'lgan muhim vazifalardan biri sifatida o'quv jarayonida amaliy mashg'ulotlarni tashkil etishga alohida e'tibor qaratish, ularni loyihalashtirish va amaliy ishlanmalar, topshiriqlar hamda turli metodlarni qo'llash natijasida quyidagilarga erishish nazarda tutiladi: - pedagogni sust ob'ektdan faol, mustaqil, intiluvchan, raqobatbardosh subyektga aylantirish; - pedagogning faol hayotiy, kasbiy pozitsiyasini shakllantirish, dunyoqarashini o'zgartirish; - kompensiyaviy rivojlanish bosqichlarini shakllantirish orqali kompetentligini muntazam oshirishga yo'naltirish.

Bu vazifalarga e'tiboran o'qituvchilarning kasbiy bilim va mahoratlarini rivojlantirish hamda yangilashga undaydigan shaxs, davlat va jamiyat ehtiyojlarini hisobga olgan holda ta'lim xizmatlari bozorining shakllanishiga mos yangi malaka oshirish va qayta tayyorlash tizimini yaratishga alohida e'tibor berilmoqda. Binobarin, shu o'rinda xulosa qilish mumkinki, o'qituvchilarni tayyorlash, qayta tayyorlash va ular malakasini oshirish tizimining samaradorligi bu tizimni ehtiyojga asoslangan holda tashkil qilish yoki boshqacha qilib aytganda, malaka oshirish dasturlari ehtiyojidan kelib chiqib tuzilgan bo'lishi kerakligi bilan belgilanadi.

Yuqoridagi fikr va mulohazalardan ko'rinib turibdiki, hozirgi kunda xalq ta'limi xodimlarining kasbiy ehtiyojlarini aniqlash va ularning malakasini oshirishga differensial yondashuv dolzarb muammo sifatida qaralmoqda. Bunday muammolarni hal etish esa o'z navbatida malaka oshirishning samarali tizimini yaratishni taqozo etadi. Xulosa shuki, pedagoglar auditoriyadan tashqari o'z bilimlarini mustaqil ravishda oshirib, fanga doir zarur bilimlarni egallagan bo'lishlari kerak. Mustaqil ta'lim orqali o'qitish jarayonining samaradorligini ta'minlovchi pedagogik malakalar, siyosiy, gumanitar bilimlarni anglatuvchi kasbiy tafakkurni shakllantirish, pedagogik bilimlar tizimini egallash hamda mutaxassisligi bo'yicha o'qitish texnologiyalarini egallash muhim hisoblanadi.

Jamiyat hayotida ta'limning o'rni kundan-kunga ortib bormoqda. Ma'lumki, ta'lim yosh avlodni hayotga tayyorlashning asosiy va eng samarali vositasidir. Shu bilan birga, u ishlab chiqarish, texnika, boshqaruv sohasida insoniyat tajribasini oqilona o'zlashtirish vositasi hamdir.

O'qituvchining kasbiy kompetentligini rivojlanganlik darajasi tizim xususiyatlarini hisobga olish hamda ta'lim jarayonining ilmiyligi, samaradorligiga bog'liq.

Ta'lim oluvchilar rivojlanishining yuqori darajasiga faqat rivojlantiruvchi ta'lim orqali erishish mumkin, bunda ta'lim oluvchilar bilimlarnigina o'zlashtirib qolmay, balki bilim olish usullarini ham o'zlashtiradi.

Bilim olish usuli bu - sub'ektiv bilish vositalari bo'lib, ularsiz ta'lim oluvchilarning ijodiy faoliyati amalga oshmaydi. Rivojlantiruvchi tizimda bilimlar ta'lim oluvchilarning faol mustaqil bilish faoliyati jarayonida olinadi, o'qituvchining asosiy vazifasi, ta'lim oluvchilarga ularning bu bilimlarga bo'lgan ehtiyoji va faolliklariga bog'liq bo'lmagan holda tayyor bilimlarni uzatishdan iborat bo'lgan an'anaviy tizimdan farqli, ta'lim oluvchi faoliyatini boshqarishdan iborat bo'ladi.

Ta'lim-tarbiya sifatini oshirishning asosiy omili o'qituvchi va ta'lim oluvchining ta'lim jarayonidagi va tadqiqot ishlaridagi o'zaro munosabati, o'zaro aloqasidir. O'qituvchi faqat axborot uzatuvchi emas, balki tashkilotchi, rahbar, maslahatchi bo'lishi, ilmiy metodlar bilan qurollanib, ta'lim jarayoni qonuniyatlari va mexanizmlarini chuqur anglab, uni boshqarishi lozim.

Rivojlantiruvchi ta'lim o'qituvchi va ta'lim oluvchi faoliyatlarining rivojlanish jarayoni. Shunga asosan, o'qituvchi va tinglovchilar faoliyati, umuman olganda, malaka oshirish tizimida o'quv-tarbiyaviy jarayonni ilmiy tashkil qilish muammosini hal qilishga, xususan, pedagogik jarayon sub'ektlari - o'qituvchi va tinglovchilarning mustaqil ijodiy faoliyati shakllanganlik darajasiga bog'liq bo'ladi. Bu tinglovchilarning muayyan muammolar bo'yicha individual izlanuvchan faoliyatini

tashkil qilish, izlanish natijalarini referat, ma'ruza, metodik maqola, malaka ishi ko'rinishida taqdim etishida namoyon bo'ladi.

Uzluksiz malaka oshirishda boshlang'ich sinf o'qituvchilarida ijodiy faollikni shakllantirish omili o'quv jarayonini optimallashtirish va jadallashtirish, tinglovchilarning o'quv-bilish faoliyatlarini ilmiy tashkil qilish, ularning birgalikda olib boradigan ilmiy faoliyatini uyushtirish kabilarda namoyon bo'ladi.

O'qituvchining kundalik ishida tadqiqot elementlari har doim bo'lgan va u kelajakda ortib boradi. Shu sababli boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy-metodik faoliyati xususiyatlarini chuqur o'zlashtirishi, kasbiy o'z-o'zini anglashiga sharoit yaratishi, ularning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirgan holda tadqiqot ko'nikmalarini rivojlantirishga kasbiy fikrlashga o'rgatishimiz lozim. Bu esa har bir tinglovchini tadqiqot faoliyatiga jalb qilish bo'yicha yaxlit tizimni ishlab chiqishni taqozo etadi.

O'qituvchi bajargan ishlari	
Gazeta – jurnal va konferenciyalarda ma'ruza bilan ishtirok etishi	
Yil davomida amaliy o'quv seminarlarida trenerlik ishtiroki	
O'quvchilar bilan o'tkazilgan to'g'arak ishlari rejasi	
Kitobxonlik madaniyatini rivojlantirishga doir ko'rik-tanglovlarda ishtiroki	

Didaktikada mustaqil ish ta'lim oluvchilarda bilish mustaqilligini rivojlantirishga imkon berishi, bilish mustaqilligi o'z navbatida mustaqil ta'lim olish poydevori ekanligi isbotlangan.

Xozirgi davrda oliy ma'lumotli mutaxassislardan mustaqil ta'lim olish faoliyatiga tayyorlik talab qilinmasdan, balki unga mos tajribaga ega bo'lish talab qilinadi. Buning uchun malaka oshirish va qayta tayyorlash markazlarida o'quv jarayonini tashkil etishda mustaqil ta'lim olish ustunligini ta'minlagan holda ta'lim va mustaqil ta'lim olish uyg'unligiga erishish mumkin. Malaka oshirish tizimi pedagoglarini ta'lim tizimida olib borilayotgan tub islohotlar va modernizatsiya jarayonlarining mazmun-mohiyati bilan tanishtirish, ta'limdagi yangiliklarni targ'ib qiluvchi ta'lim maskani ekanini nazarda tutgan holda, mazkur muassasa innovatsiyalarni dastlab o'zida joriy etishi, o'qitish jarayonini innovatsion yondashuv asosida tashkil qilishi muhim hisoblanadi. Malaka oshirish muassasalaridagi pedagogik jarayonlarga zamonaviy innovatsiyalar, pedagoglar hamda tinglovchilarning birgalikdagi faoliyatini tashkil etishga yangilik kiritishni anglatadi. Tajribalardan ma'lumki, o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishida uning o'zi tomonidan mustaqil ravishda egallangan ma'lumotlari muhim ahamiyat kasb etadi. Mustaqil ta'lim shaxsning qobiliyatlari va o'ziga xosliklarini rivojlantirishga yo'naltirilgan, insonning o'z ixtiyori bilan amalga oshiriladigan, o'zi tomonidan boshqariladigan va kasbiy fazilatlarini takomillashtirish uchun zarur bo'lgan faoliyatlarini birlashtiradi. Mustaqil ta'lim, avvalo, ixtiyoriyligi va izchilligi bilan tavsiflanadi hamda uzluksiz pedagogik ta'lim g'oyasini amalga oshirishning eng muhim shartlaridan hisoblanadi. Mustaqil ta'limning zaruriyati, bir tomondan, o'qituvchi faoliyatining xususiyatlari, uning ijtimoiy mohiyati, ikkinchi tomondan, pedagog mehnatining doimiy o'zgarishdagi sharoitlari, jamiyat ehtiyojlari, fan va amaliyotning rivoji, inson shaxsiga, uning ijtimoiy jarayonlar va vaziyatlarning almashinuviga nisbatan tez va mutanosib javob bera olish qobiliyati, o'z faoliyatini qayta qurishga, yangi va murakkabroq muammolarni mohirlik bilan hal qila olishga tayyorligiga nisbatan ortib borayotgan talablar bilan bog'liq uzluksiz ta'limning mavjud holati va an'analari bilan izohlanadi. Mustaqil ta'limning mazmuni pedagogning bilim olishga intilishi, uzluksiz ta'lim vositasida o'zini-o'zi anglashiga ortib borayotgan ehtiyojini

qanoatlantirishida ifodalanadi. Mustaqil ta'lim deganda aqliy mehnat texnikasi va madaniyatini egallash, muammolarni bartaraf qilish, o'z-o'zini takomillashtirish, shu jumladan, kasbiy rivojlantirish olish ko'nikmalari tushuniladi. Tinglovchining mustaqil malaka oshirishi – muayyan fandan belgilangan bilim, ko'nikma va malaka hamda kasbiy kompetentligini rivojlantirishga doir ma'lumotlarning ma'lum bir qismini tinglovchi-o'qituvchi tomonidan auditoriyadan tashqarida yoki kasbiy faoliyati davomida mustaqil o'zlashtirilishiga yo'naltirilgan tizimli faoliyat bo'lib, o'qituvchining mustaqil tarzda kasb mahoratini oshirish, kasbiy kompetentligini takomillashtirishga, kasbiy layoqati va ilmiy dunyoqarashini kengaytirishga yo'naltiradi. Shuningdek, o'qituvchining o'z lavozimi va mutaxassisligi bo'yicha yangi bilim, ko'nikma va malakalarini uzluksiz ravishda mustaqil o'zlashtirishini ham nazarda tutadi. Mustaqil malaka oshirishning asosiy tamoyillari uzluksizlik, maqsadga yo'nalganlik, umumiy va kasbiy madaniyatning uyg'unligi, o'zaro bog'liqlik va bardavomlik, ilgarilab borish tavsifdaligi, past darajadan oliy darajaga o'sishga intilish, turfa xillik va boshqalar. Tinglovchi mustaqil malaka oshirishining vazifalari quyidagilardan iborat: - yangi bilimlarni mustaqil tarzda puxta o'zlashtirish ko'nikmalariga ega bo'lish; kerakli ma'lumotlarni izlab topishning qulay usul va vositalarini aniqlash; - axborot manbalari va manzillaridan samarali foydalanish; - elektron o'quv va ilmiy adabiyotlar hamda ma'lumotlar banki bilan ishlash; - internet tarmog'idan maqsadli foydalanish; - topshiriqlarni bajarishda tizimli va ijodiy yondashish; - muammolarni mustaqil hal qilish ko'nikmalariga ega bo'lish; - o'z faoliyatlarini innovatsion yondashuv asosida tashkil qilish ko'nikmasini egallash; - umumiy va xususiy kompetensiyalarni egallash.

Mazkur vazifalarni davriy malaka oshirish kurslari bilan birgalikda, mustaqil ta'lim orqali uzluksiz malaka oshirish shakllarini joriy qilish asosida bajarish mumkin. Bunda o'z navbatida “masofaviy malaka oshirish” tushunchasidan “kasbiy faoliyat davomida uzluksiz masofaviy malaka oshirish” tushunchasiga o'tish lozimligi ko'rinadi .

Ilmiy manbalar tahlili ko'rsatadiki ta'lim oluvchilar an'anaviy texnologiyalarga nisbatan axborot va kommunikatsion texnologiyalar (AKT) yordamida bilimlarni 40-60% tezroq o'zlashtiradi.

Bunda yuqorida ta'kidlangani kabi zamonaviy masofaviy ta'lim orqali mustaqil malaka oshirishning imkoniyati yuqoridir.

A.D.Asqarovning ta'kidlashicha, xalq ta'limi xodimlarining masofadan malakasini oshirish tizimi – bu malaka oshirish maqsadini ro'yobga chiqarish, tinglovchilarning kasbiy bilim va

ko'nikmalarini yangilash hamda chuqurlashtirish jarayoniga masofadan o'qitish texnologiyalari integratsiyalashtirilgan ta'lim shakli bo'lib, uning maqsadi ta'limni axborotlashtirish orqali yuzaga kelayotgan shart-sharoitlar, ilg'or texnologiya va uskunalardan foydalanib o'quv jarayonini tinglovchilarning ish va yashash joyiga mumkin qadar yaqinlashtirish, malaka oshirish ta'lim muassasalari ilmiy-metodik imkoniyatlarini kuchaytirish va tizimlashtirishdan iborat [1].

Uzluksiz masofaviy malaka oshirish texnologiyalari o'quv jarayoni – masofaviy o'qitish texnologiyalariga asoslanib maxsus ishlab chiqilgan elektron axborot-ta'lim muhiti asosida amalga oshiriladi.

Shu bois mustaqil ravishda malaka oshirish mazmuni va metodlarini o'qituvchining umumiy saviyasiga, bilimidagi kamchiliklarga, ish tajribasi va ko'nikmalarining qay darajadiligiga, adabiyotlar va boshqa manbalar ustida mustaqil ishlay olish qobiliyatiga qarab belgilanishi maqsadga muvofiq.

Yoki ba'zi tadqiqotlarda ilgari surilganidek, mutaxassis uyda turib, o'z malakasini oshiradi, boshqa tahsil oluvchilar bilan kommunikatsiya texnologiyalari orqali bog'lanib turadi, ta'lim oluvchilarning turli guruhlar bilan ishlash imkoni yaratiladi, ta'lim oluvchilar o'zlariga ma'qul bo'lgan o'qish tartibini va jadvalini amalga oshirish imkoniyatiga ega bo'ladilar, ta'lim oluvchilarning doirasi doimo kengayib borishiga imkon tug'iladi, ilmiy va pedagogik faoliyatni birga olib borish imkoniyati yaratiladi.

Tajribalar tahlili shuni ko'rsatdiki, pedagog maktabda va keyinchalik oliy o'quv

yurtida olgan bilim, ko'nikma va malakalari, shuningdek, hatto malaka oshirish davrida egallagan ko'nikma va malakalari ham kasbiy hamda umummadaniy bilimlilik darajasini yangilash va kengaytirishni to'la qoplay olmaydi. Bu esa uzluksiz malaka oshirish ehtiyojini yuzaga keltiradi.

Yuqoridagilardan ko'rinadiki, ta'lim oluvchilarning mustaqil faoliyati o'quv ishlarining asosiy turi hisoblanadi. Bunda o'quv faoliyati turi sifatidagi mustaqil ishlarni o'tkazish emas, balki ta'lim oluvchilar tomonidan o'zining o'qishini tashkil etishni mustaqil

amalga oshirish tushuniladi. Bu tamoyil katta yoshdagi ta'lim oluvchi uchun o'quv materiali bilan mustaqil ishlash va taklif etilgan topshiriqlarni bajarish imkoniyatini ta'minlaydi. Bunda zamonaviy masofaviy ta'lim kattagina yordam ko'rsatadi. Ushbu tamoyilni qo'llash ta'limni tashkil etuvchilardan oldindan tayyorgarlik ko'rishni: o'quv dasturlarini tuzish, o'quv materialini tanlash va ko'paytirish, o'qitadigan kompyuter dasturlarini sotib olish va yaratishni taqozo etadi.

Shuningdek, mustaqil malaka oshirish uchun tinglovchiga axborot manbasi sifatida uzluksizlikni ta'minlashga asoslangan elektron modulli o'quv-metodik va ilmiy-axborot majmuasi, tadqiqiy-ijodiy loyiha topshiriqlari, darslik, o'quv qo'llanmalar, metodik qo'llanma va ko'rsatmalar, ma'lumotlar to'plami va banki, ilmiy va ommaviy davriy nashrlar, Internet tarmog'idagi tegishli ma'lumotlar va boshqalar xizmat qiladi. Yuqoridagilardan ko'rinadiki, qayta tayyorlash va malaka oshirish jarayonida o'quv materiallarini o'zlashtirishga bo'lgan motivatsiyani oshirish, masofadan o'qitishning psixologik androgogik xossalarni aniqlashtirish, kompleks yondashuv tamoyili asosida turli metodikalardan foydalanish, ta'lim jarayonida axborot texnologiyalari, individual va guruhlarda an'anaviy faoliyatni tashkil etishga asoslanish muhim vazifalar sifatida e'tirof etilmoqda. Yuqorida ta'kidlanganidek, tinglovchilarning o'quv-tadqiqot ishlari ularning kasbiy tayyorgarligini takomillashtirish vositasi. Demak, u tinglovchilarning kasbiy mustaqilligini rivojlantirishga muhim ta'sir ko'rsatadi.

Xulosa o`rnida aytish mumkinki, metodik muammolarni ijodiy anglash asosida rivojlantiruvchi ta'lim – xalq ta'limi xodimlarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish markazlarida o`qituvchilarining kasbiy kompetentligini takomillashtirish sharti.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Halillayev A. Ta'limda mashqlarning rivojlantiruvchi vazifalari. Xalq ta'limi. - 1995. –9-12-son. –B.104–109.
2. Asqarov A. Xalq ta'limi xodimlari malakasini masofadan oshirish tizimini takomillashtirish. Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori diss. –T.: 2017.–250b.
3. Shodiyeva M. Boshlang'ich sinf o'qituvchilari malakasini oshirish tizimining o'quv-metodik ta'minotini takomillashtirish. Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori diss. –T.: 2019. –218 b.
4. Urazova M.B., Eshpulatov Sh.N. Bo'lajak o'qituvchining loyihalash faoliyati. // Metodik qo'llanma. – T.: TDPU Rizografi, 2014 yil.
5. www.ziyo.uz

ФИО автора: Термезский государственный университет

Направление Лингвистика (русский язык)

Магистрантка 1 курса *Содикова Назокат Нурбоевна*

Название публикации: «ЛИНГВОКОГНИТИВНЫЙ АНАЛИЗ КОНЦЕПТУАЛЬНЫХ МЕТАФОР В РУССКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ (НА ПРИМЕРЕ КОНЦЕПТОВ "ДОБРО" И "ЗЛО")»

Аннотация: *У каждого народа есть свои национальные традиции. То есть у каждого народа есть свои национальные традиции и обычаи. В этом смысле каждый связан с определенной культурой, языком, историей и литературой, отражающей эту национальность. Общеизвестно, что язык является не только социальным явлением, но и неотъемлемой частью культуры. Сегодня экономические, политические, культурные и научные связи между народами, нациями, странами, интернациональные и культурные коммуникативные процессы в сфере языкознания, взаимодействие языков и языковой культуры, а также национальное своеобразие языка. новое поле с определенным направлением и предметом.*

Ключевые слова: *Лингвокультурология, модел, культурная сема, и языковой культуры, доброта, справедливость.*

Введение

У каждого народа есть свои национальные традиции. То есть у каждого народа есть свои национальные традиции и обычаи. В этом смысле каждый связан с определенной культурой, языком, историей и литературой, отражающей эту национальность. Общеизвестно, что язык является не только социальным явлением, но и неотъемлемой частью культуры. Сегодня экономические, политические, культурные и научные связи между народами, нациями, странами, интернациональные и культурные коммуникативные процессы в сфере языкознания, взаимодействие языков и языковой культуры, а также национальное своеобразие языка. новое поле с определенным направлением и предметом. «Лингвокультурология ввела в науку ряд новых понятий, таких как лингвокультурное единство, лингвокультурализм, лингвокультурная общность, национально-культурная коннотация, культурная сема, прецедентные единицы, языковое сознание, языковой ландшафт мира. Среди них особое место занимает концепция культурных кодов.

Добро и зло. Еще одна пара ключевых понятий — добро и зло; Доброта — одна из важнейших категорий этики. Он представляет сущность человеческой деятельности и является воплощением воли Божией в человеческом сердце. Вот

почему троица «добрые мысли, добрые слова, добрые дела» занимает ведущее место во всех священных книгах, начиная с Авесты.

Метод

Доброта – это качество, доставляющее человеку сильнейшее духовное наслаждение, превращающее его в человека социального и приводящее к истинному счастью; высокая ценность, которая ведет человека к совершенству, а общество к более высокому развитию. Оно определяется, оно возникает благодаря нравственной деятельности человека. Его нельзя обернуть в классовую или партийную оболочку. Например, физическая потеря «классового врага», т. е. отдельного человека или группы, только потому, что он принадлежит к другому классу, как бы он ни был прекрасен, — это нехорошо. Он буквально злой. Невежество и фальшь такого толкования добра в идеологии тоталитарных режимов сегодня хорошо известны.

Добро и противоположное ему зло не измеряются нормами обыденной, повседневной жизни, они столь же всеобъемлющи и социальны, как и любовь. Вот почему добро связано с нравственным идеалом. В результате он на практике воплощает в себе принципы героизма, патриотизма, гуманизма и мужества.

Следует также отметить, что в понятии сопряжения любви и ненависти ненависть не отрицает любовь, а указывает на ее устойчивость, тогда как в сопряжении добра и зла оба понятия полностью отрицают друг друга. Он не только отрицает это, но между ними идет борьба не на жизнь, а на смерть, и эта борьба проявляется как вечная борьба, как сила, движущая миром.

Другая характеристика добра и зла состоит в том, что это двойное понятие обладает свойством оценки человеческой деятельности. Его можно сравнить со священными весами, измеряющими величие и низость человеческого ребенка. Совершенство человека измеряется критерием совершенства общества. Например, Ленин, Сталин, Гитлер и Пол Пот считались злыми людьми, а бывший Советский Союз как общество считался «царством зла».

Добро и зло Когда речь идет о добре и зле, возникает вопрос, что есть добро и зло, и являются ли эти две пары одним содержанием. Это естественно. Потому что до сих пор во всей известной нам этической литературе на узбекском языке добро и зло не входят в критерии, они представлены только как синоним добра и зла. Это правда, что многие элементы концепции добра происходят от добра, а некоторые элементы добра исходят от добра. Вопреки им такое «поглощение» есть. Однако такое свидетельство не является основанием для отождествления двух пар.

Между этими двумя парами понятий есть резкое различие: добро, как мы сказали, имеет социальный характер, а добро — нет. Добро – это положительная вещь, которая зависит от характера человека. Потому что он воплощает в себе такие нравственные ценности, как мужество, открытость и честность. Однако практические действия, на которых она основана, не могут подняться до уровня

таких принципов, как героизм, мужество и патриотизм. Возьмем, к примеру, творчество нашего великого поэта Алишера Навои. Он посвятил свою жизнь творчеству и создал для своего народа великие произведения, такие как «Хазайн ул Маоний» и «Хамса». Эта доброта, в некотором смысле, носит характер вечности, ведь произведения Навои вот уже сотни лет развлекают миллионы людей и призывают их к совершенству. При этом сам Навои непосредственно делал много добрых дел, давал займы нуждающимся, прощал долги и так далее. В то время как его добрые дела являются замечательным положительным событием, они носят преходящий характер, и в исключительных случаях не проявляются ни героизм, ни большое мужество.

Это значит, что добро есть совокупность нравственных поступков, преимущественно косвенных, дальновидных и предусмотрительных, т. е. имеющих стратегическое значение; а добро обычно имеет непосредственное отношение к дню, т. е. тактическое нравственное действие. Таким образом, неправильно отождествлять добро с крупным общественным событием.

Еще одно различие между двумя парами состоит в том, что происходящее добро никогда не превращается в зло, а зло остается злом всегда и при любых обстоятельствах. Это не относится к добру и злу: добро, сделанное одному объекту, может превратиться во зло для другого объекта или для субъекта, делающего добро. В одной из самых популярных узбекских народных сказок примером может служить ситуация крестьянина, которого спасает охотник, прячущий в мешке волка: волк хочет съесть человека, оказавшего ему услугу и спасшего от смерти. , включает

Итак, несмотря на определенные социальные ограничения, добро и зло исходят из всеобъемлющих критериев.

Справедливость. Еще одним базовым понятием этики является справедливость. Его главное отличие от добра и зла и добра и зла состоит в том, что сама справедливость не означает никакой ценности, а определяет отношения между ценностями, имеет статус их оценивающей. Следовательно, оно имеет свойство регулировать общество; он содержит как моральные, так и юридические требования. В некотором смысле это мера нравственности: это мера вознаграждения. Там, где есть справедливость, нет места социальному угнетению.

Хорошо известно, что самые простые, самые примитивные качества в нравственности, как-то: доброта, сострадание, доброта, есть и у животных. Но у животных они ориентированы на свою группу, в первую очередь на потомство. Человечество, напротив, проявляет такие же чувства к другим людям, не являющимся его родственниками. Таким образом, некоторые элементы нравственности присутствуют и у животных, но они основаны на природе, а не на разуме, как у человека. Это можно увидеть в понятии справедливости. Конечно, животные не понимают его как понятие, но оно естественным образом

проявляется в поведении животных. Например, рассмотрим поведение животных в воде в сухой сезон в саваннах или лесах Африки. В таком случае дикие звери в заболоченной местности, какими бы голодными они ни были, не будут брошены на свою добычу: им будет позволено утолить свою жажду по справедливости, и все звери будут приняты друг другом как жаждущие существа. Но после некоторого удаления от воды снова начинается та же жизнь, и добыча начинает бороться за выживание. Это означает, что примитивную форму справедливости можно найти и у животных. Интересно, что это происходит не в одиночку, а в сообществе многих звероподобных существ. Это явление показывает, что некоторые аспекты социальной природы понятия справедливости более примитивны, чем человеческое общество, а его история еще старше.

Целью исследования является описание моделей концептуальных метафор этического концепта «зло», которые отображены и зафиксированы в русских фразеологизмах, через призму национально-культурных особенностей этического фрагмента русской языковой картины мира. Для достижения поставленной выше цели нам необходимо решить следующие задачи: 1) определить понятие «зло» как концепт базового уровня в числе многообразных народных представлений о мире; 2) создать и описать модели концептуальных метафор этического концепта «зло», выраженные в русской фразеологии с компонентами 'зло', 'лихо' и 'худо'; 3) создать и описать модели концептуальных метафор этического концепта «зло», отображенные в русских фразеологизмах, которые в своем составе не имеют вышепоказанных компонентов и значение которых непосредственно связано с этикой. Для описания моделей концептуальных метафор этического концепта «зло», запечатленных в русской фразеологии, в статье применяются следующие методы исследования: метод традиционного лингвистического описания, метод лексико-семантического анализа и методика концептуального анализа

Заключение

Сразу бросается в глаза критерий справедливости, особенно в праве. Об этом свидетельствует тот факт, что Министерство юстиции даже именуется Министерством юстиции, а судебные органы, налагающие наказания за преступления, именуется правосудием. Но неправильно интерпретировать справедливость только как юридическое понятие. Как упоминалось выше, это комплексная этическая концепция. Она включает в себя не только отношения между гражданами, но и отношения между государством и народом, обществом и личностью. Не случайно идеал справедливого царя живет в народе тысячи лет.

Наш народ, почти полтора века переживший несправедливость, национальную дискриминацию, национальную гордость и принуждение к чужой воле, теперь обрел независимость и начал строить справедливое гражданское

общество. Справедливость сегодня становится понятием, представляющим суть нашего независимого, будущего великого государства.

В заключение отметим, что в ходе описания моделей концептуальных метафор этического концепта «зло», выраженных и запечатленных в русской фразеологии с компонентом 'зло' и с другими компонентами соответствующей семантики, мы получаем возможность говорить о некоторых представлениях о зле в русской языковой картине мира этноса. Это прежде всего модели овеществленного представления зла как реального конкретного предмета, в том числе и конкретного предмета со специфицированными признаками (функциями, атрибутами, характеристиками), т.е. как жидкого вещества (воды), испорченной еды (испорченного яблока) и товара, трехмерного представления зла как контейнера и даже мифологического представления зла как сверхъестественных существ, т.е. как Бабы-Яги, дьявола и беса. При этом можно с уверенностью сказать, что в русских фразеологизмах, которые включают в себя этический концепт «зло», отражаются не только форматы энциклопедического знания о зле, его когнитивные модели метафоризации и метонимизации, но и способы видения абстрактных понятий типа зла через призму конкретночувственного опыта их переосмысления.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

1. Худойбергана Д. Понятие и интерпретация культурного кода в лингвокультурологии // *Узбекский язык и литература*. - Ташкент, 2019. - №3. - Б. 15.
2. Нурмонов А. Избранные произведения. 3 тома. Том 1 Ташкент: Академнашр, 2012. - 57 с.
3. Маслова В.А. Духовный код с позиции лингвокультурологии: единица сакрального и светского // *Метафизика*. - М., 2016. - №4. - С. 79
4. Телия В.Н. Большой фразеологический словарь русского языка. - М., 2006. - с. 12
5. Ковшова М. Л. Лингвокультурологический метод во фразеологии. Коды культуры. Издью 2-е. - М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2013. - С 174.
6. См. Рапай К. Культурный код. Как мой живем, что покупаем и почему. — М.: Юнайтед Пресс, 2010. — 168 с.
7. Свирепо О.А. Метафора как код культуры: Дис. ... канд. филос. наук. - Ростов н/Д, 2002. - 162 с.

ФИО авторов: старший преподаватель кафедры

«Таможенный контроль»

Таможенного института ГТК

Ладыгина Е.В.

курсант 4-курса

Таможенного института ГТК

Турсунова М.О.

Название публикации: «ОСОБЕННОСТИ ТАМОЖЕННОГО КОНТРОЛЯ ПОСЛЕ ВЫПУСКА ТОВАРОВ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН И АЗЕРБАЙДЖАН»

Таможенная система является важным связующим звеном между отечественной и мировой экономикой. Если эта система не будет работать правильно и прозрачно, то будет только препятствовать предпринимательству и инвестициям.

(Обращение Президента Республики Узбекистан Шавката Мирзиёева в совещании при сотрудниках таможенных органов)

Аннотация: В статье рассмотрен механизм таможенного контроля после выпуска товаров в различных зарубежных странах, расположенных на разных континентах. Авторы также рассматривают различия в проведении таможенного контроля после выпуска товаров и его роль в таможенном контроле зарубежных странах.

Annotation: The article deals with the main aspects of the functioning of the technology of advance cargo information in relation to goods moving by sea in foreign countries.

Ключевые слова: таможенный контроль после выпуска товаров, аудит, добровольное признание ошибки, таможенная проверка, риски.

Таможенный контроль после выпуска товаров – это комплекс мер, которые осуществляют таможенные органы после выпуска товаров и при обороте товаров ввезенных на таможенную территорию, с помощью таможенных проверок, системы управления рисками, иных форм таможенного контроля, и категорирования участников внешнеэкономической деятельности на добросовестных трейдеров.

Согласно, 28 Главе 188 статье Таможенного Кодекса РУз таможенный контроль после выпуска товаров является одной из форм таможенного

контроля. Основанием для проведения таможенного контроля после выпуска товаров является 201 статья ТК РУз, в которой указано, что:

При проведении таможенного контроля после выпуска товаров таможенные органы вправе: проверять наличие товаров, проводить их повторный таможенный досмотр, перепроверять сведения, указанные в таможенной декларации, проверять документы и информацию, относящуюся к внешнеэкономическим и последующим коммерческим операциям с данными товарами. Проверка может проводиться в местах нахождения юридического и физического лица, прямо или косвенно имеющего отношение к указанным операциям или владеющего необходимыми документами.

Основанием для проведения таможенного контроля после выпуска товаров является решение начальника таможенного органа или лица, его замещающего, с указанием целей, сроков проведения проверки, состава проверяющих должностных лиц таможенного органа и проверяемого периода.

Таможенный контроль после выпуска товаров и доначисление таможенных платежей может осуществляться в течение одного года с момента окончания нахождения товаров под таможенным контролем.

Согласно, стандарту 14 Киотской Конвенции “Пост-таможенной контроль и аудит” таможенный постаудит, являющийся одним из инструментов таможенного администрирования, должен способствовать максимальному упрощению и ускорению таможенного контроля при условии сохранения его эффективности. По мнению Всемирной таможенной организации (WCO), наряду с использованием информационных технологий и системой управления рисками, это один из наиболее действенных инструментов современного таможенного администрирования. WCO исходит из того, что постконтроль (проверка товаров после выпуска) является важной частью современного таможенного контроля и содействует развитию торговли. С одной стороны, он позволяет справиться с растущим объемом перемещений товаров, с другой – создает благоприятные условия для участников внешней торговли. В процессе пост таможенного контроля соответствующими таможенными органами эффективно применяются методы таможенного аудита.

Под контролем на основе методов аудита понимается совокупность мер, при помощи которых таможенная служба убеждается в правильности заполнения деклараций на товары и достоверности указанных в них сведений. При этом у причастных к декларированию лиц проверяются соответствующие книги учета счетов, документы, учетная документация и коммерческая информация, бухгалтерские отчеты.

Различают 2 формы таможенного аудита: аудит, проводимый после таможенного оформления, и внутрифирменный аудит участников торговли. Посттаможенный аудит осуществляется для проверки деятельности лиц, участвующих в международной торговле их “добросовестности”. В отличие от обычной таможенной проверки, при таможенном аудите финансово-хозяйственный результат внешнеторговой операции и результат таможенного оформления рассматриваются, как часть общего бухгалтерского учета и налоговой отчетности. Такой подход позволяет создать четкую и ясную картину внешнеторговых сделок, а также сопоставить данные таможенной и налоговой отчетности.

Цель аудита – не только фактическая проверка финансово-хозяйственной деятельности участника ВЭД, но и выработка рекомендаций по совершенствованию его учетной работы и политики. Следствием такого процесса является упрощение порядка таможенного оформления. Таможенный аудит должен помогать приспособлять систему учета и отчетности участника ВЭД к требованиям таможенной службы. А таможенные органы в свою очередь должны упрощать таможенный контроль тем участникам ВЭД, которые следуют всем требованиям и рекомендациям.

Опыт Азербайджана

Согласно практике Азербайджана пост-таможенный аудит означает проверку и аудит со стороны таможи бухгалтерских книг, выписок со счета, форм таможенных деклараций и других соответствующих данных и связанных с ними импортных и экспортных товаров в течение нескольких лет после пропуска импортных и экспортных товаров, либо в течение периода таможенного сопровождения и контроля над хранящимися на таможенных складах товарами, импортированными в режиме сокращения или освобождения от пошлин, в целях проверки достоверности и законности импортной и экспортной деятельности лица, проходящего аудит.

Непосредственная цель заключается в проверке достоверности и законности импортной и экспортной деятельности лица, проходящего аудит.

Принципы и задачи:

- ❖ Разработка программы аудита
- ❖ Частота проверок зависят от риска

Если нет риска товар выпускается, следует на склады участников ВЭД без осуществления таможенного досмотра и оформляется электронно.

Основная задача пост-таможенного аудита заключается в повышении эффективности таможенного контроля, нормализации импортного и экспортного порядка, защите законных прав и интересов заинтересованных сторон, стимулировании внешней торговли.

В Азербайджане таможенная служба в 2010 году внедрила пост-таможенный аудит. Также в данной стране существует Система единого информационного реестра, в данную систему вносятся все этапы осуществления аудита.

Таким образом, таможенный контроль с использованием методов аудита включает в себя шесть этапов. Первый этап заключается в определении направленности аудиторской деятельности на основе статистики правонарушений и СУР. На данный момент определены такие направления пост-таможенного контроля, как:

- ✓ аудит происхождения товаров
- ✓ проверка полноты и своевременности уплаты особых пошлин
- ✓ аудит импортеров текстильных изделий, одежды, и обуви
- ✓ аудит экспорта/реэкспорта;
- ✓ проверка хозяйствующих субъектов, имеющих упрощенные процедуры таможенного оформления.

Выбрав направление аудита, начинается второй этап, на котором осуществляется отбор участников ВЭД по избранным направлениям аудита, основанный на категорирование. На третьем этапе осуществляется предварительное уведомление участника ВЭД. Таможенные органы информируют юридическое лицо о том, что он выбран для проведения пост-таможенного контроля и запрашивают дополнительную информацию. На этом этапе у участника ВЭД есть возможность добровольно до начала таможенного аудита представить в таможенный орган сведения о совершенных им правонарушениях. В уведомлении предложены рекомендации по проведению внутреннего аудита. Если участник ВЭД проводит внутренний аудит, таможенный орган предоставляет 15 дней для его проведения. В случае обнаружения ошибок по результатам внутреннего аудита участник ВЭД имеет право добровольно изменить сведения без применения санкций. Неиспользование добровольной возможности для внесения суммы недоимки приводит к наложению дополнительных штрафов. При проведении внутреннего аудита участник ВЭД может запрашивать консультации у таможенного органа. Данный инструмент привел к тому, что участники ВЭД сами стали указывать на свои ошибки, благодаря чему большая часть контроля после выпуска стала прекращаться на этапе предварительного уведомления. На следующем четвертом этапе осуществляется проведение самого таможенного аудита. Проводится исследование деятельности участника ВЭД через его профиль риска. Осуществляется проверка и оценка системы внутреннего контроля и

бухгалтерского учета. Осуществляется проверка таможенной стоимости посредством изучения документов, связанных с внешнеэкономической сделкой и подтверждения их подлинности. Производится анализ договоров купли-продажи, платежных документов и определяются условия поставки, а также отслеживаются журналы учета покупок. На пятом этапе оформляется отчет, в котором указываются результаты проверок. Отчет отправляется вышестоящему таможенному органу и участнику ВЭД. На шестом этапе осуществляется оценка соблюдения и контроль исполнения. На основе сведений, полученных в результате проверки, осуществляется категорирование участников ВЭД. Также, таможня Азербайджана проводится оперативный аудит, который осуществляется при наличии оперативной информации о НТЗ у сотрудников таможенных органов. Особенностью проведения оперативного аудита является неосведомленность участника ВЭД, то есть в отношении участника ВЭД не осуществляется предварительное уведомление.

Таким образом, таможенный аудит основан на сотрудничестве между таможенными органами и участниками ВЭД и взаимодействии между таможенными подразделениями. Другими словами, наблюдается эффективная модель информационного сотрудничества.

Классификация классов риска в Азербайджане

Степень риска	Содержание	Вид аудита	Периодичность аудита
Высокий	<ul style="list-style-type: none"> – По результатам предыдущего аудита найдена неуплата таможенных платежей в особо крупном размере; – Оперативная информация; – Отказ от сотрудничества 	Генеральный	Каждые 2 года
Низкий	<ul style="list-style-type: none"> – Положительные результаты предыдущего аудита – Отсутствие оперативной информации – Активное сотрудничество 	Генеральный, иногда без аудита	Каждые 7 лет, при необходимости – каждые 4 года
Новый участник ВЭД	Аудит не проводился ранее	Упрощенный	При срабатывании профиля риска
Не определена	Отсутствие аудита более 6 лет	Генеральный	Немедленно
	Отсутствует необходимость проводить	Без аудита	При необходимости – генеральный аудит

Иное	аудит (ввоз беспошлинного товара)		
------	-----------------------------------	--	--

Использованная литература

[1] Таможенный Кодекс РУз Глава 28. Формы и порядок осуществления таможенного контроля Статья 201. Таможенный контроль после выпуска товаров от 20 января 2016 году.

[2] Международная конвенция «Об упрощении и гармонизации таможенных процедур» от 18 мая 1973 года

[3] Видеоконференция на тему: «Пост-таможенный контроль товаров» проходившая между таможенными органами Узбекистана и Азербайджана 26 апреля 2021 года.

ФИО авторов: *Abdullaeva Ozoda Safibullaevna,*

doctor of philosophy degree (PhD) in pedagogical sciences, associate professor,
Namangan-Engineering Construction Institute, Namangan, Uzbekistan,

Dehqonova Muyassar Ismonali qizi,

student of group 7M-KTUDT-21

Namangan-Engineering Construction Institute Namangan, Uzbekistan

Название публикации: «DESIGNING INTERACTIVE EDUCATIONAL MODELS AS AN IMPORTANT ELEMENT OF STUDENTS' MEDIA LITERACY»

Abstract: This article covers the matters related to designing self-education of masters of technical higher educational institutions. Here will be listed variety types of independent work, as well as components of pedagogically designing the process of master self-education. Apparently, the independent work of the master is one of the main components of self-education.

Keywords: self-education, self-study, self-training, self-teaching.

As a result of the rapid development of multimedia technologies, the storage, processing, access, and presentation of discrete-continuous information in various forms by 2012 accounted for 83 percent. A discrete-continuous system is a parallel and branched dynamic system that is characterized by many different elements (text, sound, audio, video, etc.), in particular, the state is represented by continuous processes, representing discrete processes with insignificant states of event exposure time for finite-term and elementary system analysis. is [1, 12-13].

In recent years, the consistent development of information and communication technologies has led to a sharp increase in the volume of information, the speed of information flow has increased, as well as the growing demand for information resources. In such cases, the user can understand, trust, by systematizing, storing, transmitting, receiving, processing discrete-continuous information resources of different shapes and sizes, creating a mathematical model, methods and algorithms that provide an easy and convenient reference interface, time and time compatibility. it is important to provide information in a way that is complete, easy to understand and master.

Multimedia is a rapidly evolving modern information technology. Its distinguishing features include:

- different types of information: traditional (text, tables, ornaments, etc.),
- integrates original (speech, music, video clips, TV footage, animation, etc.)

types in one software product.

Various devices for recording and displaying such integrated information:

- work at a certain time;

- Unlike text and graphics, which are static in nature, audio and video signals are considered only at certain intervals of time;

- CPU processing and display of video and audio information on the computer requires high mobility of the CPU, the capacity of the data bus, RAM and video memory, large capacity external memory, volume and the speed of exchange on computer input and output channels;

- "Human-computer" is a new level of interactive communication, in which the user receives a much wider and more comprehensive information in the process of communication, which allows to improve the conditions of education, work or leisure.

Education and retraining of students on the basis of media education is a topical issue today. The concepts of multimedia and media education entered our lives in the early 1990s. To date, the concept of multimedia has been analyzed differently by many experts. We believe that multimedia is an integrated approach to the delivery of learning materials to learners based on audio, video text, graphics and animation effects based on software and hardware of computer science [2,3].

In developed countries, the method of teaching is currently applied in the field of education. Even without multimedia tools, every family has become restless. The total turnover of multimedia in the early 1980s was \$ 4 billion, while in 1994 it was \$ 16 billion. Today, not every computer on sale is conceivable without multimedia tools.

Practice shows that teaching learners on the basis of multimedia means is twice as effective and time-saving. Learning through multimedia can save up to 30% of time, and the acquired knowledge will be stored in memory for a long time. If learners accept the material presented on a visual basis, the retention of information will increase by 25-30 percent. In addition, if the learning materials are presented in an audio, video, and graphical form, the memory retention of the materials will increase by 75 percent. We were convinced of this once again in the process of learning foreign languages on the basis of multimedia tools.

In summary, multimedia-based learning has the following advantages:

- Possibility of deeper and more complete mastering of the given materials;
- Increased willingness to work closely with new areas of education;
- the possibility of saving time as a result of reduced study time;
- The acquired knowledge can be stored in the memory for a long time and can be used in practice when necessary, and so on.

In turn, there are some objective problems with the widespread use of multimedia tools. The most important of these is the development of computer programs that guide the learning materials, laws, and other guidelines that learners need. The use of multimedia elements in manufactured computer programs requires the use of CDs.

Software modules formed using the TIAV-discrete-continuous process control problem-oriented control system of media education multimedia system based on the concept of formation of individual trajectories of multicontentes study.

Normative data and expert assessments are collected to realize the possibility of forming an initial set of alternative solutions in the system. Then, a subsystem for processing expert assessments calculates the agreed opinions of the experts and their

level of competence, which in turn allows to distinguish unreliable data in case of disagreement.

The result of the operation of a subsystem is a matrix of the coefficient of tightness of relations between multicontents.

The formation of the initial set of alternative solutions is accomplished by applying a model of interacting multicontents. A selection of the multicontent class to be studied is then made. The use of temporal logic, in turn, allows the formation of a class of permissible multicontents, and it implies a logical sequence of the study of multicontents [1,2].

By optimizing the results obtained, taking into account the time interval of the study, the multimedia system forms the optimal individual trajectory of the study, which in turn allows to meet the requirements of the qualification characteristics. The users of the system are: learners, teachers, experts, administrator.

In a multimedia system, the TIAV is a model of discrete-continuous process control system, in which the learners work in conditions that allow access to external subsystems, such as the level of multicenter creation, the level of expertise, the level of multicontent learning, the level of knowledge control, the level of publications. translation of resources.

The values of the coefficient of closeness of relations between multicontents are set on the basis of expert assessments, and the real value of the characteristic they are looking for is set in the range of expert assessments and the validity of generalized collective opinions.

The value of the competency coefficient simplifies the process of determining whether their opinions are consistent and limits the likelihood that the system will be filled with unsubstantiated knowledge.

References

1. Albrekht A.V., Kostyleva N.E. Methods of mathematical modeling in the problems of technological preparation of tests. Moscow: MATI, 1996.
2. Andreev, V.I. On guaranteed quality of higher education and self-development of a competitive person / V. I. Andreev // Scientific notes of Kazan State University. T. 149. Ser. "Humanities. science". Book. 1. - Kazan, 2007. -- S.61-69. - Bibliography.
3. Beknazarova S.S. Models and software of a media education portal, LAP LAMBERT Academic Publishing GmbH & Co. KG, Saarbrücken, Germany, 2012, 178.
4. Beknazarova S.S. Online system constructor for designing multimedia courses, LAP LAMBERT Academic Publishing GmbH & Co. KG, Saarbrücken, Germany, 2013, 96.

ФИО авторов: *А.С.Бекмуродов*

Доцент ТерДУ, доктор философии по биологическим наукам

Абдукадирова М.С., Сатторова Х.О., Эламонова С.А., Ешдавлатова М.Ж.

Студенты факультета естественных наук ТерГУ

Название публикации: «ФИТОНЕМАТОДЫ РАСТЕНИЙ ЯБЛОНИ ЮЖНЫХ РАЙОНОВ СУРХАНДАРЬИНСКОЙ ОБЛАСТИ УЗБЕКИСТАНА»

Аннотация. В статье приводятся данные о фауне, таксономический состав и распространение фитонематод растений яблони южных районов Сурхандарьинской области Узбекистана. В результате исследования в корневой системе и ризосфере растений яблони выявлено 29 видов фитонематод, относящихся 19 родами, 13 семействами, 4 отрядами и 2 подклассами.

Аннотация. Мақолада Ўзбекистоннинг Сурхондарё вилояти олма ўсимлиги фитонематодаларининг фаунаси, таксономик таркиби ва тарқалиши тўғрисида маълумотлар келтирилган. Тадқиқотлар натижасида олма ўсимлиги илдиз системаси ва илдиз атрофидаги тупроқда 19 та авлод, 13 та оила, 4 та туркум ва 2 та кенжа синфга мансуб 29 тур фитонематодалар аниқланди.

Annotation. The article provides data on the fauna, taxonomic composition and distribution of phytonematodes of apple plants in the southern regions of the Surkhandarya region of Uzbekistan. As a result of the study, 29 species of plant nematodes belonging to 19 genera, 13 families, 4 orders and 2 subclasses were identified in the root system and rhizosphere of apple plants.

Ключевые слова. Фитонематоды, растений яблони, Сурхандарьинская область, корневая система, прикорневая почва.

Введение. Фитонематоды, или нематоды, паразитирующие на растениях (в англоязычной литературе plant-parasitic nematodes, или PPN) хотя и представляют собой микроскопических (0,25–3 мм) червей, являются одними из наиболее разрушительных сельскохозяйственных вредителей во всем мире:

снижение продукции от наносимых ими повреждений в среднем составляет 10–20%, а общие потери превышают порядка 125 млрд долларов США ежегодно. Наибольший ущерб паразиты наносят растениеводству и лесоводству, поражая широкий спектр коммерчески важных ценных пищевых и кормовых сельскохозяйственных культур, в том числе плодовых культур [9, Р.61-64.].

На территории Узбекистана, в частности Сурхандарьинской области фитонематоды яблоневых садов изучались Э.Т.Тураев, Т.С.Скарбилович [1, С. 58-61.], Ш.Х.Хуррамов, Э.Т. Тураев [2, С. 115-124.].

Материалы и методы исследования. Для изучения распространение на яблоневых садах Сурхандарьинской области Узбекистана в период с 2020 по 2021 гг. нами проведены сборы фитонематод из прикорневой почвы и корневой системы растений в ширкатных, фермерских хозяйствах из территории Сурхандарьинской области республики Узбекистан. Исследования проводились общепринятым маршрутным методом [3, 446 с.].

Для изучения нематодологического комплекса яблоневых садов собрано и проанализировано 250 - растительных и 250 - почвенных проб. Из них различными методами извлечено 985 особей фитонематод.

Фитонематоды извлекали вороночным методом Бермана и фиксировали 4 % - ным раствором формалина. Просветление нематод производили в смеси глицерина со спиртом (1:3) и для камеральной обработки материала готовили постоянные препараты на глицерине по методике Сайнхорста [8, Р. 67-69.]. Почвенные образцы на наличие цист образующей нематоды обычно анализировали по стандартной методике Деккера [4, 445 р.].

Видовой состав нематод изучали под микроскопом МБР-3. Для определения видов использовали морфометрические показатели, полученные по общепринятой формуле De Man [5,104 р.] в ее модификации по Micoletzky [7, 650 р.]. Степень доминирования фитонематодов в растительных и почвенных пробах определяли из процентного состояния особей отдельных видов к числу всех обнаруженных Witkowsky [6, – 53 р.].

Результаты опыта и их обсуждения. В результате проведенных фитогельминтологических исследований в яблоневых садах южных районов Сурхандарьинской области Узбекистана всего нами обнаружено 29 видов фитонематод, относящихся к 19 родам, 13 семействам, 4 отрядам и 2 подклассам. Обнаруженные нематоды по отрядам распределяются следующим образом: (табл.).

Таблица. Таксономический состав фитонематод растений яблони (по отрядам)

Отряды	Число видов	%	Численности особей	%
Dorylaimida	4	13,8	55	5,6
Rhabditida	6	20,7	173	17,6
Aphelenchida	8	27,6	502	50,9
Tylenchida	11	37,9	255	25,9
Всего:	29	100	985	100

Результаты исследований показали, что среди отрядов по видовому составу первое место занимает отряд Tylenchida, что составляет 37,9 % от обнаруженных видов нематод растений яблони. По численности особей первое место занимает отряд Aphelenchida, что составляет 50,9 % от общей численности обнаруженных фитонематод.

Выводы:

На основании полученных результатов за 2021 и 2022 годы нами были сделаны выводы:

1. В результате проведенных фитогельминтологических исследований в яблоневых садах южных районов Сурхандарьинской области Узбекистана всего нами обнаружено 29 видов фитонематод, относящихся к 19 родам, 13 семействам, 4 отрядам и 2 подклассам.

2. Среди отрядов по видовому составу первое место занимает отряд Tylenchida, что составляет 37,9 % от обнаруженных видов нематод растений яблони.

3. По численности особей первое место занимает отряд Aphelenchida, что составляет 50,9 % от общей численности обнаруженных фитонематод.

Список использованной литературы:

1. Тураев Э.Т., Скарбилович Т.О. Динамика фауны нематод яблони в Сурхандарьинской области Узбекистана. Бюл. ВИГИС, 1981.1/31. С. 58-61.
2. Хуррамов Ш.Х., Тураев Э.Т. К вопросу изучения нематод плодово-ягодных культур юга Узбекистана. Узбекский биологический журнал. 1978. С.115-124.
3. Парамонов А.А. Основы фитогельминтологии. – М.: Наука, 1964.Т. II. – 446 с.
4. Dekker H. Nematodes of plants and the fight against them. – M. Kolos, 1972. 445 p.
5. De Man J.G. Die einheimischen, frei in der reinen erde und im siissen wasser Lebenden Nematoden. - Tijdschr // Nedrl. Dierk. Vereen, 1880. – V.5. – 104 p.
6. Witkowski T. Struktura zgrupowania nicieni zyjacych w glebie upraw rolniczych // Stud. Soc. Sci. Torum. 1966. T.8. – No.3. – 53 p.
7. Micoletzky G. Die freilebenden Erd-Nematoden, mit besonderer Berucksichtigung der Steiermark un der Bukowina, zugleich mit einer Revision samtlicher nicht mariner, freilebender Nematoden in Farm von esenus-Beschreibungen und Bestimmungs-schlusselh // Arch. Naturgesch. -1922. Ant. A. – Vol. 87. – 650 p.
8. Seinhorst J.W. A rapid method for the transfer of nematodes from fixative to anhydrous glycerin // Nematologica. 1959. V. 4, № 1. – P. 67-69.
9. Kazuki Sato, Yasuhiro Kadota, Ken Shirasu. (2019). Plant Immune Responses to Parasitic Nematodes. *Front. Plant Sci.* **10**. P. 61-64.

ФИО автора: *Тошкурова Г.Н.*

студентка 2 курса магистратуры

Узбекский государственный университет мировых языков

ФИО научного руководителя: *Джусупов М.*

доктор филологических наук, профессор

Узбекский Государственный Университет Мировых Языков,

г. Ташкент, Республика Узбекистан

Название публикации: «РАЗНОВИДНОСТИ СОЧЕТАНИЙ СОГЛАСНЫХ В АСПЕКТЕ ОБУЧЕНИЯ РУССКОМУ ПРОИЗНОШЕНИЮ УЗБЕКСКИХ СТУДЕНТОВ»

Аннотация: В данной статье рассматриваются разновидности и типы сочетаний согласных в современном русском литературном языке и проблемы, с которыми сталкиваются узбекские студенты при произношении сочетаний согласных в русских словах.

Ключевые слова: Сочетание согласных, двучленные, трехчленные, четырехчленные, пятичленные, начальные консонантные сочетания, интервокальные консонантные сочетания, конечные консонантные сочетания.

Annotation: This article discusses the varieties and types of consonant combinations in the modern Russian literary language and the problems of Uzbek students encountered when pronouncing consonant combinations in Russian words.

Keywords: Combination of consonants, two-membered, three-membered, four-membered, five-membered, initial consonant combinations, intervocalic consonant combinations, final consonant combinations.

В последние десятилетия к изучению сочетаний согласных (консонантные сочетания) современного русского литературного языка посвятили свои работы многие. КС интересовали ученых по разному, одни изучали их с точки зрения их

произношения (Р.И. Аванесова, Ж.В. Ганиева, Т.Г. Терехову и др.), другие исследовали относительную частоту употребляемости в русской речи (Л.Р. Зиндер, В. Никонов и др.). М.В. Панов в работе «Русская фонетика» систематизировал законы сочетаемости согласных. В.М. Бельдиян, Г.М. Богомазов, Р.Ф. Пауфощима проводили эксперименты по изучению «произносительной трудности» КС. Разные стороны вопроса о сочетаемости согласных получили отражение и в ряде других работ.¹³⁶

Стечение и консонантное сочетание согласных или несколько идущих подряд согласных звуков без гласных между ними в современной лингвистике обозначается термином кластер. Многие языки полностью запрещают стечение согласных, другая крайность — языки, допускающие очень длинные кластеры. Считается, что длинные кластеры (четыре и более согласных подряд) нарушают благозвучие речи. Еще М.В. Ломоносов, говоря о звуковой организации речи, рекомендовал «оберегать непристойного слуху противного стечения согласных, например: всех чувств взор есть благороднее, ибо шесть согласных, рядом положенные – вств-вз, язык весьма запинаяют»¹³⁷. Для благозвучной речи имеют особую важность звуки в сочетании согласных, их последовательность, место и способ образования, классификация. Как правило, в русской лексике, сочетание согласных подчиняется законам благозвучия. Существуют ограничения в сочетаемости согласных звуков по признакам глухости — звонкости и твердости — мягкости, а также по месту образования звуков.¹³⁸ Например, не допускаются следующие сочетания согласных: сочетания любого глухого с любым звонким согласным (за исключением сонорных и в, в') или сочетания любого звонкого, за исключением сонорного, с любым глухим и т.п.

Сочетания согласных представляют определенную трудность их произношения говорящим, русский язык которого не является родным. Для

¹³⁶ Панжиев Н. Конечные консонантные сочетания в русском и таджикском языках. «Наука и образование сегодня». 2019. № 11 (46). С. 7-9.

¹³⁷ Раджапова Н.Б. Сочетание согласных в русском языке. XV МНПК «Научный поиск в современном мире». 2017 г.

¹³⁸ Н. Ю. Шведова и др. Русская грамматика том I «Наука» Москва 1980. С. 43

выявления представленных КС в словарном составе языка исследована структура как можно больше слов толкового словаря русского языка и были извлечены, классифицированы в зависимости от фонетической позиции: 1) начальные КС 2) интервокальные КС 3) конечные КС, бытующие в русском и узбекском языках.

В современном русском литературном языке начальные КС могут состоять из двух, трех, четырех и редко из пяти согласных: . В узбекском языке в начале слова редко встречаются сложные сочетания, состоящие из трех, четырех согласных. Поэтому для узбекско-русских билингвов они представляют большие трудности. КС в интервокальной позиции широко представлены в современном русском литературном языке. Они имеются и в узбекском языке и поэтому большинство консонантных сочетаний в этой позиции не представляют особых произносительных трудностей для учащихся-узбеков, но их количество значительно меньше по сравнению с русским языком. В данной позиции для русского языка характерны сочетания двух, трех, четырех, редко и пяти согласных. В словах узбекского языка, в основном, реализуются сочетания двух и реже трех согласных. Подавляющее большинство сочетаний в обоих языках включает сонорный элемент. В отличие от русского языка в узбекском языке нет твердых и мягких согласных, следовательно, сочетания твердых с мягкими или мягких с твердыми не реализуются. Видимо, это в определенной степени облегчает произношение. КС в финальной позиции (конечные КС) широко представлены в современном русском литературном языке. Они имеются и в узбекском языке, однако количество значительно меньше по сравнению с русским языком. В данной позиции для русского языка характерны сочетания двух, трех, очень редко четырех и пяти согласных. В словах узбекского языка, высокочастотными являются двучленные конечные КС и больше трёх составных не встречаются.

Итак, мы можем сделать вывод, что при произношении сочетаний согласных в русских словах узбекские учащиеся сталкиваются с серьезными

трудностями, обусловленными принципиальными фонетическими различиями родного и изучаемого языков. Чтобы преодолеть ошибки в произношении сочетаний, необходимо уже на начальном этапе обучения русскому произношению учитывать различия в структуре русского и узбекского сочетаний согласных, а также систем согласных русского и узбекского языков и разработать специальные комплексы тренировочных упражнений.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Н. Ю. Шведова и др. Русская грамматика том I // «Наука» Москва 1980.
2. Раджапова Н.Б. Сочетание согласных в русском языке. // XV МНПК «Научный поиск в современном мире». 2017 г.
3. Панжиев Н. Конечные консонантные сочетания в русском и таджикском языках. // «Наука и образование сегодня». 2019. № 11 (46).

ФИО автора: *Tuychibaeva Sh.Sh.*

Senior Lecturer of the Department of Uzbek Language and Literature,
Tashkent State University of Oriental Studies.

Название публикации: «DEVELOPMENT OF HEARING-PERFORMANCE SKILLS WHILE TEACHING RUSSIAN LANGUAGE»

ABSTRACT

This article examines one of the most important aspects of teaching Russian as a foreign language. The purpose of the article is to reveal the role of mastering skills that affect the process of communication and mastering the Russian language in general. During the research, comparative and descriptive methods were used. The author reveals the purpose of the introductory phonetic course, where the foundations of speech hearing and pronunciation are laid. It is indicated that an introductory phonetic course can be built with or without taking into account the native language of students; when teaching pronunciation, a special technique is needed, focused not only on correcting, but also on preventing errors. The groups of exercises used to develop the skills of correct pronunciation are highlighted. The author also reveals the main difficulties faced by foreign listeners. The orthoepic norms of the Russian language associated with the pronunciation of vowels and consonants, staging of stress and intonation are considered. Recommendations are given on the organization of work on practicing pronunciation.

KEYWORDS

Introductory phonetic course, spelling, pronunciation, phonetics, phoneme, articulation, intonation, stress, vowel sound, consonant sound.

INTRODUCTION

Students from Japan, the Republic of Korea, China and other countries are trained annually at the Tashkent State University of Oriental Studies. At the same time, they have different levels of proficiency in Russian and different goals of learning it. Mastering the correct pronunciation, "striving for perfect phonetic design of students'

speech" is one of the conditions for the development of skills in all types of speech activity. Teaching pronunciation in the process of teaching any language as a foreign language involves taking into account the phonetic features of the language systems of the native and target languages. At present, this means the principle of selection and organization of material, highlighting the most difficult phenomena in the study of the Russian language and the phenomena necessary for listeners [4, 80]. Working on pronunciation is an integral and important part of teaching foreign languages, including Russian. According to the linguistic dictionary, pronunciation is the features of the articulation of speech sounds, a set of orthoepic norms inherent in a particular type of language [9,342]. The traditional system of teaching the pronunciation of Russian as a foreign language was described in the methodological and teaching aids of S.I. Bernshtein, T.V. Buzanova, N.B. Karavanova, V.G. Kostomarov, A.A. Leontiev, O.D. Mitrofanova, L.V. Moskovkin, Yu.G. Ovsienko, A.N. Shchukin and others. In our work we rely on the achievements of pedagogical science and practice, as well as our many years of teaching experience.

Practicing pronunciation depends on the goals and objectives of the training. So, when the task of mastering written speech is highlighted in order to read and understand special literature, deep and accurate knowledge, automatic skills in the field of pronunciation are not required. If the listener is faced with the need to communicate with native speakers or acquire professional skills as a teacher of Russian as a foreign language, then mastering adequate communication with native speakers by pronunciation becomes of paramount importance. At the initial stage, serious attention is paid to working on pronunciation, which is due to the goals and objectives of the course. Students need to communicate with native speakers, as well as receive education in Russian.

The formulation and correction of pronunciation is carried out at three stages of training, which are designated as an introductory phonetic course in phonetics, an accompanying course in phonetics and a corrective course in phonetics. In each of the sections of the course, the study of sounds, sound combinations, rhythmic patterns of words is combined with the study of intonation structures. Teaching the Russian

language to foreign students begins with an introductory phonetic course. The goals and objectives of this course are that it acquaints the listeners with the system of phonetics of the Russian language, the articulation of sounds; features of stress and its implementation in various types of words, the main types of intonation structures. It is advisable to work out, first of all, phonetic features in accordance with their real functioning in Russian speech and relevant for communication, and in the system, for example: [d] together with [t], [t] together with [t'], etc. From the point of view of the methodology, it is not the very fact of comparison that is important, but the forecasting on its basis of phonetic errors and the choice of optimal options for eliminating them.

As part of the introductory phonetic course, the skills of speaking, reading and writing are also developed. Foreign students should be able to read syllables, words, phrases, sentences and short texts based on the studied vocabulary; ask questions on the topic covered and answer them; write syllables, words and short sentences; compose a short text (3 – 4 sentences) on the studied situations. It should be noted that the selection of vocabulary and grammatical phenomena in the introductory phonetic course is subordinated to the tasks of teaching pronunciation. Each word is entered, as a rule, after all the sounds that make up it have been worked out. A similar condition is met with respect to accent patterns and intonation structures. The vocabulary should be common, specific and uncomplicated in terms of grammatical interpretation. The introductory phonetic course lasts 7 – 10 days (40 – 50 classroom hours). Of course, work on setting the pronunciation continues in the future. This is due to the fact that the introductory phonetic course does not cover all, even essential, phonetic features of the Russian language. Correct pronunciation skills cannot be practiced and automated in a short time.

We conduct the basic part of the course on the basis of the manual by N.B.Karavanova "Correction course of the phonetics of the Russian language", the purpose of which is to ensure the correction of auditory-pronunciation skills in the field of sounds, word rhythm and intonation in the process of teaching various types of speech activity. In addition, the course aims to develop students' phonetic hearing, automate pronunciation skills, reading skills and speech perception. To this end,

students perform various types of exercises that develop practical skills, and also focus on a specific phonetic phenomenon.

The main goal of acquiring the correct pronunciation is knowledge and correct use in practice of orthoepic norms, as well as the development of the ability not only to hear, but also to understand the speech of a native speaker. “It depends on the teacher’s attention to the phonetic and intonational aspects of speech at the initial stage of learning whether in the future the students’ speech will be characterized by an accent, to correct, to eliminate which turns out to be very difficult at subsequent stages” [4, 39].

Phonetics, as a science that studies the sounds of speech, the methods of their formation and alternation, syllables, stress and intonation, is one of the aspects of the linguistic competence of foreign students. Phonetics teaching assumes that students have theoretical knowledge and practical skills. To master the pronunciation of the Russian language means to master its articulatory base, that is, a set of pronunciation skills characteristic of it. The way of speech organs, necessary for sound production, in each language has its own characteristics: the degree of tension, the force of exhalation, the nature of the work of the vocal cords, etc. are different.

To achieve correct pronunciation, it is necessary to form not only pronunciation, but also auditory skills, although in practice both processes are carried out in parallel. Exercises for consolidating pronunciation skills are usually divided into two large groups: exercises in listening and exercises in reproduction. Both of them are interrelated and are necessary for the development of both auditory and pronunciation skills. Control over the level of formation of phonetic skills is carried out in listening, speaking and reading aloud. The number of types of phonetic exercises proper in listening is relatively small (the improvement of auditory skills is carried out when performing exercises in listening), they are mainly aimed at the development of phonetic hearing and the establishment of differential signs of repeated phonemes and intones. Listening should be active and always accompanied by a task that concentrates the listener's voluntary attention on a specific characteristic of a phoneme or intonem.

The exercises can be performed only by ear or using a graphic support (handout with words / sentences / text).

Correct literary pronunciation in Russian corresponds to its orthoepic norms. Literary pronunciation depends on the phonological system of the language: the inventory of phonemes, the rules for their distribution, alternation, compatibility, functional load. For example, in Russian, one of the features of the phonological system is the alternation of voiced consonants with voiceless consonants at the absolute end of a word: *drug* – *dru[k]*, *dub* – *du[p]*. Students need to explain the rules of vowel pronunciation depending on the stressed or unstressed position in the word. For example, in an unstressed position, *o* is pronounced as [a]: *voda* – *v[a]da*, *moya* – *m[a]ya*; *e*, in some cases *ya* / *a* are pronounced [i]: *prepodavatel* – *pr[i]podavat[i]l*, *metro* – *m[i]tro*, *pyatnadsat* – *p[i]tnads[i]t*. The orthoepic norm of pronunciation of vowels of the Russian language is characterized by reduction (weakening of pronunciation) in an unstressed position: *horosho* – *h[ʊ]r[a]sho*. The tasks that are given to listeners when working on pronunciation reflect these features of the phonetic system of the Russian language, the vocabulary in them is selected taking into account the compliance with certain orthoepic norms, frequency of use, and the stage of training. Along with this, tasks are performed to practice the pronunciation of paired voiceless / voiced, soft / hard consonants; combinations of consonants.

The requirements for pronunciation are very high, because the violation of the phonetic aspect of sounding speech in the target language complicates the communication process. The abundance of blunders reduces the interest in communication not only on the part of the listener, but also on the part of the speaker himself, experiencing discomfort due to articulation difficulties. A stable, sufficiently intelligible pronunciation that does not hinder verbal communication is provided by automated, stable skills that guarantee the correct sound, accent-rhythmic and intonation design of the utterance. The importance of teaching phonetics in the course of Russian as a foreign language is dictated by its role in the linguistic structure, since "the linguistic form is the way of existence of the human language." The main task of phonetics is "the development of articulatory automatism, sufficient to ensure a

particular type of speech activity" [1, 113]. At the same time, the main goal of teaching phonetics is to develop associations between grammatical and phonetic categories of the language in the minds of listeners. It is also advisable to practice pronunciation in the listening course, which is usually highlighted in a separate aspect, just like writing. The perception of the text by ear is associated with overcoming a number of difficulties, among which one can note the phonemic ones, caused by the discrepancy between the graphic and acoustic appearance of the word in conditions of an incomplete pronunciation style; rhythmic and intonation features that complicate perception; lexical difficulties caused by the recognition of homophones, homonyms, ambiguous words, paronyms, proper names. Listening begins with speech perception. But correct vocalization to oneself is possible only if the listener has developed pronunciation skills in external speech. Therefore, at the initial stage, listening should develop in close connection with speaking, reading aloud, which not only ensures the formation of clear pronunciation skills, but also contributes to the establishment of strong connections between articulatory and auditory sensations.

Awareness of articulatory movements is especially necessary when studying sounds that are absent in the students' native language or that differ significantly in the nature of articulation. When studying similar articulations, it is possible to use imitation, which should be entered after explaining the pronunciation of a sound. At the same time, the formulation of the word should be combined with complex work on the sounds: in the process of including the correct articulations of sounds in monosyllabic words, the smoothness of the adjoining of consonants to vowels, the pronunciation of consonant combinations, their stunning and voicing, switching articulation from a hard consonant to a soft one and vice versa are practiced. The work with rhythmic models begins from the moment the practiced sounds are included in two-syllable words. First, you need to teach the student to pronounce all intonational constructions correctly, and then consolidate their use when reading various sentences. As for stress, when pronouncing stressed syllables in Russian, it is necessary to draw students' attention to the change in the duration, tension of stressed and unstressed vowels, to a clearer articulation of the stressed vowel.

When setting the vowels [a], [e], [o], [y], [i], the main task is to teach students to distinguish between these sounds and not mix them. Some students do not distinguish between sonorants [l], [r], mix the sounds [i], [b] - [v], [z] - [g]. Careful work is required to formulate the correct pronunciation of the sounds [k], [g], [h], [sh], [j], [ch], [z]. Chinese students most often mix and confuse the sounds [r] and [l]. For Japanese and Korean students, it is difficult to distinguish between sonorants; sounds [b] - [v]. Practicing pronunciation is not limited to simple repetition. It is advisable in such cases to use a visual explanation - to show the position of the tongue when pronouncing a certain sound.

When setting the pronunciation of consonants, it is difficult to pronounce soft consonants. In this situation, a peculiar principle of "support" is used, which is the sound [i]: *li - mi - di - ti - vi - pi* etc., as well as a number of consonants when practicing pronunciation [r]: *tarelka, doroga, vorota, trava, karandash, koridor, horosho, poradok* etc. Such consonants before the sound [r] provide support for the repulsion of the tongue and the correct positioning.

Difficulty for some students causes the distinction of consonants by voicing / deafness, which leads to errors such as: [b]eremena (*peremena*), [b]a[b]ka (*papka*) and vice versa, gru[b]a (*gruppa*), m[unoka] (*mnogo*), [B]e[g]in (*Pekin*), etc. In this case, students mix words that in Russian differ only in the deafness/voicedness of one or several consonants: *dom - tom, dochka - tochka* etc.

At each employment, phonetic "exercises" are usually carried out, both group and individual. They don't take long and need to date. This warm-up includes exercises for articulatory gymnastics, the development of phonemic hearing, and working out intonation. Here they often choose: from repetition after teaching rare sounds, words, sentences to more complex tasks - the choice by ear of one sound from the text. To practice the definition of sound, you can pick up the tongue twisters in which it is most often found. The rhyme itself should be quickly memorized and interesting. To master the system of vowel backgrounds, exercises are performed to separate audible words into syllables.

There are many phonetic exercises, and the task of the teacher is to see the problem and choose tasks that will help solve it. It is also necessary to pay attention to intonation, since sentences in Russian and native languages may sound different. The effectiveness of communication involves the listener guessing the intentions of the interlocutor. In this case, a special role is played by the intonation of the message, with which the speaker can express agreement or disagreement, motivation, statement, question. It is necessary to clearly and clearly distinguish Russian sentences with descending and ascending tones, to explain the concept of the "semantic center of the utterance". The semantic center of the utterance or the core of the utterance is distinguished by a special intonation: descending or ascending. The core of the utterance is also distinguished by phrasal stress. The teacher should point out that there are different types of sentences in the Russian language: narrative, interrogative, motivational. The intonation depends on the type of sentence for the purpose of the utterance. For clarity, you can use a table that indicates the type of tone in a particular sentence. For example, affirmative sentences (*Yes, this is my friend*), constructions containing interrogative words (*Where is the book?*), motivation (*Close the window!*) they are pronounced with a descending tone. Interrogative sentences/general questions are pronounced with an ascending tone (*Is this your brother?*). Such a classification will allow listeners to understand where it is necessary to raise or lower the intonation of the utterance. For effective memorization, various exercises are offered for the development and automation of rhythmic-intonation skills.

CONCLUSION

Thus, the task of mastering the Russian language cannot be successfully solved without knowledge of its pronunciation norms. And this is especially important at the first, initial stage of training. Difficulties at the phonetic level are a serious obstacle not only for communication between foreigners and native speakers of the target language, but also for learning the language in general. Correct pronunciation contributes to the rapid perception of oral speech, facilitates the process of communication between

people. Therefore, the methodology of teaching Russian as a foreign language in its phonetic and intonation aspect should be based on teaching the specific features of its phonetic system, in contrast to the phonetic system of the students' native language and the intermediate language. This approach helps to determine the reasons, typology, degree of admissibility and ways of correcting pronunciation errors in Russian speech. It is necessary to work out phonetic features that are really relevant for communication in accordance with their real functioning in Russian speech. Teaching pronunciation is based on the conscious mastering of the articulation of Russian sounds, rhythmic patterns, and intonation systems. The task for the listeners is to understand the articulatory movements in unity with their sound correspondences, to understand the difference in the pronunciation of the sound in the native and Russian languages. It is imperative that students master the ability to analyze their pronunciation of sounds in both their native and target languages. Pronunciation of a foreign language sound should become a conscious operation, which later becomes an automated skill. Working on intonation is a very important part of working on correct pronunciation. It facilitates and accelerates the process of language acquisition, makes it more conscious, gives a good phonetic effect, since it concentrates all phonetic aspects of learning: the sound and rhythm of a word, the unity of the pronunciation of words in a syntagma, melodic voice movements in a sentence. Work on pronunciation and development of rhythmic and intonation skills should be carried out at all stages of teaching Russian as a foreign language.

REFERENCES

1. Bernstein S.I. Questions of teaching pronunciation (in relation to teaching Russian to foreigners). / Questions of phonetics and teaching pronunciation. - M, 1975.
2. Buzanova T.V. The role and place of phonetics in the process of teaching Russian to foreigners at the initial stage. / Russian and comparative philology: linguocultural aspect. - Kazan, 2004.

3. Kindrya NA Teaching an introductory phonetic course taking into account the peculiarities of the Russian language and individualization. // Young scientist. 2015, No. 22. - P. 805 - 808.
4. Kostomarov V.G., Mitrofanova O.D. Methodological guide for teachers of the Russian language to foreigners. - M., 1988.
5. Lebedeva Yu.G. A textbook on the phonetics of the Russian language. - M., 1981.
6. Motina E.I. Phonetics is an aspect of teaching Russian as a foreign language. - M., 1996.
7. Pogodin A.I. Individualization in teaching foreign students the vocabulary of the Russian language: Dis. ... Cand. ped sciences. - M., 1996.
8. Razina AS Ways to improve the pronunciation of Chinese students in the study of the Russian language. // Young scientist. 2018, No. 21 (207). - S. 212 - 215.
9. Rosenthal D.E., Telenkova M.A. Dictionary-reference book of linguistic terms. - M., 1976.
10. Sovsun G.V. Methods of teaching Russian to foreigners: teaching pronunciation. - M., 1976.
11. Sorokina E.V. Correction of hearing and pronunciation skills in foreign students. M., 1997.

Electronic resources

1. <https://moluch.ru>
 2. <http://www.lovelylanguage.ru/pronunciation/sounds> <https://moluch.ru>
 3. <https://ru.wikipedia.org/wiki/>
1. Бернштейн С.И. Вопросы обучения произношению (применительно к преподаванию русского языка иностранцам). / Вопросы фонетики и обучение произношению. – М, 1975.
 2. Бузанова Т.В. Роль и место фонетики в процессе обучения иностранцев русскому языку на начальном этапе. / Русская и сопоставительная филология: лингвокультурологический аспект. – Казань, 2004.

3. Киндря Н. А. Обучение вводно-фонетическому курсу с учетом особенностей русского языка и индивидуализации. // Молодой ученый. 2015, № 22. – С. 805 – 808.
4. Костомаров В.Г., Митрофанова О.Д. Методическое руководство для преподавателей русского языка иностранцам. – М., 1988.
5. Лебедева Ю.Г. Пособие по фонетике русского языка. – М., 1981.
6. Мотина Е.И. Фонетика – аспект преподавания русского языка как иностранного. – М., 1996.
7. Погодин А.И. Индивидуализация при обучении иностранных студентов лексике русского языка: Дис. ... канд. пед наук. – М., 1996.
8. Разина А. С. Способы улучшения произношения у китайских студентов при изучении русского языка. // Молодой ученый. 2018, № 21 (207). – С. 212 – 215.
9. Розенталь Д.Э., Теленкова М.А. Словарь-справочник лингвистических терминов. – М., 1976.
10. Совсун Г.В. Методика преподавания русского языка иностранцам: обучение произношению. – М., 1976.
11. Сорокина Е.В. Коррекция слухопроизносительных навыков у иностранных учащихся. М., 1997.

ФИО автора: *Н.И. Шадманова*

Каршинский инженерно-экономический институт
кафедра Узбекского языка и литературы

Название публикации: «СИСТЕМАТИЧЕСКАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ КРУЖКОВ
РУССКОГО ЯЗЫКА В ВУЗЕ»

АННОТАЦИЯ

В настоящее время в высших учебных заведениях работа кружка русского языка даёт возможность вовлекать основную массу студентов в активную деятельность.

Ключевые слова: совершенствование, индивидуализировать, последовательность, возможность, духовно-просветительский

SYSTEMATIC ORGANIZATION OF RUSSIAN LANGUAGE CIRCLES AT THE UNIVERSITY

ABSTRACT

At present, the work of the Russian language circle in higher educational institutions makes it possible to involve the bulk of students in active work.

Key words: improvement, individualize, subsequence, possibility, spiritual and educational.

Кружок русского языка – одна из эффективных и распространённых форм внеаудиторной работы, позволяющая преподавателю объединить студентов по интересам, проводить работу систематически, планомерно, с учётом всех общедидактических требований к обучению в вузе. Занятия в кружке расширяют лингвистический кругозор студентов, обогащают их знания по фонетике, лексике, словообразованию, грамматике, стилистике, способствуют совершенствованию знаний в области русского языка. Систематическая и целенаправленная работа кружка в течение учебного года позволяет преподавателю индивидуализировать работу со студентами, воспитывать у них потребность изучать русский язык, читать художественную и научно-популярную литературу на русском языке, интерес к художественной литературе, аудио - книгам, телепередачам на русском языке. Все эти проводимые работы помогают студентам осознать и понять роль и значение русского языка.

В настоящее время в высших учебных заведениях, где проводится большая духовно-просветительская работа на родном языке, кружок русского языка тоже может стать местом проведения различных мероприятий на русском языке: работа кружка русского языка может сопровождаться подготовкой вечеров русского языка, проведением читательских конференций, диспутов и обсуждением аудио, радио, кино, интернет материалов периодической печати на русском языке.

Такая последовательная и целенаправленная работа кружка русского языка даёт возможность вовлекать основную массу студентов в активную деятельность, что способствует популяризации кружка, помогает преподавателю планировать и органически сочетать общеузовские мероприятия на русском языке с духовно - просветительскими мероприятиями на родном языке.

Основная задача кружков русского языка – совершенствование русской речи студентов. В связи с тем, что работа кружка русского языка планируется на весь учебный год, вопрос о содержании, формах работы, методах и приёмах проведения кружковых занятий является наиболее актуальным. При отборе материала для кружковых занятий необходимо учитывать следующее:

- 1) соответствие тематики занятий названию кружка;
- 2) соответсвие материала занятий кружка занятиям русского языка;
- 3) ситуативно-тематическое объединение материала, его практическая ценность и духовно-просветительская направленность.

Тематика работы кружков можно быть самой разнообразной. Обычно сами названия кружков определяют содержание их работы: кружок занимательной грамматики, кружок культуры речи, кружок любителей русского слова и др.

Обязательная связь содержания занятий кружка разделами рабочей программы проявляется в использовании таких тем и разделов пособия русского языка, которые имеют важное значение для формирования коммуникативных навыков. Необходимо учесть, что планирование занятий кружка и их соответствие рабочей программе во многом зависит от этапа обучения, от знаний студентов.

Структурно кружковые занятия состоят, как правило, из трёх взаимосвязанных частей – информационной, практической и итоговой. В процессе проведения кружковых занятий проявляется возможность применения самых разнообразных методов и приёмов: беседа, рассказ, сообщение, обобщение, коллективное решение лингвистических задач, выполнение упражнений и заданий творческого характера, организация самостоятельной работы студентов.

Важным условием успешной работы кружка является организация эмоционально привлекательной деятельности для студентов, когда каждый испытывает потребность говорить по - русски. Задачи, вопросы, новые педагогические технологии должны стимулировать деятельность студентов, активизировать их речь, возбуждать дух соревнования (Кто больше? Кто быстрее? Кто внимательнее?) Например, при изучении фонетики и закреплении соответствующих навыков произношения и правописания можно использовать

загадки, шутки, игры, грамматические задачи. Выполнение заданий, возможно, как в устной, так в письменной форме. При проведении игры «Кто закончит?» играющие по очереди называют имена существительные женского рода 3-го склонения с нулевым окончанием (например, вермишель, известь, кровать, ладонь, моль, морковь, печаль, рожь, тетрадь и т.д.). Не сумевший вовремя назвать существительное выбывает из игры.

Согласуйте слова *мой, твой, наш, ваш* с существительными в роде.

1. Мой (твой) костюм. Конверт. Карандаш. Портфель. Календарь. Ученик. Стол. Шкаф. Билет. Документ. Паспорт. Мяч.

2. Моя (твоя) шляпа. Книга. Ручка. Папка. Учительница. Парта. Карта. Справка. Сумка. Ладонь. Голова. Вещь. Фамилия.

3. Моё (твоё) место. Перо. Поручение. Письмо. Удостоверение. Дело. Пальто. Платье. Окно. Стекло. Имя.

4. Наш (ваш) город. Завод. Стадион. Телефон. Слесарь. Мастер.

5. Наша (ваша) деревня. Фабрика. Бригада. Школа. Спортивная площадка. Смена. Конференция. Очередь. Вещь.

6. Наше (ваше) собрание. Поколение. Поле. Счастье. Дерево. Село. Заседание. Время. Имя. Знамя.

Составьте словосочетания “существительное+существительное с предлогом” или “существительное с предлогом+существительное”.

Используйте предлоги *по, на, при, о, для*.

Образец: жизнь в изгнании, на обложке тетради.

Строительство, Сибирь, повесть, революция, жизнь, чужбина, помещение, станция, порог, дача, сбруя, лошадь.

Спинка, кровать, история, болезнь, власть, стихия, заглавие, рукопись, запах, полынь, мерцание, ночь, увеличение, влажность, свет, развитие, авиация.

Подберите рифму (“Рифмоплёт”).

дом-	сказка-
акция-	соль-
эмиссия-	склад-
чертеж-	дата-
погрузка-	допуск-
кредит-	база-

Таким образом, кружковые занятия дадут возможность более подробно изучать русский язык и совершенствовать знания, умения и навыки.

Литература

1. Методические рекомендации по проведению мероприятий на русском языке в школах с узбекским языком обучения. Ташкент: Укитувчи, 1975г.

2. Светловская Н.Н. Методика внеклассного чтения. М.: Просвещение, 1977г.
3. Внеклассная работа по русскому языку и литературе в национальной школе. Под редакцией К.В. Мальцевой и М.Н. Борисовой. М., “Просвещение” – 1987г.

ФИО автора: *Шомуротова Орзигул Хусан кизи*

Магистр 1 курса, направление Лингвистика Белгородского государственного университета

Название публикации: «ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ»

В статье исследуются общие вопросы интегративной методики преподавания языков. Автор статьи обращает внимание на методологические изменения, происходящие в лингводидактике, свидетельствующие о синтезе методов и приемов в обучении различным языкам.

Ключевые слова: методология; обучение языкам; интегративная методика; лингвистическая компетенция; квалифицированный специалист; дидактика.

Abstract. The article studies the general issues of integrative methodology of language training. The authors attach special attention to methodological changes, taking place in linguodidactics, testifying to the synthesis of methods and principles in different languages training.

Keywords: methodology; language training; integrative methodology; linguistic competence; skilled specialist; didactics.

Понятие профессиональной компетентности педагога включает единство его теоретической и практической готовности к осуществлению педагогической деятельности и характеризует его профессионализм.

Педагогическая профессия является одновременно преобразующей и управляющей. А для того, чтобы управлять процессом развития личности, нужно быть компетентным. Понятие профессиональной компетентности педагога поэтому выражает единство его теоретической и практической готовности в целостной структуре личности и характеризует его профессионализм (Л.И.

Мищенко). Рамки компетенции любого специалиста устанавливаются соответствующим нормативно-правовым документом – квалификационной характеристикой, представляющей собой обобщенные требования к подготовленности специалиста на уровне его теоретического и практического опыта. Она является основополагающим документом подготовки и профессиональной деятельности специалиста и содержит его должностные обязанности; характеристику труда; основные знания и умения, которыми должен обладать выпускник того или иного учебного заведения либо практикующий специалист в данной должности.

Содержание педагогического образования как целое может быть рассмотрено как единство знаний и умений, опыта творческой деятельности и опыта эмоционально-ценностного отношения к педагогической действительности. Взаимосвязь этих компонентов не противоречит их линейности, когда предшествующие элементы могут до определенного предела существовать отдельно от последующих, но последующие невозможны без предшествующих.

Условно отделяя профессиональную компетентность от других личностных образований, мы имеем в виду, что усвоение знания (накопление информационного фонда) — не самоцель, а необходимое условие для выработки "знаний в действии", т.е. умений и навыков — главного критерия профессиональной готовности.

В общем виде психолого-педагогические знания определены учебными программами. Отражая содержательной структуры педагогической деятельности, психолого-педагогическая подготовка будущего педагога предполагает достаточно широкие знания методологических основ педагогики; закономерностей социализации и развития личности; сущности, целей и технологий воспитания и обучения; законов возрастного анатомо-физиологического и психического развития детей, подростков, юношества. Поэтому психолого-педагогическая подготовка будущего педагога в первом своем приближении моделирует и реализует методологию, теорию и технологию

педагогической деятельности, вкладывает основы гуманистически ориентированного мышления педагога.

Психолого-педагогические и специальные (по предмету) знания - необходимое, но далеко не достаточное условие профессиональной компетентности. Многие из них, в частности теоретико-практические и методические знания, являются предпосылкой педагогических умений и навыков.

Педагогические умения — это совокупность последовательно развертывающихся во внешнем или внутреннем плане педагогических действий, часть из которых может быть автоматизирована (навыки), направленных на решение задач развития гармоничной личности и основанных на соответствующих теоретических знаниях. Такое понимание сущности педагогических умений имеет прямой выход в практику подготовки педагога. Во-первых, оно определяет ведущую роль теоретических знаний в становлении практической готовности будущих педагогов, а также единство теоретической и практической подготовки будущего педагога. Во-вторых, нацеливает на формирование в единстве умения педагогически мыслить и педагогически действовать, проявляющихся соответственно как система идеальных и система предметных действий. В-третьих, подчеркивает многоуровневый характер педагогических умений (от репродуктивного до творческого) и возможность их совершенствования путем автоматизации отдельных действий.

К настоящему времени в педагогической деонтологии сложилось несколько подходов к классификации педагогических умений. Их можно свести в три большие группы: по педагогическим функциям (Н.В. Кузьмина, А.И. Щербаков, О.А. Абдуллина и др.); по постановке и решению разного класса педагогических задач (И.Т. Огородников, Л.Ф. Спирин и др.); по этапам управления педагогическим процессом (В.А. Сластенин, Л.И. Мищенко и др.).

Сложно не согласиться с мнением Э.Д. Сулейменовой, отмечающей, что «... никакой коммуникативный процесс нельзя отрывать от социальных и конкретных условий его протекания, от факторов, которые детерминируют коммуникацию, будучи сами детерминированы исторически конкретной жизненной практикой».

Современный образовательный процесс, новая концепция образования, процессы глобализации, активные интеграционные процессы, всеобщая информатизация требуют широкого внедрения компьютерных, цифровых, сетевых интернет-технологий во все сферы образования, в том числе в систему обучения языкам. Для решения указанных выше задач немаловажное значение имеет язык как средство международного, межэтнического и социокультурного общения народов как в Узбекистане, так и на мировом пространстве.

Сегодня, когда в центре внимания многих наук находится человек во всем многообразии его взаимоотношений с реальностью, вполне объяснимым и оправданным является интерес словесников к интегративному подходу к изучению наук. Повышение качества образования – актуальная проблема не только для Узбекистана, но и всего мирового сообщества. Решение этой проблемы связано с модернизацией образования, оптимизацией способов и технологии организации образовательного процесса.

Таким образом, отмечая тот факт, что систематическая и целенаправленная языковая подготовка молодежи требует от современной филологической науки внимательного рассмотрения вопроса о разработке технологий по формированию лингвистической компетенции молодежи, квалифицированной подготовке преподавательских кадров. Однако чаще исследователи идут по пути механического противопоставления умений знаниям и конкретным воспитательным задачам, руководствуясь такой формулой, как "умение — знание в действии". В результате и в теории, и на практике оказываются независимыми, рядоположенными довольно большие группы умений

(например, по осуществлению эстетического, нравственного, физического воспитания). Такой подход возможен, но нерационален.

Вот почему в педагогике все более утверждается мысль о целесообразности разграничения наиболее общих, так называемых интегральных или "сквозных" умений, которые являются неотъемлемым компонентом деятельности педагога любой специальности при организации любого вида деятельности детей, и частных умений. Дело в том, что стремление обойти общие умения всегда остается безуспешным, а перечень частных умений доходит до нескольких десятков и даже сотен.

Ограниченное соединение различных подходов к обоснованию состава педагогических умений диктует логику построения модели профессиональной компетентности педагога от наиболее общих к частным умениям. Такими наиболее общими умениями являются умения педагогически мыслить и действовать, теснейшим образом связанные с умениями подвергать факты и явления теоретическому анализу.

Объединяет эти умения то, что в их основе лежит процесс перехода от конкретного к абстрактному, который может протекать на интуитивном, эмпирическом и теоретическом уровнях. Доведение умений до уровня теоретического анализа - одна из важнейших задач подготовки педагогов к творческой деятельности.

Опыт показывает, что система целесообразно подобранных упражнений по анализу педагогических фактов и явлений, направленных на выработку умений педагогически мыслить и действовать, неизбежно приводит к выработке главного, "универсального" умения, обеспечивающего успех в педагогической деятельности умения решать педагогические задачи. Они имеют место при реализации учителем всех социально и профессионально обусловленных функций.

Таким образом, вне зависимости от уровня обобщенности педагогической задачи законченный цикл ее решения сводится к триаде "мыслить — действовать — мыслить" и совпадает с компонентами педагогической деятельности и соответствующими им умениями. В результате модель профессиональной компетентности учителя может быть представлена как единство его теоретической и практической готовности.

Литература:

1. Бабанский Ю.К. Оптимизация процесса обучения. М., 1999.
2. Баранов С.П., Сластенин В.А. Педагогика. М., 1986.
3. Леднев В.С. Содержание образования. М., 1989.
4. Сулейменова Э.Д. Языки народов Казахстана. Алматы, Арман-ПВ, 2007. 304 с.
5. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация: учебное пособие / С.Г. Тер-Минасова. 3-е изд. М.: Слово, 2008. 624 с.

ФИО авторов: *Элмурадова Лайло Нормуратовна*

Доц.кафедры Языков Высшего военного авиационного училища Республики
Узбекистан

Шомуротова Орзигул Хусан кизи

Магистр 1 курса, направление Лингвистика Белгородского государственного
университета

Название публикации: «ПРИМЕНЕНИЯ И ОПРЕДЕЛЕНИЯ ПРОЦЕССА
ПРЕПОДАВАНИЯ И УСВОЕНИЯ ЗНАНИЙ С УЧЕТОМ ТЕХНИЧЕСКИХ
РЕСУРСОВ»

Аннотация.

В данной статье рассматривается важность грамотной реализации педагогических технологий учителем, также дается понятие педагогической оценке и описывается важность ее применения, в условиях демократизации учебного процесса. Выделяется различие между оценкой и отметкой. Дается краткая характеристика стилям педагогического общения, где демократичный стиль выступает, как наиболее благоприятный для преподавания.

Ключевые слова: педагогическая оценка, отметка, демократизация учебного процесса, стиль педагогического общения.

Аннотация.

Ушбу мақолада ўқув жараёнида ўқитувчи томонидан педагогик технологияларнинг қўлланилиши, педагогик баҳога тушунча берилиши ва педтехнологияларнинг қўллай билиш даражаси ёритиб берилган. Баҳоланиш даражасининг фарқи тушунтирилган. Ҳамда педагогик мулоқот услубига қисқача таъриф берилган

Калит сузлар: педагогик баҳо, баҳоси, ўқув жараёнини демократлаштириш, педагогик мулоқотнинг услуби.

Annotation: This article describes the use of pedagogical technologies by the teacher in the learning process, the understanding of pedagogical assessment and the level of application of pedagogical technologies. The difference in assessment level is explained. There is also a brief description of the method of pedagogical communication

Keywords: pedagogical assessment, assessment, democratization of the educational process, the method of pedagogical communication.

Влияние педагогической оценки на качество образования является крайне актуальной проблемой на сегодняшний день. Данная проблема рассматривается и изучается многими учеными, такими как: Байденко В. И., Ткач Г. Ф., Сенашенко В. С., Жигалев Б. А. и т. д. Эта проблема является актуальной, так как современному учителю, в условиях демократизации учебного процесса, необходимо быть знакомым с педагогическими технологиями и что самое важное, грамотно реализовывать педагогическое общение.

Для повышения качества образования в нашей стране, педагогу необходимо, прежде всего создать и постараться поддерживать благоприятный климат в классе. Такие правила, как создание благоприятного климата, учет психологических особенностей каждого ребенка в классе, а также яркая демонстрация целей обучения, являются первообразующими для образовательного процесса. Такой аспект, как «повышение качества образования», тесно связан со стилями педагогического общения. В педагогике, встречаются следующие стили педагогического общения: авторитарный, либеральный и демократичный. Педагогическая деятельность учителя характеризуется определённым стилем деятельности (общения, управления, оценивания).

В настоящее время инновацию в образовании понимают, как успешное применение разработанных технологий. В документах ЮНЕСКО «технология обучения» рассматривается как системный метод создания, применения и определения процесса преподавания и усвоения знаний с учетом технических и человеческих ресурсов и их взаимодействия и нацеленный на оптимизацию форм образования. Структурными составляющими такой системы являются: цели обучения; содержание обучения; средства педагогического взаимодействия, в том числе мотивация; организация учебного процесса; студент; преподаватель; результат деятельности (в том числе уровень иноязычной профессиональной подготовки). Используемые инновационные технологии в процессе обучения иностранному языку обладают следующими признаками: – концептуальностью (опираются на определенную научную концепцию); – системностью (имеют все признаки системы: логику процесса, взаимосвязанность всех своих частей, непрременную общую целостность); – управляемостью (обладают возможностью диагностического целеполагания, планирования, проектирования процесса обучения, поэтапной диагностики, варьирования средствами и методами с целью коррекции результатов); –

эффективностью (эффективными по результатам и оптимальными по затратам, а также гарантируют достижение определенного стандарта обучения); – воспроизводимостью (воспроизводимы в других однотипных образовательных учреждениях, другими субъектами); – воспитанием (нравственно оправданными, способствующими гуманистическому и творческому развитию студентов). Исследования показывали, что технологии обучения в образовательной практике по-разному влияют на отношение студента к предмету и усвоение им знаний в процессе занятий. В связи с этим были разработаны показатели эффективности технологий формирования иноязычной профессиональной компетентности: – возможность учета с их помощью возрастных, интеллектуальных и морально-психологических особенностей студентов, мотивационный потенциал; – положительный эмоциональный фон обучения; – реализация принципа партнерства, сотрудничества, диалога между преподавателем и студентом; – создание атмосферы активного сотворчества студентов, включение всех резервов их памяти на занятиях; – привлечение широкого арсенала технических, мультимедийных средств обучения; – хороший итоговый результат после окончания занятий и, в будущем, удовлетворенность студентов качеством занятий. В университете в рамках одного занятия по иностранному языку используется не одна, а две и даже три образовательные технологии. При этом важен не формальный набор технологий, а максимальный образовательный результат. В процессе применения инновационных технологий изменяется также позиция студента: его целью становится активное взаимодействие с преподавателем и своими сокурсниками, использование самых разнообразных информационных источников и ресурсов с применением компьютерных технологий, самостоятельный поиск и осмысление необходимой профессиональной информации.

По Е. А. Климову, индивидуальный стиль деятельности – «это обусловленная типологическими особенностями устойчивая система способов, которая складывается у человека, стремящегося к наилучшему осуществлению данной деятельности» [5, с. 49]. Разумеется, в условиях демократизации учебного процесса, наиболее благоприятным и эффективным будет демократичный стиль. Во времена Советского Союза, главенствующим стилем в педагогике, был авторитарный стиль. Данный стиль помогает добиться высот в преподавании и обучении, однако, путем постоянного поддержания дисциплины. Педагогическое требование, очень часто высказывается с угрозой, через неприятный тон. Здесь на дисциплину, делается более основательный упор, чем на усвоение знаний учениками. Более того, данный стиль, также требует определенного профессионализма от педагога. Минусы авторитарного стиля в

том, что его чрезмерное использование может навредить ученику, особенно ученику младшего возраста, так как у детей развивается фрустрация, недоверие к взрослым, а также к сверстникам, зачастую и вовсе нелюбимость. Очевидно, что в условиях современного мира, использовать подобный стиль для повышения качества образования будет крайне неблагоприятно. Полной противоположностью авторитарному стилю, будет выступать либеральный стиль. При реализации данного стиля, практикуются максимально доверительные отношения между учителем и учеником. Главной целью, является создание благоприятной психологической среды в классе, активно практикуется индивидуальный подход к ученику.

Методами воздействия на учащихся в данном подходе, являются побуждение к действию, совет, просьба, инструкции в форме предложений, похвала и порицание с советом. При таком стиле деятельности школьники испытывают состояние спокойной удовлетворённости, также, у них формируется адекватная самооценка. Однако, данный стиль требует невероятного мастерства педагога, иначе может серьезно пострадать дисциплина на уроке. Самым эффективным стилем для преподавания, является демократичный стиль. В основном, именно этот стиль и практикуется в обучении, в настоящее время. Акцент здесь делается на мотивацию ребенка, эффективную и плодотворную работу всего коллектива. В отличие от авторитарного стиля, психологическое состояние ребенка во время обучения, здесь, не страдает. А в сравнении с либеральным стилем, дисциплина не рушится. Демократичный стиль, является наиболее часто реализуемым, так как грамотно реализовав его, педагог способен добиться наиболее желаемых результатов. Говоря о повышении качества образования, следует отметить, что необходимо не искоренять в ребенка желание учиться, а напротив всячески поддерживать и мотивировать его. Таким образом, необходимо сделать вывод, что в сравнении с другими стилями, для повышения качества образования, наиболее удобен демократичный стиль. Важным для данной статьи, будет являться краткое описание психологических особенностей детей среднего школьного возраста. Прежде всего, стоит отметить, что переход из младшего этапа обучения в средний, то есть в 5 класс, характеризуется многочисленными изменениями, как в поведении ребенка в социуме, так и в его характере. И это неудивительно, так как подход к преподаванию в начальной школе, разительно отличается от подхода в средней школе. Учителю, преподавая уроки в 5-9 классах, абсолютно точно необходимо учитывать индивидуальные психологические особенности каждого ученика. Для ребенка, который вступает в подростковый период своей жизни, очень важно демонстрировать свое мнение по вопросам, интересующим его. Он стремится отстаивать свою точку зрения, на

что многие учителя, даже в настоящее время, реагируют негативно. Учителю очень важно грамотно реализовывать демократичный стиль в преподавании, обучая детей 5-9 класса. У детей этого возрастного периода, довольно часто наблюдается повышенная творческая активность. То есть, этот период наиболее благоприятен для творческой деятельности. Соответственно, одной из главных функций учителя, на данном этапе, будет выступать стимул детей к данному виду деятельности. Участие в мероприятиях, различных конкурсах, олимпиадах творческого характера, будет крайне сильно приветствоваться как детьми, так и учителем, руководством школы. Однако, зачастую, заинтересовать школьника в участии любого мероприятия, довольно непросто. Для этого учитель, должен владеть педагогическими технологиями, и уметь заинтересовать, разнообразить учебный процесс. Разнообразие учебного процесса может проходить через реализацию дополнительных ресурсов для обучения. Например, в настоящее время, существует тенденция в использовании презентаций на уроке, при объяснении новой темы. Школьники данного возрастного периода, также отличаются тем, что им сложно удерживать внимание на чем-то одном, особенно, если учебный материал скучен и неразнообразен. Таким образом, учителю желательно всячески пытаться разнообразить учебный процесс, использовать творческие подходы и методы в обучении, даже если в учебниках реализуется принцип наглядности. Все те творческие аспекты преподавания, будут приветствоваться школьниками, что поможет учителю найти общий язык с ними и создать благоприятную атмосферу в классе, для последующей плодотворной работы. Для данной работы, необходимо различать понятие оценка и отметка. «Отметка» – это условное выражение оценки, которое выражается через балл, а «оценка» – это мнение, высказанное в адрес кого-либо или чего-либо в сравнении его с определенным эталоном [1, с. 41]. В настоящее время влияние отметки сильно переоценено, особенно учениками. Учителя зачастую комментируют выставленную отметку с особой нетерпимостью, что явно не мотивирует ученика работать усерднее. Большая часть учеников заявляет, что можно и вовсе обойтись без отметок, что еще раз показывает важность и превосходство оценки над отметкой. Также, практически все ученики, принявшие участие в анкетировании, заявили, что нуждаются в похвале и обратной связи с учителем. Для опрошенных детей, лучшим педагогом является тот, кто способен поддерживать благоприятную среду в классе, тот, кто практикует обратную связь с учениками и создает в коллективе атмосферу взаимопонимания, чем тот, кто просто хорошо объясняет материал. Более половины опрошенных детей, заявили, что имеют или имели конфликты с учителями. Некоторые, также отметили, что конфликтные ситуации между учителем и учеником, происходят по вине учителя, что является крайне

негативным показателем в условиях современного мира. Таким образом, исходя из материалов данной статьи, необходимо сделать следующие выводы: 1) Учитель, в условиях современного мира и в условиях демократизации учебного процесса, должен владеть базовыми педагогическими технологиями и особенно грамотно реализовать педагогическую оценку, использовать обратную связь, творчески подходить к процессу обучения. Описанные выше аспекты, помогут в повышении качества образования. 2) Наиболее выгодным педагогическим стилем для преподавания, будет являться демократичный стиль. 3) Педагогу желательно не преувеличивать влияние отметки на ребенка, и постараться объяснить ученикам, что приобретение знаний, является задачей первоочередной, в сравнении с получением хороших отметок.

Список использованной литературы:

1. Бурова И. В. Технологии воспитывающего взаимодействия и организация воспитательной работы : учебное пособие. Нижний Новгород, 2013.
2. Амонашвили Ш. А. Обучение. Оценка. Отметка. М. : Знание, 1980.
3. Жигалев Б. А. Система оценки качества профессионального образования в лингвистическом вузе : дисс. ... д-ра пед. наук : 13.00.08. Шуя, 2012. 404 с.
4. Ананьев Б. Г. Психология педагогической оценки. Л. : Наука, 1935.
5. Климов Е. А. Индивидуальный стиль деятельности в зависимости от типологических свойств нервной системы. Казань, 1969. Ворошнина К. С., Пименова Т

ФИО авторов: *Сиддиков Н.Н.* – старший преподаватель кафедры

Общественные науки с курсом биоэтики,

ТГСИ

Хикматуллаев Ж.Р. -

студент 2-курса факультета

Международное образование ТГСИ

Название публикации: «СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СТРУКТУРЫ ОБЩЕСТВЕННОГО И ГОСУДАРСТВЕННОГО СТРОИТЕЛЬСТВА – КАК ВАЖНОЕ УСЛОВИЕ РАЗВИТИЯ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА»

С провозглашением суверенитета, наступил новый этап в развитии Узбекистана. Была определена цель, выработаны механизмы и пути реализации стратегической цели. В мире накоплен опыт решения сходных задач, как в высокоразвитых, так и постсоветских странах. Речь идёт о том, чтобы использовать накопленный опыт в мире, но при этом всесторонне учесть национальные особенности, исторические корни, уклад жизни, менталитет народа. Главная наша долгосрочная и стратегическая задача остаётся прежней – твёрдо, неуклонно и последовательно вести страну по избранному нами пути демократического строительства и формирования гражданского общества, углубления рыночных реформ и укрепления демократических ценностей в сознании людей. Говоря о стратегии развития, для Узбекистана абсолютно не приемлемы никакие, так называемые модели «регулируемой экономики» или «управляемой демократии»[1]. Для построения благополучной жизни и свободного гражданского общества необходимо, чтобы каждый человек, живущий на этой земле, полностью осознавал свою ответственность. Цели, которые мы поставили перед собой, требует от всех, честного и добросовестного выполнения своих обязанностей. В основу модернизации и строительства нового Узбекистана и общества были положены пять приоритетных направлений. Реализация целей и задач, определенных в Указах Президента Республики Узбекистан «О стратегии действий по дальнейшему развитию Республики

Узбекистан» от 7 февраля 2017 г. № УП-4947 нашла своё отражение в нижеуказанных нормативных документах «Об утверждении Концепции административной реформы в Республике Узбекистан» от 08 сентября 2017 г. № УП-5185, «О мерах по коренному повышению роли институтов гражданского общества в процессе демократического обновления страны» от 04 мая 2018 года №УП-5430, Постановлениях Президента Республики Узбекистан «Об организации деятельности Агентства государственных услуг при Министерстве юстиции Республики Узбекистан» от 12 декабря 2017 г. №ПП-3430, «О мерах по созданию современной системы отбора на конкурсной основе перспективных управленческих кадров» от 30 мая 2018 г. №ПП-3755 и других нормативно-правовых документах. Стратегия действий по пяти приоритетным направлениям развития Республики Узбекистан в 2017-2021 годах (далее – Стратегия действий) явилась важнейшим программным документом, определившим приоритетные направления государственной политики на среднесрочную перспективу[2]. При реализации Стратегии действий в 2017 году особое внимание было уделено практическому воплощению в жизнь принципа «Интересы человека – превыше всего» и благородной идеи «Не народ должен служить государственным органам, а государственные органы должны служить народу», прежде всего путем установления прямого диалога с народом и обеспечения реальной защиты прав, свобод и законных интересов граждан. Прочным правовым фундаментом широкомасштабных реформ, ускоренного развития экономики и социальной сферы, повышения благосостояния народа послужили принятые в рамках Государственной программы по реализации Стратегии действий в «Год диалога с народом и интересов человека» более 30 законов и 900 подзаконных актов. Виртуальная приемная и Народные приемные Президента Республики Узбекистан, а также созданные в каждом государственном органе специальные подразделения по работе с обращениями граждан послужили формированию качественно новой эффективной системы работы с населением. Концепция административной реформы в Республике Узбекистан определила конкретные меры по коренному реформированию системы государственного управления,

развитию системы «Электронное правительство» и оказания государственных услуг, сокращению административного воздействия на экономику и расширению рыночных механизмов управления, созданию здоровой конкурентной среды и благоприятного инвестиционного климата[3].

Первым приоритетным направлением является — совершенствование государственного и общественного строительства. Самые важные шаги в этом направлении: Преобразованы структуры, функции и задачи аппарата Президента и Кабинета министров. Были преобразованы 17 министерств, ведомств и других организаций, 5 были упразднены, создан 21 орган государственного и хозяйственного управления. Были введены должности: заместителя премьер-министра — руководителя Комплекса по вопросам инвестиций, инновационного развития, координации деятельности свободных экономических и малых промышленных зон, туризма; заместителя премьер-министра — руководителя Комплекса по вопросам образования, здравоохранения, экологии, охраны окружающей среды, физической культуры и спорта. Создано Министерство по инновационному развитию Узбекистана. Цель создания Министерства заключается во внедрении высоких технологий и современных инновационных разработок во все сферы жизни граждан для повышения ее качества, стабильности и безопасности. Принята Концепция административной реформы Республики Узбекистан. Основные задачи Концепции административной реформы: • улучшение институциональных, организационных и правовых основ деятельности органов исполнительной власти; • конкретная постановка задач, механизмов их реализации в сфере ответственности органов исполнительной власти, совершенствование процессов координации и взаимодействия отдельных структур; • сокращение и улучшение механизмов вертикальной системы управления и взаимодействия органов исполнительной власти; • внедрение в государственное управление современных способов стратегического планирования, инновационных технологий, идей и разработок; • формирование качественной системы профессиональной госслужбы,

внедрение эффективных механизмов борьбы с коррупцией в органах исполнительной власти[4].

Это новая структура, созданная для того, чтобы жители Ташкента могли принимать участие в управлении районами города через своих представителей – депутатов. Выборы в районные Кенгаши столицы пройдут 24 декабря 2017 года. Создано Министерство дошкольного образования. Его цель обеспечить полный охват детей дошкольным образованием благодаря созданию в Узбекистане конкурирующих между собой государственных и негосударственных ДОО и внедрить альтернативные и более эффективные формы дошкольного образования и воспитания детей. Действует практика ежемесячных выездов парламентариев на места. Парламентарии выезжают на места для изучения реального положения дел и принятия мер по решению имеющихся проблем[5]. Данная мера позволила наладить диалог между правительством и населением, показать заинтересованность госорганов в проблемах граждан. Кроме того, в процессе диалога до населения доводится суть принятых законов и реформ. Статистика показала, что за период с января по июль 2017 года парламентарии посетили 60 районов Узбекистана и пообщались с 218 000 жителями. Работает система обращения физических и юридических лиц к Президенту и правительству. В каждой области Узбекистана открыты Народные приемные Президента Республики Узбекистан, а также действует Виртуальная приемная Президента Республики Узбекистан. На открытие приемных на местах было выделено 14,6 млрд. сум. В Виртуальную приемную поступило более 1 441 191 обращений граждан. Из них рассмотрено 1 383 594 обращений. 7 декабря 2017 года Президент объявил, что на основе народных приемных создадут Агентство оперативных государственных услуг. Структурно оно будет относиться к Службе по защите прав граждан, контролю и координации работы с обращениями физических и юридических лиц аппарата Президента. Агентство объединит услуги, которые оказывают государственные органы и центр «Одно окно»: выдачу справок, лицензий и т.п. Благодаря этому будет налажена централизованная работа всех госорганов и структур. Диалоги с народом,

появление хокимов на телевидении, сессии вопросов и ответов — все это делается для того, чтобы люди «научились задавать вопросы, научились брать ответственность, научились понимать реальную ситуацию, прекратились слухи, научились говорить открыто. Утверждена новая форма парламентского контроля. Теперь 2 раза в год Сенат Олий Мажлиса будет заслушивать отчет министра МВД о состоянии профилактики и предупреждения правонарушений с целью сокращения числа нарушений прав и свобод граждан. Обновлен портал my2.gov.uz. С его помощью физические и юридические лица могут воспользоваться налоговыми и таможенными услугами, получить информацию о долгах по налогам и коммунальным услугам, штрафах за нарушение ПДД, о личных, пенсионных и страховых начислениях, зарегистрировать бизнес, получить лицензию. На сегодняшний день на портале зарегистрировано более 1 645 756 заявок. Из них обработано более 1 626 781 заявок. Количество заявок от юридических лиц – более 931 340 заявок, а от физических – более 714 412.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Джумабаев. К.Н. Правовое государство (история, концепция, реализация). Т.: Академия МВД Республики Узбекистан, 2003.-50 с.
2. Абдуазимов О. Гражданское общество и средства массовой информации. - Т.: Академия, 2008.
3. Рахманов А. Гражданское общество: дружба, проблема, перспектива: учебное пособие. - Т.: Академия, 2007.
4. Шарифходжаев М. Формирование основ гражданского общества в Узбекистане. - Т: Мир экономики и права, 2002.
5. Алимов Р.М. Центральная Азия: общность интересов. - Т.: Шарк, 2005. - 464 с.

ФИО автора: *Кудратова Матлуба Содиковна (Магистр 2 курса)*

ФИО научного руководителя: *Мирзаева Клара Темировна (доц.)*

Министерство Высшего и Среднего Специального Образования Республики Узбекистан. Каршинский Государственный Университет, кафедра русского языка и литературы

Название публикации: «НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ СОПОСТАВИТЕЛЬНОЙ ТИПОЛОГИИ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ В РУССКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ»

Аннотация

Данная статья посвящается некоторым вопросам сопоставительной типологии фразеологизмов в русском и узбекском языках.

This article is devoted to some issues of comparative typology of phraseological units in the Russian and Uzbek languages.

Ключевые слова: фразеологии узбекского языка, фразеологии русского языка, сопоставления, перевод.

Keywords: phraseology of the Uzbek language, phraseology of the Russian language, comparisons, translation.

Фразеология - это сокровищница языка. Во фразеологизмах находит отражение история народа, своеобразие его культуры и быта. Фразеологизмы часто носят ярко национальный характер. Наряду с национальными особенностями фразеологизмы разных языков могут иметь и универсальные черты.

Существует точка зрения, согласно которой после Шарля Балли, введшего термин фразеология в значении «раздел стилистики, изучающий связанные словосочетания», вопрос о фразеологии как лингвистической дисциплине был впервые поставлен выдающимся советским лингвистом проф. Е. Д. Поливановым.[1.8] Далее утверждается, что вслед за Е. Д. Поливановым вопросы о фразеологии как лингвистической дисциплине ставил В.В. Виноградов. Фундаментальные труды акад. В. В. Виноградова и его последователей, несомненно, способствовали появлению большого количества работ по фразеологии, написанных на материале различных языков, в том числе и узбекского. Теоретические проблемы узбекской фразеологии впервые были рассмотрены в работах Е.Д.Поливанова. [1.4] Он рассмотрел фразеологию русского и некоторых языков Востока и на основе этого выдвинул мнение выделить фразеологию в качестве одного из разделов лингвистики. По мнению Е.Д.Поливанова, новый раздел лингвистики - фразеология - должен занимать такое же место, как синтаксис и морфология. Поливанов предложил назвать новый раздел лингвистики фразеологией или

идиоматикой. В начале 50-х годов XX века появились первые труды, относящиеся к узбекской фразеологии. К числу таких работ можно отнести кандидатские диссертации Ш.Рахматуллаева,[1.7] Я.Д.Пинхасова,[1.3] М.Хусаинова.[1.11]

Сопоставительное изучение языков представляет одно из ведущих направлений современной лингвистической науки. Сопоставление позволяет вскрыть сходства и специфические для каждого языка различия в выборе фонетических, лексических, грамматических средств, при описании одних и тех же фактов языковой действительности.

Сопоставительное исследование языков требует не только применения, но и дальнейшей разработки методов и приемов изучения фактического материала сопоставляемых языков, так как некоторые вопросы сравнительно-сопоставительной лингвистики остаются дискуссионными, требующими своего дальнейшего решения.. Большой интерес для сопоставительного исследования лексических средств языка представляют фразеологизмы, в которых отражается национальное своеобразие истории, представлений, связанных с трудовой деятельностью, бытом и культурой народа.[1.2]

В русском языке существуют фразеологизмы, без которых фактически не может обойтись речь, особенно разговорная, и которые очень часто встречаются в художественной литературе, публицистике, и находят применение даже в научном изложении. Это такие фразеологизмы как *Медведь на ухо наступил* – Qulog'ini tom bitgan «нет слуха» ; *пустить камешек в чей-либо огород* «намек по адресу кого-нибудь», Qizim senga aytaman kelinim sen eshit; *медвежья услуга* «помощь, от которой стало хуже»,salla desa kallani olib keladi *зеленая улица* «свобода действий», to'rt tomoning qibla; *Из грязи в князи*- Go'lohdan chiqib to'g'ri taxtga,

Изучение узбекской фразеологии также имеет исключительную важность, прежде всего потому, что подавляющая часть всего арсенала художественных и выразительных средств узбекского языка приходится на фразеологию¹. Если сравнивать русские и узбекские фразеологизмы, то они имеют общие черты. Во-первых, легко входят в синонимические ряды. Например, *кот наплакал, в час по чайной ложке* «мало»; *Идти куда глаза глядят, Идти куда ноги несут* – Boshi oqqan tomonga; *тертый калач* (в значении «опытный человек») – *стреляный воробей*; Qo'li gul, As; *ещё конь не валялся, ранняя пташка* – Kallayi saharlab, tong azondan; Во-вторых, они вступают в антономические отношения со словами и между собой, ср.: *за тридевять земель – в двух шагах,odam qadami yetmagan yerlar- ikki qadamgina*; *у черта на куличках – рукой подать*, Gadoy topmas yerlar – qo'l uzatsa yetgudek;.

Некоторые фразеологизмы имеют эквиваленты в обоих языках:– *сам с ноготок, а борода с локоток*- Во'yi bir qarich, soqoli qirq qarich; *Искать иголку в стоге сена*- Somon orasidan igna izlamoq; *Как гора с плеч.* -Yelkasidan tog' ag'darilganday bo'ldi; *делать из мухи слона*- Pashshadan fil yasamoq; Процесс заимствования данном случае является прогрессивным явлением, так как активно обогащает фразеологические системы как русского, так и узбекских языков. Встречаются фразеологизмы, которые совпадают в рассматриваемых языках только по смыслу. Например, в узбекском языке есть фразеологизм *Oyoq ostidan, ostoondan tushganday* (букв. из-под ног), что в переводе означает «вдруг, внезапно». По смыслу данному фразеологизму соответствует русское выражение *как из под земли*; Ещё *как нитка с иголкой* – kindigi bir, (до сл. перев. «пупок одинокий»), bir teshikka tupurishadi («плюнуть в дырку вдвоем»); *рыба в воде*- o'z uyidagidek his qilmoq, o'zini erkin his qilmoq (почувствовать себя как дома); *Bosh omon bo'lsa do'ppi topiladi*– *был бы хомут, а шея найдется*, *Ikki qo'chqorning boshi bir qozonda qaunamas* – два медведя в одной берлоге не уживутся; *Ikki kemaga oyoq qo'yugan g'arq bo'lur* – *гоняться за двумя зайцами*,. В данных примерах фразеологические сочетания отражает в языке культуру говорящих на нем людей. В ней изображено все то, что характеризует образ жизни народа, его национальную психологию.

В формировании русской национально-культурной жизни важную роль сыграло христианство, что отразилось на уровне фразеологии, а в узбекском языке фразеология восполняется пословицами, поговорками, мифами, религиозными трактатами «Куран», историческими событиями и другими источниками. Некоторые фразеологические обороты, связанные с религиозными верованиями, в русском и узбекском языках являются общими в силу определенных разновидностей развития культуры и поэтому в настоящее время происходит преобразование русских фразеологизмов в узбекские с компонентом Бог на компонент Аллах: *Слава Богу* – *Слава Аллаху* –Ollohga shukur; Аллах с тобой, *Tangri qo'llasin*; *Во имя Бога* – *Во имя Аллаха*, Olloh nomiga; *Ради Бога* – *Ради Аллаха* – *Tangri uchun*, *Xudo yo'liga...*; *Дай Вам Бог сил* – *Дай Вам Аллах сил* – *O'zing qo'lla tangrim*, *Olloh madadkor bo'lsin* и др. Тождество фразеологических образов (Бог – Аллах) возникло на основе контактов взаимодействующих народов.

Наиболее распространенными фразеологизмами русского и узбекского языка можно назвать фразеологизмы о животных, где формирование слов – символов происходит при помощи метафоры. *Волк в овечьей шкуре*- *Farishta ko'rinishidagi iblis*, *Qo'yu terisini yopib olgan bo'ri*; *Гнать в бараний рог*- *Burnidan ip o'tkazib*

olmoq, adabini bermoq; *Змею на груди отогреть*- Qo'ynida ilon saqlamoq.[1.9] Так и возникли зооморфизмы, ставшие неотъемлемой частью языка.

В жизни узбекского народа особое значение имеют четыре вида скота (корова, овца, верблюд, лошадь), объединенные концептом мал. Например: *Moli birning joni bir* «у кого скот общий, у того и душа едина», *Mol achchig'i – jon achchig'i* «боль за скот – боль души». В мироощущении кочевника конь очень человекоподобен. Слово «лошадь» ведет свое происхождение из тюркского языка, от слова, которое в переводе означает «мерин». Данное слово является широко распространенным в тюркских языках, и часто встречается в странах Восточной Европы как тюркизм. Иногда слово употребляется с «ат»: «алаша ат», т.е. «конь». В русском языке слово образовано именно из «алаша ат» [11, 336]. Лошадь, игравшая в крестьянском хозяйстве на Руси важную роль – великая трудяга. Она символизирует это качество и во фразеологии: *устал как лошадь*, но это на узбекском языке как *Itday charchadim* «устал как собака».. Как видно, в языке русского народа во фразеологизмах с названиями животных, характеризующих человека, преобладает и негативная оценка. Вкалывать как лошадь – «очень напряженно работать» на узбекском языке как *Eshshakday ishladi* (работать как осёл) и отсюда устал как лошадь – «выбился из сил»- *Itday charchadi* (устал как собака), бред сивой кобылы – «ерунда, глупость, нелепица»- *Tovuq miya, eshshak miya* (мозг как у курицы или осла), *Авгиевы конюшни* – «захлащенное, загрязненное место, где все в полном беспорядке» *Molxonaga aylanib qolibdi*.(где-нибудь, дом или комната превратился в хлев) В современном узбекском языке существует много устойчивых выражений о лошадях. Например; значения сын, наследник «*Ot izini toy bosar*». *Bir qarasang biya- bir qarasang tuyu*, – «так говорили о ком-либо (часто о женщине)» *Bir qarasang biya- bir qarasang tuyu*, у кого быстро менялись настроение, решения, намерения.*To'rt oyog'i teng yo'rg'a-* пер. знач. это слово словосочетание употреблялось как характеристика талантливого, искусного импровизатора, оратора.

Таким образом, языковое восприятие мира у узбеков и русских отличается, поскольку на этот процесс влияет культура, язык, ведение хозяйственной деятельности, особенности восприятия объективного мира, психолингвистические процессы. Изучив фразеологизмы и сопоставив их особенности в русском и узбекском языке, мы узнаем глубже историю, культуру своего и другого народа, учимся сравнивать и находить схожие и отличительные черты, что очень важно в диалоге культур.

Литература

1. Бегматов Э., Йўлдошев Б. Йирик тилшунос олим ва устоз // Ўзбек тилшунослиги масалалари.
2. Илмий мақолалар тўплами. – Самарқанд: СамДУ нашри, 2007. – С. 4-8.)27.
3. Пинхасов Я. Д. Фразеологические выражения в языке произведений Хаида Алимжана. АКД., - Ташкент, 1953.- 19 с.
4. Поливанов Е.Д. Введение в языкознание для востоковедных вузов.-Л., 1928, с.. 60-61.
5. Попов Р. Н. Фразеологизмы русского языка. - М.: Просвещение, 1976.
6. Прадид Ю. Развитие фразеологической науки в Украине (II пол. XX ст. - началоXXI ст.) – Киев, 2008.
7. Рахматуллаев Ш. Соединение глагольных фразем в узбекском языке.- Ташкент, 1991.
8. Рахматуллаев Ш.У. Основные грамматические особенности образных глагольных фразеологических единиц узбекского языка. АКД.,- М. 1952.
9. Садыкова. М. Краткий русско-узбекский словарь устойчивых выражений.
10. Санакулова. О.И. магистерская диссертация. Фразеологизмы семантического поля времени в русском и узбекском языках. Самарканд.2013.
11. Семенов А.В. Этимологический словарь русского языка. Русский язык от А до Я. – М., 2003. – 704 с. – С. 336. .
12. Хусаинов М. Фразеология прозы писательницы Айдын. АКД.,- Самарканд, 1959. - 18 с

ФИО автора: *Т.Г. Сулейманова (П.ф.н.)*

Андижон давлат университети Умумий психология кафедраси доценти в.б.

Название публикации: «ТАНҚИДИЙ ФИКРЛАШ ТАЛАБА ШАХСИНИНГ РИВОЖЛАНИШИ ВА КАСБИЙ ЙЎНАЛГАНЛИККА ЭГА БЎЛИШНИНГ МУХИМ ОМИЛИ СИФАТИДА»

Аннотация: мақолада танқилий фикрлашнинг ижтимоий психологик тавсифи ёритилган. Танқидий фикрлашга нисбатан турли психологик назариялар ва ёндошувлар келтирилган. Талабаларда танқидий фикрлашни ривожлантиришнинг тамойиллари ҳамда назарий ва амалий тавсиялар ёритилган.

Калит сўзлар: танқидий фикрлаш хулоса чиқариш, когнитивистик ёндошув, бихевиористик ёндошув, метакогнитив таълимот, схемалар назарияси.

Танқидий фикрлаш – нарса ва ҳодисаларни оқилона хулосалар чиқариш билан таҳлил қилишда фойдаланиладиган ва асосланган баҳолар, талқинлар беришга, шунингдек, олинган натижаларни вазиятлар ва муаммоларга қўллаш имконини берадиган мулоҳазалар тизими.

Танқидий фикрлаш – одамнинг келиб тушаётган ахборотни, жумладан, ўз мулоҳазаларини шубҳа остига олиш қобилиятидир. [4].

Тор маънода танқидий фикрлаш «мулоҳазаларни тўғри баҳолаш», демакдир. Африм манбаъларда «фикрлаш ҳақида фикрлаш» деб ҳам тавсифланади. [4].

Энг тарқалган таърифлардан яна бири - «нимага ишониш ва нима қилиш ҳақида қарор қабул қилишга йўналтирилган оқилона рефлексив фикрлаш». «Танқидий фикрлаш» атамасини файласуф Жон Дьюи фанга олиб кирган бўлиб, ушбу атамадан кўпроқ «рефлексив фикрлаш» сифатида фойдаланган: «уни ва у олиб келадиган оқибатларни қўллаб-қувватлайдиган асосларда ҳар қандай фикр ёки тахмин қилинган билим шаклини фаол, изчил ва эҳтиёткорлик билан кўриб чиқиш».

Психолог Даяна Халперн (ингл. Диане Ф. Халперн) танқидий фикрлашни назорат қилиш, асослилиқ ва мақсадга мувофиқлик билан тавсифланадиган, керакли натижа олиш эҳтимолини оширадиган билиш усулларида фойдаланиш ,деб тавсифлаган . [1].

Танқидий фикрлаш – ахборотларни ўзлаштириш, хулоса чиқариш маълумот олиш ва ўз муносабатини шакллантиришдан бошланадиган мураккаб фикрлаш ва шахсий қарор қабул қилиш жараёни бўлиб, шахснинг янги саволлар қўйиш, ўз фикрини ҳимоя қилиш учун далил топиш, таҳлил этиш ва хулоса чиқариш қобилиятидир. Ушбу жараёнда шахс ҳар доим ўз нуқтаи назарини исботлай олади. Сухбатдошининг фикрига рози ёки рози эмаслигини далиллар ёрдамида тушунтиришга қодир бўлади.

Ғарб давлатларида таълим ва тарбия тизимида бихевиористик ёндашувдан когнитив ёндашувга қараб силжиш кузатилмоқда. Инсон фаолиятини баҳолашда когнитивизм ўтган асрнинг 60-йилларигача бўлган педагогика ва психологияда ҳукмрон бўлган бихевиористик ёндашувдан қуйидагича фарқланади: [3].

а) бихевиористик ёндашувда инсон хатти ҳаракатлари ташқи муҳит таъсири билан белгиланадиган, кўп ҳолларда онгсиз реакциялар мажмуаси сифатида тушунилади;

б) когнитив ёндашувда бу хатти-ҳаракатларда онглилик, таълим асосида ҳосил қилинган малака ва кўникмалар устунлиги тан олинади¹. Булардан кўриниб турибдики, бихевиористик ёндашувда таълим тарбия субъекти сифатида сушт, когнитив ёндашувда эса улар фаол характерга эгадир

Когнитив йўналишда таълимни ташкиллаштириш, таълим усуллариини тўғри танлаш ва қўллаш, таълим сифатини ошириш, таълим жараёнида мустақил фикрловчи, ижодкор шахсни тарбиялашда қуйидагилар таълим марказини эгаллайди :

– когнитивлик – шахсни фикр юритиш жараёнига етаклайдиган, билиш фаолиятини ноаниқ, номаълум янги унсурли масала моҳиятига киришга ундайдиган ва уларни ҳал қилишга йўналтирадиган ҳамда билим ва

маълумотларнинг шахс онги, мустақил фикр юритиши, ижодкорлик қобилиятининг ўсишига ва ақлий жиҳатдан таракқий этишига олиб келадиган таълимий фаолиятдир;

– диалогли таълим – ўқув мавзуси ёки муаммони гуруҳ шароитида ўқитувчи билан биргаликда ва ҳамкорликда муҳокама қилиш орқали таълим олувчиларни нафақат фаоллаштириш, балки ижодий муҳит яратиш ва фикрлар алмашинувини таъминлаш орқали ҳар бир таълим олувчининг манфаатдорлигини таъминлаш. Бу орқали талаба ўқув жараёнининг объектидан унинг субъектига айланади;

– онглилик – таълим жараёнига онгли муносабатни намоён қилиш, берилган топшириқ ёки вазифаларни фикрий жараёндан ўтказиш орқали индуктив хулосалар чиқаришга лаёқатлилик. Табиийки, юқоридаги мезонлар ўқувчиталабаларда мустақил ва эркин фикрлаш, фаоллик ва ўз нуқтаи назарини таҳлил қилишга имкон яратиш, уларда ташаббускорлик, билимдонлик ҳамда ўз ақлий имкониятларидан тўлиқроқ фойдаланиш имкониятини таъминлайди. Педагогик психологияда мустақил фикрловчи шахсни тарбиялашда таълимни ташкил этиш, таълим жараёнида таълимнинг интерфаол усулларида кенг фойдаланиш ижодий тафаккур соҳибини тарбиялашнинг асосий педагогик-психологик омилларидан бир

XX асрнинг 70-80-йилларида чет эллик олимлар томонидан танқидий фикрлашни ўрганиш унинг мантиқий асосларини чуқурроқ англашга ёрдам берди. Танқидий фикрлашнинг предмети - бу ахборотларни мантиқий тўърилиги ва асослилиги, танқидий фикрлаш эса кўплаб олимлар томонидан маълум маъорат ва кўникмалар тўплами сифатида тушунилган. Д. Курфис, Э. Глассер фикрича ахборотни тушуниш, тушунтира олиш танқидий фикрлаш жараёнини ак эттирувчи воситалардан бири ҳисобланади

Замонавий тадқиқотчилардан бири Р.Эннис идеал танқидий сифатида қуйидагиларни айтиб ўтади: [1].

- аниқ фикр билдириш;
- даллиларни излаш;

- муҳокама этилаётган муаммо тўғрисида кенг ахборотларга эга бўлиш;
- Муаммо ечимининг бир нечта муқобил вариантларни қидириш;
- очик фикрга эга бўлиш;
- далиллар етишмаса, муҳокама қилиш ва фикр билдиришдан тийилиш ва ҳоказо..

Танқидий фикрлаш –муаммоларни ҳал қилишга йўналтирилмайди (ўз фикрлашини «ўзгартириш»дан ташқари).

«Танқидий фикрлаш - кишиларнинг ўз фикрлари ва ҳаракатларини белгилловчи қарорлар қабул қилишни акс эттириш ва эътиборга олишни талаб қиладиган фикрлаш тури. Танқидий фикрлаш одамларга кўпроқ мантиқ билан ҳулоса чиқариш, мураккаб ахборотни қайта ишлаш ва қатъий ҳулосалар чиқара олишлари учун муаммонинг турли томонларига қараш имконини беради».

. Бугунги кунда рақобатчиликка асосланган бозор иқтисодиёти шароитида тезкор, тадбиркор, шароитга кўра иш тута биладиган, мақсадга эришиш йўли, усули ва воситаларини зудлик ва оқиллик билан янгилай оладиган, ижодий конструктив фаолиятга йўналтирилган танқидий фикрлаш қобилиятига эга бўлган мутахассисларни таълим тарбияси ҳар бир давлатнинг равнақи учун энг муҳим аҳамиятга эга бўлган вазифалардан биридир.

XX асрнинг 90 йилларида америкалик олимлар Джени Д.Стил, Кертис С.Меридит, Чарльз Темпл и Скотт Уолтерлар “Ўқиш ва ёзиш рқали танқидий фикрлаш ривожлантириш “технологиясини ишлаб чиқдилар. [2].

Муаллифлар фикрича танқидий фикрлаш талабада қизиқувчанликнинг, изланувчанликнинг намоён бўлиши,ўз олдига турли саволларни қўйиши, жавобларни излашда тайёр маълумотлардангина фойдаланилмасдан уларнинг сабаб ва оқибатларини аниқлаш, мантиқий таҳлил қилиш орқали шаклланади.

[3] Ч. Темпл Л.С. Виготского и Ж. Пиажеларнинг назарияларига яқин бўлган Контруктивлик технологиясига асос солди Ушбу технология асосини ,қуйидаги назариялар ташкил этади

Конструктивлик таълим субъектлари томонидан ривожланиш билимларни ўзлаштириш жараёнида талабадан ўз ҳаракатлари билан ўзини ўзи тарбиялашни,

ўқитувчидан эса унинг ғаракатларини белгилайдиган омилларни бошқариши ва тартибга солишни талаб қилади, шунингдек, нафақат ўқитувчи, балки талаба ҳам ушбу ғаракатларнинг мақсадини англаб этишни талаб қилади.

- Схемалар назарияси Ушбу йўналиш Р. Андерсон номи билан боғлиқ ва олдинги йўналишнинг натижасидир. Ушбу назариялар гуруҳининг моҳияти шундан иборатки, билиш жараёнида одам ўз ғояларини, схемаларини ўзгартиради, Шунинг учун ушбу схемалардан хабардор бўлиш ва улар билан ишлаш қобилиятини ривожлантириш керак.
- Луиза Розенблатт ва Дэвид Бляйхлар фикрича матнни англаш учун талабага ўз фикрларини оғзаки баён қилиш фикрларини шакллантириш имконини беради

- Метакогнитив таълим . Билиш жараёни самарадорлиги ахборотларни анланган холда идрок қилиниш шароитида ортади

Англаш маълумотларни объективлаштириш шароиди (рамлар графиклар жадваллар), фикрларини вербал ифодалаш ,ўқитувчининг фикрлаш йўналишини кузатиш орқали амалга ошади [167

Бундан ташқари, танқидий фикрлаш мантиқий хулосаларни қуриш, изчил мантиқий моделларни яратиш ва ҳукми рад этиш, у билан келишиш ёки вақтинча кўриб чиқишни кечиктириш билан боғлиқ онгли қарорларни қабул қилиш билан тавсифланади. Бу таърифларнинг барчаси муайян когнитив вазифани ҳал қилишга йўналтирилиши лозим бўлган руҳий фаолликни назарда тутди.

Танқидий фикрлаш бўлажак мутахассисни касбий тайергарлик жараёнида ривожланиши ва касбий йўналганликка эга бўлиши, мантиқий аналитик фикрлаш билан бирлаштирилиши керак. Рус психологлари А.В Коржуев, М.П Попова ўз тадқиқотларида танқидий фикрлаш талабаларда таълим жараёнида назарий ва амалий фаолият бирлигини амалга ошириш, фаолият натижаларини олдиндан кўра билишда мантиқий фикрлаш операцияларидан фойдаланишда юзага келиши мумкин бўлган турли муаммоли вазиятларни бартараф этиш жараёнида шаклланишини аниқлаганлар

Тадқиқотчилар В.П. Зинченко [4], А.А. Тюков [1], В.М. Розин [1] ва бошқалар талабаларда танқидий фикрлаш ривожлангандагина тўлақонли билимларга эга бўлиши мумкинлигини таъкидлайдилар .. Бунинг учун ўқув жараёнидаги анънавий ёндашувларни ўзгартириш, талабанинг танқидий фикрлашини шакллантиришнинг энг самарали усуллари излаш, содир бўлаётган воқеа сабаблари ва маъносини баҳолаш, мантиқий асосланган қарорлар қабул қила олиш қобилиятларини шакллантириш ,талаба шахсини фикрини хурмат қилиш талаб этилади .Бундан ташқари, талабаларда танқидий фикрлашни шакллантириш зарурати қуйидаги сабабларга боғлиқ:

1. Олинган ахборотларни олиш қайта ишлашда янги таълим ва ахборот технолгияларидан фойдалниш, талабаларда ахборо истемоли маданиятини шакллантириш
2. Талабаларда таълим жараёнига танланган мутахассислигига нисбатан қизиқишлари,билиш мотивацияларини ривожлантириш.
3. Талабаларда коммуникатив кўникмаларни ривожлантириш, ўз билим қоблиятларини ривожланишга нисбатан масъулият хиссларини шакллантириш, самарали мулоқот кўникмаларига эга бўлиш, мураккаб муаммларни ҳал этишда ўз нуқати назарини мантиқий далилай олиш, айти вақтда бошқаларнинг фикрини хурмат қилиш

Танқидий фикрлаш жараёнида олинган ахборотларни эсда сақлаш эсга тушириш ахамияти улканлигини таъкидлаган холда бирламчи ахамият аввало талабанинг м муаммони ҳал этишга ижодий фикрлаши ахборотни ўзлаштиришга нисбан қизиқишлари етакчи ахамият касб этади.

Танқидий фикрлаш етти муҳим хусусиятга эга:

- қизиқувчанлик,
- турли жиҳатларга очиқлик,
- тизимли фикрлаш қобилияти,
- таҳлилий ёндашув,
- ҳақиқатда қатъиятлилик,
- танқидий фикрлашнинг ўзига ишонч

-етуклик.

Шундай қилиб, талабанинг танқидий фикрлашини ривожлантириш қуйидагиларга ёрдам беради:

- ўқувчининг ахборот маданиятини ривожлантириш, яъни. уни яратиш, қайта ишлаш, сақлаш, узатиш ва истеъмол қилишда, янги ахборот технологиялари, замонавий мультимедия воситалар ва инновацион интерфаол таълим усуллардан фойдаланган ҳолда маълумотлар билан ишлаш кўникмаларини ривожлантириш;

- когнитив мотивацияни ривожлантириш, яъни. мавзуга, ўқув жараёнига мутахассисликка нисбатан қизиқишни ошириш, ўқув материални фаол ўзлаштириш, муҳим муаммолар ва саволларни кўтариш ва шакллантириш қобилиятини ривожлантириш;

- ижтимоий ваколатни шакллантириш, яъни. коммуникатив кўникмалар маъсулият, жавобгарлик хиссларини шакллантириш, суҳбатдош билан эмоционал яқин самарали мулоқот усулларини ўрганиш, мураккаб муаммоларни ҳал қилишда вазиятни суҳбатдошининг нуқтаи назари бўйича таҳлил қилиш, бировнинг фикрини ҳурмат қилиш.

Танқидий фикрга эга бўлган шахс:

- ғоялар ва фактлар ўртасидаги сабаб ва алоқадорликни тушуна олади;
- муайян ғоялар ёки далилларнинг аҳамиятини тушуна олади;
- ўз нуқтаи назаридан фарқ қиладиган нуқтаи назарларни баҳолай олади, шунингдек, ўз далилларини келтира олади;
- жараёнда нафақат бошқа шахсларнинг, балки ўзининг мулоҳазаларидаги номувофиқликларни ҳам аниқлай олади;
- пайдо бўлган муаммоларни изчил ҳал қилишга қодир бўлади.
- Танқидий фикрлашга қодир одам қуйидаги кўникмаларга эга бўлади:
- фикрларини мантиқан шакллантириш;
- ўз нуқтаи назарини изчил ва аниқ баён қилиш.

Замонавий талаба ёшларимизнинг мамлакатимизда амалга оширилаётган ислохотларга нисбатан мустақил фикрлаш қобилиятларини

шакллантириш, уларнинг бефарқ, лоқайд ва содда бўлишига йўл қўймаслик учун уларнинг танқидий фикрлаш қобилиятини ривожлантириш лозим. Шундагина келажагимиз ҳар томонлама фикрлаб тўғри хулоса қилишга қодир ёшлар қўлида бўлади.

Адабиётлар

- 1. Дьюи Дж. Психология и педагогика мышления / Пер. с англ. Н.М.Никольской; Под ред. (и с предисл.) Н.Д.Виноградова. — М.: «Мир», 1985. -С. 25**
- 2. Ходжиева Ф.О., Ўқувчиларни Танқидий Фикрлашга Ўргатиш Ва Унинг Мухим Жихатлари Замонавий Таълим / Современное Образование 2017, 6**
- 3. Жаҳонгир Худойкулов “Танқидий Тафаккур” Тушунчаси Ва Унинг Таълим Жараёнидаги Роли Academic Research in Educational Sciences Vol. 1 No. 1, 2020 ISSN 2181-1385**
- 4. Ғозиев Э. Р. “ Умумий психология” Тошкент Ўқитувчи 2011**

ФИО автора: Усмонова Мухлисахон Носиржон қизи

Андижон вилояти Андижон тумани халқ таълими бўлими тасарруфидаги 3-умумий ўрта таълим мактаби она тили ва адабиёт фани ўқитувчиси

Название публикации: «ТИЛШУНОСЛИК»

Аннотация: Мазкур мақолада тилшунослик бўйича маълумотлар берилган.

Калит сўзлар: Тилшунослик, Лингвистика, Паралингвистика, этнолингвистика, психоллингвистика, социоллингвистика

ТИЛШУНОСЛИК, лингвистика — тил ҳақидаги, унинг ижтимоий табиати, вазифаси, ички тузилиши, таснифи, муайян тилларнинг амал қилиш (фаолият) қонунлари, тарихий тараққиёти ҳақидаги фан. Мақсади, вазифаси ва шу кабига кўра, Тилшуносликнинг бир неча йўналишлари (соҳалари) бор: умумий Тилшунослик — тилни умуман инсонга хос ҳодиса сифатида ўрганувчи, асосий вазифаси дунё тилларига хос энг умумий белги хусусиятларни аниқлаш ва ёритишбўлган соҳа, хусусий Тилшунослик — айрим бир тил белгихусусиятларини ўрганувчи соҳа; амалий Тилшунослик — тилдан фойдаланиш билан алоқадор амалий масалаларни (экспериментал фонетика, лексикография, лингвостатистика, транскрипция, транслитерация ва б.) ҳал қилиш методларини ишлаб чиқувчи йўналиш; математик лингвистика, структуравий тилшунослик, киё'сийтарихий тилшунослик ва б.

Паралингвистика, этнолингвистика, психоллингвистика, социоллингвистика каби соҳалар сўзловчи (шахс)нинг жамиятдаги фаолияти билан алоқадор тил хусусиятларини ўрганади.

Мазкур йўналишлардан ташқари Т. нинг ҳар бир тилдаги муайян сатҳлар ва бирликларни ўрганувчи кўплаб тармоқ ва бўлимлари бор: семасиология тил бирликлари маъноларини ўрганади; фонетика ва фонология тилнинг товуш қурилишини текширади; лексикология ва фразеология тилнинг луғавий материални тадқиқ этади. Тилшунослик фан сифатида она тили ва хорижий тилларни ўрганишда, терминологияни ишлаб чиқиш ва такомиллаштиришда, лисоний матнларни илмий шарҳлашда, машина таржимасида муҳим аҳамиятга эга; мавжуд ва хаёлий нарсалар (моддийлик ва ғоявийлик)нинг ўзаро алоқадорлиги муаммоларини ҳал қилиш, ижтимоий онгни ва ижтимоий мавжудот бўлмиш инсоннинг ўзини тўғри тушуниш учун назарий хулосалар чиқаришга имкон берди. Тил ва тафаккурнинг, лисоний ва мантиқий бирлик (катталиқ)ларнинг ўзаро алоқаси муаммоси Тилшунослик ва фалсафатомонидан баравар, бир вақтнинг ўзида ўрганилади.

Асосий лингвистик методлар сифатида тавсифий (қиёсий, конфронтатив, контрастив, типологик), тарихий (қиёсийтарихий, компаратив) ва нормативстилистик (меъёрий услубий) методларни кўрсатиш мумкин.

Тилшуносликда яна махсус тадқиқот усуллари — лисоний ҳодисаларни кузатиш, лисоний эксперимент, лингвистик моделлаштириш, лингвистик талқин усуллари ҳам мавжуд.

Тилшунослик фалсафа ва филол. фанлари туташган чегарада пайдо бўлган.

Тилшунослик муаммоларини ўрганиш дастлаб қад. Ҳиндистондан бошланган. Қдц. хинд Тилшунослик мил. ав. 6-а. дан олдин яратилган ведаларни тил нуқтаи назаридан шархлаш натижасида вужудга келади ва мил. ав. 5 —4-а. ларда яшаган Панинининг грамматикаси туфайли юксакликка кутарилди. Бу асар назмда ёзилган 3996 та қоидадан иборат бўлиб, унда санскрит фонетикаси ва грамматикаси тавсиф этилган.

Юнонистонда тил мантиққа боғлиқ ҳолда, шунингдек, унинг грамматик қурилиши нуқтаи назаридан ўрганилган (Гераклитва Демокритнинг қарашлари, Платон ва Аристотелнинг асарлари, Фракиялик Дионисийнинг «Грамматика»си ва б.). Сўзларни туркумларга ажратиш Аристотелдан бошланган (мил. ав. 4-а.). Қад. юнон Тилшуносликнинг камолоти Искандариядаги, қисман Перган (Кичик Осиё)даги юнон тилшуносларининг фаолияти билан боғлиқ. Искандарияграмматика мактаби (мил. ав. 3—2-а. лар) вакиллари томонидан юнон тилиграмматикаси ёзилди. Юнон Тилшунослик асосида латин Тилшунослик вужудга келди (М. Т. Варрон, Э. Донат, Присциан ва б. нинг асарлари).

Кейинчалик араб (Бағдод, Куфа. Басрадаги грамматика мактаблари), қдд. яхудий, оромий (Андалусияфилологларининг 9 — 12-а. лардаги асарлари) ва туркий (Кошғарий ва Замахшарий асарлари) тиллари илмий тавсиф манбаи бўлади. Ўрта асрларда тилшуносликнинг ривожини араб, шунингдек, араб тилида ижод этган араб бўлмаган филологлар номи билан боғлиқ. Араб Тилшуносликнинг ривожланишида Абу Райҳон Беруний, Ибн Сино, Маҳмуд Кошғарий, Замахшарий, Жавҳарийсингари ўртаосиёлик олимларнинг ҳам ҳиссаси катта бўлган. Ибн Синотовушларни фонема нуқтаи назаридан текширган бўлса, Жавҳарий, Кошғарий ва Замахшарийлар лексикология ва лексикофафия соҳасида жаҳон тилшунослигига катта янгиликлар киритдилар.

Маҳмуд Кошғарий ва Замахшарий ўзларининг «Девону луғотиттурк», «Муқаддимат уладаб» асарлари билан туркий лаҳжаларни ҳамда бошқабошқа оилаларга мансуб тилларни қиёслаш ва чоғиштириш билан Тилшуносликда қиёсийтарихий метод ва типологиядан фойдаланган дастлабки тилшунослар сифатида ном қозонганлар. Филологик фанлар Узоқ Шарқда, хусусан, Хитой ва Японияда ҳам ривожланди. Россияда Тилшунослик 15 — 16-а. лардан бошлаб таракқий қилди.

М. В. Ломоносовнинг «Рус фамматикаси» асарида рус адабий тилининг фонетик, морфологик, қисман синтактик хусусиятлари биринчи марта изчил баёнқилинди.

Уйғониш даврида антик дунё маданий меросига бўлган қизиқиш классик филологиянинг ривожланишига ҳам туртки бўлди. Шу билан бир каторда, янги, замонавий европа тилларини мантиқий асосда ўрганиш

бошланди. Қиёсий методика ва тарихийлик тамойилининг қўлланиши қиёсий тарихий Тилшуносликка асос солдики, бу соҳа тилларнинг қариндошлигини ўрганишда, тилларнинг генеалогии: таснифшш ишлаб чиқишда, қариндош тилларнинг, тиллар оилаларининг, асосан, ҳиндевропа тиллари оиласининг тарихий таракқиётини ўрганишда, тилларнинг қад. ҳолатини қайта тиклашда ва б. да муваффақиятларга эришди.

Тилшунослик даги қиёсий тарихий йўналишнинг ривожланишига немис олимлари Ф. Бопп, Я. Гримм, А. Ф. Потт, А. Шлейхер, А. Диц, даниялик Р. К. Раск, чехиялик Й. Добровский, австриялик Ф. Миклошич, рус олими А. Х. Востоков ва б. катта ҳисса қўшдилар. Умумий Тилшунослик асослари, тилни «фаолият» ва «фаолият маҳсули» сифатида тушуниш, тилнинг ташқи ва ички шакли ҳақидаги таълимот, тилларнинг типологии таснифи ва б. муаммолар немис олими В. Гумбольдттомонидан ишлаб чиқилди. Унинг фикрлари 19—20-а. лар ғарб Т. нинг бир қанча йўналишлари ривожига катта таъсир кўрсатди. Гумбольдт Тилшунослик мантиқийликдан қутулиши ва ўз методига эга бўлиши кераклигини, тилнинг тизим хусусиятига эгаллигини, унинг 2 жихдти — товуш ва маъноси борлигини қамда ижтимоий ҳодисалигини асосли баён қилди. 19-а. ўрталарида А. Шлейхер Т. да биологик назарияларни қўллашга уриниб кўрди.

Лингвистик натурализмни танқид қилиш негизида ёш грамматикачилар (немис олимлари А. Лескин, К. Бругман, Г. Остхоф, Б. Дельбрюк, Г. Пауль ва б.) мактаби шаклланиб, у асосий эътиборни жонли тилларни ўрганишга қаратди. Ушбу мактаб вакиллари қиёсийтарихий Тилшуносликнинг ривожини янги босқичга олиб чиқдилар. 19-а. да ҳиндевропашуносликнинг асосий тармоқлари (эллинистикаюноншунослик, романистика, германистика, славяншунослик, кельтшунослик ва б.) батамом шаклланиб бўлди. Ҳиндевропа тиллари учун ишлаб чиқилган қиёсийтарихий метод тамойиллари ушбу оилага кирмайдиган бошқа тилларга ҳам татбиқ этилди. Шу тарика семитология, туркийшунослик, финугоршунослик, африкашунослик каби соҳалар шаклланади.

Тилшуносликнинг 20-аср бошларидаги ривожланишида Фердинандде Соссюрнинг асарлари, биринчи навбатда, «Умумий тилшунослик курси» (1916) муҳим роль ўйнади. Соссюртилнинг белги назариясини яратди, синхрония ва диахрония, ички лингвистика, ташқи лингвистика ва б. муаммоларни тадқиқ қилди.

Ф. де Соссюр ғоялари кейинроқ пайдо бўлган лингвистик структурализм мактабларида: Прага лингвистик мактаби — функционал тилшунослик, Копенгаген лингвистик тўғараги (глоссематика), Женевамактаби, Америка дескриптив (тавсифий) Тилшуносликда янада ривожлантирилади.

Структурал оқимлар билан бир каторда бошқача йўналишлар ва қарашлар ривожлана бошлади: психологик йўналиш (немис олимлари Х. Штейнталь ва В. Вундт асарлари; рус олими В. В. Потебиланя ҳам ушбу йўналишга қўшилади), нейролингвистика ва б. Материалистик дунёқарашнинг кенг ёйилиши билан экспериментал фонетика ва лингвистик география ҳам ривожлана бошлади.

Ўзбек Тилшунослик тарихи Махмуд Кошғарий ва Замахшарийларнинг изланишларидан бошланиб, узок, тарихий тараққиёт йўлини босиб ўтди. 15-а. дан 20-а. 20-й. ларигача ўзбек тилини ўрганишнинг амалий жиҳатларига алоҳида эътибор берилди (қ. Лексикография, Луғат), кўплаб икки тилли (ўзбекчафорсча, ўзбекчатуркча, ўзбекчарусча ва аксинча тартибда) луғатлар тузилди — Т. нинг лексикология ва лексикофафия бўлимлари ривожланди. Ўзбек тилини ҳоз. маънода ўрганиш 20-а. нинг 20-й. ларидан бошланган.

Шўро даврида олиб борилган тил сиёсати, рус тилининг жамиятдаги мавқеини ҳаддан зиёд ошириб кўрсатиш оқибатида тилни, тил ҳодисаларини ўрганиш, тавсиф ва тадқиқ этишда (айниқса, ўзбек тили грамматикасини ўрганишда) муайян камчилик ва нуқсонларга йўл қўйилган бўлсада, ўзбек Тилшунослик ривожланиб, маълум ютуқларга эришди. Ўзбек Тилшунослик ривожига Фитрат, К Рамазон, Отажон Ҳошим, С. Иброҳимов, Олим Усмон, З. Маъруфов, Фахри Камол, А. Ғуломов, Ф. Абдуллаев, Ш. Шоабдурағмонов, Ғ. Абдурахмонов, А. Рустамов, М. Асқарова, Х. Дониёров, Ш. Шукуров, Ш. Раҳматуллаев, М. Миртожиев, Э. Бегматов каби олимларимиз, рус тилшуносларидан Е. Д. Поливанов, А. К. Боровков, К. К. Юдахин, А. Н. Кононов, А. М. Шчербак, В. В. Решетов ва б. катта хисса қўшдилар.

Ўзбекистонда Тилшунослик муаммолари Ўзбекистон ФА Алишер Навоий номидаги Тип ва адабиёт институтў, шунингдек, олий ўқув юртларининг тилни ўргатиш билан боғлиқ кафедралари томонидан ўрганилади, махсус «Ўзбек тили ва адабиёти» журнали нашр этилади.

Фойдаланилган адабиётлар:

Общее языкознание. Формы существования, функции, история языка, М., 1970; Общее языкознание. Внутренняя структура языка, М., 1972;

Общее языкознание. Методы лингвистических исследований, М., 1973; Березин .

История лингвистических учений, 2изд., М., 1984;

Реформатский А. А., Введение в языковедение, М., 1998;

Нурмонов А., Ўзбек тилшунослиги тарихи, Тилшунослик, 2002.

ФИО автора: АДУ Умумий психология кафедраси доценти

Тожибоева Гулхумор Рахманжановна

Название публикации: «ШАХСЛАРАРО НИЗОЛАРНИ САМАРАЛИ БОШҚАРИШ МУАММОСИ»

Аннотация: Ушбу мақолада шахслараро низоларни самарали бартарарф этиш имкониятини берувчи шарт-шароитлар, низолашиш даражаси, уларнинг низоли хатти-ҳаракатлари шакл ва характерини инобатга олиш зарурлигига оид маълумотлар ҳақида сўз юритилган.

Калит сўзлар: низо, бифуркация, деструктив, конструктив динамика, невротизм.

Бугунги кунда бутун дунёда юз бераётган сиёсий, иқтисодий ва ижтимоий ўзгаришлар ўқитиш ва тарбиялаш назарияси ва амалиётида ҳам жуда кўп ўзгаришларни юзага келтирди. Янги ижтимоий шароитларда мавжуд педагогик амалиёт методологик ва амалий муаммоларни назарий жиҳатдан чуқур англамасдан туриб амалга оширила олинмайди, чунки мазкур муаммоларни ҳал қилмасдан туриб, таълим ва тарбияда самарага эришиб бўлмайди.

Бир қатор муаллифлар шуни кўрсатиб ўтадиларки, низоли вазиятда шахслараро ўзаро таъсир қатнашчиларининг ҳар бири томонидан танланадиган хулқ-атвор стратегиясини белгилаб берувчи аҳамиятга молик шахслилик омиллари ичида невротизм, безовталанишнинг юқори даражаси, ички шахслилик низоларининг вазиятли ҳолати, махсус ҳимоя механизмлари, масалан, рационализациянинг мавжудлиги муҳим роль ўйнайди. [1 43-бет].

Шахслараро низо детерминациясида шахсдаги ички низо каби шахслилик омилига алоҳида эътибор қаратилади. Таъкидланадики, бундай ҳолатда шахслараро низо шахсдаги ички низони ҳал қилиш воситаси сифатида юзага чиқиши мумкин.

Низони юзага келтирувчи шахслилик омиллари қаторига адабиётларда эҳтиёжлар даражасининг юқорилиги, импульсивлик, доминантлик, ригидлик киритилади. Шахслилик омиллари сифатида “ноадекватлик самараси” ҳам қайд

этилади, у шахсдаги ўзини ўзи юқори баҳолаш ва уни оқлай олмасликдан кўрқиш тўқнашганда юзага келади.

Шахслараро низонинг юзага келиши, динамикаси ва сўнгги натижасини белгилловчи психологик омиллар қаторига бир қатор муаллифлар низоли хулқ-атворга шасхлилик мойиллиги сифатидаги тажовузкорликни ҳам киритадилар.

Шуни таъкидлаш жоизки, шахслараро низони воқелик сифатида аниқловчи омилларнинг ўзига хос хусусиятлари турли тумандир. Бироқ фақатгина битта омилнинг мавжудлиги ҳам низони келтириб чиқариши мумкинлигини осонгина тасаввур қилиш мумкин, бир вақтнинг ўзида эса шундай ҳолатларни ҳам кузатиш мумкинки, кўпгина оддий низони юзага келтирувчи омиллар бирикмаси ҳам инсонлар ўртасида тўқнашувларни келтириб чиқармайди.

Ижтимоий психологияда шахслараро низоларни таҳлил қилишда уларнинг тузилмаси, ривожланиш динамикаси, функциялари ва юзага келиш сабабларини муҳокама қилиш қабул қилинган.

Низонинг психологик тузилмаси ҳақида гап кетганда, одатда низоли вазият ва инцидент ажратилиб кўрсатилади.

Низоли вазият – бу низонинг объектив асоси бўлиб, томонлар қизиқишлари ва эҳтиёжларидаги реал қарама-қаршиликларнинг юзага келишига қаратилади. Низоли вазиятнинг мавжудлиги ҳали шахслараро низонинг мавжудлигидан дарак бермайди: қарама-қаршилик ҳали ўзаро таъсир қатнашчилари томонидан қайндайдир вақт оралиғида англанилмайди.

Низоли вазият тузилмасида низонинг объекти ва низо томонлари ажратилади. Низо объекти – реал ёки идеал предмет бўлиб, шахслараро низо сабаби ҳисобланади. Шахслараро низо томонлари сифатида одатда гуруҳ аъзолари қаралади.

Шахслараро низолар қатнашчиларида низодаги ички ва ташқи позицияни ажратиш кўрсатиш мумкин. Ташқи позиция – бу низо қатнашчилари томонидан ўз оппонентлари ва гуруҳнинг низода бевосита иштирок этмаётган бошқа аъзоларига очик намоёиш қилинадиган низода қатнашиш мотивидир.

Ташқи позиция ички позиция билан мос келмаслиги ҳам мумкин, ички позициялар ҳақиқий қзиқишлар, мотивлар, қадриятлар тўпланмини ўз ичига олган ҳолда, инсонни шахслараро низода қатнашишга ундайди.

Шахслараро низода ички ва ташқи позияларнинг бир-бирига мос келмаслигига типик намуна сифатида ўсмирлар ва катта ёшдагилар ўртасидаги низони келтириш мумкин, чунки бунда ўсмирнинг ташқи агрессив позицияси остида тан олиниш, ҳурматга бўлган эҳтиёж, ўз”Мен”и аҳамиятини қўллаб-қувватлаш зарурати яширинган бўлади [9]. Қоидага кўра, ўсмирлар катталар билан шахслараро низоларда ўзларининг яширин позицияларини англаб етмайдилар.

Низо динамика, яъни унинг ривожланиш қонуниятлари унинг тузилмаси билан тўла мос келади. Низо ривожланишининг қуйидаги асосий босқичлари тафовутланади:

Объектив низоли вазиятнинг юзага келиши;

- низонинг англаниши;

- низоли хатти-ҳаракатлар;

- низони ҳал этиш.

Шу нарса аниқки, иккита оралиқ босқичлар ҳар доим ҳам шарт эмас. Шундай қилиб, низо объектив тарзда юзага келиши мумкин, лекин низоли вазият йўқолгунга қадар ҳам анланмасдан қолиб кетиши мумкин. Низо хатти-ҳаракатларга ўмасдан туриб англаниш босқичида ҳам ўз ечимини топиши мумкин. Бироқ шахслараро низоларнинг кўпчилиги у ёки бу шаклда барча асосий босқичларни босиб ўтади.

Низоли хатти-ҳаракатлар босқичида шахслараро низонинг барча тузилмалари ривожланиши юз беради. Низо объекти, қоидага кўра, низоли муносабатларнинг ўзаро муносабатлар яқин зоналарига кўчирилиши ҳисобига кенгайди (масалан, когнитив низо шахслараро муносабатлар соҳасига кенгайди). Шунингдек, низо томонлари ҳам ўзгаради. Хусусан, улар мавқеи оппонентга нисбатан ўзгариши ва тарафига ҳамдардларни жалб қилиши мумкин. Бундай ҳолатда шахслараро низо гуруҳлараро низоларга ўтиб кетиши мумкин.

Шахслараро низолар тузилмаси ва динамикаси таҳлили шуни кўрсатадики, деструктив оқибатларга фақатгина низоларнинг ўзи олиб келмайди, балки уларнинг стихияли кечиши ва ривожланиши ҳам сабаб бўлади. Шахслараро низоларни бошқариш унинг барча босқичларида фақатгина деструктив оқибатлар эҳтимолини пасайтирмасдан, унинг шахсни ривожлантирувчи салоҳиятини амалга ошириш имконини ҳам беради. Шахслараро низоларни бошқариш муаммоси адабиётларда уни ҳал қилишда ўртада турувчиларнинг қатнашуви нуқтаи назаридан ҳам кўриб чиқилади. Шуни айтиш мумкинки, ўртада туриш, шахслараро низони бошқариш шакли сифатида, низони англаш босқичидан бошлабгина амалга ошириш мумкин. Низоли вазиятнинг юзага келиш босқичи, конструктив имкониятларга бой бўлган ҳолда, ўртада турувчилар учун “етиб бўлмайдиган” зонада жойлашади.

Шундай қилиб, шахслараро низоларни самарали бошқариш муаммоси фақатгина ўртада туришнинг турлича шакллари ишлаб чиқиш билан чегараланиб қолмайди. Агар шахслараро низоларни бошқариш тушунчаси остида биз фақат шуни назарда тутсак, низо қатнашчиларини долзарблаштириш учун шароит яратувчи деструктив низони шахсни ривожлантирувчи низога айлантириш бўйича хатти-ҳаракатлар муаммоси субъект томонидан низони бошқариш, унинг шакллари, методлари ва мазмуни нуқтаи назаридан ҳали ишлаб чиқилмаганлигини таъкидлаб ўтишимиз лозим бўлади.

Шу нарса аниқки, таълим жараёни контекстидаги шахслараро низолар ўзининг яққол намоён бўладиган хусусиятига эга [110], бу эса педагогик психология нуқтаи назаридан уларни ўрганиш зарурати ҳақидаги масалани кўндаланг қўяди.

Табиатига кўра турлича бўлган низолари юзага келтирувчи омилларнинг ўзаро таъсири низоли вазиятнинг вужудга келишига олиб келади, у эса ўз навбатида бифуркация нуқтасидаги шахслараро низога айланади. Бифуркация нуқтасидан ўтганидан сўнг шахслараро низо икки йўналишда ривожланиши мумкин: ўзининг деструктив оқибатлари билан хавф соладиган стихияли ва низоли ўзаро таъсирнинг конструктив салоҳиятини амалга оширишга қодир

бошқариладиган йўналишлар. Стихияли ривожланувчи шахслараро низонинг бошқарилувчи йўналишга ўзгариш шартлари ва воситаларини ўрганиш низо иштирокчиларини шахс сифатида ривожланиш имкониятларини нуқтаи назаридан янги истиқболни очиб беради.

Шундай қилиб, бошқариладиган шахслараро низо катнашчиларининг шахслилик ривожланиши биз томонимиздан улардаги субъектликнинг турли шакллари долзарбластириш ва кейинчалик шакллантириш сифатида қаралади. Низоли ўзаро таъсирларнинг шахсни ривожлантирувчи салоҳиятини амалга оширишнинг энг муҳим шарти психологнинг субъектлик позициясидир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Адлер А. Практика и теория индивидуальной психологии. – М.: 1995.117-128 с.
2. Андреева Г.М. Социальная психология. – М.: Аспект-Пресс, 2003 96-113 с.
3. Андреева А.Д., Вохмянина Т.В., Воронова А.П., Чуткина Н.И. / под ред. Дубровиной М.В. / Руководство практического психолога. Психическое здоровье детей и подростков. М., 1995.
4. Анцупов А.Я., Шипилов А.И. Конфликтология. – СПб.: Питер, 2008. – 490 с.
5. Акимова М.К. Введение в психодиагностику: Учеб. пособие. - Москва: Академия, 2000. - 234 с.
6. Байярд Р.Т. Ваш беспокойный подросток/ Пер. с англ. А.Б.Орлова. - М.: Академический проект, 2008.-207с.
7. Баротов Ш.Р. Мактаб психологи фаолиятининг асосий йўналишлари // Халқ таълими. – Тошкент, 1993. 2-сон. - Б. 15-18.